

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE
ȚĂRILE ROMÂNE

INSTITUTUL DE ISTORIE „NICOLAE
IORGA“ AL ACADEMIEI REPUBLICII
SOCIALISTE ROMÂNIA

La elaborarea întregii serii a lucrat un colectiv de la
Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei
Republicii Socialiste România format din: Maria
Holban, Maria Matilda Alexandrescu Dersca-Bulgaru,
Paul Cernovodeanu și Ion Totoiu.

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE

VOL. I.

*

Volum îngrijit de:
MARIA HOLBAN

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ, BUCUREȘTI, 1968.

Coperta și supracoperta:
VAL MUNTEANU

CUVÎNT ÎNAINTE

*

Apariția primului volum din vasta colecție de mărturii străine asupra trecutului nostru medieval marchează o dată fericită pentru cercetările istorice, luate în sensul cel mai larg al cuvîntului. Alături de publicarea integrală a documentelor interne ale Moldovei și Țării Românești pînă la 1700 și ale Transilvaniei, mult mai bogată în depozite arhivistice, pînă la 1437 — reluată acum, în condiții științifice superioare, în *Documenta Romaniae Historica* și continuată, pentru veacul al XVIII-lea, prin publicații documentare pe probleme —, alături de edițiile critice de izvoare narative, care vin treptat să înlocuiască vechile ediții, de extrasele din cronicile otomane, de culegerea și publicarea sistematică, pe regiuni, a inscripțiilor, din care a apărut masivul volum consacrat orașului București, noua colecție se integrează în efortul susținut și organizat al medievistilor români, de a da studiilor lor o bază documentară cît mai largă și mai sigură. Ea este menită să pună la îndemîna cercetătorilor o categorie prețioasă de izvoare, care, prin caracterele sale proprii, le

întregește în mod obișnuit pe celelalte, iar uneori, date fiind circumstanțele de fapt ale conservării surselor istorice la noi în țară, e silită chiar să suplinească, în măsura posibilităților, lipsa acestora.

Relațiile lăsate de străinii care au trecut în cursul vremurilor prin țările noastre și pe care-i numim în mod obișnuit călători, deși condiția lor și interesele care-i aduc pe la noi sînt foarte variate, cuprind o mare bogăție de știri privitoare la feluritele aspecte ale existenței de altădată a poporului român. Ele se opresc adesea asupra bogățiilor țării și felului în care erau puse în valoare, asupra înfățișării orașelor și populației, asupra modurilor de viață ale diferitelor clase sociale și relațiilor dintre ele, asupra organizării de stat și obligațiilor impuse de Imperiul otoman, asupra fenomenelor de cultură și de artă.

Această valoare de izvor a descrierilor lăsate de martorii oculari care s-au perindat prin țările noastre le-a împus de timpuriu atenției istoricilor. Încă de la începuturile istoriografiei noastre moderne, unul dintre întemeietorii ei, Nicolae Bălcescu, nu uita să menționeze, în importantul său „Cuvînt preliminaru despre izvoarele istoriei românilor“, publicat în fruntea „Magazinului istoric pentru Dacia“, scrierile „făcute de deosebiți călători în locurile noastre și tipărite în mai multe limbi“. Curînd după aceea începu și reproducerea în periodicele istorice ale vremii sau în publicații de izvoare a unor relații de călătorie, astfel cum întîlnim în înseși paginile „Magazinului“ lui Bălcescu și Laurian, în *Tesauru de monumente istorice pentru Romani*, editat de Al. Papiu-Ilarian, în „Archivu pentru filologie și istorie“ al lui T. Cipariu, în „Uricariul“ lui Th. Codrescu sau în „Archiva istorică a României“, tipărită de B. P. Hasdeu.

Dar efortul cel mai susținut în această direcție a fost desfășurat de Nicolae Iorga, care încă înainte de sfîrșitul secolului trecut da în *Călători, ambasadori și misionari în țările noastre și asupra țărilor noastre* (Buletinul societății geografice, 1898) prima culegere mai largă de astfel de texte.

În tot restul vieții sale, Iorga s-a oprit în mod stăruitor asupra informațiilor date de călători, a semnalat noi descrieri, le-a analizat în publicațiile sale. Interesul său pentru valoarea deosebită a informației oferite de aceste izvoare l-a îndemnat și la încercarea originală de a expune întregul nostru trecut luînd ca punct de plecare și fir conducător descrierile și însemnările lăsate de străinii care ne-au cunoscut în cursul vremurilor. Este vorba de *Istoria românilor prin călători*, care în cea de-a doua sa ediție, din anii 1928—1929, căpăta forma a patru cuprinzătoare volume.

Exemplul lui Iorga a constituit un stimul și pentru alți cercetători, care au publicat sau analizat diferite tipuri de relații provenind de la martori oculari străini. În acest chip, printr-un efort de lungă durată, realizat cu o largă participare, numărul izvoarelor din această categorie ajunse la cunoștința istoricilor noștri a devenit foarte întins. Utilizarea lor prezenta însă mari greutăți. Cea dintîi provenea din răspîndirea acestui vast material informativ în foarte numeroase publicații: reviste, culegeri de documente, broșuri, cărți. Chiar unele din

tipăriturile românești mai vechi sînt astăzi greu accesibile. Dar multe texte nu au fost tipărite sau retipărite — după caz — la noi, ci se află numai în publicații străine, uneori și mai puțin accesibile. De aceea cunoștința unora dintre ele a rămas doar fragmentară, prin intermediul unor analize, trimiteri sau simple semnalări. La aceasta se adăuga editarea defectuoasă a unor texte, care creștea dificultatea folosirii lor. În sfîrșit, trebuie ținut seama și de faptul că relațiile maritorilor oculari, mai numeroase, fără îndoială, în marile limbi de circulație universală, sînt scrise adeseori în limbi a căror cunoaștere e mai puțin răspîndită: suedeză, olandeză, polonă, turcă etc. Dealtminteri, chiar și atunci cînd limba folosită de autor e una de mare circulație, caracterul ei arhaic sau lipsa de cultură a celui ce scrie poate să-i îngreueze înțelegerea pentru cine nu are o pregătire deosebită în acest domeniu. În grade diferite, toate aceste motive concureau pentru a face necesară stringerea la un loc a masei documentare lăsate de maritorii străini ai trecutului nostru, într-o ediție ușor de folosit și realizată cu toate garanțiile rigorii științifice.

Inițiativa alcătuirii unui corpus al călătorilor străini a fost luată în 1954 de regretatul Barbu Cîmpina, pe atunci șeful secției de istorie medie a Institutului de istorie „N. Iorga”, lucrările pregătitoare desfășurîndu-se în primii ani în cadrul acestei secții, iar din 1958 înainte, în cadrul secției de istorie universală din același institut. Colectivul de lucru, care a variat în cursul anilor ca număr de membri, a avut de rezolvat numeroase probleme, uneori extrem de dificile. Ancheta însăși pentru întocmirea unor liste cît mai complete de călători era ea singură departe de a fi ușoară. Membrii colectivului au avut însă ambiția de a adăuga textelor cunoscute altele nesemnificate încă la noi sau aflate în manuscris, au căutat edițiile cele mai bune, au recurs la microfilme după manuscrise din biblioteci străine. Folosind realizările predecesorilor — așa cum se arată în fiecare caz — ei au făcut totodată o muncă de investigație sau de completare a informației, alături de aceea a stabilirii celui mai bun text.

Realizarea unor traduceri cît mai fidele a fost cea de-a doua grijă a lor, împlinită cu scrupulozitate și prin repetate confruntări. Dar, notațiile de multe ori grăbite ale unor oameni care nu cunoșteau limba noastră, transpunerea în limbi străine a unor numiri românești au dus la deformări sub care adesea e greu de regăsit numirea de loc sau de persoană la care se face referirea. Un întreg aparat de identificări, de restituiri sau de explicații a fost stabilit, venindu-se astfel, într-un mod foarte eficace, în ajutorul celui ce va folosi textul, sau chiar într-al simplului cititor.

Așa cum Maria Holban arată pe larg în interesanta sa introducere, — relațiile călătorilor, bogate în ansamblul lor în informații prețioase, sînt totuși departe de a prezenta aceeași valoare de la una la alta, ba mai mult, aceeași relație cuprinde știri de valoare inegală. Cernerea aceasta critică este mult ușurată de notițele care preced fiecare text și care ajută la cunoașterea personalității autorului, a condițiilor lui de informare, a valorii mărturiei sale. Fără a dispensa pe

istoricul ce le va folosi în viitor de propria sa analiză critică a textelor, o bună parte din operațiile ce-i reveneau o va găsi gata făcută de editori. Cîteodată chiar, aceștia merg pînă la adevărate studii comparative ale izvoarelor, luminîndu-le geneza, stabilind filiații de texte, eliminînd mărturiile lipsite de valoare. Această prețioasă contribuție, care crește interesul științific al colecției ce se prezintă astfel cititorului, își are ea însăși temeiul în munca de organizare a unui corpus, care singură a sugerat o anumită problematică de critica textelor.

Se poate deci spune că în acest fel colecția și-a început acțiunea binefăcătoare chiar din momentul pregătirii ei, pentru că a dat ocazia editorilor să ajungă la concluzii care sînt, în sine, un bun cîștigat pentru știință. Ea va continua să aducă servicii în această direcție, stimulînd cercetarea, căci singura posibilitate de a avea sub ochi seria informației, așa cum a putut fi ea reconstituită de editori, va ridica numeroase chestiuni, va deschide perspective de investigație, va oferi teme de studiu care pînă azi nu au fost sau au fost puțin abordate.

Dar, mai înainte de orice, colecția călătorilor va constitui un mijloc de completare a informației pentru cele mai multe probleme ale istoriei noastre medievale. Alături de specialiștii din diferitele ramuri ale cercetării istorice, ea va fi din plin folosită și de alte categorii de cercetători, cum sînt etnografii, folcloriști, istoricii de artă. Dealtminteri, acest lucru s-a petrecut încă din timpul efectuării lucrărilor, pe măsură ce textele adunate și pregătite pentru tipar se înmulțeau. Larga înțelegere a editorilor și a conducerii Institutului de istorie „N. Iorga” a permis ca numeroși cercetători din acest institut, ca și din institutele de istoria artei, de etnografie și folclor sau de la catedrele universitare, să folosească lucrarea în manuscris. Dar cel mai prețios sprijin ea l-a oferit în elaborarea volumelor de istorie medievală din tratatul de *Istoria României* (vol. II, Buc., 1962; vol. III, Buc., 1964), unde puține sînt capitolele care să nu fi beneficiat de știrile cuprinse în paginile colecției de călători.

Acum, cînd întreaga muncă a fost dusă la capăt și ea începe să devină, prin tipărire, un bun public cu adevărat, se poate pune întrebarea dacă ediția de față va scuti pe specialiști de a mai recurge la textele originale. Desigur că, cu toată rigoarea cu care au fost executate traducerile, acolo unde natura textului o va impune, adică de cîte ori va fi vorba de pasaje interpretabile în mai multe sensuri — de pildă, făcînd aluzie la unele instituții — controlul pe original se va impune. Dar reeditarea textelor în original ar fi însemnat dublarea efortului editorial, și așa deosebit de mare, dacă ținem seama de faptul că întreaga colecție se va ridica la nu mai puțin de 10 volume, la care se vor putea adăuga altele, pentru veacul al XIX-lea, întrucît efortul editorilor se oprește în pragul acestui veac. Ei au avut dealtminteri grijă de a marca locurile dificile, dînd chiar extrase în note, de a înregistra formele corupte, de a reproduce în anexe textele aflate pînă în prezent în manuscris sau în ediții rare.

Acestea, în ce-i privește pe specialiști. Dar marea culegere de relații de călătorie, a cărei publicare a întreprins-o Editura Științifică, nu se adresează numai

acestora. Marele nostru public cititor, avid de lecturi, dovedește un interes tot mai viu pentru orice ține de trecutul patriei. Dincolo de reconstituiri istoricilor, care trebuie să-i rămână călăuză permanentă, el caută contactul direct cu viața de altădată, prin tot ce arheologia readuce la suprafață sau prin monumentele și obiectele rămase de la înaintași, prin tradițiile folclorice care se păstrează încă vii, prin izvoarele scrise care evocă vremurile de altădată. Cronicile noastre medievale, cunoscute îndeobște odinioară prin micile extrase din cărțile de lectură, sînt astăzi răspîndite în numeroase ediții și în multe mii de exemplare. Alături de acestea, și fără a avea, ca ele, farmecul limbii vechi și, de multe ori, darul însuflețirii faptelor și personajelor, se așază evocările și constatările așternute de străini, mai reci firește, de multe ori ostile — de o altfel de ostilitate decît cea a cronicarului față de contemporanii săi —, dar prin aceasta nu mai puțin interesante. Căci ele completează imaginea cu viziunea omului din afară, care se oprește, tocmai pentru că e venit dinafară, asupra altor aspecte ale realității decît cronicarul, chiar abstracție făcînd de natura diferită a tipurilor de scrieri. Or, tocmai ce localnicului îi apăsă ca îndeobște cunoscut și de aceea nu-i mai reținea interesul sau ceea ce, datorită mentalității lui, nu intra în sfera acestui interes, dar care pe noi, cei de azi, ne interesează în cel mai înalt grad, este adesea consemnat de străinul pe care-l izbea o realitate neobișnuită pentru el.

Ca urme vii ale trecutului nostru — fie ele și trecute printr-o conștiință străină —, relațiile lăsate de călători vor interesa fără îndoială pe cititori, care, cu prețiosul ajutor al editorilor, vor fi în stare să deslușească adevărul de fantezie în rîndurile ce le vor citi, trăgînd din ele, în cele din urmă, hrană intelectuală și sufletească.

Iar pentru acei dintre cititori care au harul învierii trecutului în forme artistice, colecția călătorilor va fi, ca și pentru specialiștii cercetării științifice, un indispensabil instrument de lucru.

Se cuvine, de aceea, toată recunoștința noastră colectivului de cercetători care și-a pus cu pasiune și abnegație erudiția în slujba tuturor celor ce vor folosi, într-un fel sau în altul, aceste izvoare. În fruntea lor se cade să cităm pe medievista de ascuțit spirit critic și vastă cultură care este Maria Holban. Alături de ea trebuie amintiți cu toată prețuirea mai întîi M. M. Alexandrescu-Dersca și Ion Totoiu, prezenți încă de la începutul lucrărilor, prima pe tot parcursul lor, pînă azi, cel de-al doilea plecat dintre noi în 1962. Mai noi veniți în colectiv, dar cu o activitate întinsă și valoroasă, sînt Marina Vlasiu, P. Cernovodeanu, L. Demény. Și-au adus de asemenea aportul lor V. Mihordea, Oct. Iliescu, M. Mustafa, O. Cicanci, R. Constantinescu, T. Sotirescu, A. Armbruster. Pentru unele traduceri s-a apelat la Eug. Chișcă-Tistu, S. Muratcea, Th. Holban, H. Dj. Siruni. Regretatul profesor P. P. Panaitescu și Tr. Ionescu-Nișcov au efectuat verificări pe original ale unor versiuni românești. Profesorii P. P. Panaitescu, Val. Al. Georgescu și Ș. Papacostea au contribuit cu prețioase observații la îmbunătățirea lucrării. Ce datorează colecția tuturor acestor specialiști, mai tineri sau cu

mai multă experiență, cu o contribuție mai întinsă sau mai restrânsă, nu poate fi drămuț. Ceea ce vreau doar să subliniez aici, fără a încerca ierarhii greu de stabilit, este calitatea de ansamblu a echipei, care a asigurat calitatea remarcabilă a lucrării.

Editura Științifică, al cărei rol în stimularea cercetării în domeniul istoriei și în formarea culturii istorice a publicului cititor devine tot mai activ, a luat asupra-și sarcina grea a publicării acestei întinse colecții și nu a precupețit nimic pentru ca prezentarea ei grafică să corespundă valorii sale științifice. De aceea îi revine dreptul de a fi asociată în recunoștința noastră.

Noiembrie 1967

M. BERZA

INTRODUCERE GENERALĂ

*

Relațiile de călători străini și mărturiile directe privind împrejurările, locurile și oamenii din părțile noastre constituie un izvor prețios de informație care completează și luminează izvoarele propriu-zis documentare.

Natura textelor

De la început trebuie precizat că acest gen de relații constituie tot un document, care însă nu poate intra în concurență cu documentul de cancelarie, relațiile aparținând unui alt domeniu și răspunzând la altă optică. Între ele și document este aceeași deosebire ca între un peisaj și o hartă geografică. Relația propriu-zisă este o creație oarecum subiectivă, nesupusă nici unui tipic de formă sau de cuprins, neîntărită de nici o garanție oficială de autenticitate și avînd

de cele mai multe ori un caracter întâmplător și fragmentar. Gradul ei de credibilitate variază de la autor la autor și chiar de la informație la informație. Autenticitatea, sinceritatea mărturiei, exactitatea informației, originalitatea redării trebuie controlate neîncetat. Acest control se realizează în bună măsură pentru materialitatea faptelor prin confruntarea între ele a diferitelor mărturii contemporane. Cît privește interpretarea dată de călători faptelor constatate, ea e influențată mai totdeauna de conștiința lor de clasă, precum și de susceptibilități naționale și religioase. Să ne gîndim, de pildă, la optica specială a cruciaților lui Wavrin din 1445 sau a celor 100 de toscani din campania de la Dunăre din 1595. În genere relațiile aduc o viziune exterioară, imediată și vie a imaginilor sau faptelor întîlnite, dînd și unele elemente de comparație lămuritoare pentru cei ce nu cunosc realitățile descrise. Acestea se impun de la sine potrivit cercului de interes al autorului. În culegerea de față sînt cuprinse și dări de seamă mai puțin libere ce au să răspundă la un chestionar dat, după anumite norme obiective. Acestea se apropie mai mult de documentele oficiale amintite.

Relațiile de călători și cele asimilate lor nu dublează documentele oficiale contemporane și nu li se pot substitui lor. Dar ele le întregesc, dînd scheletului rigid al documentului învelișul viu și concret al unei viziuni imediate.

Limitele în timp și spațiu

Culegerea de față, urmînd oarecum pilda colecției de Documente privind istoria României publicate în ultimele două decenii, cuprinde în cîmpul său vizual toate mărturiile asupra stărilor și evenimentelor de pe întregul teritoriu al țării noastre, atît cele privind direct pe români cît și cele privind națiunile conlocuitoare, fără a omite și desfășurarea unor acțiuni purtate de străini pe pămîntul țării noastre, ca de pildă expediția cruciaților pe Dunăre în 1445, dramatica aventură a lui Aloisio Gritti terminată la Mediaș în 1534, acțiunile polonilor în Moldova în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea și campaniile rușilor și austrieșilor în secolul al XVIII-lea.

Limitele sale în spațiu se confundă cu hotarele țării noastre. Cele în timp sînt cuprinse înăuntrul perioadei care se desfășoară de la întemeierea ca state a Țării Românești și a Moldovei pînă în anul 1800. Ele încep cu o dată în-tîmplătoare, adică a primei relații cunoscute datorită vestitului Ibn Battuta care e situată în anul 1330 sau 1331. Pentru motive de oportunitate prezentarea noastră se oprește la anul 1800, întrucît mulțimea sporită a relațiilor și caracterul tot mai retoric al materialului ar risca să schimbe cu totul natura culegerii întocmite.

Deosebiri față de lucrările anterioare

Este o deosebire esențială între concepția colecției de față și lucrările mai vechi ce au existat pînă acum în acest domeniu și care au fost folosite din plin de altminteri la elaborarea acestei lucrări. Mai întîi o deosebire de natură, și de cîmp vizual. Nici *Istoria românilor prin călători* a lui Nicolae Iorga, nici *Bibliografia călătorilor străini prin ținuturile românești* a lui Sadi Ionescu nu sînt colecții de texte. Apoi ele nu îmbrățișează totalitatea țării noastre, căci lasă la o parte Transilvania. Nu vom stăruî nici asupra deosebirii constituite de limitele în timp, întrucît *Bibliografia călătorilor străini* a rămas neterminată, oprindu-se înainte de încheierea secolului al XVII-lea, iar *Istoria românilor prin călători* înaintează adînc în secolul al XIX-lea.

Dar mai constatăm o deosebire evidentă, atît în țelul urmărit, cît și în tratare. Lucrarea lui Sadi Ionescu nu urmărește atît relațiile călătorilor cît și trecerea lor prin țară, cuprinzînd în repertoriul său și călători care nu au lăsat nici un fel de relație, și care nu-și găsesc locul în culegerea de față, iar *Istoria românilor prin călători* este de fapt o confruntare de date prețioase luate din relațiile călătorilor cu o reconstituire mult mai completă făcută pe baza altor izvoare. Acolo relațiile nu apar direct, ci sub formă de spicuri sau rezumate a căror fărîmițare și izolare de context pulverizează izvorul într-o serie de afirmații nelegate organic între ele. Lipsește contactul direct cu izvorul și cu personalitatea autorului, ce poate adesea lumina substratul ascuns al unor informații.

. Însăși existența acestor repertorii de indicații și interesul trezit de ele impuneau întocmirea unei culegeri exhaustive de texte înfățișate în forma lor proprie, cît mai aproape de original, fără vreo intervenție sau vreun adaos.

În culegerea de față izvorul este redat direct în traducerea cea mai credincioasă, iar autorul este înfățișat concret cu ultimele precizări bio- și bibliografice menite să-i dea relief necesar. O critică strînsă determină gradul de exactitate obiectivă și subiectivă a relației, stabilind adică gradul de cunoaștere al autorului precum și gradul său de sinceritate, accentuîndu-le în notele din josul paginilor ce alcătuiesc un fel de comentariu permanent al izvorului înfățișat, fără a mai vorbi de o serie de restituiri de text și de identificări de locuri și de persoane sau de împrejurări istorice mai puțin cunoscute.

Lărgirea noțiunii de călător

Cît privește noțiunea de călător, ea se lărgeste pentru a cuprinde pe toți cei ce au stat cîtva timp sau au trecut cu vreun prilej oarecare prin țările române și au lăsat o mărturie despre cele văzute acolo. Într-o primă perioadă care merge de la 1330 pînă la 1600 aflăm fără deosebire pelerini, simpli călători, cavaleri cruciați sau luptători de ai sultanului, creștini evadați din robia

turcilor, soli în trecere, sau cu o misiune specială la noi, episcopi catolici cu reședința la Baia sau la Bacău, inchișitori iezuiți totodată diplomați și misio-nari, aventurieri, lefegii unguri răzvrățiți la Suceava, erudiți pe urmele vestigi-ilor romane din Transilvania, sau specialiști raportînd despre exploatarea minelor, precum și a bogățiilor naturale, apoi negustori și martori ocazionali, ca acel emisar al grupului protestant de la Urach trimis în Moldova la Despot cu mostre de tipărituri cirilice.

Iar în perioadele următoare se mai adaugă fețe bisericești, secretari de ai domnului, ofițeri suedezi de ai lui Carol al XII-lea, ingineri militari imperiali raportînd despre resursele economice și militare ale Olteniei, sau ofițeri de pontonieri descriind și desenînd malurile Dunării, medici urmărind descrierea ciumei din Moldova sau din Transilvania sau descriind starea sănătății din Moldova la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, mineralogiști curioși de bogățiile minerale din Oltenia sau Transilvania, savanți de valoare mondială ca Bosković, reformatori teoreticieni ca Jeremy Bentham trecînd din întîmplare pe aci, trimiși ai unor meșteșugari germani veniți să trateze condițiile stabilirii lor în Țara Românească, originali din aristocrație, mînați la drum din vanitate sau plăcere, un împărat coregent — Iosif al II-lea — venit într-o călătorie de studii prin Banat și Transilvania, actori sau directori de trupe germane, făcînd periodic drumul de la „Presburg“ (Bratislava) la Sibiu, călătorind pe capra diligenței și judecînd realitățile întîlnite de la această altitudine, în sfîrșit reprezentanți ai Europei cosmopolite dinaintea revoluției franceze, în frunte cu prințul de Ligne, veniți să participe la campania lui Potemkin contra tur-cilor, înainte de a ajunge niște exilați sau emigrați, dintre care unul, Langeron, a rămas legat de operațiile militare de aci — diversitatea lor nu poate fi cuprinsă în sfera noțiunii de călător în sensul propriu al cuvîntului.

La această lărgire a noțiunii corespunde una asemănătoare privind mărturiile care nu se limitează doar la relații propriu zise. Uneori ele fac parte dintr-o biografie sau o elegie și sînt totuși mărturii directe ale unor partici-panți la evenimentele amintite, alteori sînt scoase dintr-o corespondență, de pildă cea a iezuiților, sau a emisarilor principilor Transilvaniei etc. Avem și rapoarte răspunzînd la un chestionar dat, apoi tot felul de memorii, jurnale de campanie, dări de seamă destinate a lămuri diferite hărți sau schițe, mai apare uneori și un fel de amestec de considerații generale, de anecdote și de vorbărie, care înecă sub un flux inutil cursul real al izvorului ce trebuie scos din contextul său întîmplător spre a putea fi folosit.

Elemente de unitate

Cu timpul diversitatea haotică a martorilor și a mărturiilor cedează locul unor grupări mai omogene. Apar acum adevărate serii de relații constituind izvoare continue. Astfel, încă de la sfîrșitul secolului al XVI-lea avem unele

serii neîntrerupte de izvoare, de pildă relațiile misionarilor catolici și dările de seamă ale membrilor soliilor polone ce străbat Moldova în drumul lor spre Poartă, fiecare din ele cu specificul său de informare, cu viziunea sa proprie și cu stilul său.

Pe lângă aceste serii avem și grupe de relații legate de o aceeași personalitate, un același eveniment sau o aceeași problemă, cum ar fi de pildă în perioada 1331—1600 relațiile legate de Ștefan cel Mare, cele privind tragica aventură a lui Aloisio Gritti sau încercarea vremelnică a lui Despot, în sfârșit acțiunea fulgerătoare a lui Mihai Viteazul. Tot astfel diferite relații, ca cele despre exploatarea miniere din Transilvania, deși aparțin unor momente deosebite, se întregesc reciproc. La fel pot fi grupate împreună descrierile Transilvaniei datorate lui Reicherstorffer și Verancsics, la care trebuie adăugată și cea înjghebată de Possevino după Reicherstorffer. Grupările acestea mai sporesc încă în perioadele următoare. Astfel, în secolul al XVII-lea avem expedițiile polone în Moldova — în care intră și relația lui Joppecourt despre încercarea lui Constantin Movilă de a-și asigura domnia Moldovei cu ajutorul polon împotriva pretendentului susținut de turci — sau negocierile diplomatice cu Transilvania lui G. Rákóczy către sfârșitul războiului de treizeci de ani, precum și legăturile principelui Transilvaniei cu Moldova și Țara Românească în care intră și episodul răcoalei seimenilor. Trei izvoare capitale pentru mijlocul secolului al XVII-lea, anume relația lui Bandini despre Moldova, descrierea călătoriei lui Macarie datorată lui Paul din Alep și în sfârșit descrierea lui Evlia Celebi au fost grupate deoparte din cauza masivității lor și constituie împreună un volum separat ce va trebui integrat cu gândul în seria de față.

În secolul al XVIII-lea avem iarăși într-o primă perioadă (1700—1774), alături de cele două serii ale misionarilor catolici și ale solilor poloni, niște grupuri de relații în legătură cu războiul suedezo-rus, în care intră jurnalul de campanie și relația despre Moldova a ofițerului suedez Erasm Weismantel, de un interes comparabil cu cel al descrierii contemporane a Țării Românești datorate lui del Chiaro. Urmează apoi grupul de știri în legătură cu campania de la Prut, apoi cel privind Oltenia sub austrieci, în sfârșit cel în legătură cu acțiunea tătarilor la Dunăre și în Moldova înainte de a se ajunge la descrierea grozavei ciume care a bîntuit în Moldova în cursul campaniei rusești din anii 1770—1771. Regăsim și în această perioadă grupul de relații despre exploatarea miniere din Transilvania, la care contribuie ba un specialist ca Samuel Köleseri, ba un diletant ca Fridwaldszky și în sfârșit un mineralog de reputație mondială ca Ig. von Born, care pe lângă observațiile sale mineralogice notează și amănunte impresionante despre traiul greu al populației necăjite. Perioada se încheie cu jurnalul călătoriei lui Iosif al II-lea în Banat și Transilvania într-un moment cînd se puneau probleme majore, atît cu privire la noua orientare în materie administrativă, cît și la o nouă fază a politicii de colonizare intensă a Banatului.

Relațiile din ultima perioadă a secolului al XVIII-lea se caracterizează printr-o atenție mai mare acordată comerțului și crearea unor noi drumuri comerciale. În sensul acesta avem schițele și rapoartele întocmite de un grup de cartografi militari imperiali trimiși să studieze cursul Dunării în vederea unor eventuale lucrări privind navigația și mai ales organizarea unui export sistematic de mărfuri pe acest fluviu. Paralel cu această inițiativă avem traducerea în fapt a dezideratului imperial prin încercarea unui negustor din Frankfurt, Jenne (Lebprecht), de a perfecționa modul de transport al mărfurilor pe Dunăre. Unei preocupări similare i se datorește mai târziu și ordinul trimis viceconsulului francez la Iași, Parant, de a întocmi un memoriu asupra posibilităților comerciale ale țărilor românești, ordin greu de executat prin mijloace proprii, folosind o experiență ce nu poate niciodată fi improvizată, după cum s-a silit el zadarnic să arate șefilor săi, dar la care în cele din urmă s-a supus folosind însă pur și simplu lucrarea lui Peyssonnel despre comerțul din Marea Neagră. Dar desigur cea mai temeinică relație despre resursele economice ale Țării Românești este cea a lui Raicevich, copios plagiată ulterior de nenumărați autori de descrieri și rapoarte.

Un loc aparte trebuie făcut reprezentanților Europei cosmopolite a vechiului regim (Prințul de Ligne, contesa Golovina sau Langeron, R. de Damas, Lady Craven). Dintre aceștia locul cel mai însemnat îi revine lui Langeron care a luat parte la operații militare în țările noastre și în cursul secolului al XVIII-lea și în campaniile din anii 1806—1812 și a lăsat o relație în care pot fi separate straturile succesive ale diverselor sale reveniri asupra textului inițial, în același timp cu adaosurile determinate de includerea unor noi perioade de timp.

În sfârșit, preocupările pentru exploatarea miniere au continuat și în această perioadă și s-au concretizat în paginile lui Grisellini, Sestini și Spalanzani.

Această arătare în fugă a unor posibilități de grupare, oarecum exterioară, a materiei nu a avut în vedere decât indicarea în linii mari a unor analogii sau puncte comune, pentru o privire mai sintetică asupra mării varietăți înfățișate în această culegere, varietate care se manifestă și înăuntrul relațiilor ce nu se mărginesc în genere la un caracter uniform descriptiv-geografic, sau pur și simplu narativ-istoric. Adesea amîndouă se împletesc între ele. Pînă și rapoartele despre bogățiile miniere ale Transilvaniei cuprind date de caracter istoric. Și tot astfel în relațiile unor participanți la diferite campanii pe pămîntul țării noastre intră o bună parte de redare descriptivă a realităților locale în mijlocul cărora se desfășoară expedițiile respective.

Care e criteriul de determinare a includerii textelor în colecția de față?

Dacă nu e imperios necesar, precum s-a văzut, ca autorii să fie niște călători în sensul strict al cuvîntului, există totuși o condiție indispensabilă, anume

ca ei să nu fie localnici. (S-a făcut o excepție cu Georg Reicherstorffer și Nicolaus Olahus, descrierile lor se referă și la locul lor de baștină, Transilvania). Este bineînțeles că interpretarea acestei condiții trebuie să țină seama de realitățile din trecut, când Țara Românească, Moldova și Transilvania alcătuiau unități politice diferite și când un locuitor din Țara Românească sau din Transilvania de pildă nu putea fi socotit localnic în Moldova, și viceversa. Alături de această condiție avem o alta tot atât de categorică, anume ca autorii să fi fost efectiv prin aceste locuri. Toți autorii cuprinși în culegerea de față le îndeplinesc pe amândouă. Totuși pentru doi din ei, anume G. Reicherstorffer și Anton Verancsics, va fi nevoie de o discuție mai amănunțită, în prefața la vol. I.

Care e criteriul de grupare a relațiilor în volum?

În economia lucrării de față cronologia este unicul fir care leagă împreună aceste mărturii uneori dispartate, atât ca spirit, cât și ca orizont. Însă nu se poate nega că acest fir e adesea iluzoriu întrucît nu se poate ajunge întotdeauna la o precizie absolută asupra datelor diferitelor lucrări. Unele lucrări nu pot fi datate, deoarece au fost scrise în decursul unui timp mai lung, constituind oarecum straturi succesive, din care doar critica internă mai poate situa în timp unele din ele, întrucît nefiind publicate le lipsește măcar și această precizare a momentului apariției. Dar situarea cronologică a textelor mai ridică și problema momentului ce trebuie ales pentru determinarea lor în timp, cel al apariției, sau cel al compunerii, sau cumva al contactului cu realitățile descrise? Și când același autor a fost în mai multe rînduri prin părțile noastre, se poate pune întrebarea, care din călătoriile sale va fi cea care îi determină locul în seria relațiilor. Așadar criteriul cronologic nu poate avea aci decît o aplicare relativă. Va fi totuși folosit dintr-o nevoie de simplificare și de sistematizare, dar ținînd seama că factorul cronologic nu reprezintă decît o metodă de clasare a materialului și nicidecum o lege rigidă care să excludă și alte posibilități de grupare logică atunci cînd ele se vor impune de la sine. O primă abatere necesară de la succesiunea strict cronologică e datorată grupării pe autori, luînd ca regulă de plecare data primei lor relații care atrage după sine includerea la un loc și a celorlalte relații ulterioare ale aceluiași autor și deci înfățișarea lor înaintea altor relații datorate altor autori, și care le sînt anterioare de fapt. Întocmirea unui repertoriu cronologic la sfîrșitul volumelor poate corecta în oarecare măsură această nepotrivire.

Dar factorul cronologic nu are numai un rol ordonator în prezentarea mărturiilor într-o succesiune satisfăcătoare, ci urmărirea precizărilor cronologice poate lumina problema atât de complexă a împrumuturilor și a influențelor, precum pe de altă parte constatarea unor asemenea împrumuturi poate da elemente prețioase pentru o mai dreaptă datare.

Imprumuturi și influențe

Într-o culegere ca aceasta în care valoarea relațiilor decurge în primul rând din caracterul lor de mărturie sinceră și directă, *determinarea împrumuturilor și a influențelor* este extrem de importantă. Cu prilejul alcătuirii volumului I al colecției de față au putut fi descoperite, în jurul *Chorographiei* lui Reicherstorffer, o serie de asemenea împrumuturi mergînd pînă la cel mai evident plagiat. Porțiuni masive dintr-un indice alfabetic al unei poeme tipărite în 1519 (*Stauromachia* lui Taurinus) au fost încorporate în textul descrierii lui Reicherstorffer tipărită în 1550. Totodată au fost incluse în el o seamă de adaosuri și îndreptări la text ale lui Honter prin intermediul lui Sebastian Münster. În sfîrșit, textul astfel înjghebat a influențat mult atît descrierile unor călători (Gromo, Lescapier etc.), cît și cele ale unor geografi italieni de la sfîrșitul secolului al XVI-lea care la rîndul lor au inspirat pe alți autori de relații. Dar folosirea cea mai conștiincioasă — dacă putem întrebuița acest termen cînd e vorba de un plagiat — a *Chorographiei Transilvaniei* o aflăm în lucrarea cunoscutului iezuit Antonio Possevino comentariul despre *Transilvania* — în care toată partea descriptivă, împreună și cu arătarea împărțirilor administrative, e pur și simplu tradusă din limba latină în limba italiană cu prea puține adaosuri personale fără ca să bănuiască abilul iezuit că o parte din textul său aparținea de fapt cititorului protestantismului la sași — Iohan Honter. Este evident că un asemenea text înjghebat la iuteală în 1583 nu oglindește realitățile acestui moment, ci cele de prin 1519 și poate 1550, și că valoarea sa documentară e mult scăzută prin aceasta. Tot astfel mărturia unui Botero, socotit pînă acum printre călătorii efectivi prin părțile noastre, își pierde orice valoare de document direct după descoperirea împrumuturilor sale din descrierea altui geograf mai vechi, anume d'Anania. O cercetare mai atentă a putut dovedi de altminteri că Botero nici nu a fost prin părțile noastre și că părărea contrară rezultă dintr-o tălmăcire greșită a cuvintelor sale.

Și în textele misionarilor din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea apar reminiscențe din geografii italieni, cu preferință din trinitatea d'Anania — Botero — Magini, înfățișată în anexa volumului respectiv. Ba chiar, emisarul papii Alexandru Comuleo sau Comulović, avînd a întocmi un raport asupra bogățiilor Moldovei și Țării Românești, trimite din Iași o descriere copiată după descrierea lui Botero.

Exemplele de mai sus ilustrează un procedeu pe care îl vom regăsi și mai apoi în relațiile din veacurile următoare. De aceea ni s-a părut justificată includerea în anexă a unora din aceste texte de informație generală de o circulație mai largă care au influențat pe o seamă de autori de relații din culegere de față.

În secolul al XVII-lea, de pildă iezuitul Fridwaldszky îl plagiază pe Köleseri întocmai așa cum procedase cu un veac mai înainte iezuitul Possevino cu

Reicherstorffer. Ba mai mult chiar. La Roma, probabil, unde se aflau depuse rapoartele lui Bandini și Baksić la Congregația „de Propaganda Fide“, se fabrică două pseudorelații privitoare la Moldova și Țara Românească, din frânturi și rezumate stîngaci întocmite, și uneori greșit înțelese, după acestea. Sistemul ajunge însă la perfecțiune în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Avem un întreg lanț de împrumuturi nemărturisite avînd ca izvor principal lucrarea lui del Chiaro pentru Țara Românească și opera lui Dimitrie Cantemir pentru descrierea Moldovei. Se poate urmări trecerea unor împrumuturi de la del Chiaro la Grisellini și de la acesta la Raicevich și Sulzer, ca să nu ne oprim decît la autorii care au influențat o serie întreagă de scrieri. Și la rîndul lor Raicevich și Sulzer vor găsi numeroși imitatori nemărturisiți. Dar întîlnim cazuri de folosire de-a dreptul necinstită a unui izvor. De pildă, într-o relație a unei călătorii prin *Transilvania* propriu-zisă a lui Caroni se înglobează porțiuni întregi din descrierea *Banatului* a lui Grisellini. Uneori constatăm că autorul a două relații de călătorie în Transilvania, publicate la cîțiva ani una de alta, adoptă două atitudini cu totul diferite față de români (urmîndu-l în prima din ele pe del Chiaro, și în a doua pe Sulzer, a cărui pornire pătimasă se vădește la fiecare pas). De altminteri, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea descrierea unei țări, ba chiar și simpla povestire a unei călătorii printre străini, slujește adesea de pretext pentru tot felul de considerații „filozofice“ sau politice.

Cazul lui Cantemir e încă și mai curios. Se știe că *Descriptio Moldaviae* a fost cunoscută mai întîi într-o versiune germană a lui Büsching și Redslob publicată într-un periodic din anii 1769—1770 și apoi în volum la Frankfurt în 1771, iar *Istoria Imperiului otoman* într-o traducere engleză datorită lui Tyndal. Versiunea franceză care a urmat a fost lucrată mai mult după cea engleză decît după textul original. Primul caz de folosire abuzivă a textului lui Cantemir îl aflăm la Carra, autorul așa-zisei *Istории a Moldovei și Țării Românești*, care s-a bucurat de o trecere nemeritată, mulțumită faptului că era singura (pseudo) istorie a țărilor noastre ce putea fi consultată în limba franceză într-un moment cînd realitățile de aici ajunseseră să intereseze politica generală europeană. În același timp ea era un rezervor de anecdote și de glume ușoare pentru amatorii de descrieri „spirituale“ sau pitorești. De fapt istoria lui Carra se compune din două părți: una mai redusă intitulată „Disertație geografică, istorică și politică asupra Moldovei și Țării Românești“, inspirată în linii mari din *Descrierea Moldovei*, și care a fost trimisă de autor Ministerului Afacerilor Străine de la Paris ca o dare de seamă a stării actuale a Moldovei, iar tot restul este alcătuit din niște capitole disparate, constînd pur și simplu din *notele versiunii franceze a Istoriei Imperiului otoman* cusute împreună în ordinea lor din ediția acelei versiuni date de Jonquieres, apoi din notița biografică datorată editorului versiunii engleze, Tyndal, și din două împrumuturi din textul însuși al *Istoriei Imperiului otoman* (în versiunea franceză amintită). Se vede bine care putea fi valoarea unor compilații atît de ciudate. De fapt relația propriu-zisă a lui Carra

trebuie extrasă din „Disertație“, subliniindu-se împrumuturile făcute din *Descrierea Moldovei* a lui Cantemir. Acest lucru s-a putut face mulțumită aflării în arhiva Ministerului Afacerilor Străine de la Paris a textului inedit al „Disertației“ în forma sa dintii, care apare acum pentru prima oară, cu prilejul redării sale în versiunea românească în cuprinsul colecției de față.

Dacă vom trece la folosirea propriu-zisă a *Descrierii Moldovei* a lui Cantemir va trebui să cităm autori ca A. Wolf, Sulzer (pentru secțiunea asupra Moldovei) și Hacquet, pentru a nu-i aminti decît pe cei mai însemnați. Putem preciza că Sulzer adoptă o atitudine hipercritică față de Cantemir pe care îl urmează de aproape dar combătîndu-l, sprijinindu-se pe textul lui Carra (!) pentru Moldova și Bawr pentru Țara Românească, în timp ce Wolf și Hacquet folosesc deopotrivă și pe Cantemir, și pe Sulzer, fără a-i socoti în dezacord.

Depistarea și discutarea împrumuturilor nu constituie un simplu joc de erudiție, ci împlinirea uneia din condițiile prealabile determinării gradului de autenticitate și de sinceritate a unui text. De aceea nu importă faptul că opera lui Cantemir nu intră direct în colecția noastră. Influența ei va trebui totuși semnalată de cîte ori o vom afla prezentă în anumite relații din culegerea noastră. Aceeași observație e valabilă și pentru Sulzer, a cărui operă nu este cuprinsă în această culegere din cauza masivității și proluxității sale.

Precum s-a văzut, confruntarea unor relații contemporane îngăduie verificarea lor reciprocă, după cum și comparația cu anumite scrieri anterioare poate dezvălui uneori și legături de filiație. Dar chiar și o simplă comparație a două redactări ale aceluiași text aruncă o lumină nouă asupra spiritului în care a fost conceput, precum și asupra procesului său de elaborare: astfel, de pildă, s-au putut trage concluzii interesante din cele două texte ale lui Reicherstorffer, precum și din cele ale lui Gromo (din secolul al XVI-lea) sau din cele două redactări ale relației lui Carra (din secolul al XVIII-lea).

Dar uneori chiar stabilirea împrumuturilor ne poate lămuri asupra naturii reale a unor relații înfățișate voit într-o lumină neadevărată. De pildă, avem unele relații cuprinse în așa-zise scrisori, cum sînt acelea publicate de Lady Craven simultan în Anglia și Franța. Dar cum epistola privitoare la trecerea ei prin Țara Românească, scrisă aparent chiar asupra momentului, vădește la cercetare o serie de împrumuturi din *Observațiile* lui Raicevich, este limpede că avem de-a face nu cu o efuziune imediată cum vrea autoarea să lase impresia, ci cu o compoziție făcută pe îndelete după un interval oarecare folosit pentru a adăuga la impresiile, uneori destul de frivole, considerații mai înalte și judecăți mai temeinice.

Tot astfel trebuie bine subliniat că textele însoțind ilustrațiile privitoare la țara noastră în *Albumul de călătorii* al lui Sir Robert Ainslie sînt împrumutate unor autori, ca Thornton, Lady Craven etc., și că stampele celui album reprezintă uneori niște *compoziții imparate anume pentru a ilustra textul*, constituind un fel de comentariu artistic al acestuia și nu o reprezentare imediată

și directă a realității surprinse de penelul pictorului. De pildă, stampa reprezentând ȣiganii spălând aur la marginea unui rîu — unde se observă o compoziție oarecum anecdotică — sau decorul constituit prin adunarea la un loc a multor cruci de forme deosebite, grupate împreună într-o altă stampă, așa cum nu s-au putut afla ele în realitate. Este probabil că în acest sens anecdotic au și fost comandate scenele pictorului care era în serviciul ambasadorului și căruia i se lăsa un simplu rol de executant. Într-un contrast evident cu acest gen de ilustrații la text este stampa reprezentînd audiența ambasadorului englez la curtea domnească din București în care precizia unei redări reale a reușit să alunge anecdota.

Am văzut că redarea nemijlocită a realității nu rezistă întotdeauna tendinței de a folosi descrieri anterioare. Uneori însă nu mai observăm împrumuturi propriu-zise, ci *influențe* ce pot merge de la însușirea unor elemente de suprafață la adoptarea unor atitudini de fond sau a unui ton, el însuși traducînd o anumită atitudine. Constatăm că ce a rămas din așa-zisa *Istorie a Moldovei și a Țării Românești* a lui Carra, și care a influențat ani de-a rîndul o serie de călători care se apucau să descrie societatea din Iași sau București, a fost tonul de ironie voită și căutarea unor efecte caricaturale care apar *tale quale* la scriitorii mediocri, ca de pildă Salaberry, sau temperate la oameni de duh ca prințul de Ligne, care el însuși a fost mult imitat. Și la generalul Langeron regăsim același fond, pe care se mai suprapun impresii și reminiscențe lăsate de cercurile fanariote pe care le-a putut cunoaște direct. Uneori se mai încrucișează — ca la Salaberry de pildă, într-una din relațiile sale — tonul împrumutat de la Carra cu substanța *Observațiilor* lui Raicevich însușite mecanic în chipul cel mai plat și sînguincios.

Ficțiunea

Dar în redarea realității, pe lîngă împrumuturi și influențe se mai inter-pune uneori și ficțiunea propriu-zisă. Astfel, ne împiedicăm de povestirea unor călătorii și aventuri fictive, primite de bune pînă acuma. Vom da aici numai două exemple de asemenea relații închipuite: 1) pseudorelația vestitului căpitan John Smith, unul din primii coloniști ai Virginiei, pretins participant la luptele lui Radu Șerban cu tătarii, pe care le descrie cu mare lux de amănunte și cu o cascadă întreagă de nume fictive atît ale creștinilor, cît și ale tătarilor înțelești în luptă și 2) călătoria închipuită pe de-a întregul pe care ar fi făcut-o în Moldova în timpul expediției sultanului Mahomed al IV-lea (1672) italianul Cornelio Magni, comeseanul și parazitul ambasadorului francez, marchizul de Nointel, figură destul de dubioasă dar scriitor de un talent incontestabil. La oarecare distanță de aceste pseudorelații trebuie rezervat un loc aparte așa-zisei *Jalbe* a moscovitului Peresvetov, propovădui-

torul autocratismului împotriva puterii marilor boieri moscoviți, care pune în gura lui Petru Rareș îndemnuri și aforisme pe care le-a mai expus și în alte două lucrări anterioare, una despre sultanul Mahomed cuceritorul Constantinopolului, cealaltă despre ultimul împărat bizantin Constantin Dragases, aleși ca exemple reprezentative de stăpînitori destoinici sau bicsnici. Domnul moldovean e înfățișat ca mentorul strășniciei autocrate și zugrăvit în culori ciudate. El apare ca un astrolog și „filozof” învățat și doctor înțelept care „citește în cărțile sale înțelepte după semne cerești” destinul împărătesc al tînărului Ivan al IV-lea căruia îi trimite sfaturi de urgie necruțătoare. El se roagă lui Dumnezeu pentru aceasta „cu lacrimi mari”... etc. Dar în această scriere din 1549 nu poate fi găsit nici un amănunt real în legătură cu Moldova sau cu Petru Rareș. Se uită chiar să se pomenească de moartea sa în 1546. De asemenea, nu aflăm nici o mențiune a înrudirii apropiate dintre Doamna Elena și mama lui Ivan al IV-lea. Analiza făcută cu prilejul ultimei prezentări a acestui autor la Moscova în 1956 (*Opere*) și 1958 (A. M. Zimin *Peresvetov și contemporanii săi*) conchide că el atribuie „înțeleptului voievod” Petru Rareș propriile sale idei și că totodată „sederea lui Peresvetov la curtea Moldovei în 1537—1538 ridică serioase nedumeriri”. S-ar fi propus în schimb anii 1534—1535, fără însă a se pune în discuție afirmația că a fost în slujba lui Petru Rareș, a lui Zápolya, și a lui Ferdinand de Habsburg. Este evident că includerea unui text de un caracter atît de particular, care este în opoziție diametrală cu toate celelalte relații din volumul de față, ar fi fost de natură să creeze confuzie în mintea cititorilor. Așadar *Jalba* lui Peresvetov a fost cuprinsă în anexă ca o mărturie prețioasă privitoare nu la împrejurările reale ale lui Petru Rareș, ci la legenda sa.

Dar mai există și alte elemente care pot să ne dea o imagine denaturată a realității, nu în chip voit, ci datorită unui factor legat de timp — anume schimbarea în urma unor împrejurări particulare a valorii unor termeni medievali folosiți cu altă semnificație decît cea obișnuită. De exemplu, în frazeologia textelor medievale din Transilvania „națiunea” reprezintă o ficțiune juridică, așa de altminteri cum „libertățile” trebuie traduse pur și simplu prin privilegii. Despre interpretarea și transpunerea unor asemenea termeni va fi vorba mai jos cînd vom încerca să definim felul cum se oglindește realitatea românească în relațiile călătorilor.

Stabilirea textelor și aparatul critic

Împotriva tuturor acestor abateri, suprapuneri sau denaturări, intervine analiza critică a textelor, care se afirmă încă de la selecția lor în vederea includerii în volum determinînd și modul lor de includere, căci atunci cînd națiunea sau descrierea din text se încarcă cu digresiuni de tot felul, constînd

din considerații religioase sau morale fără o legătură necesară cu subiectul sau din repetarea unor informații istorice culese dintr-o lucrare oarecare, sau cuprinde înșirarea unor inventare întregi de obiecte de cult aflate în bisericile catolice din Țara Românească, sau Moldova, sau aluneacă la simple invective sau la reminiscențe personale fără interes pentru momentul sau locul descris, sau când purcede la pure invenții, nu mai poate fi vorba de o redare *tale quale* a acestui balast supărător, ci se împun reduceri care sînt întotdeauna indicate fie printr-o notă la subsol, fie printr-un șir de puncte sau prin etc. Textul însuși este supus unei analize critice pentru a-i stabili gradul de autenticitate, de sinceritate, de veracitate. La aceasta se adaugă și aprecierea posibilităților de informare ale autorului respectiv și o lămurire a elementelor întâlnite: numiri de persoane sau de locuri, ce trebuie identificate, date ce trebuie controlate și tălmăcite, împrejurări istorice ce trebuie reconstituite. Acest comentariu critic însoțește textul de-a lungul desfășurării sale sub formă de note în josul paginii, de apreciere critică în notița biobibliografică ce precede textele aceluiași autor și, în anumite împrejurări, de notiță critică aparte, dată în urma textului, cum s-a procedat la elucidarea problemei atît de delicate a determinării rolului lui Honter, de pildă, în elaborarea textului final al *Chorographiei Transilvaniei* a lui Reicherstorffer.

Cum frecvența și întinderea notelor din josul paginilor depind de natura textului comentat, se întâmplă ca unele texte să fie mai bogate în explicații ca altele. La aceasta contribuie și faptul că uneori s-au redat — pe lîngă alte lămuriri cerute de subiect — și o parte din notele la textul original datorate editorilor textului.

Ce cuprind notele?

În primul rînd o serie de emendări, identificări și lămuriri. În culegerea de față identificările toponomastice pentru locurile și persoanele de pe teritoriul țării noastre s-au făcut după regula folosită la publicarea volumelor de traduceri ale documentelor din Transilvania. Formele întâlnite în textul original au fost redată întocmai în notă, numirile corespunzătoare românești luîndu-le locul în versiunea românească. Cînd identificarea nu e posibilă, sau nu e sigură, atunci se păstrează în mod excepțional în textul românesc forma din original, propunîndu-se în notă identificarea ipotetică. Cînd îndoiala este redusă la minim atunci se procedează ca pentru identificările dintîi, însoțind însă numele din textul versiunii românești de un semn de întrebare, și dînd în notă temeiurile pentru identificarea încercată. Pentru numirile geografice aparținînd altor țări s-au făcut note numai atunci cînd recunoașterea lor putea fi mai anevoioasă. Transpunerile datelor mai puțin accesibile cititorului din cauza folosirii unor sărbători de sfinți sau sărbători mobile etc. s-au făcut în

același mod, trecînd data tălmăcită în textul versiunii românești. S-au dat lămuriri în legătură cu unele împrejurări istorice amintite în text. Atunci cînd textul original era defectuos și greu de înțeles și oferea mai multe posibilități de interpretare, fraza îndoielnică s-a redat în notă împreună cu elementele discuției pentru elucidarea ei. O altă categorie de note privește critica însăși a textului, din punctul de vedere al sincerității și al consecvenței sale logice. În sfîrșit, mai sînt și unele note de trimitere pentru elucidări sau completări de la o relație la alta, de la un autor la altul. Culegerea comportă și un indice înlesnind orientarea cercetătorului în bogatul material al colecției.

În redarea textului însuși s-a căutat întotdeauna să se folosească ediția cea mai bună, confruntată și cu celelalte pentru eventuale discuții sau precizări (de pildă, la relația lui Schiltberger sau la cea a lui de Lannoy etc.). Cînd între diferitele ediții apar deosebiri esențiale, acestea sînt semnalate și comentate în note. Textul unora din relații a putut fi controlat și întregit după microfilme aduse din străinătate, de exemplu textul *Jurnalului* lui Bongars a fost completat după ms. de la Berna cu porțiunea omisă de la publicarea sa de către editorii sași care au dat în „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde“ (1874) numai partea privind Transilvania propriu-zisă, omițînd descrierea cetății Satu Mare. Altele — ca de pildă descrierea Olteniei din secolul al XVIII-lea datorată lui Schwanz von Springfels — s-au putut colaciona și emenda după manuscrisul original de la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Textul relației lui Lubieniecki din vol. I, cunoscută după versiunea latină publicată în *Diplomatarium Italicum*, a fost controlat și adoptat după microfilmul originalului polon aflat în Arhivele polone. Cel al lui Korobeinikov, după microfilme trimise din Moscova.

Folosirea unor lucrări anterioare

Au fost folosite și anumite culegeri de texte publicate la noi și care au intrat în mod necesar în seria de față, ca de pildă aceea a lui P. P. Panaitescu — *Călători poloni în țările române* (București, 1930) — în care sînt înfățișate relațiile solilor poloni, și în traducere și în original, ceea ce a îngăduit confruntarea versiunii române cu originalele polone. Asemenea traduceri au fost folosite, uneori cu unele modificări cerute de modul de prezentare a culegerii noastre de călători, indicate întotdeauna în notă. La fel s-a procedat și cu lucrarea lui I. Corfus — *Mihai Viteazul și polonii* (București, 1937). Bogata culegere a lui Gh. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia* (București, 1947), a pus la îndemînă un material abundent sub formă de extrase traduse și de indicații bibliografice extrem de folositoare pentru urmărirea textelor originale și confruntarea lor cu versiunea românească folosită în felul arătat mai sus. Atunci cînd nu ne-a stat la îndemînă textul original rusc, am folosit de-a dreptul ver-

siunea românească din această lucrare, arătînd acest lucru în notă. Despre *Istoria românilor prin călători* a lui Nicolae Iorga și *Bibliografia călătorilor străini* a lui Sadi Ionescu a fost vorba și la începutul acestei introduceri. Ele au constituit oarecum punctul de pornire la întocmirea culegerii de față.

Ce aduce nou această culegere?

Mai întîi o strîngere laolaltă a diferitelor relații a căror prezență simultană le dă o densitate și un sens nou, precum și un răsunset mai prelung. Mențiunile izolate care s-ar putea pierde fără urmă își adaugă aportul lor: o trăsătură uneori fugară care vine să întregască imaginea ce se reconstituie din confruntări și suprapuneri de mărturii concomitente, din evocări și comparații de scene sau imagini distanțate în timp. Ca o memorie colectivă a trecutului devenit prezent se desfășoară fresca animată a înregistrărilor adesea întâmplătoare și fragmentare ce capătă acum o semnificație clară. Prezentarea critică și exhaustivă a materialului existent permite o cercetare comparativă ce scoate în evidență informațiile și influențele reciproce neobservate pînă acum, în sfîrșit o simplificare și o valorificare a unui material zăcînd adesea uitat într-una din marile colecții de documente sau reviste și aproape nefolosit.

În volumul I avem două exemple de asemenea simplificări privind două personaje fictive, născute unul dintr-o simplă eroare de citire a unei abrevieri paleografice, celălalt dintr-o interpretare literală a unei expresii figurate.

Cel dintîi apare într-un document din primii ani ai secolului al XVI-lea, cu prilejul trimiterii unui emisar din partea lui Ștefan cel Mare la Veneția pentru cumpărarea unor medicamente. Numele său este redat ca Demetrie Purcivi. Așa apare în transcrierea publicată de Esarcu după textul inedit atunci al *Diariilor* lui Marino Sanudo și cuprinsă apoi în *Documentele Hurmuzaki*. Și tot astfel îl găsim și în textul tipărit al *Diariilor* în volumul 4 al ediției de la Veneția publicat în 1881. De aci se propagă la diverși autori.

În *Bibliografia călătorilor străini*, a lui Sadi Ionescu, e înfățișat ca venețian în slujba lui Ștefan cel Mare. Mai apoi ajunge la alți autori să fie un slujitor al lui Ștefan cel Mare și să fie chiar identificat cu Aprodul Purice căruia i se atribuie cu acest prilej și numele de Dumitru, devenind deci Dumitru Purice. În realitate numele de Purcivi, cu variantele Purcivii, Purcivici la Al. Dobosi, Cl. Isopescu, R. Ortiz, I. Ursu etc., nu e decît o citire greșită a formei abreviate a cuvîntului *presencium* din expresia *presencium lator . . . sau exhibitor*, adică: aducătorul acestor rînduri, în forma prescurtată paleografic pnciu descifrată cu bunăvoință ca fiind un nume Purcivi. Așa cum se poate vedea chiar în volumul de față era vorba de unul din meșterii probabil greci porniți din Veneția spre Moscova cu solii marelui cneaz, care la înapoiere au fost siliți

să rămână mai bine de un an în Moldova din cauza închiderii drumului prin teritoriul regelui Poloniei și ducelui Lituaniei care se afla în război cu Ivan al III-lea. Întoarcerea lor s-a făcut foarte anevoie tocmai prin Crimeea, unde unii din meșteri au fost reținuți de Marele Han cu toate stăruințele moscoviților.

Celălalt călător cu o existență precară este așa-numitul Lenormantius care adresează în 1597 „fratelui său mult iubit . . . Gulielmus Lenormantius Trunianus“ o colecție de inscripții latine din Transilvania, precum și o transcriere a cronicii murale a Bisericii Negre din Brașov, însoțite de o scrisoare în care amintește de aventurile lor comune în Transilvania răscolită de fuga și apoi de capturarea lui Petru Cercel. Pomenind cu laudă pe erudiții sași cunoscuți atunci, el arată o curiozitate vie atât pentru împrejurările venirii sașilor în Transilvania, cât și pentru originea numelui de valahi. Cercetătorii sași care au folosit ulterior și transcrierea sa după cronică murală amintită — și care e cea mai veche dintre cele trei transcrieri cunoscute — au ajuns la numele de Lenormantius pe cale de deducție, întrucât autorul anonim al scrisorii se declarase frate cu Gulielmus Lenormantius. Dar de fapt nu fusese vorba de o rudenie adevărată, ci de o legătură afectivă aproape frățească afirmată de autorul anonim care se dovedește a fi cunoscutul Jacques Bongars, savantul editor al colecției *Gesta Dei per Francos*, ca și al celei privind istoria Ungariei (*Rerum hungaricarum Scriptores*).

Avem și lichidări mai radicale, cum e de exemplu aceea din secolul al XVIII-lea a așa-zisului *Abesci*, nume fictiv al unui pamfletar în solda diferitelor guverne interesate în campania de împărțire a Turciei etc. Totodată s-a ajuns și la reducerea pseudo-istoriei lui J. L. Carra la elementele sale inițiale, adică la raportul adresat de el Ministerului Afacerilor Străine de la Paris.

Asemenea simplificări s-au putut opera și asupra unor traduceri devenite adevărate compilații, cum e versiunea franceză a lui Struwe sau diverse ediții italiene, cum este cea a lui Sestini căruia i se atribuia și *Observațiile* lui Raicevich (!).

Dar interesul principal al colecției de călători stă în punerea în circulație a unor texte nefolosite de loc, ca scrisoarea a doua a lui Matteo Muriano, complet omisă de Esarcu și după el de *Documentele Hurmuzaki* sau prea puțin cunoscute de către istoriografia noastră, ca de pildă — tot în volumul de față (I/1) — raportul trimis din Turda vestitei case Fugger de la Augsburg prin intermediul factoriei din Buda, de către Dernschwam, unul din agenții de seamă ai acestei întreprinderi, trimis în Transilvania să ia în primire ocnele de sare ce urmau a fi exploatate pe seama Fuggerilor cu obligația de a plăti regelui Ferdinand de Habsburg o redevență fixă anuală. Textul acestei scrisori publicate în „Ungarische Jahrbücher“ în 1933 a rămas puțin cunoscut la noi. Prezentat într-un mod cam sumar de editor (Iak. Strieder), a fost analizat temeinic de G. Gündisch în *Omagiul lui I. Lupaș*, dar nu a fost folosit nici în valoroasa lucrare a lui A. Dobosi despre exploatarea de sare din Transilvania și nici în tratatul de Istoria României, II. Atât stilul autorului, cât și limba folosită — o

germană destul de greoaie — în care nu lipsesc propoziții eliptice, termeni adesea neclari, verbe compuse cu sensuri multiple etc. și în sfârșit ortografia nesigură, care propune și ea o serie de ghicitori, impun eforturi repetate pentru elucidarea lor. Ele sînt însă răsplătite de aportul bogat al acestei dări de seamă, cu prelungiri în atîtea domenii, căci constituie atît o secțiune transversală în stratificarea socială din acel moment, cît și o urmărire a desfășurării evenimentelor în timp.

Descrierea situației cămărilor de sare din 1528, pe lîngă bogăția ei de informații privind starea și mersul exploatării, mai are un merit prețios: acela de a oferi un termen de comparație descrierii făcute în 1552 de comisarii speciali însărcinați de Ferdinand de Habsburg de a întocmi un raport inventar asupra tuturor bogățiilor naturale și a surselor de venituri din Transilvania după reocuparea ei (în colecția de față în vol. I/2). Pe lîngă o serie de elemente comune celor două rapoarte, apar și deosebiri însemnate datorate în parte unor măsuri luate de Martinuzzi ca tezarar și guvernator al Transilvaniei, în parte — în ceea ce privește situația specială a Cămarilor de la Ocna Sibiului — împrejurărilor excepționale din anii 1529—1536, cînd toată regiunea Sibiului a fost asediată și izolată de restul Transilvaniei. Dar și aceste deosebiri se proiectează pe același fond de incurie și stagnare, risipă și zgîrcenie ca și în 1528. Dar acum mai apar niște propuneri noi de a generaliza sistemul de la Ocna Sibiului adică acela al *muncii obligatorii* pentru locuitorii respectivi, precum și al unei economii sordide constînd din suprimarea distribuției de seu pentru lumînările tăietorilor.

Despre spălarea aurului în Transilvania nu avem nici o descriere directă în această primă parte a culegerii de față (I/1), dar din cele spuse în raportul comisarilor din 1552 (I/2), care se referă la situația din anii precedenți, deci din intervalul corespunzînd tocmai la vol. I/1 sîntem informați de greaua situație a băieșilor de aur, *mai toți români*, siliți să-și ducă aurul spre vînzare tocmai la cămările aurului de la Sibiu și Baia Mare, unde însă nu erau bani pentru plata sa, bieții producători fiind lăsați pe mîna unor speculanți ai aurului care acaparau pe nimica toată agonisita micilor producători și care din centrul lor de la Cluj reușeau apoi să exporte clandestin stocul lor de aur. Aceeași lipsă catastrofală de bani constatată în 1528 stăruia și în 1552 și paraliza toată viața economică a Transilvaniei, totodată greu încercată de luptele lăuntrice și de instabilitatea ce a domnit în tot acest interval. În 1552 se constată că exploatarea aurului — chiar și la Baia Mare, unde se aflau mine vestite — nu se mai face decît individual, după o străveche practică asemenea celei păstrate veacuri de-a rîndul în Munții Apuseni. Despre ea ne vorbesc alte relații din tot cursul secolului al XVIII-lea, dar care sînt valabile și pentru vremea aceasta. Această exploatare se făcea prin spălare simplă sau prin săpare (forare). Ca monument al acestei forme din urmă de activitate individuală, a rămas un munte întreg (Cîrnic) găurit ca un stup în urma eforturilor neîncetate repetate ale zecilor și

sutelor de săpători căutându-și norocul în gropi superficiale, ca cele descrise de pildă de Fridwaldszky (1763). Iar despre cealaltă metodă tot atât de veche a spălării nisipului sau minereului aurifer zdrobit în pive țărănești ne vorbesc relațiile unor martori din secolul al XVIII-lea care de departe aud clămpănitul asurzitor al nenumăratelor zdrobitoare de pe valea Pîrîului Roșu sau de la Abrud. Avem aci un exemplu al completărilor ce se pot obține lămurind niște mențiuni mai vechi surprinse în treacăt, prin evocarea unor descrieri ulterioare mai ample, valabile și pe trecut. Acest lucru desigur nu este cu puțință decît atunci cînd este vorba de regiuni ce se păstrează intacte în izolarea lor, credincioase obiceiurilor străvechi menținute întocmai.

Un alt text foarte puțin folosit și greu de pătruns din cauza unui stil peste măsură de încîlcit și mai ales a unei redări extrem de defectuoase și ca transcriere și ca punctuație, declarată de N. Iorga îngrozitoare (publicat în *Hurmuzaki*, II/1, p. 404 ș.u.) va fi pus la îndemîna cercetătorilor (vol. I/2) în forma accesibilă a unei versiuni românești constituind o elucidare a originalului latin însoțită și de un aparat critic în care sînt discutate și lichidate obscuritățile numeroase care îi întunecă sensul. Este vorba de corespondența emisarului habsburgic I. Belsius trimis de împăratul Ferdinand I și de fiul acestuia, regele Boemiei, Maximilian al II-lea, ca agent de legătură pe lîngă Despot, de unde trebuia să culeagă informații despre situația din Transilvania unde domnea dușmanul stăpînilor săi, Ioan Sigismund Zápolya, și să răspundă la punctele unui chestionar amănunțit despre Moldova, și anume despre „principiile de administrație și guvernare ale lui Despot, despre aplecarea și dragostea poporului față de el, despre mijloacele sale de apărare dacă va trebui să se apere cu armele, dacă este vreo nădejde de o stăpînire trainică și statornică . . . , ce ar putea aștepta împăratul și regele Boemiei de la el, în ce chip ar putea fi de folos cauzei acestora . . . etc.“ Deși Belsius curînd după sosire a fost cîștigat pe de-a întregul de Despot, preluînd mai degrabă sarcina de secretar al acestuia decît de trimis al celor doi suverani habsburgici, și deși analiza critică a rapoartelor sale a putut demonstra rolul dublu jucat de el mai ales în privința așa-zisului episod Wolf Schreiber, comunicările sale conțin totuși unele informații unice, extrem de importante, cum sînt cele de la sfîrșitul anului 1562 relative la conflictul armat, necunoscut din alte izvoare, pe care l-a avut atunci Moldova cu Țara Românească și care s-a încheiat cu plata unei sume de bani din partea domnului muntean.

Cercetarea acestui izvor și folosirea sa cu toată prudența în legătură și cu rapoartele colegului și înlocuitorului său, Martin Literatul numit și Szentgotthard (ibidem, p. 447 ș.u. și Veress, *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, p. 236 ș.u.) pot arunca oarecare lumină asupra împrejurărilor particulare ale Moldovei în această vreme și asupra onorului din metodele de guvernare ale lui Despot. Acesta, hotărînd în urma atentatelor la viața sa să folosească față de marii boieri ai lui Lăpușneanu sistemul represaliilor, prin executarea unui număr din ei după fiecare asemenea încercare, nu și-a

declarat fățiș gîndul său, ci a justificat uciderea lor prin „glasul poporului“. Marea importanță acordată de el unei gărzi personale de mercenari străini reiese cu prisosință din rapoartele lui Belsius care împărtășește cu totul acest punct de vedere. Venirea lefegiilor unguri — poate tocmai cei care aveau să-l trădeze pe Despot la Suceava — este salutăată ca o mare izbîndă.

Scena uciderii lui Andreica, fostul mare stolnic al lui Lăpușeanu, atacat de garda lui Despot la o procesiune religioasă, ilustrează concepția acestuia despre felul de a-și impune autoritatea. Fluctuațiile lui Despot față de secuii răsculați împotriva lui Ioan Sigismund, ca și față de acesta din urmă, veleitățile de a i se substitui în Transilvania folosind răscoala amintită, abilitățile sale pentru a cîștiga timp și a se sustrage obligațiilor sale față de turci, care îi cereau să intervină energic în favoarea vecinului din Transilvania, și gîndul nemărturisit de a se strecura printre complicațiile rezultînd din angajamentele sale față de Habsburgi, pot fi surprinse în parte în rapoartele lui Belsius, în ciuda faptului că el însuși nu-și dădea seama de toate implicațiile scenelor și declarațiilor pe care le reproducea cu destulă credulitate. Acest text, care a fost cercetat la noi numai de N. Iorga (*Istoria românilor*, vol. V, cap. II, 1), fără însă a-i sublinia caracterul ambiguu, a fost folosit parțial și în mod greșit de cercetători ca Burghelle (în 1897), Motogna (în 1937) sau Bîrsănescu, care au fost induși în eroare de transcrierea defectuoasă ce a dat naștere la adevărate contrasensuri. El va putea sluji de acum înainte la analizarea și reconstituirea împrejurărilor din anii 1562—1563. Un început în acest sens s-a și făcut în elucidarea motivelor care au dus la arestarea și trimiterea lui Wolf Schreiber la Constantinopol ca pretins agent și spion habsburgic (M. Holban, *En marge de la Croisade protestante du Groupe de Urach pour la diffusion de l'Evangile dans les langues nationales du sud-est européen. L'épisode Wolf Schreiber*, în „Reveu des Études sud-est européennes“, 1964, nr. 1—2, pp. 127—152).

Celelalte texte, date acum pentru prima dată în versiune românească cu prilejul culegerii de față, nu au mai oferit aceleași dificultăți care să impună o muncă prealabilă de restituire a textului, cu excepția însă a unui număr de rapoarte ale misionarilor catolici din țările noastre, publicate în forma lor adevărat necorectă și într-o transcriere ce necesită o laborioasă elucidare, cum este cazul cu lungul raport din secolul al XVII-lea al iezuitului Beke, de pildă. Cităm aici ca versiuni noi traducerea unor texte esențiale, ca jurnalul de campanie și descrierea Moldovei de Erasm Weismantel, ofițer suedez al lui Carol al XII-lea reținut prin părțile noastre aproape 4 ani, descrierea Olteniei făcută de Schwanz von Springfels, inginerul militar care a executat pe valea Oltului vestita Via Carolina și care a întocmit descrierea amintită ca o explicare a hărții desenată de el, relația atît de curioasă a lui Schendos, numit și Van der Beck, atît cea privind bogățiile mineralogice din Oltenia cît și reminiscențele pătimase ale experienței sale ca medic în Țara Românească, al lui Nicolae Mavrocordat, descrierile exploatărilor miniere din Transilvania ale lui Köleseri la începutul veacului al

XVIII-lea și ale iezuitului Fridwaldszky în a doua jumătate a acestui veac etc. etc., sau redarea peregrinărilor și însemnărilor lui Hacquet la încheierea acestui secol.

Am dat aci numai câteva exemple de asemenea traduceri noi. Pe lângă acestea s-au mai făcut la nevoie și traduceri după unele texte fie traduse mai înainte dar într-un mod mai liber (de exemplu relația lui del Chiaro), fie traduse doar parțial (de exemplu relația lui Andreas Wolf despre Moldova și Iași sau a lui Fr. Grisellini despre Banat considerat sub diferite aspecte, din care nu fuseseră traduse pînă acum decît porțiuni relativ neînsemnate).

În sfîrșit, una din realizările obținute în pregătirea culegerii de față a fost repunerea în discuție a unor relații acceptate pînă acum pe încredere, dar care vădesc serioase nepotriviri, ca de pildă relația lui Guillebert de Lannoy și cea a lui Francesco della Valle din vol. I/1, pseudorelațiile lui J. Smith și Cornelio Magni din vol. I/2 amintite mai sus, mărturiile lui Moreau de Brasey și Bruce relative la mersul campaniei de la Prut (din anul 1711), aventurile lui J. Cl. Flachet etc.

Totodată gruparea la un loc a unor mărturii convergente asupra unui același eveniment — de pildă episodul Gritti din 1534 sau campania de la Prut din 1711 deschide calea unor comparații necesare în vederea unor reconsiderări ale judecăților contemporane, adesea tendențioase și întotdeauna grăbite.

*Cum se oglindesc realitățile de la noi
în relațiile călătorilor*

Aceste relații pot fi împărțite în mai multe categorii după natura lor, care le determină și gradul de obiectivitate. Alături de obiectivitate trebuie însă îndreptată atenția și la gradul lor de originalitate, spre a nu afla în locul unei imagini imediate, reflectarea doar a unei impresii străine. După distanța pe care o pun „călătorii” între evenimentele sau locurile descrise și propria lor persoană putem deosebi: 1) Grupul unor descrieri considerate în sine ca o creație literară (descriere geografică sau istorică sau științifică) reprezentată aci de pildă de *Chorographiile* lui Reicherstorffer, descrierile lui Verancsics, Nicolae Olahus, descrierile mineralogice ale unui Köleseri sau Fridwaldszky și I. v. Born etc. sau înfățișarea unui tablou de ansamblu, cum ar fi *Observațiile* lui Raicevich etc. 2) Avem apoi grupul de relații oarecum impersonale, mai puțin prelucrate, ce se apropie de document sau proces-verbal, cum e de pildă relația lui de Marchia cu privire la husiți, sau raportul comisarilor habsburgici din 1552 (vol. I/2) asupra resurselor Transilvaniei. Acestea constau de cele mai multe ori din răspunsurile date la întrebările unui chestionar. Acestui grup îi aparțin în parte și unele dări de seamă ale misionarilor catolici din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. 3) În sfîrșit, avem grupul de mărturisiri directe: scrisori, reminiscențe, povestiri,

dări de seamă ale unei misiuni, jurnale de călătorie sau de campanie etc. Cea mai bună ilustrare a sa este relația vestitului om de știință Boscovich întocmită pe baza jurnalului ținut de el în tot cursul drumului, scris la diferite popasuri pe câte un colț de masă sau în trăsură ambasadoarei Lady Porter, în care i se făcuse loc din cauza stării sale de sănătate. Trebuie însă observat că noi nu avem chiar acest jurnal, care ar fi fost de un preț incalculabil, ci relația făcută după el, revizuită și îndreptată ulterior folosind sugestiile boierului Milo și ale lui De la Roche.

Aceste grupuri nu sînt despărțite între ele de bariere fixe. Unele relații aparținînd unuia din cele două grupuri de la început participă și la anumite trăsături caracterizîndu-l pe al treilea. Căci relațiile se dovedesc de multe ori a fi nu numai povestiri sau descrieri ale lumii dinafară, înregistrate impersonal și construite oarecum geometric, ci mărturisiri subiective, luări de poziție partinitoare, judecăți adesea pătimase. Trebuie totdeauna avut în vedere substratul lor religios, etnic, social și moral. Aprecierile formulate hotărît și definitiv nu rezultă dintr-un efort de a înțelege oamenii și împrejurările de aci, cît dintr-o confruntare a lor cu standardul valabil în mediul obișnuit al martorilor ocazionali. Un puritan ca Weismantel nu are decît cuvinte de dispreț pentru călugării ortodocși, pentru reacția spontană a populației care nu vrea să îngăduie îngroparea unor ofițeri protestanți în cimitirul lor — această înmormîntare făcîndu-se totuși cu forța, în ciuda lor. El descrie cu virtuoașă indignare portul țărăncilor cu catrințele strînse pe corp, pe care le declară indecente. Nu înțelege de ce fetele nu vor să se tocmească la stăpîn și preferă să *trîndăvească acasă*. Și totuși după această primă revărsare de supărare, nu rezistă farmecului lor și le evocă entuziast grația și frumusețea ce le întrec pe ale aristocratelor celor mai mîndre din țara sa de baștină. În același timp misionarii catolici descriu în chip dezaprobator obiceiurile „păgîne” de la țară cu praznicul pentru morți, pomana și jelirea la morminte etc. Această atitudine critică a lor a prilejuit o serie de descrieri a acestor practici de un mare interes folcloric.

Ed. Chishull, capelanul protestant al ambasadorului Angliei la Constantinopol, venit în suita acestuia cînd a trecut din Țara Românească în Transilvania, declară cu superioritate că pictura din bisericile noastre este un fel de mîzgăleală, dar adevărul e că nu se poate împăca cu gîndul reprezentărilor *idolatre* ale dumnezeirii și ale sfinților. Del Chiaro e scandalizat de pomana din urmă ce se face osîndiților ce sînt duși la spînzurătoare unde ajung amețiți de băutura ce li se dă de la toate cîrciumile aflate în drum. După socoteala sa ei își pierd sufletele mergînd la moarte fără a avea măcar o clipă conștiința acestui fapt și posibilitatea unei căințe mîntuitoare.

Sînt și unele judecăți destul de paradoxale. Verancsics, mulți ani prepozit al bisericii Transilvaniei fără însă a fi fost consacrat preot și care trăia cu seninătate la Alba Iulia cu o familie de mîna stîngă — adică o soție fără cununie și doi fii nelegitimi — se înfioară de instabilitatea căsătoriilor din Țara Româ-

nească și din Moldova, și de spiritul imoral cu care sînt acceptați și copiii nelegitimi alături de cei legiuți, fără vreo deosebire între ei!

Mulți dintre călători se socoteau de o esență superioară. Ca exemplu reprezentativ al unor pretenții de superioritate ce se afirmă cu orice prilej, influențînd puternic mărturia lor, apar în primul rînd solii poloni care trec prin Moldova în drumul lor spre Poartă și înapoi la ei în țară. Fiecare șef de solie își făcea un punct de onoare de a mai smulge încă o concesie domnului în privința ceremonialului de primire, oprindu-se cu ifos la ultimul popas înaintea capitalei și trimițînd un adevărat ultimatum cu condiții concepute într-un spirit tot mai arogant spre a putea la înapoiere arăta cu mîndrie cît de mult știuse să ridice prestigiul republicii polone și al regelui, obligîndu-l pe domn, de pildă, să întîmpine pe sol jos la scară și să-l conducă pînă la camera sa etc.

Dar relațiile lor sînt destul de sărace, căci pe lângă succesele de această natură concretizate în povestirea amănunțită a primirii, nu mai cuprind decît itinerarul urmat și plîngeri cu privire la lipsa de confort întîmpinată în drum. Este drept că însemnarea popasurilor poate să ajute la cunoașterea mai precisă a haltelor și a drumurilor, dar nu trebuie scăpat din vedere că aceste solii erau îndreptate adesea pe alte drumuri și spre alte popasuri, tocmai pentru a se putea pregăti locurile de găzduire. La acest fel de trufie nobiliară de caracter medieval a solilor, răspunde un alt gen de grandomanie de parvenit „european” ilustrată de atitudinea unui de Tott, refugiat ungur emigrat în Turcia și stabilit apoi în Franța. Pentru acest om „luminat” nenorociții de moldoveni călcați în picioare de turci nu trebuiau mînați decît cu bîta. Autorul vrînd cu tot dinadinsul să fie „spiritual” construiește o scenă care i se pare plină de haz pentru ilustrarea acestei teze. Este adevărat că această mentalitate se situează în vremea fanarioților, cînd călătorii străini în trecere cu firman de la Poartă puteau vedea cu seninătate cum sînt opriți în drum localnicii, sau negustorii aflați circulînd în cale, cărora li se luau caii, dacă erau mai buni și odhiniți și li se lăsau cei istoviți adesea gata să se prăpădească, sau cum sînt scoși din case locuitorii dintr-un sat ca să fie găzduiți oaspeții în trecere. Asemenea scene, dacă puteau confirma la unii sentimentul unei superiorități care avea nevoie de asemenea coroborare, deșteptau însă în general un sentiment de revoltă firească exprimată cu căldură.

Viziunea călătorilor este așadar influențată de fondul lor de idei și judecăți ce constituie poziția lor de clasă (folosind acest termen în sensul cel mai larg), precum și de împrejurările, uneori cu totul întîmplătoare, legate de prezența lor în aceste locuri. Este destul ca un mare negustor german venit cu mărfurile sale pe Dunăre să aibă un conflict pentru plata unei echipe de români tocmiți pentru a da o mîna de ajutor cerută de condițiile mai vitrege de navigație dintr-un moment dat, și ca la judecata făcută de dregătorul român din acel loc să nu triumfe punctul de vedere al pîrîtului, ci cel al pîrîșilor săi, pentru ca întreaga descriere a țării și a locuitorilor să capete o pornire dușmănoasă,

autorul nemărginindu-se doar la propriile sale experiențe sau impresii, ci împrumutând din plin argumente și caracterizări dintr-o lucrare tipărită în limba germană de Sulzer, om cu posibilități apreciabile dar care căuta cu tot dinadinsul, criticând tot ce era în țară, să lovească în domn — Alexandru Ipsilanti — care nu îl tocmise ca secretar și nici nu favorizase demersurile sale spre a fi numit de către curtea de la Viena consul la București. Și același lucru se putea întâmpla în alte împrejurări și fără o intenție precisă, poate chiar numai dintr-un spirit de imitație sau din dorința de a folosi o informație socotită mai bogată. Când tînărul Parant, viceconsul al Republicii Franceze la Iași, este pus să facă un raport despre posibilitățile comerciale ale Moldovei din momentul acela, el folosește pur și simplu lucrarea lui Peyssonnel scrisă cu zeci de ani în urmă. Și acest procedeu se aplică stăruitor și în secolul al XIX-lea. Când Napoleon în preajma tratatului de la Tilsitt îi cere lui Reinhard, fost consul francez în principate, cu rangul de ministru plenipotențiar, să întocmească un memoriu *foarte concret* cu privire la aceste țări, fostul diplomat care fusese preocupat tot timpul petrecut aci de politica mare europeană și de combinații subtile ce se învîrteau în jurul unor persoane, dîndu-și seama cît de insuficiente îi sînt informațiile adunate prin propriile-i mijloace la postul său, se apucă foarte conștiincios să extragă diferite fișe din pseudo-istoria lui Carra și *Observațiile* lui Raicevich.

Acest apel la autoritatea unor lucrări anterioare îl întîlnim încă în primele descrieri ale Transilvaniei influențate ca punct de plecare de cea a lui Enea Silviu Piccolomini. Ea este adoptată și uneori discutată, dar mai adesea deformată în textele ce au urmat. Este interesant de urmărit felul cum sînt schițate cele două subdiviziuni privitoare la întinderea teritoriului și la populația Transilvaniei. Amîndouă punctele îndreaptă pe cercetător spre antichitate. Întinderea Transilvaniei reprezintă partea cea mai însemnată a Daciei. Urmează apoi în linii mari arătarea hotarelor acesteia din urmă. Populația este cea romanică adusă și colonizată aci. Limba este cea latină și ea s-a menținut de-a lungul veacurilor împotriva tuturor valurilor de năvălitori. Numele vine de la Flaccus, afirmație acceptată de toți pînă la discutarea ei de către Verancsics într-o lucrare rămasă însă netipărită pînă în secolul al XIX-lea. Atît romanitatea românilor cît și latinitatea limbii sînt universal proclamate, și subliniate cu tot dinadinsul ca un fel de minune a istoriei. În arătarea situației contemporane româniei apar în *Chorographia* lui Reicherstorffer „răspîndiți în tot locul“. Ei sînt menționați în *Chorographie* de 11 ori. Cităm unele din aceste mențiuni. Pe valea Crișului e descrisă viața lor aspră într-o regiune muntoasă fără teren de cultură. Îi aflăm apoi în suburbia Brașovului (Schei) și în regiunea minieră la Baia de Criș, precum și în jurul Orăștiei unde autorul observă o influență a felului lor de a fi asupra sașilor din acel loc, apoi în Țara Hațegului, înfățișată ca o mică țară oarecum aparte și la Sarmisegetuza, unde răscolind pămîntul țaranii români scot la iveală geme și medalii de aur și argint și alte rămășițe antice.

Dar aceste mențiuni au un caracter întâmplător și fragmentar. Vorbind de Țara Hațegului, Reicherstorffer nu pomeneste de „nobilii” români (adică cneji) înnobilați pentru luptele lor contra turcilor de care amintesc ceilalți doi autori contemporani Verancsics și Nicolae Olahus la care ei apar ca boieri („boiarnes”) ce ascultă de castelanul de Făgăraș.

Se pot face unele completări după alți autori scriind curînd după aceea, ca de pildă Giovan Andrea Gromo în prima din relațiile sale (1564), mai originală decît celelalte copiate după Reicherstorffer. Gromo lămurește că orașele mai mari (*le terre grosse*) sînt locuite de unguri dar *satele sînt toate locuite de români*, și nu numai în Banat, dar și în Transilvania. Îndeletnicirea românilor e să cultive pămîntul și să crească vite... Și conchide într-o formulă rezumînd situația lor de inferioritate față de conlocuitori: „Ei sînt ca niște țărani ai celorlalte «națiuni»”. Vorbind apoi de Transilvania propriu-zisă, el declară: „În afară de acești români se află pe acest teritoriu... alte trei feluri de *națiuni*: ungurii adevărați [considerați adică în raport cu secuii], locuitorii din secume... și sașii”.

Dar care este sensul exact al termenului de *națiune* și cum se definește el în aceste texte din secolul al XVI-lea? Termenul de *națiune* apare oficial cu ivirea *uniunii celor „trei națiuni”* (Unio trium nationum), adică a grupurilor privilegiate ale sașilor, secuilor și nobililor maghiari și este o pură ficțiune juridică. După această concepție românii nefiind o grupare privilegiată, ci însăși masa poporului cucerit, nu constituie o națiune, în timp ce nobilimea maghiară este socotită o „națiune”! Așadar de cîte ori este vorba de „cele trei națiuni” autorul se referă la această ficțiune juridică acceptată ca atare. Numirea aceasta oficială apare peste tot și pînă și într-o scrisoare a lui Petru Rareș. Încep însă unele confuzii cînd unii autori folosesc termenul de *națiune* în sensul său permanent și real. De pildă Enea Silviu Piccolomini arată în *Cosmografia* sa că în Transilvania sînt *trei* națiuni, și anume germanii [=sașii], românii și secuii. Cum textul *Cosmografiei* privitor la români a fost mai apoi cuprins întocmai în vestita cronică din Nürnberg (1493), de circulație universală, această afirmație larg răspîndită a corectat oarecum în mod concret ficțiunea juridică amintită mai sus. Iar la jumătatea secolului al XVI-lea celebra *Cosmografie* a lui Sebastian Münster, răspîndită în toată lumea mai întîi în limbile latină și germană și mai apoi în celelalte limbi ale Europei occidentale, pomeneste de asemenea ca locuitori ai „Daciei” pe *sași, secui și români*, iar în alt loc afirmă — greșit de altminteri — că voievodul Transilvaniei ar fi ales de către „cele trei limbi”, adică secui, români și germani („Teutonibus”=sași). Reținem din această afirmație greșită doar faptul menționării „celor trei limbi” corespunzînd de fapt cu sensul curent dat termenului de *națiune*.

Aceeași corectare rezultînd dintr-o confruntare între realitatea concretă și ficțiunea juridică o întîlnim și la autorii de descrieri geografice amintiți mai sus, Nicolae Olahus, Reicherstorffer, Verancsics. Olahus duce hotărît numărul

națiunilor locuind în Transilvania la patru, asociind pe români celor „trei națiuni” și substituind pe unguri nobilimii maghiare. Iar Reicherstorffer, adoptând împărțirea oficială în trei națiuni (sași, secui și unguri), adaugă îndată pe românii *băstinași* (incolae) ai acestei provincii. Este interesant de observat că după ce arată că „cele trei națiuni” se deosebesc între ele prin religie, moravuri, obiceiuri și întrucîtva prin legi și locuiesc în această regiune pe *porțiuni deosebite*, se spune că printre acestea (deci risipiți pe teritoriul tuturor acestor „națiuni”) sînt și românii, „*incolae*” ai acestei țări, ce locuiesc în niște sate și posesiuni retrase . . . etc. Și mai departe cînd expune felul în care se grupează aceste națiuni el lămurește: „Și românii locuiesc acest pămînt, dar răspîndiți pretutindeni fără un centru precis”. Sensul adevărat reiese prin contrast față de modul de așezare al sașilor: „Iar germanii sau sașii au pretutindeni cetăți foarte tari și orașe și întrec ușor prin toate avuțiile lor națiunile celelalte”.

În sfîrșit observăm la Verancsics un fapt destul de curios. În prima jumătate a lucrării sale, atunci cînd e vorba de Transilvania în legătură cu niște discuții erudite asupra istoriei vechi a Daciei, autorul adoptă formula oficială a celor „trei națiuni”: secui, unguri și sași (p. 127). Dar cînd trece la descrierea de aproape a Transilvaniei, avem o schimbare aproape totală. După declarația (p. 143) „<Transilvania> este locuită de *trei* națiuni: secuii, ungurii, sașii” se adaugă în aceeași suflare: „*aș adăuga totuși și pe români care, deși îi ajung ușor la număr, totuși nu au nici o libertate [în sens de privilegii] nici o nobilime, nici un drept al lor, în afară de un număr mic, locuind în districtul Hațeg, în care se crede că a fost capitala lui Decebal, și care pe vremea lui Ioan de Hunedoara, băstinaș de acolo, au fost înnobilați pentru că întotdeauna au luat neobosit parte la lupta împotriva turcilor. Ceilalți toți sînt oameni de rînd, iobagi ai unguirilor și fără așezări ale lor, ci răspîndiți pretutindeni, prin toată țara, locuind arareori în locuri deschise, de cele mai multe ori retrași prin păduri, și ei împreună cu turmele lor duc o viață nenorocită*”. O comparație dintre caracterizarea *Chorographiei* și cea din *Descriere* scoate în evidență marea lor asemănare pînă și de termeni de exemplu la Reicherstorffer „*Valachi etiam hanc terram sed sparsim sine certa sede incolunt . . .*” Iar la Verancsics: „*ceteri plebei omnes, Hungarorum coloni et sine propriis sedibus, sed sparsi hinc inde per totum regnum . . .*” etc.

Aceeași idee apare și la Possevino în 1584, care reluînd textul lui Reicherstorffer spune despre români că neavînd un ținut anume al lor „*Alcuno peculiare contado [adică stăpînit de ei] trăiesc amestecați printre unguri și sași, adică în ținuturile stăpînite de aceștia și atîrnă în orice privință, în afară de religie, de aceia în a căror jurisdicție locuiesc*”.

Ce sens trebuie dat expresiei de „*certa sede*” sau „*propriis sedibus*” am arătat în nota critică adăugată la relația lui Verancsics. Este vorba de un *centru politic* asemănător capitalei „universității” (obștii) săsești — Sibiul — sau a secuilor — Tîrgu Mureș. Căci evident nu poate fi vorba de o instabilitate

de așezare, întrucât se arată clar că ei se ocupă cu agricultura. O spune și Gromo: „Toți românii se îndeletnicesc obișnuit cu munca câmpului, atât pentru sine cât și lucrând ca muncitori pământurile ungurilor și ale sașilor ... Iar ... ungurii ... cei mai mulți dintre ei își dau pământurile lor românilor să li le lucreze în felul cum se obișnuiește în Italia cu colonii, și ei cu toții se socotesc ostași și cavaleri ...” Iar secretarul lui Sigismund Báthory, Tommassi, descriind populația Transilvaniei, declară cu ifos: „ungurii sînt nobilii care trăiesc în țară ca domni și stăpîni, românii sînt muncitorii pămîntului care nu se dedau la altă îndeletnicire din cauza condiției lor nenorocite ...”

Aceasta era situația românilor de pe domeniile nobiliare sau din satele românești din preajma orașelor stăpînite de sași. Mai este amintit de Reicherstorffer și traiul anevoios al celor din regiunile de munte sau de margine, de pildă românii de pe valea Crișului nedepinzînd de un domeniu nobiliar, ci atîrnînd desigur de cetățile regale și de castelanii lor. Potrivit cu vechea organizare din veacurile precedente, aceștia erau datori să facă slujbă ostășească ascultînd de chemarea castelanului și a subalternilor săi. În 1528 vedem că sînt folosiți în războiul intern dintre ferdinandîști și „ioaniști” (partizanii lui Zápolya) și lăsați să tragă ei ponoasele (v. relația lui Dernschwam). Iar alți români din regiunea minieră își urmează neîntrerupt munca lor de băieși ai aurului la Zlatna și în alte locuri.

Caracterizarea românilor de către Reicherstorffer, făcută, evident, cu referire la românii din regiunea muntoasă a văii Crișului, seamănă cu alte descrieri similare privitoare la populațiile de munte din nordul Scoției (Highlands), de pildă. Și acolo este vorba de o populație aspră, dîrză, lipsită de terenuri de cultură, trăind din puțin și acuzată uneori de furturi de vite, fără a se mai cere dovezi sau cazuri particulare. O nouă mențiune similară a românilor ce trăiesc amestecați cu sașii în localitatea minieră Baia de Criș, se caracterizează prin aceeași imprecizie generală. E posibil ca Reicherstorffer, a cărui *Chorographie a Transilvaniei* e din 1550 să fi avut în minte atacul din acest loc petrecut în primăvara anului 1528 (vezi relația lui Dernschwam). Trebuie însă semnalat faptul că Giovan Andrea Gromo, în relația sa din 1567, influențată mult de *Chorographia* lui Reicherstorffer, amintind de Baia de Criș lămurește: „Odiñoară <a fost> un tîrg de seamă acum este risipit și nu prea populat din cauza deselor năvăliri pe care le fac cînd turcii din Lipova, cînd haiducii localnici, și mai înainte le făceau imperialii din Gyula”. [Mai înainte, adică anterior datei de 1 septembrie 1566, cînd această cetate a căzut sub turci.]

Asupra virtuților ostășești ale românilor avem mărturia lui Verancsics (și în *De situ*, și în povestirea *Despre expediția lui Soliman în 1538*), precum și a lui Gromo care afirmă că: „... atunci cînd se duc la război, le merge numele a fi atît de viteji, încît disprețuiesc moartea luptînd cu înverșunare <deși> fără rînduială ...” (memoriu din 1564). Într-altă expunere (din 1567) el descrie armele lor improvizate și primitive, apoi adaugă: Unii dintre ei poartă

și archebuze, și după ce trag o împușcătură nu știu să și le încarce iute din nou. De aceea în război îndată după prima descărcare, a archebuzei, apucă alte arme și se bat cu cea mai mare îndârjire. Au o mare vitejie înăscută și rabdă orice osteneală, dar nu au nici o disciplină militară. Ei folosesc și astăzi încă o limbă asemănătoare cu limba veche a romanilor, dar barbară, după cum folosesc și obiceiurile și portul lor . . .

Alături de echivocul termenului de națiune, mai întâlnim în textele din vremea aceasta și denumirea de „libertăți” dată privilegiilor, care ar corespunde mai degrabă cu noțiunea de hărăziri. Dar numirea însăși de *Transilvania* corespunde la mai multe noțiuni. Pentru scriitorii sași *Siebenburgen*, pe care ei îl traduc prin *Transilvania*, înseamnă în realitate teritoriul stăpinit de comunitatea sașilor, sau într-o concepție mai simplistă de „cele 7 orașe”. Acest teritoriu nu este identic cu cel aflat sub autoritatea voievodului *Transilvaniei* în tot timpul regalității ungare, pînă la năruirea din 1526. Căci acesta cuprindea în primul rînd comitatele nobiliare: Cluj, Turda, Alba de Jos, și nu îngloba nici țara secuilor, care își avea propriul său comite al secuilor, nici Maramureșul, nici așa-zisele comitate exterioare sau *Partium*. Cît privește teritoriul sașilor, acesta era administrat de dregători sași, în parte aleși de orașeni și provinciali, în parte numiți de rege. Așadar administrativ și teritorial avem aci două entități ce nu se suprapun și care pot fi confundate doar greșit datorită traducerii impropriei *Siebenburgen* — *Transilvania* de care ne împiedicăm în descrieri, ca cea a lui *Reicherstorffer*. În sfîrșit pentru cititorul modern *Transilvania* are un sens mai larg decît cel arătat mai sus.

Aceste lămuriri sînt foarte necesare pentru a se tălmăci sensul unor afirmații ca aceea privind limba maternă a „transilvănenilor” care e cea germană! O altă confuzie frecventă în secolele XV—XVI este cea dintre goți și geți (o întâlnim și la *Reicherstorffer*) și dintre daci și danezi, menționată și de *Verancsics*. Uneori cititorul vede cu uimire că unii scriitori din secolul al XVI-lea folosesc numele de daci pentru unguri, socotindu-i pe cei din vest panoni și pe cei din est daci! Dar erudiția mai poate oferi și alte minuni, transformînd de pildă pe Dănești din unitatea dialectică Dănești-Drăculești în Dani > Bogdani = moldoveni. Iar acest nume din urmă ar veni de la *Molae Davorum*!

Și totuși și din lucrările unor oameni de aceștia preocupați în rîndul întîi de antichitate, considerată mai mult filologic, sub forma unor discuții de fișe și de inscripții, se pot prinde amănunte imediate, informații fragmentare, imagini măcar și subiective, mărturii chiar și involuntare.

La *Reicherstorffer* descrierea vie a regiunii Crișului Repede și a condițiilor cu care au de luptat românii ce locuiesc aici prețuiește mai mult decît toate discuțiile filologice și împrumuturile fastidioase de antichități luate de-a gata din *Indicele* lui *Taurinus*. Înfățișarea, măcar și în culori mai dure a acestor oameni în portul lor primitiv care apare și la *Verancsics*, ne aduce o viziune

imediată care singură intră în compunerea imaginii permanente rezultând din mulțimea de mărturii.

În fața unui material atât de divers, ca cel oferit de seria mărturiilor ce se perindă de-a lungul veacurilor din anul 1331 până în anul 1800, cercetătorul trebuie să-și dea seama că are de-a face cu elemente nestabile ce nu pot fi puse pe același plan și tratate în mod uniform. Nu se poate pune bază pe nici un fel de logică impersonală care să dea reguli în stare să definească gradul de credibilitate sau de semnificație a unei mărturii. Căci apar prea mulți factori de diversitate. Asistăm la o creștere spontană a unor mărturii, care nu se dovedesc direct proporționale cu însemnătatea lor (de exemplu, amploarea pe care o capătă succesiv seria de memorii adresate de Gromo diferitelor curți catolice) și dimpotrivă o acțiune atât de importantă ca aceea a lui Ieronim Laski, prin efectele sale asupra soartei țărilor noastre, abia dacă apare și încă fără nici un relief în niște texte anodine. Însăși prezența celor mai multe mărturii este întâmplătoare. În perioada mai veche ele sînt despărțite între ele de intervale mute, și deci obscure din cauza aceasta. În vremurile mai recente se întâmplă însă uneori dimpotrivă ca șirul continuu al unor mărturii mai lipsite de relief — ca cel al unor misionari, de pildă, din secolul al XVII-lea — să producă o interferență care se rezolvă în cele din urmă tot prin obscuritate. În cazuri ca acestea va trebui căutată tocmai trăsătura distinctivă care deosebește între ele diferitele informații, scoțînd în evidență ceea ce este semnificativ.

Atitudinea cercetătorului față de mărturie trebuie să fie în același timp receptivă și totodată și critică nu numai la orice nepotrivire concretă, dar și la orice disonanță mai puțin perceptibilă unei atenții obișnuite. Căci mărturiile trebuiesc discutate înainte de a fi integrate în colecție. Valorificarea ulterioară a izvoarelor astfel controlate și comentate trece în sarcina istoricului. Căci materialul adunat nu poate aduce nici o succesiune continuă a evenimentelor, nici o imagine completă a realităților în desfășurare, ci doar niște puncte de reper și niște impresii fugare, luminate întâmplător și prinse în zbor, din care va avea să fie reconstituit cadrul devenirii noastre istorice și însăși esența acestei devenirii.

MARIA HOLBAN

INTRODUCERE LA VOLUM

*

Volumul de față (I/1), cu care se deschide seria colecției de relații și mărturii directe ale călătorilor străini prin țările noastre, acoperă un interval de aproape 220 de ani, cuprins între anii 1331 și 1550. El începe cu relația vestitului geograf arab Ibn Battuta, autorul primei relații de călătorie cunoscută prin locurile noastre după afirmarea Țării Românești ca stat politic, și se oprește în preajma ocupării Transilvaniei de către generalul habsburgic Castaldo.

Relația lui Ibn Battuta, care a însoțit caravana soției bizantine a hanului tătar, când s-a dus după mulți ani să-și revadă tatăl, împăratul Andronic al III-lea la Constantinopol, are mai mult caracterul unui basm oriental decît al unei descrieri precise a unui drum real. Totul plutește într-o ceață luminoasă de poveste. Se omite orice dată. Se confundă amănuntele drumului spre Constantinopol cu cele privind călătoria de înapoiere. Se intervertesc fișele și deci și ordinea firească a succesiunii reale. Nici o clipă nu se urmărește exactitatea.

XXXIX

Tot interesul e concentrat doar asupra condițiilor în care se face călătoria, iar decorul însuși în care se efectuează e socotit un simplu accesoriu lipsit de rigoare.

În contrast absolut cu acest fel de înfățișare se afirmă cele două itinerare de la sfârșitul secolului al XIV-lea cuprinse în acest volum, în care sînt însemnate popasurile principale ale drumului de pelerinaj spre locurile sfinte ce străbate Transilvania și Țara Românească, trecînd prin Curtea de Argeș și ajungînd la Dunăre, fie la Giurgiu, fie la Zimnicea. Aceste itinerare, care se suprapun parcă și se completează reciproc, sînt totuși de o natură destul de diferită, căci unul reprezintă doar schema unui asemenea drum dintr-un repertoriu de drumuri de pelerinaj în diferite direcții, păstrat în așa-zisul ms. de la Bruges, iar celălalt este o dare de seamă a unui itinerar urmat efectiv de doi pelerini germani care se întorceau din Bulgaria în Germania, folosind în bună parte popasurile schemei din ms. de la Bruges, dar în sens contrar, adică din Bulgaria spre Germania. Tot un itinerar, dar de alt gen, e cel din prima jumătate a secolului al XVI-lea în care sînt însemnate popasurile expediției turcești a lui Soliman I în Moldova lui Petru Rareș în anul 1538.

Veriga de legătură dintre itinerarele pelerinilor și relațiile unor participanți la expedițiile cruciate de la Dunăre, o constituie relațiile a doi luptători creștini scăpați de la măcelul de la Nicopole, germani amîndoi: unul, Schiltberger, autor al unei relații în proză ajunsă celebră, care a luat parte la vestita luptă ca scutier al unui nobil german ce se alăturase oștii lui Sigismund de Luxemburg; celălalt, autor al unei relatări în versuri care își înseamnă la sfârșit numele, Peter von Rez, și care nu a participat la atacul în cîmp deschis terminat prin împresurarea grosului oștii creștine, ci rămas de pază la tabăra creștinilor a asistat la năvălirea turcilor asupra acesteia, precum și la scenele de groază pricinuite de panica creștinilor și de luptele dintre ei pentru a se putea îmbarca pe corăbiile cruciaților de pe Dunăre, și în sfârșit la rătăcirile lor prin Țara Românească, pînă la hotarul Transilvaniei de unde puteau răzbate în Occident.

Aceste două relații aduc atît ecoul dezastrului sîngeros al cruciaților, cît și unele însemnări privind țările românești străbătute de autorii lor la întoarcere. Dar în timp ce înapoierea lui Schiltberger a avut loc abia după treizeci de ani de robie mai întîi la turci, și apoi, după victoria lui Timur Lenk de la Ankara, la mongoli, reușind tîrziu să scape la Constantinopol, de unde a sosit pe o corabie bizantină la Chilia tocmai în 1427, iar de aici a trebuit să se abată pe la Cetatea Albă spre a se putea alătura unor negustori ce se îndreptau spre Liov prin Iași („Aspaseri“ = Iasbazar) și Suceava — celălalt supraviețuitor, Peter von Rez, a reușit să se strecoare prin locuri sălbatice și pustii și, urmînd calea Oltului, să ajungă în sfârșit în Transilvania, „la creștini“. Relația lui e plină de ură și invective îndreptate împotriva ungarilor pentru comportarea lor în lupta de la Nicopole unde ar fi luat-o la fugă, pricinuind dezastrul cunoscut, cît și mai apoi împotriva românilor, pentru faptul că populația de aci

privea cu bănuială și ochi răi pe fugarii rătăcind pe la ei. Cum Țara Românească se afla în vremea aceasta în cea mai mare parte sub cîrmuirea lui Vlad, rivalul lui Mircea, este de la sine înțeles că oștile cruciaților nu puteau fi socotite ca ale unor aliați, ci tocmai dîmpotrivă. Așadar din partea stăpînirii nu putea fi vorba de darea vreunui ajutor, iar atitudinea populației se explică îndeajuns prin excesele și violențele unor trupe în debandadă ce se abat ca un nor de lăcuste asupra oamenilor pașnici și necăjiți, secătuiind totul în calea lor. De altminteri, după propria mărturisire a lui Peter von Rez, lumea creștină nu începea decît dincolo de hotarele Țării Românești. Ceea ce însemna desigur că locuitorii de aci puteau fi socotiți una cu necredincioșii cu care se purtase lupta și tratați ca atare. Întîlnim aci una din manifestările dezacordului dintre Occident și lumea aparținînd Europei sud-estice. Dezacord mai vechi, care s-a vădit și în cruciade, și mai ales în cruciada a IV-a transformată în expediție de cucerire a Împărăției bizantine. În ce privește Peninsula Balcanică acest spirit a inspirat întreaga politică a regilor Ungariei față de statele ortodoxe de la Dunăre.

O jumătate de veac după expediția nenorocită de la Nicopole, noua încercare de la Varna (1444) a dus la un dezastru asemănător. În legătură strînsă cu efectele sale imediate a avut loc demonstrația flotei burgunde venite pe Dunăre să caute pe regele Ungariei pierit în acel dezastru, dar despre care umbla zvonul că ar fi scăpat cu viață și ar fi rătăcind prin locurile unde se purtase lupta așteptînd ajutor. Această expediție cu scop și posibilități limitate — cruciații dispunînd pe Dunăre doar de puține galere, pe lîngă concursul pe care îl puteau avea de la monoxilele domnului Țării Românești, Vlad Dracul, a oferit prilejul unor acțiuni spectaculoase redată în mod viu după povestirea unuia dintre participanți, folosită la redactarea întregului episod de către ruda sa purtînd același patronimic (Wavrin). Scopul principal al expediției — găsirea și salvarea regelui Ungariei — nu-și mai avea rostul după aflarea veștii neîndoioase a morții sale. Dar cruciații își mai propuneau să încerce și o acțiune în favoarea unui pretendent turc, Daud, propriul nepot de fiu al sultanului Murad I, pe care îl aduseseră într-una din galere și care a și încercat zadarnic să atragă de partea sa garnizoana cetății Dristra (Siliștră) de pe Dunăre. Și, în sfîrșit, ei mai trebuiau să se întîlnească și cu guvernatorul Ungariei, care se legase formal să vină la întîlnire și s-a achitat tot atît de formal de obligația luată asupra-și. Căci venit abia în toamnă, s-a mulțumit să ia parte la o încăierare cu turcii, pe care a refuzat să-i urmărească efectiv cînd se retrăgeau, mîrginindu-se doar să treacă împreună cu însoțitorii săi pe malul celălalt al Dunării, de unde a adresat un fel de sfidare mai mult simbolică dușmanului nevăzut. Apoi, luîndu-și pe toți cruciații de martori, a declarat că și-a îndeplinit angajamentul luat și i-a sfătuit să nu aștepte înghețarea Dunării, ci să se retragă cît mai devreme, sfat primit cu oarecare nedumerire dar urmat totuși fără zăbavă. Relația lui Wavrin este de un interes vădit atît în ce privește

campania de la Dunăre și informațiile culese asupra Țării Românești, cât și în privința cunoașterii mai de aproape a spiritului și opticii cruciaților după chiar mărturisirea lor. Un incident semnificativ ce nu pare să fi stîrnit prea multe comentarii pînă acum este totuși revelator al modului cum era înțeleasă coope-rarea dintre cruciații din galere și românii localnici din monoxile. Este sugestivă scena încăierării dintre ei pentru împărțirea prăzii și a prizonierilor, și soluția vrednică de judecata lui Solomon, respectată de ambele părți, de a nu mai face nici un fel de prizonieri, ci de a-i ucide pe toți pentru a nu tulbura armo-nia dintre frații de arme! În volumul de față nu a fost cuprinsă și ampla ex-punere din cronica lui Wavrin despre începutul domniei lui Vlad Dracul, chemarea sa la Poartă, întemnițarea sa etc., întrucît ea nu intră în categoria mărturiilor directe.

Pe cît de bogată și de vie în redarea condițiilor din Țara Românească se arată relația burgundă a acțiunii din 1445, pe atît de firavă se dovedește relația trecerii prin Moldova a cancelarului burgund Guillebert de Lannoy în 1421 cu prilejul ambasadei sale solemne ce îi fusese încredințată de tînărul duce al Burgundiei Filip cel Bun în unire cu regele Angliei Henric al V-lea, recunoscut ca regent și moștenitor al Franței, în urma sfîșierilor lăuntrice din această țară. De fapt solul avea de îndeplinit două misiuni, cu totul independente una de alta și foarte deosebite între ele. Principilor din nord-est trebuia să le notifice noua situație a coroanei franceze, în timp ce în sud-estul Mediteranei avea să cerceteze concret și amănunțit condițiile și locurile în vederea pornirii unei cruciade împotriva Egiptului și a sultanului Babilonului. Despre Moldova nu era vorba în nici una din aceste instrucțiuni. Și ca atare ea rămînea în afara cîmpului de preocupări ale solului, neexistînd în ochii săi decît doar ca loc de trecere îngăduindu-i, după cum socotea, să poată merge la Ierusalim pe uscat, așa cum se legase el la plecare. De altminteri și în socotelile ducelui de Bur-gundia această călătorie e intitulată: *Voyage à Jerusalem par terre*. De aceea solul nici nu manifestă pentru țara pe care o străbate acum nici un fel de in-teres. Pînă și descrierea călătoriei e redusă la minim, autorul neimpunîndu-și cel mai mic efort. Drumul pînă la reședința domnului s-a făcut „*par grans désers*“, și tot astfel și de acolo pînă la Cetatea Albă tot „*par grans désers*“, adăugîndu-se acum, ce e drept, și o pseudoprecizare care nu lămurește nimic. Convorbirea cu domnul se reduce la discuția asupra imposibilității trecerii prin Turcia în împrejurările din acel moment. Celelalte amănunte sînt de asemenea în legătură cu înlesnirile de drum făcute solului. Singura însemnare de un inte-res mai general e fraza laconică despre orientarea geografică a Cetății Albe și despre caracterul etnic al populației sale. Pentru analiza în profunzime a rela-ției trimitem la nota critică din acest volum. Trebuie însă accentuat și aci caracterul dubios al împrejurărilor arătate de călător în legătură cu așa-zisa sa jefuire în preajma acestui oraș. Căci la nepotrivirile și anomalii ce pot fi observate în text se mai adaugă și mărturisirea senzațională făcută de Lannoy

în 1443 regelui Angliei, Henric al VI-lea, cu privire la simularea unui furt al scrisorilor și al banilor dați pentru solie, puțin înainte de pornire în ambasada solemnă din 1421, reușind astfel să obțină de la fostul rege al Angliei o nouă sumă de bani și alte daruri care să-i acopere pretinsa pagubă. De altminteri, această „jefuire” e menționată și în registrele de socoteli ale ducelui de Burgundia în legătură cu un gest similar de generozitate. Acest fapt care pune într-o lumină foarte tulburătoare și *jefuirea de la Cetatea Albă pentru care solul pretindea despăgubiri de la domn* nu mai îngăduie acceptarea nediscutată a unor afirmații îndoielnice din care s-au tras în trecut o serie de concluzii, fie în sensul nesiguranței drumurilor din Moldova, fie — și lucrul acesta e încă și mai ciudat — în sensul siguranței lor desăvârșite, deoarece îndată ce Lannoy s-a plîns autorităților moldovene de la Cetatea Albă, tîlharii au și fost prinși într-un timp record și aduși legați cobză înaintea solului! Tot astfel s-a căutat a se lichida dintr-un condei și îndoielile legitime provocate de interpretarea dată ridicării unei cetăți de către guvernatorul Podoliei, Ghedigold, la Cetatea Albă (!) prin explicația simplistă că Alexandru cel Bun *a obținut de la bunul său prieten Ghedegold* ca acesta să vină să repare zidurile Cetății Albe, care avuseseră de suferit în vremea din urmă din cauza atacurilor turcești! Se observă aici o tendință destul de răspîndită de a inventa cu orice preț la nevoie împrejurări și argumente care să facă plauzibile afirmațiile cele mai șubrede, în loc de a le discuta critic, privindu-le în față.

De un interes real pentru examinarea unui aspect mai neobișnuit al politicii religioase a lui Alexandru cel Bun e scrisoarea episcopului catolic de Baia, Ioan de Ryza, către regele Poloniei căruia îi denunța existența în Moldova, a unor nuclee husite, ce se bucurau de ocrotirea osebită a domnului. Husitismul din Transilvania este și el denunțat la rîndul său de inchiizitorul Iacob de Marchia. Tezele husite sînt analizate în darea de seamă întocmită de I. de Turrecremata. Precum se vede relațiile de pînă acum privind Moldova sînt extrem de fragmentare. Va trebui așteptată perioada glorioasă a lui Ștefan cel Mare pentru a afla o viziune mai cuprinzătoare, nu datorată numărului de relații, căci ele sînt puține, ci calității lor. Atît Angiolello în minunata descriere a campaniei sultanului Mahomed Cuceritorul în Moldova, la care a luat și el parte în oastea turcească, fiind de mulți ani prizonier la turci, cît și medicul venețian Matteo Muriano în portretul atît de sobru pe care îl înfățișează fără retorică, ci doar din însemnarea faptelor, evocă și unul, și altul, dincolo de clipa prinsă în zbor, o lume întregă de măreție. Relația binecunoscută a lui Muriano a fost completată în volumul de față de o altă puțin posterioară acosteia, care a rămas necunoscută lui Esarcu și nu a fost cuprinsă nici în colecția de *Documente Hurmuzaki*. Ea înfățișează sosirea la Suceava a soliei turcești ce mergea în Polonia pentru încheierea păcii. Interesantă prin mărturisirea solului turc făcută venețianului Leondari că Poarta s-a grăbit să încheie această pace de teamă ca nu cumva domnul Moldovei să-i ia înainte, împă-

cîndu-se cu Polonia împotriva Turciei, relația mai aduce elemente lămuritoare noi și în privința raporturilor din acel moment dintre domnul Moldovei și marele cneaz al Moscovei, cusrul său. În același timp, relația, îngăduind urmărirea manevrei puse la cale de medicul venețian pentru a smulge de la turci toate informațiile ce ar fi putut interesa Sinioria Veneției, aruncă o lumină neobișnuită și asupra acestuia.

Pentru Țara Românească, o încercare asemănătoare cu cea a sultanului în Moldova, a fost cea îndreptată de același Mahomed Cuceritorul împotriva lui Vlad Țepeș, povestită și aceasta tot de un participant creștin rob la turci, cunoscut sub numele de „Ienicerul sîrb”. Pentru perioada următoare, sfîșierile lăuntrice din Țara Românească sînt expuse într-un mod destul de tendențios de informatorul raguzan Bocignoli într-o scrisoare raport din 1524 adresată unui secretar imperial habsburgic, dar scrisă întru totul în vederile voievodului Transilvaniei, I. Zápolya.

O comparație a modului de prezentare a figurii lui Vlad Țepeș de către Bocignoli cu acel al unui alt raguzan în slujba regelui Ungariei — anume Felix Petančić — ne-ar îndemna să căutăm izvorul lor comun de informare la cavalerii de la Rodos care urmăreau cu mare atenție evenimentele de la Dunăre.

Pășind în secolul al XVI-lea observăm o mai mare coeziune în gruparea diferitelor relații. Transformările adînci care au urmat îndată după dezastrul de la Mohács s-au răsfrînt și asupra acestui domeniu. Transilvania, care înainte de 1526 inspira interes mai mult datorită vestigiilor sale din antichitate și bogățiilor sale mineralogice (vezi relația umanistului Taurinus și cea a solului venețian de la Buda Fr. Masser), este cercetată acum cu o îndărătnică stăruință. Nicolae Olahus, Georg Reicherstorffer, Anton Verancsics se apucă aproape simultan să descrie această țară, pornind cu toții de la Dacia antică și ajungînd asupra punctelor esențiale la rezultate identice. La toți observăm influența lui Enea Silviu Piccolomini. La Reicherstorffer și la Verancsics antichitatea primează: la cel dintîi ca un placaj baroc de referințe istorice împrumutate mai toate unei scrieri prea puțin cunoscute a lui Taurinus, la Verancsics ca o săpătură în adîncime reluată de nenumărate ori, rămînînd drept mărturie diferitele straturi răvășite și răsturnate care atestă în tăcere neîncetatele sale reveniri, fondul problemei fiind pentru el de natură filologică. Pornind de la vechea Dacie, toți trei se ocupă, alături de Transilvania, și de celelalte țări românești. Și Reicherstorffer, și Verancsics declară că scriu despre Transilvania pentru a trezi atenția tuturor la primejdia ce o amenință din partea turcilor. Dar Reicherstorffer își revendică și osebite particularități, cum ar fi aceea de a înjgheba și folosi o metodă geografică și de a nu descrie decît ceea ce a văzut el însuși. Pretenție care nu rezistă la o cercetare atentă a *Chorographiei Moldovei* cu privire, de pildă, la descrierea așezării respective a orașelor Brăila și Galați, și nici la sistemul practicat de el de a folosi pe tăcute rezultatul muncii altora, fie ei morți de mult, ca Taurinus, sau mai de curînd, ca Honter, care adusesese

o serie de critici și îndreptări textului manuscris al *Chorographiei Transilvaniei* ce au fost ulterior înglobate pe de-a întregul cu o singură excepție în cartea tipărită în 1550. Căci din descrierile amintite mai sus ale Transilvaniei numai aceea a lui Reicherstorffer a văzut lumina tiparului.

Cînd a apărut în 1541 *Chorographia Moldovei*, acest fapt a coincis oarecum cu reînscăunarea lui Petru Rareș. Oare tipărirea *Chorographiei Transilvaniei* era și ea legată de vreun eveniment de seamă? Dacă observăm că în acest text este pomenit insistent, fără vreo nevoie absolută, fratele George (Martinuzzi), arbitrul suprem al Transilvaniei din vremea minoratului lui Ioan Sigismund Zápolya, ne putem întreba dacă această linguire nu avea vreun tîlc. Reicherstorffer fusese pensionat cam intempestiv în 1543 spre marea lui indignare. Se prea poate să fi căutat acum să intre în voia lui Martinuzzi în vederea unei eventuale căpătuii în Transilvania. Pentru urmărirea mai de aproape a *Chorographiei Transilvaniei* și *Moldovei* trimitem la respectiva notă critică din volumul de față. Dar o pătrundere mai în adînc în situația Transilvaniei ne este oferită de raportul lui Hans Dernschwam măcar că se situează în ambianța politică a unei euforii habsburgice, străbătute de unele convulsii care sînt socotite de un caracter mai mult local. Astfel, atacul de la Baia de Criș asupra convoiului ce însoțea transportul de bani destinat cămărilor de sare ca un fond de rulment pentru înjghebarea noii organizări a exploataării ocnelor este interpretat ca o acțiune a românilor din acea regiune, iobagi ai unor magnăți antiferdinandiști, despre care Dernschwam știa că au pus la cale întreaga acțiune. Totuși el nu a încetat de a cere sancțiuni contra românilor, zorind autoritățile să nu piardă momentul de acalmie cînd aceștia crezîndu-se la adăpost s-au întors din ascunzișurile lor din păduri și pot fi culeși, înainte de a se risipi iar la prima alarmă. Un român ce fusese prins, probabil asupra faptului, a și fost tras în țepă după ce a mărturisit că fuseseră instigați de acei magnăți care însă se aflau în siguranță în regiunea de vest, stăpînită de antiferdinandiști. Reprezentantul lui Ferdinand de Habsburg în Transilvania, episcopul Transilvaniei Nicolae Gerendi, care era și mare tezaurar al Ungariei și cu care trebuia să trateze Dernschwam aceste chestiuni, acorda prioritate altor probleme, asigurîndu-l că după aceea va veni la rînd și aceea a românilor de pe valea Crișului. Pe plan profesional Dernschwam se arăta preocupat de noua organizare ce va trebui introdusă treptat în toate cămările de sare. Cînd și-a întocmit raportul analizat aci, el nu luase în primire decît pe cea de la Turda, socotită cămara principală și sediu al comitetului cămărilor de sare.

Acesta fusese numit Marc Pemfflinger cu o situație hotărît dominantă printre sașii, cu toții ferdinandiști. Trebuia găsit modul cel mai bun de conlucrare, indiferent de critica adusă vechii conduceri pentru abuzurile săvîrșite în dauna lucrătorilor și în dauna coroanei. De fapt la cămară situația nu era prea limpede. Factorul Fuggerilor trebuia să propună un nou tarif tăietorilor de sare, și un bolovan tip pentru toate cămările regești, dar toate acestea trebuiau apro-

bate nu numai de tezaurar, dar și de stările Transilvaniei. Iar tezaurarul alerga de la o adunare obștească (*Landtag*) a secuilor la alta a nobilimii, și lucrul în ocnă stagna. Cu gândul la viitor când vor putea fi introduse și aci organizarea și metodele de la exploatarea Fuggerilor de la „Neusohl“ (azi Bánska Bystrica) unde funcționase în anii din urmă, Dernschwam arăta inconvenientele sistemului existent la cămările de sare din Transilvania și schița totodată în linii mari planul noii organizări. Peste tot el constata incurie și abuzuri la personalul superior, mizerie și alcoolism la tăietorii de sare reduși la ultimul grad de sărăcie, muncind fără tragere de inimă, împovărați de obligația de a mai tăia fără plată un număr exagerat de mare de bolovani de sare, care mergeau pînă la 180/0, și de faptul că li se socoteau la rebut bolovanii ciobiți sau știrbiți, nu din vina lor ci din cauza prezenței în masivul de sare a unor vine de pămînt. Pentru a mai potoli nemulțumirile tăietorilor, comiții cămărilor luaseră de la o vreme încolo obiceiul de a le îngădui facultatea de a-și tăia sare pentru ei pe un preț minim sau chiar gratuit. Acest obicei, care, potrivit celor arătate de Dernschwam, nu avea o vechime mai mare de 6 ani, a fost de îndată socotit de el inacceptabil, fără însă a-l putea desființa de teama grevei ce ar fi urmat îndată. Despre aceste greve se dau amănunte prețioase. Există între muncitori o solidaritate activă, o „interdicție reciprocă de a munci“, pe care nu ar fi putut-o înlătura nimeni. Dernschwam a avut prilejul să asiste personal la o asemenea sistare a lucrului din cauza unei nemulțumiri justificate. Într-adevăr după adoptarea laborioasă a unui compromis între Dernschwam și tăietori cu privire la gratificațiile cerute de aceștia, conform obiceiului, cînd să se pună în aplicare jumătatea de măsură consimțită de el, intervine, în lipsa sa de la ocnă, adjunctul său, care nu vrea să știe de nimic și care îi trimite la plimbare „*auf ungerisch*“ pe tăietorii veniți să-și valorifice pretențiile admise în principiu. Surprinzem o deosebire de metodă la Dernschwam față de cea a personalului superior de la Turda. El vorbește „blînd“ cu tăietorii, dar concluzia pe care o trage este planul de a pune capăt definitiv unor manifestări de solidaritate și de libertate, ca acestea. Va trebui schimbat modul de angajare al tăietorilor pentru a putea înlătura pe cei mai dîrzi dintre ei, socotiți indezirabili, așa cum s-a procedat și la Neusohl (Bánska Bystrica). Dar pentru aceasta va trebui mai întîi tăiată destulă sare și transportată la cămările anexe pentru ca exploatarea să nu sufere nici un prejudiciu de pe urma unor noi, dar și ultime greve. Condițiile de muncă erau îngrozitoare. Într-unul din puțurile de mină de la Turda se cobora cu ajutorul unui vîrtej manual un mare cazan de aramă cu foc pentru a mai alunga duhoarea dinăuntru. Minele și vîrtejurile erau toate fără schele și fără acoperiș. Lucrătorii zilieri trebuiau să lucreze cu toții în ploaie. Cum minele acelea aveau numai puțuri și nu galerii, nu se acumula o cantitate de apă putînd inunda catastrofal săpăturile, dar era totuși suficientă pentru a îngreua munca. În fiecare zi se scoteau cîteva burdufuri de apă așternută deasupra stratului de sare. Înăuntru minei mari zăceau — de un an de zile —

mari cantități de sare fărîmată care împiedicau mersul lucrării și păgubeau în primul rînd pe tăietori, care erau plătiți cu bucata. Aceștia dacă erau angajați „cu postav“, adică permanent, trebuiau să muncească un an întreg, coborînd zilnic în mină și dacă nu veneau de bunăvoie erau mînați cu forța, căci cei ocazionali nu veneau decît dacă nu găseau de lucru ca zilierii în altă parte. De vină erau condițiile constatate și în raport. „Apoi ei sînt ținuți în asemenea condiții, încît nici unul nu face ceva bun“. Dar judecata care urmează îndată nu mai ține seama de cele recunoscute în fraza precedentă. „Este un norod îndărătnic, rău, sărac cu desăvîrșire, <atît> localnicii <cît> și cei veniți din altă parte. De prea mare sărăcie ei nu s-au putut căsători. Așadar sînt săraci. Se adună cîțiva dintre ei și taie pe zi pînă la o sută de bolovani de sare, și îndată trebuie să li se plătească 20 de dinari, și într-o clipă i-au și băut. Nici unul nu așteaptă plata la săptămîină. Au fost prea mult obișnuiți cu aceasta . . .“ Tăietorii trebuiau să lucreze cu uneltele lor proprii . . . Cînd coborau în ocnă li se dădea, fiecăruia dintre ei, pentru a se lumina, o bucată de seu cam cît un pumn, „fără de care nu ar vrea nici unul să rămînă înăuntru“. Tot atît de grea era și munca zilierilor „miliariști“ care trebuiau să scoată din ocnă măruntișul de sare. Lucrau întotdeauna cîte patru: doi la gura puțului, doi la fund, iar *cei din fund trebuiau să lucreze fără lumină . . .*“ Nu se arată nicăieri de unde erau recrutați tăietorii de sare, atît cei cu anul cît și zilierii, și nici cam care era proporția de români printre ei. Se spune însă limpede că nu erau tăietori sași sau germani, și se subliniază de mai multe ori faptul că personalul superior la toate cămările era în întregime maghiar. Despre tăietori nu se dau lămuriri de nici un fel. Sînt totuși anumite indicii în sensul unei proporții însemnate de români, printre cei ce munceau la ocne, căci se cere ca o condiție esențială ca noii funcționari care s-ar trimite dinafară să vorbească nemțește, ungurește și *românește*. O altă trăsătură a sistemului existent la cămări era contrastul strigător dintre mizeria muncitorilor, la care se adăuga și starea de părăsire a întregului inventar de la ocne pe de o parte, și lefurile exagerate, profiturile, abuzurile și jecmănelile personalului superior, pe de alta. Aceștia nu se dădeau în lături nici de la practica mărunță de a-și încasa banii de întreținere, și apoi de a-și lua întreținerea de fapt de la curtea cămării.

În relațiile ce urmează — cu excepția celei a lui Verancsics amintită împreună cu celelalte descrieri ale Transilvaniei — nu va mai fi vorba de fenomene de durată, ci numai de evenimente ce se succed fulgerător în timp. Acum își fac apariția aventura și intriga. La Constantinopol se țese o pînză de păianjen ce cuprinde treptat Transilvania, Moldova și Țara Românească. De la co-interesarea lui Gritti de către Ieronim Laski la soarta Ungariei lui Zápolya, pentru a obține sprijinul lui la încheierea păcii și ajutorul turcesc împotriva Habsburgilor, urzeala începută se întinde tot mai departe. Polonia se asociază și ea la manevra pusă la cale, răspunzînd la prima solicitare a lui Gritti. Urmează trimiterea de soli poloni la Poartă, anume învățați să arate toate pie-

dicile și cursele ridicate în calea lor de dușmanul Petru Rareș. Unii ocolesc Moldova prin Ungaria și Belgrad. Alții trec prin Transilvania și Țara Românească, fugind de aci fără a fi fost tulburați, dar lăsând impresia că au scăpat de primejdii de moarte. Alții, în sfârșit, se laudă că au fost pînziți și urmăriți atît la ducerea la Constantinopol, cît și la întoarcere. Opalinski la întoarcere mai poate raporta și întrevederea sa cu domnul Țării Românești, care, făcînd paradă de zel, îl cheamă la el în mare taină în puterea nopții, spre a-i destăinui gîndurile ucigașe ale vecinului din Moldova ce urmau a fi puse în practică la trecerea solului prin Transilvania. Scena este descrisă cu mult patos dramatic. Solul era singur cu domnul care l-a primit pe întuneric, avînd lîngă el paloșul și buzduganul și la picioarele sale cîinii săi de pază. Dar scena începe să-și mai piardă din înțunecime, căci domnul îi întinde solului spre a-l convinge scrisori ale lui Petru Rareș pe care acesta nu le poate citi (în întuneric!) pentru că erau scrise cu alfabetul chirilic! Cîștigarea și a domnului Țării Românești la planurile turco-polone era o mișcare măiastră în jocul de șah început la Constantinopol. Dar nu a întîrziat contramișcarea și jocul acesta avea să se termine curînd în Transilvania prin măcelul de la Mediaș care înlătura pentru moment primejdia instalării turcilor în cetatea naturală a Transilvaniei. Despre cele trei mărturii asupra epilogului sîngeros amintit e vorba mai pe larg în notițele bibliografice din acest volum, consacrate autorilor lor: Tranquillo, della Valle și Museo. Acceptate de bune pînă acuma de istoricii acestei perioade și folosite intensiv la noi de I. Ursu, nepotrivirile și contradicțiile dintre ele, chiar cînd au fost observate, nu au trezit vreo îndoială asupra sincerității lor, mărturiile din trecut dobîndind oarecum valoare de document prin simplul fapt că aveau consacrarea scrisului. Confruntarea lor critică aduce și aci fermentul unor îndoieli constructive, atît de necesare pentru simplificarea și reîmprospătarea mărturiei vii care stă hotărît la baza istoriei.

Înceind această prezentare succintă a volumului de față, ne mai rămîne să lămurim modul de aplicare a criteriilor de includere în colecție privind *Chorographia Transilvaniei* a lui Georg Reicherstorffer și descrierea *De Situ Transilvaniae* a lui Verancsics. Primul din acești autori, sas din regiunea Sibiului, a părăsit curînd Transilvania, trecînd în slujba reginei, apoi a lui Ferdinand de Habsburg, astfel că la apariția *Chorographiei Transilvaniei* nu mai putea fi socotit de mult ca localnic al Transilvaniei. Cum el apărea în orice caz în colecție ca autor al *Chorographiei Moldovei*, îndeplinind amîndouă condițiile pentru aceasta, anume să fi fost efectiv în țară, și să nu fie localnic, s-a considerat că și această condiție din urmă e îndeplinită real, dacă nu și formal de autorul *Chorographiei Transilvaniei*. Cît privește pe Verancsics, acesta era originar din Dalmația stabilit de tînră în Transilvania, de unde a plecat în 1549 trecînd în slujba lui Ferdinand de Habsburg. Descrierea sa se referă în primul rînd la Transilvania unde a locuit mulți ani și numai în al doilea rînd la Țara Românească și Moldova unde nu a fost niciodată. Cum descrierea sa alcătuiește

un tot, a fost inclusă și partea aceasta din urmă pentru care autorul avea informații contemporane de mîna întîii. Nu a putut fi inclus însă în același fel Nicolae Olahus a cărui prețioasă descriere a Transilvaniei a fost trecută în Anexă, alături de descrierile geografice ale țării noastre aflate în lucrări de circulație universală, ca de pildă *Cosmografia* lui Enea Silviu Piccolomini cuprinsă și în *Cronica* din Nürnberg, cea a lui Sebastian Münster, *Decadele* lui Bonfini etc. al căror ecou îl găsim într-o seamă de relații care sînt totodată inspirate din ele, dar inspirînd și ele la rîndul lor acest fel de descrieri.

MARIA HOLBAN

IBN BATTUTA

(1304—1377)

*

Vestitul călător și geograf arab Muhammed b. Abd Allah b. Ibrahim Abu Abd Allah, cunoscut sub numele de Ibn Battuta, s-a născut la 24 februarie 1304 la Tanger și a murit în 1377 în Maroc. Între anii 1325 și 1355 a străbătut toată Africa de nord și de est, o mare parte din țările Asiei, adică Arabia, Siria, Persia, India, China, precum și o parte a continentului european.

Astfel, într-o călătorie de prin anii 1330 și 1331 vizitează hanatul Hoardei de Aur (Kipceak) care se ridicase sub domnia lui Muhammed Uzbek (1312—1342) la o strălucire deosebită. Ibn Battuta ajunge pînă la Astrahan tocmai în momentul cînd una din soțiile hanului Uzbek — „Bayalun”, o principesă bizantină, fiică naturală a împăratului Andronic al III-lea, se pregătea să plece la Constantinopol. El o însoți, trecînd prin orașul Baba-Saltîk, probabil Babadag, orașul cel mai depărtat stăpînit de turci, precum și prin Fenikah, identificată cu Vicina.

De la Constantinopol, Ibn Battuta se înapoie la Astrahan și Sarai, străbătînd din nou Dobrogea.

După 1353, Ibn Battuta, stabilit la Fez, începu să-și dicteze memoriile la cererea sultanului Abu Inan care a însărcinat cu redactarea lor pe un vestit caligraf și istoric, Ibn Djuzai (m. 1356). Pentru alcătuirea acestei lucrări intitulate *Tuhfat al-Nuzzar fi gharaib al-Amsar wa Adja'ib al-Asfar* (Dar pentru observatori tratînd despre curiozitățile din orașe și ciudățeniile din călătorii), Ibn Djuzai a folosit și opera scriitorului arab din secolul al XI-lea Ibn Djabair. Lucrarea lui Ibn Battuta s-a bucurat de o mare trecere în lumea musulmană cu toată lipsa ei de precizie vădită pe alocuri, ca în partea privitoare la călătoria prin Dobrogea unde așază Babadagul la nordul Dunării.

Această călătorie a avut loc în lunile august — septembrie 1330 sau 1331, deoarece Ibn Battuta amintește că în timpul șederii sale la Constantinopol fostul împărat Andronic al II-lea (1282—1328) era călugăr. Iar acesta, nevoit să abdice în mai 1328 (Gregoras, ed. Bonn, I, p. 427, 10; Cantacuzenos, ed. Bonn, I, p. 306, 8), s-a călugărit după doi ani, deci în 1330, potrivit relatărilor cronicarilor bizantini Gregoras (*Ibidem*, I, p. 442, 4) și Cantacuzenos (I, p. 399, 19), care spun că a murit în februarie 1332. Ținînd seamă și de indicațiile cronologice date de Ibn Battuta care afirmă că a părăsit orașul Baba-Saltık în mijlocul lunii „du'lka'de” — fără să indice anul hegirei — rezultă că această călătorie nu a putut avea loc decît în august-septembrie 1330 sau 1331, data de 1332 indicată de P. Mutafciiev (*Die angebliche Einwanderung von Seldschuk-Türken in die Dobrudscha im XIII Jahrhundert*, Sofia, 1943, p. 64) fiind prea tîrzie, întrucît nu se poate depăși luna morții lui Andronic al II-lea; februarie 1332.

În 1850—1858 orientaliștii Ch. Defrémery și B. R. Sanguinetti au tipărit o ediție în 4 volume, reeditată în 1877, 1893 și 1914, însoțind-o de o traducere în limba franceză. A fost editată și la Cairo în 1870—1871 și 1904—1905. Un fragment a fost publicat de Defrémery, în *Fragments de géographes et d'historiens arabes et persans inédits relatifs aux anciens peuples du Caucase et de la Russie méridionale*, Paris, 1849, pp. 139—208 din care au fost folosite în rîndurile de mai jos paginile 203—204.

Călătoriile lui Ibn Battuta au fost traduse integral sau parțial în diferite limbi: în cea engleză de dr. S. Lee, *Travels of Ibn Battuta*, Londra, 1829 și de H. A. R. Gibb, *The Travels of Ibn Battuta*, The Hakluyt Society Sec. Ser. CX, vol. I—II, Cambridge, 1958, 1962; în portugheză de Jose de Santo Antonio Moura sub auspiciile Academiei Regale de Științe (1840); în limba germană de N. von Mžik, *Die Reise des Arabers Ibn Battuta durch Indien und China (XIV Jahr)* în „Bibliotek Denkwürdiger Reisenden” V, Hamburg, 1911; în limba italiană de Schiaparelli, *Viaggio in Ispagna, Sicilia, Siria e Palestina, Mesopotamia, Arabia, Egitto etc.* (1906) și de Fr. Gabrieli (Firenze, 1961).

A fost tradusă în limba turcă de Mehmed Șerif, sub titlul *Seyahat name-i Ibn Battuta* (Jurnalul călătoriei lui Ibn Battuta), 2 volume, Istanbul, 1333—1335 H. (= 1914—1917). Ivan Hrbek a tradus Jurnalul lui Ibn Battuta în limba cehă (Praga, 1961, p. 592); se pregătesc traduceri în limbile polonă (prof. A. Zajackowski), maghiară (prof. G. Germanus) și rusă.

---

* Vezi pag. 5, nota 8.

Călătoria prin Kipceak și Dobrogea a fost tradusă parțial în limba română de C. Brătescu în „Analele Dobrogei”, IV, nr. 2 (aprilie-iunie 1923, pp. 140—148).

De Ibn Battuta s-au ocupat H. F. Janssens, *Ibn Battuta „Le Voyageur de l'Islam”*, Bruxelles, 1948 (Coll. Lebègue); M. Izaddin, *Ibn Battouta et la topographie byzantine* în „Actes du VIe Congrès international d'études byzantines”, Paris, 27 juillet — 2 août 1948, tome II, 1951, pp. 191—196; G. Ardakis Gheorghiadis, “Η περιήγησις τοῦ Ἱμπν Μπαττούτα ἀνὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἡ κατάστασις τῶν ἐλληνικῶν καὶ τουρκικῶν πληθυσμῶν κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα. (Călătoria lui Ibn Battuta în Asia Mică și situația populațiilor greacă și turcă în sec. XIV), Atena, 1952, 18 p. (extras din „Annuaire de la Société d'Études Byzantines); H. A. R. Gibb, *Notes sur les voyages d'Ibn Battuta en Asie Mineure et en Russie* în „Études d'Orientalisme (Mémoires Lévi-Provençal), tome I, 1962, pp. 125—133. Ivan Hrbeek, *The Chronology of Ibn Battuta's Travels*, în „Archiv Orientalní”, 30/3, 1962, pp. 409—486 și recent G. H. Bousquet, *Ibn Battuta et les institutions musulmanes*, în „Studia Islamica”, XXIV, Paris, 1966, pp. 81—106.

RELAȚIA CĂLĂTORIEI ÎN DOBROGEA¹

1330 sau 1331

p. 415

În această țară, la fiecare popas, se aduceau principesei² pentru hrană cai, oi, boi, dughie³, lapte de iapă, de vacă și de oaie. În această țară călătorești de dimineața pînă seara. Fiecare emir din aceste ți-

¹ Traducerea s-a făcut după microfilmul textului francez și arab publicat de C. h. D e f r é m e r y și B. R. S a n g u i n e t t i, *Voyages d'Ibn Battoutah*, vol. III, Paris, pp. 415 și urm.

² *Khatun*, titlu dat din secolul al VI-lea împărăteselor și principeselor mongole. E vorba de „Bayalun”, fiica naturală a lui Andronic al III-lea (1328—1341) și soția hanului Ozbek. Atît identitatea cît și numele adevărat al prințesei nu sînt bine cunoscute (vezi *Encyclopédie de l'Islam*, III, p. 985; H o w o r t h, *History of the Mongols*, Londra, 1880, tom. II, I, p. 165). O scrisoare inedită a lui Grigorie Akindynos către David Dishypatos, călugăr la mănăstirea Mesomilion de lîngă Sozopolis, scrisă în primăvara anului 1341 pomeneste de „fiica împăratului, soția suveranului sciților”, nume dat de bizantini tătarilor. Vezi P. L e m e r l e, *L'émirat d'Aydin, Byzance et l'Occident. Recherches sur la geste d'Umur Pacha*, Paris, 1957, p. 257, addenda și R. J. L o e n e r t z, *Dix-huit lettres de Grégoire Acindyne*, în „*Orientalis Christiana Periodica*”, XXII/1-2, Roma, 1957, p. 123.

³ *al-duki*. Într-alt loc Ibn Battura lămurește că e vorba de o plantă din Kipceak care seamănă cu un fel de mei (al-anli). Turcii o fierbeau în apă, adăugînd carne sărată și us-

nuturi însoțea pe principesă cu ceata sa armată pînă la marginea guvernămîntului său în semn de cinste pentru ea și nu de teamă pentru siguranța ei, căci țara este liniștită. p. 416

Am ajuns în orașul numit Baba-Saltîk⁴. Baba⁵ are la turci același înțeles ca și la berberi, numai că ei rostesc pe „ba” mai puternic. Se zice că acest Saltîk era un contemplativ sau un proroc, dar se mai spun despre el <și> lucruri pe care le condamnă religia. Orașul Baba-Saltîk este cel mai depărtat oraș care aparține turcilor⁶; între acest oraș și începutul imperiului grecilor sînt 18 zile de mers printr-un pustiu⁷, cu totul lipsit de locuitori. Din aceste 18 zile mergi opt <zile> fără să găsești apă. Prin urmare te îndestulezi cu apă pentru acest răstimp și ea <apa> este dusă cu carele în burdufuri mari și mici. Am intrat în acest deșert în anotimpul friguros, nu am avut așadar nevoie de multă apă. Turcii transportau lapte în burdufuri, îl amestecau cu dughie fiartă <în apă> și-l beau; această <băutură> le potolea setea pe deplin.

Ne-am făcut pregătirile la Baba-Saltîk pentru ca să străbatem deșertul. Avînd nevoie de cai mai mulți, m-am dus la principesă și i-am spus despre aceasta. Căci aveam obiceiul să mă duc s-o salut dimineața și seara și, de cîte ori i se aduceau de ale hranei, îmi trimitea doi sau trei cai și berbeci; <dar> eu nu tăiam caii. Slaviile și slugile care mă însoțeau mîncau în tovărășia turcilor, tovarășii noștri. Am strîns în acest chip aproape 50 de cai. Principesa mi-a dat încă alți 15 cai și a poruncit vechilului ei, Șarudja grecul, să aleagă <numai> cai grași, dintre cei dați pentru hrană. Ea mi-a zis: „Nu te teme de nimic și dacă ai nevoie de un număr mai mare, noi îl vom spori”. p. 417

Am intrat în pustiu în mijlocul <lunii> du'l-ka'de⁸, Mersesem 19 zile de cînd ne despărțisem de sultan⁹ pînă la intrarea în pustiu și ne odihnisem cinci zile. Am mers prin acest pustiu // timp de 18 zile, dimineața și seara. Totul ne-a mers numai bine, slavă lui Alah. După acest timp am ajuns la cetatea Mahtuly¹⁰, unde începe împărăția grecească. p. 418

Iar grecii aflaseră despre venirea principesei în țară. Kafali¹¹ Nicolai gre-

cată (keli), tăiată în bucățele, și turnau pe deasupra iaurt; vezi Ch. De frémery, *Fragments de géographes et d'historiens arabes et persans inédits*, Paris, 1849, pp. 149—150.

⁴ Probabil Babadag.

⁵ Adică „tată”.

⁶ Denumire dată semințiilor turco-mongole; în acest caz se referă la tătarii din hanatul Hoardei de Aur.

⁷ Bruun, în Черноморы, Odessa, 1880, bazîndu-se pe indicația distanței (18 zile), așeza orașul Baba-Saltîk mult mai la nord, „nu departe de Sudak”, în Crimeea.

⁸ Luna du'l-ka'de, a XI-a din calendarul musulman, corespunde pentru anul hegirei 730 cu intervalul 15 august-9 septembrie 1330, iar pentru anul hegirei 731 cu intervalul 6 august-4 septembrie 1331.

⁹ Muhammed Ūzbek, hanul Kipceacului (1312—1340).

¹⁰ Poate Anchialos denumit *Abioly* și *Abyly* de călătorii arabi.

¹¹ Kafali (Κεφαλή), în limba greacă căpetenie.

cul a venit în întâmpinarea ei în această cetate cu o armată numeroasă și cu multe provizii. Au sosit de asemenea și principese și doici de la palatul tatălui ei¹², „regele” Constantinopolului. Între această capitală și Mahtuly este o distanță de 22 zile de mers dintre care 16 <zile> pînă la canal¹³ și 6 <zile> din acest loc pînă la Constantinopol. Plecînd la Mahtuly nu mai călătorești decît cu cai și cu măgari și părăsești acolo carele¹⁴ din pricina locurilor grele și a munților¹⁵ pe care trebuie să-i străbați. Ea a recomandat guvernatorului // cetății pe acei dintre tovarășii mei și dintre robii mei pe care îi lăsam acolo împreună cu carele și cu bagajele și acest dregător le-a rînduit o casă.

Emirul Beidarah¹⁶ s-a întors cu trupele sale și principesa nu a mai avut decît slugile sale¹⁷ ca tovarăși de drum. În această cetate ea și-a părăsit <cor-tul> unde se închina și obiceiul de a chema oamenii la rugăciune a fost des-ființat. Printre provizii se aduceau prințesei băuturi amestecate din care ea bea; i se ofereau și porci și unul din întîmii ei mi-a povestit că îi mîncă. Nu a mai rămas lîngă ea nimeni care să facă rugăciunea în afară de un turc care se ruga împreună cu noi. Simțămintele ascunse se schimbă din cauza intrării noastre în țara necredincioșilor¹⁸, dar principesa a poruncit emirului Kafali să se poarte cu toată cîntea față de mine; astfel că, într-o împrejurare, acest dregător a bătut pe unul din robii lui pentru că își bătuse joc de rugăciunea noastră.

Între timp, noi am ajuns la cetatea¹⁹ lui Muslamah, fiul lui Abd Al-Malik. Ea este așezată la poalele unui munte, pe un rîu foarte mare, care este numit p. 420 Asthafily²⁰; // nu au mai rămas din ea decît ruine; iar în afara incintei sale se află un sat mare. Am mers apoi timp de două zile și am ajuns la canal²¹, pe al cărui mal se află un tîrg foarte mare. Am văzut că era timpul fluxului și am așteptat pînă ce a sosit timpul refluxului; atunci am trecut prin vad canalul²²

¹² Andronic al III-lea, împărat bizantin (1328—1341), nepotul și urmașul lui Andronic al II-lea.

¹³ Acest „canal” care are 3 brațe este identificat cu Delta Dunării de V. Laurent, *Le Métropole de Vicina Macaire et la prise de la ville par les Tartares*, în *Revue Historique du Sud-Est européen*, XXIII, 1946, p. 231.

¹⁴ Ibn Battuta arată că principesa avea vreo patru sute de care și vreo două mii de cai, vreo trei sute de vaci și două sute de cămile (Defrémery, *Fragments*, p. 199).

¹⁵ Este vorba de Munții Balcani.

¹⁶ Emirul Beidarah cu 5 000 de ostași însoțise pe „Bayalun” de la plecarea ei. În anul 1340 a fost trimis în solie de Uzbek în Egipt. (Vezi biografia lui Al-Malik an-Nasir la Tiesenhhausen. *Сборник материалов* I, p. 268.)

¹⁷ Ibn Battuta arată (p. 413) că „Bayalun” era însoțită de 200 de eunuci, mameluci, greci precum și de 300 de turci și de 200 de roabe tinere, dintre care cele mai multe erau grecoaiice (Defrémery, *op. cit.*, în *loc. cit.*).

¹⁸ Adică a creștinilor.

¹⁹ Neidentificată.

²⁰ Neidentificat.

²¹ Probabil brațul de nord al Dunării, Chilia.

²² Probabil brațul Sulina.

a cărui lățime este de vreo două mile; apoi am mers prin nisip cale de patru mile și am ajuns la al doilea canal²³ pe care l-am străbătut tot prin vad; lățimea lui este de vreo trei mile. Am făcut apoi două mile printr-un teren pietros și nisipos și am ajuns la al treilea canal tocmai când începuse fluxul. Ne-am trudit foarte mult ca să-l trecem; lățimea sa este de o milă; cea a canalului întreg este de douăsprezece mile, socotind părțile unde e apă și cele care sînt uscate. Dar în vreme de ploaie este plin în întregime cu apă și nu-l <poți> străbate decît cu luntrele.

Pe malul acestui al treilea canal se ridică orașul Fenikah²⁴ mic, dar frumos și foarte bine întărit; bisericile și // casele sînt foarte frumoase. De la un an la altul se păstrează acolo struguri, mere și gutui. Am petrecut acolo trei zile și principesa stătea într-un palat pe care îl are tatăl ei în acest loc. După acest răstimp, fratele ei după mamă, numit Kafali²⁵ Karas, a sosit cu cinci mii de călăreți, înarmați în întregime... [Urmează descrierea alaiului și întîlnirea cu prințesa „într-o cîmpie la o milă de oraș“].

p. 421

Am ajuns a doua zi într-un oraș mare, așezat pe malul mării, și al cărui nume nu mi-l mai amintesc bine. Acolo sînt rîuri și pomi și am poposit în afara incintei lui. Fratele principesei, moștenitorul desemnat al tronului²⁶, a venit cu un alai măreț și cu o armată foarte mare, adică cu 10 000 de oameni.

Călătoria de înapoiere²⁷

Am mers în tovărășia lui Sarudja²⁸, care mi-a arătat multă cinste pînă ce am ajuns la marginea țării grecilor unde ne lăsaserăm tovarășii și carele. Ne-am urcat în haraba²⁹ și <călătorind> am intrat în deșert. Sarudja a mers cu noi

p. 203

²³ Probabil brațul Sfîntul Gheorghe.

²⁴ După părerea celor mai mulți istorici, Fenikah este o variantă a numelui Vicina (vezi V. Laurent, *Le métropole de Vicina Macaire et la prise de la ville par les Tartares*, în „Revue historique du Sud-Est européen“, XXIII, 1946, pp. 230—231). În schimb C. C. Giurescu identifică Fenikah cu Enikale sau Enisale, la sud de brațul Sf. Gheorghe spre est de Babadag, care ar corespunde localității Novoie Selo din lista rusă de orașe dunărene din secolul al XIV-lea, fiind traducerea slavă a lui Vicus Novus (C. C. Giurescu, *Intemeierea mitropoliei Ungrovlahiei*, în „Biserica ortodoxă română“, 1959, p. 685).

²⁵ Numele vine de la termenul grec Κεφαλή (căpetenie).

²⁶ Viitorul Ioan al V-lea Paleologul.

²⁷ După Defrémery, *Fragments*, pp. 203—204.

²⁸ Sarudja Asaguir (cel mic), emir însărcinat să conducă pe tătari înapoi în țara lor.

²⁹ Într-un alt loc (*ibidem*, pp. 146—147) Ibn Battuta descrie harabaua cu care călătorea ca „un fel de care la care sînt înhamate 4 cămile. Există și unele care, trase de 2 cai sau mai mulți, sau de vaci. Cel care conduce harabaua se urcă pe unul din caii care trag acest vehicul și care are șa. Pe car se pune un fel de coviltir făcut din stînginii de lemn legate laolaltă cu curele de piele. Acest cort este foarte ușor, fiind acoperit cu pîslă; sînt și ferestre cu zăbrele prin care cel dinăuntru vede pe ceilalți fără să fie văzut. Își <poate> schimba poziția după plac, dormi, mîncă, citi și scrie în timpul mersului“.

pînă la orașul Baba-Saltîk și s-a oprit acolo timp de trei zile ca oaspete: după aceea s-a întors în țara lui.

p. 204

Era atunci toiul iernii. Eu mă îmbrăcam cu trei cojoace și cu două rînduri de nădrați, dintre care unul bine căptușit. Purtam în picioare încălțăminte de lînă, apoi ghetе căptușite cu pînză de in și, în sfîrșit, pe deasupra o a treia pereche de „borghaly”³⁰ [adică de piele de cal] // îmblănită cu piele de lup. Mă spălam cu apă caldă chiar lîngă foc. Dar nu curgea o picătură care să nu înghețe îndată. Cînd mă spălam pe față, apa atingîndu-mi barba, se prefăcea în gheață. Și dacă îmi scuturam barba, cădea un fel de zăpadă. Apa care îmi picura din nas îmi îngheța pe mustăți. Nu puteam să mă sui singur pe cal din cauza multelor veșminte cu care eram acoperit, astfel că tovarășii mei erau nevoiți să mă urce pe cal.

---

³⁰ În text cuvîntul este scris greșit; corect este „bolghari”, care înseamnă piele rusească, provenită din orașul Bulgar. (Vezi *De frémery* în „Journal Asiatique”, octombrie 1846, p. 369).

OBSERVAȚII CRITICE ASUPRA LUI IBN BATTUTA

Relatarea călătoriei lui Ibn Battuta prin Dobrogea spre Constantinopol este plină de confuzii.

Autorul, datînd din memorie povestirea călătoriilor sale care au ținut 30 de ani, a intervertit ordinea localităților străbătute, desfigurîndu-le numele ca în cazul localităților Baba-Saltîk, Mahtuly, Asthafily, Fenikah sau Fanika.

Ipoteza că orașul Baba-Saltîk ar fi Babadagul de astăzi a fost formulată de J. Hammer în *Geschichte der Goldenen Horde in Kipschak das ist der Mongolen in Aussland*, Pesth, 1840, p. 299 și acceptată de B. Pavet de Courteille în observațiile sale la lucrarea lui Kemal Pașa Zade (*Historie de la campagne de Mohács*, Paris, 1859, p. 177), de J. Bromberg, în *Toponymical and Historical Miscellanies on Medieval Dobroudja, Bessarabia and Moldo-Wallachia*, în „Byzantion”, XII, 1937, p. 179, întrucîtva de Fr. Babinger în *Encyclopedie der Islam*, IV, 184, s.v. *Sari Saltik Dede*, cît și de J. Deny în *Sari Saltique et le nom de la ville de Babadaghi*, în *Mélanges E. Picot*, II, Paris, 1913, p. 3 și urm.; M. M. Alexandrescu-Dersca, *L'origine du nom de la Dobroudja*, în „Contributions onomastiques”, Bucurest, 1958, pp. 109—110 și B. Lewis în *Encyclopédie de l'Islam*, ed. a II-a, Leyden, Paris, 1960, I, s.v. *Babadaghi*.

Această identificare se întemeiază pe informația dată de Ibn Battuta că orașul Baba-Saltîk poartă numele unui mistic numit Sari Saltîk pe care îl aflăm pomenit de către cronicarul turc Seid Lokman care a trăit la curtea lui Murad al III-lea (1574—1595). Lokman care a prelucrat o veche cronică intitulată *Oghuz name* afirmă că Sari Saltîk ar fi venit în anul hegirei 662 (= 1263—1264) împreună cu coloniști turci seldjucizi în Dobrogea pe care le-o dăduse la începutul domniei sale împăratul bizantin Mihail al VIII-lea Paleologul (1261—1282) pentru a păzi granițele orientale ale imperiului (vezi V. Laurent, *La domination byzantine aux bouches du Danube sous Michel VIII Paleologue*, în „Revue historique du Sud-Est européen”, XXII, 1945, p. 187). Un alt argument în sprijinul acestei localizări îl constituie prezența, la Babadag, a mormîntului lui *Saltîk Baba Seid Mehmed Gazi* pomenit astfel de inscripția tărarască găsită acolo în 1484 de către Baiazid al II-lea, după cum arată Evliya Celebi în *Siyahet name*, ed. Negib Asim, III, Istambul, 1314/5, pp. 368—369. Acest sultan a ridicat aci un mausoleu, o moschee și alte clădiri constituite într-un *hass* (feud) al lui Sari Saltîk (Evliya Celebi, *op. cit.*, III, p. 366).

Identitatea dintre numele de Saltîk-Baba dat de Ibn Battuta orașului Babadag și acela de pe inscripția sarcofagului întărește presupunerea că prima așezare de la Babadag a purtat acest nume pe care l-a schimbat apoi în cel de Babadag — adică „muntele tatălui” sau mai bine zis „al strămoșului” — după distrugerea mormîntului (*türbe*) lui Sari Saltîk de către creștini, potrivit tradiției păstrate de locuitorii vecini din Enisale, reprodușă tot de Evliya Celebi.

Împotriva acestei identificări Ph. Bruun, întemeindu-se pe faptul că Ibn Battuta pomeneste localitatea Baba-Saltîk după Sughdak și înainte de trecerea Deltei Dunării, o așază undeva în Crimeea. Această localizare este admisă, fără vreo cercetare mai atentă, de Vasilevski în *Введение въ житие св. Стефана Сурожского*, în *Opere alese*, Petersburg, 1815, p. CLXXXIV; Husluck, *Studies of Turkish History and Folklegends*, în „Annual of the British School in Athens”, XIX, p. 206; P. Mutaščiev, *Die angebliche Einwanderung von Seldschuk Türken in die Dobrudscha im XIII. Jahrhundert*, t. XLVI, 1—2, Acad. Bulg. de Șt. și Arte, Sofia, 1943, p. 67 și de J. Hrbek, *The Chronology of Ibn Battuta's Travels* în „Archiv Orientální”, 30/3, 1962, p. 479. Acest cercetător crede că Ibn Battuta a intervertit localitatea Ukak — lângă Mariopol — cu Baba-Saltîk, localitate pe care o așază dincolo de stepa nogailor, la apus de Odessa.

Nici un izvor nu confirmă însă această ultimă localizare a lui J. Hrbek. Indicația dată de Ibn Battuta că Sari Saltîk ar fi ultimul oraș ocupat de „turci”, adică de tătari, departe de a constitui un argument în sprijinul localizării în Crimeea, concordă mai degrabă cu identificarea la Babadag unde s-a găsit o inscripție în limba tătară pe sicriul lui Saltîk-Baba. De altfel Babadagul se afla în apropiere de cetatea Fenikah-Vicina, ajunsă curînd după 1332 în mîinile tătarilor (V. Laurent, *Le métropole de Vicina Macaire et la prise de la ville par les Tartares* în „Revue historique du Sud-Est européen”, XXIII, 1946, p. 231).

Singura dificultate care se ridică în sprijinul identificării Baba-Saltîk=Babadag este menționarea sa înainte de trecerea Deltei Dunării. Dar această inadvertență nu este singura, itinerarul lui Ibn Battuta în Siria și Asia Mică ridicînd probleme mult mai numeroase și mai grave (vezi J. Hrbek, *op. cit.*, p. 423 și urm., pp. 455—456). Ea se explică prin lungul inter-

val de timp (25—26 ani) care desparte călătoria prin Dobrogea de redactarea relației lui Ibn Battuta, terminată abia în luna du'l-hidjdje 756 a hegirei (=ianuarie 1356).

Chiar dacă am admite, potrivit părerii lui Mahdi Husain (*The Rehla of Ibn Battuta*, Baroda, 1953, p. XXIV și *Mss of Ibn Battuta Rehla in Paris and Ibn Juzayy*, în J.A.S.B. 20, 1954, p. 53, nr. 2—3), că Ibn Battuta ar fi luat unele note în cursul călătoriilor sale, acestea s-au pierdut, probabil, în urma jefuirii lui de către piraii indieni în cursul călătoriei efectuate în Extremul Orient, după cum relatează el însuși. De altfel ipoteza lui Mahdi Husain nu este confirmată de izvoarele care ne-au parvenit.

În lumina acestor considerații, itinerarul probabil al lui Ibn Battuta ar fi următorul: Astrahan-Ukak-stepa Nogailor-Dunărea, pe al cărei mal spune că se afla un târg foarte mare. Acesta este probabil Isaccea, pomenit de Abulfeda (*Géographie d'Aboulféda traduite de l'arabe en français par Renaud*, t. II, Paris, 1848, p. 316) — care și-a terminat de scris opera în anul 1321 — ca un „oraș de mărime mijlocie... <ășezat> într-o cîmpie lângă locul unde fluviul Thona (=Dunărea) se varsă în Marea Neagră și ai cărui locuitori sînt cei mai mulți musulmani”. Urmează trecerea Deltei și sosirea la Fenikah, identificată de V. Laurent cu Vicina („Revue historique du Sud-Est européen”, XXIII, 1946, pp. 230—231) și de C. C. Giurescu cu Enisale (*Intemeierea Mitropoliei Ungrovlahiei* în „Biserica ortodoxă română”, 1959, p. 685), după care abia trebuie ășezată sosirea la Babadag și apoi în misteriosul oraș Mahtuly, poate Anchialos, denumit „Ahioly” și „Ahyly” de călătorii arabi; în sfîrșit trecerea prin cetatea ruinată a lui Muslamah, ășezată pe malul rîului „Asthafily”, la poalele unui munte.

Problema datei la care a avut loc călătoria prin Dobrogea spre Constantinopol ridică și ea o serie de nedumeriri.

Totalizînd indicațiile date cu privire la durata călătoriei lui Ibn Battuta, de la plecarea sa de la Astrahan (10 șavval) și pînă la sosirea sa la Constantinopol, obținem — după calculul lui J. Hrbek — 60 de zile de călătorie la care se adaugă 5 zile de ședere la Baba-Saltîk; ar rezulta deci că Ibn Battuta ar fi sosit la Constantinopol la 16 du'l-hidjdje 734 (=18 august 1334). Acest calcul ridică însă două obiecții de ordin cronologic. Dacă Ibn Battuta a plecat la 10 șavval și a călătorit 25 de zile pînă la intrarea în pustiu, cum afirma el, obținem data de 6 du'l-ka'de (=9 iulie) și nu mijlocul acestei luni, cum afirma el.

Pe de altă parte, după plecarea din Baba-Saltîk spre Constantinopol, Ibn Battuta spune că a trecut prin pustiu „pe frig”, ceea ce pare straniu în luna lui iulie. Dar cum a mai străbătut o dată pustiul, la înapoierea sa de la Constantinopol, în lunile octombrie sau noiembrie, este probabil că a făcut o confuzie cu această din urmă călătorie.

Ibn Battuta a stat la Constantinopol timp de o lună și șase zile (II, p. 445), deci vreo 35—36 zile pînă pe la 22—23 septembrie. Iar călătoria de întoarcere trebuie să fi ținut 50 de zile, Ibn Battuta sosind la Astrahan pe la 11—13 noiembrie.

Acest calcul — bazat numai pe informațiile autorului, destul de confuze în genere — răspunde mobilității cu care se mișcau caravanele — circa 35 km pe zi după aprecierea lui J. Hrbek, care socotește că Ibn Battuta a putut străbate distanța de 2 100 km ce desparte Astrahanul de Constantinopol în 60 de zile.

În ce privește anul în care a fost efectuată călătoria, părerile cercetătorilor sînt împărțite.

Intemeindu-se pe întâlnirea la Constantinopol și pe convorbirea lui Ibn Battuta cu împăratul-călugăr Andronic al II-lea, care s-a călugărit în 1330 și a murit la 13 februarie 1332 (Nicefor Gregoras, ed. Bonn X, 2 p. 474; Ioan Cantacuzenos, ed. Bonn, II, 16), unii cercetători au tras concluzia că vizita la Constantinopol a călătorului arab a avut loc între aceste două date (Bruun, Черноморы I, pp. 202, 206; V. Laurent în „Revue historique du Sud-Est européen”, XXIII, 1946, p. 230; P. Mutačiev, *op. cit.*, p. 64, nr. 1; *idem*, *Dobruđa*, în „Sbornik ot studii”, IV, Sofia, 1947, pp. 58, 235 passim. M. M. Alexandrescu-Dersca, *L'origine du nom de la Dobroudja*, pp. 109—110; *idem*, *L'expédition d'Umur Beg d'Aydin aux bouches du Danube* în „Studia et Acta Orientalia”, II, București, 1960, p. 19 și H. Gibb, *The Travels of Ibn Battuta*, Translated by Sir Hamilton Gibb, The Hakluyt Society Sec. Ser. CX, vol. I—II, Cambridge, 1958, 1962).

Dimpotrivă I. Hrbek așază călătoria la Constantinopol în anul 1333—1334 (*op. cit.*, p. 481) pe baza încercării sale de reconstituire a cronologiei călătoriilor lui Ibn Battuta, întrucât socotește că în 1332 călătorul arab s-ar fi găsit la Mekka. Deși cercetătorul ceh recunoaște că întâlnirea și convorbirea lui Ibn Battuta cu împăratul-călugăr Andronic al II-lea par să fie reale, autorul relației stăruind asupra uimirii pe care i-o produsese prietenia arătată de acest călugăr creștin unui musulman convins ca el, totuși I. Hrbek se mărginește doar să releve acest anacronism vădit pe care renunță să-l explice. Această obiecție ni se pare destul de serioasă pentru a înlătura datarea propusă de cercetătorul ceh.

Pe baza relației convorbirii lui Ibn Battuta cu împăratul-călugăr Andronic al II-lea cît și a indicației date de Ibn Battuta care afirmă că a părăsit Babadagul la mijlocul lunii du'l-ka'de (iulie), socotim că prima sa călătorie prin Dobrogea a avut loc în iulie—august 1331, iar călătoria sa de înapoiere, după 23 septembrie, cînd trebuie să fi părăsit Constantinopolul, potrivit informațiilor pe care le dă cu privire la durata șederii sale în capitala Imperiului bizantin.

ITINERARUL GREC

(sfârșitul veacului al XIV-lea)

În 1559 cărturarul grec Dimitrios Tagias a descoperit un portulan grec cuprinzând, pe lângă descrierea țărmurilor Oceanului Atlantic și Mării Mediterane, și descrierea țărmului de apus al Mării Negre, cu unele știri deosebit de interesante asupra geografiei și istoriei economice a ținuturilor locuite sau colonizate de greci.

Textul, redactat în limba greacă, împestrițată cu termeni și întorsături împrumutate din dialectul venețian, a fost tipărit de Dimitrios Tagias în 1573 la Veneția. Prin conținutul său, se apropie de un alt manuscris din veacul al XVI-lea, păstrat în Biblioteca Națională din Paris și într-o foarte mică măsură de codicele Ottobonian.

În anul 1947, a fost reeditat împreună cu câteva portulane grecești de Armand Delatte în lucrarea sa *Les portulans grecs*, Liège-Paris, 1947, în care dă o serie de indicații asupra ediției lui Tagias (*ibidem*, p. X) și urm. Ulterior P. Ș. Năsturel a reprodus fragmentul care cuprinde enumerarea și descrierea localităților din Dobrogea și Bugeac, însoțindu-l de o traducere în limba română în studiul său despre *Așezarea orașului Vicina și țărmul de Apus al*

Mării Negre în lumina unui portulan grec, în „Studii și cercetări de istorie veche”, t. VIII, nr. 1—4, 1957, pp. 296—97.

Cercetătorul român situează portulanul grec la sfârșitul veacului al XIV-lea sau începutul veacului al XV-lea, întrucât denumirea de „Licostoma” dată mai întâi brațului Chilia, urmată doar apoi de explicația „adică gura râului Vicinei”, ar putea indica epoca decăderii Vicinei, ocupată de tătari prin anii 1337—1338 (V. Laurent, *Le métropole de Vicina Macaire et la prise de la ville par les tartares*, în „Revue historique du Sud-Est européen”, XXIII, 1946, p. 231) și ridicării Chilie. Dacă adăugăm la aceste argumente și faptul că regulamentul drepturilor de vamă al coloniei Pera din ianuarie 1343 folosește tot denumirea de râul Vicinei — pe care portulanele din 1318 și 1327 o dădeau Dunării — pentru a indica hotarul de apus al Imperiului Kipceakului, se poate accepta ca dată probabilă sfârșitul veacului al XIV-lea.

Enumerarea localităților din Dobrogea și Bugeac cu arătarea distanțelor dintre ele, cât și unele amănunte privitoare la natura solului, la plantații și la comerțul cu sare dovedește că autorul fragmentului care ne interesează era un marinar grec, bun cunoscător al Deltei Dunării, cât și al limanului Nistrului.

ITINERARUL GREC¹

[sfîrşitul veacului XIV]

De la Arghiros² pînă la Licostoma³, adică pînă la gura rîului Vicinei, sud-nord, sînt 380 de mile. Şi pe acest drum dai de <insula> „Fidonisi”⁴. p. 296

[Urmează descrierea ţărmului Mării Negre pînă la Kestrič.]

De la „Kestrič”⁵ la Cavarina⁶ sînt 10 mile. Caliacra⁷ este un oraş, iar pînă la „Grosea”⁸ pe harta <în spre> nord...⁹ sînt 80 de mile. Şi pe acest drum

¹ După P. Ş. Năsturel, în „Studii şi cercetări de istorie veche”, VIII, nr. 1—4, 1957, pp. 296—7.

² Bosforul.

³ Chilia.

⁴ Insula Şerpilor.

⁵ Κατρίτζι.

⁶ Καρμπονα.

⁷ Καγιαχάρα.

⁸ Poate Ostrovul Bisericuţa. Vezi „Studii şi cercetări de istorie veche”, VIII, nr. 1—4, 1957, p. 302.

⁹ ἰβερ ματτρο.

află „Seluda”¹⁰ și Mangalia¹¹ și Constanța și „Zavarna”¹². Și aceasta este o gură a Dunării. La gura Zavarnei este un castel și i se spune Pampulo¹³. Și gura aceasta este ca un ostrov mic și i se zice „Grosea”. De la gura Groseei pînă la gura Licostomului, unde este cealaltă gură nordică a Dunării, pe direcția nord-est, sînt 120 de mile. Și găsești // pe acest drum multe guri și lunci¹⁴. Gura Aspei¹⁵ și gura Sulinei și gura Licostomului sînt cele mai mari guri ale Dunării. Și pe această gură este orașul Licostomi. Licostomi este un oraș. De la gură pînă la Fidonisi <în direcția> sud-nord sînt 40 de mile. Licostomi cu Monocastro¹⁶ privesc în direcția sud-nord iar pe acest drum găsești „Alikes”¹⁷ și „Falconeres”¹⁸. Monocastro este un oraș și se află într-un golf, iar tot golful acesta constă în întregime din lunci și nisipuri. Acolo merg vasele și încarcă sare.

¹⁰ Poate Capul Șabla, P. Năsturel, *op. cit.*, p. 301.

¹¹ Μπαργάλια.

¹² Gura Portiței. P. Năsturel, *op. cit.*, p. 302.

¹³ Poate așezarea bizantină din ostrovul Bisericuța, lângă Dolojman, *idem*, *op. cit.*

¹⁴ Λιβάδια; vezi și în traducerea lui P. Năsturel: livezi.

¹⁵ Confuzie cu brațul Sf. Gheorghe. N. Grămadă identifică brațul Aspera cu Cernetul (La Scizia Minore nelle carte nautiche del Medio Evo, în „Ephemeris Dacoromana”, IV, pp. 230—232).

¹⁶ Cetatea Albă.

¹⁷ Poate Tuzla.

¹⁸ Poate Balabanca. Vezi P. Năsturel, *op. cit.*, p. 303.

PETER SPARNAU ȘI ULRICH VON TENNSTÄDT

(1385)

*

În ultimul pătrar al secolului al XIV-lea doi pelerini germani Peter Sparnau și Ulrich von Tennstädt au fost în pelerinaj la Ierusalim. La întoarcerea lor în anul 1385 au trecut prin Țara Românească, venind de la Tîrnovo.

Relația călătoriei pelerinilor germani, păstrată în Biblioteca din Weimar (ms 055 b f° 182-r^o și v^o), a fost publicată pentru prima oară de Reinhold Röhricht și H. Meisner în *Deutsche Pilgerreisen nach dem heiligen Lande*, Berlin, 1880.

R. Röhricht a dat o nouă ediție, cu note în „Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin”, vol. XXVI, 1891.

N. Iorga a reprodus, în *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. III, București, 1897, pp. 1—2, n. 2, partea care privește călătoria prin Țara Românească și Transilvania pe bază originalului de la Weimar.

Asupra identificărilor geografice, a mai revenit ulterior în *Istoria comerțului românesc*, București, vol. I, 1925, p. 55 și într-o notă intitulată: *Un vechi călător german în sec. XIV-lea la noi, rectificări de interpretare* în „Revista istorică”, XXIII (1937) p. 25.

Relația aceasta de călătorie e interesantă pentru cunoașterea drumului care ducea din sudul Dunării prin Țara Românească și Transilvania spre Ungaria. Ea ne aduce o serie de elemente prețioase. Așa de pildă menționarea Șistovului românesc (numit apoi Podul Șistovului) în dreptul localității cu acest nume din Bulgaria (= Zimnicea de azi), și tot astfel menționarea localității Rușii de Vede. În sfârșit mai e menționat „Țirgu nou” (Nuwestad) care trebuie identificat cu Pitești, după cum rezultă din confruntarea acestei relații cu itinerarul contemporan din Bruges. Căci Slatina ce apare încă din 1368 în privilegiul dat de Vlaicu Brașovenilor sub numirea de Țirgul Nou nu corespunde cu direcția indicată în itinerarul din Bruges. În sfârșit avem chiar din vremea aceasta în documentele Țării Românești o mențiune a hotarului Piteștilor la 20 mai 1388 (*Documenta Romaniae historica*, B. vol. I (1247—1500), pp. 26 și 27).

Cei doi pelerini Sparnau și Tennstädt sînt citați în *Istoria românilor prin călători* (ed. a II-a) vol. I, București, 1928, pp. 8, 23 și în *Bibliografia călătorilor străini*, a lui Sadi Ionescu, pp. 10—11.

RELAȚIA CĂLĂTORIEI PRIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI TRANSILVANIA¹

1385

De la Filipopoli am intrat în imperiul p. 1
bulgăresc și am ajuns într-un oraș care se numește Tîrnovo². Acesta este
orașul întărit pe care-l văzusem eu pe uscat. De la Tîrnovo am sosit într-un
oraș care se numește Șîstov³. Aci am trecut Dunărea⁴. Apoi am sosit în Țara
Românească⁵ unde are și voievodul de aci un oraș care se numește Șîstov⁶. De
la Șîstov am mers la Rușii de Vede⁷: după aceea la Nuwestad⁸, după aceea la

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul german publicat de N. Iorga în *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, București, 1897, vol. III, pp. 1—2.

² *Tirnago*.

³ *Czwista*.

⁴ *Tirmaw* (probabil = Tunaw).

⁵ *Das Lant Walachei*.

⁶ Zimnicea de azi, în vechime „Podul Șîstovului”.

⁷ *Russenart*.

⁸ Foarte probabil Pitești.

Argeș⁹, după aceea la Cîmpulung¹⁰. Acolo este piciorul sfîntului Andrei însuși¹¹. De acolo am mers călare spre Brașov¹² în Țara Bîrsei¹³. De la Brașov am plecat în Transilvania peste o apă care se numește Olt¹⁴ și am sosit într-un oraș care se numește Sibiu¹⁵ și este capitala Transilvaniei. De la Sibiu am plecat la Cluj¹⁶, de la Cluj — printr-o pădure și peste o apă care se numește Crișul¹⁷ am plecat către Oradea¹⁸. De la Oradea am mers peste un pustiu¹⁹ către Buda²⁰.

---

⁹ *Nerx*.

¹⁰ *Langrowe*. Corect: Lange Aue.

¹¹ *Leyphafftig*.

¹² *Krone* (= Kronstadt).

¹³ *Wortzelant*.

¹⁴ *Alta*.

¹⁵ *Hermestad* (= Hermannstadt).

¹⁶ *Closenburg* (= Clausenburg).

¹⁷ *Kryst*.

¹⁸ *Wordin* (= Wardein).

¹⁹ *Hayde*.

²⁰ *Ofin* (= Ofen).

ITINERARUL DIN BRUGES

(c. 1380—1390)

*

În biblioteca Universității din Gand se află un codice (nr. 13 al catalogului) cuprinzând mai multe itinerare și relații de călătorii din secolul al XIV-lea și XV-lea printre care și un itinerar latin denumit *Itinerarium de Brugis*.

Acest itinerar aflat într-o copie manuscrisă din 1500 indică drumurile de pelerinaj care, pornind de la Bruges, străbat toate țările Europei în afară de Anglia și Portugalia.

Itinerarul indică și un drum care duce la Constantinopol, trecând prin Transilvania și Țara Românească.

Editorul textului, J. Lelewel, analizând itinerarul, conchidea că a fost redactat după venirea turcilor în Europa (1353), și propunea data de 1380. Ținând seama însă de unele asemănări cu relația pelerinilor Sparnau și Tennstädt, am propune 1380—1390.

Itinerarul de la Bruges a fost publicat în lucrarea lui J. Lelewel, *Géographie du Moyen Âge*, Bruxelles, 1857, IV, pp. 285—308.

Acest itinerar ajuns la noi în formă coruptă, dar folosind informații serioase din sursă germană, aduce unele lămuriri interesante pentru Țara Românească, întrucât completează

itinerarul lui Tennstädt și Sparnau care poate fi considerat ca un fel de ilustrare a schemei de la Bruges. Confruntarea lor ne îngăduie identificarea așa-zisului Neu Markt cu Piteștii, căci pelerinii trec de la Argeș, deci de pe valea Argeșului, prin acest Tîrg Nou, abătîndu-se apoi pe valea Neajlovului la Ciupa, și urmînd apoi pe Neajlov pînă la Velea. Acest drum indică direcția în care trebuie căutată această localitate, și anume pe valea Argeșului de unde apucă apoi drumul spre cele două localități amintite. Menționarea lor la sfîrșitul secolului al XIV-lea e prețioasă pentru urmărirea popasurilor pe drumurile principale existînd în acea vreme.

Dacă identificările din cuprinsul Țării Românești nu prezintă probleme prea grele, cele din Transilvania oferă mai multe semne de întrebare. Constatăm mai întîi o deosebire între însemnarea distanțelor din dreptul primelor patru localități din itinerar și ale celor următoare. La început distanța e măsurată în mile, și apoi numai în popasuri. Mai întîlnim și unele localități fără indicarea vreunei cifre, fie arabă, fie romană. Un lucru vrednic de remarcat este faptul că unele titluri sau anunțuri de regiuni geografice preced cu 6 sau 7 localități hotarul lor adevărat. De exemplu, după mențiunea Dunării ce desparte simetric Curtea Veche (Oudenhove) și cea Nouă (Nieuwenhove), adică Buda și Pesta, citim: *Țara Transilvaniei* (terra de Zevenberghhe) și este a regelui Ungariei. Dar urmează patru localități din Ungaria propriu-zisă, apoi din Crișana, înainte de Heynode (Huedin) care se află în Transilvania propriu-zisă. Cam la fel se petrece lucrul și cu anunțul *Bulgaria* ce precede mențiunea Sibiului, și care corespunde în realitate cu partea ce urmează după linia despărțitoare a Dunării, ce e indicată de dubla mențiune *Rosay vel Jargo* (= Rusciuk sau Giurgiu). Există desigur și posibilitatea ca numirea „Bulgaria” să se refere aci nu la țaratul Bulgariei spre a cărui capitală, Tîrnovo, se îndreaptă calea pelerinilor, ci provincia religioasă Bulgaria, al cărei rol în timpul existenței Banatului de Vidin a fost deosebit de activ.

În sfîrșit, grafia unor nume de localități oferă o mare incertitudine. Dar acest text care izolat rămîne destul de obscur se luminează îndată ce e confruntat cu relația pelerinilor Sparnau și Tennstädt. Regăsim aproape același drum făcut o dată de la sud la nord și a doua oară de la nord la sud. Acesta este motivul includerii itinerarului de față în volumul de relații și mărturii asupra țărilor noastre.

ITINERARUL DE LA BRUGES¹

c. 1380—1390

<i>text</i>		<i>identificare probabilă</i>
Haenborch	8	Haimburg
Halteborch	6	Altenburg (= Magyaróvár) în Ungaria de vest
Rawen	6	Raab (= Győr)
Langedorp	8	(neidentificat)
Nieuwenhoue		... Neuer Hof (= Pesta sau Neuhof între Comorn și Gran?)
Danubius fl.		fluviul Dunărea
Oudenhoue		(= Buda? corespunzând la Curtea cea Veche =

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin reprodus de J. Lelewel, în *Géographie du Moyen Age*, vol. IV, pp. 301—302. Cifrele arabe arată numărul de mile, cifrele romane un drum de o zi.

Terra de Zevenberghe	Alten Hof, opusă Pestei = Neuen Hof
et est regis Ungarie	Transilvania (Siebenbürgen) și este a regelui
Haenbaen	I Nagyabony
Ruffa	I Roff, sat în Ungaria pe Tisa
Landaen	Püspökladány, în Ungaria
Aerbaen	Herpály în Ungaria pe râul Berettyó
Werdem	I Oradea (în l. germ. Wardein)
Ter horgerstede ²	I neidentificat
Heynode	I Huedin (în l. maghiară Hunyad)
Clysemborch	I Cluj (în l. germ. Clausenburg)
Curemborch ³	I Turda (în l. germ. Thorenburg)
(= Turemborch)	
Donrecht m'et ⁴	I neidentificat
Bulgaria ⁵	Bulgaria (?)
Helmstat	I Sibiu, vezi la Sparnau și Tennstädt: Hermestadt
Berbon ⁶	II ... Ghirbon?
Merp (= Nerx)	I Argeș
Nieuwemere	V Pitești?
(= Nieuwermerkt)	

² Să fie cumva vorba aci de Honger-stadt (corect: Ungrisch Neustadt) adică Baia Mare? În cazul acesta pelerinii ar fi putut trece fie prin Oradea, fie prin Baia Mare, și indicarea localităților n-ar implica neapărat o succesiune ci o alegere.

³ Confuzia c și t e frecventă în textele din vremea aceasta.

⁴ Grafia nesigură nu permite nici o identificare temeinică. Oare trebuie citit (m'et) = = merkt (markt?), vezi mai jos Nieuwemere pentru Neuer Markt. Și în cazul acesta putem oare vedea aci o formă coruptă a numirii de Donnersmarkt (= Mănărade)? Sau cumva ar fi vorba de o traducere germană a numirii Teiușului, *Villa Spinarum*, sau de *Spinis* (vezi în *Documentele istoriei românilor, C. Transilvania*, Registrul de încasări al dijmelor papale pe anul 1335) și deci am avea un compus al rădăcinii *Dorn* (spin)? Amîndouă aceste localități se află pe drumul spre Sibiu.

⁵ Acest titlu e așezat mult înainte de a se ajunge la Bulgaria, măcar și la provincia franciscană a Bulgariei, care îngloba și Comitatul Caraș, precum și porțiuni ale teritoriului Țării Românești. De observat că și titlul Terra de Zevenberghe (= Transilvania) precede cu patru localități teritoriul Transilvaniei propriu-zise. Am avea deci mai degrabă o *indicare a direcției spre care se tinde*.

⁶ Dacă optăm pentru identificarea Teiuș, de mai sus, atunci Berbon ar putea fi Ghirbon în drumul spre Sibiu, și ar trebui deci să socotim ordinea firească intervertită din cine știe ce inadvertență. Dar observăm că de la Sibiu la Argeș nu mai avem nici o altă indicație de popas, decât doar aceasta. Și atunci ne putem întreba dacă numirea de Berbon (= Birnbaum) nu corespunde cumva cu localitatea Perișani de pe drumul ce leagă Valea Oltului prin valea Băiașului și a Topologului cu valea Argeșului?

Suppa ⁷	I	Ciupa?
Vela	I	Velea pe Neajlov
Rosay vel Jargo	I	Rusciuk sau Giurgiu
Tirno		Tîrnovo

---

⁷ Faptul că sînt menționate localități destul de puțin însemnate, ca Ciupa și Velea indică o cunoaștere destul de amănunțită a drumului. Acest fapt se datora desigur unor informații date de misionarii catolici care în toată vremea aceasta împânzeau drumurile depunînd o muncă neobosită pentru convertirea la catolicism a populației ortodoxe de la Dunăre.

JOHANN SCHILTBERGER

(n. 1381 — m. după 1438)

*

Johann Schiltberger s-a născut la 9 mai 1381 lângă Freisingen în Bavaria. Și-a început cariera militară în 1394 intrând în slujba cavalerului Reichartinger cu care a plecat în Ungaria. A luat parte la expediția lui Sigismund de Luxemburg împotriva turcilor și a fost martor ocular al bătăliei de la Nicopole (28 septembrie 1396) pe care o descrie în memoriile sale. A ajuns prizonierul sultanului Baiazid I Ildîrîm pe care e silit să-l urmeze în expedițiile lui din Asia Mică. Capturat în bătălia de la Ankara (28 iulie 1402) de către Timur Lenk (1369—1405) îl însoțește ca rob în Armenia și Georgia, trece apoi în stăpânirea fiilor și a nepotului acestuia, care îl iau cu ei în numeroase expediții. Cunoaște astfel mare parte din țările musulmane din Asia. În cele din urmă, slujind pe lângă un prinț tătar Cekra, Schiltberger ia parte la expediția din Siberia, unde observă cu luare aminte modul de trai și moravurile localnicilor.

Pe când însoțea pe unul din stăpînii săi prin Caucaz, Circasia și Mingrelia, izbuti să fugă, ajungînd la Poti (Bakum); apoi, după multe peripeții, la Constantinopol, unde Ioan al VIII-lea Paleologul îi înlesni plecarea spre Chilia. Cu acest prilej, Schiltberger a trecut a

două oară prin țările noastre. În prima sa călătorie a vizitat orașele Argeș, Tîrgoviște și Brăila, iar în cea de-a doua călătorie, care a avut loc cu prilejul întoarcerii sale în patrie, a străbătut Moldova, trecînd prin Cetatea Albă, Iași și Suceava în drum spre Polonia.

Reîntors în patrie, Schiltberger a ajuns comandantul gărzii personale a ducelui Albert al III-lea al Bavariei (1438—1460). Anul morții sale nu este cunoscut. A lăsat un jurnal-memoriu al călătoriilor sale, care a apărut în mai multe ediții (semnalate de Al. Sadi Ionescu în *Bibliografia călătoriilor străini*, p. 12 și urm.).

Prima ediție completă, dar plină de erori, este cea a lui K. Fr. Neumann, *Reisen des Johannes Schiltberger aus München in Europa, Asia und Afrika von 1394 bis 1427*, München, 1859 (după ms. din Heidelberg).

Cea mai bună ediție este cea a lui Valentin Langmantel, *Hans Schiltbergers Reisebuch nach der Nürnberger Handschrift herausgegeben*... Tübingen, 1885, după care s-a făcut traducerea de mai jos. Observații prețioase se află și la P. Bruun, traducătorul în limba rusă a textului original, publicat la Odessa în 1866, sub titlul Путешествие Ивана Шильтбергера по Европе, Азии и Африке с 1394 по 1427 год Odessa, 1860. Tot el a redactat și biografia și notele care însoțesc traducerea în limba engleză a lui John Buchan Telfer publicată la Londra în 1870 intitulată *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger, a Native of Bavaria, in Europe, Asia and Africa from his capture at the battle of Nicopolis in 1396 to his escape and return to Europe in 1427*, Londra, 1878, cît și studiul său *Geographische Anmerkungen zum Reisebuch von Schiltberger*, in „Sitzungsberichte der königlichen Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Phil. hist.”, 1869, II, p. 271 și urm. Extrase din relația lui Schiltberger, date biografice și bibliografice se află și la R. Hennig, *Terrae incognitae*, Leiden, 1953, III, pp. 406—413. S-au purtat discuții încornate între erudiți pentru identificarea locului exact al luptei de la Nicopole, și pentru a explica numele de Schiltau care se datorește de fapt unei confuzii de citire între literele l și s (scrise astfel: l și s) ale numelui de Schistau (= Șiștov).

Deși interesul principal al mărturiei lui Schiltberger stă în descrierea luptei de la Nicopole și în arătarea rolului lui Mircea în aceste împrejurări, ea ne mai aduce încă o contribuție apreciabilă în ceea ce privește cunoașterea popasurilor principale ale drumului comercial ce mergea de la Cetatea Albă la Liov prin Iași și Suceava. Identificarea Aspaseri-Iașibazar, a putut scăpa și unui erudit de talia lui v. Hammer.

Textul lui Schiltberger a fost analizat la noi de N. Iorga în *Istoria românilor prin călătorii*, ed. a II-a, București, 1928, I, p. 23—24, iar Sadi Ionescu a dat în *Bibliografia călătoriilor străini*, p. 12—15 o listă completă a edițiilor sale.

[DESPRE PRIMA EXPEDIȚIE A
REGELUI SIGISMUND ÎMPOTRIVA
TURCILOR¹]

1396

p. 2

În anul 1394, regele Sigismund al Ungariei² trimise soli în țările creștine ca să ceară ajutor contra păgînilor, care făcuseră pagube mari în Ungaria. Îi și veniră în ajutor o mare mulțime de oameni din toate țările. Atunci el se puse în fruntea mulțimii și o conduse la Porțile de Fier, care despart Ungaria, Bulgaria³ și Valahia. Și trecu Dunărea în Bulgaria și se îndreptă către un oraș numit Vidin⁴ care este un oraș de scaun în Bulgaria. Atunci veni domnul țării și al orașului⁵ și se închină de bunăvoie regelui. Atunci regele ocupă orașul cu 300 de oameni, călăreți și

---

¹ Traducerea s-a făcut după ediția lui Langmantel, *Hans Schiltbergers Reisebuch nach der Nürnberger Handschrift herausgegeben...*, Tübingen, 1885, p. 2 și urm.

² Sigismund de Luxemburg rege al Ungariei (1387—1437) și împărat al Germaniei (1411—1437).

³ *Pulgray*.

⁴ *Pudein*.

⁵ Țarul de Vidin Ioan Strașimir (1371—1396).

pedestrași buni. Și porni spre alt oraș⁶ în care erau mulți turci, și stătu aici cinci zile; în oraș erau mulți turci care nu voiau să predea orașul. Atunci orășenii alungară cu putere pe turci din oraș și se închinară regelui; dintre turci mulți au fost uciși, iar ceilalți au fost luați în captivitate. Regele ocupă și orașul acesta cu 300 de oameni de ai săi. Și porni spre alt oraș, care se numește Schiltau⁷, <iar> // în limba păgînilor se numește Nicopoli⁸. Aci a stat el 16 zile pe apă și pe uscat. Atunci veni sultanul turcilor, numit Baiazid⁹, cu 200 000 de oameni în ajutorul orașului. Cînd auzi aceasta regele Sigismund, îi ieși împotrivă cale de o milă de la oraș cu oastea sa, care era socotită cam la 60 000 de oameni. Apoi a venit domnul¹⁰ Țării Românești¹¹ numit Mircea¹², care a cerut regelui să-i dea voie să facă o recunoaștere a dușmanului. Aceasta i s-a încuviințat. Atunci el a luat cu sine o mie de oameni din oastea sa și a făcut recunoașterea dușmanului. După ce s-a întors la rege și i-a spus că a văzut pe dușman și că dușmanul avea 20 de steaguri și că sub fiecare steag s-ar afla cîte 10 000 de oameni și că fiecare steag stă deosebit de celelalte, cu ostașii săi, auzind aceasta, regele a vrut să întocmească ordinea de luptă. Atunci domnul Țării Românești a cerut să i se îngăduie să dea primul atac; ceea ce regele încuviință foarte bucuros. Dar ducele de Burgundia¹³ auzind de aceasta, s-a împotrivit să lase această cinste altuia, <spunînd> că a venit de la mare depărtare cu oaste mare care era prețuită la șase mii de oameni¹⁴ și cu care a avut cheltuieii mari.

p. 3

De aceea voia el să dea primul atac și a trimis la rege ca să-l lase să dea primul atac pentru că venise de departe.

[ȚARA ROMÂNEASCĂ, MOLDOVA și TRANSILVANIA]

Înainte de 1428 trebuie amintit aci în ce țări am fost. Cînd am plecat din Bavaria¹ am venit în Ungaria; am fost acolo zece luni înainte de a se face marea expediție împotriva păgînilor, la care am luat de asemenea parte, cum stă scris mai sus.

p. 52

⁶ Rahova. Identificarea lui Langmantel, *op. cit.*, p. 2, n. 3.

⁷ *Ibidem*, p. 2, n. 4. Vezi și discuția cu Bruun pentru identificarea Schiltau = Schistau (= Șistov).

⁸ *Ibidem*, p. 3, n. 1.

⁹ *Der türkisch chönig genandt Weyasit*. Baiazid I Ildîrîm, sultan al Turciei (1389—1402).

¹⁰ Hertzog.

¹¹ Walachey.

¹² *Mercerweywod*. Mircea cel Bătrîn, domn al Țării Românești (1386—1418).

¹³ La data luptei de la Nicopole, Ioan fără Frică (1371—1419), fiul ducelui de Burgundia Filip cel Îndrăzneț, nu era încă duce, ci doar conte de Nevers.

¹⁴ Conte de Nevers adusese 1 000 de cavaleri și 6 000 de mercenari.

¹ Pairen.

Am fost și în Țara Românească în cele două capitale ale ei care sînt numite Argeș² și Tîrgoviște³. Și într-un oraș care se numește Brăila⁴ și care e așezat pe Dunăre și acolo își au locul lor de așezare luntrele⁵ și corăbiile cu care negustorii aduc mărfuri din țara păgînilor. Și mai trebuie amintit că locuitorii din Moldova și din Țara Românească păstrează credința creștină; ei vorbesc o limbă deosebită; și ei își lasă părul și barba să crească și nu o taie niciodată.

Am fost de asemenea în Moldova⁷ și în Transilvania⁸ care e o țară germană⁹, și capitala acestei țări se numește Sibiu¹⁰; și în Țara Bîrsei¹¹ și capitala se numește Brașov¹².

Și acestea sînt țările de dincoace de Dunăre în care am fost eu. Acum trebuie să luați aminte la țările dintre Dunăre¹³ și mare¹⁴ în care am fost eu.

Eu am fost în trei țări care se numesc toate trei Bulgaria¹⁵. Prima Bulgaria se află acolo unde treci din Ungaria¹⁶ dincolo de Porțile de Fier și capitala <ei> se numește Vidin¹⁷. Cealaltă Bulgaria se află în fața Țării Românești și capitala <ei> se numește Tîrnovo¹⁸. Și cea de a treia Bulgaria se află acolo unde se varsă Dunărea în mare și capitala <ei> se numește Caliacra¹⁹.

---

² *Agrich.*

³ *Türkoich.*

⁴ *Uebereyl.*

⁵ *kocken.*

⁶ *galein.*

⁷ *Claine Walachei.*

⁸ *Siebenbürgen.*

⁹ Pentru explicarea acestei afirmații greșită v. Introducerea.

¹⁰ *Hermanstadt.*

¹¹ *Wurtzenland.*

¹² *Casan*, Ph. Bruun dă lectura; Bassaw identificînd această localitate cu Brașovul în *The bondage and travels of Johann Schiltberger, a native of Bavaria in Europe, Asia and Africa, from his capture at the battle of Nicopolis in 1396 to his escape and return to Europe in 1427*, pp. 38, 144.

¹³ *Tonau și Thonau.*

¹⁴ Marea Neagră.

¹⁵ *Pulgrey.*

¹⁶ *Ungeren.*

¹⁷ *Pudein*. În evul mediu se întîlnesc formele *Bdin*, *Bydinum*, *Bodin*, *Bodon* etc. În 1365 Vidinul era capitala lui Ioan Strașimir cumnatul domnului Țării Românești, Vlaicu. După încercarea lui Ludovic al Ungariei de a constitui un Banat unguresc al Vidinului, ocupînd cu forța această provincie, țarul Vidinului a fost reinstalat în 1369 și s-a menținut ca vasal al regelui Ungariei.

¹⁸ *Ternau*. În alt loc (p. 16), Schiltberger precizează că: „Bulgaria de mijloc avea 300 de orașe întărite, cetăți și castele. Această țară a fost cucerită de Baiazid care a luat în captivitate pe duce (Șişman) și pe fiul său. Tatăl a murit în închisoare iar fiul s-a convertit la credința păgînă pentru ca să i se cruțe viața”.

¹⁹ *Kallacrea*. Nu este nici Galata cum presupune C. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Praga, 1876, p. 324, nici Callatis, cum crede J. P. Fallmerayer, în *Geschichte des Kaisertums von Trapezunt*, München, 1827, ci Caliacra.

[Mențiune despre limba românilor]

[Limbile celor de rit grec (ortodox)]

Iar limba românilor o numesc păgînii Ifflak²⁰.

p. 97

[Mențiune despre Țara Românească]

[Întemeierea bisericii armene de Grigorie Luminătorul]

Grigore a luat cu el pe oamenii cei mai buni și cei mai luminați pe care i-a p. 102
avut sub el și s-a dus din Babilon²¹, prin Persia, prin Armenia Mare și prin
multe alte țări și a trecut prin Porțile de Fier, care se află între două mări și
a ajuns în Tartaria Mare și la ruși și în Țara Românească și în Bulgaria.

[Reîntoarcerea prin Moldova]

Acuma ascultați și luați seama cum m-am întors în țară. Pe noi ne-a trimis p. 111
împăratul²² de la Constantinopol pe o corabie la o cetate ce se numește Chilia²³
și acolo se varsă Dunărea în mare. Și la această cetate m-am despărțit de tova-
rășii mei care au venit cu mine din păgînatate și m-am alăturat unor negustori
cu care m-am dus într-un oraș care se numește în limba germană „Weiszstadt”²⁴
care se află în Valahia. Și apoi într-un oraș care se numește Iași²⁵. Și mai apoi
am ajuns la un oraș numit Suceava²⁶ și care este cetatea de scaun a Valahiei
Mici²⁷. Și mai apoi am ajuns într-un alt oraș numit în limba germană Lempurgk²⁸
și este capitala Rusiei Mici²⁹.

²⁰ *Yfflach*.

²¹ Numit de Schiltberger și Wadach, Waydar (= Bagdad).

²² Ioan al VIII-lea Paleologul (1425—1448).

²³ *Gily*.

²⁴ Cetatea Albă.

²⁵ *Aspasery* (= Ias-bazar). În ediția de la München din 1859 după ms. din Heidelberg, cu note întocmite de Fallmerayer și Hammer Purgstall găsim forma *Asparseri* cu nota următoare: „probabil Șerpeni pe Nistru aproape de Bender. Există în atlasul lui Hormann din 1744. În vechime au fost pe aci mai multe orașe care nu mai există” (!).

²⁶ *Sedschopff*.

²⁷ *der clainen Walachei*, adică Moldova.

²⁸ Lemberg (Liov).

²⁹ *Clain Reyssen*.

PETER VON REZ

(? — după 1396)

*

Numele lui Peter von Rez apare în ultimul vers al unei povestiri rimate contemporane compuse în limba germană spre lauda și jelirea ostașilor căzuți în luptele de la Nicopole, pentru care cere îndurare lui Dumnezeu și ocrotire fecioarei Maria: „*Maria vi aller sel in freuden sez! Also redt uns Peter von Rez*”. După nume s-ar părea că autorul era din Moravia, și a pornit și el cu luptătorii care s-au adunat la Buda, la regele Sigismund al Ungariei înainte de a purcede la „Slanchmund” (Salankemen) și „Semeland” (Semlin) și de a ajunge la defileul și cetatea de la „Tolobenpürig” (de citit Goloben... = Golubač). Sînt pomenite în relație „Pudein” (Vidinul) și „Czürein” (Severinul). Este amintit și un atac dat la „Chreissen Nussdorf” (= Rahova, numită și Orehovo), îngăduind tălmăcirea germană de mai sus în virtutea faptului că nucile în limbile slave sînt numite oreh. În sfîrșit e descrisă și lupta de la Nicopole sau „Schiltarn” (numită de contemporanul Schiltberger „Schiltau”), apoi atacul taberei de către turci, fuga ungarilor, lupta zadarnică a fugarilor pentru a se putea agăța măcar de corăbii și în sfîrșit tribulațiile din Țara Românească, atît din cauza vremii neprielnice, cît și a faptului că erau primiți mai

degrabă ca dușmani, decît ca prieteni. După trecerea fugarilor în Transilvania la Sibiu și Cluj, relația se încheie cu îndemnuri la o reluare a luptei, blesteme împotriva dușmanilor și un gînd pios pentru morți.

Primirea ostilă întîmpinată de fugari în Țara Românească se explică prin împrejurările din acel moment. Precum se știe, cînd a pornit Mircea cel Bătrîn la Nicopole el nu mai stăpînea decît o parte din teritoriul țării sale, tot restul fiind sub autoritatea rivalului său, Vlad, care nu avea nici un motiv să primească bine pe dușmanii turcilor, ocrotitorii săi.

Dar independent de situația politică, se știe ce groază a stîrnit întotdeauna și oriunde trecerea unei armate în debandadă, împinsă la desperare și recurgînd la jafuri și violențe pentru a putea trăi. În asemenea împrejurări, soarta locuitorilor pașnici expuși vexațiunilor unor „cruciați” care considerau și pe ortodocși tot ca pe un fel de păgîni, față de care nu trebuiau să aibă nici un fel de scrupul sau considerație, a fost desigur tot pe atît de rea ca și cea a supraviețuitorilor de la Nicopole trecînd prin mijlocul lor ca printr-o țară dușmană. Ca o confirmare a acestei interpretări se poate vedea cum autorul sosind în sfîrșit la Sibiu adaugă lămurirea „zu den Christen”, socotind deci Țara Românească tot ca o țară a păgînilor.

Textul contemporan epocii respective, păstrat ca manuscris la Biblioteca din München, a fost publicat de R. von Liliencron în culegerea: *Die historischen Volkslieder der Deutschen vom 13. bis 16. Jahrhundert*, I, Leipzig, 1865, pp. 154—160, nr. 39, însoțit de unele note de semnalare a particularităților de grafie observate, precum și de identificări uneori greșite de locuri și de persoane. Sînt subliniate și unele obscurități datorate fie unor lacune, fie unor erori de transcriere, fără însă a putea fi rezolvate.

În literatura istorică română textul a fost analizat de T. G. Bulat, *La croisade de Nicopolis dans la littérature du temps* în „Mélanges d'histoire générale”, publiées par C. Marinescu, vol. I, Cluj, 1927, pp. 101—123 și recenzat de N. Iorga în „Revue historique du sud-est européen”, IV (1927), nr. 10—12, pp. 396—397.

Relația lui Peter von Rez completează în parte relația mai bogată a lui Schiltberger. Redăm mai jos în traducere cîteva fragmente în legătură cu țara noastră, lăsînd deoparte tot ce este doar retoric și fără vreun interes istoric.

[POVESTIREA RIMATĂ DESPRE
EXPEDIȚIA CREȘTINĂ LA NICOPOL¹]

1396

- v. 25 [Cetatea Golubać . . . este o cetățuie bună pe care o au sîrbii în paza lor. În locul acela sînt munții foarte înalți, și strîmtoarea deosebit de îngustă, și de aceea curge acolo Dunărea așa de năvalnic]. Deci trebuie să se păzească bine cel ce vrea să treacă prin Porțile de Fier, el trebuie să se țină de partea stîngă <a curentului> și să meargă tot aproape de marginea apei, iar dacă ar apuca-o cumva de partea dreaptă a apei, și-ar pierde și viața și tot ce are cu el. <Dunărea> vine cu repeziciune și cu furie și n-are odihnă nici ziua, nici noaptea. Severinul este așezat lîngă apă, apoi la Vidin Dunărea este lată.
- v. 69 [Printre cei din expediție] era și Ștîbor² și castelanul de Timișoara și burggraful de Nürnberg, și nobilul conte de Zilly.

¹ Traducerea s-a făcut după textul german publicat de R. von Liliencron în culegerea *Die historischen Volkslieder der Deutschen vom 13 bis 16 Jahrhundert*, I, Leipzig, 1865, p. 154 ș.u.

² *Die Styvor and der von Temespurg und der Purgraf von Nürenburg.*

— [Urmează tribulațiile din Țara Românească]

v. 170

... Când am ajuns la ei în strâmtoare³ ne-au luat tot ce aveam și ne-au lăsat goi așa cum ne-am născut... Sufla vîntul și ploua cumplit și a trebuit să trecem prin vad o apă mare⁴, și mulți oameni s-au înecat atunci. Ei <= locuitorii> dărimau înaintea noastră punțile, a trebuit să alergăm cu toții razna⁵ prin munți înalți și pe niște poteci rele, prin codri mari și printre oameni crunți (?)...⁶.

... Nu aveam nici carne, nici pîine și nici un alt mijloc de trai. Se murea de foame și de frig. Și aceasta s-a întîmplat cu adevărat. Noi mîncam măcriș și mușchi de munte⁷. Din umbеле (?)⁸ storceam prea puțină hrană cu care trebuia să ne potolim foamea. Ungurii cu bărbi lungi infulecau varza din grădini. A fost mult mai greu decît aș putea povesti. A durat mai bine de șapte zile. O Doamne, cît de sleite ne-au fost puterile! Cetatea Lotrului⁹ se află pe un hotar, și „Pattolmezei”¹⁰ lîngă(?) un turn roșu¹¹. Apoi am ajuns la Sibiu în Transilvania, la creștini. Clujul¹², să-l aibă Dumnezeu în pază! Ni s-a dat de mîncare și haine vechi: asta am adus noi din țara Ungurească¹³.

v. 186

³ *In ir eng.*

⁴ Desigur Oltul.

⁵ *Über Stöcke und über stain.*

⁶ *Grosse veld und leiten wild.* Veld = *Wäld* sau *feld*? Amîndouă interpretările sînt posibile.

⁷ *Wir assen amphor und die flechen* (= *flechten*?) sau cumva: umb (= um) die *Flächen* = pe cîmpii.

⁸ *Aus den tolden*, cuvînt desemnînd florile multiple ale umbeliferelor.

⁹ *Lauterburg* — este atestată documentar în anul 1406. A fost ridicată pentru a îndeplini rosturile fostei cetăți Tâlmaci.

¹⁰ Neidentificat. E probabil o numire maghiară terminată în „mezö” (cîmpie).

¹¹ *In einem turm rot* = Turnu Roșu pe valea Oltului. Oare de cetit *an* în loc de: *in*? Deci = lîngă?

¹² *Clausenburch*.

¹³ Denumire evident eronată pentru Transilvania.

FRATELE IOAN ARHIEPISCOP DE SULTANIEH

(n. sec. XIV — m. după 1409)

*

Călugărul dominican Ioan, arhiepiscop de Sultanieh (în Asia Mică) la începutul veacului al XV-lea, a efectuat mai multe călătorii în apusul Europei din însărcinarea lui Timur Lenk, în scopul închegării unei coaliții antiotomane. După începerea ostilităților, a fost de față la primirea unei solii trimise de Baiazid I lui Timur înainte de bătălia de la Ankara.

În anii 1403—1404 prezența lui la Paris, la curtea regelui Franței, este atestată de izvoare franceze contemporane. Pentru a informa cercurile conducătoare ale Franței asupra situației din Orientul Mijlociu, el redactează un memoriu asupra lui Timur Lenk (H. Moranvillé, *Mémoire sur Tamerlan et sa cour par un dominicain en 1403*), publicat în „Bibliothèque de l'Ecole des Chartes”, LV (1894), pp. 433—464.

Repetatele sale misiuni diplomatice i-au dat prilejul să ia contact cu numeroase țări și popoare din Orientul Mijlociu și din Europa. De aceea micul tratat de geografie alcătuit de el în 1404, sub titlul *Libellus de Notitia Orbis*, constituie un izvor însemnat pentru cunoașterea Orientului la începutul veacului al XV-lea. Trecerea prin Brașov a lui Ioan de

Sultanieh e atestată de un document din anul 1409, deci posterior redactării micului tratat. (Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, III, Sibiu, 1902, p. 481). Textul micului tratat de geografie a fost publicat de Anton Kern, *Der «Libellus de Notitia Orbis» Johannes III (De Galonifontibus ?) O. P. Erzbischofs von Sultanieh*, în „*Archivum Fratrum Praedicatorum*”, VIII (1938), pp. 82—123.

În istoriografia noastră textul a fost relevat de Șerban Papacostea în articolele *Un călător în țările române la începutul veacului al XV-lea* în „*Studii*”, 18 (1965), nr. 1, pp. 171—174 și *Les Roumains et la conscience de leur romanité au Moyen Âge* în „*Revue roumaine d'histoire*”, IV (1965), nr. 1, pp. 15—24.

IOAN, ARHIEPISCOP DE SULTANIEH¹

înainte de 1404

p. 82 ...Și dincolo de ea (= Serbia) spre răsărit sînt Rascii, tributari în același fel turcilor. Ei au o limbă a lor, urmează pe greci <în cele duhovnicești> și <se află> sub turci și sub comitele Lazăr în privința celor lumești.

Dincolo spre miazănoapte este Vulgaria sau Bulgaria, și a fost o țară mănoasă² dar acum a fost devastată de turci. Ei au o limbă a lor și aproape latină³, și după cum se povestește se trag din romani, căci atunci cînd un împărat roman a pus stăpînire pe acele țări — adică pe Macedonia — unele grupuri⁴ dintre romani văzînd că țara e mănoasă, și însurîndu-se acolo au ră-

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin *Libellus de Notitia Orbis*, publicat de Anton Kern în „*Archivum Fratrum Praedicatorum*”, VIII (1938), p. 82 și urm.

² *Bona patria*.

³ Confuzie cu aromânii.

⁴ *Societates*.

mas pe loc. De aceea sînt numiți vulgari de la limba romană vulgară⁵. De aceea ei se fălesc că sînt romani, și lucrul se vedește în limba lor, căci ei vorbesc ca romanii, și în cele duhovnicești ei i-ar urma pe latini⁶ și nu pe greci⁷ decît că îi au pe greci ca vecini, și ei trec repede la credința noastră, precum am și văzut.

Dincolo de aceștia, lîngă Marea cea Mare sau Pontică este Valahia⁸, o țară mare. Are un domn al său, și deși turcul a prins pe mulți dintre ei și și-i i-a făcut tributari⁹, totuși nu a dobîndit stăpînirea acestei țări ca și a celorlalte. Valahia e numită: cea Mare și cea Mică. Prin această țară trece Dunărea, cel mîi mare fluviu de pe pămînt, ce coboară din Germania <și trece> prin Ungaria, apoi prin Valahia și se varsă în Marea cea Mare lîngă Licostom¹⁰, ceea ce înseamnă „Gura lupului“, deoarece cînd se varsă în mare formează multe¹¹ insule <și multe> guri. Ei nu au orașe mari, ci sate multe și <multe> animale. Pămîntul <e> mînos, vii sînt puține¹², sînt ape mari și cîmpii <întinse>.

Îndeobște ei urmează pe greci în credința lor, măcar că și noi avem mai multe lăcașuri ale ordinului Predicatorilor¹³ și ale Minorităților¹⁴ și avem mulți germani ce locuiesc în aceste părți.

Domnul lor¹⁵ a fost odinioară convertit la credința noastră, și îndeosebi maica sa, doamna Margareta¹⁶, de către un frate predicator ce era vicar general prin părțile acelea. Această țară¹⁷ se mărginește la răsărit cu Marea cea Mare, la miazăzi cu Constantinopolul, la apus cu Albania, la miazănoapte cu Rusia sau Lituania. Toate aceste neamuri amintite au fost sub regele Ludovic al Ungariei¹⁸ care a fost un om minunat și a domnit cam cincizeci de ani. Toate i-au fost supuse lui pînă la țara tătarilor, și turcii nu au îndrăznit să treacă hotarele lor¹⁹ de teama regelui amintit²⁰. După moartea lui, din cauza

---

⁵ Afirmație gratuită.

⁶ = Catolici.

⁷ = Ortodocși.

⁸ *Volaquia* = Țara Românească și Moldova împreună.

⁹ *Tribulaverit*.

¹⁰ *Nicostomus* = Chilia.

¹¹ În text: *villas multa* (!).

¹² *Modicum de vino*.

¹³ = Dominicanilor.

¹⁴ = Franciscanilor.

¹⁵ Aci e vorba de domnul Moldovei Petru I (c. 1374- c. 1391).

¹⁶ = Mușata, văduva lui Iașcu domn al Moldovei (c. 1365- c. 1374).

¹⁷ E vorba aci nu numai de țările române, ci și de teritoriul din Peninsula Balcanică unde locuiesc români.

¹⁸ Ludovic I de Anjou (1342—1382).

¹⁹ *Intrare ad fines ipsorum*.

²⁰ Afirmație gratuită.

împărțirii regatului, ele s-au lepădat de ascultare și turcul le-a subjugat, în afară de Valahia, precum s-a spus.

Cu privire la aceste provincii, pînă la Veneția, a făgăduit Baiazid lui Timur Lenk²¹ prin solii săi²², cînd eram și eu de față, să trimită în fiecare an o sută de mii de robi creștini, dacă l-ar lăsa în pace și nu ar intra în țara sa. Dar acela nu s-a lăsat, și a intrat, și l-a înfrînt, după cum se știe, și a zis că a făcut aceasta de dragul creștinilor fiindcă erau aliați cu el, etc. . . . .

Aci se termină această cărțuie a mea Ioan, arhiepiscop de Sultanieh sau al întregului Orient, din ordinul fraților predicatori, scrisă în anul 1404.

---

²¹ Timur Lenk mare emir de Maverannahr (1370—1405).

²² Solia lui Baiazid către Timur a avut loc după stabilirea acestuia la Karabagh (29 noiembrie 1401).

IERODIACONUL ZOSIMA

(n. sec. XIV — m. după 1420)

*

Ierodiaconul Zosima de la mănăstirea Troițko-Serghi-evski este cel dintâi călător rus care a lăsat însemnări ceva mai consistente despre Moldova. După o primă călătorie la Constantinopol (1414), ca însoțitor al țarevnei Ana Vasilievna, logodnica fiului împăratului Manuel Paleologul, Zosima a întreprins o a doua călătorie în anii 1419—1420. A mers de la mănăstirea Troițko-Serghievski din Rusia, unde era stareț, pînă în Palestina, trecînd prin Moldova în anul 1419, îndreptîndu-se apoi spre Athos, Chios, Patmos și Constantinopol. Descrierea călătoriei sale, scrisă în limba rusă, a fost publicată de I. Saharov, în *Сказание русского народа* (Povestirile poporului rus), vol. II, cartea a VIII-a, St. Petersburg, 1849, și de H. Lopariov, în colecția despre Palestina „Pravoslavni i Palestinski Sbornik”, nr. 24, 1889, sub titlul *Хождение инока Зосимы* 1419—1422. A fost tradusă în limba franceză de Varvara Kitrevo (Berthe de Khitrowó, *Itinéraires russes en Orient*, Geneva, 1884, p. 200 și urm.). În românește s-a tradus partea care privește călătoria lui Zosima în Moldova, de B. P. Hasdeu, în „Arhiva istorică a Ro-

mânii", 1865, II, p. 49 și de Gh. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, pp. 16—17, care-l menționează și în contribuția sa *Insemnări bibliografice despre călători ruși în țările noastre* din „*Analale româno-sovietice*”, istorie, 1957, nr. I, p. 64. Mărturia este interesantă pentru regimul vămilor de graniță dintre Moldova și Lituania în vremea domniei lui Alexandru cel Bun.

Textul este analizat de Sadi Ionescu, în *Bibliografia călătorilor străini*, pp. 17—18.

IERODIACONUL ZOSIMA¹

1419

Și am plecat de la Kiev cu negustori și nobili mari și am mers 30 de mile, și mila se întinde mai mult de 5 verste². Și am întâlnit un râu mare în țara Podoliei, care se numește Bug și acolo se află orașul Brașlav³ și acolo am stat o săptămână și am mers pe cîmpia tătărească și am mers 50 de mile pe acest drum tătăresc, care se cheamă „spre marea cîmpie“⁴ și am dat de un râu mare la Mitirevî Cîmini⁵ care se numește Nistru. p. 49

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul original reprodus de B. P. Hasdeu în „Arhiva istorică a României”, II, p. 49.

² O verstă = 1 067 metri.

³ Braclav.

⁴ На великик донь (greșit în loc de доль).

⁵ Митирьвыми кыминами, adică Pietrele vameșului, probabil Iampol în fața Sorocăi.

Aci a fost <vama de> trecere⁶ și granița Moldovei. Și aci, de cealaltă parte iau moldovenii vama de trecere, iar de partea aceasta marele cneaz Vitovt⁷ și iau tamga⁸ de la cei ce trec și aceasta și-o împart amândoi.

Și de acolo trei zile de drum pînă la Cetatea Albă, pe partea Moldovei. Și am stat la Cetatea Albă două săptămîni. Și de la Cetatea Albă pînă la mare se întind 9 verste. Chiar la gura Nistrului se află un far și acolo era schela pentru corăbii. Și am găsit o corabie și am pornit pe mare și am plutit trei săptămîni.

---

⁶ În original: *nepevoz* termen folosit în documentele slavo-moldovenești pentru vama ce se plătea la trecerea rîurilor.

⁷ Vitovt sau Vitold, vărul lui Vladislav Iagello, regele Poloniei, era mare cneaz al Lituaniei (1392—1430) care stăpînea și Podolia.

⁸ *Tamga* (de la termenul tătăresc *tamga* „pecetie”), taxă vamală care se lua cu prilejul aplicării unei ștampile speciale pe mărfuri.

GHILLEBERT DE LANNOY

(1386—1462)

*

Ghillebert de Lannoy s-a născut în 1386. El aparținea unei familii de seamă din provincia Picardia, aflată sub suzeranitatea ducilor de Burgundia, și a ocupat funcții însemnate la curtea lor. El însuși a intrat în serviciul ducelui Ioan fără Frică, rămânând apoi (1418) pe lângă fiul și urmașul acestuia, fastuosul duce Filip cel Bun.

Reprezentant tipic al evului mediu întârziat, Ghillebert de Lannoy de la vârsta de 13 ani a urmat exemplul cavalerilor din veacurile precedente, făcându-și ucenicia ca scutier în diferite lupte din Anglia, Belgia și Spania, unde a intrat în oastea strânsă de infantele de Aragon împotriva maurilor din Grenada și a participat la două campanii. În 1403—1404 însoțise pe seneșalul de Hainaut, în pelerinaj în Palestina și Orient. În 1413, nefiind încă înarmat cavaler, pleacă tot într-o cruciadă ca cea din Spania, de astă dată împotriva „păgânurilor” din Polonia, cu care se războiau cavalerii teutoni. Pornit în martie 1413, într-o lungă călătorie pînă la reședința marelui maestru al ordinului la Marienburg, el mai găsește timpul să viziteze Danemarca, Prusia (orientală), Livonia, oprindu-se la comandoriile ordinilor; apoi orașele rusești din nord începînd cu Marele Novgorod. Deghizat în negustor

pornește cu sania la Pskov, Dorpat etc., trece în Lituania, ajunge la curtea marelui cneaz Vitovt, vărul și cumnatul lui Vladislav Jagello, care îl ospătează strălucit; trece apoi la Cracovia și e primit bine de rege, în ciuda faptului că luptase în tabăra adversă. De acolo se întoarce prin Praga, unde merge de asemenea la curtea regelui, dar se grăbește să plece gonit de frământările husite și se întoarce în Belgia. Bilanțul acestei expediții era mai mult în favoarea călătoriilor decât al isprăvilor militare, care s-au rezumat la participarea sa la un asalt nereușit dat de cavaleri unui oraș din Masovia, de pe urma cărui fapt s-a ales cu o rană la braț și cu înălțarea sa la rangul de cavaler.

După intrarea sa în slujba ducelui de Burgundia (1416) și participarea la instaurarea lui Henric al V-lea al Angliei ca regent al Franței (1420), el reia o parte din itinerarul din 1413 în nord-est, precum și din 1403—1404 din Orient, ca sol al regelui Angliei și ducelui Burgundiei. El trebuia să notifice principilor din nord-estul Europei noua calitate a regelui Angliei și să le ofere daruri de preț în numele lui. Este vorba de o solie de reprezentare fără un scop politic mai precis. A doua parte a misiunii sale era secretă. Lannoy trebuia să meargă la Ierusalim și să cerceteze totodată Siria și Egiptul în vederea unei eventuale cruciade împotriva „Sudanului” (sultanul Babilonului). El își propunea să obțină un salvconduct de la sultanul turc Mahomed I, căruia îi ducea în dar din partea regelui un orologiu de aur de mare preț. Singura verigă care lega aceste două însărcinări era planul lui Lannoy de a obține de la regele Poloniei, aliat cu Mahomed contra lui Sigismund al Ungariei, o recomandație către sultan pentru a-i îngădui trecerea prin Bulgaria spre Constantinopol la împăratul bizantin, de unde abia urma să se ducă în Siria și Egipt.

Se pare că una din condițiile ce și le impusese încă de la pornire fusese ca întreaga sa călătorie spre Ierusalim să fie făcută *pe uscat*. De aceea și la plecare a lăsat suita sa să facă o parte din drum cu corabia pînă în Prusia Orientală, el însuși cu puțini însoțitori apucînd calea pe uscat. Acum urma să ajungă tot pe uscat la Constantinopol și apoi de aci în Asia Mică, Siria și Egipt. Dar tocmai cînd ajunge în Polonia află de la rege de moartea lui Mahomed și de luptele pentru succesiune care fac imposibilă trecerea prin Bulgaria. El totuși îi cere și obține o scrisoare cu care să-și încerce norocul. La marele cneaz al Lituaniei Vitovt planul său întîmpină aceleași obiecții, dar el obține totuși trei rînduri de scrisori: tătărești, rusești și latinești. În sfîrșit, trecînd în Moldova află de la domn confirmarea zvonului auzit și se resemnează cu greu să plece pe uscat de la Cetatea Albă spre Caffa și de acolo pe mare la Constantinopol, de unde a pornit apoi să execute și a doua parte a instrucțiunilor sale.

La întoarcerea sa din călătorie, în anul 1423, a găsit o situație cu totul nouă. Regele Henric al V-lea, regentul Franței, murise și moștenitorul său era în leagăn. Către acesta — de fapt către unchiul său, cardinalul Angliei — s-a îndreptat cu raportul întocmit asupra țărilor din Orient. Partea privind peregrinările sale prin Polonia, Lituania, Moldova, Podolia și Crimeea nu este cuprinsă decît în reminiscențele sale redactate mai tîrziu, la o dată nedeterminată, după anul 1450, sau însăilate în mai multe etape, cum pare mai probabil la o analiză a lor. În evocarea peregrinărilor sale ulterioare, Lannoy mai amintește de misiunea sa din 1428 la regele Ungariei, la ducele de Austria și la electorii imperiali din Germania, în legătură cu pornirea unei cruciade împotriva husiților, a cărei conducere urma să

o ia ducele Filip de Burgundia. Acesta, numit de contemporani „Marele duce al Occidentului”, ar fi dorit să-și croiască un regat propriu din întinsele sale posesiuni. Pentru aceasta însă trebuia o consacrare superioară de la papă și împărat, care ar fi venit în chipul cel mai firesc după o cruciadă, fie în Orient, fie în Europa. Misiunea trebuia să fie cu totul secretă conform instrucțiunilor ducelui. În sfârșit, ultima peregrinare mai lungă (1446), amintită de Lannoy, l-a dus pentru a treia oară în Orient, în pelerinaj la Ierusalim. După editorul Potvin (în Introducere, pp. XXVIII—XXIX), această călătorie ar fi avut un scop politic: acela de a pregăti expediția lui Wawrin și a lui Geoffroy de Thoisy (1445), care însă *sînt anterioare acestei călătorii*. Tot astfel se afirmă (p. 73, n. 1) că numeroasele pelerinaje din Palestina, înșirate în darea de seamă făcută pentru regele Angliei, erau recunoașteri militare, și că autorul le-a dat o amploare așa de mare pentru a îndepărta bănuielele eventuale (!). Manuscrisul lui Lannoy se întrerupe brusc după mențiunea unui ultim pelerinaj făcut la Roma în 1450, anul jubileului.

A murit în 1462. Între 1416 și 1446 a fost căpitan al cetății l'Ecluse, susținând și un asediu de 18 zile din partea orașenilor din Bruges, răsculați contra autorității sale. A fost numit cavaler al Lîinii de Aur, la înființarea acestui ordin de către duce în 1431. A purtat numeroase negocieri și ambasade, printre care și cea din 1433 la conciliul de la Basel, unde a zăbovit un an întreg.

De la el au rămas două feluri de relații: unele cu dată certă, celelalte fără posibilitatea unei datări precise.

Din prima categorie face parte *Raportul* către regele Angliei, compus la întoarcerea din Orient în anul 1423. Din trei manuscrise ale acestei dări de seamă, două au dispărut relativ tîrziu și n-a mai rămas spre consultare decît un manuscris prețios al Bibliotecii Bodleiene de la Oxford, avînd drept titlu *C'est le rapport que fait messire Guillebert de Lannoy, chevalier, sur les visitations de plusieurs villes pors et rivières par lui faictes tant en Egypte comme en Surie, L'an de grâce notre Seigneur mil CCCC vingt et deux. Au commandement du très haut [etc.] Roy Henry d'Angleterre, héritier et régent de Franche que Dieux absoille*. Textul acesta a fost publicat de John Webb, împreună cu o traducere în limba engleză în „Archaeologia Britannica” (vol. XX, pp. 281—444), sub titlul: *A survey of Egypt and Syria undertaken in the year 1422 by sir Gilbert de Lannoy*.

Acest raport nu este conceput ca o relatare de călătorie, ci ca o recunoaștere a locurilor cercetate din punctul de vedere al utilității sau însemnătății lor într-o viitoare cruciadă. Descrierea făcută cu o precizie de inventar constă din acumularea de observații concrete, despărțite între ele prin nelipsitul *item* de la începutul fiecărei noi adăugiri.

A doua categorie e reprezentată de reminiscențele postume îmbrățișînd anii 1399—1450, fără alt element de datare decît anul limită, 1450, căruia îi aparține ultima mențiune din text. Faptul că acesta se oprește brusc aci, ar pleda pentru o redactare făcută în extremis. Textul s-a păstrat în trei manuscrise, din care două au fost cercetate atent, iar unul doar semnalat.

Prima ediție s-a făcut după manuscrisul din Biblioteca regală de la Bruxelles, cu cota 21522, începînd: *Cy commencent les voyages que fist messire Guillebert de Lannoy*. A fost publicat *tale quale* de C. P. Serrure, în 1840, sub titlul: *Voyages et Ambassades de messire*

Guillebert de Lannoy 1399—1450, Société des bibliophiles de Mons, no. 10 des publications, text însoțit de „Explicarea unor nume geografice, de un glosar și de o hartă a itinerarelor călătoriilor lui G. de Lannoy, datorate lui J. Lelewel”.

Același J. Lelewel a publicat, sub titlul *Guillebert de Lannoy et ses voyages en 1413, 1414 et 1421, commentés et français et en polonais* (Bruxelles, 1843), acele părți din călătoria referitoare la Prusia, Polonia și Lituania, însoțindu-le de note istorice și de o hartă — iar în anul următor a publicat, față în față, textul francez și o traducere polonă, într-o ediție apărută la Poznan în 1844.

Modul necritic al întocmirii ediției lui Serrure a prilejuit apariția unui articol al lui Emile Gachet: *Examen critique des Voyages et Ambassades de Guillebert de Lannoy 1399—1450*, publicat în „Trésor National”, Bruxelles, 1843, în care rectifică o serie de date greșite ale manuscrisului.

O ediție critică a fost dată de Ch. Potvin folosind două din cele trei manuscrise ale reminiscențelor postume: adică manuscrisul publicat de Serrure și Lelewel, controlat și completat de manuscrisul aparținând contelui de Lannoy precedat de o notiță a capelanului autorului, precum și de cel de la Oxford pentru textul raportului din Orient inclus în reminiscențele postume. Ea se intitulează *Oeuvres de Ghillebert de Lannoy, voyageur, diplomate et moraliste ... avec des notes géographiques et une carte* par J. C. Houzeau (Louvain, 1878).

Volumul cuprinde și cele două scrieri anonime amintite mai sus, precum și bogate anexe constând din diferite piese de arhivă, ca și dintr-un memento cronologic al succesiunii evenimentelor în text, folosind și rectificările de date făcute de E. Gachet.

Partea privitoare la călătoria lui Lannoy în Moldova (p. 38—40) a fost tradusă de B. P. Hașdeu, după ediția lui Serrure în „Arhiva istorică a României”, vol. I, partea a II-a, București, 1865—67, pp. 129—130, și de Emil Diaconescu în studiul *Călători străini în țările române: Guillebert de Lannoy*, Iași, 1940, extras din „Lucrările Societății geografice D. Cantemir din Iași”, vol. III, 1941, pp. 233—235, dînd și textul în original (pp. 230—233).

Călătoria în Moldova a lui Ghillebert de Lannoy a fost analizată de N. Iorga în *Istoria românilor prin călători*, ed. a II-a, București, 1928, I, pp. 54—55 și în lucrarea *Les voyageurs français dans l'Orient européen*, Paris, 1928, pp. 15—16; P. P. Panaitescu, *Alexandru cel Bun la 500 ani de la moartea lui*, București, 1932 și C. C. Giurescu într-o notă: *Întîlnirea lui Guillebert de Lannoy și Alexandru cel Bun*, în „Revista istorică română”, IV (1934), pp. 286—287; E. Diaconescu, *op. cit.*, pp. 221—228; Sadi Ionescu îi consacră trei pagini în *Bibliografia călătorilor străini*, pp. 18—22.

Pentru o punere la punct a valorii documentare istorice a relației lui Lannoy despre trecerea sa prin Moldova, trimitem mai jos la nota critică ce urmează îndată după relație.

RELAȚIA CĂLĂTORIEI PRIN MOLDOVA¹

1421

[Autorul merge la ducele Vitovt, care se afla [p. 56]

la Camenița din Volinia...]

Și sus-numitul duce² mi-a dat la plecare³ niște scrisori așa cum îmi trebuiau, scrise pe tătarește, rusește și latinește, pentru a-mi mijloci trecerea prin Turcia⁴. Și mi-a mai dat pentru a mă călăuzi doi tătari și șaisprezece ruși și români⁵. Dar îmi spuse totuși că nu voi putea trece Dunărea⁶ din pricina războ-

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul publicat de Ch. Potvin, în *Oeuvres de Ghillebert de Lannoy*, p. 58 și urm.

² Vitovt (în text Witholt) mare cneaz al Lituaniei, fratele doamnei Rimgailla, soția lui Alexandru cel Bun.

³ Din Camenița în Volinia.

⁴ Mai înainte Lannoy obținuse și de la regele Poloniei scrisori către sultan în acest scop. Faptul este menționat și de Dlugosz.

⁵ *Wallosques*.

⁶ *Dunowe*.

iului care bîntuia pretutindeni în Turcia în urma morții sultanului. [Urmează lista amănunțită a darurilor primite, apoi trecerea la „Lombourg“ (Lvov) și șederea la „căpitanul“ Podoliei „Gheldigold“ la Camenița⁷ din Podolia.]

[p. 58]

[p. 59]

De acolo m-am dus în Moldova⁸, prin mari întinderi pustii și l-am găsit pe Alexandru Vodă⁹, domnul // amintitei Valahii și Moldove la un sat al său¹⁰ numit „Cozial“¹¹. El îmi întări și mai bine adevărul despre moartea împăratului Turciei¹² și despre războiul cumplit ce bîntuia în toată țara (=Turcia) atît în partea dinspre Grecia cît și dincolo de brațul Sfintului Gheorghe¹³ înspre Turcia și <îmi spuse> că erau trei principii care voiau fiecare din ei să se facă împărat cu forța¹⁴. Și că îmi va fi peste puțină să trec Dunărea deoarece nici unul din oamenii săi nu va fi atît de îndrăzneț pentru a cuteza să mă călăuzească sau să-mi mijlocească trecerea și că deci trebuia să-mi mut gîndul de a merge în Turcia. Deci cu gîndul de a încerca să ocolesc Marea cea Mare¹⁵ pornii la drum ca să merg la Caffa pe uscat și cînd m-am despărțit de sus-numitul domn al Moldovei, acesta mi-a dat un cal, o escortă, tălmaci și călăuze¹⁶ și am umblat prin mari întinderi pustii de peste patru leghe¹⁷ în sus-numita Moldovă. Și am ajuns la o cetate întărită și port la Marea Neagră numită Moncastro¹⁸ sau Belgrad¹⁹ unde locuiesc genovezi²⁰, români²¹ și armeni²². Și a venit acolo pe o margine²³ a rîului cît eram eu de față sus-numitul Gheldigold²⁴, guvernatorul Podoliei²⁵, pentru a face și a întemeia cu mare silință o cetățuie nouă care a și fost

[p. 60]

⁷ *Kemenich* în Podolia.

⁸ *Wallachie la petite*.

⁹ *le wivoude Alexandrie, seigneur de la dite Walachie et de la Moldavie*. Confuzie evidentă rezultînd din faptul că polonii și lituanienii numeau Moldova: Valahia, iar în Moldova, călătorul, aflînd numele adevărat al țării, ajunge la convingerea că domnul Alexandru cel Bun (1400—1432) stăpînește amîndouă aceste țări.

¹⁰ *Ung sien village*.

¹¹ Pentru discuția identificării sale, vezi mai jos nota critică la această relație.

¹² Mahomed I, fiul lui Baiazid I, sultan otoman (1413—17 iunie 1421).

¹³ Pentru identificarea cu Marea Neagră, vezi Potvin, *op. cit.*, p. 59. Aci e vorba de Dardanele.

¹⁴ Noul sultan Murad al II-lea a avut de întîmpinat atît opoziția lui Dözme Mustafa, susținut de Manuel al II-lea Paleologul și de emirul de Aîdin Djuneid, cît și cea a fratelui său Mustafa.

¹⁵ *Mer Maiour*, nume dat atunci Mării Negre.

¹⁶ *Me donna ung cheval, conduite et truchemans et guides*.

¹⁷ *Et m'en allay par grans désers, de plus de quatre lieues, en laditte Wallachie*. Pentru interpretare cf. notă critică.

¹⁸ *Mancastre* (=Cetatea Albă).

¹⁹ *Bellegard*, formă francizată a numelui Byelgorod (Cetatea Albă).

²⁰ *Génois* = Genevois.

²¹ *Wallackes*.

²² *Hermis* (e vorba de populația orășenească).

²³ *A l'un des lez de la rivière*. Pentru situarea locului, vezi nota critică.

²⁴ *Gueldigold*, înalt dregător lituanian de la curtea lui Vitovt.

²⁵ *Lopodolye*.

făcută în mai puțin de o lună // de către sus-numitul duce Vitovt într-un loc pusti
pustiu unde nu se găsește nici lemn nici piatră. Dar acel guvernator adusese cu sine 12 000 de oameni și 4 000 de care încărcate cu piatră și lemn. p. 60

Iar când să intru noaptea în sus-zisul oraș Cetatea Albă, eu și cu un tălmaci al meu am fost prinși, aruncați jos de pe cai și prădați de hoți; și chiar m-au bătut și rănit greu la braț, ba m-au și dezbrăcat <lăsându-mă> gol doar în cămașă, legat de un copac o noapte întreagă lângă malul unui mare râu numit Nistru, unde am petrecut noaptea în mare primejdie de a fi ucis sau înecat. Dar, slavă Domnului, ei m-au dezlegat dimineața și am scăpat de la ei gol <cum am spus> mai înainte, adică doar cu cămașa, și așa am intrat în oraș, scăpând cu viață. Și în această zi au sosit și ceilalți oameni ai mei, pe care îi lăsasem în acea noapte în pustietate când pornisem eu înainte pentru a afla loc de găzduire pentru ei [și pentru mine]²⁶. Și am pierdut cam între 100 până la 120 de ducați și alte lucruri²⁷ și giuvaere, dar am stăruit atîta pe lângă sus-numitul voievod Alexandru domnul sus-numitei Cetăți Albe, încît au fost prinși cam vreo nouă hoți și dați pe mîna mea cu ștreangul de gît, cu slobozenia să-i omor. Dar mi-au înapoiat banii și // atunci pentru slava lui Dumnezeu m-am rugat pentru ei și i-am scăpat de la moarte. [p. 61]

Iar, din Cetatea Albă am trimis o parte din oamenii mei și o parte din lucrurile și giuvaerurile mele pe mare, într-o corabie la Caffa, iar eu și cu ceilalți <tovarăși> am călătorit pe uscat, plecînd din sus-numita Moldovă pentru a mă duce în numitul loc Caffa, mergînd prin marele pustiu tătăresc, care m-a ținut 18 zile. Și am trecut riul Nistru și riul Nipru...

[DESPRE ROBII CREȘTINI AI SULTANULUI BABILONULUI]²⁸

.... Sultanul Babilonului²⁹ are întotdeauna, după cum se spune, atît la Cairo cît și în împrejurimi cam 10 000 de sclavi în slujba sa pe care îi ține ca ostași³⁰ ai săi care se luptă pentru el cînd este nevoie, unii din ei avînd³¹ cîte doi cai, alții mai mult, iar alții mai puțin. Și trebuie să se știe că acești robi sînt p. 118

²⁶ Cuvintele din paranteză se găsesc numai într-unul din mss.

²⁷ *Bagues*.

²⁸ Fragmentul ce urmează este extras din *Raportul* asupra Egiptului și Siriei.

²⁹ *Soudan de Babilonne*. Acesta avea sub stăpînirea sa și Siria și Egiptul. Autorul nu se referă la un sultan anume, întrucît în timpul șederii sale în Siria s-au schimbat cinci asemenea sultani.

³⁰ *Comme ses gens d'armes*.

³¹ *Montés* (= echipați cu —).

p. 119 de neamuri străine precum din Țara tătarască din Turcia, din Bulgaria³², din Ungaria³³, din Slovenia³⁴, din Valahia³⁵, din Rusia, din Grecia, atît din țări creștine cît și din alte <țări>. Și nu sînt numiți sclavi ai sultanului dacă nu i-a cumpărat // din banii săi sau nu i-au fost dați sau trimiși în dar din țări străine. Și în acești sclavi se încrede sultanul cu desăvîrșire pentru paza sa . . .

---

³² *Bourguerie.*

³³ *Honguerie.*

³⁴ *Esclavonnie.*

³⁵ *Wallasquie* (denumire valabilă atît pentru Țara Românească cît și pentru Moldova).

NOTĂ CRITICĂ

Relația lui Lannoy despre Moldova vădește unele particularități și pune unele probleme.

Particularitățile constau într-un amestec curios de afirmații ultraprecise într-un climat de mare neprecizie. Acest climat se vădește în afirmarea că Alexandru <cel Bun> era domn al Valahiei și Moldovei, în omiterea oricărei descrieri a țării, înlocuite prin menționarea unor mari deșerturi, în tăcerea păstrată asupra atacului din anul precedent dat de turci Cetății Albe și în general în lipsa de curiozitate pentru situația țării, despre care nici măcar nu se lămurește că este o țară creștină amenințată de invazia turcilor etc.

Textul acestor relații a fost primit *tale quale* de istoricii noștri care l-au folosit cu toată încrederea și au tras și o serie de concluzii din el, mai ales în privința a două puncte de un interes deosebit: a) clădirea unui castel sau unei cetăți la Cetatea Albă (!) de către guvernatorul Podoliei din porunca marelui cneaz Vitovt și b) jefuirea spectaculoasă a lui Lannoy în preajma Cetății Albe, unde a fost păgubit cu 100—120 de ducați împreună cu alte obiecte și giuvaere. Clădirea castelului la Nistru a fost, ce e drept, înțeleasă de unii ca fiind o reparație

a zidurilor Cetății Albe, ruinate desigur în urma asediului turcesc din anul precedent. Aceasta, negreșit, pentru că *ridicarea unui castel la Nistru*, deci la oarecare distanță în spatele Cetății Albe, care e așezată mult mai aproape de mare, într-un golf, mai apoi închis, devenit Limanul Nistrului, *nu ar fi putut folosi nicidecum la apărarea Cetății Albe*, și aceasta, o dată capturată, nu ar fi putut ține piept cuceritorilor ei. Jefuirea de la Cetatea Albă a fost de asemenea considerată ca un exemplu al nesiguranței drumurilor și folosită ca un termen de referire valabil și în alte împrejurări. Dar nici unul din aceste două puncte nu a fost pus în discuție. Oarecare analiză mai de aproape a fost consacrată doar unui amănunt secundar din text. Anume, indicației că solul l-a găsit de domn *à ung sien village nommé Cozial*. Soluțiile propuse în această chestiune vor fi arătate mai jos.

Dar mai înainte de a trece la analiza acestor informații, trebuie cercetată valoarea izvo-rului însuși, stăruind asupra împrejurărilor în care a fost întocmit. Textul care a parvenit până la noi în manuscrisul de sub titlul *Călătoriile... lui Guillebert de Lannoy* se compune, de fapt, din mai multe bucăți scrise la date deosebite și pentru scopuri deosebite. Astfel *Rapor-tul* către regele Angliei și ducele de Burgundia care a fost redactat chiar în timpul călătoriei din 1421—1422, pentru a răspunde instrucțiunilor primite, este o descriere geografică de interes militar, serioasă, concretă, precisă. Sînt arătate distanțele, direcțiile, adîncimile; sînt date uneori și lămuriri istorice, cînd se explică mai bine condițiile descrise. Nicăieri nu intervine fantezia sau lipsa de curiozitate. Este o dare de seamă a unei recunoașteri făcute de cineva care știe să vadă. *Relația călătoriei din 1413—1414* este povestirea unei expediții personale, în care se împletesc informații precise asupra itinerarului cu observații asupra locurilor și obi-ceiurilor văzute. Mulțimea precizărilor conținute în text implică fie o redactare foarte apro-piată, fie existența unui jurnal folosit ulterior la redactare. Relația aceasta se oprește brusc după amintirea trecerii pe la curtea din Praga a regelui Ioan (!) (corect Venceslau sau Vaclav) în timpul întețirii agitației din jurul lui Ian Hus. Existența acestei erori dovedește că peste informațiile inițiale s-a așternut mult mai tîrziu un nou strat de adaosuri și completări mai puțin riguroase, menite uneori a aduce un element pitoresc sau a satisface plăcerea con-temporanilor pentru ciudățeni exotice sau fenomene minunate. E probabil că aceste peregrinări prin țări așa de puțin cunoscute au trebuit să fie povestite și poate chiar fixate în scris între anii 1416 și 1420, adică între data intrării lui Lannoy în slujba ducelui de Burgundia și cea a desemnării lui pentru solia sa din 1421—1422. Căci ducele Filip, care a pus la cale acea solie, a cunoscut desigur această povestire, după care a fost întocmit planul soliei din nord-est. Într-adevăr Lannoy este însărcinat să ducă daruri din partea regelui Angliei tocmai acelor principii sau căpetenii militare care îl primiseră în 1413—1414, adică marelui maestru al cavalerilor din Prusia, regelui Poloniei, marelui cneaz al Lituaniei. Aceasta nu s-a putut face decît pe baza unei cunoașteri de aproape a primei călătorii. Un rol însemnat pentru trimiterea unei solii în nord-est în 1421 a trebuit să-l aibă și scrisoarea adresată în 1413 de regele Poloniei regelui Franței, în care se plîngea de faptul că acesta din urmă nu-l felicitase la suirea sa pe tron, ca ceilalți suverani. De fapt, solia încredințată în 1421 lui Lannoy în nord-est de regele Angliei, în calitate de regent și moștenitor al Franței, trebuia să repare acea omisiune, vestind totodată principilor din nord-est acordul dintre cei doi regi ai Angliei și Franței și noua calitate a regelui englez, de regent și moștenitor al Franței. Ideea inițială fusese însă

de a-l trimite pe Lannoy la Ierusalim, și nu în nord-est, după cum stau mărturie și registrele de socoteli ale ducelui Burgundiei și propria declarație a lui Lannoy, care numește această călătorie din urmă *Voyage de Jerusalem par terre*. Am crede că Lannoy — folosind declarația regelui Poloniei și fluturând perspectiva de a putea pătrunde mai ușor în stăpînirile turcești mulțumită sprijinului acestuia — a reușit să-l hotărască pe duce să imprime misiunii, plănuite ca unice la început, acel caracter hibrid pe care l-a căpătat și care pare atît de inexplicabil. El se manifestă și în cele două feluri de relații ale celor două misiuni atît de artificial conjugate. Cea privind Orientul a dat loc *Raportului* amintit asupra Egiptului și Siriei, precum și dării de seamă tot atît de precise asupra locurilor de pelerinaj, stăruind în mod deosebit asupra celor prevăzute cu indulgențe.

Cu totul altfel se înfățișează *relația postumă a misiunii din nord-est*. Aceasta constă doar din arătarea felului cum a fost primit solul de diferiți destinatari ai soliei: marele maestru, regele Poloniei, marele cneaz al Lituaniei și — la încheierea primei misiuni — împăratul bizantin. Obiectul relației îl constituie diferitele semne de cinstire întîmpinate de solie, ospetele și darurile primite, cu arătarea precisă a numărului, naturii și felului acestora, precum și numele fiecărui membru al soliei în parte care a beneficiat de ele, ceea ce comportă un fel de contabilitate pedantă, ținută probabil de clericul de socoteli, fie de alt membru al soliei, și constituie un fel de jurnal al misiunii ce urma desigur să fie prelucrat și înfățișat regelui și ducelui la întoarcere. Din cauza schimbărilor ivite, Lannoy s-a mulțumit să înfățișeze doar *Raportul* asupra Egiptului și Siriei. Darea de seamă tot atît de îngrijită, asupra locurilor de pelerinaj — care a trebuit foarte probabil să-i fie destinată tot regelui Angliei — nu a mai fost înfățișată. Iar materialul succint asupra misiunii de reprezentare în nord-est nu a mai fost prelucrat atunci, ci a servit mai tîrziu la înjghebarea reminiscențelor postume, de o valoare destul de inegală. La lumina acestor fapte înțelegem atitudinea față de domnul Moldovei și de țara însăși. Cum domnul nu fusese pus pe lista celor ce trebuiau să primească daruri și totodată să ia act de așa-zisul acord privind substituirea regelui Angliei în drepturile regelui Franței — nici nu avea de ce să apară în eventualul jurnal al soliei, decît numai în legătură cu drumul care voia să-l facă solul din Moldova spre Bulgaria stăpînită de turci. Astfel se explică și lipsa de curiozitate și neprecizia observate mai sus. Cînd, la bătrînețe, poate chiar în ajunul morții, a vrut să-și înfățișeze reminiscențele, s-a gîndit în primul rînd la călătoriile sale și a grupat în succesiunea lor firească bucățile gata redactate, adică *Raportul* despre Egipt și Siria, precum și darea de seamă asupra locurilor de pelerinaj, la care a asociat relația călătoriei din 1413, poate și ea redactată prin 1416—1420, și în sfîrșit însemnările soliei din nord-est. Acest material a fost legat împreună prin adăugiri necesare ce se observă, de pildă, în partea unde rezumă călătoria în Orient, ce corespunde descrierilor de locuri din *Raport*. Aceste adăugiri nu s-au făcut toate dintr-o dată în mod definitiv, ci cu timpul, urmînd firul amintirilor și digresiunile unor asociații de idei, cum se observă adesea în povestirile bătrînilor. Pe această canava au mai apărut treptat și alte înfloriri. Așa se explică și faptul că o serie de date însemnate din primele mențiuni (din seria cronologică) sînt suprapuse sau intervertite și greșite, după cum a arătat E. Gachet în examenul său critic. Dar autorul n-a rezistat nici la dorința de a-și înflori povestirea, ba cu exa-

gerarea excesivă a unor fenomene naturale ilustrând, de pildă, frigul din regiunile străbătute, ba cu introducerea unor aventuri ca cele care au avut loc în drum după trecerea prin Moldova și pe care le anunță în felul următor: *mais après deux jours* (de la trecerea Niprului) ... *il me survint une forte aventure* ... (e vorba de pierderea cailor goniți de lupi și regăsiți în condiții providențiale ...) (Potvin, *op. cit.*, pp. 61—62), *apoi, assez tost après me survint encores une autre aventure* (e vorba de o ambuscadă de tătari care îl atacă pe când se îndreaptă spre reședința unui „împărat tătar” locuind în deșertul de la Caffa, la o zi de drum de acel loc, spre a-l vizita ca sol ducându-i daruri din partea lui Vitovt. Dar cum Lannoy și ai săi purtau *les chapeaux et livrées de Witholt*, tătarii l-au lăsat să treacă după ce l-au silit să le dea aur și argint, pîine, vin și blănuri de samur (!) și l-au călăuzit abătîndu-l pe alt drum *tant qu'en eschivant toutes gens d'armes je arrivay à Sammiette de nuit à une autre porte, à l'autre lez de la ville de Salhat, à laquelle je m'en alley heurter seullement pour dire je y ay este. Et sans entrer dedans, ne sans reposer toute cette nuit chevauchay et vins à Samiette et puis en la ville de Caffa.*

În arătarea acestor „aventuri” se observă unele contradicții evidente și chiar absurdități care trebuie probabil puse pe seama vârstei înaintate a autorului, cînd le-a dictat capelanului său. De pildă, în aventura cu caii el afirmă că aproape o zi și o noapte întreagă s-a aflat părăsit în pădurea pustie, fără cai și fără însoțitori (*Je perdis tous mes chevaux et mes gens, truchemans, tartres et guides juques au nombre de vingt et deux* ...), dar după aceea spune că a doua zi, mulțumită pelerinajelor la care s-a legat împreună cu însoțitorii săi (*avec mes gens qui encores estoient avec moy* [!]) ... a dat Dumnezeu de i-a regăsit. Din context se vede că numai călăuzele, tălmacii și escorta de tătari dispăruseră în căutarea cailor și că povestitorul nu era singur, ci împreună cu ceilalți însoțitori ai săi. Paranteza *qui encores estoient avec moy* a trebuit să fie adăugată după constatarea contradicției prea flagrante privind absența și prezența acestor însoțitori. Se constată aici în genere o expunere defectuoasă, fără o înlănțuire, ci făcută din adaosuri menite să explice incoerența inițială. Lucrul reiese și mai evident din comparația textului publicat cu cel din varianta manuscrisului desemnat de editor cu litera A, adică textul rămas în familia Lannoy, care conține introducerea capelanului la redarea călătoriilor. Acolo incoerența e încă și mai mare. Tot astfel și a doua aventură oferă o contradicție ce poate fi observată în fragmentul reprodus mai sus.

Povestitorul afirmă mai întîi că a fost călăuzit de tătarii întîlniți în drum și că luînd altă cale a ajuns noaptea la „Samiette” la altă poartă, la capătul celălalt de orașul „Salhat”, la care a bătut doar, fără a intra, și *călărind toată noaptea* aceea, a ajuns la „Samiette” și apoi la Caffa. Așadar a ajuns noaptea la „Samiette” ... și după ce a trecut fulgerător pe lîngă poarta de la „Salhat” a călărit toată noaptea și a ajuns ... la Samiette (?!). O comparație dintre felul acesta de povestire și expunerea clară a *Raportului* din 1422 care se referă la observații făcute cam tot în vremea aceasta — deoarece aventurile de mai sus se situează înainte de iunie 1421 — aduce dovada evidentă a unor adaosuri tîrzii lipsite de orice rigoare. Dar o altă comparație dintre aceste două aventuri și cea de la Cetatea Albă vedește și la aceasta din urmă un caracter destul de asemănător pentru a fi socotită tot ca o interpolare tîrzie dictată în aceleași condiții ca cele două amintite mai sus.

Cercetarea relației trecerii prin Moldova îngăduie detectarea textului inițial de sub adao-

surile ulterioare. Textul inițial se limita la 1) sosirea în Moldova, 2) întrevăderea cu domnul, consacrată exclusiv cererii de a-i mijloci trecerea în Turcia (Bulgaria), 3) dăruirea unui cal, pe care Lannoy pare să o considere ca o simplă înlesnire de drum alături de escortă, tălmăci și călăuze, neînțelegându-i rostul adevărat, și în sfârșit 4) sosirea la Cetatea Albă, caracterizată în puține cuvinte ca o cetate situată la mare și locuită de genovezi, români și armeni. La aceste elemente, constituind fondul primei redactări, au fost adăugate ulterior două mărturii amintite mai sus despre ridicarea castelului de pe Nistru și despre jefuirea povestitorului. Bucata relativă la construirea castelului aduce o serie de precizări. *Lannoy a fost de față* la venirea guvernatorului Podoliei Gheldigold la o margine a râului, pentru a face și a ridica din temelii *cu mare zor un castel nou*, care a fost făcut în *mai puțin de o lună* din porunca *marelui cneaz Vitovt* într-un loc pustiu unde nu era nici piatră și nici lemn, dar unde adusesse acel guvernator *12 000 de oameni și 4 000 de care*. Știrea aceasta, urmînd îndată după menționarea Cetății Albe și întărită și de afirmația hotărîată: „Acolo a venit, atunci cînd eram eu de față pe una din marginile râului acel sus-numit Gheldigold etc.” este de-a dreptul stranie. Ce noimă avea un castel pe Nistru în spatele Cetății Albe și deci fără rost pentru apărarea ei? În virtutea cărui drept sau a căror împrejurări venea dregătorul marelui cneaz să construiască cetății sau castele întărite pe teritoriul domnului și încă tîrînd după el o adevărată armată de 12 000 de oameni? Cine avea să țină acel castel? Marele cneaz sau domnul? Și de ce atîta zor?

Dar după toate precizările arătate mai sus, rămînea o neprecizare foarte tulburătoare legată de locul unde s-a înălțat castelul, căci acesta nu poate fi socotit determinat, avînd în vedere ambiguitatea termenilor folosiți: „Et là y vint moi présent à celui temps à l'un des lez de la rivière... etc. ... en un désert lieu...”. În realitate toate așa-zisele precizări de loc sînt neprecise, căci „à l'un des lez de la rivière” nu aduce un element de determinare, ci tocmai dimpotrivă și anulează indicația aparent mai categorică: *là*. Și toate aceste pseudodeterminante: *là*, *à celui temps*, *à l'un des lez de la rivière* se referă la elemente socotite cunoscute din frazele precedente, unde însă nu e nicăieri menționat acest râu sau fluviu. În text Cetatea Albă e amintită nu în conexiune cu Nistrul, ci cu Marea Neagră. Singurul element de legătură între această afirmație și contextul privitor la Moldova se datorește includerii sale la locul acesta între sosirea lui Lannoy la Cetatea Albă și episodul jefuirii sale. Dar s-ar putea ca ea să aparțină de fapt unui moment anterior trecerii lui Lannoy în Moldova, și anume răstimpului petrecut de el ca oaspete al lui Gheldigold la Camenița Podoliei, situată precum se știe tot pe Nistru. Ospitalitatea aflată la acesta i-a lăsat o amintire neștersă ce se oglindește într-o întreită mențiune, începînd chiar cu cea anticipativă de la sfîrșitul paragrafului consacrat primirii lui Lannoy la curtea lui Vitovt în Camenița din Volinia. După arătarea amănunțită a darurilor primite din partea marelui cneaz, urmează un adaos referitor la alte daruri primite și de la alți duci și cavaleri „și mai ales de la *«Guedigol» capitaine de Pluy en Lopodolie*”. Dar aci nu putea fi vorba de o informație în legătură cu momentul acela deoarece abia după ce Lannoy pleacă de la curtea marelui cneaz și se oprește puțin la Lemberg (Liov) ajunge la Camenița din Podolia „unde *am găsit un cavalier* căpitan de Podolia, numit „Gheldigold”, care mult m-a ospătat și m-a cinstit cu daruri generoase și mi-a dat din proviziile sale și mi-a oferit mese bogate”. Așadar constatăm că acest „Gheldigold”, care

nu apare în realitate decât la Camenița din Podolia, când Lannoy îl și prezintă ca pe o nouă cunoștință (je trouvay un chevalier... etc.), este menționat în adaosul paragrafului precedent ca o persoană cunoscută ce nu mai trebuie recomandată cititorului. Observăm totodată ortografia schimbată a acestui nume. Este clar așadar că această mențiune anticipată a persoanei cunoscute abia după aceea se datorește unei interpolări rezultând dintr-o asociație de idei: darurile primite în cursul trecerii prin Lituania îi evocă amintirea darurilor generoase primite ulterior la Camenița Podoliei. Tot astfel, după redactarea paragrafului în care e vorba mai întâi de ospitalitatea lui „Gheldigold” la Camenița și apoi de trecerea lui Lannoy prin Moldova, acesta revine încă o dată la evocarea amintirii lui, legată de astă dată de o realizare prodigioasă înfățișată cu lux de amănunte. Ceea ce importă autorului nu este locul precis al unei asemenea isprăvi, ci condițiile în care a putut fi realizată. De aceea el stăruie asupra *cifrelor de oameni și căruțe, a scurtimii timpului și a vitregiei locului deșert*, fără mijloace de construcție ce trebuie aduse cu convoaie de care, și accentuează propria sa prezență pentru întărirea spuselor sale. Dar în această ultimă menționare a lui „Gheldigold” observăm o nouă ortografiere a numelui: „Gueldigold” și o nouă formulare a calității sale. În loc de „capitaine de Lopodolie”, el este acum numit „gouverneur de Lopodolye”, dovadă suficientă că nu avem aci un text scris în continuare după un plan logic, ci înjghebat pe sărite din diferite crîmpeie după asocieri de idei în virtutea unor factori pur subiectivi. Dar trebuie acordată o atenție critică și cifrelor înfățișate. Cifra de 12 000 de oameni pare cu totul neverosimilă, ea constituind efectivul unei armate, și nu al unor oameni mînați la corvoadă pentru clădirea castelului. Strîngerea la un loc a unui asemenea număr pune probleme de aprovizionare greu de rezolvat în scurt timp. Apoi nu e clar dacă în afară de cei 12 000 de oameni mai trebuie socotiți și cei ce însoțeau căruțele, deci încă vreo 8 000 de oameni pe puțin socotind doi oameni de car, ceea ce este un minim pentru încărcatul sau descărcatul lemnului de construcție și a bolovanilor de piatră. De asemenea, și durata executării lucrării în mai puțin de o lună nu pare admisibilă. Așadar și precizările oferite ne duc la îndoieli, în loc de certitudini.

Cît privește situarea pe cale de deducție a construirii acestui castel la Cetatea Albă sau în preajma sa, ea nu poate trece peste un argument hotărîtor. Cînd s-a despărțit Lannoy de „Gheldigold” la Camenița Podoliei, el a trecut direct la domn și apoi la Cetatea Albă. Cît de lungă ar fi trebuit să fie șederea sa acolo pentru ca să-l mai apuce guvernatorul Podoliei înaintînd în ritmul carelor cu boi și tîrînd cu el atîtea mii de oameni și de convoaie?

Așadar dispare legătura aparentă dintre Cetatea Albă și realizarea lui Gheldigold care e situată „à l'un des lez de la rivière” fără altă localizare. Cît privește indicația *là*, ea se referă la prezența lui Lannoy (=et là moy présent y vint... etc.) ca martor al celor povestite.

Deci este vorba de ridicarea grabnică, cu sforțări imense, a unui castel la Nistru, pe teritoriul marelui cneaz. Dar în ce scop și contra cui? Poate că o explicație ar fi aceea a înrăutățirii raporturilor dintre domn și ruda sa prin alianță din Lituania, datorită despărțirii de Rimgailla care are loc tocmai pe vremea aceasta cînd se discută aprig rezolvarea bănească a noii situații create. Se știe că fosta doamnă a dobîndit atunci venituri și teritorii însemnate trecute sub autoritatea ei desigur sub presiunea puternicului Vitovt. Scrisoarea adresată papii pentru anularea căsătoriei e din 1 iulie 1421. (vezi mai jos p. 62). Dar acest act constituia

Încheierea întregului proces și nu deschiderea sa. Actul domnului de confirmare a acelor concesiuni e din 13 decembrie 1421.

O altă explicație ar fi legată de stăpînirea Pocuției.

Trecînd acum la faimoasa scenă a jefuirii de la Cetatea Albă vedem că ea apare ca o bucată oarecum independentă introdusă prin indicativul începuturilor de paragrafe: *Item*. Observăm o serie de nepotriviri. Deși Lannoy călătorea cu o escortă precum și calăuze și tâlmaci dați de domn — de care nu pomeneste niciodată nimic în cursul acestui episod — și deși avea pe lângă el o suită de cel puțin cinci gentilomi, luați la plecare din Flandra, însoțiți de valeții respectivi, el se desparte intempestiv de restul însoțitorilor și pornește înainte singur luînd doar un tâlmaci personal (*un mien trucheman*), deci nu din cei dați de domn (!), ca să meargă să facă rost de găzduire (!) „pentru oamenii mei” (cum glăsuiește una din variante), „pentru oamenii mei și pentru mine” (cum glăsuiește cealaltă). Dar de ce era nevoie să îndeplinească el acest oficiu de furier, cînd în asemenea împrejurări conducătorul escortei se îngrijește de toate măsurile pentru o găzduire onorabilă și gratuită, fără nici un amestec al străinului ce trebuie condus? La intrarea în oraș pe înserate (à l'entrée de nuit en la dite ville de Moncastre), adică în dreptul porților orașului (?), este prins, aruncat la pămînt, jefuit, bătut și rănit rău la braț, ba chiar despuiat pînă la cămașă și legat de un copac și lăsat o noapte întreagă „pe malul unui rîu mare numit Nistrul în mare primejdie a fi ucis sau înecat” (cum se mai accentuează în una din variante, socotindu-se desigur efectul dramatic prea slab numai cu elementele acumulate pînă aci). Și totuși parcă sînt prea multe. Ne putem întreba de ce, după ce a fost jefuit, a mai fost și rănit? Căci nouă tîlhari, stînd la pîndă și luînd prin surprindere doi inși cu totul nepregătiți, îi prind de la început fără răni și luptă. De ce a fost lăsat toată noaptea legat și, mai ales, de ce au venit a doua zi hoții să-l dezlege?

În sfîrșit, jefuirea a avut loc chiar în fața orașului care e la o distanță bună de Nistru. aflîndu-se pe malul Limanului și considerat de aceea ca port la Marea Neagră. Așadar cum a ajuns victima agresiunii să fie legată de un copac pe malul Nistrului? Nu se spune ce s-a întîmplat cu caii și, mai ales, nu se mai pomeneste nimic de tâlmaci care e asociat doar, la început, la pășania solului și numai parțial, în ce privește capturarea, căci toate verbele care urmează sînt la persoana I-a singular. Deci numai Lannoy a fost jefuit, bătut, rănit, legat de copac, dezlegat și a alergat în halul acesta în oraș. Cum de a fost lăsat tâlmaciul să plece sau să fugă?

După ce intră în oraș sosesc și „mes autres gens que j'avoye laissié au désert”. Dar în „mes gens” nu sînt cuprinși cei dați de domn drept escortă, calăuze și tâlmaci, căci am văzut mai sus cînd a fost vorba de prima aventură că au fost înșirați deosebit *mes gens*, *truchemans*, *tartres et guides*. Neprecizia se leagă și de pagubele suferite. Într-o variantă vedem că Lannoy a pierdut *aproximativ* (environ) între o sută și o sută douăzeci de ducați, iar în cealaltă mai urmează: *și giuvaere*. Dar nici de obiecte, nici de giuvaere nu se mai amintește nici un cuvînt după aceea, cînd e vorba de *restituirea banilor*. Cum se explică această nesiguranță? Și cum a știut, așadar, victima cîți bani trebuia să reclame? Sau cumva începe aproximația mult după aceea, numai la povestire, cînd observăm acest crescendo: 100—120 de ducați, plus obiecte, plus giuvaere? Și cum de pornind călare, singur doar cu un tâlmaci, solul și-a luat cu el atîția bani și lucruri și giuvaere? În sfîrșit, de ce a fost nevoie de stăruințe repetate

la domn (?) pentru prinderea hoșilor? Ce a făcut în timpul acesta escorta dată de domn? Ce au făcut pîrcălabii cetății sau autoritățile orașului? Cine i-a adus pe cei nouă tîlhari cu streangul de gît? Și de cine s-a rugat el să-i ierte, după restituirea banilor? Căci de celelalte obiecte și giuvaere a uitat „creștinește” să mai facă vreo reclamație pînă și în relație, unde nu mai pomenește de ele? În sfîrșit, cîtă vreme a stat la Cetatea Albă? Întrebări firești rămase fără răspuns.

Nu va fi desigur lipsită de interes o comparație a acestui straniu episod de la Cetatea Albă cu o altă „jefuire” suferită de același Lannoy în Franța în ajunul pornirii în această solie. El primise de la regele Angliei în vederea acesteia scrisorile patente ce trebuiau înfățișate diferiților principii împreună cu giuvaerele și darurile ce le erau destinate și cu 200 de livre pentru cheltuielile soliei. Ulterior a raportat că fiind prădat un car al lui ce era plin de veșminte, giuvaere, arme și alte bunuri ale sale, în valoare de 2 400 de coroane, de către niște soldați debandați din părțile Picardiei, au fost furate o dată cu ele și scrisorile patente date de rege, și a cerut deci printr-un trimis al său să i se întocmească alte scrisori patente. Întîlnind apoi pe rege și vîitîndu-se că a sărăcit pierzînd „toate podoabele, giuvaerele, scrisorile și banii primiți de la rege la Paris” acesta, neașteptînd vreo cerere sau rugăminte, i-a mai dat alte 200 de livre și o haină de stofă de fir de aur. Dar dintr-o mărturisire mai tîrzie a lui Lannoy, făcută fiului și moștenitorului acelui rege al Angliei în anul 1443 și consemnată într-un document public, a rezultat că totul fusese o minciună și că el nu pierduse acei bani, ci „prin această subtilitate îl înșelase pe rege mai obținînd o dată acele 200 de livre” (!). (Potvin, *op. cit.*, p. 211 ș.u.). Aceeași subtilitate a fost folosită și față de ducele Burgundiei care a pus să i se dea 500 de scuizi de aur a 42 groși *atît pentru jefuirea sa...* cît și pentru marile cheltuieli pe care avea să le facă în drumul său spre Ierusalim (adică partea a doua a misiunii încredințate). La lumina acestor fapte, nu s-ar putea ca anomaliile semnalate de noi mai sus în legătură cu „jefuirea” din preajma Cetății Albe să se explice pur și simplu printr-o simulare de furt pusă la cale cu ajutorul unui complice, poate chiar acel tălmaci care îl însoțea, pentru a putea reclama despăgubiri bănești de la domn?

Cei „nouă tîlhari” ar fi fost în această eventualitate niște bieți țapi ispășitori. Cît privește cuantumul reclamat și plătit, el nu ar fi putut în nici un caz fi cel atît de ridicat arătat în relație. Această presupunere ipotetică e destul de uimitoare, dar tot atît de uimitoare e și mărturisirea din anul 1443. De fapt, pentru toată înscenarea, nu ar fi fost nevoie decît de apariția în oraș în dimineața respectivă a solului în cămașă, zgîriat la braț și plîngîndu-se la toate ecurile că a fost jefuit.

Dar indiferent de această explicație posibilă, interpolarea privind jefuirea rămîne extrem de suspectă.

Așadar reconstituirea critică a *formeii inițiale* a relației exclude din ea cele două puncte misterioase analizate mai sus. Textul relației trece direct de la lămurirea asupra locuitorilor Cetății Albe la plecarea solului spre Caffa. Nu putem ști precis cînd au fost adăugate cele două puncte analizate aci. Textul a suferit mai multe remanieri, după cum rezultă din cele trei mențiuni ale lui „Gheldigold”, din care una făcea parte din textul original, iar celelalte două aparțin unor momente diferite ce se oglindesc în redarea neuniformă a numelui și a dregătoriei sale. Cît privește data compunerii întregului episod al jefuirii, ea pare să fie

aceeași cu cea a introducerii povestirii celor două „aventuri” din timpul călătoriei de la Nipru la Caffa de care a fost vorba mai sus.

Concluziile istorice care s-au tras pe baza textului amplificat vor trebui desigur să fie revizuite în lumina unei cercetări noi ținând seama de constatările de față.

Lămuriri de text

1. Anumite expresii capătă un sens special. De pildă, cea de pustiu (*désert*) revine foarte des: Letau (= Lituania) pays désert... plain de lacs et grans forests... pays moult désert... etc.). Regele Poloniei este „es desers de Poulane”. I se ridică acolo (oudit désert) un fel de umbrar de crengi unde să stea Lannoy. Și pentru că regele era *en lieu désert*, îl trimite de acolo la „Lombourg” (= Lemberg, Liov) pentru a fi bine ospătat. De la Camenița Podoliei solul călătorește „par grans désers”.

Deci la el *désert* nu implică o lipsă de vegetație, ci pur și simplu un loc fără sate vizibile sau castele ca în Occident. Despre Moldova el nu se ostenește să dea cea mai succintă descriere. Venind de la Camenița pe Nistru la domn, declară „*m'en alay* parmi Wallachie la petite *par grans désers*”, iar plecând de la domn spre Cetatea Albă repetă aproape întocmai fraza folosită o dată „*m'en alay par grans désers de plus de quatre lieues en ladite Wallachie*. Completarea „de plus de quatre lieues” (?), care nu se potrivește cu contextul, a fost probabil introdusă pentru a mai diferenția textul.

2. Cuvîntul *lez* înseamnă *latură*, *margină* sau *capăt*, în nici un caz *țarm* sau *mal* (vezi... *le bort du Nestre*).

3. *Ung sien village nommé Cozial*.

Pentru discuția identificării, amintim că amîndoi editorii, și Serrure și Porvin, propuneau Koslov (care nu e în Moldova) sau Capriana, care ar corespunde cu sensul cuvîntului *coziel* (țap)¹. N. Iorga vedea în această numire o citire greșită a numirii de Suceava în grafie cirilică Сочав. Ipoteză plauzibilă dacă se dau literelor valoarea din alfabetul latin (vezi *Istoria românilor prin călători*, *Istoria românilor*, vol. IV etc.). Hașdeu a propus localitatea Bohotin, pentru că s-ar afla pe pîrîul Cozia („Arhiva istorică a României, vol. 12, București, 1865—67, p. 139, ș.u.).

Această sugestie, combătută de R. Rosetti în *Cronica Bohotinului*, în „Anal. Acad. Rom.”, Mem. Sect. ist., s. II, t. XXVIII, p. 157, pentru că Bohotinul se află pe pîrîul Bohotin, nu pe Cozia, a fost reluată de C. C. Giurescu în nota *Întîlnirea lui Guillebert de Lannoy cu Alexandru cel Bun*, în „Revista istorică română”, IV, pp. 286—287, cu un corectiv. Ar fi vorba chiar de satul Cozia de la hotarul Bohotinului, atestat într-o hotărnicie din anul 1785, cînd „făcea parte din braniștea domnească sau era în hotar cu ea”. Observăm însă că este o deosebire apreciabilă între numele de Cozial și cel de Cozia. Credem că argumentul-întrebare „Cum ar fi numit Lannoy, om cult, capitala unei țări *un village*?” nu mai poate avea aceeași tărie după analiza întregului text al reminiscențelor postume privind solia din anii 1421—1422, unde se constată destule confuzii, inconsecvențe și chiar contradicții. De aceea s-a păstrat în traducere numirea de „Cozial”, dînd aci și elementele discuției nerezolvate încă.

¹ De fapt, numirea Capriana este o deformare a numirii *Cipriana*, după numele lui Ciprian, starețul mănăstirii numite apoi cu acest nume.

IOAN DE RYZA, EPISCOP CATOLIC DE BAI A

(n. ? — m. 1438)

*

Episcopul catolic de Baia, Ioan de Ryza, aparținea bisericii polone. Misiunea sa în Moldova consta în întărirea și răspândirea pe toate căile a catolicismului în Moldova, folosind dispozițiile favorabile ale domnului Alexandru cel Bun. Acestea erau însă supuse unor fluctuații destul de mari. Toate încercările de convertire a domnului din partea soției sale catolică Rimgailla au rămas zadarnice. În anul 1420 episcopul Ioan a fost însărcinat de papa Martin al V-lea să cerceteze motivele de anulare a căsătoriei dintre Alexandru cel Bun și Rimgailla (I. Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, I, București, 1913, pp. 34—36, doc. 20). În 1431 episcopul Ioan semnalează episcopului de Cracovia Sbígneus (Zbygniew) prezența la Baia a unui nucleu husit în jurul unui refugiat husit din Cracovia numit Iacob, redând și unele din declarațiile acestuia din cursul discuției purtate înaintea domnului. Faptul că acea discuție s-a ținut înaintea domnului îndreptățește bănuiala că ar fi vorba de o chemare la judecată făcută de episcop înaintea forului suprem laic. Neobținând de la Alexandru cel Bun alungarea sau predarea husiților, cărora domnul le arăta o deosebită favoare, episcopul Ioan cere intervenția episcopului de Cracovia pe lângă regele Poloniei pentru ca cererea extrădării husiților să vină ca o inițiativă a regelui fără a se putea

bănuie intervenția episcopului din Moldova. Scrisoarea cominatorie a regelui Vladislav Iagello către domnul Moldovei, ca urmare a acestui apel, a fost publicată în colecția: *Monumenta Medii Aevi Historica res gestas Poloniae Illustrantia*, XII, pp. 254—255 — unde a fost publicată și o scrisoare a episcopului de Cracovia Zbygniew Olésnicki către cardinalul Cesarini, împărtășindu-i știrile primite de la episcopul de Baia asupra progreselor husitismului și a politicii religioase a lui Alexandru cel Bun — (*ibidem*, pp. 290—291 din a doua jumătate a lui ianuarie 1432). A murit înainte de 30 aprilie 1438 când a fost numit succesorul său dominicanul Petru Czipser (I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 46, doc. I, p. 36). Textul inedit pe care îl dăm în traducere provine din Arhiva ordinului teutonic din Göttingen. A fost publicat de Șerban Papacostea în articolul intitulat *Știri noi cu privire la istoria husitismului în Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun*, în „Studii și cercetări științifice”, Istorie, — Iași XIII (1962), nr. 2, pp. 257—258.

Documentul înfățișat aduce elemente prețioase atât pentru istoria husitismului, cât și pentru cunoașterea unui aspect al politicii religioase a Moldovei sub Alexandru cel Bun, vezi și L. Demény și J. Pataki, *Husitské revoluční hnutí na území Lidové Republiky Rumunské*, în „*Mezinárodní ohlas husitsví*”, Praga, 1957, pp. 185—220.

Ioan de Ryza este menționat de Sadi Ionescu în *Bibliografia călătorilor străini*, p. 17, și de N. Iorga în *Studii și Documente*, I—II, p. XXXII.

[DESPRE SPRIJINUL AFLAT DE HUSIȚI
ÎN MOLDOVA]

1431

Cuviosului întru Hristos părinte și domn,
domnului Sbigneus¹, episcop de Cracovia, fratelui și ocrotitorului său osebit,
Salutare.

1431 martie 5, Baia,

Cu salutări prietenești și cele mai mari dovezi de cuvenită supunere ce ne
stau în putință, stăpîne și frate al nostru <prea> cuvios. Întrucît și potrivit
cărților de legi trebuie ca cei lipsiți să fie ajutați în nevoile lor, noi prin scri-
soarea noastră de față ne plîngem că în cuprinsul și înăuntrul eparhiei noastre,

---

¹ Traducerea s-a făcut după originalul latin din Arhiva ordinului teuton actualmente la
Göttingen, publicat de Șerban Papacostea în articolul *Știri noi cu privire la istoria husitismului
în Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun*, în „Studii și cercetări științifice”, Istorie, — Iași,
XIII (1962), nr. 2, pp. 257—258.

se află <un om> plin de răutate, înveninat de otrava sectei Wiclefiștilor, cu numele de Iacob, fugit² odinioară din temnițele frăției voastre de la Cracovia împreună cu alți patru sau șase <tovarăși>, după cum am auzit limpede și pe față de la magistrul Herman licențiat³ în medicină: și acest⁴ prea viclean eretic ne-a pricinuit multă ocară, disprețuire și pagubă în fața domnului țării⁵ care datorită faptului că acesta lauda credința lui grecească⁶ măcar că mai înainte era plin de dragostea cea mai mare pentru biserica drept-credincioasă⁷, acum minat de acest ticălos ne dușmănește mult. Ne-am înfățișat noi înșine în fața domnului țării împreună cu acest Iacob, care, simțind că are ocrotirea domnului, ne-a aruncat împotriva, la întrebarea noastră de ce a fugit din temnițele din Cracovia și din toată țara⁸ Ungariei, răspunsul că dacă biserica romană nu ar sta în rătăcire și n-ar fi toată țara Ungariei căzută în rătăcire, el nu ar fi venit în țara Moldovei⁹, și că în toată Ungaria nu a găsit nici (?)¹⁰ un singur preot adevărat și desăvârșit, că stăpînul nostru papa nu este nici adevărat și nici desăvârșit, pentru faptul că își ține curtea lui cu mare lux și spurcăciune a tîrfelor <mai> declarînd în public: cum ar putea să-i fie bine bisericii cînd papă ar fi tîrfa Agnes, și ar fi născut și un copil, rușinînd într-atîta biserica lui Dumnezeu, încît nici nu se poate scrie¹¹. Deoarece noi nu putem să-i ținem piept din cauza puținătății noastre, și domnul îl ocrotește împotriva tuturor credincioșilor întru Hristos, și nouă ne-ar fi greu să ne pornim împotriva ocrotirii domnului, și domnul i-a dăruit un loc de locuință în orașul¹² Bacău, unde trăiește ca un adevărat eretic, avînd pe lîngă el pe un apostat din ordinul minoriților, dînd împărtașania sub cele două forme¹³ ori de cîte ori ar vrea el sau ai săi, botezîndu-i și spovedindu-i, și domnul țării i-a dat lui și discipolilor lui carte la mînă cum că cel care l-ar tulbura pe el sau pe discipolii săi husei va plăti domnului douăzeci de ducăți turcești de aur, și din cauza aceasta a ajuns atît de îndrăzneț, încît nu-i mai pasă de nimeni. De aceea prea cinstite fratele al nostru chemăm în ajutor¹⁴ pe domnia

² *Fugatus* (mai corect: *fugitus*).

³ *Bacalauria*.

⁴ În original *quiquidem*.

⁵ *Ipsius grece observationis*.

⁶ *Domino terrestri*. Alexandru cel Bun.

⁷ „*Orthodoxam ecclesiam*” desemnează aci biserica romano-catolică.

⁸ *Terra*.

⁹ *Terram Walachie*.

¹⁰ În text: *nisi unum*, adică decît un singur preot (?). S-ar putea ca *nisi* să fie greșit în locul unei negații mai absolute.

¹¹ *Phas est scribere* (aci lipsește o negație). Pentru felul cum e privit papa, vezi adaosul de la p. 70 cu tezele husite circulînd în Transilvania, Moldova... etc. Pentru lămurirea tezelor husiților, vezi mai jos cele 38 de articole înfățișate de Ioan de Turrecremata, pp. 75—77.

¹² *In civitate Bako* (civitas = oraș episcopal).

¹³ *Sub utraque specie*.

¹⁴ *Invocamus*.

voastră să ne privească cu bunătate și îndurare, căci sperăm să ne aflăm ocrotire sub aripile domniei voastre și să binevoiți prin ajutorul și grija voastră în această privință să faceți ca domnul <nostru> regele¹⁵ să scrie o scrisoare regală pe slavonește domnului voievod, ca să i-l trimită lui pe acel eretic pentru cercetarea și dovedirea desăvârșirii lui, ca să nu ne bănuiască pe noi de aceste informații, căci dacă el <se va dovedi> desăvârșit <în credință> va fi tratat cu cinste, iar dacă <se va dovedi> eretic va fi ars, pentru ca să nu se deșrădăcineze în această nouă așezare a credinței creștine¹⁶ — care acum se răspîndește pînă departe — această credință prin fapta unui dușman al bisericii, și luînd seama la sărăcia noastră să binevoiți să dați toată crezarea cuvintelor aducătorului acestora, care va dezvălui mai lămurit prin viu grai toate și fiecare <din acestea>. Lucrați în această privință împreună cu magistrii cei învățați¹⁷ pentru mîntuirea sufletelor voastre și pentru viața cea veșnică.

Dat la Baia¹⁸ în luna dinaintea duminicii: „Bucură-te Ierusalime“ în anul de la nașterea lui Hristos o mie patru sute treizeci și unu, sub pecetea noastră de taină.

Al domniei voastre

fratele Ioan din mila domnului episcop al Moldovei¹⁹.

---

¹⁵ Vladislav Jagello, rege al Poloniei (1386—1434).

¹⁶ Catolice.

¹⁷ *Una cum doctoribus.*

¹⁸ *Moldavie.*

¹⁹ O notă contemporană germană scrisă în fruntea textului lămurește: *Dise Abschrift hat der kunig von Polen unser Herr dem kunig um kein ander sach gesandet dann das er sein Gnad zeige gen dem von Moldaw ...*

IACOB DE MARCHIA

*

Iacob de Marchia, de Picano, de Monte Brandone, de origine italian, a fost membru al ordinului franciscanilor.

În 1432 este trimis de papa Eugen al IV-lea să se îngrijească de viața ordinului călugărilor franciscani din Bosnia. În 1434 îl găsim la Cenad, de unde este rechemat de papă și trimis din nou în Bosnia. În 1435 își desfășoară activitatea în episcopia de la Pécs (Ungaria). În 1436 Iacob de Marchia este numit vicar principal în Bosnia și paralel primește misiunea din partea papii și a sinodului de la Basel să îndeplinească rolul de inchiizitor în regatul Ungariei și în părțile austriece. Avea misiunea să urmărească pe aderenții husiți. El este invitat în primul rând de episcopul de Oradea (vezi I. Fejér, *Codex diplomaticus...*, X/7, p. 808), apoi de episcopul Transilvaniei, Gheorghe Lepes și de canonicul din Cenad (vezi F. Ferrendžin, *Acta Bosnae*, pp. 151—153 și I. Fejér, *Codex diplomaticus*, vol. X/7, pp. 808—810). În 1436 Iacob de Marchia desfășoară o vie activitate pe aceste teritorii, urmărind extirparea ereziei husite, care a avut un ecou puternic în Transilvania în ajunul răscoalei de la Bobîlna (1437—1438). Cu această ocazie a adunat și a notat tezele aderenților husiți din Transilvania.

Cu toată stăruința sa Iacob de Marchia nu a putut stîrpi erezia husită, iar în fața mișcării țărănești a fost nevoit să se retragă din Transilvania. În 1437—1438 îl găsim pe teritoriul episcopiiilor din Sirmiu și Pécs, de unde este alungat, și raportează acest fapt lui Eugen al IV-lea. La sfîrșitul lui 1439 el se retrage la Padova, unde îl găsim și în 1440. Tot în acest an este trimis pentru întărirea bisericii catolice în Cipru, dar nici acolo nu stă mult și se întoarce definitiv în Italia. Despre activitatea lui Iacob de Marchia în Transilvania vezi și *Istoria României*, vol. II, Editura Academiei, București, 1962, p. 404; V. Fraknói, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel* (Legăturile bisericești și politice ale Ungariei cu Sfîntul Scaun de la Roma), vol. II, Budapesta, 1902, p. 34 și urm.; Tóth Szabó Pál, *A cseh-husza mozgalmak és uralom története Magyarországon* (Istoria mișcării și a stăpînirii husite cehe în Ungaria), Budapesta, 1917, p. 155 și urm. Textul raportului lui Iacob de Marchia, tradus acum de noi, a fost publicat de T. Kardos în 1931 în revista „Minerva”, pp. 79—81, iar în 1938 de P. Lukcsics, *15. századi pápák oklevelei* (Diplome papale din secolul al XV-lea), vol. II, Budapesta, 1938, pp. 21—25.

IACOB DE MARÇHIA¹

1436 (?)

*

Acestea sînt punctele pe care le-am aflat și le-am stîrpit (?)² cu ajutorul Domnului în țara Ungurilor, a Secuilor și a Transilvănenilor.

1 Toți sînt datori să se cuminice „sub utraque specie”³.

2 La slujba liturghiei⁴ e de ajuns să se citească numai epistola și Evanghelia, și fără odăjdii (?)⁵ și fără „viaticum”⁶ și e îngăduit să se slujească în orice loc, și ziua și noaptea și în case și în păduri. Și în timpul slujbei liturghiei atît bărbații cît și femeile cîntă „cantilene”.

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul publicat de T. Kardos comparat cu acel al lui Lukcsics.

² *Extirpavi*.

³ Adică și cu pîine și cu vin.

⁴ *In missa*.

⁵ *Paramentis*.

⁶ Text neclar. Vezi glosarul lui du Cange. Nici unul din sensurile acestui termen nu se potrivește cu contextul. De comparat cu punctul XXXVI al articolelor înfățișate de Ioan de Turrecremata unde e vorba de lipsa unui altar portativ (*sine altari portabili*).

3 Laicii cu carte (?)⁷ pregătesc⁸ trupul și sîngele lui Hristos și susțin că pot să-l pregătească.

4 Ei sfințesc <plînea și vinul> în vase de lemn din care ei mănîncă și beau.

5 În ostie este numai trupul lui Hristos, și în potir numai sîngele.

6 Ei scot toate numele sfinților din liturghier⁹.

7 Fecioara Maria împreună cu alți sfinți nu ne poate ajuta, decît singur Dumnezeu.

8 Nu trebuie să plecăm genunchii înaintea fericitei fecioare Maria și nici a altor sfinți, decît doar a lui Dumnezeu.

9 Nimeni nu e dator să postească¹⁰ în ajunul sărbătorilor sfinților și în pasesimi, căci Dumnezeu nu a poruncit aceasta.

10 Nici un răufăcător nu trebuie ucis căci: ați auzit ce s-a spus din vechime: „Să nu ucizi!”

11 Nu trebuie sărbătorită nici o <altă> zi de sărbătoare decît duminicile, căci celelalte sărbători au fost născocite de oameni.

12 Nu trebuie să ne închinăm la chipuri cioplite¹¹, căci diavolul este în ele spre a-și bate joc de oameni, căci dacă mîni un măgar în foc el fuge, dar crucifixul se mistuie în foc¹².

13 Nu trebuie să reprezentăm nici pe cel răstignit, nici crucea.

14 Nu e nevoie să facem semnul crucii.

15 Nu trebuie să adorăm moaștele care au fost născocite din lăcomie.

16 Papa nu are autoritate mai mare decît cea a unui simplu preot, căci s-a spus: Aceia cărora le veți ierta păcatele... etc.

17 Indulgențele nu sînt adevărate și nici nu poate să le dea papa.

18 Privilegiile papale nu trebuiesc luate în seamă.

19 Nici unul nu trebuie să fie mai mare <peste ceilalți> și nici chiar papa și împăratul, căci toți sîntem frați întru Hristos.

„Și dacă vreunul dintre voi ar vrea să fie mai mare...”

20 Nici papa, nici împăratul nu poate face o lege, ci e destul să păzească legea lui Dumnezeu.

21 Mirul¹³ și ungerea din urmă și apa sfințită nu au nici o putere.

22 Cristelnița este o născocire a oamenilor, căci Hristos a fost botezat în rîu.

23 Preotul nu este dator să facă <altă> slujbă divină decît doar să rostească Tatăl nostru.

24 Orice laic și <fie> chiar și femeie poate asculta spovedania și da dezlegare.

25 Nu trebuie să pleci genunchii la spovedanie înaintea preotului, decît doar înaintea lui Dumnezeu.

---

⁷ *Laici litterati.*

⁸ *Conficiunt.*

⁹ *Missale.*

¹⁰ *Jeiunare.*

¹¹ *Figuras.*

¹² *In trunco consumitur.*

¹³ *Chrisma.*

- 26 Preoții trebuie să păstreze ostiile¹⁴ ca și ceilalți oameni.
 27 Slujbele¹⁵ pentru morți nu au nici o putere.
 28 Fecioara Maria zugrăvită frumos apare ca o femeie strică¹⁶.
 29 Nu este purgatoriu.
 30 Nu trebuie să crezi în spusele sfinților, ci numai în Sfânta scriptură.
 31 De o parte ei zugrăvesc pe Hristos sărac, cu asinul, și de cealaltă pe papa cu cai și fast.
 32 Ei zugrăvesc pe papă slujind liturghia, și diavolul îi ajută la slujbă¹⁷ și demonii stau de jur împrejur.
 33 Excomunicarea nu trebuie privită nici cu teamă, și nici luată în seamă căci atunci când omul afurisește, Dumnezeu binecuvîntează.
 34 Cum că episcopul se poate căsători cu o fecioară și că ordinele călugărești și canonicii¹⁸ sînt născociți de diavol.
 35 Nu trebuie să se ofere nimic la altar, și <nici> chiar lumînări, căci aceasta înseamnă simonie și lăcomie.
 36 Preotul nu poate da dezlegare de un <păcat> de moarte¹⁹.
 37 Clericii ocupați cu treburi lumești sînt mădulari ale diavolului.
 38 Clericii care excomunică poporul lui Dumnezeu sînt mădularile diavolului și ale Antihristului.
 39 Clericii care își arată cucernicia de dragul²⁰ unor bunuri lumești sînt ipocriți și dușmani ai sfintei biserici.
 40 Mîndrul vicar al lui Hristos nu este vrednic să aibă înțîietate asupra unei copile²¹.
 41 Preoții ce se ocupă cu dijme, bunuri lumești și onoruri sînt eretici.
 42 Biserica romană este prefăcută²² și <e> o sinagogă a Satanei și o născocire a oamenilor, și maica desfrîului și începutul și izvorul a tot răul.
 43 Preotul care posedă ceva în propriu are o sută de demoni în suflet.
 44 Cel ce vrea să fie absolvit înaintea Curiei romane, să aducă punga plină și va fi absolvit de toate păcatele.
 45 Preoții se bucură de cadavre din lăcomie, ca ciorile.
 46 Jurămîntul este cu desăvîrșire neîngăduit.
 47 Papa vrea ca să fie mai păzite canoanele <date> din autoritatea <sa>²³ decît noul și Vechiul testament.

¹⁴ *Custodire hostias.*

¹⁵ *Suffragia.*

¹⁶ *Meretrix.*

¹⁷ *Ministrat ei.*

¹⁸ *Religiones et canonici.*

¹⁹ *In mortali.*

²⁰ *Circa.*

²¹ *Praeesset uni adolescentulae* (trad. probabilă).

²² *Simulata.*

²³ *Ex autoritate observari canones.*

48 Legile bisericii sînt nesocotirea²⁴ și răstălmăcirea și răsturnarea dreptei judecăți.

49 Legile bisericii povestesc basme²⁵ (?) și datorită acestora²⁶ papa nu este papă, ci năruitor.

50 Cei care sînt cu papa sînt lupi fără credință și năruitori.

51 Clericii pun să fie adorați ca zeii, dar Petru nu a îngăduit ca el să fie adorat de Corneliu; și <deci> să fie înlăturați (?)²⁷ împreună cu Naman cel trufaș.

52 Exacțiunile papii sînt legile unei erezii simoniace, dar ei le socotesc ca un lucru sfînt²⁸.

53 Patriarhatul, arhiepiscopatul, arhidiaconatul sînt născocite din trufie și lăcomie și urmează pe diavol²⁹.

54 Prelații sînt foarte prețuitori de cai și de femei, și <sînt> concubinari cu soțiile altora.

55 În curia romană nu sînt păstori <de suflete>, ci trădători <de suflete>.

56 Preoții sînt păstori de beneficii bisericești și nu de suflete.

57 Preoții de rînd, supuși prelaților și episcopilor, pot să predice contrazicîndu-i pe accștia.

58 Din biserici au făcut speluncă de tîlhari, și slujesc nu pentru popor, ci pentru bani.

59 Cînd prelații poruncesc în temeiul ascultării, invocînd numele lui Hristos, ca să nu predice în capele, ar trebui mai degrabă să se spună că <ei poruncesc> în temeiul Anti-hristului, invocînd diavolul: să nu predicați în capele.

60 Oricît de mic ar fi cineva, el poate să predice.

61 Legea lui Hristos este îndestulătoare la mîntuire, fără legi născocite.

62 Cei ce cinstesc chipurile cioplite³⁰ sînt idolatri.

63 Ei duc în taină sîngele lui Hristos în ploști de piele pentru a cumineca pe ai lor.

64 S-a ținut un sinod la Praga în ziua de 17 iunie 1420 unde au hotărît să observe pînă la moarte punctele scrise mai jos.

1 Orice preot poate să predice fără autorizarea prelaților.

2 Oricine e dator să predice <ca să> se cuminece <toți> „sub utraque specie”, chiar și copiii mici, căci a se cumineca „sub una specie” este o născocire a oamenilor.

3 El este dator să renunțe la puterea lumească <și> la bunurile bisericii, pentru ca <aceasta> să se reîntoarcă la starea ei dintîi.

4 Păcatele de moarte vădite nu trebuie ascunse, mai ales la cler. Să fie oprite... simonia, exacțiunile de bani pentru botez, confirmare, spovedanie, cuminecătură, pentru uleiul sfînt, pentru căsătorie, pentru liturghiile cu plată³¹ — cum sînt alte liturghii pentru pome-

---

²⁴ *Contemptions et cavillations et subversiones recti iudicii.*

²⁵ *Fabulationes* (1938) *pabulationes* (1931).

²⁶ *In talibus.*

²⁷ *Suspendantur* (trad. probabilă).

²⁸ *Sunt simonicae haeresis leges, sed ipsi pietatem existimant.*

²⁹ *Sequuntur dyabolum.*

³⁰ *Imagines.*

³¹ *Missis taxatis.*

nirea morților — pentru înmormântare, pentru prebende și beneficii demnități episcopale(?)³², pentru vânzări de indulgențe și nenumărate alte erezii care pîngăresc biserica lui Dumnezeu, să fie opriți concubinarii, desfrînații fără rușine, <să fie oprite> citațiunile pentru lucruri de nimica³³, jupuirea oamenilor simpli, stoarcerile de dări³⁴, și <și mai spuneau> că Ioan Huss este sfînt, și că oricine ar face dimpotrivă (?)³⁵ să fie pedepsit ca fals creștin. Și duceau trupul lui Hristos într-o cupă tainică³⁶ pentru a-i împărtăși pe ai lor.

Dintre toți acești eretici s-a convertit la predicarea mea, fratele Iacob, cu ajutorul harului sfîntului duh 25 000 de oameni dintre preoți și mireni.

Eu, fratele Iacob de Marchia, din ordinul minoriților,
prea umil serv și trimis al vostru

---

³² *Praelaturis dignitatibus.*

³³ *Frivola citationes* (în ed. din 1931: *frivola cantatrices* (!)).

³⁴ *Censuum exactiones.*

³⁵ *Contrafecerit.*

³⁶ *Birreto secreto.*

NOTA

Pentru arătarea atmosferei în care se purta lupta dintre husiți și propagandiștii catolici din țările noastre, redăm în cele ce urmează condamnarea unor teze ale husiților din Moldova în anul 1461.

Deși data acestui text este mult posterioară incidentului din Moldova din 1431, mărturia sa este valabilă și pentru deceniile anterioare.

IOAN DE TURCREMATA

[*Combaterea unor teze ale husiților din Moldova¹*]

*

Urmează reprobarea pe scurt a celor 38 de articole care se spune că sînt ale husiților ce sînt în Moldova. Ea a fost făcută de domnul cardinal de Santo Sisto². p. 246

I Ei nu ascultă de biserica romană, și nici de vreo autoritate bisericească.

II Ei spun că trupul lui Hristos și sîngele lui, după „elevațiune“, se re-întorc la substanța firească a pîinii și vinului.

III Ei spun că biserica nu trebuie să excomunică pe nimeni.

IV Ei nu primesc legea „pozitivă“, adică decretule, decretalele, sancțiunile apostolice, spunînd că acestea contrazic aproape în toate <punctele> legii divine.

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin publicat de E. Fermendžin, în *Acta Bosnae* (Zagreb, 1892), pp. 245—248. S-a păstrat doar formularea celor 38 de puncte fără alte comentarii sau trimiteri la tezele lui Wycleff sau Huss.

² Această combatere i-a fost cerută lui Ioan de Turcremata, cardinal de San Sisto, de chiar papa Pius al II-lea (Enea Silviu Piccolomini).

V Ei spun că nici un om nu trebuie ucis.

VI Ei desfac căsătoriile, căci zic că potrivit cu Evanghelia — pe care singură o țin în seamă după afirmația lor — toate pot fi desfăcute³.

VII Ei nu recunosc acțiunile de caritate făcute <în ajutorul> săracilor⁴.

VIII Ei spun că nimeni nu se va mântui decât doar în secta și cultul lor, și că mai înainte de a se fi aflat această sectă, toți oamenii erau osîndiți <pieirii>⁵.

p. 247 IX Ei neagă purgatoriul și slujbele pentru morți, recunoscînd doar cele două termene extreme, adică raiul și iadul...

X Ei spun că puterea pe care a dat-o Hristos sfîntului Petru n-o are nici unul din preoți, și nici stăpînul apostolic [papa] „nisi habeat vitam beati Petri“.

XI Ei spun că oricine din cei care nu primește trupul și sîngele lui Hristos „sub utraque specie“ este osîndit pe vecie, chiar de este un prunc de o zi.

XII Ei nu recunosc nici una din concesiile papale privind mîntuirea și absoluțiunea credincioșilor...

XIII Ei condamnă pe toți cei ce cinstesc moaștele sfinților.

XIV Ei își bat joc de minunile ce se fac invocînd sfinții și își rîd de ele.

XV Ei opresc să se facă semnul crucii.

XVI Ei spun că Hristos nu a pătimit cu adevărat, și nici nu a murit cu adevărat.

XVII (lipsește din textul publicat).

XVIII Ei opresc să fie cinstită slăvita fecioară Maria și ceilalți sfinți, zicînd că numai Dumnezeu trebuie cinstit și numai lui trebuie să i se înalțe rugăciuni.

XIX Ei interzic cu desăvîrșire jurămintele.

XX Ei spun că folosirea chipurilor cioplite⁶ în biserici este idolatrie.

XXI Ei spun că oricare preot are tot atîta putere de a dezlega și de a lega, ca și papa.

XXII Păcatele ușoare⁷ și le mărturisesc unul altuia, fie bărbat sau femeie, și nu lasă pe seama preotului decât păcatele de moarte.

XXIII Ei spun că pontiful roman este o tîrfă⁸, și că toți ecleziastici și călugării, împreună cu pontiful suprem sînt tîrfe.

XXIV Ei numesc toate bisericile osebite: prostii.

XXV Ei neagă și își bat joc de slujba divină și de cîntarea bisericească.

XXVI Ei spun că nimeni dintre muritori nu poate da dezlegare de păcat⁹.

XXVII Ei numesc biserica romană sinagoga Satanei.

³ *Omnia posse dimitti.*

⁴ *Omnia opera misericordiae negant exhiberi indignis (indignis).*

⁵ *Dampnati.*

⁶ *Ymaginum.*

⁷ *Levia seu venialia.*

⁸ *Meretrix.*

⁹ *Nullus potest absolvere a peccato existens in mortali.*

XXVIII Ei spun că orice preot ce nu predică „actu“ (= prin faptă) este osîndit pe vecie.

XXIX Ei osîndesc pe vecie pe Sf. Benedict și pe ceilalți sfinți care au întemeiat un ordin religios.

XXX Ei botează în apă nesfințită sau în râu, <ca> odinioară Hristos, chiar adesea fac botezul fără ca cel ce trebuie să se boteze să fie de față, ci stînd liniștit // în a treia sau a patra casă <de acolo>, numai doar să fie de față cei ce răspund pentru cel ce se botează¹⁰. [p. 248]

XXXI De miruirea bolnavilor și miruirea episcopală¹¹ ei nu țin seama, ci le iau în rîs.

XXXII Apa sfințită împreună cu sarea din zilele de duminică „vocant urinam sacerdotum“.

XXXIII Nu țin nici o sărbătoare în afară de duminică.

XXXIV Nu țin seamă de posturi.

XXXV Au întemeiat împotriva canoanelor o nouă tagmă religioasă, zicîndu-și frați ai legii divine.

XXXVI Slujesc liturgia în veșminte și în locuri neconsacrate și fără altar portativ, nu îngrijesc ca să fie biserica sfințită, ci oriunde se ivește nevoia <de slujbă>, fie în staul sau în moară, sau în refectoriu, ei slujesc liturgia pe o masă <oarecare>.

XXXVII Femeile lor poartă haina preoțească (?)¹²...

XXXVIII Femeile lor, ei și le împart cu toți¹³ laolaltă.

Slavă lui Dumnezeu... Se termină rezumatul compus pe scurt împotriva rătăcirilor din Bosnia¹⁴ și a articolelor eretice, de către Ioan de Turrecremata, cardinal al sacrosantei biserici romane.

---

¹⁰ Adică nașii.

¹¹ Adică ungerea din urmă și confirmarea.

¹² *Clericam portant* (text necomplet).

¹³ *Mulieres eorum faciunt omnibus communes*.

¹⁴ S-ar părea că e o contradicție între aceste cuvinte și cele ce se referă la husiții din Moldova din însemnarea liminară.

WALERAND DE WAVRIN

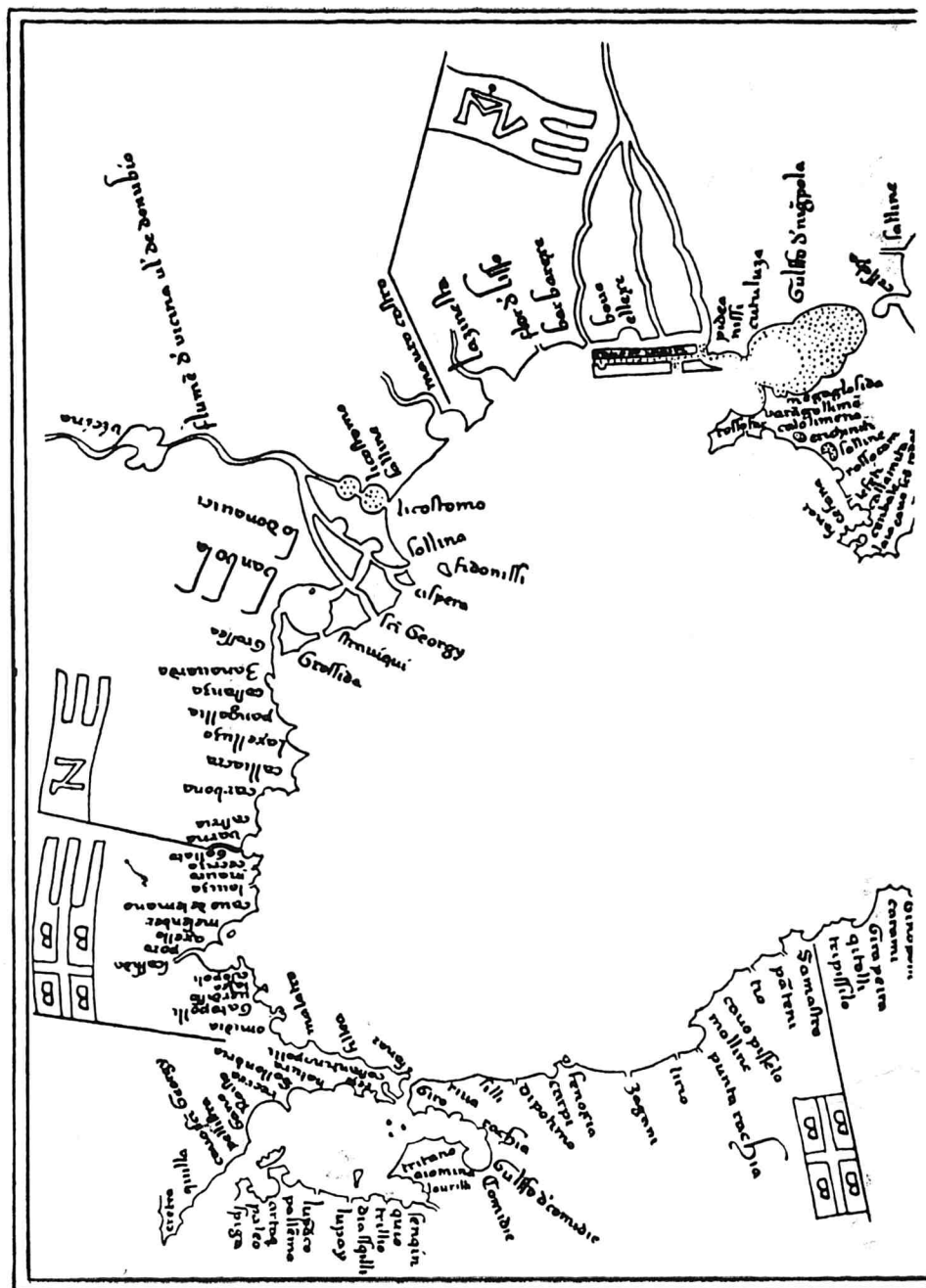
(*înc. sec. XV — după 1469*)

*

Cavalerul burgund Walerand de Wavrin, eroul principal al relației datorate unchiului său, cronicarul Jehan de Wavrin, s-a născut pe la începutul secolului al XV-lea și a murit după 1469.

Consilier și șambelan al ducelui Burgundiei Filip cel Bun (1419—1467), el a luat parte la asediul cetății Calais (1436). Mai apoi a fost comandant al flotei burgunde trimise împotriva turcilor la cererea împăratului bizantin Ioan al VIII-lea Paleologul (1425—1448), în sprijinul mării cruciade proiectate de papa Eugeniu al IV-lea pentru eliberarea Peninsulei Balcanice și alungarea turcilor din Europa.

După dezastrul de la Varna (1444) flota cruciaților care nu-și putuse realiza misiunea de a împiedica trecerea turcilor din Anatolia în Europa, a rămas în așteptare toată iarna în fața Constantinopolului, urmînd să se reia expediția în anul următor. Zvonul neîntemeiat, dar persistent, că prin regiunile Mării Negre s-ar afla în captivitate tînărul rege al Poloniei și Ungariei Vladislav al VI-lea (1434—1444) a determinat pe comandantul flotei burgunde Wavrin să pornească în căutarea sa, ajungînd pînă la Chilia și Cetatea Albă.

Tărutul Dobrogei după portulanul lui Marino Sanudo din 1320 (reprodus în Nördenskiöld, *Periplus-The early history of charts and sailing directions*, Stockholm, 1897, p. 33).

Schildberger.

Ein wunderbarliche / vnd kurtzwenlige
Histori/ wie Schildberger / einer auß der Stat München
in Bayern/ von den Türcken gefangen/ in die Heyden-
schafft gefüret / vnd wider heyntkommen.

Item/ was sich für Krieg / vnd wunderbarlicher thaten/
dierweyl er inn der Heydenschaft gewesen/ zuge-
tragen / ganz kurtzweylig zu lesen.

Inhalt vnd nutz diser Histori/ findestu in
dem nachstfolgenden berichte.

Batalia de la Nicopole (miniatură de pe foaia de titlu a cronicii lui Schiltberger
reprodusă de C. Karadja, *Die ältesten gedruckten Quellen zur Geschichte der
Rumänen*, București, 1934, p. 117, fig. 3).

Acțiunea sa s-a împletit apoi cu planurile lui Ioan de Hunedoara și Vlad Dracul care urmăreau să zădărnicească efectele înfrîngerii de la Varna prin recucerirea cetăților de la Dunăre. Deci în primăvara anului 1445 Wavrin intră cu galerele sale pe Dunăre și trecînd prin Brăila, ia parte la asediul cetăților Silistra, Turtucaia, Giurgiu și Turnu aflate în stăpînirea begilor dunăreni Mehmed, fiul lui Feriz beg, Hasan și alții. Cruciații au încercat în cursul campaniei să folosească împotriva sultanului Murad al II-lea (1421—1444, 1445—1451) pe Daud, fiul lui Saudji și strănepotul sultanului Murad I, refugiat la creștini. Expediția se încheie fără vreun alt cîștig decît cucerirea Giurgiului pe seama lui Vlad Dracul.

Încărcat de pradă, Wavrin se întoarce în patrie, prin Constantinopol și Roma, bine primit de împărat și de papă. Ajungînd la Lille, el a înfățișat ducelui Filip un raport asupra misiunii sale în Răsărit.

Relația mai amplă a călătoriei sale a fost introdusă de unchiul său cronicarul Jehan de Wavrin, în lucrarea *Anchiennes Croniques d'Engleterre* a cărei redactare s-a început la sfîrșitul anului 1445. Într-o lungă introducere sînt cuprinse descrierile luptelor dintre români și turci (1442), povestirea călătoriei lui Vlad Dracul la Adrianopol și a captivității sale cît și pomenirea unor năvăliri turcești în Țara Românească. Urmează apoi călătoria lui Walerand de Wavrin în Marea Neagră și expediția de pe Dunăre.

Numai această ultimă parte constituie un izvor direct de o valoare incontestabilă atît în relatarea luptelor și a împrejurărilor locale, cît și în descrierea cetăților dunărene. Informațiile sînt destul de variate, atît cu privire la raporturile dintre cruciați și localnici, cît și la bogățiile țării și la obiceiurile locale.

Relația călătoriei lui Walerand de Wavrin a fost publicată pentru prima oară în ediția Dupont sub titlul de *Anchiennes Croniques d'Engleterre par Jehan de Wavrin seigneur du Forestel*. Choix de chapitres inédits annotés et publiés pour la Société de l'histoire de France, Paris, 1858—1863, vol. II, pp. 1—162. Apoi în ediția Hardy, sub titlul de *Recueil des croniques et anchiennes istories de la Grant Bretagne, a present nommé Engleterre, par Jehan de Wavrin, seigneur du Forestel*, London, Green, vol. V, pp. 3—119.

Relația a fost reprodusă de N. Iorga în „Buletinul Comisiei istorice a României”, vol. VI, București, 1927, fiind comentată în studiul său *Les aventures „sarasines” des Français de Bourgogne au XV-e siècle*, apărută în „Mélanges d'histoire générale”, Cluj, 1926.

A fost de asemenea reprodusă și tradusă de N. Bogdan în lucrarea *România în secolul al XV-lea*, București, 1941, pp. 81—215.

A fost folosită pe larg de Emil Diaconescu în lucrarea *Politica orientală burgundă și turcii în sec. XIV—XV* (extras din „Cercetări istorice”, I, Iași, 1925), pp. 29—46; de Ilie Minea în lucrarea *Vlad Dracul și vremea sa*, Iași, 1928 (extras din „Cercetări istorice”) pp. 149—151, 183, 187, 195—204 și de N. Iorga în lucrările *Istoria românilor prin călători*, București, 1928, I, pp. 59—61; *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, Paris, 1918, pp. 31—35 și *Les voyageurs français dans l'Orient européen*, Paris, 1928, pp. 13—15. De expediția lui Walerand de Wavrin s-a ocupat și C. Marinescu, *Philippe le Bon duc de Bourgogne et la Croisade* (Première partie 1419—1453) în „Actes du VIe Congrès international d'études byzantines”, Paris, 17 juillet — 2 août 1948, teme Ier, Paris, 1950, pp. 158—164.

O traducere parțială privitoare la asediul cetăților Turtucaia și Giurgiu, a fost dată de N. A. Constantinescu în studiul *Cetatea Giurgiului. Originile și trecutul ei* (extras din Anal. Acad. Rom., Mem. secț. ist., s. a II-a, t. XXXVIII, București, 1916, pp. 29—36 (513—520).

Relația lui Wavrin a fost analizată de Sadi Ionescu în *Bibliografia călătorilor străini*, pp. 23—28.

[EXPEDIȚIA DE PE DUNĂRE]¹

1445

Seniorul de Wavrin și toți cei ce erau cu el au sărbătorit zilele de Paști² în orașul Pera³, în fața Constantinopolului. Apoi ^{p. 92} _{<p. 46>} îndată ce au trecut sărbătorile, seniorul de Wavrin și domnul⁴ Pietre Vast⁵ s-au urcat fiecare pe câte o galără⁶, și împreună cu ei <erau și> ungurii care

---

¹ Traducerea s-a făcut după: *Anchiennes croniques d'Engleterre* par Jehan de Wavrin seigneur de Forestel ediția Dupont II, pp. 92—159 dându-se în margine și paginația după ediția N. Iorga, pp. 46—90.

² Paștele a căzut în anul 1445 la 28 martie.

³ *Perre*.

⁴ *Sire*.

⁵ Pedro Vázquez de Saavedra, nobil castilian, șambelan al ducilor de Burgundia Filip cel Bun (1419—1467) și Carol cel Îndrăzneț (1467—1477). A luat parte la expediția din 1445. În anul 1464 a însoțit pe Anton Bastardul de Burgundia împotriva turcilor iar în anul 1467 l-a urmat în Anglia. A murit în anul 1477.

⁶ *Galée*.

fuseseră în prinsoare și au trecut și au intrat în Marea Neagră. Și tot au umblat pînă ce au ajuns la cetatea Mesembria unde au trimis după provizii și alimente. Și acolo un senior grec, căpitanul sus-numitei cetăți, pus de împărat⁷, cînd a aflat că a venit seniorul de Wavrin, s-a dus la el. Și a pus să i se aducă provizii de acele ce se puteau găsi și i-a spus că de două luni venise în cetatea sa un ungur scăpat din mîinile turcilor pe care îl primise și îl ascunsese și deci l-a rugat să binevoiască a-l adăposti și primi pe galerele sale căci el nu mai îndrăznea să-l țină de frică să nu vină turcii să-l asedieze.

p. 93

Cînd ceilalți unguri care erau pe acele galere // au auzit aceste vești, au rugat să-l aducă pe acest ungur, căci ei își închipuiau că ar putea fi regele lor. Dar au văzut că nu era el, ci era un nobil din țara <lor> pe care l-au dus cu ei în acele galere. A doua zi au plecat de acolo creștinii noștri și avînd un vînt prielnic au ajuns la un port numit Mangalia⁸ care era foarte ciudat și se susține că Pentasileea⁹, regina Amazoanelor, a pus să-l clădească după ce Hercule și Teseu au intrat pe furiș în acel regat și s-au luptat cu Hipolita¹⁰ și Menalipa¹¹. Portul este <ocrotit> de un zid¹² puternic care înaintează în mare, și are o latură de treizeci sau patruzeci de picioare și marea și portul se află între zid și țărm; și în vremurile de demult nimeni nu putea să pătrundă pe mare în regatul Amazoanelor care se numește acum altfel, adică regatul Scitiei¹³, dacă nu pătrunde în strîmtoarea dintre zid și țărm care se întindea cam cît douăzeci de leghe franceze. Dar acum acel zid este stricat și dărîmat în multe locuri, așa că adesea multe vase se zdrobesc acolo împinse de furtună; dar se mai vede bine încă starea <de odinioară> a zidului și a portului și se spune că de partea cealaltă a regatului, pe uscat, el este înconjurat de munți atît de înalți, încît nimeni nu poate pătrunde decît cu mare primejdie.

p. 94

A doua zi au plecat de acolo seniorii noștri creștini care au rătăcit mult pe mare pînă ce au ajuns // la gura Dunării¹⁴ ce este <ca> un rîu nespus de mare ce se varsă în Marea Neagră¹⁵, și intrînd <pe el> au mers pînă ce au ajuns la cetatea Chilia¹⁶ unde au găsit pe români¹⁷ cărora le-au cerut vești

⁷ Ioan al VIII-lea Paleologul.

⁸ *Pangala*. În hărțile medievale apar și formele *Pangala* sau *Pangallia*.

⁹ *Pentasilee*, regină a Amazoanelor înfrîntă și ucisă de Ahile.

¹⁰ Hipolita, regină a Amazoanelor.

¹¹ Regină a Amazoanelor.

¹² Adică un dig.

¹³ *Sycie*. Tradiția așază în general lupta Amazoanelor cu Hercule în Marea Neagră și numai excepțional în Marea de Azov.

¹⁴ *Dunoue*.

¹⁵ *Mer Majour*.

¹⁶ *Lycosme*.

¹⁷ *Les Vallaques*.

despre regele Ungariei¹⁸ și despre bătălie¹⁹, de care în adevăr aceștia nu știau nimic, ci vorbeau de ea în chipuri deosebite, și cei mai mulți susțineau că regele se află în Ungaria. Acolo a ținut seniorul de Wavrin un sfat, hotărînd să debarce pe uscat pe domnul Pietre Vast și pe cei din galera sa și împreună cu ei pe ungurii robiți. Aceștia l-au sfătuit să scrie o scrisoare lui Ioan de Hunedoara²⁰, voievodul Ungariei, îndemnîndu-l să facă o nouă oaste de războinici²¹ pentru a se întoarce în Grecia, și făgăduindu-i²² să răzbată cu șase sau șapte galere pe // Dunăre cît mai sus cu putință pentru a se uni cu ei²³. Și sus zisul senior de Wavrin a dat domnului Pietre Vast pe secretarul său și pe un nobil numit Jacques Faucourt. Și s-a arătat de către unguri și români, cît timp i-ar trebui domnului Pietre Vast pentru a face această călătorie, și au socotit că va trece mai bine de o lună înainte de a se putea înapoia. De aceea s-a hotărît ca seniorul de Wavrin să se întoarcă iar în Marea Neagră și să înconjure toată coasta din locul unde pătrunseseră și pînă la Caffa, în Marea de Azov²⁴, și pînă într-o lună să se înapoieze în acest loc, într-un oraș numit Brăila²⁵ pentru a aștepta reîntoarcerea domnului Pietre Vast, fără doar și poate //

<p. 48>

117. *Cum s-au dus domnul Pietre Vast și Ungurii în Ungaria iar seniorul de Wavrin s-a înapoiat cu cele două galere ale sale în Marea Neagră.* p. 95

După ce seniorul de Wavrin a încredințat scrisorile sale domnului Pietre Vast și l-a însărcinat să se ducă în Ungaria, s-au despărțit unul de altul. Și s-a întors zisul senior de Wavrin cu cele două galere ale sale iarăși în Marea Neagră să-și încerce norocul²⁶, ca să dea de turci și să se măsoare cu ei. Și așa a ajuns într-o zi la un port numit Cetatea Albă²⁷ unde se află un oraș și o cetate care sînt ale genovezilor²⁸; acolo a găsit multe corăbii de ale celor din Trapezunt²⁹ și ale armenilor³⁰ și a tot întrebat dacă turcii aveau vreo oaste

¹⁸ Vladislav al VI-lea rege al Poloniei (1434—1444) și al Ungariei (1440—1444).

¹⁹ Bătălia de la Varna (10 nov. 1444).

²⁰ *Johannes Hoignacq*, voievod al Transilvaniei (1441—1446) și guvernator al Ungariei (1446—1453).

²¹ *Gens d'armes*.

²² Wavrin.

²³ E vorba de oastea lui Ioan de Hunedoara.

²⁴ *Mer de la Thane*.

²⁵ *Brelago*.

²⁶ *Sur ses adventures*.

²⁷ Moncastre de la forma bizantină Maurokastron (= cetate neagră) trecută apoi în forma genoveză Moncastro.

²⁸ *Appartenans aux Jennevoix*, informație ce nu mai corespundea cu realitatea din 1445 cînd moldovenii o stăpîneau.

²⁹ *Trapesonde*.

³⁰ *Hermains*.

- pe mare. Iar ei i-au spus că nu și că sultanul³¹ pusese opreliște ca nici un turc să nu meargă pe mare, deoarece primise știrea neîndoioasă³² că galerele creștinilor cutreierau³³ încă Marea Neagră. Și i-au mai dat de știre că au văzut trei galere ale ducelui de Burgundia³⁴ prin dreptul Trapezuntului. De unde a înțeles seniorul de Wavrin că nu va găsi prilejul vreunei întâlniri cu turcii. Și a apucat drumul drept pentru a se duce la Caffa care este la capătul Mării Negre, în nădejdea să găsească acele trei galere pe care — după cum s-a spus
- p. 49 — el le trimisese de-a lungul coastei Turciei, în drum spre Caffa, și a găsit în calea³⁵ sa trei corăbii turcești încărcate cu grâu // pe care le-a luat pradă
- p. 96 și le-a dus la Caffa. În acel loc a găsit două din galerele sale // adică pe a domnului Regnault de Comfide³⁶ și pe a domnului Geoffroy de Thoisy...³⁷
- [Urmează povestirea sosirii lor la Trapezunt, debarcarea lui Geoffroy de Thoisy la Vathy (= Poti) în Gruzia, unde e făcut prizonier. Ulterior e eliberat în urma intervenției împăratului de Trapezunt, Alexis al IV-lea, la cererea lui Wavrin].
- p. 50' ... Seniorul de Wavrin, care voia să țină făgăduiala ce o făcuse domnului Pietre Vast și seniorilor din Ungaria, a plecat de la Caffa și a mers // pe
- p. 97 Marea Neagră, pînă ce a intrat pe râul Dunărea și a ajuns în portul Brăila unde, după trei zile, a venit domnul Pietre Vast, cu un cavaler din Ungaria...
- [Urmează povestirea soliei lui Pietre Vast la Buda. Ungurii hotărăsc să trimită la Nicopole „opt sau zece mii de luptători“ spre a se uni cu flota burgundă.]
- p. 100 ... Și <ungurii> l-au rugat pe domnul Pietre Vast ca, la înapoiere, să
- p. 51 binevoiască a se înfățișa domnului³⁸ Țării Românești și să-l poftească să-și adune o armată puternică pentru a fi la sorocul hotărît³⁹ în fața aceluia oraș⁴⁰.

³¹ Murad al II-lea, sultan otoman (1421—1451) cu o întrerupere de 6 luni după bătălia de la Varna, în care timp a domnit fiul său Mahomed al II-lea.

³² *D'efficace*.

³³ *Estre encore wauersans*.

³⁴ *Bourguoigne*. E vorba de Filip de Burgundia, „Marele Duce din Occident” mai puternic și mai bogat ca regele Franței.

³⁵ *Oivre* (oire, oirre), călătorie.

³⁶ Regnault de Comfide sau Confide, cavaler de Rhodos care a însoțit pe Walerand de Wavrin în expediție împotriva turcilor.

³⁷ Geoffroy de Thoisy, scutierul lui Filip cel Bun și viitor bail de Artois; a însoțit pe Ghillebert de Lannoy într-una din călătoriile sale în Orient; în 1441 a fost trimis cu o escadră burgundă în Levant. Vezi ed. Dupont, p. 28, n. 1 și p. 50, n.l sugestia că ar fi vorba aci de fratele său Jacot de Thoisy, întrucît Geoffroy era prizonier la gruzini.

³⁸ *Seigneur*. Vlad Dracul (1436—1442; 1443—1446).

³⁹ La jumătatea lunii august.

⁴⁰ Nicopole.

Și i-au cerut să binevoiască a merge la Constantinopol și să facă tot ce va putea pentru a aduce⁴¹ pe un principe turc care se numea Saudji⁴², fiul fratelui mai mare al sultanului Murad bey⁴³.

Așadar domnul Pietre Vast a dat scrisorile sale pecetluite <cu pecetea sa> numiților seniori din Ungaria și la înapoierea sa a vorbit cu domnul Țării Românești, care i-a făgăduit că dacă acel căpitan burgund ar vrea să rămână cu galerele sale la Brăila numai pînă ce ei vor fi cules bucatele, el va strînge cît mai mulți oameni va putea și va fi în ziua hotărîită pe țarm împreună cu cei din // Ungaria. Dar mai întîi voia să vorbească cu acel căpitan burgund. Și cum era departe de el, a făgăduit să trimită pe fiul său la Brăila, la acel căpitan, după cum a și făcut mai apoi. Și domnul Pietre Vast a spus atunci domnului Țării Românești că este nevoie să se ducă la // Constantinopol, la împărat, să-l aducă pe Saudji, principele Turciei, și totodată cinci sau șase galere. Dar dacă ar voi <domnul> să vină la patru sau cinci leghe depărtare de Brăila și să trimită cai numitului căpitan, el se va lega, la înapoierea sa, să-l conducă pînă la el.

p. 101

p. 52

Aceste vești le-a adus domnul Pietre Vast căpitanului său⁴⁴...

[Wavrin împărtășește aceste vești cardinalului venețian Condolmieri și cheamă toate galerele care rămăseseră la Pera.]

...În acest port al Brăilei se afla o mică navă care adusese mărfuri de la Constantinopol și care se înapoia acolo. Pe această navă s-a urcat domnul Pietre Vast pentru a se duce la Constantinopol la împărat. Iar căpitanul l-a însărcinat pe el să aducă o bombardă mică⁴⁵, aflată pe nava mare împreună cu pietrele și cu praful de pușcă ce se întrebuițau la ea. // Domnul Pietre Vast s-a sîrguit întru toate așa de bine, încît cardinalul⁴⁶ a venit cu trei galere pe Dunăre. Dar, deoarece domnul Geoffroy de Thoisy se înapoiasă la ducele

p. 102

⁴¹ *Eslever*.

⁴² *Saoussy*. În realitate e vorba de Daud (Dawud) Celebi (n. 1415—20 — m. 1453), al doilea fiu al principelui turc Murad și nepotul de fiu al principelui Saudji, orbit la Didymoteichon (29 septembrie 1382) și apoi condamnat la moarte de tatăl său, sultanul Murad I, împotriva căruia se răsculase în înțelegere cu fiul împăratului bizantin Ioan al V-lea Paleologul. Daud se înrudea cu magnații unguri în urma căsătoriei surorii sale, Catharina cu Paul Török de Salgó și apoi cu Detrik Cselley. Recomandat împăratului Sigismund de Alexandru I Aldea încă din 1432, Daud a luat parte la expediția aceasta burgundă din 1445 în calitate de pretendent, și ulterior la bătălia de la Kossovopolje (1448). A murit la 30 decembrie 1453 la Sacile, în Friul. Vezi F. Babinger, *Dâwud Celebi, ein osmanischer Thronwerber des 15 Jahrhunderts*, în „Südost Forschungen”, XVI, 1957, pp. 297—311.

⁴³ *Morathbay*, adică Murad al II-lea, sultan otoman (1421—1451).

⁴⁴ Comandantului, adică Wavrin.

⁴⁵ *Bombardelle*.

⁴⁶ Cardinalul Francesco Condolmieri (Condolmario), venețian de origine, vicescambiar al bisericii romane și episcop de Verona (1438), era conducătorul flotei creștine, în calitate de legat papal.

de Burgundia, nu a mai găsit <la Pera> decât două galere și cea pe care căpitanul o lăsase acolo cu domnul Gauvain Quieret, care se înapoiase de asemenea la duce, și le-a adus înapoi cu el, pe toate trei. Și l-a adus și pe seniorul turc ca al treizecilea <din ceata lor> împreună cu numita bombardă, cu pietrele și cu praful de pușcă. Și au ajuns la Brăila cu opt sau zece zile înaintea cardinalului și a celorlalte galere.

p. 53 Și cum a venit⁴⁷, îndată fiul domnului Țării Românești⁴⁸ a trimis la tatăl său să ceară cai. Apoi el⁴⁹ și domnul Pietre au dus pe căpitan în fața celui domn al Țării Românești, cam spre sfârșitul lui iulie, din anul 1445. Și acolo împreună cu cei din Ungaria și-au hotărât treburile. Și acel domn al Țării Românești a făgăduit căpitanului să-i dea destul grâu și destule care pentru oamenii săi, deoarece ei păstrasera țara netulburată în timpul secerișului astfel că turcii nu o cutreieraseră. Și au hotărât împreună // că, atunci când vor veni toate galerele, să se ducă el pe uscat și galerele pe apă la asediul unui oraș numit Dristra⁵⁰, care odinioară fusese cucerit și ruinat de români⁵¹ și nu era nici unul din zidurile sale rămas întreg: dar <orașul> era iarăși cu casele refăcute și din nou plin de norod și era aici un loc de trecere care vătăma mult Țara Românească. Și a făgăduit acel domn al românilor că, pentru a călăuzi galerele pe râu, el le va da patruzeci sau cincizeci de vase numite monoxile⁵² care sînt făcute dintr-o singură bucată ca o // troacă⁵³ pentru porci, lungi și înguste și cu mulți luptători înăuntru, în unele mai mulți, în altele mai puțini.

p. 103 Și după ce numitul senior de Wavrin a împlinit acestea cu domnul Țării Românești, în felul arătat, el a trimis îndată pe domnul Pietre Vast în Ungaria, pentru a-i grăbi pe unguri, spunându-le că galerele erau gata și au și intrat pe Dunăre pentru a înainta în susul ei, și făgăduind că domnul Țării Românești li se va alătura cu multă oaste. Și deoarece domnul Pietre Vast făgăduise lui Saudji, principele turc, că nu-l va preda în alte mîini decât ale seniorilor din Ungaria, căpitanul i-a dat o galără pentru el și pentru oamenii lui, pe care galără acel turc a pus o mîndră flamură roșie cu o măciulie mare aurită și pe deasupra șase fișii toate purpurii, fluturînd în vînt⁵⁴. Și așa l-a dus Pietre Vast în Ungaria. Și două zile după ce a plecat, au venit cardina-

⁴⁷ = Pietre Vast.

⁴⁸ Fiul lui Vlad Dracul, poate viitorul domn Vlad Țepeș.

⁴⁹ Fiul domnului.

⁵⁰ *Triest*. Este cetatea Durostorului, la români Drîstor sau Dristor, la Bulgari Drstr, la turci Silistra. Pentru unitatea redării în traducere s-a folosit peste tot forma Dristra.

⁵¹ *Vallaques*.

⁵² *Manoques*.

⁵³ *Nocq* (de la: *noccus*).

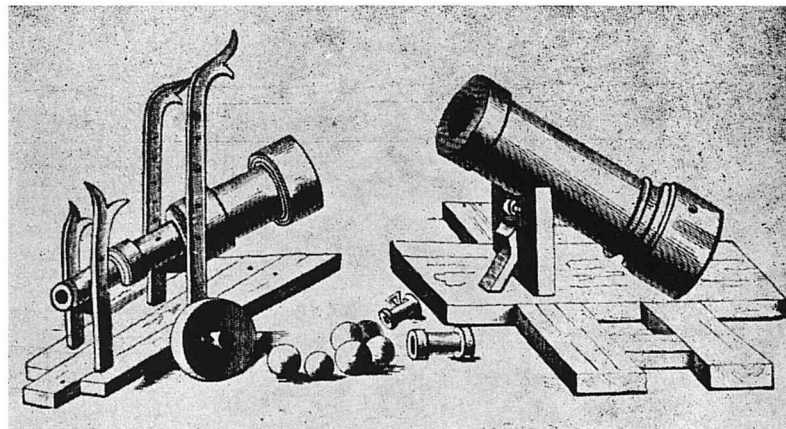
⁵⁴ *Mist une gallieuse baniere rouge, atout ung gros pommeu doré et par dessus six lambeaux tons vermaux ventelans au vent.*

Arbaletieri din secolul al XV-lea (după o miniatură publicată de P. Lacroix, *Les Arts au Moyen Age...* (ed. IV), Paris, 1873, p. 91, fig. 57).

Monoxilă (detaliu dintr-o miniatură din sec. XV reprodusă de P. Lacroix, *Moeurs, usages et costumes au Moyen Age*, Paris, 1877, p. 277, fig. 191).

Bombarde așezate pe afeturi fixe și rulante (*ibidem*, p. 101, fig. 63).

Hartă a Dunării cu miniaturile cetăților Turnu, Giurgiu și Silistra (după Cod. Lat. 7239 al Bibliotecii Naționale din Paris, reprodusă de Fr. Babinger, *Eine Balkankarte aus dem Ende des XIV Jahrhunderts*, în „Zeitschrift für Balkanologie”, Wiesbaden, II, 1964, p. 6).

Vedere fantezistă a unui oraș din Țara Românească la 1493 (gravură din Hart. Schedel, *Chronicorum liber. Norimb.*, Koburger, 1493, f. CCLXXXVI vo).

Mahomet II „cuceritorul”, sultanul Turciei (miniatură de pictorul Sinan bey, reprodusă de Celal Esad Arseven, *L'Art Turc*, Istanbul, 1939, pl. 18).

lul⁵⁵, domnul Regnault de Comfide și Jacot de Thoisy⁵⁶ cu cinci galere care, unindu-se cu cele trei ale căpitanului, s-au făcut opt, atât cât făgăduise.

Cum a venit cardinalul, seniorul de Wavrin s-a dus înaintea lui și, în convorbirile lor, i-a arătat hotărîrea ce o luase cu domnul Țării Românești, care a trimis din nou pe fiul său la Brăila la seniorii noștri cu cinci sau șase boieri de seamă⁵⁷ pentru a-i păstra mai departe în gândul lor cel bun⁵⁸. Și a venit // acolo tot atunci și un sol din Ungaria care i-a vestit că voievodul⁵⁹ aduna cât putea mai mulți oșteni⁶⁰, dar că nu va fi la Nicopole înainte de sărbătoarea Maicii Domnului din septembrie⁶¹. Și de aceea seniorii noștri cu // fiul⁶² domnului Țării Românești au hotărît să se ducă să atace orașele și cetățile pe care le vor fi găsit din locul acela de unde se aflau⁶³, pînă la Nicopole; adică orașul Dristra⁶⁴, „Turnul Turcan”⁶⁵, Giurgiu⁶⁶ și Ruscium⁶⁷ și că domnul Țării Românești se va duce pe uscat de-a lungul râului și al galerelor cu toate forțele sale pentru a le da ajutor și provizii. Și au sorocit să se afle într-o anumită zi în fața orașului Dristra pentru a-i da asaltul, care oraș se afla în Bulgaria, pe coasta Greciei⁶⁸. Dar turcii care își aveau iscoadele lor în Țara Românească au aflat de această hotărîre de a porni la fapte, după cum veți putea auzi mai departe.

Așadar cardinalul și seniorul de Wavrin au pus să li se dreagă bine galelele și să le rînduiască după tot rostul, și deoarece ungurii amînaseră ziua după sărbătoarea Maicii Domnului din septembrie, ei nu au plecat de la Brăila decît a doua zi după jumătatea lui august, și au pierdut mult timp urcînd în susul râului pînă la Dristra; căci erau trei sute de mile⁶⁹ care fac cam o sută de leghe franceze⁷⁰.

În această călătorie domnul Țării Românești cu toate forțele sale de uscat venea pe malul // apeii să vorbească cu seniorii noștri creștini. Și așa într-un

⁵⁵ Cardinalul Condolmieri.

⁵⁶ Jacot de Thoisy, căpitanul vaselor și galerelor ducelui de Burgundia.

⁵⁷ *Notables hommes*.

⁵⁸ *En leurs bons propos*.

⁵⁹ Ioan de Hunedoara.

⁶⁰ *Gens d'arme*.

⁶¹ 8 septembrie.

⁶² *Le fils de la Vallaquye*.

⁶³ Brăila.

⁶⁴ Silistra.

⁶⁵ *Tour Turcain* (de la Tutrakan, nume dat de turci Turtucaiei). În alte locuri se folosește numirea de Castelul Turcan.

⁶⁶ *Georgye*.

⁶⁷ *Rossico*.

⁶⁸ *Sur la costiere de la Grèce*. (Aci Grecia = Peninsula Balcanică).

⁶⁹ *Mile*, măsură care are 1 000 de pași (dubli). În Franța se folosea mila de Paris de 1 000 de „toises” (1 949 m).

⁷⁰ În Franța se foloseau mai multe leghe, variînd între 3 268 m și 4 826 m.

rînd le-a spus să arunce ancorele lor, căci se apropiau de orașul Dristra, și că a doua zi pornind de acolo vor fi în două ore în fața orașului. Deci au lăsat ancorele și s-au adunat la sfat pentru a ști dacă a doua zi se va da asalt orașului. La acest sfat au fost chemați toți căpitani și „patronii”⁷¹ galerelor; de asemenea boierii români care le fuseseră dați spre a-i călăuzi. Așa că după ce lucrul a fost bine dezbătut între ei, s-a ajuns la această concluzie: că la rugămintea și cererea cardinalului — pentru că nu avea decît trei galere — seniorul de Wavrin să ducă el stindardul bisericii (și cardinalul i-a dat toți oamenii săi) și ca domnul Regnault de Comfide să ducă stindardul ducelui de Burgundia. Și seniorul de Wavrin va porni un ceas înaintea cardinalului pentru ca să alcătuiască avangarda și să-i poftască⁷² pe români, deoarece îi cunoștea. Și li s-a dat de știre că se hotărîse ora pentru a se porni la asaltul orașului a doua zi, la ora șase dimineața.

p. 55 S-a făcut întocmai cum se înțeleseseră cu privire la pornire. Și a venit seniorul de Wavrin în fața Dristrei în zorii zilei și a găsit pe români care se și tăbărau pe țărmul riului în corturi și pavilioane. Unii dintre ei au și venit de îndată la seniorul de Wavrin să întrebe unde e cardinalul; el le-a răspuns că acesta va veni în curînd, arătîndu-le pînzele galerelor care veneau spre ei și că de cum va fi sosit, el era hotărît să-și înceapă asaltul.

p. 106 Cei din oraș nu dădeau semne de <vreo pregătire de> război sau de vreo teamă, nici nu trăgeau cu // tunurile sau din alte arme de tras. Și au văzut curînd după aceea seniorul de Wavrin și românii că se coboară⁷³ pînzele la galerele cardinalului. Pentru acest lucru au rămas românii tare uimiți și au întrebat care este pricina de nu se apropie. La care a răspuns căpitantul că el nu știe și că aceasta era împotriva hotărîrii luate împreună, și le-a spus cu mare mînie: „Cînd faci pe un preot conducător de oaste, nu poate să iasă lucru bun”. Și au hotărît împreună să trimită o barcă de la galeră către cardinal, pentru a afla de ce întîrzie. Și se uitau mereu la barca ce mergea; și cînd a ajuns la galeră, care era la o depărtare de o leghe franceză de acolo, au văzut un om pe care îl trăgeau⁷⁴ în vîrful catargului cu mîinile legate la spate. Și deoarece este pedeapsa care se obișnuiește pe galere împotriva răufăcătorilor, căpitantul a spus românii: „Ia priviți, cardinalul își pedepsește oamenii săi tocmai cînd trebuie să dăm asaltul <împotriva> acestui oraș”. Căpitantul și românii erau atît de mînioși, încît nu știau ce să mai spună, căci erau aproape nouă ore de cînd soarele începuse să ardă și să fie tot mai încins, din care pricină le-ar fi venit greu să dea asaltul pe o atare arșiță. Și aceea ce îi

⁷¹ „Patrons” = subordonații direcți ai comitelui și amiralului galerelor.

⁷² *Solliciter*.

⁷³ *Caller la voile*.

⁷⁴ *Sacquer* (de la: *saccare*). E vorba de o caznă practică pe corăbii și galere, asemănătoare cu cea cunoscută sub numele de estrapadă.

tulbura încă și mai mult era faptul că ei nu vedeau că s-ar înapoia barca.

Au tot privit așadar galerele pînă ce au băgat de seamă că ele își întind pînzele pentru a porni înainte; la ora aceea căpitanul rostea amenințări grozave împotriva celor din barcă pe care îi trimisese acolo, pentru faptul că zăboveau atîta. Și cînd a venit cardinalul, a trecut prin fața galerei seniorului de Wavrin; și privindu-l, a început să rîdă. Dar seniorul de Wavrin a întors spre el o căutătură // aspră și mînioasă. Și s-a urcat iute într-o barcă, împreună cu cîțiva boieri⁷⁵ // români și cînd s-a apropiat de galera cardinalului i-a strigat tare: „Monsenior, este cumva <acesta> ceasul potrivit pentru a se da asalt orașului“⁷⁶ și cardinalul, zîmbind, i-a răspuns: „Vă voi spune alte vești“. Apoi, îndată ce s-au urcat pe galera s, le-a spus: „Dumnezeu a luat seama la noi și nu a voit să fim dați pierzării, căci vasele românilor numite monoxile au intrat azi de dimineața într-un rîu mic, unde au prins pe un turc care pescuia și l-au adus cu ei. Acesta a fost cercetat și căznit⁷⁷ și el a recunoscut și mărturisit că sînt treizeci de mii de călăreți de ai turcilor⁷⁸ în orașul Dristra și că toți subașiii⁷⁹ țării bulgărești⁸⁰ sînt adunați acolo, adăugînd că vrea să moară de moartea cea mai chinuitoare cu putință dacă nu a spus⁸¹ adevărul“.

Și a pus să fie adus acel turc înaintea românilor, care l-au descusut și el a numit pe toți subașiii care erau în acel oraș.

Și atunci turcii, dîndu-și seama că nu vor fi atacați, și că li se descoperise cursa pe care o pregătiseră, au început să tragă din tunuri și din „serpentine“⁸²; dar, din mila Domnului, nu a fost atinsă nici una din galere, care au fost silite să o ia din loc și să se ducă să arunce ancora mai departe. S-a luat hotărîrea ca să se ducă toți să prînzească, și să nu se încumete să pornească asaltul dacă nu vor afla alte știri. Dar turcii dinăuntru orașului au folosit un vicleșug; căci au dat foc la unul din capetele <orașului> // și, strigînd tare, mînau pe femei și copii să fugă din oraș. Și românii spuneau că așa obișnuiesc să facă turcii pentru a-i amăgi pe creștini ca să dea asaltul împotriva orașului. Dar cu toate acestea ei⁸³ s-au retras în corturile lor pentru a prînzi și cei din galere s-au dus așijderea să ia masa. Și pe cînd⁸⁴ prînzeau a alergat afară din oraș un turc călare, îmbrăcat numai în roșu, cu o sulită scurtă și cu o

p. 107
p. 56

p. 108

⁷⁵ *Seigneurs vallaques.*

⁷⁶ *Monseigneur est-il bien heur d'assaillir la ville?*

⁷⁷ *Jehiné* (de la „gehenne“ care amintește de chinurile Gheenei = iadului).

⁷⁸ *XXXm chevaux de Turcs.*

⁷⁹ *Soubachins.*

⁸⁰ *Volgarye.*

⁸¹ *Ou cas qu'il ne soit* (mai probabil: *disoit*) *vérité.*

⁸² *Serpentine*, tunuri mari.

⁸³ Adică românii.

⁸⁴ *Entandisque* = *tandis que.*

flamură⁸⁵ mică și a alergat de mai multe ori pe malul aceluiași râu. Și curînd după el au alergat trei sau patru sute, cu un stindard roșu; și au început să se plimbe pe malurile și cîmpiile din jurul orașului; după aceea, a ieșit din acel oraș o flamură mare roșie cu o măciulie de aur cu șase fișii, întru totul asemănătoare cu a principelui turc Saudji; și apoi au mai ieșit multe alte steaguri⁸⁶. Și spuneau românii că după părerea lor ar putea fi între douăzeci și cinci sau treizeci de mii de călăreți turci, după spusa sarazinului prins.

p. 57

Atunci turcul Saudji⁸⁷, care era în galera sa, văzînd că ies steagurile din oraș, cum le cunoștea bine, a cerut să vorbească cu seniorul de Wavrin care s-a și grăbit îndată <și căruia> i-a spus: „Eu cunosc bine pe subașii și pe căpitani turcilor care sînt aici. Mi se pare că, dacă aș putea să le vorbesc, i-aș atrage de partea mea”. Seniorul de Wavrin i-a răspuns că, despre partea sa, era destul de bucuros <de aceasta>, dar că era neapărată nevoie să-i dea de știre domnului cardinal, căruia s-a dus de îndată seniorul de Wavrin să-i spună această veste, de care s-a bucurat mult. Și i-a spus: „Vă rog, găsiți // mijlocul să-l faceți să vorbească cu ei”. Drept care seniorul de Wavrin s-a întors de îndată la acel Saudji, unde a chemat pe domnul Regnault de Comfide care l-a sfătuit să-și potrivească bine vîslele galerelor ca seniorul de Wavrin să meargă împreună cu turcul. Apoi acel Saudji a fost întrebat de seniorii noștri cum s-ar putea găsi vreun mijloc de a duce tratative în siguranță. La care lucru a răspuns că va găsi el mijlocul⁸⁸. Și a pus îndată să se ridice pe o sulită o flamură albă; cînd au zărit-o turcii, au pus și ei să se ridice alta <asemănătoare>. Și cînd a văzut-o Saudji, a spus: „Să mergem fără teamă; avem cheazășie de siguranță”.

p. 109

Atunci galerile s-au tras cu vîslele spre uscat la o bătaie de săgeată depărtare de turci, astfel că toți turcii care erau rînduiți în patru sau cinci trupe⁸⁹ au venit să se alinieze pe malul râului cu stindardul lor cel mare și cu subașii, în calea galerii căpitanului. Apoi fără zăbavă, sus-numitul Saudji a îmbrăcat o haină de brocart de aur albastru și s-a urcat sus pe proră⁹⁰ cu un turban turcesc alb⁹¹ și cu un cerc de aur pe capul său, de unde puteau să-l vadă bine toți turcii din jurul lui <care erau> cam treizeci de mii, toți arcași. Și atunci a poruncit Saudji ca să fie lăsată în jos pe apă o barcă pentru ca să-i aducă pe cei care vor fi delegați la această întîlnire⁹². În ea au intrat patru turci din cei mai de seamă care s-au oprit de îndată în fața numitului Saudji și acesta a

⁸⁵ Pennon.

⁸⁶ Enseigne.

⁸⁷ Saoussy = Saudji, dar de fapt e vorba de fiul lui Saudji, anume Daud Celebi.

⁸⁸ Qu'il en feroit bien.

⁸⁹ Batailles.

⁹⁰ Monta hault sur le bancq.

⁹¹ Ung chapel de turcq blanc.

⁹² Au parlementer.

vorbit în limba turcească, tare și răspicat sus-numiților turci. „Duceți-vă la acești subașii“ pe care i-a numit pe toți cu numele lor „și spuneți-le că eu sînt principele⁹³ Saudji, fiul fratelui mai mare al părintelui lui Murad // bey⁹⁴, și că îmi revine de drept împărăția Turciei. Și îi rog să binevoiască a mă recunoaște de stăpîn, spunîndu-le că le făgăduiesc să le fac mai mult bine decît le-a făcut vreodată Murad bey pe care l-au socotit ca stăpîn // în lipsa mea, și că îi voi ierta pe toți chiar dacă s-ar fi purtat vreodată rău cu măriia sa tatăl meu și cu mine“.

p. 110

p. 58

Și atunci îndată barca cu vîsle s-a dus spre turci. Dar pe cînd plecau astfel, domnul Regnault de Comfide a strigat seniorului de Wavrin: „Domnule căpitan, nu vedeți oare ceea ce văd eu?“ „Nu știu <ce anume>“, a răspuns căpitanul, „dacă nu-mi veți spune“. „Eu văd, spuse el, pe acești nemernici⁹⁵ de turci care aduc tunuri și le îndreaptă împotriva noastră“. Și l-a întrebat căpitanul ce crede că ar trebui să facă. „Aveți patru tunuri pe galera voastră și eu tot atîtea pe a mea; să le îndreptăm deci împotriva acestei trupe de turci și dacă ei vor trage asupra noastră să fie pregătit focul pentru a trage asupra lor; va intra frica în ei⁹⁶“.

Cînd barca ajunse la o jumătate de aruncătură de piatră de țarm, se opri. Și acolo, slujitorul sus-numitului Saudji a înfățișat amintirilor subașii cele ce poruncise stăpînul său. După ce s-a isprăvit acea solie, ei s-au tras la o parte și au ținut sfat mai bine de un sfert de ceas. Apoi au venit pe malul Dunării; și unul din subașii a spus solilor lui Saudji cu glas atît de tare că putea să-l audă bine <și Saudji>: „Întoarceți-vă la domnul vostru // și spuneți-i că noi avem un stăpîn pe care l-am ascultat și pe care l-am slujit multă vreme; astfel că nu cunoaștem alt stăpîn, nici nu putem avea doi“. Principele Saudji, auzind acest răspuns, s-a schimbat la față și și-a pierdut cumpătul, dînd semne de întristare. De unde s-a înțeles că răspunsul nu-i plăcuse. Și el mai avea acolo un tălmăci care îi raporta seniorului de Wavrin tot ce se spunea dintr-o parte și din alta.

p. 111

Și atunci de cum s-a isprăvit convorbirea⁹⁷ dintre ei, au și început sara-zinii să tragă cu tunurile împotriva celor din galere. Și aceștia, de asemenea, au tras asupra grosului turcilor care fugeau cît puteau ca oile în turme mari cînd lupul se năpustește în mijlocul lor. Și apoi seniorii noștri s-au întors la cardinal căruia i-au povestit ce au făcut.

După împlinirea acestora, boierii Țării Românești s-au dus la acel Saudji și atît au stăruit, încît s-a învoit să coboare pe uscat cu ei. Și a chemat deci pe

⁹³ *Seigneur*.

⁹⁴ *Morath bay* = Murad al II-lea (pentru filiația corectă vezi p. 85, n. 42).

⁹⁵ *Ribaux*, nume dat trupelor ușoare care prin extensiune a căpătat și sensul de oameni de nimic, libertini, nemernici.

⁹⁶ *Ils auront la moitié pyeur*.

⁹⁷ *Parlament*.

p. 59 seniorul de Wavrin să vină la el și i-a declarat că vrea să coboare pe uscat cu boerii Țării Românești, dar căpitanul îi răspunse: „Cum! m-ați pus să făgăduiesc cu jurământ că nu vă voiu preda nimănui altcuiva decât doar seniorilor // din Ungaria. Vreți să-mi calc acum jurământul meu?“ Și seniorul Saudji îi întoarse vorba cu supărare⁹⁸: „Nu sînt eu slobod a mă duce unde îmi place? Mă socotiți oare robul vostru?“ Atunci îi răspunse seniorul de Wavrin: „Veniți împreună cu boerii Țării Românești înaintea cardinalului, ca să mă dezlegați în fața lui de făgăduiala pe care v-am făcut-o; și apoi duceți-vă unde // veți socoti“. Ceea ce a și făcut. Apoi îndată el și toți turcii săi s-au dat jos pe țarm și s-au dus la domnul Țării Românești.

p. 112 Și deoarece se pierdea timpul în fața acestui oraș Dristra cîta vreme era așa mare mulțimea turcilor, s-a hotărît să se ridice ancorele și să se pornească în susul riului pentru a se duce să se unească cu ungurii cît mai curînd cu putință, în fața orașului Nicopole. Și deoarece se isprăviseră posmagii în galelele seniorului de Wavrin din cauza călătoriei îndelungate făcute pe mare (și nu aveau decât grîul și făina ce le aduceau românii), el s-a înțeles cu cardinalul să plece cu un ceas sau două înaintea lui și să meargă pînă ce va găsi un loc potrivit pentru a face un foc mare și a face și cărbuni ca să coacă pînea, căci nu aveau altă pîine decât turtele⁹⁹ pe care le făceau zilnic pe cărbuni, iar uneori ostașii¹⁰⁰ și galiiongiii¹⁰¹ nu mînceau decât grîu fiert.

p. 113 Și cînd a plecat seniorul de Wavrin, fiul domnului Țării Românești s-a luat după el de-a lungul țarmului cu toate monoxilele sale. Și s-a întîmplat ca acel senior de Wavrin, datorită vîntului prielnic pe care îl avea, neștiind unde se afla, a ajuns la o leghe de un castel turcesc, numit Castelul Turcan¹⁰² unde a găsit lemne și loc potrivit pentru a face cărbuni. Și au coborît deci pe țarm, pentru a-și potoli foamea. Și fiul <domnului> Țării Românești, care nu putea înainta atît de repede cu vîslele ca ai noștri cu pînzele, venea în urmă. Și cînd l-a văzut pe căpitan că ancorase, i-a trimis pe cei mai de frunte dintre românii săi să-i spună astfel: „Fiul <domnului> Țării Românești vă salută // și vă dă de știre că sînteți aci ancorați la două mile de castelul Turcan. Și deci vă roagă ca mîine de dimineață să fiți gata pentru a da asaltul, alături de el, care are pe lîngă sine mai bine de cinci sute de români“.

p. 60 Dar acum soarele apusese; de aceea căpitanul, văzînd că // zăbovise acolo mai bine de trei ore, și că nu se vedea nici un semn în legătură cu sosirea cardinalului și nici a galerelor sale, era cu inima înghețată. Căci trecuse ora la care trebuia să fi venit, ținînd seamă și de vîntul prielnic pe care-l avea și care se

⁹⁸ *Felonnewsement.*

⁹⁹ *Wateaux*; corespunde cuvîntului modern *gâteaux*.

¹⁰⁰ *Compaignions.*

¹⁰¹ *Galliotz.*

¹⁰² *Chateau Turquant* (de la Tutrakan, nume dat de turci Turtucaiei).

mai întărise încă mult de când fusese lăsată ancora. Așa că nu știa ce să mai gîndească și nici ce să răspundă românilor; ori că da, ori că ba. Căci nu era lămurit ce întîmplare sau ce cumpănă putea să i se fi ivit cardinalului pentru ca să fi zăbovit atît de mult. Totuși s-a sfătuit cu oamenii de bine pe care îi avea în galera sa; aceștia îi spuseră: „Acești români de aci se arată gata să dea mîine împreună cu voi asaltul la această cetate. Dacă nu veți primi < să faceți aceasta >, faptul se va întoarce spre marea voastră ocară și mișelie¹⁰³. Chiar dacă nu a venit cardinalul, el nu poate întîrzia atît de mult încît să nu ajungă aci în noaptea aceasta.“ Așadar seniorul de Wavrin, trăgînd nădejde că va veni negreșit cardinalul, fără de care nu voia să facă nimic sau prea puțin lucru, răspunse românilor: „Trag nădejde că domnul cardinal va veni chiar în astă-noapte și totodată și celelalte galere ale mele; și mîine dimineața voi fi gata. Trimiteți la mine cînd veți voi să treceți și eu voi merge la asaltul castelului împreună cu voi“.

După ce au plecat românii și s-a lăsat noaptea, acel căpitan și toți cei de pe galera sa erau îngîndurați și mîhnîți din cauza cardinalului și a celorlalți ostași ai lor, despre care nu aveau nici o veste. Dar // ei nu știau nimic de pășania lor norocoasă¹⁰⁴ care a fost așa cum vă voi spune. Căci atunci cînd cardinalul trebuia să pornească pentru a se ține după ei, galera lui a dat de pămînt și au fost astfel ținuți în loc timp de patru ore pentru ca s-o descarce ca s-o despotmolească și s-o încarce apoi iar. Și oastea turcilor care era la Dris-tra credea că acesta era un vicleșug ce se făcea pentru a vedea dacă ei nu se vor lua pe țarm după galerele care plecaseră cele dintîi, și apoi deodată să se întoarcă cele trei galere pentru a cucerii orașul. Așa că turcii s-au chibzuit împreună să se înapoieze în acel oraș și să-l păzească în acea noapte. Și aceasta a fost pricina cea adevărată pentru care a fost cucerit castelul Turcan, după cum veți auzi. Căci dacă sarazinii ar fi urmărit pe uscat primele două galere pînă în acel loc, niciodată nu l-am fi cucerit. Căci acel castel se afla în Bulgaria, în partea Greciei ca și orașul Dris-tra.

Așadar căpitanul a pus pe cei de pe galere să stea sub arme toată noaptea aceea, făcînd mare pază. El însuși s-a culcat pe punte, înarmat bine împreună cu ceilalți și a doua zi în zori cînd // românii au trecut cu monoxilele lor, au trimis la seniorul de Wavrin să-i spună să-și țină făgăduiala. Acesta de îndată puse să se sune din trîmbițe și să se ridice ancorele spre a urma pe români cît mai repede cu putință. Dar cînd românii, care se grăbiseră să coboare înaintea lui, s-au aflat pe uscat, de îndată turcii din cetate, care erau cam în număr de 150 i-au împins înapoi pînă la monoxilele lor. Dar seniorul de Wavrin care-și pregătise foarte bine oamenii a venit cu cele două galere ale sale, și acolo dînd

p. 114

p. 61

¹⁰³ *A grand deshonneur et laseheté.*

¹⁰⁴ *Leur aventure fortunense.*

p. 115 din arbalet, culevrine¹⁰⁵ și tunuri a venit în ajutorul românilor // așa de bine că ei și-au venit în fire, și <cruciații> au coborât în felul următor: seniorul de Wavrin a încredințat flamura¹⁰⁶ ducelui de Burgundia unui scutier foarte viteaz, numit Dyeric de Vyane¹⁰⁷ de fel din țara Olandei și toți arbaletierii, pușcașii culevrinelor¹⁰⁸ și tunarii¹⁰⁹ serveau sub acea flamură. Și stindardul ducelui l-a dat să-l ducă unui cavaler din Hainaut¹¹⁰, numit seniorul de Houes¹¹¹; sub acest stindard serveau oștenii¹¹² și marinarii¹¹³ galerelor și seniorul de Wavrin <era> tot timpul alături de stindard. Și au respins, din prima ciocnire pe turci cu atîta violență în curtea lor de apărare¹¹⁴, încît au și luat castelul cu asalt.

Acest castel Turcan așezat pe malul Dunării era alcătuit dintr-un pătrat de ziduri ce se întretaiau în așa fel că la trei dintre unghiuri avea cîte un mic turn iar la al patrulea unghi era un turn mare, pătrat, masiv și înalt de zece picioare. Și turcii se urcau în el pe o schelă¹¹⁵ de lemn care era acoperită în întregime de tăblii mari din coajă de copac care se jupoaie atunci cînd sînt arborii plini de sevă¹¹⁶. Deasupra era o mare galerie¹¹⁷ și // pridvoare¹¹⁸ mari de scîndurele¹¹⁹ de lemn, din care galerie se apărau cu îndîrjire turcii; în spate era curtea de apărare de jos care era înconjurată de cele trei laturi ale zidurilor, de turn, de șanțuri mari și întărituri de pări¹²⁰ de jur împrejurul ei. Cu toate acestea a fost cucerită, cum ați auzit, de la primul atac¹²¹, cu rușinoasa alungare a turcilor care au fost urmăriți așa de năvalnic, încît în graba lor de a se refugia în acel turn și în acel castel, nu au mai avut răgaz să-l apere.

p. 116

Nu se știa prea bine cum să se purceadă la asaltul castelului, deoarece îi stătea piedică acel turn care apăra atît de bine zidurile <cetății>. Căci turcii

¹⁰⁵ *Cullevrines* înseamnă și un tun mai mic și un fel de pușcă simplă, alcătuită dintr-o țeavă de metal subțire și lungă care se aprindea cu fitil.

¹⁰⁶ *Pennon*.

¹⁰⁷ Jean de la Boverie, cavaler supranumit la Ruyte, senior de Viane, în Flandra, era burgmistrul cetății Liège în 1482.

¹⁰⁸ *Culvriniers*.

¹⁰⁹ *Canonniers*.

¹¹⁰ *Henault*.

¹¹¹ *Houes*.

¹¹² *Hommes d'armes*.

¹¹³ *Compaignons de galées*.

¹¹⁴ *Basse-court*. Termen de fortificație din evul mediu desemnînd o galerie deschisă pe sus ce leagă porțița (poterne) de la nivelul inferior al turnului de apărare către șanț cu întăriturile contra escarpei. În lipsa unui termen propriu se folosește aci expresia de „curte de apărare” pentru această lucrare ce închidea accesul la nivelul de jos al fortificației.

¹¹⁵ *Montée*.

¹¹⁶ *toute couverte de grandes plates plures de bois, ainsi qu'on les poille quand les arbres sont en sève*.

¹¹⁷ *Bacicol* (sau bachicol) = machicoulis.

¹¹⁸ *Allées*.

¹¹⁹ *Aisselles* (sau aisseaux, scîndurele mici).

¹²⁰ *Pallis* (= palisadă).

¹²¹ *De venue*.

Alexandru cel Bun (detaliu dintr-un epitrahil de N. Iorga, *Histoire des Roumains*, III, Bucarest, 1937, p. 372).

Ioan Corvin de Hunedoara (miniatură din sec. XV reprodusă de C. Karadja, *Despre edițiile din 1488 ale cronicii lui Iohannes de Thurocz*, București, 1934, pl. VII).

care se aflau în galeria amintită și în pridvoarele de lemn aruncau pietroaie mari și bîrne¹²², așa că nimeni nu îndrăznea să se apropie de ei. // Dar totuși seniorul de Wavrin a trimis să se aducă opt tunuri care se aflau în acele galere și le-a îndreptat împotriva galeriei și a pridvoarelor de dinafară. Și a pus să fie rînduiți în acel loc pușcași, arbaletieri și arcași; de unde fiecare a tras cu atîta înverșunare, încît nu se afla nici un ayan¹²³ turcesc atît de neînfricat ca să cuteze să rămînă acolo. Și atunci deodată s-a dat asaltul cu putere pe toate cele patru laturi ale zidurilor și a fost cucerit în întregime, în afară de turnul cel mare. p. 62

Și cînd au pătruns în castel au găsit schela de lemn acoperită toată cu coajă de copac¹²⁴, pe care au dat-o iute jos, căci ei încovoiau fiarele de lance în chip de cîrlige cu care aruncau totul la pămînt. Turcii nu mai aveau alte apărători în acel turn // decît galeria și pridvoarele de lemn, unde nu mai puteau să rămînă din pricina tunurilor, a arbaletierilor, pușcașilor și arcașilor. Dar își apărau bine schela¹²⁵ mulțumită unei ferestre și a două „barbacane”¹²⁶ de piatră bine întărite, într-atîta că cei care atacau schela și voiau să se suie sus <pe ea> erau adesea aruncați jos și scuturile¹²⁷ lor fărîmate, din care pricină au fost mai mulți răniți. Și nu s-a mai îngăduit asaltul, pentru că era lucru cu neputință să se cucerească acel turn de pe schelă. Și a trimis căpitanul să se aducă din galerele sale drugi groși de fier,¹²⁸ și să înceapă să mineze turnul, neștiind că acela era atît de puternic. Dar un român i-a trimis vorbă că atunci cînd se clădise acel turn el fusese rob la turci, nu prizonier, și căra pietrele și mortarul pentru acea clădire. Drept care știa sigur că acel turn este foarte rezistent pînă sus unde se înălța schela. La această veste toți cei ce veniseră să-l atace au rămas încremeniți zicînd că nici nu va putea fi cucerit vreodată. p. 117

În acest timp turcii intraseră în vorbă cu românii, prefăcîndu-se că vor să se predea. Dar <aceasta> nu era decît pentru a-i face să înceteze asaltul, căci ei nu țineau nimic din toate cîte le făgăduiau.

Se vedea bine că ei așteptau un ajutor neîntîrziat. Deci căpitanul a ținut sfat cu românii, hotărînd să culce la pămînt gardul de pari de lemn din curtea de apărare de jos¹²⁹ și că fiecare în parte să aducă atît cît va putea din lemnele acelea și să le pună la piciorul zidului pe latura care era ferită¹³⁰ de vînt și să se arunce atîtea <lemne> pînă ar ajunge la galeria¹³¹, care // era de asemenea p. 118

¹²² *Mairiens*, variantă de la „mairin” lemn de căpriori.

¹²³ *Layans* (= ayan).

¹²⁴ *Plures d'arbres*.

¹²⁵ Vezi nota 115.

¹²⁶ Întăritură circulară înaintată servind la apărarea intrării în castel sau în cetate.

¹²⁷ *Pavaiz* (pavois)

¹²⁸ *Gros barreaux de fer fais à pié de chèvre*.

¹²⁹ *Basse-court* vezi nota 114.

¹³⁰ *Au radot du vent*.

¹³¹ *Bachicol*.

p. 63 făcută din lemn. La căratul lemnurilor au început munca cei dintâi seniorul de Wavrin și fiul <domnului> Țării Românești, astfel că ceilalți cu // mare rîvnă s-au străduit să care cît puteau mai mult. Și așa de bine, că în mai puțin de două ore te minunai de cîte lemne au dus — atît ca legături de surcele cît și altfel. Și le-au îngrămădit pînă sus la galerie, în toată voia și fără vreo tulburare. Și aveau toată putința să o facă, deoarece nu era nici un turc așa de cutezător ca să se arate la posturile de apărare, nici să rămînă pe galerii, din cauza tunurilor și a culevrinelor care băteau acolo și nici nu aveau alt loc pentru apărarea aceluia turn.

Acest asalt a început la răsăritul soarelui, din noaptea tăierii capului Sf. Ioan¹³², în anul 1445. Și seniorul de Wavrin și românii lui au făcut o rînduială: anume ca să nu fie niciodată decît jumătate din oameni care să dea asaltul, în timp ce cealaltă jumătate se ducea să se răcorească pe galerele lor și să se întrezeze de pe urma rănilor primite. Apoi, îndată ce se întreau, ei se întorceau iar la asalt și ceilalți se duceau să se odihnească.

p. 119 Cînd deci aceste lemne au fost adunate pe latura zidului atît de sus cît puteau fi îngrămădite în dreptul turnului, li s-au dat foc, și s-a făcut o vîlvătaie mare și îngrozitoare la vedere. Și pentru a înălța și mai mult flăcările, se aruncau snopi de bob și de ovăz, încît ele se urcau pînă la creasta turnului care era învelită cu draniță¹³³. Și așa a // început să se aprindă și acest înveliș și „barbacanele”. Drept care toți creștinii au început să strige „Noël”¹³⁴. Atunci căpitanul, avînd oamenii săi în jurul său, printre care se afla și comitele¹³⁵ galerei sale, un bărbat prea viteaz, s-au dus să stea în fața schelei turnului, pentru a vedea dacă turcii nu vor da buzna¹³⁶ cumva pe scară, cum au și făcut, căci de cum a început focul să-i înăbușe, ei au venit să tragă zăvoarele de la poarta turnului și se părea, auzind zgomotul zăvoarelor, că turcii aveau mare zor să iasă. Și cînd a fost deschisă poarta turnului, subași-ul îmbrăcat cu o haină de damasc roșie, cu un guler¹³⁷. . . lăsat pe umeri, a pășit cu hotărîre afară, aruncînd creștinilor o privire dușmănoasă. Și atunci, cu sînge rece, fără să-i spună un cuvînt, a apucat cele două poale dinainte ale hainei sale, le-a vîrît în cîngătoarea sa și și-a tras sabia; apoi sărind pe trepte în jos venea cu gîndul să vină să-l lovească pe seniorul de Wavrin drept în cap. Dar comitele galerei sale, care era în spatele său a înaintat și cu // securea sa de luptă¹³⁸ pe care o ținea cu amîndouă mîinile l-a lovit pe turc peste grumaz de l-a trîntit la pămînt unde

<p. 64>

¹³² *Saint jehan Decollace* (29 august 1445).

¹³³ *Escais*.

¹³⁴ *Noë* (corect Noël, de la Natalis). Echivalentul strigătului: „ura”.

¹³⁵ *Commite de sa gallée*. Subordonat direct al amiralului galerei.

¹³⁶ *Ne sauldroient*.

¹³⁷ *Collet de janne abattu sur les espaulles*.

¹³⁸ *Guisarme*, secure de luptă cu două tășuri care înlocuia sabia.

a murit pe loc. Drept care curînd după aceea turcii din turn au fost fie uciși, fie prinși.

Dar atunci s-a ivit o mare nenorocire în rîndurile creștinilor care erau de mai multe neamuri, căci s-au luptat între ei pentru prizonieri. Din această pricină, seniorul de Wavrin a avut mult de furcă pentru a-i despărți, a-i mulțumi și a-i liniști. Căci dacă a văzut că tot nu-i putea descleșta după voia sa, măcar și lovind cu sabia în toate părțile, a strigat cu glas tare să fie uciși toți prinșii turci (ceea ce au făcut cu dragă inimă cei // care nu aveau prizonieri de loc) și care nu nădărdiau să mai prindă alții și îi ucideau chiar în mîinile celor care îi țineau. După ce au fost uciși acei prizonieri turci, cearta a reînceput pentru hainele <morților>, trăgînd și de hainele turcilor, unul într-o parte, altul într-alta și fiecare pleca luîndu-și bucata sa <de haină> și apoi iarăși se certau pentru săbii sau pentru iatagane¹³⁹, de la care unii aveau tăișul¹⁴⁰ și ceilalți teaca, unul cîte un arc și celălalt cîte o tolă¹⁴¹.

Seniorul de Wavrin era foarte tulburat și supărat de a vedea atîta gîlceavă între creștini fără a o putea potoli așa cum ar fi vrut. Dar, în cele din urmă, cearta s-a sfîrșit cînd nu a mai fost nimic de luat, căci fiecare plecase cu tot ce putea să ia <cu el> fie pe galera, fie pe monoxilă.

La vremea aceasta soarele apusese și se lăsase o mare ceață¹⁴² pe rîu. Și atunci a venit domnul românilor la seniorul de Wavrin care s-a plîns¹⁴³ de cei de pe galere care îi lipsiseră și despuiaseră pe oamenii săi de cîștigul lor. Căpitanul îi răspunse că tot la fel se plîngeau și oamenii săi împotriva românilor — gîndind că scapă spunînd acestea — și că se va duce în galera să se odihnească și să se răcorească de oboseala și nădușelile sale. Dar ungurii și românii care sînt oameni cu vorbă lungă îl țineau la taifas, cu toate că în timp ce-i asculta, căpitanul pusese <pe ai săi> să-l descingă de arme, așa că a simțit o mare răceală cînd i s-a scos armura¹⁴⁴. El a bănuit <de atunci> ceea ce avea să i se întîmple mai tîrziu, așa că a spus românilor: „S-a întunecat; dacă ar veni acum turcii, ne-ar prinde și pe noi și galerele noastre și artileria. Întorceți-vă la monoxilele voastre; eu mă înapoiez la galera mea și mîine vom da socoteală unul altuia pentru ostașii noștri”.

După // aceste cuvinte s-a despărțit de ei. Și a intrat în cămăruța sa din galera unde s-a dezbrăcat foarte anevoie din cauza nădușelii și a poruncit să-l șteargă cît mai bine cu puțință. Apoi s-a // îmbrăcat cu alte vestminte¹⁴⁵ și

¹³⁹ *Fauchon*, cuvînt derivat din „faux” (coasă) cu care se aseamănă iataganul la formă.

¹⁴⁰ *Allemelles*.

¹⁴¹ *Trousse*.

¹⁴² *Bruyne*.

¹⁴³ Adică domnul Țării Românești.

¹⁴⁴ *Harnas*.

¹⁴⁵ *Draps*.

după aceasta cu o haină țivită¹⁴⁶ (?) cu samur; s-a urcat pe puntea galerei împreună cu felcerii¹⁴⁷, cu chirurcii¹⁴⁸ și cu doftorii¹⁴⁹.

Și s-a dus să viziteze pe cei bolnavi, stâlciți¹⁵⁰ și răniți pe care a pus să-i îngrijească în fața sa. Căci el avea fără doar și poate în cele două galere ale sale treizeci pînă la patruzeci de oameni răniți, dar dintre nobilii din preajma sa¹⁵¹ nu avea alt rănit decît pe Dyeric de Vyanne care dusesese în ziua aceea flamura ducelui de Burgundia; acesta avea piciorul străpuns de o săgeată. Și după împlinirea acestora, s-au dus <cu toții> să cineze din acele bunuri, multe sau puține, pe care li le dăduse Dumnezeu. Căci nu erau în galere alte lucruri de mîncare¹⁵² decît turtele¹⁵³ pe care le făcuseră în ajun, și nu era altceva de băut decît niște vin acru sau apă; căci vinurile lor bune se stricaseră și se înăcriseră din cauza șederii lor îndelungate pe apă.

Focul care ardea atunci în turn și în afară, văzut noaptea prin ceața cea groasă, părea să fie un singur tăciune, atît erau de roșii zidurile. Și spuneau ostașii din Picardia că de noaptea sfîntului Ioan¹⁵⁴ nu au văzut niciodată un foc mai frumos.

În noaptea aceea a poruncit căpitanul să fie ancorate galerele la o depărtare de țărm mai mare decît bătaia săgeții, punînd să se facă // noaptea mare pază și toți oamenii să doarmă sub arme. Și el însuși, înarmat pe de-a întregul, s-a culcat la pupa galerei. Dar în noaptea aceea străjerii au auzit mari vaiete și plînsete îndurerate dinspre castel. Și nu puteau ști ce este din cauza întunerii-
cului nopții cețoase. Și cînd a fost spre ziuă, au zărit¹⁵⁵ pe mai mulți // turci care sărutau trupurile morților și boceau asupra lor. Cînd s-a făcut lumină, au văzut pe creastă și în largul văii¹⁵⁶ o mare mulțime de turci culcați, ținîndu-și fiecare calul de frîu. Lucru ce l-a vestit straja de noapte seniorului de Wavrin care s-a și sculat îndată. Cînd i-a văzut pe ei și steagurile lor a știut că erau cei de la Dristra, așa că a pus neîntîrziat să fie îndreptate tunurile sale împotriva lor și să fie descărcate dintr-o dată asupra lor; în urma acestui fapt s-au trezit ei bine. Și au început fără a mai sta pe gînduri să o ia la fugă peste creastă pentru a se pune la adăpost.

¹⁴⁶ *Chainte*.

¹⁴⁷ *Mire* (de la lat. *miro*) termen general pentru medici, chirurgi și felceri.

¹⁴⁸ *Cyurgiens*.

¹⁴⁹ *Fulsiens*, desigur = *physiciens*.

¹⁵⁰ *Navrez*.

¹⁵¹ *Hostel*, poate avea și sensul de familie, casă.

¹⁵² *Pourveance*.

¹⁵³ *Wasteaulx*.

¹⁵⁴ Aluzie la obiceiul din Franța de a face focuri mari de sărbătoarea nașterii sf. Ioan Botezătorul (24 iunie) și de a sări peste flăcări. Dar întîmplările, redată aici, se leagă de tăierea capului sf. Ioan care cade la 29 august.

¹⁵⁵ *On choisit*. În secolele XI—XVI verbul „choisir” avea sensul de a vedea, a găsi.

¹⁵⁶ *Sur la montaigne et en la plaine de la valée*.

Cîteva români au coborît pe ţărm unde au găsit mai multe grînare subterane. Şi vă voi spune cum. În ţările de pe acolo, se fac gropi mari în pămînt ca nişte cisterne unde se bagă // grîu, ovăz şi tot felul de grăunţe şi apoi se acoperă deschizăturile gropilor cu pietroaie mari. Şi în dimineaţa <următoare> nopţii în care fusese atîta ceaţă, pămîntul de deasupra gropilor nu era jilav. După acest semn au fost descoperite toate grînarele de sub pămînt care se aflau în satul castelului Turcan unde era <şi> grîu <şi> bob şi mazăre, care au prins foarte bine galerelor; şi toţi s-au îndestulat şi fiecare i se părea că e o mană căzută din cer.

Curînd după răsăritul soarelui au sosit domnul cardinal, Regnault de Comfide, şi celelalte galere. Şi arăta cardinalul, prin felul său de a fi, că era foarte supărat că fusese cucerit castelul în lipsa lui. Şi cînd au trecut prin faţa galerei seniorului de Wavrin, acesta l-a salutat. Dar el i-a întors spatele, fapt de care seniorul de Wavrin a rămas uimit <neînţelegînd> care putea fi <cauza acestui lucru> şi ce anume îl îndemnase să nu // răspundă la salutul său. Şi s-a dus cardinalul să ancoreze departe de seniorul de Wavrin. Şi cardinalul a chemat în mare zor pe domnul Regnault de Comfide, şi cînd seniorul de Wavrin l-a văzut pe domnul Regnault că merge spre cardinal, el s-a suit în barca sa şi, împreună cu el, „patronii”¹⁵⁷ galerelor sale şi s-a dus şi el acolo. Şi cînd s-a urcat în galera cardinalului şi l-a salutat, cardinalul i-a spus că nu şi-au ţinut credinţa faţă de el, fapt pe care îl va aduce la cunoştinţa sfîntului nostru părinte papa şi tuturor principilor creştini. Şi a ameninţat pe cei doi „patroni” ai seniorului de Wavrin pe care acesta îi adusese acolo cu ei şi le-a spus cu duşmănie: „Voi sînteţi pricina acestei trădări; o voi spune ducelui¹⁵⁸ şi senioriei Veneţiei”.

p. 123

Atunci seniorul de Wavrin, foarte mirat de această purtare, spuse cardinalului, smerindu-se înaintea lui: „Domnule cardinal, binevoiţi să-mi arătaţi în ce chip spuneţi că v-am trădat şi eu vă voi răspunde îndată”. Şi cardinalul i-a spus că aceasta era pentru faptul că el venise să cucerească şi să ocupe castelul Turcan fără ştirea sau voia sa. La aceasta a răspuns seniorul de Wavrin, dezvinovăţindu-se că <atunci> cînd s-a despărţit de el nu ştia nimic despre acel castel pentru a-i vorbi despre el, şi că nu i-o luase mai înainte cu gîndul de a da asaltul singur, ci că ceea ce a făcut a fost săvîrşit la îndemnul românilor care i-au cerut ajutor şi sprijin, care au coborît primii pe uscat şi pe care turcii îi respinseseră încă înainte <de venirea lui>. De aceea se cuvenea şi trebuia neapărat ca el să dea ajutor românilor ca să-şi ducă mai departe // acţiunea începută şi că, prin aceasta, el nu a săvîrşit nici un fel de greşală sau de trădare. Şi dacă există vreunii care ar dori să susţină că el // ar fi fost vreodată învinuit¹⁵⁹ sau dojenit de trădare, el vrea să facă dovada dimpotrivă cu trupul

p. 67

p. 124

¹⁵⁷ *Les patrons de ses gallées.*

¹⁵⁸ *De Burgundia.*

¹⁵⁹ *Rete.*

său împotriva aceluia, numai să fie <tot> nobil. La aceasta cardinalul i-a întors vorba că el este preot și că nici nu poate și nici nu vrea să se măsoare în luptă dreaptă. Și seniorul de Wavrin a răspuns că propunerea pe care o făcea el nu-l privea pe cardinal, dar că oricând ar găsi <cardinalul> cu cale să aducă acest lucru la cunoștința papii și a tuturor principilor creștini, el <Wavrin> ar dobândi din aceasta mai multă cinste decât dojană. „Și ce am făcut, dacă vă gândiți bine, este mai mult spre lauda voastră care sînteți superiorul meu decât spre <lauda> mea“.

După ce cardinalul l-a auzit vorbind astfel pe seniorul de Wavrin, el și-a mai potolit întrucîtva mînia, dar a vorbit totuși tot cam înțepat¹⁶⁰. Dar seniorul de Wavrin nu a mai lungit-o, ci și-a luat curînd rămas bun. Și s-a retras în galera sa unde a venit să-l vadă domnul Regnault de Comfide, căruia i-a spus ca o plîngere: „N-ați auzit oare cuvintele de ocară pe care mi le-a spus cardinalul? Voi sînteți în slujba stăpînului meu prea temut, ducele Burgundiei, primind leafă de la el și eu sînt căpitanul vostru; și voi nu ați întărit cu cuvîntul vostru cuvintele mele, după cum trebuia să faceți. De aceea eu socot că nutriți împotriva mea aceeași supărare ca și cardinalul“. Și domnul Regnault a răspuns: „Eu nu aș fi știut să spun altceva decât ceea ce ați răspuns. Cardinalul și noi toți sîntem supărați pentru că n-am fost <și noi> la acea captură¹⁶¹“. Și atunci căpitanul l-a întrebat: „Ce pricină l-a îndemnat pe cardinal și pe domnia voastră să nu veniți numaidecît după mine, așa cum fusese statornicit la plecarea mea“? El i-a povestit adevărul, // spunînd cum s-a împotmolit galera cardinalului și că a trebuit să o descarce în întregime și chiar să lege toate celelalte galere de a sa pentru a o aduce din nou pe cursul <apei> și că turcii au stat tot timpul în ordine de bătaie în fața lui; astfel că ziua era pe sfîrșite cînd a plecat din fața orașului Dristra. Și atunci seniorul de Wavrin spuse: „Într-adevăr, a fost din mila lui Dumnezeu că acea galeră se împotmolise. Căci dacă ați fi plecat la ora hotărîtă și ați fi venit după mine, turcii ar fi fost la castelul Turcan înaintea noastră și l-ar fi păzit bine și noi n-am fi îndrăznit să coborîm pe uscat“.

<p. 68> În galera cardinalului era și gardianul¹⁶² fraților minoriți // de la Constantinopol, bărbat de seamă, doctor în teologie și om foarte de ispravă¹⁶³. Acesta, după plecarea seniorului de Wavrin de pe galera cardinalului, l-a muștrat foarte tare pe cardinal că vorbise cu el cu atîta mînie¹⁶⁴ și dușmănie

¹⁶⁰ *Un peu sur gorge.*

¹⁶¹ *Prinse.*

¹⁶² Titlu purtat de superiorii mănăstirilor franciscane.

¹⁶³ Bartolomeu de Genova de la care a rămas o importantă relație asupra luptelor din 1442 dintre creștini și turci (vezi ed. Dupont, II, pp. 2—11; vezi și N. Iorga, *Les aventures „sarrazines“ des Français de Bourgogne au XVe siècle*, în „Mélanges d'histoire générale“, Cluj, 1962, pp. 31—38).

¹⁶⁴ *Yreusement.*

în urma cărui fapt s-ar prea putea ca întreaga armată să-și piardă din avânt¹⁶⁵ și că în felul acesta s-ar ajunge a se îndreptați întârzierea de a face o ispravă bună¹⁶⁶. Și atît s-a sîrguit gardianul să-l îndemne pe cardinal, încît acesta l-a trimis la seniorul de Wavrin să-i ducă din partea sa vin de Malvasia¹⁶⁷, pîine și posmagi, pentru că ducea lipsă de ele pe galera lui. Și atunci domnul Regnault de Comfide, văzînd acest dar, a zis: „Domnule căpitan, eu văd bine că s-a făcut pace între domnul cardinal și domnia voastră; eu mă voi întoarce cu părintele <gardian> și voi spune domnului cardinal ceea ce mi-ați zis, anume că a fost mila lui Dumnezeu că galera lui s-a împotmolit“.

Curînd după ce s-au despărțit sus-numiții seniori de *căpitanul suprem*¹⁶⁸, p. 126 domnul¹⁶⁹ Țării Românești, ce se afla tăbărit cu corturi și pavilioane pe țărm, trimise la el ca să-i dea de știre că, la o zi de drum navigabil cu vînt prielnic de la acel loc, se afla o cetate¹⁷⁰ de patru ori mai mare decît castelul Turcan, într-o insulă mare și care se numea Giurgiu¹⁷¹. Și se putea merge pînă acolo, pentru a o împresura sau a o lua cu asalt, fără vreo primejdie din partea turcilor. Dar căpitanul a răspuns solului: „Duceți-vă la domnul cardinal și spuneți-i aceste vești pentru ca să știu ce va voi să hotărască“. Aceasta au și făcut. Și după ce cardinalul a descusut despre acestea cu tot felul de întrebări pe acel ostaș a spus: „Trebuie să avem aci pe seniorul de Wavrin pentru a ajunge la o hotărîre în această privință. Dar eu sînt încredințat că el nu va voi să vină aci; căci l-am auzit deunăzi cînd s-a despărțit de mine zicînd că o bucată de vreme¹⁷² el nu va mai veni încoace“. În ciuda acestui fapt, el a chemat din nou pe „gardianul“ din Constantinopol și i-a spus: „Întorceți-vă de îndată la seniorul de Wavrin și spuneți-i că îl rog să vină la mine pentru ca să cunoaștem părerea lui și să luăm o hotărîre cu privire la treaba de care i-au vorbit românii. Căci fără el, nu vreau să hotărăsc nimic. Și vorbiți-i în așa fel încît să binevoiască să ne facă cinstea¹⁷³ de a veni aci“.

De cum a poruncit cardinalul, „gardianul“ a și fost gata să-i dea ascultare. Și // s-a dus neîntîrziat la seniorul de Wavrin, căruia i-a arătat sarcina pe care o avea de la cardinal. La care i-a răspuns seniorul de Wavrin: „Nu este nevoie ca să merg eu. Cardinalul să hotărască ceea ce va găsi cu cale și să se ducă la împresurare sau la asalt. Eu voi merge totdeauna cu el. Căci eu // le voi lăsa întîietatea de acum înainte și lui, și oamenilor lui, să pornească ei primii

<p. 69>

p. 127

¹⁶⁵ *Porroit bien de pis valloir* (adică să piardă din potențialul ei de luptă).

¹⁶⁶ *Et que cestoit esponge d'un retardement de bien faire.*

¹⁶⁷ *Malvisée* (malvoisie) numire deformată a insulei Monembasia al cărei vin a fost renumit în tot evul mediu.

¹⁶⁸ *Capitaine general* = cardinalul.

¹⁶⁹ *Seigneur.*

¹⁷⁰ *Chastel.*

¹⁷¹ *Georgie.*

¹⁷² *En grant pieche.*

¹⁷³ *Condescendre.*

la asalt sau la luptă, pentru ca să aibă ei totdeauna cinstea, iar eu < să nu mai am > o asemenea muștrare¹⁷⁴ cum am avut de astă dată“. Acest răspuns nu l-a mulțumit pe „gardian“ și, întorcînd cuvîntul sus-pomenitului Wavrin, i-a spus că împrejurarea nu îngăduie să se vorbească astfel cu toată supărarea cuvintelor pe care i le spusese cardinalul.

Și atît s-a străduit¹⁷⁵ „gardianul“, încît a dus pe seniorul de Wavrin și pe domnul Regnault de Comfide în fața cardinalului unde, după venirea lor și după schimbul de salutări, le-a arătat ce îi spusese românii, cerînd părerea seniorului de Wavrin asupra acestora. El a răspuns: „Eu nu am văzut nici cînd, nici locul, nici cetatea¹⁷⁶. Ar fi deci lucru mai înțelept și mai de trebuință ca să cereți mai întîi părerea boierilor din Țara Românească, deoarece ei cunosc această treabă“. Iar aceștia, după ce au fost întrebați, au răspuns că părerea lor era aceasta: că, pentru binele creștinătății, cardinalul și căpitanul burgund să se ducă la cererea domnului românilor să împresoare și să cucerească acea cetate a Giurgiului¹⁷⁷. Și au spus că pentru îndeplinirea acestora, domnul românilor pusese să fie aduse două bombarde mari.

p. 128 Atunci seniorul de Wavrin, care dorea mult să pornească în această expediție, spuse cardinalului: „Nu ne rămîne decît ori să mergem acolo ori ba. Dacă va fi părerea voastră, voi merge cu domnia voastră cu toate galerele mele și voi lupta cît voi putea mai bine. Sau dacă vreți să mergeți la Nicopole, porunciți să se facă cum vă place. Așadar pentru a fi scurt — iată // ce știu să vă spun“. Și cardinalul a răspuns: „Dar, cinstite senior¹⁷⁸, dacă domnia voastră ați fi legatul sfîntului părinte, cum sînt eu, și eu aș fi căpitanul oastei burgunde, cum sînteți domnia voastră, ce ați hotărî să faceți?“ „Eu aș merge“, a spus seniorul de Wavrin, „să văd cu ochii acea cetate și să mă străduiesc cît voi putea mai bine < să o cuceresc >, deoarece acești boieri români spun că este o cetate care apasă mult pe creștini. Foarte curînd noi sau vom fi izbîndit sau ba, dat fiind forțele românilor care sînt de 6 000 de oameni cu două bombarde mari; și am și eu una foarte bună, ceea ce este mare lucru. Și ei spun că nu sînt decît vreo trei sute de oșteni turci în cetate. Eu doresc mult să o dobîndesc¹⁷⁹“. Atunci cardinalul a spus, „să fie în numele lui Dumnezeu care să ne călăuzească. Haidem acolo și să plecăm chiar acum, căci nu avem ce mai face aici“.

p. 70 După luarea acestei hotărîri, fiecare s-a retras în galera sa. Și românii, care dărimaseră și minaseră două laturi din zidul castelului Turcan, s-au retras în monoxilele lor. Apoi galerele care aveau vîntul prielnic au pornit înainte.

¹⁷⁴ *Remprogne.*

¹⁷⁵ *Exploita.*

¹⁷⁶ *La place.*

¹⁷⁷ *Georgie.*

¹⁷⁸ *Beau sire* (Sensul de deferență al adjectivului „beau“ s-a mai păstrat în denumirea anumitor rude prin alianță: beaupère, beau-frère etc.).

¹⁷⁹ În edițiile Dupont și Hardy „a veoir“, corectat de N. Iorga în ediția din 1927 în „aveoir“.

CUM AU PLECAT CREȘTINII DIN FAȚA CASTELULUI TURCAN PENTRU A SE DUCE SĂ ÎMPRESOARE CETATEA GIURGIULUI¹⁸⁰

După ce cardinalul, seniorul de Wavrin și românii au plecat de la castelul Turcan, a doua zi ei au ajuns în insula¹⁸¹ Giurgiului, unde era o cetate foarte puternică, pătrată, cu patru laturi lungi de zid și la colțul fiecărei laturi era câte un turn foarte mare, cu totul pătrat, și cel mai mic din aceste turnuri era mai mare și mai puternic decât turnul // castelului Turcan și tot astfel întărit cu gherete și cu galerii¹⁸² de lemn. Și erau în spre rîu¹⁸³ două mici parapete de zid care porneau de la cetate ajungînd pînă la acel rîu și la capetele lor erau de asemenea două turnuri tot așa de întărite cu galerii¹⁸⁴ ca și celelalte.

p. 129

După ce au coborît toți creștinii pe uscat — atît cei din galere cît și românii — turcii, care se aflau în acea cetate <în număr> cam de trei sute, au făcut o ieșire într-o foarte bună rînduială¹⁸⁵ împotriva taberii¹⁸⁶ românilor unde au rănit pe mai mulți la primul atac¹⁸⁷. Dar în urmă, ei au fost dați peste cap de acei români și alungați în cetatea lor.

Seniorul de Wavrin și cei din galerele sale s-au sfătuit și au chibzuit împreună cum ar putea să atace și să se apropie de cetate. S-a întîmplat că au găsit în acea insulă mai multe căruțe mici cu patru roți. Drept care s-au gîndit să facă din lemne groase gratii mari¹⁸⁸, pe care să le pună pe aceste căruțe, prinse cu furci mari de lemn. În jurul // acestor căruțe mai erau și alte gratii care atîrnau în jos. Și acolo împingînd înaintea lor aceste căruțe astfel înarmate și fiind și ei foarte bine apărați¹⁸⁹ de ele s-au apropiat de cetate pînă la marginea șanțurilor. Și acolo arbaletierii, pușcașii și arcașii îi apărau împotriva celor din gherete care aruncau pietre cu praștia¹⁹⁰. Căci de cînd creștinii noștri se apropiaseră atîta de ei, nu puteau să-i mai lovească¹⁹¹ cu tunurile sau cu mașinile¹⁹² lor <de război>, deoarece turnurile și zidurile nu aveau deschiză-

<p. 71>

¹⁸⁰ Georgie.

¹⁸¹ Isle.

¹⁸² *Garitée et bacicollée de bois*. E vorba de acele pridvoare de lemn pomenite în descrierea zidurilor de la Turtucaia și care corespund la așa-numitele „*bourde en bois*” din reprezentările castelelor medievale. Așezate ca niște balcoane acoperite deasupra zidului, ele servesc ca post de apărare împotriva dușmanului, ajuns la picioarele zidului.

¹⁸³ Dunăre.

¹⁸⁴ *Bacicollées*.

¹⁸⁵ *Convenant*.

¹⁸⁶ *Quartier*. Aici nu e vorba de o tabără organizată permanent, ci de corpul de trupe al românilor grupați de o parte în așteptarea luptei.

¹⁸⁷ *De venue* (de îndată fără greutate).

¹⁸⁸ *Cloies* (claies).

¹⁸⁹ *Taudez*.

¹⁹⁰ *Pierre à fondes*.

¹⁹¹ *Grever*.

¹⁹² *Engins*.

p. 130 turii în jos și nu aveau nici o apărare decât pe sus. Cetatea a fost asadar asediată dintr-o parte de români și dintr-alta de cei din galere. Și acolo // seniorul de Wavrin a pus să se facă mari tranșee¹⁹³ și șanțuri în dosul căruțelor care le țineau adăpost; apoi trimise toate turnurile din galere pentru a le îndrepta împotriva galeriilor¹⁹⁴ și a barbacanelor turnurilor și zidurilor. Și chiar în acea noapte, el a pus să fie dată jos bombardă care era pe galera sa și să fie tîrîită de mulțimea de ostași, pe tălpi de sanie¹⁹⁵ pînă în fața acelei cetăți. Dar pentru a pune la adăpost¹⁹⁶ bombardă, a pus să se încheie mari apărători din grătii¹⁹⁷. Și în timpul acelei nopți s-a pregătit totul pentru a se putea trage și porni la treabă a doua zi, în zorii zilei, și a poruncit tunarilor să tragă între turn și zid, drept în inima¹⁹⁸.

Așadar cînd s-a luminat de ziuă îndeajuns pentru a putea ochi cetatea, acea bombardă și-a început isprava; ghiulelele sale erau din piatră de Brabant, ușoare și puțin rezistente. Și a bătut drept în locul unde poruncise căpitanul, adică între turn și zid; și s-a fărîmițat¹⁹⁹ piatra²⁰⁰ <făcîndu-se> pulbere, răs-pîndind multă vreme foarte mult fum și într-atîta încît nu s-a mai văzut cîtva timp nici turnul, nici zidul. S-a crezut că acea piatră a străpuns pînă dincolo, drept care printre oamenii noștri s-a ridicat mare chiot. Cînd s-a risipit norul de praf s-a văzut între zid și turn o mare crăpătură. Atunci s-a crezut că lucru sigur că piatra fusese pricina. Adevărul era că nu <piatra> făcuse aceasta, ci turnul căpătase această crăpătură de cînd fusese clădit și se depărtase de latura zidului²⁰¹. Căci turnurile // erau toate patru masive <avînd> mai bine de douăzeci și patru de picioare²⁰² înălțime. Creștinii totuși, crezînd că piatra făcuse această spărtură, au încărcat din nou bombardă și au pus-o să bată tot în locul dintîi. Și s-a făcut tot atîta puzderie de praf ca și la lovitura dinainte; după ce s-a risipit, fiecare spunea că, într-adevăr, spărtura e mult mai mare ca înainte. Și a reînceput acel chiot care a ajuns pînă la urechile domnului Țării Românești, care a întrebat ce s-a întîmplat. I s-a spus că bombardă celor din galere făcea minuni și că după vreo două sau trei lovituri ea va dărîma unul din turnuri. În urma acestor vești, a încălecat și a venit în această parte ca să vadă cum stă lucrul. Și atunci, ca unul căruia îi aparținea acea cetate (căci o

p. 131

<p. 72>

¹⁹³ *Trenquis.*

¹⁹⁴ *Bacicolles.*

¹⁹⁵ *Esclan.*

¹⁹⁶ *Taudsier.*

¹⁹⁷ *Grans manteaulx de cloies.*

¹⁹⁸ *Droit en lame*, adică drept la mijloc.

¹⁹⁹ *S'espaustra.*

²⁰⁰ (Care servea de ghiulela).

²⁰¹ *La tour avoit prins son fondement quant elle fut faite et avoit delaissié le pan de mur* (de citit: „fîndement” care desemnează acea falsă spărtură, de fapt intervalul rezultat din depărtarea turnului de zid).

²⁰² Cam 8 m, un picior avînd 33 cm.

făcuse tatăl său²⁰³ și el fusese în ea de mai multe ori și totuși nu luase niciodată seama la spărtură) când a văzut-o a fost și el de părere că într-adevăr era făcută de bombardă. De aceea a rugat să binevoiască să o încarce din nou și să tragă din ea în fața lui. Și atunci seniorul de Wavrin, cum era ora prânzului și nu mîncase încă în acea zi, a spus domnului Țării Românești: „Eu încredințez bombardă și tunarii în mîinile voastre; puneți-o deci să tragă după placul vostru, căci eu mă duc să prînzesc pe galera mea“. Și a luat cu el pe domnul Regnault de Comfide ca să mînince <cu el>.

Curînd după aceea, domnul Țării Românești a pus să se încarce bombardă și să tragă după placul său. După această lovitură, cînd s-a risipit norul de praf, i s-a părut și lui că acea spărtură e mai lungă ca înainte și chiar că turnul se aplecase. De aceea a pus să fie încărcată și mai mult²⁰⁴ și să se mai tragă încă o lovitură și se părea că // spărtura crește mereu și că turnul se apleacă din ce în ce mai mult. p. 132

Și atunci domnul Regnault de Comfide, care prînzea cu seniorul de Wavrin, îi spuse: „Acest român va pune bombardă noastră să tragă atît de des pînă va plesni; ar trebui să trimitem vorbă acolo să o lase să se mai răcească și să nu mai tragă pînă nu vă veți reîntoarce“. Dar mai înainte ca trimisul să fi putut sosi, românul a mai pus iar să tragă și au plesnit două din cercurile bombardei care au ucis pe doi galiongii²⁰⁵, oameni de ispravă și bărbați viteji în felul lor, care mult au fost plînși și căinați²⁰⁶. Cînd au aflat vestea aceasta, amintiții Wavrin și Comfide au fost tare supărați. Dar comitele²⁰⁷ galerei le spuse că dacă nu s-au rupt decît două cercuri și doagele²⁰⁸ nu sînt stricate, el o va aduce iarăși în bună stare.

Curînd după-masă, s-au dus Wavrin și Comfide să vadă bombardă. Dar domnul Țării Românești se și // înapoiase²⁰⁹ la cartierul său din tabără²¹⁰ <p. 73> pentru a porunci să tragă și cu <cele> două bombarde foarte mari pe care le adusese. Dar ele nu aveau lada de încărcare decît pentru trei sferturi fără cutie²¹¹ (?) așa că atunci cînd o încărcă ghiuleaua de piatră mai rămînea încă

²⁰³ Cetatea Giurgiului a fost ridicată de Mircea cel Bătrîn, la sfîrșitul veacului al XIV-lea, prima mențiune documentară datînd din 23 sept. 1402, cf. I. Barnea, P. Cernovodeanu și C. Preda, *Șantierul arheologic Giurgiu*, în „Materiale și cercetări arheologice”, IV (1957), p. 219.

²⁰⁴ *Rechargier de plus belles* (ed. N. Iorga); *rechargier de plus balles* (ed. Hardy).

²⁰⁵ *Galliotz*.

²⁰⁶ *Condolus*.

²⁰⁷ *Le commitre de la galée*.

²⁰⁸ *Deuves* (douve).

²⁰⁹ *Repairié*.

²¹⁰ *Au quartier de son siège*.

²¹¹ *Elles n'avoient de chasse que trois quartiers sans la chambre*.

afară cam o optime²¹². Și nu știau tunarii să ochească²¹³ (?) cetatea, astfel că pietrele treceau întotdeauna pe deasupra.

p. 133 Când comitele galerei seniorului de Wavrin a ajuns la bombardă, a ferecat-o²¹⁴ cu un cablu prin locurile unde cercurile erau plesnite, și după aceea s-au mai tras două lovituri; dar la a doua au mai plesnit alte două cercuri și o doagă²¹⁵ așa că l-a ucis pe unul din // marinarii²¹⁶ galerei și a fost mare păcat. De aceea îndată căpitanul a pus să fie urcată iar pe tălpi și să fie trasă din nou în galera sa. În timp ce se trăgea înapoi acea bombardă spre galeră, turcii au făcut o ieșire împotriva românilor care își păzeau tunurile; au ucis trei din ei iar ceilalți au luat-o la fugă. Și acei turci au ținut²¹⁷ cea mai bună bombardă a românilor, dar ei care erau oșteni foarte voinici s-au desmeticit și au respins pe turci în cetate. După aceea un călugăr minorit de pe galere care trăise la Ierusalim, numit fratele Ilie²¹⁸, a deștinuit acea bombardă fără să o strice, ceea ce este un prea iscusit meșteșug, măcar că și-a rupt brațul din ne-băgarea sa de seamă.

Văzînd seniorul de Wavrin așadar că bombardele românilor nu aduceau nici o vătămare acelei cetăți, s-a întîlnit cu acel domn al Țării Românești și i-a spus așa: „Cu ajutorul bombardelor voastre nu vom cuceri noi această cetate și ne este cu neputință a o cuceri decît doar în chipul în care am cucerit castelul Turcan. Și mi se pare mie, din parte-mi, că ar fi nemerit ca fiecare să facă legături de surcele și să aducă atîta lemn cît va putea; și acesta să fie aruncat, ferit de vînt, pe lîngă ziduri și turnuri cît se poate de sus și apoi să i se dea foc pentru ca flacăra să pătrundă în cetate“. Acest sfat a fost primit de toți, și de români și de cei de pe galere. S-a poruncit neîntîrziat ca fiecare să aducă lîngă zidul cetății atîtea legături de surcele și alte lemne cît va putea.

p. 134 Iar seniorul de Wavrin, care avea un braț // de care nu se putea folosi, în urma unei lovituri de piatră pe care o primise la castelul Turcan, s-a dus să care lemne pentru ca să nu se murmure împotriva lui că s-ar fi prefăcînd mai // bolnav decît este și nu a vrut să îngăduie ca hirurgii să pună nici un fel de plasture atît timp cît a stat în fața cetății Giurgiului, măcar că se simțea bolnav; el credea că mergînd, venind și trudind²¹⁹, va învinge răul. Dar totuși mărturisea că răceala ceții pe care o simțise cînd își scosese armura în fața castelului Turcan era cauza de căpetenie a boalei sale. Astfel că acuma trudin-

²¹² *Demi-quartier*.

²¹³ *Assener* = a atinge, a nimeri.

²¹⁴ *Waroqua*, de la *waroque*, bățul cu care se răsuțește frînghia ce leagă încărcătura unui car.

²¹⁵ *Douve*.

²¹⁶ *Maroniers* (mariniers).

²¹⁷ *Claverent* (de la *clavare*) = în l. franc. *clouèrent*.

²¹⁸ *Helye*.

²¹⁹ *Faire paine*.

du-se <mult>, durerea celor două degete strivite de la mîna l-a lovit pînă în inimă, din care cauză a fost readus de domnul Regnault de Comfide la galera sa, bolnav rău. Aşadar a trimis să cheme pe medicii şi pe hirurgii care, după ce l-au cercetat cu de-amănuntul, au spus că nu vor face nimic pînă a doua zi de dimineaţă, după ce vor fi văzut urina sa. Şi atunci seniorul de Wavrin a rugat pe domnul Regnault de Comfide să primească să fie locţiitorul său şi el va porunci tuturor celor de pe galerele sale să-l asculte ca pe el însuşi, şi aşa s-a şi făcut. Iar domnul Regnault şi-a făcut datoria ca un cavaler viteaz în lipsa căpitanului său. Iar acesta, cît a ţinut acea noapte, a fost grozav de bolnav şi l-a lovit o podagră ce s-a ivit la toate încheieturile trupului său şi toate degetele de la mîna sa dreaptă au căzut în palmă²²⁰; picioarele şi braţele îl chinuiau <de durere> şi în curînd n-a mai avut nici un mădular cu care să se poată ajuta şi nu făcea decît să strige de durerea cea mare pe care o simţea. Şi medicii, şi hirurgii galerei cardinalului care erau // doftori de seamă în medicină şi în chirurgie, îl întrebau de unde crede că i-a putut veni această boală. Iar el le-a spus că aceasta se întîmplase în faţa castelului Turcan din cauza <loviturii> pietrei²²¹, a căldurii, a sudorii şi a ceţii, aşa cum s-arătat mai sus.

p. 135

Cînd s-a făcut dimineaţă, medicii i-au pus ventuze mari pe umeri, pe spate şi la capătul spinării. Şi creseau cu briciul carnea şi scoteau cu ventuze sîngele pe care îl cîntăreau într-o balanţă ca să ştie cîte uncii au scos. Şi totuşi, mai întîi de toate, eu găsesc că atunci cînd un căpitan sau conducător de oaste se simte întru cîtva rănit sau bolnav, el nu trebuie să stea în trîndăvie, ci să ia seama ca din aceasta să nu iasă mai mare neajuns care să poată lovi un întreg popor, o oaste sau o ţară.

Şi acum îl voi lăsa pe acel senior de Wavrin, care se afla în mare betuşug de boală şi vă voi spune despre domnul Regnault // de Comfide şi despre domnul Țării Româneşti care puneau să se adune lemne şi legături de surcele cît mai multe cu putinţă. Şi şi-au împlinit bine oştenii datoria lor şi au adunat atîta că îşi făceau pavăză împotriva apărării turcilor²²². Şi cînd li s-a părut că erau îndeajuns, s-a dat poruncă să se arunce totul în şanţuri, care nu erau mai adînci de patru picioare, pînă ce s-or umple, şi apoi s-a aruncat tot ce a mai rămas la piciorul unui zid şi unui turn cît s-a putut mai sus²²³. Dar cum s-a aruncat tot lemnul şi s-a văzut că nu ajunge destul de sus, s-a poruncit ca fiecare să se ducă din nou să mai aducă, afară doar de cei rînduiţi să facă de pază.

<p. 75>

Turcii, cînd au văzut că <duşmanii> se mai duceau încă după lemne pentru

p. 136

²²⁰ S-au zgîrcit (?).

²²¹ E vorba de lovitura ghiulelei de piatră primită de el în faţa Turtucaiei de care se aminteşte ceva mai sus.

²²² *Que saulvement s'en taudoient contre la deffence des Turcs.*

²²³ În ediţia lui N. Iorga a fost omisă din greşeală o parte din text după cuvintele: le plus haut [qu'on porroit: mais quant tout fut geste et on vey que le bois ne ataignoit pas hault] assez ... etc.

a le îngrămădi²²⁴ (?) mai sus peste acelea care erau proptite de zidul lor, în ciuda tunurilor și puștilor²²⁵ care trăgeau împotriva zidurilor și a gheretelor lor, au venit să întâmpine moartea, coborînd cu frînghii coșuri²²⁶ pline de jeratic asupra lemnului care erau așezate lângă zidurile lor. Dar era prea târziu; măcar că dacă ar fi dat foc de la început cînd se aruncau lemne lângă zidul lor, nicidecum cetatea n-ar fi fost cucerită așa cum a fost. Căci pe măsură ce s-ar fi aruncat acolo lemnul, s-ar fi aprins, ar fi ars și s-ar fi mistuit mai mult <lemn> decît s-ar fi putut aduce. Dar, din focul pe care l-au aruncat în coșuri²²⁷ s-a aprins vălvătaie atît de mare în mijlocul lemnului, încît flacăra a zburat pînă la gherete care s-au aprins și focul a înaintat și mai mult și a pătruns în cetate și în turnurile care erau acoperite cu lemn și s-a întins mai departe decît ar fi voit turcii. Aceștia, cu apa pe care se duceau să o aducă de la poarta dinspre șanț, se sîrguiau mult să stingă focul și pușcașii și arbaletierii își făceau prea bine datoria de a nu-i lăsa.

p. 137 Subașul, cînd a văzut că apărarea prin luptă nu le-ar folosi la nimic și că pînă în cele din urmă ei nu vor putea scăpa și vor fi toți morți și prinși, atîta s-a tocmit cu domnul Țării Românești încît i s-au predat, cu condiția să le cruce viața și puținele lucruri pe care le aveau în cetate; și l-a rugat să binevoiască să înceteze tragerea pentru ca să // poată stinge focul și să-i predea cetatea nevătămată și întreagă.

<p. 76> Domnul Țării Românești care dorea mult ca cetatea să rămînă nevătămată și să nu fie arsă, luă ca ostatici, drept cheazășie a acestui lucru, pe acel subașiu împreună cu treizeci din turcii cei mai buni. Apoi a venit la domnul Regnault de Comfide care punea să tragă din plin împotriva // celor care voiau să stingă focul. Și i-a spus că, pentru Dumnezeu, să înceteze tragerea și aruncarea de ghiulele, căci turcii i s-au predat cu condiția să le cruce bunurile lor și viața lor, drept care el a și primit ca ostatici pe subașii cetății și treizeci de turci. Și a spus de mai multe ori: „pentru Dumnezeu, lăsați să se stingă focul pentru ca cetatea mea să nu fie arsă; căci este cea mai puternică cetate care se află pe Dunăre și care ar putea să facă cel mai mare rău tuturor creștinilor de pe aci, dacă ea ar fi în mîinile turcilor. Căci atunci cînd turcii vor să facă incursiuni în Țara Românească sau în Transilvania, ei trec împreună cu caii lor pe această insulă de aci și pe podul castelului care este pe brațul rîului ce pătrunde în Țara Românească. Și ei cutreieră toată țara și cară cu ei pe acolo tot ce au prădat. Așa că românii, cînd îi urmăresc pentru a-și redobîndi lucrurile lor, nu le pot face nici un rău din cauza acelei cetăți. Dar atunci cînd turcii treceau dincolo, prin rîu, românii întotdeauna îi ajungeau din urmă și

²²⁴ *Rencrunquier.*

²²⁵ *Cullevrine.*

²²⁶ *Mandes.*

²²⁷ *Bantes*, greșit în loc de *mandes*.

îi loveau în spate, ucigîndu-i și luînd pe mulți din ei în prinsoare“. Așadar domnul Regnault de Comfide, văzînd cum stau lucrurile, a zis românului: „Mergeți la stăpîinii mei, cardinalul și domnul de Wavrin, pentru a afla care este voința lor și apoi faceți-mi-o cunoscută și mie căci eu vreau să mă călăuzesc după ea“.

Atunci domnul Țării Românești a dat pinteni calului; și a alergat la cardinal, căruia i-a povestit lucrul în același chip cum îl povestise domnului Regnault de Comfide, mai spunînd pe deasupra cardinalului: „Dacă îmi pot redobîndi întreagă cetatea mea, pe care tatăl meu a pus să o ridice, atunci chiar și femeile din Țara Românească, cu furcile lor de tors, vor fi în stare să recucerească Grecia“. Dar celor care îl auzeau li se părea într-adevăr că el nu lua seama la ceea ce spunea, decît numai doar ca să-și poată recăpăta cetatea nevătămată și întreagă. Căci el mai spunea că nu se afla nici o piatră în acea cetate care să nu fi costat pe tatăl său <cît> un bolovan de sare²²⁸, care se scoate din stîncile din Țara Românească cum se scoate pe aci pietrișul din cariere.

Deci cardinalul a trimis la seniorul de Wavrin care era rău bolnav și avea toate mădularele sale ca sfîrșite, în afară de limbă. În ciuda acestui fapt, a fost foarte bucuros cînd a auzit vorbindu-se despre predarea cetății. Și a zis că voința²²⁹ cardinalului era și a sa. Așadar cardinalul a poruncit să se stingă focul și să fie înapoiată cetatea domnului Țării Românești // care a fost foarte bucuros <de aceasta>. Și cînd focul a fost stins, turcii au plecat din cetate cu toți caii și cu bagajele lor. Prin tratatul pe care îl încheiaseră cu acel domn român, el trebuia să-i treacă în siguranță, împreună cu lucrurile lor, peste riul Dunării în țara Bulgariei²³⁰. Drept care domnul Țării Românești a cerut cardinalului să le dea un salv-conduct și acesta de îndată i l-a și dat.

În timpul acesta, fiul domnului Țării Românești s-a dus la seniorul de Wavrin // și după ce l-a salutat i-a spus printr-un tîlmăciu²³¹ că avea de gînd să pornească o ispravă împotriva turcilor și că dacă i-ar făgădui să nu-l dea pe față, el îi va dezvălui taina sa. Lucru pe care i l-a făgăduit cu jurămînt seniorul de Wavrin, de bunăvoie²³². Și atunci tîlmăciul, învățat de fiul domnului Țării Românești, zise așa: „Tatăl meu a trimis să mă cheme și mi-a spus că dacă nu îl voi răzbuna împotriva subașului acestei cetăți a Giurgiului, mă reneagă și

<p. 77>

p. 139

²²⁸ Vlad Dracul se referea probabil la exploatarea ocnelor de sare care constituiau un venit al domniei, din care Mircea cel Bătrîn a putut cheltui sumele de bani necesare construirii cetății. Vezi și P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București 1944, p. 137 și *Aurora Ilie*, *Știri în legătură cu exploatarea sării în Țara Românească pînă în veacul al XVIII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, I, 1956, p. 158.

²²⁹ *Le bon plaisir*.

²³⁰ *Bolgarye*.

²³¹ *Truceman* (truchement).

²³² *Liberalement*.

nu mă mai socoate ca fiul său. Căci el este acela care l-a trădat și care, eu salv-conductul sultanului²³³, l-a făcut să meargă la acel sultan și apoi l-a dus prizonier în castelul din Gallipoli unde l-a ținut multă vreme cu amîndouă picioarele ferecate în lanțuri. Dar s-au întors lucrurile astfel că el și turcii²³⁴ lui s-au predat tatălui meu cu <condiția> cruzării vieții și a lucrurilor lor și să fie trecuți nevătămați în țara Bulgariei. Și eu mă voi duce cu două mii de români la două leghe de aici să trec râul pe acolo și le voi întinde curse pe drum și astfel, cînd vor crede că se îndreaptă spre Nicopole, eu voi fi înaintea lor și îi voi uide pe toți^a.

La acestea, seniorul de Wavrin nu a răspuns nici un cuvînt, nici <că e> rău, nici <că e> bine. Și a plecat acel fiu al domnului Țării Românești ca să se ducă să-și îndeplinească isprava. Și pînă în două sau trei ore după aceea, cardinalul trimise seniorului de Wavrin salv-conductul pentru turci, pe care își pusese el pecetea ca să-și atîrne și acesta pecetea sa.

p. 140 Și a răspuns că nu era în cădere să pună pecetea împreună cu cardinalul, pentru că <acela> era în fruntea întregii armate; dar făgăduia că <atît> el <cît> și oamenii săi vor păzi acel salv-conduct pe care l-a întocmit cardinalul. // De care răspuns a rămas foarte mulțumit cardinalul. Și li s-a dat turcilor acel salv-conduct împreună cu vasele pentru a trece Dunărea

<p. 78> Așadar cînd turcii s-au văzut eliberați²³⁵ astfel, și-au scos mai întîi șeile de pe cai și le-au pus într-o luntre mică ce fusese capturată în fața acelei cetăți. Apoi au legat toți caii unul de coada altuia²³⁶ // și au legat calul dintîi de acea luntre²³⁷ care mergea cu vîsle. Și în felul acesta au trecut râul. Și se vedea bine, dacă te uitai la cai, că ei erau obișnuiți să meargă adesea astfel. Și în alte monoxile înguste s-au suit turcii cu toate lucrurile lor. Dar cînd au trecut prin fața galerelor i-au privit pe creștini cu ochi răi și foarte dușmănoși. Și își țineau arcurile întinse, cu săgeata în mînă, scuturile²³⁸ la gît, arătînd prin înfățișarea lor că dacă s-ar lega cumva de ei erau gata de luptă. Și în chipul acesta au trecut acel rîu al Dunării și au intrat în țara Bulgariei.

Așadar turcii, după ce au trecut apa, au încălecat pe caii lor pentru a-și urma drumul²³⁹. Dar ei nu au ajuns departe, că i-a prins în cursă pe neașteptate acel fiu al domnului Țării Românești și i-a ucis pe toți. Și subași-ul însuși care îl trădase pe tatăl lui, așa cum s-a arătat mai sus, a fost adus viu înaintea lui; acestuia după ce i-a amintit trădarea sa, i-a tăiat capul cu mîna sa. Și îndată

²³³ Murad al II-lea.

²³⁴ Sarrazins.

²³⁵ Despechiés.

²³⁶ *Queue à queue*, adică în monom.

²³⁷ Batel.

²³⁸ Targes.

²³⁹ *Pour exploiter leur oirre*.

ce românii despuiră pe acei turci, i-au înșiruit goi pe malul // apei și era o p. 141
privești cruntă pentru cei din galere, când au trecut prin fața lor.

Acum voi înceta de a mai vorbi de fiul domnului Țării Românești, care
îndeplinise porunca tatălui său și voi vorbi despre creștinii noștri, adică despre
cardinal și despre seniorul de Wavrin, cum au plecat din acest loc pentru a se
duce să atace o cetate așezată pe malul râului în țara Bulgariei, numită Rus-
ciuc²⁴⁰.

119. CUM AU ARS TURCII SATUL ȘI CETATEA RUSCIUC CIND AU VĂZUT CĂ VIN GALERELE

După ce a fost cucerită cetatea Giurgiului de către creștini și înapoiată
domnului Țării Românești, căruia trebuia să-i aparțină de drept, acel domn al
românilor, foarte bucuros de această ispravă, a spus cardinalului și seniorului
de Wavrin că pe drumul Nicopolului, în susul râului, se află o cetate a turcilor,
așezată în țara Bulgariei, numită Rusciuc, destul de asemănătoare cu castelul
Turcan. Și, deoarece râul era foarte îngust în dreptul acelei cetăți, turcii îl
treceau adeseori și prădau²⁴¹ în Țara Românească, unde făceau multe rele, și
dacă ar fi lăsați ar mai face încă și mai multe // de acum înainte, ca răz bunare
împotriva măcelului²⁴² săvârșit asupra oamenilor lor. Și se ruga și cerea stărui-
tor, cu blîndețe, în numele lui Dumnezeu, ca să binevoiască să pornească tot
înainte și să o atace cu îndrăzneală²⁴³; căci dacă s-ar face așa ar fi lucru ușor
s-o cucerească, spunînd // că avea vești sigure că ungurii veneau cu oaste mare
și că se aruncaseră²⁴⁴ în orașul Nicopole. Aceste vești au fost aduse de cardinal
la cunoștința seniorului de Wavrin care zăcea în mare nevointă de boală²⁴⁵.
Și a răspuns că nu e în stare să fie de vreun folos și că lăsa totul în seama
cardinalului, a domnului românilor și a domnului Regnault de Comfide, locți-
torul său în această privință²⁴⁶. Dar totuși spuse că dacă acel castel nu era
mai puternic decît castelul Turcan, el îi sfătuia cu hotărîre să-l atace; dar se
ruga și cerea stăruiitor cardinalului ca ziua pe care o hotărîse el ungurilor pen-
tru a fi în fața Nicopolei, adică sfînta Maria din septembrie²⁴⁷, să nu fie dată
uitării, nici să nu facă vreo abatere de la făgăduiala lor, pe care el însuși o

<p. 79>

p. 142

²⁴⁰ Roussico.

²⁴¹ Courioient (făceau incursiuni).

²⁴² Discipline, termen care avea din secolele XI—XIII sensul de: 1) pedeapsă, 2) măcel,
prădăciune.

²⁴³ Assaillir de bon visage.

²⁴⁴ Bouter.

²⁴⁵ En moult grant enfermeté de maladie.

²⁴⁶ Partye.

²⁴⁷ 8 septembrie.

jurase și o întărise cu pecetea sa. De la Giurgiu pînă în cetatea Rusciuc putea fi cam șase mile și cu vîntul prielnic care sufla, puteau fi acolo foarte curînd, căci chiar cu vîslele nu mergea decît o zi și jumătate.

p. 143 Așadar cardinalul a pus să se ridice ancorele, să se întindă pînzele și să se îndrepte spre castelul Rusciuc unde au ajuns în mai puțin de două ore datorită vîntului prielnic pe care l-au avut. Dar turcii, care au văzut galerele venind și care aflaseră că sus-zisele castele Turcan și Giurgiu fuseseră cucerite și că toți turcii de acolo muriseră, s-au temut mult de creștini. De aceea văzînd galerele venind, i-a cuprins așa de mare spaimă, încît au dat foc cetății și întregului sat, apoi // au luat-o la fugă. Și ancorele galerelor au fost aruncate acolo pentru răstimpul rămas din ziua aceea și pentru noaptea următoare, chiar în fața castelului și a satului care ardeau.

<p. 80> Răspîndindu-se prin țară aceste vești, cum că oamenii noștri biruiau pe păgîni, creștinii care trăiau în Bulgaria ca tributari²⁴⁸, trezindu-se, s-au sfătuit împreună și au spus că nu mai vor să rămînă sub stăpînirea turcilor. Ei s-au hotărît și au încărcat în care și căruțe toată averea lor și femeile și copiii, luînd cu ei și toate vitele lor ca să vină la domnul Țării Românești și la creștinii din galere, ca la cei care li se păreau oameni destul²⁴⁹ <de destoinici> pentru a ține piept turcilor care mai rămăseseră. // Și acei bulgari creștini au înștiințat pe domnul Țării Românești și pe cardinal de venirea lor, rugîndu-se pentru slava lui Dumnezeu să binevoiască să-i primească. Dar turcii, care aflaseră că acei bulgari creștini se răzvrăteau, s-au luat după ei — fiind cam între opt sute și o mie de oameni — și i-au urmărit la o leghe de acel ținut, lîngă Rusciuc, unde i-au împresurat pe un munte. Dar domnul Țării Românești, aflînd adevărul despre acest lucru, a pus caii săi să treacă înot rîul și a trecut cu mai bine de patru mii de oameni ca să meargă în ajutorul celor împresurați. Dar turcii nu au stat să-l aștepte, și cînd au știut că vine cu atîta oaste, ei au luat-o la fugă care mai de care. Și acei bulgari s-au supus²⁵⁰ domnului Țării Românești, rugîndu-l smerit să binevoiască să-i ajute să // treacă Dunărea și să le dea sau dăruiască un loc în țara sa unde să locuiască.

p. 144

Atunci domnul Țării Românești care avea o țară mare și încăpătoare și cu mai puțin popor în unele ținuturi de margine²⁵¹, le-a încuviințat cu dragă inimă cererea, primindu-i cu dărnicie ca supuși ai săi. Apoi domnul român a cerut cardinalului și seniorului de Wavrin să-i ajute să treacă pe acești creștini bulgari peste rîul Dunării pînă vor fi în țara sa, pentru a-i scoate din robie²⁵². Și le-au trebuit trei zile și trei nopți încheiate pentru a-i trece. Căci erau mai bine de 12 mii de oameni: bărbați, femei și copii, fără <a mai so-

²⁴⁸ *Trehu.*

²⁴⁹ *Ils estoient gens assez.*

²⁵⁰ *Se rendirent.*

²⁵¹ *Marches.*

²⁵² *Chetivetté.*

coti> lucrurile lor și vitele; și ziceau cei care i-au văzut că erau oameni cam de același fel cum sînt țigani²⁵³. Și după ce au trecut cu toții de partea cealaltă a apei, domnul Țării Românești s-a arătat foarte bucuros de a fi cîștigat așa de mult norod și spunea că neamul bulgăresc avea oameni foarte viteji. Și a mulțumit mult cardinalului și seniorului de Wavrin de binele pe care li-l făcuseră pînă atunci, zicînd că dacă oastea de față a sfîntului nostru părinte și a ducelui de Burgundia nu ar fi făcut în această expediție alt bine decît de a mîntui 11 sau 12 mii de suflete de creștini, scoțînd trupurile <lor> din robie și din mîinile turcilor, și <încă> i se părea că acest lucru este o mare ispravă.

Așadar cardinalul și domnul Țării Românești au hotărît să pornească a doua zi dis-de-dimineață spre Nicopole. Și au făcut precum au vorbit²⁵⁴. Și le-a trebuit galerelor cinci zile pentru a merge pînă acolo unde turcii, care știau de venirea lor, au așezat²⁵⁵ mai multe tunuri și bombarde în afara orașului, într-un loc nisipos. Lucru pe care îl bănuiau cei din galere care, din această cauză, își și pusese artileria lor la prora vaselor²⁵⁶. Și cînd treceau galerele, nu se poate arăta în cuvinte ce grozăvie era, cînd se auzea cum se aruncau ghiulele atît de o parte cît și de cealaltă, măcar că din partea turcilor nu erau, în această cetate, decît cei care mînuiau tunurile. Dar cu mila lui Dumnezeu, galerele au trecut fără mare vătămare; numai trei au fost atinse, dar nu în vreun loc primejdios.

Așadar, cei din galere, aruncînd ghiulele împotriva dușmanilor lor și su-nînd din trîmbițe și goarne, au trecut prin fața orașului Nicopole, de unde fuseseră respinși ungurii. Și s-au dus să ancoreze în fața unui turn mare rotund, înconjurat de ziduri, în chip de brace²⁵⁷, care turn era așezat pe malul apei, pe pămîntul Țării Românești²⁵⁸. Acel oraș al Nicopolului este lung și îngust, așezat pe înălțime, cu o cetățuie puternică deasupra; și pe două laturi ale orașului sînt două parapete mari de zid, care coboară de la acea cetate pînă la rîu; aceste parapete sînt întărite cu turnuri mari, rotunde. Și nu mai era decît un gard mare de pari de lemn în rîu, care mergea de la un parapet pînă la celălalt. Și acolo erau șase galere și galiote pe care turcii le scufundaseră în apă lîngă gardul de pari și nu se vedeau decît pupele deasupra apei. În timpul acestei nopți²⁵⁹ în care au ajuns galerele în fața Nicopolului, dom-

p. 145

<p. 81>

²⁵³ *Egiptiens* (Nume dat în evul mediu țiganilor și păstrat în numirile date de englezi: gipsy, sau de spanioli: gitani).

²⁵⁴ *Devisé*.

²⁵⁵ *Affusterent*.

²⁵⁶ *Proues*.

²⁵⁷ *Brayes* (de la lat. med. *braca*), lucrare de apărare care se executa în fața unui pod sau a unei porți.

²⁵⁸ = Nicopoia mică (Nicopolis minor) a românilor, denumită de turci Kule=turnul, Turnu-Măgurele.

²⁵⁹ *Nuitié*.

p. 146 nul // Țării Românești a făcut cunoscut cardinalului și seniorului de Wavrin că nobilii maghiari veneau cu o mare oaste și că erau la mai puțin de două zile depărtare de acolo.

Seniorul de Wavrin a fost foarte bucuros, văzînd că ajunsese acolo înaintea ungarilor, deoarece era tocmai a patra zi după sfînta Maria din septembrie²⁶⁰. Și a doua zi dupămasă, a sosit domnul Pietre Vast care se grăbise mult ca să aducă pe seniorii Ungariei gata de luptă pînă acolo. Și mai întîi s-a dus la căpitanul său, seniorul de Wavrin, și văzîndu-l în așa mare pătîmire de boală²⁶¹, a fost tare mîhnit, spunînd că această suferință venise într-un timp foarte nepotrivit, căci seniorii din Ungaria voiau să-i facă primire și să-l ospăteze cu mare cinste. Și atunci, îndată ce domnul Pietre Vast // a povestit pe larg căpitanului său cum i-a mers²⁶² în Ungaria, acesta i-a spus: „Domnule căpitan, duceți-vă la domnul cardinal ca să vă împliniți în-sărcinarea²⁶³; bănuiesc că va fi nemulțumit că nu v-ați dus mai întîi la el“. Și îndată domnul Pietre s-a dus la cardinal, care i-a făcut o primire foarte bucuroasă²⁶⁴, întrebîndu-l: „Cînd vor veni acei seniori din Ungaria?“ Domnul Pietre i-a răspuns: „În două zile cel mai tîrziu vor fi aici“.

<p. 82>

p. 147

Atunci și domnul Țării Românești s-a dus să-l vadă pe seniorul de Wavrin, arătînd mare mîhnire pentru boala lui, spunînd că această lovitură a soartei²⁶⁵ îi venise într-o vreme foarte nepotrivită și că // seniorii Ungariei care auziseră despre aceasta s-au întristat. Și apoi i-a spus: „Nu vedeți oare acest turn zdravăn așezat în fața Nicopolului pe care îl țin turcii și care domină²⁶⁶ țara mea; datorită lui îmi fac în fiecare an mare pagubă. Așadar vă rog să binevoiți a-mi da ajutor pînă ce va putea fi cucerit sau dărîmat“, la care cuvinte a răspuns seniorul de Wavrin: „Voi vedeți că eu nu mai am nici un mădular de care să mă pot folosi. Duceți-vă la domnul cardinal, și voi trimite cu domnia voastră pe domnul Pietre Vast și pe domnul Regnault de Comfide care sînt bărbați înțelepți și ostași pricepuți. Înțelegeți-vă cu cardinalul și cu ei în ce chip ar putea fi cuprins și cucerit acel turn. Cu trupul nu vă pot fi de folos, dar cu toate celelalte ce-mi stau în putere veți fi sprijiniți“.

Atunci s-a dus domnul Țării Românești la cardinal împreună cu acești doi viteji cavaleri: domnul Pietre Vast și domnul Regnault de Comfide, pe care seniorul de Wavrin i-a trimis acolo în numele său. Și s-a hotărît între ei ca turnul să fie împresurat de jur împrejur: pe uscat de români și dinspre

²⁶⁰ *Notre Dame de septembre* care cade la 8 septembrie. Era deci 12 septembrie 1445.

²⁶¹ *En tele destresse de maladie*.

²⁶² *Exploiter* sau *exploitier* — a face, a reuși, a se grăbi.

²⁶³ *Faire vostre diligence*.

²⁶⁴ *Lui fist tres joyeuse chiere*.

²⁶⁵ *Fortune*.

²⁶⁶ *Qui est assouvye sur mon pays*. Verbul „assouvir“ avea în secolele XII—XV sensul de a încheia, a sfîrși și acel de a stăpîni, a domni, a domina.

rîu de galere. Și că se vor sili să se apropie de acest turn cît vor putea mai mult.

Turcii care erau în Nicopole au bănuît și au înțeles că creștinii voiau să asedieze turnul și să dea asaltul împotriva lui. Ei au așezat în timpul nopții, pe apă, o mică galiotă înzestrată cu vîsle și // au pus în ea merinde și artilerie. În noaptea aceea a fost ceață multă și în zorii zilei galiota a plecat de la Nicopole. Și cum era ușoară, se părea că zboară pe apă cînd trece prin fața galereilor. Galerele care au văzut-o au ridicat îndată <ancorele> și s-au luat după ea. Dar ea s-a vîrît în dreptul porții²⁶⁷ // turnului dinspre apă iar cei din turn o apărău cu săgeți și pietre. Galerele care se luaseră după ea au fost nevoite să se întoarcă. Dar s-a poruncit ca una din galere să stea de veghe pentru ca atunci cînd se va înapoia <galeota> să fie dată la fund.

p. 148

<p. 83>

Așadar turnul a fost împresurat și asediatorii s-au apropiat de el, pînă la falsele brace²⁶⁸ care erau în jurul său. Domnul Țării Românești, care își adusese bombardele sale, le-a pus să tragă foarte tare asupra turnului; dar ele n-au făcut nici o stricăciune, afară doar că au atins²⁶⁹ acoperișul²⁷⁰ din care au dărimat cea mai mare parte. Și în timp ce trăgeau din bombarde, a venit „guvernorul”²⁷¹ fiului <domnului> Țării Românești, în vîrstă de optzeci de ani, să-l vadă pe seniorul de Wavrin și i-a spus: „Sînt acum 50 de ani sau cam pe atîta de cînd regele Ungariei²⁷² și ducele Ioan de Burgundia²⁷³ asediau această cetate a Nicopolei pe care o vedeți acolo și la mai puțin de trei legi de aci este locul unde s-a dat lupta²⁷⁴. Dacă ați putea să ridicați capul și să veniți la această ferestruică, eu v-aș arăta locul și chipul cum s-a purtat asediul”. Atunci seniorul de Wavrin, înfășurat într-un antieriu de noaptea, a poruncit să fie dus la ferestruică. Și acel „guvernor” i-a spus: „Priviți, acolo <este locul> unde stăteau regele Ungariei și ungurii. Dincolo // era conetabilul Franței²⁷⁵ și acolo stătea ducele Ioan”, adică lîngă un turn mare

p. 149

²⁶⁷ *Posterne*, poartă secundară care dă în dosul incintei, asupra șanțului cu apă. În cazul de față, asupra apei Dunării.

²⁶⁸ *Faulses brayes*.

²⁶⁹ *Froissier* (de la frustiere) = a sfărîma, a sparge.

²⁷⁰ *Comble*.

²⁷¹ *Le gouverneur du fils de la Vallaqueye*. E vorba probabil de un mentor ocazional și nu de titularul unei slujbe instituite pe lîngă fiul domnului.

²⁷² Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei (1387—1437), al Boemiei (1420—1437) și împărat (1433—1437).

²⁷³ *Jehan* = Ioan fără Frică, fiul ducelui de Burgundia Filip cel Îndrăzneț, ajuns și el mai apoi duce de Burgundia. În vremea luptei de la Nicopole purta numele de Jean de Nevers.

²⁷⁴ Este vorba de lupta de la Nicopole din 18 septembrie 1396. Asupra locului exact unde s-a dat lupta există discuții aprinse.

²⁷⁵ Jean II le Maigre, zis Boucicault (1366—1428), conetabil al Franței, căzut prizonier la Nicopole. În 1400 a ajuns guvernator al Genovei și a făcut o expediție împotriva turcilor, despresurînd Constantinopolul.

rotund, pe care zicea el că pusese ducele Ioan să-l mineze; și era totul pregătit²⁷⁶ pentru a-i da foc în ziua când au venit vești despre bătălie. Și a mai spus el că el era atunci slujitorul seniorului de Coucy²⁷⁷ care reținea întotdeauna pe lângă sine cu dragă inimă pe vitejii²⁷⁸ ostași români ce cunoșteau împrejurările²⁷⁹ din țara turcească. Și acel „guvernor“ îl prețuia mult pe seniorul de Coucy care, după cum spunea, a culcat la pământ²⁸⁰ șase mii de turci care veniseră cu gândul de a lua pe nepregătite pe invadatorii²⁸¹ creștini. Și ca să nu o lungim, — el a povestit seniorului de Wavrin toată desfășurarea luptei și cum a ajuns el prizonierul turcilor și cum a fost vândut ca rob genovezilor la care a învățat limba pe care o vorbea. Și seniorul de Wavrin privea și asculta cu dragă inimă ceea ce îi arăta și îi povestea acel guvernor. Și în timp ce îi vorbea românul, el a auzit pe cei din galere care strigau: „Priviți încoă, la ungurii care vin“. Din care cauză // acel român s-a despărțit în grabă de seniorul de Wavrin pentru a merge la stăpînul său care se ducea la seniorii Ungariei.

După ce au sosit seniorii din Ungaria și s-au tăbărit pe mal, Ioan de Hunedoara²⁸², „voievodul“²⁸³ Ungariei, de cum s-a coborît pe mal, s-a suit într-o luntre²⁸⁴ și a venit împreună cu domnul Pietre Vast să-l vadă pe seniorul de Wavrin, <așa cum era> împlătoșat pe de-a-ntregul²⁸⁵ <din cap pînă în picioare>, după obiceiul din Ungaria. Și, deoarece armura sa era prea lată în jos, el nu a putut să intre în cămăruța seniorului de Wavrin. Așadar a plecat curînd // de acolo și s-a dus să-l vadă pe cardinal, spunînd că se va reîntoarce să-l vadă pe căpitan după ce își va fi scos armura, precum a <și> făcut. Și intrînd în cămăruța sa a arătat că îl compătimea mult pentru boala sa și pentru durerea ce vedea că o îndură. După ce s-a uitat bine la el și i-a pipăit mădulele, a pus să i se spună prin tîlmaciul său, care vorbea bine franțuzește, să fie cu voie bună, căci altă dată el a văzut oameni la fel de bolnavi care curînd după aceea s-au însănătoșit. După ce acești seniori au

²⁷⁶ *Etagié* = a se opri, a-și stabili reședința, a locui.

²⁷⁷ Enguerrand al VII-lea baron de Coucy, guvernator al Picardiei, mareșal al Franței (1374), a luat parte la bătălia de la Nicopole (1396) unde a fost luat prizonier și dus la Brusa unde a murit la 18 februarie 1397.

²⁷⁸ *Les gentils compagnons Vallaques*. Adjectivul „gentil“, folosit din secolul al XI-lea înseamnă: nobil și viteaz, generos.

²⁷⁹ *Aguez*.

²⁸⁰ *Rué jus*.

²⁸¹ *Fourrageurs*. Sensul nu poate fi aci nici cel de tâlhari sau jefuitori, nici de ostași plecați după furaje, ci el vădește caracterul nedisciplinat și independent al grupurilor de cavaleri cruciați de la Nicopole.

²⁸² *Johannes Hoignacq*.

²⁸³ *Voivode* (De fapt voievod al Transilvaniei, Ioan de Hunedoara ajunge regentul Ungariei la 13 iunie 1446).

²⁸⁴ *Batel*.

²⁸⁵ *Plain harnoi*.

vorbit cîva timp prin interpreți²⁸⁶, domnul Pietre Vast a pus să se aducă din cămara²⁸⁷ stăpînului său — în privința căreia galera era bine îndestulată — o mulțime de cești mari de gingimbru²⁸⁸ verde, de dragele, de mirodenii și de fel de fel de soiuri de spițerii²⁸⁹. Și acolo i s-a dat o gustare aceluia voievod și i s-a adus să bea vin bun de Malvasia²⁹⁰. Și atunci voievodul a luat o cupă²⁹¹ de gingimbru și a întins-o căpitanului, rugîndu-l să o soarbă²⁹² de dragul său; acesta, măcar că bănuia că îi va face mai mult rău decît bine, nu s-a îndurat totuși să nu i se potrivească, ci i-a făcut voia. Și atunci voievodul văzînd că acel căpitan nu putea să ridice mîinile, i-a dus <cupa> la gură și așa a înghițit băutura. Și după ce a înghițit-o, l-a rugat voievodul să bea vin de Malvasia care nu îi pria de loc; dar a făcut-o totuși pentru a-i fi pe plac. Și după împlinirea acestora, voievodul i-a spus că gingimbrul verde și vinul de Malvasia erau foarte bune pentru el, orice i s-ar spune dimpotrivă. Apoi, curînd după aceea, și-a luat rămas bun și s-a înapoiat la locuința sa și a hotărît împreună cu domnul Țării Românești ca să-și pună toată silința pentru darea asaltului și cucerirea // aceluia turn, așa cum se făcuse și cu celelalte cetăți. //

p. 151

<p. 85>

Și au pus să fie făcute din belșug legături de surcele și să fie aruncate în falsele brace²⁹³ împreună cu mare grămadă de alte lemne, atît de sus cît au găsit cu cale. Ceea ce turcii nu puteau să împiedice, căci pușcașii culevrinelor²⁹⁴ și arbaletierii creștini opreau pe turci să cuteze a sta sau a se arăta la *barbacane*, așa că nu puteau aduce vreo piedică la aruncarea focului pe lemnele care erau azvîrlite lîngă turn. Și după ce s-a aprins focul din toate părțile, deoarece turnul era pe de-a-ntregul rotund, focul se rotea²⁹⁵ doar în jurul turnului și nu aducea nici o vătămare celor dinăuntru, căci nu se ridica în sus²⁹⁶, din care fapt s-a văzut și s-a înțeles²⁹⁷ îndeajuns că prin acest mijloc nu va putea fi cucerit turnul. Văzînd acest lucru, seniorii unguri și români au hotărît împreună să mineze acele brace²⁹⁸ care înconjurau turnul și să le dărîme. Și ei au făcut precum hotărîseră, gîndindu-se că cei din turn se vor

²⁸⁶ *Advocat* (aci = tălmăciu).

²⁸⁷ *Apoticaierie* are și sensul de cămară, pivniță.

²⁸⁸ *Vert gingembre*. Era o băutură aromatizată cu rizom de gingimbru, asemănătoare cu ginger-beerul englezilor.

²⁸⁹ *Drogueries*.

²⁹⁰ *Malvisée* (= malvoisie).

²⁹¹ *Cloche*.

²⁹² *Mengier*.

²⁹³ *Faulses brayes*.

²⁹⁴ *Culvriniers*.

²⁹⁵ *Balluer*.

²⁹⁶ *Contremont*.

²⁹⁷ *Parcheut*.

²⁹⁸ *Broyez*.

preda cînd își vor vedea bratele dărmate²⁹⁹; dar ei nu au făcut <așa>, ci s-au arătat tot atît de trufași ca mai înainte. Și se arătau turcii în fiecare zi mai sus de Nicopol cu forțe mari.

p. 152 Seniorii noștri creștini, văzînd că le va trebui mult timp pînă să poată cuceri acel turn, căci fuseseră ținuți în loc mai bine de cincisprezece zile și se apropia <sărbătoarea> sfîntului Mihail, și timpul înaintat cerea neapărat să se treacă riul pentru a se da lupta cu turcii — <lucru> ce trebuia îndeplinit în anul acesta — au hotărît cu toții împreună ca să plece de acolo și să meargă în susul apei pînă ce vor ajunge la un rîu care cobora din Transilvania în Dunăre. Pe care // rîu voievodul pusese să se facă și să se adune mai multe luntre cu fundul teșit³⁰⁰ pentru a-și trece oamenii și bagajele.

<p. 86> Așadar a doua zi după luarea acestei hotărîri, galerele au ridicat ancorele și au întins pînzele; apoi au apucat în susul rîului³⁰¹. Și ungurii, și românii călăreau cu oastea lor de-a lungul aceluia <rîu> pe mîna dreaptă și turcii pe partea stîngă³⁰² cu mare sîrg³⁰³, în cinci corpuri de trupă³⁰⁴ și se arătau în număr mult mai mare decît creștinii. Și s-a întîmplat că în acea noapte ungurii și românii au poposit pe o pajiște mare de pe țărm, unde și-au lăsat caii la păscut și turcii au poposit în dreptul lor pe celălalt mal. Dar cînd s-a ajuns la vremea amîngului³⁰⁵, care se numește „între cîine și lup”³⁰⁶, la ora cînd se sună de obicei de rugăciune³⁰⁷ în țara franțuzească, românii și unii // unguri care-și lăsaseră caii să pască pe acele pajiști unde poposeau cu toții împreună au scos un strigăt puternic și fioros de se părea, auzindu-l, că turcii s-ar fi năpustit printre ei³⁰⁸. Din această cauză, cei din galere, auzînd această larmă, au strigat la arme și ca fiecare să coboare pe țărm, căci ei ancoraseră cît mai aproape de mal. Măcar că seniorii unguri și români porunciseră să li se arate celor din galere rostul aceluia strigăt de către unii din ostașii lor, care nu și-au îndeplinit cu destulă vrednicie această însărcinare, căci ei au venit numai după ce se pornise acel strigăt³⁰⁹, și nici nu apucaseră să ajungă că s-a și stîmmit larma, ci strigau de departe: Nu este nimic, nu este nimic”.

p. 153 Și <numai> după ce s-au suit pe galere, au spus că ungurii și românii trimiteau vorbă galiongiilor³¹⁰ să nu se sperie de aceste strigăte, pentru că

²⁹⁹ *Abatues.*

³⁰⁰ *Plas bateulz.*

³⁰¹ *Dunărea.*

³⁰² *A l'esclenche*, care înseamnă brațul stîng.

³⁰³ *A grand effort.*

³⁰⁴ *Bataille.*

³⁰⁵ *Vespre.*

³⁰⁶ *Entre chien et leu.*

³⁰⁷ *On sonne les pardons.*

³⁰⁸ *Se feussent frapez dedans eulz.*

³⁰⁹ *Aprèz cop* (après coup).

³¹⁰ *Galliotz.*

asemenea larmă nu se face decît pentru a-și liniști caii care pasc primppejur, și ei o fac³¹¹ ca să nu fugă caii, și că aceasta este ora la care turcii atacă bucuros pe creștini dacă pot să ajungă pînă la ei, și că întotdeauna cînd sînt pe cîmp, sub arme³¹², ei strigă de trei ori în faptul serii³¹³ și tot astfel strigă în zorii zilei. Și atunci seniorul de Wavrin i-a întrebat pe ei: Și dacă din întîmplare turcii ar veni să vă atace la ora aceea, cum am ști noi sigur³¹⁴ că este pentru apărarea voastră sau pentru liniștirea cailor voștri?“. La care lucru au răspuns: „Ați afla-o din sunetul trîmbițelor și al tobelor însoțite de o larmă³¹⁵ mult mai tumultuoasă ca cea de acum“.

Șase zile le-au trebuit galerelor ca să ajungă pînă în locul unde râul acela³¹⁶ coboară în Dunăre, venind din Transilvania. Și în fiecare noapte pozeau ungurii și românii pe pajiștea de-a lungul râului, pe partea lor; și turcii de asemenea întotdeauna de partea cealaltă. Iar turcii aprindeau în toate nopțile atîtea focuri mari de-a lungul malului râului pe o lungime de o leghe bună, încît era lucru tare minunat de văzut. Și s-ar fi crezut noaptea că erau mai mulți oameni decît erau. Și de aceea domnul Regnault de Comfide a venit la căpitanul său și i-a spus: „Noi nu sîntem oameni de ispravă dacă nu-i trezim pe turcii // aceștia într-o noapte“. „Cum?“ a întrebat seniorul de Wavrin.

p. 154

„Eu vă voi spune cum, domnule căpitan“, a spus domnul Regnault. „Dacă veți putea“ — a spus el — „să căpătați de la cardinal cele trei bărci pe care le are în galera sa și doi «trîmbițași»³¹⁷; vom // lua, împreună cu ele, bărcile celor cinci galere ale voastre și pe fiecare din ele voi pune <cite> două tunuri de mîină și un tunar bun; de asemenea în fiecare barcă un «trîmbițaș» și șase «cultineres» sau galiiongii pentru a le mîina pe apă. Noaptea este neagră și întunecoasă. Apoi eu mă voi urca în susul râului, în dreptul capătului focurilor lor și de acolo voi da drumul în josul apei, de-a lungul malului, unei bărci căreia nu-i va trebui decît un vîslaș³¹⁸ pentru a o ține pe drumul drept³¹⁹. Și cînd voi ști că ea va fi la o depărtare de două sau trei lovituri de săgeată, voi da drumul tot astfel unei alte <bărci> și apoi în aceeași ordine tuturor celor-

<p. 87>

³¹¹ În text greșit: „ilz sont“ în loc de „ilz font“.

³¹² *Aux champs en armes.*

³¹³ *A jour faillant.*

³¹⁴ *Adcertes*, locuțiune adverbială folosită în secolele XII—XIV.

³¹⁵ *Hwy* = strigăt de război, vuiet, gălăgie.

³¹⁶ Jiul, trecerea trebuia să se facă la Rahova-Oréchovo. Vezi Kropf Lajos, *Iehan de Wavrin Krónikájából*, în „Századok“, XXVIII, 1894, p. 900 și N. Iorga în *Les aventures „sarrasines“* ... din *Mélanges d'histoire générale*, 1926, p. 22, dar în ediția lui Wavrin din 1927 propune Oltul (p. 88, n. 2).

³¹⁷ *et les deux trompettes* (Acești „trîmbițași“ erau de fapt niște marinari aruncători de foc cu ajutorul unor vase aprinse numite „trompe“).

³¹⁸ *Une rime* (adică o vîslă = vîslaș).

³¹⁹ *En droiteur.*

lalte. Și când acea barcă dintîi va fi cam în dreptul capătului focurilor și al oștirii turcilor, ei vor trage din tunuri și din „trîmbe“³²⁰ și vor scoate un strigăt mare și tot astfel vor face toți cei din celelalte bărci, în orice loc s-ar afla, îndată ce vor auzi <larma de pe barca> dintîi. Și astfel în chipul acesta se va auzi în toată tabăra turcilor dintr-o dată acea larmă³²¹ și vor crede că au debarcat creștinii. Și mult îmi pare că, dacă facem așa, nicicînd tîlharii turci nu vor fi trecut printr-o spaimă mai mare ca cea prin care vor trece de astă dată“.

p. 155 La această născocire s-a potrivit căpitanul și a trimis la domnul cardinal pentru a căpăta <cele> trei bărci ale sale și „trîmbițașii“ săi, pe care i-a trimis bucuros <cardinalul> cînd a știut la ce vor sluji. Și atunci seniorul de Wavrin spuse domnului Regnault de Comfide: // „Hai, duceți-vă să vă porniți³²² isprava, dar eu propun ca trei sau patru din galerele mele să ridice ancora pe tăcute <rămînînd destul de> departe unele de altele și să se apropie de malul pe unde vor trebui să treacă bărcile pe lîngă taberele turcilor. Și cînd acele bărci vor trage din tunuri și din trîmbe și vor chiui, <atunci> în mijlocul zarvei dimprejur, cei din ele să scoată și ei un mare chiot pentru ca larma și spaima să fie mai mari“. Și așa cum a fost plănuită și hotărîită acea ispravă a și fost săvîrșită și dusă la capăt cam la miezul nopții. Despre ea fuseseră înștiințați ungurii și românii pentru ca să nu se sperie. Toți acei care erau în bărci și în galere și-au împlinit foarte bine datoria lor, trăgînd din tunuri și din „trîmbe“ și strigînd. Și a ținut mai bine de un sfert de oră hărmălaia înfricoșată, și curînd după aceea s-a văzut că focurile turcilor slăbeau și că în urmă s-au și stins. După care semn s-a știut că turcii // fugiseră. Și de asemenea mai mulți români și unguri care erau acolo ca robi ai turcilor, care știau să înoate, s-au încumetat să sară în apă și să treacă înot rîul. Și au ajuns la oastea creștinilor unde au spus că toți turcii fugiseră, care mai de care, și își lăsaseră aproape tot echipamentul în urma lor și că dacă două sau trei sute de români s-ar fi coborît pe uscat, mult s-ar fi pricopsit.

p. 156 A doua zi dimineața cînd s-a ridicat tabăra și s-a pornit în susul apei, nu se mai vedeau nici cai // și nici picior de turc pe mal, cum se vedea de obicei, <ci> abia s-au mai văzut cînd s-a făcut orele patru după-amiază; căci atunci își veniseră în fire și se rînduiseră în ordine de luptă la un loc mai îngust al rîului unde își așezaseră multe tunuri și serpentine care trăgeau după galere. Dar toți creștinii de pe uscat și de pe apă îi huiduiau și grozav își băteau joc de ei ca un fel de ocară³²³ pentru rușinoasa lor fugă din timpul nopții. Și în

³²⁰ *Gecteront les canons, tromperont et gecteront ung grand cry.*

³²¹ *Noise.* Sensul de zgomot, larmă s-a menținut pînă azi la acest cuvînt păstrat în limba engleză.

³²² *Furnir* = *fournir*.

³²³ *Ramprosse.*

noaptea sfântului Mihail³²⁴ au ajuns galerele la vărsarea aceluia rîu³²⁵ al Transilvaniei în Dunăre, unde se aflau vasele ungurești care s-au pomenit mai sus, pe care le adunaseră acolo pentru a trece dincolo.

Pe marginea Dunării către turci, se afla un mic oraș așezat pe mal care fusese dărîmat și stricat încă din vremea în care împăratul Sigismund al Germaniei și ducele Ioan al Burgundiei avuseseră lupta cu turcii în fața Nicopolului. Creștinii noștri, așadar, cînd au venit acolo, hotărîră cu toții împreună ca arcașii, arbalietierii, tunarii și pușcașii culevrinelor³²⁶ de pe galere, cu toate mașinile de război³²⁷ și proiectilele lor, să debarce în această întăritură ruinată, unde mai erau încă ziduri rămase în picioare și acolo, țintindu-și armele, să tragă împotriva turcilor în timp ce vor trece ungurii și românii; iar aceștia, pe măsură ce treceau, se întăreau în acele ziduri de cetățuie, arcașii întotdeauna trecînd ei cei dintîi.

Și le-au trebuit două zile și două nopți // pentru a face trecerea. Și cînd au fost cu toții de partea cealaltă, s-au rînduit frumos în ordine de bătaie. Și cînd au fost astfel bine pregătiți împotriva turcilor, dușmanii lor, // care erau mai bine de o jumătate de leghe franceză depărtare de ei în susul apei, voievodul Ungariei cu alți 11 cavaleri încălecați pe cai buni³²⁸ s-au apucat a trece călare între cele două trupe pentru a vedea și a lua seama cum arată turcii și cum ar avea de gînd să reziste. Dar totuși aceștia, văzîndu-i pe unguri și pe români împreună cu creștinii din galere gata și pregătiți pentru a veni să-i atace, s-au apucat pe îndelere și fără vreo spaimă să-și întoarcă fața de la ei și să se retragă spre țara lor. Și atunci, gîndind ei că îi vor urmări creștinii, ardeau și pîrjoleau totul în fața lor pe unde treceau, și bucatele, și satele și după ce voievodul Ungariei a văzut bine felul de a purcede al turcilor, el s-a întors la ostașii săi și le-a poruncit să treacă înapoi rîul, căci vedea bine că ei nu vor mai face nici o ispravă.

Apoi a mers la cardinal și la seniorul de Wavrin cărora le-a spus: „Eu socot că m-am ținut bine de chează³²⁹ și făgăduiala mea și tot astfel îl declar pe căpitanul general al ducelui de Burgundia liberat de înțelegerea încheiată³³⁰. Noi am trecut de partea cealaltă a rîului Dunării și am îmbiat la luptă pe turci care se duc arzînd toate bucatele înaintea noastră, crezînd că noi ne vom lua după ei³³¹. Acest lucru nu îl putem face, căci eu nu am nici un fel de merinde aici la mine, pentru mai mult de două zile. Și eu îi cunosc bine <și știu> că

p. 157

<p. 89>

³²⁴ 29 septembrie 1445.

³²⁵ Iul.

³²⁶ *Culevriniers*.

³²⁷ *Engins*.

³²⁸ *Environ luy XII-e de cheval, bien montez*.

³²⁹ *Scel* (pecetea cheazăuind făgăduiala dată).

³³⁰ *Convenant*.

³³¹ *Suyr* (= suivre).

p. 158   dacă i-aş urmări, ar fugi mereu din faţa mea pentru ca să mă atragă mai adînc în ţara lor şi să mă împresoare spre folosul lor, în aşa fel ca eu să nu // mă mai pot trage înapoi decît cu mare primejdie şi pagubă. Îmi amintesc cum în anul trecut, în bătălia de la Varna, ne-am pierdut regele nostru, cu mare mulţime de nobili şi de norod din Ungaria. Grija aceluia regat, a nobilimii şi a poporului o am eu acum şi nu vreau să-i arunc în cumpăna întîmplărilor. Căci dacă aş fi doborât³³² eu, regatul însuşi ar fi dat pierzării. Şi cine vrea să-i învingă pe turci, trebuie să se lupte cu ei cu adîncă pătrundere³³³ şi cu şiretenie³³⁴, căci ei sînt oameni vicleni“.

<p. 90>   Cînd cardinalul şi seniorul de Wavrin au auzit asemenea veşti, au rămas încremeniţi şi au întrebat pe voievodul Ungariei ce credea că au de făcut şi dacă nu se află în susul rîului vreun oraş în care să poată ierna ei şi galerele lor, pînă la primăvară. La care le-a răspuns că nu şi că nici nu era un oraş sau cetate în care ei şi galerele lor să poată fi în siguranţă, pentru că atunci cînd Dunărea va fi îngheţată, turcii vor putea veni cu mari forţe să le dea foc; şi că a şi trecut sărbătoarea sfîntului Remigiu³³⁵ şi se apropie anotimpul în care de obicei îngheaţă rîul. Îi îndemna deci să se înapoieze la ei cît mai degrabă cu putinţă, căci după cum spunea, bine ar fi dacă ar putea să fi părăsit acel rîu înainte de a îngheţa, căci de pe acum se vedea un început de îngheţ pe maluri.

p. 159   Aşadar, cardinalul şi seniorul de Wavrin, care nu se puteau împăca uşor cu sfatul acesta³³⁶, s-au despărţit de seniorii din Ungaria şi din Ţara Românească supăraţi şi necăjiţi că nu // putuseră să facă <ispravă> mai bună. Şi atunci din cauza frigului cumplit au ieşit în mare zor din rîul Dunărea şi au intrat în Marea Neagră şi s-au înapoiat la Constantinopol, unde au ajuns a doua zi după sărbătoarea tuturor sfinţilor, în anul 1445³³⁷.

---

³³² *Rué jus.*

³³³ *Soubtillement.*

³³⁴ *Malicieusement.*

³³⁵ 1 octombrie 1445.

³³⁶ *Mettre bonnement conseil en eulz.*

³³⁷ 2 noiembrie 1445.

CONSTANTIN MIHAILOVICI DIN OSTROVIȚA

(1435 — după 1501)

*

Constantin Mihailovici sau Mihail Constantinovici cum scrie în unele copii manuscrise ale amintirilor sale, a trăit între anii 1435 și 1501. Era sîrb din Ostravița (Ostravica). Dar aceeași nesiguranță ce există în privința numelui există și asupra locului său de naștere. Între diferiți specialiști au loc discuții dacă este vorba de o localitate din Rudnik (cum crede istoricul ceh al sîrbilor și bulgarilor Jireček) sau de la Presevo (după părerea cercetătorului polon J. Lós), sau în sfîrșit din statul lui Constantin Brancovici (cum afirmă biograful său Dj. Živanovici).

Pe baza datelor cuprinse în opera rămasă, acesta afirmă că el era de origine modestă, fiind probabil miner la Novo Brdo, unde locuia cu cei doi frați ai săi, cînd a fost luat prizonier de turci în 1455. Dus la Constantinopol, a ajuns ienicer.

Ca atare a luat parte la mai multe războaie ale sultanului Mahomed al II-lea și îndeosebi la expediția din anul 1462 împotriva lui Vlad Țepeș. Luat prizonier în Bosnia de către unguri (1463), a fost dus în Ungaria, de unde a izbutit să fugă și după multe încercări să ajungă în Polonia, unde a trăit 30 de ani și și-a dictat amintirile. Din aceste scrieri se poate cunoaște situația din Polonia la sfîrșitul veacului al XV-lea.

Aceste amintiri, cunoscute sub numele de *Memoriile unui ienicer sau cronică turcă între 1497—1501*, scrise la bătrânețe între 1496 și 1501, formează un izvor important pentru istoria militară și internă a Imperiului otoman în secolul al XV-lea.

În lipsa manuscrisului original, care s-a pierdut, unii cercetători au emis părerea că *Amintirile* ar fi fost redactate inițial în limba sârbă sau în slavonă și că textele polone și ceh care ne-au parvenit sînt simple traduceri. Ultimul său editor Živanovici susține că *Amintirile* au fost scrise în limba polonă, întrucît Constantin se adresează în două rînduri regelui Poloniei Ioan Albert, rugîndu-l să pornească război împotriva turcilor, ceea ce ar dovedi, după părerea sa, că opera a fost scrisă pentru poloni și deci în limba polonă. Adăugăm că întrucît au fost *dictate* în Polonia în cel de-al treilea deceniu petrecut de el în această țară, este greu de presupus că autorul ar fi folosit limba sârbă a copilăriei și adolescenței sale. Versiunea care ne-a parvenit reprezintă unul din cele mai vechi texte scrise în limba polonă.

Unele manuscrise cuprind, o dată cu amintirile ienicerului, și *Cronica moldo-polonă*, o traducere a vechilor anale moldovenești care merg pînă la mijlocul veacului al XVI-lea, cu adaosuri datorite unui polon.

Amintirile ienicerului sîrb au fost editate de mai multe ori în limba polonă și traduse în limba cehă și sîrbă. J. Lós a dat o ediție critică intitulată *Pamiętniki Janczara czyli kronika turecka Konstantego z Ostrowicy* (Amintirile ienicerului sau cronică turcească a lui Constantin de Ostrovița), 1912, în Biblioteca „Pisarzów polskich” și în *Rozprawy Akademii Umiejętności—Wydział Filologiczny*, seria III, vol. VI, Cracovia 1913, pp. 1—72. Cea mai recentă ediție critică însoțită de o traducere în limba sîrbă și de un studiu a fost publicată de Živanovici în „Spomenik Srpska Akademija Nauka, Odelenie Društvenih Nauka, Nova Seria 9, Beograd, 1959, 170 p.

Capitolul din memorii privitor la campania din anul 1462 împotriva lui Vlad Țepeș a fost publicat de B. P. Hașdeu după ediția lui Galenzowski, *Zbiór pisarzów polskich*, II 5, V, Varșovia, 1828, în „Arhiva istorică a României”, I/2, pp. 8—11, însoțind textul de o traducere românească destul de liberă.

Care este valoarea istorică a relației ienicerului sîrb cu privire la evenimentele din Țara Românească? Trebuie făcută o distincție între știrile reproduse doar din auzite — cum sînt cele din prima parte a relației privitoare la Vlad Țepeș — și descrierea campaniei la care a participat însuși autorul memoriilor, și care sînt de un relief și un interes cu totul excepțional.

De Constantin de Ostrovița s-a ocupat C. Jireček în *Staats und Gesellschaft in mittelalterlichen Serbien*, IV, Teil (Denkschriften der Akademie der Wissenschaften in Wien, 2, Abhdlg), Viena, 1919, p. 36; Gabr. Korbuc, *Literatura Polska*, I, Varșovia, 1929, p. 103 și urm. și Fr. Babinger în *Die Aufzeichnungen des Genuesen Jacopo de Promontorio — de Campis über den Osmanenstaat um 1475*, în Bayer. Akad. der Wissenschaften, Phil. hist. Klasse, München, 1957, p. 13; iar la noi N. Iorga, *op. cit.*, ed. a II-a, I, București, 1928, p. 61 și Sadi Ionescu, *op. cit.*, pp. 29—31.

CONSTANTIN MIHAILOVICI DE OSTROVIȚA¹

Despre voievodul valah Dracula² care stăpî- p. 8
nea țara Moldovei de jos³. Acest voievod avea doi fii și îi dăduse împăratului
Mahomed⁴ la curtea lui. Acest voievod, tatăl⁵, în curînd a murit; auzind împă-
ratul turcesc despre moartea voievodului Valahiei, a dăruit pe fiul mai mare⁶
cu bani, cai, podoabe, corturi, cum se cade unui domn și l-a trimis cu cinste în

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul original polon publicat de Hașdeu în „Arhiva isto-
rică a României”, I—2, pp. 8—10.

² = Vlad Dracul.

³ Există la scriitorii poloni din vremea aceasta tendința de a numi pe moldoveni valahi
și pe cei din Țara Românească multani (= munteni), creîndu-se deci o posibilitate de confu-
zie de care nu a scăpat nici textul polon al „ienicerului”.

⁴ Mahomed al II-lea, sultan otoman (1451—1481).

⁵ Adică al lui Țepeș.

⁶ Vlad Țepeș, fiul mai mare al lui Vlad Dracul, denumit mai jos Dracul cel Tânăr
(1456—1462).

Țara Românească, spre a domni în locul tatălui său⁷, cu înțelegerea ca în fiecare an să vie la dînsul, ca să i se înfățișeze și să dea tributul la fel cum dăduse și tatăl său. Iar pe fiul al doilea⁸, fratele acestuia, l-a lăsat la curtea lui.

p. 9 Acest fiu al lui Dracula a venit doi ani de-a rîndul la curtea împăratului de a adus tributul, potrivit înțelegerii. Dar după aceea nu a vrut să mai vină. Împăratul a trimis după dînsul pe un domn, Hamza beg⁹ care era conducător peste vînătorii împăratului, ca să se ducă acolo la el, într-un oraș // care se numește „Ibrail”¹⁰. Dar voievodul nu a vrut să i se înfățișeze, ci a poruncit curtenilor¹¹ săi să ție între dînșii pe solul împăratului, pînă ce va sosi dînsul. Și pornind voievodul, Dracul cel Tînăr, a adunat oaste și era iarnă, Dunărea era înghețată și a trecut voievodul Dracul peste Dunăre cu toți oamenii săi în țara împăratului, mai jos de Nicopole. Și acolo a dat drumul oamenilor săi ca să prade și să omoare, atît pe turci, cît și pe creștini prin sate și în orașele deschise și au pricinuit mare pagubă împăratului turcesc. Și tuturor celor vii și celor uciși a pus de le-a tăiat nasurile, atît femeilor cît și bărbaților și a trimis acele nasuri regelui Mathias al Ungariei¹², fălindu-se că acele multe nasuri sînt a tot atît de mulți turci biruiți și uciși.

După aceea întorcîndu-se, a venit la Brăila la solul împăratului, iar solul nu știa ce se întîmplase. L-a prins cu toți slujitorii lui, care erau în număr de 30, și a poruncit să-i bage într-un turn oarecare. Iar a treia zi, a poruncit mai întîi să-l tragă în țeapă pe „Aliza beg”¹³, solul împăratului și în jurul lui pe toți slujitorii lui.

După aceea a venit știrea împăratului turcesc despre ceea ce făcuse voievodul Dracu. Deci împăratul a trimis la fratele lui Dracul, ca să vie la dînsul la curtea împărătească și au ieșit în întîmpinarea lui două pașale, cei mai înalți sfetnici ai împăratului, unul Mahmud pașa, iar al doilea Isaac pașa și l-au dus la împărat, unde ședea împăratul pe tronul său. Aplecîndu-se împăratul l-a luat de mîină și l-a așezat lîngă dînsul pe alt scaun ceva mai jos și a poruncit să se aducă haină de brocart frumoasă și un steag roșu și i-a dat bani, cai și alte daruri destule, cum se cuvine unui domn și a trimis cu dînsul patru mii de călări să meargă înainte la Nicopole, să-l aștepte acolo.

---

⁷ Urcarea în scaun a lui Vlad Țepeș n-a fost îndată după moartea lui Vlad Dracul, tatăl său (în dec. 1446), ci după domnia lui Vladislav al II-lea (1446—1456).

⁸ Al doilea fiu al lui Vlad Dracul — Radu cel Frumos (1462—1473) — pe care sultanul Mahomed îl sprijină ulterior să ia locul lui Vlad Țepeș.

⁹ În text: *Halhabek* numit mai jos și *Aliza beg*.

¹⁰ = Brăila.

¹¹ *Kurtianom*, oșteni din satele privilegiate.

¹² Matei Corvin, rege al Ungariei (1458—1490).

¹³ *Alizabek* = Hamza beg.

Iar împăratul fără întârziere, adunându-și oastea, a pornit pe urma lui. Iar cînd a fost la Nicopole, pe malul Dunării, de cealaltă parte a Dunării stătea de asemenea voievodul Dracul cu oastea sa și oprea trecerea oștii împăratului.

Iar împăratul Mahomed a spus către ienicerii săi: „Iubiții mei berbeci, ce este al meu, este al vostru și mai ales vistieria mea. Vă rog, dați-mi sfat căci aceasta atîrnă de voi, ca să putem să trecem de cealaltă parte, împotriva dușmanului meu“. Au răspuns ienicerii: „Fericite stăpîne, poruncește să se pregătească luntrele, iar noi în timpul nopții ne vom pune capetele și vom trece pe partea cealaltă“. Deci împăratul îndată a poruncit să li se dea 70 de luntre potrivite, pe lîngă aceasta să li se mai dea și altele de care aveau nevoie și de asemenea bombarde¹⁴, tunuri mobile¹⁵ și altele mari. Și cînd s-a făcut noapte ne-am așezat¹⁶ în luntre și ne-am lăsat la vale pe Dunăre și am trecut de partea cealaltă, la cîteva stadii mai jos de locul unde stătea oastea voievodului. Și acolo ne-am îngropat în șanțuri, așezînd tunurile pe rînd în jurul nostru. Ne-am îngropat în șanțuri pentru ca oamenii călări să nu ne poată vătăma. După aceea, ne-am întors înapoi pe partea cealaltă și astfel am transportat și pe alți ieniceri peste Dunăre. Și cînd toată oastea pedestră trecuse, atunci ne-am pregătit și am pornit pe încetul către oastea lui Dracul, cu tunurile și cu celelalte ce le transportaserăm cu noi. Oprindu-ne, am așezat tunurile. Dar pînă să izbutim să facem aceasta, ne-au fost uciși 300 de ieniceri. Pentru aceasta împăratul s-a întristat foarte mult, văzînd de pe partea cealaltă o mare bătălie și neputînd el însuși să vie într-acolo. Se temea foarte mult ca să nu-i fie uciși toți ienicerii, de vreme ce împăratul însuși încă nu trecuse. După aceea noi văzînd că partea noastră slăbește foarte mult, avînd trecute peste rîu 120 de bombarde, ne-am apărat cu dîinsele și ne-am apucat să tragem un foc des, încît am respins toată oastea voievodului de pe acel loc, iar noi ne-am întărit. După aceea împăratul, avînd mai multă siguranță, a transportat peste rîu și alți pedestrași, care se cheamă azapi, cum sînt la noi drabanții. Iar Dracul, văzînd că nu poate opri trecerea, s-a retras de la noi.

Iar apoi, după ce împăratul a trecut după noi cu toată oștirea lui peste Dunăre, acolo ne-a dat nouă ienicerilor 30 000 de zloți ca să-i împărțim între noi. Pe lîngă aceasta, pe toți ienicerii care încă nu erau liberi, i-a făcut liberi, să poată lăsa cui vor voi averea lor, după moarte.

De acolo am pornit în Țara Românească pe urma lui Dracul. Iar fratele lui mergea înaintea noastră. Totuși ne cuprinsese o spaimă mare, deși voievodul român avea o oaste mică și peste tot eram cu mare grijă și ne îngropam în // fie-

p. 10

¹⁴ *Sthrelby huffnych*.

¹⁵ *Thararznijch*, de fapt: care se tîrăsc, în trad. Hașdeu (greșit „mijlocii”).

¹⁶ De aici autorul începe să povestească luptele la persoana întîi, dovadă că a luat parte la ele în rîndurile ienicerilor.

cît au omorît oameni, cai, cămile, au omorît o sută de mii de turci¹⁷. Cînd toți turcii fugind din fața lor au venit la noi la ieniceri, ienicerii i-au alungat de la dînșii și-i ucideau, ca să nu fie cotropiți de dînșii, așa încît au făcut mare pagubă împăratului.

Iar după aceea, a doua zi, au prins cîteva sute de români și împăratul a poruncit ca pe toți să-i taie în două.

Și văzînd românii că turcii sînt mai puternici, s-au lepădat de Dracul voievod și au trecut de partea fratelui său, care se afla pe lîngă împăratul turcesc. Și voievodul Dracul însuși s-a dus la regele Mathias de slăvită amintire¹⁸, iar regele Mathias din pricina faptelor sale netrebnice l-a aruncat în închisoare.

Iar împăratul Mahomed, încredințînd fratelui acestuia Țara Românească, a plecat din această țară. Mai tîrziu turcii spuneau împăratului cum că mai înainte, de multe ori, au fost biruiți românii de turci, dar de atîtea ori acolo au pierit mulți turci „și de aceea și tu, fericite stăpîne, trebuie să te gîndești la aceasta“. Și a spus către dînșii împăratul: „Atîta vreme cît Chilia și Cetatea Albă le țin și le stăpînesc românii¹⁹, iar ungurii Belgradul sîrbesc, noi nu vom putea avea nici o biruință.“

---

¹⁷ Cifra e desigur greșită, probabil la copierea sa de către scribii respectivi. Totuși împrejurările arătate (panica turcilor și reprimarea ei brutală din partea ienicerilor) au putut duce la o sporire însemnată a pierderilor inițiale.

¹⁸ Se vede de aci că textul a fost scris după moartea lui Matei Corvin, la 1490.

¹⁹ *Volocbove*; la 1462 muntenii stăpîneau Chilia și moldovenii Cetatea Albă.

GIOVANNI MARIA ANGIOLELLO

(1450—1525)

Giovanni Maria Angiolello, fiul scriitorului Marco Angiolello, s-a născut la Vicenza în anul 1450. Se trăgea dintr-o familie italiană, originară din Bologna care s-a stabilit la Vicenza, la începutul veacului al XIV-lea.

În anul 1468 Angiolello a luat parte la luptele dintre venețieni și turci. Luat prizonier în vestita bătălie de la Negroponte (1470), a fost dăruit de sultanul Mahomed al II-lea fiului său Mustafa, beglerbegul Anatoliei, cu reședința la Konya. Angiolello a urmat pe stăpînul său în expediția împotriva lui Uzun luînd parte la bătălia de la Ierdjan, la nord de Erzindjan în Asia Mică (1 august 1473). După moartea lui Mustafa (1474), Angiolello a fost trimis în seraiul sultanului care i-a încredințat slujba de vistier.

În această calitate a însoțit pe Mahomed al II-lea în Moldova în campania împotriva lui Ștefan cel Mare, fiind de față la bătălia de la Valea Albă. L-a urmat apoi în campania din Bosnia (1476—77) și Albania, scăpînd de la moarte pe mulți creștini în timpul asediului cetăților Scutari și Croia (1478). A mai luat parte și la ultima expediție a lui Mahomed al II-lea în Asia (1481) fiind de față la moartea acestuia (3 mai 1481). Dar după înfrîngerea

pretendentului turc Djem și urcarea pe tron a fratelui acestuia, Baiazid al II-lea, Angiolello nu s-a mai bucurat de nici o trecere. Izbuti să fugă, ajungând la Vicenza (1485), după cum rezultă din dedicația lui Fracanzano de Montalboddo, așezată la începutul lucrării sale *Il mondo nuovo*.

Cîțiva ani după moartea lui Baiazid al II-lea, îl regăsim în Imperiul otoman. În 1516 Angiolello îl însoțește pe sultanul Selim I (1512—1520) în expediția din Egipt.

Întors în anul 1517 la Vicenza, Angiolello a ajuns președintele colegiului notarilor. Se crede că ar fi murit în cursul anului 1525.

El a scris următoarele lucrări mai cunoscute:

1. *Breve narratione della vita e fatti del Signor Ussuncassano* publicată de Giovanni Battista Ramusio în lucrarea *Della navigatione et viaggi*, Veneția, 1563, vol. II, p. 66 și urm. și folosită de Paolo Giovio în *Vitae illustrium virorum*, ed. Basel, II, 1678, p. 19.

2. *Descrizione dell' Alcorano col Testamento di Maometto ad Ali suo nipote*, păstrată într-o copie din Biblioteca Marciana din Veneția.

I se atribuie și o lucrare *De coelo et mundo* care s-a pierdut (G. Marzari, *La historia di Vicenza*, Veneția, 1591, p. 146).

La Biblioteca Națională din Paris se află un manuscris intitulat *Historia turchesca di Gio-Maria Angiolello schiavo et altri schiavi dall'anno 1429 sin al 1513* (mss. ital., no. 1238).

I. Ursu care a editat această cronică sub titlul *Historia turchesca* (1300—1514), ed. Academiei Române, București, 1909, LX + 304 p., o atribuie lui Donado Da Lezze, arătând că Angiolello este numai autorul memoriilor integrate în cuprinsul cronicii.

Memoriile lui Angiolello nu ne-au parvenit în forma lor integrală. Au fost însă cunoscute de G. B. Ramusio care menționează că a văzut o istorie a lui Angiolello, sclavul lui Mustafa.

Aceste memorii s-au păstrat în parte într-o copie aflată în Biblioteca Bertolină din Vicenza, fiind publicate de Caparozzo în lucrarea *Di Giovanni Maria Angiolello e di un suo inedito manoscritto*, Vicenza, 1881. Iar *Historia Turchesca* reproduce textual memoriile lui Angiolello în fragmentul cuprins între expediția lui Uzun Hassan (1473) și expediția lui Baiazid împotriva Chinei (1484). Ni s-a păstrat astfel prețioasa relație a expediției lui Mahomed al II-lea împotriva lui Ștefan cel Mare (1476) care fiind scrisă de un martor ocular constituie un izvor de prima mână pentru istoria bătăliei de la Valea Albă.

De Angiolello s-au ocupat:

Angiolgabriello di Santa Maria, *Biblioteca e storia di quei scrittori cosi della citta come del territorio di Vicenza*, vol. I—III, Veneția, 1772; Girolamo Tiraboschi, *Storia della letteratura italiana*, Milano, 1833, III, p. 409; P. Amat di S. Filippo, *Studi biografici e bibliografici nella storia della geografia in Italia*; i d e m, *Biografia dei viaggiatori italiani*, ed. a II-a, Roma, 1882, p. 156; Jean Reinhardt, *Essai sur J. M. Angiolello*, Angers, 1913, i d e m, *Editions de J. M. Angiolello*, I: *Ses manuscrits inédits*, Besançon, 1913; G. Weil, *Ein verächollener Wiegendruck von Gio Maria Angiolello in Westöstliche Abhandlungen*, Rudolf Tschudi zum siebzigsten Geburtstag überreicht, Wiesbaden, 1954, pp. 304—314; i d e m *Ein unbekannter türkischer Transskriptionstext aus dem Jahre 1489*, în „Oriens“ VI, Leiden, 1953, pp. 239—265. Cf. și Fr. Babinger, *Die Aufzeichnungen des Genuesen Jacopo de Promontorio- de Campis über*

den Osmanenstaat um 1475, în „Bayer. Acad. der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse”, München, 1957, pp. 11—12. La noi, I. Ursu în prefața ediției sale face o scurtă prezentare bibliografică iar în *Ștefan cel Mare și turcii*, București, 1914, și *Ștefan cel Mare*, București, 1925, folosește mărturia lui pentru campania din 1476, confruntând-o și cu cea a slujitorului lui Vlad Țepeș. N. Iorga îl cuprinde în *Istoria românilor prin călători*, ed. a II-a, vol. I, p. 62.

[REFUGIEREA ÎN MOLDOVA A UNOR
PRIZONIERI DIN CAFFA]¹

1473.

- p. 81 Să ne întoarcem acum la Ahmed Paşa². Înainte de plecare sa de la Caffa, alegînd vreo 300 de tineri, cea mai mare parte din ei italieni și străini veniți la Caffa de la Genova și din alte părți cu mărfuri și cu alte treburi ale lor, după cum se întîmplă, i-a suit pe toți pe o corabie, încărcînd acest vas cu multe lucruri de preț, spre a-l trimite sultanului. Plecînd corabia de la Caffa pentru a merge la Constantinopol, erau unii din
- p. 82 acei tineri mai deprinși cu marea decît ceilalți, căci navigaseră și călătoriseră în diferite părți ale Mării Negre³ // din loc în loc, și unii cunoșteau bine merseria și socoteala navigației; și în taină s-au înțeles cea mai mare parte dintre

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul italian publicat de I. Ursu în: Donado da Lezze, *Historia Turchesca*, București, 1910, pp. 81—95.

² Comandantul turc care a ocupat Caffa, pe care au predat-o fără luptă conducătorii genovezi la 7 iunie 1475.

³ *Mar Maggiore*.

ei să nu se lase duși la Constantinopol spre a fi robi la turci; și navigînd astfel, cînd au văzut că sînt într-un loc unde-și puteau îndeplini gîndul lor, toți au atacat pe neașteptate pe marinari și pe ceilalți potrivnici ai lor care erau în acea corabie, și învingîndu-i pe aceștia — dintre care unii au rămas morți, alții au fost aruncați în mare — au dobîndit astfel stăpînirea corăbiei și s-au îndreptat spre Cetatea Albă⁴, oraș care este al contelui Ștefan⁵, domnul Moldovei, și este așezat la amintita Mare Neagră. Corabia ajungînd cu bine, ei fură primiți <acolo>, și contele Ștefan, care e numit de turci Carabogdan, luă lucrurile de preț și corabia și lăsa slobози pe acei tineri, dintre care cea mai mare parte au plecat în Polonia și în Ungaria și în cele din urmă au trecut în Italia și la Genova.

Sultanul⁶ auzind acest lucru s-a înfuriat și a trimis un sol la contele Ștefan, care îi plătea tribut, spunînd să facă în așa fel ca dînsul să-și aibă înapoi neapărat corabia cu toate lucrurile de preț și toți tinerii, altfel să se aștepte la mînia sa.

Răspunsul contelui Ștefan a fost că el nu era dator să facă acest lucru, căci porturile și ținuturile sale erau libere, fiecare putînd să vină, să stea și să plece după voie, că lumea sosește veșnic și că el nu se poate ține de aceasta, că cei care au sosit cu zisa corabia, au mai venit și în alte dăți de acolo cu // mărfurile lor și n-au fost opriți, ci au fost lăsați să-și urmeze calea, și așa a p. 83
făcut și de astă dată.

[EXPEDIȚIA SULTANULUI MAHOMED AL II-LEA ÎN MOLDOVA]

Cum a trimis sultanul armată împotriva lui Ștefan

După înapoierea solului, Sultanul a trimis fără zăbavă⁷ pe beglenbegul Rumeliei⁸, care era eunuc și se numea Soliman; a pornit după cîștig⁹, cu vreo 30 de mii de călăreți și o parte din curtea <sa> întrucît Moldova¹⁰ este o țară mănoasă și bogată în vite, în boi și cai buni. Și deși era asupra iernii, ei au plecat și au trecut Dunărea în luntre mari, ce pot trece cîte 14 cai o dată și de care se află multe la Silistra¹¹ și Vidin¹², locuri și puncte de trecere așezate la malul Dunării.

⁴ Moncastro.

⁵ Conte Ștefan, signor della Vallachia (= Ștefan cel Mare).

⁶ Mahomed al II-lea în a doua sa domnie (1451—1481).

⁷ Senza dimora.

⁸ Della Romania.

⁹ Pradă.

¹⁰ Valacchia.

¹¹ Silistria.

¹² Avidam.

Aflînd domnul Moldovei¹³ că turcii veneau împotriva sa, așază în ordine armata sa, și luînd măsuri pentru a se apăra, se încăieră cu turcii, îi bătu și îi puse pe fugă pînă la Dunăre, unde au murit mulți și mulți oameni de seamă au fost luați în prinoare, deși Soliman pașa s-a salvat prin fugă; foarte mulți s-au aruncat în apă pentru a se urca în bărci și mulți s-au înecat.

p. 84 Sultanul auzind de înfrîngerea lui Soliman pașa se mînie și mai tare împotriva lui Ștefan voievod și hotărî să se răzbune și să pornească singur în primăvară, vestind oștirile sale să fie pregătite, căci la venirea primăverii voia să pornească cu oastea, măcar că puțini erau aceia care știau // încotro voia să pornească, deoarece avea mare ură pe ungar¹⁴, din pricina cetății <amintite>¹⁵ pe care i-o luase și pentru că îi făcuse multe pagube pe teritoriul Semendriei¹⁶, oraș care este așezat la malul Dunării, la o depărtare de 18 mile de Belgrad.

Campania sultanului împotriva lui Ștefan

p. 86 La sfîrșitul lui martie 1476, sultanul plecă din Constantinopol cu întreaga sa curte [E descris drumul prin Peninsula Balcanică.] Am mers întins cîteva zile și am ajuns la Varna, castel așezat lîngă țărmlul Mării Negre. Aci se spune că a căzut un rege al Ungariei¹⁷ înainte ca Ioan <cavalerul> alb¹⁸, tatăl regelui Matei, să fi fost rege¹⁹. Pînă în zilele noastre se văd acolo urmele șanțurilor unde erau întăriti și unde se făcuseră întăriturile taberei. De asemenea se văd mari mormane de oase adunate, înălțîndu-se ca niște movile.

p. 87 Ridicîndu-se tabăra și urmînd drumul pe nisipul sau țărmlul Mării Negre, am avut parte acolo de mari încercări și lipsuri. Mai întîi din cauza faptului că nu se întîlnesc nici sate, nici locuințe de la castelul de la Varna înainte timp de două zile, iar de acolo pînă la Dunăre timp de 8 zile și mai mult nu vezi urmă de om și locurile sînt sălbatice, fără urmă de apă de băut, de care am dus mare lipsă, deoarece timp de mai multe zile n-am avut altă apă decît aceea a mării. Din această cauză făceau gropi în nisip // pe lîngă țărmlul mării și din această apă beam noi și astfel am avut ce bea căci altă apă nu se putea găsi.

De asemenea în această pustietate care se numește „Abrosit”²⁰ au fost asaltați de o mulțime de lăcuste mari, de o culoare schimbătoare bătînd în

¹³ Carabogdan.

¹⁴ Matei Corvin, regele Ungariei.

¹⁵ Bastia (= Cetatea Sabacz).

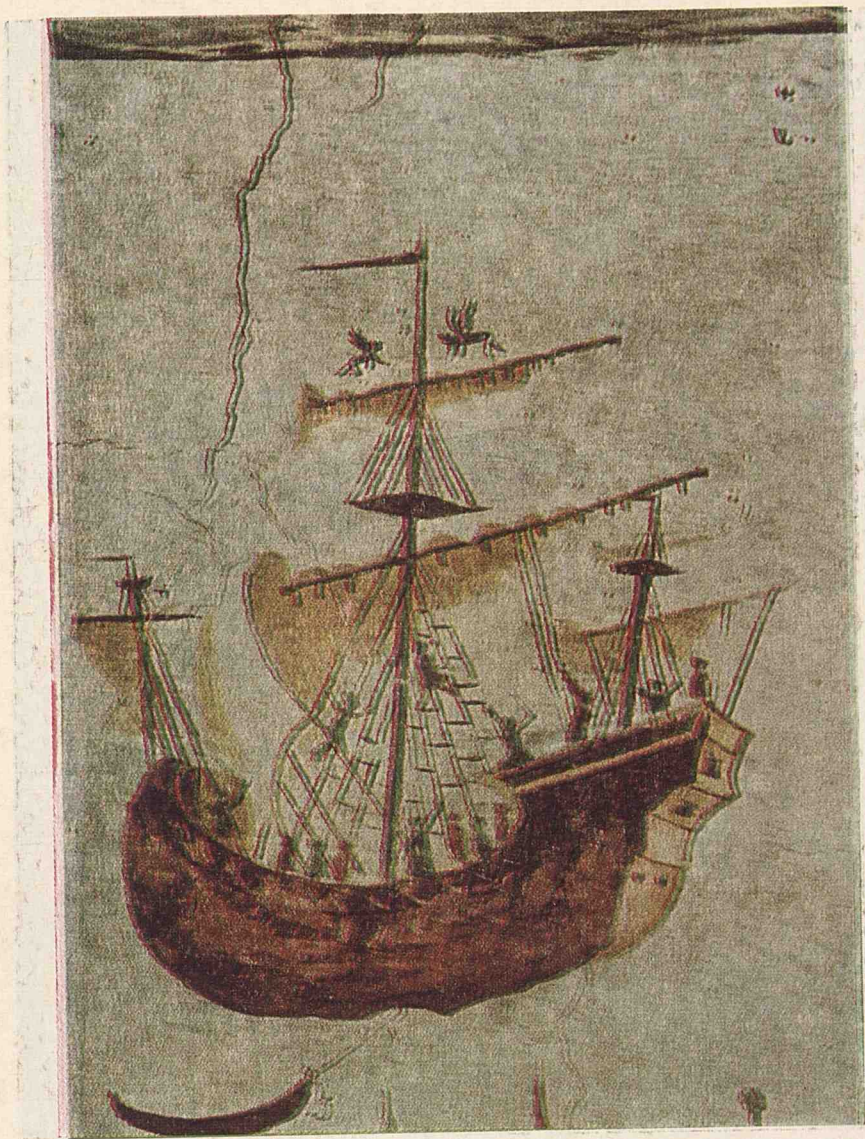
¹⁶ Smedevro, overo Samandria.

¹⁷ Vladislav al VI-lea răpus în bătălia de la Varna în 10 noiembrie 1444.

¹⁸ Giovanni Bianco = Ioan de Hunedoara.

¹⁹ În realitate regent și nu rege al Ungariei.

²⁰ Abrosit = Dobrogea.

Galeră din secolul al XV-lea (detaliu dintr-o frescă de la mănăstirea Sucevița reprodusă în albumul *Rumania. Painted churches of Moldavia*. New-York, 1962, pl. XXX).

Steagul oștirilor moldovene în timpul lui Ștefan cel Mare (după originalul aflat la Muzeul Militar Central din București).

Ioan I Zápolya, rege al Ungariei și voievod al Transilvaniei (acuarelă din *Trachten Kabinet von Siebenbürgen*, vol. I, pl. I).

Marcus Pemfflinger, jude regal al Sibiului 1522—1536 (acuarelă din *Trachten Kabinet von Siebenbürgen*, vol. II, pl. 23.)

cenușiu și roșu²¹, urmată de așa mare puzderie, că nici nu este cu puțință să creadă cineva care nu le-a văzut. Lăcustele acelea alcătuiau nori așa de groși, încât întuneceau soarele și când coborau pe pământ rodeau pînă și sacii cu pesmeți din corturi, de la primul la ultimul²². Nici mîncarea nu putea fi gătită, căci îndată ce erau descoperite oalele se și umpleau de aceste gîngănii. Nici caii nu puteau răbda, astfel că trebuiau să fie ținuți mereu cu botul în săculețe și acoperiți pînă la urechi. Din cauza aceasta stăteam <ziua> strînși în corturi și noaptea călăream mai departe.

Cînd am ajuns la o zi depărtare de un braț al Dunării, tabăra a făcut între zi și noapte două popasuri, astfel că la puțin timp după-amiază am și pornit pentru a scăpa de urgia lăcustelor, și ca să ajungem la apă dulce. Mulți porniseră înaintea taberei, printre care erau și unii numiți Sacha²³, ce sînt rînduiți să umble prin tabără, îndeosebi la ceasurile cînd se simte setea, cu niște burdufuri pe care le duc pline cu apă și cu cești și alte ulcioare pentru a da de băut acelor ce cer <să bea>. Astfel că mulți și îndeosebi dintre pedestrăși, chinuiți de sete și osteniți, doritori să bea apă dulce, au băut cu nesaț și mulți au murit, căci le mergea la inimă. Lăcustele au trecut mai departe și au mers spre Polonia și s-a spus apoi că au ajuns pînă în țara nemțească²⁴ chiar și mai departe.

Cînd am ajuns la albia cea mare a Dunării mari, ne-am oprit trei zile pentru a lega împreună un mare număr de bărci ce veneau de la Vidin și de la Silistra, după cum se poruncise. Luîndu-se // măsuri pentru trecerea <Dunării>, sultanul a vrut ca floarea oștii sale bine rînduită să treacă de îndată fără de cai împreună cu un număr de săpători pentru a se întări într-acel loc unde ar fi mai sigură trecerea taberei; Sultanul spunea că el nu socoate trecerea Dunării mai puțin însemnată decît dușmanul său, așa că a pus o pază bună pentru ca dușmanul să nu-l atace. Și astfel după ce a trecut toată tabăra și s-au așezat corturile în tabăra întărită²⁵, a treia zi după aceea sultanul, sigur <că nu va fi atacat>, a trecut cu cîțiva care rămăseseră în garda sa. Ridicîndu-se apoi tabăra, noi am intrat în țara <Moldovei> unde am găsit toate satele și așezările părăsite și ogoarele arse, deoarece contele Ștefan, dîndu-și seama că nu va putea ține piept Sultanului, se gîndise să izbîndească în alt chip. Astfel a pus pe locuitori să fugă din țara sa dincolo de munți și să meargă spre Polonia de care este despărțită prin munți²⁶. De asemenea a poruncit că toate grînele să fie tăiate, și pînă și <papura>²⁷ din mlaștini și,

p. 88

²¹ *Cavalette grosse, incangiate, berettine et rosse.*

²² *Le sesse da capo.*

²³ Sacagii.

²⁴ *Terra tedesca.*

²⁵ *In fortezza.*

²⁶ Greșeală geografică. În realitate ei s-au tras spre munții dinspre Transilvania.

²⁷ *Et tagliar fin i paludi.* În introducere I. Ursu spune: „secînd lacurile”.

p. 89 după ce s-au tăiat ierburile și grânele, a pus să fie totul ars, astfel că sultanul a rămas păcălit deoarece crezuse că găsește țara îmbelșugată în grâne și pășuni, cum este ea într-adevăr, și a găsit-o deșeeartă de oameni și pretutindeni se ridica un praf de cărbune într-atât încât umplea cerul de fum, și de câte ori ajungeam la popas eram cu toții negri la față și de asemenea și hainele noastre de sus pînă jos pătimeau. Pînă și caii sufereau din cauza prafului ce le intra în nări. De aceea niciodată sultanul nu // cobora de pe cal și nici cețele <de pază> nu-și rupeau rîndurile pînă ce tabăra nu era alcătuită și paza asigurată din toate părțile.

Se afla de asemenea în sprijinul sultanului Laiotă Basarab²⁸, domnul Țării Românești²⁹, cu vreo 12 mii de creștini români, ce poposea de o parte în spatele taberei.

Contele Ștefan se retrăsese înăuntrul țării, avînd cu el vreo 20 000 de oameni cu moldoveni și armeni³⁰. El pusese să se taie <o oarecare parte de> pădure³¹ și se întărise în acel loc cu cîteva tunuri, și tabăra sultanului trebuia să se îndrepte într-acolo spre a trece pădurea și a merge spre Suceava³², unul din orașele însemnate ale Moldovei.

Înainte mergea cu avangarda armatei sultanului sus-numitul Soliman pașa, beglerbegul Rumeliei, care fusese înfrînt în iarna dinainte de către contele Ștefan și cînd a ajuns și a poposit lîngă acea pădure, unde își pusese tabăra contele Ștefan, la o depărtare de vreo 5 mile, după prînz, de la ceasul al treilea³³ contele Ștefan a ieșit din întăritura sa și i-a fugărit pe călăreții lui Soliman pașa, omorînd pe cîtiva, urmărindu-i pe ceilalți pînă la corturi și pricinuind învălmășeală în avangardă. Pașa, încălecînd de îndată, porni împotriva lui și se luptă cu pierderi de vieți de o parte și de alta, dar deoarece Soliman pașa avea soldați mai mulți și îi și veneau mereu alții într-ajutor, contele Ștefan a fost nevoit să se retragă în pădurea întărită, unde a stat nevătămat, apărîndu-se cu artileria și pricinuind pagube turcilor, cînd se retrăgeau.

p. 90 Sultanul, aflînd că lupta începuse, încălecă împreună cu curtea sa și, așezîndu-i pe ieniceri înainte, se luă cu restul curții după ei. Ajunși // la un curs de apă repede³⁴, larg cît ai putea trage cu arcul, cu apă puțină și cu ma-

²⁸ *Basihaba*.

²⁹ *Vallachia Bassa*. A domnit în intervalul 1473—1476.

³⁰ Din negustoriele orașelor de pe drumul comercial al Moldovei și din cetățile Mării Negre.

³¹ *Et haveva fatto frattare un certo bosco*. Pentru descrierea taberei întărite făcute cu care, legate între ele în luminisurile tainice croite în inima pădurii, vezi I. Ursu, *Ștefan cel Mare și Turcii*, București, 1914, pp. 79—80, și *Ștefan cel Mare*, București, 1925, p. 130 ș.u.

³² *Sanzana*.

³³ *Doppo mangiare circa hora di nona* — Ora canonică „nona” corespunde orei trei după-amiază.

³⁴ La Valea Albă.

lurile înalte și surpate, cînd ne-am apropiat de această apă cu sultanul, aflîndu-ne pe malul ei, am fost întîmpinați de focuri de artilerie, care însă provocau pierderi puține, deoarece <tunurile> erau la o depărtare de vreo milă. Coborînd la albia rîului și trecînd apa, la suișul celuiilalt mal s-au tras iarăși multe lovituri de tun, din care au rămas răniți și uciși unii. Și ar fi putut să-l ajungă și pe sultan, deoarece el era în cumpănă ca și ceilalți, care nu departe de el au fost nemeși, unii răniți iar alții uciși, printre care era și un tovarăș al nostru numit Zachia di Longo, care se afla la mai puțin de două „prăjini”³⁵ de <locul unde se afla> sultanul. Mai potolindu-se urgia tunurilor, sultanul porni în goana calului și, ajungînd pedestrima care se afla puțin înainte, se opri în fața dușmanului, pentru ca să nu-l mai lase să tragă cu tunurile. Astfel toți s-au grăbit cu încredere³⁶ căci sultanul cu călărima era cu ei. În scurt timp am ajuns la dușman și îndată am escaladat întăriturile și l-am pus pe fugă pe contele Ștefan, i-am luat tunurile și l-am urmărit în pădure. Și au fost uciși vreo 200 de oameni și prinși cam 800, cu moldoveni și cu armeni, care erau veniți în cea mai mare parte din Cetatea Albă și Chilia³⁷. Au fost capturate de asemenea multe // care cu bagaje și dacă pădurea nu ar fi fost p. 91 deasă și întunecoasă din cauza înălțimii copacilor, puțini ar fi scăpat.

După ce am trecut de cealaltă parte a pădurii, am poposit în dosul ei, unde erau pășuni și niște goruni și încă și alți copaci mai depărtați unii de alții³⁸ și se aflau multe pîraie. În acest loc a stat 3 zile tabăra și parte din ea a plecat spre <cetatea> Suceava³⁹ pe care am găsit-o goală, deoarece locuitorii fugiseră și lucrurile lor⁴⁰ parte fuseseră luate cu ei, iar altele fuseseră ascunse în pămînt. Turcii au găsit multe din ele, deoarece sînt meșteri în a găsi lucruri astfel ascunse și îngropate, trăgînd pe pămînt un lanț sau chiar un frîu, ei aud și cunosc golurile din pămînt, unde sînt îngropate lucruri sau grîne, astfel au fost găsite puțuri cu grîne și alte lucruri îngropate.

<Orașul> Suceava⁴¹ era înconjurat cu șanțuri și palisade. Casele și bisericile erau de lemn și acoperite cu șindrilă. Numai castelul Sucevii era clădit

³⁵ *Due pertiche di misura.*

³⁶ Textul e neclar în forma aceasta: ...et gionto la fantaria ch'era poco d'avanti et fermosi contra l'inimico, per non lasciar più trar artegliaria, et così tutti s'affrettorno di buon cuore. Vezi la I. Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, p. 81... ca să ajungă infanteria care se opri în fața întăriturilor taberei moldovene „și nu cuteza să le forțeze” (Seaddedin) „pentru a o îndemna să înainteze la atac spre a împiedica pe artileriștii moldoveni să mai tragă... Ienicerii „fuseseră atît de înspăimîntați de atacul dușmanului încît se așternură cu fața la pămînt de frica tunurilor moldovenesti” (Seaddedin).

³⁷ *Licostomo.*

³⁸ *Legni chiari* în contrast cu cei din pădurea deasă și întunecoasă.

³⁹ *Suzava.*

⁴⁰ *Le robbe.*

⁴¹ *Era il resto di Suzava*, adică tot orașul exceptînd castelul sau cetatea însăși amințită mai sus: *città di Suzava.*

din piatră și tencuială, pe o coastă în afara orașului. Acesta rezista și era bine înzestrat.

Cum însă merindele se sfârșiseră, n-am mai stat să pierdem vremea, ci întorcându-se armata pe un alt drum, am ajuns la o cetate așezată în munți⁴² unde se aflau prinșii turci, luați în prinsoare în iarna anului trecut, când a fost înfrînt Soliman pașa. Făcîndu-se încercarea de a se cuceri zisa cetate, s-au așezat șapte bombarde și timp de 8 zile s-au străduit a o cuprinde. Două din acele bombarde au plesnit, iar acei care se găseau în cetate n-au vrut să stea de vorbă, toți se apărau cu tunurile și nu le păsa de noi.

p. 92

Văzînd sultanul că-și pierde vremea și că foametea e mare, căci cei mai mulți trăiau numai cu carne și miere și cu ceva brînză, deoarece pîine nu se putea avea, nici nutreț pentru cai, cîmpul fiind ars peste tot precum s-a spus mai sus, s-a ridicat tabăra și am plecat spre Dunăre. Timp de două zile pe un rîu⁴³ ne-au ieșit înainte bărci cu provizii, adică cu pîine, grîu, făină și orz. Sosiți la malul Dunării, am găsit cîteva corăbii și alte luntre cu făină și orz, care sosiseră de la Constantinopol. Văzînd acest lucru ne-am întors prin locuri nelocuite lăsînd Dobrogea, adică țărmul Mării Negre pe stînga spre răsărit.

---

⁴² Cetatea Neamțului.

⁴³ Siretul?

LADISLAU, SLUJITORUL LUI VLAD ȚEPEȘ

(? — după 1476)

*

Lipsește orice amănunte biografice pentru identificarea acestui slujitor (*famulus* sau *familiaris*) al lui Vlad Țepeș, trimis la Buda să raporteze lui Matei Corvin cele constatate *de visu* în Moldova în ajunul luptei de la Valea Albă. Nu putem ști nici dacă e vorba de un român — Vladislav sau Vlad — sau cumva de un ungur — Ladislau sau László, oficialitatea maghiară avînd obiceiul să transpună numele în formă ungurească. Ne-am putea întreba dacă nu e vreo legătură între acest Ladislau din anul 1476 și familia lui „Ladislaus Drakulya din Semtest” în Transilvania, ale cărui arme nobiliare moștenite de la înaintași sînt reînnoite și confirmate de Ferdinand de Habsburg în ianuarie 1535 (A. Veress, *Acta et Epistolae Relationum, Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, I, Budapesta, 1914, p. 248).

Rostul trimiterii sale în Moldova pare să fi fost îndoit. Pe de o parte avea să afle știri despre situația lui Ștefan cel Mare precum și a oștilor turcești venite asupra Moldovei sub conducerea personală a sultanului Mahomed al II-lea cuceritorul Constantinopolului. În acest sens cerea și vicevoievodul Transilvaniei la 21 iulie brașovenilor să trimită mai mulți

inși în Moldova pentru a culege informații în vederea pornirii expediției spre Moldova ce trebuia să urmeze cât de curînd după adunarea forțelor transilvănene la Turda în ziua de 25 iulie (*Hurmuzaki*, XV, pp. 92—93).

Pe de alta avea să-l îndemne pe domn să nu dea piept cu turcii pînă ce nu ar sosi trupele din Transilvania, ce arătau că mai aveau să zăbovească vreo șase zile după plecarea lui Ladislau din Mediaș unde se aflau capii acestei expediții, anume Ștefan Báthory și Vlad Țepeș, după cum rezultă din raport. Se înțelege că un atare îndemn într-un moment ca acela nu aducea nici un ajutor real. Există oarecare nedumerire asupra datei exacte cînd a părăsit Ladislau Moldova. Dacă am primi de bună data de 7 august pentru prezența sa la Buda și am scădea cele 10 zile de la plecarea din Moldova am ajunge la data de 28 iulie, deci două zile după bătălia de la Valea Albă care a avut loc la 26 iulie și de care nu știe nimic. Totodată, în darea sa de seamă, el afirmă că turcii nu ar fi pornit nici o acțiune împotriva cerății Roman, cînd este știut că ei au ocupat-o la 24 iulie (!). Înseamnă deci că Ladislau plecase mai înainte, și va trebui deci îndreptată data inițială de 7 august, întrucît toate celelalte date din raport sînt arătate în funcție de aceasta și nu au decît o valoare relativă. Așadar dacă Ladislau a plecat înainte de 24 iulie, și dacă a stat în Moldova cel puțin patru zile după sosirea turcilor, ar însemna că înainte de 20 iulie cel mai tîrziu el se afla în Moldova, la Roman, unde era și domnul, care la vestea atacării turcilor a și pornit de acolo, în timp ce Ladislau a mai zăbovit patru zile pentru a culege informații, plecînd apoi la Mediaș, unde era atunci cartierul lui Ștefan Báthory și Vlad Țepeș. Darea sa de seamă făcută la Buda cuprinde două puncte:

- 1) situația din Moldova, informații despre condițiile în care se află armata turcească;
- 2) situația oștii din Transilvania, aprecierea timpului în care va putea ajunge în Moldova.

Prezentarea raportului s-a făcut probabil prin viu grai în fața regelui. Substanța sa e păstrată într-un rezumat trimis Sinioriei de către oratorul venețian de la Buda, care a putut să însemne greșit data de 7 august, ceea ce ar explica nepotrivirile observate mai sus. Interesul acestei mărturii este de netăgăduit atît pentru amănuntele asupra operațiilor militare cît și asupra condițiilor create de prezența turcilor în țară, unde domneau acum ciuma și foametea. Partea relativă la mișcarea anevoioasă a forțelor din Transilvania corectează versiunea oficială trimisă de curtea de la Buda în tot Occidentul privind rolul său în apărarea creștinătății din părțile acestea.

Textul acestui raport a fost publicat de A. Veress în *Acta et Epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia (1468—1540)*, Budapesta, 1914, pp. 21—22, după *Monumenta Hungariae Historica, Acta externa*, pp. 319—321.

A fost folosit de istoricii români pentru reconstituirea campaniei din 1476. Astfel, Ion Ursu în lucrarea sa *Ștefan cel Mare și turcii*, p. 76 și urm., și în *Ștefan cel Mare* îl confruntă cu acel al lui Angiolello, participant direct la luptă. Mai recent a fost utilizat pentru capitolul respectiv din *Istoria României*, vol. II.

LADISLAU SLUJITORUL LUI VLAD
ȚEPEȘ

1476, august 7 <Buda>

Laudă lui Dumnezeu, din ziua de 7 august, p. 21

ora 22.

Darea de seamă¹ a lui Ladislau, omul voievodului Draculea² venit în noaptea din Moldova de unde era plecat de vreo 10 zile³ și zice:

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul italian reprodus de A. Veress, în *Acta et Epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, pp. 21—22.

² Vlad Țepeș.

³ Dacă ar fi să considerăm această dată ca absolut precisă ar însemna că Ladislau a plecat din Moldova la 28 iulie, adică două zile după lupta de la Valea Albă (26 iulie) de care el nu știe nimic. Pare mai probabil că expresia: *giorno 10 fa parti* să aibă o valoare aproximativă, sau să se fi citit cumva greșit 10 în loc de 16 de pildă. Se știe că turcii au ocupat Romanul la 24 iulie. Dar Ladislau nu are cunoștință să se fi făcut ceva contra cetății Roman pînă la plecarea sa de acolo. Deci plecarea sa nu a putut avea loc la 26 iulie, ci mai devreme.

Mai întâi: Turcul a trecut cu toată oastea⁴ sa în Moldova cu patru zile înainte de plecarea lui⁵, și aflându-se el în târgul Romanului⁶, care este în mijlocul Moldovei, lângă riul Siret, în apropierea căruia se află o cetate⁷, cam la o milă italiană, împotriva căreia nu s-a făcut nimic⁸ pînă la plecarea sa. Cu vreo două zile mai înainte de plecarea sa, a fost prădată⁹ cea mai mare parte din această țară de către turc, arzînd și pustiind totul. Totuși nu a putut vătăma cu adevărat nici oamenii și nici averile lor, căci ei se retrăseseră împreună și cu lucrurile lor în munți înainte de trecerea turcului. Aflînd voievodul Ștefan (care se găsea în sus-zisul târg al Romanului cu vreo șase mii oameni) de trecerea turcului, îndată a plecat și s-a retras într-un castel numit Neamț¹⁰ așezat pe un munte; restul trupelor acelui voievod, care s-a vădit a fi peste șaizeci de mii de oameni, era de cealaltă parte a Siretului astfel că tabăra¹¹ turcului și trupele voievodului sînt despărțite prin acel rîu, ce e la o depărtare de o zi de cetatea Neamț, și înainte de a-l trece turcul au venit cam zece mii de tătari în sprijinul lui. Le-au ieșit înainte trupele voievodului aproape de Cetatea Albă¹² și i-au risipit¹³ și au fost eliberați vreo cinci mii de inși dintre supușii săi pe care îi luaseră în prinsoare. Venind o parte din flota maritimă a Turcului ca să facă un pod mai jos de // Cetatea Albă au fost respinși de cei din acel loc, și de cei din Chilia. Au fost capturați vreo cinci sute de ieniceri care alergaseră spre aceasta din urmă <= Chilia> și nu s-a făcut nici un fel de împresurare contra vreunui¹⁴ din acele <locuri> și după cît se zvonea¹⁵ nu se credea că Turcul ar fi trimis să asedieze locurile amintite pînă nu ar ajunge să se măsoare cu voievodul Ștefan, căci dacă l-ar învinge ar dobîndi acele locuri fără trudă. Erau fugiți mai bine de cinci sute <de oameni> din tabăra¹⁶ Turcului (printre care erau mulți unguri ce fuseseră luați în prinsoare mai înainte) care au declarat că în tabăra turcului e boala¹⁷ și lipsa¹⁸ cea mai mare și boala e așa de cumplită că bolnavii mureau de la o oră la alta; și o pîine mică valora

⁴ *Tutto l'hoste.*

⁵ A vorbitorului.

⁶ *Romanwasar.*

⁷ Cetatea Roman.

⁸ *Alcuna novita.*

⁹ *Scorrere.*

¹⁰ *Nemz castello* = Cetatea Neamț.

¹¹ *L'hoste.*

¹² *Moncastro.*

¹³ *Ruppe.*

¹⁴ *Contra alcuno dei dicti* (adică Cetatea Albă și Chilia).

¹⁵ *Divulgava.*

¹⁶ *Erano a parte fuggiti oltra 500 dal hoste del Turco.*

¹⁷ *Morbo.* E vorba de ciumă; vezi Veress, *op. cit.*, p. 24, informația dată de un secretar al Sinioriei trimis la Ștefan în Moldova, care nu a dat încă de domn, dar se află în țara sa.

¹⁸ *De alimente.*

cinci aspri, și că în această privință nu a mai aflat¹⁹ alt nimic pînă la plecarea sa. S-a zvonit despre oștile turcului, din care el însuși a văzut cea mai mare parte, că sînt 90 000 de oameni socotind și cei 9 000 de oameni ce i-au fost dați de Basarab, voievodul Muntean²⁰, care nu a putut da mai mulți pentru că erau fugiți în munți și în fiecare zi <mai> fugeau deoarece nu voiau să se alăture trupelor turcului.

Sînt opt zile de cînd a plecat el din Mediaș²¹, oraș din Transilvania unde se afla Ștefan Báthory, căpitanul regesc și voievodul Draculea²², stăpînul său, și în noaptea următoare plecării sale trebuiau să se pornească și ei, căci cu patru zile în urmă, toate trupele din provincia Transilvania, despre care se zvonea că erau peste treizeci de mii de oameni, erau pornite și se aflau pe drum, și el la venirea sa a întîlnit pe cei mai mulți, și s-a trimis răspuns din partea sus pomeniților Ștefan Báthory și Draculea să i se spună voievodului Ștefan să nu pornească nici o luptă²³ cu turcul pînă nu vor fi uniți cu el cu toate trupele și că cel mult în șase zile după plecarea lui²⁴ se vor fi regăsit cu toții și cu voievodul amintit, care nu aștepta altceva afară de venirea...²⁵ trupelor pomenite mai sus, și că în afară de armele obișnuite fiecare din <oamenii> voievodului Transilvaniei va purta cu el o secure, și aceasta după cîte a înțeles pentru a putea astupa drumurile cu arbori și lemne spre a închide calea turcului ca să nu aibă putința de a se întoarce înapoi.

---

¹⁹ *Non era innovato.*

²⁰ Basarab II Laiotă (1476 decembrie—1477 noiembrie).

²¹ *Megies.*

²² Vlad Țepeș care urma să fie pus în domnia Țării Românești cu sprijinul lui Matei Corvin și al lui Ștefan cel Mare după retragerea turcilor.

²³ *Togliesse impresa.*

²⁴ A lui Ladislau.

²⁵ *Salvo che el giunger di... (lacună) la gente.*

MATTEO MURIANO

(?—1503)

*

Venețianul Matteo Muriano „doctor în arte și medicină” a fost trimis în Moldova de dogele Leonardo Loredano pe la mijlocul anului 1502 în urma cererii lui Ștefan cel Mare de a i se trimite un medic din Veneția. Deși a ajuns bolnav rău în Moldova, la 1 august, totuși la 22 august s-a înfățișat înaintea domnului Moldovei într-o audiență mai mult protocolară în care l-a salutat în numele Sinioriei și al dogelui cu formulele ceremonioase care i s-au părut mai potrivite, și la care a răspuns domnul că fiind înconjurat de dușmani, el nu a vrut să ceară un medic decât de la prietenii săi despre care este încredințat că îl iubesc cu adevărat. Este probabil că după această primă întâlnire, medicul a mai avut prilejul să-l vadă pe domn de aproape, pînă în octombrie cînd din nou boala a pus stăpînire pe venețian și nu l-a slăbit în tot cursul acestei luni. Abia la 7 decembrie își scrie cunoscutul său raport către Siniorie, împărțindu-l pe puncte, corespunzînd poate unui chestionar, și anume: cu privire la domn și la fiul acestuia, la supuși și la țară, în sfîrșit la știrile aflate și la evenimentele petrecute între domnii țărilor „septentrionale”, adică Polonia și Rusia, fără a omite însă pe tătari și pe turci.

Momentul era deosebit de important. În octombrie domnul Moldovei ocupase din nou Pocuția, tătarii năvăliseră în Lituania și Polonia, și războiul bîntuia între regele Poloniei și socrul său marele cneaz al Moscovei, Ivan al III-lea. În această conjunctură sînt analizate pozițiile reciproce ale țărilor creștine din nord-estul Europei și ale celor trei hanate ale tătarilor, și în sfîrșit relațiile dintre Polonia și Rusia respectiv cu diversele fracțiuni ale tătarilor precum și legătura dintre sultan și hanul Crimeii, cu referire și la gradul de posibilitate a unei acțiuni independente a Moldovei.

Este extrem de semnificativ faptul că nu aflăm nici o mențiune aci despre încordarea relațiilor dintre Ștefan cel Mare și cuscrul său, marele cneaz, ca urmare a intrigilor țesute la Moscova împotriva fiicei și a nepotului domnului Moldovei, înlăturat de la succesiunea prezumtivă a marelui cneaz, și despre care s-a afirmat că domnul Moldovei ar fi fost informat în acel moment, punînd de aceea să fie oprită trecerea solilor Moscovei ce se întorceau din Italia, trecînd prin Moldova (Pierling, *La Russie et l'Orient, mariage d'un tsar au Vatican*, Paris, 1891).

De altminteri raportul trece sub tăcere însăși existența acestor membri ai familiei domnului, precum și legătura de înscrisire cu Ivan al III-lea. Despre acestea nu va fi vorba decît în raportul următor expediat în mai puțin de o lună, și care este centrat asupra sosirii în Moldova a soliei de pace trimise de sultanul Baiazid al II-lea în Polonia pentru încheierea războiului cu această țară.

Este drept că majoritatea informațiilor ce le cuprinde privesc situația imperiului turcesc văzut prin prisma intereselor venețiene, dar considerațiile asupra poziției domnului Moldovei față de regele Poloniei și mai ales a raporturilor sale amicale cu marele cneaz al Moscovei sînt pline de interes și ne lămuresc și asupra pretensei rețineri a solilor moscoviți în urma presupusei stricări a relațiilor cu acesta din urmă. Cei doi soli moscoviți, Dimitrie Rally și Mitrofan Feodorovici Karaciarov — dintre care primul era un grec trăit prin Italia, înrudit cu Paleologii și delegat de aceștia să asiste în această calitate la căsătoria Sofiei Paleolog cu marele cneaz în anul 1472, rămînînd apoi la Moscova, iar al doilea Karaciarov era un mare negustor — fuseseră trimiși în Italia cu un îndoit scop: să cumpere tot felul de giuvaere, obiecte de preț, brocarduri și stofe scumpe, dar mai ales să tocmească meșteri pricepuți pentru construcțiile hotărîte de marele cneaz, și de asemenea să manifeste cu cît mai multă măreție prezența stăpînului lor în orizontul lărgit al diplomației venețiene și chiar simplu italiene. Sosiți la Veneția în noiembrie 1499 și plecați după 20 aprilie 1500, ei cărau cu ei pe lîngă bagaje o droaie nenumărată de meșteri și artiști însoțiți de familiile lor și de tot calabalîcul unor coloniști ce se strămutau definitiv în țara făgăduinței. Dar drumul de întoarcere neputîndu-se face prin nord din cauza războiului dintre marele cneaz al Rusiei și ginerele său Alexandru marele duce al Lituaniei — război care a durat din anul 1499 pînă în 1503 — solia moscovită cu tot convoiul său a apucat drumul de întoarcere prin Ungaria (?) și Moldova urmînd să treacă prin Polonia în Rusia. Dar prin moartea regelui Poloniei, Ioan Albert, coroana acestuia trecînd asupra fratelui său Alexandru, marele duce al Lituaniei, Polonia s-a aflat atrasă și ea în război cu marele cneaz. Ca o consecință firească a acestei stări s-a închis granița dintre Polonia și Rusia, oprindu-se orice comunicări și chiar și trimiterrea de soli dorită de domnul Moldovei pentru a avea vești de la nepotul său de la Moscova. În

această situație solii moscoviți cu tot convoiul lor au trebuit să se oprească în Moldova unde s-a aflat autorul raportului, care menționează această ședere forțată din cauza războiului ruso-polon, subliniind cinstea cu care sînt tratați de domn „*et hanno bona campagnia da questo Signor*” (Unele detalii privitoare la această solie se află și în culegerea de documente *Исторические связи народов СССР и Румынии В XV — начале XVIII В...*, t. I, 1408—1632, Moscova, 1965, pp. 84—86, nr. 25 etc.).

Merită o mențiune specială faptul că mesagerul trimis la Veneția de domnul Moldovei la 9 decembrie 1502 este tocmai unul dintre acești meșteri și artiști porniți spre Moscova în convoiul solilor. Știm doar că îl chema Dimitrie, fiind probabil un grec refugiat în Italia ca atîția alții. Cît privește numele de Purcivi, Purcivii, Purcivici, ajuns chiar a fi identificat cu cel al aprodelui Purice (!), el este doar rezultatul unei citiri greșite a prescurtării paleografice pncium (presencium) din formula obișnuită *presencium lator* sau *exhibitor*, desemnînd pe aducătorul acestor rînduri.

Observăm că și în raportul al doilea al lui Matteo este vorba de un grec Leondari, pripășit la Veneția și îndreptîndu-se acum în suita solilor spre Moscova. Despre acesta știm sigur că a jucat un rol de iscoadă, pus la cale de medic. Nu știm însă dacă în aceeași măsură și „*industriosus Demetrius*” — așa-zisul Purcivi (!) — a fost folosit de Matteo în scopurile sale cînd l-a trimis la Veneția sub cuvînt de a cumpăra de acolo doctorii pentru domn.

Din cele două rapoarte ale medicului Matteo, primul a fost transcris de Sanudo la 12 februarie 1503 fără vreo altă mențiune; al doilea a fost transcris la 7 martie cu mențiunea că *a fost citit numai doar de doge și nu în mod public* (La qual lettere il doxe la leze: non fo leta, ni in collegio ni pregadi). Intr-adevăr, în acest raport se cuprindeau o serie de informații confidențiale și secrete care evidențiau și șiretlicul medicului emisar, și rolul jucat de grecul Leondari, agent *in spe* al Sinioriei, dacă s-ar hotărî să primească invitația solului turc de a se stabili în Turcia. Dar zelul și inventivitatea depuse de doctorul Matteo în exploatarea situației create de prezența solilor turci aruncă o lumină nouă și asupra condițiilor în care a fost expediat raportul precedent. Pare greu de crezut că din august, cînd a avut loc primul contact al medicului cu pacientul său, și pînă în decembrie — cînd a fost expediat cu toată urgența acel „*industriosus Demetrius*” după doctoriile cerute pentru domn — nu a fost nevoie de nici o farmacopee specială, necesitînd un drum anume la Veneția, și deodată la începutul lui decembrie, adică îndată după ocuparea Pocuției, ea s-a ivit imperios, oferind agentului venețian prilejul să-și trimită cu toată graba raportul său care, după propria sa mărturisire, este primul și singurul pînă atunci. De altminteri și după moartea lui Matteo, domnul declara că acest medic „mai li dete alcun remedio”.

Observăm de asemenea că în raport nu se pomeneste de o înrăutățire a sănătății domnului în ultimul timp. Dimpotrivă cel care se plînge că e greu bolnav e doctorul și nu domnul. Nu cunoaștem data precisă a morții lui Matteo. În iulie 1503 domnul scrie din Suceava plîngîndu-se că medicul trimis de Siniorie sosise bolnav și că a și murit, fără a fi fost de vreun folos. Ca urmare el cere restituirea celor 400 de ducăți plătiți lui Matteo și trimiterea unui alt medic. Este interesant de urmărit în *Diarii* modul în care a înțeles Sinioria să i-l caute. Abia după trei luni a fost trimis Ieronimo di Cesena despre a cărui capacitate venețienii aveau o părere destul de proastă.

Cele două rapoarte ale lui Matteo Muriano au avut o soartă foarte deosebită. Primul a fost publicat de C. Esarcu după textul manuscris al *Diariilor* lui Marino Sanudo în „Columna lui Traian” anul IV, nr. XIV, decembrie 1873, pp. 252—253, doc. 7 cît și în lucrarea Ștefan cel Mare, *documente descoperite în arhivele Veneției*, București, 1874, pp. 91—94, împreună cu un comentariu, partea a II-a, pp. 90—93. A fost reprodus în colecția *Hurmuzaki*, vol. VIII, p. 36, doc. 45.

Al doilea a rămas oarecum neobservat. Publicat, ca și cel precedent, în ediția venețiană a *Diariilor* (vol. 4, col. 804—807), el nu a fost inclus în prezentarea lui C. Esarcu și nici în Documentele *Hurmuzaki* și apare acum pentru prima oară în traducere română.

De Matteo Muriano s-au ocupat:

N. Iorga, în *Breve storia dei Rumeni*, București, 1911, pp. 70—72 și în *Istoria românilor prin călători*, București, 1928, I, pp. 73—74; R. Ortiz, *Per la storia della cultura italiana in Rumania*, București, 1916, p. 32 și urm.; Claudiu Isopescu, *Notizie intorno ai Romeni nella letteratura geografica italiana del cinquecento*, în „Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine”, XVI, București, 1929, pp. 6—7; Sadi Ionescu îl menționează în *op. cit.*, pp. 33—34.

[RAPORT DIN MOLDOVA DIN 1502]

1502

p. 36

Copia scrisorii¹ unui medic către Sinioria Veneției povestind fapte din Moldova, și despre tătari și alte lucruri din acea țară.

Pricina pentru care nu am scris mai devreme înălțimii Voastre² a fost boala grea de care am suferit din prima zi din august de când am ajuns în Moldova, <și> în tot cursul lunii lui octombrie trecut. În ciuda acestei boli grele, totuși m-am înfățișat în ziua de 22 august acestui domn vestit, ducele Ștefan³ și am îndeplinit slujba unui credincios slujitor al Serenității Voastre cu acele cuvinte ce se cuvin față de un domn atît de mare cum este acesta; m-a salutat foarte binevoitor cu dovezi și cuvinte foarte prietenești, printre care mi-a spus: „eu nu am vrut să aduc un medic din nici o <altă> parte a lumii decît de la prietenii mei de care sînt sigur că mă iubesc” și chiar îmi spuse „eu sînt încon-

¹ Traducerea s-a făcut după textul publicat în *Hurmuzaki*, VIII, pp. 36—37, doc. 45.

² Scrisoarea este adresată dogelui Veneției Leonardo Loredano (1501—1521), după cum rezultă și din adresa scrisă pe dosul documentului.

³ Ștefan cel Mare.

jurat de dușmani din toate părțile și am purtat 36 de lupte de cînd sînt domnul acestei țări dintre care am fost învingător în 34 și am pierdut 2⁴. Pentru lămurirea Înălțimii Voastre eu voi povesti despre cinstita stare⁴ a acestui vestit domn, despre fiul său⁵, despre supușii și țara <lui> și apoi întâmplările care au urmat și cele ce au loc zilnic între acești domni de la miazănoapte⁶. Cît despre sus-numitul domn, el este un om foarte înțelept, vrednic de multă laudă, iubit mult de supușii săi, pentru că este îndurător și drept, veșnic treaz și darnic, arată bine la trup⁷ pentru vîrsta sa dacă această meteahnă nu l-ar fi chinuit, dar // sper, cu <ajutorul lui> Dumnezeu să-i aduc o ușurare, după cît pot să-mi dau seama acuma la început. Fiul său, domnul Bogdan voievod, urmează pilda domnului, tatăl său, e sfios ca o fată și e bărbat viteaz, prieten al virtuților și al oamenilor virtuoși, este tînăr cam de vreo 25 de ani.

p. 37

Supușii sînt toți bărbați viteji, ageri și nu făcuți să stea pe perne, ci la război pe cîmpul de luptă. Acest domn prea vestit poate să ridice 60 000 de oameni de ispravă, adică 40 000 de călăreți și 20 000 de pedestri. Țara este mînaoasă și foarte frumoasă și bine așezată, plină de animale și de toate bucatele, <care de toate> afară de untdelemn (?)⁸. Grînele se seamănă în aprilie și în mai, iar vinuri de felul celor din Friul se obțin în august și septembrie. Pășuni sînt foarte bune. În această țară s-ar putea ține peste 100 000 de cai. De aci se merge pînă la Constantinopol în 15 sau 20 de zile, de aceea reamintesc cu toată supunerea Înălțimii Voastre că de aci s-ar putea ataca flancurile acestui perfid sultan turcesc și din cîte îmi spun mulți oameni vrednici de încredere și negustori care vin de la Constantinopol, turcii au mare frică de acest domn și de creștinii ce și-ar face drum prin această țară⁹. În această lună trecută a lui octombrie Înălțimea Sa domnul a recucerit unele cetăți și sate¹⁰ de la Măria Sa regele Poloniei¹¹ care fuseseră ocupate în vechime de acel regat. De asemenea tătarii au năvălit în Lituania și în Polonia în acea lună și au ridicat cu ei 40 000 de robi¹². De asemenea războiul greu urmează înainte între Măria Sa

⁴ *La condition degne.*

⁵ Bogdan al III-lea.

⁶ Adică regele Poloniei și marele cneaz al Moscovei.

⁷ *Prosperoso della persona.*

⁸ *Da oio in fora.*

⁹ *Per la via de questo paese.*

¹⁰ Încă din anul 1490 Ștefan cel Mare ocupase o parte din Pocuția, iar unele ciocniri avuseseră loc înainte de expediția lui Ion Albert în Moldova. Din documentele care ni s-au păstrat, rezultă că trebuia să se adune o comisie mixtă de moldoveni, poloni și unguri pentru a rezolva această neînțelegere, dar moartea regelui Poloniei (17 iunie 1501) a determinat amînarea rezolvării diferendului. La al doilea termen (29 septembrie 1502) delegații poloni nu s-au prezentat. Ștefan a ocupat atunci ținutul, punînd pîrcălăbi în cetăți și vameși în tîrguri și orașe.

¹¹ *La Majesta del Re de Polana.* După moartea lui Ioan Albert (17 iunie 1501) urmasa fratele său, marele Duce al Lituaniei Alexandru (1501—1506).

¹² În 1502, fiii lui Mengli Ghirai, hanul tătarilor din Crimeea, au jefuit Podolia, Rusia Roșie, Palatinatul Sandomir, împrejurimile orașului Rzeszov, Iaroslav, Radom, Belz și trecînd

Regele Poloniei și cneazul Moscovei¹³, domnul Rusiei, și ambasadorii săi nepu-
tînd pleca, se găsesc încă aici în această țară și sînt bine tratați de acest domn.
De asemenea în aceste ținuturi de margine și în regiunile învecinate erau doi
domni puternici ai tătarilor, unul se numea hanul Volgăi¹⁴, celălalt hanul Cri-
meii¹⁵. Acela al Volgăi era prieten Măriei <Sale> regelui Poloniei, iar al Cri-
meii prieten cneazului Moscovei și aceasta pentru că numitul domn cneaz ține
pe un frate al lui¹⁶ la închisoare pentru ca să nu-l scoată din domnie, deoarece
acesta era aliat cu sultanul¹⁷. De aceea acest han al Crimeii pentru a face pe
plac cneazului Moscovei a pornit împotriva împăratului Volgăi pe neașteptate
și l-a gonit din scaun¹⁸. Acesta a fugit cu puțini oameni și s-a dus la un alt
tătar foarte puternic, rudă a sa, care se numește împărat al Nogailor¹⁹ care este
foarte departe de aceste ținuturi. În clipa de față acest han al Crimeii (=Men-
gli Ghirai), care a rămas învingător, poate să ridice de la 80 000 pînă la 100 000
de călăreți, și-a măritat pe o fiică a sa cu fiul turcului²⁰ care este domn al Caf-
fei²¹; din cauza acestei înrudiri și turcul i-a trimis multe daruri și de mare preț
printre care — după cum arată un evreu care a venit de acolo și care spune că
l-a văzut chiar el — un cort de o mărime de necrezut și foarte împodobit cu
lucruri scumpe și spune că pot sta sub el mai mult de o mie de inși. Dumnezeu
să-l piardă pe turc și pe el, amin! Din cauza acestei încuscri și înrudiri, acest
ilustru domn²² se teme mult să facă vreo mișcare împotriva turcului, deoarece
tătarul îndată l-ar ataca. Dar există o trecătoare lîngă Caffa, care se numește
Pericop unde zece mii de călăreți ar ține piept Tătarului ca să nu poată trece
în părțile acestea spre paguba creștinilor. Deocamdată, Serenisime Principe, nu
am altceva nou să aduc la cunoștința Înălțimii Voastre, dar cît timp voi sta
prin aceste părți voi fi mereu cu luare aminte spre a da de știre Serenității
Voastre despre lucrurile care mi se vor părea vrednice de a fi semnalate...

Dat la Suceava²³, în Moldova, în ziua de 7 decembrie 1502.

Slujitorul Serenității Voastre
Mathaeus Murianus
doctor în arte și în medicină

Vistula au prădat orașele Opatov și Kunov, cf. H. Howorth, *History of the Mongols*,
II, Londra, 1880, p. 463.

¹³ Ivan al III-lea (1462—1505).

¹⁴ *Imperador de Voga* = Seikh Ahmed, hanul Hoardei de Aur (1481—1489, 1499—1502).

¹⁵ *Imperador de Crin* = Mengli Ghirai (1468—1476, 1478/1479—1515).

¹⁶ Nur Devlet, fost han al Crimeii (1466—1468, 1476—1478/79).

¹⁷ Baiazid al II-lea, sultan otoman (1481—1512).

¹⁸ În iunie 1502.

¹⁹ *Imperador de Nagal* = Abdul Kerim, han de Astrahan.

²⁰ Care guverna Caffa în numele sultanului.

²¹ Baiazid al II-lea își rezervase prin tratatul său cu Mengli Ghirai, portul Caffa, care
era cîrmuit de un pașă.

²² Ștefan cel Mare.

²³ Sozavie.

RAPORTUL LUI M. MURIANO DIN SUCEAVA DIN 5 IANUARIE „1502“ [=1503] DESPRE INFORMAȚIILE ISCODITE DE LA SOLII TURCI DE CĂTRE NICOLO LEONDARI, CARE ARE O SOȚIE VENEȚIANĂ ȘI RUDE LA CONSTANTINOPOL¹

1503 ianuarie 5, Suceava

Serenissime principe și preaînalt domn, cu umilă plecăciune...

col. 804

În ziua de 7 a lunii trecute am făcut cunoscut Măriei Voastre ceea ce știam atuncia². Acuma însă mi se ivește prilejul³ de a-i da de veste cele ce se cuprind în rîndurile de față. Maiestatea Sa regele Poloniei⁴ a trimis de curînd sultanului⁵ două solii succesive cu multe daruri îndreptîndu-le prin Ungaria, pentru că nu s-a încrezut să le // trimită prin Moldova. Și acest lucru l-am aflat după ce am scris Măriei Voastre. Și apoi am mai aflat că o solie a sultanului venea în această țară, și am hotărît să prind și să aflui de la ea cît voi putea despre împrejurările turcești. Și aflîndu-se aci în trecere împreună cu solii din Rusia unul care mi-e foarte prieten, care știe italienește, grecește și are nevasta și copiii la Veneția, și care se cheamă pe nume Nicolo Leondari, și are multe rude la Constantinopol, oameni cu vază⁶, eu m-am înțeles cu el ca, îndată ce va fi sosit acest sol, să meargă să-l viziteze — prefăcîndu-se că întreabă de rudele sale — să se împrietenească cu el și să afle ce va putea, discutînd despre diverse lucruri și prefăcîndu-se chiar că ar fi foarte dușmănos față de Sinioria Voastră, măcar că eu știu bine din experiență că el este sluga voastră cea mai credincioasă... etc... În ziua de 28 a lunii trecute⁷ acest sol a ajuns în această țară cu 80 de călăreți, și se cheamă pe nume Sinan bei⁸ și este văr cu „Charzeg bassa“⁹ și cu cel care a fost la Veneția în vremea pierderii Modonului¹⁰. În ziua de 29 a fost să-l viziteze pe domn cu mare strălucire: erau 40 <din ei> îmbrăcați în stofă de aur și ceilalți toți în mătase și foarte bine echipați. Cînd s-a întors el la locul său de găzduire, atunci sus-amintitul Leondari, potrivit cu cele hotărîte, cum se arată mai sus, s-a dus să-l viziteze și s-a împrietenit cu el, și

col. 805

¹ Traducerea s-a făcut după textul italian al lui M. Sanudo, *Diarii*, 4, Veneția, 1881, col. 804—807.

² *Di quanto alhora mi ocoreva.*

³ *Al presente etiam mi ocore.*

⁴ = Alexandru.

⁵ Baiazid al II-lea.

⁶ *E gran maestri.*

⁷ = Decembrie.

⁸ *Sina bei* = este beglerbegul Anatoliei.

⁹ *Charzeg bassa* = Ahmed pașa Hersek zade, renegat, fratele ducelui Herzegovinei Ulrich și cumnatul sultanului Baiazid al II-lea, în timpul căruia a fost mare vizir (în trei rînduri), fiind menținut doi ani și sub sultanul Selim I. A murit în leaptă cu țărani răsculați din Anatolia.

¹⁰ = 1500

s-a mai întors <la el> și în ziua următoare, și a început din nou să-l întrebe despre război, atît pe mare cît și pe uscat. Și i-a spus mai întîi că stăpînul său <=sultanul> era rău hărțuit în Anatolia de cei din Persia care își spun „Sofi”¹¹, adică <mai> luminați în legea mahomedană, și ei fac acestea zicînd că turcul nu-și păzește legea sa. Și spune că sînt tăbărîți în Anatolia cu o călărimă de 60 pînă la 70 de mii și au cucerit anumite orașe și multe castele și sate. Și că stăpînul lor <=al turcilor> a trimis împotriva lor pe un pașă cu 40 de mii de călăreți, care a și fost înfrînt de ei... etc... Și că îi mai face încă război și cel din Caramania¹² și mare necaz și în partea aceea, și că împăratul „Gurgura”¹³ încearcă și el să facă război mare cu el etc. Și că este mare molimă în Constantinopol și mare lipsă la Adrianopol. La Constantinopol mor 200 de oameni pe zi, și la Adrianopol mai bine de 200. I-a mai spus că stăpînul său <=sultanul> avea mare supărare din partea Maiestății Sale regele Ungariei¹⁴ și mai ales din a domnului duce Ioan Corvin¹⁵ care i-a devastat și pîrjolit mai bine de 100 de sate și multe castele și anumite tîrguri. Și i-a spus că stăpînul său face demersuri acuma pentru a încheia pace cu Sinioria Voastră, și că aceasta nu a vrut să consimtă la cele ce i se cereau, printre care a mai spus că sultanul voia să fie lăsat liber să facă // război cu Maiestatea Sa regele Ungariei și că dacă i s-ar fi făcut această singură concesiune din partea Sinioriei Voastre, el ar fi pierdut ușor pace cu ea etc. Întrebîndu-l apoi de chestiunile maritime, i-a răspuns „Am pierdut Santa Maura”¹⁶, și că stăpînul său își pregătea o mare flotă de galere mari și ușoare¹⁷, de corăbii lungi și înguste¹⁸, și de vase mici de transport cu fundul teșit¹⁹ și că nu mai voia să pună să înarmeze nave, și că în Trapezunt a pus să i se facă un număr de 200 de vase ușoare și că Kemal²⁰ era la Galipoli în fruntea flotei, și că Erichi²¹ a ieșit din strîmtori cu 25 de corăbii lungi și înguste spre dauna supușilor Sinioriei Voastre și a celorlalți creștini, și

¹¹ Sufi sau Sefi, nume dat Șiiților ce îmbrățișează viața contemplativă, și care a fost atribuit noii dinastii din Persia după întemeietorul ei, mort în 1334. În intervalul 1501—1504 toată Persia a intrat sub stăpînirea sufiului Ismail. Vecinătatea cu otomanii a dus la conflicte ce vor fi lichidate sub urmașii lui Baiazid al II-lea.

¹² Conflictul era în curs încă din anii precedenți. Încă din mai 1501 se zvonea în Corfu de o victorie a Caramanului (N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, II, Gotha, 1909, p. 249).

¹³ Împărat circasian.

¹⁴ Vladislav II Iagelo, fratele regelui Poloniei, chemat la tron după moartea lui Matei Corvin (1490—1516).

¹⁵ Fiu natural al lui Matei Corvin însărcinat cu paza Bosniei.

¹⁶ Acest nume desemnează o cetate și insula pre care se afla cetatea. A fost cucerită de Gonzalv de Cordova în 1502.

¹⁷ *Galie grosse et sottile*.

¹⁸ *Fuste*.

¹⁹ *Palandarie*.

²⁰ *Camalli* (Kemal Reis), corsar turc. Unul din comandanții flotei otomane din 1499. A cucerit Navarinul.

²¹ Corsar turc.

că orice ar fi, stăpînul său vrea să-și trimită flota în primăvară²² și acel Nicolo a întrebat care ar fi acel număr de vase: i s-a răspuns că ar fi cu totul 300 de vase (galie) și că împreună cu corăbiile lungi și înguste (fuste) și cu cele mici cu fundul teșit, ar fi 500 de catarge (velle). Și i s-a spus că stăpînul său nu se preocupa de Nauplia²³ sau de Candia²⁴, dar că neapărat el vrea să trimită aceașta flotă la Corfu și să se silească din rășputeri a-l cucerii, zicînd „Cînd voi fi stăpîn pe Corfu voi fi domn peste Răsărit și peste Apus”: — ba mai înainte să-l piardă mintuitorul nostru Iisus Hristos! Și în a treia zi acel Nicolo s-a întors din nou la el ca amic și l-a întrebat pentru care cuvînt merge în Polonia. Și i-a răspuns: „Eu merg pentru a confirma clauzele²⁵ păcii dintre stăpînul meu și Maiestatea Sa regele Poloniei, pentru că în zilele trecute regele a trimis către stăpînul nostru două solii cu multe daruri și cu clauzele propuse pentru a cere pace... etc. Și acest lucru, serenissime principe, rațiunea mă îndeamnă să cred că se datorește faptului că Maiestatea Sa regele (= Poloniei) se află în război cu socrul său Marele Cneaz al Moscovei, și încă pentru că este în dușmănie cu acest preastrălucit domn, ducele Ștefan al Moldovei, pentru că acesta i-a luat multe castele și orașe, cum am arătat Sinioriei Voastre prin cealaltă scrisoare a mea. Și pentru că acest domn duce (= Ștefan) are o fiică la Moscova²⁶ și un nepot, fiu al acesteia²⁷, căruia îi revine²⁸ cnezatul Moscovei și stăpînirea Rusiei, Maiestatea Sa regele avea bănuială că acest domn, fiind în dușmănie cu el, va fi de partea celui din Rusia, ca rudă, pentru care cuvînt s-a și temut că o să se înțeleagă cu turcul spre paguba sa etc. Și acel sol i-a mai spus lui Nicolo aceste cuvinte: Să știi că domnul nostru a făcut bucuros pace cu acest rege pentru două motive: mai întîi pentru că avea mare bănuială că domnul Moldovei avea să se împace cu el <= regele Poloniei> și să facă tulburare în partea aceasta²⁹, iar apoi pentru că ar vrea să vadă dacă prin mijlocirea lui nu l-ar putea scoate pe fratele lui, regele Ungariei, din acest război, și dacă nu l-ar putea scoate, atunci își va face o armată mare de uscat împotriva lui pentru că vrea cu tot dinadinsul // să se răzbune de pagubele suferite“. În cele din urmă i-a zis: „Așteaptă-

col. 807

²² *Al tempo novo.*

²³ *Napoli di Romania.* Aluzie la insuccesul încercat în atacul dat împotriva Monemvasiei.

²⁴ = Creta.

²⁵ *I capitoli.*

²⁶ Elena (m. 1505), soția țareviciului Ivan cel tînăr (m. 1490).

²⁷ Dimitrie Ivanovici (1483—1509), cneaz de Uglici și moștenitor al tronului, îndepărtat prin intrigile Sofiei Paleolog, a doua soție a lui Ivan al III-lea, care l-a aruncat împreună cu mama sa în închisoare în 1502. Amănunte la A. Papadopol-Callimah, *Sofia Paleolog și domnița Elena, fiica domnului Moldovei Ștefan cel Mare*, București, 1895, 157 p. și Rodica Ciocan, *Contribuții la studiul relațiilor lui Ștefan cel Mare cu Ivan III*, în „Studii și comentarii de istorie și lingvistică”, București, 1947, pp. 125—136.

²⁸ *Apartien el duchato.*

²⁹ Adică împotriva turcului.

mă aci pînă mă întorc, vreau să vii cu mine la stăpînul meu, și ferice de tine! căci îți va face mult bine, și te va folosi în treburile sale“ etc. Eu, Serenissime principe, l-am îndemnat ca să meargă și să afle tot ce va putea, și apoi să se întoarcă aci la mine; nu știu ce va face, căci are o mare dorință de a merge de-a dreptul în Rusia să regăsească acolo un unchi al său, care e secretarul cneazului³⁰ (?). Altceva nu mai am de adus la cunoștința Sinioriei Voastre... etc... Solul amintit a plecat de aci în ziua întâi a lunii acesteia.

Data la Suceava din Moldova în ziua de 5 ianuarie 1502 <= 1503>

---

³⁰ *Secretario del signor.*

**STEPHAN „TAURINUS“
(STIERÖCHSEL)**

(circa 1485 — VI. 1519)

*

Stephan Taurinus — după numele pe care îl adoptase traducînd într-o formă mai acceptabilă patronimicul său de Stieröchsel — s-a născut la o dată ce nu poate fi stabilită exact, între anii 1485 și 1488 în localitatea Schönhengstgau din Zwittau din vecinătatea Olmützelui (Olomuć), și nu în acest oraș, măcar că el își zicea „Olmucensis”. Prima învățătură a primit-o la școala din Olmütz unde a rămas pînă în 1502 cînd este înmatriculat ca student la Universitatea din Viena („*Stephanus Stieroxel de Swativa*”). În 1508 își ia diploma și părăsește acea universitate. Despre anii îndată următori nu se știe mare lucru. După unii ar fi fost la vreuna din universitățile italiene, după alții ar fi făcut în acest interval călătoriile despre care pomenește în postfața Indicelui Stauromahiei, în care afirmă că pe lîngă Boemia și Moravia locul său de baștină, el mai cunoaște „toată Iliria... cele două Panonii (adică Ungaria cisdanubiană și cea transdanubiană) cele două Moesii (adică Serbia și Bulgaria), în sfîrșit Transilvania cu provinciile alăturate...” (toate acestea) „în mare parte străbătute și cercetate de noi *oculato testimonio*”. La o dată ce nu se cunoaște precis, înainte de 1512, s-a stabilit la Strigoniu (Gran) la curtea primatului Ungariei în serviciul căruia intrase. Acesta — Thamas Bákokc de Er-

dödy, arhiepiscop de Strigoniú din 1497 — fusese numit cardinal în 1500 și ca atare fusese pus în situația de a se manifesta în diferitele împrejurări legate de politica papală în Italia. Răspunzînd la chemarea din iunie 1511 a papii Iuliu al II-lea pentru convocarea unui conciliu la Lateran în iunie 1512 ce trebuia să răspundă la încercarea lui Ludovic al XII-lea de a ridica împotriva papii pe reprezentanții bisericii (conciliul de la Pisa-Milan-Lyon) — Thamas Bákokz vine la Roma în ianuarie 1513 cu un alai strălucit, tîrînd după sine în suita sa fastuoasă, alături de ceilalți slujbași ai săi, și pe Stephan Taurinus și Hans Dernschwam, probabil și el în slujba cardinalului.

Despre acest prelat a schițat Dernschwam un portret mușcător. Autoritar, capabil și brutal (cu o părere foarte bună despre calificarea sa), acesta umbla și după tiara pontificală, zilele lui Iuliu al II-lea fiind numărate. Într-adevăr, la 20—21 februarie 1513 murea papa, însă nu a fost ales Thamas Bákokz pentru că nu era italian. Ca o consolare însă, noul papă Leon al X-lea l-a numit la 15 mai 1513 legat papal în Ungaria de sud-est pe timp de trei ani pentru a predica cruciada contra turcilor.

Taurinus a părăsit Roma tot în suita arhiepiscopului la 9 noiembrie 1513 și l-a însoțit probabil apoi și la Buda cînd acesta s-a dus să publice bula papală pentru cruciadă la 16 aprilie 1514 și să înmîneze steagul de cruciadă (29 aprilie) comandantului acestei expediții, ajuns apoi la o faimă nebănuită: Gheorghe Doja.

Războiul țărănesc care a izbucnit foarte curînd după aceea nu l-a mișcat prea mult pe Taurinus care în timpul acesta se afla la Strigoniú (Gran) cu preocupări foarte deosebite de ale cruciaților. Beneficiar a două canonicate, unul la Brunn și celălalt la Liegnitz, el se bucura de protecția și patronatul unor mecenai puternici: frații Ioan și Stanislau de Turzó, unul episcop de Olmütz, celălalt de Breslau, frați la rîndul lor cu Alexis Turzó, tezaurarul Ungariei și Gheorghe Turzó, înscrisit cu vestitul bancher de la Augsburg, Iacob Fugger.

De aci încolo viața lui Taurinus s-a scurs fără peripeții. Trăind într-un cerc de umaniști preocupați de probleme de stil, de formă, de editări de texte antice, sau distrîndu-se cu glume erudite, el avea să rămînă străin de realitatea cruntă dimprejur. În 1516 și 1517 el e tot la Strigoniú de unde pleacă în acest an în Transilvania ca prepozit al Bisericii de Alba Iulia și vicar general al episcopului Transilvaniei Francisc Varday. Încă din timpul șederii la Strigoniú începuse o poemă imitată după opera poetului antic Lucan consacrată luptei de la *Pharsala*. În propria sa poemă folosind zeei Olimpului și toate artificiile poezilor postclasici (discursuri fictive, metafore etc.) își propunea să evoce războiul iobăgesc al cruciaților din 1514 (*Cruciatorum servile bellum*), în realitate în scopul mai ales de a-și exalta patronul — legatul papal Bákokz, care apare masiv în patru rînduri: în cartea I, în introducere, la procesiunea solemnă de la Buda pentru predarea steagului cruciaților, în cartea a II-a cînd vine de la Strigoniú la consfătuirea regelui cu privire la neregulile cruciaților, și în sfîrșit în cartea a IV-a, care începe cu venirea sa anume la rege ca să-i țină un discurs de patru pagini îndemnîndu-l la reprimarea războiului cruciaților.

În cartea a V-a și ultima, rolul principal îi revine episcopului Transilvaniei, noul patron al autorului — cu începere din anul 1517. Valoarea istorică a acestei poeme este extrem de redusă. Afară de menționarea pe nume a unor persoane care s-au remarcat prin reprimarea mișcării populare, nu se mai află decît o cascadă de locuri comune mai mult

retorice lipsite de rigoare. Discursurile sînt fabricate după modelul istoricilor antici, iar autorul folosește elemente luate cam de pretutindeni din care cu greu s-ar putea reține mărturii pentru realitățile din această vreme.

Cu toate piedicile unei sănătăți compromise, el reușește să-și termine această operă tipărită la Viena la 6 martie 1519 puțin înainte de moartea sa, care a avut loc la 11 iunie 1519, la Sibiu, unde se dusesese spre a fi mai aproape de medicul sibian Andreas Selingus, care îl îngrijea. Poema sa *Stavromachia, id est cruciatorum servile bellum* este un simplu exercițiu de stil pe care pretinde că l-a întreprins la cererea episcopului de Breslau Ioan Turzó, ca urmare a unei conversații care a avut loc într-o zi la masa acestuia din urmă, cu care prilej s-ar fi pomenit de pagubele suferite din partea răsculaților de către margraful Georg de Brandenburg, tutorele tînărului rege Ludovic al II-lea al Ungariei, căruia Taurinus se grăbește să-i închine lucrarea sa.

Inexistentă ca operă viabilă, *Stavromachia* a fost totuși salvată de uitare mulțumită notelor explicative ale autorului adăugate textului sub formă de *Index Abecedarius*; notele ce se referă la numele mai însemnate din text fiind înșirate în ordine alfabetică. Soarta acestui Index a fost destul de ciudată, căci prin el au fost puse în circulație o serie de inscripții romane din Transilvania, unele autentice, celelalte apocrife. Primul care și le-a însușit fără a le arăta proveniența a fost G. Reicherstorffer în *Chorographia Transilvaniei* de unde au trecut la toți cei care au folosit la rîndul lor *Chorographia* fără să o mărturisească. Căci propagarea lor s-a făcut mai ales pe această cale indirectă întrucît *Stavromachia* nu a fost cunoscută decît de un grup foarte restrîns, volumașul tipărit la Viena ajungînd foarte curînd o raritate bibliografică. S-ar părea că Johann Honter nu l-a cunoscut. Rolul lui Taurinus în păstrarea textului inscripțiilor din Transilvania a fost apreciat pozitiv de Mommsen care le-a analizat și publicat în *Corpus Inscriptionum Latinarum* (CIL). Pentru unele din inscripțiile autentice Taurinus trimite la fostul său coleg din capitlul de la Alba Iulia, fostul canonic și arhidiacon de Cojocna Ioannes Mezerzius, care întocmise o culegere de inscripții (*Sylloge*) și care pe baza a două asemenea mărturii localizase capitala Daciei la „Zarmis” (Sarmisegetuza).

Stavromachia a fost tipărită de tipograful Singrenius în 1519 (ilustrată de o xilografie arătînd suplicii lui Doja). A fost reprodusă de I. Chr. Engel în *Monumenta Ungrica* (Viena, 1809, pp. 118—184) împreună cu scrisoarea de închinare a autorului din 1 ianuarie 1519 (pp. 113—118) și cu Indicele alfabetic (pp. 447—471) ce se încheie cu o postfață datată din 6 martie 1519. Lucrarea e analizată pe scurt în Veress, *Bibliografia română-ungară*.

De biografia lui Taurinus s-au ocupat: I. Chr. Engel în introducerea sa la *Monumenta Ungrica*, pp. XI—XIV și Fr. Babinger în articolul: *Der mährische Humanist Stephan Taurinus und sein Kreis* publicat în „Süd Ost Forschungen”, XIII (1954), p. 62 ș.u.

De textul propriu-zis al *Stavromachiei* s-a ocupat B. Capesius în articolul *Răscola lui G. Doja în două poezii umaniste din Ardeal* publicat în „Studii și articole de istorie”, II (1957), pp. 67—76 și parțial Șt. Pascu, extrăgînd din el cuvîntarea lui Doja către cruciați. Despre Indicele alfabetic și împrumuturile nemărturisite ale lui Reicherstorffer vezi M. Holban, *În jurul Chorographiilor lui Reicherstorffer*, în „Studii”, t. 18 (1965), 1, pp. 147—170.

„INDEX ABECEDARIUS“

1517—1519¹

p. 447

Abrudul Transilvaniei este un târg bogat în aur, în jurul căruia munții sînt atît de fericit încărcăți de un belșug minunat, încît cu bună dreptate s-ar putea spune că este tezaurul naturii atotroditoare și vistieria nicicînd secătuită a unei mărețe împărății. Căci aci aurul curat se taie în bucăți din vastele creștete ale munților, pe sub care curg de-a lungul văilor rîuri cristaline; în acest loc se găsesc mulți bulgări de aur în bogatele și dese „chrysoplisii“, adică băi de spălat aurul. Iar Abrudul a fost odinioară o colonie a romanilor, pe cît putem să deducem din inscripția de mai jos descoperită de curînd în altarul templului din preajma târgului...

[Urmează inscripția reprodusă de Mommsen în CIL III/1, p. 214, nr. 1266.]

p. 448

Alba Iulia, oraș al Daciei și așezat în centrul ei a fost numit după Diva Iulia Augusta, maica Divului împărat Marcus Aurelius Antoninus Prus Au-

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin redat în *Monumenta Ungrica* (Viena, 1809), pp. 447—471.

gustus. Ne bizuim ca argument pe străvechiul epitaf săpat în marmură și încastrat în ușile bisericii sfântului Mihail Arhanghelul² de către preacuviosul și preabunul prelat Ladislau Gereb³, episcopul de bună pomenire a Transilvaniei.

[Urmează inscripția reprodusă în CIL II/1, p. 193, nr. 1070.]

Orașul Cluj al Transilvaniei este mai frumos pe dinafară, mulțumită zidurilor ce-l înconjură, decât pe dinăuntru cu clădirile înălțate acolo. Este locuit de sași amestecați cu unguri⁴. Judele și consulii sînt aleși pe rînd în fiecare an, și ei toți își cinstesc senatorii: aceștia pe ungar și aceia pe sas. La poarta Pontina a acestui oraș se vede această epigramă:

p. 452

[Urmează inscripția reprodusă în M. I. Ackner-Fr. Müller, *Die römischen Inschriften in Dacien*, Wien, 1865, nr. 727.]

Rîul „Chrysa“ de gen masculin⁵ curge din munții Daciei în atingere cu Panonia. Și-a luat numele din faptul că este bogat în aur și este numit de greci Chryson⁶. Vezi la Strabo cartea a 13-a, pe la mijloc. De către locuitori este numit Chreysoh⁷. Are din belșug pești din cei mai aleși „funduli”⁸, loștrițe⁹, sau după cum se spune obișnuit păstrăvi¹⁰, „chefali”¹¹ și „sturioni”¹².

Dacia odinioară, acum Transilvania, odinioară o țară puternică în război, orientată spre răsărit și care a fost de mare renume, pe care a condus-o dîrz regele Decebal, atît mulțumită armelor cît și banului, nervul războiului... Bogată în aur, argint, ogoare, vii, turme, ocne de sare; <de aci> se plătește în fiecare an o dare însemnată regelui Ungariei. Într-un cuvînt nu-i mai lipsește nimic decât lustrul civilizației (policia) și un aer mai temperat...

p. 454

Mureșul (Marisius sau Marisus) penultima <silabă> scurtă¹³ <este un> rîu aurifer al Daciei, sau dacă preferi, al Transilvaniei, izvorînd din Munții

p. 458

² = Catedrala catolică de la Alba Iulia.

³ Episcop al Transilvaniei (1476—1502).

⁴ Autorul se referă aici la „națiunile” privilegiate. Vezi Introducerea generală.

⁵ Observație necesară din cauza formei aparent feminine.

⁶ Confuzie ce se regăsește la mai toți geografil din secolul al XVI-lea.

⁷ Numele e redat aci în forma germană. Este vrednic de observat că această formă, ca și cea de la început, sînt mai aproape de forma românească Criș decât de cea maghiară Körös.

⁸ Pești din familia guvizilor (*Gobis*) ce trăiesc pe fundul apelor curgătoare.

⁹ *Salaribus*.

¹⁰ *Truttis*.

¹¹ *Cephalis* — Nu poate fi vorba de chefalii propriu-ziși care sînt pești de mare (mugil capito) ci de o varietate (*leucesius cephalus*) numită și *capito*.

¹² *Sturionibusque*.

¹³ Observație în legătură cu prozodia. Autorul se referă la folosirea acestui nume în hexametria poemei sale *Stavromachia*.

Transilvaniei în hotar cu Moldova, curge mai întâi de-a lungul ogoarelor secuiilor, apoi <devenit> navigabil, scaldă aproape jumătate Dacia și se varsă în Tisa la târgul Mico¹⁴. Strabo cartea a 7-a. Rîul Mureș se varsă în Dunăre pe gura pe care obișnuiau soldații romani să-și transporte materialul necesar în acele războaie. Același rîu Mureș mărginește acolo țara Daciei. În clipa de față se transportă pe el bolovani de sare în Ungaria.

465—466

Sargetia¹⁵ care curgea pe lîngă capitala lui Decebal, regele de odinioară al dacilor, acuma scaldă cetatea strălucită a Huniazilor, care a dat la lumină pe neînvinsul Matei Corvin răposatul, regele Ungariei, și acuma este ținut de preastrălucitul principe și domn, domnul George Marcgraf de Brandenburg... etc., tutorele regelui Ludovic¹⁶. Iar Decebal nu departe de amintita capitală își ascunsese sub albia rîului Sargetia comorile sale pe care după înfrîngerea lui Decebal le-a găsit printr-un decret al soartei, împăratul Traian.

[Urmează trimiteri la viața lui Traian tradusă de George Merula după Dion... la propriile versuri ale lui Taurinus... și transcrierea inscripției amintind de aflarea tezaurului reprodușă în CIL III/1, p. 9, nr. 69.]

p. 466

Țara Secuilor (Siculia) <este> colțul de la marginea extremă a Daciei în hotar cu moldovenii. Locuitorii ei se numesc secui (siculi). Nimeni la ei nu este <socotit> om de rînd, chiar dacă ține însuși coarneză plugului, sau își paște turma de capre. Ei trăiesc după obiceiurile sciților de la care și-au tras obîrșia și își împart prin sorți dregătoriile sau funcțiile judecătorești. Nu fără dreptate a spus despre aceștia Ovidiu în *Pontice*.

Nici un neam nu este mai aspru în toată lumea decît Geții (!)

[Urmează o trimitere la textul lui Enea Silviu Piccolomini.]

Cetatea Severin, așezată pe malul nostru al Dunării, este posesiunea extremă a ungarilor. Tot ce este dincolo de ea este stăpînit de turci. Mai jos de ea se vede o fîntînă pe care locuitorii o numesc fîntîna Sfintei Cruci, căci se crede că în ea a fost ascunsă de către Cosroes o parte din insigna mîntuitoare atunci cînd acesta trebuia să pornească la luptă împotriva împăratului Heraclius, de care a fost zdrobit și toate oștile sale nimicite cu desăvîrșire. Mai se vede acolo o bisericuță a Sfintei Cruci ridicată în amintirea acestui fapt.

p. 467

Timișoara, cetatea foarte tare de la marginile Ungariei, situată spre Țara Românească, sau dacă preferi spre Serbia, pe care a asediat-o Gheorghe Secuiul¹⁷.

Tisa izvorăște din munții Carpați și șerpuiește atît de încet prin cîmpiile ungurești cu o albie foarte sinuoasă, încît s-ar părea mai degrabă că ar

¹⁴ Adică Makó. Indicația e greșită, Makó fiind mai departe de vărsare decît orașul Szegedin.

¹⁵ Azi Streiul.

¹⁶ Ludovic al II-lea al Ungariei.

¹⁷ Gheorghe Doja.

sta pe loc decît că ar curge. Aci <rîul> este extrem de bogat în pești. Trece pe lîngă castelul natal Warda al domnului meu, episcopul Francisc Wardai¹⁸, și se varsă în sfîrșit în Dunăre la Tytel după ce a primit rîurile Transilvaniei.

Valahia în vorbirea obișnuită, numită de către latini Vlaccia, provincie în hotar cu Panonia cisdanubiană, coboară împreună cu Dunărea pînă la mare, cei vechi au numit-o Moesia inferioară . . .¹⁹. De aci sînt valacii, locuitorii Vlacciei pe care lumea (vulgus) îi numește valahi. Iar vlacii (după cum a scris Enea Silviu) și-au primit numele de la Vlaccus, conducătorul lor, care s-a dus mai întîi din munții italici în Moesia; aceștia sînt schismatici, ca unii (după cum spun ei înșiși) care urmează credința fericitului apostol Pavel. p. 468

„Zarmis“ oraș foarte mare și odinioară strălucita capitală a regelui de demult al dacilor Decebal, în cele din urmă, după ce acesta a fost învins, a ajuns colonia Ulpia Trajana Augusta Dacica; acum e numită de locuitori Varhel, adică locul cetății. Acest lucru l-a observat mai întîi acel <vestit> Ioan Mezerzius, arhidiacon de Cojocna și fost canonic al bisericii din Alba Transilvaniei — bărbat de mare reputație și foarte învățat care a ajuns la o erudiție desăvîrșită mai ales în privința antichității, <erudiție> pe care nu o posedă mulți — atunci cînd în anii din urmă explora ruinele amintitului oraș antic, căci avea mare patimă pentru antichități. Această <identificare> reiese mai clar decît lumina zilei în inscripțiile adăugate aici. p. 469-70

[Urmează două inscripții reproduse în CIL III/1, p. 234, nr. 145 și *ibidem*, p. 232, nr. 1442.]

Zlatna, tîrg (oppidum) al Transilvaniei întemeiat pe vremea împăratului Traian, odinioară vestit prin băile de aur. Au mai rămas cîteva inscripții funerare prea frumoase care au fost găsite în acest loc dintre care voi mulțumi cel puțin cu una din ele pe cititorul curios de antichități. p. 469

[Urmează inscripția reprodusă în CIL III/1, p. 219, nr. 1317.]

Someșul, penultima <silabă> lungă, rîu al Daciei, <izvorăște> nu de parte de Criș, din munții Daciei orientați spre Moldova. Mai întîi curge spre răsărit, apoi trece pe lîngă cetatea episcopală Gilău, se îndreaptă spre sud și scaldă incinta cetății Cluj, se întoarce iarăși spre răsărit, și îndoindu-se spre nord devine navigabil îndeajuns pentru ca oficiul sării regești să transporte în toți anii năvile încărcate cu sare. În vorbirea obișnuită²⁰ e numit Zamos. Nu departe de teritoriul Bistriței scîpînd în vale este dus în Ungaria, spre a se vărsa în rîul Tisa . . .

¹⁸ Episcop al Transilvaniei (1514—1520).

¹⁹ Confuzie a autorului care afirmă în nota Moesia (p. 458) că sînt două Moesii: cea inferioară e numită de moderni Valahia, cea superioară Moldova. Dacia le separă pe amîndouă (!) Cauza confuziei este existența Daciei Aureliane, autorul nedeosebind cronologic citatele folosite, ci acumulîndu-le *tale quale*.

²⁰ *Vulgus* — adică nu pe latinește.

FRANCESCO MASSARO

(? — după 1523)

*

Francesco Massaro sau Masser a fost secretarul oratorului Veneției la Buda, Lorenzo Orio, care l-a înlocuit pe doctorul Aloise Bon reîntors la Veneția în vara anului 1519. Raportul lui Bon înfățișat la întoarcere poartă data de 18 iulie 1519. De la venirea înlocuitorului acestuia Francesco Massaro a îndeplinit funcția de secretar al noului orator pînă în octombrie 1523 cînd a adresat dogelui din Coneiano un raport-scrioare la 5 octombrie 1523. Nu avem asupra lui Massaro alte informații în afară de cele pe care le dă în rapoartele sale și cele cuprinse pe de lături în însemnările din *Diariile* lui Sanudo relative la creșterea lefii sale, ca și a oratorului în februarie 1522, în vederea drumului și șederii lor în Boemia unde se ducea toată curtea la încoronarea regelui Ungariei care era și rege al Boemiei. Situația din acel moment a trimișilor venețieni în Ungaria nu era prea ușoară. Dubla căsătorie care lega pe Iagelonii din Ungaria de Habsburgii din Austria atrăgea Ungaria în tabăra împăratului în timp ce Veneția, ca aliată a lui Francisc I, se afla în tabăra opusă. Dar această alianță dinastică nu era văzută cu ochi buni nici de partida națională maghiară condusă de Ioan Zápolya, voievodul Transilvaniei. Acesta după cum afirmă în reminiscențele

sale Hans Dernschwam, martor al tulburărilor din Ungaria, își propusese să se însoare cu sora regelui, Ana, dată acum în căsătorie arhiducelui Ferdinand, fratele lui Carol Quintul, în timp ce tânărul Ludovic al II-lea al Ungariei se însura cu sora lui Ferdinand, arhiducesa Maria de Austria. Curtea era împărțită între două partide: cea germană și cea națională. Animozitățile dintre ele își aflau un ecou și în atitudinea față de reprezentanții Sinioriei Veneției. Oratorul era acuzat că ar urmări să otrăvească pe rege și de aceea — potrivit cu afirmațiile lui Massaro — și el, și secretarul său erau amenințați cu moartea de către unguri. Se ducea împotriva Veneției o campanie de acuzații și calomnii împotriva căreia Massaro a trebuit să pornească o contraofensivă foarte dîrză, propunînd în fața regelui un fel de răvășag: el își punea capul său împotriva capului înaltului dregător care rostise acele acuzații. Acela care ar fi fost dovedit de mincinos ar fi urmat să fie decapitat! Propunere bineînțeles mai mult retorică și care nu a fost ținută în seamă. La întoarcerea curții din Boemia „lătrau toți împotriva Sinioriei” și palatinul Ungariei, Ștefan Báthory, l-a apostrofat pe Massaro cu cuvintele: „Ce înseamnă faptul că voi venețienii nu ați dat ajutor celor de la Rhodos? (Era vorba de asediul cavalerilor ioași care au și trebuit să capituleze în decembrie 1522.) La care acesta a răspuns îndată: „Ce înseamnă faptul că voi, ungurii, nu ați dat ajutor Belgradului, care era al vostru?” Se știe că această cetate de o însemnătate strategică unică a căzut în mâinile turcilor la începutul toamnei anului 1521 fără vreo împotrivire adevărată. Ajutorul și atunci era așteptat tot din afară. În august 1521 regele trimitea la Veneția pe prepozitul de Veszprem Ioan Statilius să ceară concursul Sinioriei pentru apărarea regatului. Cît mai era acesta la Veneția a sosit vestea ocupării Belgradului și el a primit la plecare condoleanțele ilustrisimei Siniorii.

De la Massaro avem o scrisoare din 1 mai 1520 în care descrie unele bogății minerale ale Transilvaniei văzute chiar de el cu prilejul unei vizite făcute în Transilvania, în cursul anului precedent. Foarte interesantă îndeobște prin elementele reale ale descrierii, ea conține însă și unele elemente fanteziste datorite unor eresuri, de pildă cu privire la existența unui fel de aur vegetal de care va fi vorba și în secolul al XVIII-lea. O bună parte din cuprinsul acestei scrisori a fost folosită de autor la descrierea bogățiilor Transilvaniei din marele său raport din octombrie 1523, în care înfățișa un tablou de ansamblu al regatului Ungariei aflat fără apărare în fața primejdiei turcești. Raportul se întindea asupra anilor de funcționare ca secretar al lui Lorenzo Orto, adică din toamna anului 1519 pînă în cea din 1523... El stăruia asupra lipsei de apărare a Ungariei, a dezbinării interne, a crizei monetare și a egoismului magnaților și al marilor dregători, anunțîndu-se încă de atunci linia de acțiune a lui Zápolya în cazul unui atac turcesc. Raportul începe cu propunerea de pace a sultanului. Acesta trimisese vorba să se încheie pace cu Ungaria, avînd de luptat cu împăratul Persiei, „Sofiul”, dar ungurii nu au vrut să o încheie pînă a nu fi primit cei 80 de mii de ducăți pe care îi ceruseră de la Siniorie ca ajutor pentru a rezista turcilor. După aceea sultanul s-a gîndit la o expediție în Ungaria, mai ales văzînd cîte dezbinări (discordie) sînt în Transilvania și în Croația. Armata sultanului îndreptată spre Ungaria era de 100 de mii de oameni, dintre care numai 30 de mii erau ostași, ceilalți nu aveau nici măcar arme în mînă, ci doar cîte o bucată de lemn dînd zvon că nu se opresc să cucerească nici o cetate sau oraș, ci merg întins asupra Budei. A rezultat o panică de nedescris căci nu se făcuse nici o pregătire pentru a-i ține în loc, din cauza marilor neînțelegeri dintre nobili și magnați. Dar în zadar a poruncit regele nobililor

din tot regatul, adică și celor din Boemia, Moravia, Silezia, să se adune și să facă exerciții militare. El însuși a dat exemplu și a ieșit la 15 iulie 1521 din Buda la 10 mile depărtare cu 60 de călăreți (!) Doar episcopul de Pécs și-a trimis trupa în Boemia și tot astfel episcopul Transilvaniei, pe a sa. Buda a scăpat, căci turcii, au mers la Belgrad. Episcopul Bosniei trimis cu 16 mii de unguri a întâlnit 3 000 de călăreți turci, dar oamenii episcopului au rupt-o la fugă, episcopul însuși ascunzându-se într-o moară pînă la plecarea turcilor. Așadar Belgradul a fost ocupat pentru că nu a fost apărat. După o primă versiune s-ar fi iscat o ceartă cînd să treacă ungurii Drava, ei pretinzînd că sînt prea puțini, și că vor porni o armată mai numeroasă în anul următor, iar după altă versiune această ceartă nu ar fi fost decît un pretext, adevărata cauză fiind lipsa de bani. Chiar acea armată, cîtă era, nu a putut fi plătită decît pe o lună și jumătate, mulțumită banilor dați de arhiepiscopul de Strigoni, Bákocz, mort curînd după aceea.

Plecarea regelui în Boemia și prelungirea șederii sale acolo au indispus pe unguri care nu mai voiau să plătească nici sumele impuse pentru nevoile războiului, nici să trimită oaste în anul acela. Iar în Boemia situația era încă și mai critică din cauza progreselor neîncetate ale husitismului. Lipsa de bani scoate în evidență și alte racile. Palatinul Ungariei e acuzat că din cei 700 de mii de ducăți luați de el pentru plata trupelor de la graniță nu a plătit decît 500 de călăreți, și că a fost de acord cu fratele său Andrei Báthory ca acesta să bată mai bine de 300 de mii de ducăți de monedă falsă. Se cere demiterea lui și restituirea banilor. Palatinul mai este acuzat că a ținut la el în casă pe trimisul („explorator” = iscoada) turcilor și că era înțeles cu ei. Cînd legatul papal îi îndeamnă pe magnați să dea bani statului după exemplul Veneției se făgăduiesc diferite sume, dar nu se plătesc. Cînd în 1522 se face o chemare la arme, de teama oștilor turcești trimise la graniță, nu vine decît o ceată de o mie de oameni din Moravia pe lîngă puținele trupe ale prelaților. Să fi tot fost împreună 12 mii de oameni. În august 1523, locuitorii din Sirmiu au reușit să înfrîngă o trupă de elită de 15 mii de turci, care le prădau și distrugau viile.

Dar vistieria regelui oferă exemplul cel mai flagrant al dezagregării statului. Tezaurarul Alexis Turzó, asociatul lui Fugger la exploatarea tuturor minelor din Ungaria are asupra regelui o creanță de 65 de mii de ducăți. Regele e deci obligat să-l păstreze în dregătoria de vistier pînă ce și-ar recupera acei bani din veniturile țării. La plecarea sa în Boemia regele i-a lăsat poruncă să bată cît va putea mai mulți bani noi, iar acesta pe lîngă banii bătuți pentru rege a mai bătut încă un milion pe seama tezaurarului, adică la dispoziția sa! Această monedă era considerată de toți ca falsă, fiind de aramă curată cu o pojghiță de culoare mai argintie pe deasupra (cum uno pocho di bianchimento de sopra). Dintr-un ducat de argint se fac 15 din acești bani.

Se merge atît de departe cu inconștiența încît atunci cînd află magnații că legatul papal, cardinalul de San Sisto, a adus cu sine suma de 50 de mii de ducăți pentru nevoile unei eventuale apărări i-au cerut-o foarte curînd pentru a îngădui regelui să-și plătească datoria sa la tezaurar! Dar cardinalul a răspuns că altul era scopul acelor bani. Concluziile lui Mas-saro sînt pesimiste; regele nu poate face nimic. Nă are bani în tezaurul public, iar particularii nu vor să-i dea. Dacă turcii nu pornesc contra Ungariei, ungurii vor rămîne ca și pînă atunci, fără a-și strînge oaste. Și chiar dacă turcii ar veni, s-ar putea să nu se apere nici atunci

din cauza marilor vrajbe ce sînt între ei. Acesta este decorul în care păşesc spre dezastru regele şi magnaţii răspunzători ai acestei stări. Autorul raportului critică pe unguri în general: că nu iubesc şi nu preţuiesc nici o naţie de pe lume şi nici între ei nu se iubesc. Fiecare îşi vede de propriul interes şi pradă statul, de care puţin le pasă la toţi. Este între ei o mare ură şi rivalitate ascunsă pe care nici n-ai putea-o închipui, şi totuşi în fiecare zi ei mănîncă şi beau împreună de i-ai crede ca fraţii. Nu există dreptate... ascultare... sînt aroganţi... nu ştiu nimic şi nu primesc sfaturi... sînt iuţi în hotărîri şi foarte zăbavnici la îndeplinire... nu sînt sîrguincioşi decît la chefuri şi la jefuirea banului public... etc. Dar în fraza următoare se arată mai clar împotriva cui anume e îndreptată această critică acerbă redată aci doar în liniile ei esenţiale. Magnaţii sînt de vină, precum şi dezbinarea dintre ei şi nobili „Li signori sono causa di ogni male, et li nobili quali sono 43 mila tieneno le raxon de regno, pero sempre sono discordanti, procedono sempre cum arte, deceptione et inganni...”. Aşadar scurtă vreme după răscoala din 1515 asistăm la o altă luptă de clasă, de astă dată între privilegiaţi! În încheiere Massaro declară că numai nevinovăţia regelui va putea ţine în loc pedeapsa divină a distrugerii acestei ţări. În cadrul acestor condiţii generale ale regatului Ungariei, trebuie integrate ştirile despre Transilvania şi ţinuturile exterioare.

Atît scrisoarea din 1 mai 1520, cît şi scrisoarea-raport din 5 octombrie 1523 sînt publicate în *Diariile* lui Marino Sanudo, vol. 28, col. 539 ş.u. şi vol. 35, col. 99—116. Ele nu au fost folosite pînă acum în istoriografia noastră.

SCRISOARE CĂTRE ZUAN BATISTA
RAMUSIO, SECRETARUL DOGELUI¹

1 mai 1520, Buda

Frate prea scump,

De la 1 septembrie până acuma pot zice că am fost chinuit de o foarte grea boală, și nu numai de una singură. Am pornit spre nenorocul nostru în Transilvania în mijlocul lui iulie, într-un loc de unde dacă am mai fi umblat două zile bune ajungeam în țara tătarască, numită de către antici Sarmatia, măcar că și Sarmatia e azi numită Polonia. Mai ne aflam și la granițele Mysiei Inferioare², numite acum „Valahia de jos”³. Pofțiți la nuntă de unul din primii baroni ai acestui regat, am stat acolo mai bine de 12 zile într-un castel al său înconjurat de bălți și ape stătătoare⁴ care pricinuiau

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul italian publicat în *Diariile lui Marino Sanudo*, vol. 28, col. 539 ș.u.

² Moesia Inferioară. Confuzie comună și lui Taurinus și altor contemporani.

³ Adică Moldova.

⁴ *Aque marze*, în sensul de infecte, alterate.

friguri și unde era un aer ce te îmbolnăvea⁵, din care cauză la sfârșitul lui august⁶, cînd ne-am înapoiat aci am zăcut cu toții pe moarte. Patru dintre ai noștri au murit, unii mai sînt încă rău bolnavi. Eu am avut friguri zilnice, apoi friguri *terzane*⁷, apoi aceste friguri repetate de două ori <pe zi> ...⁸, apoi friguri duble *quartane*, apoi tot de acestea, dar o singură dată pe zi⁹. Aceste friguri m-au adus în mare pericol de a ajunge hidropic. De două luni m-am scăpat de aceste friguri, *quartane*, mulțumită unor buruieni, dar tot mi-a rămas splina mărită¹⁰ și acum iau leacuri și mă plimb mult pe afară. Sper în curînd să fiu tămăduit cu totul de orice boală. Acestea au fost cauzele pentru care nu am putut scrie tuturor prietenilor mei, și pentru că îmi scrieți că sînteți doritor să aflați despre cele de aici: cum ar fi cărțile, buruienile de leac și despre altele, eu vă voi face părtaş cu mine la cele aflate pînă acum. Și pentru că am apucat să vorbesc despre Transilvania, voi începe cu aceasta!

Această Transilvanie deci a fost numită Dacia de către antici, măcar că acum există <și> o altă regiune care se cheamă Dacia, care în vechime se numea Cimbrica. Așadar acești locuitori ai Transilvaniei, care sînt numiți daci de către greci și romani, vorbesc nemțește¹¹ și orașul lor de frunte se numește Sibiu¹². Și în toată această regiune a Transilvaniei se află multe lucruri frumoase și rare. Și mai întîi se află munți de sarea cea mai albă și așa precum munții ceilalți sînt de stîncă masivă¹³, tot astfel aceștia sînt de sare masivă. Această sare se consumă pretutindeni în această țară și ea crapă¹⁴ la foc și nu se topește în apă dacă nu a fost bine mărunțită prin zdrobire sau măcinare și întrece prin culoarea sa albă zahărul cel mai ales. Diosco¹⁵ o numește sare metalică sau fosilă . . . Dacă aducătorii acestor rînduri vor consimți să vă aducă <ceva sare de aceasta> vă voi trimite o fărmă. De asemenea în această Transilvanie se află munți de ceară neagră care picură din piatră și apoi se întărește ca rășina arborilor. Mirosul său e foarte asemănător cu cel al păcurii.¹⁶ Se fac luminări de ceară, și ard foarte bine. Am crezut că această ceară este chiar „pisasfalt“, felul acela de bitum despre care vorbește Dioscoride, dar un lucru mă îndeamnă acuma să cred că nu este, căci această ceară neagră picură din piatră și se întărește acolo ca rășina pe arbore și nu curge în chip de izvor sau rîu ca pisasfaltul. Dar chiar

⁵ *Pestifera*.

⁶ 1519.

⁷ *Febre terzana*, adică o zi da, o zi ba.

⁸ *Dopia terzana et doe terzane* (?)

⁹ *Quartana semplice*.

¹⁰ *Spienza grossa*.

¹¹ Autorul se referă aci la sași.

¹² *Sibinia*.

¹³ *Solido*.

¹⁴ *Schiopa* (= schiapa).

¹⁵ = Dioscoride.

¹⁶ *Olio de saxo*.

dacă nu este piasfalt sînt absolut încredințat că este un fel de bitum; că trimit cîteva bucăți mici. Iar între Ungaria și Transilvania este — n-aș zice un izvor dar mai degrabă — o cisternă de apă rece care se aseamănă cu vinul. Eu am băut o jumătate de pahar. Mi s-a părut <a fi> un vin bun, ales, și mi s-au suit la cap fumuri de beție¹⁷. Țăranii de acolo o beau în loc de vin, și trag de acolo atît cît vor și niciodată nu se golește¹⁸ acea cisternă. Ea se află lîngă un oraș al regelui care se numește Baia Mare¹⁹ unde sînt minele de aur ale regelui²⁰, deasupra cărora am stat să văd cum scot din pămînt²¹ aurul, cum îl curăță de pietre, cum îl aleg²² (?) și îl separă de argint, și toate celelalte operații pînă la cea din urmă care este baterea ducăților. În Transilvania sînt multe mine de aur și acolo în unele locuri s-au putut vedea și găsi pe lîngă butucii de viță cîte o coardă de aur răsucită²³, lungă de un cot, și din cel mai ales. De asemenea în această Transilvanie sînt rîuri care cară aur în nisipul lor; printre ele este unul ce se numește Arieș²⁴ și care poartă aur. Și încă de aci și Dunărea mai poartă cîte puțin. În Transilvania țăranii găsesc în fiecare zi medalii romane de aur și argint în chiupuri²⁵ sub pămînt. De asemenea în Transilvania am văzut un animal care avea părul <a> de leu, și alb cu pete pe sub pîntece și are aspectul de leu, cu coada scurtă și vîrful negru, și în vîrful urechilor sînt niște fire negre lunguiețe, și rage ca leul; eu am socotit că un asemenea animal este o panteră și are unghiile ca de pisică. Tot aici mai sînt niște animale asemenea cerbului dar . . .²⁶ și au coarnele în formă²⁷ de mîna de om, și tot atît de largi cu acele ramificații²⁸. Cred, dacă trebuie dată crezare . . . . . că aceste animale sînt <cele> numite de latini bizoni²⁹. Am crezut însă la început că ar fi fost „troglaphi”³⁰. Au copitele negre, și acestea sînt într-adevăr foarte bune împotriva epilepsiei³¹. Din pielea lor se fac cingători care, dacă se freacă pe pîntecele unui cal ce nu poate urina, îl fac îndată să urineze; eu am o asemenea cingătoare.

¹⁷ *Me mandava fumi a la testa de inebriare.*

¹⁸ *Non viene mai a mancho.*

¹⁹ *Nahe bagne.*

²⁰ *Le montagne d'oro.* (Aci = Montanae, exploatări miniere.)

²¹ *Cavano.*

²² *Finano.*

²³ *Una ferula d'oro intorta.*

²⁴ *Aervasser.*

²⁵ *In Zare.*

²⁶ *Lacună în textul tipărit.*

²⁷ *Su la foza (= foggia).*

²⁸ *Cum quelli rami.*

²⁹ *Bisontes = bouri.*

³⁰ *Un fel de capre.*

³¹ *Morbum caducum.*

Cît despre bibliotecă³², vă spun că am fost în ea și nu se află nici o carte bună, toate cele bune au fost furate... [Un exemplar din Pliniu a fost luat de Hieronimus Balbo] [Despre Moscova și țara tătarilor l-ar putea lămuri mulțumită unui om foarte învățat, Iacob Ziegler, bavarez, astrolog, cosmograf și matematician, vine în fiecare zi la Orator să-i citească din Ptolemeu. A scris multe lucrări de geografie și a construit un meteoroscop, primul cunoscut de 500 de ani încoace. Oratorul îl va aduce pe acest om capabil la Veneția].

Cît despre ierburile de leac³³, aci se află din belșug cele mai frumoase pe care nu le găsești în Italia. În septembrie vă voi trimite cîteva specii (?)³⁴ de animale, dacă vom merge în Boemia unde vom trece prin pădurea hercinică³⁵, sper să văd unele lucruri frumoase.

... Buda 1 mai 1520

SCRISOARE-RAPORT CĂTRE DOGE³⁶

5 octombrie 1523, Coneiano

Au și rîuri în Transilvania care // poartă col. 113
aurul cel mai ales în grăunțe ca cele de sorg³⁷ sau asemenea cu bobul³⁸ sau cu alunele, sau și în bulgări mari care cîntăresc fiecare 100 și 200 de ducăți, așa cum am văzut <eu însumi>, s-au găsit și în vii mlădițe din aurul cel mai ales, înalte de un cot înălăcite pe butuc ca niște coarde de viță³⁹ și am văzut făcîndu-se inele din ele⁴⁰. Și în unele locuri, tot în Transilvania, în pămîntul în care se seamănă se află nisip de aur. Mai este acolo un rîu despre care spun ei că transformă fierul în aramă. Acest lucru nu este adevărat, ci fierul care a rămas cîteva zile în acel rîu prinde deasupra o rugină de aramă adevărată, și aceasta o dată rasă, fierul rămîne la culoarea sa și la firea sa dintîi. Se mai află încă sub pămînt multe vine⁴¹ de medalii de aur și de argint, căci această Transilvanie odinioară a fost o colonie a romanilor și se chema pe latinește Dacia, și aceea care e azi numită Dacia în Flandra a fost numită de antici Cimbrica. Mai au și mulți munți de sare din cea mai albă, și sare gemă, și nu pun să fie desfă-

³² Desigur biblioteca lui Matei Corvin, așa-zisa Corviniană.

³³ *Semplici*.

³⁴ *Semenze di animali*.

³⁵ Numire care a căpătat un sens legendar. În general desemna „Pădurea Neagră” din Germania, apoi a ajuns să fie localizată undeva prin nord, fără o situare mai precisă.

³⁶ După textul italian din *Diarii*, vol. 35, col. 99 ș. u.

³⁷ *Sorgo*, graminee originară din Africa.

³⁸ *Globi*.

³⁹ *Claviculatum intorte*.

⁴⁰ Probabil că a văzut inele despre care i s-a spus că erau făcute dintr-un asemenea aur vegetal.

⁴¹ *Vene*.

cută (?)⁴² pe teritoriul lor, ci îngăduie intrarea în Croația, Slavonia și Ungaria, spre hotarul Austriei <precum și> în Moravia, Silezia și Boemia, a sării din afară, mai ales germană. Mai au și ceară neagră folosită la lumânări în Transilvania și în Mysia sau Valahia⁴³ și această ceară se formează dintr-o licoare mirosind ca păcura, care picură din anumiți munți într-o luncă (?)⁴⁴ sau un lac, și după un timp se întărește ca ceara, și această licoare e un fel de bitum pe care autorii <antici> îl numesc asphalt. Un alt lucru însemnat și vrednic a fi amintit am văzut în Ungaria lângă un oraș care se numește Baia Mare pe drumul spre Transilvania: un izvor de o anume apă asemănătoare întocmai la culoare, gust și savoare cu vinul alb acrișor, și putîndu-te și îmbăta⁴⁵, și ei o beau <întocmai> ca vinul și i-au zis „izvorul de vin,” și dacă eu nu l-aș fi văzut, și n-aș fi gustat <apa aceea> nu aș fi dat crezare lui Pliniu, cînd pomeneste de asemenea izvoare . . .

108 . . . Prea ilustrul voievod al Transilvaniei⁴⁶ este chibzuit, prudent și foarte înzestrat, prieten bun al sinioriei, iubit de toți, dușman al nemților, urît de palatin⁴⁷ cu care e în cea mai mare dușmănie, și totuși mănîncă și bea cu el toată ziua. Este un comandant viteaz, dar nu are experiența care se cere unui comandant din acel regat, dar el este un alt Gazeli⁴⁸, și el ar fi bucuros ca acel regat să fie pierdut, și apoi el cu ajutorul celor din Transilvania să-l recîștige și să se facă rege, dar el nu va trăi mult căci are sănătatea șubredă.

. . . Măritul domn Ioan Dragfi, comitele de Timișoara . . . este un magnat de frunte, iubit de toți, priceput la oaste și bun prieten al nostru (=al Veneției).

Apoi mai e măritul domn Petru Perenyi, fiul răposatului comite palatin. E foarte tînăr, înțelept și iscusit și foarte bogat, și magnat de seamă.

110 . . . Apoi mai este reverendisimul episcop al Transilvaniei⁴⁹, om de o nespusă zgîrcenie, iscusit dar și răutăcios și dușman statului <nostru>. Nu știe să facă altceva decît să chefuliască⁵⁰ și să strîngă bani.

. . . Apoi mai e episcopul de Oradia, a fost fiul prea ilustrului palatin defunct⁵¹, este binevoitor față de statul nostru, dar e puțin prețuit, fiind socotit de toți ca nebun . . .

⁴² *Non lo fanno distribuire.*

⁴³ Nu se poate ști dacă autorul se referă aci la Țara Românească, sau la Moldova, numită tot Valahia <mică>.

⁴⁴ *Bassa.*

⁴⁵ *Fumosa de inebriare.*

⁴⁶ Ioan Zápolya.

⁴⁷ Ștefan Báthory.

⁴⁸ *Gazeli.* E vorba de Berdi Ghazali, unul din cei doi comandanți ai armatei din Siria a Sultanului Babilonului, Kansu pe care l-a trădat în 1516 (24 august) în lupta din fața Alepului.

⁴⁹ Fr. Varday — menționat și de Taurinus în *Stavromachia*.

⁵⁰ *Crapular.*

⁵¹ Perenyi.

MICHAEL BOCIGNOLI DIN RAGUZA

(? — după 1534)

*

Michael Bocignoli se trăgea dintr-o familie raguzană cunoscută, Boccignoli, Bucignoli, Buzignoli, sau în formă slavă: Bocinich, Manatich. În 1403 Marino Bocignoli fusese rector al republicii raguzane. Un alt urmaș, Michael Bocignoli, e menționat în documente prin 1445 (Gelicich și Thalloczy, *Diplomatarium relationum reipublicae ragusinae cum regno Hungariae*, Budapesta, 1887, p. 103; C. Jireček, *С поменици српски*, în „Споменик” XI, Belgrad, 1892, p. 83. Autorul scrisorii ce urmează mai jos, care purta și el numele de Michael a trăit la sfârșitul veacului al XV-lea și în primul sfert al veacului al XVI-lea.

Nu știm în ce împrejurări a stat în Țara Românească înaintea urcării în scaun a lui Neagoe Basarab (1512—1521) pe care l-a cunoscut ca simplu boier.

Se știe că sub Radu cel Mare și apoi sub Neagoe legături de familie uneau pe boierii Craiovești și chiar pe domn cu slavii de sud, ceea ce a trebuit să favorizeze și legături de tot felul, comerciale și culturale cu Ragusa, și apoi prin intermediul ei cu Veneția. Și medicul lui Neagoe era un raguzan: Ieronim Matievich. Bocignoli, cu prilejul șederii sale în Țara

Românească înainte de 1512, a putut să capete acele informații asupra trecutului țării și a luptelor cu turcii de care dă dovadă în epistola adresată în 1524 unuia din secretarii împăratului Carol Quintul „Geraldo Plania” pe latinește, sau după numele său de toate zilele Gérard de Plaines seigneur de la Roche, care avusese un rol apreciabil în negocierile cu electorii imperiali în preajma alegerii lui Carol Quintul din vara anului 1519. A făcut parte de asemenea din delegații împăratului, împuterniciți să încheie în noiembrie 1521 împreună cu papa și cu regele Angliei o ligă împotriva lui Francisc I. Scrisoarea lui Bocignoli trebuie pusă în legătură cu îndemnul la cruciadă sau măcar la o solidarizare a lumii creștine în fața amenințării turcești care căpătase o acuitate încă și mai mare după reprimarea încercării vizirului Ahmed de a se face sultan independent al Egiptului (octombrie 1523—1524), și după capitularea cavalierilor de la Rhodos (21 decembrie 1523). Cum Belgradul fusese cucerit de turci încă din 1521 calea părea acum deschisă sultanului Soliman pentru nimicirea lumii creștine. Papa Clement al VII-lea încerca din nou să reia firul întrerupt în 1519 al unei ligi creștine puse la cale de Leon al X-lea. Dar pentru un ajutor efectiv toate apelurile se îndreptau spre împărat.

Faptul că epistola lui Bocignoli a fost tipărită arată că era destinată a fi folosită ca armă de propagandă pentru mobilizarea lumii creștine. Ea este înfățișată de autorul ei ca o contribuție cu totul spontană cu scopul de a-și arăta admirația și zelul față de adresant, despre care i-a vorbit fratele „Ioannes Gocius” care a venit la Ragusa de câteva luni pentru niște tratative dintre împărat și republica raguzană. Acesta l-a îndemnat să-i scrie secretarului imperial și chiar să-l informeze despre Orient, făcând astfel și un serviciu plăcut împăratului. După acest preambul urmează știrile privind niște evenimente care se și consumaseră, ca tentativa zădărnicită a lui Ahmed în Egipt și evenimentele petrecute în Țara Românească de la moartea lui Neagoe Basarab încolo. Dar acestea subliniau importanța conjuncturii din momentul însuși al trimiterii epistolei, care se arăta a nu avea alt rost decât a atrage atenția asupra *rolului pe care l-ar putea juca Zápolya avînd ca bază Transilvania împreună cu Țara Românească și Moldova*. Sultanul, despre care se spusese că s-a îndreptat spre Egipt, s-a întors la Constantinopol, și *este pregătită o expediție împotriva Țării Românești*, sub conducerea lui Mustafa pașa. „Această Țară Românească este așezată dincolo de Dunăre în fața Nicopolului — care a fost odinioară oraș de scaun al bulgarilor (!), acuma supus turcilor — și de curînd ea (= Țara Românească) a părăsit pe turci (*ab Turcis recens defecit*). Dar mai înainte de a arăta cauza acestei defecțiuni am găsit cu cale să arăt așezarea Țării Românești și să mai spun încă alte câteva lucruri luînd-o ceva mai dinainte pentru ca cele povestite să fie mai lămurite...”

De fapt el începe istoricul evenimentelor de la Vlad Țepeș și caută să scoată în relief opoziția „domnișorilor” (*reguli*) care au dus la amestecul turcilor.

Epistola lui Bocignoli, care e compusă după tipicul scrisorilor de propagandă contra turcilor, pare inspirată în parte de textul lui Enea Silvio Piccolomini, publicat precum se știe în Cronica din Nürnberg la sfîrșitul secolului precedent. Asemenea scrieri constau de obicei dintr-o scurtă descriere geografică despre țară și locuitori, urmată de o schiță istorică, ajungînd la situația din momentul întocmirii sale.

Textul acesta trebuie folosit cu prudență reținînd acele informații care sînt concrete și obiective și care aduc elemente noi pentru cunoașterea acestei perioade tulburi din istoria Țării

Românești. Totodată trebuie semnalat faptul că autorul păstrează o tăcere constantă cu privire la acțiunea lui Radu de la Afumați, de pildă. Descrierea geografică e foarte sumară și se menține la generalități și la unele afirmații inexacte: de exemplu că Țara Românească nu produce vin. Atitudinea autorului față de români e lipsită de înțelegere și plină de o îngîmfată superioritate. Dacă luptele facțiunilor boierești au fost într-adevăr o cauză de slăbire a statului și deci merită a fi condamnate, nimic nu îndreptățește atitudinea față de popor în general, al cărui spirit îl declară *rude ingenium atque incultum parque suo pecori* . . . etc., iar în alt loc spune de locuitori că ar fi iubitori de vin și lacomi la mîncare! În schimb îl ridică în slăvi pe Zápolya, al cărui agent s-ar putea să și fie. Se știe că și mai apoi, ca rege, Zápolya s-a înconjurat de preferință de raguzani, dalmatini și în genere de slavi din sud, care au fost partizanii săi cei mai zeloși. Pentru a justifica acel compromis cu turcii *sugerat de Zápolya românilor* sau mai bine zis impus lor, căci ei nu i se puteau împotrivi, autorul invocă „instabilitatea” lor (*mobile gentis ingenium et semper in prodicionem spectans*) într-o împrejurare în care tocmai instabilitatea și înșelarea nădejdlor trezite veneau de la el și nu de la românii amăgiți și lăsați apoi să se descurce cum or ști. Tot accentul este pus pe o eventuală acțiune a lui Zápolya sprijinit de cele trei țări române (!). Epistola se încheie cu știri mai mărunte, cum e cea privind asediul cetății Clissa din Dalmația. Dar întocmai ca povestirea perimată despre Egipt, cu care începe epistola, aceste informații secundare nu sînt cuprinse în scrisoare decît pentru a-i da un caracter mai obiectiv și a nu dezvălui de la început scopul urmărit prin ea.

Cînd îl mai regăsim pe Bocignoli în 1534, la Viena, el este în slujba lui Ferdinand. Oratorul (solul) venețian la Viena, Francesco Contarini, anunță la 16 februarie 1535 Sinioria că regele ar avea de gînd să trimită acolo pe domnul „Michiel Buccignuol” Raguzanul, binecunoscut la Veneția. Această veste dată pe baza afirmației lui Bocignoli, este îndreptată în scrisoarea următoare din 25 februarie 1535, arătînd că el merge pentru treburi ale sale și nicidecum trimis de rege. Alte amănunte lipsesc deocamdată. El nu apare în dicționarul biografic al lui Gliubich.

Epistola lui Bocignoli analizată mai sus și purtînd data de 29 iunie 1524 a fost tipărită sub titlul următor: *Epistola Michaelis Bocignoli Ragusei ad Gerardum Planiam Maiestatis secretarium, in qua exponit causas rebellionis Axmati a Solymano Turcarum imperatore, et quo pacto Axmati consilia oppressa fuerint cum ipsius interitu, praeterea ut Solymannus rebus Cayri compositis, expeditionem in Valachiam suscepit cuius sane provinciae situs, amplitudo, fertilitas, hominum mores, ingenia, quaedamque alia describuntur gratissima futura his, qui stratagemata, dolos, et variam fortunam maxime principum scire cupiunt adduntur quoque prefecturarum Turcicarum et quarumdam provinciarum recentiora nomina.*

Din această tipăritură s-au păstrat numai două exemplare, unul la Nemeti Múzeum din Budapesta, iar celălalt la Biblioteca Națională din Viena, după care s-a făcut o reproducere fotografică pentru Biblioteca Academiei. Textul se află reproduș de A. Veress în *Acta et Epistolae Relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, t. I, Budapesta, 1914, pp. 129—132, însă fără prima parte introductivă redată de noi mai sus după original.

Epistola a fost tradusă parțial în limba italiană de A. M. del Chiaro în *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia, con la descrizione del paese, natura, costumi, riti e reli-*

gione degli abitanti, MDCCXVIII, Veneția, p. 111 ș.u. (ed. N. Iorga, București, 1914, pp. 113—118). Această versiune parțială a fost tradusă de S. Cris Cristian în *Revoluțiile Valahiei de Anton Maria del Chiaro „fiorentino”* (Iași, 1929, pp. 71—75).

În 1897, N. Iorga a retipărit versiunea parțială italiană a lui del Chiaro în „An. Acad. Rom.”, Mem. secț. ist., s. II, t. XIX, București, 1897, pp. 271—274, doc. nr. IV, în anexa studiului său *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea*, însoțind-o de unele identificări. E menționată și în *Istoria românilor prin călători*, II, p. 102.

[DESCRIEREA ȚĂRII ROMÂNEȘTI]¹

29 iunie 1524

Această Valahie se mărginește dinspre răsărit p. 4 ■
cu cealaltă Valahie, care e numită de unguri Moldova, și <a fost odinioară>
numită de cei vechi Dacia², dinspre apus cu ungurii și cetatea Severinului³ așe-
zată pe malul Dunării și ținînd de unguri, dinspre nord cu munții care despart
regiunea de supușenie ungurească a Transilvaniei de Țara Românească⁴, dinspre
miază-zi <cu> Dunărea. Se întinde în lungime de la apus la răsărit, cale de
douăsprezece zile, în lățime de la miazăzi la miazănoapte cale de trei zile și mai
mult. În acest șes necurmat pămîntul este gras, potrivit pentru cultură, afară de

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin al lui Michael Bocignoli Raguzan ul, *Epistola ad Gerardum Planiam* (1524) fotocopie în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

² Confuzie a autorului.

³ În text: *Sibignique*, citire greșită desigur în loc de *Severinique*. Severinul a fost cucerit de turci de la unguri în 1524. Vezi și *Hurmuzaki*, II/3, pp. 475—476.

⁴ *Valachiam*.

p. 4 b

locurile unde e tăiat de mlaștini sau păduri. Regiunea este productivă în toate cele privind nevoile traiului, în afară de vin⁵, de care acest neam este foarte doritor ca unul ce e aplecat la beție și la lăcomie⁶; nu este nicăieri în altă parte o mai mare mulțime de vite, iar hergheliile de cai sînt abia mai puțin numeroase ca turmele de vite mărunte; // se locuiește, nu în orașe, ci în sate dar cu populație foarte deasă. Căci în această țară sînt 15 mii de sate dintre care cele mai mici au cîte 50 de case, în ea sînt munți de sare pe care localnicii îi taie așa cum <se taie> pietrele în cariere și o vînd turcilor. Spiritul poporului este grosolan și necioplit⁷ <ei sînt> deopotrivă cu vitele lor; nu se îngrijesc nici de slujbă ostășească și nici de treburile obștești; sînt atît de porniți pe harță și ceartă, încît de cele mai multe ori nu se dau în lături de a-și omorî domnii, din care cauză s-a întîmplat că deși erau tributari doar ungurilor au ajuns nu numai tributari turcilor dar aproape subjugati de ei⁸. Se folosesc de o limbă italiană, dar ceva mai redusă⁹, sînt creștini dar schismatici. A fost odinioară la ei un domn — pe care ei îl numesc voievod — cu numele de Dragul¹⁰, bărbat ager și cît se poate de priceput în treburile ostășești. Acesta nu numai că-și apăra deosebit de bine țara sa, dar iarna cînd îngheța Dunărea, cum se întîmplă adesea, călca hotarele turcilor și pustia <ținuturile lor> cu focul și sabia. Infuriat de acest lucru Mahomed¹¹ — străbunul lui Soliman¹² care domnește acum asupra turcilor — trecînd Dunărea pentru a răzbuina <aceste> vătămări, a intrat în Țara Românească, <dar> Dragul nu i-a ieșit nicidecum înainte, căci el își dusesese de pe ogoare și din sate nu numai oamenii și vitele, dar chiar și toate cele trebuitoare traiului în adîncurile pădurilor înconjurare de mlaștini, astfel că armata turcilor trebuia să-și aducă din altă parte cele de nevoie pentru hrană, iar Dragul, pregătindu-și cîțiva călăreți noaptea, foarte adesea <sau> ziua de cele mai multe ori ieșea din păduri pe drumuri ocolite și poteci cunoscute și nimicea pe neașteptate pe mulți turci fie în căutarea hranei, fie depărtați mai mult de trupă: uneori ataca tot grosul lor pe cînd nu se așteptau nicidecum la aceasta și după ce răpunea pe mulți <din ei> pînă să se adune <de luptă>, fugea, iarăși în păduri și nu-l // lasă pe dușman să dea lupta în condiții egale¹³.

p. 5 a

⁵ Inexact.

⁶ Afirmatie răuvoitoare, cf. mai sus nota bibliografică, p. 173.

⁷ Vezi mai sus p. 173.

⁸ *Non solum vectigales sed pene subditi.*

⁹ *Lingua itala sed alquanto contractiore.*

¹⁰ *Dragulus* = Dracul, poreclă ce o întîlnim atît la Vlad Dracul, cît și la Vlad Țepeș. (1456—1462, 1476), la care se referă aci autorul.

¹¹ Mahomed al II-lea cuceritorul Constantinopolului (1451—1481).

¹² Soliman I Magnificul (1520—1566). Era fiul sultanului Selim I. (1512—1520), el însuși, frul lui Baiazid al II-lea (1481—1512) urmașul lui Mahomed al II-lea.

¹³ *Aequis conditionibus.*

De aceea Mahomed, cum nu avea nici aprovizionare pentru armată și cum nici nu voia să-și primejduiască ostașii atacându-l pe Dragul ce stătea închis în desișurile pădurilor, a fost silit să se întoarcă pe unde venise, fără pradă, fără izbîndă și după ce a pierdut pe mulți dintre ai săi. Iar domnișorii¹⁴ românilor, scăpați de teama dușmanului, uitînd de tot binele avut de la Dragul, au început să urzească lucrături dușmănoase întru răpunerea lui Dragul, să se dea în lături de la slujba ostășească, să-i laude pe turci, să ponegrească isprăvile lui Dragul, să declare că izbînda va ajunge o dată mai dăunătoare învingătorilor decît învinșilor, și să susțină că ei nu pot răbda să-i aibă pe turci de dușmani, și să-și dea părerea că trebuie încheiată o alianță cu ei chiar cu stabilirea unui tribut — în timp ce Dragul dimpotrivă se străduia să-i îndemne să nu ceară pace de la <dușmanii> învinși <ci> să se apere cu armele <apărîndu-și> și toate ale lor și să-i convingă să trăiască în libertate și în sfîrșit să spună <răspicat> că nu va îngădui niciodată cît va trăi, ca Țara Românească să ajungă tributară turcilor. Și cum el stăruia în această părere a fost măcelărit¹⁵ prin vicleșug de domnișori și în locul lui a fost pus un altul¹⁶. Acesta a cumpărat pacea de la turci cu plata unui tribut anual de douăsprezece mii de bani de aur¹⁷, iar copiii lui Dragul și mulți din facțiunea lui au fugit la turc de care au fost bine primiți și lăsați să trăiască mai departe ca creștini, căci aceștia nu erau schismatici, ci catolici¹⁸.

Iar românii veșnic nemulțumiți oricum ar sta lucrurile, nu l-au lăsat să domnească mult nici pe acela pe care îl pusese în locul celui mort, ci ucigîndu-l, și neputîndu-se împăca mai apoi pe cine să aleagă domn, au supus alegerea hotărîrii turcului. Iar acela numește pe unul¹⁹ din cei care fugiseră la el și-i poruncește să meargă în „provincie”²⁰ întocmai ca unul din slujbașii săi investit cu insemnele slujbei sale, și hotărăște ca nimeni să nu poată fi domn al Țării Românești decît acela pe care fie că l-ar numi el, fie că l-ar alege românii // și l-ar întări el. Mai adaugă că, de cîte ori i-ar porunci să vină la Constantinopol, să facă aceasta fără zăbavă întocmai ca guvernatorii²¹ celorlalte provincii și prin aceasta s-a ajuns ca ei să fie aproape subjugăți de turci. Cu timpul, sul-

p. 5 b

¹⁴ *Reguli* — tradus de A. M. del Chiaro prin: nobili (boieri).

¹⁵ *Obtruncatur*.

¹⁶ = Laiotă Basarab.

¹⁷ *Aureis*.

¹⁸ Vezi I. B o g d a n, *Vlad Țepeș*, București, 1896, p. 31, amintește că Mihnea a fost catolic. Pentru autor termenul de creștin nu poate fi înțeles decît aplicat catolicilor.

¹⁹ I a N. I o r g a, *Pretendenți domnești în sec. al XVI-lea*, în „An. Acad. Rom.”, Mem. sect. ist., t. XIX, 1896—1897, p. 206, nr. 5, Mihnea fiul unui „Dracole”. Vezi și *Hurmuzaki*, II, pp. 574—575: „*quidam filius condan Dracule voievode Mihne vocatus*”.

²⁰ Adică în Guvernămîntul încredințat lui.

²¹ *Praefecti*.

tanul²² turcilor cucerește Belgradul²³. Basarab²⁴, domnul Țării Românești (pe care l-am cunoscut înainte de a fi domn, pe când mă aflam la români), moare lăsînd după el un fiu²⁵ de șapte ani. Sultantul îi trece acestuia domnia și îi pune epitropi turci²⁶ care să cîrmuiască țara pînă ce ar ajunge copilul vîrstnic, cu gîndul ca <astfel> să se învețe cu încetul românii cu domni turci, <căci> ivindu-se acest prilej îi venise gîndul să ocupe țara cu desăvîrsire, deoarece vedea că pe aci e trecerea cea mai ușoară contra ungarilor cu care începuse să poarte război, și socotea că dacă această țară ar fi cîrmuită de turci în același fel ca celelalte pašalîcuri²⁷, el ar trage mai mult folos din ea. Iar românii nu l-au primit nici pe copil și nici pe turci²⁸, ci primind în locul celui ce murise pe alt domn²⁹, ei trimit soli la turc și îl roagă să-l întărească pe domnul ales de ei și se străduiesc să-l convingă că <acel> copil nu e în stare de nimic³⁰ din cauza vîrstei prea fragede și nu e de loc potrivit pentru o cîrmuire atît de însemnată, și pe lîngă aceasta nu este potrivit cu datina cea veche ca să fie dată țara turcilor, și ei spun cu tărie că nici românii nu vor îngădui vreodată acest lucru. Mîniindu-se turcul din această pricină a poruncit, împotriva legii și a dreptului popoarelor, să fie gîtuiți solii, iar pe ceilalți care veniseră cu ei i-a lăsat să se întoarcă acasă după ce a pus să li se taie nările. Pe lîngă acestea poruncește pașalelor de Nicopole³¹, Vidin³² și Silistra³³ să-și adune oastea de pradă³⁴ și să pustiască Țara Românească. Aflînd acestea, românii îl cheamă din Transilvania pe Ioan, comitele de Sepus³⁵ și i se supun lui împreună cu toate ale lor, părăsind fățiș pe turci. Iar acela // vine cu oaste în Țara Românească și-i oprește pe turci³⁶ ce se pregăteau să jefuiască țara. Cînd i s-a dat

p. 6 a

²² *Rex.* = Soliman.

²³ La 29 august 1521.

²⁴ Neagoe Basarab (1512—1521).

²⁵ Teodosie (15 septembrie—decembrie 1521).

²⁶ Mehmed beg, un Basarab turcit care trecuse Dunărea spre a sprijini pe Teodosie, domnește de fapt în Țara Românească (1521—1522) alături de moștenitorul legitim și de doamnă (Despina).

²⁷ *Praefectura.*

²⁸ *Turcas* (adică epitropii turci amintiți mai sus). Curînd au pus să fie trimis Teodosie la Constantinopol, iar Mehmed organizează țara ca o provincie turcească. N. Iorga, *op. cit.*, p. 210.

²⁹ Vlad (Dragomir Călugărul) (1521—1522).

³⁰ *Inutilem.*

³¹ *Nicopolis.*

³² *Bedini.*

³³ *Cilistriae.*

³⁴ *Manum praedatoriam.*

³⁵ Ioan I. Zápolya ce purta titlul de comite de Zips (Sepus) era atunci voievod al Transilvaniei.

³⁶ Armata turcă a fost înfrîntă în lupta de la Grumazi iunie 1522 și urmărită pînă la Nicopole și Șistov. Pentru participarea lui Radu de la Afumați, vezi N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, p. 312.

de știre acest lucru sultanului, temîndu-se să nu ocupe ungurii țara, a început să trateze pacea cu românii, după vechile condiții oferite mai înainte, pace pe care românii la îndemnul comitelui (căci se temea de sufletul schimbător al acestei nații, înclinată întotdeauna spre trădare)³⁷ au primit-o cu voie bună și s-a încheiat înțelegerea <aceasta> ca sultanul să numească domn pe unul dintre românii pe care i-ar avea la el <iar> românii să plătească tribut tot ca mai înainte, și dacă nu au dat cumva ceva din tributurile trecute să le întregască <acum>, iar turcii de atunci încolo să nu aibă nici o <altă> putere în <acea> țară în afară de acestea <arătate mai sus>. După ce s-a înțeles astfel, ei primesc pe voievodul³⁸ trimis de turci, comitele de Sepus se întoarce la el. Dar românii veșnic nemulțumiți cu starea de lucruri de la ei caută altceva, căci alungîndu-l pe voievodul trimis de sultan, ei numesc în locul lui pe un altul³⁹. Acest lucru deși turcul l-a răbdat greu, totuși sfătuit poate de împrejurări s-a prefăcut că nu e supărat, și apoi a trimis în Țara Românească un sol cu 300 de călăreți ca să-i ducă domnului de curînd ales insignele domniei, <adică> buzduganul⁴⁰, steagul pe care îl folosesc în luptă toți comandanții⁴¹ pe care turcii îl numesc Sangeac <bei>⁴², și care este făcut dintr-o coadă de cal⁴³, și apoi o podoabă de cap din fir de aur răsucit ca o cunună⁴⁴. Acesta după ce vine în Țara Românească este primit cu cinste de voievod, dar cînd în fața domnișorilor și a voievodului se preface că vrea să-i pună <voievodului> cununa⁴⁵ pe cap îl lovește cu buzduganul în cap și îl omoară pe voievod⁴⁶, după cum îi poruncise sultanul. Iar ceilalți călăreți îi atacă și îi măcelăresc pe cei mai mulți dintre domnișori, și încălecînd fără să li se împotrivească nimeni se îndreaptă spre cetatea⁴⁷ care e așezată la // țărmul Dunării și pe care românii după moartea lui Dragul, ajunși tributari turcilor, o predaseră. Aflînd acestea, comitele de Sepus aleargă în <Țara Românească> o ia în stăpînire pentru a respinge primejdia comună printr-o luptă crîncenă. Căci dacă turcii ar ocupa Țara Românească s-ar sfîrși cu toată Transilvania al cărui principe suprem este el. Apoi, sultanul ușurat de teama defectiunii Egiptului pregătește o expediție împotriva românilor și dacă ar porni într-acolo el <însuși>, s-ar sfîrși nu numai cu românii și cu moldovenii, despre care am

p. 6b

³⁷ Vezi mai sus nota bibliografică, p. 173.

³⁸ Vladislav al III-lea (aproximativ noiembrie 1523).

³⁹ Radu Bădica (1523—1524), fiul neligitim al lui Radu cel Mare.

⁴⁰ *Clavam ferream*.

⁴¹ *Praefecti*.

⁴² *Sangachos*.

⁴³ Este vorba de tuiurile turcești.

⁴⁴ *Velut diadema circumdatum*.

⁴⁵ *Insigna*.

⁴⁶ În ianuarie 1524.

⁴⁷ *Castellum* identificat de del Chiaro cu Giurgiu.

spus mai sus că sînt numiți daci, dar cei mai mulți socotesc că s-ar sfîrși curînd și cu ungurii și cu polonii, întrucît nu se vede să fie la unguri mijloace de luptă cu care să poată ține piept unui principe atît de puternic. Iar dacă el (= Zápolya) ar trimite pe careva din ai săi⁴⁸ și transilvănenii ar fi binevoitori și moldovenii <li> s-ar uni <și ei> în acest <gînd> și românii ar rămîne credincioși, se crede că primejdia nu va fi așa de mare.

... din ziua a 29-a a lui iunie 1524. Raguza.

Michael Bocignoil

---

⁴⁸ *Si vero quempiam ex suis miserit* (ca domn adică).

GEORG REICHERSTORFFER

(înainte de 1500 — după 1550)

*

Nu se cunosc multe date biografice despre Georg Reicherstorffer. Sas din regiunea Sibiului, trăgându-și originea probabil din Biertan, dar născut la Sibiu, unde a și funcționat ca notar al orașului („Rhatschreiber”) doi ani, el ajunge secretar al reginei Maria a Ungariei, sora lui Ferdinand de Habsburg, în preajma dezastrului de la Mohács. Trecând apoi în slujba lui Ferdinand I (1526), care invocă dreptul său de moștenitor al coroanei Ungariei, capătă titlul de secretar regal și consilier și e folosit în diferite misiuni legate de războiul ce începe între noul său stăpîn și Ioan Zápolya, care se încoronează rege la Buda la 5 noiembrie 1526, în timp ce Ferdinand se încoronează și el la Praga.

Amîndoi rivalii caută să-l atragă de partea lor pe domnul Moldovei. Acesta a fost sensul primei solii a lui Reicherstorffer în Moldova.

Plecat din Viena la 27 iunie 1527 și trecînd prin Liov, intră în țară pe la nord și ajunge la Bacău (sau Hîrlău, după I. Ursu, numele localității arătate putînd fi citit și Bacclovnia), de unde trece apoi la Brețc în secuime, în drum spre Brașov, unde îl aflăm încă la 20 august.

Itinerarul acesta dinții transpare în *Chorographia Moldovei*, unde însă se suprapune și amintirea întoarcerii a doua din Moldova prin munții Maramureșului în direcția Hust în anul 1535.

Scrisorile de împuternicire pentru cele două misiuni sînt publicate greșit în *Hurmuzaki* II, pp. 84—87 ca fiind amîndouă din același moment: 25 martie (!) corect 8 decembrie 1534, întrucît Conceptio Virginis, adică Zămislirea Fecioarei, nu trebuie confundată cu Bunavestire. De fapt instrucțiunile publicate la pp. 86—87 sînt din 18 iunie 1527 și sînt în legătură cu prima misiune în Moldova a lui Reicherstorffer, determinată de rivalitățile pentru stăpînirea Ungariei. Ferdinand, amintind de alegerea sa recentă ca rege al Ungariei, reînnoiește apelul trimis prin solul său Mischlinger („Laurentius Misschitus”), ca urmare a ofertelor de servicii ale domnului Moldovei. Acesta e invitat să-și dea concursul, ținînd în respect pe domnul Țării Românești și pe secui, în eventualitatea unei împotriviri a acestora față de cauza lui Ferdinand. Totodată se oferă o mediație în conflictul în curs dintre cei doi domni. Se așteaptă precizări asupra pretențiilor lui Petru cu privire la cetățile din Transilvania. În sfîrșit, scuzînd netrimiterarea sumei de 1 000 de florini, consimțită dinainte, se făgăduiește plata sa imediată la Cracovia de cum se va fi învoit domnul la propunerile făcute.

În realitate cea mai mare confuzie poate fi observată în întocmirea instrucțiunilor pentru trimișii habsburgici în țările noastre. Ceva mai înainte, într-o primă fază se arăta că Petru Rareș trebuia felicitat pentru urmarea sa la domnie după George Zápolya! Instrucțiunile date lui Glinčić tot la 18 iunie amestecă la recomandările privind Țara Românească altele privind Moldova (!) (vezi A. Veress, *Acta et Epistolae relationum* . . . , p. 147). Astfel nu e de mirare că și misiunea lui Reicherstorffer la Petru Rareș în vara anului 1527 era lipsită de orice precizie, ea răspunzînd doar la o solie anterioară a domnului care însă purta negocieri în același timp și cu Zápolya.

Dar Reicherstorffer în drumul său spre Moldova mai avusese și o misiune la Cracovia despre care amintește doar în treacăt, după cum tot în treacăt pomenește de succesul celei din Moldova. De fapt după cum rezultă din jurnalul soliei, Moldova nu constituia țelul principal al misiunii sale îndreptate mai ales spre o acțiune în Transilvania pe lîngă conducerea orășenească și provincială a Brașovului și Sibiului. Amestecul său acolo a avut un caracter sectar și de aventură, care probabil a fost dezaprobat de sfetnicii regelui. De aceea vorbind el în scrisoarea de închinare a *Chorographiei Moldovei* (prima sa operă publicată de el sub numele său) de primejdiile întîmpinate în timpul misiunii sale, el le situează în cursul călătoriei sale din Moldova (!) care a fost în realitate lipsită de orice fel de peripecii, pentru a nu redeștepta amintirea mai puțin favorabilă a isprăvilor sale din Transilvania.

Sosind la Brașov la 24 august ca singur reprezentant al regelui, a căutat nu atît să aibă adeziunea diferitelor centre săsești, cît să obțină supunerea lor cu sila. Asociindu-și pe fratele său Nicasius, fost luptător în armata generalului habsburgic Kacianer, împreună și cu alți trei mercenari Martin „Lapicida” (= Pietrarul), Blasius Török (= Turcul) și Siegmund Zaz își alcătuiește o trupă de 300 de pușcași și 32 de călăreți, sporită în curînd la 2 000 de ostași. Aceștia săvîrșesc acte de violență chiar împotriva elementelor dispuse să adere la partida lui Ferdinand, care prindea tot mai multă consistență după înfrîngerea lui Zápolya la Tokay (27 septembrie 1527). După o acțiune de intimidare împotriva Sibiului, și după uciderea nejustificată a judei I. Morgondai și a lui Petre Gereb de Vingarth, amîndoi

partizani ai lui Ferdinand, de către banda înarmată condusă de cei trei auxiliari ai lui Reicherstorffer, care au trebuit să susțină și atacul castelanului de Făgăraș, Thomory, lucrurile au luat o nouă întorsătură prin apariția unor noi reprezentanți ai lui Ferdinand. Mai întâi nobilul maghiar Horvath de Vingarth, apoi în martie 1528 Petru Perenyi, voievodul Transilvaniei, care, scurtă vreme după numirea sa de către Zápolya ca voievod, trecuse la Ferdinand și acum venea învestit cu o autoritate ce nu mai lăsa loc unor acțiuni anarhice ca cele ale bandei lui Nicasius și a celorlalți tovarăși ai acestuia. Adunarea sașilor de la Agnita a și osîndit la moarte pe făptașii acestor crime.

Reicherstorffer, socotindu-și rolul încheiat o dată ce auxiliarii săi erau amenințați să fie trași la răspundere pentru cele două omoruri săvîrșite, pleacă din Brașov împreună cu ei și cu o escortă însemnată spre Buda unde palatinul Ungariei Ștefan Báthory pune să fie prinși și executați Martin, Blasius și Siegmund pentru violențele făptuite. Nicasius fusese pus la adăpost de către fratele său. Reicherstorffer însuși a scăpat nu fără spaimă, și de aceea amintește la orice prilej de primejdia vieții în care a încăput în misiunea sa *din Moldova!* Dar pînă să sosească la Praga, la rege, a fost precedat de zgomotul isprăvilor sale. Ștefan Pemfflinger, provizorul castelului de la Buda, se grăbise să raporteze o serie de fapte. Reicherstorffer cu de la sine putere ocupase posesiunile Vințului de Jos și Vurpărul ținute de domnul Țării Românești (Radu de la Afumați), ceea ce era de natură să-l alieneze pe acesta de Ferdinand. Același Reicherstorffer se pornise contra elementelor celor mai devotate lui Ferdinand și în primul rînd contra lui Marc Pemfflinger, fratele lui Ștefan, care ar fi căzut jertfă acțiunii acestuia dacă n-ar fi sosit la timp Petru Perenyi ca să pună capăt anarhiei. Se înțelege că această încheiere a expediției lui Reicherstorffer era departe de a constitui un succes. El invocînd însă marile cheltuieli făcute de dînsul cerea diferite compensații. La aflarea morții lui Radu de la Afumați, el cere de la rege să-i dăruiască lui Vințul, care însă era cerut tot atunci și de comunitatea sașilor. În 1529 el este consilier al cămării regesti, dar leafa sa nu îi este plătită complet și el reclamă o rămășiță de 200 de guldeni. Tot atunci este desemnat să meargă în tabăra lui Kacianer, unde era mare nemulțumire din cauza scumpetei și a lipsei, spre a organiza acolo aprovizionarea. Dar cum el cere bani, escortă și recoman-dații, se renunță la trimiterea lui. În anul următor (1530) e la Olmütz (Olomuț) ocupat cu inventarierea unor bunuri eclesiastice. Din nou reclamă despăgubiri pentru pierderile suferite. Creditorii i-au vîndut casa din Sibiu. El cere 5 204 guldeni, sugerînd să i se dea această sumă din bunurile pe care le inventariase! În sfîrșit, cînd Transilvania a fost din nou pierdută pentru Ferdinand, cu excepția Sibiului înconjurat din toate părțile de dușmani, vicevoievodul ferdinandist al Transilvaniei aflat la Pojon pe lîngă Ferdinand îi cere să-l trimită pe Reicherstorffer în Transilvania (septembrie 1531). Același lucru îl cere și Ștefan Pemfflinger dar pentru fratele său Marc (11 ianuarie 1532) pentru a-i încuraja pe transilvăneni, adică pe cei din (Sibiu) să rămîna statornici și după încetarea armistițiului. Dar nu au fost trimiși nici unul, nici altul. Din această stare de vegetare este salvat de a doua misiune în Moldova care a venit ca o consecință a situației create de uciderea lui Gritti.

În gîndul lui Petru Rareș această acțiune la care participase toată Transilvania, cu știința și îndemnul lui Zápolya și cu concursul său propriu, trebuia să fie primul pas spre solidarizarea tuturor forțelor creștine contra turcilor. De aceea s-a și adresat lui Ferdinand

care însă nu prea părea grăbit să folosească aceste împrejurări. Episodul de la Mediaș se încheiase la 28 septembrie 1534. Instrucțiunile date lui Reicherstorffer sînt abia din 8 decembrie, iar sosirea sa în Moldova mai e amînată pînă în aprilie următor. Dar departe de a vădi o înțelegere a situației, ele dovedesc o dată mai mult egoismul politicii habsburgice. Acum, folosind amenințarea răzbunării turcești după omorîrea lui Gritti, se condiționează ajutorul lui Ferdinand de jurămîntul de credință al domnului și al boierilor săi și de recunoașterea „vasalității” Moldovei față de coroana Ungariei. În privința cetăților din Transilvania, trebuia procedat în așa fel ca să nu fie pomenite în scris, în actele ce s-ar încheia, nici cetatea Bistriței, nici celelalte posesiuni aflate atunci în mîinile lui Ferdinand, ci doar cele din stăpînirea efectivă a domnului în clipa aceea. Iar despre influențarea secuilor trebuia să fie vorba doar ca o sugestie particulară a solului. Se ajunge totuși curînd la o înțelegere. Cu jurămîntul domnului de la 4 aprilie 1535 misiunea lui Reicherstorffer putea fi socotită ca încheiată. Și de astă dată șederea lui Reicherstorffer în Moldova fusese foarte scurtă. Urma acum ca regele, la rîndul său, să trimită un act de ratificare prin care să-și recunoască și el obligațiile sale. *Acest act nu a mai fost trimis niciodată.* După reîntoarcerea sa din această ultimă misiune se așterne tăcerea asupra lui Reicherstorffer. Nu mai cunoaștem decît datele de publicare ale celor două *Chorographii*: 1541 și 1550. În acest interval a avut loc și pensionarea sa brutală (în 1543) de care se plînge cu vehemență. Nu se cunoaște data exactă a morții care a fost posterioară tipăririi *Chorographiei Transilvaniei*. Singurul rezultat pozitiv al misiunii lui Reicherstorffer a fost aflarea prilejului de a alcătui o descriere sumară a Moldovei, stăruind mai mult asupra caracterului său politic decît geografic. O primă relație, întocmită în limba latină pentru Ferdinand prin 1528, a constituit nucleul *Chorographiei Moldovei* redactată după sfîrșitul lui octombrie 1538. Autorul s-a silit să o îmbogățească cu o serie de elemente savante, nu întotdeauna fericite în vederea asigurării unei mai bune primiri în mediul umaniștilor din slujba lui Ferdinand.

Apariția *Chorographiei Moldovei* în 1541 coincidea cu reîntoarcerea lui Petru Rareș în Moldova și avea deci un vădit caracter de actualitate care s-a menținut și în ediția a doua din 1550 al cărei text a fost îmbogățit cu adaosuri relative la împrejurările din Moldova și Țara Românească de prin anii 1541—1550 și publicat alături de *Chorographia Transilvaniei*. Aceasta apărută la Viena în 1550, și dedicată lui Nicolaus Olahus vădește aceeași preocupare pedantă de a îmbrăca într-o haină de erudiție străină descrieri mai mult ori mai puțin directe, sporite de o serie întreagă de împrumuturi (discutate mai departe în observațiile critice de la pp. 207 ș.u.).

Dar cu toate aceste erori *Chorographia Transilvaniei* a fost izvorul principal al multor alte relații.

Cunoaștem următoarele ediții ale *Chorographiilor*: *Chorographia Moldovei*, ediția întâi: *Moldaviae, quae olim Daciae pars Chorographia Georgio a Reicherstorffer Transylvano autore*. Excusum Viennae Pannoniae per Johannem Singrenium MDXLI 4° (= in quarto).

Ediția a doua cu unele adăugiri a apărut în același volum cu *Chorographia Transilvaniei*, după aceasta, sub titlul: *Moldaviae, quae olim Daciae pars Chorographia, G. a REICHERSTORFFER Transylvano autore, nunc denuo renovata ac nonnullis necessariis annotationibus in priori descriptione omissis feliciter adaucta, anno 1550.*

Acest text sporit a mai fost retipărit în 1595 la Colonia în volumul cuprinzând cunoscuta descriere a lui Martin Broniowski... *Tartariae Descriptio*. Urma îndată după aceasta sub titlul — *Item Transylvaniae ac Moldaviae aliarumque vicinarum regionum succinta descriptio Georgii a Reichersdorf, Transylvani cum tabulis Geographicis tam Moldaviae quam Transylvaniae* (Acum după cincizeci de ani de la prima publicare apărea și o hartă, ilustrând descrierea Moldovei, datorită probabil unui polon). Din acest volum făcea parte și descrierea apelor din Ungaria (de *admirandis Hungariae aquis Hypomnemation*) a lui Georgius Wernierius.

Amândouă *Chorographiile* au fost apoi retipărite în colecția lui Bongars (Bongarsii *Rerum Hungaricarum Scriptores*, Frankfurt, 1600, pp. 582—589) și a lui Schwandtner, *Scriptores Rerum Hungaricarum veteres*, Viena, 1746, pp. 800—810). *Chorographia Moldovei* a fost retipărită de Papiu Ilarian în *Tesauru de Monumente Istorice*, București, 1864, vol. III, pp. 125—144 împreună cu harta ediției din 1595 amintite mai sus și însoțită de o traducere românească.

Chorographia Transilvaniei a fost tipărită la Viena în 1550 sub titlul: *Chorographia Transylvaniae, quae Dacia olim appellate aliarumque provinciarum et regionum succinta descriptio et explicatio. Georgio a Reicherstorffer Transylvano autore... Viennae Austriae, Anno MDL, excudebat Egidius Aquila in Curia divinae Annae* (cuprinzând și *Chorographia Moldovei*). Mai există și altă ediție tot din anul 1550, dar care nu cuprinde decât *Chorographia Transilvaniei*. Pe lângă colecțiile și lucrările amintite mai sus care o cuprind, mai trebuie amintită prezentarea mai amplă de sub titlul: *Repubblica et status regni Hungariae ex officina Elzeviriana* (1634).

În sfârșit în secolul al XIX-lea amândouă *Chorografiile* au fost cuprinse în formă prescurtată în colecția de călătorii a lui I. H. Jäck, *Taschenbibliothek*, Nürnberg, 1828, vol. I, 3, pp. 22—37; 38—43 și Graz, 1831, vol. I, 1, pp. 9—23; 24—29.

Chorographia Transilvaniei a fost mult folosită și prădată de contemporani precum și de o serie de autori ceva mai târzii. Amintim aci pe Gromo, și mai ales pe iezuitul Possevino, precum și pe geograful italieni de la sfârșitul secolului al XVI-lea.

Despre Reicherstorffer s-au ocupat: Fr. Teutsch, *Drei sächsische Geographen im XVI Jahrhundert*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, XV (1879), pp. 623 ș.u.; Joh. K. Schuller într-un studiu *Georg Reicherstorffer und seine zeit, ein Beitrag zur Geschichte von Siebenbürgen in den Jahren 1527—1537*, apărut în „Archiv für Kunde oesterreichischer Geschichte”, vol. 21, Viena (1859), unde e tratată mai amănunțit misiunea lui în Transilvania din anul 1527 după cercetarea Jurnalului misiunii lui Reicherstorffer în Moldova și Transilvania publicat de J. Christoph v. Aretin — *Acta Legationis Georgii Reicherstorffer Transylvani secretarii ac oratoris regii in praesens diarium Congesta sub Anno Salutis MDXXVII*, în „Beiträgen zur Geschichte und Literatur”, Halle 1874—1880, vol. VI, p. 92 și VII, p. 210; Johann Höchsmann în lucrarea *Siebenbürgische Geschichte im Zeitalter der Reformation*, publicată în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, vol. 35, 1908, pp. 336—384 și vol. 36, 1909, pp. 179—239 și Ion Ursu în *Die Auswärtige Politik des Petru Rares, Fürst der Moldau 1527—1538*, Viena, 1908, pp. 22—23; 122—124.

Din literatura bogată consacrată interesantei descoperiri a scrisorii lui Honter către Sebastian Münster publicată de G. D. Teutsch în 1883 desprindem articolele ce fac legătura

cu Chorographia lui Reicherstorffer, și anume pe al lui Andreas Scheiner în „Archiv des Vereins vol. 45” și pe al lui K. K. Klein, *Splitter zur Geschichte der Herkunftsforschung der Deutschen in Siebenbürgen*, publicat la Iași, în 1931, în *Omagiul* lui Ilie Bărbulescu; vezi și M. Holban, *În jurul Chorografiilor lui Reicherstorffer*, în „Studii”, XVIII (1965), 1, p. 147 ș.u.

Reicherstorffer a fost cuprins de Sadi Ionescu, în *Bibliografia călătorilor străini*, pp. 37—43 și de N. Iorga, *op. cit.*, I, pp. 163—164.

.....[ÎNCEPUTUL SOLIEI]¹.

Așadar la începutul acestei purcederi și solii
ale mele, după ce am dus treburile Maiestății Voastre² față de strălu-
citul rege al Poloniei³ la încheierea cea mai bună, obținând în sfârșit un p. 36
salvconduct am ajuns în Moldova, nu fără un drum <destul de> greu și acolo
achitându-mă de însărcinarea soliei mele față de voievodul Moldovei⁴ nu fără
grijă sîrguincioasă și muncă, am primit răspunsul cel mai de dorit la cuvintele
soliei mele, și totodată bogat dăruit și obținînd de la acel domn o escortă pu-
ternică, am fost trimis înapoi prin același ținut al Moldovei <și> prin secuime

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul lui Reicherstorffer extras din Diariul sau jurnalul misiunii sale în Moldova reprodus în colecția *Hurmuzaki*, II/1, p. 36.

² Ferdinand I de Habsburg, rege al Ungariei (16 decembrie 1526) și al Boemiei (21 februarie 1527).

³ = Sigismund I (1506—1548).

⁴ = Petru Rareș (1527—1538, 1541—1546).

<și> am ajuns, nu fără cele mai mari primejdii ale vieții, în Transilvania unde fusesem trimis de Maiestatea Voastră. Și de cum am ajuns acolo, a doua zi am convocat Senatul și toată plebea comunității în numele Maiestății Voastre în palatul⁵ aceluia oraș⁶ și înfățișând scrisorile le-am arătat cu toată silința gândul și hotărîrea Maiestății Voastre. Iar aceștia la început s-au arătat foarte greoi la apelul meu, mai ales că nu se auzea încă să fi fost înlăturat Ioan Zápolya⁷ din țară. Totuși, folosind tot felul de bune îndemnuri și diferite argumente, am înduplecat pe oamenii din amîndouă ordinele — adică atît ai Senatului cît și ai comunității — să păstreze cu tărie statornică credința față de Maiestatea Voastră. De aceea și unii, și alții luînd seama la mîntuirea lor au acceptat într-un gînd stăpînirea Maiestății Voastre și, înaintea celorlalte națiuni⁸ care mai șovăiau, ei primii din toți s-au supus Maiestății Voastre, și ca dovadă pe veci a acestui lucru mi-au dat din propriul lor imbold scrisoarea lor de mărturie însemnată întru tăria credinței neștrămutate de pecetea lor provincială.

... După săvîrșirea acestora în chipul acesta — am înfipt insignele Maiestății Voastre, după ce am aruncat mai întîi de acolo steagurile lui Ioan Zápolya, și înlăturînd⁹ pe vameș am ocupat locul lui în numele Majestății Voastre.

În timpul acesta însă I. Zápolya, nerămînînd neștiutor al acestei solii, trimite diferite solii Senatului și comunității brașovene, în care poruncește să fie reținut neapărat împreună cu oamenii¹⁰ mei, sau să fie dus legat la el. Și același lucru s-a străduit cu toată rîvna să-l facă prin scrisori și Nicolae de Macedonia¹¹, vicevoievodul lui. Dar cinstiții și credincioșii consuli precum și Comunitatea brașoveană s-au împotrivit¹² cu toate puterile ca să nu izbîndească acest plan după pofta lor. De aceea Nicolae Tomori, castelanul de Făgăraș <și> sprijinitorul facțiunii lui Ioan Zápolya, mi-a tăiat calea pretutîndeni cu mai bine de cinci sute de călăreți ca să nu-mi urmez mai departe misiunea începută. Eu totuși am depus toată grija ca să nu fie părăsită în nici un chip și m-am îngrijit să fie trimise somații la fiecare din orașele Transilvaniei, la nobili și la secui și în sfîrșit la alte locuri potrivite și necesare, și am dus mai departe fără delăsare treburile Maiestății Voastre, așa cum va înțelege și va afla mai lămurit Maiestatea Voastră din copia scrisorilor scrise...

⁵ = Primăria.

⁶ = Brașov.

⁷ Ioan Zápolya, voievod al Transilvaniei (1510—1526) și rege al Ungariei 10 noiembrie (1526—1540).

⁸ Observăm sensul cu totul special al acestui termen care desemnează aici nu propriu-zis națiuni, ci grupuri privilegiate.

⁹ În text greșit: *amato* = amoto.

¹⁰ *Ministris*.

¹¹ Dintr-o familie nobilă cu posesiuni însemnate în Banat. Vicevoievod al lui Zápolya cînd acesta era doar voievod al Transilvaniei, a rămas și sub noul voievod numit de acesta, Petru Perenyi, care însă foarte curînd a trecut la Ferdinand.

¹² *Restitit*.

ANALIZA TEXTULUI DESCRIERII ANONIME A MOLDOVEI

Această relație anonimă poate fi considerată ca primul nucleu al *Chorographiei Moldovei* publicată de Reicherstorffer în 1541. O confruntare a textelor scoate în evidență strînsa legătură dintre ele, precum și paternitatea autorului. Poate fi datată ca anterioară misiunii a doua a lui Reicherstorffer în Moldova (1535), deoarece în cuprinsul său nu se pomeneste decît de drumul de sosire și de plecare din misiunea din 1527, prin Polonia și apoi prin secuime pînă la Brașov, în timp ce în textul din 1541 se amintește și de drumul de plecare din Moldova prin Maramureș din a doua solie (1535). Cum autorul în vara anului 1527 a trecut din Moldova în Transilvania, unde a zăbovit mai bine de șase luni purtînd o vie campanie pentru Ferdinand în sînul comunității sașilor, prins în vîltoarea luptelor și a violențelor relatate de el în Jurnalul misiunii sale redactat la Praga abia în 1528, este foarte probabil că relația anonimă a servit de adaos la raportul cuprins în acel jurnal și că trebuie datată deci din anul 1528. Această relație a rămas inedită pînă în secolul al XIX-lea cînd a apărut mai întîi, în 1888, în colecția Hurmuzaki, vol. III doc. 43, pp. 442—443 și mai apoi, după zece ani, în 1898, a fost publicată din nou de Ioan Bogdan

în „Arhiva Societății științifice și literare” din Iași, IX—1898, pp. 117—120, după același text comunicat de dr. Iosif Koczeniowski. În sfârșit a mai fost publicată și de A. Veress în *Documentele privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I, 1929, pp. 189—191 și de Ștefan Pascu, *O scurtă descriere a Moldovei din secolul al XV-lea* în „Studii și cercetări istorice”, Iași XVIII/1943), pp. 182—187.

(În arh. bibl. Vaticane, în vol. 3522 din Fondul Vaticanus Latinus, f. 12—13; *Moldavia*.)

Manuscrisul original se află în Arhivele Vaticanului unde poartă cota 3922. Textul relației a fost analizat de I. Totoiu într-un articol intitulat: *Cu privire la cea mai veche descriere a Moldovei*, publicat în „Studii”, XII, 1959, nr. 3, pp. 123—133 și de M. Holban în articolul publicat sub titlul: *În jurul chorographiilor lui Reicherstorffer*, în „Studii”, XVIII, 1965, 1, pp. 147—170.

[DESCRIERE ANONIMĂ A MOLDOVEI]¹

Preaînălțate rege și preamilostive stăpîne². p. 117

Hotărîndu-mă a scrie pe scurt, după dorința Măriei Tale și după măsura
iscușinței și a cunoștinței mele, așa cum sînt ele³, așezarea și înconjurul întregii
țări a Moldovei, pentru ca Măria Voastră să poată avea despre acea țară, în
măsura în care timpul scurt îmi îngăduie să cuprind cu condeiul, o cunoștință
și o lămurire mai deplină, deși poate nu atît de folositoare și nici prea de
trebuință, socotesc că voi face Măriei Tale, prin aceasta, o slujbă nu chiar za-
darnică, dacă nu mă voi abate în aceste scrisori de la zugrăvirea adevărată și
întocmai⁴ a acestui loc. Așadar, prealuminate rege, dacă se merge prin Polonia,

p. 118

¹ Traducerea s-a făcut după textul publicat de Ioan Bogdan în „Arhiva din Iași”,
vol. IX, 1898, pp. 117—120.

² Ferdinand de Habsburg.

³ *Qualicemque* = *qualicumque*.

⁴ *A vera diametrali depictione*.

de la orașul Cracovia către Moldova, pământul este șes și foarte mănos în cele trebuitoare pentru trai, prea puțin îngrămadit de munți și dealuri, pînă cînd ajungi prin Rusia⁵ aproape pustie la Liov, capitala Rusiei, care-i la o depărtare de Cracovia de cincizeci de mile și nu-i așezat prea departe de granița Moldovei. Acolo este o fortăreață foarte bine întărită, așezată pe înălțimea muntelui și amîndouă <orașele> aparțin regelui Poloniei: nu departe de aici sînt două râuri destul de adînci și foarte late, Nistrul⁶ și Moldova⁷ de la care rîu al Moldovei își trage cu deosebire țara aceasta numele. Aceste râuri trebuie trecute înainte de a se ajunge la hotarele adevăratei țări a Moldovei. În sfîrșit nu după multă cale apar⁸ granițele Moldovei, și în linie dreaptă tot înconjurul țării Moldovei, socotit în lungime pînă la munții Transilvaniei, unde este granița din urmă a acestei țări, se întinde după o socoteală dreaptă, cam la șaizeci și patru de mile ungurești⁹. De aici prin munții pomeniți, pe o cale foarte anevoioasă, stîncoasă și strîmtă, pe care abia poate trece în voie un singur car, după două zile, fără multă osteneală ajungi în Transilvania, la orașul Brașov, care este aproape de munți.

Ținutul acesta al Moldovei este destul de frumos și foarte șes și nespus de bogat în văi și orașe și sate, fără întărituri și cetăți — afară¹⁰ de una singură numită Suceava¹¹, înconjurată de ziduri — și <e> întărit oarecum de la natură de râuri potrivite. În această regiune se vede că nimic nu lipsește din cele trebuincioase omului pentru nevoile sau plăcerile sale, întrucît sînt dealuri cu vii și de asemenea în orice loc țara e binecuvîntată și foarte îmbelșugată în roade și ogoare și în toate cele folositoare traiului; este și foarte bogată și în iazuri și bălți și heleșteie într-atîta, încît omul nu poate dori nimic mai mult de la natură pentru nevoile vieții.

Apoi în această parte a Moldovei sînt munți foarte bogați în mine de aur și de argint, care printr-o muncă necurmată aduc din zi în zi un cîștig și un folos¹² tot mai mare. // Este adevărat că poporul de aci este primitiv și rustic¹³, totuși este destul de deprins cu treburile războiului, după obiceiul lui. Ei au păstrat de la început pînă acum cu foarte mare evlavie credința sfîntului Pavel¹⁴.

⁵ Adică Țara Haliciului.

⁶ Nestor.

⁷ Moldavia. Autorul confundă rîul Moldova probabil cu Prutul. Aceeași eroare este și în *Chorographia Moldaviae*.

⁸ *Injeciuntur*.

⁹ Mila ungurească = 8 354 m.

¹⁰ *Dempta*.

¹¹ *Czyczowe*.

¹² În text greșit: *fractu* în loc de *fructu*. Informația e fantezistă, întrucît nu existau asemenea mine.

¹³ *Barbarus et agrestis*, vezi mai jos p. 196.

¹⁴ Această afirmație a lui Reicherstorffer e combătută de Honter în observațiile sale critice. Confuzia dintre ortodocși și adepți ai apostolului Pavel o aflăm și în alte scrieri

Ci aici sînt deosebite credințe și secte, precum a rutenilor, a sîrbilor¹⁵ și a armenilor, a bulgarilor și a tătarilor și chiar un număr destul de mare de sași catolici¹⁶ locuiesc risipiți în această țară. Toți sînt supuși voievodului Moldovei. Fiecare națiune însă se folosește și se slujește de legile și obiceiurile ei după voia sa. Și tot așa și călugării creștini ce au îmbrățișat călugăria¹⁷ se bucură de toată libertatea în slujbele și ceremoniile lor, potrivit canoanelor bisericii și tagmei lor. Aici ascultarea supușilor față de principele Moldovei este foarte mare și pedeapsa și mustrarea celor ce greșesc sînt nespuse de grele și de aspre.

Pentru ca Măria Ta să poată ști pe ce drum și pe care rîuri pot să ajungă turcii în țara Moldovei și de aici în Transilvania, eu nu văd, după cît se arată părerii mele și a altora, o trecere mai potrivită pentru ei în Moldova, pe care s-o arăt Măriei Tale, decît că să treacă din cetatea Nicopole, care-i cea mai aproape de țarmul Dunării, de-a dreptul peste Dunăre și apoi pe cele două rîuri numite mai sus, nu prea deosebite ca mărime, și care în cursul lor înconjură tot acest ținut, pe unde nu pot trece decît cu ajutorul unor vase¹⁸ cu mare grijă și osteneală¹⁹, deoarece acest domn al Moldovei întreține oastea gata orișicînd, încît dacă e înștiințat de sosirea vrăjmașilor, să poată ocupa cu ușurință, înaintea lor, oricare loc de trecere al rîurilor amintite.

Apoi din Moldova turcii pot să înainteze fără greutate în Transilvania, prin sus-numiții munți, care sînt în apropierea orașului Brașov²⁰.

Din Valahia Mare adică transalpină, turcii sînt siliți să pătrundă cu mare greutate pe la Turnu Roșu, care este așezat la poalele Carpaților aproape de Dunăre²¹, cu o fortăreață sau o cetățuie foarte bine întărită și înconjurată de munți înalți și trecînd pe o cale așa de îngustă și de stîncoasă, încît nici măcar un singur cal mergînd cu grijă nu poate trece ușor. Aici obișnuiesc sibienii să țină paza trebuitoare, pentru împrejurarea unei sosiri neașteptate a dușmanului cîndva²².

Acestea sînt prealuminate rege, știrile pe care voiam să le împărtășesc Măriei Tale, nu după mărturia altora, ci după însăși cunoașterea²³ mea, în ceea ce privește așezarea țării Moldovei. Dacă Măria Ta nu se încrede în ade-

p. 120

contemporane, de pildă în Cronica (Chronick) lui Sebastian Franck publicată la Strassburg în 1531 (vezi f° CCCC l XXXII v° capitolul despre moscoviți). Reicherstorffer a împrumutat-o de la Taurinus, vezi însemnarea acestuia despre „valahii”.

¹⁵ *Bascianorum* în loc de *Rascianorum*.

¹⁶ *Christiani*.

¹⁷ *Religionem profitentes*.

¹⁸ *Navali praesidio* (o flotilă).

¹⁹ În text greșit *ingustibus cum curris tum laboribus* (vezi textul din Hurmuzaki, IIIa, p. 442—443: *ingentibus cum cuvis* (sic) *tum laboribus* (de citit: *curis*).

²⁰ *Civitatem Brassoviensem*.

²¹ *Propre (!) Danubium* — inexact.

²² *Quandoquidem*, în loc de *quandoque*.

²³ *Experientia*.

vărul unora din cele spuse de mine, pe acelea să binevoiască a le însemna și îndrepta cu îndreptarea sa regească. Iar eu supun din nou și deapururi prea plecat slujbele mele credincioase, bunătății Măriei Tale.

CHOROGRAPHIA MOLDOVEI²⁴

p. 134 ... Când în anii din urmă²⁵ am purtat și îndeplinit felurite și însemnate solii de ale maiestății sale regești în țara Moldovei, și am cutreierat cu destulă luare-aminte toată acea țară pînă la ultimele margini ale acestei provincii, am hotărît ca, în măsura în care îmi îngăduie mintea mea slabă și timpul puțin, dacă nu mă înșel cumva, să descriu pe scurt și după adevărata metodă geografică așezarea și cuprinsul acelei țări, în așa fel, încît să nu lipsească nimic dintr-o cunoaștere și descriere deplină și precisă a tuturor locurilor și rîurilor și, în sfîrșit, pentru ca oricine se apucă să călătorească să poată mai bine cunoaște și vedea cu mintea așezarea și cuprinsul acestei țări, precum și al țărilor vecine ei, și totodată să poată cunoaște și judeca mai ușor această lucrare a mea, care poate nu-i destul de șlefuită și nici chiar pe placul tuturor.

p. 135 Pornind, deci, mai întîi de la marginile Poloniei, pentru că din această țară destul de întinsă se îndreaptă drumul spre Moldova, pămîntul este șes și foarte darnic în toate cele trebuitoare <atît> folosirii <zilnice> și hranei, nefiind de loc stăvilit de dealuri mari și de munți, pînă cînd se ajunge la hotarele Moldovei trecînd prin Rusia²⁶, aproape pustie, pînă la cetatea Liov²⁷, vestita capitală a acestei Rusii, care se află la o depărtare de cincizeci de mile de Cracovia. De aci, nu chiar așa de departe sînt două rîuri cam la fel de largi, amîndouă navigabile și foarte adînci, care încing toată această țară din toate părțile, formînd în cursul lor mari cotituri: adică Nistrul, care se numește Boristhenes²⁸, și Moldova, de la care și-a luat această țară numele dintru început. Acolo lîngă locul de trecere²⁹ al acestui rîu al Nistrului se află cetatea

²⁴ Traducerea s-a făcut după textul latin publicat de Papiu Ilarian în *Tesaurul de Monumente istorice pentru Români*, București, 1864, III, pp. 125—144, confruntat cu textul original după ediția lui I. Singrenius, Viena, 1541 și ținînd seama și de versiunea lui Papiu Ilarian.

²⁵ Descrierea e precedată de o epistolă dedicatorie către regele Ferdinand de Habsburg. Textul însuși începe cu o a doua închinare către Nicolae Gerendi, numit de Ferdinand în 1528 episcop al Transilvaniei și tezaurar și însărcinat cu organizarea acestei provincii ce se afla în bună parte în stăpînirea ferdinandistilor după înfrîngerea lui Zápolya la Tokay. Urmează apoi fără nici o întrerupere relația însăși, redată aci. Am omis atît dedicațiile autorului, cît și diferitele epigrame și poezii de laudă însoțind descrierea, toate din momentul tipăririi (1541).

²⁶ Rusia. Este vorba de Rusia Roșie, numită mai tîrziu Galiția.

²⁷ *Civitas Leopoldis*.

²⁸ Confuzie cu Niprul. O greșeală încă mai mare e aceea care face să izvorască Moldova în afara hotarelor Moldovei printr-o confuzie probabilă cu Prutul.

²⁹ *Ab ... portu*.

numită Hotin³⁰, iar <trecînd> peste acest rîu se intră îndată pe pămîntul Moldovei; urmîndu-și cursul <Nistrul> se varsă în Marea Neagră³¹ aproape de o cetate foarte puternică, numită Cetatea Albă³². În sfîrșit, după puțin drum se ajunge la un tîrg numit Sniatin³³, care desparte teritoriul Moldovei de acel vecin al Rusiei. Aici se arată la cea dintîi privire granițele Moldovei. De aci înconjurul întregii țări a Moldovei se întinde în linie dreaptă pe o lungime de șaizeci și patru de mile pînă la munții Transilvaniei, unde este hotarul din urmă al acestei țări a Moldovei și unde se mîntuie. De aci prin acești munți și pe un drum foarte greu, stîncos și atît de îngust încît abia poate să înainteze pe el un singur car, trecînd prin locurile secuiești³⁴ se ajunge în două zile, fără multă osteneală, la Brașov³⁵, în Țara Bîrsei³⁶; care cetate a Brașovului este închisă de jur împrejur de <cununa> munților alăturați, și bine întărită cu ziduri, și desparte teritoriul vecin al Moldovei de ținutul foarte apropiat al Transilvaniei, prin sus-zișii munți <prin care> se ajunge în Transilvania. Cu acest ținut este în hotar în partea sa de miazănoapte însăși Țara Românească³⁷ cu alt nume numită Transalpina și <cu> Bulgaria și Marea Neagră între fluviile Dunărea³⁸ și Nistru³⁹. //

Iar Țara Românească este o țară larg deschisă și întinsă în lung și în lat, și la Dunăre e în hotar cu turcii. Odinioară ea fusese supusă și tributară regilor Ungariei, acum însă, din nenorocire, a căzut împreună cu Moldova, sub jugul turcesc, spre marea pagubă a creștinătății. p. 136

Și domnul Moldovei a fost odinioară legat prin jurămînt⁴⁰ de regii Ungariei. Iar țara lui, care era ca și dependentă de regatul Ungariei⁴¹, căpăta de la regii Ungariei ajutorul trebuitor în dese sale războaie cu dușmanul obștesc, pentru paza și apărarea sa. Și această Țară Românească și-a tras numele de Transalpina din aceea că este despărțită și mărginită de Ungaria și⁴² de Transil-

³⁰ *Chotijn*.

³¹ *Mare Album*.

³² *Nester Feijerwar* (numele unguresc).

³³ *Snatijn*.

³⁴ *Ceculiae metas*.

³⁵ *Civitas Brassoviensis*.

³⁶ *In terram Barta*.

³⁷ *Valachia*. Huic regioni vera Septentrionali plaga ipsa Valachia... etc. et Bulgaria. Pontocontermina sunt, intra Istrum et Thyram flumina.

³⁸ *Ister*.

³⁹ *Thyras*. Textul e formulat neclar și de aceea a fost tradus greșit în versiunea lui Papiu Ilarian din *Tesaurul de Monumente istorice pentru Români*, III, p. 135. E probabil că obscuritatea nu stă numai în cuvinte.

⁴⁰ (De vasalitate).

⁴¹ *Regno Hungariae addicta*. Afirmația mult prea categorică. Dacă în unele împrejurări domnii Moldovei s-au văzut siliți la o acceptare a suzeranității regelui Ungariei în schimbul unui ajutor împotriva turcilor, acest ajutor a fost de cele mai multe ori doar de formă și nu fără intenții coruptoare.

⁴² În sensul de = adică.

vania care este partea cea mai însemnată a Ungariei, printr-un lanț de munți, și chiar de cei mai înalți, acoperiți cu păduri dese și frumoase. Pe lângă aceasta se mai cheamă și Valahia, de la Flacci⁴³ o gintă romană, căci romanii după ce au înfrînt și nimic pe geți, au adus aci coloniști sub conducerea unui oarecare Flaccus, de unde s-a numit mai întîi Flaccia, apoi, prin stricarea cuvîntului, Valahia. Această părere este întărită de faptul că vorbirea romană mai dăinuiește încă la acest neam, dar atît de alterată întru toate, încît abia ar mai putea fi înțeleasă de un roman. Așadar, românii sînt o semînție italică ce se trage, după cum zic ei, din vechii romani, despre care se spune în istorie că au fost aduși în Dacia de împăratul Traian; dar care, fără îndoială, au alunecat cu totul spre obiceiurile geților, și astăzi nu mai păstrează nimic din străvechea lor origine și din dovezile trecutului, în afară de limba pămîntescă foarte primitivă și alterată⁴⁴.

Despre datinile și obiceiurile moldovenilor

Așadar poporul moldovean cu un port aproape întocmai ca al străbunilor săi porcede după datina și rînduiala <acestora>; nu se folosește de arme deosebite de ale ungarilor, adică de scuturi și lănci de luptă, care sînt ceva mai scurte ca cele <ungurești> și nu se deosebesc mult de acele săbii și sulite ce se întrebuințează și acum⁴⁵ în luptă. Ei sînt destul de îndemînatici în treburile ostășești și foarte ageri. //

p. 137 Apoi neamul acesta al moldovenilor este aspru și foarte primitiv⁴⁶, totuși în treburile ostășești și războinice ei sînt deosebit de bine pregătiți în felul lor, așa cum s-a arătat mai sus.

Ei recunosc pe Hristos și pe sfinții apostoli și după cum susțin ei au urmat cu multă evlavie și cinstire încă de la început și pînă acum învățătura sfîntului Pavel⁴⁷. În această țară locuiesc împreună, sub cîrmuirea voievodului, diferite secte și religii și neamuri, ca de pildă, ruteni, poloni⁴⁸, sîrbi, armeni, bulgari și tătari, și, în sfîrșit, mulți sași din Transilvania, fără ca din cauza deosebirilor de rituri și dogme să se certe între ei. Și orice sectă sau neam își urmează ritul

⁴³ Legendă pusă în circulație de Enea Silviu Piccolomini de la care o împrumută autorul și reprodușă și de geografii italieni.

⁴⁴ Autorul închizindu-se într-un pedantism îngust de cancelarie nu înțelege că evoluarea limbii reprezintă un fenomen de viață și este o dovadă de vitalitate nestăvilă și nicidecum de decadență.

⁴⁵ *Modo*.

⁴⁶ *Ferox est et admodum barbara*. De comparat cu *barbarus et agrestis* din relația anonimă.

⁴⁷ Nu este vorba de secta eretică manicheană a Pavlicienilor care avea mare venerație pentru apostolul Pavel, ci de desemnarea ortodocșilor.

⁴⁸ *Sarmatae*.

și legea după bunul său plac. În același chip și călugării ce mărturisesc acolo credința creștină urmează ceremoniile lor religioase și slujbele lor după datina și regula mănăstirii sau ordinului lor. Dar, deoarece am amintit mai sus de ruteni, ce sînt așezați la granița Moldovei, se cuvine să spunem cîteva cuvinte și despre celelalte popoare vecine.

Tătarii care locuiesc în Moldova au cinci sute de gospodării⁴⁹, ei sînt deopotrivă legați pe credința lor de voievod și siliți a porni în expediții războinice cu trupele lor instruite chiar și împotriva tătarilor dinafară, ale căror năvăliri le îndură nu arareori această țară; sînt un neam foarte crud. Ei se hrănesc, ca hrană de fiecare zi, cu carne de cal, disprețuind celelalte mîncări gătite, oricît ar fi de gustoase.

Rutenii locuiau odinioară în provincia Narbonensă⁵⁰, vecini cu arvernii⁵¹ și santonii⁵²; de aceea Cezar în *Comentariile* sale și, după el, Pliniu, în cartea 3, cap. 4, spun că ar fi popoare de ale Galiei; Pliniu în cartea 4, cap. 19 îi trece printre aquitani⁵³. Astăzi sînt așezați între moldoveni, poloni, tătari și locuitorii munților Carpați. Țara lor se numește Rusia⁵⁴ și este tăiată în două de pădurea Hercinică⁵⁵. Ei mărturisesc credința lui Pavel⁵⁶. Printre ei sînt puțini creștini⁵⁷; vorbesc o limbă puțin deosebită de a polonilor.

Prusienii⁵⁸, cel mai depărtat dintre popoarele Germaniei pe care Mela⁵⁹ îi numește hermioni⁶⁰, locuiesc dincolo de Pomerania (care se află) la apus de ei și se mărginesc la miazănoapte cu Marea Baltică⁶¹, la răsărit în parte cu Lituania⁶², la miazăzi cu mazovienii⁶³ și polonii⁶⁴. // Capitala lor este Dan-

p. 138

⁴⁹ *Sessiones*.

⁵⁰ În Gallia Narbonensis locuia un mic trib celtic al rutenilor așa-ziiși, fără nici o legătură cu ucrainenii.

⁵¹ *Averni*. Popor celtic în sudul Galiei.

⁵² *Sanctones*. Popor celtic care locuia pe țărmul Oceanului Atlantic, la nord de râul Garonne.

⁵³ Popor celtic, din bazinul râului Garonne.

⁵⁴ Rusia Roșie.

⁵⁵ *Sylva Hercinia*.

⁵⁶ Vezi p. 206.

⁵⁷ = Catolici.

⁵⁸ *Prutheni*. Autorul trece de la ruteni la pruteni probabil doar din cauza apropierii de sunet dintre aceste numiri.

⁵⁹ Pomponius Mela, geograf latin din secolul I e. n.; autor al operei *De situ orbis*.

⁶⁰ *Hemiones* (= *Hermiones*). Unul din vechile triburi germanice care locuia prin centrul Germaniei.

⁶¹ *Oceanus*.

⁶² Mare ducat din 1386, în uniune personală cu Polonia, se întindea, în vremea autorului, spre sud, pînă în apropierea Mării Negre.

⁶³ *Masovitae*. Unul din triburile polone; locuia pe cursul mijlociu al Vistulei.

⁶⁴ Numele tribului după care a fost numit întregul popor polon; locuia pe cursul superior al Vistulei, pînă în Carpați.

zig⁶⁵, cetate maritimă, renumită pentru antrepozitele și negoțul său cu străinătatea, scăldată de Vistula cea vestită, care îndată se și varsă în Marea Baltică.

Sarmatia⁶⁶, așezată la marginea extremă a Europei⁶⁷, este socotită de Mela ca făcând parte din Germania; scriitorii mai noi însă sînt de altă părere, căci pe cînd primul susține că Germania se termină la Vistula, cei din urmă susțin că se termină la Oder, care desparte Polonia de Silezia⁶⁸. Ptolemeu⁶⁹ scrie în cartea a III-a că sînt două Sarmatii, una în Europa care astăzi se cheamă Polonia; aceasta se mărginește la miazănoapte cu Marea Baltică, la apus cu Germania, la miazăzi cu iasigii metanasti⁷⁰, precum și cu Munții Carpați; aci era pe vremuri Oliba⁷¹, azi Rusia și Tătaria; cealaltă Sarmatie face parte din Asia scitică, dincolo de Don⁷², unde se înalță Munții Caucaz. Aci se află popoarele Sarmate, astăzi polonii, odinioară numiți „hernioni“, după Pliniu și Mela sau „omeoni“ după Ptolemeu. Tacit îi număra printre germani, adică cei ce au dat ajutor contra suevilor⁷³, după ce aceștia au izgonit pe Vanius regele lor. Noi sîntem de altă părere, căci sarmatii de odinioară se hrăneau, ca și tătarii de astăzi, cu carne de cal. Dealtminteri necunoscînd aurul și argintul și bogățiile mari, sarmatii fac negoț pe schimb de lucruri. (Pentru celelalte vezi la Mela cartea a doua.) Grecii îi numesc sauromați pentru că au ochi ca de șopîrlă⁷⁴. Pliniu în cartea a patra: grecii numesc sauromați neamurile scitice cărora romanii le zic sarmatii...

Se pot înșira pe nume cîteva locuri mai însemnate, adică cetăți și orașe din Moldova. Acestea sînt: Suceava⁷⁵, Hotin⁷⁶, Neamț⁷⁷, cetatea Nouă a Ro-

---

⁶⁵ *Dantiscum*.

⁶⁶ *Sarmatia* — nume întrebuițat pentru prima dată de Mela și, după el, de Ptolemeu — cuprindea partea de est a Poloniei și de sud a Rusiei; Donul o împărțea în Sarmatia europeană și Sarmatia asiatică. Vezi mai jos împărțirea pe care o face Ptolemeu.

⁶⁷ Linia de hotar între Europa și Asia o forma Donul.

⁶⁸ Reicherstorffer își trage informația geografică din autori literari antici. În text mai urmează un citat clasic de natură literară, pe care l-am omis din traducere fiind fără interes.

⁶⁹ Ptolemeu (Claudiu), celebru astronom grec din secolul al II-lea e. n. Autorul unei geografii de mare autoritate în tot evul mediu.

⁷⁰ *Jazyges Metanastae* socotiți ca făcînd parte din popoarele sarmate. Se găseau la început pe țărmul Mării Negre; din secolul al II-lea e. n. locuiau între Dunăre și Tisa.

⁷¹ *Oliba*. Probabil Olbia, port antic la Marea Neagră.

⁷² *Tanais*.

⁷³ *Suevos*. Nume atribuit în sens restrîns semnonilor stabiliți între Elba și Oder, iar în sens larg tuturor triburilor germane din centrul și estul Germaniei, adică de la Rinul superior pînă la Vistula și la Marea Baltică.

⁷⁴ *Saura*.

⁷⁵ *Swczowa*.

⁷⁶ *Chotijna*.

⁷⁷ *Nempczs*.

manului⁷⁸, cetatea Iași⁷⁹, Vaslui⁸⁰, Soroca⁸¹ și Orhei⁸², apoi Țirgul Huși⁸³, Trotuș⁸⁴, Bîrlad⁸⁵ și Țirgul Roman⁸⁶ și încă alte Țirguri și castele pe care nu am vrut să le mai înșirăm în ordine și să le descriem, pentru a fi mai scurți.

Principele acestei țări, care se numește voievodul Moldovei, ține pentru strălucirea curții sale pe cheltuiala sa zilnică trei mii de călăreți care stau neconținut sub arme, gata să însoțească oriunde pe voievod cu trupele lor. De altfel voievodul poate, atunci cînd nevoia unui război ar cere-o, să adune în țara sa, fără mare greutate și muncă, // făcînd chemare obștească⁸⁷, o oaste pînă la șaizeci de mii de călăreți și pedestri. p. 139

Moldova crește minunați cai turcești și moldovenești, precum și foarte buni cai „asturconi”⁸⁸ cît și de alte soiuri, în mare număr. Dar, din ordinul voievodului doar arareori se îngăduie scoaterea slobodă a acestora din țară și numai pentru solii și trimișii oficiali străini.

Cei mai de soi și mai ageri din caii de acest fel în număr de 500 și încă trei sute de șoimi din cei mai aleși, precum și o nespus de mare sumă de galbeni⁸⁹ se plătește în fiecare an ca tribut de către domnul Moldovei, sultanului turcilor, pentru a-și feri țara sa de năvălirea lui.

Și întrucît istoria trebuie să arate cu desăvîrșire tot adevărul, vom mai adăuga că fiii legitimi ca și cei nelegitimi urmează la domnie fără nici o deosebire. Iar de îndată ce se naște principele moștenitor al țării, el este însemnat pe trup cu un semn anume cu fierul înroșit, pentru ca ajungînd la vîrsta bărbătească, să poată fi cunoscut după acest semn, fără vreo îndoială că este adevărat fiu de domn. De aci, pentru dobîndirea puterii se nasc între frați războaie foarte multe și deosebit de vătămătoare. *Același lucru se petrece și în Țara Românească și se întîmplă <acolo> încă foarte des*⁹⁰.

În această țară nu sînt de loc năvi pentru a trece rîurile, ci numai poduri plutitoare alcătuite din bîrne groase și scînduri puse deasupra pe care plutașii

⁷⁸ *Romaniwijwar* (ung. Románújvár), autorul folosește forma ungurească.

⁷⁹ *Bahloijazwar* (= pe ungurește: Cetatea Iașilor pe Bahlui).

⁸⁰ *Wazlo*.

⁸¹ *Zorwca*.

⁸² *Orhe*.

⁸³ *Hwztwarus* (ung. Hustváros).

⁸⁴ *Tartharos*.

⁸⁵ *Barlat*.

⁸⁶ *Romanwasar* (ung. Románvásár).

⁸⁷ *Generali habito delectu* (= mobilizare).

⁸⁸ Să fie cumva vorba aici de o rasă de cai arabi în legătură cu Asturia, cum crede A. Decei în introducerea la textul lui G r o m o, *Apulum*, II, p. 148, sau o speță de cai tătarăști? Vezi la Decei înșirarea numelor de tătari: *asturcensi*, *rezihonensi* etc.

⁸⁹ *Ducați*, monede de aur. Partea subliniată lipsește în ediția I.

⁹⁰ Partea subliniată lipsește în ediția I ca și tot sfîrșitul acestui capitol.

noștri le numesc în limba germană *Pruckschiff*⁹¹; de acestea se folosesc ei mai ales cu gândul ca să nu poată dușmanii ataca și cotorpi țara printr-o mișcare iute și puternică. Totuși uneori când vin la voievod soli sau trimiși de la alți domnitori de aiurea, se folosesc pentru trecerea chiar a acelor râuri niște nave foarte mici, ca să nu se pară că solii sînt supuși măcar și la cea mai mică întîrziere la trecerea râurilor; în aceste nave ei sînt duși la malul celălalt destul de bine și cît se poate de iute, împreună cu caii și trăsurile lor.

p. 140

Pe lîngă aceasta, domnii Moldovei și ai Țării Românești au avut nu o dată de încercat puterea împăratului turcesc, spre marea lor pagubă, fiind alungați din domnie și din țară. După cum // s-a întîmplat acum cîțiva ani, cu Petru⁹², voievodul Moldovei, poreclit și Bogdan, pe care împăratul turcesc⁹³ l-a scos din domnie și luîndu-i și visteria l-a dus cu sine la Constantinopol în temnița grozavă unde a fost ținut ferecat în lanțuri mai multe luni, pînă cînd, dobîndind iertarea împăratului, a fost redat libertății de mai înainte. După moartea acestuia a urmat în domnie fiul său, Ilie Bogdan⁹⁴, care, după cum se spune, a cîrmuit pe toți supușii săi cu bine și cu cea mai mare înțelepciune și măsură, cît și cu blîndețe, și a păstrat prietenia și buna vecinătate cu Transilvania; totodată, fiind supus împăratului turcesc, îi plătește acestuia în fiecare an tributul obișnuit. Iar în Țara Românească, un oarecare Mircea⁹⁵, care (cum se spune) petrecuse mai mulți ani la curtea împăratului turcesc și apoi cu puțini ani înainte, fiind mazilit voievodul dinainte al acestei țări, numit Vlad⁹⁶, a fost așezat prin puterea împăratului turcesc în scaunul țării, precum se spune întrece cu mult în cruzimi și tiranie, pe toți înaintașii săi; acesta chiar de la începutul domniei, fără să aibă vreun cuvînt încreștătit, a poruncit ca cei mai de frunte seniori, baroni și nobili ai acestei țări să fie parte din ei răpuși printr-o moarte cumplită, parte din ei băgați la grea temniță, din care cauză mulți alții mînați de teama să nu cadă cumva în mîinile lui, părăsindu-și toată averea, au fugit pe ascuns și s-au îndreptat în Transilvania, ca să fie acolo mai apărați.

Despre tirania acestui voievod Mircea și despre faptele sale aspre și crude, ar putea cineva scrie o istorie lungă dacă ar avea mai mult timp; noi însă am găsit cu cale să le lăsăm deoparte nu numai pentru a fi mai scurt, ci și pentru că nu le-am socotit chiar atît de trebuitoare.

⁹¹ De la *Brücke* = pod.

⁹² Petru Rareș.

⁹³ Soliman I (1520—1566).

⁹⁴ Iliaș, fiul lui Petru Rareș (1546—1551).

⁹⁵ Mircea Ciobanu domnește de trei ori: 1545—1552, 1553—1554, 1558—1559.

⁹⁶ Se face confuzie între Vlad Vintilă de la Slatina (1532—1535 și 1534—1535) și Radu Paisie (1534 și 1535—1545).

Această țară este vrednică de toată lauda și trebuie mult lăudată mai ales pentru faptul că domnul pedepsește cu toată asprimea pe răufăcători și în așa fel că se dau pedepse felurite, după felurile deosebite ale crimelor și uneori se dau pedepse aspre chiar și pentru cele mai mici abateri, pentru ca prin aceasta să fie aduse la mai multă ascultare sufletele lor pline de îndărătnicie⁹⁷. O dovadă a acestui lucru se poate vedea în mulțimea // de oameni orbi cărora li s-au scos ochii sau cei cărora li s-au tăiat mâinile pentru faptele săvârșite, și care lipsiți acum de lumina ochilor, se înghesuie la curtea domnului în zilele de milostenie pentru a cere de mâncare. Și cu toate că ei poartă pata fărădelegilor lor, totuși voievodul însuși îi primește cu bunăvoință după dărnicia și mila sa, și-i miluiește cu cele de ale traiului la curtea sa. Și tuturor străinilor vinovați atât de pângărirea celor sfinte, cât și de adulter precum și celor mai stricați ticăloși de acest fel ce fug la el, el le oferă cel mai sigur loc de scăpare.

p. 141

În toată această țară se folosește numai moneda veche ungurească, precum și asprii de argint și aur, atât ungurești cât și turcești și nu se primește nici un alt fel de monedă pe care <locuitorii> nu o cunosc.

Și acești principii ai acelei țări a Moldovei se poartă oarecum tiranic față de supușii lor, urmînd neîncetat față de ei cu asprime și cruzime, pedepsindu-i cât mai aprig, cum s-a arătat mai sus, pentru cea mai mică vină. Mai în toate zilele se duc la îndeplinire, deschis, în fața tuturor, osînde la moarte, pentru ca să se arate mai limpede neîmplînzirea lor față de acești <vinovați>. De aci vine ascultarea și supunerea cea mai desăvîrșită către principe.

Însă foarte rar se întîmplă ca acești voievozi, atât ai Moldovei cât și ai Țării Românești⁹⁸, să se poată bucura de o domnie lungă, mai ales din cauza tainicelor urzeli și curse ale supușilor lor, prin care urmăresc de cele mai multe ori în ascuns pe principii lor atât de aspri și de cruzi. Nu sînt siguri în domnia lor și din cauza deselor năvăliri ale dușmanilor — atât ale turcilor cât și ale tătarilor — decît atunci cînd fac unire și înțelegere cu ei.

Apoi dacă pornim la drum din țara Moldovei prin Rusia de jos, care se mărginește cu Polonia, mergînd din Podolia⁹⁹ în Ungaria prin Maramureș, Munkács¹⁰⁰ și Bereg¹⁰¹, întîlnim în tot locul cîmpii întinse și frumoase ce nu sînt tăiate de râuri navigabile, în afară de râul ce se numește Prut, care des-

⁹⁷ Părțile subliniate lipsesc din ediția I.

⁹⁸ Lipsește în ediția I.

⁹⁹ Regiune în vestul Ucrainei, la nord de Nistru, cu capitala Camenița.

¹⁰⁰ Munkács, oraș și cetate în fosta Ungarie de sus, azi Mukacevo în R. S. S. U.

¹⁰¹ Bereg, comitat în Partium, la apus de Maramureș.

parte Moldova de Polonia¹⁰² și care poate fi trecut uneori și în vremea ploilor.

În sfârșit, de aci se ajunge în Ungaria la locurile amintite mai sus, trecînd lanțul de munți și piscuri foarte înalte pe un drum grozav de îngust și nespus de anevoios, pe care de-abia poate să înainteze în voie un singur cal și încă încet. //

p. 142 Iar acea țară a Moldovei este îndeajuns de frumoasă cu șesuri și văi pretutindeni, plină de orașe și felurite sate¹⁰³, însă fără de cetățui sau cetăți întărite prin iscusință sau meșteșug, afară doar de Cetatea Neamțului, care este așezată pe un munte foarte înalt și înconjurat de ziduri, <țara> altminteri <fiind> apărată doar de rîuri¹⁰⁴ ca de niște întărituri dăruite de natură.

Mai sînt încă două cetăți bine întărite cu ziduri puternice, cum este cetatea nouă a Romanului¹⁰⁵ așezată pe un șes lîngă rîul Siret, care se varsă în Dunăre; și cealaltă cetate cu numele Tîrgul Roman¹⁰⁶. După cum acestea ocupă de o parte și de alta cele două laturi, tot astfel le desparte însăși Dunărea pe amîndouă și curge la mijloc, despărțind în două de o parte și de alta cele două țări. Căci una din ele privește spre Moldova și cealaltă spre Țara Românească. Căci are și acest curs al Dunării două orașe așezate de o parte și de alta a locului de trecere a fluviului, adică Brăila¹⁰⁷ și Galați, pe care le desparte frumos, pe rînd, cursul¹⁰⁸ egal al Dunării, printr-o armonioasă hărzire a naturii¹⁰⁹.

În această țară nimic nu lipsește din cele care ar putea folosi oamenilor; și pe lîngă acestea este bogată în mine de aur¹¹⁰, argint¹¹¹ și sare; de asemenea e cu mult cea mai bogată în locuri de arătură, vii și vite, precum și în lacuri și heleșteie, precum și în tot felul¹¹² de pești aleși; într-un cuvînt e plină din belșug de toate bogățiile. De altminteri prin însăși blîndețea aerului, ușurința

¹⁰² Greșit.

¹⁰³ *Oppidis etiam et variis possessionibus.*

¹⁰⁴ Aci subiectul e țara Moldovei și nu Cetatea Neamțului, cum s-ar crede.

¹⁰⁵ *Romaniwujwar.*

¹⁰⁶ *Romaniwasar*, cf. Papiu Ilarian *op. cit.*, III, 144, care trimite la *Descriptio Moldaviae* a lui Dimitrie Cantemir pentru existența celor două cetăți Roman. Dar textul nu poate totuși fi lămurit în chip satisfăcător, cuprinzînd o serie de confuzii între cele două Romanuri și orașele Brăila și Galați. Pentru redarea textului cf. infra n. 109.

¹⁰⁷ *Barilla.*

¹⁰⁸ *Interludio.*

¹⁰⁹ *Haec ut utrinque duo occupant latera. Sic utrasque Danubius ipse secatur atque interfluit bifaria utrinque dominia discernens. Altera etenim Moldaviam altera Transalpinam suis contuentur prospectibus, habet et is Danubii decursus duo utrinque a portu fluminis sita oppida videlicet Barilla et Galacz.*

¹¹⁰ Informație greșită.

¹¹¹ Informație greșită.

¹¹² Lipsește în ediția I.

traului și chiar „politia”¹¹³ ei este cât se poate de aleasă și *vrednică de toată luarea-aminte*¹¹⁴.

Iată, prealuminate rege, țara Moldovei, cu mult dintre cele mai de seamă între toate <țările>, pe care am descris-o pe scurt în culori vii, nu numai în privința celor mai însemnate locuri, riuri, munți, târguri, ci și a celor mai mici sate și castele, pentru a aduce (dacă speranța nu ne va înșela) prin aceasta o bună slujbă Maiestății Tale. Această scurtă descriere a Moldovei are de scop să facă pe Maiestatea Ta și pe ceilalți principii creștini să înțeleagă ce primejdie mare amenință întreaga creștinătate prin pierderea acestei țări, căci e un viciu omenesc, ca omul să vrea să cugete abia după ce a suferit mai întâi răul. p. 143

Către cititor¹¹⁵

Așadar, dacă prezicerile profeților cuprind vreun adevăr atunci armele barbare vor să vină asupra capului nostru. Astfel Moldova prea sigură de sine a pierit prin hoardele scitice¹¹⁶, iar Țara Românească e sub apăsarea jugului neîndurat.

---

¹¹³ (= Civilizație?). De fapt autorul se inspiră dintr-o frază a lui Taurinus: nihil non habet minus quam policiam et aeris temperiem (*Mon. Ungrica*, p. 454).

¹¹⁴ Lipsește în ediția I.

¹¹⁵ Care e îndemnat să nu se încreadă în fericire, căci războiul este foarte aproape etc

¹¹⁶ Turcești.

OBSERVAȚII CRITICE CONTEMPORANE

[Comentariu critic contemporan¹¹⁷]

Acum să venim la descrierea Moldovei¹¹⁸. Într-un loc se vorbește despre succesiunea copiilor de domni în Moldova, adică despre semnele <arse> cu fierul roșu pe trupurile copiilor. Acest lucru nu l-am auzit noi niciodată despre moldo-

---

¹¹⁷ Acest comentariu critic îi aparține lui Iohann Honter. El este cuprins într-o scrisoare fără dată adresată lui Sebastian Münster și care a putut fi datată din anul 1545. Sebastian Münster îi trimisese spre referire atât manuscrisul inedit al *Chorographiei Transilvaniei* a lui Reicherstorffer, cât și un exemplar al *Chorographiei Moldovei* tipărit precum se știe în 1541. Nu se cunosc motivele acestei consultări și nici împrejurările în urma cărora aceste texte fuseseră încredințate lui Münster probabil chiar de autor, fie pentru a fi folosite la o nouă ediție a *Cosmografiei* acestuia, fie pentru a-i înlesni tipărirea unuia din ele și re-tipărirea celui alt. Amintim că mai apoi în 1550 au fost tipărite împreună la Viena amândouă textele. În răspunsul său Honter analizează amândouă *Chorographiile*. Observațiile sale critice asupra *Chorographiei Moldovei* sînt unele la modul dubitativ — însemnarea pe trup a fiilor de domn în Moldova, sau cea despre lipsa de productivitate a țărmului Mării Negre între Limanul Nistrului și Delta Dunării, — altele categorice: confuzia dintre Prut și Nis-

veni, dar știu cu cea mai mare siguranță că acest obicei este folosit de românii din Țara Românească, la care se întâlnesc adeseori urmași de aceștia însemnați..., din cauza cărora, umblînd ei după domnie, se poartă război cu lupte de o parte și de alta pînă la nimicirea lor între ei, dintre care¹¹⁹... etc.... voievodul Mircea¹²⁰, impus țării de către turci¹²¹... a întrecut pe tiranii cei mai cruzi prin sălbăticia sa, despre care aș putea, dacă aș avea timp, să țin o lungă povestire.

Despre asprimea domnului Moldovei

Este desigur adevărat că <domnul> este destul de crud față de băștinași pentru cele mai neînsemnate greșeli, dar trebuie să se adauge și aceasta că el oferă refugiul cel mai sigur tuturor străinilor, pîngăritorilor, ucigașilor, adulterilor, tîlharilor celor mai păcătoși etc., așa precum <obișnuiesc> și nobilii secui care fac la fel.

Fluviul Prut nu desparte teritoriile Moldovei și Poloniei, ci curge prin mijlocul Moldovei. Căci Nistrul este cel care desparte hotarele celor două țări. Și nici fluviul Nistru nu este unul și același cu Niprul; deoarece Niprul coborînd prin Rusia nu atinge Moldova, ci curge, udînd ținutul deasupra Nistrului, adică între Moldova...¹²².

tru, numirea greșită de Boristene dată Nistrului, sau folosirea improprie de „secta lui Pavel” pentru ortodocși. Este curios de constatat că Reicherstorffer nu a ținut seama de nici una din ele în ediția următoare (din 1550), în schimb a adoptat aproape ad litteram alte observații care constituiau o luare de atitudine personală a lui Honter. De exemplu, fraza despre cruzimea lui Mircea Ciobanul (*Vodam Myrtzām a turcis provinciae impositum... (lacună)... tyrannos crudelissimos immanitate superavit, de quo otiosior possum longam orationem contexere*) o aflăm puțin amplificată în adaosul din ediția a doua a *Chorographiei Moldovei*, unde nici nu avea propriu-zis ce căuta, fiind vorba de un domn din Țara Românească... (*quidam Myrcza (etc.) quem sua crudelitate et tyrannide praedecessores Wayvodas eiusdem provinciae multo superare ferunt... De cuius Wayvodae Myrcza tyrannide, rebus tam severiter et crudeliter gestis, quispiam otiosior longam posset edere historiam... etc...*). Tot astfel fraza în care Honter critică asprimea domnului Moldovei față de supușii săi — privită cu admirație de Reicherstorffer — și căruia el îi opune inconsecvența cu care domnul oferă „refugiul cel mai sigur” tuturor străinilor, pîngăritorilor, ucigașilor, adulterilor, tîlharilor celor mai păcătoși este adoptată aproape *tale quale* și introdusă în noua ediție („Și tuturor străinilor vinovați atît de pîngărirea celor sfinte, cît și de adulter, precum și celor mai stricați ticăloși de acest fel, ce fug la el, el le oferă cel mai sigur refugiu”), îndată după pasajul admirativ despre mărinimia și bunătatea domnului care ocrotește și poartă de grijă cu blîndețe celor orbiți din porunca lui.

Textul lui Honter a fost publicat de G. D. Teutsch sub titlul *Tabulae Transylvaniae et Moldaviae*, în „Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, Sibiu, 1883, p. 64 ș.u. Pentru toată bibliografia asupra scrisorii lui Honter, vezi M. Holban, *În jurul Chorographiilor lui Reicherstorffer*, în „Studii”, 1965, 1, p. 158 ș.u.

¹¹⁸ Din *Chorographia Moldovei*.

¹¹⁹ Lacună în text.

¹²⁰ Domn al Țării Românești (1545—1554; 1558—1559).

¹²¹ Lacună în text.

¹²² Lacună în text.

Despre litoralul Mării Negre, adică despre hotarul de răsărit al Moldovei între Li-manul Nistrului și Delta Dunării nu se face nici o mențiune. Voi cerceta pe cât voi putea dacă această regiune este pustie¹²³ de-a lungul atîtor mile, din cauză că întinderea șeasă este nipoasă sau mlăștinoasă întrucît în alte părți țărmurile mării sînt bine cultivate.

Apoi trebuie să luăm seama la ceea ce se cuprinde uneori despre secta lui Pavel¹²⁴, pentru ca să nu se strînească rîsul învățaților. Acum secta lui Pavel nu este nimic altceva decît cea mai curată credință și evlavie creștină. Căci ce altceva a propovăduit Pavel decît despre Hristos cel răstignit? Iar dacă Pavel ar fi înființat o altă sectă deosebită, el ar fi fost un eretic, ceea ce nu recunosc romanii¹²⁵. Așadar rutenii, rușii, bulgarii, românii geții și cei de o seamă cu ei mărturisesc credința creștină în același fel ca și popoarele bisericii apu-sene, după cum o numesc ei, afară numai de o oarecare deosebire care se află în slujire și în limbă și de faptul că sînt lipsiți de predicatori, ceea ce este o mare nenorocire, din care cauză s-au strecurat în biserică nu puține rătăcirii¹²⁶. De altfel am aflat de la biserica bul-garilor din suburbia Brașovului că ei au același botez ca și noi, aceeași împărtășire dumini-cală, afară numai de faptul că au adăugat slujbe care deosebesc liturghia lor de a noastră.

Cît despre venitul dărilor, acesta se strînge în fiecare an altfel și iar altfel de către moldoveni și secui și nici nu se păstrează o măsură hotărîită sau un număr hotărîit. Lăcomia celor mari calcă zi de zi mai mult legile, jefuiește provinciile, nesocotește toate privilegiile. Și din pricina aceasta, dacă dorințele mele ar avea putere, aş alege ca Transilvania să rămînă cît mai mult timp necunoscută în simplitatea și liniștea <ei>.

---

¹²³ Vezi la Reicherstorffer, *op. cit.*, versurile intitulate *Descriptio Moldaviae*
„Dum Mare desertas superat cum littore ripas
Et simul in Pontum Nester et Ister eant...

... Attamen Euxini qua vergit ad aequora Ponti
Horrescit nimio terra relicta situ...
Quodque magis miror, curamque et aratra recusat,
Nullus arenosi littoris arva colit¹²⁴.

¹²⁴ În *De ritibus et moribus Moldaviae gentis*... Reicherstorffer desemna în felul acesta impropriu pe ortodocși.

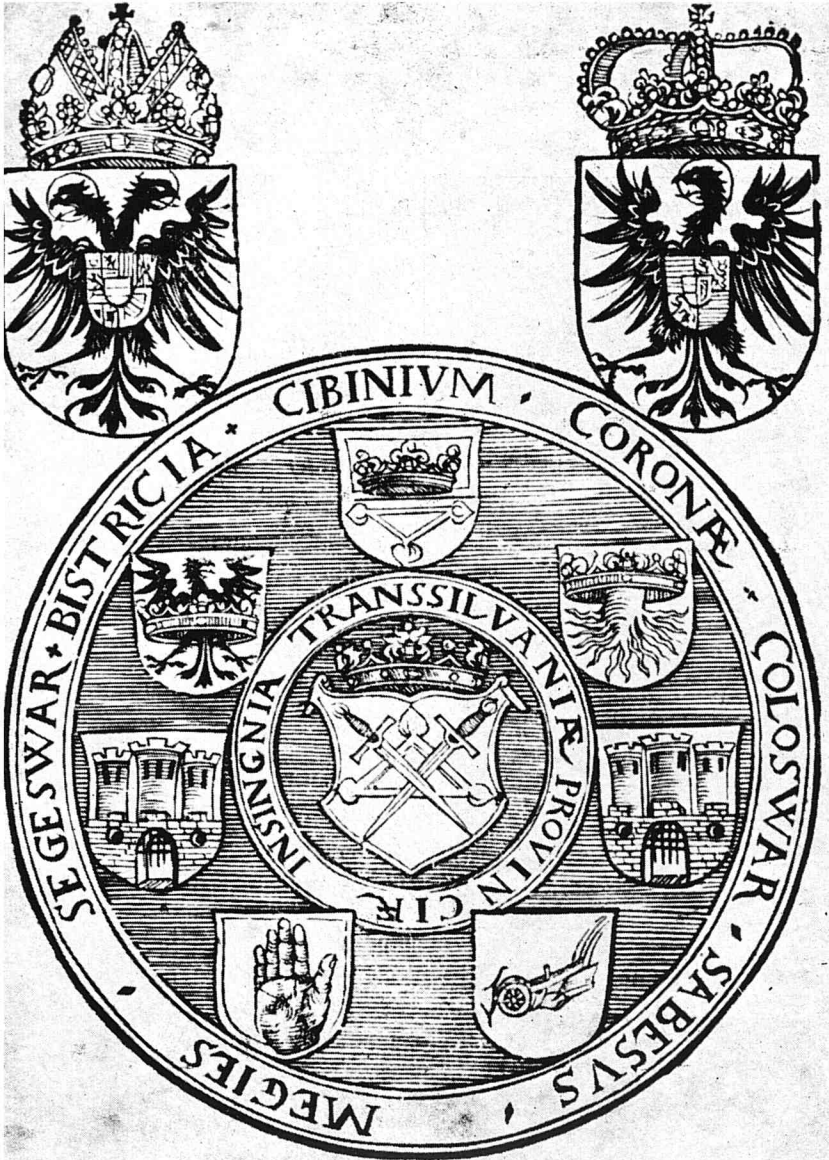
¹²⁵ Romano-catolicii.

¹²⁶ *Abusus*.

Neagoe Basarab cu familia sa (dupa fresca din mănăstirea Curtea de Argeș reprodusă de N. Iorga, *Domnii români după portrete și fresce contemporane*, Sibiu, 1939, pl. 38).

Stema orașelor săsești din Transilvania (reprodusă din *Chorographia Transilvaniae*). www.dacoromanica.ro

Stema lui Georg Reicherstorffer (reprodusă din *Chorographia Transilvaniae*).

*Chorographia Transilvaniei*¹²⁷

*

[Dacia în antichitate — Traian, Decebal etc.]

... Acestei regiuni a Transilvaniei îi este alăturată dinspre nord¹²⁸ provincia Moldova (care e vecină cu regatul Poloniei, cu Rusia inferioară și cu ținuturile secuiești¹²⁹. Iar din partea cealaltă, se află spre p. 3

---

¹²⁷ Traducerea s-a făcut după textul publicat de autor la Viena în 1550 sub titlul: *Chorographia Transilvaniae quae Dacia olim appellata aliarumque provinciarum et regionum succincta descriptio et explicatio* (Viena, 1550). Cum lucrarea sa cuprinde o parte descriptivă și una istorico-arheologică, am dat aci doar partea descriptivă, în măsura în care a putut fi despărțită de unele incursiuni în antichitate.

Reicherstorffer a cuprins în textul său și unele porțiuni din indicele lui Taurinus. Pentru comparația între ele a acestor texte aproape identice, vezi mai sus relația lui Taurinus, p. 158 ș.u.

Ar fi fost interesantă desigur și confruntarea textelor privitoare la cucerirea Daciei, construirea podului pe Dunăre etc. unde împrumuturile sînt încă și mai evidente, dar prin aceasta s-ar fi depășit limitele hotărîte pentru culegerea de față.

¹²⁸ Înexact. Aceeași eroare și la Nicolaus Olachus cap. XIII, Despre Moldova.

¹²⁹ *Ciculiae metis*.

răsărit¹³⁰ Țara Românească¹³¹ numită cu alt nume Transalpina, despărțită printr-un spațiu nu prea mare de munții deosebit de înalți ce se ivesc între ei.

Dar ca să ajungem ceva mai departe la o cunoaștere mai lămurită a acestei provincii a Transilvaniei printr-o descriere geografică: această provincie se împarte între trei „națiuni”¹³² ce se deosebesc între ele prin religie, moravuri, obiceiuri și întrucâtva prin legi și care locuiesc în această regiune pe porțiuni deosebite, adică sașii, secuii și ungurii¹³³. Printre aceștia locuiesc și românii înșiși¹³⁴, băștinași¹³⁵ ai acestor provincii, în niște sate și posesiuni retrase; neam de oameni foarte aspru, hrănindu-se doar din cirezi și turme și adesea chiar din răpirea hoțască a vitelor și a cailor. După obiceiul lor ei se îmbracă cu haine lăptoase sau mițoase, țesute din lână de capră și făcute de mîna lor; nu ascultă de nici un fel de legi făcute de oameni¹³⁶.

Despre deosebirea <dintre ele> și despre religia și moravurile celor trei națiuni amintite:

p. 3 v°

Mai întîi acest neam al sașilor, adus în acest loc <după cum> spun ei din Germania și care are multă tragere de inimă pentru munca cîmpului și foarte mare rîvnă prin chiar firea sa pentru îndeletnicirile agricole, se folosește de limba săsească. Iar graiul săsesc se apropie mai mult de limba germană comună a celor din Colonia, decît de celelalte limbi, și nu e așa de ușor înțeles de șvabi și de elvețieni ca cele mai multe limbi nordice în Germania. Transilvănenii¹³⁷ așadar, întocmai ca toate celelalte națiuni germanice, își au dialectul lor osebit. Și să mai adaug și aceasta: că ei întrec cu mult națiunile celelalte atît prin blîndețea moravurilor, cît prin pietate și conștiință¹³⁸.

¹³⁰ Inexact.

¹³¹ *Transalpina*.

¹³² „Națiuni” în sensul de grupuri privilegiate în virtutea unei ficțiuni juridice potrivit căreia *nobilimea constituia o „națiune”*, cele trei națiuni fiind alcătuite din sași, secui și nobilime.

¹³³ Autorul, tălmăcind în sensul obișnuit termenul de „națiune” și nu în cel al ficțiunii juridice amintite, face o confuzie evidentă, înlocuind aci nobilimea prin unguri, cînd toate textele sînt categorice: după concepția juridică iobagii unguri nu constituiau o națiune. Pentru o punere la punct a acestei chestiuni, cf. Introducerea generală.

¹³⁴ *Valachi*.

¹³⁵ *Incolae*.

¹³⁶ Redăm toată caracterizarea: *Inter quos ipsi quoque Valachi eiusdem provinciae incolae, in quibusdam desertis possessionibus et villis resident, genus hominum durissimum, nec nisi armentis et pecoribus, plerumque etiam furtivo pecorum et equorum abigeanți sese alentes. Hi more suo pelosis seu hirsutis ex lana caprina contextis, suaeque manu elaboratis amictuntur vestibus, nullis penitus legibus humanis obsequentes.*

¹³⁷ Aci e vorba evident numai de sașii din Transilvania.

¹³⁸ *Pietate et religione*. Autorul își arată pînă la urmă convingerea pentru conaționalii săi.

Țara secuilor <este> un colț al Daciei¹³⁹ vecin cu regiunea moldovenească, <iar> locuitorii acestui pământ se numesc ciculi¹⁴⁰, neam al sciților <după cum spun ei>, din care și-au tras obârșia; ei trăiesc după legile și moravurile lor și împart slujbele lor prin tragere la sorți. Nimeni la ei nu este socotit de neam prost¹⁴¹, chiar dacă ține coarnele plugului cu mîna sa sau își mîină turma de capre. Căci este un neam de oameni aspru și aprig, ca și născut pentru luptă, care după moravuri, grai și port nu pare să se deosebească mult de unguri. Aceștia sînt cei mai vechi dintre huni pe care unii preferă să-i numească secui, căci își trag neamul de la sciți. Și se vede că nu a gîndit altfel acel <vestit poet> care a zis: //

„... Și hunii cei cu tolbele de săgeți din ținuturile scitice”¹⁴².

p. 4

Iar secuii sînt împărțiți în șapte regiuni pe care le numesc scaune, ale căror nume sînt: Sepși¹⁴³, Orbai, Chezdi¹⁴⁴, Ciuc, Gurghiu¹⁴⁵, Scaunul Mureșului¹⁴⁶, Scaunul Arieșului¹⁴⁷, numite după graiul unguresc și care întrec celelalte ținuturi ale secuilor. Despre religia și obiceiurile acestora am însemnat mai multe lucruri în rîndurile dinainte.

Ciucul este un ținț în partea de miazănoapte, mai la stînga de Chezdi și așezat chiar la poalele Carpaților. Lipit de el dinspre apus este Gurghiu la poalele¹⁴⁸ acelorăși munți Carpați, regiune muntoasă și aspră la capătul de nord al Transilvaniei. Vecin cu Gurghiu este Scaunul Mureșului, așezat spre miazăzi în centrul provinciei Transilvania de-a lungul rîului Mureș, a cărui capitală - e Țirgu Mureș¹⁴⁹ sau Neumarkt¹⁵⁰ pentru sași, ținț foarte mare unde se țin deseale adunări ale secuilor.

Ungurii și nobilii¹⁵¹ acestei regiuni sînt amestecați în diferite locuri¹⁵² cu sașii. Cu secuii se potrivesc destul de bine atît la limbă, cît și la port și la arme. Iar în treburi războinice socotesc că trebuie preferați tuturor celorlalte națiuni,

¹³⁹ Aci = Transilvania.

¹⁴⁰ *Ciculi* (care ar deriva din Scituli). Autorul folosește aci textul lui Taurinus (v. mai sus p. 160) pe care îl mai amplifică. Pentru originea secuilor, cf. mai jos notele la relația lui Verancsics.

¹⁴¹ *Ignobilis* pentru această idee, cf. mai jos textul lui Enea Silviu Piccolomini.

¹⁴² Reicherstorffer folosește un citat mai potrivit decît acel ales de Taurinus care se referă la geți (!).

¹⁴³ *Sepsi*.

¹⁴⁴ *Kysdi*.

¹⁴⁵ *Gyrgio*.

¹⁴⁶ *Marcu Zeek*.

¹⁴⁷ *Aranyas Zeek*.

¹⁴⁸ *Radicibus*.

¹⁴⁹ *Zeckelwassarhel*.

¹⁵⁰ *New Marck*.

¹⁵¹ Formulă adoptată pentru a corecta oarecum confuzia semnalată la p. 247, n. 2.

¹⁵² *Passim*, termen ce înseamnă: *ici și colo, împrăștiat și pretutindeni*. Se știe că încă din secolul al XIV-lea s-au infiltrat nobili pe teritoriul afectat sașilor. Dar doar ca niște excepții tolerate.

p. 4 v° și nu pentru un singur motiv¹⁵³. Aceste trei „națiuni” când își unesc puterile și oștile pentru a face o expediție războinică pot să dea (după socoteala comună) un număr de 90 000¹⁵⁴ și chiar mai mult de oameni înarmați. Căci nu este un lucru neștiut, cât de multe primejdii și cât de mari a îndurat această regiune de la neîncetatele atacuri ale dușmanilor, de atâtea veacuri <încoace>, totuși nu a fost nici o clipă în care dușmanii să nu fie înfrinți, nu fără mare măcel, și să nu fie apoi alungați <cu totul>.

Locuitori ai acestui pământ sînt și românii, dar răspîndiți <peste tot locul> fără un sediu precis¹⁵⁵. Iar germanii sau sașii¹⁵⁶ au pretutindeni cetăți foarte tari și orașe, și întrec ușor prin toate mijloacele <lor>¹⁵⁷ națiunile celelalte. Pământul, prin firea sa, este foarte bogat în aur, argint, vin, cereale, pășuni, vite, izvoare, rîuri, pe scurt au toate cele ce țin de folosul și înlesnirea vieții¹⁵⁸, astfel că nu din întîmplare a fost numită Transilvania de cei vechi: comoara regatului Ungariei.

Iar Țara Românească¹⁵⁹, care e numită cu alt nume Transalpina se învecinește cu marginea de jos a Transilvaniei și urmînd cursul Dunării se întinde pînă la Marea Neagră¹⁶⁰ și de acolo, cotînd la nord, ajunge pînă la roxani (ce sînt numiți azi ruteni), despre care provincie se va vorbi mai mult la descrierea Moldovei¹⁶¹. //

p. 5

Că seminția originară a acestei națiuni a plecat din Italia arată clar limba <lor>, numele se pare că l-au primit de la sarmați¹⁶² (cu care sînt pe alocuri în hotar), și această provincie pe care o locuiesc <e numită> Flaccia de la un oarecare cetățean roman Flaccus¹⁶³, sub conducerea căruia a fost adusă colonia pentru apărarea Moesiilor împotriva dacilor (despre care ne spune Tacitus că nu au fost niciodată credincioși romanilor), dar după cum se întîmplă, într-un șir mai lung de ani, care nu lasă nimica neatins, au început să spună Valachia în loc de Flaccia, și Valahi în loc de Flacci . . . Și cu privire la Flaccus se citează versurile lui <Ovidiu> Naso scoase din epistolele pontice (cartea IV).

¹⁵³ *Non uno nomine.*

¹⁵⁴ Cifră exagerată.

¹⁵⁵ *Valachi etiam banc terram, sed sparsim, sine certa sede incolunt.* Adică fără un centru politic cunoscut, cum este cel al secuilor la Tîrgu Mureș sau al sașilor la Sibiu, și fără cetăți sau orașe proprii ca acesta din urmă.

¹⁵⁶ *Teutones . . . seu Saxones.*

¹⁵⁷ *Rebus omnibus* (= resursele).

¹⁵⁸ *Ad vitae usum cultumque.*

¹⁵⁹ *Transalpina.*

¹⁶⁰ *Pontum.*

¹⁶¹ Autorul vorbind de Țara Românească și de hotarele ei înglobează aci și Moldova (!)

¹⁶² Poloni. Se vede că aci numele de valahi primește două explicații nu una: 1) aceasta e numirea dată de poloni, 2) ea vine de la Flaccus.

¹⁶³ După teoria lui Enea Silviu Piccolomini.

Praefuit his Graecisne locis modo Flaccus, et illo
 Ripa ferax Istri sub duce tuta fuit.
 Hic tenuit Maesas gentes in pace fideli,
 Hic arcu fisos, terruit ense Getas¹⁶⁴.

Apoi că au fost odinioară moesi¹⁶⁵ acei care sînt acum români (valahi) se știe azi prea bine pentru ca să îndrăznească să nege acest lucru careva din toată mulțimea atît de felurită de autori ce trebuie urmați. Iar dintre aceștia Ptolemeu, primul corifeu al cosmografilor și care hotărît este socotit regele¹⁶⁶ lor, nu acordă nimic moesilor în acea parte unde locuiesc românii, căci acesta începînd de la munții Carpați cuprinde sub numele Daciei tot pămîntul mărginit dinspre apus de rîul Tisa, dinspre sud de Dunăre, dinspre nord de Polonia¹⁶⁷ numind, potrivit cu această descriere, pe transilvăneni, pe secui, pe români și pe cei ce se numesc moldoveni și o bună parte a ungarilor care locuiesc șesul dinspre Polonia: Daci¹⁶⁸.

p. 5 v°

//... Așadar de la Oradea, îndată după intrarea în Transilvania pe rîul Criș¹⁶⁹, prin care ea se leagă spre apus de Panonia inferioară, se ivește satul numit Negreni, <sau> pe latinește lacul negru¹⁷⁰ pe care îl locuiesc românii și care este înconjurat de pretutindeni de munți și de povîrnișuri. El este așezat într-un loc sălbatic și fioros, unde se întîmplă adesea să fie lipsă de grîne și bucate pentru trai din cauza culturii atît de rare a acestui pămînt, din faptul mai ales că nu e nici un șes în acel loc și nu sînt semănături, ci se văd păduri întinse¹⁷¹ intrînd pretutindeni pe mari întinderi de pămînt, din care cauză <oamenii> nu pot semăna ușor nici un fel de grîne în aceste locuri pustii și pe aceste cîmpii nerodnice. Totuși rîul Criș dă cu destulă dărnicie în orice anotimp peștii cei mai aleși ca „funduli“, „chefali“, „capitoni“¹⁷², pești aurii¹⁷³ și chiar și păstrăvi și mulți alți pești¹⁷⁴. Pe lîngă aceasta, acest rîu este adesea atît de năvalnic cînd se revarsă, încît răstoarnă obișnuit chiar carele mari greu încărcate.

p. 6

¹⁶⁴ A fost pus atunci mai mare peste aceste locuri grecești Flaccus, și sub cîrmuirea sa a fost ținut în siguranță țarmul mînos al Dunării. El a menținut în pace și în credință neamurile Moesiei și a ținut în respect cu sabia pe geții ce se încredeau în arcuiri.

¹⁶⁵ În discuția care urmează Reicherstorffer călăuzit și aci de Taurinus crede că românii ar fi moesi.

¹⁶⁶ *Primus Ptolemaeus Cosmographorum antistes et plane alpha*. Reicherstorffer arată totuși și opinia acestuia cum că românii ar fi daci, și nu moesi.

¹⁶⁷ *Sarmatica Europa*.

¹⁶⁸ urmează o discuție a părerilor autorilor antichi despre cele două moesii.

¹⁶⁹ *Chrysum*.

¹⁷⁰ În text *Feketetho* (=lacul negru) azi Negreni, la vest de Ciucea. De românii de la Negreni vorbește și Possevino în relația sa din 1584.

¹⁷¹ *Extensae arbores*.

¹⁷² *Capitones*.

¹⁷³ *Aurata*.

¹⁷⁴ Vezi mai sus Taurinus, p. 139.

Sus-numitul oraș Oradea este foarte mare, așezat în câmp, fără a fi înconjurat de nici un fel de ziduri de apărare. Aci locuiește fratele George¹⁷⁵, tezaurul Transilvaniei <și> episcopul acestei eparhii, și ține în puterea sa o cetățuie însemnată, clădită cu mare cheltuială și întărită cum nu se poate mai bine, unde sfântul Ladislau, răposatul rege al Ungariei de fericită pomenire, își are mormîntul său, făcut frumos din marmură și vrednic de un principe atît de mare. Acolo locuitorii sînt unguri amestecați în parte cu germani¹⁷⁶ făcînd comerț cu lucruri turcești, aduse din alte locuri și au mare belșug de toate cele trebuitoare traiului.

De aci de la Negreni în linie dreaptă pînă la tîrgul Tileagd¹⁷⁷ <sînt> două mile, <iar> pînă la Vad¹⁷⁸ mai sînt trei <mile> socotite după măsura mare¹⁷⁹. De acolo se trage obîrșia riului Criș din izvoarele ce țîșnesc în tot locul, și <el> înaintează în mers continuu în albia <sa> îngustă prin mijlocul sus-zisului tîrg Vad pînă la Bologa¹⁸⁰ unde în sfîrșit se mîntuie (!)

p. 7 Apoi dacă te îndrepti spre Cluj¹⁸¹, despre care oraș vom vorbi mai mult cînd se va ivi prilejul, mai sînt cinci mile, și iarăși pînă la Turda — oraș care e așezat spre sud, pe un deal greu de suit și stîncos — trebuie să socoti două mii de pași. Acest oraș¹⁸², deși nu e înconjurat de ziduri sau întărituri, este totuși destul de mare, de bogat și plin de felurite mărfuri; iar locuitorii săi sînt foarte bogați în turme, vite de tras și în folosința pășunilor și a ogoarelor, ca să nu mai spun cît e de productivă regiunea în vinul cel mai bun. Și așa e de îmbelșugată în ocne încît abia mai găsești un loc¹⁸³ ca acesta în tot Orientul. Și acolo funcționează comitele Cămarilor de sare¹⁸⁴ ca slujbaş regesc și obișnuiește să verse regilor Ungariei din <aceste> ocne un venit anual foarte mare; și că acest

¹⁷⁵ Este vorba de vestitul cardinal Martinuzzi care în momentul publicării *Chorographiei Transilvaniei* se bucura de o situație unică. Fost consilier al lui Ioan Zápolya, el se impune ca tutore al lui I. Sigismund Zápolya și guvernator al Transilvaniei fiind și episcop de Oradea, unde se afla cetățuia amintită în text. Profitînd de disensiunile din jurul regentei și de echilibrul nestabil dintre Habsburgi și turci, el manevrează pentru a înlătura orice altă autoritate decît a sa. În 1549 el negociază tratatul de la Nyirbátor dintre Ferdinand și Isabella, pe care o silește să plece împreună cu fiul ei. Ajuns primat al Ungariei (lui Ferdinand) și cardinal (decembrie 1549) își continuă politica de basculă, dar e ucis din ordinul lui Castaldo, de către soldații acestuia, la reședința sa din Vințul de Jos.

¹⁷⁶ *Teutonicis*. Autorul nu se referă decît la națiunile privilegiate.

¹⁷⁷ *Thelegd*.

¹⁷⁸ *Reef* (=Rew). Distanțele sînt arătate greșit, căci localitatea Vadul Crișului se află între Negreni și Tileagd.

¹⁷⁹ *Satis magnis stadiis comprehensae* (Mila cea mare germană = 9 275 m).

¹⁸⁰ *Sebeswar*. Autorul inversează ordinea firească a cursului Crișului Repede care înaintează în realitate de la Sebeswar (=Bologa) spre Vad și Tileagd și nu invers.

¹⁸¹ *Coloswariam*.

¹⁸² = Turda.

¹⁸³ *Fundum* ... *parem*.

¹⁸⁴ *Praefectus Camerarum salium*.

venit nu este mic putem ușor să judecăm din faptul că de aci este îndestulată aproape întreaga Transilvanie și că de aci se transportă și se cară necurmat sare la Buda și în multe alte locuri din afară nu fără mare câștig pentru Maiestatea regească¹⁸⁵.

Iar de la Turda pînă la Sibiu — mai ivindu-se între ele cele două tîrguri „Gochard”¹⁸⁶ și Mănărade¹⁸⁷ se numără douăsprezece mile. Acest oraș este capitala acestei provincii¹⁸⁸ și este foarte bine întărit și cu mult cel mai bogat în aur și argint și toate bogățiile¹⁸⁹, precum vei afla din urmarea descrierii noastre. În sfîrșit celelalte orașe ale acestei provincii le vom arăta pe scurt la locul și rîndul lor.

*Deci acestea sînt cele șapte orașe mai de seamă în Transilvania ce se află depărtate între ele în măsura și în șirul ce urmează*¹⁹⁰ p. 7[▼]

Sibiu ¹⁹¹	— Hermanstat
Brașov ¹⁹² sau Corona	— Cronstat
Bistrița ¹⁹³	— Nösenstat
Sighișoara ¹⁹⁴	— Schesspurg
Mediaș ¹⁹⁵	— Mywisch
Sebeș sau Sassebeș ¹⁹⁶	— Millenbach
Cluj ¹⁹⁷	— Clausenburg

Dar mai înainte de a porni la descrierea acestor orașe socotesc că voi face un lucru cu folos dacă voi cuprinde în puține cuvinte ceea ce e vrednic de amintit <și anume> că acest oraș al Sibiului, după pieirea răposatului rege Ludovic¹⁹⁸ de fericită pomenire, s-a apărut cu cea mai mare vitejie timp de șapte ani¹⁹⁹ în cursul neîncetătelor încăierări înarmate (adică atunci cînd statul Transilvaniei era dezbinat din cauza prea nenorocitei încoronări a regelui Ioan²⁰⁰)

¹⁸⁵ Pentru date mai precise asupra exploatării sării din Transilvania, vezi mai jos darea de seamă a lui Dernschwam din 1528, precum și raportul comisarilor imperiali din anul 1552, *Hurmuzaki*, II/4, p. 711 ș.u.

¹⁸⁶ *Gochard*, desigur greșit în loc de Bocsard = Bucerdea, deoarece Cucerdea (Gocsard) ne-ar duce mult prea departe de cele două puncte arătate: Turda și Sibiu.

¹⁸⁷ *Monera*.

¹⁸⁸ *Regni*.

¹⁸⁹ *Rerumque omnium*.

¹⁹⁰ În textul tipărit numirile din coloana din dreapta sînt scrise cu litere gotice.

¹⁹¹ *Cibinium*.

¹⁹² *Brassovia*.

¹⁹³ *Bistricia*.

¹⁹⁴ *Segeswaria*.

¹⁹⁵ *Megies*.

¹⁹⁶ *Zabesius sive Zaaz sebes*.

¹⁹⁷ *Coloswaria*.

¹⁹⁸ Ludovic al II-lea căzut la Mohács.

¹⁹⁹ Pînă în 1536.

²⁰⁰ *Zápolya*.

p. 8 <apărându-se singur> contra tuturor atacurilor dușmanilor, fără nici un sprijin sau ajutor al popoarelor din afară, ci numai cu armele sale și cu propriile sale cheltuieli, iar cetățenii nu au fost înduplecați de nici un asediu sau asalt, sau incursiune sau teroare a dușmanilor ca să ajungă la vreo supunere în urma slăbirii forțelor lor, ci prin apărarea lor atît de îndrjită și de vitejească au dat mai mult suflet și <locuitorilor> celorlalte orașe ca să nu se lase înfricoșați și tîrîți spre defecțiune de amenințările trufase ale dușmanilor. Și prin aceasta și-au pregătît pentru ei și urmașii lor o slavă nemuritoare și o amintire veșnică.

Capitala Sibiu, oraș prea vestit care își ia numele de la râul Cibin²⁰¹, se mai numește și Hermanstadt cu un nume care nu e nepotrivit <căci vine> de la Hermann primul întemeietor al acestui oraș. Așezat în loc șes, nu e stingherit de nici un soi de munți care să-l domine și să-l împiedice să se desfășoare într-o minunată lărgime²⁰²; e întărit cu două rînduri de ziduri și înconjurat cu șanțuri foarte adînci, și de jur împrejur cu iazuri și canale²⁰³ nu puține, răspîndite pe o suprafață mare și este înfrumusețat și împodobit cu clădiri mărețe, avînd printre ele turnuri și întărituri <așezate> la locul și rîndul lor²⁰⁴, iar biserica sa parohială²⁰⁵, vrednică de un prelat purtînd mitră²⁰⁶ și <bogat> înzestrată cu douăzeci și patru de altare cu preoți, atrage <toate> privirile.

p. 8 v° Aci se strîng anual grîne în gropnițe săpate în pămînt pentru a se păstra pentru mulți ani în vederea unor vremuri de lipsă de bucate. Și nici nu lipsesc mori de grîu așa fel făcute, încît să nu poată prin nici un meșteșug fi cuprinse de dușmanii ce ar plănuî să înfometeze orașul. Mai pune și faptul că peste tot locul, prin toate cartierele²⁰⁷ orașului curge un pîrîu cu apa cea mai lină. <Orașul> este cîrmuit cu atîta înțelepciune de dregătorii <săi>, încît nu ușor i-ai putea prefera alt <oraș>, și chiar pînă într-atîta încît nimeni nu e primit <în oraș> decît dacă și-a dovedit cu multe mărturii credința sa față de comunitate²⁰⁸. Are zece sate regești și opt sate tributare. Tot de el țin și cele șapte scaune săsești ale căror nume le vezi arătate în înșirarea următoare:

Numele celor șapte scaune săsești

Scaunul Orăștiei²⁰⁹ are unsprezece sate regești;

Scaunul Sebeșul săsesc²¹⁰ <are> orașul Sebeșul săsesc cu cinci sate regești;

²⁰¹ *Cibinio amne.*

²⁰² *Latitudinem.*

²⁰³ *Lacunaris.*

²⁰⁴ *Suo ordine et serie.*

²⁰⁵ *Parrochia Cathedralis.*

²⁰⁶ *Praesule infulato* (= prepozitul de Sibiu).

²⁰⁷ *Vicos.*

²⁰⁸ *Reipublicae.* În realitate s-au stabilit aci o serie de noi veniți din Nürnberg, Augsburg, Regensburg etc. care înșurîndu-se în Sibiu sau în alt oraș al comunității săsești au dobîndit dreptul de burghezie și au făcut parte din patriciatul orașului.

²⁰⁹ *Sazvariensis.*

²¹⁰ *Zabesiensis.*

Scaunul Mercurea²¹¹ are zece sate;
 Scaunul Sighişoara²¹² (oraşul însuşi) are şaisprezece sate;
 Scaunul Alţina²¹³ are douăsprezece sate;
 Scaunul Cincu²¹⁴ are douăzeci şi două de sate;
 Scaunul Rupea²¹⁵ are cincisprezece sate.

Pe lângă aceste scaune ale saşilor mai sînt în Transilvania şi alte două osebite a căror capitală este oraşul Mediaş, iar sate ținînd de ele sînt douăzeci şi patru, şi printre sus-zisele scaune se află multe sate ce sînt posesiuni de ale nobililor şi nu se adună la numărul scaunelor săseşti.

În Transilvania în ce priveşte plăţile taxelor se numără opt capitluri parohiale principale care împreună se numesc „Universitas”²¹⁶. p. 9

Capitulul Bistriţean cuprinde Bistriţa cu douăzeci şi trei de sate regeşti;
 capitlul din Regen cuprinde peste treizeci de sate;
 capitlul Bîrsei cuprinde oraşul Braşov²¹⁷ cu treisprezece sate regeşti;
 capitlul Chezd cuprinde Sighişoara şi patruzeci şi opt de sate;
 capitlul celor două Scaune cuprinde oraşul Mediaş cu treizeci şi şase de sate.
 Sînt două capitluri de Sibiu dintre care unul cuprinde oraşul Sibiu şi douăzeci şi trei de sate, iar celălalt capitlu de Sibiu, pe care îl numesc „Surrogativa”, cuprinde cam douăzeci şi două de sate.

Capitulul de Sebeş²¹⁸ cuprinde Sebeşul cu şaptesprezece sate. De la sus-zisul oraş al Sibiului la o depărtare de o milă se află ocnele de sare din tîrgul Ocna Sibiului²¹⁹ ce se numeşte cu alt nume săsesc Salzburg, din care se adună în toţi anii un imens tezaur, şi nu aduc, după cît socotesc eu, un câştig mai mic în fiecare an Cămării regeşti ca acel al ocnelor oraşului Dej.

În apropierea oraşului Sibiu se află răspîndite de jur împrejur felurite tîrguri în care locuiesc saşi răspîndiţi mai în tot locul²²⁰. Mai întîi Cîsnădia²²¹ la o depărtare de o milă spre sud <e> un tîrg de mărime mijlocie, păzit de un castel, unde se fac seceri de secerat, care nu se mai fac nicăieri aiurea, şi oamenii de rînd obişnuiesc să-şi cîştige viaţa mai cu folos din urmărirea laolaltă a plugăriei şi a culturii pomilor. p. 9 v°

²¹¹ *Reusmarck.*

²¹² *Segesburgensis.*

²¹³ *Olczna.*

²¹⁴ *Schenkerstuhl.*

²¹⁵ *Rupensis.*

²¹⁶ *Appellant Universitatem* (— *Universitas Saxonum* = Obştea saşilor).

²¹⁷ *Coronam.*

²¹⁸ *Sabesiense.*

²¹⁹ *Wizagna.*

²²⁰ *Passim.*

²²¹ *Helta.*

Apoi Cîsnădioara²²² puțin mai jos de Cîsnădie e cam la aceeași depărtare. Pe culmea sa e o cetățuie însemnată, clădită frumos din piatră²²³, în care în vremuri de război țaranii își păstrează în destulă siguranță lucrurile și bunurile lor ferite de atacul dușmanilor. Mai pune și că locul este roditor și producător de felurite poame din care locuitorii trag un câștig ce nu este mic.

Apoi riul Olt nu este puțin vestit printre celelalte riuri ale acestei țări, el care trăgându-și obârșia din munții secuilor, îndată ce dă de Transilvania desparte Țara Bîrsei de ținuturile secuilor, curgînd de aci spre Sibiu pînă aproape de Turnu Roșu²²⁴, unde Sibienii²²⁵ fac de strajă ca să nu fie atacați pe neașteptate, trece prin văi înguste și prăvălite în Țara Românească²²⁶ unde se spune că poartă aur, și se varsă în Dunăre nu mult mai sus de Nicopole. Iar acest turn²²⁷ e la o depărtare de două mile de Sibiu, și pe aci este poarta de intrare a Turcilor în Transilvania pe niște căi nespuse de strîmte și de înguste.

p. 10 Povestesc istoriile că turcii pe vremea răposatului nebiruit rege Matiaș, fiind înfrinți în Transilvania și luînd-o la fuga cea mai rușinoasă, s-au prăbușit în acel loc de la Turnu Roșu, de pe înălțimea pe care se urcaseră în fuga lor, și s-au înecat²²⁸ în apa Oltului din cauza greutății prea mari ce împovăra caii.

Corona sau Brașovul, oraș vestit prin mărfurile turcești, <e> așezat între munții cei mai frumoși și întărit bine cu ziduri, șanțuri și fortificații, are trei suburbii aflătoare pe trei văi deosebite, din care pe una o locuiesc bulgarii²²⁹, pe cealaltă ungurii, și pe a treia sașii. Aproape în fiecare cartier²³⁰ curg la vale pîraie nesecate născute din tîsnirea binefăcătoare a izvoarelor. Are în lung și în lat cîmpiile cele mai netede, încinse de dealuri dese și de munți; este despărțit de Țara Românească prin munți foarte înalți; este bogat mai ales în grîu și este ca un grînar al neamurilor vecine. Este renumit peste celelalte orașe în vremea de acum prin studiile liberale. S-a clădit acolo de curînd Biblioteca neîntrecută vreodată de o alta mai vestită, după risipirea Bibliotecii din Buda a lui Matiaș Corvin. Așezat aproape de hotarele și marginile secuilor, fie că cineva ar vrea să-l numească cu un cuvînt grecesc Stephanopolis²³¹, fie cu unul pe jumătate barbar Cronopolis, fie împreună cu ungurii Brașov²³² el <se află> în partea

²²² *Mons S. Michaelis*, în limba germană Michelsberg.

²²³ *Quadrato lapide* = blocuri de piatră de formă regulată.

²²⁴ *Rubeam turrim.*

²²⁵ *Cives Cibinenses.*

²²⁶ *Transalpinam.*

²²⁷ = Turnul roșu.

²²⁸ Episod imaginar.

²²⁹ Adică Scheii, de fapt românii. În critica lui Honter se și precizează: *id est Valachi.*

²³⁰ *Vicos.*

²³¹ Traducerea grecească a numirii germane de Cronstadt.

²³² *Brassoviam.*

cea mai adîncă a Transilvaniei pe care Panonii²³³ o numesc cu un nume osebit Burcza, iar ai noștri Burcia²³⁴, fie după numele râului care curge pe aci, sau de la <cuvîntul însemnînd> rădăcină, cum dacă ai spune în limba noastră Wurczia²³⁵; aceasta este părerea primită, și se poate ca din cauza acestui nume emblema pentru cei din Bîrsa să fie o rădăcină trecută printr-o coroană.

Iar partea aceasta a Bîrsei este cu mult mai frumoasă și e în așa fel împărțită prin așezarea locului, încît poate fi socotită aproape ca o altă Transilvanie: căci este închisă de pretutindeni de munți, e despărțită de secui printr-un râu numit de Ptolemeu Alutato²³⁶. Pe dinăuntru este toată nespus de îngrijită, ai spune hotărît văzînd-o că este o grădină. Dar și acest oraș (ca să sfîrșesc în puține cuvinte ceea ce am început) este cuprins într-un fel de adîncitură a acestui loc, între munți foarte înghesuți (precum se arată mai sus) și în lățime este închis pe de lături de două rînduri de ziduri ce ies în afară și este dominat de sus de fortificații, așa că nu i s-ar putea face înconjurul decît de pe povîrnișul cel mai înalt al munților. Un îndoit șanț de o mare adîncime înconjură pretutindeni zidurile în care sînt cuprinse turnuri din loc în loc²³⁷. În lungime coboară împreună cu valea, încît pare a fi aproape de formă pătrată. Iar suburbiile împlinesc ce mai rămîne din văi înafara zidurilor. Acolo locuiesc amestecați acești sași împreună cu secuii. Aproape toată partea ce rămîne din acest loc pînă chiar printre strîmtorile munților o ocupă românii²³⁸. Aci au o biserică unde slujește un preot²³⁹. De aci mai departe iarăși locuiesc sași în cătune²⁴⁰ foarte lungi împreună cu secui. Dar în oraș nu sînt primiți <să locuiască> decît germanii. Dintr-o clădire marețe din oraș primul loc îl ține biserica de piatră închinată Fecioarei Maria²⁴¹.

Acest oraș e la o depărtare de patru mile de cetatea Făgăraș <care e> așezată în loc șes și mlăștinos²⁴² și este atît de bine întărită și de puternică, încît nu există nici o teamă ca ea să poată fi vreodată minată.

Din această cetate în anul 1541 Ștefan Mailat²⁴³, voievodul Transilvaniei, bărbat vajnic și viteaz a fost amăgit de turci și de voievodul moldovean prin vicleșug, înșelare și prefăcută credință a acestora și a fost dus în prinsoarea

p. 10 vº

p. 11

²³³ Ungurii.

²³⁴ Bîrsa.

²³⁵ Din limba germană: Wurzel. Vezi stemele reproduse după ediția din 1550 a *Chorographiei Transilvaniei*.

²³⁶ Oltul.

²³⁷ *Conserto stant ordine.*

²³⁸ *Valachi.*

²³⁹ *Ei praesidentem sacrificulum.*

²⁴⁰ *Longissimis vicis.*

²⁴¹ Biserica Neagră.

²⁴² *Palustri.*

²⁴³ Pentru rolul său și capturarea sa, vezi Oct. Popa: *Ștefan Mailat*, Brașov, 1932.

sultanului turcesc la Constantinopol, unde pînă în ziua de azi e ținut în lanțurile cele mai grozave.

Despre această prinsoare negîndită și neașteptată și despre lipsa de credință a voievodului Petru s-ar putea scrie o poveste lungă.

Acest oraș, a încercat odinioară Ștefan²⁴⁴, voievodul Moldovei, care era dușmanul cel mai aprig al acestui oraș, să-l cucerească cu bombarde și mașini de război transportate pe muntele cel mai înalt și să și-l supună puterii sale; dar din bombarde a tras puțin folos, căci atunci cînd se trăgeau ghiulelele, puterea și violența lor slăbeau din cauza depărtării prea mari a locului spre care erau îndreptate, și pînă într-atît, încît fără nici o pagubă adusă clădirilor se rostogoleau și cădeau în piața²⁴⁵ orașului, din care pricină, nemainădăjduind o victorie, voievodul a părăsit asediul.

Nici unul din orașele transilvănene, după părerea multora, nu e mai populat ca acesta; bîlciul săptămînal de aci este atît de cercetat — căci se adună aci din toate părțile țaranii de la cîmp — încît ai socoti că este un mare iarmaroc²⁴⁶ <judecînd> după belșugul lucrurilor și mărfurilor expuse. Căci este piața de schimb²⁴⁷ a vecinilor și ca un fel de antrepozit²⁴⁸ comun pentru toate lucrurile. Aci aleargă secuii, românii, armenii și grecii și se aduc mărfuri turcești din Moldova și din Țara Românească pentru ca să fie <orașul> mai bogat. În acest oraș cei ce funcționează ca magistrați <orașenești> sînt bărbați așezați și maturi, cunoscători a mai multor limbi, devotați cu totul statului, iar cetățenii sînt foarte pricepuți în meșteșugurile războiului și ale păcii, ca unii care s-au luptat adesea cu moldovenii și au cîștigat uneori victorii însemnate.

<Orașul> Bistrița așezat în șesul unei văi larg deschise, are de o parte și de alta dealuri cu podgorii. Prin mijlocul orașului curge rîul cu același nume ce se îndreaptă spre latura de miazăzi a suburbiei de jos, și îndată, după două mile, se unește cu rîul Someș²⁴⁹ și este îmbelșugat mai ales în pești „funduli”. La patru mile de orașul Bistrița sînt minele de aur²⁵⁰ din Rodna²⁵¹ nu <mai> puțin vestite ca minele de aur de la Baia Mare²⁵² la capătul <celălalt> al Transilvaniei.

Orașul Sighișoara²⁵³ <e> așezat o parte pe un deal înalt, o parte la poalele lui, totuși partea sa de jos este mai îngrijită datorită ușurinței mai mari de a strînge cele de trebuință <traului>; același rîu curge de-a lungul zidurilor acestui oraș ca și a Mediașului și se varsă în Mureș puțin mai sus de Alba Iulia.

²⁴⁴ Confuzie cu Petru Rareș. Aceeași confuzie o întîlnim și în istoria lui Verancsics

²⁴⁵ *Theatrum*.

²⁴⁶ *Iustus nundinas*.

²⁴⁷ *Emporium*.

²⁴⁸ *Officina*.

²⁴⁹ *Zamos*.

²⁵⁰ În realitate de argint.

²⁵¹ *Rodnenses*.

²⁵² *Rivuli Dominarum*.

²⁵³ *Segeswaria*.

Orașul Mediaș, care este așezat în mijlocul Transilvaniei, este producător de vin și destul de îmbelșugat în toate celelalte lucruri folosind la ciștigul sau traiul comun, și nu este necunoscut mulțumită dezastrului răposatului guvernator Ludovic Gritti²⁵⁴. Acest Gritti — din cauza omorării mișelești a răposatului Emeric Czibak²⁵⁵, episcopul de Oradea, pe care poruncise să-l ucidă după ce-l chemase la el cu viclenie și înșelare — fiind mai apoi asediat în acel oraș de trupe moldovenești și săsești, a fost prins împreună cu alți mulți complici ai acestei crime atât de mari și dus în tabără <unde> a primit pedeapsa cea din urmă. Iar cei doi fii ai săi, tineri deosebit de înzestrați, luați și ei în prinsoare de voievodul moldovean, au plătit cu capul nelegiuirea tatălui lor. Și ca să cunoști mai bine acest lucru după însemnarea faptelor petrecute: acestea s-au săvârșit în anul <o mie cinci sute> douăzeci și șapte²⁵⁶. Iar acest oraș, odinioară târg²⁵⁷, a fost nu de mulți ani încoace înzestrat cu fortificațiile și zidurile sale și prefăcut în oraș.

Acest oraș e la o depărtare de o mie de pași de Sibiu. Pe lângă el curge râul Tîrnava Mare care izvorăște din munții Ciuc²⁵⁸ și după ce primește râul Tîrnava Mică se varsă în Mureș nu departe de Blaj²⁵⁹, puțin mai jos de Ciumbrud²⁶⁰ și înainte de târgul Aiud.

Apoi Cetatea de Baltă²⁶¹ e la o milă depărtare de Mediaș, spre apus. Acolo râul Tîrnava Mică nu curge prea departe de <această> cetate pe care o stăpînea odinioară împreună cu un număr de sate dimprejur Petru voievodul Moldovei, din dania și actul de dăruire²⁶² de odinioară al sfinților regi ai Ungariei²⁶³. Pe aceasta a luat-o acum fratele George, tezaurarul Transilvaniei²⁶⁴ și a adus-o în supunerea sa. Acolo sînt podgorii cu totul deosebite și vinurile cele mai bune și e mare belșug de toate celelalte lucruri.

Orașul Sebeș se află la o mică depărtare de Alba Iulia pe un loc șes și e apărat de o vale adîncă cu ape foarte bogate în pești, deși nu e întărit de lucrări de fortificații așa de puternice. Înăuntru e împodobit de clădiri fru-

²⁵⁴ Pentru aventura lui Gritti și sfîrșitul său vezi mai jos relațiile lui Della Vale, Tranquillo și Agostino Museo.

²⁵⁵ Vezi relațiile arătate în nota precedentă precum și o broșură anonimă *Warhafte Geschichte wie herr Ludovico Gritti von Constantinopol in die Walachey ankommen und in Siebenbürgen erschlagen ist den 28 september 1534* (Bibl. Ac. II 453283—91).

²⁵⁶ *Anno vigesimo septimo*; data exactă e 28 septembrie 1534.

²⁵⁷ *Oppidum*. Autorul numește *civitates* doar acele orașe ce sînt înconjurate cu ziduri.

²⁵⁸ *Shyk*.

²⁵⁹ *Balásfalva*.

²⁶⁰ *Czombor*.

²⁶¹ *Kikellewar*.

²⁶² *Inscriptione*.

²⁶³ În realitate dăruirea a fost făcută de regele Matei Corvin.

²⁶⁴ Martinuzzi.

moase, și se spune că a fost prima așezare a sașilor. Nu departe de acest oraș sînt două țîrguri, adică Vințul²⁶⁵ și Vurpărul²⁶⁶ supuse regelui Ungariei. Aparțineau altă dată voievodului Țării Românești în urma dăruirii lor de către sfinții regi ai Ungariei²⁶⁷. Aci se aduce pe râul Mureș sarea regească pe luntre anume pregătite și de aci se transportă în Ungaria. Acolo în vîrfurile unui muncel e un castel, în care se spune că au stat odinioară călugării franciscani, și care a fost dărîmat în anii din urmă de dușmanii dinăuntru²⁶⁸. Acest oraș are șaptesprezece sate regești.

Clujul²⁶⁹ așezat nespus de îmbietor pe loc șes are un aspect strălucit, atît pe dinafară cu privire la înconjurul zidurilor, cît și pe dinăuntru cu privire la arhitectura clădirilor. Este locuit de sași²⁷⁰ amestecați cu unguri²⁷¹. Judele și consuli sînt aleși succesiv în fiecare an de comun acord și în număr egal și ei toți își cinstesc²⁷² senatorii — <ungurul> pe ungur, <sasul> pe sas.

Acolo ai să vezi la poarta Portina că este scrisă această epigramă:

[Urmează inscripția reprodușă cu greșeli după Taurinus]

Nu departe de aci râul Criș²⁷³, care desparte primele ținuturi ale Ungariei de marginile Transilvaniei, curge din munții Daciei²⁷⁴ în atingere cu Ungaria <înaintînd> printre munții sălbatici și abrupti cu șerpuiți neîncetate și cu un mers rapid, acolo unde românii, locuind în locuri pustii²⁷⁵, își caută hrana zilnică din folosirea turmelor și prinderea peștilor ce sînt din belșug. Acest

---

²⁶⁵ Pentru acțiunea lui Reicherstorffer de a-l deposea pe domnul Țării Românești de această posesiune, vezi A. Veress, *Acta et Epistolae relationum* ... p. 166 precum și pentru cererea adresată lui Ferdinand de a i-l dăruia lui, *ibidem* p. 184.

²⁶⁶ *Borborek* — Nu trebuie confundat cu Vurpărul din estul Sibiului.

²⁶⁷ În realitate o dăruire făcută de Ioan I Zápolya lui Radu de la Afumați.

²⁶⁸ Pentru învinuirea adusă lui Martinuzzi de a-și fi însușit el acea mănăstire, vezi raportul comisarilor imperiali din 1552 în *Hurmuzaki*, II/4, p. 721.

²⁶⁹ *Coloswaria*. Toată porțiunea ce urmează, inclusiv descrierea râului Criș, e copiată întocmai după Taurinus.

²⁷⁰ În secolul al XIV-lea Clujul avea un caracter destul de pronunțat germanic ce poate fi constatat documentar, de pildă în 1340 sau în 1366 etc. Cu timpul au pătruns și ungurii în miezul orașului, adoptînd soluția mixtă arătată de Reicherstorffer, care reproduce aci pur și simplu o notă a lui Taurinus din 1519. Românii ca atare nu se puteau stabili în orașe. Ei nu se bucurau de nici un drept nici în teritoriul sașilor, nici în orașele rezervate exclusiv orășenilor respectivi.

²⁷¹ *Panonibus*.

²⁷² *Salutant*.

²⁷³ *Chrysus*.

²⁷⁴ Astfel după Taurinus. A fost adăugată descrierea caracterului sălbatic al naturii și menționarea traiului anevoios al românilor de pe valea Crișului. Cf. mai sus mențiunea românilor de la Negreni.

²⁷⁵ *In desertis aedibus residentes*. Într-unele regiuni mai puțin accesibile se mai aflau români nereduși la starea de iobăgie pe moșiile nobiliare, ci dependenți doar de cetățile regale. Libertatea lor relativă era plătită de condițiile grele în care trăiau și care e arătată mai sus cînd e vorba de românii de la Negreni (p. 211).

rîu are din belșug peștii cei mai aleși. El și-a primit numele, după cum se pare, din faptul că e bogat și în aur²⁷⁶ care e numit de greci χρυσόν, vezi Strabo... etc.

Nu departe de acest oraș se înalță două stînci foarte înalte, opuse, îndreptate spre apus, printre care curge un rîușor cu mers destul de năvalnic, după cum se poate vedea din aceste versuri:²⁷⁷

Hic geminae pariter tolluntur ad aethera rupes
saxaque praeptis cautibus atque rigent.
Rivulus hinc cursu fluit inter utramque rapaci
Aureus hinc nitidis excipit amnis aquis.
Perspicua est ipso addictu quae sumitur unda
Candidulus scrupos fundus et vinus habet.
Ante locis transis vicens atque novenis
Quam celsum videas quo fluit ille iugum.

p. 13 v°

Alba Iulia, oraș străvechi și vestită reședință episcopală, care se leagă de amintirile 7 scaune săsești ca un fel de regiune de mijloc²⁷⁸, se numea odinioară Zarmiz Dacia²⁷⁹ (căci a fost capitala regilor Daciei, ceea ce se poate vedea din vechile monumente care se găsesc acolo în mare număr). Este așezat pe un deal povîrnit, înconjurat pretutindeni de o întindere șeasă de vreo două mii de pași. Dinspre răsărit are rîul Mureș, și apoi din partea cealaltă rîul numit pe ungurește Ompay²⁸⁰ ce coboară din munți, iar dinspre apus, precum am spus, cîmpia <ce merge> pînă la „Muntele sf. Mihail”²⁸¹. Pe acel munte, pe o stîncă foarte înaltă e așezat un castel al sfîntului Mihail, ce dăinuiește din vremea împărăției romane, ceea ce se poate deduce din monumentele antichității care acolo sînt destul de numeroase²⁸². Dinspre nord se ivește aceeași cîmpie și aci la o depărtare de două mii de pași de oraș e rîul Mureș, care se spune că ar fi curs odinioară prin mijlocul chiar al orașului, judecînd după ruinele și mormintele străvechi și năruite <de vreme>.

²⁷⁶ Confuzie care se află încă mai înainte la Taurinus, de la care e împrumutată de Reicherstorffer, împreună și cu referința la citatul din Strabo.

²⁷⁷ Aci se înalță în văzduh și stau drepte cele două maluri stîlcoase cu pereții abrupti de piatră și pîrîul pe aci curge năvalnic între ele. De aci încolo urmează rîul auriu cu ape limpezi. Este transparentă unda... etc... Fundul clar are prundiș și multe cotituri. Treci rîul în 29 de locuri mai înainte de a vedea muntele înalt spre care curge.

²⁷⁸ *Quasi mediterraneo terrarum spacio*. Vezi Taurinus: *civitas Daciae et in eius medullio sita*.

²⁷⁹ În realitate Apulum. Eroare cu atît mai ciudată, cu cît autorul folosindu-l din nou pe Taurinus vorbește mai departe de rîul Streiu (Sargetia) care scîlda cetatea Sarmis, capitala lui Decebal.

²⁸⁰ *Ampoiul*.

²⁸¹ *Montem S. Michaelis*.

²⁸² În realitate e vorba de ruinele cetății din secolele XIII—XIV ridicată de episcopii

Întinderea acestui oraș a fost atât de mare încât în lung și în lat ajungea la cinci mii de pași. Cum că și „goții”²⁸³ au locuit în vechime acest pământ reiese din vechimea inscripțiilor și a literelor găsite acolo pe tăblițe²⁸⁴ și în morminte, litere ce sînt foarte puțin cunoscute²⁸⁵ în vremea noastră. Deci <ele> dovedesc că legiunile romanilor au ajuns pînă aci, și semnele acestui lucru se găsesc în tot locul ascunse pînă acum în măruntaiele pămîntului.

De la Alba Iulia, spre apus sînt dealuri și munți foarte înalți și greu de urcat, în care se află orașele miniere vestite prin aurul și argintul lor, dintre care cel mai de seamă e Abrudul²⁸⁶, pe care îl stăpînește colegiul preoților²⁸⁷ din dania lui Ioan de Hunedoara și care e renumit datorită vinelor de metal. De aci se strînge fără încetare mare bogăție de aur care e transportată la Camera monetară din Sibiu și se adună acolo și din ea se bat necurmat monețele de aur, după cum se poate vedea limpede din adnotarea noastră următoare.

Acest oraș Abrud e la o depărtare de cinci mile de Alba Iulia. Pe același drum, nu departe, e așezat alt oraș, Zlatna, pe care îl locuiesc românii, unde se vede după monumentele străvechi că a fost odinioară un mare oraș.

Orăștie²⁸⁸, numit de sași Bros, la o milă depărtare spre sud de Cîmpia Pîinii²⁸⁹ este așezat pe riul Mureș. Pămîntul este nespus de roditor, dînd din belșug grîu, vin și tot felul de poame; acolo locuitorii sînt foarte îndatoritori²⁹⁰ și se apropie mult, în privința portului și a felului de hrană, de obiceiul și deprinderea românilor, care locuiesc răspîndiți prin tot locul pe cîmpii pustii de jur împrejur, într-un fel de posesiuni <ale lor> și au o climă minunată de temperată²⁹¹. Iar în pădurile foarte dese trăiesc iepuri, căprioare²⁹² și cerbi în mare mulțime și e mare belșug acolo de peștii cei mai buni.

De la amintitul oraș Orăștie, dacă înaintezi prin munții împăduriți cam două mile, ai în fața ochilor deodată o țară ca și nouă. Este o mică țărișoară²⁹³

Transilvaniei, ocupată mai apoi de voievozii Transilvaniei, și pe ruinele căreia s-a ridicat la sfîrșitul secolului al XIV-lea o mănăstire, secularizată mai apoi la ivirea reformei.

²⁸³ *Gothi* — confuzie frecventă în vremea aceasta între goți și geți.

²⁸⁴ *Tabulis*. Din context se vede că e vorba de inscripții antice *romane*.

²⁸⁵ Autorul amestecă aci două idei cu totul deosebite: inscripțiile romane și literele „gotice” (!) care evident nu se găseau pe acele inscripții.

²⁸⁶ *Abrughanija*. De observat că autorul pomenește aci după Alba Iulia de orașele miniere Abrud și Zlatna — ceea ce nu-l împiedică să le descrie din nou, după vreo două pagini ca și cum nu ar mai fi fost vorba de ele, reproducînd în bună parte textul lui Taurinus.

²⁸⁷ *Collegium sacerdotum* — capitulul din Alba Iulia.

²⁸⁸ *Zazwaros*.

²⁸⁹ *Kenier*.

²⁹⁰ *Urbanus*.

²⁹¹ *Qui passim in campis circumquaque desertis quibusdam possessionibus resident, et habent coelum mirae temperiei*. Toată această caracterizare a pămîntului, vietăților și oamenilor pare datorită unei juxtapuneri de fișe fără o legătură logică între ele.

²⁹² *Damas*.

²⁹³ *Provinciola parva*.

Vedere a orașului Sibiu (miniatură din *Cosmographia* lui Sebastian Münster, ed. Basel, 1568, p. 1039).

Vedere a orașului Brașov (miniatură din *Cosmographia* lui S. Münster, ed. Basel, 1598, p. 1262).

din colțul cel mai îndepărtat al Transilvaniei în care e așezat orașul Hațeg²⁹⁴. Această țărișoară despărțită de restul țării e înconjurată de jur împrejur de dealuri și munți foarte înalți, mai ales dinspre răsărit și miazăzi, unde este o trecere foarte largă spre Moesia²⁹⁵ care se numește în vremea noastră Țara Românească²⁹⁶. Această regiune se întinde cam la opt mile, și aproape chiar în centru este așezat orașelul numit Hațeg după numele acestei regiuni. Acest orașel e locuit de români amestecați cu unguri.

În partea de miazăzi a acestei regiuni²⁹⁷ mai apar încă, și sînt călcate în picioare, vastele temelii ale unui oraș ce se întinde foarte departe și se văd pereții năruți ai clădirilor. Locul se numește Varheli, ceea ce înseamnă: locul orașului²⁹⁸. Aci aproape în fiecare zi <poți> să întâlnești români care răscolesc mormanele de dărîmături și scot la iveală din măruntaiele pămîntului pietre scumpe²⁹⁹ și medalii atît de aur, cît și de argint și felurite alte monumente antice.

Apoi este Alba Iulia³⁰⁰, oraș al Daciei, acum reședința reginei Isabella a Ungariei, care îl stăpînește după ce a fost desființată episcopia. Și numele și l-a primit de la diva Iulia Augusta³⁰¹ mama divului M. Aureliu Antonin Piu . . .

Rîul dacic al Sargeției³⁰² care curgea pe lîngă capitala Zarmis a lui Decebal, regele de odinioară al dacilor, scălda în vremea acestuia (!) cetatea Huniazilor³⁰³; iar Decebal își ascunsese sub albia rîului Sargetia nu departe de pomenita capitală Zarmis comorile sale, pe care apoi se spune că le-ar fi găsit Traian după înfrîngerea acestuia (vezi *Viața lui Traian* tradusă de George Merulla după textul grec al lui Dion). Marele oraș, <precum> zic <a fost> capitala vestită a regelui dacilor Decebal și după înfrîngerea sa a fost numit Colonia Ulpia Traiana, Augusta Dacia, ceea ce se poate vedea lămurit din epigramele de mai jos:

²⁹⁴ *Haczac oppidum.*

²⁹⁵ *Maesiam.* Aceeași eroare și la Taurinus.

²⁹⁶ *Transalpina.*

²⁹⁷ Adică la sud de Orăștie.

²⁹⁸ Corect: locul cetății.

²⁹⁹ *Lapides preciosas.* Probabil pietre gravate: geme și camee.

³⁰⁰ Această revenire intempestivă la Alba Iulia, descrisă cu două pagini mai înainte, se explică prin dorința autorului de a introduce inscripția din Taurinus pe care o redă fără a-și cita izvorul.

³⁰¹ Pentru inscripția reprodusă în text, cf. *Corpus Inscriptionum Latinarum* (C.I.L.), II/1, p. 193, nr. 1070.

³⁰² = Streiul.

³⁰³ Rîndurile ce urmează sînt luate din Taurinus cu foarte mici deosebiri și cu o omisiune care dă naștere unui contrasens neobservat de cititori. În Taurinus se spune că Streiul scălda odinioară capitala lui Decebal și *acuma* Cetatea Huniazilor (modo Hunyadinum arcem aetheream alluit) în Chorographie citim: cuius tempora (?) Huniadum arcem alluit. Pînă și tîrmiterea la traducerea lui Dion aparține întocmai lui Taurinus.

[Urmează două epigrame]³⁰⁴

p. 16

Apoi mai sînt în acea provincie munți nespuse de bogați în aur și argint, ca Abrudul, Zlatna și Baia de Criș³⁰⁵ din care se ia mare bogăție de aur și argint și se dă Cămarii regești pentru a se bate atît monetă de aur, cît și de argint.

Abrudul³⁰⁶ <e un> tîrg bogat în aur, în jurul căruia munții sînt de o uimitoare înzestrare în tot felul de lucruri, și pînă într-atît de încărcăți <de avuții>, încît din măruntaiele sale pămîntul bogat produce comori ce nu sînt nevrednice de tezaurele regești, căci acolo aurul curat se taie în bucăți din vastele creștete³⁰⁷ ale munților pe sub care curg de-a lungul văilor rîuri limpezi și cristaline rostogolindu-se din acele piscuri muntoase; în sfîrșit în acel loc se găsesc foarte mulți bulgări de aur³⁰⁸ în dese și îmbelșugate „chrysopliisii” adică băi de aur³⁰⁹. Iar Abrudul a fost odinioară o colonie a romanilor — pe cît putem să deducem din această inscripție descoperită în altarul templului aflat mai sus de oraș, nu chiar de așa multă vreme . . .

[Urmează inscripția după Taurinus]³¹⁰

. . . Zlatna³¹¹, tîrg întemeiat în vremea împăratului Traian a fost odinioară vestit prin băile de aur, unde se mai află încă niște epigrame săpate în marmură, dintre care am adăugat aci singura vrednică a fi citată.

[Urmează epigrama după Taurinus]³¹²

Baia de Criș, tîrg așezat pe coasta dealurilor într-un loc destul de frumos, unde locuiesc sașii amestecați pretutindeni cu români, din pricina cărora aceste locuri sînt uneori mai puțin sigure datorită deselor jafuri³¹³.

³⁰⁴ Vezi C.I.L., III/1, p. 234, nr. 1452 și p. 232, nr. 1443.

³⁰⁵ *Keresbanya*.

³⁰⁶ Vezi textul lui Taurinus copiat întocmai cu imperceptibile deosebiri.

³⁰⁷ *Patulis de montium verticibus*.

³⁰⁸ *Chrysolapides*.

³⁰⁹ *Chrysopliisii, id est aurilavacris*.

³¹⁰ C.I.L., III, p. 214, nr. 1266.

³¹¹ După Taurinus.

³¹² Pentru inscripție, cf. C.I.L., III/1, p. 219, nr. 1317. Nu e lipsit de interes modul de prezentare al acestei inscripții la Reicherstorffer și la Taurinus. Acesta din urmă declară că a rămas un număr de „elegantissima Epitaphia” aflate în acel loc dintre care el vrea să desfete pe cititor măcar cu unul din ele. Iar Reicherstorffer proclamă „am adăugat aci acest unic exemplar vrednic a fi citat”.

³¹³ Autorul se referă aci la un fapt petrecut în 1528, în timpul luptelor dintre Zápolya și Ferdinand, cînd românii din această regiune, iobagi ai partizanilor celui dintîi, au fost îndemnați de aceștia și de castelanul din acel loc să atace convoiul care aducea banii trimiși de casa Fugger pentru exploatarea ocnelor din Transilvania propriu-zisă. Vezi mai jos relația lui Dernschwam.

Acum după descrierea orașelor vom arăta pe scurt care sînt rîurile cele mai vestite de aci.

Mureșul³¹⁴, penultima scurtă, rîu aurifer al Daciei, sau dacă vrei mai p. 17
degrabă al Transilvaniei, izvorînd din Munții Transilvaniei ce ating Moldova, coboară din secuime în Dacia, apoi se varsă în Tisa (vezi Strabo) și în sfîrșit în Dunăre, pe care obișnuiau odinioară soldații romani să-și transporte materialul ce era trebuincios pentru război. Mai adaugă și că de aci obișnuiește să se transporte în Ungaria sarea regească.

Someșul³¹⁵ penultima lungă³¹⁶, rîu al Daciei curge nu departe de Criș prin munții Daciei orientați spre Moldova, <îndreptîndu-se> mai întîi spre răsărit, apoi curgînd pe lîngă cetatea episcopală Gilău³¹⁷ merge spre sud și scaldă incinta Clujului, apoi se întoarce spre răsărit <și e> navigabil cu o albie îngustă și serpuitoare pe care este transportată an de an, pe nave încărcate, sarea regească. În vorbirea obișnuită³¹⁸ acest rîu se numește Zamos. Nu departe de teritoriul bistrițean scăpînd în vale el este mînat în Ungaria spre a se vărsa în rîul Tisa.

Iar Arieșul³¹⁹, izvorînd din munții Abrud, scaldă Turda și puțin mai sus de Noșlac³²⁰ se varsă în Mureș care este rîul cel mai vestit al Transilvaniei ce înaintează pe o albie destul de săracă și îngustă apoi crește adunînd la un loc apele celorlalte rîuri și pîrîuri și taie toată Transilvania, și scaldînd orașele Tîrgu Mureș³²¹, Aiud³²², Alba Iulia, Deva³²³ și Lipova³²⁴, care este regiunea cea mai frumoasă a întregii provincii, se unește cu Tisa destul de aproape de Seghedin în Ungaria, și este un rîu navigabil pe care se transportă toată sarea din Transilvania și se depune la Seghedin, și apoi este transportată în toată Ungaria și dusă pe Tisa spre Belgrad și Serbia.

Deci ca să ne întoarcem la spusa noastră de mai înainte, această Transilvanie este cea care odinioară a fost Dacia, și dacă nu <o cuprinde> în întregime, cel puțin <cuprinde> cea mai înfloritoare și mai însemnată parte a ei, pe care împăratul Traian, precum am spus mai înainte, învingîndu-l pe regele Decebal care domnea în aceste locuri, a schimbat-o în provincie, aducînd coloni și ridîcînd orașe, dintre care unele mai dăinuiesc și astăzi, ceea ce mărturisesc in-

³¹⁴ După Taurinus.

³¹⁵ După Taurinus.

³¹⁶ Vezi Taurinus.

³¹⁷ *Gyula* — la vest de Cluj *ad Austrum*.

³¹⁸ *Vulgus*, adică nu pe latinește. Autorul folosește des numirile maghiare, fapt criticat de Honter.

³¹⁹ *Auratus* (din l. maghiară: Aranyos = de aur sau auriu).

³²⁰ *Nadghlake* (r. Aiud).

³²¹ *Zekelwassarhel*.

³²² *Enyedum*.

³²³ *Dewam*.

³²⁴ *Lyppiam*.

scriptiile de o vechime atât de respectabilă a monumentelor descoperite în foarte multe locuri. Pe aceasta³²⁵ au stăpînit-o la început și cîteva veacuri în urmă teutonii³²⁶, fie că au venit din Saxonia, fie de la Rin, dar e sigur că au venit din Germania. Dar ce soartă <au avut> sau ce conducător au urmat, nu este arătat în nici o scriere, decît ce se citește în cronicile ungurești precum că, în timpul domniei sfîntului Ștefan, multe națiuni au ocupat la aceeași dată³²⁷ Ungaria și marginile sale, printre care se amintește că au fost <și> saxonii.

Concluzie

Așadar această prea mîndră și bogată regiune și provincie este înzestrată cu multe neamuri și locuitori, prea îmbelșugată în toate lucrurile ce sînt spre folosul oamenilor: în aur și argint și în ocne de sare, din care se trage an de an un imens tezaur, cu dealuri acoperite cu vii și pretutindeni plină de o mare mulțime de vite de muncă și de turme de oi. Și această regiune este numită Transilvania, pentru că este așezată dincolo de păduri, și după cunoașterea și cercetarea multora și după părerea mea <e> de o întindere în lungime și lățime de vreo douăzeci și cinci de mile.

Încheiem așadar această scurtă și — recunosc — destul de sumară descriere a Transilvaniei, în care am cuprins nu fără sîrguință cele mai însemnate și vestite orașe, sate și tîrguri ale acestei provincii, cu hotarele și marginile lor, precum și cu așezarea și frumusețea locurilor, pentru ca oricine va cerceta pe de rost aceste comentarii împreună cu celelalte regiuni arătate osebit și adăugate <aci>, să ajungă apoi la cunoașterea cea mai adevărată a acestui pămînt și a regiunilor învecinate. Și să nu bănuiască cineva că în toată Europa mai este o provincie egală prin bogăție și frumusețe cu această provincie, sau mai de seamă prin venitul <său>, ceea ce desigur orice cititor va putea vedea din însemnările de mai sus.

---

³²⁵ Observăm aceeași ambiguitate. Autorul se referă la teritoriul comunităților săsești (Siebenbürgen) — nu la Transilvania întreagă.

³²⁶ = Adică sașii.

³²⁷ *semel*. Această afirmație a cronicilor maghiare e infirmată de mărturiile istorice care situează venirea sașilor mult după aceea.

OBSERVAȚII CRITICE ASUPRA ELABORĂRII CHOROGRAPHIILOR

O cercetare mai de aproape a *Chorographiilor* lui Reicherstorffer îngăduie să se întrevadă o serie de probleme, de pildă: *Care e partea de informație directă în descrierile sale? Cum trebuie înțeleasă declarația sa că a văzut totul prin el însuși? Care e modul său de compunere? Care e scopul pe care și l-a propus?* O confruntare a textului descrierii anonime de prin 1528 cu cel al *Chorographiei Moldovei* (1538—1541) vedește faptul că avem de-a face cu o simplă amplificare a textului dintii. Deși de la redactarea descrierii anonime (1528) pînă la cea a *Chorographiei* trecuseră zece ani și mai bine, și autorul avusese prilejul să cerceteze Moldova pentru a doua oară (în 1535), *planul celor două lucrări rămîne același*. Autorul se mulțumește să mai adauge treptat o serie de fișe pe măsura unei informări mai bogate, *fără a modifica însă redactarea inițială* atunci cînd aceasta nu mai corespunde cu știrile din urmă. Pe baza confruntării pot fi stabilite și unele stratificări în timp. În descrierea anonimă este pomenită Suceava ca „unica cetate întărită a Moldovei <țară> apărută doar de rîuri, parcă anume pregătite de natură” iar în *Chorographia* publicată în 1541 acest rol revine Cetății Neamțului „*așezată sus pe*

munte și înconjurată cu ziduri, altminteri <țara> e apărată doar de râuri, parcă..." etc. Dar îndată în fraza următoare mai apar încă „două cetăți întărite: cele două Romanuri”, și apoi niște considerații confuze asupra simetriei acestor două cetăți despărțite de Dunăre (?) și privind una spre Țara Românească, cealaltă spre Moldova (!) asemenea cu alte două orașe Brăila și Galați, așezate și ele de o parte și de alta a Dunării, despărțite frumos de cursul egal al Dunării printr-o armonioasă hărăzire a naturii (!!). Totodată la începutul chiar al textului din 1541 avem o listă a unui număr de cetăți și târguri (*arcēs et oppida*) din Moldova înșirate în continuare, dar despărțite totuși printr-o întrerupere în text constituită de introducerea unui „item” între șirul cetăților și al târgurilor. Cetățile sînt: Suceava, Hotin, Neamț, Roman (= cetatea nouă a Romanului), Iași, Vaslui, Soroca și Orhei. Târgurile sînt Huși, Trotuș, Bîrlad și Tîrgul Roman*. Vedem deci că acum unul din Romanuri nu mai apare ca cetate, ci ca târg. Avem așadar fișe din momente deosebite, această listă fiind posterioară informației despre Suceava ca și celei despre Cetatea Neamțului, și fiind adăugată în fruntea descrierii după încheierea definitivă a acesteia. Substituirea Cetății Neamțului în locul Sucevei e datorată desigur evenimentelor din 1538. Fraza despre cele două Romanuri poate să fie în legătură cu vreo încercare de a înfățișa după această dată sistemul de apărare a Moldovei. În sfîrșit lista amintită e ca un fel de post-scriptum. Nu putem stăruî prea mult aci asupra tuturor particularităților *Chorographiei Moldovei*. Trebuie observat că erorile geografice din primul text (1528) au rămas neîndreptate în edițiile din 1541 și 1550. Menționăm în treacăt că există în chiar textul din 1541 unele inconsecvențe de atitudine din partea autorului față de subiect: de pildă în capitolul despre severitatea cea mare a domnului, aceasta fiind lăudată într-un paragraf și reprobată în cel următor. Inconsecvență care vădește o dată mai mult procedeul autorului de a reduce compunerea la o juxtaapunere de fișe oarecum independente.

O cercetare a *Chorographiei Transilvaniei* pentru urmărirea firului său conducător și reconstituirea planului său logic vădește lipsa unui plan unitar, care e înlocuit cu o serie de expuneri precedate fiecare de cîte o declarație a intențiilor autorului privind capitolul respectiv — intenții de care de fapt nu se ține întotdeauna. S-ar părea că descrierea reîncepe de fiecare dată pe alte baze. Această fragmentare se datorește împrumuturilor autorului făcute succesiv indicelui alfabetic al Stavromachiei lui Taurinus¹ și comentariilor și sugestiilor lui Honter. Introducerea acestor împrumuturi s-a făcut cu atîta stîngăcie, încît avem o serie întregă de repetiții și chiar de contradicții de la un paragraf la altul. Totodată descrierea face o serie de salturi geografice trecînd de pildă de la Sebeșul săsesc la Cluj, apoi la Alba Iulia identificată cu Sarmisegetuza (!) (Zarmis) apoi la Abrud și Zlatna, după aceea la Orăștie, Hațeg, Grădiștea (Varheli) și din nou la Alba Iulia, rîul Strei, vechea Zarmiz — care însă nu e identificată cu Varheli-Grădiștea — și apoi din nou la Abrud, Zlatna și Baia de Criș... Notele erudite ale lui Taurinus au fost împărțite în două grupuri mai însemnate

* Autorul arată lămurit că această înșirare nu e exhaustivă; adăugînd în continuare *et pleraque alia oppida et castella quae brevitatis studio suo ordine recensere volumus* (= nolumus).

¹ Vezi mai sus textul acestuia p. 138 ș.u.

folosite masiv la începutul și sfârșitul textului, rămânând doar câteva note răzlețe pentru a fi înglobate în corpul textului. Împrumuturile din Taurinus sînt de cele mai multe ori adoptate integral, trecînd *tale quale* în text. Alteori însă sînt introduse doar parțial, sau se mai în-tîmplă să se scindeze textul și să se folosească în două locuri deosebite. Cînd se împrumută un text, se adoptă întocmai și trimiterele bibliografice la anumite citate, sau îndemnuri ca acesta de la nota despre rîul Strei „citește *Viața lui Traian* tradusă de George Merula după textul grec al lui Dio”, sau se mai păstrează — probabil dintr-o insuficientă tălmăcire — indicații mai sibiline „*pe longa*” sau „*pe correpta*” referitoare la pronunția penultimei silabe lungi sau scurte a numelor rîurilor „Zamosus” sau „Marisius”. Observăm că atunci cînd sensul unor asemenea indicații era mai clar: de exemplu, *Chrysa, mas. generis fluvius*, Reicherstorffer nu le-a cuprins în text, ci a optat pentru forma masculină: Chrysus fluvius.

Cît privește modul în care au fost înglobate în text sugestiile lui Honter, el confirmă în chipul cel mai absolut observațiile privind felul de a proceda amintit mai sus. Dăm aci doar câteva exemple, subiectul fiind tratat pe larg în articolul lui M. Holban: *În jurul Chorographiilor lui Reicherstorffer* (în „Studii”, 1965, 1).

Honter, luînd cunoștință de textul referitor la Alba Iulia, a fost de părere să se adauge după cuvintele: *Alba Iulia civitas vetustissima, atque sede episcopali celebris*, fraza arătînd împrăjurările contemporane: *Nunc est sedes Isabellae reginae Ungariae, quae nunc abrogato episcopatu eam tenet*. Dar autorul *Chorographiei* a lăsat în acel loc textul neschimbat, și după trei pagini a introdus rectificarea propusă în textul împrumutat lui Taurinus referitor la vremea romanilor cu care se potrivește destul de puțin: *civitas Daciae quae nunc est sedes Isabellae reginae Hungariae etc. eamque abrogato episcopatu tenet, et a diva Iulia Augusta... nomen sortita est...* etc.

În alt loc Honter, constatînd că fusese uitat rîul Olt din lista rîurilor pe care autorul le declarase mai însemnate (*prae caeteris celebra flumina*), a observat că nici rîul Olt nu este lipsit de însemnătate pe lîngă alte rîuri al Transilvaniei „*Praeter alia flumina Transylvaniae est etiam Aluta non incelebris*”, dînd apoi o scurtă descriere a cursului său. Reicherstorffer însușindu-și descrierea a păstrat și observația lui Honter modificată ușor: *Praeterea Alutus amnis inter reliqua istius regni flumina non est incelebris* — mai introducînd și două propoziții despre străjile sibienilor la Turnu Roșu și însemnătatea acestui punct ca loc de trecere al turcilor în Transilvania. Însă toată această completare nu a fost înglobată în partea finală, unde Reicherstorffer înșira apele mai însemnate ale Transilvaniei, ci în *capitolul despre orașe* între descrierea Sibiului și a Brașovului.

În sfîrșit cînd Honter, rectificînd niște afirmații privitoare la apartenența unor sate regești la orașele Sibiu, Brașov și Bistrița, expune împărțirea administrativă a Scaunelor săsești cu satele regești depinzînd de ele, la care mai adaugă și împărțirea pe capitluri parohiale pentru taxele comunităților respective, Reicherstorffer adoptă întocmai toată această schemă pe care o introduce în *mijlocul capitolului despre orașe* spre sfîrșitul descrierii Sibiului, îndată după informația criticată de Honter cu privire la cele 18 sate regești atîrnînd de orașul Sibiu. Introducerea acestor scheme e precedată pur și simplu de cuvintele: *Huc quoque septem Saxonum sedes spectant, quarum nomina sequenti ordine explicata vides*. Îndată după cuprinderea lor firul se reia tot în legătură cu Sibiu, vecin cu Ocna Sibiului.

Dar împrumuturile datorate lui Honter se extind precum s-a arătat și asupra ediției a II-a a *Chorographiei Moldovei*.

Amintim aci și alt exemplu de adoptare nu prea lucidă a concluziilor lui Honter. E vorba de o greșeală semnalată de K. K. Klein privitoare la graiul sașilor. Reicherstorffer reproducând cuvintele lui Honter despre limba germanilor din nord — care nu poate fi înțeleasă de un nürnberghez cu aceeași ușurință ca limba transilvănenilor, ce se potrivește mai mult cu 99 din dialectele germane, și poate fi mai ușor înțeleasă decât cele mai multe graiuri din Germania de nord — rezumă cu atîta stîngăcie concluziile lui Honter, încît ajunge din mutarea negației <a quo-vis Norimbergensi> *non ita facile intelligitur* în locul afirmației (et a Suevo atque Helvetio) *citius intelligitur* să însemne tocmai contrariul.

Alături de aceste împrumuturi din Taurinus și Honter — care au fost introduse după cum se poate vedea după prima închegare a textului — mai putem distinge și influențe active chiar în timpul elaborării dinții a textului. Sînt unele apropieri care se pot face între *Chorographia Transilvaniae* și descrierea lui Nicolae Olachus căruia Reicherstorffer îi dedică în 1550 lucrarea amintită mai sus. Să se compare la amîndoi descrierea Sibiului și descrierea Crișului Repede care se află inversată la Reicherstorffer, ce suie cursul apei, și dintr-o confuzie stăruitoare greșește în arătarea distanțelor de-a lungul rîului, și pînă în cele din urmă confundă chiar obîrșia Crișului cu vărsarea sa.

Din toate cele arătate mai sus rezultă că Reicherstorffer era mult mai atent la textele celorlalți decât la propriile sale observații. Scopul ce și-l propune nu e acela ce-l declară de a înfățișa o mărturie directă asupra locurilor străbătute de el, ci de a da o descriere literară cu citate savante, discuții erudite și reproduceri de inscripții. Cele pe care le cuprinde în *Chorographia Transilvaniae* sînt împrumutate toate indicelui lui Taurinus, fără nici un discernămint. Dacă se elimină din lucrarea lui toate împrumuturile semnalate, rămîne totuși un text ce nu e lipsit de interes, mai ales în privința frecvenței cu care pomenește de români.

IERONIM LASKI

(1496—1541)

*

Palatinul de Sieradz Ieronim Laski s-a născut dintr-o familie de magnați poloni. Nepot al arhiepiscopului de Gnezno, Ioan Laski, diplomat iscusit care conducea politica externă a Poloniei, a fost trimis să studieze în Italia, la Bologna și la Roma, și folosit în diverse misiuni diplomatice ce aveau de scop să unească într-un sistem comun de alianță pe dușmanii Habsburgilor. A făcut dese călătorii în Franța încă din 1519 în legătură cu candidatura lui Francisc I la coroana imperială, elaborînd și un proiect de alianță polonă-franceză în 1524, întărit mai apoi în 1527 după întoarcerea regelui Francisc din captivitate. La începutul anului 1527 a intrat în slujba lui Zápolya, în lupta acestuia cu Ferdinand de Habsburg. Zápolya înfrînt la Tokay l-a trimis la Poartă pentru a încerca să încheie pace cu sultanul și a-i solicita sprijinul în lupta pentru stăpînirea Ungariei. Ajuns la Constantinopol la 22 decembrie 1527 el nu reușește să se achite de misiunea sa decît după ce intră în legătură cu Aloisio Gritti (favoritul marelui vizir Ibrahim) pe care îl lasă ca reprezentant al intereselor lui Zápolya, la plecarea sa din Constantinopol la sfîrși-

tul lui februarie. Jurnalul ambasadei sale a fost reprodus în colecția *Hurmuzaki*, vol. 1, pp. 38—67, doc. nr. 39. La întoarcerea sa adresează din Țara Românească la 10 aprilie 1528 o somație către locuitorii Transilvaniei să se închine lui Zápolya fără vreo teamă de turci sau de tătari, care vin ca prieteni, transmițând și cuvintele domnului Țării Românești, Radu de la Afumați, ce promitea „pace bună și dragoste celor buni și credincioși, iar celor răi pîrjol, fier, pieire, jaf și urgie de tot felul”. La aceeași dată adresa din „tabăra din Tîrgoviște” o declarație de război lui Ferdinand în numele stăpînului său refugiat în Polonia, de unde nu puteau veni nici un fel de comunicări prin Moldova trecută de partea lui Ferdinand. Acuma îl întâlnește și pe Tranquillus Andronicus venit în Țara Românească și și-l asociază în călătoriile impuse de misiunea sa ca agent de legătură cu Poarta și îndeosebi cu Gritti.

Legătura sa cu acesta se întărește și mai mult în anii următori, chiar peste capul lui Zápolya. Gritti numit guvernator general al Ungariei după victoria sa de la Buda îl impune și pe Laski ca voievod, mai mult nominal, al Transilvaniei. Indignat de ingratitudea și perfidia lui Zápolya care se codește să-i restituie sumele mari cheltuite pentru el și dăruiește altora cetățile ce i le zălogise, Laski îl reclamă Porții, care caută o formulă împăciuitoare. În sfîrșit tragedia de la Mediaș are repercusiuni fulgerătoare asupra soartei sale. Este aruncat în închisoare, pentru a nu porni o acțiune a trupelor turcești din hotarele Transilvaniei în ajutorul lui Gritti, și eliberat mai tîrziu (15 april 1535) doar la cererea hatmanului polon Tarnowski. Ruinat de cheltuielile făcute pentru plata trupelor aduse de el din Polonia lui Zápolya, și rău văzut de poloni pentru rolul jucat de el în Ungaria, e bucuros să intre pe la mijlocul anului 1536 în slujba fostului dușman Ferdinand de Habsburg, în urma mijlocirii lui Marcu Pemfflinger. Campania lui Soliman din anul 1538 îl găsește în tabăra antiturcească, comandînd trupe trimise de Habsburgi în sprijinul lui Zápolya, vechiul adversar al acestora, cu care încheiaseră un acord în vederea unei apărări comune. Cu prilejul acesta Laski stăruie pentru trimiterea de trupe suficiente în Transilvania, repetînd mereu că atacul hotărîtor al turcilor va fi dat împotriva Transilvaniei și a Moldovei și nu a cetăților ungare de pe Dunăre.

Dar foarte curînd aveau să se manifeste iar vechile rivalități potolite, doar o clipă, printr-un acord nesincer. În anul 1539 Laski reia de la capăt, dar în sens invers, aventura drumului său la Constantinopol din iarna anului 1527. Îl regăsim iar asociat cu Tranquillus Andronicus. Trebuia ca fără știrea lui Zápolya sau a regelui Poloniei, socrul acestuia, să poată ajunge la Constantinopol pentru a mitui pe dregătorii turci în vederea încheierii unei păci cît mai grabnice între Ferdinand și Poartă și care ar fi îndreptată contra lui Zápolya. Negocierea aceasta ia un aspect de intrigă. Din Cracovia Laski cere îngăduința lui Ferdinand ca să-l poată întîlni pe solul turc trimis în Polonia spre a obține de la acesta ca să se prefacă bolnav pînă cînd ar putea Laski zbura înapoi la Ferdinand și apoi la granița polonă, unde l-ar aștepta solul turcesc în castelul unui prieten al său, urmînd ca apoi să călătorească împreună prin Moldova. În același timp ruga să-i fie asociat în această solie și Tranquillus Andronicus care se afla cu el în Polonia. Și mai cerea pentru solul domnului Moldovei (Ștefan Lăcustă), anume Petru Vartic, „mareșalul curții voievodului” ce se afla atunci la Cracovia un salvconduct pentru a merge la Ferdinand, dar în mare taină, „căci se teme să

nu-l pîrască regele Ioan (= Zápolya) la sultan" (*Hurmuzaki*, II/1, pp. 206—207, scrisoarea din 22 iulie 1539). Vartic trebuia la întoarcere să aducă scrisorile de încredințare ale lui Ferdinand pentru Laski. Înselarea trebuia să meargă și mai departe, căci trebuia folosit și domnul Moldovei pentru planurile lui Laski. El trebuia convins că Ferdinand va lucra la Poartă și direct prin prietenii săi pentru redobîndirea teritoriilor Moldovei ocupate de turci. În felul acesta domnul și-ar da toate silințele pentru a-i înlesni accesul la sultan. Dealtminteri Laski mai putea folosi încă o împrejurare deosebit de favorabilă pentru el, anume faptul că Ștefan Lăcustă era chiar ginerele lui Aloisio Gritti, fostul său tovarăș și prieten din anii 1528—1534. I se cerea deci lui Ferdinand să-i dea în scris domnului toate asigurările în sensul voit și să acționeze cît mai curînd trimițînd scrisoarea de acreditare a lui Tranquillus pentru a o lua înaintea solilor trimiși la Poartă, care ar ține cu Zápolya, și nu cu Ferdinand, în împărțirea teritoriilor în discuție între cei doi regi rivali ai Ungariei. Trebuia să-l preceadă în Moldova cu 5 zile și să-i facă vorbele cu domnul pentru ca Laski să poată pleca deîndată mai departe, probabil împreună cu solul turc, în timp ce Tranquillus ar călători cu trăsura și bagajele lui Laski, conștînd desigur din darurile și banii ce trebuiau să mituiască pe marii dregători ai sultanului: în primul rînd pe Mahmud Celebi și Ianuș beg.

În aceste condiții are loc trecerea lui Laski prin Moldova și apariția la curtea lui Ștefan Lăcustă, pe care o descrie destul de sumar, pomenind și de hatmanul P. Vartic în scrisoarea lui din 22 octombrie 1539 ce nu lasă să se bănuiască tot acest complex de combinații.

Această nouă venire a sa la Poartă avea să fie mult mai primejdioasă ca cea din 1527. Primit la 7 noiembrie este întîmpinat cu bănuială ca un renegat și un călcător de jurămint, și pușin a lipsit să nu fie slușit prin tăierea nasului și a urechilor. În anul următor e din nou trimis la Constantinopol (8 iulie). După 15 zile, aflîndu-se moartea lui Zápolya, e trimis în grabă Tranquillus Andronicus după el. Abia în noiembrie e primit Laski în audiență, dar sosind vestea despre asasinarea în Italia a agentului antihabsburgic Rincon, însărcinat cu o misiune la Poartă, trimisul lui Ferdinand e făcut răspunzător de această crimă, luat prizonier și dus în urma sultanului la Belgrad unde e reținut pînă la înapoierea lui Soliman de la Buda. La 30 martie 1541 Laski se plînge că e pîrît de Petru Rareș, lipsit de bani și fără nici un sprijin decît al trimișilor regelui Francisc I (*Hurmuzaki*, II/1, p. 216, doc. 177 din 30 martie 1541). Trei luni după aceea afirmă că turcii, închipuindu-și că l-ar putea folosi în scopurile lor, i-ar fi oferit toată Transilvania dacă el le-ar da posibilitatea de a cucerii Sibiul (*ibidem*, p. 221, din 11/VI, 1541). Cît de serioasă era acea propunere reiese din faptul că ei se biziiau pentru această cucerire și pe priceperea lui Petru Rareș de a abate cursul apelor, întregul sistem de apărare al Sibiului întemeindu-se în bună parte pe un complex de bălți și terenuri inundabile. Pus în libertate Laski se întoarce bolnav la el în țară unde moare imediat, nu fără a se bănuî că ar fi fost otrăvit de turci. O caracterizare a sa făcută de Carol Quintul îl arată „repezit, neștiind să-și tăinuiască gîndul, nestatornic”. Jurnalul ambasadei sale și corespondența sa ni-l arată îndrăzneț și talentat, cu un gust pronunțat pentru risc și aventură. Pușinele rînduri despre trecerea sa prin Moldova nu sînt în raport cu rolul său adevărat în legătură cu țările noastre, așa cum rezultă din jurnalul și corespondența sa precum și din istoria Imperiului otoman (Hammer, *Geschichte des osmanischen Reiches*, Pesta,

1827—1835), Charrière (*Négociations de la France dans le Levant*, lucrarea lui I. Ursu *La politique orientale de François I* (Paris, 1908). Scrisoarea lui Laski trimisă în 22 octombrie din Hirslau lui Boner, care a înaintat-o ducelui Prusiei, se află în arhivele din Königsberg, de unde a fost dată la iveală de N. Iorga care a publicat-o sub titlul *Documente geografice*, I (Extras din „Buletinul geografic”, trimestrul IV, 1899, București). Despre planurile ce i se atribuie de a se face domn în Moldova sau rege al Poloniei în unire cu Gritti și cu Ferdinand de Habsburg nu este cazul să vorbim aci. Trecerea lui Laski prin Moldova e menționată sumar și de Sadi Ionescu în *Bibliografia călătorilor străini*, pp. 43—44.

[DESPRE TRANSILVANIA]¹

1527 18 oct. Cluj

Acest regat al Ungariei nu se poate asemui cu nici o altă țară pentru bogăția de aur și minereuri, belșugul de bucate și de rod al viilor, mărimea cirezilor și a turmelor. Am crezut că părțile cele mai mănoase ale Ungariei ar fi la Buda și la Casovia, dar acestea nu sînt nimic față de această provincie a Transilvaniei, căci în această provincie abia sînt unele mici rîuri care să nu dea aur prin spălare; vei găsi cele mai mari podgorii, un belșug uriaș de sare, minereurile dacă le cauți nu sapi niciodată în zadar, căci vei găsi sau aur sau argint sau aramă sau sare. Nu sînt paisprezece zile de cînd s-a găsit <aci> cea mai mare cantitate de plumb, despre care nu s-a avut cunoștință mai înainte în această țară, ceea ce va fi cred spre marea pagubă a minelor noastre din Polonia.

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin al scrisorii către Ioan Tarnovski publicată în *Hurmuzaki*, II/3, p. 619.

[TRECEREA PRIN MOLDOVA]¹

1539, octombrie 22 [Hîrlău]

... Am venit aci la Hîrlău² la domnul Moldovei³ de care am fost primit cu mare cinste și prietenie, fiindu-mi trimis întru întâmpinare domnul Vartic⁴ la al doilea popas înainte de acel loc, iar la ultimul popas domnul Cosma logofătul⁵. Trebuie să știți că domnul a trimis pe un mare boier al său numit „Selha”⁶ cu o oaste puternică spre Soroca pentru a o păzi de tătari, despre care aflase că vor năvăli fie în țara sa, fie în acea a Maiestății Sale regelui⁷. Așadar să nu vă socotiți prea feriți de primejdie în iarna aceasta.

Despre domnul Petru⁸ mi s-a scris că el trebuie să fie în curînd predat de rege⁹ sultanului¹⁰ și că se vor trimite mari daruri pentru ca în felul acesta să redobîndească milostivirea sa.

Această Țară românească¹¹ se clatină mult și se teme să nu fie ocupată în întregime de turc, așa cum se gîndesc <ei> să ocupe Moldova. Domnul¹² alungat de ai săi a implorat ajutorul sultanului și a fost așezat iar în domnie, iar dușmanii săi¹³, nerăbdînd aceasta, s-au dus la sultan <dar> au fost prinși din porunca lui și dați în pază, într-un loc de unde nu vor mai ieși niciodată. După aceasta, chemat îndată de sultan, domnul s-a prefăcut bolnav, în timp ce „satrapii”¹⁴ lui fugeau unii încoace alții în Transilvania. Sultanul pregătește o expediție puternică pe care să o facă în Ungaria și-i poruncește și domnului Valahiei¹⁵ să se pregătească să năvălească împreună cu tătarii în Transilvania. Așadar acum teama mea e mai mare decît a fost vreodată mai înainte ... etc.

Dat la Hîrlău în miercurea dinaintea sărbătorii sfintei Lucia.

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin publicat de N. Iorga sub titlul: *Documente geografice*, în „Buletinul geografic”, București, 1899, pp. 3—5.

² *Chrolow*.

³ *Palatinum Valachiae* = Ștefan Lăcustă (1538—1541).

⁴ *Vartica*.

⁵ *Cosmelego* (logofătul al doilea Cosma).

⁶ Oare Scripcă, pîrcălab de Hotin?

⁷ Sigismund I al Poloniei.

⁸ Petru Rareș.

⁹ *Zápolya*.

¹⁰ Soliman I.

¹¹ *Terra ista Valachiae*.

¹² Radu Paisie (1535—1545).

¹³ Boierii conduși de marele ban Șerban din familia Craioveștilor.

¹⁴ = Boierii.

¹⁵ Cum Laski folosește numirea de Valahia pentru amîndouă țările românești nu este prea lămurit la care din ele se referă aci.

ȘTEFAN GLINČIĆ SAU CLINČIĆ

(? — după 1536)

*

Agentul Ștefan Glinčić, croat în slujba lui Ferdinand de Habsburg, care îl califică drept „*aulicus noster*” slujitorul nobil de curte al nostru), apare în mai multe misiuni importante, încredințate de stăpînul său pentru unele țări de limbă slavă, precum și către domnii țărilor noastre. La 18 iunie 1527 se întocmesc pentru el scrisori de încredințare pentru o misiune a sa la Petru Rareș. De aici avea să se ducă la domnul Țării Românești, Radu de la Afumați. Amîndouă aceste misiuni erau în legătură cu conflictul dintre Ferdinand și Zápolya pentru Ungaria. Raportul asupra misiunii din urmă e datat din noiembrie al aceluiași an. În anul 1530 a fost folosit într-o misiune secretă la Moscova ca sol al regelui Ferdinand și al împăratului Carol Quintul, pentru a stabili legături menite a neutraliza o eventuală acțiune polonă împotriva Habsburgilor (*Acta Tomiciana*, t. 13, pp. 13 și 138). De la Moscova, Glinčić trebuia să se întoarcă însoțit de un sol rus. El a folosit ca și la dus o cale destul de ocolită prin Suedia și Marea Baltică. Însă amîndoi solii au fost prinși în Suedia și duși la regele Danemarckii, socrul ducelui Albert al Prusiei, nepot al regelui Poloniei și de cîțiva ani în legături foarte strînse cu Polonia. La începutul

anului 1531 se știa în Polonia de această captură. La 3 mai 1531 Ferdinand îi scria regelui Poloniei cerînd un salvconduct pentru Glinčić care însoțește pe solul moscovit Ioan Buzakov care se întoarce la Moscova. La 17 iunie 1531 (*ibidem*, p. 193) e povestită sosirea celor doi soli la Cracovia. Însoțitorul solului moscovit, numit aci „Steffanus Slesita” (?) (dar care din context se arată a fi tot una cu Ștefan croatul, închis în ianuarie 1531), recunoaște în fața regelui că a greșit vrînd să evite trecerea prin Polonia, căci a nimerit mai rău. Poftit la masă de castelanul Cracoviei, i-a povestit multe despre Moscova, și mai ales despre ducele Mihail Gliniski. De la Cracovia avea să plece înapoi la stăpînul său Ferdinand, iar solul rus avea să fie trimis cu un însoțitor polon la Moscova. În anul 1536 îl aflăm însărcinat cu o misiune a lui Ferdinand la regele Poloniei în legătură cu conflictul dintre Petru Rareș și acesta pentru Pocuția. Rolul său avea să fie de mediator și nu de simplu mesager (*Hurtmuzaki*, Supliment II/1, pp. 81, 88, 90).

La 20 ianuarie 1536 Ferdinand îi scrie regelui Sigismund al Poloniei că l-a însărcinat pe solul său osebit ca să obțină asentimentul regelui pentru tratative și după aceea să meargă la domnul moldovean și să trateze și cu el „*nostro nomine et vice*”. Misiunea lui avea să fie puțin întîrziată prin faptul că a fost abătut din cale de alți doi soli ai lui Ferdinand care mergeau la Petru Rareș, anume Marc Pemfflinger și Bánffy. Aceștia întîlnind în drum pe solul domnului trimis la Ferdinand — anume Rosenberger — l-au convins să se înapoieze cu ei în Moldova, însoțindu-i pînă la domn, scrisoarea domnului către Ferdinand avînd a-i fi dusă acestuia de către Glinčić. S-ar părea din rîndurile lui Pemfflinger și Bánffy către Ferdinand, justificînd această inițiativă a lor, că Glinčić ar mai fi trebuit să treacă pe la Petru Rareș înainte de a merge în Polonia, deoarece se subliniază faptul că el are la el scrisorile necesare și va putea deci pleca direct în Polonia.

Oarecare nedumerire este provocată și de răspunsul regelui Poloniei din 6 martie 1536 în care spune că a primit prin nobilul Ștefan „Klintschicz” (= Klinčić sau Glinčić) scrisorile trimise de Ferdinand din inspirația „moldoveanului” și care nu se potrivesc cu adevărul („*Va-lachi ipsius instructu ueroque dissentanea relatione scriptas*”).

Ulterior, regele avea să însărcineze cu această încercare de mediație pe Ieronim Laski intrat în slujba sa după intervenția lui M. Pemfflinger din aprilie 1536.

Nu cunoaștem raportul lui Glinčić asupra acestei misiuni și nici alte amănunte biografice.

RELAȚIA SOLIEI SALE ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ¹

1527, sfârșit noiembrie, Viena.

După ce m-a trimis Maiestatea Voastră ca sol și împuternicit al său la strălucitul principe domnul Radu², voievodul Țării Românești, m-am înfățișat cât am putut mai degrabă, deși cam mult timp, cu mari greutate și <numai folosind> anumite șiretlicuri, în orașul său Tîrgoviște³, înaintea sa singur, în taină ca să nu afle solii și iscoadele voievodului⁴ și ai sultanului⁵, și

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin al raportului către Ferdinand publicat de A. Veress în *Acta et Epistolae Relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, vol. I, Budapesta, 1914, pp. 153—154.

² Radu de la Afumați (1521—1529).

³ *Tergovischitze*.

⁴ Ioan I Zápolya I se dă aci titlul de voievod al Transilvaniei ce l-a purtat înainte de a se proclama rege al Ungariei, întrucît Habsburgii nu-i recunoșteau această calitate din urmă.

⁵ Soliman I (1520—1566).

arătînd scrisoarea <mea> de încredințare, am expus din gură punctele instrucțiilor Maiestății Voastre unul cîte unul <anume> cu privire la salutare, la înfățișarea <scrisorii>, la bunăvoința și îndurarea Maiestății Voastre regești față de acel voievod⁶, la deplîngerea jalnicei pieiri a regelui Ungariei și Boemiei Ludovic⁷ de fericită pomenire etc. Toate aceste articole le-a ascultat și le-a pătruns înțelesul cu bunăvoință și cu respectul cuvenit, apoi cu privire la cele două puncte de căpetenie prin care Maiestatea Voastră regească cere mai întîi ca el să binevoiască să fie de partea Maiestății Voastre regești și să o ajute la dobîndirea regatului Ungariei... etc., apoi ca să-și trimită solii sau împuterniciții săi întăriți de legiuitor să împuternicească el a răspuns: Dacă Maiestatea Voastră m-ar fi trimis la el la timp și înainte de încoronarea⁸ voievodului Transilvaniei, ar fi putut desigur face mult pentru Maiestatea Voastră, și mai ales cînd sus-zisul voievod nici nu intrase de loc în acest regat pentru a se încorona <acolo>, și măcar și acum, dacă ar putea face ceva pentru Maiestatea Voastră regească, — nu e nimic ce nu ar încerca să facă cu dragă inimă, dar acum cînd acel voievod a fost și ales și încoronat în regatul Ungariei și el îi este confederat lui ca rege al acestora⁹, el nu vede și nici nu-și lămurește în ce fel ar putea satisface, în împrejurările de acum, cererea Maiestății Voastre regești: și de asemenea cum este tributary turcilor el trebuie să stea cît mai tăcut, mai liniștit cu putință și să nu se abată nici într-o parte, nici în alta. Căci atît de mult se află el așezat în mijlocul dușmanilor, încît dacă s-ar băga de seamă vreo asemenea <alunecare>, oricît de mică din partea sa, în aceeași clipă s-ar ivi sfîrșitul domniei sale și ar fi alungat din scaun.

Și printre altele spunea că este de presupus că Maiestatea Voastră regească va trebui să dea lupta cu sus-zisul voievod, sau ar putea ajunge la cîrma aceluia regat al Ungariei și l-ar putea dobîndi <chiar> fără de luptă, și atunci, a zis el, poate că el însuși¹⁰ ar putea fi alungat din toate posesiunile sale.

La aceste cuvinte i-am răspuns de la mine și i-am jurat pe credința <mea> că Maiestatea Voastră regească prin puterea sa îl va așeza din nou temeinic în orice drepturi din care ar fi fost scos. Aceasta i-a plăcut mult și mi-a poruncit să spun Maiestății Voastre regești următoarele din partea sa: că îndată ce Maiestatea Voastră regească s-ar gîndi să pornească război contra turcilor și să intre în Ungaria să mă trimită din nou la el cu legiuitor împuternicire ca să-l vestesc de venirea Maiestății Voastre regești: și după împlinirea acestora el vrea să se încingă de luptă și să se arate așa cum va trebui să hotărască în chip mîntuitor folosul Maiestății Voastre regești și al întregii obști creștine. „Și atunci” a zis el „tu ai să vii la mine ca un vestitor atît de dorit și vei primi atîtea

⁶ Radu.

⁷ Ludovic al II-lea al Ungariei, căzut la Mohács în 1526.

⁸ Din 11 noiembrie 1526.

⁹ Al ungurilor.

¹⁰ Radu.

daruri de la mine, încît regele tău va rămîne uimit de ele“, deși e drept, a adăugat că dacă voi veni la el zadarnic¹¹ sau l-aș înșela, zicînd că vine Maiestatea Voastră regească, și aceasta nu s-ar întîmpla așa, atunci el vrea să mă pedepsească cu moartea și pe mine, și pe oricîți germani îi vor cădea în mîini.

Într-un cuvînt, prea strălucite rege, am înțeles că este o însuflețire și o dorință uimitoare la acest om și în toată Țara Românească, ba chiar Serbia, Bulgaria și Bosnia, ca să scape din ghearele¹² tiranice ale prea cruzilor turci, căci la ei nu se aude nimic altceva decît cele mai mari plîngeri despre strîmtorile, încercările și îngrozitoarea tiranie a turcilor, așa că aș îndrăzni să jur că la venirea Maiestății Voastre regești toți se vor întrece să-i alerge întru întîmpinare cu brațele deschise, cum se zice . . .

. . . Stefan Glyntschytz — cu mîină proprie.

P. S. Maiestatea Voastră regească să cîntărească bine cugetul și gîndul acestui voievod, căci am auzit de la unele fețe cinstite și vrednice de crezare, și nu din cele mai neînsemnate, care sprijină mult cauza Maiestății Voastre regești în Transilvania, că acest voievod ar avea sufletul nestatornic și că nu trebuie să i se dea multă încredere chiar dacă s-ar arăta plin de strălucire la suprafață¹³. Are și un fiu al său¹⁴ care acum slujește și este întreținut la curtea împăratului turcesc și acela va trebui să urmeze după moartea tatălui la domnia Țării Românești sau <altminteri zis a> Valahiei.

---

¹¹ *Vacuus*.

¹² Traducere echivalentă pentru: e *faucibus* (= din gîtlejul).

¹³ *Quamvis nitet*.

¹⁴ *A latere sibi natum*. E vorba de Vlad.

TRANQUILLO ANDRONICO (ANDREIS)

(sf. sec. XV — 1571)

*

Tranquillo Andronico (Andreis) s-a născut la sfârșitul veacului al XV-lea dintr-o familie nobilă dalmată din Trau (azi Troghir). A studiat la Padova. În 1557 Paolo Giovio avea să laude, în *Elogia illustrium virorum*, stilul său cicero-nian și erudiția sa.

Nu se știe dacă Tranquillo a ajuns în Ungaria și Transilvania cu prilejul unei misiuni încredințate de papa Leon al X-lea unchiului său, dominicanul Vincenzo Andreis (1514), și nici dacă mai apoi a datorat lui Petru Berislavić, episcop de Veszprém și ban al Croației, trimiterea sa în Germania, unde a rostit discursuri retorice în fața împăratului Maximilian, chemînd pe creștini la cruciadă.

Cert e că ocrotit de episcopul Statilius al Transilvaniei, și el slav din sud, Tranquillo trece ca secretar în slujba lui Zápolya, după proclamarea acestuia ca rege al Ungariei. Este dăruit cu prepositura de Agria și trimis cu diferite solii în Germania, Polonia, Anglia, Franța și Turcia, în legătură cu lupta contra lui Ferdinand de Habsburg pentru tronul Ungariei. Dar Zápolya e înfrînt la Tokay (27 septembrie 1527) și se refugiază în Polonia.

în primăvara următoare Transilvania era în mâinile lui Ferdinand. Astfel că Tranquillo a fost silit, la întoarcerea sa din Franța, să apuce drumul prin Raguza, spre a trece în Polonia prin Moldova, oprindu-se în drum în Țara Românească înainte de a purcede mai departe, deoarece Petru Rareș, inclinînd pentru Ferdinand, nu-l lăsa să treacă prin Moldova. Destinul a vrut ca în Țara Românească să se întâlnească cu Ieronim Laski, solul lui Zápolya reîntors de la Poartă cu porunci către domn și nerăbdător să pornească la acțiune. Prudența lui Radu de la Afumați, care fulgera amenințări la adresa celor din Transilvania ce nu s-ar supune lui Zápolya, dar care stătea în rezervă așteptînd oștile turcești, i-a inspirat lui Laski ideea evaziunii la care l-a asociat și pe Tranquillo, cu care a plecat la Constantinopol. Aci a intrat și Tranquillo în legătură cu aventurierul venețian Aloisio Gritti, favoritul marelui vizir Ibrahim, lăsat de Laski în februarie 1528 ca un fel de reprezentant al intereselor lui Zápolya la Poartă. S-ar părea că mulțumită reîntoarcerii lui Laski a fost dejucată manevra lui Ferdinand, care reușise să trimită o solie de pace la Constantinopol.

După o misiune în Polonia unde a informat Dieta asupra situației din Ungaria, Tranquillo a fost din nou trimis de Zápolya la Poartă pentru a cere sprijin împotriva rivalului habsburgic.

Ajuns secretarul lui Gritti, l-a însoțit de mai multe ori în Ungaria (1530) și Transilvania (1532, 1534). A străbătut astfel în mai multe rînduri Țara Românească unde a fost martor în 1534 la împresurarea lui Gritti în tabăra lui de la Pitești de către oastea domnului Vlad Vintilă, căruia a trebuit să-i predea pe boierii veniți la el cu pîri contra domnului (Veress, *op. cit.*, p. 240 scrisoarea din 4 august 1534).

Tranquillo l-a urmat pe Gritti în Transilvania și a asistat la episodul sîngeros de la Mediaș (29 septembrie 1534). El însuși a fost ținut cîteva timp închis, scăpînd cu viață numai datorită intervenției lui Statilius, care l-a răscumpărat cu bani. Deposedat de beneficiile sale, în afară de prepositura de Agria, a urmat îndemnul lui Laski, intrînd și el în slujba lui Ferdinand (1539). L-a însoțit pe acesta în călătoria lui la Poartă, precedîndu-l în Moldova lui Ștefan Lăcustă care trebuia folosit pentru înlesnirea ajungerii lor la Constantinopol, unde Laski începe acum să desfacă, în folosul Habsburgilor, înțelegerea, încheiată cu Poarta, din 1528, în folosul lui Zápolya. Tranquillo a fost apoi trimis la Carol al V-lea în Germania și Austria pentru a denunța primejdia otomană.

Însărcinat din nou cu o misiune la Constantinopol după alegerea lui Ferdinand ca rege al romanilor (1542), Tranquillo nu a putut ajunge la nici un rezultat pozitiv. Pierzînd încrederea Habsburgilor s-a retras la Trau. După unii ar fi predat în 1555 și un curs de literatură la Universitatea de la Lipsa (Gliubich, *Dizionario . . .*) Ultimii ani îi petrece la Pojon, azi Bratislava, lîngă Verancsics, ajuns primat al Ungariei (1569—1571).

Tranquillo a scris o relație despre cele întîmplate în Ungaria și despre uciderea lui Gritti *De rebus in Hungaria gestis ab Illustrissimo et Magnifico Ludovico Gritti deque eius obitu epistola*, din care o copie a fost înfățișată tîrziu (1578) lui Albert Laski, fiul lui Ieronim, de către nepotul autorului Francesco Andronicus. Data declarată a „epistolei” e 16 decembrie 1534. Ea conține însă un fragment inspirat din lucrarea inedită a lui Verancsics: *de Situ*, care nu i-a stat la îndemînă în 1534 la Iernut cînd pretinde a fi scris epistola.

Lucrarea, păstrată în manuscris în biblioteca Muzeului Național din Budapesta (fol. lat. 3760), a fost publicată integral de Kretschmayer în „Történelmi Tár”, 1903, pp. 202—225 și parțial de A. Veress în *Acta et epistolae relationum Transilvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, vol. I. (1468—1540), Budapesta, 1914, pp. 242—247, doc. 203. A fost din nou publicat în întregime, fără simț critic și fără un aparat satisfăcător, de Fl. Banfi, în „*Archivio Storico per la Dalmazia*”, IX, 1934, fasc. 105, pp. 439—468 (21—50). Este reprodus și în *Acta Tomiciana*, t. XVI, 2, pp. 478—488, textul fiind precedat de scurte note.

A fost analizată de N. Iorga în *Studii și documente*, III, pp. LXXV—LXXIX.

Care este valoarea mărturiei lui Tranquillo?

Se constată că scrierea sa nu este o narațiune a evenimentelor, ci un rechizitoriu împotriva lui Zápolya, a lui Petru Rareș, precum și a camarilei lui Gritti (Dobó, Dóczy, Batthyány) redactat pe tiparul istoriilor clasice romane. Este o operă retorică plină de discursuri fictive introduse pentru a se conforma modelului antic. Evenimentele nu sînt redactate nici complet, nici exact. Numai după o comparație critică a diferitelor versiuni asupra episodului de la Mediaș se va putea ajunge la o reconstituire aproximativă a evenimentelor.

În general informațiile date de Tranquillo trebuie folosite cu multă prudență din pricina reticențelor sale și a caracterului său pătimăș. Resentimentele pe care le nutrește autorul împotriva românilor și prietenia sa pentru Gritti îl duc la falsificarea adevărului asupra scopurilor urmărite de stăpînul său. De altminteri același ton pătimăș a folosit și împotriva lui Zápolya și a altor adversari ai lui Gritti.

Tranquillo a redactat cîteva discursuri în limba latină: *Oratio ad Germanos de bello suscipiendo contra Thurcos*, Augusta (Augsburg), 1518; Viena, 1541; *Oratio ad Ferdinandum regem*; *Oratio ad regem Poloniae*, *Oratio ad regem Angliae*, *Oratio admonitoria ad Polonos*, *Oratio ad Carolum V Imperatorem*, *Consilium de ratione belli contra Thurcos* etc.

A scris și cîteva dialoguri, rămase inedite, ca *Expositio de contentione Galli et Hispani*, *Intervirum et uxorem*, *De vita privata* etc.

Scrisorile schimbate cu Verancsics au fost publicate în corespondența acestuia din *Monumenta Hungariae Historica*, s. a II-a, t. IX, X... etc.

De Tranquillo s-au ocupat:

S. Ferrari — Cupilli, *Cenni biografici di alcuni uomini illustri della Dalmazia*, Zara, 1887, p. 8; Idem, *Ulteriori notizie sopra alcuni uomini illustri della famiglia Andreis di Traù in Dalmazia*, 1845, nr. 34, p. 315; S. Gliubich, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Viena, 1856, pp. 7. 8 sub voce „Andreis (Partenio) Tranquillo di Traù”, și îndeosebi Fl. Banfi în „*Archivio Storico per la Dalmazia*”, IX, 1934, fasc. 105, pp. 423—437 (5—19), care însă se mulțumește să rezume și să sublinieze cele spuse în text, la care mai adaugă unele interpretări greșite, neaducînd pentru coroborare decît relația lui della Valle ce cuprinde multe inexactități.

Este citat elogios în Charrière, *Négociations de la France dans le Levant*, precum și în *Elogiile bărbaților învâțați*, scrise de contemporanul său Paolo Giovio.

La noi a fost folosit atît de I. Ursu în *Die Auswärtige Politik des Petru Rareş Fürst der Moldau (1528—1538)*, cît şi de N. Iorga, în *Istoria românilor*, V.

Cl. Isopescu îi consacră o notă împreună cu della Valle, în *Notizie intorno ai romeni nella letteratura geografica italiana del cinquecento*, în „Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine”, t. XIII, Bucarest, 1929, pp. 13—17 şi tot astfel şi Sadi Ionescu în *op. cit.*, pp. 44—45.

TRANQUILLUS ANDRONICUS DALMAT
DIN TRĂU CĂTRE IAN TARNOWSKI,
COMANDANT SUPREM AL ARMATEI
REGATULUI POLONIEI¹

1528

[Situția înainte de venirea autorului în Țara
Românească]

[Se amintește de rezultatul misiunii lui Laski
la Poartă.]

... Se leagă prietenie între regele Ioan² și împăratul turcilor, i se făgăduiesc regelui ajutoare de tot felul, solul lui³ este trimis în Țara Românească⁴ la voievodul Radu⁵ — acesta domnea atunci asu-

---

¹ Traducerea relației primei călătorii s-a făcut după textul latin publicat de A. Veress în *Acta et epistolae relationum Transilvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, vol. I (1468—1540), Budapesta, 1914, pp. 242—244.

² Ioan Zápolya.

³ Ieronim Laski.

⁴ *Valachiam Transalpinam*.

⁵ Radu de la Afumați.

pra românilor — pentru ca de acolo <acesta> să năvălească cu o oaste puternică în Transilvania și să o redea în stăpînirea regelui Ioan.

Mă înapoiam din Franța la momentul cel mai potrivit pentru treburile publice, și cum nu era nici un drum deschis spre Germania, și nici pentru a ajunge, prin Ungaria și Croația, pînă la rege, care pribegea pe atunci în Polonia (căci toate drumurile erau ținute de oștenii sau de prietenii regelui Ferdinand⁶, și în toate locurile călătorii erau cercetați de scrisori), am călătorit pe mare spre Ragusa, răbdînd și înfruntînd mari greutăți și primejdii de la bosniaci⁷, bulgari⁸ și români⁹ ca să ajung pînă la el. Am găsit, mai presus de toate așteptările, pe solul¹⁰ regelui în Țara Românească. Nu m-a lăsat să mă depărtez de el înainte de a fi ajuns noi în siguranță în Transilvania, temîndu-se să nu cad într-o primejdie sigură; căci era o singură cale pentru a merge la rege prin Moldova, al cărei tiran¹¹, urmînd deocamdată norocul, se lăsase de prietenia cu regele Ioan. Cred că este de folos să las puțin povestirea începută, pînă ce voi arăta cît mai pe scurt cele ce le-am aflat despre români, deoarece va fi adesea vorba de ei. p. 243

Pe vremea cînd Imperiul roman era împărțit în multe facțiuni de războaiele civile, legatul Flaccus — după care valahii sînt numiți aproape tot astfel¹², Flacci, după cum socotea Aeneas Sylvius¹³ — și turcii în adevăr ajung mai aproape de numele vechi, căci ei numesc pe valahi „Vlahi“ cu un sunet aproape întru totul asemănător — așadar acest Flaccus, <care> cîrmuia această provincie Dacia cu două legiuni, a atras la el și pe ceilalți <locuitori> de sînge italic din provinciile vecine, avînd să aștepte desfășurarea împrejurărilor de la Roma, și pe măsură ce acestea s-au înrăutățit mai mult, el și-a statornicit reședința în Dacia și și-a făcut din cîrmuire o stăpînire dinastică¹⁴. A încheiat căsătorii cu provincialii pentru ca prin această legătură să facă din două popoare un singur popor. Ei s-au contopit ca într-un singur trup și acum își zic romani, dar nu au nimic roman¹⁵ în afară de limbă și chiar aceasta este grozav de stricată și este amestecată cu multe graiuri barbare...

⁶ Ferdinand I de Habsburg.

⁷ *Dardani*. Autorul folosește aci numirile antice mai conforme cu stilul de imitație al compoziției sale. De aceea nici nu trebuie traduși acești termeni cu prea multă rigoare, ei avînd un rol mai mult stilistic.

⁸ *Triballi*.

⁹ *Getae*; în restul povestirii: *Valachi*.

¹⁰ Ieronim Laski, solul lui Zápolya la Poartă. Vezi mai jos n. 22.

¹¹ Petru Rareș.

¹² *Quasi*

¹³ Enea Silviu Piccolomini (1405—1464), ca papă Pius al II-lea (1458—1464).

¹⁴ Inexact.

¹⁵ Spre deosebire de Tranquillo Andronico, Paolo Giovio, susținînd teoria latinității românilor, arată că aceștia au păstrat anumite legi și deprinderi ale disciplinei romane, precum și cuvintele limbii latine (*Historiarum sui temporis libri, II, pars secunda*, Basel, 1567, p. 309).

...Puțini dintre voievozii lor (căci astfel numesc ei pe principii lor) au murit de moarte firească și de boală; și dușmăniile sînt fără măsură și fără de sfîrșit; frații și rudele <principilor> sînt bănuiați de principii și nici nu sînt lăsați să locuiască în țara aceasta, <ci sînt> luați în prinsoare, uciși sau dacă sînt de mai mică însemnătate, atunci li se taie nările, căci cu această slujire ei nu pot fi primiți după aceea la domnie.

Cît despre ceea ce privește lucrul de față, cei doi <domni> români au fost supuși regilor Ungariei. De altfel, după ce turcii au început să fie puternici în Europa, luînd în stăpînire țărmul Mării Negre și aducînd sub stăpînirea lor gurile Dunării, au impus tribut celor două Valahii, lăsîndu-le puțința de a-și alege voievozii cu condiția ca ei să fie întăriți de sultanii turcilor. În vremurile de demult, toți românii trăiau sub un singur principe¹⁶. După aceea s-au despărțit, și unii au ocupat regiunea de unde s-au strămutat cumanii în Ungaria, și aceștia sînt numiți moldoveni, și de asemenea țara este numită Moldova de la rîul cu același nume, deoarece acesta străbate provincia lor. Moldova este așezată cu capul spre miazănoapte și pustiurile scitice; se mărginește // la apus¹⁷ cu rutenii care sînt sub stăpînirea polonilor. Dinspre răsărit și miazăzi e mărginită de Marea Neagră și de românii din Țara Românească¹⁸, a căror întreagă țară este opusă pe partea dreaptă Moesiei¹⁹, și printre amîndouă curge Dunărea și de la unirea <ei> cu Istrul²⁰ aleargă împreună cu acest fluviu pînă aproape de Marea Neagră, cuprinzînd la mijloc bălți foarte întinse pe care le face Istrul la începutul verii²¹; partea cealaltă este încununată de munții Transilvaniei, afară numai de partea care atinge Moldova.

Așadar după ce prea valorosul Ieronim Laski m-a reținut în Țara Românească²², noi am înțeles foarte curînd că voievodul Radu este departe de a

¹⁶ Inexact.

¹⁷ Așezarea geografică arătată nu corespunde întocmai cu realitatea.

¹⁸ *Transalpinenses Valachi*.

¹⁹ *Dextro latere obiecta Moesiae*.

²⁰ *A contractis Istri*. Cei vechi deosebeau Dunărea superioară și mijlocie pe care o numeau Danubius, de Dunărea inferioară pe care o numeau Istru; la anumiți autori din secolul al XV-lea există și părerea că Istrul ar curge mult mai la vest, legînd Dunărea cu Marea Adriatică. Vezi Enea Silviu Piccolomini, *De Europa*, cap. XVIII, *de Istria*; vezi și la Verancsics nedumerirea provocată de cursul Istrului. În textul de față pare că sînt desemnate astfel cele două brațe ale Dunării.

²¹ *Interiectis ab ortu estivo paludibus maximis*.

²² Asupra datei cînd s-au petrecut acestea textul este clar: după reîntoarcerea lui Laski de la Constantinopol (de unde plecase la 28 februarie 1528). În aprilie domnul somează din Tîrgoviște pe locuitorii Transilvaniei să se supună lui Zápolya și anunță venirea turcilor. Tot atunci și tot de aici trimite Laski notificarea sa de război lui Ferdinand. La 25 mai intrau solii habsburgici în Constantinopol. Dar peste o lună primeau răspunsul aspru al sultanului (28 iunie) și curînd după aceea au și fost arestați. Așadar am crede că plecarea lui Laski din Țara Românească a trebuit să aibă loc în primele zile ale lui iunie, deoarece Tranquillo pomenește de negocierile trimișilor lui Ferdinand la Constantinopol. Dar în prezentarea lui

voi să îndeplinească porunca turcilor și să dea ajutor regelui Ioan <și> că el s-a unit cu regele Ferdinand pentru pierirea lui <Ioan> și că s-a înțeles²³ să-l predea viu în mâinile lui Petru Perény²⁴ care era atunci voievodul Transilvaniei. Și i s-au și pus paznici solului ca să-l supravegheze ziua și noaptea, ca să nu scape cumva. În acest timp, el a fost sfătuit în taină noaptea să fugă cât mai curînd în Turcia, <spunîndu-i-se> că nu-i rămîne decît fuga, altfel s-a isprăvit cu el. Așadar după ce ne-am chibzuit împreună asupra acestui lucru, a doua zi el cu un însoțitor, eu deasemenea cu un altul, care era cunosător al locurilor și al limbii românilor, am ieșit pe cîmp ca pentru un exercițiu de călărie²⁵, fiecare din noi trăgîndu-și calul său ca pentru exerciții de voltijă²⁶, și strecurîndu-ne printre diferitele străji care se aflau în multe locuri și scăpînd în goana cea mai mare, am ieșit din primejdie în puține ore și am ajuns în patru zile la Nicopole, pe malul celălalt al Dunării. De aci, schimbîndu-ne caii, am plecat la Constantinopol spre a împiedica negocierile regelui Ferdinand...

[A DOUA CĂLĂTORIE]²⁷

1534

[Autorul povestește ca martor ocular împrejurările care au dus la uciderea lui Gritti la Mediaș în Transilvania unde îl însoțise în calitate de secretar, trecînd împreună cu el prin Țara Românească. Vorbind de Emeric Czibák, ucis de către oamenii lui Gritti, pomenește de niște uneltiri ale aceluia dușman al stăpînului său, dînd pe seama acelor uneltiri episodul amintit abia indirect al împresurării lui Gritti <la Pitești> de

---

Florio Banfi (*Archivio Storico*... IX, 1934) — acesta necunoscînd probabil jurnalul soliei lui Laski care se încheie cu plecarea lui la 28 februarie 1528 — datează greșit această pseudo-evaziune în anul 1527, încredințat că Tranquillo l-a însoțit pe Laski în acea primă misiune și chiar că rolul principal în aceea negociere ar fi fost deținut de Tranquillo, care l-ar fi inventat el pe Gritti.

²³ Afirmatie lipsită de temei. Adevăratul motiv al plecării a fost arătat mai sus. Prevenirea lui Laski despre pretensele planuri ale domnului trebuie pusă în legătură cu existența unor opozanți în sînul boierimii, cărora le-a și căzut jertfă domnul pînă în cîteva luni.

²⁴ *Pereni*. Petru Perény (1502—1548) dintr-o bogată familie de magnați din nord-estul Ungariei, el însuși fiu de palatin, ajunge în 1519 comite și căpitan de Țiimiș și păzitor al coroanei regale, iar după bătălia de la Mohács voievod al Transilvaniei, demnitate pe care o păstrează și sub Ferdinand, la care trece foarte curînd. În 1542 fiind bănuît că urmărește să ia succesiunea lui Zápolya, a fost închis de Ferdinand și a murit în închisoare.

²⁵ În text greșit: *per spem decursus* în loc de: *per speciem decursus*.

²⁶ *Desultorios*.

²⁷ Pentru excerptele ce urmează a fost folosită ediția integrală din „Történelmi Tár”, 1903, p. 215 și următoarele.

p. 215 curtenii domnului Vlad Vintilă veniți să ridice din chiar cortul puternicului guvernator al Ungariei pe boierii furișai la el cu pîri împotriva domnului.]²⁸ ... Și nemulțumindu-se cu atît, el [Czibák] a stăruit prin dese solii la Vlad²⁹, voievodul Țării Românești, și l-a determinat să se arunce în facțiunea sa, căci îi strecurase teama în suflet să nu fie lipsit de domnie, născocind că guvernatorul umblă să-și facă fiul domn al Țării Românești, și că acest lucru l-ar duce la împlinire mulți nobili (ei își zic boieri) pentru că l-ar dușmăni pe voievod. Din care cauză s-a întîmplat că atunci cînd veneau ai noștri prin Țara Românească le-a ieșit înainte însuși voievodul cu foarte mare oaste și ne-a împresurat³⁰, ziua și noaptea, în tabăra noastră deschisă, căci nu ne așteptam la nimic din toate acestea, altminteri am fi venit înarmați pentru asemenea întîmplări. Se știe că s-a căit <mai apoi> de acest fapt și a aruncat vina asupra lui Czibák de minciunile căruia ar fi fost împins la această faptă.

După aceea restabilindu-se buna înțelegere între guvernator și voievod, am venit în Transilvania.

Guvernatorul a fost primit în numele regelui de către Statilius, episcopul Transilvaniei³¹. Czibák a trimis prin soli (și nici nu era departe atunci) să întrebe pe guvernator dacă ar voi să vină la el, apoi să roage să-l ierte pe motivul trupului său greoi³², ceea ce nu se arăta atît a fi <scuza> unui om nestatornic, cît a unui om șiret și înșelător. Ne-am așezat tabăra la Brașov,

²⁸ Cum relația lui Tranquillo e mai degrabă retorică decît descriptiv narativă, trimitem la relațiile lui della Valle și Museo unde au fost date și lămuririle critice necesare.

²⁹ Vlad Vintilă (1532—1535).

³⁰ Pentru acest episod vezi N. Iorga, *Studii și documente*, III, pp. LI—LII, Stoica Nicolaescu, *Domnia lui Vlad Vintilă Vodă de la Slatina 1532—1535* (extras din „Arhivele Olteniei”, nr. 883—86), Craiova, 1936, p. 10; „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde” t. 29, p. 515: Scrisoarea Senatului Sibiului către Nicolae Gerendi, episcopul ferdinandist al Transilvaniei, cu data de 4 august 1534 și *Documente privind istoria României*, B. secolul al XVI-lea, vol. IV, p. 410. Hrisovul lui Mihnea din 3 august 1579 unde e amintit acest incident. Nesinceritatea relației e evidentă căci nu se arată decît măsura neobișnuită la care recurge domnul, fără a mărturisi că au fost găsiți la Gritti boierii veniți cu pîri contra lui, care au și fost predați domnului. Tot atît de puțin plauzibilă e și afirmația că domnul s-ar fi căit apoi de această faptă!

³¹ Este vorba de episcopul lui Zápolya, Ferdinand recunoscînd de episcop pe Nicolae Gerendi. Asupra lui Statilius și raporturilor sale cu Gritti, vezi textul lui Tranquillo („Történelmi Tár”, 1903, pp. 213—214), unde arată că Gritti, căruia Zápolya îi zălogise toate episcopiile de pe teritoriul său, vrea să le ia el în stăpînire „în afară de episcopia Transilvaniei ce voia el să fie stăpînită de Statilius, din cauza dragostei ce o căpătase pentru el din îndemnul meu, după cum însuși Statilius mărturisea pe față: căci guvernatorul fusese multă vreme supărat pe el din cauza firii sale răutăcioase și a limbii sale ascuțite: mai apoi a adus și unuia, și alțuia o rea mulțumire <pentru acest bine>.”

³² Vezi următoarele trăsături din portretul lui Czibák schițat la aceeași pagină: „Așadar prin aceste meșteșuguri dobîndise avere și putere și trupul lui îi crescuse atîta că era o povară pentru o trăsură cu patru cai și o dată cu grăsimea nemăsurată îi creștea și ambiția”. Pentru povestirea uciderii lui Czibák, vezi relațiile lui della Valle și Museo.

cetate însemnată a Transilvaniei — locul se numește Bîrsa³³ <este> o cîmpie ce se întinde în lungime cam 40 de stadioi, lăţimea ei este mult mai mică: <e o> ţară mănoasă, udată de râuri, de aci urcuşul este greu şi pieptiş în toate părţile; lucru desigur vrednic de mirare, deşi este înconjurată pretutindeni de munţi foarte înalţi această regiune este <totuşi> îmbelşugată în cereale de tot felul şi căldura aerului este aceeaşi ca în restul Transilvaniei decît doar că atunci cînd e iarna timpurie strugurii nu se coc îndeajuns. Aci am rămas cîteva zile.

[Despre rolul lui Petru Rareş în pieirea lui Gritti şi despre pactul de asistenţă mutuală dintre ei.]

Petru, voievodul Moldovei³⁴ ... pe care l-am arătat că era tributar turcilor, fusese mult ajutat³⁵ în treburile sale de favoarea şi trecerea guvernatorului la sultan, şi în repetate rînduri îşi arătase deferenţa sa faţă de guvernator. După ce a trimis la el mulţi soli cu daruri, în cele din urmă a trimis pe marele logofăt³⁶ ca să-l întîmpine în Ţara Românească. Acesta, urmîndu-l pe guvernator în Transilvania, a cerut ca prietenia şi frăţia (astfel numesc ei unirea cea mai strînsă), încheiate între guvernator şi voievodul Petru, să fie întărite printr-o legătură mai trainică. La încuviinţarea guvernatorului se scriu scrisori de o parte şi de alta, înscriindu-se în cuvînte solemne cu jurămîntul cel mai puternic că fiecare din ei va veni în ajutorul celuilalt cu toate puterile sale dacă s-ar ivi nevoia. Aceasta o face acel lotru blestemat care se şi unise cu Czibák în planurile sale criminale pentru ca guvernatorul, <deşi> încolţit de forţele ungarilor, să nu cheme pe turci în ajutor, bazîndu-se pe ajutorul lui, şi <fiind> astfel luat pe nepregătite să fie înfrînt, după cum s-a şi întîmplat după aceea.

[Urmările uciderii lui Czibák. „Conjuraţia“ contra lui Gritti.]

După uciderea (cum am spus) a lui Czibák, ceilalţi conjuraţi de îndată, ca şi cum lucrul ar fi fost dinainte pregătit, îşi adună împreună trupele, cheamă la arme chiar pe oamenii de la munca cîmpului, alţii dau de veste în Ungaria să alerge fiecare ca să scuture jugul barbarilor <şi să lupte> pentru libertatea comună, căci altminteri vor ajunge pe veci robii turcilor după dis-

³³ Barza.

³⁴ Urmează invective la adresa domnului pentru rolul pe care l-a avut în catastrofa lui Gritti.

³⁵ În ediţia lui Veress: *advinctus*, în cea de faţă: *adjunctus*.

³⁶ *Supremum cancellarium*. În vremea aceasta mare logofăt era Toader, dar cum mai departe este iarăşi vorba de acest „cancelar“ cînd autorul se referă la comandantul oştilor moldoveneşti trimise în Transilvania, nu putem şti dacă aci se face aceeaşi confuzie.

Cu privire la logofătul Toader Bubuiog (între 12 februarie 1525 — 30 aprilie 1530) cunoscut cu Petru Rareş, vezi Coriolan, *Logofeţii mari Teodor Bubuiog şi Teodor Bălaş şi alţi boieri ai lui Petru Rareş în întîia lui domnie*, în „Neamul românesc literar“, 1910, pp. 52—55; 86—88; 105—111; 121—125).

trugerea nobilimii Ungariei, care a și fost începută cu cei mai de seamă <din-
tre ei>. Așîțată de aceste <spuse> și de altele de același fel populația alerga
de pretutindeni pentru a urmări pe guvernator: cei care se codeau erau ame-
nințați cu arderea caselor și cu spînzurătoarea. Prilejul de a-l învinui pe gu-
vernator îl scoteau din cuvintele sale — pe care le-ar fi rostit el în Turcia
către trimisul lui Statilius (căci adesea ungurii trimiteau pe unii care să-i isco-
dească cugetul din vorbele sale) — cum că el are de gînd să libereze nobilimea
ungară de silnicia stăpînilor³⁷: căci cei mari asupresc după bunul lor plac pe
cei mai mici cu îngăduința regelui; e drept că el se gîndea să facă — așa cum
se purcede în alte țări care sînt întemeiate pe legi bune și obiceiuri bune — ca
să fie aceeași lege pentru toți și ca să nu-i fie îngăduit cuiva să aducă vreo
vătămare altuia; ei însă printr-o răstălmăcire răuvoitoare dădeau sfoară că
ar fi hotărît să răpună pe magnații Ungariei. Așadar pe cînd călătorea <gu-
vernatorul> spre Ungaria, i s-a dat de știre că sînt mișcări în toată Transil-
vania, că toți au luat armele împotriva lui, că trecătorile prin care trebuia să
treacă sînt ocupate de oameni înarmați și oprite cu trunchiuri mari de copaci
și că drumul spre Ungaria e închis cu desăvîrșire³⁸.

p. 217

Am ajuns la Mediaș, oraș din centrul Transilvaniei <aparținînd> națiu-
nii sașilor³⁹ ca și celelalte orașe; aci am rămas trei zile așezîndu-ne tabăra nu
departe de oraș. <El> hotărîse să facă o adunare⁴⁰ a sașilor, pe care îi che-
mase acolo din toate orașele. Dar cînd a văzut că se merge la o încăierare, lă-
sînd la o parte toate celelalte, a început să se gîndească la planul <său> de
luptă. Logofătul⁴¹ voievodului Petru nu era la o depărtare mai mare de două-
zeci de stadii: prin trimiși neîncetați încunoștiința pe guvernator de cele ce
iscodise cu privire la dușmani, cred că pentru a-și dovedi credința prin lucruri
mici spre a-l înșela apoi cu <mai> mare folos. Guvernatorul, spre a nu se
abate de la demnitatea sa de care s-a îngrijit întotdeauna, nu a voit să plece
din Transilvania, îndemnat la aceasta desigur de motive temeinice: nu se în-
doia de credința moldovenilor, care dacă și-ar fi păzit îndatoririle <lor>,
sau cel puțin nu s-ar fi alăturat dușmanilor, ungurii nu s-ar fi încumetat nici-
odată să ne asedieze. El avea în armata sa ca pedestrași de elită mai bine de

³⁷ *Ab impotentia dominorum* (probabil = *potentia*). Se referă la magnați ca opuși no-
bilității care constituia sprijinul lui Zápolya.

³⁸ Autorul omite să arate aci și rolul lui Zápolya care s-a dus la Oradea după uci-
derea lui Czibák și care a participat de acolo la acțiunea contra lui Gritti.

³⁹ Mediașul era acum socotit centrul politic al sașilor supuși de nevoie lui Zápolya,
căci Sibiul care continua să reziste era încercuit și izolat de celelalte orașe.

⁴⁰ *Conventum*. Pentru asemenea adunări vezi și cea din 1527 convocată pentru spri-
jinirea lui Zápolya, de care amintește și Reicherstorffer în raportul misiunii sale în Transil-
vania.

⁴¹ *Cancellarius* (!) Oastea moldovenească din fața Mediașului era sub comanda vornicu-
lui Huru (N. Iorga, *Istoria armatei românești*, I, p. 263).

nouă sute de soldați „auxiliari”⁴² și cam trei mii de mercenari călări, în afară de suita sa personală⁴³. Căci trăgea după el mult bagaj, pe lângă carele și catării de povară <mai erau> o sută de cămile <ce> duceau în spinare comorile⁴⁴ sale. Toată armata sa era împovărată de <prea> multe bagaje.

Acum s-au adunat toți dușmanii care trebuiau <să se> adune: aceste bestii se vor risipi de îndată; vor sosi ajutoare din Moldova; și într-adevăr voievodul Petru îi dăduse de știre guvernatorului după intrarea acestuia în oraș că îi va trimite cîte trupe va voi, și că va veni el însuși de va găsi <guvernatorul> că ar fi cu cale <să facă> astfel etc.

[Orașul Mediaș].

Orașul este puțin întins, cu greu în stare să adăpostească atîta mulțime, p. 218
înconjurat pretutindeni cu un zid de o grosime de un picior și jumătate, dar foarte slab, avînd din loc în loc cîteva turnuri rare, și doar dinspre partea pe unde ar putea fi mai ușor atacat; în mijloc are o cetățuie pe un loc puțin mai ridicat, destul de bine întărită cu șanț, zid, turnuri și dominînd orașul din toate părțile.

[Despre secuii veniți contra lui Gritti. Batthyány⁴⁵ e trimis să-i urmărească dar rătăcește trei zile pînă dă de ei, și cînd îi găsește refuză să-i atace, fie de teamă, fie că ar fi fost cîștigat de dușmani. Cea mai mare parte din ei erau țărani fără însușiri ostășești și chemați din poruncă și aceștia, cum au aflat că turcii sînt aproape de ei, au luat-o la fugă în mijlocul nopții, lăsînd în urma lor pe unii care să strice podurile ca să nu-i poată urmări turcii.]

[Autorul dă sfaturi și îndemnuri lui Gritti.

El îl sfătuiește pe Gritti să dea atacul contra dușmanilor ce stăteau pe loc, așteptînd ajutoare, dar Dóczy⁴⁶ „mai fricos ca un iepure e de părere să se mai aștepte”. Autorul sfătuiește pe Gritti să-l cheme la el pe Laski și pe turcii de la Buda. Acesta cedează după alăturarea moldovenilor la ceilalți dușmani ai săi.] p. 219

„După ce a aflat guvernatorul că au venit la dușman cei opt mii de călăreți din Moldova pe care îi aștepta în ajutorul său, atunci în sfîrșit a trimis să cheme pe turci, jurîndu-se că o face împotriva voinței sale, dar că e silit <la aceasta> de nerecunoștința și cruzimea ungarilor”.

[Situația asediaților. Gritti e bolnav de friguri căpătate la Brașov și refuză să se îngrijească, afectat de tăcerea lui Zápolya, scîrbit de dezordinea și incuria din jurul său.]

⁴² *Auxiliares*. Pare să fie vorba aci de soldați unguri.

⁴³ *Sua familia*.

⁴⁴ *Gaza*.

⁴⁵ Despre Urban Batthyány vezi mai jos p. 254 caracterizarea autorului. Pentru alte amănunte vezi relația lui della Valle.

⁴⁶ Ioan Dóczy caracterizat de autor tot acolo. Pentru rolul său de instigator al uciderii lui Czibák vezi relația amintită. În registrul de socoteli al curții regelui Ludovic al II-lea publicat de I. Chr. Engel în *Monumenta Ungarica* aflăm un Fr. Dóczy, *procurator rei monetariae*, alături de N. Gerendi.

Mai se adăugau <la acestea> și neajunsuri de aprovizionare. Nu se îngrijiseră cei cărora li se poruncise sau în căderea cărora stătea <sarcina de a veghea la îndestularea cu hrană, furaj etc.> și nu se transportaseră la timp proviziile, se suferea din cauza lipsei de alimente, erau jefuite noaptea casele în care se bănuia că ar fi ceva grîne, iar guvernatorul striga în zadar să fie aduse <toate grînele> într-un <singur> loc și să fie distribuite deopotrivă fiecăruia. Căci începuseră toate să apuce calea spre răzvrătire. <Nimeni> nu voia să facă nimic: încă de atunci erau semne că oamenii plănuiau o trădare. Guvernatorul se plîngea că pentru cel mai mic prilej veneau la el și îl tulburau cu lucruri de care ar fi trebuit să se îngrijească <ei>⁴⁷ și că sau și-au pierdut orice însoflete, sau este <aci> ceva <încă și> mai rău.

[Despre „cei trei satrapi”: Dóczy, Batthyány, Fr. Dobó. Caracterizarea lor făcută de autor lui Gritti.]

p. 221 Urban <Batthyány> pe care l-ai făcut comandantul călărimii, nu știe să poruncească să se care o birnă <de lemn> pentru întărirea zidurilor. Ce face acel bou tăcut Dobó? Nu cumva socotește în minte cîtă pradă a făcut el din sare? ...

... Acel Midas: Ioan Dóczy, <e un> hoț și delapidator învederat, pe care nu-l întrec în rapacitate nici Harpia și nici furnicile din India ce se povestește că sînt mai ahtiate după aur, și nu l-ar sătura <nici> Dunărea dacă ar curge toată <plină> de aur, adîncă și lacomă Caribdă a banilor, pentru a cărui nelegiuiri te urăsc ungurii <pe tine>“ ... etc. [Încă de la Constantinopol îl sfătuisă să se înconjure de oameni vrednici ... // Șoaptele și uneltirile lor ... etc.]

[Autorul îl previne apoi de trădarea ungurilor. La întrebarea lui Gritti: „Ce să fac?” îl îndeamnă să fugă la Dunăre căci] „Moldoveanul în care te încredeai cel mai mult a trimis mari oști împotriva ta și îndeamnă pe unguri prin dese solii să ducă la capăt cele începute. Cel din Țara Românească îți este tie un dușman declarat”. [Ajutoarele ce ar fi să-i vină lui Gritti de la turci vor trebui să treacă prin Țara Românească și voievodul Vlad este hotărît să le oprească trecerea.]

[Trădarea orașenilor, Gritti e părăsit de ai săi.] „Singur Dobó a mai rămas poate, dar chiar și el a fugit mai apoi: toți ceilalți unguri, tovarășii noștri de arme, au încălecat și întocmai ca soldații puși pe jaf omorau pe toți turcii pe care puteau să-i găsească. [Secuii introduși în oraș pe poarta cea mică măcelăresc și jefuiesc.]

[Odiseea autorului]. Eu, cum nu aveam vreo puțină să-mi adun slugile, și se vedea că orice zăbavă apropiie și mai mult primejdia, iar timpul în goană nespusă nu îngăduia o chibzuială cumpănită, de teamă să nu se tragă asupra mea din cetățuie, mi-am căutat scăparea la Gaspar Perusich⁴⁸, dezertor și el a'

⁴⁷ Adică cei din imediata sa apropiere, așa-zișii „satrapi” caracterizați îndată de autor.

⁴⁸ Gasparum Perusiensem. Pentru alte amănunte vezi relația lui della Valle.

stăpînului său, singurul în care acesta se încredea mai mult ca în toți ceilalți, și căruia îi dăduse, mai ales prin stăruința mea, comanda a trei sute de călăreți, și îi încredințase pe fiul său Anton pe care îl iubea mai mult ca orice. // Nu știu din ce molipsire, sau de dragul vieții sau din zgîrcenie, și-a uitat de credința sa și de cinstea sa și și-a atras o veșnică ocară și s-a mînjit cu o pată în veci nepieritoare. Acesta, nu mult după aceea a fost luat⁴⁹ de prieteni și împreună cu caii și cu încărcăturile <lor> din prada pe care, în bună parte, o făcuseră slugile sale din bunurile stăpînului său, a fost salvat și dus de acolo pe cînd în zadar strigam să nu mă părăsească⁵⁰. Eu, care nu îmi pregătisem nici un fel de pază militară pentru asemenea întîmplări, m-am văzut părăsit, și deodată ca scos din minți, cum se întîmplă în cea mai mare desnădeje, mă reped prin acea poartă ce am spus că fusese forțată de unguri... peste tot locul zăceau leșurile trunchiate ale turcilor... etc. [El își schimbă hainele, iese din oraș, e prins de secui, gata să fie omorît pentru că neștiind să vorbească ungurește este bănuat a fi turc. Moldovenii îl cer ca să-l omoare... etc.]

Guvernatorul, cînd a văzut că e părăsit și trădat de unguri, și că nu poate să adune pe eniceri împreună într-o ceată, căci erau răspîndiți pe turnuri și ziduri, și se și vedea cum aleargă peste tot locul dușmanii, a hotărît să plece din oraș cu cei doi fii și cu puțini eniceri care erau din garda sa și cu cîteva slugi și a trimis răspuns moldovenilor că, dacă ei i-ar făgădui garantarea vieții lui și a fiilor săi, ar vrea să li se predea lor. Moldovenii au făgăduit⁵¹ și au întărit <făgăduiala> cu o scrisoare dată pentru guvernator și, după ce acesta a fost în puterea lor, l-au predat ungarilor ca să-l omoare, spunînd că ei nu pot să-l ucidă fiind legați cu jurămînt...

I s-a tăiat capul guvernatorului din porunca lui Francisc Kendi. <Capul> a fost trimis lui Petru voievodul, iar împotriva trupului s-au dezlănțuit după obiceiul barbarilor. I s-a tăiat pieptul și i s-a scos inima; au fost tăiate toate degetele de la mînă și de la picioare și trimise tuturor orașelor din Ungaria.

... Se spune că fiii⁵² au fost duși în Moldova și omorîți și ei din porunca voievodului...

⁴⁹ *Receptus*.

⁵⁰ Autorul mărturisește așadar că și el își părăsise stăpînul întocmai ca cel pe care îl condamnă așa de vehement.

⁵¹ Din context rezultă că această parte e reconstituită ulterior autorul nefiind martor la desfășurarea ei.

⁵² Anton și Petre Gritti. Autorul se ferește să facă vreo afirmație pozitivă asupra soartei lor, folosind formula vagă: *se spune*.

HANS DERNSCHWAM „DE HRADECZIN“

(1494—1568)

*

Hans Dernschwam s-a născut la Brix sau Brúx (azi Most) în Boemia dintr-o familie de patricieni cu blazon venită cu două generații mai înainte din satul Radesiĉ din Moravia. De aci vine denumirea de „Hradiezní“ sau „de Hradeczín“ adăugată la numele său. După studii la Leipzig, Viena și poate și Roma ajunge în serviciul primatului Ungariei, Thomas Bákokcz, în suita căruia călătorește când acesta e chemat la conciliul de la Lateran și numit mai apoi legat papal în Ungaria și sud-est, pe timp de trei ani pentru cruciada contra turcilor. Un moment chiar s-a crezut că el va fi ales ca succesor al lui Iuliu al II-lea, mort chiar atunci. Părăsind ulterior slujba cardinalului, Dernschwam se alătură învășatului Hieronim Balbi, tutorele tânărului rege minor Ludovic al II-lea al Ungariei. De aci a pornit probabil informația de mai târziu că Dernschwam ar fi fost „preceptorul unor principii“.

Prin 1518 ajunge poate mulțumită cunoașterii umaniștilor din cercul mecenilor Ioan și George Turzó, episcopi de Breslau și Olmütz, frați cu vestitul Alexius Turzó, fiul asociatului lui Iacob Fugger, să intre în importanta întreprindere de la „Neusohl“ (azi Bánska Bystrica)

unde se extrăgea și se prelucra un minereu de cupru foarte bogat în argint. În anul 1525 când se produce la Buda și în toată Ungaria agitația stîrnită de devalorizarea nemărturisită a monedei, de care sînt făcuți răspunzători Alexius Turzó împreună și cu Iacob Fugger — agitație întreținută și de partidul „naționalist” din Ungaria condus încă de atunci de Ioan Zápolya — Dernschwam se afla la factoria Fuggerilor din Buda în calitate de casier al directorului Hans Alber și a asistat la arestarea acestuia, precum și a colegului Iacob Hünlein. El a trimis de îndată să dea alarma directorului sucursalei de la „Neusohl” unde nu s-au mai găsit nici registrele și nici rezervele puse la adăpost mulțumită acestei diligențe. După confiscarea sancționată și de rege a tuturor bunurilor casei Fugger și ale casei Turzó, Iacob Fugger care fusese artizanul principal al alegerii lui Carol al V-lea în anul 1519 și care avea legături cu toți principii și regii din tabăra imperială îi mobilizează îndată în această împrejurare și se încheie în sfîrșit un compromis care are repercusiuni și asupra Transilvaniei. Regele cedează casei Fugger drept despăgubire exploatarea minelor de sare din Transilvania propriu-zisă în schimbul unei redevențe anuale socotită la o sumă fixă mult inferioară venitului provenind de acolo. Această învoială din anul 1526 nu a putut fi pusă în practică din cauza războiului dezastruos din acest an. După căderea regelui la Mohács (1526) Zápolya stăpînește Transilvania pînă după înfrîngerea sa de la Tokay (27 septembrie 1527) când cumpăna se îndreaptă în favoarea lui Ferdinand de Habsburg. Acesta la rîndul său se va impune în Transilvania pînă la prima jumătate a anului 1529 cînd intervenția turcească — mai mult morală în aceste locuri — și prezența foarte reală a lui Petru Rareș la Feldioara întorc din nou cumpăna în favoarea lui Zápolya. În răstimpul cît Transilvania a putut fi considerată ca intrînd definitiv sub conducerea lui Ferdinand I de Habsburg, a avut loc episodul instalării trimișilor casei Fugger la cămările de sare din Transilvania unde au funcționat 10 luni. Organizarea unei exploatare sistematice a acestui izvor de bogăție servea nu numai un interes bănesc al casei Fugger, ci și unul politic de cea mai mare importanță pentru sprijinirea lui Ferdinand. Lipsa de bani paraliza orice acțiune. (Vezi Schuler, G. *Reicherstorffer und seine Zeit* și G. Gündisch, *Die Siebenbürgische Unternehmung der Fugger*.) De altminteri chiar de a doua zi de la venirea lui Dernschwam în Transilvania el a putut să asiste la discuțiile de la adunarea obștească convocată la Aiud pentru a asculta cererile reprezentanților lui Ferdinand: contele de Nogarola și Ștefan Pemfflinger. Dar la cererile de sacrificii de tot felul ce li se comunicau, stările din Transilvania au răspuns rîspicat că nu pot face față, adăugînd îndemnul ca regele (Ferdinand) să se adreseze casei Fugger de la care avea de încasat redevența amintită. Dar pe lîngă faptul că acea redevență trebuia să rezulte din veniturile reale ale unei exploatare care nu fusese încă preluată de reprezentanții acestei case, însuși fondul de rulment trimis pentru acoperirea primelor cheltuieli fusese fujuit la trecerea convoiului respectiv pe la Baia de Criș, două săptămîni după pornirea primului convoi din care făcuse parte Dernschwam. În darea de seamă adresată de acesta la 16 august factorului Fuggerilor de la Buda, care era tot fostul său coleg Hünlein, el arăta străduințele sale pentru pedepsirea vinovaților și pentru recuperarea sau înlocuirea banilor. Problemele pe care avea să le îndepline erau multiple: asigurarea mijloacelor de exploatare și punerea bazelor unei noi organizații mai moderne după o cercetare prealabilă de aproape a diferitelor „obiceiuri” introduse în diferitele cămări de sare din Transilvania. Trebuia unificată măsura bolovanilor de sare care variaua după diferitele cămări și care existau la

toate sub două forme — sare mare „de căruță” și sare cam de patru ori mai mică „de luntre” Pe lângă adoptarea deocamdată a unui bolovan tip pentru sare, care urma să fie ceva mai mic decât cel de căruță de pînă atunci, urma să se hotărască dacă era nimerit să se păstreze mai departe și a doua măsură de bolovani de luntre. Trebuiau unificate condițiile de lucru în ocne. Trebuia pus capăt diferitelor abuzuri de la transportul pe apă a sării. Trebuia raționalizat personalul, renunțându-se la cel parazitar, cum era acel păzitor sau jude al malurilor „care jecmănea pe cei ce treceau cu sare oricît de legiuit fusese obținută”. Apoi trebuia selecționat personalul superior într-un sens care să convină și mai tîrziu casei Fugger. Trebuiau înlăturate o serie de abuzuri, rezultînd în bună parte din practicile introduse de diferiți comiți ai cămărilor de sare. Sînt semnalate cu filosofie abuzurile introduse în detrimentul tăietorilor și cu indignare cele în dauna regelui (recte, casa Fugger). Trebuia schimbat sistemul de recrutare al tăietorilor și al căraușilor, de o instabilitate și de o autonomie supărătoare. Trebuia găsită modalitatea de a-i face să renunțe la anumite „obiceiuri” admise în vremurile din urmă de a-și tăia sare pentru ei în mod nelimitat și aproape gratuit. Tot astfel trebuia curmat sistemul feudal al acordării de către rege a unor privilegii constînd în atribuirea gratuită anuală a unor cantități de sare unor beneficiari laici sau ținînd de biserică. Între rînduri se poate vedea că organizarea schițată avea în vedere ridicarea comerțului cu sare din Transilvania la un nivel internațional pe măsura extinderii rețelei de afaceri a casei Fugger. Din planul privind ridicarea de cămări anexe pentru transportul sării vedem că prelungirea celor două căi: a Someșului și a Mureșului se termină la Varazdin pentru aceasta din urmă și la granița Austriei (Eisenstadt), pentru cea dintîi. Într-un rînd chiar Dernschwam exclamă deschis că la încetarea conflictului (care împărțise Ungaria în două) și la redeschiderea căilor de pe Someș și Mureș se va putea vinde „afară” (adică scoasă din Transilvania) sarea la un preț mult sporit, întrucît pînă atunci nu a putut circula nimeni pe aci și nu exista nici un trafic al acestei țări cu lumea dinafară. Tot în vederea unei extinderi a comerțului, poate chiar în Țara Românească, analizează veștile pe care i le trimite în această privință Petru Haller al cărui negoț cu mirodenii îl ținea în legătură cu aceste locuri. Dar mai trebuiau găsite condiții de coexistență și conlucrare cu personalul existent la cămări și chiar cu comitele cămării de sare Marc Pemfflinger, șef recunoscut al sașilor din Sibiu și unul din sprijinitorii cei mai îndărătnici ai lui Ferdinand de Habsburg. Toate noile măsuri trebuiau luate de comun acord. Aparent raporturile erau foarte bune. Dar Dernschwam subliniază inconvenientul ofertei acestuia de a-i preda ca scont și împrumut anumite creanțe pentru sarea sa proprie și care s-ar putea ridica într-o lună la 2 000 de florini. Așadar nu acceptă această soluție și strecoară și oarecare îndoielă cu privire la temeiul acestui stoc al comitelui. Problema întreținerii lor împreună și a cheltuielilor comune e tot atît de spinoasă. Comitele cămării iubea fastul și circula întotdeauna cu o escortă de 30—40, ba chiar mai mulți însoțitori călare. Întreținerea trebuia să fie pe aceeași măsură. Însemna deci ca Dernschwam, la consumarea sumei ce o avea la dispoziție, să se încarce el personal cu întreținerea acestui coleg. Această problemă îl preocupă și în legătură cu gospodăria celorlalți slujbași ai cămării, în primul rînd ai celor aduși acum dinafara Transilvaniei (Stiria, Carintia, Buda etc.). Să pună toți bani împreună în acest scop? Dar să nu se nască gîlceavă. În sfîrșit un loc important e ocupat în raport de darea pe față a practicilor abuzive ale vechii și actualei conduceri. Se trec la socoteală și se plătesc sumele pentru

întreținerea slujbașilor de la conducere, dar aceștia pe urmă pun să li se dea întreținerea de la cămară. Se percep taxe abuzive. Se încarcă tăietorii la suta de bolovani cu un număr nejustificat de bolovani în plus *care nu li se plătesc*. Pentru a-i îmbuna apoi li se acordă sare la preț redus sau chiar gratuit, în mod nelimitat. Luntrele pe care se încarcă sarea, ajunse la locul de descărcare rămân pur și simplu acolo lăsate pe un preț derizoriu comitelui cămării, care trage de aci foloase însemnate. Cheia de boltă a noului sistem de organizare trebuie să fie „magulatorul”, care ținea contabilitatea sării tăiate. Pe lângă fiecare magulator trebuia neapărat pus un om al casei Fugger. Spiritul de bănuială reiese și din propunerea ca să fie lăsați oamenii regelui (adică echipa veche) să păzească sarea, pentru a nu fi implicați oamenii Fuggerilor în eventualele nereguli ce s-ar săvârși. În sfârșit pe lângă personalul nou adus dinafară, Dernschwam a început să mai recruteze alți 5 membri ai personalului superior, patru de la Sibiu, dintre care unul era înrudit prin alianță cu Nicolae Olahul și unul pripășit de la Cracovia. Toți aceștia trebuiau să cunoască cele trei limbi indispensabile aci: germana, ungara și româna. Tendința sa era de a împeștrii personalul de conducere pur unguresc cu elemente dinafară, luate probabil de la diferitele întreprinderi ale Fuggerilor din Stiria și Carintia, Boemia etc. și care, dacă nu cu totul germanice ca origine, erau totuși de formație germanică. Față de slujbașii unguri el păstrează o atitudine critică și uneori ironică. De pildă, față de subalternul sau adjunctul său Benedict Dwt. Condițiile atât de grele de muncă ale tăietorilor sînt constatate pur și simplu, fără vreo propunere concretă de îndreptare. Se poate oare vorbi de o preocupare socială manifestată în acest raport (cum afirmă editorul) pe baza doar a declarației urmînd după dezvăluirea abuzurilor în dauna tăietorilor: „Fiecare trebuie să știe pe ce leafă muncește”? Am crede că e mai degrabă reacția unui bun administrator decît a unui reformator social. Căci într-alt loc, pomenind de grevele tăietorilor la ivirea unui diferend cu conducerea, cu referire specială la ultima grevă provocată de procedurile „ungurești” ale adjunctului său, și subliniind solidaritatea dintre tăietori, numită de el „interdicție reciprocă” de a relua lucrul, el elaborează îndată un plan de viitor pentru neutralizarea și desființarea acestei legături dintre tăietori, așa cum s-a procedat și la „Neusohl” (Bánska Bystrica) probabil tot după instrucțiunile sale.

Despre români nu vorbește decît în legătură cu atacul dat transportului de bani trimis de casa Fugger. Acești români, iobagi ai lui Ștefan Báthory și Antonie de Losonț, șefi ai partidului lui Zápolya, fuseseră mînați de aceștia la acest atac în care și-au găsit moartea un slujbaș al Fuggerilor și un orășean din Brașov. Unul din români prins și supus unui interogatoriu, după metodele ce se pot închipui, mai înainte de a fi tras în țeapă, a desemnat pe nobilii instigatori. Dar acest fapt nu îl împiedică pe Dernschwam să stăruie fără încetare pentru luarea unor măsuri punitive contra românilor *care acum s-au întors din nou pe la casele lor, de unde într-o clipă se pot din nou refugia prin păduri!*

La 16 august cînd își trimitea raportul său Dernschwam nu luase încă în primire celelalte cămări de sare, ci numai pe cea principală de la Turda. Nu se cunosc celelalte rapoarte ale sale, care au trebuit totuși să existe în cele 10 luni de funcționare pînă la debandada care a urmat după înfrîngerea ferdinandiştilor la Feldioara (22 iunie 1529). Dernschwam, care a participat la această luptă, a reușit să fugă la Bistrița, de unde a putut scăpa înainte de predarea orașului oștilor moldovene, ajungînd în sfârșit la „Neusohl”. Ceilalți conducători ai

întreprinderii din Transilvania s-au risipit unii la Cluj, alții, împreună cu Paul Haller și Christopher List, s-au închis în orașul Sibiu, care a fost supus unui lung asediu întrerupt de armistițiul de la începutul anului 1551. În cursul fugii, slujbașii Fuggerilor, Paul Haller și Christopher List, au fost jefuiți de oamenii lui Pemfflinger! Îndată după încheierea armistițiului, este trimis Dernschwam la Sibiu de către casa Fugger pentru a scoate din oraș personalul întreprinderii refugiat acolo. Conform instrucțiilor plecarea trebuia efectuată într-o singură dată, în bloc, fățiș, pentru a nu stârni nemulțumirea orașenilor ce rămăneau în orașul scutit de hărțuiele doar trei luni. Cu prilejul venirii sale s-a gândit să încredințeze lui Christopher List, devenit prin căsătorie orașean al Sibiului, cămara din Ocna Sibiului, neocupată de dușmani, *pentru ca să nu și-o anexeze Marc Pemfflinger!* Dacă ulterior Zápolya o va da lui Gritti — numit de el tezaurar al Ungariei și care căpătase și ocnele din Maramureș — urma să se ajungă la o înțelegere cu el.

Raportul este de un interes nebănuț, atât pentru cunoașterea evenimentelor din Transilvania din acest moment, cât și pentru înfățișarea condițiilor de muncă din ocnele Transilvaniei. Textul său prezintă uneori unele obscurități, atât din cauza ortografiei, cât și a unei exprimări mai neobișnuite. El nu a fost folosit pînă acum. Mărturia sa ar putea completa lucrări ca cea a lui A. Dobosi, *Exploatarea ocnelor de sare din Transilvania în evul mediu* care utilizează pentru condițiile de muncă raportul comisarilor imperiali din 1552. Deși raportul lui Dernschwam analizează în primul rînd situația de la cămara din Turda, el este mai bogat în informații și sugestii decît raportul comisarilor care e mai amănunțit, dar mai impersonal și ai cărui autori au folosit pentru trecut și raportul din 1528. În anul 1546 Dernschwam se retrage din întreprinderea Fugger și se stabilește în posesiunea lui de lîngă Tyrnau. În anul 1553 se alătură spontan ambasadei solului imperial, trimis la Poartă, pe lîngă care rămîne doi ani. Jurnalul pe care l-a ținut în acel timp a fost publicat în 1923. În timpul șederii sale în Turcia, reușește să copieze la Ankara inscripția monumentului ridicat de Augustus, cunoscut sub numele de *Monumentum Ancyranum*. De altminteri în cursul diverselor sale călătorii s-a interesat de antichități și inscripții, întocmind chiar o culegere de inscripții romane din Transilvania și Ungaria rămasă în manuscris. Aplicarea sa pentru erudiție se vedește și în biblioteca pe care și-a adunat-o cuprinzînd un mare număr de incunabule italiene. La moartea sa, a fost achiziționată de Biblioteca imperială din Viena. Moare în anul 1568. De la el au rămas în manuscris o serie de rapoarte și scrisori adresate casei Fugger în intervalul 1525—1546 și păstrate în arhiva Fugger din Augsburg, din care a fost extras și raportul de față publicat de J. Strieder, *Ein Bericht des Fuggerschen Faktors Hans Dernschwam über den Siebenbürgener Salzbergbau um 1528*, în „Ungarische Jahrbücher”, t. XIII, 1933, p. 260 ș.u.

— Jurnalul călătoriei în Turcia editat sub titlul: *Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien 1553—1555* de Fr. Babinger în 1923 în *Studien zur Fuggergeschichte* (commentat de N. Iorga, *Encore un voyageur en Turquie au XVIe siècle: Dernschwam* în „Revue historique du sud-est européen”, X (1933), pp. 144—155.

— Manuscrisul inscripțiilor romane amintite mai sus (la Biblioteca Națională din Viena).

— Un manuscris de amintiri răzlețe redactat în 1563 — cînd era în vîrstă de 69 de ani — care se află în Arhiva de Stat de la Budapesta fondul Székel — și care a fost publicat de Iohan Christ. Engel în *Geschichte des Ungarischen Reiches und Nebenländer* I, Halle, 1797

p. 190 ș.u. Cuprinde între altele povestirea trăită a mișcării de la Buda contra lui Al. Turzó și Iacob Fugger din 1525.

— Inventarul cărților sale făcut de el în 1565, păstrat la Biblioteca Națională din Viena.

O medalie care îl reprezintă este reprodusă de G. Habich în *Die Medailleur des 16 ten Jahrhundert*, 1916.

De Dernschwam s-au ocupat atât arheologii și istoricii umanismului, cât și turcologii precum și economiștii care se interesau de vasta întreprindere Fugger. Vom cita lucrările cele mai importante, din care se pot constata mai ales raporturile lui Dernschwam cu Transilvania.

Textul raportului din 16 august 1528 a fost însoțit de editor de o scurtă introducere și comentat foarte curînd după aceea de Kurt Oberdorffer în:

— *Johannes Dernschwam* publicat în *Sudetendeutsche Lebensbilder*, Reichenberg, 1934, pp. 133—138. Acest autor mai publicase în anul precedent:

— *Hans Dernschwam der Bergman und humanist*, Nordwest-böhmen, 1933, apoi:

— *Zwei Reiseberichte H. Dernschwams*, în „Karpäthenland”, t. 5 (1935).

— *Hans Dernschwam* în *Lebensbilder a. d. Bayer. Schwaben*, I, 1952, pp. 229—45.

Dar analiza cea mai completă a raportului amintit a fost făcută de G. Gündisch în articolul *Die Siebenbürgische Unternehmung der Fugger*, publicat în *Omagiul lui I. Lupaș*, București, 1943.

Pentru biografia lui Dernschwam vezi Fr. Babinger, *op. cit.* (1923), precum și articolul aceluiași autor *Der mährische Humanist Stephan Taurinus und sein Kreis*, în „Südost-Forschungen”, t. 13, 1954.

Un articol despre biblioteca lui Dernschwam a publicat Berlász Jenő, *Dernschwam János könyvtára. A hazai humanizmus történetéhez*, Budapeșt, 1964, 50 p. O dare de seamă a lui Kurt Oberdorffer a apărut în „Südost-Forschungen”, t. XXIV (1965), 302—304. Același autor a întocmit prezentarea din *Neue deutsche Biographie*, III, Berlin, 1957, p. 609 (*Hans Dernschwam de Hradiczin*) cu o bibliografie necompletă din care lipsește articolul de bază al lui G. Gündisch citat de noi mai sus.

Pentru o privire de ansamblu a vastelor întreprinderi ale casei Fugger vezi și Léon Schick, *Un grand homme d'affaires au début du XVIe siècle*, Jacob Fugger, Paris 1957.

RAPORTUL PRIVIND EXPLOATAREA SALINELOR DIN TRANSILVANIA¹

1528

Laudă lui Dumnezeu². 1528 din ziua de³ 16
august din Turda⁴ — după-amiază.

p. 254

Cu întregul meu devotament supus. Iubite⁵ . . . Iacob Hunli!

În ziua de întâi din această lună⁶ v-am trimis prin Ștefan Pemfflinger⁷ o scrisoare. Sper că ați primit-o cu bine. Am sosit în 2 ale zisei <luni> cu domnul Marc Pemfflinger⁸ <venind> de la Alba Iulia⁹ încoace la Turda la prima cămară

¹ Traducerea s-a făcut după textul german *Ein Bericht... über den Siebenbürgener Salzbergbau um 1528* publicat de J. Strieder în „Ungarische Jahrbücher”, XIII/1933, pp. 260—290.

² *Laus Deo*.

³ *Adi*, formulă uzitată mai ales în actele negustorești din secolele XV—XVII.

⁴ *Tornberg*.

⁵ Rămas nedescifrat de editor.

⁶ *Adi primo detto*.

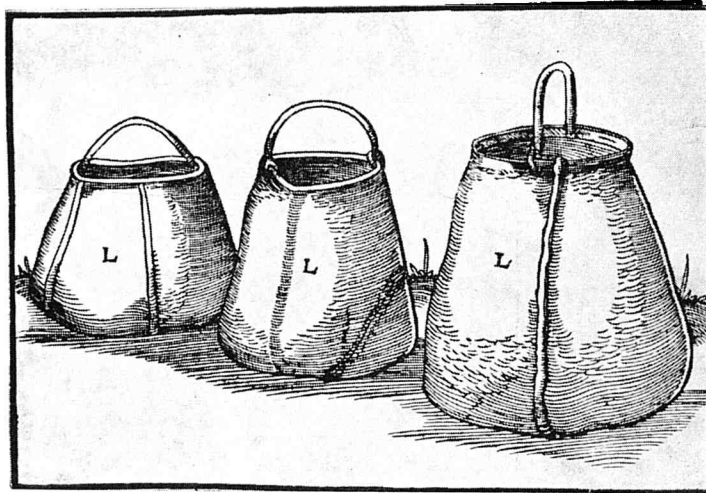
⁷ Vezi Max Jansen, *Iacob Fugger der Reiche*, p. 187. Din 1525 a fost în slujba lui Ferdinand.

⁸ Numit peste tot în text Marks = Markus (Marc).

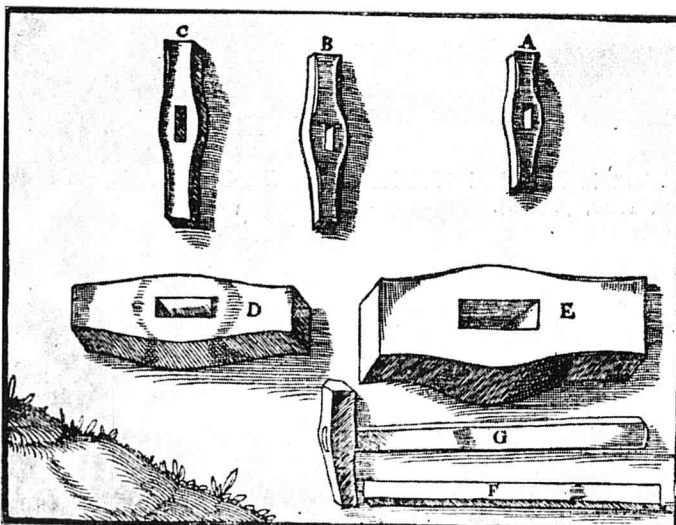
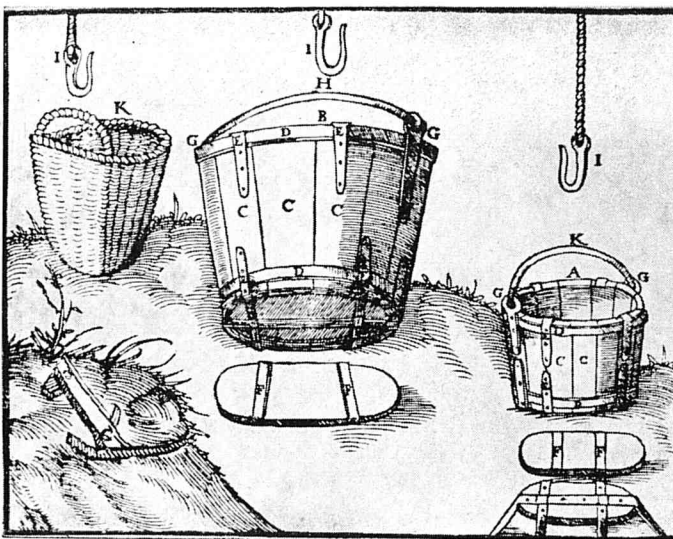
⁹ *Weyssenburg*.

Exploatare minieră în secolul al XVI-lea (desen din Georgius Agricola, *De re metallica*, Basel, 1530, p. 213).

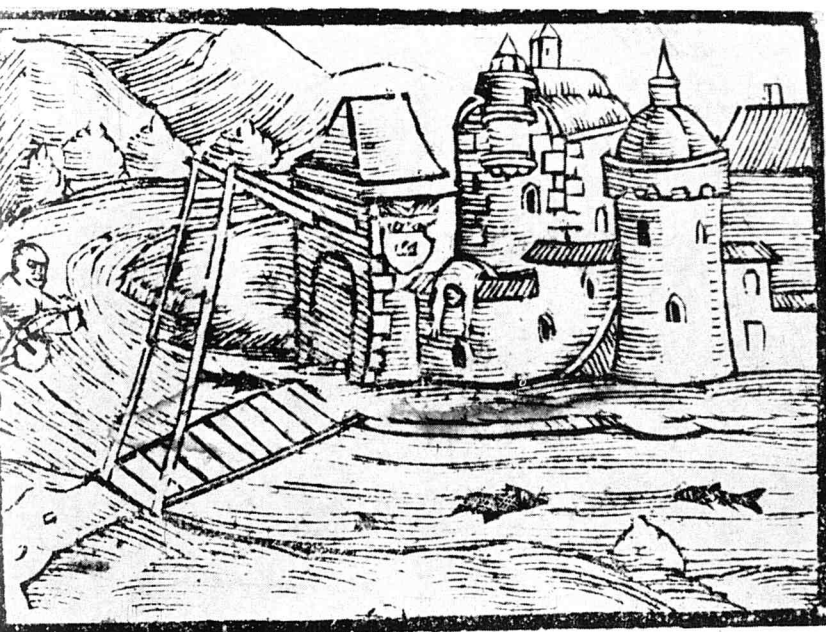
Instrumente de minerit
(vîrtej, burdufuri și
ciocane) (desene din
De re metalica, p. 123,
150, 154).

Vedere a pasului Turnu Roșu (miniatură din *Cosmographia* lui Sebastian Münster, ed. Basel, 1598, p. 1262).

Miner transilvănean (miniatură din *Cosmographia* lui Sebastian Münster, ed. Basel, 1598, p. 1264).

Petru Rareș (detaliu după fresca de la mănăstirea Râșca, reprodusă de N. Lorga, *Domnii români după portrete și fresce contemporane*, pl. 44).

pentru a-mi fi predată¹⁰ — așa cum veți afla. Înainte de toate el trebuia să ducă negocieri cu tăietorii de sare privind mărimea bolovanilor de sare ca să taie sarea într-o altă formă și mărime. Și în ziua de luni după data de 3 ale acestei <luni — august>, să pună să se facă încercarea și să se taie cîtiva <bolovani> după această <nouă> măsură și cu tăietorii nu s-a discutat nimic despre cît trebuie să li se dea la suta <de bolovani>, voind mai întîi să se ducă tezaurului¹¹ <proba de noua> măsură cînd se va fi înțeles cu tăietorii. Apoi a vrut să se înțeleagă cu căraușii și cu luntrașii¹². Căci mai înainte ei au cărat sarea, mică iar sarea „de căruță”¹³ care era în blocuri mari a fost vîndută aici la cămară. Sarea de acum va fi ceva mai mică // decît cum a fost pînă acum, „sarea de căruță”. Cu tăietorii ar fi trebuit să se ducă tratative mai întîi. Aceștia au fost în mare dezordine din cauza împrejurărilor vremurilor de acum ca și mai înainte. De aceea el nu a putut să discute nimic cu ei. Mai înainte de toate este obiceiul la tăietorii de sare ca atunci cînd sînt primiți la lucru¹⁴... să li se dăruiască drept confirmare fiecăruia din ei 9 coți de postav Trautner¹⁵ pentru o haină. După aceea el este obligat să lucreze un an întreg. Dar acest lucru nu li s-a dat, și ca urmare nu au putut fi determinați cu vorba să reia lucrul și au fost foarte nerăbdători și au strigat după postav.

p. 265

Cel ce poate avea de lucru în altă parte nu lucrează bucuros în ocne, și astfel ei s-au angajat în acest anotimp la seceriș, la strînsul bucatelor sau la cositul fînului.

Deci trebuie așteptat în privința negocierii cu ei pînă ce se va comanda postavul pentru ca să nu mai aibă nici un pretext după aceea.

Altminteri el¹⁶ a arătat unde anume să se construiască o magazie pentru sare¹⁷ și a ordonat să se comande lemne pentru aceasta și a trimis după postav la Cluj. Apoi a plecat în grabă la o consfătuire obștească¹⁸ pe care o aveau secuii¹⁹ la Tg. Mureș²⁰ la șase mile de aici, unde trebuia să vină și episcopul²¹,

¹⁰ *Eingeben* — übergeben. — N. Ed.

¹¹ Nicolae Gerendi episcop de Transilvania și tezaurar al regatului sub Ferdinand. În timpul luptelor pentru Transilvania au fost doi episcopi rivali ai Transilvaniei, Zápolya numind un episcop, pe Statilius și Ferdinand pe Nicolae Gerendi.

¹² *Schiefflevten*.

¹³ *Wagensaltz*, adică sare tăiată în bolovani mari, spre deosebire de *Schiffssaltz*, sarea ce se transportă cu luntrea și care e simțitor mai mică.

¹⁴ Editorul a omis un pasaj socotit de el indescifrabil și fără importanță.

¹⁵ Varietate de postav numită în alte locuri Trautner.

¹⁶ Desigur Marc Pemfflinger. — N. Ed.

¹⁷ *Salczhutten*.

¹⁸ *Ein landtsprach*.

¹⁹ *Die Zekell*.

²⁰ *Wasserbell*.

²¹ Nicolae Gerendi, amintit mai sus.

apoi în 4 ale acestei <luni> a plecat de aici la Sibiu, la 9 mile de aici, și adunarea obștească²² este în ziua de 9 ale acesteia. De cum se va termina adunarea obștească, el vrea să vină de îndată din nou aici, să rezolve toate problemele și să plece cu mine la celelalte cămări. Între timp eu am comandat din Cluj postavul, anume 50 de bucăți de Trautner și de altele cu 7 1/4 florini bucata, tot postavul care era acolo. În întreaga Transilvanie nu se mai poate face rost de postav. Face în total 360 de florini. 64 de dinari în monedă²³.

Iobst Enser sluga lui Iorg Eysler din Pesta a făcut o plată pentru mine la Cluj în aur în valoare de 112 dinari. Pentru aceasta i-am trimis o scrisoare de credit²⁴ așa cum se poate vedea din copia anexată. În total face 322 de florini în aur, pe care să-i plătiți în răstimp de 14 zile după primirea acelei scrisori numitului domn Jorg Eysler din Buda, și anume sau în aur sau <socotind> guldenul de aur la 12 β. La acest lucru am fost minat acum de nevoie²⁵.

La această ocnă (Turda) nu mi s-a predat ca rest nici un bolovan de sare și nici nu se afla acolo nimic. Cîteva zile nu au lucrat mai mult de 5 tăietori²⁶.

p. 266 Eu am lăsat deocamdată să se facă fîn și să se cosească fînețele care aparțin curții cămării. Au mai fost așteptați și domnii²⁷ și între timp tăiau sare pentru ei; cît de mare va fi fost neregula veți afla mai încolo.

Cînd va veni încoace domnul Marc²⁸, va mai avea de lucru 3—4 zile pînă să le pună pe toate în ordine și aceasta se va extinde acuma mult și asupra celorlalte cămări. Așadar fug din mîini banii unul cîte unul²⁹; mai înainte ca să intrăm în posesiunea tuturor se vor fi consumat 600 de florini. Dar aceasta trebuie să se întîmple, căci pe domnul Marc trebuie să-l întrețin și cu hrană acolo unde va merge acuma împreună cu mine la cămări, sau unde va zăbovi pe la cămări, căci el mai vrea să călătorească și cu toată cîntea, cu 30, 40 de însoțitori călare³⁰, sau <chiar> mai mulți. Tezaurarul³¹ mi-a vorbit și despre aceasta: că nu va putea fi vorba de așa ceva³² pînă ce nu s-ar lua în primire³³ (?) și s-ar

²² Landtag.

²³ Pentru deosebirea dintre guldenii în aur și în monedă, vezi J. Strieder, *Die Inventur der Firma Fugger aus dem Jahre 1527*, Tübingen, 1905, p. 27 ș.u. — N. Ed.

²⁴ Ein offen priefli.

²⁵ Gedrungen worden.

²⁶ Uber 5 Hewer.

²⁷ Es hot auch auff die heren gewartt. Editorul propune tălmăcirea „Es war zeit dass wieder ein Herr Salzbergwerke dort auftrat”. Din context se vede mai departe că în raport „die Herren” desemnează pe reprezentanții Fuggerilor, vezi p. 341, n. 206.

²⁸ Herr Marx = Marc Pemfflinger. În același fel vestitul Lukas Hirscher este numit în cronică Ostermayer: Lux.

²⁹ Bei aintzing . . . ehe wir alle in die posses khomen.

³⁰ Mit ein Ros 30, 40 oder mer.

³¹ Der Schatzmeister = N. Gerendi, amintit mai sus, și nu Pemfflinger, cum sugerează editorul în notă.

³² Es kundt an das nicht gesein.

³³ Bys man sy einnem (einnehm).

face o rînduială; de aceea deocamdată să ne întreținem cum vom putea pînă se va vedea ce se mai ivește³⁴ (?). Așa cum văd eu cămările aci, cei 2 000 de florini nu vor ține nici 14 zile, ori va trebui să iau asupra mea <cheltuiala> și să-<l> ospățez cu mare pagubă <pentru mine>.

Cămările sînt toate pustii și nu se află nimic din cele necesare aci și nu se poate căpăta nimic aci. Toate lucrurile de care e nevoie trebuie poruncite din alte locuri. Cămările trebuie conduse cu aceeași autoritate și ordine ca orice altă exploatare minieră.

La Turda noi ducem lipsă de vîrteje, cai, căpestre, frînghii, fier, oțel, seu, funii mari pentru vîrteje, fîn, lemne, cărbune, piei de bou și altele de acestea.

Lucruri de acestea nu se găsesc de loc. Fără³⁵ ele nu se poate, și deci trebuie să mai socotim că se vor cumpăra cu preț îndoit, și în același timp atunci cînd alergi la piață cu un ban³⁶ care nu împușcă nimic³⁷, trebuie să cumperi toate lucrurile la timpul lor, dar acum, cînd nu este absolut nimic la îndemînă este totul <de făcut> la timp nepotrivit³⁸. Și în ceea ce privește suma la care se ridică munca, cheltuielile și întreținerea, trebuie să <o ai și să> o porți zilnic cu tine.

Așa cum v-am scris în ultima scrisoare domnul Marc vrea să mă lase pe mine să încasez banii pentru sarea sa, care se va putea ridica într-o lună la aproximativ 2 000 de florini. Așa cum văd eu lucrurile, nu mă voi putea lăsa pe această nădejde. Puteți fi încredințat că acum, întrucît nu e de jur împrejurul întregii Transilvanii nici un drum liber și în toate locurile se află trupe, nici un țăran nu va putea veni aici cu căruța. Ei au un drum lung pînă aici. Eu nu am văzut încă nici unul <venind> la cămară. Așa va fi pesemne în toate cămările celelalte.

Pe împrumutul și acontul lui Marc nu pot să mă bizui și deci după socote-lile mele aș putea fi ținut în loc³⁹. Apoi⁴⁰ nu am bani gata. Restul de sare trebuie să fi fost o consolare a sa⁴¹ pe care eu nu mă pot bizui. Va mai trece mult timp pînă ce va fi vîndut acest rest de sare și va fi transformat în bani. Aflați deci: la Dej⁴² are cea mai mare cantitate de sare; o sare mică de luntre care nu se vinde aici în țară și nici nu se cumpără, ci se transportă afară cu luntrele pentru rege.

p. 267

³⁴ *Was auffging.*

³⁵ *An* = ohne.

³⁶ *Pfenning.*

³⁷ *Das nichts erscheust.*

³⁸ Adică plătind mai mult. Textul e destul de confuz.

³⁹ *Gesäumt werden.*

⁴⁰ *Vernim* = fernhin (?).

⁴¹ *Tröstung.* (Adică doar o făgăduială liniștitoare?).

⁴² *Deesch.*

Odinioară regele plătea pe slujbași în felul acesta, că le dădea o sută de bolovani de sare în schimbul a 5 florini. Astfel de sare se spune că se află acum încărcată pe luntre la Dej și din cauza tulburărilor nu a putut fi transportată. De aici se plătește pentru transportul pînă la Szolnok⁴³ <situat> cam la 16 mile de Buda după cum am fost înștiințat, o sumă de 46 de florini pentru 10 000 de bucăți. Dar se ivesc multe pagube pînă ce ies luntrele afară, ba se pierde din sare sau se mai sparg luntrele și se duce sarea la fund. Dar acest lucru trebuie să-l obțineți de la domnul Marc ca să vă predea acea sare transportată afară pe propriul său risc. Acest lucru îl veți hotărî cu domnul Ștefan Pemfflinger cu care veți negocia în privința aceasta. Dumneavoastră nu veți putea să dați sarea măruntă pe 5 florini. Așa că regele⁴⁴ va trebui să fixeze pentru slujbașii săi un preț care să rămînă apoi valabil. Poate că ar putea să valoreze și 5 florini, pentru că va fi puțină sare <acolo> afară; însă nu ar fi bine din cauza gălăgiei care s-ar face. Ar mai fi și o altă soluție dacă ați primi aici numai sarea de căruță, atît cantitatea ce se află precum și aceea care se vinde zilnic. Să încasăm deci noi banii, iar sarea de luntre să v-o livreze el afară pe propria sa cheltuială și risc întocmai ca și cum ar vinde-o el afară. Iar dacă ar veni acum de la oficiul comiților de cămară⁴⁵, va trebui să cheltuiți și cu întreținerea slugilor sale tot timpul pînă ce va fi vîndută sarea și pe deasupra s-ar mai putea să aveți și alte pierderi de acolo. Și acest punct trebuie să-l discutați cu domnul Ștefan.

Faptul că primiți sarea se face doar dintr-o singură considerație⁴⁶ // ca să aveți aici bani și să nu fiți stingheriți.

Dacă ați dori să scăpați repede de sarea mică <ce se află> acolo afară, să vă ajute la aceasta cămara; în ceea ce privește banii pe care trebuie să-i scoateți afară în anul viitor, nu veți reuși să ajungeți a fi singurul care să dețineți sare și să o puteți vinde cu bani, așa cum veți afla mai tîrziu. Restanțele el le socotește tot ca bani gata, adică datoria (= creanța) pentru sarea care a fost scoasă afară. Pentru aceasta ar trebui mai întîi să trimitem <la datornici> ca să-i somăm, și pentru aceasta s-ar cheltui de asemenea bani.

El mi-a oferit să mi le predea, eu am găsit un pretext pentru a nu primi nici o datorie.

p. 268 Cît se va cheltui într-o săptămînă nu pot încă ști exact. În prima săptămînă s-au cheltuit în total 110 florini, dinari. Dar încă nu s-a // început de loc treaba⁴⁷. De aceea nu pot să fac vreo evaluare, căci nu este în ființă nici cea mai mică rezervă sau inventar.

⁴³ Szolnok.

⁴⁴ Ferdinand de Habsburg.

⁴⁵ *Kammergraffen-ampt.*

⁴⁶ *Wegen eins ansehen.*

⁴⁷ *Kain anfang zum Handel.*

În primul rînd am comandat de la Cluj o frînghie de 160 de stînjeni⁴⁸ a 4 stînjeni la un florin și încă alte frînghii pentru puțurile de mină. De asemenea e nevoie la toate cămările de asemenea frînghii pentru vîrtejuri, și trebuie ca toate cămările să aibă o frînghie la îndemîină și alte rezerve necesare de care e nevoie zilnic.

Cum veți aduce aici bani? Eu nu știu nici o cale <sigură>. Drumul prin Baia de Criș⁴⁹, unde s-a întîmplat paguba⁵⁰, nu este prea sigur. Românii⁵¹, care au făcut paguba, abia de acum se vor porni mai rău pentru că nu sînt pedepsiți.

Dacă vreți să vă încumetați să mergeți pe acest drum trebuie să-l străbateți năvalnic călare și să aveți alături o căruță cu oiștea și cu roțile legate în fier, chiar dacă drumul pe la Oradea⁵² ar fi deschis; totuși cum nu a fost de mult folosit ar fi primejdie și pe aici; apoi și pe această cale sînt români. Așa de mult se pradă acum în război⁵³, încît pe drumuri vor fi tot felul de oameni. A rămîne atîta vreme fără numerar⁵⁴ va pricinui mari pagube. Pe drumul de la Baia de Criș îl veți putea aduce înapoi, cel mai bine dacă veți lua cîțiva slujitori de la cămară, care să vă însoțească și să aibă scrisori către unii castelani⁵⁵ și nobili. Dacă însă vi se pare mai bine ca să fie însoțită căruța de un număr de călăreți care să vină direct de la Buda înapoi, nu se va face atîta vîlvă. Castelanii înșiși poartă vina aceasta, așa cum a spus-o un român, care a fost tras în țeapă <zicînd> că au făcut-o la porunca contelui Losonczy⁵⁶. Mărturisirea aceasta o are judele de Brașov⁵⁷ <precum> și cei din Baia de Criș, copia ei mi-o va aduce și mie Paul Haller⁵⁸; vreau s-o trimit de aci cu primul prilej în afară și să fie tradusă în limba latină.

Aveți mai jos un raport despre ocna din Turda⁵⁹, despre situația ei, despre obiceiuri, despre calea pe care se poate scoate și modul cum se transportă

⁴⁸ *Lachtern.*

⁴⁹ *Altenberg.*

⁵⁰ Este vorba de acțiunea românilor de pe teritoriul cetăților Pîncota și Sebeș făcută din îndemnul castelanului local antiferdinandist. Vezi mai jos p. 294 și la Gündisch, *Die siebenbürgische Unternehmung der Fugger*, în *Omagiul lui I. Lupaș*, București, 1943.

⁵¹ *Die Walachen.*

⁵² *Waradein.*

⁵³ *So bewitt man itzund auff in Krig.* E vorba de lupta dintre Ferdinand și Zápolya.

⁵⁴ *So lang ane Vorlag zusein.* Vorlag = Kapital. — *N. Ed.*

⁵⁵ *Eurggraffen.*

⁵⁶ Antonie Losonczy și Ștefan Báthory erau stăpîinii românilor iobagi mînați de ei la săvîrșirea atacului amintit.

⁵⁷ *Richter von Kron* (= Lukas Hirscher, jude al Brașovului 1527—1541). Amestecul judelui de Brașov se datorește faptului că în convoiul atacat și jefuit se aflau și negustorii brașoveni care se înapoiau de la Praga. Au fost uciși atunci un brașovean, precum și un funcționar al Fuggerilor.

⁵⁸ Frate cu Petru Haller, venit cu transportul cu pricina. A murit la 14 noiembrie 1530 în timpul asediului Sibiului.

⁵⁹ *Thorn.*

p. 269 <sarea> în afară, despre unele funcții, despre cum se vinde sarea și cum se ține contabilitatea sa. Și aceasta trebuie să o știe domnii⁶⁰. Deocamdată în grabă am întrebat în jurul meu, dar mai este mult de adăugat⁶¹, cu timpul vreau chiar să le strâng într-o cărticică despre această ocnă și alte ocne din Transilvania. În primul rînd la Turda⁶² <este> o casă goală, în care nu se află nimic și care e cu ușile și încuietorile în stare proastă, alături de ea este un grajd nou de zid pentru 100 de cai, pe care l-a ridicat Iacob Tornali⁶³. //

De asemenea la Turda se află una din cele mai bune ocne de la care se poate exploata sare din Transilvania; are sare bună, tare, albă. Tot acolo sînt acum două mine, care sînt în lucru, sînt așezate foarte aproape una de alta, la vreo 30 de pași și fiecare ocnă are 3 puțuri de mină dispuse în triunghi și la o depărtare unul de altul de un stîngen aflîndu-se pe o colină mică „an einer leyten”⁶⁴.

Mina mai mare și mai spațioasă are aproximativ mai bine de 70 de stîngeni adîncime iar mina mai mică are cam 30 de stîngeni. Mina mai mare are un vîrtej acoperit cu 2 cai cu care se aduce zilnic la suprafață sarea pe care o taie tăietorii, de asemenea și mărunțișul⁶⁵, adică așchiile care sar la cioplire, precum și apa. În celălalt puț de mină tăietorii coboară pe niște scări. În cel de-al treilea este coborît cu ajutorul unui vîrtej manual un cazan mare de aramă în care este foc: aceasta din cauza duhoriilor.

Aceste mine și vîrtejuri sînt toate fără schelărie și fără acoperiș. Lucrătorii zilieri trebuie de aceea să lucreze cu toții în ploaie. Minele au doar puțuri și nu și galerii. Aceasta face, ca să nu fie multă apă, măcar că zilnic se scot cîteva burdufuri⁶⁶. Apa pătrunde în puțuri doar deasupra sării. Sub sare nu se mai află apă. Minele sînt la fund foarte netede, căci jos se lucrează în adîncime și în lături așa încît sus rămîne ca o boltă.

În mina cea mare se spune că ar fi mari cantități de mărunțiș, adică resturi de sare fărîmată, care s-a adunat încă de acum un an sub Tornali și care împiedică mersul lucrărilor și trebuie să se scoată afară.

Approape de ocnele celelalte se mai află una la o depărtare de o bătaie de arbaletă de celelalte, situată tot „an der leyten”. Are două puțuri și are o adîncime de vreo 18 stîngeni. La unul din acestea se află un vîrtej de cai neacoperit. În celălalt, tăietorii intră și ies pe scări. A fost părăsit acum un an sub Iacob Tornali în timpurile de neliniște. Aici se vede apa ca într-o fîntînă

⁶⁰ Conducerea casei Fugger.

⁶¹ *Hott noch vyl anhangs.*

⁶² *Tornberg.*

⁶³ Fost tezaurar al regelui, fost comite al cămărilor de sare în anul precedent.

⁶⁴ *An ainer leyten.* Oare pe un dîmb?

⁶⁵ *Mille.*

⁶⁶ *Bulgen* — găleți sau burdufuri de piele folosite în mine.

și se spune că pe întregul fund al minei ea ar avea o adîncime cît un stat de om. Se spune că ar fi în aceste ocne sare albă de bună calitate. Tăietorii intrau și ei bucuroși în această mină părăsită. Li s-a părut lor⁶⁷ că e prea multă apă, de care ei ar fi putut să scape mai adăugînd încă doi cai la ceilalți.

Apoi mai este la ocne o mică forjă de fier dărăpănată, în care abia te poți mișca. Mai este un grajd prost de lemn lipit⁶⁸, acoperit cu stuf și pleavă și niște resturi⁶⁹ (?) de la 6 vîrtejuri de cai. Mai este o căsuță în care stă magul-torul cu argații săi.

Pentru ocnă e nevoie ca să se aibă la îndemînă zilnic lemne mici și uscate care sînt coborîte în puțuri.

Aceste ocne se află în afara orașului Turda pe un munte⁷⁰ lung, lat, pleșuv, ceva mai înalt decît cel pe care e așezat orașul <lîngă> un deal cu vii aflat la o distanță aproximativ egală cu cea dintre Buda și Buda veche.

Pe lîngă oraș curge o apă tot atît de mare cum este rîul Gran la „Neusohl”⁷¹; se cheamă „Aranyasch”⁷² pe ungurește și Guldin pe nemțește⁷³. Lîngă ocne, unde ar fi mare nevoie de ele, nu se află nicăieri vreo baracă pentru sarea, care zace deci sub cerul liber <expusă> la ploaie și la furtuni, așa încît adesea se strică și se topește multă sare, făcîndu-se astfel o mare pagubă.

Cu toate că e nevoie să se facă bărci pe lîngă ocne, totuși înainte de toate este mai judicios⁷⁴ să se construiască o magazie sau un șopron mare lîngă apa Arieșului, dar care să fie destul de solidă și la o depărtare de ocnă ca cea dintre Buda și Buda veche. Aici să fie transportată sarea, așa cum se obișnuia și mai înainte, cînd se aducea sarea destinată a fi trimisă în afară pînă jos la această apă, unde <acum> o lasă acoperită cu paie pînă ce-i vine timpul a fi trimisă, dar de multe ori este stricată de ploaie. Apa dulce topește sarea mai mult decît cea sărată.

Și căraușii de aici, care aveau boi sau cai, au fost mînați la această treabă. Ei au transportat sarea de la ocne pînă la apă, și anume un „tumen”⁷⁵, adică 10 000 de bucăți de sare mică pentru luntre cu 2 florini. Nu s-a exportat nici un alt fel de sare pentru rege decît „sare de luntre” iar cea mare s-a vîndut

p. 270

⁶⁷ Este o critică la adresa conducerii din anul precedent în fruntea căreia se afla Iacob Tornali.

⁶⁸ *Auffgelaimten Hölzerei* (adică lemn lipit cu lut).

⁶⁹ *Umbschutt*.

⁷⁰ *Gepyrig*.

⁷¹ Celebră localitate minieră din regatul Ungariei, azi Bánska Bistriča în R. S. Cehoslovacă.

⁷² = Arieșul.

⁷³ = De aur — traducerea numelui unguresc.

⁷⁴ *Ist aller rotth* (= rat).

⁷⁵ În raportul comisarilor imperiali din anul 1552 se folosește cuvîntul de *terminus*, *Hurmuzaki*, II/4, p. 711 ș.u.

aici. Sarea de acum este mai mare, de aceea trebuie să se facă o tocmeală nouă cu fiecare pentru plata tăiatului, a cărăturii și a transportului pe apă.

Cînd se va stabili forma și dimensiunea, voi trimite îndată o probă de mărime.

După aceea au fost iar mînați la treabă căraușii de aici și din întregul district, care au încărcat sarea de partea aceasta a rîului Arieș și au cărat-o peste apă într-un sat situat la o depărtare de 2 mile de Turda numit Decea⁷⁶, au dus-o la malul rîului Mureș⁷⁷ și au descărcat-o chiar acolo. De aici s-a plătit prețul pentru cărătură de 8 dinari pentru o sută de bucăți sau 8 florini pentru un „tumen“, adică 10 000 de bucăți.

Rîul Arieș se varsă în rîul Mureș în dreptul unei reședințe nobiliare și al unui sat numit Ciuciu⁷⁸, ale lui Ștefan Tomori⁷⁹, fostul vicevoievod.

Sarea trebuie transportată de la Turda la Decea cu căruța pentru că Arieșul curge aici foarte repede și are multe cotituri. Acolo la Decea ar trebui să se ridice de asemenea o magazie mare, în care să se depoziteze sarea, ca să nu fie furată și să nu fie stricată de ploaie. Căci acolo adesea trebuie să stea mai mult timp, pînă ce se umflă apele primăvara și se topecs zăpezile; de aceea este nevoie de aceasta <magazie>.

p. 271 Se pare că apa nu se umflă decît la 3—4 ani iar odinioară <se umfla> în fiecare an. Toamna nu se trimite sare în afară, căci apele nu cresc. De aceea nu veți putea să faceți aci o cămară anexă⁸⁰. Dacă ar veni cărauși, atunci am vinde cît am dori. La Turda se construiesc luntrele pentru transportul sării, luntre mari și mijlocii de același fel și formă ca plutele foarte mari. Acestea sînt transportate apoi de aici pe Arieș⁸¹ pînă la Decea pe Mureș. Ele sînt proprietatea turdenilor și a altor oameni. Luntrele mari transportă fiecare pînă la 2 „tumene“ de sare mică. Acei care posedă luntre <de acestea> și-și cîștigă traiul cu ele, se numesc „celeriști“. Se pare că sînt mulți la număr.

Și cînd regele vrea să-și ducă de aci sarea sa, ei trebuie să iasă cu toții și atunci se ridică numărul lor la o sută. Altminteri mai sînt și bărci mai mici, ca bărcile din Pesta <și care> se numesc „koczy“⁸². Pe acestea își transportă, fiecare pentru sine, sarea de la Decea. După Paști, cînd încep apele Mureșului să crească, atunci mai ales se încarcă toate luntrele de la Decea, care ies din Transilvania și pornesc spre cămările anexe dinafară. Mai înainte trebuie trase afară <din albie> toate trunchiurile de-a lungul parcursului.

⁷⁶ Decze.

⁷⁷ Marusch.

⁷⁸ Zucsch.

⁷⁹ Vicevoievod al Transilvaniei 1523—1526.

⁸⁰ Beykhamer.

⁸¹ Sînt trimise goale spre a fi încărcate la Decea.

⁸² După numirea ungurească.

Mai întâi se merge la Vințul de Jos⁸³ și Vurpăr⁸⁴, se numără 5 mile pe uscat de la Decea. Acestea sînt două mici târguri germane situate față în față ca Buda în fața Pestei. Voievodul „Ianus“, acum izgonit⁸⁵, le-a dat în schimb nu de mult lui Radu Vodă⁸⁶ din Țara Românească⁸⁷, primind pentru acestea un castel⁸⁸ în Țara Românească.

Mai departe se trece pe lîngă un castel, în care își are reședința voievodul Transilvaniei; e numit Deva⁸⁹, pe nemțește Diemrich⁹⁰, aparține țării. Apoi mai jos pe lîngă un castel numit Varadia⁹¹, apoi pe lîngă <un castel> Șoimoș⁹² și după aceasta la Lipova⁹³ un castel și târg, amîndouă foste proprietăți ale contelei Jorgen, acum ale lui „Radicz“⁹⁴. Aici este prima cămară; se socotește 17 mile de la Vințul de Jos la vale, iar pe uscat 24 de mile de la Turda. Timișoara⁹⁵ nu este departe de Lipova. Apoi urmează drumul mai departe pe apele Mureșului ieșind de la Lipova pe lîngă un târgușor numit Arad⁹⁶, unde sînt „franciscani Zocolanți și canonici“⁹⁷. Mai departe la Pecica⁹⁸, un castel al lui N (!). Mai departe la Cenad⁹⁹, un castel, târg și episcopie. De la Lipova sînt 10 mile // pe uscat pînă la Cenad. Se află și o cămară aci. Dar ele sînt situate prea aproape una de alta¹⁰⁰.

p. 272

⁸³ Wincze.

⁸⁴ *Burgh berg*. E vorba de cătunul din fața Vințului de Jos și nu de localitatea cu același nume la est de Sibiu. Pentru soarta ulterioară a acestor posesiuni date lui Radu de la Afumați, vezi *Hurmuzaki*, II/4. p. 721. Pentru rolul lui Marc Pemfflinger și Reicherstroffer, în această privință vezi notițele lor bibliografice în volumul de față.

⁸⁵ Ioan Zápolya.

⁸⁶ Radu de la Afumați.

⁸⁷ *Walachay*.

⁸⁸ Cetatea Poienari (Argeș).

⁸⁹ *Dywa*.

⁹⁰ *Demrich*.

⁹¹ *Tot Warady* = Varadia de Mureș.

⁹² *Scholmosch*.

⁹³ *Lippa*.

⁹⁴ *Des Radiczschen* — sîrbul Bosic Radićz, partizan al lui Zápolya, care a ajuns curînd să țină cu oamenii săi cetățile Lipova și Șoimoș.

⁹⁵ *Temeschwar*.

⁹⁶ *Aradot*.

⁹⁷ *Des Zocoli frenczen und thumpffaffen alda* — călugări franciscani observanți, numiți Zocolanți, avînd un centru important în Bulgaria din care veneau misionari în Țara Românească și în Moldova și în cursul secolului al XVII-lea. *Thumpffaffen* trebuie oare descompus în *dumpf* + *pfaffe* (= călugări posomorîți), sau *cumva* în *dumm* + *pfaffen* (= călugări nătărăi)? Amîndouă lecturile sînt în spiritul autorului. Sau *cumva* = *dompfaffen* care ar desemna pe canonicii capitolului de Arad.

⁹⁸ *Peck*.

⁹⁹ *Zanaden*.

¹⁰⁰ Adică cea din Cenad de cea din Lipova.

Mai departe se ajunge pe Mureș la un târgușor, numit Maka¹⁰¹, aparținând unor nobili. Apoi la Seghedin pe Tisa¹⁰². Se spune că Mureșul s-ar vărsa în Tisa la o jumătate de milă deasupra Seghedinului. De la Cenad la Seghedin sînt 4 mile pe uscat, aici este o cămară și ar putea fi <socotită> cămara a doua¹⁰³.

Pe Tisa poți călători apoi unde vrei, în sus; în jos mergi la Belgradul „grecesc”¹⁰⁴.

Învoiala regelui cu „celeristii” pentru transportul unui „tumen” de sare de luntre de la Decea pînă la Lipova și chiar pînă la Seghedin este de aproximativ 42 de florini. Și pentru că regele a plătit pentru transportul de la Turda la Decea pentru un „tumen” 8 florini, așa cum s-a arătat mai sus, i se scad „celeristului” acești bani din prețul transportului său și i se dau 34 de florini și el transportă o încărcătură de 2 „tumeni”. <Bolovanii de> sare i se predau „celeristului” cu număr. El trebuie să răspundă de acest număr iar pentru pierderi i se rețin de fiecare bolovan de sare mică de luntre cîte 5 dinari.

Celeristii transportă totodată și sarea lor proprie. Deocamdată nu știu amănunte despre aceasta, dar ei sînt plătiți jumătate în bani și jumătate în sare. Cam în 7 zile ei fac drumul de la Decea la Lipova, apoi se opresc în mersul lor mai departe.

Luntrele trebuie lăsate toate aproape¹⁰⁵ pe degeaba cămărilor unde se face descărcarea, acesta ar fi cîștigul comiților cămărilor. Am să mă informez mai bine cum¹⁰⁶ ar fi acest lucru. Așadar s-ar putea peste un timp face o tocmeală mai avantajoasă¹⁰⁷ cu celeristii și să li se plătească o sumă fixă pentru luntre, pe cît se va fi făcut tocmeala <cea nouă> mai ieftină. Aceasta ar fi spre folosul regelui. Procedeele de speculă¹⁰⁸ ar trebui toate curmate¹⁰⁹. Căci se poate avea (?) aci o luntre cu 25 de florini¹¹⁰ și merg și 80 de luntre dintr-o dată și de două ori într-un an. De-a lungul drumului sînt multe vămi, <care> nu au lăsat nici sarea regelui neștirbită, luînd de la fiecare vas 50 de bucăți de sare

¹⁰¹ Makó în R. P. Ungară.

¹⁰² Teyssa.

¹⁰³ *Und mocht die ander Khamer sein* — adică dacă s-ar desființa cămara de la Cenad, care e prea aproape de cea de la Lipova, ce ocupă locul dinții din această înșirare.

¹⁰⁴ *Kriechsch Weyssen purgk*, grecesc, adică ortodox. Belgradul era numit în evul mediu și *Alba Graeca*.

¹⁰⁵ *Vorste* = fast?

¹⁰⁶ *Wo das wer*. Sensul nu e destul de clar. Ar părea mai natural *Wie* în loc de *wo*. Sau cumva: unde s-ar petrece aceste lucruri?

¹⁰⁷ *Nehner* = billiger. — N. Ed.

¹⁰⁸ *Financzen*, explicat de editor în notă ca referindu-se la practicile păgubitoare ale unor indivizi influenți. De fapt e vorba de abuzurile comiților cămărilor.

¹⁰⁹ *Ab thon werden* = abtun...

¹¹⁰ *Dem ist alzo und gestet ain Schyff hie in 25 fl.* Oare de citit *Dem* = aceluia? Dar nu se vede la cine se referă sau cumva = denn = pentru că?

la Cenad. Tot ca o urmare a vămii trebuie că se datorează și faptul că la cămară i se dă fiecăruia care cumpără sare 8 bucăți în plus, ceea ce este o mare pagubă și greutate pentru rege și pentru tăietori.

Sarea pe care nu pot să o vîndă la Cojocna¹¹¹ o transportă pe drumuri de țară pînă aici la apă. //

Există două feluri de tăietori, <anume> localnici și veniți din altă parte. Cei localnici sînt „tăietori pe postav”¹¹². Acestora cînd sînt primiți la lucru, trebuie să li se dea 9 coți de postav „Trautner” sau de alt fel pentru haine și care li se dă gratuit ca o confirmare <a contractului> de muncă pe un an. Aceștia nu mai au voie după aceasta să umble după alte munci, și sînt obligați prin acest postav, și trebuie să rămînă la această muncă, și tot anul să coboare zilnic în mină. Dacă ei nu intră sînt mînați cu forța. Cîți ar putea fi la număr, nu pot să vă raporteze; anul trecut au fost vreo 70.

Tăietorii străini nu au vreo obligație, ci vin și pleacă, se duc sau nu se duc în mine așa cum vor ei, taie atîta sare cît vor, în fiecare zi li se încheie slujba; ei nu pot fi reținuți, sînt ba mai mulți, ba mai puțini. Dacă unul din ei într-o zi ar avea de lucru ca zilier în altă parte, nu se duce în ocnă. Aceasta este ordinea care domnește la ocnă.

Apoi ei sînt ținuți în asemenea condiții, încît nici unul nu face ceva bun. Este un norod îndărătnic, rău, sărac cu desăvîrșire, <atît> localnicii, <cît> și cei veniți din altă parte. De prea mare sărăcie, ei nu au putut să se căsătorească. Prin urmare sînt săraci. Se adună cîtiva dintre ei și taie pe zi pînă la 100 <de bolovani> de sare, și îndată trebuie să li se plătească 20 de dinari și într-o clipă i-au și băut. Nici unul nu așteaptă plata la săptămînă. Au fost prea mult obișnuiți cu aceasta¹¹³.

Ei au între ei un conducător¹¹⁴. Pe acesta îl numesc ei jude¹¹⁵. Toate treburile ce-i privesc trebuie să le rezolve el și să vorbească pentru ei, și ceea ce i se ordonă de la conducere în privința muncii trebuie să transmită el celorlalți tăietori și să se îngrijească de îndeplinire. Are leafa anuală de 12 florini de la cămară și nu are voie să vină singur la comiții cămărilor.

Mai au pe unul dintre ei <numit> meșterul minei¹¹⁶. Acesta s-ar pricepe la minerit. Are o leafă de ... florini¹¹⁷ și lucrează ca și ceilalți tăietori. Dacă e nevoie de ceva reparație în puțurile din mină ei le fac de mîntuială și pentru

¹¹¹ Kolosch.

¹¹² În raportul comisarilor din 1552 ei sînt numiți *pannuari*.

¹¹³ Acî sînt caracterizați toți muncitorii săraci de la ocne, indiferent de naționalitatea lor. Știm doar că printre ei nu se aflau germani și că personalul superior al cămării de la Turda era compus exclusiv din unguri.

¹¹⁴ Obrist.

¹¹⁵ Richter.

¹¹⁶ Bergmayster.

¹¹⁷ Lipsește cifra.

înlocuirea unui stîlp de lemn¹¹⁸ din puț li se dau 25 de dinari. În toată ocna nu se ține un tîmplar. Dacă un lucru se deteriorează, se face unul nou, așa cum se găsește de cuviință în acel moment.

Tăietorii trebuie să lucreze toți cu unelte lor proprii, doar un fierar e ținut pentru ei pe cheltuiala cămării; acestuia i se plătește pe săptămînă 50 de dinari; el oțelește unelte de fier, iar cămara dă oțelul trebuitor.

Cămara este datoare să dea seul trebuitor tăietorilor¹¹⁹ și cînd aceștia coboară în ocna, i se dă fiecăruia o bucată de seu cam cît un pumn, fără de care nu ar vrea nici unul să rămînă înăuntru. Pentru aceasta cămara ține „un argat pentru seu”¹²⁰, numit așa pe ungurește; i se dau 12 florini pe an ca leafă.

p. 274

Tăietorii taie împreună între ei <niște sare asemenea cu> // „sarea noastră pentru femei”¹²¹, după cum la „Soll”¹²² <minierii taie> „minereul nostru pentru femei”¹²³; ei stabilesc între ei cîtă <sare> trebuie să taie fiecare și în fiecare sîmbătă și-o scot din mină. Li se plătește ca întotdeauna tot 20 de dinari prețul pentru tăierea unei sute de bolovani. Din această <sare> ei lasă deoparte un *Capplan*; așa numesc ei ce numim noi „*frauen Saltz*”. Este mai mare ca bucățile celelalte.

Comiții cămărilor, după cum sînt informat, și-l păstrau odinioară pentru ei. Acest abuz¹²⁴ trebuie de asemenea curmat, și trebuie ca <sarea aceasta> să-i revină regelui. Vara se împrăstie aproape toți tăietorii de sare veniți din altă parte, mai ales cînd încep muncile cîmpului, recolta, cositul fînului și stringerea lui. Dacă vine cîte un tăietor, taie pînă la 25 sau 50 de bolovani de sare, <care> trebuie să i se plătească pe loc, apoi iar își vede de drum. Iarna ei sînt nevoiți să rămînă.

Această dezordine vine din faptul că ei nu au pe nimeni mai mare peste ei de la care trebuie să ceară de lucru. De aceea ei cred că totul depinde de ei și de cum socot ei, ca și cînd ocna ar fi a lor. De aceea ei văd bine că aici trebuie să se facă aproape totul așa cum vor ei. Astfel și comiții cămărilor folosesc forța față de ei și îi mîină cu sila la lucru și, cînd nu le place ceva, nu muncește nici unul, printr-o opreliște reciprocă, așa cum s-a întîmplat în ziua de 11 a lunii acesteia, cînd nu s-a dus nici unul la lucru. Și nu ar fi cu totul nici măcar o sută. Astfel de dezordini vor mai persista, deci, pînă cînd se va lua în cercetare peste tot obiceiul <locului>.

---

¹¹⁸ *Eim schrengh holtz.*

¹¹⁹ Pentru a avea lumină în mină.

¹²⁰ *Inschlyttknecht.*

¹²¹ *Unser frauen Saltz.* Poate în legătură cu faptul că, în regatul Ungariei, minele constituiau apanajul reginelor.

¹²² Identic cu „*Neusohl*”

¹²³ *Unser frauen Erz.*

¹²⁴ *Financz.*

Iarna, fiecare tăietor taie mai mult decît vara. Iarna taie un om pînă la trei sute de bolovani de sare, iar vara abia o sută. Care să fie cauza, nu pot ști. Ei nu cunosc nici o meserie și nu au nici o hrană, deci trebuie să fie <de vină> lenevia, trîndăvia și ticăloșia¹²⁵, și trebuie că acestea au mers sporind. Ceea ce le-a fost reținut de unii comiți ai cămării din lefurile lor li s-a dat ulterior înapoi ca bani de ajutor sau sare de ajutor, așa cum reiese dintr-un registru de socoteală care a fost ținut pentru ei, și le-au permis ca fiecare să-și ia zilnic acasă o bucată de sare în valoare de 3 dinari¹²⁶.

Adesea cîte unul nu a stat nici măcar 2 ore în ocnă, tăind abia 10 bolovani, și a și luat cu el un bolovan din mină pentru dînsul. Această practică nu s-a ivit de mai multă vreme, ci doar de vreo 6 ani încoace. Balas Czany care a administrat cămările în numele domnului Turzó¹²⁷ le-a socotit acest <bolovan> la 2 dinari; trebuie să fi fost la început un ajutor și din care a ieșit apoi o obișnuință rea¹²⁸.

Și în timpul tulburărilor a fost aici un secretar care nu a sărăcit din cauza slujbei. El le-a și acordat tăietorilor acest bolovan, // pe care l-a interzis acum domnul Marc. De aceea s-au indignat. Chiar dacă li s-ar acorda această cantitate, adică să li se socotească la aproximativ 2 dinari, regele ar avea pe loc de la aceasta 1 dinar; apoi ei taie această sare, în afară de cealaltă pentru ei, și o scot dinăuntru, purtînd-o cu spinarea¹²⁹. Ei spun că aceasta ar fi ajutorul lor și sarea pentru gospodărie. Se spune că în alte locuri nu s-ar obișnui așa ceva; la Ocna Sibiului, pe nemțește „Saltzburg“ se dă săptămînal fiecăruia mărunțiș cît să umple o pălărie. Așa cum este actualmente <tăiată> sarea, vreo 4 $\frac{1}{2}$ și 5 pînă la 6 bolovani cîntăresc cam un chintal¹³⁰. Dacă acum ar începe serios munca, așa încît să lucreze o sută <de tăietori>, ar fi scoși deci¹³¹ zilnic o sută de bolovani de sare. Măcar că regele nu plătește <tăiatul>,

p. 275

¹²⁵ Autorul se contrazice, întrucît în același raport (p. 274) arată că vara marea majoritate a tăietorilor erau ocupați cu muncile cîmpului, ceea ce explică frecvența redusă a tăietorilor, cît și productivitatea scăzută, atribuită aci „trîndăviei”. Este evident că tăietorii erau recrutați din rîndurile agricultorilor.

¹²⁶ Formularea e ambiguă. Nu se arată clar dacă această evaluare corespunde unei plăți sau ba.

¹²⁷ Alexius Turzó, fiul asociatului lui Iacob Fugger la exploatarea minelor de cupru și argint din regatul Ungariei. Ajuns tezaurar al regatului și bucurîndu-se de o situație personală, strălucită, a recurs pentru rezolvarea crizei monetare la o alterare a monedei care era de fapt o falsificare. Aceasta a dus la o serie de agitații la Buda urmate de confiscări și arestări îndreptate în primul rînd împotriva casei Fugger. În legătură cu aceste împrejurări, vezi pe lîngă Max Jansen, *Jacob Fugger der Reiche*, Leipzig, 1910, lucrarea mai recentă a lui Léon Schick, *Un grand homme d'affaires au début du XVIe siècle, Jacob Fugger*, Paris, 1957.

¹²⁸ Această ieftinire aparentă era de fapt o încercare de a frîna obiceiul de a lua cea sare fără plată.

¹²⁹ *Und juren das herauff am leybe*.

¹³⁰ = 100 de libre sau funți, deci = 50 kg. La introducerea sistemului metric chintalul a ajuns = 100 kg.

¹³¹ Scoși, adică fără plată.

este totuși o risipă. Cu greu ar putea fi aduși să renunțe la acest bolovan. Bani iau ei, însă cînd va veni domnul Marc, eu îl voi sfătui ca să li se mai scadă ceva din „Wesch Mascht”¹³² și cînd se vor mai înțelege și altă dată cu alt-cineva, să li se mai scadă iar ceva din „Wesch Mascht”. Aceasta este și părerea consiliului cameral, așa cum reiese dintr-o instrucțiune scrisă.

Mai înainte s-au tăiat două feluri de bolovani de sare; sare de luntre și sare de căruțe. Sarea de luntre era mai mică. Li s-a plătit pentru tăierea acesteia 10 dinari la suta de bolovani, iar pentru tăierea celei de căruță 20 de dinari, pe motivul că era atît de mare.

Fiecărui tăietor i se dă pe săptămînă 1 pfening pentru baie¹³³; trebuie așadar să se fi făcut o socoteală de către cei dinainte¹³⁴ ca să știe cîți lucrători au muncit toată săptămîna.

Fiecare tăietor de sare trebuie să taie la fiecare sută de bolovani încă 8 bucăți pe deasupra, în total deci 108 bolovani, care se socotesc însă numai drept o sută. Acesta este deci un obicei¹³⁵. Pe deasupra ei trebuie să mai adauge la acești 108 bolovani de sare încă 10. Acest <obicei> se numește pe ungurește „Wesch Mascht”, <adică> pe nemțește „Aruncă alta în locul ei”. Nu s-a instaurat de mult, <ci> sub comitele cămărilor Paul Tomori și în vremea subalternilor săi. În total deci face 118 bolovani de sare, care sînt socotiți sărmanului om doar ca o sută de bolovani și pentru care i se plătesc 20 de dinari.

Cei 8 bolovani <dați în plus> constituie un obicei și trebuie că a fost introdus pentru că mulți bolovani se sparg, apoi unii mai conțin și pămînt și deci nu se cumpără. De aceea comiții cămărilor nu vor fi voit să suporte ei pagubele, și deci acestea au trebuit să se răsfrîngă asupra bieților oameni. Așadar va fi apărut și acest „Wesch Mascht” prin care au cîștigat¹³⁶ de la ei sarea conținînd pămînt și cea pe care au socotit-o de mărime nepotrivită. Sarea își are vinele sau rizurile ei. La tăiat sarea se despică și adesea ajunge mai mică decît trebuia să fie după model. Poate că și tăietorii // nu au fost grijulii și s-au grăbit, așa încît nu au nimerit mărimea dorită și de aceea s-a ajuns încetul cu încetul la una și la alta.

Se mai întîmplă cîteodată ca să se taie o mare cantitate de sare conținînd pămînt, pentru că trece o vînă de pămînt prin masivul de sare.

Această sare trebuie primită de la tăietori ca fiind bună, dar comiții cămărilor au vrut să o cuprindă în „Wesch Mascht” în dauna sărmanilor oameni. Prin aceasta li se face o nedreptate, dar <lucrul> s-a săvîrșit. Însă i-au stricat¹³⁷ cu <acordarea> ajutorului, prin faptul că <mai întîi> au fost prea

¹³² Vezi explicația mai jos în text.

¹³³ *Baddt pfening.*

¹³⁴ *Von den alten.*

¹³⁵ În sens de deprindere rea, nărav.

¹³⁶ În sensul că au aruncat paguba asupra lor.

¹³⁷ *Hott man sy verderbt.*

încărcați, și abia după aceea au vrut <comiții cămărilor> să le vină în ajutor cu <mijlocul> acesta. Fiecare trebuie să știe pentru cât muncește. Ei nu revendică doar acel bolovan de sare, ci mai cer și un alt ajutor; în consecință ei nu vor să taie suta de bolovani la prețul de 12 dinari, așa cum scrie în instrucțiunile cămării. În aceeași instrucțiune cămara mai îngăduie să li se scadă acel „Wesch Mascht“ la <prețul de> 12 dinari¹³⁸. Cămara o socotește după sarea de luntre, pentru care s-a plătit 10 dinari la suta de bolovani și sarea de acum va trebui să fie ceva mai mare. Dacă ei acceptă 12 dinari, atunci pe bună dreptate poate să li se anuleze acel „Wesch Mascht“ și în plus să li se mai socotească bolovanul acela¹³⁹ de sare cu 2 dinari. Despre toate acestea nu a discutat domnul Marc încă nimic, a fost amînată <discuția> pînă la sosirea sa și pînă ce voi fi adus postavul; atunci se va putea trata mai bine cu ei. Ei au strigat desigur. Nu voiau să primească nici postavul, apoi noi le-am îngăduit un ajutor. Totuși pînă în cele din urmă după asigurările mele liniștitoare¹⁴⁰ și <în așteptarea> sosirii domnului Marc, 42 din ei au tăiat în prima săptămînă 5 150 de bolovani.

Pe deasupra ei au mai cerut de la mine un butoi¹⁴¹ cu vin, și 2 florini ca fiind dreptul lor atunci cînd e instalat un nou comite al cămărilor. La aceasta eu le-am răspuns blînd că domnul Marc va fi <noul> lor comite al cămărilor¹⁴², și deci să amîne <discuția> pînă la sosirea lui, și li se vor da 2 florini ca bani de ajutor tot după admiterea domnului Marc. Cu aceasta ei s-au lăsat înduplecați și cînd au venit în ziua de 10 ale zisei luni la adjunctul meu¹⁴³ pentru vin și pentru banii de ajutor, acesta i-a trimis să se plimbe pe ungurește¹⁴⁴, așa încît în ziua de 11 ale acestei luni, cînd eu credeam că ei lucrează, nu s-a înfățișat nici unul, nici măcar zilierii.

Faptul că s-au oprit unii pe alții <de a veni la lucru> este foarte rău pentru amîndouă părțile. Muncitorii sînt încăpățînați și deci funcționarii folosesc față de ei forța. De data aceasta trebuie să rămînă lucrurile așa, pînă ce va veni domnul Marc și va face ordine. Și, după cum mi se pare mie, ei vor fi

¹³⁸ Anularea celui număr abuziv de bolovani în plus numit „Wesch Mascht“ era condiționată de cămară de acceptarea prețului de 12 dinari pentru tăierea noilor bolovani ce trebuiau să fie mai mici decît cei „de căruță“, plătiți pînă atunci cu 20 de dinari suta <de bolovani>.

¹³⁹ Care le fusese socotit mai întîi 3 dinari, apoi 2 dinari, apoi le fusese dat gratuit și în sfîrșit fusese desființat de M. Pemfflinger.

¹⁴⁰ *Vortrostungen* = vertröstungen, avînd și un sens de a-i purta cu vorba.

¹⁴¹ *Kwffen* = butoi mare.

¹⁴² *Für sich kamergraff werdt.*

¹⁴³ *Zu meinem Gesellen.*

¹⁴⁴ *Auff ungerisch.* În forma aceasta este exprimată dezaprobarea agentului Fuggerilor pentru metodele folosite de personalul în funcție, adică făcînd parte din personalul dinainte, menținut de administrația băncii Fugger. Se vede că administrația era încă exercitată împreună de oamenii Fuggerilor și de cadrele superioare ale cămărilor alcătuite exclusiv din unguri. Foarte curînd aveau să fie numiți la cămări slujbași aduși din Stiria, Carintia, Augsburg.

aduși lesne la ordinea aceasta, ca nici unul <din tăietorii străini> să nu coboare <de la sine> în ocnă, fără a se fi anunțat în prealabil la magulator, care ar fi căpetenia lor și de la care ar cere de lucru. În felul acesta ar putea fi lipsiți pe tăcute de legătura ce-i unește între ei¹⁴⁵. Cei încăpățânați ar putea fi înlăturați¹⁴⁶, așa cum s-a făcut la „Neusohl“¹⁴⁷. Aceasta nu se poate face așa de curînd, nici nu ar fi bine, ci abia peste un an, pînă ce se va fi strîns o rezervă bună // de sare și pînă ce se vor afla toate obiceiurile cămării; abia atunci se va putea gîndi la o ordine <nouă>¹⁴⁸. Tăietorii nu au nici un orar de lucru în ocnă, fiecare coboară în ocnă cînd vrea și lucrează cît îi place. Unii taie 25—50 de bucăți într-un schimb, și la prînz ies cu toții din ocnă pentru a minca. După-masă nu este obiceiul să se coboare în ocnă, în schimb ei se scoală cu atît mai devreme dimineța; ar trebui pe bună dreptate să facă zilnic o baie.

Din ocnele mai mari, sarea este scoasă la suprafață zilnic la prînz, și pînă seara dacă în aceeași zi a fost multă sare înăuntru. Iar din minele mai mici se scoate o singură dată: sîmbăta.

Zilnic trebuie să se ia în primire de la ei sarea care trebuie numărată, toată cîtă se scoate. Pentru aceasta este pus un slujbaş care, după funcția sa, se numește magulaș sau magulator, care primește bolovanii de sare cu număr și dă fiecăruia cît un răboj¹⁴⁹. Tot el numără și sarea cînd se vinde și se expediază. El stă întotdeauna sus, trebuie să și doarmă acolo; pînă acum a avut banii săi săptămînal sau bani de hrană, acum ține de curtea cămării¹⁵⁰. De la fiecare căruță primește 4 dinari pe care trebuie să-i dea negustorul. Acesta constituie cîștigul său. Leafa sa este de 60 de florini pe an. Ceea ce a avut ca mărunțiș sau sare fărîmată <primită> drept aliment, putea să vîndă și era tot cîștigul său. Pe lîngă aceasta mai ține cîtiva argați și cai pentru care primește o retribuție pînă la 6 cai¹⁵¹.

Apoi se mai ține un slujbaş care e tot un supraveghetor ca și magulatorul; se plimbă în sus și în jos, se cheamă distribuitor de bani¹⁵², cum s-ar zice: cel ce împarte banii și plătește. Tot acesta plătește pe tăietorii zilnic potrivit cu răbojurile magulatorului îndată ce au cărat sarea la suprafață și au numărat-o. I se dă pe săptămîină cîtiva guldeni ca avans. Leafa sa este de 12 florini.

¹⁴⁵ *Das hefft entzogen.*

¹⁴⁶ *Ablegen.*

¹⁴⁷ *Soll.* Aci minerii făceau adesea greve... — *N. Ed.*

¹⁴⁸ *Ordnung*, adică organizare.

¹⁴⁹ *Rabasch* (interpretarea corectă la Gündisch, *art. cit.*). La editor aflăm în notă lămurirea greșită: răvaș, adică țidulă, chitanță.

¹⁵⁰ *Ist er im Kamerhoff* (se află în subzistență la curtea cămării?)

¹⁵¹ *Besoldung hott in 6 ros.*

¹⁵² *Divisor pecuniarum.*

Apoi mai este un slujbaş care deține o <altă> funcție și se numește „judecătorul vadului”¹⁵³, cum am zice: judecătorul malurilor; vine de acolo, că el este ca și magulaturul un supraveghetor, și se numește judecător al malurilor pentru faptul că, întrucât toate drumurile sării trebuie să ducă peste râul Arieș și fiecare <căraș> are un bon de la contabil conținând numărul de bolovani pe care îi transportă, acest <judecător> verifică numărul lor încă o dată; dacă găsește sare în plus, o și confiscă.

A fost obiceiul ca toate nevoile în legătură cu sarea să fie speculate de comiții cămărilor¹⁵⁴. Când venea la ei vreunul cu sarea sa <pe care o ducea> pe apă, acesta¹⁵⁵ lua de la el 10 dinari la fiecare sută de bolovani, dacă acela făcea parte din breasla celeriştilor. Dacă însă era un străin, atunci îi lua de <fiecare> sută de bolovani 20 de dinari, care îi reveneau lui <= comitelui cămării>. Cu acest <procedeu> își asigurau comiții cămărilor cei 10 dinari de „schink pins” după cum veți afla mai jos. De la sarea vîndută cu bani peșin¹⁵⁶ (?) nu lua nimic. //

Apoi și unii preoți sau mănăstiri sau alții, au avut în toți anii bonuri¹⁵⁷ p. 278 de sare în valoare de cîteva sute de florini și de acolo a luat¹⁵⁸ 10 dinari la suta de bolovani. El¹⁵⁹ trebuie să facă de pază la Baia de Mureș¹⁶⁰, să nu treacă sare fără autorizație¹⁶¹, la două mile de aci, și atunci cînd se transportă sarea în jos de-a lungul râului Arieș și spre Decea, să o păzească. Primește de la cămară în fiecare săptămînă 50 de dinari și serviciul a 6 cai și masa sa. Consilierii camerali au dispus printr-o instrucțiune scrisă să desființeze această slujbă jupuitoare. Ea nu este necesară dacă se procedează cinstit sus la ocnă. Totuși trebuie lăsată funcția să mai existe și să se întîmple cu ea ce se întîmplă cu călugării care sînt lăsați să moară în mănăstiri¹⁶².

Apoi mai este un contabil care era plătit sub Iacob Tornali cu 12 florini. Acesta este adjunctul meu și de preferat tuturor domnilor funcționari și fiecărui contabil în parte; unul ca acesta va fi acum subcomite al cămărilor. El mai are printre alte emolumente¹⁶³ 4 dinari de fiecare căruță, adică de la o adeve-

¹⁵³ *Judex vadi.*

¹⁵⁴ *Alle notturft umb saltz kaufft haben.*

¹⁵⁵ Această referință la comiții cămărilor se îmbină aici cu cele spuse despre judele vadului.

¹⁵⁶ *Par (= bar) vorkaufftem saltz.*

¹⁵⁷ *Saltzvorweisung.*

¹⁵⁸ E vorba aci de comitele cămării spre deosebire de fraza următoare.

¹⁵⁹ Judele vadurilor.

¹⁶⁰ *Vywar.*

¹⁶¹ *Verpotten saltz.*

¹⁶² Dispoziție luată în locurile unde principii reformați secularizau bunurile bisericii, lăsînd mănăstirile să mai existe pînă la stingerea din viață a membrilor comunității, nefiind voie să fie primiți alții noi.

¹⁶³ *Andern zustenden* — autorul se referă la adjunctul său, Benedict Dwt.

rință pe care o scrie pe fiecare căruță tot <mereu> cu același tâlc. Noi... tuturor comiților noștri de la cămările de sare — salutul nostru. Să știți că noi i-am vîndut lui N. din contul regelui o sută de bolovani de sare, pe care să binevoiți să-l lăsați să-i vîndă peste tot locul, în afară de locurile ce țin de cămări, și să binevoiți să-i înapoiati scrisoarea după citire! Dat la... <loc alb>.

Mai sînt la cele două ocne șase cai nenorociți pentru vîrtejuri, toți <împreună> nu valorează 6 florini. Patru dintre ei ar mai merge, doi muncesc înainte de masă, doi după-amiază. Opt cai nu ar fi prea mulți. Pînă acum au fost dați la iarbă și cum erau nevoiți să tragă din greu le-am cumpărat nutreț. Pe lîngă ei, sînt doi argați care îi mină, au mîncarea și băutura de la cămară. Mai sînt patru „miliaristi”¹⁶⁴ la cele două ocne. Aceștia sînt zilierii care aduc la suprafață sarea mărunță¹⁶⁵, adică sarea spartă, fărîmată și făcută pulbere și o cară de la puțuri. Întotdeauna sînt doi din aceștia jos și doi sus, și cei din fundul puțului trebuie să lucreze fără lumină. Leafa lor este de 10 dinari pe toate zilele <săptămîinii> și un dinar pe săptămîină pentru baie.

La cămară nu s-a vîndut de loc sare de luntre, ci totul a fost transportat pentru rege la cămările anexe; aci s-a dat slujbașilor ca leafă o sută de bolovani pentru 5 florini.

Sarea de căruță care era aproape încă o dată pe atît de mare s-a vîndut la cămară căraușilor, care au venit din Ungaria aici după sare sau celeristilor de aici, care au transportat-o de aici pentru ei pe bărci. Și suta s-a dat cu 3 florini și banii plătiți au fost luați la curtea cămării. Fiecăruia din ei care ia o sută de bolovani i se mai dau pe deasupra încă opt bucăți // dar socoteala se face pe o sută. Acest lucru trebuie să se fi întîmplat din cauza greutăților de la vamă, pentru ca să vină mai bucuros căraușii aci. Și această <măsură> se numește ajutor.

Peste suma de 3 florini cu care negustorul a cumpărat cei 108 bolovani de sare, el a trebuit să mai dea sus la ocna încă 10 dinari pe deasupra, pe care îi primește magulaturul și îi varsă la dispoziția regelui. E ceea ce numesc ungurii „Lecz” sau „Schynk Pins”, a fost o denumire germană și trebuie înțeleasă ca „Schenk-Pfennig”¹⁶⁶. Toate cele cinci cămări¹⁶⁷ sînt cu totul ungu-rești¹⁶⁸ și nicăieri nu se găsește vreun tăietor german. „Schynk Pins” trebuie

¹⁶⁴ *Miliaristen.*

¹⁶⁵ *Mille.*

¹⁶⁶ Pfenigul de dar.

¹⁶⁷ Turda, Cojocna, Dej, Sic, Ocna Sibiului.

¹⁶⁸ Autorul se referă aci în primul rînd la lipsa elementului german din aparatul administrativ al cămărilor, făcînd desigur o comparație cu situația deosebită de la minele de minereu din Ungaria de Nord (azi R. S. Cehoslovacă). Apoi el are în vedere mai ales condițiile de la cămara din Turda. Lipsa de tăietori germani nu poate să mire pe nimeni întrucît nivelul lor de trai nu se împacă cu condițiile nenorocite în care se făcea munca brută în minele amintite. Se pare însă că la Ocna Sibiului luau parte la muncă și orășeni. Vezi raportul comisarilor imperiali din 1552 (*Hurmuzaki*, II/4 p. 711 ș.u.).

să se fi ivit pentru că odinioară se tăia numai sare mică¹⁶⁹ pentru care se plătea tăiatul unei sute de bucăți cu 10 dinari, și întrucît s-a început să se taie sare mare, pentru care s-a plătit tăiatul sutei de bolovani cu 20 de dinari, comiții cămărilor au vrut să încaseze restul de 10 dinari în chipul acesta. Astfel regele poate¹⁷⁰ să taie 100 de bucăți¹⁷¹ de sare de căruță, neplătind mai mult de 10 dinari, adică același preț ca pentru sarea de luntre. Tăietorii taie mult mai bucuros sare mică, decît sare mare; la sarea mare regele nu ar avea un cîștig atît de însemnat ca la cea mică. Mărimea de acum va fi bună și se va potrivi cu măsura pe care nu de mult a trimis-o adunarea stărilor¹⁷² de la o ședință a sa¹⁷³ cu instrucțiunea de a se pune să se taie sarea după măsura aceasta. Va fi mai întîi mare larmă din partea cărăușilor și a celerîștilor pentru că sînt puși să primească sare mică pentru prețul de 3 florini de mai înainte <pentru sarea mare>. Această larmă se va liniști însă dacă se va reuși să se tocmească curînd în anul acesta înainte de Paști¹⁷⁴ tăietorii la cămările anexe. Pe apă nu se poate face nimic înainte de Paști. Dacă veți avea la toate cămările anexă sare, atunci cărăușii nu vor avea voie să vină de aiurea¹⁷⁵ după aceasta. Cărăușii care sînt de aci dimprejur¹⁷⁶ vor trebui cu toții să facă transporturi și să care în afară sarea <cînd va fi pace>, pe plata care se va părea mai potrivită comiților cămărilor. Sarea va fi scumpă în străinătate după război; nimeni nu intră aci.

Împreună cu aceasta vă trimit o copie latină și germană <ca să vedeți> cum s-a ținut aci socoteala tuturor conturilor <deosebite>, de la care se va putea adopta ceva¹⁷⁷. Asemenea conturi simple care vor fi necesare vor trebui să fie ținute și de oamenii noștri, așa cum le-au ținut aceștia. Așa obișnuiesc ei în contabilitate și nu e un obicei rău.

Eu v-am indicat o cale pentru scoaterea sării pe apă din Transilvania începînd de la Turda. Mai există o cale de la Dej pe apa Someșului¹⁷⁸ care curge pe lîngă oraș și este la fel de mare ca Mureșul. Mai întîi ajungi la Satu Mare și Mintiu¹⁷⁹, două // tîrgușoare situate față în față ca Pesta și Buda. <Satu Mare>, a aparținut voievodului¹⁸⁰. Este la o distanță de 12 mile pe uscat

¹⁶⁹ Adică de luntre.

¹⁷⁰ Gestett.

¹⁷¹ În text, inadvertență: *Wagen* în loc de *Stück*.

¹⁷² *Das landtt*, adică adunarea stărilor din Transilvania.

¹⁷³ *Landtag*.

¹⁷⁴ Cum raportul e dat din august, este o contradicție între acest fapt și dezideratul privind tăietorii cămărilor anexe: *dis jar mocht auffrichten vor Ostern*.

¹⁷⁵ *Herein faren*.

¹⁷⁶ *So herumb sein*.

¹⁷⁷ *Was nemen mag*.

¹⁷⁸ *Samosch*.

¹⁷⁹ *Nemen* (= Nemeti).

¹⁸⁰ Zápolya. El era voievod al Transilvaniei cînd s-a proclamat rege.

de Dej. Pe apă se socotește încă o dată pe atît; se află la 7 mile de orașul Baia Mare¹⁸¹. De la Satu Mare mergi la un castel Tokay pe Tisa, unde a fost învins voievodul¹⁸². Deasupra Tokayului se spune că s-ar vărsa Someșul în Tisa¹⁸³. Apoi se ajunge pe Tisa la un castel ars denumit Poroslo¹⁸⁴, apoi la un târgușor ars numit Szolnok¹⁸⁵; se spune că se află la 16 mile de Buda și este <acolo> o cămară <de sare>.

Și de la Satu Mare se socotesc de asemenea 24 de mile pînă la Szolnok. Pentru un „tumen“ de sare se plătește de la Dej pînă la Szolnok 46 de florini, adică o treime la Dej, o treime la Satu Mare și o treime la Szolnok.

De acum încolo nu se vor mai da nimănuî bonuri pentru sare, așa cum au făcut consilierii camerali. Și cel ce deține astfel de privilegii trebuie să le aducă la cămara din Buda; acolo vor fi verificate și se va face o tranzacție în bani¹⁸⁶, la nivelul minim etc. Ar fi necesar ca asemenea privilegii să aibă fixat un termen¹⁸⁷ pînă cînd se adună de la toate cămările și între timp să nu se mai confirme nimănuî nimic sau să li se pună capăt de aci înainte¹⁸⁸, căci astfel de oameni fac mare zarvă. Preotul¹⁸⁹ din Turda a avut și el anual cîteva sute de bolovani de sare, și cînd a primit acest răspuns de la domnul Marx (!) (= Marc) că regele nu va mai da nimănuî sare, a cerut o copie a privilegiilor lor pe care le avea de la regele Matei¹⁹⁰. Călugărul a predicat în aceeași săptămînă că vor veni luteranii printre ei; popii și călugării participă cel mai mult la aceasta¹⁹¹.

Tăietorii au anunțat că ar fi necesar să se deschidă o nouă mină pentru că vechea ocnă ar fi <prea> adîncă, iar cealaltă nu ar fi suficient de lată pentru ca să poată munci atîția oameni în ea. Ei mai indicau un loc în care să se sape puțul la o distanță de celelalte, cît o bătaie de arbaletă. Lîngă aceasta, la o distanță de o aruncătură de piatră, au cercetat cu cîteva ani în urmă și au dat curînd de sare la o adîncime de o scară¹⁹². Însă deasupra ei a venit apa care i-a izgonit; așadar se poate întîmpla la fel în noua mină.

Pentru aceasta s-ar cheltui bani și s-ar merge la întîmplare. Domnul Marx (!) a ordonat ca ei să sape și să cerceteze. De atunci am vorbit cu tăietorii de

---

¹⁸¹ Ung. Neustatt.

¹⁸² La 27 septembrie 1527.

¹⁸³ Confuzie cu vărsarea rîului Bodrog în Tisa. — N. Ed.

¹⁸⁴ Poroslo.

¹⁸⁵ Szolnok, Zolnok,

¹⁸⁶ Mit ihnen aufs geld machen.

¹⁸⁷ Aufs wenigst.

¹⁸⁸ Fuderlich = fürderlich.

¹⁸⁹ Pfarrer.

¹⁹⁰ Matei Corvin.

¹⁹¹ Haben das mayste tayll daran (nu e clar dacă e vorba aci de privilegii sau de agitațiile amintite?)

¹⁹² Layttern (nu cumva: lachtern, stînjene?).

la mina aceea cu apă¹⁹³, dacă ar fi bine să se scoată apa din ocna etc. și înțeleg că lucrul acesta ar fi de făcut. Această ocna se zice că ar avea sare bună, albă, și că nu ar fi mai adâncă de 18 stînjeni avînd două puțuri bune, foarte aproape. Apa nu ar fi în nici un loc mai adâncă de un stat de om, fundul ocnei fiind neted peste tot, și cred că în 3—4 săptămîni s-ar putea scoate apa și ar putea fi zvîntată. Pentru aceasta am avea nevoie de șase cai. Mi se pare că ar fi mai bine, decît să deschidem o nouă mină //, pentru aceasta nu s-ar cheltui nici 100 de florini. Vom vedea dacă se va dovedi rentabilă. Înainte de a se încerca cu aceasta, eu nu aș sfătui să se pornească cealaltă și nici n-aș consimți la aceasta. Ungurii au părăsit-o în timpul tulburărilor pentru niște cheltuieli mici și au luat-o pe cea care le era la îndemînă.

p. 281

Voievodul Țării Românești¹⁹⁴ are și el în țara sa sare, la 6 mile depărtare de Turnu Roșu¹⁹⁵ în localitatea numită „Retz”¹⁹⁶. Sarea nu este atît de bună ca cea din Transilvania. Turnu Roșu este o trecătoare¹⁹⁷ între românii din Țara Românească și locuitorii din Transilvania, prin care curge o apă numită Olt. Pe această <trecătoare>, o țin <cu rîndul> sibiienii și juzii regali cîte o jumătate de an succesiv¹⁹⁸. Se află la două mile de Sibiu. Aceasta ar fi consecința dezordinilor de la ocnele de aci. Românii cumpără bucurosi sarea din Transilvania, <dar> vînzarea ei nu este liberă. Ei o duc în Turcia „lest man nicht durch ein 40 gist”¹⁹⁹. Peter Haller²⁰⁰ mă înștiințează că românii aduc acum din nou piper din Turcia. Să sperăm că piperul va ajunge din nou ca și

¹⁹³ Vezi mai sus p. 316.

¹⁹⁴ Radu de la Afumași.

¹⁹⁵ *Rotten Thurn*.

¹⁹⁶ Nu poate fi vorba decît de Ocnele Mari sau de Ocnița. Numirea de „Retz” e desigur o deformare a numelui mănăstirii Titireci din apropiere.

¹⁹⁷ *Ein clausen*.

¹⁹⁸ *Ain halb Jahr umb das ander*.

¹⁹⁹ Redăm toată fraza al cărei sens e destul de neclar: *Die Walachen kauffen das sybenburgerisch Saltz gern, ist nicht frey zu vorkauffen. Sie führen es in Turkey lest man nicht durch ein 40 gist*. E oare vorba aci de o vamă: *quadragesima*, sau de o monedă cu o valoare medie corespunzînd quarantanului contemporan, sau minimă; *quadrinus* sau *quartinus* — 1/4 dintr-un dinar, sau de o măsură de capacitate (cf. *quadragenarius vas* = 40 de congii, aci fiind vorba de o patruzecime din el?).

²⁰⁰ Aparținea unei familii patriciene din Nürnberg cu ramificații la Anvers, Cracovia, Cașovia, Pojon, Buda, Viena. Tatăl său se stabilise la Buda. Fratele său Paul a venit în 1528 cu personalul trimis de casa Fugger. Se pare că Petru Haller venise de mai înainte cu rosturi proprii. În 1528 el face negoț mai ales cu mirodenii, postavuri, coloranți. Realizează mari profituri din comerțul cu Țara Românească. Ocupă treptat posturile de *burgermeister*, jude al Sibiului, comite al sașilor, tezaurar etc. Rolul său precumpănitor în legătură cu politica aurlui din Transilvania este expus în raportul comisarilor din 1552. Vezi și Goldenberg, *Halerii un capitol din istoria comerțului și a capitalului comercial din Transilvania în sec. XVI*. în „Studii” 1958, 5, p. 89; vezi mai ales G. Gündisch, *Peter Haller*, în „Deutsche Forschungen im Sudosten”, 1944.

mai înainte în Transilvania și de asemenea rubarba (reventul) care acum în urmă <costa> 2 florini, dar este zadarnic²⁰¹ a scrie <despre aceasta>.

Urmează mai jos depărtările dintre ocne. Ocna Sibiului pe care transilvănenii²⁰² o numesc Saltzburg se află la 6 mile mari²⁰³ de Turda. După aceea celelalte cămări se află situate <la distanțe> egale ca pe un plan (?)²⁰⁴. De la Turda la Cojocna sînt 2 mile, de la Cojocna la Sic²⁰⁵ sînt 2 mile, de la Sic la Dej, sînt 2 mile. Față de Sibiu ele se situează astfel: Ocna Sibiului se află lateral la o milă de marginea Sibiului, Turda la 9 mile, Cojocna la 11, Sic la 13 și Dej la 15 mile, Dejul se află totodată la vreo 7 mile depărtare de Baia Mare. De la Turda la Cluj sînt 2 mile.

Ați luat cunoștință despre ce fel de slujbași e nevoie la cămară. Însă cîți slujbași le-ar trebui domnilor²⁰⁶, în afară de cei cinci slujbași principali, aceasta se va arăta de la sine, zi cu zi. În felul în care se face exploatarea sării la ocne, este de cea mai mare importanță funcția pe care o îndeplinește magulatorul²⁰⁷; se impune ca domnii să aibă, pe lîngă acesta, pe omul lor la toate ocnele. Ar trebui să fie șase sau șapte de aceștia pentru că sînt cîte două ocne la o cămară; ei ar nota concomitent cu magulatorul sarea primită și expedită. Și pentru că ocnele se află cam prea departe de curtea cămării, ei ar trebui să pună să li se gătească acolo și ar trebui să i se dea fiecăruia bani pentru hrană pe toată săptămîna. Eu nu aș vrea ca ei să doarmă acolo și să păzească sarea, așa cum face magulatorul cu argații săi. Pentru aceasta trebuie să se aibă încredere în oamenii regelui. Și dacă ar dispărea <cumva> ceva, atunci am fi trași și noi la răspundere²⁰⁸. După rînduiala existentă, vor fi pierderi multe. Se sparg multe // bucăți de sare și trebuie aruncată o mare cantitate de sare conținînd pămînt care nu se cumpără. Mai înainte magulatorul vindea astfel de bolovani de sare sfărîmată și puneă să se taie în locul lor alți bolovani întregi pentru ca să aibă numărul exact.

Comiții cămării nu au vrut să accepte nici o lipsă și de aceea au suferit mari pagube. Dacă de acum încolo oamenii noștri nu vor primi și nici nu vor

²⁰¹ *Ist ein vorgebens schreyben*. Sensul e cam neclar. *Vorgebens*, trebuie oare îndreptat în *vergebens*, așa cum am procedat la traducerea acestei fraze? Dacă rămînem la forma din text sensul ar putea fi că e numai *un pretext* pentru a scrie. Aceste cuvinte par să fie o concluzie generală la digresiunea despre sarea din Țara Românească, provocată pesemne de o comunicare recentă a lui Peter Haller. În paragraful următor se reia firul întrerupt.

²⁰² Sașii din Transilvania.

²⁰³ *Grosser meyln*.

²⁰⁴ *Ligen ... gleich als in einem Grund hinauff*. Aci desigur *Grund* = *Grundiss* (plan).

²⁰⁵ *Zek*.

²⁰⁶ *Die hern* = „Domnii” = conducătorii întreprinderii Fugger.

²⁰⁷ În text punctuația defectuoasă alterează sensul frazei, despărțind, în propoziție, subiectul de verbul legat de el.

²⁰⁸ Această grijă de a-și limita răspunderile caracterizează bine spiritul în care a fost întocmit raportul.

scoate nimic²⁰⁹, nu mai este nevoie de „judecătorul malurilor”²¹⁰ care împiedică doar pe oameni. Mi s-a spus că el ia de la fiecare pentru fiecare sută de bolovani 10 dinari. Aceasta este o împovărare a bieților oameni și nu poate fi tolerată <mai ales> acum că sarea este mai mică, ea trebuie desființată²¹¹. Eu trebuie să aflu toate acestea mai temeinic. Eu scriu acestea și altele numai pentru ca dv. să puteți avea o dare de seamă exactă.

Acei șase sau șapte slujbași trebuie să știe cu toții bine ungurește și să fie oameni de încredere. Eu mă îngrijesc să aduc aci cu mine patru din aceștia. Vor ști aproape toți, trei sau patru limbi care se vorbesc obișnuit aici în țară²¹²: nemțește, ungurește, românește și unul știe și limba polonă. De șapte asemenea slujbași este hotărât nevoie. Alți slujbași mai puțin potriviți se pot găsi și acum. Unul²¹³ este din Viena, slujește la Wolfgang Koberger²¹⁴ în Sibiu; acesta l-a oferit lui Ștefan²¹⁵ și s-a rugat pentru el; s-a îndeletnicit cu negoțul de poștă. Celălalt poartă numele de Stenzel Karlowitz; tatăl său se numea Heinrich Karlowitz fiind din Cracovia²¹⁶; are o nevastă la Sibiu și, așteptând să moară tatăl soției sale, nu are nimic în vedere (?)²¹⁷. Antoni Spor poate să-l cunoască, a cumpărat o dată de la el, acum 4 ani, caii și carul. Al treilea se numește Simon Kaiser, fiu al Sibiului, are o căsuță și o mamă, am stat la el în gazdă, a slujit la Mathias Buchfyrer²¹⁸ la Buda. Mai are și un frate, îl cheamă Christophor, vrea și el să slujească. Cu acesta din urmă încă nu am stat de vorbă, are o soție sora lui Nicolae Olahul²¹⁹, secretarul reginei Maria²²⁰, și este sărac, a slujit la Pesta și la Sibiu. Astfel de oameni vor fi cu toții foarte buni pentru aceste slujbe; toți știu să scrie și să citească și sînt cunoscuți în țară.

Eu m-am înțeles astfel cu ei: Dacă ei nu vor să ia masa la noi și dacă trebuie să stea toată ziua la ocne, noi să le dăm pe săptămînă 50 de dinari ca bani de masă și o leafă de 20 de florini. Dacă însă vor lua masa la noi, atunci să le dăm o leafă de 25 de florini. Slujbașii aceștia vor merita desigur <cheltu-

²⁰⁹ Adică punîndu-se capăt traficurilor pe care le făceau funcționarii cămării cu ajutorul și complicitatea „judecătorului malurilor”.

²¹⁰ *Vfer richter*.

²¹¹ *Weil das Saltz nun kleiner ist, sol es abgethan werden.*

²¹² ... *Sprachen ... die im landt hierin gemein ist; deuczsch, vngerisch valachysch.*

²¹³ Urmează lista celor patru aleși pentru a fi angajați.

²¹⁴ Familia Koberger era originară tot din Nürnberg, ca și cea a Hallerilor. Pentru activitatea lor la Sibiu cf. Gündisch, *Peter Haller...*, în „Deutsche Forschungen im S. Osten”, 1944...

²¹⁵ Ștefan Pemfflinger.

²¹⁶ *Kraka*.

²¹⁷ *Hot nichts fur*.

²¹⁸ *Mathiasch Buchfyrer* (contabilul).

²¹⁹ *Ola Miclosch* — cunoscutul cărturar român umanist, pentru care vezi mai jos anexa.

²²⁰ Maria de Habsburg, sora lui Carol Quintul și Ferdinand I, văduva regelui Ludovic al II-lea al Ungariei. A guvernat ulterior, în numele fratelui ei Carol, Țările de Jos.

iala aceasta> și nu trebuie să se facă economie în această privință. Alți slujbași nu sînt care să fie folosiți la această treabă, decît doar unii ca aceștia.

p 283 Dacă noi vom avea aici în cele cinci cămări măcar numai un început, și dacă și ceilalți vor veni aici cu drag, cred că nu vor fi greuți. Însă truda mare va începe abia cu refacerea cămarilor anexe, de cum ne vom fi înțeles cu căraușii pentru transportul pe uscat. Pe cele două căi, pe Mureș și pe Someș <pe care> se scoate sarea din țară <Transilvania> dv. știți cum sînt așezate locurile față de cele două ape și unde trebuie așezate cămările, și am // arătat și eu de altfel. Mi se pare că sînt plănuite unele cămări care nu sînt necesare. O cămară bine așezată asigură tot succesul. Dacă aveți un plan sau o hartă a acestei țări s-ar putea vedea toate localitățile de acolo, dacă nu, atunci ar trebui luate informații cu orice prilej. Lipova ar fi prima, Seghedin a doua, apoi Peč²²¹, Agram (Zagreb). În plus mai sînt multe care sînt înscrise pe fișa consiliului cameral²²², acestea sînt aprovizionate toate cu sarea adusă pe Mureș, ca Micălaca²²³, Cenad²²⁴, Baja²²⁵, Batha²²⁶, Zakan²²⁷, în Slovenia²²⁸, Varaždin²²⁹. De la Someș încolo acestea ar fi cămările cele mai importante de întemeiat mai întîi: Szolnok, Pesta²³⁰, Veszprem, Farad²³¹ (?). Eisenstadt²³². Dacă s-ar putea ridica într-un an 10 cămări ar fi suficient. Domnul Marc <care> este cunoscător al țării²³³ este și el de părere că în condițiile acestor neliniști nu se poate găsi nicăieri vreo ieșire.

O dată ce vom avea toate cămările în mîinile noastre, și după ce vă voi fi scris cît mai complet <și> mai bine despre toate obiceiurile de cum le voi fi aflat, veți putea apoi arăta consilierilor camerali atît cît va fi necesar.

Încă nu s-a făcut nici un început <în sensul acesta>. Fiecare cămară aproape urmează o practică deosebită. La Dej, Sic și Cojocna, se taie suta de bolovani pentru 16 dinari, la Ocna Sibiului pentru 18 și aici <la Turda>

²²¹ *Funffkyrchen*.

²²² *Der kamer roth zedll* (= der Kammerrathzettl).

²²³ *Mykelaka*, neidentificat de editor. De fapt este localitatea din Banat, situată la est de Arad.

²²⁴ *Zanad*.

²²⁵ *Baya, la Dunăre*. — *N. Ed.*

²²⁶ *Batha* (neidentificat de editor), poate Bataszék sau Bata în dreptul localității Baja, pe malul celălalt al Dunării.

²²⁷ *Zakan* = Csakany pe Raab? — *N. Ed.*

²²⁸ *Windisch landt*.

²²⁹ *Waraschdt*, pe Drava.

²³⁰ *Pesch*.

²³¹ În text *Waradein*; urmînd direcția indicată de context, se vede că nu poate fi vorba nicicum de Oradea, ci de un punct aflat între Veszprem și Eisenstadt care e chiar la hotarul Austriei; așadar pare să fie vorba de localitatea Farad.

²³² *Eyssenstadt*, la est de Wiener Neustadt. Nu trebuie confundat cu Eisenburg sau Vasvár care este mult mai la sud.

²³³ *Practicus*.

pentru 20 de dinari. Aici se află cămara cea mai neorînduită, iar la Ocna Sibului cea mai rînduită. Sarea de luntre este cea mai mică, trebuie s-o taie cu toții pentru 10 dinari. Acei care sînt de mai mult pe la cămări, afirmă că dacă s-ar scoate numai (?)²³⁴ sare de luntre s-ar putea ajunge astfel mai degrabă la ordine. Ar putea să fie și așa, dar ar fi o îngreunare pentru sărmanii oameni.

Chintalul de seu topit este evaluat la 2 ¹/₈ și 2 ¹/₂ florini, fierul la 1 ¹/₂ florini; se aduce din Schytnyk ²³⁵ din Zips²³⁶.

Aceste două săptămîni, de la 1 august pînă la 16 ale zisei luni, noi am mai locuit încă în condiții cu totul nepotrivite²³⁷. Sîntem pînă la 50 de persoane²³⁸, cu toții mici și mari și <alți> cîțiva²³⁹ și 30 de cai. Ei trebuie să fie zilnic gata de luptă. Cînd se reîntoarce domnul Marc vrea să dea concediu la șase persoane din ai săi²⁴⁰, eu am fost un timp de unul singur și fără nimeni, căci am lăsat pe ceilalți să se ducă la Sibiu pentru a-și aduce îmbrăcăminte ungurească, deoarece sîntem aici numai între unguri²⁴¹. Și în aceste două săptămîni am cheltuit numai pentru găzduire împreună doar cu ovăzul 83 de florini și 55 de dinari; altminteri nu a fost cu puțință. Căci a trebuit să aștept sosirea domnului Marc pînă la reîntoarcerea sa de la Dietă²⁴² //.

p. 284

SOCOTEALA CĂMĂRII DE LA TURDA

- 1 Tăierea sării cămării de la Turda
- 12 Cheltuiala cu scoaterea bolovanilor de sare „in Credentiam“ (= pe seama) regelui de către oameni dinafară, sau turdeni, de la cămara din Turda.
- 24 Dăruirea Maiestății regești
- 25 Socoteala „tumeniștilor“²⁴³
- 26 Daruri de sare pentru biserici „*Salaria ecclesiarum*“
- 27 Cumpărarea de cai pentru „kepeliști“
- 28 Diverse <cheltuieli> făcute la ocne
- 29 Diverse <cheltuieli> făcute la curtea cămării
- 30 Salariile tăietorilor
- 31 Subsițiile tăietorilor

²³⁴ *Wan man eyttl schyff saltz hybe.*

²³⁵ neidentificat.

²³⁶ Zips, regiune la nord de Transilvania, actualmente în U.R.S.S. și Ungaria.

²³⁷ *Unrechtlich.*

²³⁸ *Persson.* E vorba de personalul de conducere.

²³⁹ *Und etlich und 30 ros.* Acest *etlich* trebuie să se refere la înșii ceilalți necuprinși printre „persoane”.

²⁴⁰ *Wyll er den seinen in 6 persson erlawbenn* (= urlauben).

²⁴¹ Vezi mai sus p. 280.

²⁴² *Landtag.*

²⁴³ Vezi mai jos. p. 289.

- 32 Subsidiiile celeriştilor şi cărăuşilor
- 33 Salariile kepeleştilor
- 34 Socoteala domnului tezaurar
- 35 Socoteala domnului comite
- 36 Salariile domnului comite
- 37 Salariile vicecămăraşilor
- 38 Salariile magulatorilor
- 39 Salariile împărţitorilor de bani
- 40 Salariile bucătarului şi a chelarului
- 41 „Usus”. Folioasele domnului comite
- 42 „Usus”. Folioasele vicecămăraşilor
- 43 „Usus”. Folioasele magulatorilor
- 44 Subsidiiile păzitorilor vadurilor Decea şi Ocna Mureşului
- 45 Elemosina (Miluiri)
- 60 Încasări de bani
- 61 Cheltuieli
- 63 Cumpărare de seu
- 64 Cumpărare de cărbuni
- 65 Cumpărare de fier şi pîrghii (?) (în text „calivis”)
- 66 Cumpărare de piei pentru burdufe, *pro Manticis*.
- 67 Diverse cheltuieli la ocne
- 71 Cumpărarea postavului pentru tăietori
- 72 Diverse cheltuieli pentru curtea cămării
- 74 Cumpărare de ovăz pentru caii kepeleştilor
- 75 Cositul, strînsul şi căratul fînului pentru caii kepeleştilor
- 76 Transportul sării de luntre de la ocna din Turda la vadul Arieşului
- 77 Transportul sării de luntre de la ocna din Cojocna la vadul Arieşului
- 78 Salariile „celeriştilor” din Turda trimişi <cu luntrele> de la vadul Arieşului
- 79 Scoaterea trunchilor de copaci
- 80 Salariile „cormaniştilor” pentru încercarea apei
- 81 Cheltuielile vicecămăraşilor la vremea trimiterii luntrelor
- 82 Salariile tăietorilor
- 83 Exacţiunea banilor restanţi
- 84 Atribuirea banilor la cămări
- p. 285 85 „Usus”. Folioasele pentru păzitorii de la Decea şi Ocna Mureşului //
- 86 Subsidiiile tăietorilor
- 87 Elemosina (= Miluiri)
- 88 Cumpărarea de ovăz pentru caii kepeleştilor
- 89 Diverşi curieri (?) (*Diversa cursorialia*)
- 96 „Usus”. Folioase pentru trimiştii maiestăţii regeşti
- 97 „Usus”. Folioase pentru domnul comite şi vicecămăraşi

- 102 Cumpărarea de vin pentru folosința d-lui comite și vicecămărașilor
- 103 Cumpărarea de mirodenii pentru folosința d-lui comite și vicecămărașilor
- 104 Cumpărare de lemne pentru folosința d-lui comite și vicecămărașilor
- 106 Cumpărare de ovăz pentru caii în folosința d-lui comite și vicecămărașilor
- 107 Cumpărarea, cosirea, strînsul și transportul finului pentru caii d-lui comite și ai vicecămărașului
- 108 Socoteala domnului comite
- 109 Socoteala lui Benedict Dwt, vicecămărașul
- 110 Socoteala lui George Arthahazi, vicecămărașul
- 112 Ridicarea de șoproane pentru sare
- 114 Cumpărarea de care și frîe pentru caii kepeleștilor*
Numerele arată foile din registru, anume cîte au fost lăsate pentru un cont.
  - 1 De asemenea socoteala sării, cîtă s-a tăiat într-o săptămînă ei o scriu într-o singură sumă, sîmbăta
  - 12 De asemenea datoriile ei le scriu în contul de distribuire (*Ausgab*) al sării, <unde scriu> ce au dat cu împrumut și iau de la fiecare datornic o scrisoare de datorie
  - 24 De asemenea bonul (*Vorweisung*) pentru sare de la Maiestatea regească, dacă cumva s-a predat sare de către rege (*vorweisung auff saltz . . . wenn irncz vom khonig saltz verschafft ist worden*)
  - 25 De asemenea contul „tumeniștilor“, este la fel cu cel precedent: unii nobili și eclesiastici au în privilegiile lor să li se dea sare în valoare de cîteva sute de florini (*fur etlich 100 fl. saltz*), după cum glăsuiesc privilegiile lor — <de pildă> pentru unul din ei, pentru ca să nu facă moară pe o apă, pentru un altul pe motivul prețuirii (?) sale (*von der werdt wegen*) și încă pentru altul pentru o fîneață. Aceștia se numesc „tumeniști“.
  - 26 De asemenea pentru înzestrarea bisericilor, s-a dat unui număr de biserici sare în fiecare an.
  - 27 De asemenea pentru cumpărare de cai de kepelești: s-au cumpărat adesea pe sare.
  - 28 De asemenea tot felul de cheltuieli la ocne, le-au plătit (*gezeugt*) cu sare.
  - 29 De asemenea tot felul de cheltuieli la curtea cămării, plătite cu sare
  - 30 De asemenea gratificarea (*besoldung*) tăietorilor — este numai un butoi de vin și 2 florini — s-a cumpărat pe sare
  - 31 De asemenea ca ajutor pentru tăietori li s-a dat anual cîteva sute de bolovani de sare. S-ar fi ridicat pînă la 100 de florini
  - 32 De asemenea ca ajutor celeriştilor și cărauşilor
  - 33 De asemenea plata (*soldt*) pentru „*geppel treiber*“ . . . i s-a plătit unuia pe un an 12 florini, achitați în sare

---

* Socoteala pînă aci e scrisă pe latinește. Textul urmează apoi în limba germană.

- 34 De asemenea în contul tezaurului, ceea ce s-a dat ca sare din porunca sa
 35 De asemenea în contul comitelui cămării
 36 De asemenea pentru retribuirea (*besoldung*) comitelui cămării
 37 De asemenea retribuirea (*soldt*) subcomitelui (!) cămării: pentru fiecare²⁴⁴
 200 de florini și 600 de florini pentru întreținere, plătite tot cu sare
 38 De asemenea leafa magulatorilor; au fost întotdeauna câte doi, fiecare 60
 de florini plătiți tot cu sare
 39 De asemenea leafa (*soldt*) distribuitorului de bani s-a plătit tot cu sare //
 p. 286 40 De asemenea leafa bucătarului și chelarului, fiecare 6 florini <plă-
 tiți> tot cu sare.
 41 De asemenea pentru întreținerea comitelui cămării, ceea ce s-a dat pentru
 hrana lui
 42 De asemenea pentru întreținerea subcomiților cămării, ceea ce s-a dat pen-
 tru hrană, mâncare și băutură. Despre acestea nu am putut să mă lămuresc,
 unul a avut mai mult ca celălalt
 43 De asemenea hrana magulatorului; a avut în fiecare săptămână banii săi de
 întreținere plătiți în sare; acum are masa sa la curtea cămării; ar fi mai
 bine dacă i s-ar da banii de întreținere ca mai înainte
 44 De asemenea banii de ajutor pentru 4 păzitori ai malurilor la Dej și Ocna
 Mureșului, tot în sare
 45 De asemenea milosteniile, tot în sare, constituie și ele un cont.
 Conturile de mai sus sînt toate făcute în sare <arătînd> cui se plătește în
 sare și ce s-a cumpărat cu sare. În conturile de mai jos s-au primit și s-au
 plătit bani peșin și <se arată> ce au trebuit să cumpere cu bani gata
 60 Incasări de bani
 62 Cheltuieli de bani
 63 Cumpărarea de seu
 64 Cumpărarea de cărbune
 65 Cumpărarea de fier și oțel
 66 Cumpărarea de piei de bou pentru foale
 67 Cheltuieli la ocne
 71 Cumpărarea de postav pentru tăietori
 72 Cheltuieli la curtea cămării
 74 Cumpărarea de ovăz pentru caii de la vîrtej
 75 Cosirea finului pentru caii de la vîrtej
 76 Transportul sării de luntre de la ocnele din Turda pînă la apele Arieșului
 77 Transportul sării de luntre de la Cojocna la apa Arieșului

²⁴⁴ Cuvintele *ist einem* (adică: pentru fiecare) nu se potrivesc cu contextul în care e vorba de un singur subcomite al cămării (la singular). Dar din comparația cu mențiunea nr. 42 unde aflăm pluralul: *der unterkammergraffen kost* rezultă că trebuie corectat și la nr. 37 *der unterkammergraffen* și că e vorba și acolo de doi subcomiți.

- 78 Plata (*sold*) celeriştilor din Turda pentru luntrele de sare care sînt expediate pe Arieş
- 79 Pentru îndepărtarea buştenilor din ape
- 80 Leafa argaţilor de pe luntre care cercetează apele
- 81 De asemenea întreţinerea subcomiţilor de cămară cînd se transportă sare cu luntrele, atunci este nevoie de un număr mai mare de oameni de serviciu ca de obicei
- 82 Leafa (*soldt*) pentru tăietori
- 83 Ceea ce se încasează pentru diferenţa de sare luată în cont²⁴⁵
- 84 Expedierea de bani la celelalte cămări
- 85 Păzitorul malurilor de la Dej şi Ocna Mureşului, adică judecătorul malurilor primeşte pe săptămînă 50 de dinari
- 86 Ajutoarele tăietorilor
- 87 Miluiri
- 88 Cumpărarea de ovăz pentru caii de la vîrtej
- 89 Leafa pentru curieri
- 96 Întreţinerea şi hrana pentru trimişii Maiestăţii regale, adică atunci cînd vin voievodul, episcopul şi alţi domni de seamă, atunci trebuie ţinuţi din toate gratuit, cu masă, băutură, furaj <pentru cai>; ei trag la curtea cămării şi este neîncetat un du-te-vino călare de personal străin (?)²⁴⁶ //
- 97 Întreţinerea şi hrana comitelui şi subcomiţilor cămării; despre aceasta eu nu m-am putut lămuri; ei pun la socoteală banii lor de întreţinere şi leafa lor şi apoi se hrănesc pe seama regelui²⁴⁷
- 102 Cumpărarea de vin pentru comitele şi subcomiţii cămării; pe deasupra²⁴⁸.
- 103 Se va consuma în fiecare săptămînă un butoi de vin pentru acest personal.
- 104 <Va trebui> să se cumpere lemne pentru comitele cămării
- 106 <Va trebui> să se cumpere ovăz pentru caii comitelui cămării
- 107 <Va trebui> să se facă fîn pentru caii comitelui cămării
- 108 De asemenea pentru contul comitelui cămării
- 109 De asemenea pentru contul lui Dwt Benedict, actualmente subalternul meu, este subcomite al cămării.
- 110 Pentru contul lui George Arthahazi, subcomite al cămării
- 112 Pentru ridicarea de barăci pentru sare
- 114 Pentru cumpărarea de funii şi căpestre pentru caii de la vîrtej pentru contul de război

p. 287

Acesta e numărul conturilor simple pe care le au în registrul lor, titlurile de mai sus sînt scrise deasupra fiecărui cont. Ceea ce vom cheltui noi se va trece în contul fiecăruia acolo unde se cuvine.

²⁴⁵ *An den rest ausgeborgtz saltz* (adică pentru costul neacoperit de munca prestată).

²⁴⁶ *Zihen in khamerhoff ein, vnd stetz ein auff vnd zw reyten von andern leutten.*

²⁴⁷ *Sy geben ir kostgelt vnd soldtt vnd zeren dennest auff den khonüglichen.*

²⁴⁸ *Darauff.* Cu sensul de cheltuieli viitoare, după cum vedem din context.

Deci eu v-am trimis în urmă cu domnul Ștefan Pemfflinger o însemnare cu lefurile fiecăruia de la cămară; după ce mi-a arătat-o domnul Marc, mi-a dat-o iarăși după aceasta domnul tezaurar ca s-o revăd, și a lăsat să-mi fie predate mie însemnările prin domnul Marc, mai ordonînd pe lîngă aceasta ca noi între timp să ne asigurăm întreținerea²⁴⁹ așa cum dorim, și însemnările tălmăcite în germană sună astfel:

În vremea lui Iacob Tornali funcțiile au stat astfel: la Dej au fost doi <vice> comiți ai cămării, slujeau cu 12 cai și 400 de florini; aceștia vedeau de cămară și aveau și teritorii anexe²⁵⁰. Mai au fost aici doi magulatori; au avut 120 de florini și au slujit cu 6 cai. Apoi un contabil cu 12 florini. Apoi un distribuitor de bani cu o leafă de 12 florini. Pentru ei, oamenii lor și pentru magulator au avut bani de întreținere 600 de florini. În total 1 144 de florini.

La Sic, de asemenea au fost doi vicecomiți ai cămării²⁵¹ cu 12 cai; au avut leafă 200 de florini, magulatorul²⁵² 60 de florini, contabilul 12, pentru întreținere 200 de florini. În total 472.

La Cojocna, doi vicecomiți ai cămării cu 12 cai, 150 de florini, magulatorul 60 de florini, contabilul 12 florini, pentru întreținerea lor 150 de florini. În total 372 de florini.

La Turda doi vicecomiți ai cămării cu 12 cai, 400 de florini; de asemenea doi magulatori 120 de florini, contabilul 12 florini, distribuitorul de bani 12 florini; pentru întreținerea lor 800 de florini, în total 1 344 de florini.

La Ocna Sibiului doi vicecomiți ai cămării cu 12 cai; leafa lor este de 200 de florini. Magulatorul 60 de florini, contabilul 12 florini; pentru întreținerea lor 200 de florini. Total 472 de florini.

p. 288 Felul cum o să pornim cu întreținerea, trebuie să-l mai discutăm cînd vom fi cu toții laolaltă la cămară și să facem încercare mai întîi cu ungurii. Ar fi bine dacă am putea să ținem și noi gospodăria împreună cu oamenii regelui; aceasta s-ar putea realiza, dacă ei ar fi tot atît de numeroși ca ai noștri //; la aceasta se va putea ajunge cu greu atît de curînd. În alți ani <ei> s-au întreținut la toate cămările din dijme²⁵³. La cămări anul acesta timpul a întîrziat. Deci ca să ducem gospodăria, cum a trebuit să fac eu în aceste două săptămîni, nici nu se poate pretinde.

Ei vor cu toții să aibă prea destul²⁵⁴; ei trec la socoteală în fiecare zi încă o dată pe atît cît cheltuiesc eu; trebuie să avem o ordine bine fixată; altfel este toată treaba zadarnică. Trebuie deci să am răbdare pînă ce va veni domnul

²⁴⁹ *Wir sollten dieweill alzo hin zeren.*

²⁵⁰ *Seind mit der khamer vnbgangen vnd haben zugepitten gehapt.*

²⁵¹ *Vnterkhamer khamergraffen.*

²⁵² În text: *magulator* sau *magulasch.*

²⁵³ *Zehenden.*

²⁵⁴ *Sie wollen alle genug haben.*

Marc și vreau să mă călăuzesc după însemnările tezaurarului pînă la alte instrucțiuni. Este însă o rînduială ciudată între ei. Ei au leafa și banii lor de întreținere și pe deasupra vedeți în conturile lor că ei vor să pună totuși toată întreținerea pe seama regelui, ca și cînd ar trebui să dea socoteală doar în glumă²⁵⁵. Eu le-am copiat după noul lor registru; multe conturi trebuie scoase și desființate; dacă am ține cu ei gospodărie, atunci ar trebui să procurăm toate ustensilele casnice pentru atîtea persoane, <adică> pentru ei și pentru noi, căci aci nu se află nici un fel de strachină sau farfurie; dacă vom pune deîndată bani împreună, atunci și ratele lor și ale noastre vor fi mai mari sau mai mici²⁵⁶ și vor fi proteste peste tot aci. De aceea se arată acest lucru <și celor din> afară, pentru că trebuie să se facă ceva de acum încolo²⁵⁷.

Episcopul²⁵⁸ mi-a trimis aci un slujbaş; am fost nevoit să-l primesc cu patru călăreți²⁵⁹ și să-i și mulțumesc. Nu-mi folosește la nimic. A fost la Ianos Deczy²⁶⁰ și împreună cu Ferencz Bodo a dat buzna peste bătrînul episcop²⁶¹, apoi de hatîrul lui Bodo a ținut ocupat castelul episcopului²⁶². Mi-e silă de el. Vreau să-l trimit de aci, la una din cămări, spre Sic sau Cojocna, trebuie să-i dau banii săi pe o lună.

Pentru treaba care se face avem nevoie doar de servitori fără altă legătură²⁶³; de aceștia e nevoie la toate; fiecare își are utilitatea proprie; dar slujbașii cu luna nu sînt de nici o ispravă la făcut treabă. Dintre patru călăreți aș fi avut la dispoziție doar pe unul, ceilalți fiind slugile lui²⁶⁴. Dar se va ivi prilejul să avem nevoie de asemenea servitori atunci cînd va începe să fie trimisă sarea în afară, cînd răsar multe piedici în cale, astfel încît vicecomiții cămărilor trebuie să însoțească și ei transportul mergînd călare, altminteri nu ar fi cu putință.

Îndată ce v-am scris, mi-a sosit în ziua de 14 august scrisoarea dv. din 29 iulie; e nevoie deci să răspund doar atît. Înțeleg că nu ați primit scrisoarea mea din 16 iulie; eu v-am trimis-o din nou în ziua de 1 august cu domnul Ștefan Pemfflinger. A trebuit să vă sosească și să fi aflat cele ce am tratat cu episcopul

²⁵⁵ *Zw pubrei* = ca o farsă (ca și cum ținerea socotelilor ar fi ceva neserios).

²⁵⁶ *So werden irer und auch vnser zeytten mer und minder sein.*

²⁵⁷ *Darnach zaigt man das hinauss an, darczu wirdt man fuderlich thun müssen.*

²⁵⁸ Nicolae Gerendi.

²⁵⁹ *Ein diener... mit 4 rossen* (Era obiceiul să se desemneze astfel nu doar caii, ci și călăreții dintr-o trupă sau ceată de însoțire).

²⁶⁰ I. Deczy.

²⁶¹ Gosztony, episcopul Transilvaniei mort în primele luni ale anului în curs.

²⁶² *Des byschofs schlos von des Bodo wegen innen gehalten.*

²⁶³ *Einspänige Diener*, care să nu mai tragă pe alții după ei, cum e cazul cu acela venit cu patru călăreți.

²⁶⁴ *Vnder 4 rossen hett ich ainen zugebietten die ändern seind sein knecht* (El se referă la slujbaşul trimis de episcop).

cu privire la pagubele pricinuite de români și am lăsat să se trateze de către comite²⁶⁵ și Pemfflinger cu voievodul²⁶⁶.

p. 289 În privința aceasta trebuie să intervină stăpînirea. Nu s-a luat încă nici o măsură represivă²⁶⁷ (?) regele trebuie să intervină cu seriozitate; toți sînt ușor de găsit din nou pe // la casele lor într-o clipă se vor refugia iar în pădure. Așadar tezaurarul²⁶⁸ a plecat la 15 ale lunii acesteia de la Adunarea obștească a secuilor²⁶⁹ și a rămas la reședința sa de la Grind²⁷⁰ la o milă depărtare de aici, eu am fost la el ca să mă interesez în primul rînd cum stă lucrul cu banii jefuiți²⁷¹; la aceasta răspunsul său <a fost că> deocamdată au de furcă cu Lyboki, Radicz²⁷² și alții, și vor fi pedepsiți și aceia <=românii> ulterior, dar trebuie să se intervină (?) pe lîngă rege²⁷³. Apoi <întrebîndu-l> dacă el ar ști o cale pe care s-ar putea aduce bani aici, spune: Andrasch Bathor curăță²⁷⁴ acum un drum; el încă nu știe dacă va rămîne acest <drum (?) cel hotărît> pînă la urmă; consilierii camerali ar ști mai bine să vă informeze despre aceasta acolo afară²⁷⁵. De aceea voia să vă scrie. Eu i-am arătat și faptul că am fost instalat la cămară și că acolo nu s-ar fi făcut încă nici o ordine și ce risipă se face; mi-a răspuns că domnul Marc îl va instala pe Ștefan²⁷⁶ la Ocna Sibiului și apoi va veni de acolo aici; el trebuie să facă aceasta, căci afară²⁷⁷ nu i s-ar da pace din pricina banilor. Astfel dv. îmi scrieți că nu veți putea de loc să-mi procurați bani în aceste vremuri de război²⁷⁸; ar fi fost mai bine, dacă în aceste vremuri am fi rămas ca spectatori²⁷⁹ așa cum scrieți și dv. Dar lucrul s-a început și noi nu mai putem să dăm înapoi, orice am face; astfel, noi nu putem face altceva decît să ne urmăm calea noastră. Nu se găsește aici nici un ban; slujitorii lui Kopparten și ai lui Eysler ar avea bani pînă la 1 000 de florini; ar vrea să-i dea cu 12 β. (?) Iar lucrătorii nu primesc bani, și în fiecare zi ei trebuie <să fie> plătiți²⁸⁰. Și nu se

²⁶⁵ *Der (!) graffen* — (= den Graffen) adică Nogarola. Acesta venise ca reprezentant osebit al lui Ferdinand, împreună cu Ștefan Pemfflinger în iulie, aducînd poruncile regelui expuse la adunarea de la Aiud.

²⁶⁶ *Mit dem Weyda* — voievodul Transilvaniei Petru Pereny.

²⁶⁷ *Es ist nichts wider noch worden.*

²⁶⁸ *Der Schatz* = Schatzmeister = N. Gerendi.

²⁶⁹ *Zeklyschen land sprach.*

²⁷⁰ *Gerend* la est de rîul Arieș.

²⁷¹ *Genomenen geld.* E vorba de banii jefuiți amintiți mai sus p. 267.

²⁷² Amîndoi, partizani ai lui Zápolya, își masaseră forțele înspre Banat.

²⁷³ *Dem khonig widerwerden.*

²⁷⁴ *Raumet ... ein weg.*

²⁷⁵ *Daussen* = draussen — adică nu în Transilvania ci la Buda.

²⁷⁶ Ștefan Pemfflinger.

²⁷⁷ *Daussen.*

²⁷⁸ *Krigsleufften.*

²⁷⁹ *Wer es besser wer in denen Zeytten ansehen plynen.*

²⁸⁰ *So nemen die Arbeiter kain Geld, dan alle tage zalt man sy* (?) Expresimarea pare-lipsită de logică, dar sensul e cel redat în traducere.

găsește nici în orașe nici o monedă, căci nu se face nici un fel de negoț cît de mic; guldenul nu ar valora nici 5 dinari, toată activitatea este²⁸¹ paralizată.

În privința întreținerii, episcopul mi-a ordonat să mă călăuzesc după instrucțiunile pe care le-a lăsat să-mi fie date; despre aceasta vom discuta noi, domnul Marc și cu mine. Eu nu pot să fac mai mult, le dau banii lor în fiecare lună. Paul Haller și Andrei sînt la mine; îl voi pune pe Haller la Dej, pe Andrei la Sic. Spre Cojocna trebuie să bat drumurile <eu însumi>. Slujbașii trebuie să aibă respect. Pe Andrei ei îl socotesc un copil; Lazarus și convoiul său nu vor putea să intre altfel decît <trecînd prin mijlocul> armatei; ar trebui să fie însoțiți pe drumurile <care ar fi> sigure de la Oradea încoace.

Haller mă informează că dv. l-ați fi împrumutat pe judele Brașovului cu 400 de florini la Buda; vreau să-i scriu că, dacă i-a fost dat un împrumut, să mi-l înapoieze mie; dv. desigur îmi veți scrie <o scrisoare în acest sens>.

Mesagerul este din Sibiu, își are acolo soția. El se cheamă David, i-am dat 6 florini pentru întreținere, cu aceasta să se hrănească la dus și întors; dacă i s-ar termina banii de întreținere să nu-i dați nimic în plus; să binevoiți să-l trimiteți în curînd din nou aici. Argați se găsesc suficient de mulți aici, nu ne sînt de nici un folos, sînt cu toții unguri. În „Sol”²⁸² este un băiat, îl cheamă pe ungurește Michl Khar; să binevoiască Hans Ploss să-l lase să vină aici.

Cel ce vrea acum să treacă <venind> singur, trebuie să știe să vorbească trei limbi: germană, maghiară și română; pe acestea le știe acest mesager, sper că va reuși să treacă. Eu nu vă pot scrie <alte> știri; aici nobilimea, nemții și secuii, sînt obligați să meargă cu toții la război, altceva nu aflăm. De la solul Andrasch aflăm că l-ar fi zărit pe Ștefan Báthory de Somlyo, alungat din <regiunea> Satu Mare și că ar fi prădat peste tot; de asemenea că Gothart Khun²⁸³ ar fi fost învins și că Radicz ar avea mulți oameni, și că la Oradea s-ar afla lefegii, altceva nimic. Servitorului i-am promis o pereche de nădragi dacă aduce răspuns la scrisoare, binevoiți să-i dați unde vrea el²⁸⁴.

Cu aceasta Dumnezeu să vă aibă în pază.
Hans Dernschwam

Adresa:

Respectabilului și înțeleptului Iacob Hünli, foarte bunului meu prieten de la Buda, în mîinile sale proprii. Cito²⁸⁵.

²⁸¹ *Alle Handl* = aci într-un sens mai general decît doar de negoț.

²⁸² = „Neusohl”.

²⁸³ Kun Gothard, partizan de al lui Zápolya.

²⁸⁴ *Wo ers daussen haben wyll* (daussen = draussen, afară, în Ungaria, nu în Transilvania).

²⁸⁵ = Iute.

ANDREI MIHALEVICH „DE FFZYN“

(? — după 1530)

*

În lipsa oricăror date biografice se știe doar că Andrei Mihalevich a fost un agent mai obscur dalmatin folosit de Ferdinand de Habsburg în unele misiuni cerînd o cunoaștere a limbilor slave. Este probabil că tot în această limbă trebuia să se înțeleagă și cu românii din Țara Românească. La sfîrșitul lui ianuarie 1529 i se dau instrucțiuni pentru o misiune secretă în Țara Românească (A. Veress. *Acta et Epistolae Relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, Budapest, 1914, pp. 176—178). Trebuiau folosite dispozițiile favorabile manifestate în diferite rînduri de domn — Radu de la Afumați — pentru a se obține, fără o cerere expresă, conlucrarea acestuia la pornirea unor noi tratative de armistițiu cu turcii, întrucît solii trimiși de Ferdinand cu salvconduct din partea turcilor fuseseră totuși reținuți de aceștia și împiedicați de a-și continua negocierile. (Este vorba de misiunea încredințată episcopului Habordanez care, după o intrare pompoasă la Constantinopol cu o suită strălucită și cu daruri bogate, fusese întemnițat și ținut prizonier vreo 8 luni de zile). Însemnătatea unor asemenea tratative era evidentă, căci numai așa putea fi neutralizat tratatul încheiat în februarie 1528 de Ieronim Laski în numele lui Ioan Zápolya

cu Poarta, dar care nu fusese încă tradus în fapt, fiind nevoie pentru aceasta de prezența efectivă a oștilor turcești. Până atunci domnul Țării Românești, primind poruncile Porții transmise de Laski, se grăbise să se asocieze doar în cuvinte acțiunii acestuia (aprilie 1528). Nu fără motiv încercase Laski — dar fără izbîndă — să obțină de la Poartă să-i fie încredințat lui fiul domnului ce era ținut ca ostatic la turci.

Instrucțiunile date emisarului lui Ferdinand cuprindeau și un îndemn către domn să se pregătească pentru primăvara sau vara aceea ca să atace pe turci pe neașteptate, cînd s-ar porni și oștile lui Ferdinand, și pînă atunci să arate forțele cu care înțelege să-l sprijine pe acesta. S-ar părea că acest îndemn la luptă trebuia să slujească doar drept motiv aparent al misiunii ce urmărea în realitate găsirea unei modalități de negociere cu Poarta. Se formulează deschis unele sugestii privitoare la condițiile unui armistițiu de 3—9 ani, ce trebuiau făcute domnului sau vreunui om de încredere mai apropiat al domnului, ca acesta să poarte tratative în acest sens sau să obțină un salvconduct de la turci pentru trimiterea altor soli din partea lui Ferdinand, sau măcar să arate calea cea mai bună pentru atingerea acestui scop.

Se observă o ciudățenie în aceste instrucții. Căci în titlul lor destinatarul soliei secrete e numit lămurit Radu, voievodul Țării Românești, iar în corpul textului, nu mai apare el, ci, în locul lui, apare domnul Moldovei, care este numit de șase ori. O explicație a acestei neconcordanțe dintre titlul instrucțiilor și conținutul lor nu poate fi decît aceasta: că s-a folosit pentru misiunea la voievodul Țării Românești un text pregătit pentru o misiune la domnul Moldovei. E probabil că s-a intervenit aproape simultan la amîndoi domnii și că același text redactat mai întîi pentru Petru Rareș a fost folosit, fără alte modificări, pentru Radu.

Acestui fapt i se datorește, poate, și fraza despre deseale solii trimise de domn (=Rareș) la rege și despre declarația domnului recunoscîndu-se ca „membru al regatului Ungariei”.

Înarmat cu aceste instrucții, emisarul lui Ferdinand este expediat în mare grabă la 1 februarie 1529 cu recomandări stăruitoare să raporteze despre rezultatul misiunii sale cît mai neîntîrziat. Dar moartea lui Radu (2 ianuarie 1529) schimbă împrejurările din Țara Românească. Încă înainte de a fi pășit pe pămîntul ei, Andrei Mihalevich aflase la Buda (vezi Veress, *op. cit.*, p. 185, scrisoarea episcopului Thomas Szalaházi către Ferdinand din 19 februarie) de moartea domnului, dar acest fapt nu-l abătuse din drum. În locul lui Radu a căutat să intre în legătură cu căpetenia boierilor care îl omorîseră, adică cu vornicul Neagul. Raportul de față e tocmai darea de seamă a discuțiilor purtate cu acesta. Interesul său e netăgăduit, căci pe de o parte pune în lumină linia constantă a politicii domnilor Țării Românești, valabilă și acum pentru dușmanii lui Radu, ca și mai înainte pentru acesta, iar pe de alta vedește o viziune realistă a situației generale în preajma noii ofensive a sultanului. Unele lămuriri suplimentare asupra condițiilor în care a fost îndeplinită această misiune pot fi găsite în memoriul alcătuit de Andrei Mihalevich în anul următor, atît pentru a cere unele despăgubiri și răsplăți regale, înfățișînd totodată greutățile întîmpinate și serviciile aduse, cît și pentru a se justifica de învinuirea de a fi trecut la Zápolya, sau cel puțin de a-i fi cerut un salvconduct în acest scop. Este probabil că după expedierea scrisorii de mai sus din Cluj la 1 aprilie 1529, să fi încercat într-adevăr să folosească mijlocirea unora din nenumărații dalmatini și raguzani din slujba lui Zápolya pentru a se salva, părăsind o cauză socotită desigur ca pierdută. În general, impresia pe care o lasă acest memoriu cu socoteli mult umflate este

defavorabilă autorului ei. Trebuie spus însă că el avea de luptat cu cancelaria habsburgică ce nu-i recunoștea valabilitatea misiunii sale în Țara Românească, sub cuvânt că ea se îndrepta către Radu și că deci, aflînd de moartea acestuia, nu trebuia să-și mai continue drumul în Țara Românească.

Trebuie semnalat faptul că îl mai întîlnim și sub numele de Andreas Clissensis tot în Veress, *op. cit.*, pp. 185, 192, în două rapoarte ale episcopului de Agria, primul din Buda din 19 februarie amintit mai sus, al doilea tot din Buda, din 21 iunie al aceluiași an 1529, anunțînd reîntoarcerea lui la Buda. Raportul său din 10 iunie către Ferdinand nu se mai găsește (*ibidem.*, p. 192 — *N. Ed.*).

Despre misiunea lui Andrei Mihalevich nu s-a ocupat nimeni pînă acum. El apare în Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 46, dar numai în legătură cu acest memoriu publicat în doc. Hurmuzaki și nu cu raportul său publicat mai apoi de Veress în *Acta et Epistolae Relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia* (1468—1540), Budapesta, 1914, pp. 187—188, după o copie contemporană din Staatsarchiv din Viena.

RAPORT¹ CĂTRE FERDINAND DESPRE MISIUNEA SA ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ

1529 aprilie 1, Cluj

Radul a murit în ziua de 2 ianuarie și nu
aveam cu cine să tratez, dar ca să nu fie cu totul zadarnică cheltuiala și obo- p. 187
seala de pînă atunce, am intrat în Țara Românească și am mers la vornic²,
pe care acolo <locuitorii> îl socot ca un fel de palatin, și despre care auzisem
că e devotat Maiestății Voastre, și am vorbit cu el în chipul cel mai mulțu-
mitor³, dacă aș scrie în ce chip ar fi prea lung, și l-am îndemnat să vestească
Maiestății Voastre știrile sigure <ce le-ar avea> despre sultan⁴ și să se ridice

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin publicat de A. Veress în *Acta et Epistolae Relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, Budapest, 1914, pp. 187—189.

² *Udvornik* = vornicul Neagul.

³ *Bono modo*.

⁴ Soliman I (1520—1566).

<toți locuitorii> în jurul Maiestății Voastre și să-l silească⁵ pe noul voievod⁶ ce va veni ca să fie credincios Maiestății Voastre. Am tratat și despre armistițiul din imboldul meu⁷, când prin mine însumi, când printr-o altă persoană și am expus toate condițiile ca să consimtă turcul la una sau alta <din ele⁸> (?). A dat răspuns Maiestății Voastre⁹ la toate: a spus că sultanul vine și va merge de-a dreptul la Buda și că // a și făcut vestire ca să se pregătească tot omul. Beglerbegul în sarcina căruia cade să ridice oastea a plecat încă de o lună, și sultanul merge cu acest scop: să ocupe Ungaria și să pustiască celelalte stăpîniri ale Maiestății Voastre cu foc și sabie. Aceasta din îndemnul lui Ioan de Zips¹⁰ care crede că turcul îl va ajuta, dar dacă turcul își va împlini dorința, atunci nu va mai trăi Ioan de Zips, căci turcul a dat altuia Ungaria, și anume lui Aloisio¹¹, fiul dogelui Veneției, și îi mai plătește chiar și o leafă. Turcul se va porni de sărbătoarea sfîntului Gheorghe. Se spune că ei¹² nu pot lua armele alături de Maiestatea Voastră, deoarece Maiestatea Voastră este departe, dar se vor îngriji să nu se ridice alături de turc. <El> spune că va îndemna¹³ pe voievodul care va fi să fie credincios <Maiestății Voastre> și să trimită un sol la Maiestatea Voastră. Se mai spune că atunci când va veni turcul, Ioan de Zips se va strădui cu zvonuri mincinoase să atragă poporul de partea sa, zicînd că turcul nu vine ca să distrugă țara, ci ca s-o elibereze și să i-o înapoieze, și poate că poporul neștiutor va fi înșelat. Deci sfătuiește ca să-l gonească pe Ioan de Zips din țară înainte de venirea turcului, și astfel vi se vor alătura mai iute Maiestății Voastre ungurii căzuți în rătăcire și Maiestatea Voastră va putea să atace pe dușman cu mai mare siguranță. Mai zicea ca <și> principii imperiali, și toți ceilalți supuși ai Maiestății Voastre să nu-și cruțe mijloacele lor. Căci dacă turcul va fi înfrînt acuma ei vor fi de-a pururi bogați. Iar dacă turcul va învinge pe Maiestatea

⁵ Tegant = cogant; vezi Hurmuzaki, II/1, p. 74 ... *induxi tamen eum ad hoc ... ut ... Maiestati Vestrae sinceram fidelitatem exhibeant, suumque prefectum eorum consilio exhibere cogant*! Expresia de: *suum prefectum* înlocuiește aci noțiunea de domn (vezi mai jos — *prefectus illius provincie per Thurcum electus, factus et missus est*...). În textul latin publicat aci punctuația e greșită. De ex. ... *vaivodam etiam novum, qui erit. Ita tegant* ... etc.

⁶ Autorul nu pare să cunoască nici încercarea efemeră a lui Basarab, nici instalarea lui Moise cel adus de turci.

⁷ *Ex me ipso*.

⁸ *Dixi huic vel huic Turcus consentiret*.

⁹ în text: *dedit Maiestatis (!) Vestrae relationem* (mai probabil: Maiestati Vestrae)

¹⁰ Zápolya.

¹¹ Aloisio (sau sub altă formă Ludovico) Gritti, fiul natural al dogelui Andrea Gritti (1523—1538), favoritul marelui vizir Ibrahim. Pentru rolul său în legătură cu țările noastre vezi în volumul de față notița despre I. Laski și relatările lui Tranquillo, della Valle și Museo care povestesc uciderea sa la Mediaș. Este interesant de observat că, încă de la începutul anului 1529 el este bănuț de a urmări acapararea coroanei Ungariei în folosul său.

¹² Românii.

¹³ *Admonere*.

Voastră — ceea ce să ferească Dumnezeu — vor cădea cu siguranță în aceeași robie în care ne aflăm noi.

După aceea am întrebat ce forțe va avea turcul. A spus că dacă turcul își va porni toate forțele sale și dintr-o parte și din alta a mării, nu poate porni mai mult de 150 000 de oameni cu buni și cu răi, din care jumătate nu sînt buni pentru luptă. Printre aceștia vor fi cel mult 15 000 de pușcași¹⁴ și 5 000 de arcași. Va avea 60 de bombarde, iar luntre cu puțin mai multe ca pe vremea războiului cu Ludovic¹⁵.

Despre armistițiu spune astfel. Turcul nu va ține pace cu Maiestatea Voastră decît dacă Maiestatea Voastră i-ar făgădui să-i plătească tribut perpetuu nu numai pentru Ungaria, dar și pentru toate stăpînirile sale și dacă i s-ar închina lui. Am voit să mă duc eu însumi, dar lucrul nu este lipsit de primejdii. Abia am venit aci¹⁶ pentru a trimite mai înainte cîte două sau trei scrisori (?), după aceea voi încerca să ies <și eu>. Dacă voi cădea eu în cursă, poate vor sosi scrisorile. Dacă se vor prăpădi scrisorile poate mă va <re>-aduce Dumnezeu pe mine. Mai înainte am scris în unele scrisori Maiestății Voastră că Sofiul¹⁷ va lua armele împotriva turcului, dar s-au împăcat. Iar năvile au fost duse pentru transport. Acestea cîte le scriu, spune vornicul că sînt toate adevărate.

Dat în Cluj în Joia <de după Paște>. //

Mai sfătuia pe Maiestatea Voastră să nu-l atace pe turc înainte de a fi ajuns p. 189 <acesta> la Buda, și să <pună să> se ridice de pe o mare întindere de-a lungul căii sale toate lucrurile, iar cele ce nu pot fi ridicate să fie mistuite prin foc.

Turcul a trimis un voievod în Țara Românească, dar pînă acum <locuitorii> nu l-au primit <ca domn>.

[RAPORT CĂTRE REGELE FERDINAND DE HABSBURG]¹⁸

1530

... Să-și amintească Maiestatea Voastră cum am mers din porunca Maies- p. 74 tății Voastre ... în țara ce-mi fusese hotărîită mie, și cum nu am putut găsi pe omul acela, la care mă trimisese Maiestatea Voastră, deoarece era mort¹⁹, și m-am îngrijit să găsesc un altul cu ajutorul căruia să pot duce la capăt însărcinările mele din partea Maiestății Voastre. Cum acestea nu puteau fi duse la împlinire în nici un chip, nu m-am lăsat totuși fără a-l îndemna stăruitor la credință și a-i cere și sfatul și <totodată> ca să observe venirea dușmanului, gîndul

¹⁴ *Pixidarii* (= archebuzieri).

¹⁵ Ludovic al II-lea, regele Ungariei, căzut la Mohács în 1526.

¹⁶ La Cluj, de unde e datată scrisoarea și unde se afla oarecum încercuit de forțele anti-ferdinandiste.

¹⁷ Tahmasp I din dinastia Safavidă, șah al Persiei (1524—1576).

¹⁸ Traducerea s-a făcut după textul latin publicat în *Hurmuzaki*, II/1, p. 74 ș.u.

¹⁹ Radu de la Afumași.

și forțele lui, pe care toate le-am cules²⁰ întocmai, după cum știe foarte bine Majestatea Voastră. Pe deasupra, deși am fost silit să fac mari făgăduieli²¹, l-am convins totuși la aceasta: ca ei²² să arate față de supușii transilvăneni ai Maiestății Voastre sentimente de bună vecinătate și mai întâi să arate credință sinceră Maiestății Voastre și să silească prin sfatul lor pe domnul lor²³ <să arate și el credință> ... și aceasta s-a împlinit ... Căci în toată vara aceasta supușii Maiestății Voastre nu au fost supărați de ei, deși totuși domnul acestei țări a fost făcut și trimis de turc. Iar celălalt, acel vestit moldovean <care> nu a fost făcut domn de către turci, ba chiar a făgăduit credință și a primit lefuri bune de la tezaurul Maiestății Voastre, a fost găsit a fi un strașnic rebel²⁴.

Și <chiar> dacă, după ce am aflat că a murit acel om la care mă trimisese Majestatea Voastră, nu m-aș mai fi dus la nimeni, mi se pare că ar fi fost de ajuns din partea mea și atîta că am fost gata să-mi primejduiesc capul meu, fără a mai vorbi de alte lucruri mai puțin prețioase, pentru împlinirea poruncilor Maiestății Voastre.

Așadar milostive Doamne, dacă dintr-o întâmplare nenorocită sau pentru nenorocul meu, a fost mort Radul și nu am putut duce la capăt mandatul precum doream eu, căci ar fi fost și mai ușor pentru mine, Majestatea Voastră să binevoiască să considere o atare rîvnă ... etc. Căci am pierdut tot ce am avut, și nu pot trăi dacă Majestatea Voastră nu se va milostivi să-mi dea cu ce <să-mi> țin zilele. Cînd m-a trimis²⁵ Majestatea Voastră mi s-a dat de cheltui 50 de florini ungurești de aur și eu am spus d-lui episcop de Trento²⁶ că nu ajung pentru un drum atît de lung, chiar dacă aș putea merge acolo și înapoi de-a dreptul și fără primejdie, și să fie încredințată // Majestatea Voastră că am cheltuit cea mai mare parte din acești bani cu curieri și cu cei ce m-au dus și apoi m-au readus în Transilvania, și acolo am rămas multă vreme ascuns, căci nu aveam în vedere atît viața mea, cît cîntea Maiestății Voastre ca să nu cad în mîinile dușmanilor; așa m-a sfătuit întotdeauna și tezaurarul²⁷ dar nu mi-a dat nici un subsidiu, și nici nu mi-a plătit pe de-a întregul ce mi se cuvenea. Așadar în acea călătorie am cheltuit din banii mei 95 de florini ungurești de aur și am avut o pagubă de patruzeci de florini ...

[Cere să fie despăgubit etc. Gata să culeagă informații despre turci pe la raguzani etc ... A mai suferit și alte pagube ... A auzit că ar fi spus unii despre el că ar fi trecut la Ioan de Zips (Zápolya). E o minciună.] Ei au spus că am

²⁰ *Decerpsi.*

²¹ *Licet pollicitis sum coactus facere.*

²² Românii.

²³ *Suumque prefectum* = Moise vodă.

²⁴ *Quam rebellis inventus est* = Petru Rareș.

²⁵ În Țara Românească.

²⁶ Bernardino Clesio.

²⁷ Nicolae Gerendi, episcopul Transilvaniei și tezaurarul numit de Ferdinand.

scris oamenilor lui Ioan rugându-i să-mi facă rost de un salvconduct. Dar cum stăteam sechestrat²⁸ în Transilvania și nici nu îndrăzneam să ies de acolo, ce am făcut? Am trimis pe un om cu scrisoarea mea la niște cunoscuți ai d-lui Petru Krosyth, scriindu-le că sînt servitorul acestui domn, și că am venit în Transilvania pentru o datorie, și că acum aș vrea să plec, dar aud că toți cei care nu au scrisori de salvconduct sînt jefuiți și asupriți, și astfel unul din ei mi-a trimis scrisoarea sa ca să-mi fie ca o asigurare²⁹, dar eu totuși neîncrezîndu-mă în acea scrisoare nu m-am dus la el, deși m-a chemat. Dar am venit pe alt drum, și am voit să-mi fac rost și de o scrisoare a lui Ioan ca să pot fi fără teamă³⁰ cînd voi umbla printre oamenii săi, și acest lucru l-am învățat de la negustori care dincolo de Tisa se foloseau de scrisoarea lui Ioan și de ceastălaltă parte de scrisoarea Maiestății Voastre. Deci Maiestatea Voastră să nu dea vreo crezare unor atare zvonuri etc.³¹

---

²⁸ *Reclusus*. Se referă la situația creată de evenimentele care au precedat lupta de la Feldioara. Drumul spre vest era închis de partizanii lui Zápolya. Cel prin Moldova de expedițiile pregătite contra Transilvaniei.

²⁹ *Me assecurando*.

³⁰ *Tutus*.

³¹ Autorul acestor rînduri era înapoi la Buda la 21 iunie 1529. Toată expediția durase de la 19 februarie la 20 iunie, deci patru luni.

JAN OCIESKI

(1501—1563)

Solul polon Jan Ocieski care a fost trimis la Poartă și a străbătut Moldova în două rînduri, în februarie 1531 și apoi în mai 1533, în timpul conflictului pentru Pocuția, era un subaltern imediat al cancelarului Poloniei, Szydlowiecki, care era și castelan al Cracoviei. În 1531 Jan Ocieski era „notarius terrae Cracovensis”. Misiunea sa din 1531 a fost de o mare însemnătate, căci de succesul ei avea să depindă linia urmată de regele Poloniei în raporturile sale cu Moldova. După ocuparea Pocuției de către Petru Rareș în decembrie 1530, Polonia trebuia să-și precizeze mai întîi propria ei poziție față de Poartă, deoarece nu se încheiase nici o pace după incursiunea turcilor din 1525. Numai după aceea urma să obțină din partea Porții fie presiuni asupra lui Petru de a restitui Pocuția, fie mîină liberă împotriva sa. Căci situația lui de vasal al Porții ar fi putut atrage o solidarizare a acesteia cu acțiunea domnului moldovean. Ocieski a pornit la drum însoțit de o escortă de zece călăreți și de un tălmaci — în speță Vasile Armeanul, dintre armenii din Polonia, probabil de pe la Liov, stabiliți în condiții asemănătoare cu cei din Moldova de-a lungul drumului comercial cunoscut. Instrucțiunile oficiale îi prescriau

să se plîngă de incursiunile lui Petru în Polonia, arătînd pierderile suferite, și stăruind asupra prieteniei polono-turce. Totodată el trebuia să afle care este atitudinea sultanului în chestiunea Pocuției; Ocieski avea să se bucure de tot sprijinul lui Aloisio Gritti, favoritul marelui vizir Ibrahim, impus ca arbitru al conflictului dintre cei doi regi rivali ai Ungariei și gata să preia aceeași calitate în conflictul moldo-polon. Dealtminteri solia era trimisă chiar la sugestia lui Gritti (I. Corfus, *Activitatea diplomatică în jurul conflictului dintre Petru Rareș și Polonia*, în „Romanoslavica”, X (1964), p. 333). Solia trebuind să rămînă neștiută de Petru Rareș, Ocieski a ocolit Moldova trecînd munții Maramureșului spre Transilvania, apoi Carpații spre Țara Românească, de unde a plecat pe furiș trecînd Dunărea la Nicopole. Îndată ce a ajuns în Imperiul otoman a trimis cancelarului probabil chiar de la Nicopole o scrisoare în care descria peripețiile călătoriei sale.

Ajungînd la 4 aprilie 1531 la Constantinopol, el a avut întrevederi diplomatice cu tîlmaciul Porții, Ionus beg, care îi destăinuie convorbirea marelui vizir Ibrahim cu solul lui Petru Rareș. El a fost primit în audiență de marele vizir și de sultan. Tot atunci a fost rugat de Ștefan Lăcustă să-l sprijine pentru a obține domnia Moldovei.

În îndeplinirea misiunii sale s-a folosit de auxiliarii cei mai variați. Un rol apreciabil a jucat și marele blănar al sultanului, grecul Andrei Carcocandela, recomandat de Gritti și Ibrahim solului polon, care s-a și grăbit să anunțe la Cracovia sosirea iminentă a acestuia în vederea cumpărării de blănuri de samur, atrăgînd în chip oșebit atenția cancelarului să-l primească cu toată cinstea și să-i facă toate înlesnirile.

Mulțumită succesului soliei, în iunie cancelarul polon putea comunica ducelui Albert de Prusia răspunsul Porții. În baza acestuia, s-a pus la cale expediția de reocupare a Pocuției, încheiată cu lupta legată de numele satului Obertyn (22 august 1531).

Curînd s-a întors și Ocieski la Cracovia călătorind prin Belgrad, Oradea și Buda. Al doilea drum la Poartă avea să-l facă în 1533.

În adevăr, după acțiunea de la Obertyn au urmat explicațiile trimise Porții prin solia lui Wiłamowski plecată în octombrie 1531, urmată de solia solemnă a lui Opalinski plecată din Polonia în octombrie 1532 pentru a încheia la Constantinopol „pace perpetuă” cu sultanul. Aceasta a atras după sine o nouă misiune a lui Ocieski la Poartă spre a duce actul de ratificare a tratatului. Acest act frumos pictat și înflorit a fost dus într-un săculeț prețios, anume făcut, și înfățișat după instrucțiunile amănunțite întocmite pentru sol, care trebuia totodată să descopere și să repatrieze pe polonii aflați în robie la turci. La înapoierea sa prin Țara Românească, a venit însoțit de boierul muntean Petru Pitarul. El însuși s-a întors bolnav, și ca atare a cerut îngăduința să mai zăbovească încă o lună la Cracovia înainte de a veni la curte care se afla la Wilna. Tîlmaciul său Vasile Armeanul însă nu s-a mai întors de loc, a murit pe drum, și bineînțeles s-a bănuie că ar fi avut ciumă.

Ocieski a continuat cariera sa cu succes, fiind trimis în diferite misiuni la Roma, în Austria etc. A fost succesiv mare judecător, subcancelar (1556) și cancelar al coroanei polone (1552). A murit în 1563.

Descrierea călătoriei lui Ocieski prin Transilvania și Țara Românească a fost publicată de N. Iorga în *Studii de istorie și istorie literară*, apărute în revista „Literatura și arta

română IV", 1899, pp. 144—45 și apoi în *Studii și documente*, vol. XXIII, pp. 7—10, doc. 12, în capitolul: Acte din Arhivele din Königsberg.

A mai lăsat și un jurnal al călătoriei prin Imperiul otoman care a fost publicat după o traducere germană contemporană sub formă de extras de N. Iorga în aceeași revistă (*ibidem*, pp. 145—148). Și scrisoarea descriind călătoria lui Ocieski prin Țara Românească, și jurnalul călătoriei redat de N. Iorga lipsesc din colecția *Acta Tomiciana*, poate datorită faptului că se aflau în Arhiva din Königsberg.

Prezența în acest loc a scrisorii al cărui destinatar nu este cunoscut poate ajuta la identificarea lui. Din *Acta Tomiciana* se poate constata că ducele Albert al Prusiei, nepotul regelui Sigismund I, era informat constant chiar de cancelar de mersul tratativelor cu Poarta. Nu o dată cancelarul îl anunță că îi trimite diferite piese din corespondența primită. Așa la 5 iunie 1531 îi trimite scrisoarea de la Ocieski. Există și alte comunicări făcute de Ocieski direct cancelarului. De aceea e sigur că și descrierea de față făcea parte dintr-o dare de seamă adresată cancelarului.

De un interes real este și jurnalul amintit ce cuprinde informații prețioase asupra raporturilor lui Petru Rareș cu turcii.

Sensul misiunii lui Ocieski, precum și al celor următoare trimise de poloni la Poartă e expus în mod mai general de I. Ursu în: *Die Auswärtige Politik des Petru Rareș Fürst der Moldau (1527—1538)*, și cu o serie de precizări noi de I. Corfus, *op. cit.*, după ultimele volume din *Acta Tomiciana*.

Textul lui Ocieski este analizat de N. Iorga în *Studii de istorie literară* (pp. 139—144), cât și în articolul *Relațiile Moldovei cu Polonia* în „Convorbiri literare”, XXXV (1901), pp. 335—336. El însuși e menționat de Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 96.

[RAPORT CĂTRE CANCELARUL
POLONIEI]

1531 martie 19

Cred că domnul palatin de Sandomir a trimis domniei voastre scrisorile mele scrise din Cluj către domnia voastră și trimise în mâinile domniei sale prin servitorul <lui>² Friedrich Smalcz cu p. 144 numele de Iurg, prin care <scrisori> povesteam despre cursele care mi se pregăteau de către domnul Moldovei³ în acel drum pe care știa că-l voi face. Și cum era primejdie să merg pe acolo pe unde îmi pusesem în gând, am fost

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin al scrisorii publicate de N. Iorga în *Studii de istorie și istorie literară*, apărute în „Literatura și Arta Română”, IV, 1899, pp. 144—145.

² *Per servitorem Friedrich Smalcz Iurgi nomine*. Acest Friedrich Smalcz, care era din Posnania, fusese pus de I. Zápolya la cămara din Baia Mare unde a reușit să introducă un sistem mai modern de zdrobire a minereului care a dat rezultate foarte apreciate (cf. *Hurmu-zaki*, II/4, p. 741). E probabil că servitorul său Iuri, amintit în text, era polon.

³ *Per Moldavum* = Petru Rareș.

nevoit să mă las condus de Ioan Scherenczi⁴, bărbat nobil și însemnat, care își avea castelul său la marginea Țării Românești și să înaintez cu cele mai mari șiretlicuri prin dealurile⁵ foarte dese și prin munți⁶ într-adevăr foarte primejdioși și prin locuri pustii și deșerte în dauna sănătății și a cailor, încît prea puțin a lipsit să nu ne prăpădim și caii și viața. Trei zile am poposit în pădurile dintre munți unde nu am văzut nici sat, nici picior de om și nici măcar vre o pasăre sau cel mai mic vierme. Și deși numitul Ioan Scherenczi cunoștea destul de bine drumul acesta, totuși după ce ne-a fost însoțitor abia două zile, în ziua a treia urîndu-i-se de drumul nespus de greu, a fost nevoit să ne părăsească. După ce a poruncit unui număr însemnat de români, iobagii săi⁷ ca să pregătească drumul (pe unde cred că niciodată n-a mers picior de om) ne-a lăsat pe noi să ne urmăm drumul aproape fără nici o nădejde. Pe acei munți foarte înalți erau așternute zăpezi atît de înalte, încît ne-au vlăguit pe toți, și pe noi, și caii noștri, și aceștia au fost siliți de cele mai multe ori să înainteze printre nămeți ce le ajungeau pînă la gît. Doi cai ai lui Vasile⁸ s-au prăpădit cu totul. Mă tem și eu că și ai mei vor pieri. Dar timpul nu îngăduie să amintim de acel chin nespus și de primejdiile atît de grele ale călătoriei noastre.

p. 145

Cum însă trebuie să trimit de aci cu cea mai mare grabă pe acel sol, care a fost însărcinat să dea aceste scrisori domniei voastre, voi scrie mai pe scurt decît ași fi vrut și decît cere această treabă, <anume> unde sînt acum și ce se întîmplă cu mine.

Intrînd pe pămîntul Țării Românești⁹ îmi pusesem în gînd să mă duc mai întîi la voievod¹⁰, după cum este obiceiul, spre a-i cere să-mi fie îngăduit să trec prin țara sa mergînd de la serenisîmul și prea milostivul rege, stăpînul meu, la împărat¹¹ și acest sfat îmi fusese dat încă de la Oradea¹². Și cum el (domnul) colinda zile <întregi> prin țara lui de colo-colo, am întrebat și am cercetat cu foarte multă stăruință unde s-ar afla, și niciodată nu am putut

⁴ Duce Ioanne Scherenczi.

⁵ Montes.

⁶ Alpes.

⁷ Colonis suis.

⁸ În 1528 se menționează un „Ivasil Armenus”, sol și interpret al regelui Poloniei, care s-a întors de la Poartă cu scrisori de la marele vizir Ibrahim pașa și de la dragomanul Ionus beg (cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 140, n.l.). În 1530, Vasile Armeanul se ducea la Constantinopol împreună cu Ioan Lodwigowski, ambasador al regelui. În 1532 el e trimis să-l înlocuiască pe tălmăciul moldovean ce însoțea pe solul moldovean și pe delegatul turc expediat de Gritti de la Țirgoviste la 11 mai la Cracovia și de acolo la Buda. În toamna anului 1533 moare pe drum venind de la Poartă.

⁹ Transalpinense terra.

¹⁰ Waywoda (= Vlad Vodă Inecatul (1530—1532) care era ginerele lui Petru Rareș).

¹¹ Sultanul Soliman I.

¹² Waradini.

să știu sigur din cauza deseia sale mutări din loc, ca unul ce stă acum într-un loc, mâine se abate într-altul, pînă ce, în sfîrșit, sătul de atîta amînare, cînd ași fi vrut să zbor dacă s-ar fi putut, înțelegînd că nu ași fi departe de Dunăre și că locul de trecere a Dunării din dreptul Nicopolului se află sub puterea turcilor, m-am abătut pe furiș spre malul Dunării la Turnu turcilor¹³, Holwijnkul¹⁴ întărit cu zid din fața Nicopolului pe care l-a pustiit odinioară regele Ioan cel din zilele noastre¹⁵.

S-a întîmplat deci că îndată ce am ajuns la acel turn, după ce mai înainte poruncisem lui Vasile să-mi facă vorbele cu comandantul din Turnu¹⁶ și să ceară sloboda trecere pe Dunăre spre Nicopole, totul mi s-a împlinit după voie. Mai înainte ca eu să fi ajuns la Turnu, Vasile a trecut Dunărea la Nicopole, spre a se îngriji mai întîi de găzduire și de altele asemănătoare. Iar mie, care urmam mult după aceea pe Vasile, mi-au venit în întîmpinare doi turci, urîndu-mi bun sosît și cerîndu-mi să binevoiesc a mă ascunde deocamdată în satul așezat sub acel turn pînă ce va veni tîlmaciul de la care trebuia să aflui mai apoi spre ce loc de găzduire trebuia să mă îndrept la Nicopole.

În sfîrșit după ce am înțeles cu mare bucurie că sînt în afară de orice teamă, rînduind turcii două luntre, adică una pentru cai, cealaltă pentru mine, mi-am făcut astăzi intrarea la Nicopole cu destul de mare cinste, i s-a dat lui Vasile găzduire după plac și, îndată ce am descălecat, am fost primit la locul de găzduire de către locțiitorul sangeac¹⁷-begului; am fost dăruit cu pește, pîine, precum și cu fîn și am fost rugat să nu am nici o grijă de cai pe a doua zi <căci> mi se vor da <chiar> lucruri mai însemnate din partea sa, numai doar să le cer. Iar deoarece Mehmed, sangeac-begul celui ținut de margine¹⁸, nu se află acum la Nicopole, mi s-a pus în vedere să mă duc la el și mi s-a dat chiar un turc drept călăuză. Iar de la acest sangeac trag nădejdea că voi avea călăuze pînă la Constantinopol.

[Urmează cîteva fraze lipsite de interes despre prestigiul de care se bucură regele Poloniei la turci și o menționare a lui Gritti în legătură cu unele lucruri importante ce nu le poate scrie neavînd un cifru. Se teme ca pînă la sosirea sa în Polonia să le uite!]¹⁹

¹³ *Turrim Thurcarum* (= Turnu, Kule al turcilor) lîngă Turnu Măgurele.

¹⁴ Numire slavă întîlnită încă de la sfîrșitul secolului al XIV-lea (cf. Gr. Florescu, *Cetatea Turnu*, în „Revista istorică română”, XV, 1945, p. 461).

¹⁵ Ioan Zápolya care în 1522 cînd era voievod al Transilvaniei, a făcut două expediții în Țara Românească împotriva lui Mehmed beg (N. Iorga, *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea*, extras din An. Acad. Rom., Mem. sect. Ist., seria a II-a, t. XIX, p. 18; și *Studii de istorie și istorie literară*, în „Literatura și arta română”, IV, 1899, p. 140, n. 2).

¹⁶ *Prefecto turris*.

¹⁷ *Vice-Sandziak*.

¹⁸ *Mechmeth, sandzak horum confinium*.

¹⁹ Nereproduse de N. Iorga aci. Ele sînt însă redată în *Studii și documente*, XXIII, p. 9.

Nu pot să scriu acum domniei voastre nici o veste sigură, deoarece nu sînt încă la Poarta împărătească și nici nu am văzut pînă acum vreun om de seamă. Totuși umblă zvonul din spusa tuturor oamenilor de rînd că în vara viitoare împăratul²⁰ va ataca Viena cu o armată foarte puternică. Și chiar Mehmed beg, sangeac-begul acestui <ținut de> margine se va duce să cucerească Sibiul²¹. S-a poruncit Țării Românești să pregătească zahereaua cu cît mai mare îmbelșugare pentru că atunci cînd vor porni vara șeicele²² să se dea toate cele de trebuință și să le încarce în corăbii. Să îndepărteze Dumnezeu cel atotputernic această pacoste de la poporul creștin, căci într-adevăr pe drept cuvînt se spune că turcul este biciul lui Dumnezeu. Rar vezi aici turc care să aibă mai puțin de trei robi creștini. Cele ce le voi afla mai apoi mă voi grăbi să le scriu domniei voastre . . .

De la Nicopole, în duminica „Letare Ierusalem”²³, în anul domnului 1531.

Ian (Ioannes) Ocieski

Pe verso: Povestire de cum i-a mers în drum spre hanul turcesc solului Maiestății Sale regelui Poloniei, Johan Vzyessy (1531).

---

²⁰ Sultanul.

²¹ *Sobinium*. Acest oraș rămăsese credincios lui Ferdinand de Habsburg, constituind un centru de rezistență ce nu va putea fi adus la capitulare decît în 1536.

²² *Nassadi* (termen folosit de slavi și unguri pentru vasele de pe Dunăre care alcătuiau flotila de război. În textul publicat în *Studii și documente*, XXIII, p. 9, cuvîntul este redat greșit Massadi (?).

²³ A patra duminică a postului = 19 martie 1531.

ERCOLE DALMATUL

(? — după 1534)

*

Aventurierul Ercole Dalmatul, al cărui nume lipsește atât din manuscrisul publicat parțial în *Hurmuzaki*, cât și din reproducerea integrală a textului respectiv din *Diariile* lui Sanudo, a fost identificat de editorii colecției *Acta Tomicihana* care redau la rîndul lor textul după *Diarii*. El se numea Hercule Daissoli și a fost un timp în slujba lui Zápolya, servind ocazional și lui Ieronim Laski de secretar. Îl vedem ocupîndu-se de redactarea de mici broșuri de propagandă pentru Zápolya și împotriva lui Ferdinand de Habsburg. Despre activitatea sa anterioară nu cunoaștem decît amănuntele cuprinse în scrisoarea datată de el din 12 martie 1532. Despre cea posterioară știm doar că la 28 martie 1534 era la Cracovia unde umanistul de la Louvain Ioannes Campensis observa că acest *Hercules quidam* își permite să vorbească de rău pe Erasm de Rotterdam „fără a-și da seama cît este de luat în rîs de toată lumea”.

Trecerea sa prin Moldova s-a făcut probabil într-un moment cînd umbla să-și facă un rost. Pornit din Franța în aprilie 1531 cu scrisori către Sinioria Veneției, a trebuit să plece în grabă fără a mai fi putut întocmi descrierea strălucitei întreceri cavalierești de la Paris

pe care i-o ceruse patricianul Polo Contarini, și de aceea după un an îi adresează o altă descriere: aceea a călătoriei făcute de el prin toată Europa. De la început apar unele elemente dubioase. Plecat în grabă din Veneția se duce la regele Ferdinand de Habsburg la Praga, unde rămîne cam două luni (per una expeditione del Serenissimo re d'Inghilterra, et non essendomi presentata occasione restai di trattare) fără a se arăta grăbit să părăsească curtea din Praga. De acolo se duce la adversarul lui Ferdinand, celălalt rege al Ungariei, pe care ar fi dorit să-l afle la Buda, dar care se afla la Alba Iulia, într-un loc de jur împrejur bîntuit de ciumă, după cum afirmă cu oarecare exagerare.

Aci e acuzat că ar fi ferdinandist, de aceea probabil nu capătă nici o slujbă de la Zápolya și folosind ocrotirea conaționalului său dalmatin, Ioan Statilius, ajuns episcop al Transilvaniei, se duce să-și piardă vremea în castelul acestuia, probabil Gilău, autorul relației fugind de preocupări socotite inutile și vorbind doar de vînătorile și distracțiile de aci. Dar Statilius era rudă prin alianță și prieten (?) cu Petru Rareș — și iată-l pe aventurier pornind spre Moldova. De rosturile sale acolo nu spune nici un cuvînt, ci doar faptul că *se afla în Moldova în momentul înfrîngerii de la Obertyn*. Despre rănirea domnului iarăși nu pomenește nimic, dînd în schimb un fel de buletin-inventar al pieselor de artilerie capturate de poloni și al stindardelor agățate apoi de ei în catedrala de la Cracovia. E curios faptul că el afirmă că a stat *toată vara* în castelul episcopului, iar lupta de la Obertyn a avut loc la 22 august, cînd pretinde că se afla în Moldova.

Aceeași neprecizie observăm și în menționarea intervenției lui Statilius pentru armistițiu. Ercole vorbește de venirea acestuia în Moldova ca urmînd îndată după înfrîngerea lui Petru Rareș, căruia episcopul i-ar fi adus mîngîierile fătarnice ale lui Zápolya. Dar în realitate acea apariție a lui Statilius în Moldova este din ianuarie următor.

Dar nici în Moldova nu s-a oprit prea mult Ercole, ci aflînd că pleacă Laski — pe care îl numește aci „domnul voievod” <al Transilvaniei>, așa cum se și intitula acesta: Palatin de Sieradz și voievod al Transilvaniei — și că merge la împărat, s-a grăbit să plece și el la Cracovia, unde însă a sosit prea tîrziu căci acesta plecase, dar i s-a dat lui să-i ducă o corespondență de la Constantinopol ce îi era adresată, lucru de care Ercole s-a bucurat mult ținînd să mulțumească pe „signor vaivoda molto mio amico et patron”. De aci încolo urmează itinerarul și descrierea locurilor străbătute, și înșirarea principilor care le stăpîneau, cu o serie de lămuriri pe de lături, ca cele despre înfiriparea unei ligi antihabsburgice a unor principii care aveau să se întrunească la Strasbourg, urmată de recomandarea: „acest lucru este foarte secret, și vă rog deci să nu-l spuneți nimănu!” Apoi prin Lipsca, Bamberg, Nürnberg se îndreaptă spre Spira unde trebuia să se întâlnească ambasadorul lui Zápolya — Laski — cu împăratul Carol Quintul și cu Ferdinand. Dar aflînd că nu mai are loc întrevvedere de la Spira trece la Augsburg și de aci la Innsbruck unde se aflau Ferdinand și Laski care se despart fără nici un alt rezultat pozitiv decît doar redactarea și expedierea unei voluminoase corespondențe la diverși principii din Germania, toate de mîna lui Ercole!

O invitație trimisă mai apoi de împărat pentru o întîlnire a delegaților la Passau la 2 februarie și sosită la Pojon (Bratislava) prilejuiește o nouă expediție de scrisori, tot de mîna lui. Un scurt popas la Buda, de unde lipsea regele, și Ercole cu patronul său se duc iar la Cracovia. Curînd după aceea Laski pornește iar la drum, dar singur de astădată,

pentru a obține ca la adunarea de la Strasbourg să fie invitat și Zápolya. Între timp, Ercole traduce pe latinește scrisoarea de încurajare a sultanului adresată lui Zápolya, în vederea tipăririi ei în Germania *a la confusion di questi do fratelli* (Carol al V-lea și Ferdinand). Epistola dalmatului se încheia cu anunțul sosirii apropiate a lui Gritti în Polonia, fără a se ști bine pentru care motiv, ceea ce stârnește mare perturbare. El trebuia să treacă prin Moldova și „Rusia” în Polonia și de acolo în Ungaria la Zápolya. Se credea că vine pentru a face pace și împăcare cu domnul Moldovei (per accordar le cose del Valaco et per far pace tra lui e il re din Polonia).

Ercole abia așteaptă să-l vadă „mai mult decât așteaptă evreii pe Mesia” și afirmă că ar părăsi bucuros slujba oricărui principe ca să-l servească pe el și nu i-ar fi o slugă fără de folos...”

Pe lângă descrierea călătoriei, autorul dă o serie de informații despre împrejurările din Polonia, despre curte și familia regelui etc. E probabil că în felul acesta se oferea ca informator, poate nu cu totul dezinteresat. Relația de față trebuie folosită cu prudență având în vedere nepotrivirile semnalate. Manuscrisul acestui text se află în biblioteca Marciană la Veneția. El a fost publicat mai întâi în anul 1894 în *Hurmuzaki*, VIII, pp. 57—8 în chip de fragment privind Moldova. Ulterior (1901) a apărut în extenso în Sanudo, *Diarii* t. 56, col. 129—138 și tot astfel în 1950 în *Acta Tomiciana*, t. 14, pp. 193—200, unde se mai dă și numele complet după *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. 33, *Acta Comititalia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Zagreb, 1912, vol. 1, nr. 96, pp. 147—148. La noi Ercole Dalmatul este cuprins de Sadi Ionescu, în *op. cit.*, pp. 46—47 și pomenit de R. Ortiz, *Per la gloria della cultura italiana in Rumania*, București, 1916, ca „primul călător italian în România care a lăsat însemnări neîndoioase și a descris lupta de la Obertyn” și menționat și de Cl. Isopescu, în *Notizie intorno ai romeni nella letteratura geografica italiana del cinquecento* — în „Bulletin de la section historique de l'Académie roumaine”, t. XVI, București, 1929, p. 13.

[RELAȚIA CĂLĂTORIEI ÎN
TRANSILVANIA ȘI ÎN MOLDOVA]¹

p. 58 M-am dus în Ungaria, crezînd că-l găsesc la Buda pe rege² care se afla în Transilvania și a trebuit, cam împotriva voinței mele, să mă duc la Maiestatea Sa <regele> pe care l-am găsit la Alba Iulia, împresurat din toate părțile de molima grozavă a ciumei. Acolo am fost pîrît de unii din vechii mei rivali că aş fi bănuir a fi partizantul lui Ferdinand³, deși regele nu credea aceasta, cunoscîndu-mi credința și sinceritatea dovedită de atîtea ori, totuși pentru a-i lăsa de o parte pe cei răi⁴ și pentru a fugi de ciumă, m-am retras într-un castel al monseniorului reverendisim <episcopul>

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul italian publicat în *Hurmuzaki*, VIII, p. 58.

² Ioan I Zápolya.

³ Ferdinand I de Habsburg, rege al Ungariei (1526), al Boemiei (1527) și împărat (1556—1564).

⁴ *Per dar loca alli tristi.*

Transilvaniei, dalmatin de-al nostru⁵, lîngă care am stat toată vara, îndeletnicindu-mă cu fel de fel de vînători⁶ care sînt foarte frumoase în aceste părți unde sînt cei mai buni șoimi de munte⁷ și ereți⁸.

Văzînd că îmi pierd timpul cu lucruri deșarte, m-am hotărît să mă duc la curtea ducelui Moldovei⁹, rudă și prieten al episcopului nostru al Transilvaniei, de care am fost binevăzut și bine primit și care mi-a dăruit un bun bueștraș moldovenesc¹⁰.

Dar soarta a voit ca pe cînd eram eu acolo, să aibă domnia sa parte de cea mai rușinoasă înfrîngere¹¹ care s-a văzut vreodată în lume din partea a 7 000 de poloni care au înfrînt 20 000 de moldoveni¹², au măcelărit peste 7 000 de moldoveni și le-au luat toată artileria care era de peste 50 de tunuri de bronz și trei steaguri aurite, dintre care se spune că unul este steagul de investire dăruit de sultan¹³ <la înscăunare>. Și aceste <steaguri> sînt atîrnate în catedrala din Cracovia. Bombardele sînt ca mortierele, puțin mai lungi. Acestea au fost odinioară ale regelui Poloniei, Ioan Albert¹⁴, fratele acestui rege¹⁵, înfrînt¹⁶ de ducele Moldovei, acel prea viteaz căpitan Ștefan¹⁷, care a învins¹⁸ pe regele Matiaș¹⁹ al Ungariei, afară numai de o bombardă care este un alt Certaldo (?) de XX²⁰, ce aparținuse lui Ferdinand și pe care ducele o capturase cînd a înfrînt trupele lui Ferdinand în Transilvania, sub Sibiu²¹.

---

⁵ Ioan Statilius, episcop al Transilvaniei, dalmatin de origine, partizan al lui Ioan Zápolya. A murit în 1542.

⁶ *Dandomi a cätze e fraisse.*

⁷ *Astari.*

⁸ *Sparviseri.*

⁹ Petru Rareș.

¹⁰ *Et mi dono un ben portanto valacho.*

¹¹ Lupta de la Obertyn (22 august 1531).

¹² Vezi N. Iorga, *Acte și Fragmente*, I, p. 11.

¹³ Soliman Magnificul.

¹⁴ *Zuan Alberto* = Ioan I Albert, rege al Poloniei (1492—1501).

¹⁵ Sigismund I, rege al Poloniei (1506—1548).

¹⁶ În lupta de la Codrul Cosminului (26 octombrie 1497). Vezi și *Acte și Fragmente*, în loc. cit.

¹⁷ Ștefan cel Mare, domnul Moldovei.

¹⁸ La Baia (15 decembrie 1467).

¹⁹ Rege al Ungariei (1458—1490).

²⁰ *un altro Certaldo* (?) di XX. În Sanudo și în *Acta Tomiciana*: Cataldo. Este numele unui armurier vestit care a iscălit și sabia lui Francisc I purtată de acesta în luptă de la Pavia din 1524: *Chataldo me fecit.*

²¹ *Bisin*, în loc de Sibin = Sibiu, care a fost asediat, fără succes, de Ștefan Báthory, cu ajutor de la Petru Rareș, în toamna anului 1529. Autorul face confuzie cu lupta de la Feldioara din același an (22 iunie 1529) în care moldovenii învingători au pus mîna pe toate tunurile dușmanului fugărit. În *Acta Tomiciana*: *Bisti* cu o lămurire în notă: Bistrița unde însă trimite la I. Ursu, *Die Auswärtige politik des Petru Rareș*, p. 17, care nu se referă la aceasta.

Vă trimit relația tipărită²² despre această înfrângere. După victoria polonilor, moldovenii au învins la 4 februarie pe poloni <care erau în număr> de 500, alții zic 1 000; și episcopul Transilvaniei²³ a fost trimis îndată de către regele Ungariei²⁴ la sus-numitul duce spre a-l îndemna să nu fie mîhnit căci acestea erau roadele soartei pe care și Maiestatea Sa le gustase și chiar și altele și mai grozave și nu-i va precupeți nici o favoare, oferindu-se etc. <să facă pe mediatorul>²⁵, după cum făcuse și ducele pentru rege. Și s-a obținut un armistițiu de la regele Poloniei pe timp de două luni, adică pe întreaga lună aprilie, deși regele Poloniei voia <un armistițiu> pe un an întreg, numai doar <cu condiția> ca, în această lună, ducele să nu facă vreo incursiune²⁶, nici el însuși și nici prin alții și nici <să aducă> vreo vătămare în țara Maiestații Sale. Și li s-a îngăduit și unuia, și celuilalt să poată duce tratative și într-o țară, și în cealaltă, condiție pe care n-a vrut ducele să o primească și s-a mulțumit cu <un armistițiu de două luni>; și nu voi mai adăuga nimic despre el. După ce s-a întâmplat înfrângerea pomenită mai sus, aflînd că măritul voievod al Transilvaniei²⁷ pleca de la curtea regelui Ioan²⁸ pentru a merge la împărat²⁹, mi-am luat rămas bun de la duce, am trecut prin Moldova, <și> prin Rusia și am venit în Polonia la curte etc.

---

²² *La historia impressa.*

²³ Vezi mențiunea trecerii lui Statilius prin Brașov spre Moldova la 9 ianuarie 1532, în *Hurmuzaki*, II/4, p. 31.

²⁴ Ioan I Zápolya.

²⁵ În această calitate regele Poloniei îi trimise ca ambasador pe Laurențiu Miskowski.

²⁶ *Novita.*

²⁷ Ieronim Laski.

²⁸ Ioan I Zápolya.

²⁹ Carol Quintul (1520—1556).

FRANCESCO DELLA VALLE, PADOVANUL

(? — după 1545)

Despre Francesco della Valle nu știm decât ce vrea el să spună. El declară că e padovan și că este nepotul lui Giovanni Oddo care în 1531 era medicul dogelui Andrea Gritti. Recomandat de acest unchi, el este trimis de doge spre a intra în slujba fiului său natural, Aloisio, care trăia la Constantinopol unde se îmbogățise din negoțul de pietre scumpe, și unde ocupa o situație mult invidiată, fiind favoritul marelui vizir Ibrahim, el însuși în cea mai mare favoare pe lângă sultan. Ascensiunea sa din ultimii ani fusese amețitoare. Intermediar folosit de Laski în 1528 pentru a obține protecția Porții pentru Zápolya, el ajunge însuși un fel de protector al acestuia din urmă, tinzând însă să i se substituie. În 1529 la apărarea Budei asediată de Ferdinand, el joacă rolul principal. În 1530 e numit tezaurar și guvernator al Ungariei. Totodată influența sa este majoră în rezolvarea anumitor probleme de politică externă supuse Porții. În conflictul dintre Polonia și Moldova lui Petru Rareș, Gritti este folosit intensiv de diplomația polonă, care merge atât de departe încât prin Laski îl amăgește în 1533 cu oferta mîinii prințesei Isabella

(viitoarea soție a lui Zápolya). În 1531 când a intrat în slujbă della Valle, comunicările confidențiale dintre Cracovia și Pera își croiseră un făgaș fără surprize.

Spre deosebire de Tranquillo care în relația sa urmărește dinăuntru diferitele urzeli și planuri care au dus la desnodământul din 1534, della Valle nu are decît o viziune pur exterioară. Plecat din Veneția la 21 iulie 1531, el își preia slujba la stăpînul său din Constantinopol fără a preciza măcar o dată în ce calitate fusese tocmît. Căci judecînd după spusele sale s-ar părea că el ocupă funcția de sfătuitor și confident. Formula folosită de el e că a fost chemat „al suo servizio”. El nu locuiește în casa lui Aloisio, ci stă împreună cu fiul acestuia Antonio, într-o altă casă, desigur tot atît de bogată. Descrierile se țin lanț, începînd cu Constantinopolul și cu casa somptuoasă de la Pera a fiului dogelui.

La începutul primăverii îl însoțește pe stăpînul său în prima sa călătorie prin Țara Românească în drum spre Ungaria (1532), iar doi ani după aceea în a doua terminată crunt la Mediaș, prin uciderea lui Gritti și căderea sa proprie într-un fel de robie din care a fost scos mulțumită intervenției arhiepiscopului de Kalocsa Fr. Frangepani. Pus în libertate, a putut să se întoarcă la Veneția în 1535, când a relatat lui Andrea Gritti sfîrșitul năpraznic al strălucitului Aloisio.

Peste mai bine de zece ani, la cererea lui Matteo Dandolo, procuratorul republicii Venețiene, Francesco della Valle își scrie relația în trei exemplare, pentru Dandolo și încă doi senatori, contele Rambello Collato și Ser Giovanni Gritti „podesta et capitaneo di Treviso”. Mai tîrziu, la cererea lui Aloisio Pisani, mai scoate o altă versiune pe care recunoaște că a mai corectat-o și completat-o cu noi amănunte. Din toate aceste manuscrise nu a rămas decît o copie din secolul al XVII-lea, făcută după acest ultim text. A fost publicat de Ivan Nagy cu foarte multe greșeli, în revista de istorie maghiară „Magyar Történelmi Tár”, anul III (1857), pp. 15—16 sub titlul: *Una breva narracione della grandezza virtu, valore, et della infelice morte dell' Ill<ustrissi>mo Sign<or> Conte Alouise Gritti del Serenissi<im>o S<ign>or Andrea Gritti Principe de Ven<eti>a Conte del gra<n> Contado di Marmarus in Ongaria Gen<era>le Gov<ernato>re di esso Regno et General Cap<ita>no dell esercito Regio, apresso Sulimano Imperator de Turchi, et Alla Maesta del Re Giovanni d'Ongaria.*

După acest text a fost tradusă aci partea privitoare la țările noastre. Informațiile cuprinse în relația lui della Valle nu sînt totdeauna exacte, poate datorită faptului că textul — care ne-a parvenit numai într-o copie tîrzie, editată apoi cu greșeli vădite — este și el supus unor îndoieli justificate. Autorul însuși mărturisește că versiunea pe care a redactat-o pentru Aloisio Pisani nu este identică cu cele trei versiuni inițiale, fiind „corectată” și „completată” (adică amplificată) ulterior.

Depozițiile lui della Valle ca martor ocular nu concordă totdeauna cu ale celorlalți martori oculari ai dramei de la Mediaș, fiecare din ei căutînd să-și atribuie un rol de prim plan și să ascundă, sub o serie de amănunte închipuite, faptul cert că l-au părăsit pe Gritti, în panica provocată de defecțiunea trupelor maghiare ce-l escortau. Cu atît mai puțină încredere poate fi acordată celor povestite despre ultimele clipe ale lui Gritti la care nu a asistat nici unul din ei. Pretinsa acțiune a lui della Valle pentru a apăra măcar cadavrul

stăpînului său este tot atît de fictivă ca şi discuţiile dintre autor şi Gritti în ajunul desnodămîntului fatal. De asemenea luxul de amănunte din propria sa odisee, povestită cu o prolixitate nemărginită, nu face decît să indice clar caracterul romanţat al unei însemnate părţi a acestei scrieri.

Se dau şi o serie de precizări, dar se întîmplă destul de des ca ele să fie greşite. Astfel, în călătoria din 1532 itinerarul nu e cel arătat: Braşov, Cluj, Sibiu, Oradea, Buda, ci de la Braşov a trecut întîi la Sibiu, sau mai bine zis prin faţa Sibiului, şi mai apoi la Cluj. Dar autorul insistă mai ales asupra descrierilor, care par uneori împrumutate de aiurea, decît asupra firului povestirii. Datele relative la călătoria a doua: şederea la Braşov (6 iulie — 21 iulie), sosirea în faţa Mediaşului (27 iulie), intrarea în oraş (14 august), parlamentările cu asediatorii (28 septembrie) etc., a căror prezenţă ar părea să implice păstrarea unor însemnări directe şi imediate, sînt în dezacord hotărît cu cele din relaţia lui Museo şi cu însemnările Cronicii lui Ostermayer.

Înseşi faptele esenţiale sînt altfel redată decît la ceilalţi martori. Aducerea capului lui Czibák de către Báthyány — într-o scenă dramatică petrecută la uşa cortului lui Gritti de faţă cu Mailat şi Gothard Kun — nu se potriveşte cu povestirea lui Museo. Dealtminteri după acesta, Mailat plecase spre Făgăraş înainte de omorîrea lui Czibák, amănunt confirmat şi de Cronică lui Ostermayer. Saşii din Mediaş nu s-au închis în biserica întărită, ci în cetăţuia oraşului etc. Laski nu a venit de la Constantinopol împreună cu Gritti, ci a sosit două zile după uciderea lui Czibák pe care a dezaprobat-o şi, după cum afirmă, a plecat aproape îndată la Buda. El nu venise ca să capete voievodatul Transilvaniei, căci purta acest titlu încă de patru ani.

Dar şi redactarea suferă de o lipsă de consecvenţă suprinzătoare. De pildă, după ce autorul laudă peste măsură pe Urban Báthyány la prima sa menţiune în text, îl arată apoi procedînd într-un chip cu totul opus acestei caracterizări.

Constatarea unor asemenea nepotriviri deşteaptă o îndoială firească, privind unele afirmaţii importante care nu se mai găsesc la alţi martori contemporani, de pildă cea relativă la cursa pregătită lui Gritti de Petru Rareş în 1532 sau cea privind însărcinarea dată de sultan lui Gritti în 1534 de a încasa el tributul Ţării Româneşti. Totodată se constată omiterea unor incidente consemnate precis în alte izvoare: de pildă tulburările turcilor din suita lui Antonio Gritti la porţile Braşovului în aşteptarea sosirii „Guvernatorului Ungariei”, relatate în Cronică lui Ostermayer etc.

Aşadar, acest text acceptat şi folosit de mai toţi istoricii va trebui să fie supus unei analize critice pentru a-i stabili gradul de veracitate. Relaţia a fost folosită de I. K. Schuller în *Ludwig Grittis Ende*, reconstituire publicată în „Archiv des Vereins...”, „Neue Folge”, II/2, p. 165—198, după mărturia lui della Valle şi Museo. Deşi observă erorile de datare, nu pune totuşi la îndoială povestirea faptelor.

Relaţia a fost folosită la noi de I. Ursu în capitolul despre uciderea lui Gritti din lucrarea sa *Die auswärtige Politik des Petru Rareş, Fürst von Moldau 1528—1537*, Viena, 1908, pp. 106—119, unde este luată ca mărturie de bază şi completată apoi de celelalte mărturii ale lui Tranquillo şi Museo.

De Francesco della Valle s-au ocupat la noi: R. Ortiz în *Per la storia della cultura italiana in Rumania*, București, 1916, p. 104 și Cl. Isopescu în *Notizie intorno ai Romeni nella letteratura geografica italiana nel cinquecento*, în „Bulletin de la section historique” (Acad. Rom., pp. 13—17) (crede însă că della Valle ar fi fost și în Moldova!).

Apare la Sadi Ionescu, în *op. cit.*, p. 51 și la N. Iorga, în *op. cit.*, I, București, 1928, p. 92.

[RELAȚIA CĂLĂTORIILOR DIN 1532 ȘI
1534 în ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI
TRANSILVANIA]

...După¹ <începutul> anului 1532, Soli-
man, hotărîndu-se să plece cu o armată foarte mare în Austria împotriva lui p. 21
Ferdinand, porunci stăpînului meu² să plece mai înainte din Constantinopol
și să meargă în Ungaria; astfel, la 26 februarie al acelui an, stăpînul meu a
plecat cu toată curtea sa³ și a sosit la Adrianopol... // de aci a urmat drumul p. 22
însoțit de o gardă de 500 <de ostași> călări⁴, greci și turci; ...la Nicopole

¹ Traducerea s-a făcut după textul italian, publicat în „Magyar Történelmi Tár”, III (1857), pp. 21—52.

² Aloisio Gritti, vezi K r e t s c h m a y r R., *Gritti Alajos*, Budapesta, 1901; F. R é -
v é s z, *Gritti Alajos*, în Erdélyi Múzeum, 1890.

³ După o corespondență din Constantinopol cu data de 2 martie 1532 — el trebuia
să meargă mai întîi în Polonia pentru a împăca pe domnul Moldovei cu regele Poloniei, iar
de acolo să-și continue drumul în Ungaria. Vezi *Hurmuzaki*, VIII, p. 57, doc. 75 din 2
martie 1532.

⁴ Cifra e confirmată și de documentul citat în nota precedentă.

a fost întâmpinat cu multă cinste de sangeac-beg, care l-a găzduit într-un castel clădit pe o înălțime pe lângă care curge Dunărea, un fluviu foarte mare. În acel loc [la Nicopole] Aloisio Gritti nu s-a oprit mai mult de două zile și în ziua următoare a trecut Dunărea cu toată oastea sa ajungând în Țara Românească. Acea noapte a petrecut-o cu toți ai săi sub corturi și a doua zi de dimineață s-a îndreptat călare către orașul Tîrgoviște⁵, reședința domnului acelei țări⁶, care i-a ieșit în întâmpinare cu o prea frumoasă ceată de însoțire și l-a poftit să-l găzduiască în oraș. Stăpînul meu i-a mulțumit pentru marea sa curtenie, dar nevoind să primească pofteala, s-a așezat cu toată oastea sa în cîmp, unde erau întinse corturile. I s-au dăruit de către domnul țării mulți cai de munte⁷ și provizii de tot felul, iar el la rîndul său i-a dat domnului, în dar, patru cai turcești prea frumoși și veșminte foarte bogate din fir de aur și mătase.

Tîrgoviștea este un oraș nu prea mare, așezat în șes și înconjurat de ziduri. Castelul din acel <oraș>, în care locuiește domnul țării, e împrejmuit cu pari de stejar foarte groși. Locuitorii trăiesc după legea ortodoxă și se îmbracă cu haine lungi, purtînd pe cap căciuli⁸ asemenea celor croate. Limba lor e puțin deosebită de limba noastră italiană; ei își zic în limba lor romani⁹, spunînd că au venit din vremuri străvechi, de la Roma, pentru a se așeza în această țară; și cînd vreunul întreabă dacă știe careva să vorbească în limba lor valahă, ei spun în felul acesta: știi // românește¹⁰, adică știi să vorbești limba română¹¹, din cauză că limba lor s-a stricat. Căci ei sînt oameni barbari și aspri în obiceiuri¹². În acest oraș a fost înălțată o biserică a sfîntului Francisc <avînd> cîțiva călugări observanți¹³, care fac slujba bisericească potrivit regulilor bisericii romane. Această țară e foarte mînoasă, are de toate în afară de vin; în locul căruia obișnuiesc oamenii să bea bere¹⁴. Pe un deal în

p. 23

⁵ *Tragovista*.

⁶ Vlad Inecatul (iunie 1530 — septembrie 1532). El era ginerele lui Petru Rareș cu care se afla în raporturi foarte strînse. De aceea pare foarte neverosimilă toată povestea așa zisei ambuscade pregătite de domnul Moldovei lui Gritti, culminînd cu apariția Domnului Țării Românești în fruntea unei mari trupe de călăreți gata să pornească împotriva socrului său în apărarea lui Gritti.

⁷ *Molti roncini*.

⁸ *Capeletti*.

⁹ *Romei*.

¹⁰ *Știi Rominești? ...*

¹¹ *Sai tu romano?*

¹² *Direi costumi*. Autorul amestecă împreună crîmpeie luate de la diferiți scriitori și nu oferă de fapt o mărturie directă și proprie. Acestui fapt i se datorează judecățile grăbite, precum și afirmația curioasă că aci în țară s-ar consuma doar bere, lipsind vinul (!).

¹³ Călugări franciscani din comunitatea reformată a observanților.

¹⁴ *Cervogia*.

fața orașului se află o mănăstire, sau mai degrabă o abație foarte mare¹⁵, în care locuiesc niște călugări greci¹⁶, care ne-au făcut o foarte bună primire și ne-au povestit toată istoria așezării locuitorilor din această țară, după cum urmează. Precum că împăratul Traian, învingând și cucerind această țară, a împărțit-o între soldații săi și a prefăcut-o în colonie romană, încît aceștia trăgîndu-se, după cum se spune, din vechi <coloniști> păstrează numele de romani. Dar, în decursul veacurilor, au schimonosit așa de mult numele, ca și obiceiurile și limba, că abia îi mai poți înțelege, de aceea își zic astăzi români¹⁷. Aceasta este tot ce am putut afla de la acei călugări. Stăpînul meu s-a oprit aci cîteva zile, apoi s-a hotărît să treacă în țara voievodului Petru¹⁸, domnul Moldovei sau al Valahiei de sus¹⁹, după cum vrem să-i spunem. Această țară este vecină cu tătarii, cu polonii și cu Țara Românească²⁰, pomenită mai sus. El făcea acest drum pentru a trata cu acest voievod Petru. După ce a mers două zile a fost înștiințat de garda sa, care călărea totdeauna înainte pentru a asigura drumul, să nu treacă mai departe, pentru că acel Petru i-a pregătit o cursă <pîndindu-l> cu 15 000 de călăreți cu gîndul să ne taie pe toți în bucăți. Aflînd acest lucru stăpînul meu și încredințîndu-se că știrea era adevărată, a hotărît să se întoarcă înapoi; din care cauză am călărit toată noaptea aceea cît și ziua următoare, întorcîndu-ne la Tîrgoviște. Domnul acestui oraș care aflase despre acest lucru de la curieri ai stăpînului meu, i-a ieșit în întîmpinare cu mare oaste de călăreți, dar nefiind <acesta> urmărit de dușmani, n-a avut nevoie de ajutorul lui. Deci neizbutind Petru, voievodul Moldovei, să-și ducă la îndeplinire gîndul, după pofta inimii sale cele rele²¹, s-a prefăcut mirat că stăpînul meu s-a întors înapoi cu atîta grabă și și-a trimis solii săi după el pînă la Tîrgoviște cu multe daruri, spre a-i cîștiga bunăvoința, arătîndu-se gata să-i stea în ajutor el însuși cu <toate> forțele sale armate.

Stăpînul meu, tot atît de // priceput pe cît era de chibzuit²², a făcut o bună primire solilor și a primit bucuros darurile, arătîndu-se foarte vesel și dînd la rîndul său patru cai turcești deosebit de frumoși și multe lumînări de ceară albă, dulciuri alese, și multe veșminte frumoase de aur și mătase, cinstind îndeosebi cu daruri foarte frumoase și pe soli, pe care i-a trimis apoi de la el cu cuvintele cele mai îndatoritoare.

După ce a rămas stăpînul meu destul de multe zile în această tabără, a plecat și a trecut în Transilvania, care e despărțită de Țara Românească prin

p. 24

¹⁵ Mănăstirea Dealului.

¹⁶ Adică ortodocși.

¹⁷ Romei.

¹⁸ Petru Rareș.

¹⁹ Valahia superioare.

²⁰ Valahia inferioare.

²¹ Autorul, atribuindu-i lui Petru rolul principal la pieirea lui Gritti, nu scapă nici un prilej de a-l înnegri.

²² *Non meno accorto che prudente.*

niște munți mari și sălbatici, și a ajuns mai întâi la orașul Brașov²³, și întinzînd corturile și-a așezat tabăra pe șesul de lîngă oraș. A fost bine primit de conducătorii acelui oraș, care i-au trimis multe merinde și nenumărate daruri. Orașul Brașov nu este prea mare, așezat în loc șes, întărit cu ziduri și înconjurat de niște dealuri mîndre și roditoare, e foarte frumos, are mulți locuitori; de aci începe provincia Transilvaniei, care este destul de întinsă și foarte bogată în toate acele lucruri care sînt de trebuință pentru traiul oamenilor. Are multe mine cu felurite metale, mai ales mine de aur și de argint, care răsar din pămînt ca plantele, și multe ocne de sare, care îndeestulează nu numai această provincie, ci și Ungaria și alte țări vecine. Se mai găsesc aci și niște mine cu un fel de ceară²⁴ de culoare pămîntie, pe care locuitorii o folosesc, de obicei în loc de ceara obișnuită. Limba locuitorilor de aci se deosebește prea puțin de limba germană și ei se îmbracă după obiceiul vechilor germani²⁵. Orașele din această provincie se cîrmuiesc pe seama lor²⁶, dar dau ascultare și tribut regelui Ungariei. Acolo se află multe castele și nenumărate stăpîniri cu stăpîni osebiți²⁷, care la marginea acestei provincii se cheamă secuiești²⁸ și prin felul lor de trai se deosebesc de cei amintiți mai sus, întrucît limba ca și toate obiceiurile lor sînt ca ale ungarilor; și sînt totuși un neam barbar.

Deoarece stăpînul meu ajunsese într-o țară creștină, a găsit cu cale să nu se slujească de robii săi turci, cum făcea mai înainte, ci să aibă mulți nobili creștini în slujba sa; dintre aceștia, a dat sarcina de seneșal²⁹ unui nobil croat de seamă, care se cheamă Gheorghe..., iar pe mine m-a făcut paharnic și cămăraș de taină³⁰.

A plecat apoi din Brașov și, urmîndu-și drumul, a ajuns la Cluj³¹, un oraș așezat în cîmpie, înconjurat cu ziduri; cu clădiri foarte frumoase și bine populat și cercetat de numeroși negustori. Aci găsind în închisoare pe Andrea Pizzacomino, un nobil din Padova care fusese condamnat de către regele Ioan³² pentru unele acuzații false, văzîndu-l că e nevinovat l-a slobozit și l-a ținut la curte pe lîngă domnia sa prea strălucită pînă cînd a ajuns la Buda;

²³ *Brassovia.*

²⁴ Oare ozocherita? Vezi și relația lui Massaro.

²⁵ Se referă aci numai la sași.

²⁶ *A lor posta.*

²⁷ *Et infinite giurisdictioni di Signori particolari* (spre deosebire de comunitățile săsești).

²⁸ Pentru constituția „națiunii” secuiești, vezi relația lui Verancsics în volumul de față.

²⁹ *Siniscalco.*

³⁰ *Coppiero e segreto suo camariero.* Toată paranteza care urmează e tot atît de puțin controlabilă ca și numirea autorului drept cămăraș de taină al lui Gritti.

(cont. notei 30, 31 p. 58):

³¹ *Collusvar.*

³² Ioan I Zápolya.

după aceea l-a trimis în Maramureș și i-a dat în seamă ocnele de acolo³³, dar guvernatorul Maramureșului, care fusese pus acolo de stăpînul meu și care se numea Toma Nádasdy³⁴, s-a răsculat împotriva stăpînului meu și ieșind cu o mare ceată din castel și împresurînd locuința lui Pizzacomine, l-a ucis cu o lovitură de archebuză, iar oamenii acestuia au venit cu toții la Buda, la stăpînul meu, în slujba sa.

Stăpînul meu a sosit apoi la Sibiu³⁵, oraș care se afla pe atunci în stăpînire regala Ferdinand³⁶ și din această cauză, și-a așezat tabăra departe de acel oraș, unde se afla un episcop³⁷ de al cărui nume nu-mi amintesc; acesta, dorind să vorbească cu stăpînul meu, i-a trimis soli ca să-i ceară ostatici, pentru a fi mai sigur că poate să se întoarcă în oraș; și el i-a trimis, foarte bucuros, pe fiul său, domnul Antonio însoțit de un mare număr de nobili de la curtea sa, iar episcopul i-a trimis ca ostatic pe un nepot al său, apoi stăpînul meu, cu o parte din oamenii săi, a pornit în întîmpinarea <episcopului> care ieșise din cetate cu mai bine de două sute de călăreți. După ce s-au întîlnit și s-au schimbat salutarile cuvenite, obișnuite între principii, au discutat o bună bucată de vreme apoi s-au întors la locuințele lor.

În timpul acesta, domnul Antonio a fost bine primit de cei din cetate și tratat cu multă cinste și ospătat împreună cu ceilalți nobili, cu bucate alese și felurite bunătăți; tot la fel a fost ospătat și nepotul episcopului de către nobilii noștri de la curte.

Orașul Sibiu este așezat la șes, nu e prea mare și e înconjurat cu ziduri, este foarte puternic mulțumită unui mic rîu, care îi face înconjurul, și e așezat pe un deal, pe care se ridică palatul unde locuiește episcopul, o clădire foarte mare și foarte frumoasă cu vederea asupra întregului oraș și a cîmpiei dimprejur.

Plecînd de aci, stăpînul meu a ieșit din Transilvania și a intrat în Ungaria, unde a ajuns mai întîi la Oradea³⁸; aci a fost întîmpinat de Emeric

---

³³ Numirea fără asentimentul lui Zápolya a unei persoane care fusese condamnată de acesta indică spiritul în care venea Gritti în Ungaria. Pentru acele ocne vezi și *Hurmuzaki*, II/4, pp. 39—40, doc. 23.

³⁴ În text: *a dimandato Tomaso Nadasde* (= *adimandato*). Toma Nádasdy (1498—1562) joacă un rol important în luptele care s-au dus între Ferdinand și Zápolya. Mai întîi partizan al lui Ferdinand, trece în 1529 în tabăra lui Zápolya care îi dăruiește, la rîndul său, cetatea Făgărașului cu domeniul ei. Se împotrivește la numirea lui Gritti ca guvernator al Ungariei (1531) și-și atrage prin aceasta ura marelui demnitar turc. După moartea lui Gritti părăsește definitiv pe Zápolya și trece de partea lui Ferdinand.

³⁵ *Cebin*. Sosirea în fața Sibiului a avut loc înainte și nu după etapa la Cluj.

³⁶ Sibiul rămăsese ultimul centru de rezistență al partidei lui Ferdinand în Transilvania. Vezi I. Ursu, *Die auswärtige Politik des Peter Rácz, Fürst von Moldau*, Viena, 1908, p. 98 și *passim*.

³⁷ Nicolae Gerendi, episcopul Transilvaniei, reprezentantul lui Ferdinand.

³⁸ *Varadino*. Oradea nu făcea parte din Transilvania, ci din regiunile anexe numite *Partes* sau *Partium*.

Czibák³⁹, episcopul de acolo, care i-a dat stăpînului meu, după cum e obiceiul, daruri de preț, și el lui.

Oradea este un oraș mic așezat în cîmpie fără nici un fel de ziduri sau alte întărituri de orice fel, și este o episcopie de cea mai mare însemnătate, fiind investită cu puteri spirituale și temporale⁴⁰, așa cum au toate celelalte episcopii din acest regat. Are în acest oraș un castel, o clădire puternică și foarte frumoasă, în care se află locuința episcopului și biserica episcopală. [E amintit regele Ladislau cel sfînt și mormîntul său de la Oradea ca și statuia sa pe soclul său înalt.]

p. 35 Plecînd de aci și trecînd Tisa, un rîu foarte mare, numit de cei vechi „Tibischo”, stăpînul meu sosi, în iulie din acel an 1532, la Pesta.

[Urmează descrierea Budei, expunerea rolului lui Gritti în campania din 1532 contra lui Ferdinand și tratativele de pace între Ferdinand și Soliman I.]

p. 36 Pe cînd solii lui Ferdinand tratau cu Soliman armistițiul sau pacea, după cum aveau înputernicirea, a venit un curier din Viena cu scrisori de la Ferdinand către Soliman, în care Maiestatea Sa se plîngea că pe cînd solii săi se aflau la Constantinopol și tratau pacea dorită, Emeric Czibak, episcopul de Oradea și vicevoievodul Transilvaniei, a pornit cu armata să ocupe un castel al său din acea provincie, numit Hunedoara⁴¹, care castel este foarte puternic, fiind săpat în stîncă, deasupra unui munte, neputîndu-se pătrunde în el, decît cu o funie trasă de o macara. Aflînd acest lucru, Soliman a însărcinat pe stăpînul meu să scrie numaidecît episcopului să ridice asediul; și așa s-a și făcut. Episcopul nu numai că nu a vrut să asculte de porunca sa, ba mai mult chiar, urmînd mai departe cu // asediul, a și ocupat castelul pe care nici n-ar fi putut să-l dobîndească în alt chip, el neputînd fi luat cu asalt.

Aflînd de pierderea castelului, Ferdinand a scris îndată solilor săi ca aceștia să se plîngă lui Soliman de acest lucru, spunîndu-i că nu era drept, nici cinstit, ca, în timp de armistițiu și tocmai cînd se trata pacea, oamenii lui să asedieze și să ocupe cu forța cetățile sale. Se poate crede că Soliman, scîrbit de asemenea lucruri și cele ce mai aveau să urmeze (cum vom arăta la rîndul său), a poruncit stăpînului meu să pedepsească pe acel episcop⁴².

În acest timp, Soliman plecă cu o mare oaste, pentru a merge în Persia contra Sofiului⁴³. Dar mai înainte a trimis înapoi pe solii lui Ferdinand și a

---

³⁹ Czibak. Avea mari proprietăți în comitatul Bihor; partizan statornic al lui Zápolya, acesta îl numește — fără a fi fost cleric — episcop de Oradea, iar în 1533 îl însărcinează cu guvernarea Transilvaniei. Pentru rolul jucat în aceste împrejurări vezi I. Ursu, *op. cit.*, p. 106 ș.u.

⁴⁰ Episcopul de Oradea era totodată și comite de Bihor.

⁴¹ *Úgnat-var* (Hunyadvár).

⁴² Se vede clar că autorul, exploatînd acest incident povestit și de Tranquillo, caută să motiveze uciderea mișelească a lui Czibak, atribuindu-i sultanului porunci fanteziste.

⁴³ Sofi sau Sufi — șahul Persiei.

poruncit stăpînului meu să se întoarcă în Ungaria și să se întâlnească cu regele Ioan pentru a trata pacea cu Ferdinand . . .

După plecarea lui Soliman în Persia, cum s-a mai spus, a plecat și Khair ed-Din pașa⁴⁴, zis Barbarossa, cu o armată mare și s-a îndreptat spre Barbaria⁴⁵ și tot atunci a plecat și stăpînul meu spre Ungaria cu o trupă de o mie de călăreți și o mie de pedestri, parte turci și parte greci, între care se aflau 200 de ieniceri din garda lui Soliman, pe care acesta îi dăduse pentru paza lui personală. Mai a luat cu sine și pe al doilea fiu al său, Petru, pentru a-l pune în stăpînirea marelui comitat al Maramureșului; acesta era un copil de 12 ani . . .

Stăpînul meu a plecat, după cum am spus, la 15 mai în anul 1534 și a urmat chiar același drum // pe care îl urmase mai înainte⁴⁶ și a fost întâmpinat și cinstit cu daruri de sangeac begii provinciilor pe unde trecea, cum am spus mai sus. El a mers pe acest drum pentru că avea însărcinare din partea sultanului ca, ajungînd la Tîrgoviște, să scoată tributul pe care domnul Țării Românești îl plătește în fiecare an și care este de 13 000 de ducați; întrucît acel domn⁴⁷ se scuza că nu îi putea plăti atunci acea sumă de bani. De aci stăpînul meu a trimis ca stafetă un turc la Soliman (care, după cum arătam mai sus, trecuse în Asia pentru a se lupta cu persii) cu înștiințarea că a putut scoate de la domnul Țării Românești plata datorată, și că totuși (?) trebuie să facă rost <și> de alți bani⁴⁸. După plecarea stafetei au venit la stăpînul meu solii lui Petru⁴⁹, domnul Moldovei, și i-au adus multe daruri, el oferindu-se prin solii săi să-i stea la îndemîna cu brațul <său>, cu bani, cu oameni și cu tot ceea ce ar fi de nevoie. Stăpînul meu a adus multe mulțumiri solilor și a trimis prin ei, domnului Moldovei, în dar, patru cai turcești prea frumoși, veșminte de aur și mătase foarte bogate și multe dulciuri alese, dăruind și solilor îndeosebi haine mîndre de mătase.

A plecat apoi din ținutul Tîrgoviștei cu toată oastea sa și a luat-o spre Transilvania și la 6 iulie a sosit la Brașov⁵⁰. Aici a fost întâmpinat de fiul său,

p. 37

⁴⁴ *Ayradin Bassa* (Kairedin Barbarossa), unul din cei mai de seamă marinari ai secolului al XVI-lea. Ca guvernator al Algeriei, s-a pus sub protecția sultanului Selim I; Soliman I l-a mai numit ulterior amiral al tuturor flotelor sale (1535—1544). Era un dușman al lui Gritti.

⁴⁵ E numit astfel teritoriul de pe coasta nordică a Africii, în care sînt cuprinse statele Libia, Tunisia, Algeria, Marocul.

⁴⁶ În anul 1532.

⁴⁷ Vlad Vintilă de la Slatina (septembrie 1532 — august 1535). Știrea despre încasarea tributului este suspectă ca și tăcerea asupra incidentului cu boierii veniți la Gritti.

⁴⁸ *Accisandolo* (*acusandolo?* *avisandolo?*) *che: haveva potuto riscuoter da quel Sigre (Signore) la pension debita, e che pero gli bisognava far nova provisione di danari*. Formula-re este destul de ambiguă, lăsînd impresia că avem de-a face cu o frază negativă din care s-a omis din greșeală negația: *che <non> haveva . . . etc. pero* = și totuși, și de aceea.

⁴⁹ Petru Rareș.

⁵⁰ *Brazzovca* (!)

domnul Anton, care venise de la Buda pînă aci pentru a-i ieși înainte, împreună cu Ioan Dóczy⁵¹, tezaurarul regatului Ungariei, și Urban Batthyány⁵², nobil croat, cu studii la Universitatea din Padova, cărturar desăvîrșit în limba greacă și în cea latină ca și în limba vulgară, viteaz în luptă, foarte ager la minte și la judecată și cu cele mai bune purtări, în sfîrșit, înzestrat cu toate acele însușiri rare pe care le poți dori la un suflet nobil. Pentru toate aceste merite, pe care le cunoștea domnul guvernator, îl numise pe Batthyány care comanda atunci 200 de călăreți⁵³, comandant⁵⁴ al întregii oștiri. Au venit acești domni în întîmpinarea stăpînului meu, însoțiți de patru mii de călăreți unguri înarmați după cum le e obiceiul și cu cai foarte buni. Oastea întreagă și-a așezat tabăra în cîmpia Brașovului și conducătorii orașului au venit cu nenumărate daruri, să sărute mîna domnului guvernator⁵⁵, și împreună cu ei și mulți nobili unguri // pentru a-l recunoaște de căpetenie a lor și de guvernator al întregului regat al Ungariei. Printre acești seniori erau și Gothard Kun⁵⁶ și Ștefan Mailat⁵⁷, oameni cu mulți și foarte puternici aderenți în aceste părți; stăpînul meu i-a primit cu multă cinste, dăruindu-le și cai și veșminte mîndre, împăcînd apoi, ca guvernator general, cu multă înțelepciune și dreptate, toate pricinile civile și criminale dintre ei.

În timpul acesta, Emeric Czibak, episcopul de Oradea și vicevoievodul Transilvaniei, răsculase tot poporul din această provincie cu gîndul ca, atunci

⁵¹ Dóczy. Partizan al lui Zápolya, trecut cu totul de partea lui Gritti, care l-a numit viceguvernator și vicetezaurar, el însuși fiind guvernator și tezaurar al Ungariei. Avea comanda a 200 de ostași călări. A pierit împreună cu Gritti la Mediaș.

⁵² *Bachiani*. Nu era croat, ci dintr-o veche familie de magnați unguri. În 1526 era secretar al regelui Ludovic al II-lea folosit de acesta în misiuni secrete (vezi I. Ch r. Engel, *Monumenta Ungrica*, p. 218). Acesta își datorește faima uciderii lui Czibak. Mai tîrziu fiind tezaurar al reginei Isabella Zápolya, a fost otrăvit de Martinuzzi. Pentru felul cum se manifesta acest suflet „nobil”, vezi mai sus aprecierea lui Tranquillo, precum și relația de față.

⁵³ Vezi relația lui Museo unde cifra e de 300 de călăreți.

⁵⁴ *Fargente* (corect: *sargente maggiori*).

⁵⁵ Gritti.

⁵⁶ *Gothard Kun*, general al lui Zápolya, era descendent al unei familii nobile, originară din secuime. Fusese ales de Dieta ținută la Turda căpitan al Transilvaniei. Împreună cu Mailat, care ținea Făgărașul, și cu Czibak, episcopul de Oradea, numit de Zápolya, voievod al Transilvaniei, după moartea foarte recentă a lui Ștefan Báthory, el reprezenta o forță ce se putea opune unei încercări a lui Gritti, care venea cu o întreagă oaste de unguri și turci, avînd și o trupă de români, dată de domnul Țării Românești. El nu a murit, mai apoi, sfîșiat de cîini la Constantinopol (!) împreună cu Ștefan Mailat, cum afirmă autorul la capătul povestirii sale, ci la asediul Oradiei în 1536.

⁵⁷ *Mailato*. Nobil român din Țara Oltului, la început partizan al lui Ferdinand, care-i încredințează împreună cu Perenyi cetatea Făgărașului, trece foarte curînd de partea lui Zápolya, care, după moartea lui Czibak, îl numește voievod al Transilvaniei (1534—1540). Tre-cînd dintr-o tabără în alta, ajunge să-și creeze o situație preponderentă în Transilvania, din care va încerca să facă un stat de sine stătător. Luat prizonier de turci în 1541, moare în 1550 în Cele șapte turnuri la Constantinopol. Vezi, B é l a M a j l á t h, *Majláth István*, Budapesta, 1898; Ó c t. P o p a, *Ștefan Mailat*, Brașov, 1932.

cînd noi ne vom găsi prin munți, să se arunce asupra noastră și să ne măcelărească. Nimeni dintre noi n-a putut înțelege gîndul care l-a împins pe acest episcop să facă o asemenea ispravă nenorocită; — decît că a fost îndemnat poate de nefericita fire a ungurilor (care nu văd de loc cu ochi buni în țara lor pe străinii de nici un fel, fie mari sau mici) și astfel nici el nu vedea cu ochi buni măreția domnului guvernator, sau că se temea în adevăr că acesta era însărcinat să-l pedepsească pentru vina de a nu fi dat ascultare poruncii sultanului, de a ridica asediul castelului lui Ferdinand, cum am arătat mai sus.

Aflînd această veste⁵⁸, domnul guvernator a împărtășit-o în taină lui Dóczy și a hotărît să pună mîna pe Emeric. Astfel, trimise îndată după Urban Batthyány și-i porunci ca în noaptea aceea chiar să ia cu el, dar cu cea mai mare grijă cu putință, o trupă bună de călăreți, pînă la 500 de oameni, parte unguri și parte turci, bine înarmați, și să meargă să-l caute pe Emeric Czibak, despre care fusese înștiințat, prin spionii săi, că se afla cu tabăra dincolo de rîul ce se numește Mureș⁵⁹, la o depărtare de zece mile italiene⁶⁰, și găsimu-l să-l ia prizonier și să i-l aducă. Batthyány plecă cu această poruncă și se îndreptă spre acel rîu, pe care-l trecu, prin vad, împreună cu ceata lui și acolo prinzînd străjile episcopului și, aflînd de la ele unde se găsea stăpînul lor, le tăie capul ca să poată îndeplini cu mai multă siguranță ordinul primit. Pe la miezul nopții Batthyány ajunse în locul unde poposise episcopul, care se afla atunci, cu o parte din ceata sa, într-un sătuleț⁶¹ sub cortul său întins lîngă biserica satului. În liniște, făcînd cît mai puțin zgomot au tăiat frînghiile // cortului, apoi un turc a coborît de pe cal, l-a apucat pe episcop, prin surprindere, și cu hangerul i-a tăiat capul pe care l-a pus într-un sac; Batthyány apoi se întoarse în grabă la Brașov și îl înfățișă domnului guvernator. Acesta se afla, în acel moment, șezînd la ușa cortului său în tovărășia mai multor nobili unguri, între care se găseau Gothard Kun și Ștefan Mailat. Văzînd acel cap, pe care îl cunoșteau, se tulburară cu toții.

p. 39

Stăpînul meu, băgînd de seamă acest lucru, le zise: „Nu le-am poruncit eu aceasta. Eu îl voiam viu, și nu mort“, vădînd multă durere, întocmai ca Iuliu Cezar, cînd trădătorul din Egipt îi înfățișă cinstitul cap al marelui Pompei. Acei domni își luară rămas bun în tăcere, se întoarseră în corturile lor și peste noapte fugiră la casele lor. În tabără se auzeau pretutindeni mari murmure, căci fiecare își spunea părerea sa asupra acestui fapt; și îndeobște toți erau foarte întristați din această cauză ca de o prevestire a unei nenorociri viitoare. Stăpînul meu

⁵⁸ Adică despre pregătirile lui Czibak.

⁵⁹ Greșit, în loc de Olt.

⁶⁰ 1 milă italiană = 1 852 m.

⁶¹ E vorba de satul Felmer, care însă nu se afla dincolo de Mureș, cum greșit afirmă autorul, ci în apropierea Oltului, la cîțiva kilometri de Făgăraș, unde intenționa de altfel să meargă Czibak. Vezi I. Ursu, *op. cit.*, p. 114.

trimise capul în orașul Brașov, călugărilor franciscani, ca să-l înmormînteze, și în aceeași seară dădu taberei semnalul de plecare.

În ziua de 21 iulie, stăpînul meu plecă cu toată oastea din tabăra de la Brașov și se îndreptă spre Mediaș⁶² unde ajunse în ziua de 27 și tăbări cu toată oastea în apropierea acestui oraș, care se află în Transilvania, așezat într-o vale înconjurată de cîteva dealuri ce-l domină, și unde se află biserica cea mare întărită întocmai ca un castel destul de mare.

p. 40 În același timp, un nepot al răposatului episcop numit Nicolae Pataki păstra în ascultarea sa poporul ridicat de unchiul său — dînd de știre tuturor că voia să răzbune moartea celui ucis. El se îndreptă către toți nobilii din Ungaria și Transilvania, către secui și către mulți alții din vecinătate, ca să-i vină în ajutor împotriva stăpînului meu, făcîndu-le cunoscut că acesta avea cu sine un foarte mare tezaur și puteau astfel să scoată cîștiguri însemnate. A fost foarte ușor să cîștige inimile acelor care veniseră pentru o asemenea treabă, fiind cu toții foarte lacomi de pradă. Între cei care au venit erau și Gothard Kun și Ștefan Mailat, și aceștia fiind ostași încercați // și cu numeroși aderenți li s-a încredințat lor conducerea acțiunii; în scurt timp se adunară peste 40 000 de călăreți și nenumărați pedestri⁶⁴.

Stăpînul meu aflînd că era amenințat din spate de o armată mare, condusă de atîția nobili ațîțați de lăcomie, se hotărî să se retragă în oraș cu toată oastea sa, gîndind că, prin primirea de noi ajutoare din diferite părți, își va putea spori forțele. Chemă deci la sine pe magistrații aceluia oraș și le aduse la cunoștință că, aflînd că Nicolae Pataki se apropie din spate cu o armată mare, așa cum prevăzuse el, a hotărît, pentru siguranța sa, să se retragă pentru cîteva zile în oraș, cu toți oamenii săi. <Magistrații> se lăsau foarte greu, nu voiau cu nici un preț să-i dea orașul pe mîină și stăpînul meu, văzîndu-i atît de îndărătnici, luă hotărîrea de a-i aresta; ducîndu-se la îndeplinire acest lucru și aflîndu-se ei în atare primejdie îi predară cetatea pe mîină, cu condiția ca orașul să fie păzit seara <și> de străjile lui și de ale lor, și ca ei cu familiile lor și cu avutul lor să se retragă în biserica cea mare, care era, cum am arătat mai sus, un fel de cetățuie. În această țară este obiceiul ca în fiecare oraș și chiar în sate, biserica mai mare — dacă sînt mai multe — să fie întărită ca un castel, iar dacă e numai una, aceea să fie prefăcută în fortăreață⁶⁵; aceasta pentru a putea scăpa din timp de incursiunile⁶⁶, pe care obișnuiesc să le facă adesea unii, mai ales cînd au ca spioni <tot felul de> negustori care trec din loc în loc.

⁶² Megies.

⁶⁴ v. *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, vol. IV, Brașov, 1903, p. 502. Era o armată „populară” formată mai ales din „țărani slab înarmați”.

⁶⁵ Și Tranquillo și Museo spun lămurit că e vorba de cetățuia din Mediaș și deci nu de o biserică întărită. Della Valle însă știe că există asemenea biserici și presupune că ar fi vorba de una dintre acestea.

⁶⁶ În text greșit: „corriere” în loc de „correrie”.

Stăpînul meu se mulțumi numai cu orașul, lăsînd cetățuia în mîna orășenilor, pentru a se adăposti în ea împreună cu avutul lor; dar aceasta după părerea multora n-a fost o socoteală bună, deoarece tocmai faptul că cetățuia se afla în mîna acelor oameni a fost cauza morții stăpînului meu, cum voi arăta la locul său.

Așadar, stăpînul meu intră cu toate trupele sale în oraș la 14 august⁶⁷, unde și le cantonă în voie; a doua zi după Sf. Rochus⁶⁸ oastea dușmană ajunsese în apropierea orașului și-și așeză tabăra la vreo două mile italiene depărtare de oraș. Atunci stăpînul meu încredință apărarea orașului lui Urban Batthyány, numindu-l căpitan general al acelei acțiuni, ca unul în care avea cea mai mare încredere, și-i porunci să aibă grijă să pună străji la // ziduri, să le schimbe des, < să vadă > să nu le lipsească nimic și să le cerceteze neconținut. Batthyány îndeplini toate acestea cu cel mai mare zel, punînd străji la ziduri pretutindeni unde era nevoie și ținînd tot timpul trupele sub arme. Totodată trimise la Buda pe polonul Ieronim Laski⁶⁹ (care venise cu stăpînul meu de la Constantinopol, sperînd să obțină, pentru slujbele sale credincioase și pentru marea sa destoinicie, voievodatul Transilvaniei) cu scopul de a mijloci cu turcii ce se aflau în armata de la Dunăre pentru paza Budei ca ei să coboare din vasele⁷⁰ lor și să vină în ajutorul lui. Regele Ioan⁷¹, care se afla pe atunci la Buda, puse să-l aresteze pe Laski și-l închise în castel sub pază foarte mare și apoi chemă pe sangeac begul care era comandantul armatei de la Dunăre și-i vorbi astfel: „Soliman te-a trimis cu oaste la Buda pentru a păzi această cetate, și astfel nu poți pleca de aici sub nici un cuvînt”. Și pentru ca sangeac begul să n-aibă pricină de plecare . . . îi făgădui să meargă el însuși în ajutorul stăpînului meu, cu un mare număr de călăreți, și în urma acestor îndemnuri sangeac begul a consimțit să rămînă la armata sa. În ziua următoare, regele Ioan plecă din Buda cu o mie de călăreți unguri bine înarmați și veni la Oradea, unde poposi cu toată curtea sa, și pe cei o mie de călăreți, împreună cu mulți alții recrutați la Oradea, îi trimise în ajutorul ungurilor și împotriva noastră. Cauza care l-a făcut pe rege să devină dușmanul nostru nu poate fi de loc înțeleasă decît presupunînd că a fost cuprins de vreo bănuială și de gelozie⁷², văzînd că stăpînul meu venea în Ungaria atît de puternic și cu mijloace atît de bogate și însărcinări însemnate din partea lui Soliman. În aceleași zile, cînd trimisese pe Laski la Buda, < stăpînul meu > ceru și sangeac begului din Nicopole să-i vină cît mai degrabă în ajutor cu un număr cît mai mare de oameni. Ungurii, dușmani, pentru a împiedica sosirea ajutorului care putea veni, închiseră trecătorile cu un foarte mare număr

p. 41

⁶⁷ *La vigilia della madonna d'Agosto.*

⁶⁸ 17 august.

⁶⁹ Inexact, venise din Ungaria. Titlul de voievod al Transilvaniei îl purta de mai de mult.

⁷⁰ *Dismontasse in terza* (= terra).

⁷¹ Ioan I Zápolya.

⁷² *Gelosia di Stato.*

p. 42 de // oameni, atît pedestri cît și călări, încît sangeac begul de la Nicopole n-a putut trece cu nici un chip prin aceste locuri⁷³, mai degrabă din cauza tăriei naturale a poziției — trecătorile fiind în munți și foarte înguste — decît datorită vitejiei ungarilor care le păzeau.

Se aduse la cunoștința stăpînului meu că Petru, voievodul Moldovei, îi trimitea în ajutor 12 mii de călăreți; aceștia și sosiră peste cîteva zile după înștiințare, dar se alăturară dușmanilor noștri de afară, spre răul nostru. Văzînd acest lucru, stăpînul meu se hotărî să treacă la luptă, și în dimineața zilei de 10 septembrie scoase o mare parte din trupele sale afară din oraș și le așeză în ordine de bătaie; împărți cavaleria în trei sau patru escadroane și infanteria într-un batalion, dar dușmanii nu voiau să iasă din lagărul întărit, căci erau cu toții așa de bine întăriți în șanțuri, că nu li se putea face nici un rău, mai ales că era lipsă de artilerie. Înțelegînd că nu se putea face nimic, se hotărî să se retragă mai degrabă în oraș decît să meargă la Nicopole, așa cum îl sfătuiau să facă mulți dintre ai noștri, și să-și urmeze drumul spre Ungaria prin Belgrad; cum nu a vrut să consimtă la aceasta s-a închis în oraș; în fiecare zi aveau loc hărțuiri cu destule pierderi și dintr-o parte și din alta.

Într-o seară, stăpînul meu chemă la sine pe domnul Anton, fiul său, pe Ioan Dóczy, pe Urban Batthyány, și pe Kasim pașa⁷⁴, comandantul ienicerilor din escorta sa, și se sfătui cu ei ce era de făcut cu privire la împresurarea lor. Fiul său spuse că ar fi de părere, dacă ar găsi cu cale și tatăl său, să iasă afară din oraș și ori să lupte și să-și continue drumul, ori să ia calea întoarsă, mai înainte ca dușmanii să se întărească și mai mult, și să ajungă și mai îndrăzneți. Batthyány zise „Părerea mea este, dacă n-aveți nimic împotrivă, să încercăm să ajungem la o înțelegere cu dușmanii noștri, pentru că împresurarea noastră e plină de primejdii“, și a adăugat multe în sprijinul acestora pentru ca să se pornească la înlăptuirea celor arătate. Dóczy a lăudat cu multe cuvinte frumoase propunerea lui Batthyány și temeiurile <sale> adevărate și puternice. Kasim pașa era de părere ca să se iasă din oraș în ordine de bătaie și dacă dușmanul se va arăta tot astfel ca în zilele trecute, să se îndrepte în ordine strînsă spre Nicopole. Stăpînul meu încuviință propunerea lui Batthyány și hotărî ca Dóczy să meargă să trateze cu inamicul...

[Urmează o digresiune despre un sfat dat de Gian Giacomo Trivulzio lui Carol al VIII-lea regele Franței.]

p. 43 În dimineața următoare trimise un trîmbiș să dea de știre lui Ștefan Mailat și Gothard Kun să vină să participe cu Dóczy, și astfel și o parte și cealaltă s-au întîlnit pentru a trata împreună afară din orașul Mediaș, pe cîmp, însoțiți de destulă armată de pază și de o parte și de cealaltă, cu toate că se dăduseră ostatici. Tratatările au durat vreo trei sau patru zile, dar nu s-a putut

⁷³ Afirmație gratuită.

⁷⁴ Cassin Bassa.

ajunge la nici o înțelegere; cauza a fost, după cum s-a aflat din urmarea faptelor, că dușmanii unguri ar fi făcut orice înțelegere cu stăpînul meu, dar ei voiau <să le fie dat> pe mîna, Dóczy; căci, ziceau ei, // episcopul fusese ucis din vina lui, și nu din vina stăpînului meu. Dar despre acest lucru Dóczy n-a spus nici o vorbă stăpînului meu de teamă ca acesta să nu-și schimbe gîndul și să trimită pentru a trata înțelegerea pe fiul său Anton, sau pe altcineva care i se părea potrivit. p. 44

Neputîndu-se ajunge la o înțelegere, în ziua de 28 septembrie, oastea dușmană ieși din lagărul întărit și veni în cîmp deschis sub zidurile orașului, fără să-și sape șanțuri sau altfel de adăpost, știind că în oraș nu mai aveau praf de pușcă pentru artilerie; ceea ce era adevărat. De îndată ce stăpînul meu își dădu seama că se afla împresurat de inamic, temîndu-se de mai rău, a poruncit oamenilor săi să se înarmeze și să se urce pe ziduri pentru a lua măsuri pretutindeni unde era nevoie. Peste noapte, inamicul a pus în poziție de luptă opt tunuri mari cu care începu să bată zidurile în colțul orașului din acea parte unde își așezaseră tabăra moldovenii, care erau despărțiți de unguri printr-un mic pîrîu ce curgea la mijloc, între cele două armate.

Artileria a continuat să tragă pînă a doua zi la ora 4; apoi a încetat, deoarece, pînă la această oră, zidul se surpase pe o lungime de mai bine de patruzeci de pași. Totuși orașul nu era descoperit, deoarece înăuntru fusese ridicat din lemn și pămînt un meterez cu mult mai tare decît zidul însuși. Inamicii, văzînd acest lucru, n-au dat semnalul pentru atac, ci au rămas cu cavaleria lor neclintită, în ordine de luptă. Stăpînul meu a făcut atunci semn⁷⁵ seneșalului său să aducă oamenilor băutură și mîncare, și mergînd spre cvartir pentru a se îngriji de aceasta au auzit deodată detunături puternice de arcebuze. Preceptorul domnului Petru, fiul stăpînului meu, se duse la fereastră să vadă ce se petrecea și văzu că orașenii, care se retrăseseră în cetățuia bisericii, făceau semne dușmanilor cu un steag alb, loveau cu ciocanele în clopote și cu glas tare strigau: „Intrați, intrați în oraș, că acum e timpul potrivit”. Ucideau pe ai noștri cu focuri din flinte bine țintite, astfel că tot orașul fu răscolit; prin oraș se auzeau trîmbițele noastre care dădeau alarma. Văzînd noi acest lucru, am lăsat cele ale hranei de o parte și încălecind, am așteptat în fața locuinței stăpînului meu, (care // se afla în fața cetății) să înceteze împușcăturile inamicului, apoi, împrăștiindu-ne, ne-am dus în galop la locul unde îl lăsasem pe stăpînul meu, care se și încredințase și văzuse și el însuși trădarea orașenilor, și, voind să ia cît mai devreme măsuri împotriva acestor tulburări atît de primejdioase, trimise un turc îmbrăcat moldovenește, să vorbească cu comandantul moldovenilor⁷⁶ și să vadă dacă acesta i-ar putea mijloci salvarea. Turcul se întoarse în <oraș> p. 45

⁷⁵ În text greșit „molto” în loc de *moto*.

⁷⁶ Toader, logofătul lui Petru Rareș. Vezi Ursu I., *Die auswärtige Politik des Peter Rareș, Fürst von Moldau*, pp. 111—116.

și vorbi în taină cu stăpînul meu, dîndu-i o scrisoare; acesta de cum o citi încălecă, trimise după domnul Petru, fiul său, și-i porunci să meargă afară cu turcul acolo unde-l va conduce. Și astfel plecă cu el și merse la comandantul moldovenilor. Turcul se întoarse în oraș și ajungînd la stăpînul meu vorbi din nou în taină cu domnia sa; și el chemă atunci pe domnul Anton, fiul său, și-i porunci să meargă cu acel turc unde-l va conduce. „Tată, îi zise acesta cu însuflețire, de vreme ce tot trebuie să murim, să murim mai bine cu armele în mînă”. Iar el îi răspunse: „Fă ce ți-am spus, și nu-mi mai mări durerea”. Domnul Anton porunci să i se dea o mantie albă, o îmbracă și ieși din oraș cu acel turc care-l conduse acolo unde se afla domnul Petru fratele său. În același timp veni un turc, în fuga calului spre stăpînul meu și strigă: „Domnule, domnule, ungurii pradă tabăra voastră”. Domnia sa întrebă dacă dușmanii au pătruns în oraș. El <turcul> răspunse: „Nu, ostașii voștri, ungurii sînt cei care pradă”. Stăpînul meu se miră mult de una ca asta și muștră tare necredința ungurilor: tocmai oamenii lui să-l trădeze? și întorcîndu-se spre mine îmi porunci să mă duc să văd dacă era adevărat ceea ce i se spusese. Eu, după ce am văzut cu ochii mei prădăciunile, m-am întors și am spus că era foarte adevărat. El nu răspunse nimic altceva decît că mulțimea lui Dumnezeu pentru toate.

p. 46 Turcul care condusesese pe cei doi copii ai lui afară din <oraș> se întoarse înăuntrul. Văzînd că purta la capelă o ramură verde, îl întrebai dacă acesta era semnul lagărului inamic; el răspunse <că da> și-l întrebai dacă cunoștea și parola, și el îmi răspunse că <parola> era „Dumnezeu și sf. Gheorghe”. Cînd am văzut că norocul l-a părăsit pe stăpînul meu, că treburile sale ajunseseră rău // și că totul era pierdut, m-am hotărît, din dorința de a mă salva — cum este în firea fiecăruia — să port și eu acel semn. Am intrat deci într-o grădină din apropiere, și luînd o ramură de piersic, mi-am legat-o deasupra coifului⁷⁷. Stăpînul meu văzînd că soarta îi era potrivnică și că toate planurile sale erau la pămînt, după ce s-a gîndit cîtva timp se întoarse către noi, care îl însoțeam și ne vorbi cu cuvinte prietenești și blînde, astfel: „Mă doare foarte mult că gîndul cu care v-am adus cu mine în aceste părți nu s-a împlinit. Căci dacă aș fi ajuns în Ungaria, după cum doream, voiam să vă arăt prin fapte vouă, tuturor servitorilor mei credincioși, dragostea pe care o am pentru voi și să vă arăt cît de mulțumit eram de slujba voastră, dînd fiecăruia o răsplată vrednică de ea. Acum însă, deoarece soarta invidioasă de binele altuia ne-a zădărnicit planurile și ne-a spulberat orice nădejde, trebuie, să mă plec voinții lui Dumnezeu și să îndur totul cu voie bună și resemnare; iar voi, pătrunzînd cu mintea voastră tainele din inima mea, să vă mulțumiți cu bunăvoința mea. Altceva nu vă pot da, pentru că am pierdut totul. Atît vă pot spune că nu veți avea nimic de suferit, deoarece inamicul numai pe mine mă vrea. Stați deci liniștiți și nu vă

⁷⁷ Această mărturisire nu se potrivește cu urmarea povestirii unde autorul pretinde a fi fost dintre ultimii credincioși rămași pe lîngă Gritti.

însămintăți". Cei care se aflau atunci lângă el și cărora le-a spus aceste cuvinte erau magnificul domn Ioan Gritti, o rudă de a sa, turcul care condusesese pe fiii lui afară din oraș și eu doar cu patru flăcăi⁷⁸, pentru că toți ceilalți din oamenii noștri fugiseră de teama dușmanilor care, chemați de orașenii din cetățuie, intrașă în oraș și măcelăreau cu o furie sălbatică pe toți aceia care le ieșeau în cale.

Unul din acei servitori ai săi care stăteau în preajma lui îl întrebă unde voia să meargă, spunându-i că nu ar trebui să se dea pe mîna moldovenilor, deoarece știa bine cît de mult îl dușmăneau, amintindu-i de cursa pe care i-o întinseseră, în anul trecut⁷⁹, cum s-a spus mai sus, pentru a-l măcelări cu toți ai săi. El îi răspunse că atunci erau alte vremuri, și ca dovadă, stăpînul meu îi dădu în mînă scrisoarea comandantului moldovenilor, pe care i-o adusesese acel turc, ca s-o citească. <Scrisoarea>era scrisă în latinește și cuprindea următoarele: „Domnule Gritti, // ieșiți afară fără nici o teamă cu fiii, cu lucrurile și servitorii <Domniei Voastre> și cu cine doriți, căci noi vă făgăduim pe Dumnezeu, pe fecioara Maria, pe cele patru stihii, pe pîine, pe vin, pe spada noastră, că veți fi în siguranță și oriunde veți voi să mergeți, veți avea escortă sigură. Spre încredințarea acestei făgăduieli vă trimitem această scrisoare, pecetluită cu pecetea domnului nostru Petru al Moldovei”⁸⁰.

p. 47

Servitorul, după ce citi scrisoarea o înapoie domniei sale prea strălucite, care o băgă în buzunarul dolmanului; apoi <servitorul> îi răspunse: „Se împlinesc acum patru ani de cînd vă slujesc în împrejurări fericite și mi-ar părea <că așa cădea> în cea mai mare vină dacă v-aș părăsi în acest ceas de mare cumpănă. Ce se va întîmpla cu Domnia Ta, se va întîmpla și cu mine”. Și astfel ieși din oraș; nu a rămas nimeni care să nu iasă împreună cu Domnia Sa, afară de magnificul Ioan Gritti.

Dincolo de poarta orașului se afla în partea stîngă a drumului o mlaștină, iar în dreapta un zid lung de o bătaie de arhebuza. Cînd am ajuns la capătul zidului, am putut vedea tot lagărul dușmanilor noștri și mai ales pe acela al domnului Moldovei care își așezase tabăra (cum s-a spus) în partea aceasta. Parte din aceștia, moldoveni ca și unguri, se cățarau în neorînduială pe zidul orașului, și parte intrau în oraș.

De cum ne văzură dușmanii, veni un oștean călare gonind înaintea noastră. Stăpînul meu se întoarse spre turc, care era cu noi, și îl întrebă dacă îl cunoștea <pe oștean> și el răspunse că nu, și adăugă: „Să ne oprim și să vedem ce vrea să spună”. Cînd ajunse în dreptul stăpînului meu, călărețul îl izbi cu un pumn în spate și întorcîndu-și repede calul, îi smulse din cap căciula de samur. Domnia Sa nu făcu nimic ca să se apere, căci nici nu se putea apăra.

⁷⁸ Rogazzi (ragazzi).

⁷⁹ Autorul afirmă că acest fapt s-ar fi petrecut în 1532, deci cu doi ani mai înainte.

⁸⁰ Afirmatie cu totul neverosimilă, ca toată scena citirii scrisorii pecetluite cu pecetea domnului, pe care Gritti o poartă în buzunar!

deoarece era slăbit de boală și aceasta era ziua cînd îi veneau frigurile⁸¹, care a fost și ultima din viața sa.

p. 48

Cînd văzui această faptă atît de josnică însufleții pe servitori prin cuvinte ca să mă ajute, să-l pedepsesc pe acel cîine și în aceeași clipă îl izbii cu calul și străpungîndu-l cu spada dintr-o parte în alta îl doborîi la pămînt; servitorii îl măcelăriră cu hangerele⁸². Stăpînul meu, întorcîndu-se spre noi, striga pe turcește⁸³ „ingitima, ingitima“, adică „nu faceți asta, nu faceți asta“. Iar noi <strigam> „Să ne întoarcem stăpîne în oraș că sîntem trădați“. Dar el răspunse cu hotărîre: „<Oamenii> aceștia sînt aci pentru // mine, nu pentru voi: întoarce-te tu, ca să poți scăpa, și dacă Dumnezeu te ajută să te întorci la Veneția, povestește sămmanului meu bătrîn tot ceea ce ai văzut“⁸⁴.

Pe cînd vorbea astfel moldovenii se apropiau în mare goană de noi și eu, văzînd că forțele mele nu ajungeau ca să-l apăr față de atîția oșteni care păreau niște lupi înfuriați, m-am hotărît să fug în oraș și așa am și făcut, cu mare primejdie a vieții.

El (stăpînul meu) <fu prins de> moldoveni și condus la corturile lor. Veniră apoi ungunii ca să-l ia din mîinile moldovenilor pentru că așa fuseseră înțeleși; iar ca celelalte prăzi pe care aveau să le mai facă moldovenii, să le rămîna lor.

Stăpînul meu⁸⁵ fu foarte mirat cînd văzu că moldovenii își călcaseră credința și asigurările pe care le dăduseră și se plînsese tare de acest lucru, făgăduindu-le apoi că dacă îl salvează, după cum îi făgăduiseră, le va da 100 000 de ducăți. Aceia răspunseră că nu puteau face altfel decît să-l dea în mîna ungunilor, deoarece așa se înțeleseseră; iar el adăugă pe deasupra: „Băgați bine de seamă ce faceți; căci știți doar că eu reprezint pe Soliman; și acestea sînt însărcinările pe care mi le-a dat“; și zicînd acestea le scoase din buzunarul dolmanului și le arată. Aceia le-au luat dar nu i le-au mai înapoiat, ci l-au dat pe el numaidecît pe mîna ungunilor care l-au dus la cortul lui Ștefan Mailat și Gothard Kun.

---

⁸¹ *Delle sua febbre cartana.*

⁸² Invenție pură.

⁸³ Amănunt ciudat. De ce trebuia Gritti să vorbească pe turcește cu della Valle și cu cei patru „flăcăi” despre care nu s-a spus nicăieri că au fost turci? Vezi mai sus p. 335 contradicția flagrantă dintre afirmația dinții și inventarea celui „servitor” căruia Gritti îi dă să citească scrisoarea latinească a moldovenilor.

⁸⁴ Prin cuvintele acestea, atribuite lui Gritti, della Valle își justifică fuga, ale cărei împrejurări le-a potrivit cît mai dramatic pentru a-și arăta devotamentul.

⁸⁵ Relația uciderii lui Gritti nu este făcută pe baza unor constatări directe, și nici pe ale unor mărturii serioase culese după aceea, ci este o romanțare cu elemente inventate ca scoaterea din buzunar a împuternicirii sultanului (!) sau tocmeala cu moldovenii cărora le oferă 100 000 de ducăți sau apoi cu Mailat și Kun, cărora le oferă în afară de prada făcută 200 000 de scuzi!

Sosind aci cei doi domni îl întrebară pentru care cuvînt a pus el să-l omoare pe episcop. El răspunse că nu făptuise nici odată un astfel de asasinat, adevărul era că el îl voia pe episcop viu și nu mort, pentru a afla cauza care-l mînase să răstoale populația din Transilvania împotriva sa.

Soldații unguri, ca niște cîini turbați, strigau în gura mare: „Ucideți pe turcul acesta”, și Mailat îl înștiință numaidecît că moartea lui <era hotărîtă>. <Stăpînul meu> îi răspunse: „Băgați bine de seamă ce faceți, căci toți știți că eu reprezint persoana lui Soliman și că am fost altă dată ales de către Maiestatea Sa Regele Ioan și de voi domnii și baronii țării, guvernator general și comandant al armatei și apoi confirmat de sultan. Fiți siguri, deci, că Soliman va ține seama de aceste fapte și le va socoti ca o jignire adusă chiar lui și va căuta // să o răzbune cu armele, fapt care va fi spre marea pagubă a Ungariei; și voi veți fi de vină. De aceea mulțumiți-vă cu atît și lăsați-mă să mă întorc la Constantinopol și pentru aceasta *făgăduiesc să vă dau, în afară de prada pe care ați făcut-o, 200 000 de scuzi*”. Crudul Mailat îi răspunse: „Domnii aceștia îți vor moartea”. Iar el le zise cu blîndețe: „Sanguis meus super vos et super filios vestros⁸⁶; deci pentru numele lui Dumnezeu, căutați să terminați mai repede, dar mai înainte îngăduiți-mi să-mi împlinesc datoria față de sfînta biserică, ca să mor creștinește”. Ceea ce îi făgăduiră. După aceea <Mailat> îl dădu pe mîna cîtorva oameni de ai săi ca să-l ucidă. Dar nimeni nu voia să-l ucidă⁸⁷. Atunci veni în față un nobil și îi zise: „Domnule, dacă vrei să-mi dați mie încălțămîntea pe care o are în picioare, am să-i tai eu capul”. Dorința i s-a împlinit îndată și el nemilosul *cu o lovitură de spadă îi tăie <capul>*⁸⁸.

Așa s-a sfîrșit viața stăpînului meu Ludovic Gritti. Capul lui fu trimis voievodului moldovean, Petru, iar corpul fu trimis a doua zi de acei domni la Mediaș, ca să fie îngropat în biserica Sf. Francisc. Acel călău îi trase din picioare cizmele care erau din postav de culoare violetă și găsi în buzunarele lor două pungi pline cu pietre scumpe de foarte mare preț și le vîndu lui Nicolae Pataki (care era nepotul lui Emeric, cum am spus mai sus) pentru 38 de galbeni ungurești și un cal⁸⁹.

Această întîmplare mi-a fost povestită de servitorii care au avut norocul să scape și pe care i-am întîlnit la curtea regelui Ioan, după ce am fost eliberat. Îmi spuseră că au fost de față la tot ce s-a întîmplat. Pe lîngă aceasta am auzit și pe mai mulți domni unguri vorbind despre aceasta, mai ales pe Pataki, pe cînd eram prizonierul lui. Acesta le povestea castelanului și altora care

⁸⁶ „Sîngele meu <să cadă> asupra voastră și asupra copiilor voștri”, ceea ce constituie un blestem. Nu se înțelege cum de a putut fi rostit cu blîndețe.

⁸⁷ În text greșit: „Viderlo”, în loc de „uciderlo”.

⁸⁸ Pentru aprecierea veracității acestei părți a relațiunii vezi și relația lui Ag. Museo-

p. 367.

⁸⁹ Suma nu corespunde valorii presupuse a acestor giuvaere.

rămăseseră acasă, și nu se ferea de mine, oriunde ar fi fost, încredințat că nu înțelegeam limba lui — așa cum mă prefăceam.

p. 50 Cînd am intrat în oraș am aruncat mai întîi spada⁹⁰ în mlaștină împreună cu teaca ce era legată de oblîncul⁹¹ șei (deoarece purtam la coapsă iataganul potrivit obiceiului țării, pentru ca să nu fiu recunoscut datorită spadei). Mă hotărîi să ies împreună cu ungurii pe poarta care ducea la tabăra lor, pentru că între tabăra ungurilor și aceea a moldovenilor trecea o mică apă care venea // în oraș și puneă în mișcare niște mori. Acestea le-am făcut pentru că înțelegeam destul de bine limba lor și pentru că eram îmbrăcat ca ei și purtam aceeași insignă și știam numele taberei; de aceea nu mă temeam de loc că ei m-ar recunoaște și chiar cînd eram în tabăra lor am auzit un vlăjgan care venea în fuga unui căluș⁹² cu o sulită mică în mînă și care spunea în limba ungurească: „voi da și eu în turcul ăsta“; mă întorsei într-acolo unde îmi arăta fugind flăcăul⁹³ și văzui trupul unui bărbat mort, gol, pe pămînt, trunchiat de cap și înțelesei din cuvintele tînarului că acela era trupul stăpînului meu, cum și era în adevăr. De aceea l-am lovit⁹⁴ pe băiat cu calul și l-am împins, astfel încît l-am silit să se lase de isprava sa jalnică și rău gîndită și am trecut mai departe prin tabăra aceluia; nu am fost recunoscut de nimeni și m-am dus unde mă călăuzea soarta. Apoi nu prea departe de tabără, am găsit un sat și de cum am ajuns în el am văzut o femeie care mă întrebă al cui slujitor eram și unde mă duceam. Eu i-am spus că eram slujitorul episcopului Transilvaniei⁹⁵ și că mă duceam să găsesc pe domnia sa pentru a-i duce vestea morții lui Gritti și a celor întîmplate. Ea îmi spuse: „Fiule, nu te duce, căci țaranii sînt în drum și te vor uide pentru că merge zvonul că voi ați făcut prăzi foarte mari; de aceea și ei își vor partea lor, și din această cauză au ieșit la drumul mare și vor face mult rău!“

Auzind această veste, am stat cîtva timp pe gînduri și apoi m-am hotărît să mă adăpostesc pentru acea noapte la această femeie, căci ea mă poftea cu cuvinte bune și cu mare stăruință. Apoi, noaptea auzii larmă mare <făcută> de oamenii cu caii care erau cantonați în acel sat, și am auzit cum vorbeau ei între ei că se duceau la curtea regelui Ioan să-i povestească despre cele întîmplate; auzind aceasta socotii că erau soldați din tabără, precum și erau, și mă hotărîi să călăresc în urma lor, făcîndu-mi socoteala (cînd voi fi ajuns

⁹⁰ *Stovo* (stocco?).

⁹¹ *Arzone*.

⁹² *Rondino*. Greșit în loc de: roncino = căluș de munte.

⁹³ În text urmează: *didone* (di dona?) fără sens.

⁹⁴ E o reeditare a pretinsului gest făcut pentru a-l răzbuna pe Gritti împotriva celui ce-l îmbrîncise și-i luase căciula de samur (p. 335). Cît privește aflarea trupului aruncat în starea aceasta în tabără, ea nu se potrivește cu afirmația autorului de la p. 337, că trupul a fost trimis a doua zi să fie îngropat la Mediaș în biserica sf. Francisc.

⁹⁵ Statilius.

la curte) să-mi gădesc vreo căpătuială pentru acea iarnă. Primisem în dar⁹⁶ o cergă⁹⁷ de la acea femeie și am acoperit calul ca să se bage mai puțin de seamă⁹⁸ și să nu fiu nici eu recunoscut datorită lui. Aveam de asemenea un suman⁹⁹ cu care îmi acoperii dolmanul și armele pe care le aveam pe spate. Am făcut aceasta pentru a fi mai puțin băttor la ochi față de oamenii care mă păzeau // și pentru a nu fi cunoscut de vreunul din ei; căci era de bănuț că petrecînd multă vreme printre ei mulți trebuiau să mă cunoască după cum și eu cunoșteam pe mulți dintre ei. Acea femeie nu a vrut nici o răsplătă pentru acele lucruri, nici pentru cină, nici pentru hrana calului, ceea ce mă face să cred că ea era luminată de Dumnezeu să-mi dea ajutor în această împrejurare. Măcar că eu eram în stare de a o putea mulțumi, avînd în buzunarul dolmanului vreo 160 de soldini ungurești¹⁰⁰, dar lăsasem mult mai mult în tabără, împreună cu alte lucruri scumpe, căci nu avusesem timpul să mă duc să le iau cu mine din cauza primejdiei atît de mari. Opt zile după această întîmplare (urmînd tabăra care se ducea înaintea regelui Ioan), călăuzit de trista mea soartă, fiind recunoscut de ei drept slujitorul lui Gritti, am fost luat prizonier de soldații lui Nicolae Pataki¹⁰¹ și predat în mîinile sale. Acesta, după cum voi spune la locul potrivit, îmi arată apoi niște pietre scumpe și îmi spuse cum le cumpărase, de la cine și pe cît, cum <am spus> mai sus; printre acestea se afla o scobitoare de aur care avea în mijloc două pietre scumpe de foarte mare preț, adică o piatră de rubin de mărimea unui grăunte de bob¹⁰² și o peruzea de aceeași mărime la capătul căreia era un diamant foarte șlefuit și de foarte mare preț. Celelalte nestemate erau toate mari și frumoase și cum nu se poate mai scumpe, făcînd o avere.

Dóczy a fost prins în cele din urmă de unguri și ucis pentru că ei aveau — după cum s-a spus — încredințarea că el fusese cauza de căpetenie a morții episcopului. Acest lucru l-am auzit de la soldații care au trecut noaptea prin satul pomenit și pe urmă și de la Pataki.

Dintre oamenii stăpînului meu care rămăseseră în oraș, strălucitul domn Ioan Gritti și preceptorul¹⁰³ domnului Petru au fost salvați de Gothard Kun împreună cu o mare parte din unguri. Într-adevăr mulți turci au murit și mulți au fost luați prizonieri de dușmani, afară de o ceată mărișoară care număra vreo 200, care strînși laolaltă, cu armele în mînă¹⁰⁴, porniră să în-

⁹⁶ *In cortesia.*

⁹⁷ *Schiavina.*

⁹⁸ Amănunt de-a dreptul naiv.

⁹⁹ *Gabanello.*

¹⁰⁰ *Soldini* — monedă de argint de mică valoare.

¹⁰¹ Nu se cunosc alte date despre el în afară de cele din relația de față.

¹⁰² *Un robino in cogholo grande.*

¹⁰³ *M. del Sig. Pietro.*

¹⁰⁴ *Con l'armi bassi.*

frunte primejdia¹⁰⁵ și trecură prin armata dușmană, căci nimeni nu i-a întrebat unde mergeau. Eu nu am văzut nici acest lucru, dar l-am auzit povestit de Pataki. Turcii luați în prinsoare de moldoveni erau uciși cu o foarte mare cruzime în felul acesta. // Acei <oameni> neomenoși ca niște fiare îi duceau afară din oraș pe un deal și îi despuiau la piele, punându-i să treacă prin mijlocul lor, iar unii dintre ei îi loveau cum se face cu acei care trec printre sulite¹⁰⁶, zdrobindu-i de vii¹⁰⁷, care cu o armă care cu alta; cu care erau loviți cu cruzime și erau apoi mînați în tabără unul după altul <unde> le tăiau capul. Ceea ce era o priveriște înspăimîntătoare pentru cei ce o vedeau. Această cruzime am văzut-o eu, căci cum nu trecusem de mult, nu eram prea departe¹⁰⁸ <de ei>. Fiii stăpînului meu au fost duși de moldoveni și predați lui Petru, stăpînul lor — după cum am auzit după aceea — cînd am fost liberat din mîinile lui Pataki prin bunătatea lui Francisc Frangipan¹⁰⁹, arhiepiscopul de Kalocsa¹¹⁰ — chiar de la solii lui Petru, domnul Moldovei, care veniseră la curtea regelui Ioan unde mă aflam¹¹¹, acesta <Petru> a pus să-i ucidă, înecîndu-l pe unul — și acesta era Domnul Petre, și tăindu-i capul lui Anton.

¹⁰⁵ *Si missero alla ventura...*

¹⁰⁶ *Passano per le piche.*

¹⁰⁷ *Placiandoli nella vita.*

¹⁰⁸ *Passando oltra non era lontanus.* Totuși amănuntele date aici nu corespund cu cele date de Museo.

¹⁰⁹ *Frangapan*, arhiepiscop de Kalocsa (1528), a fost unul din partizanii cei mai credincioși ai lui Zápolya, care i-a încredințat mai multe misiuni importante în străinătate.

¹¹⁰ *Collocia*. Oraș în Ungaria. Reședință metropolitană de care ținea și episcopia catolică a Transilvaniei.

¹¹¹ Afirmatie tot atît de verosimilă ca și preținsele informații date de solii moldoveni la o dată și într-un loc ce plutesc în vagul cel mai desăvîrșit.

PETRE OPALINSKI

(? — 1551)

*

Petre Opalinski, castelan de Lodz (1530) și magistrul al curții (1531) lui Sigismund al II-lea August, fiul regelui Sigismund I și coregent al Poloniei, a fost trimis la 2 octombrie 1532 în solie la Poartă pentru încheierea unui tratat de „pace perpetuă” care avea să constituie prima acțiune de izolare și încercuire a lui Petru Rareș și să pregătească totodată așezarea turcilor pe o parte din teritoriul Moldovei, ce se va înfăptui în 1538 când le va deschide calea spre noi cotorpiri.

Drumul spre Constantinopol trebuia să fie tot cel urmat de soliile precedente trecând prin Buda și Belgrad. La Buda solul trebuia să-l informeze pe Zápolya de scopul misiunii sale, cerîndu-i concursul diplomatic pe lîngă Poartă și eventualul ajutor militar dacă ar reîncepe cumva din nou războiul cu Moldova. În același timp solul trebuia să-l caute oriunde pe Gritti, fie în Ungaria sau la Constantinopol, pentru a obține sprijinul lui la Poartă. Acest lucru era cu atît mai necesar, cu cît bunăvoința sultanului față de Polonia se cam alterase în ultima vreme, poate și din cauza deselor incursiuni polone în Moldova ce au urmat după reluarea Pocuției, dar mai ales din faptul că în armata lui Ferdinand de

Habsburg se înrolaseră mercenari poloni. Însuși Gritti se rostise de curînd cu vehemență împotriva acestui fapt al polonilor. Trebuia deci recîstigat pentru cauza lor.

Pacea „perpetuă” s-a încheiat la începutul anului 1533 (după 15 ianuarie). Solul era prevenit de turci că va fi atacat pe drumul de întoarcere de oamenii lui Petru Rareș. I s-a mai spus că acesta pusese să-l urmărească încă de la plecarea sa din Cracovia, spre a fi atacat pe teritoriul lui Ferdinand, pentru a nu da loc bănuielilor. Solul care era încredințat de adevărul acestui fapt, chiar fără dovezi, și care se temea și de trecerea Balcanilor, a călătorit cu pază turcească pînă la Nicopole, de unde a intrat apoi pe teritoriul Țării Românești. Aci se manifestă de îndată efectele noului tratat polono-turc. Domnul folosește prilejul trecerii solului pentru a-i asocia ca tovarăș de drum pe trimisul său — Petru Pitarul — care avea să meargă împreună cu el la regele Poloniei spre a-i duce asigurarea devotamentului său și rugămintea de a-l considera ca pe un fiu și un devotat al lui... etc. Întrevederea solului cu domnul nu e lipsită de un element dramatic. El e primit în mare taină în „ora a treia” a nopții, fără de martori în întuneric („fără lumînare”), domnul stînd cu buzduganul și sabia înaintea sa și la picioare cu doi cîini. Faptul că solul accentuează că *nu erau decît ei doi* îndreptățește presupunerea că ei se puteau înțelege și fără tălmăci, afară doar dacă totuși a luat parte la întrevedere și Petru Pitarul, care știa desigur despre ce era vorba. Este iarăși curios cum de a putut să-i dea domnul să citească cele *trei* scrisori ale lui Petru Rareș cînd ei stăteau în întuneric și cînd a putut totuși să constate solul că scrisorile erau scrise „rutenice” (cu alfabet chirilic).

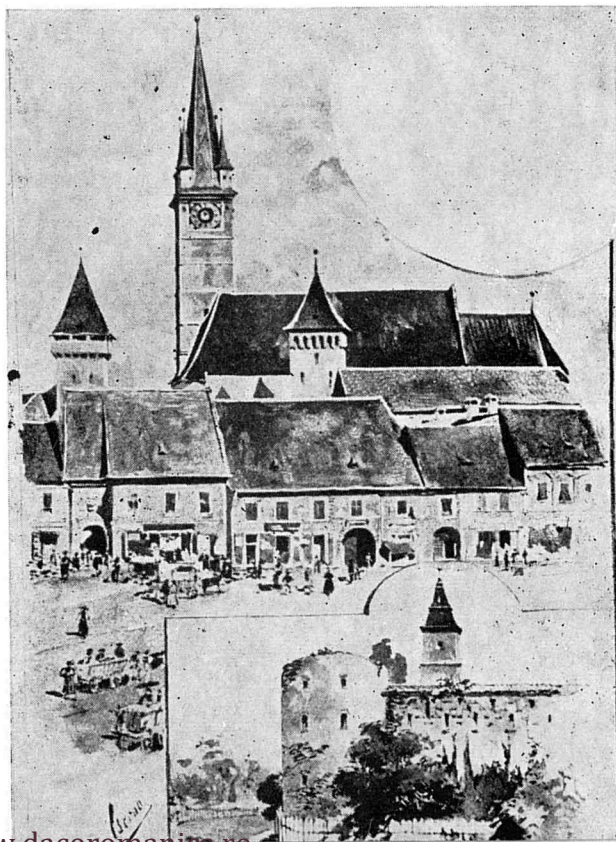
Cu toată spaima solului, el recunoaște că a străbătut în siguranță Țara Românească. Dar la Brașov îl mai înfricoșează judele și cu tot consiliul orășenesc, vorbindu-i de recompense oferite de domnul Moldovei secuilor ca să-l prindă „viu sau mort”. Trecînd la Mediaș, el a văzut *cîteva mii de români* din cetățile lui Petru Rareș... de-a lungul drumurilor... și a tuturor munților... învățați anume ca să-l prindă și să-l ducă la el... Aflînd că nu s-au arătat nici voievodul și nici vicevoievodul Transilvaniei ca să-l escorteze mai departe, se oprește la Mediaș și așteaptă „ca și asediat” mai bine de opt zile, neîndrăznind să iasă din oraș de teama „mîilor de oameni” de afară. Și aci orășenii din Mediaș îl sperie cu cursele ce i s-ar întinde la Cluj! Solul își cîntărește sorții de scăpare. Nu mai rămînea decît o măsură extremă: să fie reținuți solii moldoveni din Polonia, și cei de la Buda spre a putea fi dați în schimbul lui cînd va încăpea pe mîinile dușmanilor. Dar venirea lui E. Balassa „căpitanul” lui Gritti și a lui Kesseri cu 500 de călăreți aduce o rază de speranță. Nu suficientă totuși, căci a trebuit ca și orășenii din Mediaș să li se alăture pentru a-i oferi solului siguranța dorită pînă la castelul Gilău al episcopului Transilvaniei (Statilius) care probabil avea să-l ia în grija sa. Dar acum după potolirea spaimii inspirate de Petru Rareș, se ivește un nou subiect de înfiorare mai grozav: anume frica de a păți vreo năpastă din partea lui Zápolya, ai cărui sfetnici îl bănuiesc că ar urzi ceva împotriva lui.

Cititorul rămîne cu o îndoială că toată această cursă pusă la cale împotriva lui Opalinski, așa cum o descrie și o vede el, este mult exagerată. Căci este evident că, dacă ar fi fost acele mii de oameni masați pe drumuri și pe munți și ar fi avut un gînd rău, nu le-ar fi fost greu să-l execute.

Aloisio Gritti (desen
reprodus în *Magyar
nemzet története*, V, Bu-
dapest, 1897, p. 87).

Fortăreața Mediaș și
bastionul lui Gritti
(după gravura repro-
dusă în *Magyar nem-
zet története*, V, p. 107).

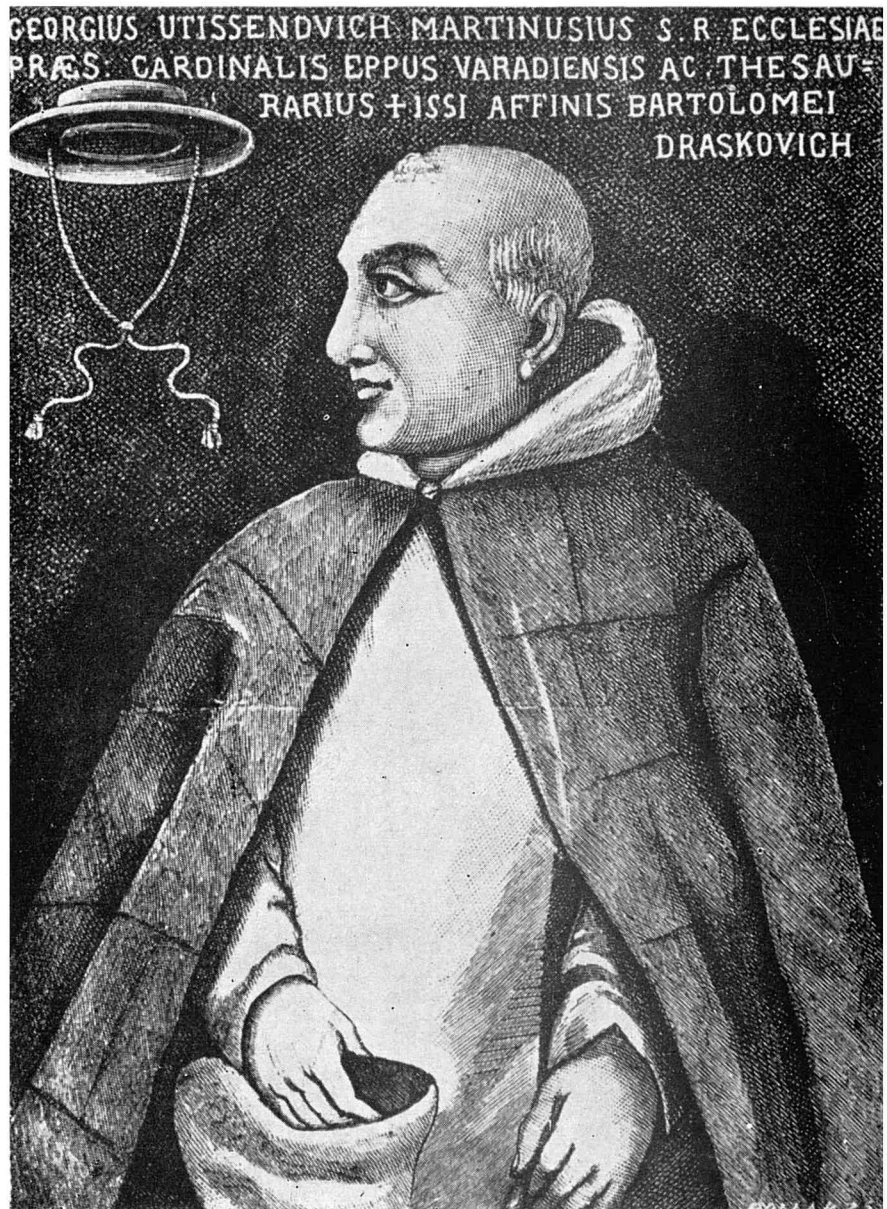

Mercenari germani la 1541 (desen reproduc în albumul *Deutsches Leben der Vergangenheit in Bildern*, vol. I, Jena, 1908, p. 256, fig. 869).

Cardinalul George Martinuzzi (după gravura reprodusă în *Magyar nemzet története*, V, p. 159).

Anton Verancsics (dupa gravura reprodusă în *Archivio storica per la Dalmazia*, voi. XIX, fasc. 113, p. 234).

Dar în călătoria sa observăm parcă un crescendo: mai întâi îl sperie turcii cu ce era să fie în trecut, și el tremură la trecerea Balcanilor, apoi în Țara Românească îl sperie domnul cu perspectivele de viitor ce-l așteaptă în Transilvania, și așa pe rând îl alarmează brașovenii și în sfârșit medieșenii. Toate acestea se suprapun, și în scrisoarea din urmă el atribuie domnului unele din spusele orășenilor de peste munți sau chiar din propriile sale gânduri. Dovadă că la el este vorba de o stare psihică anormală este faptul că îndată după încetarea spaimei de Petru Rareș el își făurește un nou motiv de groază, o dată ajuns în castelul episcopal al lui Statilius. Ne-am putea întreba dacă aci nu ar fi vorba poate de nemulțumirea acestuia față de situația creată atât Moldovei cât și Ungariei încercuite definitiv de turci în cazul ocupării acestor țări de către sultan. Apoi legătura tot mai strânsă a polonilor cu Gritti, manifestată și cu prilejul acestui tratat întreținea bănuielile trezite încă de câțiva ani asupra adevăratelor planuri ale sultanului și ale puternicului aventurier venețian.

Amîndouă scrisorile lui Opalinski au fost publicate în colecția *Acta Tomiciana*, vol. XV, pp. 189—191, doc. 142 și pp. 206—214, doc. 151. Ele au fost rezumate sau mai degrabă povestite pe românește de I. Corfus în articolul său: *Activitatea diplomatică în jurul conflictului dintre Petru Rareș și Polonia*, publicat în „Romanoslavica”, X (1964), pp. 331—332. Despre misiunea lui Opalinski este vorba tot acolo p. 329.

RAPORT CĂTRE REGELE POLONIEI SIGISMUND I¹

1533

13 martie 1533, Mediaș.

- p. 189   Nu mă îndoiesc că Maiestatea Voastră este mirată de lunga zăbavă a reîntoarcerii mele înaintea Sa, dar nu s-a putut face altfel din voința domnului palatin al Moldovei², dușmanul Maiestății Voastre. Sînt aproape opt săptămîni de cînd am fost lăsat să plec din Constantinopol de către împăratul turcilor³, și aș fi fost de mult la Cracovia dacă nu m-ar fi ținut în loc grozavele curse pe care mi le-a pregătit cu cea mai mare grijă Palatinul Moldovei, atît la ducere cît și la întoarcere, și în Moldova, și în Ungaria, și în Transilvania, și prin el însuși și prin oamenii săi, și le pregătește mai ales acuma ca să mă poată lua la el viu sau mort.

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin publicat în culegerea polonă de documente *Acta Tomiciana*, vol. XV, pp. 189—191, doc. 142.

² *Palatinus Valachiae*. Polonii folosesc des numirea de Valahia pentru Moldova. Aci e vorba de Petru Rareș.

³ Soliman I.

Mai întâi să binevoiască Maiestatea Voastră să afle că împăratul turcilor și Ibrahim pașa⁴ au fost înștiințați cât mai neîndoios — și totodată și eu — că voievodul își pregătise împotriva mea prin anumite locuri ale cetăților sale pe care le are în Transilvania, vreo sută de călăreți, care să mă prindă sau să mă omoare când mergeam la sultan, și să se îngrijească mai ales să mă aducă viu la el, voind prin aceasta să împiedice negocierile Maiestății Voastre cu împăratul. Dar cu mila lui Dumnezeu eu am scăpat cum nu se poate mai bine de aceste curse și am ajuns teafăr la Constantinopol.

Apoi din nou la Constantinopol am fost prevenit⁵ și mi s-a spus sigur că la întoarcerea mea îmi sînt pregătite și în Țara Românească⁶ și în Ungaria aceleași curse, și încă și mai mari, și mai ales în Munții Balcani ai turcilor din vecinătatea Țării Românești, prin care <munți> m-au condus turcii pînă la Nicopole. Din Nicopole am mers de-a dreptul la palatinul Țării Românești, Vlad voievodul⁷, cu care am tratat multe lucruri, după săvîrșirea cărora a trimis la mine dorind să se poată întîlni noaptea cu mine sau la el sau la locul meu de găzduire. Eu m-am arătat gata să merg la el și am fost în taină în ora a treia a nopții. Îmi făcu cunoscut că avea să-mi spună un lucru tainic și de mare însemnătate pentru mine. // Am venit <în întuneric>, fără luminare în cămăruța sa⁸ unde l-am găsit — fiind doar noi doi — șezînd cu buzduganul⁹ și sabia¹⁰ înaintea sa și cu doi cîini. A început a zice: „Văd că voi sînteți solul regelui Poloniei ce tratați pacea comună, și <sînteți> un om bun, vreau pe credința voastră să vă descopăr o taină pe care să nu o știe nimeni, deoarece privește viața voastră: de aci încolo¹¹ trebuie să trăiesc în bună vecinătate cu regele vostru, precum și vreau, și voiesc să încep de pe acum să mă port drept și cu credință față de el și să mă îngrijesc de primejdia voastră și de ocara (?)¹² ce s-ar aduce regelui. Domnul Moldovei¹³ a trimis la mine trei soli cu trei scrisori ca să mă convingă în multe chipuri și să mă roage să poruncesc supușilor mei să vă răpună și să vă ucidă pe cînd vă urmați drumul, arătîndu-se gata să răspundă la aceste fapte cu toată prietenia sa, zicînd că această faptă îmi este de mare trebuință și mie ca și lui, și zicînd că se poate săvîrși în așa mare taină încît să nu știe nimeni de unde vine. Și a zis: „Eu lucrul acesta vi-l dezvălui în taină și ca la spovedanie. În țara mea voi sînteți în siguranță, dar în alte locuri să fiți cu grijă pentru siguranța voastră pentru

p. 190

⁴ Ibrahim Basscha, favorit al sultanului și mare vizir (1523—1536).

⁵ *Precaverunt* (praecaverunt).

⁶ *Multania*.

⁷ Vlad Vintilă.

⁸ *Ad stubam*.

⁹ *Bulawa*.

¹⁰ *Zabla*.

¹¹ *Postquam iam*.

¹² *Regis levitati*.

¹³ *Palatinus Bogdan Valachiae*.

care eu vă voi ajuta precum¹⁴ pot“. A vrut ca eu să citesc scrisorile moldoveanului¹⁵, dar eu n-am putut să le citesc căci erau <cu litere> rutenești¹⁶. Eu i-am mulțumit domnului palatin în numele Maiestății Voastre și i-am spus că de aceea îl îndemna acela¹⁷ pe Domn la aceste fapte, pe care el însuși nu îndrăznește să le săvârșească din cauza împăratului, pentru ca să-l atragă pe domnul palatin în această primejdie și să-l facă prin aceasta să fie urît de împărat și dușmănit de rege de care el însuși se teme, și încă altele de acest fel despre falsitatea omului. Deci sub paza strălucitului domn Vlad voievodul am străbătut în siguranță Țara Românească pînă la hotarele Ungariei¹⁸.

Am venit apoi în Transilvania unde am găsit de-a lungul tuturor drumurilor fără deosebire pe unde trebuia să trec, pe secui¹⁹ pe români și pe toți supușii palatinului Moldovei din cetățile pe care le are în Transilvania pregătiți și învățați și înarmați, ca sau să mă prindă, sau să mă ucidă și să împiedice treburile Maiestății Voastre. Iar eu, fugind de aceste curse, am sosit pînă la cetatea Mediaș²⁰, în care după ce a înțeles el că mă aflu acolo, a trimis îndată cîteva mii de oameni de jur împrejurul cetății unde sînt acum, ca să mă pîndească cu luare aminte și apoi cînd aș ieși, sau să mă prindă, sau să mă ucidă. Pe deasupra a mai făgăduit tuturor, și supușilor săi și unor oameni străini răsplățile cele mai mari pentru oricare din ei m-ar duce la el viu sau mort. Așadar, înconjurat de acești oameni, eu sînt aci în această cetate Mediaș încă de opt zile, ca și cum aș fi asediat, căci nu pot nicidecum ieși de aci fără primejdie, nici eu și nici orașenii. Negreșit domnii medieșeni ar vrea cu tot dinadinsul să-mi vină în ajutor, dar vād că nu pot ține piept la atîți oameni pe care îi vād că sînt bine instruiți și pregătiți și mai ales se tem de alte curse și mai primejdioase dinspre Cluj²¹, căci ei știu că mi s-au pregătit aceste curse prin tot locul, iar orașenii se tem nu numai pentru mine, dar chiar și pentru ei. Pentru orice întîmplare așadar am vrut să vestesc pe Maiestatea Voastră despre acest lucru, fie că i-ar sosi scrisoarea mea, fie că nu, pentru care lucru sînt în îndoială scriind acestea. Iar dacă ar ajunge în mîinile Maiestății Voastre, rog prea smerit să binevoiască să rețină la ea pe solii palatinului Moldovei ce aud că ar fi acolo, pînă la întoarcerea mea. Aud că ar mai fi și alți // soli la strălucitul rege Ioan²² cu privire la care voi cere de asemenea ca să fie reținuți la Maiestatea Sa, pentru că dacă s-ar întîmpla cumva rău cu mine să nu ducă

p. 191

¹⁴ *Ubi* (= *uti?*) *possum*.

¹⁵ *Valachi*.

¹⁶ *Ruthenicae* = scrise cu alfabetul chirilic.

¹⁷ Petru Rareș.

¹⁸ În realitate ale Transilvaniei.

¹⁹ *Czakloss*.

²⁰ *Meggessch*.

²¹ *Coloswar*.

²² *Zápolya*.

lipsă Maiestatea Voastră și de aci și de acolo de unii prinși care ar putea fi dați în schimbul²³ meu în această privință. Totuși eu mă voi sili ca să nu se întâmple cu mila lui Dumnezeu nimic spre jignirea Maiestății Voastre și să poată fi luate măsuri în toată siguranța în privința primejdiei vieții mele. Despre treburile ce le-am tratat cu turcii nu îndrăznesc să scriu nimic în această scrisoare care nu știu de va veni în mâinile Maiestății Voastre sau ale voievodului Petru care mă pîndește pe mine și totodată și pe cei mai mărunți ce trec pe drum²⁴.

RAPORT CĂTRE REGELE COREGENT SIGISMUND AUGUST (?)²⁵

20 martie 1533, Gilău.

... [Despre pacea cu turcii. I s-a pus în vedere domnului Moldovei să nu p. 207
mai îndrăznească să calce această pace etc.]

Am fost și la palatinul Munteniei²⁶ cu care am tratat cu succes²⁷ și am p. 208
încheiat înțelegere cu sfetnicii // săi, ca de acum încolo nu numai să facă bine
să nu vină în ajutor moldoveanului²⁸, așa precum se laudă acesta, ci palatinul
făgăduiește Maiestății Voastre și fiului său²⁹ prea strălucit că va fi ca un fiu
și un devotat al său, iar boierii lui³⁰ au făgăduit că vor arăta toată supunerea
Maiestății Voastre și vor trimite solii lor la Maiestatea Voastră care să con-
firme acest lucru.

... Apoi, prea luminate rege, să binevoiască Maiestatea Voastră să afle p. 209
că la curtea împăratului am aflat neîndoios că mai înainte de a fi plecat eu
din Cracovia, palatinul Moldovei³¹ a și presimțit că voi pleca la turc, și vrînd
să pună piedici la această pace a trimis două sute de călăreți din cetățile pe
care le are în Transilvania, ca sau să mă prindă sau să mă răpună în vreun
loc supus regelui Ferdinand (!)³² ca să nu fie lipsit de o dezvinovățire față de

²³ *Recompensa*.

²⁴ *Euntes*.

²⁵ *Acta Tomiciana*, XV, pp. 206—211, doc. 151.

²⁶ *Multaniae*. Vlad Vintilă.

²⁷ *Per honestas occasiones egi*.

²⁸ *Valacho*.

²⁹ Se vede deci că și această scrisoare era adresată tot lui Sigismund I și nu fiului său Sigismund August, cum se arată greșit în registul din *Acta Tomiciana*.

³⁰ *Domini elus*.

³¹ *Valachiae*.

³² De comparat cu scrisoarea anterioară unde vorbește de pregătirile făcute pe *teritoriul cetăților din Transilvania stăpînite de el*, deci fără vreo legătură cu Ferdinand. Se constată de asemenea că versiunea inițială este amplificată în scrisoarea aceasta, în care nu mai e vorba de simpla sa ucidere, ci de prinderea sa pentru a afla de la el toate tainele regelui!

împărat³³ cum că omorul nu s-a făptuit pe pământul de sub stăpînirea sa. Acest lucru e cunoscut și de sultan și de pașă. La întoarcere, pe cînd eram la domnul palatin al Munteniei, acesta m-a chemat la el în taină la ora a treia a nopții și mi-a spus să mă feresc, deoarece palatinul Moldovei a trimis la el trei rînduri de scrisori și trei soli ca să-l convingă în multe chipuri și să-l roage ca atunci cînd mă întorc la Maiestatea Voastră să poruncească sau să mă prindă și să mă trimită la el, sau să mă ucidă și să ia toate lucrurile, făgăduindu-i, dacă ar face aceasta, să răspundă la această faptă cu <toată> bunăvoința. „Căci dacă eu“ (a zis el) voi avea în mînă pe acest sol care este magistrul curții³⁴ și care știe secretele regelui și știe de la pașă ce se va întîmpla cu tine și cu mine, le vom ști pe toate, și cînd eu voi cunoaște tainele regelui, atunci regele va înapoia și prinșii, și mașinile de război și voi ajunge ușor la o bună înțelegere“. El a voit ca aceasta să se facă în munții Brașovului, în vecinătate cu Transilvania, Muntenia, Moldova³⁵ și Țara secuilor³⁶ și care sînt foarte greu de trecut.

După ce am sosit la Brașov, fiind lăsat să plec în voie de la munteni, mi-au spus în taină, și domnul jude și cîrmuitor³⁷ al Brașovului și domnii consilieri, că secuii au fost învățați și rînduiți de palatinul Moldovei ca să mă jefuiască la reîntoarcerea mea la Maiestatea Voastră și să mă trimită la el, sau dacă nu s-ar putea face altfel, măcar să mă răpună în orice chip, făgăduind oricăruia din ei, de orice treaptă ar fi, o sumă anumită de bani și aceasta mult mai mare dacă m-ar duce la el viu sau (!) mort³⁸. Aceste lucruri sînt bine știute pretutindeni de toată lumea de aci. Aud că el tratează despre pace cu Maiestatea Voastră³⁹, dar planurile⁴⁰ acestea pe care le făurește aduc cu ele dușmănie și nu bună înțelegere. Pînă acum, prealuminate rege, am luat măsuri pentru siguranța mea și ferirea de jignire a Maiestății Voastre. Ce va fi cu mine mai apoi, e în mîinile lui Dumnezeu. Am venit apoi la Mediaș unde am găsit cîteva mii de români din cetățile voievodului Petru, de-a lungul drumurilor, al tuturor munților pe unde mi-era drumul, învățați⁴¹ ca să mă prindă și să mă ducă la el. Căci el are aci trei cetăți foarte bune <anume> Cetatea de Baltă⁴², Ciceiu⁴³ și Ungurașul⁴⁴, precum și orașul Bistrița, și din aceste locuri

³³ Sultanul Soliman.

³⁴ *Magister curiae*.

³⁵ *Valachiae*.

³⁶ *Ceculiae*.

³⁷ *Praefectus* (burgmaistru) — Lukas Hirscher („Parvus”, Kis Lukács, burgmaistru al Brașovului (1527—1541), pe care Cronica Ostermayer îl numește Klein Lux.)

³⁸ Desigur sensul e: viu decît mort.

³⁹ vezi I. Corfuz, *op. cit.*, p. 331.

⁴⁰ *Incepta*.

⁴¹ *Instructorum*.

⁴² *Kikellovar*.

⁴³ *Czüczul*.

⁴⁴ *Balwani*.

i-a strâns pe toți contra mea. Eu când am văzut că lipsesc și voievodul și vicevoievodul // țării⁴⁵, și că nu este cine să mă conducă în siguranță, am rămas aci în Mediaș aproape asediat opt zile. Așadar <orașenii> în mare nesiguranță păzeau zidurile și cetatea cu grijă pentru ei și pentru mine.

Iar după aceea au alergat cu călărimă numeroasă măritul domn Emeric Balassa⁴⁶, căpitanul strălucitului domn guvernator⁴⁷, și măritul domn Mihail Kesseri⁴⁸, comite de Valcău⁴⁹, pe vremuri tovarășul meu de învățătură la Bolonia, și uniți cu medieșenii m-au însoțit pînă la Gilău⁵⁰ cu cinci sute de călăreți, și vrînd să cîștige bunăvoința Maiestății Voastre nu și-au cruțat nici strădania nici cheltuiala pentru a întîmpina jignirea Maiestății Voastre și primejdia mea.

Dar acum este altceva care mă înspăimîntă mai mult ca palatinul. [E bănuț de sfetniciei lui Zápolya că ar fi trimis să urzească ceva împotriva acestuia.] De aceea mă tem să nu pățesc printr-un meșteșug oarecare vreo năpastă de aceasta, pe care nu am meritat-o de loc...

---

⁴⁵ *Palatinum et vicepalatinum terrae*. Voievodul Transilvaniei era Ștefan Báthory; vicevoievozi erau Alexe Bethlen și Nicolae de Tileagd.

⁴⁶ *Emeribalasch*. Magnat ungur, susținător al lui Zápolya, ajunge prin 1539—1540 voievod al Transilvaniei împreună cu Ștefan Mailat. În anii următori trece alternativ ba la Ferdinand, ba la tînărul Ioan Sigismund Zápolya și ajunge să-și creeze o situație preponderantă în zona de margine dintre Transilvania de Nord și Ungaria.

⁴⁷ Aloisio Gritti.

⁴⁸ *Kesseri*.

⁴⁹ *Bolkowicz*.

⁵⁰ *Gelu*.

NICOLAIE ISKRZYCKI STAROSTE DE CAMENIȚA

(? — după sept. 1533)

*

Autorul acestei relații, Nicolaie Iskrzycki, era șambelan de Camenița, avînd în 1533 temporar calitatea de „capitaneus” (staroste) de Camenița în lipsa voievodului Podoliei, titularul acestui post. În urma demisiei hatmanului Ian Tarnowski, nemulțumit de a nu fi fost numit castelan de Cracovia după moartea cancelarului care deținea acest post, Iskrzycki și-a asumat și comanda armatei de mercenari tocmită de Tarnowski pentru a păzi granița dinspre Moldova, precum și celelalte rosturi ale sale. Camenița așezată în fața Hotinului oferea prima posibilitate de contact între Moldova și Polonia. Încă din 1533 Iskrzycki a avut prilejul să întâlnească pe unul din solii lui Petru Rareș trimis la Cracovia, anume Avram de Bănila, celălalt, Petru Vartic, fiind reținut un timp la granița polonă. Acești soli veneau într-un moment cînd regele, preocupat de pregătirea unui război împotriva Moscovei, se mutase la Wilna. Tratatativele cu Moldova, precum și cu tătarii veniți să ceară daruri, aveau de scop asigurarea neutralității acestora. Dar neacceptarea de către Moldova a pierderii Pocuției a zădărnicit această încercare de normalizare a raporturilor moldo-polone făcută în ciuda faptului că, potrivit noului tratat de

„pace perpetuă”, sultanul nu-i recunoștea domnului Moldovei dreptul de a primi sau trimite soli decât numai trecînd pe la Poartă. Așadar după insuccesul tratativelor oficiale purtate de solii moldoveni, acreditați anume pe lângă rege, Petru Rareș a mai încercat și calea unor tratative particulare ca cele pornite mai înainte, folosind intermediul voievodului Podoliei Ștefan Lanckoronski. De astădată s-a adresat lui Tarnowski, care l-a trimis pe Iskrzycki în Moldova la domn. Întrevederea era însă dinainte sortită insuccesului, deși domnul făcuse unele concesii față de intransigența sa de pînă atunci, renunțînd chiar și la Pocuția, dar cerînd să fie despăgubit de pagubele suferite de pe urma incursiunilor polone în Moldova.

Gîndul său era de a ajunge la o rezolvare a conflictului fără amestecul păgînilor care sînt „ca un cîine printre sfinți”. El propune și o înțelegere pentru a ține în frîu pe tătari, pe care polonii erau siliți să-i plătească spre a-și cumpăra liniștea. Era o încercare *in extremis* de a împiedica destrămarea lumii creștine în folosul turcilor prin amestecul acestora în conflictul moldo-polon.

Textul raportului lui Iskrzycki se află reproduș în *Hurmuzaki*, supliment II/1, pp. 69—70, însoțit și de o traducere franceză pp. 78—79. A fost publicat în marea colecție de documente polone *Acta Tomiciana*, XV, pp. 587—591.

Despre misiunea lui Iskrzycki se ocupă și I. Ursu în *Die Auswärtige Politik des Peter Rareș, Fürst von Moldau (1527—1538)* și I. Corfus, în *Activitatea diplomatică în jurul conflictului dintre Petre Rareș și Polonia*, în „Romanoslavica”, X (1964), pp. 333—334. Iskrzycki e menționat de Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 52.

[CONVORBIREA DINTRE ISKRZYCKI
STAROSTE DE CAMENIȚA ȘI PETRU,
VOIEVOD AL MOLDOVENILOR]¹

1533, septembrie (1—15)

p. 72 Cînd am venit și am fost dus la dînsul², atunci am spus așa: „Măria Ta ai binevoit să ceri ca să vin la Măria Ta. Eu am venit la cererea și cu salvconductul Măriei Tale, deci Măria Ta să binevoiască să-mi spuie, care este nevoia pentru care Măria Ta a cerut ca eu să vin.”

A răspuns: „De aceea am trimis după tine, pentru că vreau să discut cu tine, ca slugă a Măriei Sale regelui³ și ca vecin. Domnul vostru, după ce m-a bătut și mi-a pustiit țara, nu vrea să se măsoare pe față cu mine. Ar fi mai bine și mai cuviincios ca să mă despăgubească și să mi se dea acea bucată de țară, pe care am cerut-o pentru marile mele pagube, făcîndu-mă prin aceasta îndatorat față de dînsul, decît să-și puie toată nădejdea în păgîni, căci nici-

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul polon publicat de *Hurmuzaki*, supliment, II/1, pp. 72—76 și controlat și după textul din *Acta Tomicihana*, XV, pp. 587—591.

² Petru Rareș.

³ Sigismund I al Poloniei (1506—1548).

odată nu am auzit aceasta: ca un cîine să aibă treabă între sfinți, sau să ajungă la ceva bun. Așa este păgînul între domnii creștini, căci cea mai mare bucurie a păgînilor, și vicleșugul lor, este să aște ceartă între domnii creștini. Măria Sa regele tău, după ce și-a călcat jurămîntul față de mine și mi-a făcut mari pagube, nu vrea să ție seamă de răbdarea mea, pe care o am, nu pentru altceva, ci numai pentru ca să nu se verse sîngele creștinilor“.

La aceasta i-am răspuns: „Dacă aș fi știut că voi auzi așa ceva de la Măria Ta și că vei vorbi în acest chip despre regele, domnul meu cel milostiv, care, dacă este vreun domn creștin care să strălucească în lumea întreagă prin virtuți de stăpînitor și prin dreptate, atunci acela este Măria Sa regele, și dacă nu aș fi apărut de salvconduct, atunci aș ști să dau un răspuns cum se cuvine și să dovedesc oricui că Măria Sa regele nu a făcut nimic din cele ce nu s-ar fi cuvenit să facă un domn creștin“.

După aceea mi-a spus: „Pentru aceasta te-am chemat, ca să vorbesc cu tine despre aceste lucruri, deci nu trebuie să ții seamă de salvconduct: spune ce gîndești“.

După aceea l-am întrebat: „Cînd Măria Ta te-ai urcat în scaun, oare Măria Ta nu ai întărit jurămîntul cu domnul meu și cu țara Măriei // Sale regelui, să păzești și să ții pacea încheiată de demult, sau nu este așa?“ p. 73

Mi-a răspuns: „Măria Sa regele și cu mine am întărit-o între noi“.

I-am spus: „Atunci, din ce pricină Măria Ta ai atacat și ai luat acea țărișoară de margine, Pocuția, în disprețul domnului meu, Măria Sa regele, și spre paguba supușilor săi, și Măria Ta ai ținut-o o jumătate de an și cîteva săptămîni. Măria Sa regele, așteptînd ca Măria Ta să te căiești, a răbdat așa de mult. După aceea, Măria Sa regele, văzînd o așa mare nedreptate făptuită în disprețul său, a pus de a fost trimis un număr de oameni acolo. Ce s-a întîmplat după aceea în mai multe rînduri, nu este nevoie să mai amintesc, este un fapt de curînd întîmplat, stăruie în amintirea fiecăruia. Este deci un fapt lămurit că domnul hatman⁴ cu acei oameni nu a făcut nimic altceva decît să cucerească și să obțină propria și dreapta țară a Măriei Sale regelui, precum a și dobîndit-o. Las pe Măria Ta să judece, cine este vinovat, cel ce începe sau cel ce urmează după cele începute de altul?“

La aceasta mi-a răspuns: „Eu nu am jurat regelui pentru țara Pocuției, ci pentru coroana Poloniei și țările Rusiei și Podoliei și am trecut peste Nistru, care mă desparte de Polonia, numai după ce oamenii Măriei Sale regelui m-au prădat peste Nistru, și cu aceasta mi se pare că Măria Sa regele și-a călcat jurămîntul“.

La aceasta am zis: „Voi spune și pricina acestui lucru, de ce s-a întîmplat așa. După bătălia cu izbîndă de la Obertyn⁵ nu s-a făcut nici o năvălire în

⁴ Ian Tarnowski, marele hatman al Coroanei, care a condamnat forțele polone victorioase la Obertyn.

⁵ La 22 august 1531.

țara Măriei Tale, ceea ce s-ar fi putut face atunci; însă începutul l-au făcut oamenii Măriei Tale, anume Oriș⁶, care a năvălit cu <știrea> Măriei Tale, cu tătari, în satul Măriei Sale regelui, Ksieza⁷, unde au tăiat mulți oameni și pe alții, pe care i-au prins atunci, i-au vîndut ca robi la Cetatea Albă, și au început lupta după obiceiul păgînesc. Deci, abia după aceea domnul hatman a poruncit să se intre în țara Măriei Tale; deci începutul a fost înainte de aceasta, așa cum am mai spus⁸.

La aceasta mi-a spus: „Toate le spui în chip părtinitor“. Și după aceea m-a lăsat să mă duc la gazdă.

După aceea nu m-a mai chemat la dînsul, decît a patra zi. Cînd am venit, nu mi s-a arătat el însuși, ci m-au primit patru boieri, care mă așteptau în odaia lui. Mi-au spus că domnul este bolnav, „nu poate să se întîlnească cu tine“. Cînd am vrut să mă întorc la gazdă, mi-au spus: „Pane Iskrzycki, ar fi mai bine ca să-l convingi pe domnul tău“. Eu am spus că nu sînt nicidecum un sol, ca să pot împăca lucrurile, sau să stărui pentru aceasta și să schimb ceva. De asemenea persoana mea nu este cea potrivită, care să împace pe niște stăpînitori așa de mari. Totuși aș vedea cu bucurie că se face pace și nu se varsă sîngele creștinilor.

Boierii au spus: „Ai putea face prin domnul hatman și prin panii pe care îi vei socoti potriviți, ca să intervină și să împace pe domnul nostru cu Măria Sa regele, ca Măria Sa regele să binevoiască să trimită pe solul său. Dacă ar veni solul, atunci lucrul acesta s-ar așeza cu ușurință și l-ar duce la bun sfîrșit, pentru că domnul nostru, fiind stăpînul nostru, nu se ia întotdeauna după sfaturile noastre și, precum singur știi acum, nu dă voie să se spuie un cuvînt despre aceasta, pînă nu va veni solul, ca să se facă pace, ci spune că va face război“.

p. 74 Eu le-am răspuns că oamenii înțelepți se călăuzesc după faptele din trecut și făptuiesc după ele. Cine socotește că anume lucruri nu vor izbuti, că-i vor aduce pagubă și nu // folos, nu le face cu plăcere, nici nu încearcă așa ceva. Și cu aceasta am plecat.

După aceea, a doua zi am fost chemat de voievod și mi-a cerut și m-a rugat, la fel ca mai înainte boierii lui, ca să rog pe domnul hatman și pe domnii pe care i-aș cunoaște să intervină la Măria Sa regele, pentru ca Măria Sa regele să binevoiască să-i dea acea țară, Pocuția, care este pricină de mare dușmănie între coroana Poloniei și țara Moldovei. „Eu nu sînt un domn bătrîn, și totuși țin minte că de patru ori s-a dus război pentru această Pocuție, care

---

⁶ Oriș, boier moldovean, nu apare în sfatul lui Petru Rareș. Un boier cu acest nume apare în timpul lui Despot. Vasile Oriș, probabil un urmaș al său, a fost mare hatman al Moldovei sub Ieremia Movilă.

⁷ Ksieza, sat în Podolia (azi în R. S. S. Ucraina), între Nistru și Brațlav în dreptul orașului Soroca. Acest nume este omis în traducerea franceză din colecția *Hurmuzaki*.

nu face cît se cheltuiește neîncetat pentru ea și cît sînge s-a vărsat pentru ea. Dacă Măria Sa nu vrea să facă aceasta, atunci să mă despăgubească pentru pagubele mele și, deși aceasta nu ar fi destul pentru ele, aș putea face pace. Căci, precum îmi spune solul împăratului tătarilor⁸, care este la mine, Măria Sa regele trebuie să-i dea în fiecare an cincisprezece mii de galbeni și alte daruri în valoare de cinci mii de galbeni. Deci, dacă Măria Sa regele ar face pace cu mine, iar eu mi-aș îndeplini cele convenite în slujba lui, atunci nu ar mai trebui să dea nimic tătarilor, căci dacă într-un an ar opri să li se mai dea acestea, aș interveni eu cu toată credința și stăruința — dacă tătarii ar intra în țara Măriei Sale regelui — ca să-i nimicim cu totul și să fie spre cîntea și bucuria Măriei Sale. De asemenea milostivirea sa poate să observe răbdarea mea, pe care o am pentru pagubele mele, așteptînd ca Măria Sa să se căiască, deși nu am nici o avere, căci de un an și mai mult mă țin cu ce mi-a dat, după bunăvoia sa, regele Ianuș⁹ prin episcopul Transilvaniei¹⁰. Iar dacă Măria Sa regele vostru nu va voi să termine cu mine, vezi această icoană a sfintei Învieri, deasupra mea, pe care am jurat și mai înainte și jur și acuma că nu voi înceta și mă voi răzbuna, chiar dacă-mi voi pune capul; iar acela în care Măria Sa regele are nădejde¹¹ nu mă va împiedica în aceasta, pentru că eu voi ști cu ce, și cum, să-i umplu gura¹² și eu nu voi renunța, chiar de ar fi să se prăvălească lumea toată asupra mea“.

La aceasta eu i-am răspuns că „nu am venit aici pentru aceasta, ca să mă amestec în aceste lucruri, ci crezînd că Măria Ta va trata și se va înțelege cu mine asupra unor chestiuni de vecinătate și de graniță, pentru că în aceste vremi, după datoria slujbei mele, am vegheat ca din partea supușilor Măriei Sale regelui să nu se întîmple nici o pricină de neliniște la granițe, și astfel și acum pentru aceea am venit, vrînd să discut despre buna vecinătate și s-o păstrăm. Dar acele lucruri pe care le-am auzit, nu știu dacă aș avea ce să spun și să dau de știre domnului voievod al Rusiei și celorlalți pani“. Și cu acestea mi-am luat rămas bun de la dînsul.

În timpul cînd am fost acolo, erau de asemenea la dînsul solul tătaresc și cel al Moscovei, care erau acolo, cînd am plecat; am stat de vorbă cu ei și cu alții, de la care nu am putut afla nimic altceva decît că <domnul> este hotărît să înceapă lupta.

⁸ Sahib Ghirai I, han al tătarilor din Crimeea (1532—1551).

⁹ Ioan Zăpolya.

¹⁰ Statilius.

¹¹ Gritti — Petru Rareș știa de rolul lui în tratativele cu Polonia. Dușmănia lui și punerea la cale de pe atunci a scoaterii lui Petru Rareș din domnie se manifestă încă din luna iunie a acestui an în convorbirile lui Gritti cu Andrei Teczyński, castelanul Cracoviei, care se oprește la Constantinopol în drumul său spre Ierusalim. (I. Corfuz, *Activitatea diplomatică în jurul conflictului dintre Petru Rareș și Polonia*, în „Romanoslavica”, X, 1964).

¹² Aceasta ar permite bănuiala că în 1532 cînd Gritti a ridicat cu vehemență chestiunea mercenarilor poloni ai lui Ferdinand de Habsburg, el fusese cîștigat cu bani de Petru Rareș.

AGOSTINO MUSEO

(?—după 1535)

*

Agostino Museo din Treviso, călugăr augustinian, a fost prior al mănăstirii sfânta Margareta din orașul său natal în anii 1524—1526.

În 1526 a însoțit pe solul Veneției Carlo Contarini la Spira și Innsbruck. A cercetat apoi ca predicator diferite orașe din Italia, ca Genova și Veneția, unde a stat doi ani (1529—1530), ținând predici în bisericile San Stefano și San Marco.

Împreună cu fratele său Giuseppe — care era profesor de drept canonic — Agostino a fost chemat de Aloisio Gritti, guvernatorul Ungariei, pentru a iniția în teologie pe fiul acestuia, Antonio Gritti, care deși în vârstă fragedă fusese desemnat ca episcop ales de Agria (Eger). Amândoi părăsire Veneția, ajungând prin Innsbruck, Nürnberg, Lipsca și Cracovia la Buda, unde se afla Antonio Gritti, pe care Museo l-a însoțit în Transilvania.

A rămas timp de doi ani și jumătate în slujba lui Gritti. După uciderea acestuia la Mediaș, a părăsit Transilvania împreună cu un alt italian, Pietro din Cremona, înapoiindu-se prin Buda la Viena, unde îl aflăm în februarie 1535 cu prilejul anchetei făcute asupra uciderei lui Gritti în prezența unui trimis al sultanului. Bănuit a fi un spion al lui Zápolya, puțin a lipsit să nu fie pus la tortură („Magyar Történelmi Tár”, III, 1857, pp. 102—110).

De aci avea să se înapoieze în Italia, ca toți italienii care fuseseră în slujba lui Gritti. Din acest moment i se pierde urma. Singurele informații de care dispunem cu privire la viața lui Agostino Museo sînt cele aflate din răspunsurile sale la interogatorul la care a fost supus la Viena și care a fost publicat în „Magyar Történelmi Társulat”, III, pp. 75—81, sub titlul: *Harmadik emléke T. Museo Ágoston és cremai Péter vallomásai a császári marsall kérdéseire* (Fr. Augustini Musei Tarvisini Constitutio sive Interrogatio a Mareschalco Caes. Mai, sibi et socio Petro Cremensi post facta suum de Buda in Viennam redditum. Anno 1535). O copie a fost trimisă în mare taină de oratorul Venetiei de la Viena Fr. Contarini la Siniorie.

Povestirea despre uciderea lui Gritti la Mediaș, intitulată: *De expugnatione Megghes*, a fost publicată în aceeași revistă maghiară (*ibidem*, pp. 61—74). Această relație este mai serioasă și mai veridică decît povestirea romanțată a lui Francesco della Valle sau rechizitoriul pătimaș al lui Tranquillo Andronico.

A fost folosită de I. Ursu, alături de relația lui della Valle, în *Die Auswärtige Politik des Petru Rareș, Fürst von Moldau (1527—1538)*, pp. 106—119.

Relația lui Museo e menționată de Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 50.

RELAȚIA CĂLĂTORIEI ÎN TRANSILVANIA¹

1534

p. 63

În ziua de 1 martie, am părăsit Buda împreună cu domnul Antonio Gritti, fiul strălucitului domn guvernator². Din ordinul acestui domn guvernator și după cum îi poruncise <acesta> prin scrisorile sale date din Constantinopol, sus-numitului domn Antonio, și cu încredințarea regelui³ am plecat de acolo, cu scopul de a veni la Brașov⁴, cetate care este așezată la hotarul Transilvaniei, în apropierea dealurilor și munților ce despart Transilvania de provincia Valahia, ce este numită Transalpina... [Urmează aprecierea autorului asupra numărului de ieniceri aflați la Buda.]

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin publicat în „Magyar Történelmi Tár” III. (1857), pp. 63—73.

² Aloisio Gritti.

³ Ioan Zápolya, încoronat la 11 noiembrie 1526, rege al Ungariei.

⁴ *Brassovia*.

Cînd am ajuns aproape de Oradea⁵, ni s-au alăturat slujitorii călări ai domnului guvernator, <care se aflau> pe atunci sub comanda lui Ioan Dóczy⁶, viceguvernator și vistier în lipsa acestui domn guvernator⁷, al cărui căpitan general era <tocmai> acest Ioan Dóczy, care slujea cu un număr de două sute de călăreți, după cum cred, fără a călca adevărul; de asemenea <ni s-au alăturat> Urban Batthyány⁸ care slujea cu trei sute de călăreți ca și Gaspar Perusich⁹, croatul care slujea cu două sute. Cu totul eram cu siguranță opt sute de călăreți, după cum¹⁰ cred. În <ziua> sărbătoarei Bunevestiri a Fericitei Fecioare, adică în ziua de 25 martie, eram la Oradea unde am fost primiți cu cinste de domnul Czibák¹¹ și unde am rămas cinci zile, dacă nu mă înșel.

În ziua următoare, am ajuns la Tileagd¹²; de aci am început să înaintăm puțin cîte puțin în Transilvania; adică am mers în fiecare zi două mile ungurești¹³ sau cel mult trei <mile>; iar toată săptămîna sfîntă am petrecut-o în orașul Cluj unde am luat parte la <slujbele> bisericesti, ne-am spovedit, ne-am împărtășit cu toții și am sărbătorit cu evlavie ziua prea sfîntă a Paștilor, după cum se cuvine unor preoți. În care timp, turcii care erau cu noi au locuit în mahalalele acelei cetăți.

În ziua a doua a Paștilor, am fost la biserică dimineata; am prînzit cu fețele cele mai de seamă, adică cu domnul Ioan Dóczy și cu domnul Antonio. După încheierea prînzului, am pornit și ne-am depărtat de acolo; am mers trei mile și am ajuns la Turda unde sînt ocnele. Am rămas aci zece sau douăsprezece zile, sau poate <chiar> cincisprezece; în aceste <zile>, domnul Dóczy și domnul Antonio au ținut o Dietă cu transilvănenii în vederea venirii domnului guvernator; la acea Dietă au luat parte nobilii transilvăneni cei mai de seamă și mai aleși. Aceștia au numit apoi un căpitan pentru Transilvania¹⁴ care a fost domnul Gotthard Kun¹⁵, dîndu-i-se oarecare înlesniri și mijloace bănești.

Plecînd de la Turda¹⁶, am ajuns în sfîrșit la Mediaș¹⁷, după patru sau cinci zile de drum.

⁵ *Waradino*.

⁶ *Joanni Docci*. Vezi asupra lui, relația lui Francesco della Valle.

⁷ Adică vicetezaurar, Gritti fiind tezaurar al Ungariei.

⁸ *Bachiany item Urbanus*. Vezi relația lui della Valle.

⁹ *Gaspar Perusich*.

¹⁰ *Sine dubio vel (= ut) cogito*.

¹¹ *Cybac*. = Emeric Czibák, numit de Zápolya episcop de Oradea și comite de Bihor.

¹² *Thelegd*.

¹³ Mila ungară avea 7,586 km.

¹⁴ *Pro Transilvania republica*.

¹⁵ *Gotthard Kun*. Vezi asupra lui, relația lui della Valle.

¹⁶ *Torda*.

¹⁷ *Megghes*.

[De aici autorul se duce la Buda și Agria pentru a obține instalarea sa în beneficiile bisericești acordate de Gritti și confirmate de „regele” Ioan Zápolya. Apoi revine la Buda.]

... Am plecat de la Buda și am ajuns în dimineața sărbătoarei „Corpus Christi”¹⁸ la Oradea unde am întâlnit în drum pe toți țărani, câți ieșeau din oraș — era ora prînzului — înarmați cu sulite noi, cu flinte¹⁹ etc. deoarece se vestise în acel ținut că oricine ar avea puțină să-și cumpere arme de tot felul, să și le și cumpere, și ca pe deasupra²⁰ cei care nu ar avea puțină <să-și cumpere>, fiind prea săraci, să vină în orașul Oradea, căci aci s-ar da acum fiecărui arme potrivite. Astfel că toată regiunea supusă domnului Czibák se înarma, nu știu din ce cauză.

Plecat din Oradea, am intrat în Transilvania unde am văzut o mulțime nespus de mare de sulite <și> de lănci <ce erau cărate> cu căruțele, și anume de cele de care se folosesc călăreții unguri și români, dar întrebînd prin talmaciul pe care îl aveam cu mine pe țărani ce mînau carele, încotro aveau de gînd să le ducă, mi-au spus că la Gilău²¹. Căci la Gilău este cetatea domnului Statilius²², episcopul actual al Transilvaniei; și mi s-a spus că de aici Statilius le va trimite în Moldova, iar aceasta se petrecea aproape de ținutul care se numește Huedin²³, lîngă un sat de pe moșia aceluia. Cum am înopțat în acel sat, o²⁴ mătușă bătrînoară // ne-a întrebat cine sîntem și încotro mergem, și cînd a auzit de la noi că sîntem slujitorii lui Gritti, într-a cărui întîmpinare aveam de gînd să mergem la Brașov, a scos un oftat, zicînd: „O sărmanilor, unde mergeți? Nu vă veți mai întoarce la noi, căci veți pieri cu toții!” Gospodarul casei a adăugat: „Într-adevăr și noi, sărmanii, ne temem foarte tare să nu avem anul acesta un seceriș nenorocit²⁵. „De ce?” spun eu. „De oarece, a zis el, așa s-a vestit ca să ne ridicăm cu toții la semnul și la porunca stăpînirii Transilvaniei, căci domnii Transilvaniei nu vor îngădui ca să treacă Gritti prin acest stat cu turcii, fie că ar aduce pace sau război”. Eu am tăcut și, după cum se cuvenea²⁶, am dat de știre stăpînului meu despre tot ce văzusem și auzisem.

În timpul acesta domnul Antonio și Dóczy veniseră cu armata de la Mediaș la Brașov. Așadar eu m-am dus de-a dreptul la Mediaș și de aci am ajuns la cetatea Sighișoara, apoi la Brașov, de sărbătoarea sfîntului Ioan Botezăto-

¹⁸ Joi 4 iunie 1534.

¹⁹ *Pixidibus*.

²⁰ *Superiusq.*

²¹ *Jalu*. Sat în raionul Cluj, reg. Cluj.

²² Joan Statilius. Vezi asupra lui relația lui Ercole Dalmatul, p. 314, n. 5.

²³ *Hugnad*, comună, reședința raionului Huedin, reg. Cluj.

²⁴ *Quadam* — corect: *quaedam*.

²⁵ *Ne non pessimus (!) messes hoc anno habere*.

²⁶ Greșit: *ut docuit* (ut decuit).

rul²⁷ unde i-am găsit pe toți <cei> pe care îi lăsasem mai înainte la Mediaș. Este la o depărtare de o sută de mile de Buda.

Aci m-am îmbolnăvit din cauza arșitei și din mila Domnului m-am însănătoșit. În acest timp erau trimiși zilnic curieri la Constantinopol <trecînd> de la Ioan Dóczy și Antonio Gritti spre domnul guvernator și de la domnul guvernator înapoi la Brașov. Aceștia îl vesteau să nu vină prin Transilvania și îi arătau și cauza: <anume> că se organizează facțiuni. Și că tot astfel îi trimite răspuns și regele să vină mai degrabă prin locurile pustii din Nandor Alba, din comitatul Timișoarei, adică prin Belgrad. Căci se temeau și de moldovean²⁸.

În sfîrșit de sărbătoarea sfîntului apostol Iacob²⁹, în luna iulie, a fost domnul guvernator în Țara Românească unde avea treabă cu domnul Țării Românești³⁰. Apoi de aci a trecut munții la 1 august și a intrat în Transilvania unde și-a așezat mai întîi tabăra în cîmpiile Brașovului și noi tot atunci în același loc, la o depărtare cam de o milă italiană³¹ de orașul Brașovului.

... În tot acest timp, Urban Batthyány fusese pe lîngă domnul guvernator, cînd la Constantinopol cînd în Țara Românească, mai întîi singur, apoi cu 200 de călăreți cu care se afla pe lîngă domnul guvernator la ieșirea lui din Țara Românească. Iar noi toți ceilalți ne-am dus în întîmpinarea domnului guvernator, căruia i-am ieșit înainte dincolo de Brașov, pe drumul pe care se merge în Țara Românească; el era îmbrăcat cu o haină scurtă pe care turcii o numesc manta³² de fir // iar pe deasupra o haină din damasc³³ purpurie³⁴ și șalvari³⁵ de catifea neagră înflorată cu aur; călărea³⁶ un prea frumos cal de 500 de florini; avea un buzduhan³⁷ nespus de bogat la șa, scările <de la șa>³⁸ și pîntenii³⁹ și toate podoabele de la harnașament și chiar și de la sabie <erau> de aur și de argint; avea podoabele valtrapului⁴⁰ de aur și 40 de înaintași⁴¹, și slugi

p. 66

²⁷ 24 iunie.

²⁸ Petru Rareș.

²⁹ 25 iulie.

³⁰ *Wayvoda Transalpinæ* — Vlad Vintilă (1532—1535).

³¹ Mila italiană varia, avînd la Roma, Genova și în Sicilia 1,460 m, în Lombardia 1,785 m, iar în Piemont 2,466 m.

³² *Mantene*.

³³ *Comoca*.

³⁴ *Chesmesino*.

³⁵ *Saluaria*.

³⁶ *Equitans*.

³⁷ *Bosdoganum*.

³⁸ *Staphas*.

³⁹ *Calcaria*.

⁴⁰ *Scuffias*.

⁴¹ *predutes* //, probabil: *praeduces* (= fie călăuze înaintași ce alcătuiau avangarda escortei personale a lui Gritti sau *predauci* = Uscoci) cu rosturi asemănătoare acelor ale arnăușilor din secolele XVI—XVIII. În glosariul lui Bartal acest cuvînt din eroare este asociat cu termenul precedent de *scuphias* fără nici o legătură logică între ele.

p. 91

multe, aproape 198 de cămile încărcate, 30 de catîri, patru carete; în una din acestea se afla fiul său cel mai mic, Pietro, împreună cu trei slugi ale sale, în celelalte trei alți copii, cîntăreți și servitori, fiecare din ei pentru o slujbă anuită.

Avea cu el 900 de pedestrași, aproape 1 000 de călăreți turci, după cum socotesc, și în afară de aceștia alții, fie negustori, fie grămăticii etc. Toți aceștia, adăugîndu-se la armata noastră, puteau să fie cam 2 800 de bărbați, cărora li se adăugau 300 de călăreți români din Țara Românească (pe care domnul Țării îi dăduse domnului guvernator) și noi eram cu totul cam 3 000 de oameni, pedestrași, pușcași⁴² și călăreți...⁴³, 3 000 și și-au așezat taberele în părțile Brașovului unde se aflau cam 200 de corturi și 50... 250...

În timp ce ne aflam aici, <căci> am stat aici 13 sau 15 zile, a venit la d<omnul> guvernator — în satul unde ne dusesem să-l întîmpinăm pe domnul guvernator — Statilius, episcopul Transilvaniei, care a fost la acesta în Țara Românească^{43a} și îl așteptase multe zile la Brașov, și <acest> Statilius a venit și cu Mailat⁴⁴ <care este> acum voievod al Transilvaniei, și acolo au avut nu o dată multe convorbiri cu domnul guvernator. În sfîrșit, după ce au făgăduit multe lucruri domnului guvernator, au plecat episcopul spre Alba Iulia și Gilău, Mailat spre Făgăraș.

În acest timp s-a răspîndit zvonul că tabăra de la Agria (Eger) era asediată de Francisc Bebek⁴⁵ și Serédy⁴⁶ și se spunea că are nevoie de un grabnic ajutor <și> Urban Batthyány a fost numit căpitan al întregii armate a domnului guvernator.

În ajunul sărbătorii sfîntului Laurențiu⁴⁷, el este trimis cu 200 de călăreți și 500 <de oșteni> aleși, parte dintre turci, parte dintre unguri în apărarea cetății Agria (Eger) (după cum spun și cred toți). Dar se pusese la cale, în taină, altceva, anume în noaptea sărbătorii sfîntei Clara, la 12 august, domnul Czibák a fost măcelărit de aceștia, care au năvălit noaptea, // în tăcere, asupra lui în primul somn pe cînd dormea în cort în preajma bisericii, într-un sat din apropierea Brașovului⁴⁸, adică la o depărtare de o zi de drum. Aici unii dintre

⁴² *Pixidarii.*

⁴³ Lacună în text.

^{43a} Textul este confuz: *qui etiam ad ipsum fuerat in Transalpinam, et, diebus multis cum expectarat apud Brassoviam.*

⁴⁴ Ștefan Mailat, voievod al Transilvaniei (1534—1540).

⁴⁵ *Bebech.* Francisc Bebek de Pelsöcz a înfrînt în 1529, ca partizan al lui Ferdinand, trupele lui Zápolya la Cașovia și Agria. A trecut alternativ de partea lui Zápolya, Ferdinand și Isabella, văduva lui Zápolya, fiind ucis în 1556 în urma unui complot urzit împotriva reginei.

⁴⁶ Gaspar Serédy, partizan credincios al lui Ferdinand, a ocupat în 1528 cetățile Likava și Trenčín, iar în 1530 cetatea Agria (Eger).

⁴⁷ 9 august.

⁴⁸ În satul Felmer, care se află la 15 km spre nord de Făgăraș.

oștenii domnului Czibák au fost luați prizonieri, alții au fost răniți <iar> alții au fost nimiciți cu totul.

În ziua următoare, capul domnului Czibák însuși a fost adus de un turc în fața domnului guvernator, în mijlocul taberei <care se afla> atunci sub Brașov; și când l-a simțit un ciine pe care îl dăruise altădată domnul Czibák lui Antonio Gritti, a început îndată să urle îngrozitor și să plîngă și nu s-a oprit, cu toate că a fost gonit și bătut, și a urlat prin toată tabăra. Iar domnul guvernator cu fața mîhnită a văzut acea privescătoare a capului tăiat și l-a chemat pe domnul Laski care se înapoiase în seara dinainte la Brașov <venind> din Ungaria; și acesta era foarte mîhnit, numai Ioan Dóczy se vedea că tresalta de bucurie; și după ce au vorbit cîțva, domnul guvernator a poruncit să fie îngropat cu cînte capul aceluia în biserica cea mare din Brașov, într-un giulgiu curat ce a pus să-i fie adus din cortul său. Iar în ziua următoare, după sfatul lui Dóczy, domnul guvernator a venit spre locul unde fusese ucis domnul Czibák și după ce am trecut rîul acela⁴⁹ (lîngă care am întîlnit în cale pe Urban Batthyány împreună cu tovarășii săi de arme, înapoindu-se de la isprava <lor>) ne-am așezat tabăra aproape de rîu, nu departe de un mic deal pe care se afla biserișușă cîmpenească în care în dimineșăa acelei zile fusese îngropat trupul domnului Czibák pe care îl puseseșă în car pentru ca să-l ducă pînă la Brașov — dar care începuse să duhească greu, măcar că mai apoi a fost strămutat de Mailat la Făgăraș, unde a fost înmormîntat cu cînte (după cum se spune)...

În ziua următoare, am sosit, pe ploaie, în apropiere, adică dincolo de satul unde fusese decapitat domnul Czibák; și l-am găsit încă arzînd și fumeșînd și am privit locul acela cînd am trecut dincolo de el spre o pădure și acolo ne-am așezat tabăra pentru două zile; de aci, în sfîrșit, am ajuns la Mediaș unde ne-am așezat tabăra în cîmp, lîngă rîu; căci <orașenii> nu au voit să ne primească în oraș, ci zidiseră toate porșile afară de una, înainteșă căreia și în dosul căreia puseseșă pază de bărbați înarmați. Am stat așadar <cantonati> în cîmp pînă în ajunul sărbătorii sfîntului Bartolomeu, 23 august.

În <tot> acest timp, judele (primarul) și jurașii ieșeau adesea <din oraș> <venind> spre tabără. Ei au adus cupe de argint aurite în dar domnului guvernator, domnului Antonio și domnului Pietro, totuși deoarece domnul guvernator fusese înștiințat⁵⁰ de anumiți trimiși <ai săi> că un număr de domni din Transilvania ridică și adună oaste împotriva sa, a hotărît, după sfatul lui Dóczy, să intre în cetatea Mediașului pentru ca să se apere acolo de dușmani, lucru pe care l-a înfăptuit Dóczy prin vicleșug, căci atunci cînd au fost chemați judele și fruntașii cetății la Dóczy, domnul guvernator a poruncit să fie reșinuți pe cînd duceau tratative⁵¹ în cortul aceluiași Dóczy și nu le-a dat drumul

p. 68

⁴⁹ Olul.

⁵⁰ În text: *factus et* (corect: *factus est*).

⁵¹ *Conpatantes* — desigur: *compacantes*.

pînă ce nu i-au deschis cetatea; nici nu s-a lăsat să nu pună în acea noapte pe Gaspar Perusich să amenințe că, dacă nu ar deschide îndată cetatea din porunca judei, întreaga <sa> oștire va lua cu asalt orașul de îndată. Aceștia au făgăduit că în dimineața următoare se vor supune neîntîrziat, ca pînă atunci să golească, noaptea, casele de bunurile lor și să și le păzească în castel. Dimineața am intrat în orașul Mediaș; și toți, lăsîndu-și casele goale, în afară <doar> de merindele <care se aflau> în multe <din ele> — și pe care desigur nu le putuseră aduce <cu ei> într-un timp atît de scurt —, se închid în castel, afară de cîțiva, împreună cu judele, care mulțumiți cu puțin lucru, au rămas în casele lor. S-au împărțit cvartirurile <și> am fost cu toții găzduiți. Cu privire la castel, eram cu toții de aceeași părere, adică să nu rămînă în mîinile lor; vedeam cu toții că de aci ne paște ușor întreaga noastră pieire. Dar la îndemnul lui Dóczy, a fost lăsat <în pace> căci ne spunea astfel: „Oricînd vom voi, va fi în mîna noastră”.

Atunci în vreo patru sau șase zile vine împotriva noastră o adunătură de 2 000 de oameni de tot felul înarmați și-și așază tabăra la o depărtare de o milă și jumătate italiană, într-un loc apărat de mlaștini, pe drumul care duce la Brașov. Ca să-i atace, domnul guvernator a ieșit din cetate cu oștirea, lăsînd în spate un număr de pedestrași și călăreți împreună cu Dóczy și cu Antonio, fiul său, pentru paza cetății, dar aceia nu au îndrăznit niciodată să se prindă în luptă, nici să iasă din mlaștini. Văzînd domnul guvernator aceasta, după ce i-a poftit la luptă timp de trei săptămîni fără ca ei să îndrăznească <să se lupte>, s-a înapoiat în cetate cu oștirea teafără.

p. 69   Iar cînd în noaptea următoare s-au retras dușmanii din acel loc pentru ca să se unească cu alții, mai ales secui⁵², domnul guvernator a trimis, după ei, noaptea // aproape pe toți călăreții și pușcașii <săi>, și călări și în trăsuri, cît de multe au putut avea; <și> aceștia i-au urmărit noaptea în marș forțat zece mile ungurești, dar cei care mergeau înainte în fruntea coloanei s-au abătut din drumul pe care înaintaseră aceia, și cînd s-a făcut ziuă au văzut că se află într-un loc la o depărtare de o jumătate de milă ungurească de locul în care înnoptaseră aceia, fiind despărțiți de ei printr-un deal, iar dis-de-dimineață au plecat din acel loc și astfel s-au întors la Mediaș cu treaba neîmplinită <și> foarte obosiți; dar despre aceasta vom vorbi altă dată.

În sfîrșit, dușmanii după ce s-au adunat în număr mare s-au reîntors ca să asedieze cetatea⁵³ și își așază acum taberele lor <acolo chiar> unde ai noștri își avuseseră mai înainte taberele; numărul lor creștea zi cu zi <ajungînd> pînă la 35 000 de oameni. Dintre aceștia, cea mai mare parte <era> totuși

⁵² *Scytulis*.

⁵³ La 21 septembrie 1534 armata ardeleană sub comanda lui Ștefan Mailat și Gothard Kun, împreună cu armata moldovenească sub ordinele vornicului Huru, a început asediul cetății Mediaș.

alcătuită din țărani, fără arme și nepricepuți la luptă; în toată această mulțime <erau> cam 5 000 de călăreți, restul era norod de țărani. Acest asediu s-a prelungit pînă în ajunul <sărbătorii> sfîntului Mihail, 28 septembrie.

[Cei din oraș se pregătesc să aștepte coborîrea dușmanilor de pe înălțime.]

Și iată domnul guvernator se suie în turnul de deasupra porții ce privește în partea aceea și vede cum gloata de țărani este împinsă la luptă ca o turmă de vite și că este înfricoșată; poruncește să se îndrepte puștile împotriva lor și pușcașii îndată se apropie tot mai mult și încep să-i pună pe fugă, aceia sînt cuprinși de teamă, cad ici și colo răniți de flinte, se învîrtesc ca o turmă de capre sau de porci cînd o ia la fugă. Neîntîrziat poruncește domnul guvernator să fie scoasă pe poartă o bombardă mai mică și să fie îndreptată împotriva dușmanului, și aceasta, tunînd cu mare zgomot, a tras asupra pedestrașilor de patru ori și atît <de tare> i-a pus pe fugă și i-a împrăștiat⁵⁴, încît pușcașii noștri au ajuns pînă la acei nenorociți și îndreptîndu-și gura flintelor spre spațele lor și trăgînd au culcat trei- patru la pămînt. Dacă și călăreții noștri ar fi pornit la rîndul lor împotriva călăreților <dușmani>, desigur s-ar fi sfîrșit cu dușmanii. În ziua aceea lucrul s-a terminat cu plecarea dușmanilor, care au luat cu ei de acolo în căruțe 30 de leșuri pe care le-au îngropat.

În sfîrșit în ajunul sf. Mihail Arhanghelul, dușmanii, plecînd din locul unde se aflau, se apropie de oraș și îl împresoară. Erau cam în număr de 30 000 de <oameni>. În timpul nopții ei îndreaptă bombardele spre acea parte a orașului unde zidul era mai slab <adică> unde nu se făcuse încă întăriturile pe dinăuntru. Aflînd acest lucru domnul guvernator poruncește să se facă noaptea întăriturile, ceea ce s-a și făcut. Apoi și judele și cei care rămăseseră cu el în oraș pînă în ziua aceea se refugiază în cea noapte în cetățuie. Dar toți orășenii juraseră domnului guvernator că nu vor lua niciodată armele împotriva lui sau a lor săi, ceea ce îi juraseră de asemenea toți servitorii săi unguri <precum> și Batthyány. Fuseseră împărțite din primele zile, pentru fiecare noapte și zi, străjile la ziduri și turnuri. Așa s-a făcut întotdeauna și așa s-a făcut și în noaptea aceasta și în ziua următoare // . Apoi au lipsit alimentele: căci nu toți aveau grîu sau carne sau nutreț pentru cai, ba chiar tăiau caii pentru mîncare și îi sărau. Doar foarte puțini mîncau pîine din lipsa unor mori, căci fiecare își rîșnea cu rîșnița de mînă numai atît grîu cît îi trebuia pentru cea zi și mîncau doar niște turtițe din aluat necrescut⁵⁵.

Totuși domnul guvernator avea pietre scumpe în valoare de 350 de mii de galbeni, vase de aur, de argint, împodobite cu pietre scumpe, veșminte, mobile scumpe, cai, cămile, catîri de povară, slugi, haine și podoabe de ale sale, apoi stofe de lînă, de mătase, de aur, adică de brocart, atît italienești cît și de Brusa, — el singur avea <lucruri> în valoare de un milion și <chiar> peste,

⁵⁴ *Ex ordine distrahit.*

⁵⁵ *Placentulis vero azymis.*

aceasta după socoteala tuturor. Antonio Gritti avea peste zece mii de florini în argint, în aur, în bani, cai și mobile. Fiecare dintre ai noștri avea câte ceva și nu era comișel⁵⁶ care să nu fi pierdut lucruri măcar de zece sau de douăzeci de florini, ca și toți ceilalți, fiecare după seama sa. Eu, în ceea ce mă privește, am pierdut mai bine de 300 de florini în lucruri, în ceva pietre scumpe, în vase mici de argint, inele de aur, veșminte, cai, podoabe pentru cai și așternut pentru pat, covoare și cărți...

[A doua zi, Gritti bolnav inspectează posturile și merge să se odihnească.] Era ora prânzului. Orașenii cheamă din turn dușmanii și trag asupra casei lui Gritti. Gritti se scoală, încalecă, merge la mănăstire unde era Antonio și întreabă: „Unde sînt ungurii mei?”

Iar toți adunați, afară de cîțiva care erau cu orașenii, erau încălecați, gata a ieși din oraș, nicidecum a se lupta sau apăra, căci erau înțeleși cu dușmanii și cu sașii care erau în cetățuie ca să nu lupte contra lor. În acest timp domnul guvernator chemă pe cîțiva din servitorii <și> soldații unguri, care stăteau închiși în mănăstire, și ieșind aceștia îl urmează pînă la un colț de unde îl părăsesc și se întorc la mănăstire, în afară doar de domnul Francisc Dobó, cămărașul Transilvaniei, acesta l-a urmat pînă la moarte și a pierdut totul din cauza aceasta.

[Ungurii deschid dușmanului porțile orașului, sașii deschid porțile mai mici din zidurile de incintă. Turcii sînt măcelăriți. Unii sînt capturați de moldoveni, tîrîți în tabăra acestora de la poalele dealului și tăiați acolo. Pretutindeni este dezordine, larmă, încăierare. Se pornește o ploaie cumplită.]

Pe cînd se petrec acestea, domnul guvernator șade lîngă poarta larg deschisă a orașului, obosit și muncit de gînduri și zice: „Mie-e sete”. O slugă îi aduce apă. O bea, căci îl chinuise paroxismul frigurilor și după fiorii de frig acum îl apucau căldurile. Iată că vine Batthyány călare pe un cal turcesc și întreabă: „Ce avem de făcut, mărite stăpîne?” El a răspuns: „Ce <e de făcut>? Ce mi-ați făgăduit voi cu toții? Ce ați jurat? De ce am revărsat asupra voastră atîția bani? De ce ați primit de la mine atîtea haine, atîtea daruri și chiar caii pe care i-ați tăiat în acest asediu, eu vi i-am plătit pe de-întregul cu aur? Și acum întrebați ce trebuie făcut? Desigur asta trebuie făcut: să ducem luptă bărbătească, să ținem piept dușmanilor și de va trebui, să murim cu glorie”. Dar acela a întors spatele și a plecat în tăcere și de îndată soldații săi au început lupta lăuntrică în oraș cu turcii și s-au apucat să-i taie pe aceștia. //

p. 73

Lucrurile se împlinesc <astfel>. Domnul guvernator cheamă la sine pe Antonio, poruncește să-i fie adus fiul mai mic Pietro și cere să i se aducă pietrele sale scumpe. A venit tezaurarul⁵⁷ și i-a adus toate nestematele, dintre care unele erau „legate”⁵⁸ altele nu. Atunci pe cele care erau legate le-a ascuns în

⁵⁶ Agazo.

⁵⁷ Casnadierbassi (hazinedar bași).

⁵⁸ Ligatae (montate?)

cismele sale⁵⁹ și pe celelalte le-a dat lui Antonio care a făcut la fel, <și> căruia i-a poruncit — cum era armat — să-și lase îndată armele și să se înfășoare în „chepeneagul”⁶⁰ pe care îl avea la îndemână legat de șaua de pe cal după moda ungurească, și îndată cum a văzut pe moldoveni că intră în cetate, a poruncit ca Antonio și Pietro amândoi să se ducă printre moldoveni și i-a dat lui Pietro în mână scrisoarea voievodului Moldovei către⁶¹ el pe care să o ducă fațăș, iar Antonio a spus mai întâi: „Mai degrabă să murim bărbătește cu arma în mână” — <și el> a spus: „Mergi, tu nu știi acum ce fac eu”. Și îndată au fost prinși de moldoveni și duși de acolo. A plecat după ei domnul guvernator care de departe se uita după fii, binecuvîntîndu-i de trei ori, și îndată după aceea a fost el însuși prins de un moldovean bărbos care l-a dus la niște cupatoare afară din oraș la o depărtare de o jumătate de milă italiană, l-a dat jos de pe cal și i-a luat și calpacul de samur scump și l-a dezbrăcat de haine, pînă la cămașă, lăsîndu-i cizmele și a fost dat pe mîna lui Francisc Kendi, pe atunci vicevoievodul Transilvaniei⁶², care e de limbă ungurească și de neam transilvănean, după cum se spune — și deși îl auzea pe acesta că îi spunea multe <cuvinte> el nu i-a răspuns nici o vorbă și, făcînd semn unui comis al lui Mailat, acesta a ridicat sabia ca să-l taie pe domnul guvernator <ce stătea> aplecat pe mîini și pe genunchi în noroi, pe drumul carelor lîngă cuptor strigînd: „Pentru Dumnezeu, sfîrșiți mai repede” și i-a tăiat capul. Asupra cadavrului său au săvîrșit cele mai cumplite cruzimi...

Autorul laudă purtarea lui Gothard Kun care a pus în libertate pe Ioan Gritti și pe mulți alți unguri și turci din suita lui Aloisio Gritti, printre care se afla și el.

---

⁵⁹ *Calciamentis*.

⁶⁰ *Ceppenichus*.

⁶¹ Despre ce scrisoare e vorba aci? Probabil de scrisoarea dată de logofătul moldovean care l-a întîmpinat pe Gritti în Țara Românească (cf. Tranquillo p. 251) și nu de documentul fantezist închipuit de Fr. della Valle.

⁶² În 1533—1534, împreună cu Ștefan Mailat.

MICHAEL POSGAY

(? — după XII 1535)

*

Despre acest agent al lui Ferdinand nu știm aproape nimic, decât ceea ce reiese din scrisoarea de față care însă pune unele probleme. Într-adevăr textul este departe de a fi clar. Se mai întrevede și eventualitatea unei citiri greșite, așa că poate suferi două interpretări. Dacă este corectă citirea textului, așa cum a fost reprodus în Veress, *Acta et Epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, „Noverit Maiestas Vestra Sacratissima quod dum oratorem domini vaivodae moldavensis cum relatione plena remisisset...”, singura interpretare posibilă ar fi că regele Ferdinand a slobozit de plecare pe solul domnului Moldovei trimis pînă la el, dîndu-i răspunsul complet (relatione plena) și că Michael Posgay, autorul raportului, a trebuit să-l conducă o bucată de drum, probabil numai pînă la granița Moldovei, după cum se deduce din explicația ce o dă a cauzei neprevăzute pentru care l-a însoțit chiar pînă la domn (care se afla pe atunci la Iași). Așadar, o dată ajuns în Moldova, a aflat că Ștefan Mailat, voievodul Transilvaniei, îi așinea calea prin toate locurile pe unde ar fi putut trece înapoi la Ferdinand. De aceea domnul îi dă 20 de moldoveni înarmați cu securi care să-i deschidă calea prin munții și lo-

curile neumblate ale Maramureșului. Drumul prin munți pînă la „Serednye” (în Ucraina subcarpatică), de unde își trimite scrisoarea la 7 decembrie, a ținut șase zile și șase nopți. Ar însemna deci că plecarea sa ar fi trebuit să aibă loc în jurul datei de 1 decembrie. Dar la această dată domnul Moldovei trimite la Ferdinand pe Grigore Rosemberger, calificat uneori drept secretar al său și pe care îl folosea în diferite solii, între altele și la regele Poloniei (N. Iorga, în *Istoria românilor*, vol. V, p. 373, îl numește „pîrcălabul de Cotnari, neamțul Grigore Rosemberger”). Domnul adaugă rugămîntea ca Ferdinand să trimită un salvconduct pentru el „ad locum destinatum”. Această trimitere aproape sau chiar de tot simultană a lui Rosemberger cu plecarea lui Posgay ar sugera, poate, o reconsiderare a textului, care cu o imperceptibilă modificare s-ar potrivea împrejurărilor arătate. Incertitudinea se leagă de subiectul verbului *remississet*. În prima interpretare acesta ar fi Ferdinand de Habsburg. Într-alta, ar fi dimpotrivă Petru Rareș, textul suferind doar o ușoară modificare: *dominus waivoda* în loc de *domini waivodae*. În această tălmăcire Posgay plecat împreună cu solul domnului Moldovei (Rosemberger) a trebuit să se întoarcă din drum, să meargă iar la domn și să pornească apoi prin Maramureș. A plecat tot atunci și Rosemberger? În relatarea greutăților înfrîmîinate autorul folosește tot timpul singularul. Dar în a doua parte a raportului său, văzîndu-se reținut de boală în Rusia subcarpatică, el rezumă punctele pe care trebuia să le comunice din gură lui Ferdinand și pe care nu îndrăznea să le transmită prin mesageri. Este deci de presupus că a încredințat acest raport confidențial lui Rosemberger spre a-l preda lui Ferdinand, la Viena. Știm că acesta a sosit la începutul anului 1536 la Viena, unde a anunțat regelui intenția domnului de a porni împotriva turcilor chiar în primăvara aceea și a cerut mijlocirea unui armistițiu cu Polonia de 4—7 ani. Probabil că tot atunci i-a înmînat și raportul lui Posgay. Se înțelege deci cum de Rosemberger a putut călători înainte de a avea salvconductul lui Ferdinand, căci mergea însoțit de emisarul acestuia.

În raport se vorbește de alt drum „decît cel pe care veniserăm”. Ar fi deci vorba de drumul prin Polonia (folosit și de Reicherstorffer în 1527), care acum nu ar mai fi sigur din cauza urmărilor incursiunii lui Petru Rareș în Pocuția, spre deosebire de cel prin Maramureș, folosit de Reicherstorffer la plecarea sa din Moldova după a doua sa misiune la Petru Rareș (aprilie 1535), și pe care se îndrepta și Posgay acum.

Raportul lui Posgay se completează și se luminează mai bine, dacă e confruntat cu relația misiunii lui M. Pemfflinger și Bánffy din 1536, precum și cu documentul nedatat, publicat în *Hurmuzaki*, II, 1, pp. 96—97 și atribuit din greșeală de unii cercetători lui Reicherstorffer. Această confruntare îngăduie deci o datare aproximativă.

Sensul raportului se apropie de cel al discuțiilor cu cei doi emisari de seamă amintiți mai sus. Situația însă se schimbese mult prin supunerea Sibiului după a așteptare desnădăjduită. Planul expus prin Posgay se întemeia pe acest punct de sprijin esențial pentru ralierea Transilvaniei, apoi pe ajutorul împăratului Carol Quintul, precum și pe absența sultanului reținut în Persia. Dar în ianuarie se reîntoarce Soliman I victorios, iar Polonii folosesc situația favorabilă lor determinînd expediția împotriva Moldovei.

Textul de față a fost publicat de A. Veress în *Acta et Epistolae Relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia (1468—1546)*, Budapesta, 1914, pp. 255—256.

SOLIA¹ LA VOIEVODUL MOLDOVEI
<RAREȘ>

1535 decembrie 7, Serednye

- Să afle Maiestatea Voastră² că întrucît solul
- p. 255 domnului Moldovei pe care l-a trimis înapoi cu răspunsul complet³ nu a îndrăznit nicidecum să se întoarcă pe același drum pe care veniserăm, din cauza tulburărilor de acum și m-a îndemnat deci ca să-l conduc pe alt drum ca să nu suferă Maiestatea Voastră vreo pagubă în această privință, a trebuit să merg cu el pînă la domnul voievod. Dar cînd Mailat a aflat de venirea mea mi-a închis calea din toate părțile. Auzind aceasta domnul voievod mi-a dat
- p. 256 douăzeci de români⁴ înarmați cu securi, care m-au dus pînă în Maramureș prin munții cei mai sălbatici, pregătind trecerea prin locuri pustii și tăind copaci uriași de o înălțime uimitoare. Am zăbovit prin munți șase zile și șase

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin publicat de A. Veress în *Acta et Epistolae Relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, I, pp. 255—256.

² Ferdinand.

³ *Relatione plena*.

⁴ *Balahos*.

noapți, datorită cărui fapt și caii au rămas prin munți ba istoviți de nemîncare, ba rupți de oboseala unor marșuri lungi și repetate. Din partea mea m-aș fi grăbit cu toată rîvna să vin eu însumi la Maiestatea Voastră, dar m-a chinuit o pacoste⁵ de boală, <însă> dacă îmi va hărăzi Cel de sus să scap de ea cît de cît, voi veni în grabă umblînd ziua și noaptea. Căci nu îndrăznesc să informez pe Maiestatea Voastră nici prin scrisoare și nici prin trimiși despre niște răspunsuri⁶ ce va trebui să le aduc înaintea Maiestății Voastre.

Măritul domn Petru voievodul și stăpînul pe veci al Moldovei își arată slujba sa prea credincioasă Maiestății Voastre ca domnului său prea îndurător⁷ și roagă pe Maiestatea Voastră să binevoiască să-și trimită cît de curînd omul său la împărat⁸ ca să se pornească îndată toate oștile⁹ Maiestății Sale, deoarece acum a și sosit timpul, căci Satana l-a și luat¹⁰ pe împăratul turcilor¹¹ și împreună cu el și trupele sale. Și mai roagă pe Maiestatea Voastră să trimită un alt om la regele Poloniei¹² pentru a pregăti pacea¹³. Și să aibă grijă Maiestatea Voastră de orașul Sibiu care acum este foarte rău strîmtorat de Mailat. Mai se roagă apoi domnul Moldovei ca să trimită Maiestatea Voastră cît de iute pe măritul Baltazar Bánffy cu 1 000 de călăreți cel puțin, și cum va auzi că domnul Bánffy a ajuns în sfîrșit în Maramureș (pe drumul acela se află cetatea Ciceu¹⁴ care este a acestui domn voievod), el făgăduiește să-i trimită acolo în întîmpinarea domnului Bánffy cam 20 000 de oameni, care să meargă împreună cu acesta la Sibiu, iar însuși domnul voievod va merge la Brașov. Mai spune că nu ar avea încredere în nimeni altul pentru a i se încredința Transilvania, decît numai doar în domnul Bánffy, fratele său prea iubit, astfel ca nici un altul să nu cîrmuiască acea țară <a Transilvaniei> și acela să fie voievod al Transilvaniei¹⁵...

Dat din castelul Sereďnye în ajunul zămislirii <Fecioarei> Maria

... Mihail Posgay cu mîna proprie.

⁵ *Infortivum* — *infortunium*.

⁶ *Verbis*.

⁷ Suzeran.

⁸ Carol Quintul.

⁹ *Universa castra*.

¹⁰ *Abstulit*. Aluzie la luptele purtate de turci în Persia în intervalul dintre 1533—1536.

¹¹ Soliman I.

¹² Sigismund I (1506—1548).

¹³ Vezi I. Ursu, *Die auswärtige Politik des Peter Rareș, Fürst von Moldau*, p. 130.

Coroșpondența lui Ferdinand în această chestiune e publicată în *Hurmuzaki*, supliment II/1, pp. 98—99; vezi și în volumul de față notița biografică despre Glinčic (Klincics).

¹⁴ *Chichowa*.

¹⁵ Această idee revine curînd după aceea în discuțiile sale purtate cu Bánffy și Pemfflinger, pe care aceștia le raportează lui Ferdinand. Experiența cu Mailat — care fusese de partea lui Ferdinand și o dată numit voievod al Transilvaniei, nu fără ajutorul lui Petru Rareș, s-a dovedit adversarul Habsburgului și dușmanul domnului Moldovei — era prea actuală pentru a nu-și da seama că o cooperare în Transilvania nu ar fi posibilă decît cu cineva bucurîndu-se de încrederea sa; vezi mai jos relația lui Pemfflinger și Bánffy.

MARC PEMFFLINGER ȘI BALTHAZAR BÂNFFY

(1536)

Comitele sașilor Marc Pemfflinger, care a fost suflul rezistenței acestora împotriva stăpînirii lui Ioan Zápolya și partizanul cel mai convins al lui Ferdinand I de Habsburg în lupta pentru coroana Ungariei, nu era originar din Transilvania, ci dintr-o familie din Suabia, intrată în slujba lui Vladislav al II-lea și înnobilită. Un frate al său, Ștefan, era „provisor” al cetății Buda. Recomandat călduros de episcopul de Vác, cancelarul lui Ludovic al II-lea, a venit la Sibiu în anul 1521. Insurîndu-se cu Clara Tobiasch, văduva comitelui sașilor Iohann Lulai, i-a urmat în curînd în slujbă. A fost *index regius* la Sibiu. În 1528 este comite al cămărilor de sare. Averea considerabilă pe care i-o adusese soția, și care consta atît în posesiuni teritoriale foarte însemnate cît și în bani, a cheltuit-o toată în serviciul lui Ferdinand, care i-a dat în schimb titluri goale asupra unor posesiuni ce nu erau în stăpînirea lui și pe care nu le-a putut niciodată valorifica. Numit de el baron de Ciceu și de Cetatea de Baltă, posesiuni care se aflau de fapt în mîinile domnului Moldovei, Petru Rareș, el îi cere lui Ferdinand la 18 mai 1530, fără nici un gînd de ironie, să-i mai dea pe lîngă acestea pentru el și fiul său orașul Nicopole — „Nicopoia Mică”, altminteri numită Turnu, azi Turnu Măgurele — și Giurgiu!! Învinuit de lipsă de zel de către

George Reicherstorffer, care voia să-și atribuie exclusiv rolul de apărător al intereselor lui Ferdinand, în darea sa de seamă a misiunii în Transilvania, el dă dimpotrivă dovada unei îndărătnice statornicii în credință. Ruinat de cheltuielile făcute pentru Ferdinand, precum și de amenzi la care e supus, începînd chiar din 1527 cînd trebuie să se răscumpere cu 4 000 de florini de aur, despuat de posesiunile sale de către Zápolya, el ajunge după expresia sa „ca pasărea călătoare ce nu mai are unde să-și odihnească măcar capul”. Amăgiți de făgăduieli zădărnice de ajutor, sibiienii asediați care ajunseseră la începutul lui 1536 la limita puterilor lor, chinuiți de foame și de boală și somați de Zápolya, se îndatorează să-și înceteze rezistența dacă pînă la sfîrșitul lunii februarie 1536 ei nu ar primi ajutor de la Ferdinand. Pemfflinger aleargă la Viena pentru a cere ajutor, plănuiind să se adreseze și domnului Moldovei care se apropiase din nou de Ferdinand. Călătoria aceasta nu s-a putut face decît cu mare zăbavă și într-un chip destul de neobișnuit. Din motive de oportunitate solia trimisă de Ferdinand în Moldova, în 1536, consta din doi reprezentanți, M. Pemfflinger și nobilul maghiar ferdinandist Balthazar Bánffy, cu trecere la Petru Rareș, a cărui prezență trebuia să compenseze faptul că celălalt sol purta titlul de baron de Ciceu și Cetatea de Baltă.

Balthazar Bánffy, nobil maghiar din Transilvania, rudă prin alianță cu Petru Rareș, trebuia să stabilească legătura cu domnul, folosind încrederea manifestată de acesta față de el. În a doua jumătate a anului 1535, Petru Rareș ceruse lui Ferdinand să trimită cît de curînd măcar 5 000 — 6 000 de soldați cu mașini de război necesare, punîndu-i sub comanda lui Balthazar Bánffy, afinul său... o persoană în care se poate încrede. De asemenea mai cerea ca pînă la instalarea autorității lui Ferdinand în Transilvania... să nu dea slujba de voievod al Transilvaniei nimănui fără știrea domnului și fără a fi dezbătut împreună acest lucru prin scrisori sau prin soli (această demnitate trebuind, se gîdea el, să-i revină lui Bánffy). În decembrie (1535) Rareș își precizează din nou cererea: Să fie trimis Bánffy în Maramureș cu 5 000 de oameni care să se unească celor 20 000 ai domnului ce ar aștepta la Ciceu pentru a porni împreună spre Sibiu. Și mai tîrziu Bánffy este socotit de Ieronim Laski *persona grata* pe lîngă Rareș pe care l-ar putea îndepărta de la politica sa alături de Poartă (vezi Veress, *Acta et Epistolae Relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia I*, p. 256 și 261 și *Hurmuzaki*, II/1, pp. 214, 215 scrisorile lui Laski din Constantinopol din 5 februarie 1541, 11 februarie, 13 iulie 1541).

Solii abia porniți la 13 ianuarie 1536 din Viena, întîlnindu-l pe solul domnului moldovean — Grigore Rosemberger, trimis de acesta la Ferdinand, îl întorc din cale ca să-i ducă în Moldova la domn, „pentru ca misiunea lor să capete mai multă greutate și să se poată îndeplini cu atît mai sigur și mai statornic”, dîndu-i pe unul din însoțitorii lor ca să ducă în locul lui scrisorile adresate lui Ferdinand. Călătoria nu pare să se fi făcut împreună de cei doi soli, cel puțin pentru o parte din drum. La 24 februarie Marc Pemfflinger scrie din Cașovia că îl așteaptă de 11 zile pe Bánffy în drum (*in via*) și nu știe cînd va sosi. Cu solul domnului Moldovei a avut multe neajunsuri de întîmpinat. O scrisoare a lui Bánffy expediată de acesta lui Rareș printr-un om al său, trimis împreună cu omul lui Rosemberger în Moldova, a căzut în mîinile dușmanului de vreo lună de zile. E probabil că în acea scrisoare Bánffy îl anunța pe domn de sosirea sa și a lui Pemfflinger cerîndu-i desigur un salvconduct pentru

amîndoi. Vestea despre capturarea acelei scrisori a impus o nouă linie de acțiune. Nemaiputîndu-se aștepta vreun răspuns la acea scrisoare nu se putea ști cum ar fi primit Marc Pemfflinger, calificat chiar în scrisoarea lui Ferdinand de „baron de Ciceu și de Cetatea de Baltă” (!).

Solii, sfătuiindu-se deci între ei, au hotărît să umble cu cea mai mare băgare de seamă „pătrunzînd mai bine și mai adînc cugetul moldoveanului, ca să nu fie primejduită negocierea care ne stă în față o dată cu noi înși-ne, și am hotărît ca domnul Bánffy să meargă el însuși la moldovean ca afin, și de la el să le iscodească pe toate, și fiecare în parte, și să afle cum trebuie pornită treaba”. Din păcate Bánffy o dată plecat în Moldova nu a mai dat semn de viață, lăsîndu-l pe tovarășul său de solie să-l aștepte nemîngîiat la Cașovia de unde scria la 22 aprilie „Și acum a trecut o lună întreață și jumătate de cînd Bánffy stă la moldovean, și pînă acum nu a trimis nici soli nici scrisori, și nici nu am putut avea vreo veste de la el. Am trimis trei servitori de-ai mei cu scrisori către el, și nici unul dintre ei nu s-a întors. Nu știu cum trebuie să tîlmăcesc acest fapt, cînd știu sigur că domnul Bánffy este acolo. De aceea am stat în așteptare, tot așteptînd, și din oră în oră aștept un trimis și o scrisoare de la Bánffy... (*Hurmuzaki*, II/1, p. 105). Bánffy ajunsese cu bine în Moldova, fiind condus prin Polonia și însoțit de oamenii lui Ieronim Laski care se și grăbește să-i scrie lui Ferdinand pentru a-l depărta de gîndul unei alianțe cu Rareș care nu ar avea forțe suficiente pentru a cuceri Transilvania, și ale cărui prădăciuni ar înstrăina de Ferdinand populația Transilvaniei. Totodată Laski arată că a împărtășit acest punct de vedere și prin viu grai solilor Bánffy și Pemfflinger. Despre negocierile urmate pomeneste scrisoarea scrisă împreună de cei doi soli din Cașovia (tocmai la 31 iulie) unde au așteptat reîntoarcerea lui Petru Gerendi trimis de ei la Rareș după înapoierea lor din Moldova, în urma invitației urgente îndreptate de acesta ca răspuns la răpirea de către Zápolya a cetății Unguraș. Dar, pînă la sosirea lui Gerendi, Zápolya a și trimis făgăduieli și propuneri de împăcare, reușind să abată furtuna gata să se dezlănțuie. În răspunsul său domnul arăta că altele erau împrejurările acum după supunerea Sibiului și altele fuseseră perspectivele înaintea acestei capitulări. Este vrednic de observat că pe lîngă raportul scris de amîndoi solii împreună într-un sens favorabil lui Petru Rareș, Marc Pemfflinger a mai trimis și un altul al lui personal purtînd aceeași dată, în care punea la îndoială sinceritatea domnului Moldovei și de care desigur nu a pomenit tovarășului său de solie. S-ar părea că în această misiune rostul lui Bánffy era mai mult aparent, de agent de legătură bine văzut de domn, și că prezența lui Pemfflinger era aceea a unui observator vigilent al negocierilor. Aceasta a fost ultima solie a lui Pemfflinger, care curînd după aceea murea deznădăjduit și sărac. Una din ultimele sale acțiuni a fost recomandarea lui Ieronim Laski lui Ferdinand, care l-a primit în slujbă în 1536.

Atît relația întocmită împreună de amîndoi solii, cît și cea osebită a lui Pemfflinger constituie un document însemnat pentru urmărirea politicii lui Petru Rareș, amenințat din toate părțile și prins între dorul de răzbunare și prudența impusă de condițiile vitrege în care se afla.

Pentru M. Pemfflinger există o bibliografie bogată. Vom cita pe Teutsch, *Geschichte der Siebenbürgischen Sachsen für das sächsische Volk*, ed. a II-a, Leipzig, 1874.

Pentru discuția asupra rolului său în Transilvania și a poziției sale față de Reicherstorffer, vezi Schuler — *Georg Reicherstorffer und seine Zeit*, în „Archiv für Kunde der Öster-

reichischen Geschichtsquellen", XXI, 1859 și Hochsmann în „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde", 1908, 1909.

Pentru o mărturie contemporană asupra lui vezi mai sus relația lui Dernschwam din 1528 în care apare și M. Pemfflinger în calitate de comite al Cămării de sare din Transilvania.

Pentru solia din 1536 vezi Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 52.

[SOLIA LOR ÎN MOLDOVA LA PETRU
RAREȘ]¹

31 iulie 1536

p. 111 ...De ce nu am scris pînă acum Maiestății Voastre? Ne-au împiedicat felurite cauze și pricini. Căci de cum am sosit cu Bánffy la voievodul moldovean au <și> fost la el în solie trimișii împăratului turcilor² și ai lui Ioan de Zips³. Sultanul <îi> cerea să dea 6 000 de oameni în ajutorul lui Ioanisbek⁴, deoarece Transilvania avea să dea 3 000 de oameni, iar Țara Românească 4 000 de oameni contra Maiestății Voastre pentru prădarea Moraviei și a Sileziei. Și a făgăduit turcul moldoveanului că, dacă va face aceasta, îl va ierta de moartea lui Gritti⁵ și că ar încuviința ca el să dobîn-

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin al raportului lor către Ferdinand publicat în *Hurmuzaki*, II/1, pp. 110—112.

² Soliman I.

³ Ioan I Zápolya. Purtase titlul de comite de Zips. Ferdinandiștii nu-i recunoșteau calitatea regală și îl desemnau deci astfel.

⁴ *Același*.

⁵ Vezi relațiile lui Tranquillo, della Valle și A. Museo pentru moartea lui Gritti.

dească pe veci pământurile și stăpînirile pentru care se poartă război cu regele Poloniei. Iar trimisul lui <Ioan de> Zips îi promitea marea cu sarea și i-a vestit multe lucruri spre ocara Maiestății Voastre și a depreciat demnitatea și starea Maiestății Voastre. Totuși voievodul, fără a ține seama de făgăduielile unuia și altuia, nu a primit cererea să dea trupe contra Maiestății Voastre. Cînd cei din Transilvania și cei din Țara Românească au aflat acest lucru s-au împotrivit și ei să dea trupe.

Cu voievodul moldovean, înaintea altor discuții, am tratat mai multe lucruri despre expediția ce trebuia făcută în Transilvania, așa precum se oferise Maiestății Voastre prin scrisori și soli. El mi-a răspuns că este adevărat că a trimis soli la Maiestatea Voastră și a promis să aducă Transilvania în stăpînirea Maiestății Voastre. Ceea ce s-ar fi putut face chiar cu ușurință întrucît nu fusese pierdut Sibiul atunci cînd ne-a trimis Maiestatea Voastră înaintea pierderii acestuia. Acuma însă după pierderea Sibiului este mai greu să meargă înainte cu expediția în Transilvania, din faptul că el are mulți care îi sînt dușmani, anume turcul, tătarii, regele Poloniei⁶ și Ioanisbeck, și nu ar putea ține piept puterii lor fără ajutorul oșebit al trupelor Maiestății Voastre sau al împăratului⁷. Mai ales că dacă ar începe războiul nimeni nu i-ar da ajutor, deoarece Maiestatea Voastră, de cînd a luat conducerea, nu i-a dat pînă acum nici un sprijin la cererile sale repetate; totuși el este gata — numai ca și Maiestatea Voastră să trimită cîteva mii de oameni în anul acesta în părțile acestea care să vină în ajutorul lui — și este gata, nu numai să ocupe Transilvania, dar chiar să atace părțile de sub ascultarea sultanului, și tot imperiul turcesc cu întreaga sa putere, și mergînd el însuși la luptă, să facă slujbă Maiestății Voastre și întregii creștinătăți. Ne-a mai spus multe lucruri, și chiar foarte multe, de mare folos, în acest scop⁸ și a dat <unele> sfaturi pe care Maiestatea Voastră le va afla la timpul potrivit.

[La întoarcerea din Moldova Pemfflinger merge la Hust și Munkács, de unde capturează sarea destinată de Zápolya turcilor . . . și care trebuia transportată pe Tisa etc.]

În timpul acesta s-a întîmplat că voievodul Ioan de Zips pentru a-l vătăma pe acest moldovean să pună mîna prin vicleșug și înșelare pe castelul Unguraș⁹ și să-l ia de la el. Moldoveanul aflînd aceasta s-a mîniat și, poate vrînd să se răzbune, a trimis la noi și ne-a vestit să fim gata ca să intrăm împreună cu el în Transilvania. Așadar noi mînați de mare bucurie am trimis de îndată pe distin-

⁶ Sigismund I.

⁷ Carol Quintul.

⁸ . . . *Plurima in hanc rem necessaria.*

⁹ *Balvanos.*

sul Petru Gerendi, servitorul Maiestății Voastre, la voievodul moldovean vestindu-l că noi sîntem gata să mergem cu trupele noastre acolo unde va porunci Măria Sa¹⁰, deoarece la dorința lui am venit acolo în scopul acesta, numai doar să ne facă cunoscut Măria Sa unde va trebui să mergem și în ce loc îl vom afla. Din suflet am rugat pe Măria Sa să nu-și mute acest gînd sfînt, ci <acum> în sfîrșit să și-l urmeze, și nu va fi lipsit întru nimic de sprijinul nostru. În acest timp voievodul <Ioan> de Zips și-a trimis solii la moldovean, făgăduind să-i înapoieze cetatea Unguraș și să-i mai dăruiască pe lîngă aceasta și alte lucruri mai mari. Petru Gerendi s-a înapoiat în zilele acestea și ne-a relatat, următoarele despre moldovean. „Eu“, a zis acesta, „sînt gata să slujesc pe Maiestatea cezaree și catolică¹¹ //, și pe cea regească¹², și toată creștinătatea, punîndu-mi capul și domnia mea, și nu-mi voi cruța nici viața nici averea, ci sînt pregătit să înfrunt toate <primejdiile> pentru apărarea creștinătății și pentru binele obștesc, numai doar ca Maiestățile lor să-și dea concursul și sprijinul ca să pot să-mi urmez gîndul meu mai ușor și fără vătămarea mea și a acestei țări a Moldovei. Căci de pretutindenii sîntem înconjurați, și eu, și țara mea, de mari dușmani. Dacă voi face vreo expediție militară aceștia se vor ridica împotriva mea, și dacă nu voi avea cine să-mi dea ajutor, și voi fi părăsit de Maiestățile lor, voi pieri, și eu împreună cu țara. Din aceasta ar putea fi primejduită și Maiestatea Sa și toată creștinătatea, și nu voi fi adus nici un folos nici Maiestăților lor; ci Maiestățile lor să facă așa: să binevoiască să trimită încă din anul acesta cinci mii de oameni cu mașini de război, de cele ce sparg zidurile. Să nu se îndoiască Maiestățile lor, căci fără doar și poate, orice s-ar întîmpla, voi reda cu ajutorul lui Dumnezeu întreaga țară a Transilvaniei Maiestăților lor și prin aceasta voi aduce și o lovitură nu mică stăpînirii turcilor.

„Iar cînd vor veni Maiestățile lor să facă o expediție generală împotriva turcilor, să trimită 15 000 de oameni la care voi adăuga din țara mea 45 000 de oameni aleși, 20 000 ai Transilvaniei și 25 000 ai Țării Românești“. Cu aceștia cu ajutorul lui Dumnezeu vrea el¹³ să meargă pînă la Constantinopol. Iar dacă Maiestățile Voastre s-ar îndoii de oferta sa, atunci el vrea să dea cheazășie și încredințare¹⁴ Maiestăților Voastre, <și> acestea am vrut să le comunicăm Maiestății Voastre pentru credința noastră față de ea...

Din Cașovia din ultima zi a lui iulie 1536

Balthazar Bánffy

Marc Pemfflinger

¹⁰ *Sua Magnificencia* — Rareș.

¹¹ Carol Quintul.

¹² Ferdinand.

¹³ *Velit* (Rareș). Se trece iar la vorbirea indirectă.

¹⁴ *Maiestates Vestras assecurare et certas reddere vult.*

31 iulie 1536

Din scrisoarea scrisă împreună către Maiestatea Voastră aceasta va înțelege nestatornicia moldoveanului, măcar că el ar zice că înțelegerea pe care o are cu Ioanisbek ar fi prefăcută, și el o face tocmai pentru a-l înșela pe acest Ioan și pentru a putea purcede cu el ca și cu Gritti, totuși este obiceiul și deprinderea barbarilor ca să-și întoarcă mantaua de unde suflă vântul. El vede că soarta Maiestății Voastre atîrnă de izbînda împăratului, și se așteaptă la înfrîngerea lui. Aș crede totuși că moldoveanul nu trebuie refuzat cu totul de Maiestatea Voastră. Cu timpul ar putea sluji nu puțin Maiestăților Voastre mai ales împotriva turcilor. Va trebui ținut și mai departe cu speranța în bunăvoința Maiestății Voastre . . . .

---

¹⁵ *Ibidem* — raportul lui Pemfflinger singur către Ferdinand.

ITINERAR TURC

(1538)

*

În timpul expedițiilor lor, sultanii puneau să se scrie un jurnal (*ruzname*) care cuprindea pe scurt istoricul acelor expediții.

Dintre cele opt jurnale ale expedițiilor lui Soliman Magnificul (1521, 1522, 1526, 1529, 1532, 1534, 1536, și 1538), ultimul se ocupă de campania din Moldova.

Acest jurnal, deosebit de interesant, cuprinde însemnarea pe scurt a tuturor etapelor parcurse de oștirea otomană în cursul trecerii prin Dobrogea și Moldova, astfel că în ciuda alterării numelor de localități românești — dintre care unele nu au putut încă fi identificate — se poate totuși reconstitui în linii mari itinerarul.

Prezența oștirii din Anatolia, pe lângă cea din Rumelia, arată clar că sultanul considera Moldova ca o țară greu de cucerit. Astfel se explică cererea de supunere adresată lui Petru Rareș de către sultan, înainte de a trece Dunărea în Moldova, și așteptarea timp de 10 zile a răspunsului, în speranța de a evita războiul.

Din itinerar mai rezultă că armată otomană a stat 6 zile în fața Sucevei unde sultanul a pus domn pe Ștefan Lăcustă, căruia i s-au supus marii boieri, conducători ai oștii moldovenești, în frunte cu Mihai portarul de Suceava și cu logofătul Troțușan. Itinerarul confirmă

astfel trădarea acestor boieri care au pus pe Rareș în imposibilitatea de a se opune năvălitorilor.

Jurnalul expediției din 1538 a fost scos la iveală de nișangiul Ahmed Feridun Ruksanzade, ginerele marelui vizir Rustem pașa, care a luat parte la mai multe campanii ale lui Soliman Magnificul, murind în 1583.

Mare colecționar de documente oficiale, Ahmed Feridun a alcătuit în 1574 o colecție de documente cunoscută sub numele de *Munșaat es-Selatin* (Documente ale sultanilor), publicată la Constantinopol în 1848—1849 și apoi în 1858 (Jurnalul expediției din Moldova se află la p. 602 ș.u.).

Hammer l-a tradus fragmentar, cu unele greșeli în adaosele la *Geschichte des osmanischen Reiches* (ediția I, volumul II/2, p. 399).

A fost tradus în limba română de A. Antalfy sub titlul: *Münfaat ab Salatin al lui Rukhsanzade Ahmed Feridun bei (Nișangi) ca izvor pentru istoria românilor*, în „Buletinul Comisiei istorice a României”, XII (1934), pp. 20—23. Iar N. Iorga a reproduș câteva nume de localități din Moldova după traducerea lui Hammer în *Cronicile turcești ca izvor pentru istoria românilor*, p. 21, n. 4. De Jurnalul expediției din 1538 s-a ocupat și Fr. Babinger în *Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig, 1927, pp. 106—108.

Textul ce urmează e luat după versiunea lui Antalfy cu unele modificări, atât în privința traducerii cât și a identificărilor de locuri. Unele identificări ale localităților din Moldova sînt datorate tov. Al. Gonța care a întocmit *Indicele numelor de locuri. A. Moldova, sec. XIV—XVII (1384—1625)* (în mss. la Institutul de istorie „N. Iorga” al Academiei R.S.R.).

ITINERAR TURC

- 19 Însemnarea drumurilor¹, popasurilor și a întâmplărilor ivite în expediția preaslăvitului padișah² Soliman cu oștile sale norocoase și victorioase pentru cucerirea Moldovei. Datat la 11 ale lunii Safer ül- muzaffer, anul 945 în ziua de luni³.
- 20 ... Marți, în a 10-a zi a lunii Rebi'ül evvel anul 945⁴, popas la conacul „Ab-Duna”⁵, este cale de o zi mai scurtă.

---

¹ Reproducem cu mici modificări traducerea făcută de A. Antalfy după textul turc editat de Ruksanzade Ahmed Feridun: *Munşa'at es-selatin*, ed. I, vol. II, Stambul, 1858, p. 602, în „Buletinul Comisiei istorice”, XIII, 1934, pp. 19—23.

² *Padişah-i Gemgiak*, adică padişah a cărui slavă se aseamănă cu aceea a regelui legendar al Persiei antice, Gem.

³ 8 iulie 1538.

⁴ 6 august 1538.

⁵ Neidentificat. S-ar putea citi și Ab Döne — apă care face vârtejuri.

Miercuri, în a 11-a zi a aceleiași luni, popas⁶. S-a ținut un divan și venind omul lui Petru⁷, domnul⁸ Moldovei, mi-a sărutat mâna, iar Sinan Celebi⁹ care a ajuns călăuză¹⁰, trebuind să se ducă să cheme pe domnul Moldovei ca să se înfățișeze înaintea tronului <sultanului>, a fost trimis cu românii¹¹.

Joi în a 11-a zi¹² a aceleiași luni în cătunul „Karaghöz”¹³. Vineri, în a 12-a zi a aceleiași luni la Balcik¹⁴, este cale de o zi <de mers> și un ținut greu de străbătut, plin de păduri și strîmt. Sîmbătă în a 13-a zi¹⁵ a aceleiași luni, popas. Duminică, în a 14-a zi a aceleiași luni, în tîrgul Kavarna. Luni în a 15-a zi a aceleiași luni în tîrgul Papazlık¹⁶, este cale de o zi lungă de <drum>. Marți, în a 16-a zi a aceleiași luni, la conacul din Tatlıgea¹⁷, este cale de o zi scurtă <de drum>. Miercuri, în a 17-a zi a aceleiași luni, pînă la conacul din Sütköiu¹⁸, este un drum neted și este aproape. Joi în a 18-a zi a aceleiași luni <la> Istria¹⁹, este cale de o zi scurtă <de mers> și drumul este neted.

Vineri în a 20-a zi²⁰ a aceleiași luni, în tîrgul Babadag²¹. Sarî Saltîk <Baba> este înmormîntat aci.

Sîmbătă, în a 21-a zi a aceleiași luni, popas. Sosind Sinan Celebi, care fusese trimis pentru a chema pe domnul Moldovei²² să vină <să se închine>, a adus vestea că sus numitul ghiaur <vrea să> vină. Padișahul a făcut un pelerinaj la Sarî Saltîk Baba²³. Duminică, în 22 a aceleiași luni, popas. Padișahul a pornit la vînătoare, locuitorii orașului fiind scoși ca hăitași.

S-a vînat lîngă Babadag. Luni în 23 a aceleiași luni, popas. Cortul împărațesc a pornit, marți în a 24-a a aceleiași luni, la conacul din tîrgul Cătălui²⁴,

21

⁶ La menziful numit Sultan Ceairî. Vezi Ibrahim Pecevi, *Tarîb* (Istorie), Istanbul, I, 1864—1865, p. 208.

⁷ *Petri* — Petru Rareș. La cronicarul Pecevi, p. 208, se arată că e vorba de un kapugi bași (portar) venit împreună cu un tălmaci, aducînd sultanului o scrisoare de la Petru Rareș.

⁸ În text se folosește termenul de „bei”.

⁹ Sinan Celebi, român de origine, era emin (intendent) de Caffa, Pecevi, *op. cit.*

¹⁰ *Kulaghuz*.

¹¹ Valahi, adică cu solul lui Petru Rareș și cu un tălmaci (Pecevi, *op. cit.*).

¹² 7 august 1538.

¹³ *Karaghöz* — *Karaiesi*.

¹⁴ *Balık*.

¹⁵ = 9 august.

¹⁶ Neidentificat.

¹⁷ Sat la nord de Mangalia, azi „23 August”.

¹⁸ Sat la nord de Constanța, pe malul lacului Siutghiol, astăzi satul Ovidiu.

¹⁹ *Istria-baghi* = vechea cetate Istria pe lacul Sînoe.

²⁰ Copistul a sărit de la 18 la 20 Rebi’ul-evvel; probabil pentru a compensa repetarea datei de 11 Rebi’ul-evvel.

²¹ *Baba Kasabaşı*.

²² *Kara Büghdai*.

²³ Adică la mormîntul acestuia aflat la Babadag de unde nu plecase încă sultanul.

²⁴ *Kerik-i Katalui*.

este cale de o zi mijlocie. Drumul este neted, dar aici este puțină apă și locul de popas <este> strimt.

Miercuri în a 25-a a aceleiași luni s-a mers pînă la conacul din schela Isac-
cei²⁵; pînă aci este cale de o zi mai scurtă. Aruncîndu-se un pod peste Dunăre,
se ia drumul Moldovei²⁶.

Joi, în a 26-a zi a aceleiași luni, popas. Yahia pașa oghlu, cu oastea din
Semendria, a întîlnit tabăra <sultanului>. Vineri, în a 27-a zi a aceleiași luni,
popas. Ținîndu-se un divan, beii din Rumelia²⁷, care erau de față, au sărutat
mina <sultanului>; Husrev pașa²⁸ trecînd în Rumelia, s-a poruncit ca vizirul
Mehmed pașa²⁹ să fie seraschier pînă la sosirea lui Rustem pașa³⁰, beilerbegul
Anatoliei. Iar Haidar Celebi, care era mai înainte defterdar, a primit porunca să
păzească podul care se făcea peste Dunăre, la Isaccea. Apoi s-a poruncit să
treacă cei din Anatolia. Cei din Rumelia începînd să treacă după chindie, tre-
cerea podului s-a isprăvit pînă dimineață. Sîmbătă în a 28-a zi a aceleiași luni,
popas. Oastea din Anatolia a început trecerea, duminică, în a 29-a zi³¹ a ace-
leiași luni și cortul împărătesc a pornit.

22 Luna Rebi'ul ahîr, anul 945.

Luni, în prima zi a aceleiași luni³², la conacul din Vamoș-Köyü³³. Padișahul
trecînd cu bine peste pod, pașalele i-au făcut alai împreună cu oastea din Ru-
melia. Marți în a 2-a <zi> a aceleiași luni, popas. Miercuri în a 3-a zi a acele-
iași luni, la conacul de la capătul Cahului³⁴. Joi, în a 4-a zi a aceleiași luni,
<la> conacul de la Iezerul Roșu³⁵. Este cale de o zi lungă <de mers>. Doi
neferi și-au pierdut capetele pentru că au dat foc unei case. Vineri, în a 5-a zi
a aceleiași luni, popas. Sîmbătă 6 trecînd apa Prutului³⁶, s-a făcut popas în tîr-
gul³⁷ numit Falcu³⁸. Duminică, în a 7-a zi a aceleiași luni la conacul de pe apa
Prutului³⁹. Luni, a 8-a zi a aceleiași luni, popas. Marți, în a 9-a zi a aceleiași

²⁵ *Ishakgy*.

²⁶ Pecevi (*op. cit.*) arată că Sinan Celebi se întorsese aducînd vestea că Petru Rareș se
pregătea de război. Această contradicție nu poate fi înlăturată decît dacă am socoti că vestea
adusă de el sîmbătă e greșit redată, omițîndu-se negația: *nu* <vrea să vină>.

²⁷ *Rumili*.

²⁸ Husrev beg sau Ghazi Khosrev, guvernator al Bosniei (1518), Albaniei (1521) și
Serbiei, vestit prin expedițiile sale războinice. A murit în 1541.

²⁹ Mehmed pașa, al III-lea vizir.

³⁰ Rustem pașa (1500—1561), guvernator de Diyarbekr, beilerbeg al Anatoliei și mare
vizir (1544—1553, 1555—1561). Era ginerele sultanului Soliman.

³¹ În text greșit: a 19-a.

³² 26 august 1538.

³³ Poate vechea vamă de la Oblucița.

³⁴ *Kahve-başı*. E vorba probabil de extremitatea nordică a lacului Cahul.

³⁵ *Kizil Gbiol*, sat, raion Cahul (R.S.S.M.).

³⁶ *Berud*.

³⁷ *Kasaba*.

³⁸ În text greșit: *Kîlcin* în loc de „Fîlcin”.

³⁹ Probabil Răciulești.

luni, popas. Miercuri, în a 10-a s-a ajuns în satul Stănilești⁴⁰ (?). Joi în a 11-a zi a aceleiași luni la Değirmenli köyü⁴¹. Vineri în a 12-a zi a aceleiași luni, la conacul din satul Podoleni⁴² (?). Sîmbătă în a 13-a zi a aceleiași luni, la conacul lui vodă⁴³ care este în mijlocul unei păduri. Duminică în a 14-a zi a aceleiași luni, la conacul de la podul Jijiei⁴⁴. Luni în a 15-a zi a aceleiași luni la conacul din târgul Iașilor.⁴⁵ În această zi a venit în întîmpinarea noastră hanul tătarilor⁴⁶. Marți în a 16-a zi a aceleiași luni la conacul Fîntîna lui vodă⁴⁷. Miercuri, în a 17-a zi a aceleiași luni, la conacul Tîrgul Frumos⁴⁸. Joi în a 18-a zi a aceleiași luni la conacul din Hărmanești⁴⁹. Vineri în a 19-a zi a aceleiași luni, la o veche mănăstire, care a fost dărimată⁵⁰. Sîmbătă, în a 20-a zi a aceleiași luni, la conacul din Răușeni⁵¹.

Duminică în a 21-a zi a aceleiași luni, la Suceava⁵², capitala domnului Moldovei. Luni, în a 22-a zi a aceleiași luni, popas. Marți, 23 popas. Miercuri în a 24-a zi a aceleiași luni, popas. Joi în a 25-a zi a aceleiași luni, popas. Vineri, în a 26-a zi a aceleiași luni, popas. Sîmbătă, în a 27-a zi a aceleiași luni, popas. S-a ținut un divan și s-a numit domn pentru Țara Moldovei un vlăstar din familia domnească⁵³ cu numele de <Cetne⁵⁴> (?) fost domn. Boierii fugiți au venit și au sărutat mîna <domnului>. Padișahul, ocrotitorul lumii, a binevoit să se întoarcă și a pornit spre capitala sa. Duminică în a 28-a zi a aceleiași luni, plecînd din Suceava, s-a poposit în localitatea numită Iandoș⁵⁵. Luni în a 29-a zi a aceleiași luni, la conacul Agheșen⁵⁶. Marți, în ultima zi a aceleiași luni, s-a poposit în localitatea numită Ispini⁵⁷.

⁴⁰ În text *S<i>k<in>tan kariesi*.

⁴¹ *Değirmenli köyü*, adică: satul cu mori. Probabil Rîșești.

⁴² *Budan köyü* sau poate Bogdana din apropiere.

⁴³ *Voyvoda Konagî* — Bohotin (?)

⁴⁴ *Rize Köprüsü*, în loc de Jije Köprüsü.

⁴⁵ *Iaş Pazarı*.

⁴⁶ Sahib Ghirai, han al tătarilor din Crimeea (1532—1551).

⁴⁷ *Voivoda binari*. Poate Fîntîna lui Păcuraru, în marginea târgului Iași.

⁴⁸ *Fermus Pazarı*.

⁴⁹ *Hermansiz*, sat, raion Pașcani, reg. Iași.

⁵⁰ Mănăstirea veche de la Probota, dărimată de turci.

⁵¹ *Aursan köyü*.

⁵² *Siciav*. Boierii au predat cetatea fără luptă (*Hurmuzaki*, II/1, pp. 197—206).

⁵³ Ștefan Lăcustă (1538—1541).

⁵⁴ Ștefan cel Mare. În text *lacună*.

⁵⁵ Sau: Bandos. Poate Bănești (?)

⁵⁶ Icușeni (?) raion Botoșani.

⁵⁷ *Ispini* — Iosipeni? sat pe Bahlui.

NICOLAE ARMEANUL

(? — după 1542)

*

Nicolae Armeanul ca atâți alți armeni din Polonia din vremea aceasta — ca de pildă Vasile Armeanul care îl însoțise pe Ocieski în Turcia unde a și murit de ciumă în anul 1533 — apare ca tălmaci al solilor poloni trimiși la Poartă. În 1542 cu prilejul trecerii sale prin Moldova la înapoierea de la Constantinopol, el a avut o convorbire cu Petru Rareș reînstatat de vreun an în domnie și silit să-și trimită acum fiul ostatic la Poartă. Convorbirea care a avut loc, trei zile după ducerea tânărului fiu de domn peste Dunăre în Turcia, capătă un caracter dramatic prin recunoașterea finalității acestui act care însă nu frânează veleitățile antiturcești ale domnului. Acestea se concretizează în acordul încheiat cu Ioachim de Brandenburg la 24 iunie 1542 și împrumutul pe care i-l dă în valoare de 200 000 de florini ungurești. Relația lui Nicolae Armeanul este adresată lui Mihai Lobotzki la Cracovia și este publicată în *Hurmuzaki*, II/1, p. 224, după documentele aflate în Arhiva imperială și regală din Viena.

[DESPRE DISPOZIȚIA LUI PETRU
RAREȘ FAȚĂ DE TURCI]¹

1542

2 iunie 1542

Cînd am fost la voievodul Moldovei² la întoarcere, a trimis moldoveanul răspuns Maiestății Sale³ să nu zăbovească p. 224
Maiestatea Sa atîta timp în Lituania, ci să se apropie de granița Poloniei: „Căci eu știu tot gîndul turcului, ce încearcă el, dar eu, spune <el>, vreau întotdeauna să-i dau de știre Maiestății regești totul despre încercările turcilor. Și dacă aș vedea că vreun rege creștin s-ar ridica cu putere și credință împotriva turcilor, atunci m-aș alătura cu credință de el și l-aș ajuta din toate puterile. Acum însă nu pot face altfel, căci nu am la cine să alerg, trebuie să fac ce poruncește turcul. Știu <bine> că a trebuit să-i trimit pe fiul meu⁴ <și că

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin publicat în *Hurmuzaki*, II/1, p. 224.

² Petru Rareș, în a doua domnie (1541—1546).

³ Sigismund I, regele Poloniei.

⁴ Iliaș Rareș, viitor domn al Moldovei.

el> va trebui jertfit pentru creștini, dar și de aceasta nu mă îngrijesc de loc, de cînd fiul meu a fost dus peste Dunăre, din acea zi eu îl socotesc ca mort. Totuși eu păstrez această hotărîre și părere nestrămutată ca să țin cu creștinii pînă la pieirea capului meu“.

Și a adăugat: „Spune-i regelui Poloniei să nu se încreadă nicidecum în turci și în prietenia lor, căci eu sînt la ei și am de a face cu ei și am pătruns tainițele gîndului⁵ lor și urzelile lor contra creștinilor“. Și a mai spus: „Dacă domnul Tarnowski⁶ mi-ar fi dat acele trupe pe care le-a avut în Hotin, după cum îl rugasem, nu l-aș fi lăsat atunci pe împăratul turcilor⁷ să iasă nevătămat din Moldova. Să-i spui regelui tău să nu se bizuie pe prietenia turcilor“.

---

⁵ *Viscera* (măruntaiele).

⁶ Ian Tarnowski (1488—1561), castelan al Cracoviei și mare hatman al Coroanei.

⁷ Soliman I. Petru Rareș se referă la acțiunea polonilor din 1538 care au înlesnit campania lui Soliman contra Moldovei.

EMISARI DIN TRANSILVANIA ÎN ȚĂRILE ROMÂNEȘTI

în 1542

*

Amestecul turcilor în lupta dintre Ferdinand de Habsburg și Isabella Zápolya (în numele fiului ei Ioan Sigismund) pentru coroana Ungariei (1540) și instaurarea unui pașalic la Buda au impus domnilor din Moldova și Țara Românească participarea la expedițiile din Ungaria și Transilvania poruncite în aparență pentru menținerea drepturilor fiului lui Ioan Zápolya. Redăm aci câteva ecouri ale împrejurărilor din Țara Românească și Moldova în legătură cu aceste expediții, precum și cu speranța zadarnică a domnilor într-o acțiune a ligii creștine dezbinată de interese mărunte care întârziu campania plănuită contra Budei.

În septembrie 1542 conducerea orașului Brașov a fost neliniștită de cererea trimisă de domnul Țării Românești, Radu Paisie, să i se lase drum liber prin Transilvania pe la cetatea Bran, pentru a trece cu oastea în Țara Bîrsei și de acolo spre Buda, unde era chemat din porunca sultanului Soliman I. Refuzul Brașovenilor (însoțit de amenințarea ca dacă va veni domnul cu oastea vor avea cîinii și ciorile cu ce se hrăni) a fost urmat, în chiar aceeași zi, de trimiterea unuia din jurați la domn, spre a vorbi cît mai limpede și a culege și informații.

Acesta l-a găsit pe domn în drum cu oastea spre Severin și Orșova, Brașovul rămânând deci deocamdată la adăpostul vreunei acțiuni dușmănoase.

Despre preferințele domnului mărturisește actul său de închinare către Ferdinand de Habsburg din 7 ianuarie 1543 (*Hurmuzaki*, I/2, pp. 240—242).

În același timp brașovenii își aveau emisarii lor și în Moldova de unde primejdia era mai amenințătoare. La 20 octombrie judele Brașovului, Johann Fux, vestea pe ferdinandişti, prin George Werner din Eperjes, că Petru Rareș i-a trimis un curier cu rugămintea să-i dea un însoțitor până la domnul Țării Românești pentru a-l chema cu oștile sale în Țara Bîrsei. Domnul însă și trecuse Oltul spre Orșova, și deci teama brașovenilor a mai fost potolită pentru un timp din partea aceasta. În schimb Petru Rareș se afla la Tîrgu Trotuș gata a pătrunde în secuime. Cu zece zile mai înainte (10 octombrie), trimisul ordinelor Transilvaniei a putut vedea oștile strînse la Bahlui și auzi din chiar gura domnului amenințări și cuvinte de răzbunare.

[EMISAR DIN BRAȘOV CU ȘTIRI DIN
ȚARA ROMÂNEASCĂ¹]

1542

22 sept. 1542

... Întorcîndu-se din Țara Românească la noi fratele nostru juratul în ziua a XX-a a acestei luni septembrie s-a îngrijit să ne dea seama de cele văzute de el cu ochii săi... anume că turcul stă pe capul acestui Radu voievod², și că atîta l-a silit, că a și pornit pe drum cu ostașii săi mergînd spre Orșova³ în direcția Severinului și totuși el face aceasta cu totul fără voia sa. Și ne-a dat de știre, rugîndu-ne pentru Dumnezeu ca să vestim pe domnia voastră milostivă ca să poarte aceeași grijă neadormită, căci este foarte sigur că dacă în anul acesta s-ar da prilejul turcului să înainteze

---

¹ Traducerea s-a făcut după scrisoarea judeului și juraților orașului Brașov către episcopul Martinuzzi publicată în *Hurmuzaki*, II/1, p. 232.

² Radu Paisie, domn al Țării Românești (1535—1545).

³ *Ad Russawa vadens. Zewryn versus tendente.*

nestingherit, și principii creștini nu vor lua asupra lor grija de a apăra Ungaria împotriva turcilor⁴, atunci nici Radu vodă însuși și nici chiar nici un creștin nu va mai rămîne în Țara Românească, cît și în Transilvania sau chiar în Ungaria. Și pe cînd Radu vodă spunea fratelui nostru aceste cuvinte ca să ni le aducă la cunoștință, curgeau lacrimile din ochii lui. Și iarăși și iarăși se ruga de dragul lui Dumnezeu prin fratele nostru că dacă ar fi vreo împrejurare mai bună a creștinătății sau dacă am avea vreo nădejde bună din vreun loc oarecare să nu pregetăm să-i dăm de veste Măriei Sale, căci el ar vrea să se tragă înapoi din acea expediție.

ANONIM⁵ DESPRE PORNIREA EXPEDIȚIEI LUI PETRU RAREȘ CONTRA TRANSILVANIEI

10 octombrie 1542 Turda

... A venit trimisul <nostru> care ne-a raportat că voievodul moldovean Petru s-a pornit din Suceava cu oastea sa și cu bombarde năruitoare de ziduri, care forțează <orice> cetate sau oraș oricît de întărit, și că a sosit la orașul său numit Bahlui, unde pregătise să se adune oastea cît de iute⁶; acolo a fost trimisul împreună cu Petru voievodul și a văzut cele pomenite mai sus. Și a mai adăugat trimisul că a auzit din gura acestui voievod multe cuvinte de ocară cu care ocăra pe domnii regatului Ungariei și pe Domnia Voastră, între altele ca fiind fără credință și trădători, adăugînd că a auzit și aceasta, că acest voievod Petru întrebîndu-i pe ai săi cîte mile sînt de la Buda pînă la orașul Alba Regală⁷ unde zace îngropat trupul prealuminatului răposat domn al nostru, regele⁸, după ce i s-a spus, a jurat că de cum va ajunge la Alba Regală, îndată, căutînd mormîntul și dezgropînd cadavrul răposatului nostru rege, va pune să fie spînzurat acel cadavru ca fiind leșul unui trădător al său învederat.

---

⁴ Pentru acțiunea plănuită de Ioachim de Brandenburg și lipsa de solidaritate a principilor creștini, care încep abia la 7 decembrie 1542 atacul Budei, vezi H. Traub, *Kurfürst Ioachim II von Brandenburg und der Türkenfeldzug vom Jahre 1542*, p. 108.

⁵ Traducerea s-a făcut după textul latin al apelului ordinelor nobililor din Transilvania către Martinuzzi publicat de A. Veress, în *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, I, București, 1929, pp. 27—29. Fragmentul de față este pe pp. 28—29.

⁶ În text: *quantum post* (corect: *quantum potest*).

⁷ Stuhlweissenburg.

⁸ Ioan Zápolya.

ANTON VERANCICS (VERANTIO)

(1504—1543)

*

Anton Verancsics s-a născut la Sebenico la 29 mai 1504. După tată aparținea unei familii nobile locale, după mamă se trăgea dintr-un neam de seamă din Traù. El însuși își zicea „Traguniensis” (din Traù). Se mai cunoaște un frate al său, „Michael”. Prima învățătură a primit-o la Traù, trecînd apoi la Universitatea din Padova. S-a bucurat o vreme de ocrotirea unchiului său, Petru Berislavić, episcop de Veszprem (Ungaria), care a căzut împreună cu prelații Ungariei în lupta de la Mohács. În această împrejurare a fost ajutat de un alt unchi, Ioan Statilius, prepozit de Veszprem apoi de Buda, ajuns după aceea secretar regal al lui I. Zápolya și episcop al Transilvaniei. Acesta însă, avînd o fire tiranică și aspră și mai fiind și de o zgîrcenie îndeobște recunoscută, apăsa greu asupra tînărului Anton și fratelui acestuia Michael, care studiasse pînă atunci la universitățile din Viena și Cracovia și care a preferat să se retragă la Sebenico decît să i se supună. Numit prepozit al capitlului Transilvaniei, Anton Verancsics trebuia să administreze bunurile bisericești în lipsa unchiului său, trimis în diferite misiuni diplomatice în străinătate sau stînd pe lîngă rege. El însuși în calitate de secretar regal a fost trimis în diferite solii la

regele Sigismund I al Poloniei, la dogele Venetiei, de două ori, la papii Clement al VII-lea și Paul al III-lea, din nou în Polonia, apoi în 1534 la Francisc I al Franței, iar în 1535 la Henric al VIII-lea al Angliei și la Ferdinand I de Habsburg, rege contestat al Ungariei și necontestat al Boemiei. Misiunile sale erau în legătură cu situația creată de existența celor doi regi rivali ai Ungariei. Unele din solii se adresau aliaților antihabsburgici (Francisc I, papa Clement al VII-lea, regele Sigismund I al Poloniei), altele puterilor rămase oarecum în afara conflictului (Venetia, Anglia). În același timp s-au purtat tratative și între cei doi regi ai Ungariei, ajungându-se în 1536 la compromisul realizat prin tratatul secret de la Oradea, care admitea situația de fapt pe tot timpul vieții lui I. Zápolya, urmînd ca după aceea tot ce stăpînise acesta să treacă în posesiunea lui Ferdinand de Habsburg. Dar această învoială subredă nu a împiedicat redeschiderea războiului la moartea lui Zápolya, care lăsa un fiu nou-născut Ioan Sigismund, a cărui existență zădărnicea împăcarea încercată. În jurul acestui copil s-au purtat lupte crunte în afară — ajungîndu-se la înființarea pašalicului de la Buda și la crearea principatului Transilvaniei — și lupte încă și mai necruțătoare între cei ce căutau să acapareze puterea efectivă în stat. Trecerea pe planul întîi a lui Martinuzzi, „guvernatorul și tezaurarul Ungariei”, a influențat și situația lui Verancsics. În 1542 murea episcopul Transilvaniei, Statilius, unchiul și sprijinitorul lui Verancsics. În 1549 acesta își părăsește prepozitura și călătorește în Polonia unde este foarte interesat de descoperirea unei însemnate părți din *Decadele* lui Bonfini socotite pierdute și se gîndește chiar să se consacre editării textului găsit. Retras din slujbă se duce la Sebenico de unde călătorește împreună cu nepoții săi prin Italia. Curînd se hotărăște să treacă în slujba lui Ferdinand care îl numește consilier și episcop de Pécs. Abia acum primește ordinele călugărești, în ciuda faptului că ocupase ani de-a rîndul prepozitura capitlului de Alba Iulia. În 1553 merge în misiune la beglerbegul de la Buda. Trimis, împreună cu Anton Zay, în solie la sultanul Soliman (1553) urmează curtea sau mai bine zis tabăra acestuia aproape cinci ani de zile, ajungînd pînă în Persia. În 1556 sosind la Poartă noul trimis imperial Busbecq se încheie armistițiul. Verancsics se întoarce în august 1557 și este numit episcop de Agria (Eger). Zece ani după aceea e din nou trimis ca ambasador al lui Maximilian al II-lea de Habsburg la sultanul Selim al II-lea (1567). După încheierea păcii cu turcii, e numit arhiepiscop de Strigoniu și vicerege al Ungariei (septembrie 1569). În această calitate îl încoronează pe Rudolf al II-lea. Moare la Pojon la 15 iulie 1573, zece zile după înălțarea sa la cardinalat.

Erudit, în legătură cu umanității cei mai de seamă, cunoscînd pe Erasmi și pe Melancton, prieten cu unii din reformatorii vremii sale, și printre alții cu Honter, el părea mai degrabă sortit să li se alăture lor decît să ajungă primat al Ungariei. Lipsa sa de prejudecăți s-a putut vădi în timpul cît a stat ca prepozit la Alba Iulia cu familia sa naturală: o soție fără cununie și doi fii nelegitimi. Fiind canonic, deși neconsacrat, nu se putea totuși căsători. Trecerea sa în slujba lui Ferdinand i-a impus un nou stil de viață. Cît a stat în Turcia a tradus cronicile turcești găsite la Ankara. Traducerea cunoscută sub numele de *Codex verantianus* a fost folosită ulterior de Leunclavius. El a lăsat o operă istorică concepută într-un stil modern, lipsit de artificii retorice, discursuri imitate după antici etc. pe care le aflăm la contemporanul și corespondentul său Tranquillo Andronico. Epoca tratată de el începe cu anul 1490, al morții lui Matei Corvin. Autorul stăruie asupra unor momente hotărîtoare:

luarea Belgradului (1521), împrejurările din 1523, trecînd apoi, după dezastrul de la Mohács, la redarea situației din 1536, a expediției lui Soliman I din 1538, a morții lui Ioan Zápolya și a evenimentelor ce au urmat: transformarea Budei în pașalic, frămîntările ulterioare, situația din 1543... din 1551... etc.

Redactarea scrierilor istorice nu s-a făcut dintr-o dată, urmînd ordinea cronologică a evenimentelor, ci pornind de la o prezentare bine încheată, anume cea a expediției lui Soliman, a pures la anumite completări sub formă de fragmente, unele din ele făcînd parte din scrisori prezentate apoi de editori în ordinea lor logică. Pe lîngă aceste scrieri mai avem un dialog al său cu fratele său Michael despre solia sa în Turcia din anul 1553, precum și o descriere a călătoriei sale prin Peninsula Balcanică pînă la Constantinopol.

Un capitol din seria sa istorică, și anume cel privind apelul reginei Isabella Zápolya către Soliman, și urmările decurgînd de aci, a fost adresat lui Paulo Giovio împreună cu lămuriri socotite necesare la capitolul privitor la Ungaria din istoria scrisă de acesta. A lăsat și o scurtă viață a lui Martinuzzi.

Catalogul operelor sale a fost publicat de G. M. Kováchich. Opera sa a fost editată fragmentar de același G. M. Kováchich în *Scriptores rerum hungaricarum minores*, vol. I, II, Budapesta, 1798, și apoi integral de L. Szalay și G. Wenzel în *Monumenta Hungariae Historica*, s. II, *Scriptores*, vol. II—VI, IX—X, XIX—XX și XXXII, Budapesta, 1857—1875 (vol. II conținînd opera sa istorică, iar celelalte corespondența).

O nouă ediție a lucrării, *Expeditionis Solymanni in Moldaviam et Transilvaniam libri III. De situ Transylvaniae, Moldaviae et Transalpiniae liber tertius*, se datorează lui K. Eperjessy, care a tipărit-o la Budapesta în 1944 în colecția „Bibliotheca scriptorum medii recentiorisque aevorum”.

Partea cea mai încheată a operei sale este: *Liber de rebus hungaricis anni 1536* (*Mon. Hung. Hist., Scriptores*, II, pp. 37—50) și *De apparatu Ioannis regis contra Solimanum caesarem in Transilvaniam invadentem* (*ibidem*, pp. 50—119).

De acest capitol se leagă încercarea sa de prezentare geografică și istorică: *De situ Transylvaniae, Moldaviae et Transalpiniae* (*ibidem*, pp. 119—150). Unele părți privitoare la Țara Românească și Moldova din studiul *De situ Transylvaniae, Moldaviae et Transalpiniae*, pe care îl dăm în traducere, au fost reproduse de Al. Papiu Ilarian în *Tesauru de monumente istorice* (vol. III, pp. 176—182) însoțite de o traducere, fără însă a respecta ordinea în care se aflau în text.

Autorul n-a cunoscut decît din auzite Țara Românească și Moldova, dar a cunoscut efectiv Transilvania, locuind o vreme la Alba Iulia. Descrierea sa nu poate fi datată cu precizie, întrucît din text se vede că autorul a revenit de mai multe ori asupra celor scrise. Din corespondența sa cu Pomarius (Baumgarten), un erudit sas din Bistrița, aflăm că în iulie 1549 el nu considera încă descrierea sa ca terminată. El propunea lui Pomarius să publice împreună această descriere însoțită de 200 de inscripții latine din Transilvania cu reproduceri ale unor monumente antice locale, anexînd și o hartă ce avea să fie făcută de corespondentul său. Faptul că acest proiect nu s-a realizat e poate de pus în legătură cu apariția *Chorographiei Transilvaniae* a lui Reicherstorffer în 1550.

Cu privire la Transilvania a mai rămas de la Verancsics un studiu despre organizarea juridică a secuilor — *De Siculis Transilvaniae* — publicat în volumul al III-lea din colecția lui Szalay și Wenzel și de asemenea câteva însemnări luate în pripă ca material informativ, publicate sub titlul: *Magistratus septem civitatum Transylvaniae*, în „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde”, vol. X (1872), p. 124 ș.u.

Părți importante din aceste articole au fost reproduse sau rezumate în notele însoțind relația pe care o dăm mai jos.

Au fost incluse de asemenea în culegerea de față părțile privitoare la virtuțile militare ale românilor și la instabilitatea căsătoriilor cuprinse în *De apparatu Ioannis regis contra Solimanum caesarem in Transilvaniam invadentem* (*Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, II, pp. 75, 85).

Verancsics a lăsat și o corespondență bogată în care se află și schimbul său de scrisori cu Tranquillo Andronico. A rămas de la el și o scrisoare de recomandare dată lui Despot către curtea Habsburgilor la solicitarea acestuia. Ea răspunde la primul demers cunoscut al noului pretendent pe lângă împărat. În ea e cuprinsă o notiță biografică a acestuia după datele înfățișate de el. (*Idem*, XIX. pp. 103—106 cu data 22 septembrie 1559).

Biografia lui Verancsics a fost scrisă de nepotul său, Fausto Verancsics, fiul fratelui său Michael, și publicată de G. M. Kováchich în *Scriptores rerum Hungaricarum minores*, I, Buda, 1798, pp. 194—201.

De Verancsics s-au mai ocupat abatele H. Fortis, *Viaggio in Dalmazia*, S. Gliubich, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, I. Chr. Engel în *Weltgeschichte* . . . , p. 158 ș.u. unde rezumă pe Fortis, P. Matkovich, *Putovanje Antuna Vrancica*, j, 1553 (Călătoria lui Anton Verancsics în 1552) în „Rad jugoslovenske Akademije”, LXXI, Zagreb, 1884; J. Acsády, *Verancsics Antal és Szerémi György* (Anton Verancsics și Gheorghe Szerémi) în „Irodalom Történeti Közlemények”, Budapesta, 1894; Sörös Pongrácz, *Verancsics és a reformáció* (Verancsics și Reforma) în „Katolikus Szemle”, Budapesta, 1897 și *Verancsics Antal élete*, Esztergom, 1898; L. Siklóssy, *Verancsics Antal mint műpártoló* în „Budapesti Szemle”, 1918; Florio Banfi în „Archivio storico per la Dalmazia”, IX, 1934, fasc. 102, pp. 1—25 (265—288) și X, 1935, fasc. 113, pp. 5—8 (233—240), iar la noi N. Iorga în *Istoria românilor prin călători*, I, București, 1928, pp. 164—165.

Există două portrete ale lui Verancsics. Unul pictat și gravat la Constantinopol a fost publicat de Fl. Banfi în „Archivio storico per la Dalmazia”, vol. XIX, fasc. 113, p. 234 (vezi și vol. XVII, fasc. 102, p. 264). Celălalt mai târziu reprodus tot în vol. XIX, pp. 236, 237, după două exemplare aproape identice este binecunoscut, fiind reprodus în multe lucrări.

DESCRIEREA TRANSILVANIEI, MOLDOVEI ȘI ȚĂRII ROMÂNEȘTI¹

<după 1549>

După ce am cuprins în primele două cărți p. 120 expediția sultanului turcilor Soliman din anul 1538 în Moldova și în Transilvania împotriva voievodului Petru² și a regelui Ioan³, am vrut să lămuresc în cartea a treia și așezarea acestor două țări, adăugînd la acestea neapărat și Țara Românească drept care trebuia să mă opresc în tot locul, arătînd adică în ce legătură stau între ele, ce obiceiuri au oamenii, ce rituri, ce orașe, ce rîuri și altele de același fel, după cum socoteam că cere subiectul . . . . .
. . . Căci multe am ajuns să cunosc cu ochii mei, ca unul ce am stat multă vreme în Transilvania, <dar> cele mai multe m-am străduit să le cunosc după tradiție și povestirea localnicilor⁴.

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin publicat în *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, II, pp. 119—151.

² Petru Rareș.

³ Zápolya.

⁴ *Plura indigenarum consuetudine ac relatu, data opera studui cognoscere.*

... Căci eu cum știu bine limba maghiară, care este pentru mine o a doua limbă⁵, cît și limba slavă⁶, care este limba mea părintească și de baștină — de la care <limbă> au împrumutat multe atît ungurii cît și românii, după cum voi arăta mai jos — mi-e ușor poate, fără să mă laud, să cunosc lucrurile mai de aproape decît cei care au fost departe de puțința acestei cunoașteri...

p. 121 ... Iar despre <condiția> romanilor, a hunilor și ale celorlalte „națiuni” de tot felul care au stăpînit aceste țări, în ce stare au fost odinioară la vremea lor, ce să spun? cînd în acest veac al nostru nespus de degenerat⁷, sau cu puțini ani mai înainte, s-a făcut în Ungaria, în Croația, în Slovenia, în Transilvania, în Moldova și în Țara Românească o așa mare prefacere și schimbare a moravurilor, a numirilor, a stăpînirilor și a hotarelor, încît nu mai recunoști nici Ungaria în Ungaria, nici țările celelalte în ființa lor...

p. 122 Voi spune în cît mai puține cuvinte se va putea, ce am pornit eu să fac, și desigur nu ca niște lucruri noi sau necunoscute cu desăvîrșire... îndemnat mai ales de acest <gînd>, ca luînd seama la zdruncinarea creștinilor pe care zi de zi îi bîntuie și îi frămîntă noi răscoale, să fie făcuți atenți aceia de care atîrnă soarta și salvarea statelor creștine, și treziți la primejdia extremă care amenință tot restul Europei din pierderea acestor țări, ei să vegheze și să se străduiască din toate puterile ca măcar Transilvania — deoarece, cu Țara Românească și

p. 123 cu Moldova încă de mult se întîmplă rău — să nu cadă în puterea turcilor //. Căci dacă s-ar întîmpla această nenorocire — de care să ne ferească Dumnezeu — atunci turcii, pătrunzînd în ea întocmai ca pana <de spart lemne> în trunchiul de copac, vor avea puțința să ajungă ușor la oricare din țările vecine ale creștinilor fără mare luptă, și suprimînd chiar numele Dunării vor împinge mai adînc în Germania Istrul⁸ și vor întinde mai departe stăpînirea lor, atît de prielnică ar fi Transilvania pentru succesele acestui tiran...

Aceasta negreșit, așa precum este întărită pe dinăuntru de felurite obstacole ba ale munților, ba ale apelor și drumurilor și e păzită în afară în toate direcțiile de munții cei mai înalți și mai abrupti, cum dacă ar fi înconjurată de zidurile cele mai puternice, <tot astfel> îndrăznesc să spun că ar putea singură și prin ea însăși să îndestuleze cu grîne în cea mai mare parte puterea⁹ turcească și să o întrețină cu ajutoare bănești, atît de mănoasă este în bucate, îmbelșugată în vii, bogată în vite și plină de tot felul de minereuri de metale și de sare. Apoi turcii ar cerceta cu mai mare silință și sîrguință măruntaiele acestui pămînt decît ai noștri, care au fost lipsiți de oameni, de bani și de orice mijloace,

⁵ *Accessoria.*

⁶ *Illyricae.*

⁷ *Corruptissimo.*

⁸ Autorul folosește acest nume pentru jumătatea orientală a Dunării aflată sub stăpînirea turcească.

⁹ *Vim* (în sensul de stăpînire întemeiată pe violență).

ca să nu zic că acestea au fost irosite cu desăvîrșire de neîncetatele lupte în afară și răscoale înăuntru...

... <Istoricii> confundînd numele geților și goților, și de asemenea ale danielor și dacilor, au socotit că geții și tracii, ale celor două Tracii — întrucît au locuit pe amîndouă malurile Istrului ar fi același lucru cu moesi¹⁰.

... Căci și Strabo susține că geții și dacii ar fi unul și același popor desigur scitic, dar împărțit pe așezări deosebite, și că una din ele ocupa regiunea mediteraneană (centrală) spre Germania, iar cealaltă mai învecinată cu Pontul ar locui în partea de răsărit. Același lucru îl crede și Pliniu, decît doar că erau numiți geți de către greci și daci de către romani. p. 124

[Despre marea împărăție a lui Burebista, împărțită după aceea în patru, și mai apoi în două...] Au împărțit statul în două și unii s-au numit daci, alții geți, și unul și celălalt neam de oameni <fiind> socotit odinioară ca neam de robi¹¹. Iar geții erau negreșit aceia care acum <ca> moldoveni se întind cu Istrul în răsărit pînă la Pontul Euxin.

Iar davi, apoi dacii, azi se numesc transilvăneni și munteni, dintre care aceștia ajung la miazăzi pînă la Istru, iar aceia se îndreaptă către apus spre Ungaria și se întind pînă la Tisa¹², care era odinioară marginea¹³ întărită a Daciei.

... Dar în veacul nostru, li s-a dat acelora alt nume, căci aproape toți apusenii numesc pe moldoveni dani și pe munteni draguli¹⁴ măcar că nici românii înșiși nu folosesc <aceste nume>, căci ei își zic romani, și nici vecinilor nu le sînt destul de cunoscute, ci numai doar din auzite, și nu tuturor, ci doar aceleora care se îndeletnicesc cu literele. p. 126

Dar se crede că acest <nume> le-a venit lor prin fapta turcilor de la niște principii ai lor, care întrucît și înăuntru s-au purtat mai destoinic în cîrmuirea țării, și în afară s-au arătat mari și vrednici de prețuire mulțumită virtuții lor, a trecut asupra lor gloria tuturor înaintașilor, și numele lor s-a întins asupra întregului popor, și s-a început mai întîi de către turci a-i numi draguli¹⁵ de la prea viteazul lor principe Dragula¹⁶. Apoi de aici numele s-a răspîndit la italieni, și aceștia folosindu-l în scrierile <lor> necunoscînd atît de bine un alt <nume>, celelalte neamuri și l-au înșușit și ele.

¹⁰ *Mysis*.

¹¹ *Servile*... genus (autorul are în minte numirile de Geta și Davus date unor sclavi din teatrul lui Menandru și Plaut).

¹² *Tibiscum*.

¹³ *Limes*.

¹⁴ Originea acestei păreri greșite trebuie căutată la Enea Silviu Piccolomini care pomeneste de Dănești și Drăculești, precum și la Volterrano care cel dintîi deschide calea acestei confuzii făcînd o legătură arbitrară între daci și dani (vezi anexa p. 478).

¹⁵ Afirmație gratuită, ca și toată demonstrația.

¹⁶ Dracula, adică Vlad Țepeș, după numele tatălui sau Vlad Dracul.

La fel și din aceeași pricină s-a întâmplat și cu moldovenii, care au primit de la turci înșiși numele de bogdani după voievodul Bogdan¹⁷, mare principe și nu mai prejos de Dragula, tot pentru însemnătatea isprăvilor sale săvârșite contra aceluiași turci. Trebuie să se știe totuși că aceste două nume își trag originea din vorbirea slavă, ceea ce am mai spus că se întâmplă și în limba ungurească și cea românească în ceea ce privește foarte multe cuvinte, iar cauza acestui fapt o vom arăta // la locul său. Așadar nu trebuie numiți moldovenii: dani, după cum fac unii autori mai noi, ci bogdani de la Bog care înseamnă Dumnezeu și Dan, „cel dăruit“, de unde rezultă numele Deodatus¹⁸. Astfel și Dragula¹⁹ e un diminutiv de mîngîiere de la Drago, ceea ce înseamnă „cel drag“ din care cauză dacă s-ar îngădui pe latinește ar trebui să se spună Charulus²⁰. Însă vom lăsa deoparte deocamdată atît acestea, cît și celelalte <afirmații> străvechi.

Apoi fiind măcinați și geții, și dacii mai întîi de răscoale lăuntrice (de care și acuma, pînă în ziua de azi, sînt agitați spre pierzania lor²¹), apoi zdrobiți de armele romanilor, după ce au pierdut și unii, și alții regele pe care l-au avut în urmă, anume Decebal, au căzut sub jugul roman.

[Despre huni, care ar fi unguri ... etc.].

Dar chiar și în vremea noastră aceste state se deosebesc printr-o întreită împărțire în Transilvania, Țara Românească și Moldova. Și locuitorii acestora se numesc români, iar ai aceleia numite la început: secui, unguri și sași²²; și că această împărțire a rămas de la tradiția aceea străveche a geților și dacilor pînă în vremurile noastre, sînt lesne îndemnat să cred din citirea lui Strabo.

... Așadar Transilvania și Moldova se ating în așa fel în partea de miazănoapte, încît întinzîndu-se una dinspre răsărit și cealaltă dinspre apus²³, amîndouă cuprind parcă cu brațele lor și înconjură Țara Românească, ce se întinde spre miazăzi pînă la Istru.

Iar Moldova se mărginește la răsărit cu Marea Neagră și gurile Istrului, la apus cu Transilvania și râul Ceremuș²⁴ și Munții Carpați, la miazănoapte cu cele trei Rusii: Rusia Albă, Rusia de Sus și Rusia de Jos, care se numește acum și Podolia²⁵, și Rutenia²⁶, și odinioară a fost locuită de roxolani, dinspre mia-

¹⁷ Probabil că autorul se referă aci la Ștefan cel Mare.

¹⁸ Adică traducerea numelui de Bogdan.

¹⁹ În realitate „dracul” poreclă a lui Vlad Dracul, domn al Țării Românești (1436—1442, 1443—1446).

²⁰ De la: *carus* = scump.

²¹ *Exitiabiliter*.

²² Vezi *Observații critice*, p. 424 ș.u.

²³ Orientare greșită.

²⁴ *Ciabrum*.

²⁵ Voievodat în Polonia, la nordul Moldovei, cu reședința la Camenița.

²⁶ Numită și Rusia Roșie, mai târziu Galiția.

zăzi este mărginită de Istru, de Moesia de jos, care este Bulgaria sau Triballia²⁷, și de Tracia care este „Romania“.

Iar Transilvania se mărginește la răsărit cu Țara Românească²⁸ (!), la apus cu Ungaria pe unde se merge la Oradea urmînd Crișul, la miazănoapte cu Munții Carpați unde ei despart Podolia, provincie a Sarmatiei sau Poloniei, de Transilvania, la miazăzi cu Moesia de sus sau — cum am mai spus — Serbia și cu acea parte a fluviului Tisa care, cotînd²⁹ la cetatea Seghedin, se varsă în Dunăre lîngă orașul numit odinioară Axium³⁰, de la care începînd și pînă la mare, după cîte afirmă Ptolemeu, Dunărea, curgînd printre popoare ilirice (slave), este numită: Istru³¹. Totuși locul său nu se cunoaște precis acum³² afară dacă am face cumva vreo altă presupunere //

Însă privitor la știrile vrednice a fi amintite ce pot fi aduse de mine, fie după scrieri, fie doar din auzite cu privire la așezarea Moldovei și a Țării Românești — căci am hotărît să vorbesc în urmă de tot despre Transilvania care îmi este mai cunoscută — eu aflu că acestea sînt ținuturi destul de întinse, că Moldova după unii ar fi mai mică iar după alții mai mare decît Țara Românească și mai acoperită de munți și de păduri pînă la râul Prut³³. Iar cît se prelungeste mai departe se întinde toată într-un șir nesfîrșit de cîmpii pînă la râul Nistru³⁴.

Țara Românească este mai netedă³⁵ și cu o așezare mult mai lină și se deosebește mai mult prin frumusețea îmbietoare a locurilor. Totuși și una, și alta au o climă sănătoasă, un pămînt roditor și sînt foarte bogate în vin, în bucate, în vite și în herghelii.

Moldova toată este brăzdată de patru rîuri mai însemnate care toate <curg> mai întîi de la miazănoapte la răsărit apoi cotesc puțin spre miazăzi și trei (!) <din ele> se varsă în Istru.

Cele mai de seamă sînt: Nistrul, care e numit de cosmografii din vechime Tyras, Prutul care <e numit de ei> Jerassus și Siretul³⁶ precum și Moldova după care au numit băștinașii <țara> Moldovei și care se varsă la miazăzi după tîrgul numit „Romanvasar“, ceea ce înseamnă tîrgul Roman.

p. 129

²⁷ Triballis, neam tracic la nord de Balcani.

²⁸ Confuzie cu Moldova.

²⁹ Tisa nu face nici o cotitură la Seghedin dar așa era reprezentată în hărțile contemporane. Vezi harta Transilvaniei în *Cosmografia* lui Honterus, Zürich, 1552.

³⁰ Azi Titel.

³¹ Nume dat în antichitate cursului Dunării de la Porțile de Fier pînă la vărsarea ei.

³² Pentru această neprecizie vezi textul lui Enea Silviu Piccolomini unde e vorba de un braț care ar lega Dunărea de Marea Adriatică (în legătură poate cu numirea peninsulei Istria) vezi și textul lui Gromo care confundă Dunărea cu Sava (vol. II al seriei de față).

³³ Pruth.

³⁴ Neztet.

³⁵ Planior.

³⁶ Zeretius.

Mai mare ca toate este Nistrul și e singur navigabil. Mai este scăldată și de alte multe izvoare și râuri mai mici, dar numai pînă la râul Prut pînă unde <pămîntul ei> se întinde și se înalță <formînd> munți. Și nici nu este de mirare că Strabo a zis că țara geților e lipsită de ape, căci el a vrut să se înțeleagă acest lucru despre acea regiune care se întinde de la Prut pînă la mare. Căci toată este numai pămînt șes unde umblă doar turmele cu păstorii lor, avînd doar puțuri

p. 130

pentru adăparea vitelor, și încă rare. //

Și cînd același Strabo numește această parte a Moldovei în cartea a VII-a, „Deșertul geților“, iar partea cealaltă îndreptată spre apus, dinspre Poloni, este numită în vremea noastră Moldova de la râul Molda, cum am zice Morile daviilor³⁷, sînt îndemnat să cred — întrucît este cam în mijlocul acestui ținut — că această parte a fost locuită de davi, și cealaltă de geți, și că este același popor, deosebit doar prin nume și așezare, așa cum au spus și cosmografi antici și cei mai noi... etc.

Țara Românească, dacă nu pomenim diversele ape <mai neînsemnate> care curg prin ea prin tot locul, este scăldată doar de Olt, care se naște la locuitorii din secuime ai Munților Carpați și <trece> din Transilvania prin munții Sibiului în <mijlocul> cărora este cetatea Tălmaciului³⁸ clădită pe ruinele unui municipiu roman și Turnu Roșu care e un post de apărare împotriva năvălirii turcilor, și o dată ajuns acolo este bun de navigație, și cotind mai întîi spre apus pînă începe să se apropie de cîmpia Sibiului, apoi de aci întorcîndu-se spre miazăzi se varsă în Istru în fața Nicopolului.

p. 131 Poporul care locuiește aceste pămînturi în vremea noastră este acel al valahilor³⁹ care își trage originea de la romani deși // cu un nume mult schimbat⁴⁰. Despre acest lucru, întrucît mulți bîjbîie și autorii se pronunță în diferite feluri, îmi voi spune puțin mai pe larg și părerea mea în această privință.

Scriu mulți autori, și aproape toți cei moderni susțin ca lucru sigur, că valahii sînt numiți după un oarecare bărbat roman Flaccus sub conducerea căruia a fost adusă în aceste regiuni o colonie romană ca să-i supună pe daci, și că deci <ei> ar fi numiți oarecum flacci. Căci ei spun că mai apoi, după trecerea a multă vreme și prin <tot felul de> legături cu neamuri și limbi felurite, s-a ajuns că din stricarea numelui de flacci să se formeze cel al valahilor, cum ar fi al flacilor. [Autorul combate această părere trecînd în revistă (pp. 131—133) cuceririle romane în Tracia, Tesalia, Iliric și arată că sub August nu s-a purtat nici o luptă împotriva dacilor. În sfîrșit Traian, al XII-lea împărat de la August încoace, a învins pe daci... etc.]

p. 133 Întrucît îl privește pe Flaccus, nu văd nicăieri că sub conducerea sau auspiciile acestui Flaccus s-ar fi adăugat fie geții fie dacii sau orice altă națiune a

³⁷ *Molae davorum*. Etimologie fantezistă. Vezi mai jos *Observațiile critice*.

³⁸ *Tolmatium oppidum*.

³⁹ *Valacchi*.

⁴⁰ *Nomine longe alieno*.

acestor locuri la Imperiul roman. Sînt pomeniți aci Lucullus, Flaminius... August și în sfîrșit Traian, dar nici un Flaccus.

Iar de cîte isprăvi au făcut toți aceștia în aceste regiuni sînt pline toate istoriile, și ne-am putea mira de ce din numele nici unuia din aceștia nu s-a format numele valahilor.

Apoi dacă acest popor trebuia să-și dobîndească acest nume de la vreun învingător ar fi trebuit cu cea mai mare dreptate și îndreptățire să-l dobîndească de la Traian...

[Aurelian a pierdut Dacia]... Galienus a transportat locuitorii în Moesia romană și a făcut două Dacii și le-a numit Dacia Ripensis și Dacia Mediterranea, și acestea se învecinau cu Bosnia.

Acești daci se întind <și> în ziua de azi foarte departe prin tot Iliricul din Macedonia și Panonia de jos pînă la Istru și la țărmul dalmatic și locuiesc mai ales prin păduri și munți și se numesc vlahi sau vlasi⁴¹, cu un nume al cărui tîlc îl voi arăta mai departe. Și dintre aceștia sînt acei așa-zii martolozii⁴² <cu un> nume care s-a răspîndit la turci, numiți <astfel> de la șiretenia hoțască și iuțea lor, nume care fără discuție a crescut în Europa mulțumită tîlhăriilor lor și s-a lăsat în toată împărăția turcilor. Chiar de aceea toți cei care au intrat în rîndurile lor sînt dăruii printr-un hrisov împărătesc cu scutirea tuturor dărilor...

p. 134

... Însă pentru ca să se lămurească această îndoială prin argumente mai sigure, și să se arate hotărît că valahii își trag originea de la romani, voi aduce două argumente, iar judecata va fi a cititorilor, și anume a acelor care cunosc mai multe limbi. Lăsînd // de o parte nenumăratele cuvinte pe care valahii le au întocmai și cu același înțeles ca în limba latină și în dialectele italienilor⁴³, cînd întreabă ei pe cineva dacă știe să vorbească pe limba valahă spun: „Oare știi românește?”⁴⁴, sau <cînd întreabă> dacă este valah, îl întreabă: dacă este român⁴⁵. Totuși ei mai rostesc și multe cuvinte pe ungurește și pe limba slavă, dar aceasta din cauza diverselor schimbări ale țării lor, și a vecinătății pe care o au ici cu rutenii și polonii, și colo cu bulgarii, rascianii și sirmienii⁴⁶. Aci totuși s-a mai adăugat și altceva. Căci la toate popoarele ce se folosesc de limba slavă⁴⁷, ca la dalmați, croați, sloveni⁴⁸, bosniaci, rasciani, bulgari, stirieni, carinthieni, ruteni și chiar și la poloni și boemi, italienii din Dalmația sînt numiți vlahi

p. 135

⁴¹ *Wlazorum sive Wlathorum*.

⁴² Cete de călăreți voluntari care în timp de război primeau soldă iar în timp de pace trăiau din jefuirea populației de pe graniță. Erau formate din băștinași români, sîrbi, unguri.

⁴³ *Italarum vernacula*,

⁴⁴ *Scisne... Romane?*

⁴⁵ *Num Romanus sit.*

⁴⁶ *Rascianis et Syrmis* = sîrbi.

⁴⁷ *Illygrico sermone*.

⁴⁸ *Sclavos*.

sau vlasi⁴⁹, și despre ei se crede că sînt cu mult cei mai vechi și decît Romanii și decît Ungurii⁵⁰. Căci atunci cînd au venit Hunii din Sciția citim în cronicile Ungurilor că în Panonia locuiau felurite neamuri atrase de rodnicia pămîntului, și mai ales Longobarzi și Italieni, sub un oarecare tetrarh Matrinus, bărbat războinic și guvernator al romanilor, care ținea de asemenea sub autoritatea romanilor amîndouă Moesiile, Ahaia, Tracia, Macedonia. Deci după ce au fost Italienii alungați din Panonia și așa cum mărturisesc aceste cronici, după ce li s-a îngăduit din partea hunilor să treacă nestingheriți Marea Adriatică mergînd în Apulia, iar valahii, care erau păstorii lor rămînînd acolo din propriul lor imbold, cînd ungurii au urmat în stăpînire ei au adoptat de la iliri numele de vlazi sau vlahi cu care îi găsiseră pe aceștia numiți și i-au numit vlazi⁵¹. Apoi după aceea schimbîndu-se cu fiecare zi și lăsîndu-se de sălbăticia scitică, și păstrînd folosirea literelor romane, au numit după o terminație // și un cuvînt mai blînd valahi pe cei pe care îi numiseră <mai înainte> vlahi.

Orașe nu sînt deloc în acele țări și nici o civilizație orășenească, și nici clădiri mai impunătoare. În Moldova sînt doar trei cetăți de piatră, în primul rînd Suceava, reședința domnească, apoi Hotinul⁵² și Neamțul⁵³, acesta așezat la granița secuilor, iar acela la acea a Poloniei. Satele arată ca niște colibe de păstori împrăstiate peste tot locul, tîrgurile⁵⁴ nu sînt întărite cu nici un fel de îngrădituri, iar casele țărănești⁵⁵ sînt puțin ridicate de la pămînt și făcute din lemn, lipite cu lut și acoperite cu paie sau stuf.

În Țara Românească, Tîrgoviște⁵⁶ este singurul oraș mai însemnat, destul de întins și capitala țării, mai sînt două cetăți de piatră, dar nu așa însemnate ca să fie vrednice a fi arătate pe nume⁵⁷. Celelalte toate sînt aproape ca în Moldova. De altfel potrivit cu decretul împăraților vechi și ale împăraților turcești de acum, lor nici nu le este îngăduit să întemeieze cetăți și fortărețe, nici să-și împrumuiască orașele cu ziduri și întărituri, toată puterea țării stînd numai în numărul și vitejia ostașilor⁵⁸.

⁴⁹ *Wlahy sau Wlasy.*

⁵⁰ *qui quidem et Romanis et Hungaris, longe creduntur esse vetustissimi.*

⁵¹ *Olazak.*

⁵² *Hothyn.*

⁵³ *Nemuz.*

⁵⁴ *oppida* (termen folosit pînă aci de autor pentru cetăți).

⁵⁵ *Domos agrestes.*

⁵⁶ *Tergovistum.*

⁵⁷ *Non tales ut nomenclantur.* Notă marginală: „București... cetățuie lîngă Dîmbovița și Poenari, aproape de Argeș”. În original numele proprii au forma *Bukarest, Dombovissa, Argias.*

⁵⁸ Notă marginală: „Totuși în Moldova au fost ridicate cu multă muncă și mari cheltuieli multe biserici, clădiri mărețe și frumoase. Putna este locul unde se înmormîntează domnii”.

Limba e aceeași pentru amîndouă popoarele ca și credința creștină de rit ortodox, din cauză, credem că, după cum arată Strabo⁵⁹, se cunoșteau mai bine cu grecii și erau cu ei în legături foarte strînse. Obiceiurile lor sînt barbare. La îmbrăcăminte nu se aseamănă, căci muntenii au căzut aproape de tot și la obiceiurile și la portul turcilor, pe cînd moldovenii țin morțiș la portul lor și acela dintre ei care ar adopta de la turci sau de la oricare alt // neam vreo parte a portului sau a armelor lor sau orice alt lucru de acest fel e pedepsit cu moartea.

p. 137

Principii lor se numesc voievozi, ceea ce înseamnă conducători de oaste, de la *voy* sau *voyniza*, care în limba ilirică (slavă) înseamnă oaste, și *vody*, care înseamnă a conduce. De aceea ei numesc pe soldați voinici și spun „voievati” pentru: a face slujbă ostășească. La domnie, urmează copiii legitimi, precum și cei nelegitimi; aceasta din cauză că ei pot încheia nepedepsiți mai multe căsătorii deși numai una e legiuită⁶⁰, dar și pe aceasta ei pot s-o desfacă, dacă nu le place, chiar și dacă s-au născut copii dintr-însa, fără a săvîrși prin aceasta vreo fărădelege, dînd carte de despărțire și, plătindu-i soției, în semn de desfacere a căsătoriei, o sumă neînsemnată de bani.

Odinioară acești principii erau întăriți de regii Ungariei, care cîteodată puneau alți principii sau îi aduceau din nou în scaun pe cei alungați — astfel regele Ioan⁶¹ a adus înapoi pe Radu⁶² și pe Vlad⁶³; față de acești regi principii se legau solemn jurînd credință regilor și le plăteau un tribut anual sau ascultau de ei, ca unii ce prin armele multor regi din vechime fuseseră alipiți sau mai bine zis readuși sub ațîrnarea Ungariei. Căci foarte adeseori simțind cum se trezește în cugetul lor oarecare duh al puterii lor de altădată și căutînd să-și așeze iarăși vechea lor stăpînire, cădeau din nou în răzvrătire. Într-acolo tindeau mai ales muntenii în timpul domniilor lui Carol⁶⁴, Ludovic⁶⁵ și Sigismund⁶⁶, *căci stăpînirea ungurească era mai urîtă decît se poate spune*⁶⁷. Căci ei, urmînd pilda rea a principilor greci⁶⁸, au chemat pe turci în ajutor împotriva lui Sigismund în vremea domniei lui Murad al II-lea⁶⁹ și Sigismund, luptîndu-se cu ei la Ni-

⁵⁹ Autorul se referă la strămoșii acestora, adică la geți și daci, despre care face mențiune celebrul geograf grec Strabo.

⁶⁰ Formularea neclară. S-ar crede că e vorba de o pluritate simultană de căsnicii, cînd în realitate autorul deploră existența unor legături nelegitime.

⁶¹ Ioan Zápolya.

⁶² Radu de la Afumați, domn al Țării Românești (1520—1529).

⁶³ Pentru acțiunea lui Zápolya pînă în 1524, vezi mai sus relația lui Bocignoli.

⁶⁴ Carol Robert, rege al Ungariei (1308—1342).

⁶⁵ Ludovic cel mare, fiul lui Carol Robert, domnește 1342—1382.

⁶⁶ Sigismund de Luxemburg, domnește 1387—1437.

⁶⁷ Schița istorică ce urmează nu are altă valoare decît să arate gradul de informație al autorului.

⁶⁸ Bizantini.

⁶⁹ Murad al II-lea, sultan otoman (1421—1431).

copole⁷⁰, i-a învins și a cucerit orașul. Și în alte rînduri au mai făcut adesea același lucru, și în vremurile din urmă înțelegîndu-se tainic între ei moldovenii și muntenii // cu gîndul hotărît la răscoală, după obiceiul lor, au făcut strînsă prietenie cu Murad; dar au fost din nou întorși la credință de Ioan de Hune-doara⁷¹, bărbat prea vestit din acea vreme, și siliți să se supună regelui Vladislav⁷² și să plătească tributul obișnuit.

După aceea, Mahomed⁷³, împăratul turcilor, întărindu-și puterea s-a lăsat de prietenia muntenilor, pe care voia mai bine să-i aibă ca robi decît ca prieteni, și scornind ușor un prilej — de care au întotdeauna prea destule domnitorii barbari și tirani — a supus mai întîi cu puterea pe munteni, apoi pe moldoveni și scutindu-i de toate celelalte îndatoriri, i-a silit să plătească turcilor tributul pe care mai înainte îl dăduseră ungurilor, astfel că în clipa de față ei mai recunosc pe regii Ungariei doar prin oarecare credință și supunere, și aceasta numai dacă se tem, după cum s-a văzut lămurit cu Petru⁷⁴, alungat acum de Soliman⁷⁵.

În privința încheierii căsătoriilor și a respectării lor, aceleași obiceiuri și aceleași legi sînt pentru toți, dar la oamenii de rînd neîngrădirea⁷⁶ este încă și mai mare. Căci pe fetele pe care voiesc să le aibă ca tovarășe de viață ei mai adeseori le răpesc decît primesc să le fie date în căsătorie, socotind că așa este mai cu cale, și că în chipul acesta legătura între soți va fi mai tare decît dacă ele le-ar fi fost dăruite de părinți prin bună învoire, sau de la prima pețire. Iar după ce lucrul s-a desăvîrșit, ei se prefac că nu le pare rău și se împacă fără greutate, prin mijlocirea prietenilor și rudelor celor două părți.

De altfel oamenii sînt foarte puțin primitivi⁷⁷, nu sînt supuși nici unei reguli⁷⁸, socotesc că nu e lucru mare să facă moarte de om, sînt foarte lacomi de bani și născuți pentru furt⁷⁹. Nu sînt arătoși nici ca statură, nici ca înfățișare; sînt negricioși la chip, cu plete și cu barbă, de o înfățișare foarte aspră și sînt foarte răbdători la orice munci și lipsuri.

⁷⁰ E vorba de Nicopolea mică sau Turnul și nu de cetatea din dreapta Dunării unde, precum se știe, creștinii au fost învinși (vezi *Hurmuzaki*, I/2, pp. 395 și 415).

⁷¹ *Joannes Hunyadi* (1440—1444).

⁷² Vladislav I, regele Ungariei (1440—1444).

⁷³ Mahomed al II-lea (1451—1481).

⁷⁴ Petru Rareș în prima domnie (1527—1538). Aluzie la actul de supunere al lui față de Ferdinand în 1535 cînd se aștepta la atacul turcilor.

⁷⁵ Soliman I, sultan otoman (1520—1566).

⁷⁶ *Licentia*. Răpirile menționate nu sînt efectul unei licențe cum crede autorul, ci perpetuarea unei tradiții străvechi.

⁷⁷ Afirmatie în dezacord cu toate mărturiile și toate caracterizările românilor.

⁷⁸ *Nulli cultui dediti*. Cuvintele acestea pot fi tălmăcite în mai multe feluri, după cum e socotit cuvîntul *cultus* ca însemnînd religie, civilizație, instrucție etc. Pentru fondul chestiunii vezi *Observațiile critice*.

⁷⁹ Judecată pătimașă inspirată de expedițiile lui Petru Rareș în Transilvania.

Ei se luptă mai mult călare⁸⁰. Trupe de pedestrași nu folosesc ei de loc, decât doar pentru a // hărțui pe dușmani în locuri muntoase, și, și pe acestea le au risipite și fără rînduială. p. 139

Armele principale ale moldovenilor sînt ca și la tătari: scutul, lancea, sabia și săgețile; platoșă grea nu are nimeni; puțini, și numai din cei mai bogați, au doar cămași de zale⁸¹ și coif de oțel; dar, drept platoșă, ei toți îmbracă niște haine de in, umplute cu bumbac în grosime de trei, patru degete, mai ales în partea umerilor și pînă la coate — după cum se poate vedea pe țesăturile străvechi — și cu cusături în ițe dese la depărtare de un deget și jumătate una de alta, și sînt socotite drept platoșă căci sabia nu le poate pătrunde.

Îmbrăcămintea și podoabele boierilor — căci așa se numesc nobilii la amîndouă aceste națiuni — le sînt proprii lor⁸² și sînt făcute după o anumită regulă. <Boierii> se împodobesc cu multe inele, cu o haină de mătase și de fir de aur, înflorată cu un fel de ciucuri, apoi cu lanțuri la gît și brățări și cu alte asemenea podoabe, care atîrnă în jos de la umărul stîng de-a curmezișul pieptului pe sub brațul drept pînă la coapse⁸³.

Muntenii n-au nici un fel de regulă în privința îmbrăcămintei și a armelor⁸⁴, pe toate acestea le au la fel cu turcii, din cauza unor obiceiuri comune. Ca și cînd ar fi cuprinși de o nebulie înăscută, ei obișnuiesc să-și omoare aproape pe toți domnii, fie în ascuns, fie pe față⁸⁵; și toată averea lui să și-o împartă între ei (moldovenii <însă> o păstrează pînă la <ultima> lescae pentru urmașul la tron), și e cea mai mare minune ca cineva să ajungă să domnească măcar pînă la trei ani, ori să moară în scaun de moarte firească. Altă dată în răstimp de doi ani au dat gata și cîte doi sau trei // domni, și nici nu se află nici unul din neamul acestora care să nu știe de mai înainte că merge la moarte sigură atunci cînd este făcut domn. Dar ei sînt așa de hotărîți în acest gînd al lor, încît dacă ar fi ridicați la domnie pentru o singură zi, o mie de inși, și în aceeași zi ar fi cu toții uciși, le-ar umna îndată fără înfricoșare alți o mie, socotind că au avut o moarte bună și fericită aceia care au apucat să se așeze măcar o dată în scaunul domniei. Atîta e de mare pofta de glorie care se găsește și la un neam barbar⁸⁶. p. 140

Moldovenii sînt mai blînzi de felul lor și nu sînt așa de aprigi față de domnii lor; cînd au apucat să-l ridice pe unul în scaun și să-l primească drept

⁸⁰ Notă marginală: „Să mai vorbim și de caii lor mărunți, răbdători la trudă și la foame, fără să ceară multă îngrijire, mai ales dacă sînt adăpați”.

⁸¹ *Lorica hamata*.

⁸² *Proprius*.

⁸³ Notă marginală „cu o pungă de stofă... cu cîțiva galbeni în ea”.

⁸⁴ *Re vestiaria aut militari*.

⁸⁵ Aluzie desigur la uciderea lui Radu de la Afumați și a lui Vlad Vintilă.

⁸⁶ Autorul urmărind un efect retoric recurge aci la exagerări vădite. Notă marginală „Moldovenii sînt mai războinici decît muntenii care îi și recunosc ca atare, iar muntenii sînt mai primitivi decît moldovenii”.

domn, îl slujesc cu credință și îl însoțesc cu iubire, decît doar dacă noul domn nu alunecă cumva spre tiranie și ei văd că sînt disprețuiți de el. Pe unul ca acesta, ei caută desigur să-l scoată din mijlocul lor, sau să-l alunge din domnie, precum l-au alungat, în zilele noastre, pe voievodul Petru, cu ajutorul lui Soliman, împăratul turcesc⁸⁷.

[Descrierea Transilvaniei]

p. 141 Țara are o înfățișare mai mult rotundă decît prelungă, ca mărime nu este prea mare, căci într-adevăr dacă cercetezi fie lungimea, fie lățimea, nu depășește douăzeci și cinci de mile ungurești⁸⁸. Acea parte care este locuită de secui și care pornind de aci se întinde spre Brașov⁸⁹ cît și spre cetatea Făgărașului⁹⁰ și pînă la Sibiu⁹¹ este cea mai sălbatică, amestecată, pe alocuri, cu păduri, văi și munți⁹². Căci are păduri umbroase, pline de farmec și este udată de râuri nesecate, și în tot locul se ivesc dealuri însoțite, acoperite de vii și îndeobște din fiecare parte, ori încotro <te-ai îndrepta>, cîmpia este aproape și nu este strîmtă. Regiunea este dealtîmînter foarte potrivită pentru toate semănăturile și dacă vrei să o compari întru toate cu toate acele <regiuni> // ce se fălesc cu rodnicia gliei, cu îmbelșugarea bucatelor, cu mulțimea turmelor, cu râurile, izvoarele <și> cursurile <lor> de apă, cu blîndețea aerului, în sfîrșit cu toate cele ce sînt pentru folosul omului, nu va rămîne mai prejos pentru nici una <din ele> și va întrece pe cele mai multe. Căci în adevăr ea este atît de bogată în grîne și chiar în vinuri, încît adeseori se vine de aci chiar în ajutorul Ungariei și al țărilor vecine, și vasul de vin de 300 de urne⁹³ revine la 70 <de dinari>⁹⁴, cîbla⁹⁵ de grîne la 10 dinari: ceea ce am putut vedea și anul trecut, și anul acesta⁹⁶. Dar vinurile, fie că le vrei tari sau slabe, și aspre sau dulci, ori albe sau roșii, sau roșietice — și ți le alegi potrivit cu fiecare anotimp — sînt așa bune la gust și de soi așa ales, încît nu mai dorești nici vinurile de Falern⁹⁷ din Campania, și

⁸⁷ Se referă la evenimentele din 1538 cînd într-adevăr boierii au fost bucuroși să-l primească pe Ștefan Lăcustă adus de turci.

⁸⁸ Mila ung. = 8 354 m.

⁸⁹ *Brassoviae*.

⁹⁰ *Fogaras*.

⁹¹ *Cibinium*.

⁹² În altă parte, Verancsics definește așezarea secuimii altfel: Această regiune atinge spre răsărit Moldova și munții ei, spre apus Muntenia (Transalpina) (!) spre miazănoapte ajunge la Polonia de jos (Polonia inferior). Vezi *De Siculis Transsylvaniae*, în *Monumenta Hungariae Historica*, s. II, *Scriptores*, vol. III, Budapesta, 1857, p. 285.

⁹³ Măsură de capacitate = un centenar (100 de libre sau 33 de cupe).

⁹⁴ Monedă de schimb = 1/100 florin.

⁹⁵ *Cubulus* — măsură de capacitate egală cu o vadră.

⁹⁶ Pentru prețurile curente vezi și Cronică lui Ostermayer (J. Kemény, *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens*).

⁹⁷ Regiune în nordul Campaniei (Italia), renumită în antichitate, pentru vinurile ei.

chiar comparându-le între ele îți plac cu mult mai mult acestea. Iar aur și argint se scoate aproape din orice munte: nu este nici o apă curgătoare în care să nu se spele aur; și așa cuteza să susțin că întreaga Transilvanie este așezată pe sare (și pînă într-atît, încît în multe locuri de pe riul Mureș⁹⁸ se înalță malurile săpate în sare). Iar secuii o scot chiar la ei acasă, răscolind doar pămîntul la o palmă jumătate, și atunci cînd vor să o folosească scot mult venit din <sare> și regii Ungariei. Produce și fier, și plumb; iar cît despre orice fel de poame, ca mere și pere, nu rămîne în urma Italiei, nu numai ca gust, ci chiar ca belșug de pomet, iar în ce privește piersicile, mai ales cele pe care le produce pămîntul din Alba Iulia, o și întrece cu ușurință și <oamenii> le păstrează pînă în anul următor atît de proaspete, încît ai spune că atunci au fost culese. Fînețe se află din belșug, precum și alte pășuni în tot locul pentru vitele de tras. Căldura aerului <este> potrivită pretutindeni, nu este viciată de nici o negură răufăcătoare, ci <țara> este sănătoasă și cu totul vestită prin așezarea și frumusețea locurilor și este bună pentru vînătoare și pentru urmărirea unor plăceri alese și felurite. Orașele sale // întărite și mai de seamă <sînt>: Clujul⁹⁹, Sibiu, p. 142 Brașovul, Bistrița¹⁰⁰, Mediașul¹⁰¹, Sighișoara¹⁰², Sebeșul¹⁰³ și Alba Iulia, reședința episcopală¹⁰⁴. Cetățile sînt foarte numeroase: Hunedoara¹⁰⁵, Deva¹⁰⁶, Făgărașul, Stremțul¹⁰⁷, Ciceul¹⁰⁸, Ungurașul¹⁰⁹, Gilăul¹¹⁰ și multe altele pe care nu le scriu pentru a nu fi prea lung. Rîuri: Mureșul¹¹¹, Oltul¹¹², Bîrsa¹¹³, Bistrița¹¹⁴, Tîrnava mare și mică¹¹⁵, Someșul¹¹⁶. Unul din ele e numit cel Mare și

⁹⁸ *Marissum*.

⁹⁹ *Colosvarium*.

¹⁰⁰ *Bistricia*.

¹⁰¹ *Meggyesium*.

¹⁰² *Segesvarum*.

¹⁰³ *Sabesum*.

¹⁰⁴ Afirmație conformă cu situația pînă prin 1542.

¹⁰⁵ *Hwunjad*.

¹⁰⁶ *Dewa*.

¹⁰⁷ *Dyod*. Aproape de Teiuș. N-a durat prea mult. Construită de Ioan de Hunedoara, în secolul al XV-lea, a fost dăruită de Ioan Sigismund în 1562.

¹⁰⁸ *Chicho*.

¹⁰⁹ *Balvanyos*.

¹¹⁰ *Gyalu*.

¹¹¹ *Marysius*.

¹¹² *Alutas*.

¹¹³ *Burtia*.

¹¹⁴ *Burticium*.

¹¹⁵ *Chichulius major et minor*.

¹¹⁶ *Zamosus*. De tradus prin plural: *Someșurile*.

celălalt <e> numit de unguri „Visszafolyó”¹¹⁷, adică apa care curge înapoi, deoarece venind mai întâi de la apus spre răsărit și îndreptându-se apoi într-acolo de unde vine, se unește cu <Someșul> cel Mare lângă orașul Dej¹¹⁸. Pe lângă acestea Sebeșul, Streiul¹¹⁹ și Arieșul¹²⁰, care este numit de unguri „Aranyos”, adică <riul> cel de aur, fie pentru că se spală în el mult aur, fie de la munții de aur din care izvorăște. Se merge cu luntrea pe Mureș, pe Olt, pe Someș și pe Arieș, dar numai atunci când <apele> sînt umflate sau de multe ploi sau de topirea zăpezilor de pe munți. Mai mari ca celelalte <sînt> Mureșul <și> Oltul, și acesta se varsă în Dunăre iar acela în Tisa¹²¹; amîndouă primesc în ele aproape toate celelalte <riuri>; Mureșul <primește> Arieșul, Ampoiul¹²², Sebeșul, Tîrnava Mare <și> pe cea Mică; Oltul, mai mare, primește Pîriul negru¹²³, cum i se zice, Vîrghișul¹²⁴, Homorodul¹²⁵, Bîrsa care udă Brașovul și Cibinul de la care s-a dat numele orașului și Streiul¹²⁶, foarte cunoscut prin tezaurul lui Decebal, regele dacilor, și prin Sarmizegetusa, odinioară capitala sa, acum numită Grădiște¹²⁷, adică „locul cetății”. Și unul, și altul au torente nenumărate pe care le slobozește fiecare vale a sa. Arieșul are un curs navigabil, de abia patru mile ungurești de la orașul Turda¹²⁸ pînă la Mureș. Someșul <îl are> cu mult mai lung de la orașul Dej pînă la Tisa (și un oraș, și celălalt)¹²⁹ <sînt> vestite prin ocne) și bolovanii de sare sînt transportați de pe acel rîu al Arieșului spre Mureș și de pe Someș spre Tisa, și acesta primește <riul> Bistrița. În adevăr toate sînt bogate în pește și sînt renumite prin nisipul ce poartă aur. //

p. 143 Este locuită de „trei națiuni”: secuii, ungurii, sașii¹³⁰, aș adăuga totuși și pe români¹³¹, care, deși îi ajung ușor la număr, totuși nu au nici o libertate¹³², nici o nobilime, nici un drept al lor în afară de un număr mic locuind în

¹¹⁷ *Viszafolyó*. Verancsics n-are o idee clară despre cursul Someșului Mic, care, după cum se știe, curge pînă la Apahida spre răsărit, apoi cotește spre nord și, numai după ce se unește cu Someșul Mare la Dej, se îndreaptă spre nord-vest. Vezi și hărțile contemporane, de pildă ale lui Reicherstorffer din *Chorographia Transilvaniae*, ed. 1595.

¹¹⁸ *Dees*.

¹¹⁹ *Sargeti*.

¹²⁰ *Aranyas*.

¹²¹ *Tibiscum*.

¹²² *Ompay*.

¹²³ *Nigram aquam*.

¹²⁴ *Vargiscum*.

¹²⁵ *Hamerodium*.

¹²⁶ Greșit. Streiul nu se varsă în Olt, ci în Mureș.

¹²⁷ *Varhel*.

¹²⁸ *Thorda*.

¹²⁹ Adică Turda și Dejul.

¹³⁰ *Saxones*.

¹³¹ *Valachos*.

¹³² *Libertas* (în înțelesul de privilegii).

districtul Hațeg¹³³ în care se crede că a fost capitala lui Decebal și care pe vremea lui Ioan de Hunedoara¹³⁴, băștinaș de acolo, a dobândit noblețea pentru că întotdeauna au luat parte neobosit la lupta împotriva turcilor¹³⁵. Ceilalți toți sînt oameni de rînd, iobagi ai unguirilor și fără așezări ale lor, răspîndiți pretutindeni, prin toată țara, locuind arareori în locuri deschise, de cele mai multe ori retrași prin păduri și ei împreună cu turmele lor duc o viață nenorocită¹³⁶.

Iar că secuii sînt de neam hunic¹³⁷ nu se îndoiește nimeni. [Urmează legenda lui Chaba] ... Aceasta este originea secuilor; de aci se trage așadar noblețea de care se bucură îndeobște cu toții, chiar dacă minuiesc plugul și sapa¹³⁸; de aci se trage privilegiul de a fi cu totul scutiți și slobozi de censurile anuale și de cererea unor servicii, fiind supuși doar la două asemenea îndatoriri. Căci atunci cînd războiul amenință pe regi, ei sînt siliți să plece pe seama lor la oaste; e drept în condiții diferite¹³⁹, dacă vor păzi străvechiul lor privilegiu. Căci dacă vor trebui să se lupte cu un dușman de la răsărit, sau de la nord, sau dinăuntrul hotarelor țării, toți iau armele, om cu om pînă la unul și nu se retrag din luptă pînă nu se sfîrșește; iar dacă războiul se poartă împotriva apusenilor, <atunci ei> trimit a zecea parte și nu urmează tabăra mai mult de cincisprezece zile. Împotriva celor de la miazăzi merg jumătate

p. 144

p. 145

¹³³ *Hazak*.

¹³⁴ *Hunyady*.

¹³⁵ Verancsics nu era bine informat. În afară de Țara Hațegului, numeroase districte românești privilegiate se aflau răspîndite în multe părți ale Transilvaniei, mai ales în regiunile marginase ale Transilvaniei, ca Țara Olului (adică Făgărașul), Banatul, Bihorul, Maramureșul. Vezi *Vechile districte românești de peste munți*, în „Revista istorică română”, XIII/3 (1942—1943), pp. 19—30. Pentru bibliografie vezi și Lupaș, *Réalités historiques dans le voïvodat de Transylvanie*, în *La Transylvanie*, București, 1938, p. 160 ș.u.

¹³⁶ De comparat cu afirmația lui Reicherstorffer... „Valachi etiam hanc terram sed sparsim sine certa sede incolunt”. Pentru o discuție mai atentă vezi mai jos *Observațiile critice*, p. 424 ș.u.

¹³⁷ Vechii cronicari — și după ei și Verancsics — îi consideră ca urmași ai hunilor; istoricii mai noi îi coboară din avari (J. Thury), din bulgari (Gy. Pauler), din pecenegi (L. Réthy). După teoria cea mai răspîndită azi, s-ar trage din cabari. Vezi Gy. Németh, *A székelyek eredetének kérdése* (Problema originii secuilor), în „Századok”, 1935, pp. 125—156, unde sînt puse în discuție diferitele teorii. Pentru bibliografie, vezi și *La Transylvanie*, p. 193 ș.u.

¹³⁸ În articolul: *De Siculis Transilvaniae*, în care Verancsics se ocupă mai ales de drepturile juridice, se dau următoarele amănunte: secuii se împart în trei clase (*ordines*) 1) fruntași, care sînt numiți nobili, 2) cei din clasa de mijloc, numiți cavaleri (*lőfők*); 3) poporul de rînd sau plebeii, care se află în clientela nobililor mai mari. Totuși nu formează caste închise; chiar unii de jos pot să ajungă pe treapta cea mai înaltă dacă au mijloace și prieteni (*Monumenta Hungariae Historica*, III).

¹³⁹ Obligațiile militare erau în raport cu averea fiecăruia: fruntașii erau obligați să meargă la război însoțiți de cel puțin trei ostași; călăreții serveau cu calul lor; secuii de rînd erau pedestrași. La intervale anumite se făceau inspecții (*collustratio*) și cei care între timp se îmbogățiseră sau sărăciseră erau ridicați sau coborîți la clasa corespunzătoare averii.

din ei și suportă războiul cît timp pot¹⁴⁰. În vremea aceasta, de cînd cu prăbușirea regatului au primit chiar și ei o știrbire a libertății lor, cînd au fost aduși să dea ajutor patriei mai des <ca pînă acum>, adică negreșit atunci și acolo unde o cerea nevoia. Același lucru li s-a întîmplat și cu tributurile acelea care trebuiau plătite în boi¹⁴¹. După dreptul străvechi, ei dădeau fiecărui rege numai trei <boi>, adică fiecare familie sau, cum spuneau ei, fiecare poartă dădea cîte un bou la încoronare, la căsătorie și la nașterea primului băiat; dacă se năștea o fată, erau scutiți de-al treilea tribut. Acum, lăsînd uitat vechiul obicei, sau <fie> ca un subsidiu de război, ei nu se împotriveau să dea mai des ajutor atunci cînd regele li-l cerea pentru apărarea patriei¹⁴².

De altminteri neamul secuiesc este neobișnuit de spornic în zămislirea urmașilor, într-atîta încît astăzi se pot strînge sub arme pînă la 30 000 de oameni fără a fi lipsiți de apărare la ei acasă. Ei folosesc de cele mai multe ori lupta călare, fără nici un material de război, fără nici un echipament anume și fără a se deosebi prin nici o podoabă militară; ei luptă aprig, bizuindu-se pe număr și pe străvechea lor vitejie. Nu sună din trîmbița militară, ci din corn, și dacă nu încep lupta la timp, cuprinși de plictiseala taberei se împrăștie iute și pe nesimțite.

Ei au moravuri cu totul sălbatice; dar ca unii care mai păstrează pînă acum primitivitatea scitică se deosebesc de unguri aproape în toate obiceiurile, legile și felul lor de a trăi; afară <doar> de religie; și nu se aseamănă nicidecum nici chiar ca limbă cînd vorbesc după chipul strămoșilor¹⁴³.

p. 146 În loc de litere, sapă în chip de răboj¹⁴⁴ un fel de semne pe bețe // cu patru muchii și trag creștături de la dreapta la stînga ca evreii, egiptenii și turcii, dintre care una sau cel mult două, la care se adaugă unele puncte, înfățișează mai multe înțelesuri decît ar fi după numărul semnelor. La băștinași e îndeobște cunoscut că hunii s-au folosit de ele¹⁴⁵.

¹⁴⁰ Atribuțiile lor sînt precizate și în documentul lui Vladislav al II-lea din 1499. Vezi „Székely Oklevéltár” (Arhiva privitoare la istoria secuilor), vol. III, Cluj, 1890, p. 138 ș.u.

¹⁴¹ Darea bouului, numită de la obiceiul de a înfieră boii aleși pentru dar: înfierarea boilor (ung. *ökörsütés*, lat. *signatura boum*).

¹⁴² În realitate secuii au opus o rezistență crîncenă la noile impozite, *Hurmuzaki*, II, pp. 306—307.

¹⁴³ Pentru o părere contrară, vezi *Chorographia Transilvaniei* a lui Reicherstorffer.

¹⁴⁴ *Tesere*.

¹⁴⁵ O descriere interesantă dă Gy. Sebestyén, în studiul său *Rovás és rovásírás* (Răbojul și scrierea cu răboaje), publicat în „Ethnographia”, XV (1904), p. 20. Probe din această scriere dă K l a j o B o g a, în „Székelyföld történetirója a XVII-ik században” (Istoriograful secuimii în secolul al XVII-lea), Cluj, 1914, pp. 64—65. După afirmația lui Simon de Keza: „Blachis commixtis litteris ipsorum uti perhibentur” s-a încercat să se atribuie românilor această scriere (B. P. Hasdeu, Th. Burada). Vezi I. Pușcariu, *Alfabetul secuilor și slovele cirilice*, în An. Ac. Rom., Mem. secț. ist., s. II, t. XXVII. O interesantă încercare de a rezolva problema la P. P. Panaitescu, *Războiul în istoria Transilvaniei*, în „Revista istorică română”, 1938, p. 37.

La adunări¹⁴⁶ vin înarmați; frunzașii stau în cerc, ceilalți stau de jur împrejur, protestînd cu mare larmă și refuzînd cu tărie să-și dea încuviințarea dacă nu le place cumva ceea ce se hotărăște. Cînd se hotărăște ceva împotriva părerii <=voinței> tuturor, ei rabdă deocamdată, dar întorc totuși vătămarea împotriva făptuitorului, prin a cărui faptă sau îndărătnicie au fost supuși unei sarcini neobișnuite. Pentru răzbunarea aceasta toți merg în cete și dau buzna în casa aceluia și o dărîmă pînă la pămînt și dacă din întîmplare cineva ar născoci vreo regulă nouă, care nu ar ține seama de privilegiile lor, îl urmăresc chiar cu armele și, prinzîndu-l, în adunare, îlucid în văzul tuturor. Iar casele celor pe care le-au dărîmat, atunci cînd află că ei s-au căit de asemenea fapte, li le reclădesc cu toții și se împacă cu ei. Se îmbracă după portul unguresc, dar nu atît de ticluit, nici cu atîta grijă. Lucrează ogoarele, cresc cele mai bune herghelii, au belșug de grîu, dar nu de vin peste tot, și în locul acestuia beau bere¹⁴⁷.

Națiunea săsească ce se trage, fără îndoială, din popoarele saxone¹⁴⁸ din Germania, foarte puternice odinioară în război pe vremea împăraților romani Otto¹⁴⁹ și apoi¹⁵⁰ Carol cel Mare¹⁵¹, regele francilor, părăsindu-și patria s-a strămutat în această țară — căci noi vedem fie din cronicile maghiare, fie din povestirea bătrînilor din acest neam, care au primit ca din mîna strămoșilor lor amintirea acestui fapt și au păstrat-o pînă în vremea noastră, că în timpul regelui Géza¹⁵² și apoi a sfîntului Ștefan¹⁵³ felurite neamuri, ca: boemi, poloni, greci // armeni, pecenegi¹⁵⁴, saxoni, thuringi, renani, cumani, latini¹⁵⁵ și mulți

p. 147

¹⁴⁶ Adică la adunările „națiunii”, unde se tratau afacerile care priveau națiunea secuiască. Chestiunile care priveau țara întregă se tratau în Dietă, unde trimeteau, ca și celelalte „două națiuni”, deputați.

¹⁴⁷ Statutele „națiunii” secuiești în H. Marczali, *Enchiridion Fontium Historiae Hungarorum*, Budapesta, 1901, p. 428 passim.

¹⁴⁸ În ciuda numelui, sașii nu se trag din saxoni; ei au venit în Ardeal din Flandra și din regiunea Rinului și a Moselei și erau numiți, la început „Teutonici” și „Flandrenses” (românii ardeleni îi numesc pînă astăzi, în batjocură, floandări). Sînt numiți saxoni, în documente, începînd din secolul al XIII-lea, după dreptul cutumiar saxon ce li s-a acordat de regi Ungariei. Vezi *La Transylvanie*, p. 205.

¹⁴⁹ Cei trei împărați din dinastia saxonă: Otto I (962—973), Otto al II-lea (973—983), Otto al III-lea (983—1002).

¹⁵⁰ Secvența e inversată, Othonii au venit după Carol.

¹⁵¹ Carol cel Mare (771—814) cucerește Saxonia după un război crîncen de 30 de ani (772—804). Dar nu atunci au emigrat sașii în Ungaria ci în sec. al XII-lea.

¹⁵² *Gheycha*. Géza (cit. Gheiza) e tatăl lui Ștefan cel Sfînt, dar n-a fost rege, ci duce al ungarilor, înainte de întemeierea regatului (927—997).

¹⁵³ Ștefan cel Sfînt, primul rege al Ungariei (1000—1038).

¹⁵⁴ *Bessi*.

¹⁵⁵ Întregul fragment e reprodus după I. de Thuroczy, *Chronica Hungarorum*; cf. Schöndtner, *Scriptorum rerum hungaricarum veteres, ac genuini*, Viena, 1746, p. 90. Latini erau numiți mai ales valonii, veniți o dată cu coloniștii sași.

alții au venit în Ungaria și, trăind acolc mult timp cu ungurii în bună înțelegere, au fost ușor primiți de ei și în legături de căsătorie și în obștea nobililor. Iar bătrânii băștinași amintesc mai adevărat despre începuturile lor în această provincie. Odinioară, spun ei, răzvrătindu-se aceștia împotriva principilor lor și chiar ucigînd pe unii din ei, nu au îndrăznit să mai rămînă în patrie și unii, strămutîndu-se în alte locuri, o parte a ajuns în Panonia. Regele care domnea în acel timp, deși nu vedea cu ochi buni pe germani din cauza războaielor neîncetate pe care le purtau împotriva ungarilor, totuși s-a înduioșat de exilul pribegilor și, cu scopul de a popula din nou cu coloni țara pe care o pustiiseră felurite neamuri dușmane, nu i-a alungat, ci le-a dat în Transilvania¹⁵⁶, spre a le locui ca și în ascuns, locuri mai puțin întinse, mai sălbatice și mai abrupte și a hotărît ca ei să fie coloni, care la unguri se numesc și iobagi¹⁵⁷. Ei își păstrează pînă în ziua de azi obiceiurile, limba strămoșească. Sînt foarte harnici <și> muncitori cu foarte mare aplecare la cîrmuirea <orașului>, la negoț și la toate artele meșteșugărești. Jaful sau hoția nici nu se pomenește printre ei; se hrănesc cu mîncări <ce sînt> mai mult trebuitoare traiului decît prea alese <la gust>. Sînt mai atenți și doritori să-și sporească zestrea casei și alte scule decît oricare alt neam din acea provincie și, nerîvnind de loc la <bunul> altuia, se mulțumesc cu al lor; și sînt atît de doritori să ridice clădiri, să cultive ogoare și să sădească vii, încît nu este astăzi aproape nici o parte a Transilvaniei mai frumoasă și mai roditoare decît cea pe care o locuiesc sașii; și regii, văzînd aceasta, cu timpul, le-au dat legi pentru ei și drepturi orășenești și le-au dat voie să-și înconjure cetățile cu ziduri¹⁵⁸.

p. 148 În afară de censul obișnuit // li se cer bani ori de cîte ori și oricît vor regii, iar <sașii> nu îi plătesc cu rea voință sau cu îndărătnicie, ci întrucît s-au abătut de la vrednicia ostășească a strămoșilor lor, desigur din cauza pierderii libertății la ei acasă, ei se luptă ca pedestrași, sînt foarte puternici între zidurile <cetății> lor, <dar> nu țin piept multă vreme în cîmp deschis; așa se întîmplă că la expedițiile regale ei ajută mai bucuros cu ajutoare bănești

¹⁵⁶ Sașii n-au venit o dată, ci în grupuri succesive. Primul grup, în vremea regelui Géza al II-lea (1141—1161), se așază în împrejurimile Sibiului; al doilea, pe la sfîrșitul veacului al XIII-lea, colonizează regiunea Tîrnavelor, al treilea grup, în prima jumătate a secolului al XIV-lea, ocupă regiunea Bistriței. Vezi G. D. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürgen Sachsen*, vol. I, ed. a IV-a, Sibiu, 1925. Astfel deci, Verancsics greșit pune colonizarea lor în vremea lui Ștefan cel Sfînt și — în urma unei confuzii de nume — a tatălui său, ducele Géza. Totuși versiunea adoptată de Verancsics de la vechii croniciari unguri este susținută, recent, și de unii istorici sași. Cf. K. Schönmann, *Die Deutschen in Ungarn bis zum 12 Jahrhundert*, Berlin și Leipzig, 1923.

¹⁵⁷ Termenul poate da naștere la confuzii. În realitate regimul comunităților săsești s-a deosebit de cel iobăgesc de pe moșiile nobiliare.

¹⁵⁸ Aceasta în legătură cu ivirea primejdiei turcești pentru Transilvania, în timpul lui Sigismund de Luxemburg. Pentru autonomia administrativă și juridică a sașilor, vezi H. Marczali, *op. cit.*, pp. 144 și 443.

decît cu oaste. De altfel, soțiile acestor negustori îndeplinesc aceleași munci ca și bărbații și se întrec cu cînte cu soții lor pentru sporirea averii¹⁵⁹; împotriva obiceiului ungarilor, ei mărită fetele ajunse la vîrsta de 20 de ani; iar pe cele care nu sînt nubile etc. . . .¹⁶⁰

Ungurii care dețin rangul nobilimii celei mai de seamă din întreaga Transilvanie se trag din huni¹⁶¹; dar după un timp destul de lung, după cum spun ei, le-au urmat secuii; ei au aceleași obiceiuri, același port și aceleași legi și limbă ca ceilalți unguri din Panonia, afară doar că au și unele trăsături proprii, deosebire care nu se află numai între regate și între provincii, ci chiar între orașe și pînă chiar și între familii.

Cultivă foarte bine pămîntul, nu locuiesc în orașe, ci la țară, în castele și în case¹⁶²; cei care sînt mai bogați clădesc <case> de piatră chiar dacă nu sînt prea înalte, încăpătoare și destul de frumoase, alții le ridică din lemn. Trăiesc ca oameni ciopliți¹⁶³ și aspiră la moravuri mai alese, au mese îmbelșugate și le plac mirosurile tot atît ca și locuitorilor Panoniei; se îndeletnicesc cu vînătoria și îndeosebi cu cea de păsări; se îmbracă prea frumos¹⁶⁴ și cu cea mai mare grijă, dar rar în mătase; le plac totuși culorile variate, niciodată nu poartă negru, decît atunci cînd sînt în doliu. Nu se îngrijesc mai de loc de cum le sînt picioarele încălțate și capul acoperit. Poporul este foarte viteaz, în război nu cunoaște frica, <este> cu rîvnă în apărarea țării, ceva mai zăbavnic la pornirea unui război și la intrarea în luptă și e de mai mare ajutor în retragere, decît dacă ar ataca din față // și pînă într-atît încît, adeseori, ca unui ce sînt hărțuiți, nu știu să termine războiul pornit și lupta începută decît după măcelul cumplit al lor sau al dușmanilor, ceea ce au arătat deslușit cu prilejul uciderii lui Aloisio Gritti¹⁶⁵. Căci mai înainte de a fi hotărît pieirea lui, l-au îndemnat să se retragă pașnic din țară, măcar că nu putea să înfăptuiască ceea ce plănuise spre pieirea multor nobili de frunte, iertîndu-i-se chiar moartea lui Czibák, bărbat de bună seamă viteaz și mare. Dar atunci cînd nu au ajuns la nici un capăt cu răbdarea, i-au pus capăt cu sabia, chiar fără voia principelui¹⁶⁶.

p. 149

¹⁵⁹ Observație făcută și de N. Olahus și de vestitul călător turc din secolul al XVII-lea, Evlia Celebi. Vezi *Evliya Cselebi magyarországi utazásai*. (Călătoriile în Ungaria) vol. I, Budapesta, 1904, p. 146.

¹⁶⁰ Fraza lăsată neterminată în text, și cu punctuația greșită.

¹⁶¹ Verancsics urmează vechile cronicile ungurești, după care hunii și ungurii — veniți și unii și alții din Scitia — au aceeași origine.

¹⁶² *Pagatim arces ac domos*.

¹⁶³ *Politice* (adică cu rafinamentul îngăduit de bunăstarea lor).

¹⁶⁴ *Elegant*.

¹⁶⁵ Aprecierile care urmează nu corespund cu faptele întîmplate. Vezi relațiile lui Tranquillo, della Valle, Museo din care nu reiese că Gritti ar fi putut pleca nevătămat de la Mediaș. Pentru caracterizarea nobilimii, vezi și relația lui Massaro.

¹⁶⁶ E vorba de Ioan Zápolya al cărui rol în pieirea lui Gritti nu poate totuși fi contestat.

Pentru a dobândi înnobilarea, nici o artă și nici o pregătire nu e mai potrivită decât meșteșugul armelor și îndeletnicirea literelor. Cea mai mare glorie este să dobori pe dușman de pe cal, cu lancea. În războaie, ei luptă călare; odinioară, toți erau „catafracti”¹⁶⁷, acum toți sînt „veliti”¹⁶⁸, ușor înarmați, nu este nici o îndoială că ei au împrumutat acest obicei de la turci. Căci pe vremea regelui Mathias¹⁶⁹ folosirea catafracților se bucura de cea mai mare trecere, cu glorie nespusă, și izbînzi strălucite; sub Vladislav¹⁷⁰ și sub Ludovic¹⁷¹, fiul său, a început încetul cu încetul să fie lăsată la o parte, iar după dezastrul de la Mohács¹⁷², ei au fost chiar desființați și au dispărut cu totul o dată cu disciplina militară, și le-au urmat acei pe care ei îi numesc cu un cuvînt al lor husari¹⁷³, fie pentru a lupta cu mai multă ușurință, îndemnați de iușeala cailor turcești, sau mai degrabă pentru că din voia războaielor se răspîndește obiceiul pentru toți muritorii ca cei învinși să-și însușească moravurile învingătorilor.

p. 150

Armele lor <sînt> coiful de oțel, cămașa de zale¹⁷⁴, iataganul turcesc <pe care îl> numesc sabie¹⁷⁵, în stînga <poartă> scutul care <le> apără tot pieptul și capul, în dreapta minușa de fier și lancea cu un steguleț de mătase prins sub vîrf; au cai de multe feluri, dar cei mai buni sînt cei turcești pe care îi păstrează pentru clipa hotărîtoare <a luptei>, pentru că sînt și mai iuși și mai sprinteni ca ceilalți, și că pot trece ușor la cele două feluri de luptă // și sînt învățați să înainteze și să alerge îndărăt păstrînd anumite reguli.

În sfîrșit cum aceste neamuri atît de deosebite locuiesc aceeași țară, este atîta armonie și înțelegere între ele¹⁷⁶, încît nimic nu este mai uimitor. Și chiar dacă uneori se întîmplă să se răzcoale — ceea ce obișnuiește să se întîmple chiar între frați — totuși îndată ce se ivește un dușman din afară, se ajunge iar la buna înțelegere din amîndouă părțile și se apără pe ei înșiși și bunurile lor cu o iscusință și pricepere minunată¹⁷⁷. Căci chiar dacă au putut încerca toate aceste dezastre ale ungarilor și schimbările de regi, totuși pînă acum au

¹⁶⁷ *Cataphracti* = călăreți cu armuri grele alcătuiind cavaleria grea.

¹⁶⁸ *Velites* = cavaleria ușoară.

¹⁶⁹ Matei Corvin (1458—1490).

¹⁷⁰ Vladislav al II-lea, unul din regii cei mai slabi ai Ungariei (1490—1516).

¹⁷¹ Ludovic al II-lea, rege al Ungariei, căzut la Mohács (1516—1526).

¹⁷² În anul 1526.

¹⁷³ „Hussaroni”, de la ung. *huszár* (la români: hînsari). O cavalerie ușoară, care apare o dată cu transformările armatelor în Europa, cînd rolul hotărîtor trece de la cavaleria grea la cavaleria ușoară și la infanterie — formațiuni recrutate din oameni lipsiți de avere. Transformările din Ungaria se datoresc, așa cum arată și Verancsics, apariției la granița de sud a turcilor cînd se vede că armata feudală nu poate ține piept spahiilor și ienicerilor.

¹⁷⁴ *Lorica hamata*.

¹⁷⁵ *Zablam* (corect: *szablya*).

¹⁷⁶ Afirmație neexactă dezmințită de context.

¹⁷⁷ Aluzie la unirea celor trei națiuni încheiată la 1437 la Căpîlna, reînnoită în 1459 la Mediaș, și în 1505 la Sighișoara.

păstrat țara <lor> ferită de sabie și pîrjol. Toți sînt împărțiți în șapte scaune. Ale secuilor sînt acestea: Odorhei¹⁷⁸ și Cristur¹⁷⁹, Ciuc¹⁸⁰ și Gurghiu¹⁸¹, Mureș¹⁸², Chezd¹⁸³, Șepși¹⁸⁴, Orbai¹⁸⁵, Arieș¹⁸⁶. Ale sașilor: Orăștie¹⁸⁷, Sebeș¹⁸⁸, Miercurea¹⁸⁹, Sibiu¹⁹⁰, Alțina¹⁹¹, Cincu¹⁹², Chizd¹⁹³. Comitatele ungurești¹⁹⁴, se numesc: Alba, Tîrnava¹⁹⁵, Cluj¹⁹⁶, Dobîca¹⁹⁷, Solnoc¹⁹⁸, Turda¹⁹⁹, și Hunedoara²⁰⁰; fiecare din aceste comitate au în fruntea lor — la secui și unguri — comiți, bărbai care să fie în stare să îndeplinească slujbele publice²⁰¹, la sași au în frunte judecători regali²⁰².

De aceea, păstrîndu-și rînduiala în acest chip, fie că se face o expediție războinică, fie că li se cere censul regesc sau că trebuie să se săvîrșească o

¹⁷⁸ *Udvarhel.*

¹⁷⁹ *Kereztur.*

¹⁸⁰ *Chyk.*

¹⁸¹ *Gyurgio.*

¹⁸² *Maros.*

¹⁸³ *Kyzdi.*

¹⁸⁴ *Sepsy.*

¹⁸⁵ *Orbay.*

¹⁸⁶ *Aranyas.*

¹⁸⁷ *Zaazvaros.*

¹⁸⁸ *Sebes.*

¹⁸⁹ *Zerdahel.*

¹⁹⁰ *Zepen.*

¹⁹¹ *Olthyan.*

¹⁹² *Syngh.*

¹⁹³ *Kyzdy (Kézd).* Azi satul Saschiz (de la ung. Szász kézd = Chizdul sășesc), lîngă Sighișoara. G. Reicherstorffer în *Chorographia Transilvaniae* adaugă încă două, ca separate de celelalte: Mediaș și Șeica. De altfel lista scaunelor variază de la un autor la altul. Însuși Verancsics a lăsat într-o însemnare făcută în pripă patru variante foarte deosebite una de alta: au fost publicate în „Archiv für Siebenbürgische Landeskunde”, s.n., X (1872), p. 235 ș.u. — sub titlul: *Magistratus septem civitatum Transylvanarum.*

¹⁹⁴ Adică administrate de nobilimea maghiară.

¹⁹⁵ *Kikulliensem.*

¹⁹⁶ *Colos.*

¹⁹⁷ *Doboca.*

¹⁹⁸ *Solnok.* Este vorba de Solnocul interior. Pînă la separarea Transilvaniei de Ungaria, Solnocul de mijloc aparținea Ungariei propriu-zise.

¹⁹⁹ *Thorda.*

²⁰⁰ *Hunyad.*

²⁰¹ Comitatele ungurești aveau în frunte cîte un comite ungur; la secui exista un comite ca reprezentant al regelui peste toate scaunele, adică peste toată secuimea. Altminteri scaunele secuiești aveau o administrație asemănătoare în multe privințe cu a scaunelor săsești: Vezi H. Connert, *Die Stuhlverfassung in Szeklerlande und auf dem Königsboden bis zum Ende des 15. Jahrhunderts*, Sibiu, 1906.

²⁰² Organizarea scaunelor săsești o descrie Verancsics în însemnările amintite mai sus: În fruntea fiecărui scaun stătea un jude regal (*judex regius*), numit de rege, și pe lîngă aceștia cîte un jude de scaun (*judex terrestris* sau *judex sedis*) ales de popor. Toate scaunele erau supuse judeului regal al Sibiului (Consul seu magister civium... cui subiecti sunt magistratus reliquarum civitatum). Vezi „Archiv” .... an. X (1872).

treabă laolaltă, ei duc la împlinire ceea ce vor, fără nici un fel de tratative și fără pierdere de vreme. Și socotesc că această împărțire a ei <Transilvania> în șapte scaune vine de la „cele șapte cetăți“, străvechiul nume al transilvănenilor.

p. 151 Căci după cum spun cronicile ungurilor, plecînd hunii din Sciția²⁰³ cu o mare gloată de oameni și intrînd în provincia care se numește acum Ardeal²⁰⁴, s-au împărțit în șapte armate dintre care fiecare era alcătuită din 30 857 de oameni înarmați și li s-a dat fiecareia în parte cîte un conducător și li s-au încredințat tot atîtea locuri în care, ridicîndu-și // cetăți de pămînt, să-și țină soțiile și copiii, pînă ce vor pleca în Panonia. Visează, așadar, cei care sînt de părere că numai sașii se numesc în limba lor Siebenburgenses de la cele șapte cetăți: Cluj, Sibiu și celelalte, pe care ei înșiși le-au clădit și mărit. Dar chiar toți transilvănenii trebuie să fie denumiți cu acest nume de la acele șapte cetăți de pămînt ale hunilor pe care le-au ridicat <acolo> unde au fost așezate taberele. Dar pentru ca să nu crească la o lucrare mică un cap prea mare, iată aceasta este așezarea, aceasta este starea acestor provincii. Atîta amenință și turcii și tătarii din toate părțile Țara Românească și Moldova, și apasă asupra lor, încît chiar și Transilvania însăși atîrnă doar de un fir de păr.

[Despre virtuțile militare ale românilor²⁰⁵]

(După 1538)

p. 75 ...Dar s-a temut Soliman ca nu cumva, cînd ar încerca el să ocupe Transilvania, sau Țara Românească sau Moldova, toate aceste țări să se unească împreună și să se apere în parte prin curse, în parte — ceea ce de asemenea nu este greu de crezut — prin forță, deoarece sînt foarte bine apărute de munții cei mai abrupti, de pădurile cele mai grele de străbătut, de cele mai mari prăpăstii, de râuri repezi și de torente primejdioase, cu căi și poteci nespuse de strîmte, cu o cavalerie uimitor de numeroasă, și o armată țărănească atît de pricepută și atît de dîrză în atacarea dușmanului în asemenea locuri grele, încît cei ce nu ar vedea acest lucru, cu greu ar putea fi făcuți să-l creadă.

²⁰³ Adică ungurii. Vechile cronicile ungurești, din care își ia Verancsics informația, nu fac deosebire între huni și unguri, după ei aceștia sînt un singur neam venit în Panonia din Sciția în două valuri, la interval de cîteva generații. Sciția e localizată de aceste cronică, la nordul Mării Negre, între Don și Urali. O amplă descriere la I. de Thuróczi, în Schwan dtner, *op. cit.*, pp. 49—50.

²⁰⁴ Erdeul (forma modernă: *Erdély*), de unde și românește Ardeal, are înțelesul — ca și corispondentul său latin — de <țara de> dincolo de pădure.

²⁰⁵ Traducerea s-a făcut după textul latin publicat în *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, II, p. 75: „Despre pregătirile regelui Ioan contra sultanului Soliman ce năvălea în Transilvania”.

Îmbrăcați într-o dimie de culoare brună, grosolană și peste măsură de păroasă, acoperiți pe cap cu o căciulă ascuțită de același fel în formă de piramidă și încălțați cu opinci²⁰⁶ (?) și cu fețele negre din cauza bărbii, a părului lung și nepieptănat, înarmați doar cu un țepoi²⁰⁷ și o coasă legată de o prăjină, nespuse de sprinteni, aleargă departe în mare număr prin acele păduri și munți și atacă peste tot locul deopotrivă rîndurile dușmanilor, fie ele cele din față sau de la mijloc sau de la urmă, și chiar în toate nopțile îi hărțuiesc cu mai mari pierderi pentru aceia, prădîndu-i, ba încăierîndu-se cu ei în mici lupte și silindu-i să stea treji...

[Despre căsătoriile la români]

... Ar fi de spus aci cîte ceva despre căsătoriile românilor, cît de puțin consideră ei și legăturile căsătoriei și pe cele ale celorlalte alianțe sau rudenii de sînge. p. 85

La români, urmează deopotrivă, la domnie, copiii nelegitimi ca și cei legitimi. Căci le este îngăduit tuturor îndeobște de a avea două și trei soții, iar boierilor și celor mai de seamă chiar mai multe, iar voievozii sînt slobozi să aibă cîte vor. Deci și cînd au una pe care o și numesc soție nedespărțită și o cinstesc ba cu titlul de doamnă, ba cu autoritatea și rangul său și cu cîntea cea mai înaltă înaintea altora, și păstrează aceeași căsnicie, ei totuși iubesc pe copiii țiitoarelor tot atît cît și pe copiii <soției> fără vreo piedică din faptul că aceia sînt <copii> de concubine²⁰⁸, și toți sînt socotiți legitimi și vin la moștenire.

Și tot neamul acestor voievozi, mai ales din Țara Românească, se ține veșnic de vărsări de sînge și de fapte crude²⁰⁹. Căci atunci cînd unul din ei a ajuns în culmea puterii, ceilalți care au vreo legătură cu el, fie de frate sau de alt grad de rudenie — căci numai doar părinții își cruță fiii și fiii pe părinți —, fug pînă la ultimul prin țări străine dacă nu vor să fie uciși.

Cei care pot fi prinși, fie că sînt omorîți de el, sau, dacă cumva omenia l-ar îndemna să se dea în lături de la crimă, li se taie măcar nasul, ca fiind însemnați în acest chip să fie lipsiți de dreptul de a urma la tronul părintesc [— *vezi p. 72* — Nici Petru voievodul nu și-a cruțat frații].

Luarea de la Petru Rareș a Cicenlui și Cetății de Baltă

Acum dîndu-i-se regelui Ioan prilejul prielnic de a recupera acele cetăți, prilej ce nu s-ar fi putut dori mai bun chiar de la Dumnezeu, a poruncit îndată ca să pornească George Utissenius²¹⁰, despre care s-a vorbit mai sus, p. 116

²⁰⁶ *Perone calceati.*

²⁰⁷ *Sparo.*

²⁰⁸ Rigiditatea de care dă dovada aci autorul e în oarecare contradicție cu largimea de spirit pe care a manifestat-o în organizarea propriei sale vieți de familie.

²⁰⁹ (Notă marginală). „Cruzimea românilor, sau mai degrabă neomenia lor”.

²¹⁰ Martinuzzi, ulterior guvernator al Transilvaniei (1541—1551).

p. 117 cu curtenii și oștile de mercenari, la voievodul Petru, care era la Ciceu, și să-l facă atent și la celelalte rele și la primejdia chiar a vieții sale care l-ar amenința dacă ar ajunge în puterea noului voievod, și să-i spună hotărît, că nu va putea scăpa în alt chip decît dacă se încredințează ocrotirii sale și îi trece în stăpînire aceste cetăți; altminteri, dacă ar stăruî în refuzul său, atunci ar porunci să fie atacate <cetățile> cu cea mai mare putere. Căci se temea mult ca nu cumva sultanul, ca unul ce biruise Moldova și care își îndrepta armele și urgia sa împotriva Transilvaniei, să le fi cerut de la noul voievod, și socotea // că trebuie să ia măsuri dinainte, căci acest lucru putea ușor fi îndeplinit de dușman. Așadar văzînd el²¹¹ că nu este atît de puternic încît să poată să se împotrivescă regelui Ioan, deoarece nu avea nici o încredere nici în ai săi... consimțind fără greutate (!) la voința regelui, a predat cetatea Ciceu și s-a încredințat și pe sine îndurării acestuia. Și puține zile după aceea și Cetatea de Baltă a fost luată în stăpînire. Și dacă regele nu s-ar fi grăbit să încerce acest lucru, ar fi pierdut acest frumos prilej. Căci fără îndoială că și Petru ar fi fost omorît de pîrcălabul acelei cetăți, pentru a se pune bine cu noul voievod, în chiar acea zi în care a fost împresurată cetatea — ceea ce după aceea am aflat chiar de la el²¹² — sau l-ar fi dus viu în captivitate împreună cu soția și copiii, și cetățile acestea nu le-ar mai fi dobîndit <regele> sau niciodată, sau doar cu cea mai mare trudă <mult> după aceea. Se spune că atunci cînd purta tratativele cu George Utissenius și acesta spunea că printre cei dintîi care sînt în dregătoriile cele mai înalte la regele său și se bucură de cea mai mare autoritate este socotit el <= George> pentru ca să-i dea mai mare încredințare pentru siguranța lui, și să-l aducă mai ușor la predarea cetății — el a răspuns astfel: „Și eu în Moldova, nu de mult, eram cel dintîi și cel mai mare, dar să știi că toți care primesc și țin de la altul stăpînirea și dominația, dacă se sumeșesc și se mîndresc, vor cădea în aceeași ocară și nenorocire, în care mă vezi și pe mine căzut astăzi“. Mărturisire adevărată, dar ca și a frigienilor, prea tîrzie.

[Descrierea văii Oituzului]²¹³

p. 108 Este aleasă²¹⁴ valea Oituzului, numită astfel de la torentul foarte repede care curge prin ea, plină de primejdii pentru cei ce trec pe ea și așezată chiar

²¹¹ Petru Rareș.

²¹² Verancsics l-a văzut cînd a pornit spre Constantinopol, și a descris atitudinea sa cu aceeași notă de admirație nemărturisită ca pentru răspunsul dat de domn lui Martiruzzi.

²¹³ Din capitolul: *Despre pregătirile regelui Ioan contra sultanului ce năvălea în Transilvania*.

²¹⁴ Pentru pregătirile de apărare împotriva turcilor intrați în Moldova dacă ar încerca să treacă pe acea vale în Transilvania.

la granița Transilvaniei și a Moldovei, căci nu putea fi alta mai lesnicioasă pentru sultan ca să intre din Moldova în Transilvania, și nici mai potrivită pentru noi ca să-l așteptăm, din cauza greutateașilor de care trebuiau să se izbească oștile dușmane. Mai întâi era povîrnită și greu de urcat, întinzîndu-se astfel încît abia era destul de încăpătoare pentru doi călăreți mergînd în același timp, apoi de amîndouă părțile se ridicau malurile <ei> foarte înalte, abrupte și îmbrăcate cu păduri foarte dese și foarte mari, iar înaintea defileului se întindea o cîmpie deschisă și încăpătoare pentru o armată numeroasă. Așadar, în aceste <locuri> lîngă satul numit Brețc, a poruncit <Zápolya> să se posteze voievodul Transilvaniei Ștefan Mailat, împreună cu toți secuii, care sînt locuitori ai acestor locuri și vecini ai Moldovei, și cu o mare parte de transilvăneni, și să pună să iscodească ce se petrece mai deosebit la Soliman în Moldova.

[Capturarea de către Soliman a comorilor lui Petru Rareș]

Iar sultanul s-a întors la Constantinopol după ce a capturat o uriașă comoră, precum și mult bănet, pe care după cum am auzit îl îngropase voievodul Petru în niște butoaie foarte mari de vin în chiar cetatea Suceava, și numărare veșminte de lînă și de mătase și bătute cu ținte de aur, pe care le-a găsit, și după ce fuseseră pricinuite Moldovei cele mai mari pagube — și aceasta nu atît din partea turcilor, pe care pînă atunci îi oprise chiar de la început sultanul <de la jaf>, cît mai ales din partea tătarilor, care, născuți pentru a distruge toate bunurile omenești, aprindeau în tot locul, chiar la intrarea lor, focuri nespuse de mari și făceau măcel; totuși — pe cît era cu putință din partea lui — au fost și aceștia de asemenea opriți. Apoi a ocupat și acea parte a Moldovei care se întinde de la rîul Prut pînă la fluviul Nistru și care aparține cetății cu același nume — <Cetatea> Albă de la Nistru — pentru că e foarte bogată în vite, și pentru a avea întotdeauna mîna sa asupra grumazului acelei țări.

p. 114

OBSERVAȚII CRITICE

O cercetare mai atentă a *Descrierii* lui Verancsics scoate în evidență caracterul său destul de neunitar și aproape haotic. Lucrul este explicabil, căci pe de o parte avem de a face cu o lucrare neajunsă la cristalizarea din urmă, ci rămasă în curs de elaborare, pe de alta constatăm o deviere tot mai accentuată de la planul inițial. O confirmare a acestui punct de vedere aflăm în înseși cuvintele autorului. În adevăr, la începutul descrierii el arată scopul ce și-a propus, și anume să lămurească așezarea celor trei țări (Transilvania, Moldova și Țara Românească) „arătînd în ce legătură stau între ele, ce obiceiuri au oamenii, ce reguli, ce orașe, ce riuri și altele de același fel...” Dar cu vreo zece ani după aceea scriind lui Pomarius (Baumgarten) în iulie 1549, el pomeneste de descrierea aceasta care nu este încă gata și pe care se gîndește să o publice împreună cu o colecție de 200 de inscripții antice și însoțite de o hartă pe care o așteaptă de la iscusința corespondentului său. Se vede limpede cauza pentru care lucrarea nu putea fi gata, și anume faptul că acum ea era axată pe alt plan, accentul punîndu-se pe antichitate și pe problemele ridicate de ea. Concepută mai întîi cu un adaos lămuritor la primele

două cărți consacrate expediției lui Soliman, scrise în 1538—1540, ea a căpătat în curînd și un sens propriu de discuție filologică a trecutului mai depărtat al vechii populații dacice de pe teritoriul celor trei țări, alcătuind împreună Dacia, anume Transilvania, Moldova și Țara Românească.

Dar transformarea nu a fost totală, căci autorul nu a renunțat la planul său dintîi în urmărirea noului plan, ci a introdus o serie de demonstrații oarecum independente într-o expunere veșnic întreruptă. Uneori și aceste demonstrații sînt tăiate de alte intervenții arbitrar în detrimentul unei succesiuni cronologice firești. Așa, de pildă, după o discuție asupra geto-dacilor, intervine o digresiune despre barbaria adusă de *huni* (p. 124) ce se leagă greu de partea imediat următoare despre creșterea puterii dacilor sub Burebista (pp. 124—125). O nouă digresiune despre geți (identificați cu moldovenii) și despre daci (identificați cu muntenii și transilvănenii) considerați din punctul de vedere al situației lor geografice de către Volterrano și Ptolemeu (pp. 125—126), atrage după sine o discuție a numirii de *dani* și *draguli*, adică de fapt a desemnării Dăneștilor și Drăculeștilor folosite de Enea Silviu în *Cosmographia* sa, de unde a trecut întocmai în textul lui Volterrano și în Cronică din Nürnberg. Dar Verancsics crede greșit că această numire e dată de apusenii *moldovenilor* și *muntenilor* (!) (pp. 126—127) ca o consecință probabil a confuziei relevată de el la autorii apusenii (de prin secolul al XV-lea) între numirea de *daci* și de *dani*, ca de altminteri și între cele de *goți* și de *geți*. După explicația exactă a numelui de Bogdania dat de turci moldovenilor, el crede că poate da una similară și numelui de draguli atribuit muntenilor (!). Urmează două digresiuni de valoare inegală, una propunînd derivarea numelui Moldovei de la Molae Davorum (!) (p. 130), cealaltă combătînd etimologia lui Enea Silviu care derivă numele Valahiei de la Flaccus (pp. 131—134). În sfîrșit părăsind teritoriul Daciei Felix și trecînd în Dacia Ripensis și Dacia Mediterranea, ajunge să vorbească de vlahii sau vlasii din Peninsula Balcanică (pp. 134—135). Numai după aceea își reia firul expunerii trecînd la menționarea orașelor din Moldova și Țara Românească. Este evident că avem aci o serie de exemple ale introducerii unui material nou într-un text încheiat într-o primă formă. Dar aci mai observăm și o altă dovadă a instabilității textului, anume existența unor întregiri sub formă de *note marginale* care completează și corectează unele afirmații din text. Este sigur că aceste note au un caracter provizoriu, urmînd a fi integrate mai apoi în textul definitiv.

Trebuie subliniat că aceste interpolări și digresiuni evidente se află numai în prima jumătate a textului, și anume cea privind Moldova și Țara Românească. Cea privind Transilvania are un caracter mult mai omogen. E probabil că autorul a rămas la prima sa redactare conștient într-o descriere propriu-zisă a reliefului și a populației, cu unele reminiscențe istorice tîrzii, fără a urmări discuții erudite cu privire la antichitățile sale. Am crede deci că după anul 1549, cînd el mai lucra la *Descrierea* celor trei țări surori, după cum rezultă din scrisoarea sa către Pomarius — la o dată pe care nu o putem preciza — a renunțat la acest gînd. Această renunțare poate fi pusă în legătură cu profunda schimbare adusă întregii sale vieți prin trecerea sa în slujba lui Ferdinand de Habsburg, dar poate fi datorită și apariției în 1550 a *Chorographiei Transilvaniei* a lui G. Reicherstorffer.

Nu este nici o îndoială că el a cunoscut această lucrare, precum și *Chorographia Moldovei* pe care a și folosit-o în parte. Am crede chiar că s-a inspirat din prefața acesteia în digresiunea sa despre primejdia turcească (pp. 122—123) strecurată în text după partea introductivă, unde își precizează atitudinea față de izvoarele și scrierile predecesorilor săi. Se arată mai departe imensul rezervor pe care l-ar constitui pentru turci Transilvania cu bogățiile sale. Îndată după aceea fără nici o tranziție, încheindu-se digresiunea, se revine la firul întrerupt o clipă. „Așadar deși și (autorii) cei vechi au scris multe și felurite știri despre acestea...” etc. Foarte curînd însă surprindem parcă o discuție directă între el și Reicherstorffer cu privire la problema presupusei identități a dacilor cu moesii. Reicherstorffer în *Chorographia Transilvaniae* afirmă mai întîi că această identitate este azi unanim recunoscută, nefiind nimeni care să îndrăznească să o tăgăduiască din toată mulțimea diversă a autorilor (*receptius est hodie quam quis negare audeat in tanta praesertim autorum qui sectandi erant diversitate*). Dar în aceeași suflare invocă verdictul lui Ptolemeu „...care nu recunoaște nimic moesilor în acea parte unde locuiesc românii” (valahi) (!), adică în Dacia. În continuare vorbește despre cele două Moesii ca și cum l-ar cita tot pe Ptolemeu — adăugînd însă la urmă că și Ptolemeu adoptă într-un loc această părere. Aci e probabil o confuzie între acesta și Pliniu. La prima afirmație, în aparență atît de categorică, a lui Reicherstorffer „*Porro Moesos olim fuisse qui nunc Valachi sunt*”, Verancsics răspunde că autorii mai vechi confundînd numele danilor și dacilor... au crezut că dacii și tracii celor două Tracii sînt tot una cu moesii, dar au lăsat pe seama urmașilor această problemă în întregime nerezolvată — și că dintre autorii mai recenți nici Sabellicus nu se pronunță hotărît într-un sens sau altul din cauza vechimii...

Dar mai există la amîndoi autorii niște similitudini de apreciere și de formulare care sînt destul de sugestive. Astfel vorbind de Moldova constatăm o serie de corespondențe:

LA REICHERSTORFFER

Urmarea la domnie și a copiilor nelegitimi.

Țara a fost sub regii unguri.

Românii sînt un popor aspru și barbar... „*nullis penitus legibus obsequentes*”.

Supunerea față de domn (apoi, în ediția a II-a) adaosul despre luptele fratricide pentru domnie.

LA VERANCICS

Idem — Pluralitatea căsătoriilor, divorțul.

Idem, amplificat.

Idem... ei sînt „*nulli cultui dediti*”.

Spre deosebire de munteni sînt devotați domnului dacă nu e tiran.

Luptele pentru domnie.

Soarta domnilor...

Această constatare e valabilă și pentru *Chorographia Transilvaniae*. Și aci în caracterizarea situației românilor aflăm o similitudine de exprimare care trebuie subliniată.

E vrednic de semnalat un fapt destul de curios cu privire la atitudinea lui Verancsics față de populația românească din Transilvania. În prima jumătate a *Descrierii*, atunci cînd vorbește în treacăt de populația Transilvaniei, el numește doar cele „trei națiuni: secui, unguri și sași” (p. 127). Și de asemenea (p. 130)... „Transilvania... e locuită de trei națiuni [ce trăiesc] în cea mai minunată armonie și unitate, adică de secui, de unguri și de sași...” Nicăieri aci nu e vorba de o populație românească în Transilvania. Dar cînd se

apucă mai de aproape de descrierea Transilvaniei, observăm o schimbare aproape totală. După declarația „*Este locuită de trei națiuni: secuii, ungurii, sașii*”, se simte dator să arate și situația de fapt: „*aș adăuga totuși și pe români, care deși îi ajung ușor la număr (pe ceilalți) nu au totuși nici o libertate, nici o nobilime, nici un drept al lor*”. [În afară de cei din Țara Hațegului, înnobilați pentru lupta lor împotriva turcilor] „ceilalți toți sînt oameni de rînd, iobagi ai ungurilor și fără așezări ale lor, ci răspîndiți pretutindeni, prin toată țara, locuind arareori în locuri deschise, de cele mai multe ori retrași prin păduri, și ei împreună cu turmele lor duc o viață nenorocită”.

Este interesant de spus că și Reicherstorffer folosește o formulă destul de asemănătoare, înșirînd mai întîi cele „trei națiuni” și adăugînd apoi că și *românii locuiesc această țară etc.* Pentru sensul termenului de „națiune” în Transilvania în vremea aceasta vezi și *Observațiile critice* la Reicherstorffer.

LA REICHERSTORFFER

4 v° *Valachi etiam hanc terram sed sparsim, sine certa sede incolunt*

3 r° *Inter quos ipsi quoque Valachi, eiusdem provinciae incolae, in quibusdam desertis possessionibus et villis resident*

LA VERANCICS

p. 143 *adiungam tamen et Valachos, qui quamlibet harum facile magnitudine aequant, verum nulla illis libertas, nulla nobilitas, nullum proprium ius, praeterquam paucis districtum Hazak incolentibus... etc...*

Caeteri plebei omnes, Hungarorum coloni et sine propriis sedibus, sed sparsi hinc inde per totum regnum, rari in apertis locis incolae, montibus ac sylvis, plerumque cum suo pecora pariter abditi sordide vitam ducunt.

În schimb, Nicolae Olahus în descrierea Transilvaniei vorbește hotărît chiar de la început de populația ei constînd din *patru națiuni*. Amintim în treacăt că Enea Silviu în *Cosmografia* sa pomenește *trei națiuni*, anume germanii, secuii și *românii*. Textul său precum se știe a trecut întocmai și în *Cronica* din Nürnberg.

Pot fi descoperite și destule elemente comune între descrierea lui Olahus și a lui Verancsics: de exemplu cu privire la sași, și mai ales cu privire la secui. Dacă vom urmări la această descriere partea pur descriptivă, alcătuiind scheletul întregii lucrări, vom vedea că începe de la p. 127 cu împărțirea Daciei în Transilvania, Țara Românească și Moldova, urmează apoi partea relativă la acestea din urmă cu arătarea hotarelor respective, a reliefului, a cursurilor de apă, a orașelor și cetăților, precum și caracterizarea generală a românilor cu următoarele puncte: limba, religia, portul, obiceiurile — oamenii de rînd: căsătoria, firea, înfățișarea, modul de luptă, armele moldovenilor, portul boierilor moldoveni, armele și portul muntенilor, atitudinea lor față de domn și luptele interne pentru domnie. Se vede

deci că avem de a face cu un plan coerent ce dispare sub acumularea adaosului ulterior. Legînd împreună toate aceste puncte, obținem imaginea formei dintîi a lucrării. Planul descrierii Transilvaniei este mult mai evident. Mai întîi o înșirare entuziastă a bogățiilor țării, apoi punctele următoare: orașe, cetăți, ape, împărțirea în „trei națiuni”: românii, secuii, sașii. Ungurii, cu modul lor de luptă, armele lor etc. Armonia (!) între cele „3 națiuni”. Împărțirea în scaune. Considerații despre numele Transilvaniei în legătură cu cele șapte cetăți.

În ce privește atitudinea sa față de români, autorul e influențat și de sentimentele ce le nutrește pentru Petru Rareș și pe care le mărturisea fără înconjur. Dacă atunci cînd povestește acțiunea lui Zápolya — care s-a grăbit să-l trimită pe Martinuzzi cu o armată întreagă să asedieze cetatea Ciceu unde se refugiase domnul, pentru a o „recupera” de la el — Verancsics simte joshnicia faptei și caută justificări, ajungînd chiar să pretindă că prin această acțiune i-ar fi salvat viața domnului fugăr primejduită de însuși pîrcălabul său, sau dacă apoi devine aproape admirativ cînd redă răspunsul lui Petru Rareș către Martinuzzi pe care acesta îl face atent asupra soartei nestatornice, — în schimb mai apoi, cînd Zápolya trebuie să-l lase pe fostul domn să plece la Poartă unde avea să fie în grea cumpănă — Verancsics deplînge faptul că nimeni nu a reușit să-l otrăvească mai înainte, exprimînd sentimentul celor din jurul lui Zápolya. La această animozitate a lui se mai adaugă și reacția unanimă a membrilor claselor privilegiate din Transilvania față de iobagul român fără existență legală, silit sau să fie rob sau să trăiască pe de lături și pe dinafară, cum trăiesc românii „retrași prin păduri”... „fără nici un privilegiu, nici o nobilime, nici un drept al lor...” De aci pînă în a vedea în el un element primejdios, aplecăt spre furt și crud nu este decît un pas.

Dar aceste sentimente nu-l împiedică să recunoască realitatea de sub decorul ficțiunilor juridice și să așeze printre „națiuni” și pe români care ajung ușor la număr „națiunile” celelalte din Transilvania. Așa a judecat și Reicherstorffer, și se pare că Verancsics nu o dată s-a lăsat influențat de el, adoptîndu-i anumite formule, după cum uneori i-a și combătut anumite păreri din domeniul istoriei. Despre vitejia în luptă a țăranilor români și despre marile lor însușiri ostășești el vorbește cu o netăgăduită admirație. S-ar părea că în paginile scrise prin 1538—1539, el este dispus să privească cu mai multă bunăvoință pe români decît în cele ce au urmat după înapoierea lui Petru în Moldova.

Dar Verancsics a cunoscut și descrierea Transilvaniei din lucrarea lui Nicolae Olahus — *Hungaria* — rămasă inedită pînă în secolul al XVIII-lea, și s-au putut detecta unele influențe.

Așadar *De Situ Transylvaniae Moldaviae et Transalpinae* nu se înfățișează ca o lucrare încheiată, coerentă, unitară, ci ca o juxtapunere a două feluri de lucrări: una descriptivă privind Transilvania, și o alta de dibuiri filologice în jurul românilor (moldoveni și munteni) și a romanității lor. Descrierea Transilvaniei se întemeiază pe realitatea contemporană, excursia în trecutul românilor și al dacilor pe fișe de erudiție. Pentru vremea contemporană a încercat ce e drept să folosească și scrieri contemporane, ca de pildă *Chorographia Moldovei* a lui Reicherstorffer, dar și aceasta datorește puțin observației directe.

ANEXA I

TEXTE ORIGINALE

PETRUS OPALINSKI MAGISTER
CURIAE SIGISMUNDI AUGUSTI REGIS
POLONIAE

1533, III 13.

Non dubito mirari V. S. M^{tem} de tam longo et tardo meo ad se reditu, qui aliter esse nequit, volente ita domino palatino Valachiae, hoste V.M^{tis}. Ab octo fere septimanis per Thurcorum imperatorem ex Constantinopoli expeditus sum iamque diu Cracoviae essem, nisi me impedissent insidiae maximae, quas mihi et eunti, et redeunti palatinus Valachiae et in Moldavia et in Ungaria, et in Transsilvania per se et per submissas personas sollicitissime paraverat et parat nunc maxime, ut me vel vivum vel mortuum apud se habere possit.

Scire imprimis dignetur V.S.M. quod Thurcorum Imperator et Imbrahim Basscha certissimo edocti sunt atque ego simul, quod contra me euntem ad caesarem woyewoda in certis locis ex castris suis quae in Transilvania habet, aliquot centum equites instruxerat, ut me euntem vel caperent, vel occiderent, idque curarent maxime, ut me vivum adducerent, volens hoc pacto negotia V.M^{tis} cum caesare interrompere. Has insidias ego, ex dei gratia, commode nimis effugi salvusque ad Constantinopolim veni.

Iterum in Constantinopoli denuo precaverunt me et certo retulerunt mihi iterum redeunti et in Multania et in Ungaria easdem et maiores insidias esse structas maximeque in montibus Thurcorum Balchani, Valachiae contiguus, per quos me conduxerunt thurci usque ad Nicopolim. Ex Nicopoli recte profectus sum ad palatinum Multaniae Wlad woyewoda cum quo multa negotia egi, quibus peractis misit ad me postea, cupiens ut mecum // nocte convenire possit, vel apud se, vel in hospitio meo. Ego me ad illum iturum obtuli et ivi secrete tertia hora noctis. Significaverat mihi, quod rem secretam et maximi momenti mecum esset dicturus. Veni sine candela ad stubam, inveni metsecundum tantum, sedentem cum bulawa et zabla coram eo iacente, cum duobus caniculis. Incepit dicere: Video vos esse regis Poloniae nuntium tractantem pacem communem et hominem bonum, volo ad fidem vestram secretum vobis dicere, quod nemo sciat, quia tangit vitam vestram; postquam iam debeo vivere in bona vicinitate cum rege vestro, sicut volo, iam volo incipere recte et fideliter me gerere erga illum et providere vestro periculo et regis levitati. Palatinus Bogdan Valachiae misit ad me ternis litteris tres nuntios, multis modis mihi persuadens et me petens, ut ego vos per viam euntem meis subditis committerem perdere et occidere, offerens se mihi id omni amicitia referre, dicens quod hoc mihi etiam esset necessarium sicut sibi, dicens hoc posse esse ita secrete, quod nullus sciet, quorsum venit. Dixitque: ego hoc vobis revelo in secreto et confessione, in meo dominio estis tutus, sed alibi sitis de vestra securitate sollicitus quam iuvabo ubi possum. Voluit ut perlegerem litteras Valachi, sed nescivi legere, quia fuerunt ruthenicae. Ego domino palatino egi gratias nomine V.M^{tis}, dixique eum hoc propterea persuasisse suae dominationi, ut quod ipse facere non fuit ausus propter caesarem, ut istum dominum palatinum in hoc periculum induceret atque eo ad odium caesaris, ad hostilitatem regiae M^{tis} induceret, quam solus timet, et reliquia id genus de perfidia hominis. Praesidio itaque magnifici domini Wladi woyewodae securus pertransivi Multaniam usque ad fines Ungariae.

Veni postea in Transsilvaniam, ubi inveni Czahloss, Valachos et omnes subditos palatini Moldaviae ex castris quae in Transsilvania habet, paratos et instructos et armatos esse per omnes quascumque vias, ubicumque me divertere deberem, ut me vel caperent vel occiderent et negotia V.R.M^{tis} impedirent. Quas ego insidias fugiendo, veni usque ad Megessch civitatem, in qua ubi me ipse intellexit, aliquot milia hominum mox misit, ut me circumcirca civitatem, ubi nunc sum, diligenter observarent et mox, ubi exirem, ut me vel caperent vel occiderent. Insuper omnibus, et suis et alienis subditis, pollicitus est munera maxima quicumque me vel vivum vel mortuum ad eum deferret. Itaque circumdatus istis hominibus sum hic in ista civitate Megies ab octo iam diebus per modum obsidionis, quod nusquam tute egredi possim, et nec cives propter me. Vellent quidem mihi libentissime adesse domini medieschenses, sed non sufficiunt tot hominibus resistere, quos instructos et paratos esse vident et

maxime timent insidias etiam maiores ex parte Coloswar, sciunt enim per omnia loca istas insidias mihi esse paratas, cives autem non modo mihi, sed et ipsismet timent. In omnem eventum itaque volui eam rem significare V.M.^uR., sive perveniant litterae, sive non, de quibus mihi scribenti dubium est. Si autem pervenient in manus V.M.^{is}S. humillime supplico, retinere apud se velit nuntios palatini Moldaviae, quos istic esse audio, usque ad meum ad se reditum. Audio apud ser^{um} regem Ioannem alios etiam eius esse // nuntios, pro quibus agam etiam apud suam M.^{tem}, ut retineantur, quod si forte minus prospere mecum cederet, ut hic et illic me in hoc recompensa non desit V.M.^{tibus}. Dabo tamen ego operam, ne quid ex dei gratia et V.M.^{te} indignum accidat, et vitae meae periculo tuto provideri possit.

p. 191

De negotiis quae apud Turcum egi, in istis litteris nihil audeo scribere, quae nescio si in manus V. Mis vel Petri Woyewodae devenient, qui me et minimos euntes observat...

[PETRU OPALINSKI CATRE REGELE POLONIEI
SIGISMUND AUG.]

1533, 20 martie.

(Despre pacea cu turcii. I s-a pus în vedere domnului Moldovei să nu mai îndrăznească să meargă împotriva acestei păci...etc.)

p. 237

Apud palatinum Multaniae etiam fui. Cum quo per honestas occasiones egi et cum consiliariis // suis conclusi, quod deinceps non solum non adesse debent Valacho, ita ut ipse se iactitat, sed palatinus V.M.^{ti} atque eius filio serenissimo servitoris et filii loco se futurum pollicetur, domini autem eius omni obsequio V.M.^{ti} se non defuturos polliciti sunt atque ad V.M.^{tem} oratores suos mittent, qui hoc confirment... etc.

p. 238

...Caeterum serenissime rex, scire M.V. dignetur, quod in aula caesaris certo rescivi, quod antequam ex Cracovia abiissem, iam palatinus Valachiae praesenserat meam profectionem ad Thurcum, qui volens pacem istam impedire, ducentos equos ex castris Transsilvaniae que illic habet, misit, qui me vel caperent, vel perderent in aliquo loco subdito regi Ferdinando, ut sibi excusatio non defuisset apud caesarem caedem non in sua ditione esse factam. Haec res et caesari et bassae cognita est. In reditu, ubi apud dominum palatinum Multaniae essem, hora tertia noctis me secreto ad se vocavit, et in secreto mihi dixit, ut mihi caverem, dixitque quod palatinus Valachiae misit ad eum ternas litteras et tres nuntios, multis modis persuadens et rogans, ut me redeuntem ad V.M.^{tem} iuberet vel capere et ad se mittere, vel occidere et res omnes aufere, promittens si id faceret, se illi cum benevolentia eam operam relaturum. Si enim ego (inquit) istum oratorum habeo, qui est magister curiae, scit regis secreta et a

p. 209

basscha scit, quid de te et de me futurum est, omnia sciemus, et ego quando sciam regis secreta et captivos et tormenta bellica restituet rex, et ad concordiam facile perveniam. Voluit autem ut hoc fieret in montibus Brasschoviensibus Transsylvaniae, Multaniae, Valachiae, Ceculiae contiguis hisque admodum durissimis transitu.

Postquam in Brasschoviam veni, iam a Multanis liber factus, dominus iudex et praefectus Brasschoviensis cum dominis consiliariis mihi etiam secreto dixerunt Ceculienses per palatinum Valachiae instructos et ordinatos esse, ut me redeuntem ad V.M^{tem} depraedarent et ad ea mitterent, vel si aliter esse nequit, saltem quocumque modo me perderent, promittens unicuique ex illis, cuiuscumque sit ordinis, nominatam summam pecuniae, eamque plurimam si me vel vivum vel mortuum illi afferrent. Haec passim publica hic sunt omnibus. Audio illum agere de pace cum V.M^{te}, sed incepta ista eius, quae cudit, hostilitatem non concordiam prae se ferunt. Hactenus, serenissime rex, consului securitati meae atque V.M^{us} indignitati. Quid postea erit mecum, in Dei est manibus. Veni postea in Megesch ubi repperi aliquot milia Valachorum istructorum ex castris Petri Waywodae per vias, montes omnes, qua mihi iter erat ut me caperent atque ad illum deducerent. Habet enim hic tria castra optima: Kikellowar, Czüczul et Balwani et Bistriciam civitatem: ex eis locis omnes congegessit contra me. Ego ubi vidi absentes esse et palatinum et vicepalatinum terrae, neque esset qui tuto me conduceret, mansi hic in Megesch fere in obsidione octo dies, itaque minus tuti et muros et civitatem observabant et sibi et mihi consulentes. Postea vero magnificus dominus Emeri Balasch capitaneus ill <ustrissimi> domini gubernatoris et magnificus dominus Michael Kesslerius, comes in Bolkowar, olim condiscipulus meus Bononiensis, accurrerunt numero equitatu, iuncti cum Megeschensibus, comitati sunt me usque ad Gelu cum quinque centis equis. Qui volentes sibi parare gratiam V. M^{us}, neque labori neque impensis pepercerunt, ut indignitati V.M^{us} et meo periculo providerent . . . Interim aliud est quod magis mihi terrori est quam palatinus [e bănuit de sfetniciei lui Zápolya că ar fi trimis să urzească ceva împotriva acestuia]. Inde ego mihi timeo ne aliquid id genus arte mihi accidat, quo ego minime sum promeritus . . . etc.

ANEXA II

MĂRTURII INDIRECTE

PETRUS RANSANUS

(1420—1492)

Petrus Ransanus s-a născut în anul 1420 la Palermo (Sicilia); a murit în 1492. Făcea parte din ordinul dominicanilor și a ajuns preceptorul fiilor lui Ferdinand I, regele Neapolului. În 1478 papa Sixt al IV-lea l-a numit episcop de Luce-ria (Italia). În 1488 este trimis de regele său ca ambasador la curtea lui Matei Corvin. Tocmai avea în pregătire o lucrare de istorie universală *Omnium temporum annales*. Sosit aici, a scris, după exemplul compatriotului său A. Bonfini, și ca o completare a operei sale, o istorie a Ungariei, pe care o dedică reginei Beatrice. A fost editată abia în anul 1558, la Basel, cu următorul titlu: *Epitome rerum Hungaricarum velut per indices descripta, auctore Petro Ransano, apud Mathiam regem olim triennium legato. Nunc primum edita, una cum appendice quadam, opera Joan Sambuci*, Viennae, 1558.

Ediții mai târzii: în secolul al XVIII-lea J.G. Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini*, vol. I, Viena, 1746, p. 322 ș. u.; în secolul al XIX-lea, Mátyás Florian, *Historiae Hungariae Fontes domestici*, IV, Pécs, 1885.

Ransanus a folosit pentru istoria Ungariei izvoare puține — între care și cronica lui Ioan Thuróczi — fără a vădi un adevărat spirit critic. Dar fiind scrisă clar, în stil curgător, ea a fost mult citată alături de lucrarea lui Bonfini.

În lucrare este cuprinsă și o scurtă descriere a Transilvaniei, care a contribuit, în mare măsură, la cunoașterea acestei țări.

Dintre lucrările care se ocupă cu viața și opera lui Ransanus, mai noi sînt următoarele: F. A. Termini, *Pietro Ransano umanista palermitano*, Palermo, 1915; A. Csiha, *Petri Ransani Epitome*, Hajdúböszörmény, 1932; T. Kardos, *P. Ransano in Ungheria*, Roma, 1947.

O DESCRIERE A TRANSILVANIEI¹

... Locuitorii de la Tisa transportă la Dunăre p. 333
sare gemă din Maramureș, unde se găsesc multe ocne; de aici o transportă în
alte părți ale Ungariei. Nu departe de aici se află <comitatul> Bihor² în care
se găsește orașul Oradea³, vestit pentru biserica în care este înmormântat sfântul
trup al fericitului Ladislau⁴. În fruntea acestei biserici stă Joannes Bocnius,
bărbat cu mintea ascuțită, cu multă știință de carte și cu foarte multă experiență
în multe lucruri, și din această pricină, foarte iubit de augustul Matei; din po-
runca acestuia a fost însărcinat cu numeroase solii de cea mai mare însemnătate,
datorită cărora a câștigat mare cinste și slavă. A clădit cetatea inexpugnabilă a

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin: *Petri Ransani... Epitome rerum Hungaricarum*, publicat în J. G. Schwa nd t n e r, *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini*, vol. I, Viena, 1746, p. 333 ș.u.

² *Bihorensis*.

³ *Varadinum oppidum*.

⁴ Ladislau, zis cel Sfânt, rege al Ungariei (1077—1095).

Oradiei, al cărei zid uriaș, precum și turnurile și locuințele foarte încăpătoare . . . arată destul de limpede măreția sufletească a celui ce le-a întemeiat. A înzestrat sfântul lăcaș, al cărui preot este, atît cu odăjdii de preț pentru preoți, cît și cu vase de argint și, pe lîngă acestea, cu cărți // mari care se numesc graduare și antifonare⁵ și sînt împodobite atît de minunat din toate părțile, încît pot fi socotite, și nu fără dreptate, a fi o danie făcută lui Dumnezeu de vreun rege mare și foarte bogat. Apoi <vine> comitatul Békés⁶, care ține de Transilvania; este în hotar cu <comitatul> Arad⁷, care și-a luat numele de la orașul Arad, unde se află mormîntul regelui Bela care a fost orb⁸. Vecine cu acesta sînt comitatele Zarand și Torontal, și, lîngă rîul Tisa, Csongrád⁹ și Cenad¹⁰. <Comitatul> Timiș se întinde către Moesia Superioară și e numit după orașul Timiș, care este înconjurat de numeroase sate . . . Comitatul Sătmár, bogat mai ales în mine de aur și argint, se întinde peste munți. Se află acolo un oraș ce se cheamă Baia Mare¹¹ . . . apoi, comitatul Ugocea¹²; (Aceste comitate însă sînt în „Marmația”¹³, o regiune care, după cum am arătat mai sus, e numită de popor Maramureș)¹⁴ . . . Maramureșul, în care se găsesc multe ocne și cinci târguri, și numeroase sate. Cel al Transilvaniei¹⁵, în care se găsesc șapte orașe ale sașilor. Dintre ele mai însemnate sînt acestea: Saxonia (sic)¹⁶, Sibiu, Brașov, Bistrița, Cluj¹⁷; care în limba sarmaților înseamnă orașul școlilor¹⁸; în acest oraș s-a născut augustul Matei <Corvin>¹⁹ căruia i-am închinat această carte. În afară de acestea mai sînt: Alba Iulia, unde se găsesc ocne, și țara secuilor²⁰, după care sînt locuitorii numiți cu un termen corupt, așa cum afirmă unii: siculi²¹. Căci se spune că ei s-ar

⁵ Cărți bisericești catolice.

⁶ *Bekesiensis*, azi în Ungaria, la granița cu România.

⁷ *Orodiensis*.

⁸ Bela al II-lea (cel orb), rege al Ungariei (1131—1141).

⁹ În Ungaria pe ambele maluri ale Tisei.

¹⁰ Azi în Ungaria, la granița cu România (o parte din el alipit la județul Arad).

¹¹ *Rivulum minerarum*, greșit, în loc de *Rivulum Dominarum*.

¹² *Ugochiensis*. Cea mai mare parte înglobat în fostul județ Satu Mare.

¹³ *Marmatia*.

¹⁴ *Marmarosam*. Înțeles ca o regiune în care sînt cuprinse comitatele Satu Mare, Bereg, Ugocea și Maramureș.

¹⁵ *Transilvaniensis*. Autorul are noțiuni foarte vagi despre Transilvania, care nu era un comitat, ci un voievodat și cuprindea trei regiuni: Tinutul sașilor (fondus regius), Țara Secuilor și comitatele nobiliare (între care și comitatul Alba, unde se afla Alba Iulia capitala voievodatului).

¹⁶ Oare Sebeșul săsesc sau Orăștie (numit pe ungurește Szászváros)?

¹⁷ *Colosvarum*.

¹⁸ Interpretare greșită. În nici o limbă n-are acest înțeles.

¹⁹ Casa în care s-a născut se mai păstrează încă.

²⁰ *Patria Scytilorum*.

²¹ Autorul fiind sicilian arată un interes deosebit pentru această potrivire de nume cu cel al vechilor siculi din patria sa. În realitate s-a folosit această numire din cauza unei apropieri pur fonetice cu numirea de Zekel, secu.

trage din sciți²². Sînt însă unii care, coborînd mai adînc în trecut, socotesc că ei trebuie să fie numiți, de fapt, „siculi“ și nu „scythuli“. Căci ei vor ca neamul acesta de oameni să fie coborîți din siculii, care stăpînesc Sicilia, insulă așezată tocmai la capătul Italiei²³.

Se spune așadar, că odinioară o legiune a acelei națiuni ar fi luptat sub Attila, fostul stăpînitor al Panoniei; deci, după cum din multe alte părți ale lumii, tot astfel și din Sicilia s-au adunat mulți oameni în oastea lui Attila, pentru a sluji sub acest conducător, mai vestit decît care nu se afla pe atunci nimeni în toată lumea. După ce a murit acesta și după ce uriașa lui oaste a fost nimicită în cea mai mare parte — pe cînd unii au luat-o spre alte meleaguri — legiunea secuilor și-a statornicit așezări în acest loc, de care este vorba aici²⁴.

Amestecîndu-se apoi, prin legături de căsătorie, cu vecinii, și-au schimbat limba neamului lor și au alta, de care se folosesc pînă în ziua de azi. Este un neam de oameni crunți: atît de mult s-au sălbaticit aceia care își aveau obîrșia în Sicilia, numai schimbîndu-și patria și împrumutînd obiceiurile altor neamuri străine. Ei nu dau regelui nici un fel de dări, doar din cînd în cînd dau cîte un bou²⁵ înfierat <anume>, nu după porunca vreunui edict, ci la cererea regelui, cînd acest lucru e impus de vreo nevoie sau folos al țării.

---

²² Este versiunea vechilor cronici ungurești.

²³ Teorie născocită de umaniști.

²⁴ Se regăsește aci legenda lui Ciaba, fiul lui Attila — din cronicile ungurești și îndeosebi aceea a lui Thuróczi.

²⁵ Această contribuție, legată mai ales de persoana regelui, era numită „înfierarea boilor“ și avea un caracter mai mult excepțional.

FELIX PETANCIĆ

(circa 1445 — după 1517)

*

Felix Petančić s-a născut la Ragusa la o dată fixată cu aproximație în anul 1445. El aparținea familiei raguzane Brutus. Numele de Petančić (sau în formă latinizată: *Petancius* sau *de Petanciis*) a fost adoptat de el după un străbunic care apare în 1447 în registrele Raguzei ca *Georgius Johannis de Petano, sartor* (croitor), *habitor Ragusii*. În actele notariale el poartă împreună cu fratele său Ștefan numele patronimic de Brutus.

Institutor și apoi funcționar la secția criminală a republicii raguzane, el pleacă în 1487 la Buda unde lucrează la vestita bibliotecă corviniană avînd conducerea a treizeci de copişti și miniaturişti, și de unde se înapoiază înainte de moartea regelui Matei Corvin în 1490.

În anii următori exercită o activitate de caligraf, și poate datorită acestei iscusințe ca și a cunoașterii limbilor este trimis în diferite misiuni diplomatice ale republicii raguzane. Ajuns în 1496 notar public și judecător (*tabellio et iudex ordinarius*) el pleacă la Zengg (Senj) unde e calificat drept: *notarius civitatis regiae Segniensis*. La sfîrșitul anului 1501 el reapare la Buda cu titlul de cancelar al orașului regesc Zengg. Este folosit aci de regele Ungariei Vladislav al II-lea care fusese chemat din Polonia ca să-i urmeze vestitului Matei Corvin.

Petančić se consacră din nou manuscriselor, lucrînd el însuși ca miniaturist. I se atribuie în mod cert ilustrarea unor manuscrise prețioase risipite acum în diferite biblioteci mari din Paris, Nürnberg, Budapesta. Activitatea lui la Buda e menționată de celebrul umanist Nicolae Olahus care l-a cunoscut în timpul șederii sale aci, și anume între anii 1510 și 1516. Olahus îl declară pictor foarte priceput și subliniază faptul că mai știe în afară de latină și greacă și limbile mai rare „caldaică” și arabă. Datorită acestor calități, precum și experienței cîștigate în soliile raguzane, el este trimis de rege în diferite misiuni la Rodos (sediul cavalerilor ioaniți) la Raguza, în Spania și în Franța în legătură cu pornirea unei expediții cruciate împotriva turcilor. Reîntors de la Rodos, el a înfățișat regelui în 1502 memoriul său *Despre drumurile pe care trebuie să se pornească expediția împotriva turcilor* (De itineribus quibus aggrediendi sunt Turci). Se pare că tot atunci i-a înmînat regelui și un alt memoriu despre imperiul turcesc în care descria administrația, justiția, organizarea militară și financiară a acestui stat. Textul manuscris se înfățișa ca un sul de pergament ilustrat cu miniaturi, reprezentînd pe sultanii otomani și pe marii viziri. Atît textul, cît și miniaturile i se datoresc lui. Pe baza unor argumente stilistice i se mai atribuie în vremea din urmă încă un manuscris cu miniaturi intitulat *Historia turcica* aflat în biblioteca municipală din Nürnberg, a cărui datare mai e încă supusă discuției. Cum în text sultanul Baiazid e arătat ca domnind în vremea aceea, ar însemna că manuscrisul e anterior depunerii sale, care a avut loc în 1502, și că deci a fost compus înainte de călătoria autorului la Rodos. Ilustrarea sa rămasă neterminată ar fi fost deci întreruptă de această plecare, și apoi părăsită definitiv în urma detronării sultanului, pe care și apucase Petančić să-l reprezinte într-una din miniaturile principale ale acestui ms.

O altă misiune care i s-a încredințat a fost aceea de a merge la curtea regelui Franței, Ludovic al XII-lea, spre a face portretele celor două nepoate ale acestuia, dintre care urma să-și aleagă regele Ungariei, Vladislav al II-lea, pe viitoarea sa soție. În anul 1513 Petančić a fost trimis în misiune la sultanul Selim I la Constantinopol. După aceea nu se mai știe nimic despre el. Nu se cunoaște data exactă a morții sale. Ea a urmat după moartea regelui în 1517, și înainte de tipărirea la Viena, la 1 iulie 1522, a memoriului *De itineribus* prin grija prietenului său, umanistul Ioannes Cuspinianus, sub titlul *Felicis Petancii cancellarii Segniae Dissertatio de itineribus aggrediendi turcam ad Vladislaum Hungariae et Bohemiae regem*. Acest text a mai fost retipărit de 16 ori pînă în 1793. A fost cuprins și în colecția lui Bongars și apoi în cea a lui Schwandtner (*Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini*). La noi a fost reprodus de A. Veress în *Acta et Epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia* (pp. 110—111). Manuscrisul nu ni s-a păstrat.

După el s-au făcut trei traduceri germane în 1550, 1560 și 1584, o versiune italiană contemporană, rămasă în manuscris, apoi o ultimă traducere sîrbo-croată (1958). O traducere germană a fost cuprinsă în lucrarea publicată în 1578 la Basel de către Nicolaus Höniger von Königshofen an der Tauber, sub titlul: *Hofhaltung des türkischen Keyzers und Othomani-schen Reichs beschreibung*... capitolul e intitulat: „Weg und Strass den Türken zu uberziehen...”

Al doilea memoriu — care privește, așa cum s-a arătat, imperiul turcesc — a fost tipărit la Viena în 1532 de către Martinus Oinoprepus după unul din cele două manuscrise prețioase

cu miniaturi, executate de Petančić. Celălalt, care fusese în posesiunea lui Ioannes Cuspinianus și folosit de acesta la propria sa descriere a armatei și imperiului turcesc, a dispărut fără urmă.

Al treilea memoriu — *Historia turcica* — nu a văzut lumina tiparului.

Primul memoriu sau disertația *De itineribus* se referă la cinci drumuri pentru îndreptarea unei expediții contra turcilor. Acestea sînt: 1) din Panonia la Belgrad-Niș-Pirot-Sofia-Filipopol-Adrianopol... etc.; 2) varianta a doua trece de la Belgrad la mănăstirea Ravanița-Mosch-Cosova... Filipopol... etc.; 3) al treilea drum (reprodus de noi) este prin Transilvania și Țara Românească; 4) al patrulea drum e prin Dalmația, pe la „Varbosania”, cetatea Cluș etc.; 5) în sfîrșit ultimul drum corespunde anticei Via Egnatia.

Fragmentul privitor la drumul prin țara noastră vădește cunoștințe foarte inegale asupra realităților din părțile acestea. Descrierea drumului e foarte sumară, constînd de fapt în însemnarea unor puncte de reper, unele situate cu oarecare precizie, ca de exemplu Vadul Crișului, altele vădind o mare confuzie, ca de exemplu localizarea orașului Vaslui, care apare aci datorită faimei victoriei lui Ștefan cel Mare asupra turcilor în 1475. Autorul pare de altminteri să localizeze aci și victoria lui Vlad Țepeș (!).

Cît privește descrierea Țîrgoviștei, s-ar părea că în arătarea sistemului de apărare folosind mlaștinile înconjurătoare intră și oarecare împrumuturi relative la sistemul de apărare al Sibiului. Merită să fie semnalat faptul că această descriere a „Țîrgoviștei” a fost înglobată *tale quale* în textul latin al cosmografiei lui Sebastian Münster (ed. din Basel, 1550).

Despre Petančić s-au ocupat în treacăt mai mulți istorici, dar abia începînd din 1879 a putut fi reconstituită biografia sa.

Multă vreme s-a crezut că solul lui Vladislav al II-lea care apare cu funcția de cancelar de Zengg era altul decît Felix raguzanul, caligraful și miniaturistul de la biblioteca corviniană, și astfel diferitele biografii încercate înainte de stabilirea legăturii între cele două activități ale lui Petančić sînt necomplete și greșite. Ca exemplu poate fi dată notișa biografică din S. Gliubich, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Viena, Zara, 1856, pp. 249—250, în care Petančić (Petanzio) e arătat greșit a fi din Sebenico. Abia în 1879 a fost demonstrată identitatea dintre diplomat și pictor, precum și calitatea acestuia de raguzan în articolul lui Petar Malković — *Pictovanja po balkonskom poluotoku XVI veka*, publicat în „Rad Jugoslavenska Akademije znanosti i umjetnosti”, XLIX, Zagreb, 1879, pp. 103—164. Au urmat Florio Banfi cu *Felix ragusinus* în „Archivio Storico per la Dalmazia”, XXIV (1947) fasc. 142, p. 378 ș.u., apoi materialul inedit documentar de la Dubrovnik (Raguza) înfățișat în 1959 de P. Kolendić în „Glas” publicat de Academia de științe de la Belgrad, și în sfîrșit, studiul critic de ansamblu al lui Dragutin Kniewald intitulat *Feliks Petančić i njegova djela*, Belgrad, 1961.

Activitatea sa de pictor a fost înfățișată într-o serie de articole din care cităm Tibor Kardas: *Il codice Kalmáncseki di nuova in Ungheria*, în „Corvina”, 1939, pp. 257—258 și Ilona Berkovits, *Felice Petanzio ragusino capo della bottega di miniatori di Mattia Corvino*, în *loc. cit.*, 1940, pp. 57—84 și *La miniatura nella corte di Mattia Corvino*, în *loc. cit.*, 1941, p. 543 ș.u.

DESPRE DRUMURILE PE CARE TREBUIE SĂ SE PORNEASCA EXPEDIȚIA CONTRA TURCILOR¹

Este și al treilea drum, mai potrivit și mai puțin obositor, care duce din Panonia în Tracia și în alte locuri vecine mării . . . Buda e la o depărtare de 80 000 de pași de Oradea, între ele mai aflându-se regiunile cumanilor și râul Tisa. De aci pînă la tîrgul Vadul Crișului², este o cale de o zi, pe un drum peste tot neted. De acolo pe o vale lungă se deschide accesul spre Cluj sau Timișoara³. Apoi spre Sibiu pe un drum de aceeași lungime și foarte ușor. Acest oraș este capitala Transilvaniei⁴, regiune care obișnuia, să se numească obișnuit Transilvania sau „Herdelia”⁵. Este inexpugnabilă prin luptă,

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin reprodus de A. Veress în *Acta et Epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, pp. 110—111.

² *Rhium* — Rew.

³ *Coluswar sive Themiswar* — confuzie evidentă, fiind vorba de două orașe situate în locuri mult prea diferite pentru a se putea ajunge la amîndouă prin defileul sau valea amintită care asigura legătura numai cu Clujul.

⁴ *Septem Castris* (*Siebenburgen*).

⁵ Ardealul.

căci zămislește ostași dîrzi și foarte viteji. În ea se află cetatea Hunedoara nespus de tare prin poziția locului, de unde s-a născut Ioan⁶, tatăl divului rege Matei.

... După Sibiu urmează Corona sau Brașov, ultimul oraș al Transilvaniei alăturat munților care despart această provincie de Valahia Mare sau Dacia. De aci în ziua a treia ajungi la Tîrgoviște⁷, capitala românilor⁸ și reședința osebită a domnilor, <făcută> inaccesibilă nu prin ziduri sau încinsă de întărituri, ci prin șanțuri, val și metereze întărite pe dinafară doar cu pari ascuțiți și este așezată între mlaștini care o închid⁹, cu păduri mocirloase și bălți, așa că aproape toată regiunea de jur împrejur este de netrecut. Aceasta este provincia numită Dacia de către antici, colonie a romanilor din care cauză băștinașii ei și în vremea noastră se folosesc pretutindeni de graiul latin. Acest neam este primitiv, crud, aplecat spre ghicit și spre prevestiri¹⁰, ahtiat întotdeauna de jaf și pradă¹¹. Din aceste locuri, abătîndu-se de la drumul ce se îndreaptă spre trecerea către Vidin și Nicopole, se înfățișează pe stînga cetatea Vaslui (!) așezată cam la mijloc între Valahia <Mare> (= Țara Românească) și cea Mică (sau Moldova). Dracula¹² împreună cu puțini <luptători> dar aleși, atunci cînd Mahomed, împăratul turcilor, cuprinsese Valahia Mare și se grăbea să o ocupe pe cea mică, l-a atacat aci în a doua veghe a nopții, și l-a pus pe fugă cu mare măcel al <oamenilor> săi și l-a silit să-și facă întoarsă calea cu mare rușine. Aci, în sfîrșit, Ștefan, domnul¹³ Moldovei, a înfrînt în așa fel pe Soliman pașa și comandantul „Romaniei“ (= beglerbegul Rumeliei), încît din 30 000 de turci, foarte puțini, și anume cei care din întîmplare călăreau cai mai iuți, au mai scăpat. La vreo 30 de mii de pași depărtare de Vaslui se trece Dunărea la orașul Brăila (Brilagum sive Braillovum oppidum) dincolo de care ai în față Grecia¹⁴, mergînd dincolo de cele șapte guri ale Dunării pînă la mare unde este tabăra de la Varna¹⁵, vestită mai întîi prin lupta împăratului Sigismund¹⁶ alături și cu ducele Burgundiei¹⁷, iar apoi prin uciderea lui Vladislav regele Ungariei și al Poloniei și a legatului apostolic.

⁶ Ioan de Hunedoara.

⁷ *Tragovisius*.

⁸ *Metropolis Valachorum*.

⁹ *Paludes obductas*.

¹⁰ *Divinationibus et auguriis dedita*.

¹¹ Ca și informațiile autorului, caracterizările sale nu se întemeiază pe o experiență directă, ci doar pe zvonuri vădit calomnioase și răuvoitoare.

¹² Vlad Țepeș. Aci autorul confundă lupta lui Vlad Țepeș cu turcii din 1462 care s-a petrecut în Țara Românească, cu lupta lui Ștefan cel Mare de la Vaslui în 1475.

¹³ *Princeps*.

¹⁴ Aci în sensul de Peninsula Balcanică.

¹⁵ Se referă la lupta din 1444 pe care însă o confundă cu cea de la Nicopole.

¹⁶ Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei și împărat al Germaniei, care a luat parte la lupta de la Nicopole.

¹⁷ Fiul ducelui Filip cel Îndrăzneț, pe atunci purtînd titlul de comite de Nevers, cunoscut mai apoi sub numele de Ioan fără Frică.

ȘTEFAN BRODARICS

(1470—1539)

*

Ștefan Brodarics a avut un rol însemnat în istoria politică și culturală a Ungariei, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, ca om politic, diplomat și erudit.

S-a născut în Slovenia pe la 1470, se pare dintr-o familie modestă, și a făcut studiile în Italia la Padova. A fost episcop de Sirmiu, apoi de Pécs și în cele din urmă de Vác. Sub Ludovic al II-lea a fost cancelar al Ungariei și în lupta de la Mohács, pe care avea s-o descrie ca martor ocular, figurează printre consilierii regelui.

În luptele interne care au urmat după dezastrul de la Mohács, Brodarics se alătură lui Zápolya, pe care-l servește, pînă la moartea sa, în 1539.

Zápolya l-a folosit pe Brodarics pentru misiunile diplomatice importante. Astfel de pildă în 1527 este trimis la regele Poloniei ca să-i ceară ajutor contra lui Ferdinand.

În anul 1532 e trimis la Țîrgoviște, chemat anume de Aloisio Gritti, comisarul sultanului pentru Ungaria, care, în drum spre Buda, s-a oprit pentru o vreme în Țara Românească.

A avut un rol de seamă în împăcarea realizată prin pacea de la Oradea (1538), prin care Ioan Zápolya și Ferdinand de Habsburg își împart Ungaria între ei.

În sfârșit, tot el avea să fie trimis în Polonia pentru a mijloci căsătoria lui Ioan Zápolya cu fiica regelui Sigismund, Isabella (1539).

Brodarics a trăit în strânsă legătură cu umaniștii însemnați ai vremii, ca Nicolaus Olahus, A. Verancsics, G. A. Burgio, nunțul papal în Ungaria. S-a îndeletnicit și cu studiul istoriei.

Indemnănat poate și de prietenii săi, scrie pentru regele Poloniei istoria campaniei din 1526, dând o largă dezvoltare luptei de la Mohács la care a participat. În povestire autorul cuprinde și o scurtă descriere a Transilvaniei pe care o redăm mai jos.

Lucrarea a fost tipărită la Cracovia, în anul 1527, sub titlul: *De Conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohács verissima descriptio*. A mai fost editată o dată, în 1568, la Basel ca anexă la opera lui Bonfini (*Rerum Ungaricarum decades*), apoi în 1688, la Strasbourg (sub titlul *Narratio de Proelio ad Mohazium*); și în vol. VIII al colecției *Acta Tomiciana*, Poznan, 1852—1915. Textul lui Brodarics a mai fost folosit de Gáspár Heltai la alcătuirea operei sale: *Chronica az magyaroknak dolgairól* (Cronica despre faptele Ungurilor), Cluj, 1575.

Despre viața și opera lui Brodarics s-au scris numeroase studii, dintre care amintim: S. Székely, *Brodarics István élete és működése* (Viața și activitatea lui Șt. Brodarics), în „Történelmi Tár”, 1888, idem, *A Brodaricsok* (Familia Brodarics), în „Századok”, 1913, idem, *Brodarics István szereplése János király oldalán* (Rolul lui Șt. Brodarics pe lângă regele Ioan Zápolya), în „Századok”, 1914; Sörös Pongrác, *Ierosimi Brodarics István* (Ștefan Brodarics de Ierosim), Budapesta, 1907.

DESCRIEREA TRANSILVANIEI¹

Înainte de 1527

... Dincolo de munții despre care am spus că se întind de la Carpați pînă la Severin, se află Transilvania, care a făcut odinioară parte din Dacia. Capitala ei, Alba Iulia, este numită astfel fie după Cezar, sau, mai degrabă după Gyula², odinioară principe al hunilor. Are numeroase orașe foarte însemnate, printre care Sibiu, Brașov³, Cluj⁴, Bistrița⁵ și mai multe altele, întemeiate și locuite de germani, pe care noi îi numim sași. În ea se găsesc secuii, un neam de oameni crînceni și războinici; între ei nu sînt nobili și țărani, p. 760

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin: *Clades in campo Mohács in qua Ludovicus occidit, a D. Stephano Broderith, olim procancelario descripta*; publicată ca anexă la opera lui Bonfini: *Rerum Ungaricarum decades...*, Basel, 1568, pp. 757—774.

² *Hijula*.

³ *Brassovia*.

⁴ *Colosium*.

⁵ *Bistricia*.

ci toți se socotesc egali în drepturi, asemenea elvețienilor. Transilvania însăși este foarte bogată în tot felul de lucruri, și îndeosebi în aur, argint și alte metale: la acestea <se adaugă> sarea de ocnă. // Crește cai vestiți, are din belșug vin, dar acesta nu e tot așa de bun ca cel din Ungaria și Slavonia. Transilvania este cuprinsă între cele două Valahii⁶: Țara Românească⁷ și Moldova: cea dintâi vecină cu Dunărea, a doua cu Marea Neagră⁸; acestea două împreună cu Transilvania ocupă astăzi acea parte a Europei care fusese pe vremuri Dacia. Astfel, tot acest pământ de peste Dunăre care cuprinde nu numai Ungaria Ulterioară⁹, ci și Transilvania cu cele două țări românești este înconjurat din toate părțile de Dunăre, Munții Carpați, Marea Neagră și din nou de aceeași Dunăre.

---

⁶ *Valachiae.*

⁷ *Transalpina.*

⁸ *Mari Euxino.*

⁹ Ungaria de la est de Dunăre.

IVAN PERESVETOV

(? — ?)

*

Nu se cunosc date biografice precise asupra lui Ivan Semenovici Peresvetov. Un timp s-a pus chiar la îndoială existența sa concretă, și data lucrărilor care îi poartă numele. Această problemă a inspirat o literatură bogată. După ultimele rezultate ale cercetărilor și discuțiilor purtate s-a ajuns la acceptarea în general a amănuntelor pe care le dă în cursul operelor sale despre viața sa. Se pare că era originar din Lituania.

Ivan Semenovici Peresvetov, originar din Lituania, se trăgea dintr-o veche și cunoscută familie de slujitori militari ruși. A călătorit în mai multe țări, căutând slujbă ca militar, a stat trei ani (1530—1533) la Buda la curtea regelui Ioan Zápolya, trei ani în Boemia, în slujba regelui Ferdinand și cinci luni la Suceava, la curtea lui Petru Rareș, domnul Moldovei, de unde a trecut în Lituania și apoi în Rusia. Este autorul mai multor scrieri, toate în limba rusă, între altele *Despre sultanul turcesc Mahomed*, *Despre împăratul Constantin al grecilor*, *Jalba cea mică și cea mare către țarul Ivan*. Numai aceasta din urmă ne interesează aci, căci în ea vorbește despre șederea la curtea lui Petru Rareș și reproduce pe larg o serie de considerații pe care

le atribuie acestui domn moldovean. (Vezi și P. P. Panaitescu *Petru Rareș și Moscova* în vol. *În memoria lui Vasile Pârvan*, Buc., 1934, p. 13 și urm.).

Dintre operele lui Peresvetov a fost publicată mai întâi scrierea despre sultanul Mahomed în „Ученые записки Казанского университета (Cazan, 1, 1865, pp. 21—27) apoi a urmat o ediție completă a lui V. T. Rjiga, (Ржига) în Чтения в обществе истории и древностей российских при Московском университете (kn. I, отд. II м 1908, стр. 59—84) (I. S. Peresvetov, publicist din secolul al XVI-lea), Moscova, 1908. (Textul tradus de noi mai jos corespunde la pp. 59—69); textul publicat de Rjiga a fost tradus în românește de Șt. Ciobanu, în *Domnitorul Moldovei Petru Rareș în literatura rusă veche*, în „Revista istorică română”, (XIV) 1944, p. 316 ș.u. cu greșeli, confuzii și omisiuni (reprodus de G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, pp. 21—31).

Ediția lui Rjiga reproduce un manuscris lacunar și rezumat; ea este azi înlocuită cu ediția îngrijită de A. A. Zimin și publicată de Academia de Științe a U.R.S.S. *Сочинения И. Пересветова*. Подготовил текст А. А. Зимин. Под редакцией Д. С. Лихачева, Москва—Ленинград, Изд. Акад. Наук СССР, 1956. (*Operele lui I. Peresvetov*), Moscova—Leningrad, 1956, ediție critică folosind cele mai bune manuscrise. După această ediție s-a alcătuit prezenta traducere a *Jalbei celei mari* care cuprinde considerații politice atribuite lui Petru Rareș (pp. 170—184 în ediția Zimin).

Despre Peresvetov s-a scris mult în istoria literară rusă și sovietică, semnalăm studiul critic al lui G. Belicenko, *Problema cuprinsului și redacțiilor operelor lui Ivan Peresvetov*, Leningrad, 1928, „CI”, nr. 3, pp. 327—331, iar în limba germană Werner Philipp, *Ivan Peresvetov und seine Schriften zur Erneuerung des Moskauer Reiches*, Berlin, 1935, p. 123.

Ultima lucrare sovietică despre I. Peresvetov și vremea lui este a lui A. A. Zimin: И. С. Пересветов и его современники . . . ., Акад. наук, СССР, 1958 (*I. S. Peresvetov și contemporanii săi*), Moscova, 1958.

Opera lui Peresvetov este interesantă pentru tendința ei de a sprijini monarhia feudală autoritară și centralizatoare a statului. Autorul atacă nobilimea feudală și cere țarului să întemeieze o domnie absolută sprijinită pe slujitori militari. În *Jalba cea mare către țar*, el pune aceste idei în gura lui Petru Rareș, domnul Moldovei, care sfătuiește pe țarul Rusiei să nu se încreadă în marea nobilime și să întărească oastea de slujitori. Unii comentatori ai operei lui Peresvetov au crezut că aceste cuvinte puse în gura domnului Moldovei, reprezintă numai ideile lui Peresvetov și că Petru Rareș nu le-a pronunțat niciodată (de exemplu Rjiga în introducerea la ediția sa). Alți editori și comentatori sînt însă de părere că Peresvetov a putut fi influențat de ideile domnului în timpul șederii sale în Moldova [vezi W. Philipp, *op. cit.*; și Рупин, *История русской литературы*, II, St. Petersburg, 1898, p. 496 ș.u.].

Știm după ultimele cercetări ale istoriografiei noastre, că Petru Rareș a purtat o luptă grea împotriva boierimii mari, pentru a stabili o domnie centralizatoare. El era, de asemenea, cum spune Peresvetov, un prieten și aliat al Rusiei.

În privința datei la care a stat Peresvetov la Suceava, nu avem informații precise. Scrierea sa: *Jalba cea mare* este scrisă în 1549 și în ea spune că s-a întors în Rusia prin Lituania acum 11 ani, deci în 1538, după ce șezuse cinci luni în Moldova.

Așadar, după spusele sale, a stat în Moldova, în anii 1537—1538 și a plecat din *acea* țară în anul marii năvăliri a turcilor sub sultanul Soliman, poate tocmai ca urmare a aceluia război.

A. A. Zimin, în *I. S. Peresvetov și contemporanii săi*, p. 314, se întreabă dacă Peresvetov a putut trece din Moldova la Moscova prin Polonia în 1538, când Polonia se afla în război cu Moldova. S-a argumentat de alții că prin mijlocirea regelui Ungariei s-a încheiat pace la Hotin între Petru Rareș și hatmanul Poloniei și că mulți moldoveni au putut atunci trece în țara vecină, fugind înaintea turcilor.

Totuși, A. A. Zimin consideră mai sigură prezența acestui scriitor în Moldova, la curtea lui Petru Rareș, în anul 1534—1535 și afirmă că acest fapt a avut asupra îndrumării lui urmări hotărâtoare: în Moldova a aflat de la curtea aliată cu Rusia despre puterea acestui stat și tot acolo a întâlnit pe moscovitul Vasca Merțalov, care l-a informat despre stările rusești. Aceste împrejurări l-au convins pe Peresvetov să plece în Rusia și să ceară slujbă de la țar...

Dar se mai ivesc și unele împrejurări destul de tulburătoare. Când potrivit spuselor sale vine Peresvetov la Moscova în 1538, el nu înfățișează tânărului Ivan Vasilievici învățămintele proaspăt culese din gura domnului Moldovei împreună cu asigurările privind horoscopul viitorului autocrat citit de el în stele, ci îi înmânează doar celelalte două cărțuli despre Mahomed cuceritorul și despre Constantin, zadarnicul său împotrivor. Abia în 1549, ca o întărire a acelor cărțuli neținute în seamă, scrie *Jalba cea mare* în care apare viu și prezent (deși mort încă din 1546), și cu o fizionomie pe care nici istoria nici contemporanii săi nu i-au cunoscut-o, acest ciudat personaj în care nimeni nu poate recunoaște sub artificiiul creației literare figura reală a domnului Moldovei.

Trebuie să amintim că pe lângă *Jalba cea mare* există și o lucrare atribuită lui Peresvetov, intitulată *Despre Petru voievodul Moldovei*, publicată în anexele ediției lui Zimin (pp. 341—349). Această scriere însă este o prescurtare și o prelucrare tendențioasă a scrierii lui Peresvetov (*Intîia jalbă*), în care s-au modificat părerile autorului împotriva boierimii mari. Altfel nu aduce nimic în plus față de textul *Jalbei*. Prelucrarea se datorește altui autor rus de mai târziu, cum au dovedit editorii și comentatorii amintuți ai operei lui Peresvetov. Pentru acest motiv nici nu am reprodus în traducerea noastră părțile din această prelucrare, care vorbesc de Petru Rareș.

JALBA CEA MARE¹

1537—1538

Înțelepciunea filozofilor greci și a doctorilor latini, rugăciunea către Dumnezeu a lui Petru domnul Moldovei și despre dreptate.

p. 170 Dacă vreun țar și-ar pierde însușirile sale de oștean și s-ar lăsa cuprins de mare blîndețe, aceasta va fi spre folosul dușmanilor săi, <căci> țarul <acela> nu se va <mai> gîndi la oaste, nici la orînduială în împărăția lui, <ci> el va petrece cu aceia care îi aprind inima cu vrăji și cu multe chipuri înșelătoare, iar asupra ostașilor lui va aduce mare amărăciune și asupra întregii lui împărății mari nenorociri de la nobilii săi, încît nimic nu-i va fi drag, nici înțelepciunea, nici oastea, nici viața împărăției aceleia, nici învățăturile ostășești care ar ajunge la dînsul, iar sfaturile înțelepte pentru cîrmuirea împărăției sale, el va începe să le nesocotească.

¹ Traducerea s-a făcut după textul publicat de A. A. Zimin, *Сочинения И. Пересветова*, Moscova—Leningrad, 1956, pp. 170—184.

Și așa spune Petru, domnul Moldovei: „Dacă vrei să ai înțelepciune împărătească, și ai cunoștințe despre meșteșugul ostășesc și despre așezămintele vieții împărătești, atunci să citești pînă la sfîrșit <cărțile> despre luarea Țarigradului; să nu te lenevești întru aceasta, căci acolo vei afla tot ajutorul de la Dumnezeu: Dumnezeu ajută pe cel ce nu se lenevește, pe cel ce primește truda și cheamă în ajutor pe Dumnezeu, <ajută> pe cel care iubește dreptatea și judecă cu judecata dreaptă, <căci> dreptatea este pentru Dumnezeu bucurie din suflet, iar pentru împărat mare înțelepciune”.

Am băgat de seamă, stăpîne, că Petru, voievodul Moldovei, era foarte voitor de bine față de tine, stăpîne, și față de împărăția ta. Și eu, stăpîne, de aceea, auzind acele cuvinte de la dînsul, le-am scris și le-am adus la tine, stăpîne, slujindu-ți ție, după cum îți va place stăpîne slujba mea, a robului tău. Așa a spus voievodul Moldovei Petru: „Grecii s-au lenevit de a lupta cu putere pentru credința creștină împotriva necredincioșilor și ei acum de nevoie apără credința busurmanilor^{1a} de cei ce o atacă. Împăratul turcesc // ia de la greci și de la sîrbi copii de șapte ani pentru a-i învăța meșteșugul armelor și pentru a-i crește în legea lui; și aceia despărțiți de copiii lor plîng cu mare plîngere, dar nu-și pot ajuta cu nimic”.

p. 171

Stăpînului binecredincios, marelui țar și marelui cneaz Ivan Vasilievici² a toată Rusia, se închină și robul său, care a venit din Lituania, Ivașco, fiul lui Semen Peresvetov. Am adus la tine stăpîne, cuvinte de la mulți domni ai regatelor și de la Petru voievodul Moldovei pentru treburile tale împărătești. Și stăpîne, acele cuvinte și treburi le-am pus în vistieria ta împărătească, iar pe mine, robul tău, pentru acele cuvinte și treburi, ai poruncit, stăpîne, să fiu bine miluit. Și după porunca ta, stăpîne, eu, robul tău, am fost foarte bine miluit, iar aceste lucruri și treburi, stăpîne, pînă acum n-au fost înaintea ta, stăpîne. Dar, stăpîne, acele cuvinte le-am adus înaintea ta, înaintea stăpînului, iar trebile tale de domn alcătuiesc slujba mea.

Iar în acele regate, stăpîne, obîrșia ta împărătească și semnele cerești erau foarte lăudate și le slăveau și le preamăreau filozofii înțelepți greci și doctorii latini și au spus așa pentru acele cuvinte „se cuvine unui astfel de stăpînitor oștean, născut înțelept cu darul lui Dumnezeu, asemenea cuvinte să fie scrise cu aur și să le ție la dînsul mulți ani și după dînsul să lase altui țar asemenea lucruri și slava sa împărătească”.

Iar eu, stăpîne, am primit acele cuvinte în acele regate de la oameni înțelepți. Cum îți place, stăpîne, mica slujbă a robului tău? Și eu stăpîne, cu acele cuvinte, am ieșit din Lituania acum unsprezece ani slujindu-ți ție, binecredinciosule țar, cu credință, amintindu-mi de moșii și strămoșii mei, Peresvet și Oslabia, călugări care au slujit cu credință stăpînitorilor ruși, marilor cneji,

^{1a} Busurmani — musulmani.

² Ivan al IV-lea cel Groaznic, țarul Rusiei (1533—1584).

moșii și strămoșii tăi, cu binecuvîntarea lui Serghie, făcătorul de minuni, în bătălia de la Don, sub marele cneaz Dimitrie Ivanovici³, și au pățit pentru credința creștină, și pentru sfînta biserică, și pentru cîntea stăpînului lor și și-au pierdut capetele acolo. Iar eu, robul tău, de asemenea am venit la numele tău împărătesc, ca să te slujesc întru toate, stăpîne, cît îmi va ajuta Dumnezeu.

p. 172 Scriu despre tine, stăpîne, filozofii cei înțelepți, despre marele țar binecredincios, că slava ta, stăpîne, va fi mare în veci ca și despre cezarul August și despre împăratul Alexandru Macedon, la fel și despre tine, // stăpîne, scriu acei filozofi înțelepți și despre știința ta ostășească și despre marea ta înțelepciune. Și aceasta citesc <ei> în cărțile lor cele înțelepte, cum vei așeza mare dreptate în împărăția ta și vei mîngîia pe Dumnezeu cu bucurie de la inimă. Și așa citesc filozofii cei înțelepți că nu va fi așa dreptate sub soare, ca în împărăția ta, stăpîne, căci din pricina mării tale înțelepciuni și a strășniciei de stăpîn, judecătorii cei înșelători se vor deștepta ca din somn și se vor rușina de faptele lor înșelătoare și singuri se vor minuna cum au judecat cu înșelăciune și au adunat necurătenie, au păcătuit de nenumărate ori înaintea lui Dumnezeu.

Deci așa scriu despre tine, stăpîne, Tu ești stăpînitor groaznic și înțelept, pe cei păcătoși îi vei aduce la pocăință și vei așeza dreptate în împărăția ta și vei aduce bucurie de la inima lui Dumnezeu. La cezarul August a venit un ostaș cu înfățișare săracă și i-a adus mare înțelepciune ostășească și el l-a miluit pentru aceasta, l-a ținut pe lîngă dînsul, pe el și neamul lui. De asemenea și la împăratul Alexandru a venit un oștean cu înfățișare săracă, cu mare înțelepciune ostășească. De la cei bogați înțelepciune ostășească nu izvorăște niciodată. Iar dacă un viteaz se îmbogățește, chiar și el se dă lenei; celui bogat îi place liniștea. Pe ostaș întotdeauna să-l îngrijești ca pe șoim, să-i veselești inima, să nu-i îngădui să fie supărat cu nimic.

p. 173 Iar eu, robul tău, Ivașco Peresvetov, au trecut unsprezece ani și nu pot ajunge la tine, stăpîne, binecredincios <și> mare țar, și nobilii tăi nu mă lasă să viu la tine, la stăpînul meu. Iar la venirea mea, stăpîne, ai poruncit boierului tău, Mihail Iurievici, să mă îngrijească pentru toate, pe mine, robul tău. Și curînd, stăpîne, după ce ai dat porunca ta de stăpîn, Mihail Iurevici a murit, iar eu, stăpîne, stau pînă acum fără vreo hotărîre de a ta, nu pot ajunge la tine, stăpîne, ca să mă închin, să te rog pentru un privilegiu. Iar omul sosit din altă parte nu poate trăi în împărăția ta, stăpîne, fără privilegiu și fără tain. Și te-am întîlnit, stăpîne, la o sărbătoare în biserică, la nașterea preasfintei născătoare de Dumnezeu și ți-am dat, stăpîne, două cărți mici cu cuvintele tale împărătești, pe care le-am adus din // altă parte, slujindu-te pe tine, stăpînitor binecredincios, mare țar. Și tu, stăpîne, pe mine robul tău, nu

³ Aluzie la bătălia de la Kulikovo din 1389, între ruși și tătari cîștigată de cei dinții conduși de cneazul Dimitrie Donskoi.

m-ai încredințat nimănui. Și dacă ție, stăpîne, marelui țar, nu ți-a plăcut mica mea slujbă și cuvintele pe care eu le-am adus din alte țări și regate, auzite de la mulți oameni înțelepți și doctori și filozofi despre obârșia ta împărătească înțeleaptă de la Dumnezeu, precum scriu despre tine, marele țar, după semnele cerului⁴ și despre împărăția ta și despre înțelepciunea ta în meșteșugul ostășesc: să aperi credința creștină și s-o mărești și pe cei necredincioși să-i întorci la credință și slava lui Dumnezeu s-o ridici și să introduci dreptatea în împărăția ta și să faci lui Dumnezeu bucurie de la inimă, atunci tu, stăpîne, poruncește ca acele două mici cărți aduse de mine să mi se dea înapoi. Și această carte de față, după ce o vei citi, stăpîne, poruncește să mi se dea înapoi, binecredinciosule împărat, dacă nu-ți va place.

Am venit, stăpîne, din Ungaria, în Moldova⁵ și am fost cinci luni la Petru, voievodul Moldovei, la Suceava. Și el, despre tine, stăpîne, despre marele țar binecredincios și despre împărăția ta vorbește în fiecare zi și se roagă lui Dumnezeu să înmulțească credința creștină. Și el spune: „Așa a fost credința grecilor puternică și noi ne mîndream cu dînsa, iar acum ne mîndrim cu împărăția Rusiei“. Și vorbește astfel: „Doamne, apăr-o de necredincioși și de toate erezile. Și pe acela nu-l laudă, care depune jurămint și apoi trădează, aceasta este o mare erezie, căci aceia nu luptă pentru credința creștină și nu slujesc stăpînului cu credință. Și pe acela nu-l laudă, care dă voie să se facă oaste deosebită în împărăția lui, pe cel care dă orașe și ținuturi să le stăpînească nobilii, și nobilii din lacrimile și sîngele neamului creștinesc se îmbogățesc cu agonisită necinstită. Și cînd ies din orașe și din ținuturi, pe care le au pentru întreținere, și se judecă pe cîmp pentru nedreptățile lor, atunci de amîndouă părțile se face mare păcat, depun jurămint pentru vinovăție amîndoi, pîrișul și pîritul, unul, mărturisind, învinuiește de nedreptatea ce i s-a făcut, iar celălalt se apără de orice vină și aduc hulă lui Dumnezeu, nu țin // jurămintul cu tărie, prin aceasta supără foarte mult pe Dumnezeu; ce este tare în credința creștină, pe acesta nu-l țin cu tărie“.

p. 174

Așa vorbește voievodul Moldovei despre primul sultan turcesc Mahomed⁶: Și împăratul necredincios a făcut lucruri plăcute lui Dumnezeu și a așezat în împărăția lui mare înțelepciune și dreptate, prin toată împărăția lui a răspîndit pe judecătorii săi credincioși, i-a înzestrat cu miluire din victoria sa, cu care să poată trăi din an în an. Și a poruncit ca judecata de la curte să se judece în toată împărăția fără părtinire, și veniturile de la judecăți a poruncit să le aducă la dînsul, la vistierie, ca să nu se ispitească și să nu cadă în păcat și să nu mînie pe Dumnezeu. Și pe care îl miluiește pentru slujba lui credincioasă,

⁴ Rezultă de aci că filozofii și doctorii de care vorbește Peresvetov erau mai degrabă niște astrologi, care pretindeau să ghicească viitorul din „semnele cerului“.

⁵ Волоскую землю.

⁶ Mahomed II, cuceritorul Constantinopolului (1451—1481), care, contrar afirmației autorului, n-a fost cel dintîi sultan al turcilor, ci primul sultan așezat la Constantinopol.

cu vreun oraș sau ținut, îl trimite la judecătorii săi și poruncește să-i dea din vistierie îndată după catastiful de venituri. Iar dacă judecătorul judecă strîmb, atunci îi este scris acest fel de moarte după legiuirea lui Mahomed: îl ridică deasupra unei prăpastii adînci și îl aruncă în jos în prăpastie și <îi> spun așa: „Nu ai știut să rămîi cu nume bun și să slujești stăpînitorului cu credință”. Iar pe alții îi jupoaie de vii și le spune așa: „Cînd îți va crește pielea ți se va ierta vina ta”. După legiuirea lui Mahomed trăiesc și împărații de acum cu mare strășnicie și înțelepciune, iar pe cei vinovați îi dau morții, și dacă află pe cineva vinovat nu-l cruță, chiar dacă este dintre cei mai mari, și-i pedepsesc după faptele lor și spun așa: „și de la Dumnezeu este scris, fiecărui după faptele lui”.

Și așa vorbește voievodul Moldovei: „Stă scris în cărțile înțelepților, scriu filozofii și doctorii despre binecredinciosul marele țar al Rusiei și marele cneaz, Ivan Vasilievici, a toată Rusia că va fi la dînsul, în împărăția lui, așa de mare înțelepciune și dreptate și groază împotriva judecătorilor nedrepți din cauza mării lui înțelepciuni înnăscute de la Dumnezeu.”

p. 175

Așa vorbește voievodul Moldovei, despre împărăția rusească, cum că nobilii țarului rus singuri se îmbogățesc și se dedau lenii, iar împărăția lui o sărăcesc și cu aceasta ei își zic slugile lui, pentru că merg la slujba lui împodobiți și călări, și cu <mulți> oameni <de ai> lor, // dar nu luptă cu putere pentru credința creștină și nu joacă jocul cel amar al morții împotriva dușmanului, prin aceasta mint lui Dumnezeu și stăpînului lor.

Deci așa vorbește voievodul Moldovei: „Sînt mulți aceia care n-au inimă bună și se tem de moarte și nu vor să moară pentru credința creștină, ca și cum n-ar fi să moară niciodată. Cel bogat nu se gîndește la război, se gîndește la liniște și chiar dacă un viteaz se îmbogățește, și acela se dă lenei”.

Așa vorbește voievodul Moldovei: „Să-l ții pe oștean cum crești un șoim, și întotdeauna să-i veselești inima și să nu-i îngădui să fie supărat cu nimic”.

Deci așa vorbește voievodul Moldovei: „Unui stăpînitor așa de puternic i se cade să aibă la dînsul în vistierie venitul din toată împărăția sa și din vistieria sa să înveselească inimile oștenilor săi. Atunci vistieria lui nu va avea sfîrșit și împărăția lui nu va avea scădere. Care dintre ostași va juca jocul aspru al morții împotriva dușmanului stăpînului său și va lupta cu tărie pentru credința creștină, deci unui asemenea oștean să i se dăruiască miluire din vistieria stăpînitorului, și pre ceilalți oșteni să-i îndemne și să-i aducă aproape de dînsul, și în toate să-i creadă și să-i iubească, întocmai ca un părinte pe copiii lui, și să fie darnic față de dișii, mîna darnică niciodată nu sărăcește și agonisește slavă pentru țar, căci dărnicia țarului pentru oșteni, aceasta este și înțelepciunea lui”.

Deci așa vorbește voievodul Moldovei despre tine, despre marele țar binecredincios, stăpînul meu. „Un astfel de stăpînitor se cuvine să ție 20 000 de tineri oșteni viteji cu arme de foc, bine învățați și să stea la cîmp grămadă, la

margini, la cetăți, să le apere de dușmani, de împăratul Crîmului⁷, înzestrîndu-i din vistieria sa cu miluire, cu tain pe fiecare an și să se obișnuiască să trăiască la cîmp și să dea război cu dușmanul, împăratul Crîmului. Deci acei 20 000 vor fi mai buni decît 100 000 și părțile lui de margine vor fi bogate și nu sărăcite de dușmani. Și un țar așa de puternic poate să facă toate acestea“.

Așa vorbește Petru, voievodul Moldovei, despre împărăția grecească: „Nobilii greci în vremea împăratului Constantin Ivanovici⁸ stăpîneau împărăția, nu țineau în seamă întru nimic jurămintele, // trădau și vindeau pe mită împărăția cu judecățile lor nedrepte și din lacrimile și din sîngele creștinilor își umpleau bogățiile cu agonisită necurată și ei înșiși s-au lenevit să lupte cu tărie pentru credința creștină și pe împărat l-au depărtat de la oastea lui prin vrăji și înșelăciuni, pe calea ereziei și a vrăjitoriei. Și astfel împărăția grecească, și credința creștină, și frumusețea bisericilor le-au predat spre batjocură turcilor de alt neam. Și acum înșiși grecii pentru trufia lor și pentru fărâdelegile lor și pentru lenevirea lor răscumpără credința lor creștină de la împăratul turcesc, dau dări mari împăratului turcesc și ei înșiși se află în robie la împăratul turcesc, pentru trufia și lenevirea lor. Grecii și sîrbii se bagă la turci ca să pască oile și cămilele lor, și cei mai fruntași dintre greci și aceia fac negoț“.

p. 176

Vorbește voievodul Moldovei cu lacrimi mari pentru această credință creștină a împărăției rusești și totdeauna roagă pe Dumnezeu să înmulțească credința creștină din Impărăția de Răsărit, prin țarul rus, binecredinciosul mare cneaz Ivan Vasilievici a toată Rusia. Cu această împărăție rusească și acum se mîndrește toată credința grecească și nădăjduiește în Dumnezeu mare milă și ajutor de la Dumnezeu să fie dezrobiți prin țarul rusesc de silnicia împăratului turcesc de alt neam.

Și spune voievodul Moldovei: „Într-o împărăție așa de mare, puternică și slăvită și bogată întru toate, împărăția Moscovei, este oare dreptate în cea împărăție“? Deci la el slujea un locuitor din Moscova, Vasca Merțalov⁹ și el pe acesta l-a întrebant: „Tu cunoști foarte bine această împărăție a Moscovei, spune-mi adevărat“. Și el a spus lui Petru, voievodul Moldovei: „Credința creștină, stăpîne, este bună, de toate <e> belșug și frumusețea bisericilor este mare, dar dreptate nu este“. Și la aceasta Petru voievod a plîns și a spus așa: „Dacă nu este dreptate, atunci nimic nu este“.

Și așa a spus voievodul Moldovei: „Dreptatea adevărată este Hristos, ea strălucește pe toată înălțimea cerului și pe lățimea pămîntului și în adîncimea subpămînteană, strălucind mai mult ca soarele, toate i se închină, cele cerești

⁷ Hanul tătarilor din Crimeea.

⁸ Constantin al XI-lea Dragases (1448—1453).

⁹ Acest rus din Moscova, în slujbă la curtea lui Petru Rareș, nu este cunoscut din alte izvoare.

p. 177 // și pămîntești și subpămîntești, și toate slăvesc sfîntul său nume și-l laudă, căci // sfînt este domnul Dumnezeu, puternic și tare și fără de moarte, și mare este Dumnezeu creștinilor, și minunate faptele lui, mult răbdător și prea milostiv. Și în care împărăție este dreptate, în aceea și Dumnezeu locuiește și-i dă ajutorul său cel mare și sfînt și mînia lui Dumnezeu nu se ridică împotriva acelei împărății. Mai presus decît dreptatea în Sfînta Scriptură nu este nimic. Dreptatea este pentru Dumnezeu bucurie la inimă, iar pentru împărat mare înțelepciune și putere. Miluiește doamne credința creștină de nedreptatea lor. Așa s-a apucat diavolul cu toate nedreptățile de greci, care nu iubeau credința creștină, pentru că credința creștină o iubește Dumnezeu <ea> este mai bună decît toate credințele; Dumnezeu o iubește și diavolul se străduiește pentru toate nedreptățile“.

Deci acum scriu filozofii cei înțelepți și doctorii despre binecredinciosul țar și marele cneaz Ivan Vasilevici a toată Rusia, că el va fi înțelept și va aduce o dreptate în împărăția lui. Și așa vorbește voievodul Moldovei și se roagă milei lui Dumnezeu, rugîndu-se: „Doamne, dă marea mila ta pentru ca acea înțelepciune a lui să nu o piardă marele țar binecredincios, și ca această împărăție a Rusiei să nu fie părăsită de Dumnezeu pentru păcatele noastre și să strălucească cu credința creștină, ca împărăție liberă. Deci noi nu avem să zicem despre credința grecească, așa cum <zicem> despre evrei și armeni, că ea nu are țar liber și nu are împărăție liberă, și noi ne mîndrim cu împărăția rusească și cu țarul creștin de credință grecească“.

Și așa a spus voievodul Moldovei: „Păzește doamne întru mulți ani <împărăția rusească> și pentru înmulțirea credinței creștine“.

p. 178 // Și despre aceasta mult se miră Petru, voievodul Moldovei, și spune așa: „Marele stăpînitor și puternicul țar binecredincios îndură așa mare supărare de la dușmanul său, țarul¹⁰ de la Cazan, cel mai mare dușman îi este țarul de la Cazan și nu se cuvine să rabde așa de mult de la dînsul. Așa a fost Mahomed sultanul, împăratul turcesc, // dădea dare la Țarigrad împăraților drept-credincioși, trăia cu mare umilință, fără război, iar tatăl său fusese tîlhar pe mare și întemeiasse țara turcească și a așezat poporul în ea¹¹. Și după aceea, pentru păcatele noastre, Mahomed sultanul, împăratul turcesc, din neam de tîlhar s-a ridicat în scaun și a luat Țarigradul și a biruit pe binecredinciosul împărat Constantin și a batjocorit credința creștină și a necinstit frumusețea bisericilor, a luat clopotele bisericilor și crucile le-a ridicat de pe biserică, a luat icoanele făcătoare de minuni din biserici și în biserici a făcut mecuturi pentru rugăciunile lor necurate“.

Și Petru, voievodul Moldovei, a vorbit așa și a rugat pe Dumnezeu: „Doamne, fii milostiv pentru țarul rusec, binecredinciosul, marele cneaz Ivan

¹⁰ Hanul.

¹¹ Nu tatăl lui Mahomed al II-lea, Murat al II-lea, ci strămoșii lui de la începutul veacului al XIV-lea fuseseră șefi de bande în Asia Mică.

Vasilievici a toată Rusia și pentru împărăția lui, ca să nu-l prindă <tot> așa nobilii lui cu vrăji de la ereziile lor și cu înșelăciunea lor a marilor bogății, cu lenea lor să nu-l depărteze de oștire, temîndu-se de moarte, ca și cum cei bogați n-ar muri, așa cum l-au depărtat de oștire nobilii pe binecredinciosul împărat Constantin Ivanovici al Țarigradului, prin vrăjile și ereziile lor și pentru lenevirea, pentru înșelăciunea lor, ei au prăpădit împărăția binecredincioasă și pe împăratul binecredincios l-au pierdut prin sabia străinilor”.

Filozofii cei înțelepți nu laudă de la început faptul că unii nobili se apropie de țar, nu prin vrednicii ostășești, nici prin alte dovezi de înțelepciune, ci despre aceștia așa vorbesc filozofii cei înțelepți: „Aceștia sînt vrăjitori și eretici, ei iau de la țar norocul și înțelepciunea împărătească, și aprind inima împăratului pentru dînșii cu erezie și vrăjitorie și umilesc oștirea”.

Și aceasta vorbește voievodul Moldovei: „Unii ca aceia trebuie arși cu foc și să li se dea și alte chipuri de moarte rea, pentru ca răutățile să nu se înmulțească. Vina lor este nemăsurată pentru că ei slăbesc oștirea țarului și ademenesc gîndul țarului. Iar țarul fără oștire nu poate fi. Îngerii lui Dumnezeu și puterile cerești, nici acelea nici un ceas nu lasă din mîinile lor armele lor cu flăcări, păzesc neamul omenesc de orice pacoste, de la Adam și pînă în această vreme, iar țarului pămîntesc cum îi va fi oare fără oaste? Țarul este puternic și slăvit prin oșteni. Țarul trebuie să fie în împărăția sa cu binefacere dumnezeiască și cu mare înțelepciune, și față de oșteni să fie ca un părinte față de copiii // săi, darnic, căci darnicia împărătească față de oșteni este înțelepciune, p. 179 mîna cea darnică cu nimic nu sărăcește, și-și agonisește mare slavă”.

Și așa a spus Petru, voievodul Moldovei: „Sub binecredinciosul împărat Constantin la Țarigrad oștenii slăbiseră și sărăciseră, iar vameșii se îmbogățiseră. Și unii oșteni, văzînd această nepăsare a binecredinciosului împărat față de oștire, părăsind și ei oștirea, se făceau vameși și împărăția împăratului Constantin o sărăceau și, de asemenea, și vistieria împărătească și numai vameșii se îmbogățeau și începeau să prade vistieria împărătească. Deci stăpînitorul cînd vrea să ia din vistieria împărătească zece ruble, ei iau pentru țar zece ruble, iar pentru dînșii 100 de ruble. Și pe cine îi trimitea la ei, <dintre> nobilii împăratului și aceia împărțeau cu acei vameși și sărăceau împărăția binecredinciosului împărat Constantin și vistieria împărătească, și ei înșiși se îmbogățeau din sîngele și din lacrimile neamului creștinesc. Iar nobilii unii pe alții se pîrau împăratului Constantin pentru miluire de tain, și pentru orașe, și pentru dregătorii, ca niște cîini flămînzi, rîvnind la sîngele și la lacrimile neamului creștinesc. Și împăratul le făcea toată voia și întru toate le înveselea inimile și le îngăduia să facă cu oaste deosebită război în împărăția lui, și prin toate acestea a mîniat pe Dumnezeu”.

Și așa a spus voievodul Moldovei: „Judecata grecilor era nedreaptă și negoțul lor era necurat, negustorul nu știa să așeze prețurile mărfii sale, întîi

își vindea sufletul, apoi își vindea marfa, adunarea lor era necurată. Iar nobilii împăratului se gîndeau cu viclenia lor la orașe și ținuturi și cu înșelăciune diavolească dezgropau din morminte ca tîlharii pe morții de curînd îngropați și prădau mormintele sărace, iar pe acel om mort îl înjunghiau cu țapușă sau îl tăiau cu sabia, îl ungeau cu sînge și-l aruncau în casa unui om bogat // și puneau ca pîrîș pe un denunțator, care întru nimic nu știa de Dumnezeu și-l condamnau cu judecată nedreaptă, iar curtea lui și bogăția lui din casă o jefuiau. Se îmbogățeau în chip necurat cu înșelăciune diavolească și strășnicia împăratului nu se arăta față de ei, întru toate au mîniat pe Dumnezeu și au uitat de învățăturile lui Dumnezeu și ale sfinților părinți. Deci pentru aceasta domnul Dumnezeu s-a mîniat pe ei cu mînia sa nepotolită, a trimis asupra lor robia străină a lui Mahomed sultanul, împăratul turcesc, de neam de jos dintre tîlhari. Și Mahomed sultanul biruind pe împăratul Constantin și luînd sub apăsarea sa credința creștinească, dată de Dumnezeu pentru păcatele lor și trufia lor, pentru că au depărtat lumea de la împărat și nu dădeau voie jeluitorilor să vie la împărat și nu era nici o lege în împărăția lui Constantin pentru nimeni din partea nobililor lui Constantin, și ei, nobilii singuri, făceau mare supărare în împărăție și sărăceau împărăția, deci ei au depărtat de la împărat nu numai lumea și pe jeluitori, ci au depărtat de la împărat <însăși> mila lui Dumnezeu și au abătut-o de la el¹².

Și așa a spus voievodul Moldovei cu lacrimi despre credința creștinească: „Pentru păcatele noastre s-a întîmplat că am căzut în robia necredinciosului de alt neam, pentru fără de legea cea mare grecească, pentru că grecii au lăsat lumina pentru întuneric, au căzut întru totul în erezie și au mîniat pe Dumnezeu cu mînie nepotolită. Deci necredinciosul de alt neam, Mahomed sultanul, împăratul turcesc, a cunoscut puterea lui Dumnezeu, a luat orașul împărătesc Țarigrad și a cîrmuit cu judecată dreaptă, pe care o iubește Dumnezeu, în toată împărăția lui și a mîngîiat pe Dumnezeu cu bucurie de la inimă și de aceea Dumnezeu îl ajută, <de> a cucerit multe împărății. Iar el a așezat mare dreptate în împărăția lui și a așezat negoțul negustorilor, să cumpere și să vîndă cu un cuvînt, chiar pentru 1 000 de ruble. Și a spus așa: Faceți dreptate în împărăția mea, dată de Dumnezeu, vedeți că Dumnezeu iubește dreptatea, iar pentru nedreptate se mînie cu mînia sa nepotolită și el mie mi-a dat, unui împărat mic, <să biruiesc> pe un împărat mare¹². Țineți-vă de învățătura lui Dumnezeu, fiți mulțumiți cu sudoarea feței voastre, precum a poruncit Dumnezeu primului nostru părinte, Adam, cînd l-a făcut și i-a dat tot pămîntul în stăpînirea lui și i-a poruncit // să lucreze pămîntul și din sudoarea feței să-și mănînce pîinea. Și Adam a îndeplinit învățătura lui Dumnezeu și nouă de

¹² În realitate raportul de forțe între Bizanț și turci, în vremea cuceririi Constantinopolului, era invers de cît cel afirmat de autor: Sultanul era un „mare împărat” și stăpînirile împăratului bizantin se reduceau la marginile capitalei sale.

asemenea ni se cuvine să ascultăm pe Dumnezeu într-o toate și cu dreptatea să-i dăm bucurie din inimă“.

Și așa a spus domnul Moldovei: „Dumnezeu nu iubește credința, ci dreptatea. Adevărata dreptate este Hristos Dumnezeuul nostru, fiul iubit al lui Dumnezeu, într-o treime, într-o dumnezeire nedespărțită, o dumnezeire și o putere. Și ne-a lăsat Evanghelia dreptății, iubind credința creștină deasupra tuturor credințelor și ne-a arătat calea împărăției cerurilor în Evanghelie. Și grecii citeau Evanghelia și alții o ascultau, dar voia lui Dumnezeu n-o făceau, huleau pe Dumnezeu și au căzut în erezie și într-o toate diavolul a înșelat pe nobilii lui Constantin, care făceau toată voia lui diavolească, într-o toate au batjocorit pe Dumnezeu, pe ei înșiși s-au înșelat, și împărăția lui Constantin au adus-o într-o toate la înșelăciune, și au dus la robie neamul creștinesc, care nu căzuse în înșelăciune, făcând <ei> voia diavolului.

Când domnul Dumnezeu a izgonit pe Adam din rai, el călcase porunca lui Dumnezeu și atunci diavolul l-a ispitit și a luat și zapis de la dînsul. Și Adam ar fi pierit pe vecie, dar domnul Dumnezeu și-a arătat mila sa și cu pătimirea sa de bunăvoie și sfîntă a scos pe Adam din iad și a rupt zapisul¹³. Unul este Dumnezeu peste toată lumea și cei ce înscriu¹⁴ pe oameni la muncă, pe veci îl înșală și bucură pe diavol și cei care înșală pentru o haină scumpă se înscriu pe ei înșiși la muncă de veci, și unii, și alții vor pieri în veci“.

Și așa a spus voievodul Moldovei: „Care țară este sub robie în acea țară se fac toate relele: tâlhării și furturi și supărări și mare scădere a toată împărăția, și toate mînie pe Dumnezeu și bucură pe diavol. Deci la binecredinciosul împărat Constantin nobilii lui s-au umplut de toate acele fărădelegi și au mîniat pe Dumnezeu, de aceea la ei cei vii pizmuiau pe cei morți, iar cei liberi pe cei robiți, din vina nobililor lui Constantin. Iar pe binecredinciosul împărat Constantin l-au înconjurat cu farmece și vrăji, și l-au prins, și au depărtat de la dînsul înțelepciunea ostășească, și vitejia lui au umilit-o, și sabia împărătească de ostaș au lepădat-o și l-au adus la o viață desfrînată. Cu numele era împărat, dar nu putea porunci nimănui, nici capul să-l scoată din casă, nici să umble o verstă din cauza nenorocirilor și supărărilor pricinuite de nobilii săi: toată împărăția era zălogită la nobilii lui și era pusă pe numele lor ca feude ale lor. Au așteptat înțelepciunea împăratului și nu a venit. Și grecii au uitat aceasta: că domnul Dumnezeu a arătat semn lui Faraon, împăratul Egiptului, <și> l-a înecat în mare pe el și pe nobilii lui pentru că el a robuit pe izraeliți, deci semn mare de la Dumnezeu, pentru că Dumnezeu nu iubește trufia și robirea, iar grecii pentru aceasta au pierit, pentru trufie și robire. Iar izraelitenii s-au înmulțit și s-au trufit și au uitat de Dumnezeu și

¹³ Zapisul lui Adam dat diavolului face parte din literatura apocrifă, din care s-a inspirat și pictura bisericească a secolului al XVI-lea din Moldova.

¹⁴ Aservesc.

au pierit în robie și în risipă și nu au o împărăție liberă și un împărat și nu au cunoscut pe fiul lui Dumnezeu Hristos, împăratul ceresc, inima lor s-a împietrit în trufie“.

Și a spus domnul Moldovei: „Din toate se vede că cei trufași, cărora Dumnezeu le stă împotrivă, pier și Dumnezeu aruncă asupra lor mînia sa nepotolită în veci, pentru nedreptatea <lor>, iar dreptatea Dumnezeu o iubește mai presus de toate. Împăratul turcesc, Mahomed sultanul, a așezat mare dreptate în împărăția sa, era de alt neam, dar a adus lui Dumnezeu bucurie din inimă. Dacă pe lîngă acea dreptate s-ar fi adăugat și credința creștinească, atunci și îngerii ar fi vorbit cu dînsul“.

p. 183 Și a spus Petru, voievodul Moldovei, despre împărăția Cazanului: „Dacă vrei să cucerești împărăția Cazanului, atunci chemînd pe Dumnezeu în ajutor, iar pe voi necruîndu-vă întru nimic, trimiteți oastea la Cazan, ridicînd inimile ostașilor voștri prin miluirea împărătească, cu miluire și bună îndemnare, iar alți ostași viteji să-i trimiteți la ulusurile¹⁵ Cazanului și porunciți să le ardă și pe oameni să-i taie și să-i prindă. Și Dumnezeu vă va milui, și vă va da ajutorul său sfînt, ca să-i cuceriți și să-i botezați chiar cu sila. Și am auzit despre această țară, despre împărăția Cazanului, de la mulți oșteni, care au fost în împărăția Cazanului, ce spun despre ea, asemănînd-o cu o țară a raiului prin marea bogăție. Și pentru aceasta foarte ne minunăm că o astfel de țară mică, foarte bogată, se află <chiar> sub gheara unui țar așa de mare // și de puternic și este în dușmănie cu dînsul și el o rabdă de așa multă vreme și primește mare supărare de la dînsa. Chiar dacă o astfel de țărișoară bogată ar fi și în prietenie, încă n-ar putea s-o rabde pentru astfel de bogăție¹⁶“.

Stăpîne binecredincios și mare țar și mare cneaz Ivan Vasilievici a toată Rusia, am fost la Suceava, la voievodul Moldovei, cinci luni eu robul tău Ivanet Semenov, fiul lui Peresvetov, și am văzut marea lui înțelepciune și acele cuvinte le-a spus din învățătura înțelepciunii filozofice, pentru că, stăpîne, însuși voievodul Petru era un filozof și un doctor înțelept și pe el îl slujeau mulți oameni înțelepți, filozofi și doctori. Și el, stăpîne, a citit în cărțile sale înțelepte cu doctorii și cu filozofii săi cei înțelepți, pentru obîrșia ta împărătească după semnele cerești, că tu vei fi un împărat mare și Dumnezeu va birui pe dușmanii tăi, stăpîne. Și cu ajutorul lui Dumnezeu a citit în cărți că vei stăpîni, stăpîne, multe împărății. Numai, stăpîne, aceasta au citit, în cărțile lor cele înțelepte ale prevestirilor, că va veni asupra ta, stăpîne, o încercare ca asupra împăratului Constantin al Țarigradului cu vrăji din farmece. Aceasta înseamnă pentru ei umilirea oștirii tale înțelepte. Nobilii tăi vor dobîndi dragostea ta împărătească cu vrăji și cu farmece cu înșelăciune, nu după neam, nici după rang, nici după vrednicii ostașești, nici după înțelepciune, care în-

¹⁵ Sate tărărești, formînd o gînte.

¹⁶ Cazanul, care se afla în conflict cu Rusia, avea să fie cucerit de aceasta în 1552.

întelegiune și-ar fi fost de folos ție, stăpîne, pentru slava ta împărătească în împărăția ta. Și ei citesc aceasta că acele farmece și vrăji îți iau întelegiunea ta cea înăscută de la Dumnezeu și norocul tău și slăbesc ostirea ta pentru care te-a născut Dumnezeu pe tine, binecredinciosule mare împărat, și aprind inima ta de împărat cu mare dragoste către dînșii și nu vei putea fi fără dînșii nici un ceas.

Și am văzut, stăpîne, cum Petru, voievodul Moldovei, a stat înaintea icoanei precuratei stăpînei noastre născătoare de Dumnezeu și s-a rugat cu lacrimi pentru tine să ai mulți ani cu sănătate și pentru ca domnul Dumnezeu să desăvîrșească întelegiunea către cele ostășești, care sînt înăscute și date de Dumnezeu, și fericirea pentru înmulțirea credinței creștine și pentru împlinirea dreptății în împărăția ta. Așa le-au arătat cărțile lor, // despre nașterea ta împărătească după semnul ceresc și Dumnezeu să te mîntuiască cu marea <și> sfînta sa milă de încercarea dușmănoasă a nobililor tăi și de farmecele tuturor căilor lor înșelătoare, ca Dumnezeu să-și arate sfînta sa milă și pe tine să nu te părăsească cele dăruite de Dumnezeu din naștere, <adică> întelegiunea împărătească și norocul în cele ostășești, pentru care te-a născut Dumnezeu.

p. 184

Și așa a spus voievodul Moldovei: „Numai să-l păzească Dumnezeu de această încercare a nobililor lui, căci un astfel de țar înțelept în cele ostășești și fericit în războaie nu va mai fi sub soare și va așeza în împărăția sa mare dreptate și pentru aceasta domnul Dumnezeu îi va supune multe împărății“.

Și pe mine, robul tău, Ivașco fiul lui Semen Peresvetov, mă îndemna Petru, voievodul Moldovei, să-i slujesc lui, și eu robul tău, stăpîne al meu, auzind astfel de cuvinte de la oamenii înțelepți, de la mulți și mari doctori și filozofi, despre tine, despre marele stăpînitor și despre obîrșia ta împărătească cu întelegiune de la Dumnezeu și noroc în cele ostășești, am lăsat o slujbă bogată și fără grijă și am venit la tine stăpîne, binecredinciosule mare țar, cu acele cuvinte și cu treburi ostășești, ca să-ți slujesc cum îți place ție, stăpîne, mica slujbă a robului tău.

FABIO MIGNANELLI

*

Fabio Mignanelli era nunțiu apostolic în Germania, unde funcționa ca legat papal vestitul umanist Hijeronimo Aleandro, tocmai în vremea expediției lui Soliman I în Moldova (toamna anului 1538). Din Linz unde se afla atunci regele Ferdinand, apoi de la Viena ei au informat continuu Vaticanul despre ecourile venite din Moldova. Unele din comunicări sînt făcute împreună de legat și de nunțiu, altele cum este cea de față care cuprinde și o foarte scurtă descriere a Țării Românești și a Moldovei, îi aparțin doar acestuia din urmă. Aceste știri, întemeiate pe relațiile ungarilor veniți de curînd la curtea din Viena, unde se dădea o mare importanță evenimentelor din Moldova din pricina vecinătății ei cu Transilvania, erau îndreptate la Roma către cardinalul Alessandro Farnese, influentul nepot al papei Paul al III-lea (Farnese). Autorul amintește de pierderea Chiliei și Cetății Albe (1484), cele două baze ale apărării Moldovei față de turci, urmată apoi de aservirea consacrată prin urcarea în scaun a lui Ștefan Lăcustă, crescut la Constantinopol și denunță primejdia generală rezultată din victoria otomană.

Scrisoarea, trimisă din Viena la 22 noiembrie 1538, a fost publicată după originalul păstrat în Arhivele Vaticanului, în colecția *Nuntiaturberichte aus Deutschland*, vol. III, pp. 265—266 și reprodusă de A. Veress în *Acta et Epistolae Relationum Transilvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*. Budapesta 1914, I, pp. 249—95, doc. nr. 249.

DESPRE MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ¹

1538 noiembrie 22

... Toată Valahia, și cea mare² și cea mică, p. 295 are pe întinsul său locuri nespuse de mănoase, iar cea mică³ e cîrmuită de Voievodul Transalpin, și cea mare de Moldovean, și unul și celălalt obișnuiau să fie tributari ai vechilor regi ai Ungariei.

Toată Valahia împreună poate ridica între 40 000 și 50 000 de ostași călare, iar Moldova singură 30 000. În timpul regelui Matei sultanul a ocupat partea din Moldova cu cetățile dinspre Marea Neagră, adică Chilia și Cetatea Albă și cu acest frîu în mînă și-a întins tot mai mult puterea, pînă ce domnii, cel muntean și cel moldovean, au fost rupți de regatul Ungariei și făcuți tributari Sultanului care a înaintat tot mereu cîștigînd mai mult teren.

¹ Traducerea s-a făcut după textul reprodus de A. Veress, în *Acta et Epistolae Relationum Transilvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, pp. 294—295.

² Aci = Moldova — de obicei însă numire dată Țării Românești.

³ Aci Țara Românească.

Și printre multe sale victorii cele mai vestite sînt mai întîi ocuparea Belgradului, și apoi moartea regelui Ludovic. În fața turcilor rămîn deschise și fără apărare toate cîmpiile acestei regiuni.

Moldova îndeosebi este strîns legată de Transilvania, care este o provincie mică dar însemnată prin rodnicia ei și prin aurul și argintul care se extrag. Și nu are puțința de a se apăra, căci noul domn al Moldovei⁴ care e fiul natural a lui Sandrin⁵, e în vîrstă de 30 de ani și din aceștia 25 i-a petrecut la curtea sultanului unde a fost mutat datorită străduințelor tatălui său, așa că este ca un pașă. El are oaste tot atîta cît are și Transilvania, este ținut de turc la bunul său plac, și de aci a urmat destrămarea totală a restului regatului Ungariei care pînă în ceasul de față e înstrăinat în cea mai mare parte de la calea cea adevărată a catolicismului de către turcime.

---

⁴ Ștefan Lăcustă.

⁵ Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare.

ANEXA III

DESCRIERI GEOGRAFICE

ENEAS SILVIU PICCOLOMINI

(1405—1464)

Enea Silviu Piccolomini, cunoscut ca papă sub numele de Pius al II-lea (1458—1464), s-a născut la 18 octombrie 1405 la Corsignano. Stabilizat mai întâi în 1422 la Siena, însoțit în 1432 pe episcopul Fermo Domenico Capranica la conciliul de la Basel. A jucat un rol activ în opoziția conciliară împotriva lui Eugen al IV-lea, ajungând secretarul antipapii Felix al V-lea, și a apărut în lucrarea sa *Libellus* (1440) teoria superiorității conciliului asupra papii.

Trimis la Dieta de la Frankfurt, unde a căpătat din mîna împăratului Frederic al III-lea coroana de poet (27 iulie 1442), Enea Silviu a intrat în slujba sa ca secretar al cancelariei imperiale și apoi ca ambasador la Roma (1445).

Dedicîndu-se în 1446 carierei ecleziastice, Piccolomini a avut un rol însemnat în încheierea concordatului din februarie 1447. Numit de Nicolae al V-lea episcop de Triest (19 aprilie 1447) și apoi episcop de Siena (23 septembrie 1450), a căpătat de la Frederic al III-lea titlul de principe și de consilier imperial. Ca legat papal în Boemia, Moravia, Silezia și ducatele austriece, Piccolomini desfășoară o vie activitate în vederea organizării unei cruciade

împotriva turcilor. Ales papă (19 august 1458), convoacă în acest scop o Dietă la Mantua (iunie 1459), dar abia la 22 octombrie 1463 a putut promulga războiul sfânt. Dar curînd, și anume la 15 august 1464, moartea îl răpune la Ancona.

În opera sa multiplă se află și unele aluzii la români. În discursul pronunțat în 1454 în Dieta de la Ratisbona amintește de evenimentele din Moldova, punîndu-le în legătură cu cele din Polonia (*Orationes politicae et ecclesiasticae* III, ed. Mansi, Lucca, 1755—1759, pp. 82—83), iar în alte discursuri enumeră pe români printre popoarele care luptă împotriva turcilor (I, p. 387, discurs XVIII, *Ad Alfonso regem*...; II, p. 204, *Oratoribus ducis Sabaudiae in Conventu Mantovano*; II, p. 211, *Oratoribus Regis Castillae*).

Opera sa geografică *Historia rerum ubique gestarum locorumque descriptio*, cunoscută sub numele de *Cosmographia*, tipărită în 1501, cuprinde o descriere a regiunilor locuite de români, a căror presupusă descendență din Flaccus e dedusă din versurile lui Ovidiu (*Epistolae ex Ponto*, liber, IV, eleg. IX), greșit interpretate și dînd o deosebită amploare afirmațiilor umaniștilor italieni Poggio Bracciolini și Flavio Biondo care susținuseră originea latină a românilor. Opera lui Enea Silviu Piccolomini a fost folosită de toți scriitorii din secolul al XVI-lea și cu osebire de autorii de geografii sau enciclopedii istorico-geografice sau de geografii italieni de la sfîrșitul secolului al XVI-lea. Împrumuturi din textul său se regăsesc atît la anumiți călători care au străbătut țările noastre, cît și la primii cronicari moldoveni în legătură cu latinitatea românilor.

De asemenea și autobiografia în 12 cărți intitulată *Commentarium rerum memorabilium quae temporibus suis contingerunt ecc.*, Romae, Ex Typographia Dominici Basa, MDLXXXIII, cuprinde unele date privitoare la originea latină a românilor (C. IX., p. 408), la legenda lui Flaccus (c. X, p. 544), la domnia și cruzimile lui Vlad Țepeș etc.

De Enea Silviu Piccolomini s-au ocupat:

G. Voigt, *E. S. Piccolomini als Papst Pius II*, Berlin, 1856—63; V. Weiss, *A. S. Piccolomini als Papst Pius II*, Graz, 1897; W. Boulting, *Aenea Silvio*, Londra, 1908; C. M. Ady, *Pius II*, Londra, 1913; Th. Buyken, *E. S. Piccolomini, sein Leben und Werke bis zum Episkopat*, Bonn și Köln, 1931; V. Rossi, *Il Quattro-cento*, ed. a II-a, Milan, 1933; A. Berg, *S. S. Piccolomini in seiner Bedeutung als Geograph*, Diss., Halle-Wittenberg, 1901.

Legăturile lui Enea Silviu Piccolomini cu românii au fost cercetate de R. Ortiz în lucrarea *Per la Storia della cultura Italiana in Rumania*, București, 1916 care a reprodus și vestita afirmație privitoare la Flaccus (p. 20, n. 2); Al. Marcu, *Riflessi di storia rumena in opere italiane de secoli XIV e XV*, în „Ephemeris Dacoromana, Annuario della Scuola Romena di Roma”, I, 1923, pp. 364—373; Claudio Isopescu, *Notizie intorno ai Romeni nella letteratura geografica italiana del Cinquecento* în „Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine”, t. XVI, București, 1929, pp. 4—6.

COSMOGRAFIA¹

Cap. II. Despre regiunea Transilvaniei, <despre> sași, secui și români, popoare ce locuiesc în ea

Regiunea Transilvaniei este așezată dincolo p. 226
de Dunăre. A fost locuită odinioară de daci, popoare viteze și vestite prin
multele înfrângeri ale romanilor: în vremea noastră e locuită de trei popoare²:
sașii³, secuii și românii. Sașii își trag originea din Saxonia, bărbați puternici și
deprinși cu lupta. Ei sînt numiți, după cele șapte cetăți (orașe) pe care le
locuiesc, „Siebenbürgeri“ în limba lor maternă. Secuii sînt socotiți cei mai
vechi unguri⁴, primii dintre toți cei care au venit din Ungaria veche în această
provincie. De aceea deși își cultivă pămîntul cu mîinile lor trăind la țară și
își pasc turmele lor, totuși ei sînt numiți nobili și cînd se întîlnesc între ei, p. 227

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin Aeneae Sylvii Picolominei postea
Pii II Papae *Opera Geographica et Historica* (Helmstadii MDCIC), pp. 226, 227, 228, 229.

² *Gentes*.

³ *Teutones*.

⁴ Teorie adoptată de unii cronicari maghiari.

fiecare îl salută pe celălalt zicându-i: „nobile domn . . .”; și nici nu plătesc dăru, decît în anul cînd se încoronează regele Ungariei. Iar atunci i se predau regelui atîția boi cîți capi de familie sînt, și se spune că numărul lor ar trece de 60 de mii. Și cînd li se poruncește să iasă la război, dacă nu se supun, atunci sînt pedepsiți cu pedeapsa capitală, iar bunurile lor sînt confiscate. Românii⁵ sînt un neam italic, după cum vom arăta ceva mai apoi, totuși vei găsi printre transilvăneni puțini bărbați cu experiență⁶ care să nu cunoască limba ungară . . . etc.

p. 228

. . . Ioan de Hunedoara⁷, a cărui reputație o întunecă pe a celorlalți, nu a sporit atît gloria ungarilor cît a românilor din mijlocul cărora se născuse. Valahia⁸ este o regiune foarte vastă care începînd de la <hotarele> Transilvaniei se întinde pînă la Marea Neagră, este netedă aproape în întregime și e lipsită de <cursuri de> ape. Spre miazăzi se află fluviul Dunărea, la nord sînt rușii⁹ pe care cei din vremea noastră îi numesc ruteni, și către rîul Nistru¹⁰ neamurile nomade ale sciților pe care îi numim azi tătari.

Acest pămînt a fost locuit odinioară de geți, care l-au pus pe fugă rușinoasă pe Darius fiul lui Histaspes și au pricinuit multe înfrîngerii Traciei. În cele din urmă au fost subjugați și zdrobiți de forțele romane. Și a fost dusă acolo o colonie de romani, care să-i țină în frîu pe Daci, sub conducerea unui oarecare Flaccus, după care a fost numită Flacchia. Apoi după o lungă bucată de timp, alterîndu-se numele, așa cum se întîmplă, a fost numită Valahia, și în loc de flacci <locuitorii> au fost numiți valahi. Acest popor pînă acum are un grai roman, deși schimbat în mare parte și abia putînd fi înțeles de un om din Italia.

Printre valahi (români) în vremea noastră au fost două facțiuni, una a Danilor și cealaltă a Dragulilor¹¹, dar cum aceștia erau mai slabi decît Danii și erau asupriți de ei în tot felul, au chemat pe turci în ajutor, și ajutați de forțele acestora au zdrobit pe Dani, aproape nimicindu-i. Iar Danii primind ajutor de la Ioan de Hunedoara, care cîrmuia Ungaria, acesta <prin acțiunea sa> nu i-a reinstalat într-atît pe aceia, cît a dobîndit pentru sine însuși glorie și bogății, ca unul care smulgînd pămînturile Danilor de sub puterea turcilor, le-a ocupat el, reținîndu-le ca posesiuni perpetue pentru sine și pentru urmașii săi. Românii populează și insulele Dunării, dintre care insula Peuce¹² era vestită

⁵ *Valachi.*

⁶ *Exercitatos.*

⁷ *Huniades.*

⁸ Aci este vorba de Țara Românească împreună cu Moldova.

⁹ *Roxani.*

¹⁰ *Fluvium Thiram.*

¹¹ E vorba de Dănești și Drăculești.

¹² Asupra localizării sale se mai poartă discuții între erudiți, mai ales pe baza mărturiei lui Arrian despre expediția peste Dunăre a lui Alexandru Macedon.

la. antici și au așezări și în Tracia. O parte dintre români se află sub puterea turcilor, o parte sub unguri.

Nu-mi scapă faptul cât este de grea descrierea unor provincii când și autorii înșiși după care trebuie să te ieși, nu numai că se arată a fi diverși, dar și între ei se contrazic și nu se înțeleg de loc, <iar> și hotarele acestor provincii se schimbă adesea după autoritatea și puterea suzeranilor¹³. Căci o provincie care a fost odinioară foarte întinsă, // în vremea noastră este sau dispărută sau foarte mică. Și dimpotrivă una care a fost <aproape> inexistentă sau extrem de mică, acum o vedem foarte întinsă și înfloritoare . . .

p. 229

Cap. IV. Despre originea turcilor și răspîndirea, felul de viață și obiceiurile lor

[Sultanul Mahomed] . . . a pus tributuri grele pe români, națiuni prea viteze și războinice stăpînind departe, dincolo de Dunăre (cum am spus mai înainte) după ce <acestea> au fost învinse în luptă.

AENEAS SILVIUS PICCOLOMINI

COSMOGRAPHIA

Cap. II. De Transilvania regione. Teutonibus. Siculis et Valachis populis eam incolentibus

Transilvania regio est ultra Danubium sita, quam Daci quondam incolere, feroces populi et multis Romanorum cladibus insignes: nostra aetate tres incolunt gentes, Teutones, Siculi et Valachi. Teutones e Saxonia originem habent, viri fortes et bello exercitati, a septem civitatibus quas inhabitant Siebenburgenses patrio sermone appellati. Siculi Hungarorum vetustissimi creduntur, primi omnium qui ex Hungaria veteri in hanc provinciam venerint. Eam ob causam quamvis agros suis colunt manibus, se rure viventes, greges pecorum pascunt, nobiles tamen appellantur, et concurrentes invicem, alter alterum generosum dominum salutant, nec tributa pendunt, nisi quo anno rex Hungariae coronatur. Tunc enim quot sunt patres familias, tot boves regi tradunt, quorum numerum supra sexaginta millia esse ferunt. Jussi vero in bellum exire nisi pareant, capitali poena plectuntur, bona fisco applicantur. Valachi genus italicum sunt, quemadmodum paulo post referemus, paucos tamen apud Transylvanos invenias viros exercitatos Hungariae linguae nescios . . . etc.

¹³ *Dominantium.*

... Joanes Huniades cuius nomen caeteros obnubilat, non tam Hungaris quam Valachis ex quibus natus erat, gloriam auxit.

Valachia perquam lata regio est, a Transsylvanis incipiens usque in Euxinum protensa pelagus, plana ferme tota, et aquarum indiga, cuius meridiem Ister fluvius excipit, septentrionem Roxani occupant, quos nostra aetas Ruthenos appellat, et versus fluvium Thiram nomades scytharum genus, quos Tartaros hodie vocitamus. Hanc terram incoluerunt quondam Getae, qui Darium Hystaspis filium turpi fuga repulerunt et Thraciam pluribus cladibus affecerunt. Postremo Romanis armis subacti ac deleti sunt. Et Colonia Romanorum, quae Dacos coerceret, eo deducta duce quondam Flacco, a quo Flaccia nuncupata. Exin longo temporis tractu, corrupto ut fit vocabulo, Valachia dicta, et pro Flaccis Valachi appellati. Sermo adhuc genti Romanus est, quamvis magna ex parte mutatus et homini Italico vix intelligibilis. Inter Valachos tempestate nostra duae factiones fuere, altera Danorum, altera Dragularum: sed ii cum Danis impares essent, atque ab iis multifarie opprimerentur, Turcas in auxilium vocavere, quorum armis adjuti, Danos pene ad internecionem deleverunt. Danis vero Ioannes Huniades Hungarorum imperio fretus opem ferens, non tam illos restituit quam sibi ipsi claritatem et opes acquisivit. Quippe qui Danorum agros ex potestate Turcarum ereptos et sibi et posteris perpetua possessione retinendos occupavit. Valachi et insulas Istri accolunt, inter quas Peucen apud veteres fama notam, et in Thracia quoque sedes habent. Valachorum pars Turcarum imperio, pars Hungaris subjacet. Non me latet difficillimam esse provinciarum descriptionem quando et authores ipsi, quos imitari oportet, non solum varii, verum et inter se contrarii ac magnopere dissentientes inveniuntur, et ipsarum provinciarum limites pro dominantium autoritate ac potentia saepenumero commutati. Nam quae provincia latissima quondam fuit, aetate nostra, aut extincta est, aut permodica. Contra vero quae nulla vel minima extitit, nunc latissimam, florentissimamque videmus... etc. (p. 229).

Cap. IV. De Turcarum origine et propagatione, victu, et moribus eorum

[Sultanul Mahomet]. Is Valachis, fortissimis et belicosissimis nationibus trans Danubium (ut ante diximus) late dominantibus, bello attritis tributa gravia imperavit.

CRONICA DIN NÜRNBERG

(1493)

*

Cronica din Nürnberg este o creație monumentală a tiparului german care caută să pună la îndemîna unui public mai vast cunoștințe despre istoria lumii. Textul acestui vestit incunabul a fost compilat de istoricul umanist din Nürnberg Hartman Schedel (1440—1514), care a dat în anul 1493 vestitul *Liber Chronicarum* cuprinzînd istoria lumii pînă în anul 1492. Toată istoria omenirii e împărțită în șase perioade din care ultima e mai dezvoltată ca toate celelalte cinci împreună. Lucrarea, tipărită de vestitul tipograf Anton Koberger și îmbogățită cu 2 000 de xilografii, a avut o răspîndire extraordinară. În 1494 a apărut versiunea germană a lui George Alt. Cronica din Nürnberg este, după vestita Biblie germană, tipărită de același Anton Koberger, în 1483, cel mai cunoscut incunabul din lume. În cronica aceasta a fost cuprins întocmai și textul lui Enea Silviu Piccolomini despre Transilvania (fo CCLXX^{ro}) și Țara Românească (*ibidem*, v^o).

RAFFAELLO MAFFEI ZIS VOLTERRANO

(1451—1522)

*

Raffaello Maffei, zis Volterrano sau Volterrano, s-a născut la 17 februarie 1451 la Volterra în Toscana. Era fiul lui Gherardo Maffei, secretar apostolic și camelier secret al papii Paul al II-lea (1464—1471). A însoțit în 1477 în Ungaria pe cardinalul de Aragon numit legat apostolic.

În 1480 s-a întors în Italia, la Roma; s-a stabilit apoi la Volterra unde a întemeiat o academie. A murit la Roma la 25 ianuarie 1522.

A lăsat lucrări de istorie, geografie și teologie, printre care cităm: *Vitae summorum pontificum Sixti IV et Innocentii VIII, Alessandri VI, Pii III*. A făcut traduceri din lucrările lui Homer, Procopius, Grigorie de Nazians. Dar cea mai însemnată operă a sa e enciclopedia intitulată: *Commentariorum rerum urbanarum libri XXXVIII*, publicată la Roma în 1506.

În cartea a VIII-a pomenește de români, fie amintind victoria lui Basarab din anul 1330 sau lupta de la Baia (1467), fie stăruind asupra originii latine a limbii române. De cele mai multe ori îl rezumă pe Bonfini și îl copiază pe Enea Silviu.

De Volterrano s-au ocupat:

Benedetto Falconcini, *Vita del Nobil'uomo et gran servo di dio Raffaello Maffei, detto il Volterrano*, Roma, 1722; Girolamo Tiraboschi, *Storia della letteratura italiana*, Milan, 1833, IV, p. 6; Fr. Flamini, *Il Cinquecento*, Milan, p. 343; Paoli Revelli, *La Geografia del Cinquecento*, în „Bolletino della Reale Societa geografica”, ș. V. vol. II, nr. 2, p. 239; Alberto Magnoghi, *d'Anania e Botero*, Ciriè, 1914, p. 87. Iar dintre români Al. Lăpedatu, *Cum s-a alcătuit tradiția națională despre originile Țării Românești*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, II, 1923, Cluj, 1924, p. 292, și Cl. Isopescu, *Notizie intorno ai Romeni nella letteratura geografica italiana del Cinquecento*, în „Bulletin de la Section historique de l'Académie Roumaine”, XVI, 1929, p. 7—12.

[DESPRE DANI ȘI DRAGULI]¹

p. 184

Căci în loc de daci ei numesc acum Dani o facțiune² din acest popor. Iar pe cealaltă facțiune <o numesc> Draguli. Și cum aceștia erau mai slabi decât Danii, au chemat odinioară în ajutor pe turci, cu forțele cărora au zdrobit pe Dani aproape nimicindu-i.

Pe aceștia i-a reînstatat tatăl regelui Matei, Ioan de Hunedoara, care cîrmuia Ungaria și, smulgîndu-i de sub turci împreună cu pămînturile ocupate, le-a dobîndit pentru sine și ai săi și pentru cauza creștină³. Acum o parte din Valahia ascultă de turci, o parte de regii Ungariei, iar domnul ei poartă numele de comite palatin al Valahiei (!)⁴. Ei aleg un duce pe care îl

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin al Comentariilor lui Volterrano, ed. Basel, 1559, p. 184.

² O bună parte din text a fost împrumutată de autor din Cosmografia lui Enea Silviu Piccolomini.

³ *Tum nomini Christiano.*

⁴ Afirmație gratuită, care e în contradicție cu fraza imediat următoare.

Dregători otomani, desenați de Felix Petancić (după reproducerile publicate de Dragutin Kniewald, *Feliks Petancić i njegova diela*, Beograd, 1961, pl. II).

Portretul lui Aeneas Silviu Piccolomini; în stînga cardinal; în dreapta devenit papa Pius al II-lea (medalie) (reproduceri din A. Haidacher, *Geschichte des Päpste in Bildern*, Ed. F. H. Kerle, Heidelberg, 1965).

numesc voievod. Odată cînd această țară a fost ocupată⁵ de tătari pe vremea regelui Ludovic⁶, a redobîndit-o Bogdan voievod⁷, care după aceea s-a depărtat de Ludovic. Apoi iarăși în timpul domniei lui Sigismund s-a răsculat voievodul Ștefan⁸ și „Dania“⁹, și „Valahia“, și toată regiunea de dincolo de Dunăre, însă constrîns de forțele regești, Ștefan a fost silit să se împace și să ceară iertare pentru trecut.

---

⁵ *Captam.*

⁶ Ludovic de Anjou, rege al Ungariei (1342—1382).

⁷ Autorul confundă pe Bogdan cu Dragoș.

⁸ Al Moldovei.

⁹ Aci facțiunea Danilor s-a transformat în țară: Dania.

ANTONIO BONFINI

(1434—1503)

*

Antonio Bonfini, umanist italian, s-a născut la Ascoli, în 1434. A funcționat o vreme ca profesor în diferite orașe ale Italiei; în anul 1486 ajunge la curtea lui Matei Corvin unde i se încredințează postul de secretar și lector al reginei Beatrice. Din însărcinarea regelui scrie o istorie a ungarilor, care începînd cu descrierea Sciției — patria originară a ungarilor — se întinde pînă la anul 1495. Lucrarea, împărțită după modelul lui Titus Livius în decade, cuprinde patru decade de cîte 10 cărți, decada a cincea n-a fost terminată decît pe jumătate, de aici și titlul cărții: *Rerum Ungaricarum decades quatuor cum dimidia*. Originalul s-a pierdut. După o copie defectuoasă au fost tipărite de M. Brenner primele 30 de cărți (Basel, 1543); o altă parte a fost scoasă de Gáspár Heltai (Cluj, 1561); prima ediție completă apare sub îngrijirea lui J. Sambucus la Basel, în 1568. Alte ediții se datoresc lui K. Bél (Lipsca, 1711); J. Fogel — B. Iványi — L. Juhász (4 vol., Budapesta, 1936—1941). A avut și două traduceri în limba germană (prima: Basel, 1545; a doua Frankfurt, 1581). Gaspár Heltai a tipărit o foarte liberă traducere a ei în limba maghiară (Cluj, 1575).

Cît priveşte valoarea documentară a lucrării, trebuie distinse două părţi: partea întâia (primele 28 de cărţi) este o compilaţie de izvoare maghiare — a fost folosită mai ales cronica lui Thuróczi — şi de informaţii străine. Ea e alcătuită după moda Renaşterii, retoric, fără a ţine seama de exactitatea cronologică a faptelor şi de legătura logică dintre ele. Începînd cu anul 1471, autorul descrie fapte pe care le-a cunoscut ca martor ocular, această parte constituie astfel un izvor de mîna întâi.

Dintre numeroasele studii care se ocupă de viaţa şi opera lui Bonfini amintim următoarele: M. Zsilinszky, *Bonfinius Antal történetirő jellemzése* (Caracterizarea istoricului A. B.) în „Századok”, 1877; L. Tóth, *Bonfini in Ungheria* (extras din volumul omagial *Bonfini*), Ascoli Piceno, 1928; idem, *Analecta Bonfiniana* în rev. „Turul”, 1929; Cl. Isopescu, *Notizie intorno ai Romeni nella letteratura geografica italiana del Cinquecento...*, p. 17—19; L. Juhász, *Thuróczy és Bonfini krónikának összehasonlítása Zsigmondtól Mátyásig* (Paralele între cronica lui Thuróczy şi a lui Bonfini de la Sigismund pînă la Matei Corvin), 1938.

[DESPRE LIMBA ROMÂNILOR]¹

p. 304

Căci românii se trag din romani, ceea ce mărturiseşte pînă în vremea de acum limba lor, care, deşi se afla în mijlocul unor neamuri barbare atî de felurite, nu a putut fi răpusă. Ei au locuit de partea cealaltă a Dunării pe care odinioară o populau dacii şi geţii, căci partea de dincoace au ocupat-o apoi bulgarii care au venit din Sarmătia. Căci din legiunile şi din coloniile duse în Dacia de Traian şi de ceilalţi împăraţi romani s-au tras românii, pe care Pius² îi derivă din Flaccus în virtutea unei pronunţii germane . . .

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin al Decadelor (*Rerum Ungaricarum decades quatuor cum dimidia*), ediţia din Basel, 1568, pp. 304—305; 542.

² Pius al II-lea — Enea Silviu Piccolomini.

Deși năvăliri barbare de tot felul s-au revărsat asupra provinciei Dacia p. 542 și asupra poporului roman și asupra regiunii geților împreună cu Panonia, totuși s-a văzut că n-au putut fi răpuse coloniile și legiunile romane care se dezvoltaseră de curînd.

Înecate sub valul de barbari, ele totuși mai exală limba romană, și ca să nu o părăsească nicidecum, se împotrivesc cu atîta îndîrjire, încît îi vezi că luptă nu atît pentru păstrarea neatinsă a vieții cît a limbii. Căci cine nu s-ar minuna — dacă ar sta să socotească desele puhoaie ale sarmaților și goților, și de asemenea ale hunilor, vandalilor și gepizilor și incursiunile germanilor și longobarzilor — că s-au mai păstrat încă pînă acum la daci și geți rămășițele limbii romane?

Dincolo de acești munți despre care am spus că se întind de la Carpați la Severin, se află Transilvania, odinioară o parte a Daciei. Capitala ei Alba Iulia a fost numită astfel, fie după C. Iulius Caesar, fie mai degrabă după Hyula, un șef al hunilor. Sînt foarte multe orașe prea alese, dintre care Sibiul, Brașovul, Clujul, Bistrița și multe altele întemeiate și locuite de germani pe care noi îi numim sași. În ea sînt <și> secui, neam de oameni crunt și războinic, dintre care nimeni nu este nici nobil, nici țăran, toți sînt socotiți de aceeași seamă, aidoma elvețienilor.

Transilvania însăși este nespus de productivă, mai ales în aur, argint și alte metale; pe lîngă acestea mai sînt munți de sare; prăsește cai din cei mai de soi, are belșug de vin, dar nu de o bunătate egală cu a celor din Ungaria și Slavonia. Transilvania este încinsă de cele două Valahii: <adică>, Țara Românească și Moldova. Aceea aproape de Dunăre, aceasta de Marea Neagră și amîndouă împreună cu Transilvania ocupă acea parte a Europei care odinioară a fost Dacia.

NICOLAUS OLAHUS

(1493—1568)

*

Nicolae „Olahus” s-a născut în Sibiu la 10 ianuarie 1493, ca fiu al judei regesc Stoian sau Ștefan (scoborîtor din vița domnească a Drăculeștilor și nepot de soră al lui Ioan Corvin de Huniade) și al Varvarei Huszár.

La vârsta de 17 ani, tînărul Nicolae a ajuns aprod la curtea regelui Vladislav al II-lea al Ungariei, dar îndrăgind mai mult cărțile și cultura, a ales cariera eclesiastică, ajungînd mai întîi canonic de Strigoniu.

La 1522 a devenit secretar al regelui Ludovic al II-lea și al reginei Maria de Habsburg, pe care o servi cu multă credință și după zilele întunecate ce au urmat dezastrului de la Mohács.

Nicolae „Olahus” a însoțit în pîrbejie pe regina văduvă pînă la Augsburg iar de acolo la Bruxelles (1530), capitala Țărilor de Jos, cu a căror guvernare a fost învestită de fratele ei împăratul Carol Quintul.

Ca sfetnic al guvernatoarei, a fost solicitat adesea de umaniștii cei mai de seamă, printre care și vestitul Erasm de Rotterdam.

După încheierea păcii de la Oradea Mare (1538) între cei doi competitori la tronul Ungariei — Ferdinand I de Habsburg și Ioan Zápolya — Nicolae s-a întors în Ungaria, de unde întristat de jalnica stare a țării se înapoiază în Belgia, dar rechemat de Ferdinand I revine în țară, pentru a deveni secretar și consilier la curtea sa. În 1543 a fost numit episcop de Zagreb, iar la 7 mai 1553 a fost înaintat la treapta de arhiepiscop de Strigoniu și primat al Ungariei.

Nicolae „Olahus”, deși crescut sub influența umanismului laicizant, a urmărit în tinerețe cu interes și simpatie curentul de reformă religioasă; totuși, o dată înălțat la cea mai înaltă treaptă a ierarhiei catolice din Ungaria, a devenit un zelos apărător al contrareformei, combătând din toate puterile luteranismul răspândit mai cu seamă în rîndurile sașilor.

El a scris un fel de catehism pentru uzul preoților spre a-i lămuri asupra temeiurilor credinței și un *Breviarium* (carte de rugăciuni) apărută la Viena în 1558; totodată a reorganizat școala din Tyrnau (1554—1556), înființând un seminar și ajutînd cu mijloace materiale pe elevii săraci studioși.

În 1558 Nicolae „Olahus” a căpătat titlul de baron al Imperiului habsburgic iar în 1562 a devenit chiar regent (locțiitor) al coroanei ungare. Răsplătit pentru meritele sale cu multe și rare distincții, Nicolae Olahus a murit la Pojon (Bratislava) la 14 ianuarie 1568, fiind înmormîntat în biserica Sf. Nicolae din Tyrnau.

Acest om de cultură a cunoscut multe limbi: româna, maghiara, germana și latina, iar în călătoriile sale din apusul Europei a învățat greaca și franceza.

Nicolae „Olahus” a întreținut legături de prietenie cu mulți umaniști contemporani, dintre care cel mai celebru a fost, fără îndoială, Erasmi din Rotterdam. El a scris prin 1536—1537 în limba latină o lucrare istorico-etnografică intitulată *Hungaria* în care amintește de originea sa românească, și de românii din Țara Românească, Moldova și Transilvania.

A mai compus și o altă scriere istorică privind pe *Attila*, precum și o cronică (*Chronicon*), începînd cu încoronarea regelui Matei Corvin și terminînd cu aceea a lui Ferdinand de Habsburg.

Pe lîngă scrierile sale istorico-geografice și religioase amintite mai sus, a mai lăsat o bogată corespondență care a fost publicată în colecția *Monumenta Hungariae Historica*, vol. XXV.

Hungaria a fost tipărită în secolul al XVIII-lea sub titlul: *Hungaria sive de originibus gentis, regionis, situ, divisionis, habitu atque opportunitatibus* de Mathias Bél în *Adparatus ad Historiam Hungariae*, Pozson, 1735.

O altă ediție care se datorește lui Koller a apărut la Viena în 1763. O traducere românească parțială a dat I. Lupaș în 1945, după T. Cipariu în „Arhiva pentru filologie și istorie”, Blaj, 1867, pp. 711—714. E menționată în Veress *Bibliografia româno-ungară*, I, 188 și 249.

Despre Nicolae Olahus au scris în țara noastră I. Lupaș, *Doi umaniști români în secolul al XVI-lea*, extras din „Anal. Acad. Rom., Mem. sect. ist., a III-a, t. VIII (1928), mem. 5, pp. 117—145 + II pl. și Șt. Bezdechi, *Nicolaus Olahus, primul umanist de origine română*, Aninoasa-Gorj, 1939, p. 128.

Cap. XII¹

[DESPRE DACIA]

p. 54

Acea parte . . . care este dincolo de râul Tisa se numea odinioară, după cum ne spune Ptolemeu — Dacia. Aceasta, atin- gînd spre nord o parte a Sarmăției², se întinde de la Munții Carpați pînă la cotitura râului Tyras³. Iar spre sud⁴ se mărginește cu Dunărea acolo unde în- cepe să fie numită Istru, spre apus cu Tisa și Iazigii Metanaști⁵. Ea cuprinde țările: Valahia mare, care se numește și Țara Românească (Transalpina),

---

¹ Traducerea s-a făcut după textul latin publicat la Viena în 1763, cartea I cap. XII—XIX, p. 54 și urm.

² Poloniei.

³ Nistrul.

⁴ *Anstrum*.

⁵ În steпа din dreapta acestui râu unde s-au așezat Cumanii în secolul al XIII-lea.

Moldova, Transilvania, Maramureșul, țara dintre Someșuri⁶, Crișana⁷, Nyir⁸, țara dintre Timișuri⁹, Țara Românească, de care se spune că s-a numit odinioară Flaccia, după Flaccus care a dus acolo o colonie de romani: începînd din munții care o despart de Transilvania se întinde cam pînă la Marea Neagră. Pămîntul este șes și lipsit de ape. Spre nord se atinge cu roxanii care se numesc acum ruteni, spre sud cu acea parte a Ungariei orientată spre Timișoara și cîmpia „Maxons”¹⁰, iar spre răsărit cu fluviul Dunării care o desparte de Mysia inferioară¹¹.

Principele ei se numește voievod; în vremea noastră de acum <voievod> este Radu¹² care este bogat și puternic, și-și are capitala în orașul Tîrgoviște. Se spune că el poate, atunci cînd se ivește nevoia, să strîngă înăuntrul hotarelor sale pînă la patruzeci de mii de oameni înarmați și să-i ducă la război. Este supus regelui¹³ căruia îi prestează jurămint de credință prin solii săi. În această țară din vremurile strămoșilor noștri pînă în vremea noastră au fost două familii, la început născute din aceeași spiță: una a Dăneștilor¹⁴, de la Dan voievodul, cealaltă a Drăculeștilor, de la Dragul¹⁵ despre care aminteste Enea Silviu în *Europa*, capitolul II. Dintre aceștia se fac voievozii legiuiți ba cu ajutorul regelui nostru, ba cu al împăratului turcesc. Aceste două familii se luptă între ele pînă în ziua de azi; fiecare din ele străduindu-se din toate puterile ca să fie făcut voievod unul din familia sa, cînd cu sprijinul turcilor, cînd cu al ungarilor. Cel care este mai puternic, dacă bănuiește pe altul, nu numai din tabăra adversă, dar chiar din familia sa, că umblă după domnie, îl omoară sau îl prinde și adesea îi taie nările sau alte mădulare. Și acest lucru, care s-a întîmplat adesea altădată, s-a întîmplat și de curînd¹⁶...

⁶ Szamosköz.

⁷ Keresköz (traducerea literală: țara dintre Crișuri).

⁸ Vezi mai jos nota 94.

⁹ De fapt regiunea cotul Timișului.

¹⁰ Maxons — vezi mai jos p. 496.

¹¹ Bulgaria.

¹² Radu de la Afumați.

¹³ Regelui Ungariei — afirmație mult prea puțin nuanțată. În realitate această supunere era cu totul intermitentă.

¹⁴ Danorum.

¹⁵ Vlad Tepeș.

¹⁶ Urmează însemnarea filiației din „Manzilla” de la Argeș și Marina sora lui Ioan de Hunedoara și arătarea împrejurărilor în care s-a refugiat în Transilvania Stoian-Ștefan, părintele autorului, precum și cele ale uciderii rudei sale de aproape Mihnea la Sibiu. Fragmentul acesta fiind destul de cunoscut a fost omis de noi din redarea paginilor de descriere geografică pe care le înfățișăm aci în versiunea noastră românească.

DESPRE MOLDOVA

p. 59

Țara Moldovei se leagă cu partea de răsărit a Țării Românești¹⁷, către nord-vest cu Polonia, către nord-est locuitorii sînt despărțiți prin Podolia de tătarii destul de apropiați care sînt vecini cu Marea de Azov. Și principele acestei țări se numește voievod, dar nu este expus la atîtea schimbări primejdioase ca cel din Țara Românească. Totuși și acesta prestează, întocmai ca acela, jurămînt de credință regelui Ungariei. Și pentru ca să rămînă statornici în credință ei stăpînesc cîteva cetăți în Transilvania din liberalitatea regilor Ungariei. În vremea noastră domnește în această țară Petru voievod¹⁸. Moldovenii se folosesc de aceeași limbă, același rit și aceeași religie ca și cei din Țara Românească, dar la îmbrăcăminte se deosebesc în oarecare măsură. Ei se socotesc mai aleși și mai viteji // ca cei din Țara Românească și îi întrec în prîvința cailor. Foarte adesea s-au depărtat de regele Ungariei, foarte adesea au purtat război cu regele Poloniei. Se spune că ar putea să strîngă cam patruzeci de mii și mai bine de oameni înarmați. Graiul lor și al celorlalți români a fost odinioară cel roman ca fiind colonii ale romanilor. În vremea noastră se deosebește foarte mult de el, măcar că multe cuvinte de ale lor pot fi înțelese de latini.

p. 60

DESPRE TRANSILVANIA

Transilvania este încinsă de jur împrejur de munți foarte înalți și mai ales din partea care e în hotar cu Țara Românească: dar măcar dintr-o latură orientată spre nord și spre Moldoveni oferă un acces mai ușor. Din Ungaria se deschid spre ea trei căi, și ele sînt anevoioase și grele. Una se numește calea Mezeșului din spre partea pe unde curge Someșul, cealaltă se numește a „Crișului”¹⁹ pe unde curge Crișul, a treia e numită Poarta de Fier²⁰ pe unde curge Mureșul. Din Țara Românească drumul de pătrundere este îngust și greu.

p. 61 De aceea turcii // care năvăleau pe aci în Transilvania au fost adesea crunt înfrînți de o oaste mică. Ai putea mai degrabă să supui toată Ungaria <ve-

¹⁷ Textul e destul de confuz: Moldavia regio ab oriente coniungitur Transalpinæ; ad Septentrionem occidentem versus Polonis; ad Boream, interposita Podolia non longe absunt a Tartaris, qui vicini sunt Ponti Maeotidos.

¹⁸ Petru Rareș.

¹⁹ Keres. Este vorba de Crișul Repede.

²⁰ Confuzie cu Porțile de Fier de pe valea Bistrei unde se trece din Banat în Transilvania.

nind> din Transilvania, care e lungă de vreo treizeci de mile ungurești și lată cam tot pe atîta, sau ceva mai puțin, decît să supui Transilvania <venind> din Ungaria. Căci drumurile ei pot ușor fi închise cu copaci tăiați.

Iar poporul este vînjos, războinic, înarmat și înzestrat cu cai zdraveni și buni. Țara întreagă are pe rînd ba șesuri, ba păduri. Ea este brăzdată după cum vom arăta mai jos apoi de cursuri și cotituri de ape și are ogoare mănoase. Are belșug de vin, aur, argint, fier și alte metale, pe lîngă care mai e plină de sare; este nespus de bogată în boi, fiare sălbatice, urși, pești, încît nu poți să învinuiești natura că nu ar fi adunat în această țară toate bunătățile vieții. În ea sînt patru neamuri deosebite: ungurii, secuii, sașii și românii. Dintre aceștia sașii sînt socotiți ca mai puțin apti pentru luptă. Ungurii și secuii folosesc aceeași limbă, decît doar că secuii au unele cuvinte proprii neamului lor, despre care vom vorbi mai pe larg la sfîrșitul lucrării. Sașii // sînt după cît se spune niște colonii de saxoni din Germania aduse aci de Carol cel Mare; ceea ce ar pleda pentru adevărul acestei păreri este asemănarea de limbă²¹ dintre amîndouă aceste popoare. Românii, după cum este tradiția, sînt niște colonii ale romanilor. Dovada acestui lucru este faptul că au multe puncte comune cu vorbirea romană.

p. 62

În această Transilvanie își iau obîrșia rîurile Șieul²², Bistrița²³, cele două Someșuri²⁴, cel mare și cel mic, care e numit în vorbirea obișnuită „Viszsa Folyó“, adică cel ce curge de-a îndăratelea și cele două Crișuri²⁵ numite odinioară „Cusus“²⁶: cel repede și cel alb, Mureșul²⁷ care odinioară era numit Amorois, Marisus sau Morossus, Arieșul²⁸, Tîrnavele²⁹ și Ampoiul³⁰. Acestea mai apoi sporite de diverse rîuri, atît dinăuntrul cît și dinafara Transilvaniei, devin navigabile în cea mai mare parte a lor. Șieul izvorăște din Țara secuilor spre nord, și unindu-se mai întîi cu rîul Bistrița care scaldă orașul <Bistrița> destul de însemnat prin bogăția sa și numărul orășenilor, se varsă mai sus de orașelul Dej — în ai cărui munți se sapă sare — în Someșul Mare care a izvorît la poalele munților Moldovei. În apropierea acestui tîrg îl primește și pe Someșul Mic născut mai sus de orașelul Oșorhei³¹ la poalele Muntelui Calata situat spre sud //. De aci curgînd între doi munți înalți se unește cu Tisa mai sus de satul Naddi³²

p. 63

²¹ Pentru o opinie contrară vezi relația lui Verancsics.

²² *Saió*.

²³ *Bistricia*.

²⁴ *Sámos*.

²⁵ *Keüres*.

²⁶ Greșeală evidentă de transcriere în loc de: Crisus.

²⁷ *Marus*.

²⁸ *Aranyas*.

²⁹ *Kikélő*.

³⁰ *Ompay*.

³¹ *Oppidum Vasarhely*.

³² Corectat în notă de editor ca fiind Számoszeg (în Ungaria).

și mai jos de târgul Namen. Între izvoarele Someșului Mic și ale Crișului Repede și Munții Românilor³³ pînă la râul Someșul Mare sînt cetățile Gilău³⁴, Almaș, Huedin³⁵, precum și Oșorhei, Sic³⁶, Iclod, Mintiu³⁷, Olpret [azi Bobîlna], Recea Cristur³⁸ Mihăești³⁹, „Ciobar”⁴⁰. Nu departe de Gilău se naște și Crișul Repede în locul numit „Kewresfew”, adică obîrșia Crișului. Acesta, curgînd spre sud cu mare vuet printre stînci și prin strîmtorile munților, înaintează cu dese cotituri și îndoituri ca și cum s-ar întoarce foarte adesea înapoi, încît trebuie trecut de vreo douăzeci de ori într-o zi; mai întîi scaldă satul Negreni⁴¹, apoi afară din Transilvania cetățile Vadul⁴² și Tileagd, în sfîrșit orașul Oradea, curge drept spre sud și primind amîndouă Crișurile, cel negru și cel Alb, se varsă în Tisa mai sus de Csongrád. Crișul Negru izvorăște din Munții Beiușului lîngă cetatea Batîr⁴³, iar Crișul Alb din Munții Meridionali⁴⁴ ai Transilvaniei lîngă orașelul Abrud, de unde curge spre sud pe lîngă Baia de Criș și Tăuți⁴⁵ spre cetatea Gyula⁴⁶ și Bekes și se unește cu celelalte două Crișuri în locul amintit. Iar izvorul râului Mureș sau Marisus își ia începutul în Țara secuilor, și primind Gurghiul⁴⁷ și alte pîraie născute cam pe aceeași întindere, pătrunde în adîncul Transilvaniei, și în sfîrșit nu departe de // târgul Grind primește râul Arieș ce curge spre sud în Munții Septentrionali⁴⁸ situați lîngă orașelul Abrud, și spre răsărit și nord, pe lîngă satele Lupșa, Trăscău⁴⁹ și orașelul Turda în ai cărui munți se află sare. Și este numit de aceea *Aranyas*, pentru că poartă nisip de aur, întocmai așa cum se amintește de râurile Tago din Spania și Pactol din Lidia. Căci *Aranyas* pe ungurește înseamnă „de aur”. De aici acest Mureș primind mai sus de Alba Iulia — care este reședința episcopului Transilvaniei (vestită prin biserica ei catedrală și prin multele și bogatele prebende și prin mormîntul lui Ioan de Hunedoara) — Tîrnavele, Ampoiul și alte râuri mici, și lîngă aceeași Alba Iulia despărțind între ele târgurile Vinț și Vurpăr⁵⁰, curge spre sud între orașelul

³³ *Alpes Valachorum*.

³⁴ *Gyalu*.

³⁵ *Hunyad*.

³⁶ *Seek*.

³⁷ *Nemethi* — probabil Mintiul Gherlei.

³⁸ *Kereszthur* ar putea fi și Cristorel—Șoimeni.

³⁹ *Mihaly*.

⁴⁰ ... Oare Zimboru Mare?

⁴¹ *Feketeteü* (=lacul negru numit și lacul Crișului).

⁴² *Reüv*.

⁴³ *Fekete Báthor*.

⁴⁴ *Montibus Transylvaniae meridionalibus*, aci Munții Apuseni.

⁴⁵ *Felthót*. Identificare probabilă, întrucît Tăuți e pe un mic afluent al Crișului Alb la oarecare distanță de albia acestuia.

⁴⁶ În Ungaria.

⁴⁷ *Gergyn*.

⁴⁸ Vezi mai sus n. 44.

⁴⁹ *Thoroszeko*, azi Rimetea.

⁵⁰ *Borberek*.

Orăștie și Rapoltul Mare⁵¹ (la o depărtare de două mii de care se află așezată preaputernica cetate Hunedoara la poalele Munților Meridionali) nu departe de Deva⁵², cetate clădită pe un munte foarte înalt, pe lângă Căpruța⁵³ și Vărădia⁵⁴, între munți ce se înalță din amîndouă părțile și care varsă în el cele mai multe pîraie, apoi trecînd pe lângă cetatea Lipova, prepozitura și biserica colegială⁵⁵ de Arad și cetatea Nădlac⁵⁶, se varsă în Tisa în dreptul orașelului Seghedin.

Între izvorul Arieșului și vărsarea lui, începînd de la nord spre sud se află orașele și satele Sîncrai⁵⁷, Decea⁵⁸, unde se încarcă luntrele cu sare, Mirăslău⁵⁹, Trăscău (Rimetea), Aiud, Stremți⁶⁰, cetatea Stînca sfîntului Mihail⁶¹, Lupșa, Poșaga⁶², Zlatna, Băcîia⁶³, de asemenea Chibulcut⁶⁴, Șintereag⁶⁵, Bonțida, Ludoșul (de Mureș), Cojocna unde se extrage sare din munte și altele. Orașul Cluj, în limba germană Klausenburg care după tradiție ar fi fost odinioară Zeugma, este strălucit și prin așezare și prin mijloacele sale și abundența de toate bogățiile și prin negustori. Apoi abația Cluj-mănăstur, orașelul Turda lângă care de asemenea se taie sare și multe altele. Dincolo de acestea pe sub Țara secuilor înăuntrul munților care se înalță spre răsărit dominînd Țara Românească⁶⁶ și care spre sud despart Transilvania de Ungaria⁶⁷ se află orașele: Reghin, Tîrgu Mureș, Săcadat⁶⁸, Tirimia⁶⁹, Noșlac⁷⁰, Săroșu^{70bis}, Odorhei, „Réhalom“⁷¹, Cetatea de Baltă nu mai puțin întărită pe cît e de frumoasă.

Orașele mari sînt Mediaș întărit prin poziție și prin meșteșug și foarte favorabil pentru folosul oamenilor, alt oraș, Brașov sau Corona, numit mai înainte „Zemigethusa“ (!) așezat la hotarul Transilvaniei spre răsărit, vestit și prin întă-

⁵¹ *Rapolth.*

⁵² *Demia.*

⁵³ *Kapronczam.*

⁵⁴ *Varalyam* = Vărădia de Mureș.

⁵⁵ Capitulul de Arad.

⁵⁶ *Nagylak.*

⁵⁷ *Sanctus Rex.*

⁵⁸ *Detze* — Observăm că este mai la nord de Sîncrai.

⁵⁹ Aceeași observație și pentru Mirăslău.

⁶⁰ *Dyod.*

⁶¹ *Szent Mihaly Kew* — fostă cetate a episcopilor Transilvaniei în secolul al XIV-lea la vest de Alba Iulia.

⁶² *Polsaga.*

⁶³ *Bakay* = Băcîia sau Băcăinți.

⁶⁴ *Kebelekewth* — autorul a trecut la alte localități părăsind bazinul Arieșului.

⁶⁵ *Somkerek.*

⁶⁶ Confuzie cu Moldova.

⁶⁷ Adică Transilvania de Banat.

⁶⁸ *Zakad.*

⁶⁹ *Tirimia* (în fostul județ Mureș—Turda).

⁷⁰ *Nagglak.*

^{70bis} Saaros — la sud de Dumbrăveni.

⁷¹ Probabil greșit transcris în loc de Köhalom, adică Rupea.

rituri și prin marele număr de orășeni și negustori iar în ce privește hrana extrem de potrivit. Și pe deasupra mai este și o piață de schimb pentru românii din Țara Românească și ceilalți oameni din afară. Vecină cu ea este cetatea Bran, nespus de tare și ca o închizătoare și poartă a Transilvaniei așezată într-un loc foarte abrupt prin care se intră în Țara Românească.

p. 66

Cap. XV

Aci sînt șapte orașe care se numesc Scaune săsești: Sibiu, Sebeșul sășesc sau *Millenbach*, odinioară *Sabesus*, Sighișoara, Orăștie sau Brosz, Vinț, Biertan și Alțina. Conducerea tuturor acestora numită obișnuit „*judicatus regius*” o conferă regele. De fiecare din acestea depind multe țîrguri și sate.

p. 67 Sibiu, capitala celor șapte scaune săsești, este clădit în ce privește partea de răsărit și de miazăzi, pe deal, iar în privința celorlalte părți, pe coastele acestui deal. În locul mai înalt al orașului se află un izvor din care apa dusă pe niște uluci cade într-un bazin, de care se folosește o mare parte din locuitori. Pe unde se intră în oraș venind dinspre apus, în locul mai lăsat al orașului, pătrunde un braț al râului Cibin care curgînd în afara zidurilor cu belșug de apă se varsă în râul Olt, nu departe de Turnu Roșu, după ce a primit mai întîi multe pîraie izvorîte din părțile de nord ale Țării secuilor //. De brațul acesta sînt acționate morile de grîne și celelalte <mori> din cuprinsul zidurilor făcute pentru folosirea orășenilor. Mare și puternic este acest oraș, și nu numai împodobit cu clădiri mărețe, ci și înfloritor de toate negoțurile <precum> și de alte bogății. Apoi mai este și foarte bine întărit pe lîngă ziduri — care sînt late și solide — cu turnuri dese și cu un șanț cu apă lat și adînc ce îl înconjoară din toate părțile afară de răsărit. Iar pe dinafară este încins de jur împrejur din toate părțile orașului de iazuri foarte late și adînci, în cîte trei și patru șiruri, pe alocuri ajungînd chiar la <o lățime de> o milă italiană; datorită cărora dușmanul nu are acces pe nicăieri la zidurile orașului, decît doar pe drumurile care duc din diferitele regiuni la porțile orașului. Și acestea sînt destul de întărite prin val, închizători și alte întărituri, încît orașul nu ar putea fi cucerit decît prin foame, sau prin nepăsarea orășenilor, sau vrajba <dintre ei>, prin care au fost adesea primejduite orașele <chiar și cele mai> puternice. Nu departe de aci, la poalele munților care sînt spre Țara Românească, este un turn foarte bine întărit ce se află sub ascultarea Sibienilor, și care se numește Turnu Roșu. Pe aci au năvălit adesea Turcii în Transilvania pe drumurile grele de munte spre marele lor prăpăd.

p. 68 III. Nu departe de Sibiu se află țîrgul Ocna Sibiului lîngă care se sapă sare. Lîngă orașul Orăștie, a cărui conducere ereditară în familia noastră o exercita fratele meu Matei Olahul, într-un loc frumos // și roditor și prielnic a fi locuit din cauza apropierii aceluia rîu se află la o milă mai spre nord un

sat care se numește al Pîinei⁷², pe latinește (satul) *Panis*. Alături de el se întinde cîmpia cu același nume, netedă și răsfirată, care este vrednică a fi poimenită prin marele măcel de turci, dar și de unguri, din vremea regelui Matei, cînd fiind voievod al Transilvaniei Ștefan Báthory, turcii conduși de Balibeg, trecînd munții în număr de șazeci de mii de călăreți, după tradiție, au năvălit în Transilvania. Acestora le-a ieșit împotrivă Ștefan, strîngînd în grabă toate forțele Transilvaniei care se puteau strînge și chemînd în ajutor și pe Pavel chinezul, comitele de Timiș, i-a surprins pe Turci pe această cîmpie, unde s-au săvîrșit atîtea ucideri de o parte și de alta încît am auzit de la cei care au luat parte la luptă că pîrîul care curge în mijlocul cîmpului era amestecat cu sînge. Balibeg cu puțini <de ai săi> a scăpat cu greu prin munți, dintre ai noștri cea mai mare parte a pierit. Voievodul Ștefan Báthory fiind aruncat de pe calul său ce fusese rănit de dușmani, a fost totuși ajutat de ai săi și a scăpat teafăr: în locul în care căzuse a ridicat după aceea o capelă, spre veșnica pomenire a acestui fapt. Episcopul Transilvaniei din acea vreme a pierdut în acea luptă două sute de călăreți împlătoși. //

p. 69

În căutarea trupurilor lor a plecat și el cînd le-a adus înapoi cu alai de înmormîntare la Alba Iulia, care se află cam la vreo trei mile depărtare de această cîmpie. Atît de mare a fost pietatea acestui bărbat vrednic față de <ostașii> săi uciși de dușmani în apărarea patriei.

Sașii au niște contribuții (census) fixe pe care le plătesc regelui. Dar adesea li se cere mai mult decît <censul> legiuit. Ei sînt umitor de mult dedați agriculturii și altor munci: femeile îndeplinesc aceleași treburi ca și bărbații și sînt foarte răbdătoare la muncă. Datorită acestui fapt sașii sînt bogați, primesc oaspeții <lor> cu cinste și îi ospătează strălucit.

Făgărașul este o cetate foarte bine întărită, ridicată la poalele munților care despart Transilvania de Țara Românească, este plăcută la vedere datorită rîurilor ce se prăvălesc din munți și în care sînt păstrăvi și alți pești mai aleși, și datorită și altor frumuseți. Această cetate e ca un mic ducat. Are în supunerea sa pe boierii români <de Făgăraș> care ascultă de castelan ca de un domn al lor.

Cap. XVI

p. 70

Mai sus de rîul Someș, care precum am amintit mai înainte, curge mai întîi între doi munți spre apus pînă la Munții Septentrionali, este orașelul Baia Mare⁷³ precum și Baia Sprie⁷⁴ în jurul cărora sînt minele de aur, de argint și de alte metale. Aci spre sud și se ivește regiunea dintre Someșuri⁷⁵ numită astfel,

⁷² *Kenyér*.

⁷³ *Riculus Dominarum*.

⁷⁴ *Felsew Banya*.

⁷⁵ *Szamosköz*.

pentru că este între râurile Someș și Tisa, în care sînt orășelele Veler⁷⁶, Varalya⁷⁷, Mediașu aurit⁷⁸, Dobolț⁷⁹, Săsar⁸⁰, Wilak⁸¹, Agriș⁸², Paled⁸³, Forgolo⁸⁴ și multe altele pe lângă acestea.

p. 71 La nord și la vest de Someș este Comitatul Maramureșului, în care de partea aceasta a Tisei lângă târgul Rona, sînt ocne de sare din care se taie sarea cu ciocane de fier întocmai ca piatra din cariere. Aceste ocne împreună cu cetatea Hust situată pe muntele înalt de pe malul Tisei, și cu Vysk și alte târguri supuse acestora, aparțin reginelor Ungariei în temeiul darului de nuntă⁸⁵. Cetatea // și târgul „Zewlews”⁸⁶, vrednic de luare aminte prin biserica sa parohială cu venituri bogate, apoi Dolha⁸⁷, Salak⁸⁸, Vari⁸⁹ și foarte multe târguri sînt așezate acolo.

II. Iar acea regiune care este cuprinsă dincolo de râul amintit mai sus, Someș, și dincoace de Silvania⁹⁰, în care sînt foarte multe sate de români se numește Sălaj⁹¹. Acolo se pot vedea printre alte orășele: Zalău⁹² iar pe malul de răsărit al Someșului, Satu Mare și pe cel apusean Nemetthy⁹³. Apoi spre sud, între râurile Tisa și Someș și munții Oradiei care se află spre răsărit, și pînă la târgul Debrețin și se ivește în față regiunea Nierkeuz⁹⁴ în care sînt târgurile Craido-rolț⁹⁵, Domănești⁹⁶, Carei⁹⁷, Sântău⁹⁸, Bathe⁹⁹, Kallo¹⁰⁰, Marghita¹⁰¹, Beltiug¹⁰²,

⁷⁶ Velele în Ungaria (com. Szatmar).

⁷⁷ Varalya neidentificat.

⁷⁸ Medyes.

⁷⁹ Dabotz.

⁸⁰ Zathar (adică: Zazar).

⁸¹ Wilak (Wilok) azi în R. S. S. Ucraina.

⁸² Egri.

⁸³ Paled. Palad azi în com. Szatmar în Ungaria la sud de Wilok.

⁸⁴ Forgolo la sud-est de Wilok.

⁸⁵ *Donationis propter nuptias*.

⁸⁶ Zewlews dincolo de Tisa, la vest de Hust în R. S. S. Ucraina.

⁸⁷ Dolha (lîngă Hust în R. S. S. Ucraina).

⁸⁸ Salak (f. Salank) lîngă „Zewlews”.

⁸⁹ Vari în fostul comitat Bereg — în R. S. S. Ucraina.

⁹⁰ *Montem Syluosum*.

⁹¹ *Sylaghysagh*.

⁹² Zehota, probabil greșit transcris.

⁹³ Satu Mare era format din două târguri unite împreună sub numirea dublă de Szathmar-Nemetthy.

⁹⁴ Autorul extinde această regiune și asupra unor porțiuni din Bihor și Sălaj.

⁹⁵ Darocz.

⁹⁶ *Domanhyda*.

⁹⁷ Karol.

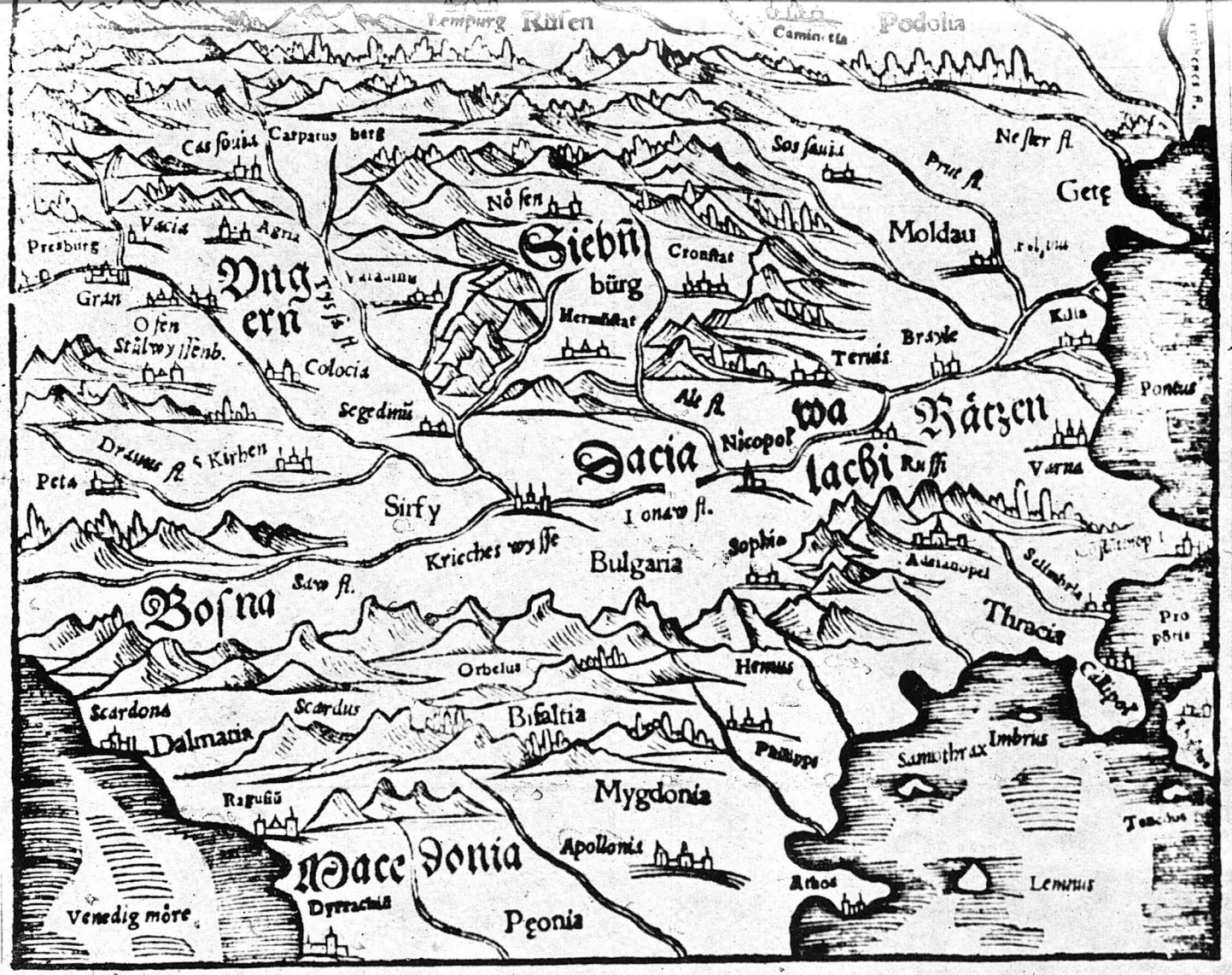
⁹⁸ Zántho.

⁹⁹ Bathe, localitate dispărută în Ungaria.

¹⁰⁰ În Ungaria, în Szabolcs.

¹⁰¹ *Sancta Margareta*.

¹⁰² *Belthewk*, ar putea corespunde și la Nyir-Beltik în Ungaria.

Harta Transilvaniei de Sebastian Münster (reprodusă din *Cosmographia*, Basel, ed. 1568, p. 1038)

SEBASTIANVS MVNSTERS COSMOGR.

*Si doctus cautum celebravit flōmerus Vlysem,
Quod varias gentes, varios nosset populorum
Mores; quis te non, Muns tere, celebret ametque,
Qui nosti hæc: quin et toti nota efficis Orbi.*

Nur Kön. Bey. Majest. Gnade vnd Freyheit mich zu trucken.

Sebastian Münster (gravură din *Cosmographia*, Basel, ed. 1598, foaia de titlu).

Nicolae Olahus (după gravura reprodușă pe coperta lucrării lui Șt. Bezdechi, *Nicolae Olahus primul umanist de origină română*, Aninoasa-Gorj, 1939).

Săcuieni¹⁰³, Marcos¹⁰⁴, Bezermen¹⁰⁵, Guta¹⁰⁶, Salard¹⁰⁷, Istard¹⁰⁸. Mai jos de acestea spre răsărit este orașul Oradia, reședința episcopului, strălucită prin biserica sa catedrală, mormîntul Sfîntului Ladislau, regele vestit prin minunile sale, precum și al împăratului Sigismund în care din așezămîntul aceluiași împărat se cîntă ziua și noaptea Psalmii lui David la mormîntul său de către preoți care se schimbă pe rînd. Cetățuia sa atrage privirile, ba cu statuia ecvestră de bronz a Sfîntului Ladislau de o masă uriașă, ba cu măreția edificiilor pe care le-a ridicat episcopul Sigismund Turzo, fostul meu ocrotitor¹⁰⁹. Iar orașul cu acest nume este tăiat dinspre nord de rîul Criș, bogat în apă după ce a fost sporit cu multe alte rîuri. Născut ca mic izvor în Transilvania mai sus de tîrgul Huedin și cetatea Bologa¹¹⁰ // el este numit cel repede, sau iute, din cauza cursului său repezit, după cum socot eu. Dinspre sud, mai sus de cetate se varsă rîușorul Pecea¹¹¹, un braț firav al acestui Criș.

p. 72

În vecinătate sînt localitățile Episcopia¹¹², Biharia¹¹³, Keresztes¹¹⁴ și foarte multe tîrguri. Spre apus sînt cîmpii foarte întinse, nespuse de bune pentru pășunarea vitelor etc. . . . Debrețin etc. . . .

Între cele trei Crișuri: cel repede, cel negru și cel alb, pe o întindere de pămînt care se numește Țara Crișurilor¹¹⁵ spre poalele munților este cetatea Batîr¹¹⁶, precum și Ireg¹¹⁷ iar mai jos de acestea sînt îndreptate spre sud orășelele Chesa¹¹⁸, Zadan¹¹⁹, Mezewgyan¹²⁰, Keleser¹²¹, Iermata (neagră)¹²². De aci

p. 73

¹⁰³ *Zekelhida*.

¹⁰⁴ Markosfalva pe rîul Bereteu la sud de Leșmir.

¹⁰⁵ *Bezermen* în Ungaria în Szabolcs.

¹⁰⁶ *Guta* (= Gut) în Ungaria în Szabolcs.

¹⁰⁷ *Salard* la nord de Oradea.

¹⁰⁸ *Istard* (= Esztar?) în Bihorul din Ungaria.

¹⁰⁹ *Nutricus*.

¹¹⁰ *Sebes*.

¹¹¹ *Petze*.

¹¹² *Pöspeky*.

¹¹³ *Bihorium*.

¹¹⁴ Keresztes — azi în Ungaria.

¹¹⁵ *Kewres kewz*.

¹¹⁶ *Fekete Bator* pe Crișul Negru.

¹¹⁷ *Ireg*, localitate dispărută lîngă Arad.

¹¹⁸ *Chesa* la Crișul Negru, mai la est.

¹¹⁹ *Zadan* = Zsádány în Ungaria.

¹²⁰ Mezewgyan la N. V. de Salonta, azi în Ungaria.

¹²¹ localitate dispărută la N. V. de Salonta în care a fost înglobată.

¹²² Gyarmad pe Crișul Negru la N. de Zerind.

mai spre răsărit cetatea Gywla¹²³, Bezely¹²⁴, Theleky¹²⁵, Mișca¹²⁶, Talpos¹²⁷, Sarkad¹²⁸, Tăuți¹²⁹.

Iar regiunea care se întinde spre sud între riurile Crișul Alb și Mureș se numește Țara Mureșului. În ea, către dealul cu podgorii, numit „Mocra”¹³⁰, pe care se fac vinurile cele mai bune, sînt cetățile Șoimuș¹³¹, Lipova, Șiria¹³², apoi către malul Crișului Pîncota¹³³, Zarand¹³⁴, Cherechi¹³⁵. Mai la sud de acestea se află orașele Șimand¹³⁶, Sf. Paul¹³⁷, prepozitura de Arad de faimă considerabilă, cetatea Nădlac¹³⁸, orașele Bozzas¹³⁹, „Rawashaza”¹⁴⁰, Kwthas¹⁴¹, Peregul¹⁴², „Hethes”¹⁴³, Sanctus Ladislaus¹⁴⁴, Czongrad¹⁴⁵ și foarte multe altele.

Cap. XVII

DESPRE PROVINCIA TIMIȘEANĂ ȘI VECINĂTĂȚILE EI

Din stîncă sau muntele care domină orașelul Caransebeș izvorăște riul Timiș, care, scaldîndu-l pe acela cît și castelul și orașelul Lugos, ai cărui locuitori sînt aproape toți oșteni călare dedați slujbei ostășești, precum și Possa¹⁴⁶, curge

¹²³ în Ungaria. Autorul greșeste situîndu-o la răsărit de Iermata poate dintr-o confuzie cu un alt Gyarmad: (Fuzes Gyarmad).

¹²⁴ neidentificat probabil localitate dispărută.

¹²⁵ neidentificat probabil localitate dispărută.

¹²⁶ mai la sud de Crișul negru pe afluentul Sartos.

¹²⁷ lângă Batâr.

¹²⁸ în Ungaria la N. E. de Gyula.

¹²⁹ *Felthot* — pe Crișul negru, lângă Batâr.

¹³⁰ *Makra*.

¹³¹ *Solymos* pe Mureș.

¹³² *Világosvár*.

¹³³ *Pankotha*.

¹³⁴ *Zarád*.

¹³⁵ *Kerek* la N. V. de Șiria.

¹³⁶ *Simand* — Se află mai la nord de localitățile amintite.

¹³⁷ *Paly* la N. de Arad.

¹³⁸ *Nagylak*.

¹³⁹ loc. dispărută în Ungaria (com. Csanad).

¹⁴⁰ neidentificat.

¹⁴¹ localitate dispărută lângă Macea la N. de Arad.

¹⁴² *Pereg*.

¹⁴³ *Hethes* neidentificat.

¹⁴⁴ *Sanctus Ladislaus* = Szent Laszlo între Cenad și Seghedin.

¹⁴⁵ în Ungaria.

¹⁴⁶ Localitate dispărută lângă Recaş.

spre sud și ajunge la puternica cetate Timișoara, numită după acest râu. Această cetate ține piept turcilor, ca odată trecută Dunărea la Semendria // să nu poată trece Timișul și să năvălească în Ungaria. Locul acesta este populat și îmbelșugat în tot felul de provizii și mai ales în pești. Rîul Timiș, curgînd mai întîi pe cîmpii foarte întinse, se varsă, parte în Dunăre pe malul septentrional al rîului la mijloc între Semendria și Taurunus sau Belgrad, parte ceva mai spre apus, formînd cîteva insule (dintre care unele, pline de trestii și de arbori, par să se miște încoace și încolo de bătaia puternică a vînturilor, și chiar să plutească), și făcînd o cotitură se varsă lîngă Tytel pe malul estic al Tisei, și astfel duce și prinosul său tot în Dunăre. Regiunea situată între acest Timiș și rîul Mureș se numește Timișana¹⁴⁷.

p. 74

Pe malul de vest al Timișului este Sarad¹⁴⁸ avînd pe malul celălalt Ictar¹⁴⁹ și Recas¹⁵⁰, Tzona¹⁵¹, Beregsău¹⁵², Ciacova¹⁵³, „Aracha”¹⁵⁴, cetățile Becicherecul mic¹⁵⁵ și cel mare¹⁵⁶ precum și multe alte orașele. Și începînd la nord, din regiunea de pe țărmul de est al Mureșului spre sud se înșiră la rînd Bezere¹⁵⁷, Zeüdy¹⁵⁸, Zevoldin¹⁵⁹, Ezeriș¹⁶⁰, Sanctus Michael¹⁶¹, episcopia Cenadului vrednică de respect pentru vechea sa biserică și priița locului. . . .

p. 76

Între acest râu Timiș și Dunăre este o cîmpie care se numește Maxons și în mijlocul său este cetatea „Somlyo de pădure”¹⁶², iar către Timișoara se vede cetatea Somlyo de cîmpie¹⁶³. Pe această vastă cîmpie de la cetatea Timișoara pînă la malul Dunării în regiunea care se întinde pe douăsprezece și mai bine de mile ungurești, a cărei cetate turcească Semendria e situată mai spre sud,

¹⁴⁷ *Temesköz*.

¹⁴⁸ *Sarad*, cetate dispărută la N. E. de Timișoara.

¹⁴⁹ *Iktar* pe Timiș.

¹⁵⁰ *Rekas* pe Timiș.

¹⁵¹ *Tzona* neidentificat.

¹⁵² *Beregza* la vest de Timișoara.

¹⁵³ *Czokoan*.

¹⁵⁴ *Aracha*, loc. dispărută cîndva pe Bîrzova.

¹⁵⁵ *Beche*.

¹⁵⁶ *Bechkereke*.

¹⁵⁷ Localitate dispărută.

¹⁵⁸ Localitate dispărută pe Bîrzova.

¹⁵⁹ Neidentificat.

¹⁶⁰ *Egres*, lîngă Bocșa.

¹⁶¹ Sînt trei localități cu acest nume, două la sud-vest de Timișoara, și a treia pe Bîrzova.

¹⁶² *Sylvoso* (corect: *sylvosa*) *arx*. Numele Ersomlyo tradus înseamnă: Somlyo de pădure = Vărădia.

¹⁶³ *Campestris arx Somlyo* — corespunde la numirea Mezö Somlyo, adică: Somlyo de cîmpie purtat în trecut de Șemlacul Mare.

se spune că se văd adesea turme de cerbi, de căprioare și de pui de căprioară în număr de 3—4 mii și chiar mai mult. Căci vînarea lor nu e fără primejdie pentru ai noștri din cauza Turcilor, și nici pentru ei din partea alor noștri, decît dacă ar ieși atunci trei sute sau mai bine de călăreți...

p. 77 ... De aici avem cetatea Severin mai jos de podul lui Traian cu alte trei cetăți Orșova, Peth¹⁶⁴, Mehadia ce le sînt supuse (turcilor). Cel care era mai mare peste ele se numea *ban*, dregătorie de mare cinste printre ai noștri. Se împlinesc cam șaisprezece ani acum sau cam pe atît de cînd am pierdut acest *Banat* din nepăsarea conducătorilor noștri. Nu departe de Severin se spune că este o fîntînă țîșnitoare pe care locuitorii o numesc a Sfintei Cruci, a cărei apă — după cum am auzit de la mulți — biruie metehnele trupului; ea nu păstrează nimic spurcat în unda sa, iar hoiturile de animale moarte, care au fost aruncate înăuntru pentru // a o încerca, au fost puțin după aceea aruncate afară: iar noaptea se văd acolo nu știu ce fel de făclii care ard. De aceea chiar și turcii țin această fîntînă în mare cinste. Acestea le-am auzit odinioară de la slugile lui Barnaba Belay, banul acestui loc...

Podul lui Traian ... etc. istoric — inscripție ...

Cap. XVIII

DESPRE BOGĂȚIILE UNGARIEI

p. 81 ... Vinurile din Transilvania și din Slovenia sînt citate în ultimul rînd în ordinea bunătății ...

p. 83 ... Căii sînt foarte buni, iuți și se disting prin eleganță și frumusețe. Dintre ei sînt socotiți mai buni cei prășiți în Transilvania, Țara secuilor și Valahia. Mulți dintre aceștia îi întrec și pe cei turcești, căci sînt și nespuse de iuți și frumoși. ... pești ... etc.

Cap. XIX

DESPRE CELELALTE RESURSE ALE UNGARIEI

p. 87 ... Iar minele de aur și de argint exploatate acum sînt, după cum am anunțat, lîngă orașele numite miniere, adică Cremenitz // etc. ... etc. ... apoi la Baia Mare, și în cele din urmă în Transilvania.

p. 88 ... Aurul este de trei feluri: unul solid <care> se găsește printre pietre în stare masivă <e> destul de curat și pur de la natură. Aur de acesta pe care alții l-au aflat de mărimi deosebite, eu l-am aflat de mărimea unui ou de găină în greutate de peste o sută de ducăți. De curînd mi-a scris episcopul Transilva-

¹⁶⁴ Cetate regală ținînd de Banatul de Severin. La sud-vest de Orșova, probabil la Dubova unde sînt niște urme de ziduri.

niei Nicolae Gerendi că a aflat o bucată de aur de acesta în greutate de trei sute cincizeci de ducăți, și mi-a mai scris că un țăran de lângă orașul Abrud¹⁶⁵, care este în Transilvania acolo unde Crișul Alb curge printre munți spre Ungaria¹⁶⁶, a găsit aur de acesta în mărimea unei pîini țărănești, cîntărind mai bine de o mie șase sute de ducăți. Se mai descoperă de acesta și de mărimea unei nuci sau unor pietricele. Al doilea <fel de aur> se extrage cu meșteșug din minereuri ce cuprind la o laltă aur, argint și cupru. Iar al treilea se spală din albiile cu nisip ale pîraielor (care sînt foarte numeroase pe lângă rîul Arieș, despre care am amintit mai sus) și de aceea se numește aur „din nisip“, sau aur „din spălare“¹⁶⁷. Primul și ultimul din aceste feluri este produs de Transilvania, cel de la mijloc de celelalte părți ale Transilvaniei, după cum s-a arătat mai sus.

p. 89

... La Zips este un izvor care preface fierul în cupru. În Ungaria este un pămînt care dă o ceară din care se fac lumînări.

Sînt mulți munți cu sare fosilă, printre aceștia sînt cinci care se exploatează acum în Transilvania, <anume> aproape de orașele Ocna Sibiului, Turda, Dej, Sic, Cojocna, iar în Maramureș este unul, și un al doilea aproape de tîrgul Rona. Aceste locuri se numesc cîmări, iar cei din fruntea lor cîmărași. Unele care sînt în Transilvania țin de fiscul regelui, altele din Maramureș sînt ale reginei Ungariei primite ca dar de nuntă. Ceilalți munți de sare care sînt foarte numeroși sînt opriți // a fi exploatați, sub mare pedeapsă, decît doar cu consimțămîntul și porunca regelui, pentru a spori prin aceasta cîștigul regelui și al reginei. La fel se purcede și cu munții producînd aur, argint și minereuri care sînt foarte numeroși pe lângă cei amintiți mai sus. Sarea care se sapă și se taie în Transilvania obișnuiește să fie transportată cu luntrea pe cele două rîuri Mureș și Someș pînă la rîul Tisa, și de aci să fie distribuită și dată în vînzare prin toată Ungaria. Iar cea din Maramureș este cărată, parte în care trase de șaisprezece boi și mai bine, parte în năvi, pînă în părțile de sus ale Ungariei care sînt dincoace de Tisa de sus, la cîmările reginei spre folosința acestor regiuni și celor vecine. Această sare ungurească o folosesc nu numai ungurii, ci și sîrbii, bosniacii și turcii. Sînt și în Transilvania lângă Cojocna pîraie sărate ce curg la vale din munți, de a căror apă se folosesc țăranii ca să dea gust mîncării, dovadă hotărîtă că această sare este excelentă. Dacă ar binevoi să se străduiască puțin ar putea să o pună la fiert¹⁶⁸. Unii cred că motivul pentru care nu încearcă aceasta se datorește faptului că există o abundență destul de mare de sare de cealaltă.

p. 90

p. 93

... Între rîurile Mureș și Crișul Alb, în afara Transilvaniei, este un sat care a fost numit după orașul vecin purtînd acest nume: Șimand, care are aproape pe toți locuitorii șchiopi, orbi, oameni cu picioarele sau brațele sucite,

¹⁶⁵ *Abrugh-Banya*.

¹⁶⁶ Adică afară din Transilvania, în Țara Crișurilor.

¹⁶⁷ *Arenosum sive lavatile*.

¹⁶⁸ *Coqui posse*, adică să obțină sare prin evaporare.

sau însemnați de vreo altă diformitate a trupului. Acolo ei nu primesc la ei pe nimeni sănătos, din care fapt se vede că ei se fălesc mult că atrag privirile cu trupurile lor pocite. Negreșit este un lucru pe care nu-l suportă natura, dar se zvonește că părinții fie că îi orbesc pe copiii nou-născuți sau le sucesc oasele și încheieturile mădularelor ca să fie asemenea cu ei datorită trupului lor pocit. Aceștia chiar de la început pentru ca să se deosebească de ceilalți și prin limbă, așa cum se deosebesc prin aspectul trupului, și-au creat propria lor limbă pe care s-o vorbească între ei și să nu fie cunoscută de nimeni dinafară, ci numai de concetățenii lor, și pe care ai noștri o numesc limba orbilor. Ei se bucură de acest privilegiu, ca să fie scutiți de celelalte sarcini ce trebuie suportate de ceilalți unguri și, ca prin toate părțile Ungariei, să umble cîntînd cîntece de cerșit ca să-și facă rost de hrană și de cîștig pentru ei și pentru ai lor . . . . .

SEBASTIAN MÜNSTER

1489—1552

*

Celebrul umanist ebraizant și cosmograf german s-a născut la Ingelheim în 1489. Mai întâi călugăr franciscan, a studiat la universitățile din Heidelberg și Tübingen. Chemat la Heidelberg a profesat teologia și ebraica (1524) pe care le-a predat apoi la Basel (1528). Aderînd la Reformă, s-a ocupat de editări și traduceri de texte religioase din limba ebraică. (A tipărit monumentală Biblie ebraică.) Dar lucrarea sa de căpetenie a fost celebra *Cosmografie sau descriere a lumii* („*Beschreibung aller Länder*”) care a cunoscut o răspîndire extraordinară. Apare în același timp în limba latină și în cea germană la 1544 și aproape în toți anii a mai urmat apoi cîte o nouă ediție germană (1545, 1546, 1548, 1550... etc). În limba franceză apare în 1552, tot atunci în cea engleză. În limba italiană apare la Veneția în 1548. Textul se îmbogățește cu fiecare ediție. Lucrarea a avut 120 de colaboratori invitați de Münster din toată lumea germană să-și dea concursul la această încercare de a da o descriere destinată nu erudiților, ci tuturor știutorilor de carte ce foloseau limba vulgară. În vederea acestui public au fost folosite o serie de elemente pito-rești, ca cele de pildă privind fuga lui Matei Corvin prin Transilvania sau ospățul fioros al lui Vlad Țepeș. Sebastian Münster a murit de ciumă la 23 mai 1552.

COSMOGRAFIA

VALAHIA

- p. 917   Acea parte a Traciei care se numea odinioară Getica, unde Darius 'fiul lui Histaspe era gata să piară, este numită astăzi Valahia după Flacii de neam roman. Căci romanii după ce au învins pe geți și i-au distrus au trimis acolo o colonie sub conducerea unui oarecare Flaccus, de unde i s-a zis mai întâi Flacia, apoi dintr-o corupție a acestui cuvânt: Valahia. În sprijinul acestei opinii se invocă graiul roman care se mai păstrează până și acum la acest neam, dar totuși atât de corupt în întregime încât abia este înțeles de un roman. Dacii mai apoi au ocupat această țară¹ după care a fost numită cîtva timp Dacia. Acuma o stăpînesc sașii², secuii și românii.

---

¹ Autorul neștiind că dacii și geții reprezintă același popor și căutînd a-și explica numirea de Dacia dată țării geților presupune existența unei ocupări a acesteia de către daci după cucerirea romană (!). Vezi textul original latin pp. 506, ș.u.

² *Teutones*.

Sașii, bărbați viteji trimiși acolo din Saxonia de către Carol cel Mare, sînt numiți în graiul părintesc³ Siebenbürger⁴, după cele șapte orașe în care locuiesc, deși alții atribuie aceasta sciților, după cum am amintit mai sus. Românii se îndeletnicesc înainte de toate cu munca cîmpului și creșterea vitelor, ceea ce atestă originea poporului. Valahia este o regiune întinsă care începînd din Transilvania se extinde pînă la Marea Neagră, e netedă aproape toată și lipsită de ape, partea de sud e scaldată de fluviul Istru. Această țară au locuit-o odinioară, precum am spus, geții, dar în cele din urmă a fost cucerită de romani și colonia romanilor corupîndu-i-se numele, după cum se întîmplă, a fost numită Valahia. O parte din ea e supusă împărăției turcilor, o parte ungarilor.

DESPRE UNGARIA

Transilvania, provîncia regatului Ungariei

Regiunea aceasta este înconjurată de pretutindeni de munți înalți, întocmai ca o cetate întărită cu metereze, și așa se face că este aproape inexpugnabilă prin luptă. Ea crește de asemenea ostași vrednici și foarte viteji. În afara munților locuiesc românii spre răsărit, miazăzi și miazănoapte. Partea Valahiei dinspre miazănoapte se numește Moldova, și locuitorii ei sînt oameni aspri și crunți și sînt un bici greu pentru Transilvăneni. Ea are bărbați războinici și care sînt întotdeauna pregătiți să poarte război. Capitala țării se numește Suceava, iar în vorbirea obișnuită⁵ Sotzschen. Se spune că țara este inexpugnabilă. Regele Matei al Ungariei a încercat să-i supună <pe moldoveni> puterii sale, dar atacat din toate părțile prin stratagemele lor a suferit o grea înfrîngere și abia a scăpat el însuși cu fuga, venind în țara secuilor, în vorbire obișnuită: Zeckenland. Iar țara secuilor este o regiune osebită din Transilvania, ai cărei locuitori au altă limbă decît Transilvănenii⁶. Căci Transilvănenii vorbesc în cea mai mare parte limba germană⁷, iar secuii vorbesc ungurește și au trei cetăți de frunte pe care ei le numesc scaune, anume: Chizd, Orbai și Șepși, în care fac judecăți și se adună de cîte ori vor să discute vreo chestiune mai cu greutate care să privească întreaga regiune. Am anexat aci o mică hartă a Transilvaniei cu regiunile adiacente ca să vezi așezarea țărilor în care a fost împărțită Dacia, anume Țara Românească⁸, Bulgaria (!), Transilvania, Serbia (!), Rascia (!), Moldova etc.

³ *Patrio sermone* (adică în limba germană).

⁴ *Siebenburgenses*.

⁵ Adică în limba germană.

⁶ Adică decît sașii din Transilvania.

⁷ Autorul se referă la sași.

⁸ *Valachiam*.

Dintre multe orașe pe care le are Transilvania, mai însemnate sînt socotite Sibiu, Brașovul, Sighișoara, Mediașul, Bistrița numită în vorbirea obișnuită Nösen, Clujul, Sebeșul Săsesc, Alba Iulia etc. Iar capitala este Sibiu, în vorbirea obișnuită Hermanstadt care este aproape tot atît de mare ca Viena din Austria și este foarte bine întărită. Nu este accesibilă decît la o mie de pași depărtare din cauza deselor iazuri și bălți ce o încing. Voievodul⁹ a împresurat-o în vremurile noastre timp de șapte ani, dar încercarea sa a fost zadarnică. Nu departe de aci, spre sud se află Turnu Roșu, cetate foarte puternică așezată în munți lîngă cursul unui rîu, unde se deschide un drum îngust printre munți spre <această> țară, și este ca un meterez al întregii țări, în așa fel că nimeni nu poate pătrunde din acea parte dacă comandantul cetății îi pune stavilă; mai este și altă cetate puternică mai jos de orașul Sebeșul Săsesc, lîngă orașul Orăștie, și acolo rîul dintre plaiuri și munții înzăpeziți este drumul care duce în Transilvania. Apoi „Corona” — în vorbirea obișnuită Cronenstadt — este numită de unguri Presovia (Brașov) după un rîu ce curge alături și este al doilea oraș al țării, după Sibiu. Pe ogoarele sale cresc multe bucate, abundă în vite, se face vin acolo, dar lipsit de dulceață. De aci se deschide un drum îngust prin munți spre Țirgoviste și acest drum este străjuit de cetatea Bran¹⁰ ca să nu poată dușmanul pătrunde ușor.

Negustorii greci vin cu marfă pînă la acest oraș, aducînd cu ei mirodenii, <pînze de> bumbac¹¹, de in, covoare și altele de acestea, care sînt transportate mai departe pînă la Buda. Țirgoviste, în vorbirea obișnuită Tervis, capitala Țării Românești¹² și cetatea de scaun a domnilor este inaccesibilă, <măcar că> nu e încinsă de ziduri sau întărituri de zidărie, ci de șanț, val și metereze <întărite> doar cu pari ascuțiți înfiți pe dinafară, <și e> așezată între mlaștini care se adaugă la păduri mocirloase și la bălți, așa că iarna aproape toată regiunea de jur împrejur este de netrecut. Aceasta este provincia Dacia despre care am amintit mai sus, numită de către antici Colonia romanilor. Din care cauză și în vremea noastră băștinașii ei se folosesc pretutindeni de graiul latin. Acest neam este primitiv, crud, aplecat spre ghicit și spre prevestiri, ahtiat întotdeauna de jaf și pradă. Și acest loc e la o depărtare de două zile de drum de Brașov, și azi turcul își are acolo slujbașul¹³ (?) și printre români locuiesc <și> și germani <și> turci și creștini. Între Țirgoviste și Brașov este Țirgul Cîmpulung¹⁴ locuit de creștini, și acolo este locul de desfăcere a măr-

⁹ Ioan Zápolya căruia ferdinandistii îi contestau titlul de rege.

¹⁰ *Turzfest*.

¹¹ *Gossipium*.

¹² *Metropolis Valachorum*.

¹³ *Praefectum*.

¹⁴ *Langenau*.

furilor pe care le transportă de la Tîrgoviște în Transilvania. În această regiune se mai află tîrgul¹⁶ Hunedoara nespus de tare prin poziția locului, unde s-a născut Ioan, tatăl regelui Matei.

Despre rodnicia Transilvaniei

Transilvania are o populație numeroasă care se folosește în mare parte de o limbă germanică¹⁶, mai ales săsească, ceea ce se poate vedea cu osebire în „Altland”¹⁷. Ei pot să scoată la luptă cam o sută de mii de oameni înarmați, deoarece secuii în locul birului¹⁸ de care sînt scutiți, afară doar cînd moare regele, merg cu toții la oaste. Cînd moare regele fiecare cap de gospodărie¹⁹ dă un bou. Lîngă tîrgul Mediaș se face vin în mare cantitate, și de aceea cîmpia aceea se numește Țara Vinului²⁰. Și în Moldova se face un vin roșu și gros, dar care vatămă capul și nu se poate păstra mai mult de un an. În tîrgul Ocna Sibiului se sapă sarea din pămînt, precum și în țara secuilor <unde> se extrage sarea cea mai albă lîngă satul Odorhei²¹ și se transportă în Țara Bîrsei²² pînă la Brașov. La Cluj, nu departe de Turda, se sapă iarăși sare. Locuitorii Clujului se folosesc parte de limba germană și parte de cea ungurească. Nici un oraș din această țară nu este mai vechi ca Alba Iulia numită în vorbirea obișnuită Weissenburg, și acolo este reședința episcopală. Lîngă orașelul Zlatna se sapă aurul, ca și în Baia de Criș²³ și se găsesc uneori particule de mărimea alunelor. În sfîrșit Transilvania este nespus de productivă în vite, vin, bucate și de asemenea în aur și argint; acolo unele rîuri poartă firișoare de aur, și trag cîteodată fragmente de aur de o livră și jumătate²⁴, și este înconjurată de pretutindeni de munți în chip // de cunună. În păduri sînt p. 920
boi cu coamă, și bouri, și sînt și cai sălbatici, și amîndouă aceste specii sînt de o iuteală uimitoare, iar coamele cailor ajung pînă la pămînt. Lîngă satul „Eisenberg”²⁵ este o mină de fier. Rîurile principale ale țării sînt Oltul, în vorbirea obișnuită „der Alt”, și Mureșul, amîndouă navigabile.

¹⁶ *Oppidum* (corect ar fi trebuit să fie menționat castelul).

¹⁶ Vezi mai sus n. 6.

¹⁷ *Altland* — numire dată părții dinspre Olt din regiunea Sibiului.

¹⁸ *Tributi*.

¹⁹ *Pater familias*.

²⁰ *Viniŕera regio* (Weinland) regiunea dinspre Mediaș.

²¹ *Aderhell*.

²² *Burgeland* (Bursenland?).

²³ *Altenburg*.

²⁴ *sesquibralia*.

²⁵ Nu cunoaștem nici un sat cu acest nume în această regiune. Știm că se scotea fier la Ghelar, la sud-vest de Hunedoara.

Regii Ungariei au cîrmuit multă vreme această țară printr-un guvernator provincial rînduit acolo pe care îl numeau în limba lor voievod. Iar acesta, era obiceiul să fie ales de către cele trei limbi, adică de secui, de români și de sași, și el era un locotenent al regelui, ba chiar unii din ei au ajuns la demnitatea regească, ceea ce se vedește în privința lui Matei de Hunedoara sau Corvinul. Sfîntul Ștefan, regele Ungariei, a adus sub jugul său regiunea muntoasă a Transilvaniei și a constrîns cu armele poporul ei la supunere. Și intrînd cu armata în acea provincie, a găsit la curtea ducelui Gyula, care era de neamul său, dar se depărtase de la credința <datorată>, un mare tezaur de aur și argint, pe care și-l adunase ducele din jafuri și prădăciuni și din care <regele> a ridicat biserica atît de bogată de la Alba regală. În regatul său foarte întins regele a avut și alți voievozi sau palatini²⁶, mai ales în Bosnia și Muntenia²⁷. Așadar regele Matei l-a luat prizonier pe Dracula în munții Transilvaniei și l-a dus în prinsoare la Buda unde l-a pedepsit cu temnița zece ani. Se amintește că Dracula era de o cruzime și de o dreptate nemaiauzită. Se povestește că atunci cînd solii turcilor au refuzat să-și scoată în semn de cinstire turbanele <invocînd> datina strămoșească, el, ca o confirmare a acestei datini, a pus să li se înfigă trei cuie în cap, ca să nu mai poată să și le scoată; și că a tras în țeapă nenumărați turci, iar el stînd printre ei se ospăta strălucit cu prietenii. Și pe deasupra că a strîns la un strălucit ospăț pe toți cerșetorii și leneșii, pe cei chinuiți de boală și de soartă, pe cei bătrîni și prăpădiți care nu mai erau buni la nimic, apoi cînd erau îmbuibăți de mîncare și de vin, i-a nimicit dîndu-le foc. Se mai spune de asemenea că adesea a pus să li se jupoaie picioarele prizonierilor turci și să li se frece cu sare pisată și apoi cînd aceia se văitau de durerea tălpilor frecate cu sare puneau să fie aduse capre care cu limba lor aspră le mai măreau încă chinul. Unui negustor florentin care întreba cu mare grijă cum să-și ferească banii <de primejdia hoților> i-a poruncit să-i lase noaptea în mijlocul drumului și, după ce nu i-a lipsit nimic din banii numărați, l-a lăsat să plece nevătămat. S-a purtat cu atîta asprime încît în <acea> țară barbară putea orișicine să stea cu avuțiile sale în mijlocul pădurilor în cea mai mare siguranță. Pe acest <Dracula> l-a reșezat apoi Matei în vechea sa demnitate, dar a fost ucis în lupta cu turcii și capul său trimis în dar lui Mahomed.

²⁶ Termen impropriu, palatinul avînd alt sens în regatul Ungariei. Numai la poloni întîlnim folosirea lui pentru voievozii români.

²⁷ *Montosa Valachia.*

SEBASTIAN MÜNSTER

COSMOGRAPHIA¹

VALACHIA

Ea pars Thraciae quae Getica olim dicebatur, ubi Darius Hidaspis filius pene periit, hodie Valachia appellatur à Flaccis Quiritum gente. Romani enim superatis Getis atque deletis, Flacci cuiusdam ductu eò Coloniam miserunt, unde primum Flaccia, de inde corrupta uoce Valachia dicta. Astipulatur huic¹ opinioni Romanus sermo, qui adhuc in ea gente durat, adeo tamem ex omni parte corruptus, ut uix Romano homini intelligatur. Daci postea eam terram occupauerunt, à quibus aliquandiu etiam Dacia dicta fuit, nunc Teutones, Ceculi & Valachi tenent. Teutones fortes uiri è Saxonia illuc à Carolo magno transmissi, à septem urbibus quas habitant Siebenburgenses patrio sermone uocantur, licet alij Scythis id ascribant, ut supra memorauimus. Agriculturae reiue pecuariae Valachi ut primum student, quod originem gentis arguit. Est Valachia lata regio à Transsylvanis incipiens, usque in Euxinum protensa pelagus, plana ferme tota & aquarum indigua cuius meridiem Ister fluuius excipit. Hanc terram incoluere quondam ut diximus Getae, postremo uero Romanis armis subacta, & colonia Romanorum corrupto, ut fit uocabulo, Valachia dicta. Pars eius Turcarum imperio pars Vngaris paret.

p. 917

DE VNGARIA

Transsylvania Vngarici regni prouincia

Regio haec undique magnis alpibus ceu ciuitas propugnaculis munita circummuratur, quare fit ut bello fere insuperabilis sit. Parit quoque strennuos ac fortissimos milites. Extra alpes habitant Vualachi, orientem, meridiem & septentrionem uersus. Ea pars Vualachiae quae est à septentrione, uocatur Moldauia, sunt que habitatores eius homines saeui & feroces, atque durum flagellum Transsylvanorum. Habet homines bellicosos, & qui semper ad bella gerenda sunt parati. Metropolis regionis uocatur Sossauia, uulgo Sotzschén. Aiunt terram esse inexpugnabilem. Matthias rex Vngariae conatus est illos suo imperio subiugare, at circumuentus dolis illorum, grauem accepit cladem, uix que ipse effugit, ueniens in Ceculiam, uulgo Zeckenland. Est autem Ceculia peculiaris quaedam regio in Transsylvania, cuius incolae aliam quam Transsylvani habent linguam. Transsylvani enim pro maiori parte loquuntur Germanice,

p. 918

¹ Ed. din Bassel din 1550.

at Ceculi loquuntur Vngaricè, habent que tres praecipuas ciuitates quas sedes uocant, scilicet Kysdi, Orbai & Schepsi, in quibus ius dicunt, connueniunt que ibi quoties aliquid arduum tractare uolunt, quod que totam concernit regionem. Apposuimus hic tabulam paruam Transsylvaniae cum adiacentibus regionibus, ut uideas situm terrarum in quas distracta est Dacia, nempe Vualachiam, Bulgariam, Transsylvaniam, Seruiam, Rasciam, Moldauiam & caetera.

Ciuitates Transsylvaniae

p. 919

Inter multas ciuitates quas habet Transsylvania, insigniores habentur Hermenstat, Cronenstat, Schespurg, Meduuisch, Bistricium uulgo Noesen, Clausenburg, Millenbach, Vueissenburg & c. Metropolis uero est Cibinium, uulgo Hermenstat, qui ferè tantae est magnitudinis quantae Vienna Austriae, optime munita. Non patet accessus ad eam ad mille passus propter frequentes piscinas et paludes eam cingentes. Vuaiuada nostris temporibus obsidione cinxit eam 7 annis, sed inanis fuit conatus eius. Non procul hinc uersus meridiem est Rubea turris, arx fortissima, sita in alpihus iuxta decurrentem amnem, ubi angustus inter montes introitus patet in regionem, estque ceu propugnaculum totius terrae, ut ab illa parte nemo ingredi queat, si arcis praefectus repagula obijciat. Est & alia fortis arx infra oppidum Millenbach iuxta Bros oppidum, ubi quoque fluuium inter conualles & niuosas alpes iter est quod ducit in Transsylvaniam. Caeterum Coronam uulgo Cronenstat, Vngari praetercurrente riuo uocant Pressouiam, estque altera regionis post Cibinium ciuitas. Crescit in agro eius plurimum frumenti, abundat pecoribus, crescit uinum ibi, sed austerum. Patet hinc iter angustum per alpes ad Tergouistum idemque iter per arcem Turzfest custoditur ne hosti facilis introitus pateat. Negociantur Graeci usque ad hanc ciuitatem, adferentes aromata, gossipium, linum, tapetia & similia, quae ultra usque ad Budam uehuntur. Tergouistus¹ uulgo Teruis metropolis Valachorum & sedes peculiaris principum, inaccessibilis, non muro, non moenibus cincta, sed fossa, uallo & aggeribus, tantum cum sudibus praeacutis exterius positis, sita inter paludes obductas lutosi syluis et lacunis aquarum, ita quod hyeme tota penè circumfinitima regio immeabilis sit, haec est prouincia Daciae, cuius supra quoque meminimus, dicta apud ueteres Rom. colonia. Vnde eius aborigines hac etiam nostra tempestate passim latino utuntur colloquio. Est ea gens barbara, crudelis diuinationibus & augurijs dedita, rapinis semper & praedae inhians. Distat autem hic locus duorum dierum itinere à Corona, habet que hodie Turca ibi praefectum, & habitant inter Valachos Graeci, Teutones, Turcae & Cristiani. Inter Tergouistum & Coronam est oppidum Langenau, quod Christiani inhabitant, estque ibi depositio mercium, quam a Tergouisto in Transsylvaniam transportant. Est etiam in hac regione Huniad oppidum, loci natura munitissimum unde Io. pater Matthiae regis oriundus fuit.

¹ De aci pînă la sfârșitul paragrafului a fost folosit textul lui Petančić.

De fertilitate Transsylvaniae

Habet Transsylvania numerosum populum qui permagna parte utitur germanica lingua, potissimum Saxonica, id quod in Altlandia peculiariter, deprehendi potest. Possunt producere ad bellum ferè 100 millia armatorum, quia Ceculi loco tributi à quo liberi sunt, nisi quando rex moritur, omnes ad militiam proficiscuntur. Quando rex moritur, quilibet paterfamilias dat bouem unum. Iuxta oppidum Meduuisch crescit uinum in magna copia atque ob id appellatur agerville Vinifera regio. In Moldauia quoque crescit uinum rubeum et densum, sed quod plurimum laedit capita, nec potest ultra annum seruari. In oppido Salzburg foditur sal è terra, sicut & in Ceculia apud uicum Aderhell albissimum foditur sal, quod uehitur in Burgelandiam usque ad Coronam. Apud Clausenburgum haud procul à Torrenburgo foditur etiam sal. Habitatores Clausenburgi utuntur partim Germanica et partim Vngarica lingua. Nulla ciuitas in ea regione uetustior est Alba Iulia, quam uulgo Vueissenburg uocant, estque ibi sedes episcopalis. Iuxta oppidum Schlotten, foditur aurum, sicut & in Altenburg, & inueniuntur, nonnunquam particulae magnitudine auelannae nucis. In summa, Transsylvania pecoris, uini frumentì, item auri & argenti feracissima, ubi amnes nonnulli aurea ramenta ferunt, aurique fragmenta quandoque sesquibralia trahunt, quum montibus sit undique circumsepta in coronae // speciem. In syluis iubati boues & uri ac sylvestres etiam equi, utrisque eorum mira pernicitas: at equis iuba sunt ad terram usque demissa. Apud uicum Eisenberg est minera ferri. Praecipui regionis fluuii, Aluta uulgo der Alt, & Morossus, uterque nauigabilis.

p. 920

De administratione Transsylvaniae

Reges Vngariae multo tempore gubernauerunt hanc regionem per subordinatum illuc prouincialem praefectum, quem lingua sua uocauerunt Vuaiuodam. Is autem eligi consueuit à tribus linguis, nempe Ceculis, Vualachis & Teutonibus, eratque locum tenens regis, quin & quidam eorum ad regiam uenerunt dignitatem, id quod patet in Matthia Huniade seu Coruino. Diuus Stephanus rex Vngariae subiugauit imperio suo montosam Transsylvaniae terram atque armis populum eius ad fidem compulsit. Ingressus autem cum exercitu in prouinciam illam, inuenit in curia ducis Gyulae, qui de suo genere erat, sed descierat à fide, magnum thesaurum auri & argenti, quem dux rapinis & depredationibus coaceruauerat, & ex illo construxit sumptuosissimam basilicam Albae regalis. Habuit rex & alios in latissimo regno suo Vuaiuodas seu palatinos, praesertim in Bosna & in montosa Valachia. Vnde rex Mathias Draculam in Transsylvaniae montibus Vaiuodam cepit, captiuumque Budam duxit, & decennali carcere

multauit. Inauditae crudelitatis & iustitiae Draculam fuisse memorant. Aiunt hunc turcarum legatis in praeueneratione pilea Phrygia ex patriae instituto deponere recusantibus, confirmandi moris gratia, tres capiti clauos affixisse, ne amplius amoueri possent. Innumeros palis Turcas perfixisse, & inter eos cum amicis laute discubuisse. Mendicos insuper omnes deperditae ignauiae, miserabilisque ualetudinis & fortunae senes & decrepitos ad nihilumque utiles, lautissimo conuiuio exceperisse, deinde cibo uinoque completos iniecto igni absumpsisse. Item Turcis saepe captiuis cute pedes exuisse, contusoque sale perfricuisse, mox lugentes salsis plantis capras adhibuisse, quae linguae asperitate cruciatum augerent. Mercatorem Florentinum de asseruandis pecunijs sollicite percunctantem, in media deponere uia iussisse, & nil de numerata nocte pecunia mentientem incolumem dimisisse. In barbara regione tanta seueritate usum, ut in media quisque sylua cum rebus tutissimus esse posset. Hunc deinde Matthias in pristinam dignitatem sanè restituit, sed in Turcico deinde bello caesus, caput ad Mahumetem dono missum.

COSMOGRAPHIA¹

VALACHEY CAP. XC

p. 1426   Gegen Mittag stösst Walachey an das Wasser
Histrum das ist die Thonaw und gegen Mitnacht reicht sie an die Völker
Roxolanos die man jetzund die Ruthener und Reussen nennt. Es haben vor
zeiten die Geten diss Landt besessen mit andern antossenden Ländern. Und
p. 1427   alss die Römer sie nachmals mit gewalt under sich brachten/ ist diss Landt
von einem Römischen Hauptmann/ der Flaccus hies Flaccia genannt worden/
und darnach mit der zeit ist der Namm etwas verendert worden/ ist darauss
worden Valachia/ das wir Deutschen Walachey nennen. Sie haben sich im
Landt vast der Römischen Sprache gebraucht; ist aber vast verkeehrt/ dass
auch ein Italiäner ein Walachen kümmerlich verstehen mag. Doch schreiben
ettliche/ dass an manchen ort in der Walachey die Römische Sprach unverletzt
bleibe.

Diss Land heissen die Türcken Carabogdana, und wird getheilt in gross und klein Walachey. Die grosse wird sonsten genennt din Moldaw: die kleine aber Transalpinä, oder schlechtlich die kleine Walachey. Diss Landt hat keine Bäum/ daher die Einwohner nur Stuppeln brennen und gedörzten Kühdausch. Diese Provinzien hatten vor diesem eigene Herren. Nachdem aber zweeh

¹ Ed. sporită din Basel 1628.

Vettern Daan und Merches umb die Walachey mit einander stritten /hieng sich der eine an der Türcken/ und der ander an König Sigmund in Ungarn. Der Türök aber erhielt das Land und macht es ihm Zinssbar. Er setzet jetztund einem Gubernator dahin/ welchen sie in jrer Sprach Waywoda nennen/ der sitzet zu Ternowizza². Dieser bezahlt dem Türcken gemeinlich 70 000 Ducaten dess jars. Biss weilen aber so jhrer viel zusammen kommen/ so begeren Waywoden zu werden/ geschieht es dass sie ein mehrerers anbieten und bezahlen/ wie dann etwann 200 000 Ducaten/ etwan auch mehr bezahlt wird/ ohne die verehrungen/ so sie den geizige Passa geben müssen/ wie der in Walachey/ sonder er bezahlt jm nur ein gewissen Tribut, — /und muss jm so er krieg hat/ mit einer Anzahl Pferdt zuziehen/ deren es ein grosse menge hat in disen Landen. Die Moldawer sein böse und grimmige Leut und ein sondere Geysel der Siebenbürger/ man findet gut Kriegsvolk darinn/ die allzeit zum Streit bereit seindt. Die Hauptstatt darinn der Waywoda wohnt/ heisst Sossauia/ zu Teutsch Sotschen. Es ist ein unüberwindlich Landt. Es ist König Matthias von Ungern mit grossen Volck aus den Siebenbürgen dareyn gezogen/ dass er sie straffet und under sich brächte: aber sie namen sich einer flucht an/ und da sich die Ungern jre Feind gar nichts besorgten/ kehrten sie vmb und fielen in sie /brachten sie vast alle vmb. Es entran König Matthias und kam allein müd und hellig in Zeckel Landt/ kehrt ein bey einem Schulmeister/ und wolt mit essen/ es were ihm lieb oder leid. Der Schulmeister wolt ihm nit willfahren, beklagt er hatt Kraut kocht für sich von sein Hausfraw/ er dörrft keiner Gest dazu. In summa der König wolt nicht aus dem Hauss/ der Schulmeister musst ihn lassen essen. Er hatte ihm kein Gelt zu geben: aber sagt ihm zu/ er wolt jhm bey dem König nicht wenig behülflich seyn/ liess ihm auch zur letzte ein sylberin Stegreiff/ und schiede also unbekannt von jhm. Nun trug es sich zu in nachgehenden zeiten/ dass der Schulmeister kam eins Handels halb gehn Ofen/ und als ar den König sahe/ erschrack er: dann er kennet ihn dass er mit ihm in seinem Haus hett Kraut gessen und er dennoch jm das mit unwillen geben hett. Der König erkennt auch den Schulmeister und fragt ihn ob er der und der were/ antwort ihm der Schulmeister ja/ da lud in der König/ gab jm ein Schloss und gross Gut dazu/ unnd sprach/ Er hatt nie das gelebt/ also woll hatt jhm das Kraut geschmecket/ dann er war ganz hungerig. Er dorfft sich nicht geben zu erkennen bey den Siebenbürgern: dan es war ein trefflich grosser hauff von den Siebenbürgern vmbkommen in der Moldaw.

Von Transsylvania oder Siebenbürgen, XCI

Das Land Siebenbürgen ist allenhalben mit Bergen umgeben gleich wie eine Statt mit guten Bolwerken und Mawren. Es hält bey 24. Mail in der länge/ und gleich so vil in der breyte. Es ist darin ein sonderbare Provinz

² Tîrgovişte.

Ceculia oder Ciculia sonsten auch Zeckelland genant/ welche auch ein sonderbar volck hat/ so sich nit der Teutschen sprach gebraucht/ wie die andern Siebenbürger/ sondern sie reden Ungerisch. Dis Land ligt bey dem ursprung des Flusses Marisch gegen Mitnacht. Es seyn diese Siculer ein wild /kriegisch Volck/ und vermöge ein mächtige Reuterey in das Feld ausszurüsten/ wie sie dann 1595/ jren Fürsten Sigismundo Batori mit 40 000 pferden zugezogen wider den Türcken. Sie haben kein unterschied der ständt sonder es hält sich einer stands halber so gut als der ander. Sie haben vor andern Siebenbürgern sonders freyheiten.

Es hat 3. Hauptfläcken die sie Stül nennen /Kysdi/ Orbay und Szepsi/ da halten sie Gericht/ und kommen zusammen/ so sie etwas handeln wollen dass das Land antrift. Dass du aber sehest wo Siebenbürg ligt/ und was Länder daran stossen/ hab ich dir hie ein gemein Täfelin für Augen gestellt/ das fürderlich die Landschaft Daciam begreiff/ mit welchen der Römische Kayser so vil zu thun hatte und zu unsern zeiten zertheilt Walachey/ Bulgarey Transsylvaniam, Seruiam/ Rasciam/ Moldauiam/ etc.

Nun wollen wir für uns nemen das Land von Siebenbürgen. Das ist wie gemeldt /mit hohen/ rauchen/ und Schneebergen umbgeben/ und inwendig vol mit Stetten erbawen/ under welchen die fürnemsten sind Hermenstat /Cronenstatt/ Schessburg /Medwisch/ Nösen/ Klausenburg/ Millenbach/ Weissenburg/ Henisch/ Funia/ Thörenburg/ Gela/ Buda/ Apehid/ Steck/ Burgloss/ Reteck/ Sduberdorf, Kalberga, Maldesdorf, Zumbolt, Regen, Wenden, Petersdorf, Bogotz, Budeck, Betten, Metzersdorf, Oda/ S. Jörg/ Lochmitz/ Boncyd etc. Under diesen Stätten solle Hermenstatt/ die vesteste seyn /Nösen oder Bisterzes die schönste, Klausenburg die volckreichste.

Von Hermenstatt. Cap. XCII

p. 1428 Die Hauptstatt dieses Lands ist Cibinium zu Teutsch Hermenstatt/ das ist ein grosse Statt/ nicht viel kleiner dann Wien/ ist auch wol verwart/ und besonder auff ein viertheil Meil hat sie gerings vmb viel grösses Weyer/ derenthalt man nicht hinzu kommen mag. Es hatt sie der Weywoda zu unsern zeiten sieben jar lang belägert/ hat sie aber nicht mögen gewinnen. Nicht fern darvon gegen Mittag ligt der Rotthurn/ ein Starck Schloss in dem Gebirg am Wasser/ da ein enger gang in das Landt ist/ das ist gleich als ein Bollwerck des Landts/ dass niemand darein kommen mag durch diese Strass/ es werde jm dan gut willig zu gelassen. Des gleichen ligt ein starck Schloss under Millenbach bey der Statt Bross/ da auch am Wasser ein eyngang ins Landt ist zwischen den hohen Schneebergen.

Cronenstatt. Cap. XCIII

Vressouiam nennen die Ungern diese Statt/ von dem Wasser das da für-
läuft/ und ist die ander fürnemste Statt im Landt. Es wechst viel Frucht darumb/
haben auch viel Viehs/ aber sawr Wein ziehen sie. Es geht von dieser Statt ein
Strass durch das Hochgebirg gen Teruis/ und die wird verhüt durch das starck
Schloss Turtzfest /dass der Türck an dem ort nicht ins Landt kommen mag.
Es handthieren die Griechen biss gen Cronenstatt, bringen Gewürz, Leinwand
/Teplich/ und der gleichen Dinge dahin/ darnach führen die Cornstetter (sic)
solche Waar bis gen Ofen.

Tergovista/ Tervis Cap. XCIV

Under dem Türcken ist diese Statt/ der auch ein Landtvogt da hat /ligt p. 1429
zwo tagreiss fern von Cronenstatt/ es seind viel Secten da /Walachen/ Griechen/
Teutschen/ Türcken und Christen. Die Christen gebrauchen sich der Griechi-
schen Sitten. Zwischen Tervis und Cronenstatt ligt Langenaw ein Christen
Statt/ da ist ein Niederlag der Güter so von Tervis geführt werden in die
Siebenbürg.

Von fruchtbarkeit der Siebenbürg. Cap. XCV

Es ist ein trefflich gross Volck in diesem Landt/ gebrauchen sich der
Teutschen Sprach: dann sie sind vor zeiten auss Sachsenland dareyn kommen/
wie die dann noch in Altlandt ihres alten herkommen in der Sprach gute
anzeigung geben/ mitdem dass sie datten und watten³ wie die nider Teutschen.
Sie vermögen ins Feld bey 100 000 Mann/ und haben darunter zweymal so
viel Pferd als Fussvolck; dann die Zeckeln müssen alle ausziehen/ sie geben
sonst kein Tribut/ aussgenommen so der König stirbt/ gibt jeglicher ein Ochsen.
Bey der Statt Mesdwich wächst viel Wein/ darumb auch dieselbig Gegenheit
wird genannt das Weinlandt. In der Moldaw wächst auch Wein der ist Rot
und gar dick, schwächt sehr die Köpff/ und mag sich über jahr nicht enthalten.
Zu Saltzburg grebt man Saltz auss der Erden. Dessgleichen im Zeckelland bey
dem Marckt Aderhell grebt man viel Saltz/ das man in Burgenlandt biss gen
Cronenstatt führt, Item bey Klausenburg beim Fläcken Torenburg grebt man
auch Saltz. Zu Klausenburg gebrauchen sich die Eynwohner zum theil der
Ungarischen /vnnd zum theil der Teutschen Spraach. Kein eltere Statt ist im
Landt dann Alba Iulia, zu Teutsch: Weissenburg/ da ist ein Bisthumb. Bey
der Statt Schlotten⁴ die du zur lincken am ort der Tafeln sihest liegen/ grebt

³ Adică în loc de: *das* și *was*, spun *dat* și *wat*.

⁴ Zlatna.

man Gold desgleichen zu Altenburg⁵ und man findet under weilen knollen so gross als Heselnuss/ ja man hat mir zeigt ein stuck lauter Golds/ das man auff 20 oder 21 Ducaten schätzt/ wie es im Erdrich gefunden unnd in der mitte ein Steinlein einschleust einer halben Haselnuss gross/ und dardurch Goldäderlein gehn/ ist ein wunder-schön stuck trefflich hübscher farben/ ist in Ungern gefunden/ unnd einem guten Herzen geschenckt worden. Wo die Goldgruben seind/ da grebt man den, Grad heraus/ unnd schwembt ihn mit Wasser zeucht also die Brösamlein heraus. Es führen auch die Flüss in Siebenbürgen Goldtkörnlein: bissweilen werdenn auch zimblücke stücker gefunden wie ein Finger. Zu Eysenburg⁶ ist ein Erzgruben von eysen. Die fürnemesten Wasser im Landt seind der Alt und die Mürisch/ beyde Schiffreich.

Von der Siebenbürgern Regierung. Cap. XXCVI

Von vielen jahren haben die König von Ungern nicht durch sich selbs /sonder durch Landtvögt regiert das Landt von Siebenbürgen unnd die haben sie nach ihrer Sprasch gennant Weyvoden oder Woywoden. Sie seind erwehlt worden von dreyen Spraachen von Zeckeln/ von den Walachen/ unnd von den Teutschen/ unnd haben regiert an des Königs statt/ ja von Johann Huniad seind die Weywoden kommen an das Königlich Regiment/ wie das offenbar ist worden in König Matthia. Es hat der Heylig König Stephan under sich bracht das Birgig Landt Transsylvaniam oder Siebenbürg/ unnd das Volck mit gewalt zum Glauben bracht. Es fand König Stephan in des Herzogen von Siebenbürg Hof /der sain Vetter war/ aber vom Glauben abgetreten (er hiess Gyula) ein grossen Schatz von Gold unnd Silber/ den der Herzog mit Rauben vast hett erobert/ damit bawet er das Münster zu Stulweisenburg. Es hat das Königreich von Ungern sonst auch noch viel andere Landtschafftten gehabt eh sie der Türck eingenommen hat/ derein die König Landtvögt haben gesetzt/ unnd besonder in Bossen/ das hernach zu einem sonderlichen Königreich ward auffgerichtet/ unnd in der Bergechtigen Walachey da er auch ein Waywoden hat gehabt von vielen jaren her. Zu den zeiten Königs Matthias von Ungern/ ist Woywoden in Siebenbürgen⁷ gewesen/ der streng/ ja Tyrannisch Mann Dracula⁸ den König Matthias fieng und 10 iar in der Gefengnuss hielt. Man list wunderbarliche ding von seiner Tyrannischen Gerechtigkeit. Alss auff ein zeit der Türck hett ein Botschafft verordnet zu diesen Dracula/ und sie vor ihm stunden/ und nach gewohnheit die Slappen nit abzugen von dem Haupt bestetiget der Dracula jhnen jhren Brauch unnd liess jhnen mit dreien Neglen

⁵ Baia de Criș.

⁶ Vezi mai sus p. 504 n. 25.

⁷ Lămurire greșită ce apare doar în versiunea germană.

⁸ Vlad Țepeș.

die Schlappen auff den Kopff neglen/ damit sie ihre Hütlein nimmer dörfftē abziehen. Zu einer andern zeit alss er viel Türcken hatt in Spisse gesteckt/ liess er under die Spiess zurichten einen wolbereiten Tisch/ lebt wol mit seinen Freunden under den armen sterbenden Menschen. Zu einer andern zeit verzamblet er alle armutselige Bettler/ unnd liess /ihnen zurichten ein gut Maal und als sie wol gessen unnd getrunken hetten zündete das Haus an und verbrennt sie alle. Item wann er Türcken gefangen hat/ lies er ihnen die Haut abschinden under den Füßen/ und streichen Salz darein/ und liess Geisten oder Ziegen herzuführen die mit ihren rauhen Zungen das Salz ableckten/ mehret also den arbeit seligen Leuten ihre Marter. Zu einer andern zeit kam ein Kauffmann von Florenz in sein Herrlichkeit/ der hat viel Gelts und wust nicht wem er es solt vertrauen/ da gebot ihm Dracula dass ers zehlt /unnd legt es übernacht auff die Gassen/ fand es auch am Morgen ohnversehret. Da war kein Wald so ungehewr/ es mocht ihn jedermann mit Gelt und Gut durchwandlen. Als nun dieser Dracula 10 jahr in der Gefengknuss gewesen/ und wider in sein Herrschaft ward gelassen /war er endlich in einem Türkischen Krieg erschlagen/ und sein Haupt für ein Schenke dem Türkischen Keyser gebracht.

Nach denselbingen zeiten haben ihnen die Türkischen Kayser Siebenbürgen zinssbar gemacht/ und nach ihrem gefallen Waywoden gesetzt. Die bezalten dem Türcken jürlich 60 000 Ducaten. Petrus Waywoda hat diese Summe gedoppelt und den Türcken jürlich versprochen 120 000 Ducaten ... etc.

INDICE*

A

Ab Duna (Ab Döne), localitate neidentificată lângă Provadia <R. P. Bulgaria>, 382.
 Abd al Malik, tatăl lui Muslamah, personaj neidentificabil, 6.
 Abdul Kerim, han tătar de Astrahan (împărat al Nogailor) (1502), 150.
 Abrosit v. Dobrogea.
 Abrud, munți v. Apuseni.
 Abrud, oraș; colonie romană 158; inscripții antice 158, 224; așezare minieră auriferă 158, 222, 224, 490, 498.
 Abu Inan (Aīnan), sultan de Fez (1353), 2.
 Abulfeda (1273—1331), geograf arab, 11.
 Adrianopol, oraș, 79, 152, 321.
 Aerbaen v. Herpály.
 Aervasser v. Arieș.
 Africa, 1, 327.
 „Agheșen” (Icușeni?) sat, <r. Botoșani>, 385.
 Agnes, personaj imaginar în tezele husite, 65.
 Agnita, oraș, 183.
 Agram v. Zagreb.
 Agriș v. Curtea de Argeș.

Agria v. Eger.

Agriș (Egri), orașel între Someș și Tisa <r. Satu Mare>, 493.

Ahaia, ținut în Grecia; guvernator de ~, 404.

Ahioly v. Anchialos.

Ahmed pașa, comandant general (serasker), guvernator al Egiptului (1522) răsculat contra lui Soliman I, 172.

Ahmed pașa Hersekzade (Charzegbasa), mare vizir otoman (1496—97, 1503—1506, 1511—12, 1512—14), 151.

Ahmed Feridun Ruksanzade, ginerele marelui vizir Rustem pașa, colecționar de cronici și documente oficiale (1574), 381.

Ahmed (Kedik) pașa, mare vizir otoman (1473—1477), cuceritor al Caffei (1475), 132.

Ahyly v. Anchialos.

Aidin, ținut în Asia Mică; emir de ~ v. Djuneid.

Aiud (Enyedinum oppidum), oraș, 219, 225, 491; adunarea obștească (1528) de la ~, 257, 294.

Akindynos, Grigorie, scriitor bizantin (1341), 4.

* Indicele a fost întocmit de M. Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca și P. Cernovodeanu. Introducerile, textele originale în limbi străine însoțind traduceri românești, precum și indicațiile bibliografice nu au fost incluse în acest indice. În cursul lucrării au apărut unele nume în forma dublă; de ex. *Ghillebert* și *Guillebert*, prima formă fiind cea redată de editorul principal, cealaltă folosită de cei mai mulți istorici români. Aceste forme au fost păstrate amândouă spre a nu denatura titlurile și citatele întâlnite. Tot astfel *Gritti* apare ca *Aloisio* și ca *Ludovico* după diferiții autori de relații. Deasemenea numele lui *Tranquillus Andronicus* apare uneori inversat, numele patronimic de *Andronicus* fiind luat drept prenume.

- Al-Malik an-Nasir (Muhammad) sultan al Egiptului (1310—1340), 6.
- Alba, comitat în Transilvania, 417, 438.
- Alba Graeca v. Belgrad.
- Alba Iulia (Apulum, Weissenburg, Weyssenburg, „Zarmys Dacia (!)”), oraș, 218, 221—222, 225, 262, 312, 314, 362, 395, 493, 504; așezare 221; etimologie 158, 221, 223, 447, 483; inscripții antice 159, 223; ocne (!) la ~ 438; pomicultură 409; reședința voievo-datului apoi a principelui Transilvaniei 223, 438, 447; reședință episcopală 221, 409, 490, 505; capitulul de ~ 157, 161, 222, 394; canonic și prepozit de ~ v. Mezerzius Ioannes și Taurinus Stephan; catedrala Sf. Mihail arhanghelul din ~, 159, 490.
- Alba Regia v. Székesfehérvár.
- Albania, 39, 129; guvernator v. Husrev beg.
- Alber, Hans, director al factoriei casei Fugger de la Buda (1525), 257.
- Albert al II-lea, duce al Austriei (1404—1439), 46.
- Albert al III-lea, duce al Bavariei (1438—1460), 27.
- Albert, mare maestru al ordinului Cavalerilor Teutoni și duce al Prusiei (1525-1568), 237, 305—306.
- Aleandro, Hieronimo (Girolamo) (1480—1542), nunțiu apostolic în imperiul romano-german și vestit umanist, 464.
- Alep, oraș în Siria; bătălia între turci și mameluci (1516) de la ~, 170.
- Alexandru (Sandrin), tatăl domnului Ștefan Lăcustă al Moldovei, 467.
- Alexandru cel Bun, domn al Moldovei (1400—1432), 42, 50, 53, 59—60, 66; familie 49, 58, 62; politică religioasă 62—63, 65; posesiuni: Cetatea Albă și teritoriul de la Nistru 51, 57; relații cu Polonia și Lituania 58, 63; primește pe călătorul Lannoy 46, 55, 57; reședință 61.
- Alexandru Aldea, domn al Țării Românești (1431—1436), 85.
- Alexandru Iagello, rege al Poloniei (1501—1506) și mare duce al Lituaniei; ~ și Moldova 151, 153; ~ și Rusia 144—145, 150, 153; ~ și Turcia 153.
- Alexandru cel Mare (Machedon), 454.
- Alexis al IV-lea, împărat al Trapezuntului (1412—1447), 84.
- Algeria, guvernator v. Khair-ed-Din pașa.
- Alikes, localitate neidentificată (poate Tuzla?), 16.
- Aliza beg v. Hamza beg.
- Almaș, cetate dispărută în Transilvania, 490.
- Alta v. Olt.
- Altenburg v. Baia de Criș.
- Altenburg v. Magyaróvár.
- „Altland”, denumire dată regiunii Sibiului dinspre Olt, 505.
- Alțina (Olczena, Olthyan), scaun săsesc în Transilvania, 215, 417, 492.
- Alutato v. Olt.
- Ampoi (Ompay), rîu, afluent al Mureșului, 221, 410, 489—490.
- Ana Iagello, sora regelui Ludovic al II-lea al Ungariei și soția împăratului Ferdinand I de Habsburg, 163.
- Ana Vasilievna, principesa rusă, soția împăratului Ioan al VIII-lea Paleologul al Bizanțului, 41.
- Anatolia (Asia Mică), 10, 36, 46, 78, 129; expediții turcești în ~ 26, 152; oștiri din ~ în campania din Moldova (1538), 380, 384; răscoale țărănești 151; beglerbeg de ~ 129, 151, 384 v. și Mustafa și Rustem pașa.
- Anchialos (Ahioly, Ahyly), localitate în Grecia, 5, 11.
- Andrash, curier în Transilvania (1528), 295.
- Andrei, slujbaş la ocna de la Sic (1528), 295.
- Andreis, Vincenzo, unchiul lui Tranquillo ~, 242.
- Andronic, fiul împăratului Bizanțului Ioan al V-lea Paleologul, 85.
- Andronic al II-lea Paleologul, împărat al Bizanțului (1282—1328), 2, 12.
- Andronic al III-lea Paleologul, împărat al Bizanțului (1328—1341), 1, 4, 6.
- Andronico, Tranquillo (Andreis) (m. 1571), nobil din Traù (Dalmația), prepozit de Agria (Eger), secretar și diplomat în slujba regelui Ioan I Zapolya și a lui A. Gritti, 242, 326, 328, 330, 394; biografie și carieră, 232, 243, 248—250, 254—255; relatere a călătoriilor în Țara Românească și Transilvania (1532—1534) 243, 246—255; atitudine față de români 244, 247; misiuni diplomatice, 233, 242—243, 248; raporturi cu: ~ Ferdinand I de Habsburg 243; ~ A. Gritti 232, 243, 249, 253, 254, 318; (~ despre uciderea lui Gritti 243, 255, 300, 319, 357, 376, 415); ~ cu I. Laski 232,

243, 247; ~ cu G. Perusith 254, 255; ~ cu episc. I. Statilius 250; ~ cu A. Verancsics 243, 396.

Angiolello, Giovanni Maria (1450—1525) din Vicenza, căzut în robie la turci și însoțitor al sultanului Mahomed al II-lea în campania din Moldova (1476); biografie și carieră, 129—130; opere 130; relatare a expediției din Moldova (1476), 132—138.

Angiolello, Marco, scriitor din Vicenza, tatăl lui Giovanni Maria ~ 129.

Anglia, 21, 45—46, 81, 242, 394; regi v. Henric al V-lea, Henric al VI-lea, Henric al VIII-lea.

Ankara (Angora, Ancyra), oraș în Asia Mică 394; bătălia de la ~ (1402) 26, 36; inscripția romană de la ~ 260.

Anton, fiu natural al ducelui Burgundiei, sol în Anglia (1467), 81.

Anvers, oraș în Belgia, 423.

Aphida, comună dependentă de Cluj, 410.

Apulia, ținut în Italia, 404.

Apuseni (Abrud, Munții meridionali), munții ~, 225, 490.

Arabia, 1, 11.

„Aracha”, localitate dispărută pe Bîrzava (Banat), 497.

Arad (Orod), comitat în Transilvania, 438.

Arad (Aradot), oraș; centru ecleziastic, 271; mormîntul regelui Bela al II-lea la ~, 438; prepozitura din ~, 496.

Aragon, regat în Spania; infante de ~, 45.

Aranyas, Aranyasch, Aranyos, v. Arieș.

Argeș v. Curtea de Argeș.

Argeș, rîu, 22, 24.

Arghiros, nume dat Bosforului, 15.

Arieș (Aervasser, Aranyas, Aranyasch, Aranyos, Auratus, Guldin), rîu aurifer, afluent al Mureșului, 168, 225, 279, 288, 290, 489—491, 499; curs navigabil între Turda și vărsare, 410; transportul sării 269—270; și vărsare, 410; transportul sării 269—270; ~ luntrelor goale de sare 291.

Arieș (Aranyas, Aranyas Zeek), scaun secuiesc, 209, 417.

Armenia și armeni: 26, 31, 458; întemeierea bisericii din ~, 31; ~ în Moldova, 136—137, 193, 304; ~ la Cetatea Albă, 50, 57, 83, 137; ~ la Chilia, 137; ~ în Polonia, 304, 386; ~ în Transilvania (la Brașov), 218; ~ în Ungaria, 413.

arnăuți, 361.

aromâni (vlahi sau vlasi) din peninsula Balcanică, 403.

Arthahazi, George, vice cămăraș la ocna de sare din Tırda (1528), 289, 291.

Artois, provincie din Franța; bail de ~, 84; v. și Thoisy, Geoffroy de ~.

Asia, 1, 26, 129, 327.

Asia Mică v. Anatolia.

Aspaseri v. Iași.

Aspera (Gura Aspei), braț al Dunării, 16.

aspri v. monedă.

„Asthafili” (Asthafily), rîu neidentificat din Peninsula Balcanică, 6, 9, 11.

Astrahan, oraș pe Volga, 1, 11; hanul tătar de ~ v. Abdul Kerim.

Attila, rege al hunilor (434—453), 439.

Athos, muntele ~, în Grecia, 41.

Augsburg, oraș în Bavaria, 156, 312, 484; orașeni din ~ stabiliți în orașele săsești din Transilvania, 214.

Auratus v. Arieș.

Aurelian, împărat roman (270—275), 403.

Austria, 162, 258, 503; hotare 170; husiți în ~, 67; sol polon în ~, 305; expediție turcă împotriva ~, 321; duce: v. Albert al II-lea.

Avari, populație migratoare de origine turcică; teorie privind scoborîrea secuilor din ~, 411.

Avidam v. Vidin.

Avram de Bănila, sol al lui Petru Rareș în Polonia (1533), 350.

Axiom v. Titel.

azapi v. Turcia, organizare militară.

B

Babadag (Baba Saltık), oraș 8; localizare, 2, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12; etimologie 10; stăpînire tătară la ~ 1, 5, 10; mormîntul lui Sari Saltık Baba la ~ 10; Soliman I la ~ 383.

„Babilon” (Vadach, Waydat), nume dat Bagdadului 31; v. și Egipt.

Bacău (Bacchovia, Bako), oraș 65, 181; husiți la ~ 65.

„baddt pfening”, gologan săptămînal pentru baie dat tăietorilor de sare, 176 (v. și sare).

Bahloijazwar v. Iași.

Bahlui v. Hîrlău.

- Bahlui, râu afluent al Jijiei, 385.
- Baia, oraș, 66; husei la ~ 62; episcop catolic de ~ 62, 63 v. și Ioan de Rıza; lup-ta de la ~ (1467) 315, 503.
- Baia de Criș (Altenburg, Keresbanya), locali-tate < r. Brad >, 490; așezare 224; mine de aur la ~ 224, 505; populație: români 224, 267; sași 224; acțiune românească împo-triva ferdinandistilor (atacarea convoiului casei Fugger) (1528), 224, 257, 259, 267.
- Baia Mare („Ter Hogerstedt”-Hongerstadt (?), Rivulum Dominarum, Rivulum mine-rarum, Ungarisch Neustadt) oraș, 24, 282, 284, 438; așezare 493; oraș regesc (1520) 168; câmara din ~ 307; mine de aur 168, 218, 493, 498; de argint 493, 498; ape minerale lângă ~ 168, 170.
- Baia Sprie (Felseo Banya), localitate < înglo-bată în orașul Baia Mare >, mine la ~ 493.
- Baiazid I Ildîrîm, sultan otoman (1389—1402); familie 50, 91; expediții în Asia Mică 26; lupta de la Nicopole (1396) 29; cucerirea țaratului de Tîrnovo 30; relații cu Timur Lenk 36, 40.
- Baiazid al II-lea, sultan otoman (1481—1512); familie 130, 150, 151; expediție la Chilia (1484), 130; ocuparea Chilie și Cetății Albe (1484), 465; relații: cu Perșii 152; ~ cu Polonia 151, 153; ~ cu tătarii 150; ~ cu Ungaria 152; ~ Veneția 152; mau-soleu și moschee la Babadag ridicate de ~ 10; miniatură 441.
- Baja, localitate în R. P. Ungară, 286.
- Bakay v. Bacția.
- Bako v. Bacău.
- Bakocz, Thámas de Erdöd, arhiepiscop de Strigoni, primat al Ungariei și legat papal în Ungaria de sud-est (1513—1516), 155—156, 164, 256.
- Balabanca v. „Falconeres”.
- Balassa, Emeric, căpitan în oastea lui A. Gritti (1534), 16, 342, 349.
- Balbi, Hieronimo (Hieronymus), tutorele re-gelui Ludovic al II-lea al Ungariei 169, 256.
- Balcani, munți, 5, 6, 342, 343, 345, 401; pe-ninsulă 78, 134, 395; populație românească în ~ 39, 423.
- Balcic, oraș < R. P. Bulgaria > 383.
- Balibeg, comandant turc în bătălia de la Cîmpia Pîinii (1479), 493.
- Balvanos v. Unguraș.
- Bamberg, oraș în Bavaria 312.
- Banat, district român privilegiat în ~ 411.
- Banat (de Severin), stăpînire ungurească și turcească în ~ 498.
- Bandos v. „Iandos”.
- Bánffy, Balthasar, nobil maghiar ferdinandist din Transilvania 369; familie 373; relații cu Petru Rareș 238, 371, 373—374; raport asupra soliei din Moldova (1536), 376—378.
- Baňská Bystrica (Neusohl, Soll), oraș în Slo-vacia 269, 278, 295; mine de cupru și ar-gint și întreprindere minieră la ~ 256, 257; sare 274; greve 259.
- Barbaria, nume dat Coastei Africii de Nord 327.
- Barilla v. Brăila.
- Barlat v. Birlad.
- Bartolomeu de Genova, „gardianul” minori-ților din Constantinopol; participant la expediția burgundă pe Dunăre din 1445, 100—102.
- Bartze v. Țara Birsei.
- Basarab domn al Țării Românești v. Neagoe Basarab.
- Basarab al III-lea Laiotă (Basihaba) domn al Țării Românești (1473—1476, 1476—1477); relații cu turcii 136, 143, 177.
- Basarabi, familie domnească în Țara Româ-nească; un ~ turcit, 178.
- Basel, oraș în Elveția 435; conciliul (1433) de la ~ 47, 67.
- Bassaw v. Brașov.
- Bastia v. Șabac.
- Batăr (Fekete Báthor), cetate pe Crișul Ne-gru < r. Salonta >, 490, 495.
- „Batha” localitate (poate Bata sau Bataszek pe Dunăre), 286.
- Bathe, localitate dispărută < R. P. Ungară >, 494.
- Báthory, Andrei, fratele palatinului Ștefan ~ 164, 294.
- Báthory, Ștefan de Ecsed, voievod al Transil-vaniei (1479—1493), 140, 143, 328, 342, 349; relații cu Ștefan cel Mare 140; luptă cu turcii la Cîmpia Pîinii (1479), 493; ca-pelă pe Cîmpia Pîinii, 493.
- Báthory, Ștefan, palatin al Ungariei (1519—1525), voievod al Transilvaniei (1529—1533) 183; familie 164; relații: cu Petru Rareș 315; ~ cu turcii 164; ~ cu Vene-

- ția 163; ~ cu Zápolya 170, 259, 267; asediul Sibiuului (1529) 315; alungat din Satu Mare 295.
- Batthyány I, Urban, comandant în oastea lui A. Gritti, 244, 253, 254, 328, 359, 361; rol în uciderea lui E. Czibák 329, 362; și trădarea lui Gritti la Mediaș (1534), 331, 332, 365, 366.
- Batumi, localitate în Caucaz <R. S. S. Gruzină>, 26.
- Bavaria, 29.
- „Bayalun”, principesă bizantină, soția lui tatar Özbek, familie, 1, 4, 6, 7; călătorie în Dobrogea, 1, 4—7.
- Băcia, Băcăinți (Bakay) localitate <r. Orăștie>, 491.
- Bănești v. „Iandos”.
- Bdin v. Vidin.
- Beatrice, soția lui Matei Corvin, regină a Ungariei, 435, 480.
- Bebek de Pelsőc, Francisc, comandant ferdinandist în Ungaria (1529), 362.
- Becicherecul Mic (Beche) cetate <r. Timișoara>, 497.
- Becicherecul Mare (Bechkereke) cetate <r. Timișoara>, 497.
- Beidarah, emir tatar (1330), 6.
- Beiuș, munți, 490.
- Bekes (Comitatus Bekesiensis), comitat <R. P. Ungară>, 438.
- Bekes, oraș <R. P. Ungară>, 490.
- Bela al II-lea, rege al Ungariei (1131—1141), 438.
- Belay, Barnaba, ban de Severin (1501—1502, 1503, 1504—1515, 1519—1520), 498.
- Belgia, 45, 46, 485.
- Belgrad, Bellegard v. Cetatea Albă.
- Belgrad (Alba Graeca, Kriechisch Weyssenburg, Nandor Alba, Taurunus) cetate pe Dunăre 134, 233, 272, 305, 332, 341, 361, 497; sare din Transilvania la ~ 225; stăpânire maghiară la ~ 128; turci la ~ (1521) 163, 164, 172, 178, 395, 446.
- Beltiug (?) (Belthawk), sau poate Nyir Beltek, localitate <R. P. Ungară> 494.
- Bender, cetate pe Nistru <R. S. S. Moldovenească> 31.
- berberi, populație din nord-vestul Africii 5.
- Berbom, poate Ghirbom, localitate <r. Sebeș> 24.
- Bereg, comitat în regiunea Maramureș 201, 438.
- Beregsău (Beregza), localitate <r. Jimbolia>, 497.
- Beretyo, râu în R. P. Ungară, 24.
- Berislavić, Petru, episcop de Veszprém și ban al Croației (1415), 242, 393.
- bessi v. pecenegi.
- Bethlen, Alexa, vice-voievod al Transilvaniei (1530), 349.
- <Bethlen, Dominic>, vice-voievod al Transilvaniei (1468—1472, 1475—1477), 139.
- Bezely, localitate dispărută <R. P. Ungară>, 496.
- Bezere, localitate dispărută în Banat, 497.
- Bezermeny, localitate <R. P. Ungară>, 495.
- Bielgorod v. Cetatea Albă.
- Biertan, localitate <r. Mediaș>, 181, 492.
- Biharea (Bihorium), localitate pe pârâul Crasna <r. Oradea>, 495.
- Bihor, comitat 326, 437; district românesc privilegiat 411.
- Birnbaum v. Perișani.
- Bisericiuța v. Grosca.
- Bistrița (Bisti, Bistricia, Nösen, Nösenstat) cetate și oraș, 213, 215, 259, 315, 395, 409, 447, 483, 504; așezare 218, 489; teritoriu 161, 215, 225; sate regești 215; populație 438, 489; colonizări săsești în regiunea ~ 414; ~ stăpînită de Ferdinand I de Habsburg 184; ~ de Petru Rareș 259, 348; capîtu parohial din ~ 215.
- Bistrița (Bistricia), râu, afluent al Someșului 218, 409, 410; curs 489.
- Bizant (țara grecilor) imperiu, 4, 7; armată 459; finanțe, 459; justiție 459; religie: erezii 460; nobilime 457, 459, 460, 461; relații cu turcii 458, 460; (v. și Grecia), împărați 46, 55, 461 (v. și Constantin al XI-lea Dragașes, Ioan al VIII-lea și Manuel al II-lea Paleologul).
- Bîrlad (Barlat), oraș 199.
- Bîrsa v. Țara Bîrsei.
- Bîrsa, cîmpia ~ 251.
- Bîrsa, râu în Transilvania, afluent al Oltului 217, 409, 470.
- Blaj (Balasfalva) oraș 219.
- Blasius, Török (= Turcul mercenar în slujba lui Ferdinand I de Habsburg în Transilvania (1527), 182, 183.
- Boverie, Jean de la ~ (Dyeric de Viane) zis la Ruyte, senior de Viane, burgmistru al cetății Liège (1482), scutier în oastea burgundă, participant la expediția de pe

- Dunăre (1445), 94, 98.
- Bobîlna, odinioară Olpret, localitate <r. Dej>, 490; răscoala (1437—1438) de la ~, 67.
- Bocignoli (Boccignoli, Bocinich, Buccignoli, Buzignoli, Manatic), familie din Raguza, 171.
- Bocignoli, Marino, rector al Raguzei (1403), 171.
- Bocignoli, Michael din Raguza (1445), 171.
- Bocignoli, Michael (Buccignuol Michiel) din Raguza (m. 1534) agent al lui Ferdinand I de Habsburg; biografie și carieră 171, 173; operă 172—175; relatare despre Țara Românească (1524), 175—180; relații: cu Ferdinand I de Habsburg 173; ~ cu Neagoe Basarab 178; ~ cu Ioan I Zápolya 173.
- Bocnius, Joannes, preot al bisericii Sf. Ladislau din Oradea (1492) 437, 438.
- Bodin, Bodon v. Vidin.
- Bodó, Francisc (Ferencs), fost sfetnic al lui Ludovic al II-lea, trece la Zápolya; ocupă castelul episcopului <Gosztony> (1527), 293; <prins de ferdinandiști moare în captivitate (1529), 293>.
- Bodrog, râu, afluent al Tisei, 282.
- Boemia 155, 163, 164, 259, 403, 449; așezare 169; import de sare germană în ~ 170; populație: emigrare în Ungaria 413; hușiți în ~ 164; nobilime 164; regi 162, 240, 394; (v. și Ferdinand I și Ludovic al II-lea).
- Bogdan I, domn al Moldovei (c. 1359—1365), 400, 479.
- Bogdan al III-lea (cel Orb), domn al Moldovei (1504—1517), 149.
- Bogdan (!) voievodul Moldovei, confundat cu Dragoș, 479.
- Bogdana, localitate <r. Huși>, 385.
- Bogdania, nume dat de turci Moldovei 423 (v. și Moldova).
- Bohotin, localitate <r. Huși>, 61, 385.
- Bolgarye v. Bulgaria.
- Bologa (Sebes, Sebeswar), cetate în Transilvania <r. Huedin>, 212, 494.
- Bologna, oraș în Italia, 129, 231, 349.
- Bon, Aloisi, sol al Veneției la Buda (1519), 162.
- Boner, <Severinus>, mare-procurator al Cracoviei etc., castelan de Zarnow etc., mare cămăraș și bancher cu legături internaționale, adresant al lui Laski (1539), 234, <236>.
- Bonfini, Antonio (1434—1503), istoric și umanist italian, 435, 480; operă 394, 436, 486; fragment în versiune românească 482—483.
- Bonțida, localitate <r. Gherla>, 491.
- Borberek, Borborek v. Vurpăr.
- Boristhenes (=Nipru), fluviu confundat cu Nistru 194, 205.
- Bosfor (Arghiros) 15.
- Bosnia și bosniaci (Dardani) 123, 152, 403; populație 247, 499; religie: episcop de ~ 164; erezii în ~ 67; franciscani în ~ 67; campania lui Mahomed al II-lea în ~ (1476—1477) 129; stăpînire turcească în ~ 241; guvernator turc în ~ 384 v. și Husrev beg.
- Boucicault, Jean II le Maigre (1396—1421) conetabil al Franței (1391), participant la lupta de la Nicopole (1396); guvernator al Genovei (1401—1409), 115.
- Bourgoigne v. Burgundia.
- Bourguerie v. Bulgaria.
- Bozzas, localitate dispărută <R. P. Ungară>, 496.
- Brabant, provincie în Belgia 104.
- Bran, castel 389, 492, 504.
- Brandenburg, provincie; marcgrafi de ~ v. Georg, Joachim.
- Brașov (Bassaw, Brassovia, Casan, Corona, Coronopolis, Cronopolis, Cronstat, Cronenstadt, Krone, Kronstadt, Pressovia, Stephanopolis, „Zemighetusa” !/!) oraș 20, 30, 36, 181, 182, 183, 188, 189, 192, 253, 259, 267, 316, 319, 327 329, 330, 343, 348, 358, 360, 364, 371, 408, 409, 444, 447, 483, 491, 504; oraș așezare 195, 216, 217, 250; teritoriu: sate regești 215; *Administrație*: jude 267, 295, 390 (v. și Fux Johann și Hirscher Lukas); jurați 389, 391. *Clase sociale*: orășeni 218, 259, 492; negustori 267, 492. *Economie*: produse cerealiere 216, 492, 504; vite 504; vin 504; comerț 216, 218, 267, 504 ~ cu Țara Românească 492; ~ cu Turcia 216; bîlcu 218, 492; privilegiu comercial (1368) 18; sare din Țara Secuilor la ~ 505. *Fortificații* 216, 217, 324, 491, 492. *Monumente*: biblioteca 216; biserica Sf. Maria (Biserica Neagră) 217, 363; biserica „bulgarilor” din Schei ~ 206.

- Populație* 218, 324; armeni la ~ 218; greci la ~ 218, 253, 504; români la ~ 217, 218; sași la ~ 216, 218, 438; secui la ~ 218; unguri la ~ 216.
- Suburbii*: locuite de români (Șchei) „bulgari” 216; sași 216, ~ unguri 216.
- Viața politică*: relații cu Ferdinand de Habsburg 188; ~ cu Moldova (Ștefan cel Mare) 139; (Petru Rareș) 218, 390, 392; ~ cu Țara Românească (Radu Paisie) 289, 290, 291; tabăra lui Gritti la ~ 250, 319, 328, 362, 363.
- Bratislava (Pojon, Pressburg), oraș, 183, 243, 312, 394, 423.
- Bratlav (azi Brazlav), oraș în Podolia <U.R.S.S.>, 43, 354.
- Brăila (Barilla, Braillovm oppidum, Brelago, Brilagum, Ibrail, Uebereyl), oraș, 27, 30, 79, 83—87, 127, 202, 444; așezare 228; comerț cu Imperiul bizantin (Constantinopol) 85; ~ cu Imperiul otoman 30.
- Breslau <azi Wrocław, R. P. Polonă>, episcop de ~ (1518) 156, 157; v. și Thurzó Ioan.
- Brețc, sat (r. Țirgu Secuiesc) 181, 421.
- Brix, Brux (Most) localitate în Boemia 256.
- Brodarici, Ștefan (1470—1539), episcop de Sirmiu, Pécs și Vác, cancelar al Ungariei 372; biografie și carieră 445, 446; operă 446.
- Broz, Broos v. Orăștie.
- Bruges, oraș în Țările de Jos; itinerarul (c. 1380—1390) din ~ 18, 21—25; răscoală (sec. XV), 47.
- Brunn, oraș <azi Brno în R. S. Cehoslovacia>, canonicatul de la ~ 156.
- Brusa, oraș în Asia Mică 116; stofe de la ~ 365.
- Bruxelles, oraș 47, 484.
- Bubuiog, Toader, mare logofăt al Moldovei (1525—1530), cumnatul lui Petru Rareș 251.
- Bucerdea (Bochard), identificare probabilă în loc de „Gochard”, (Cucerdea) localitate între Turda și Sibiu, 213.
- Buccignuol Michiel v. Bocignoli Michael.
- București, cetățuie de piatră lângă Dîmbovița, 404.
- Buda (Ofen, Ofin, Oudenhove, Oudenhove) oraș și cetate pe Dunăre, 20, 32, 84, 139, 140, 141, 156, 162—164, 166, 183, 235, 257, 258, 264, 266—267, 269, 271, 281, 295, 297—298, 303, 305, 308, 312, 314, 319, 324, 325—326, 328, 331, 341, 342, 356, 358, 360—361, 389, 392, 423, 440, 443, 445, 449, 506; castelul de la ~ (alten Hof, Oudenhove) 22, 23; prepozit de ~ 393 (v. și Statilius Ioan); provizor de ~ 183, 372, (v. și Pemfflinger Ștefan);
- Economie*: câmara de sare din ~ 282; comerț cu Transilvania 213; (Brașov) 504; ~ cu Țara Românească 504; devalorizare monetară 257, 260, 261;
- Viața culturală*: Biblioteca Corviniană 169, 216;
- Viața politică*: încoronarea lui Ioan I Zápolya (1526) la ~ 181; expediția lui Soliman I la ~ (1529), 163, 233, 300—301, 303; asediata de Ferdinand I de Habsburg (1529) 317; expediția lui Ioachim II de Brandenburg împotriva ~ (1542) 389, 392; sol venețian la ~ 162 (v. și Orio Lorenzo); regim de ocupație otomană; beglerbeg de ~ 394; pašalic de ~ 389, 394, 395.
- Bug, rîu <R. S. S. Ucraineană> 43.
- Bugeac, stepă <R. S. S. Ucraineană> 13, 14; ocupată de Turci 421.
- Bulgar, oraș pe Volga 8.
- Bulgaria (Bolgarye, Bourguerie, Moesia de Jos, Pulgray, Pulgrey, Triballia, Volgare, Vulgaria, vulgari) 18—19, 22, 24, 28, 30—31, 46, 57, 87, 93, 109—111, 113, 155, 172, 196, 247, 401, 403, 503.
- așezare* 195, 248;
- populație*: emigrare în Țara Românească (1445) 112—113, 482; ~ în Moldova 193; ~ în Transilvania (Brașov) 206, 216 (v. și Brașov); robi din ~ în Egipt 52;
- teorie privind scoborîrea secuiilor din ~ 411;
- limba 38; religia 206; provincie religioasă (franciscană) 22, 24;
- Viața politică*: țarat de Țirnovu 31; ~ de Vidin 30; Bulgaria a treia, 30 (v. și Dobrogea);
- Regimul dominației otomane* 30, 55, 112—113, 241; subași din ~ 89—91.
- Burcza (Burgia) v. Țara Bîrsei.
- Burebista, rege dac (m. 44. î.e.n.) 399, 423.
- Burgeland v. Țara Bîrsei.
- Burghberg v. Vurpăr.
- Burgio, Giovanni Antonio Buglio, baron de ~, nuntiu papal în Ungaria (1523—1524) 446.

Burgundia (Bourgoigne) ducat de ~ 81, 99, 115;
 duci de ~ 29, 45, 46, 47, 54, 60, 84, 86, 88, 94, 98, 100, 113, 121, 444 (v. și Carol cel Îndrăzneț, Filip cel Bun, Ioan fără frică);
armată: efective la bătălia de la Nicopole (1396) 29; flotă în Levant (1441) 84; expediție pe Dunăre (1445) 81—138; flotă: bărci 119, 138; corăbii 132, 133; luntre 110, 118; galere 81—104, 106—107, 112—113, 116, 118—121; galiote 113; ostași pe galere: arbaletieri 94, 95, 103, 108, 117, 121; arcași 95, 103, 121; pușcași 94—95, 103, 121; „trîmbițași” 113, 119, 120; tunari 94, 105—106, 121;
armament: artilerie 113; arbalete 94; bombarde 85, 86, 104, 106; culevrine 93, 94, 117, 121; mașini de război 121; tunuri 91, 94, 96, 104; dispozitiv de luptă 113; alimentație 56, 92, 98; asistență sanitară: chirurgi 98, 107; doftori 98; felceri 98.
 Busbecq, Antonio, trimis imperial la Poartă (1556) 394.
 busurmani v. Turcia, religie.
 Buzignoli v. Bocignoli, familie.
 Buzakov, Ioan, sol moscovit în Austria (1531), 238.
 Bydium v. Vidin.

C

Cabari, populație veche, teorie privind scorbirea secuilor din ~ 411.
 Caesar, Caius Iulius (100—44 î.e.n.), 329; eponim al orașului Alba Iulia 447, 483.
 Caffa, port la Marea Neagră, 46, 50, 51, 57, 84, 60, 61, 83; așezare 84; italieni la ~ 130, 132; comerț cu Genova 132; stăpînire turcească la ~ 132, 150; emir de ~ 383.
 Caffa, trecătoare v. Perecop.
 Cahul, lac <R. S. S. Moldovenească>, 384.
 Cairo, oraș, 51, 173.
 Calais, oraș, asediu (1436) 78.
 Calata, munte la izvorul Someșului Mic, 489.
 Caliacra (Callacrea), localitate <R. P. Bulgaria> 15, 30.
 Callatis v. Mangalia.
 Camalli v. Kemal.

Camenita, oraș în Podolia <azi Kamenet Podolski, R. S. S. Ucraineană>, 50, 57, 58, 61, 350; reședința voievodului Podoliei 400; staroste de ~ 350 (v. și Iskrzycki Nicolae).
 Camenița, oraș în Volinia <azi Kamenet Volinski, R. S. S. Ucraineană>, 49, 57.
 Campania, provincie în Italia, 408.
 Campensis, Ioannes, umanist din Louvain (1534), 311.
 „Capplan” v. sare.
 Candia v. Creta.
 Capriana (Cipriana) localitate, identificată greșit cu „Cozial”, 61.
 Carabogdan, nume dat de turci domnului Moldovei 133 (v. și Ștefan cel Mare).
 Caramania, emirat în Asia Mică, 152.
 Caransebeș, oraș 496.
 Caraș, comitat 24.
 Carcocandela, Andrei, grec, mare blănar al sultanului Soliman I (1531) 305.
 Carei (Karol) oraș, 494.
 Carintia, provincie în Austria 258, 259, 403.
 Carol cel Mare, rege al Francilor (din 771) și împărat roman (800—814) 413; ~ și sașii 489, 503.
 Carol al VI-lea, rege al Franței (1380—1422), 36, 54.
 Carol al VII-lea, rege al Franței (1422—1461), 84.
 Carol al VIII-lea, rege al Franței (1483—1498), 332.
 Carol Quintul, împărat (1520—1556), 172, 233, 243, 312, 484; alegere imperială 172, 257; secretar 172 (v. și Plania Geraldo); relații cu Anglia; ~ cu Moldova (Petru Rareș) 371, 377, 378 (Despot) 396; ~ cu Rusia 237; cu Transilvania (I. Zăpolya) 313, 316; ~ cu Ungaria 162; cu Turcia 369, 378.
 Carol I Robert, rege al Ungariei (1308—1342), 405.
 Carol cel Îndrăzneț, duce de Burgundia (1467—1477), 81.
 Carpați, munți, 160, 193, 197, 209, 211, 305, 400—402, 447, 448, 483, 486, 487, 493.
 Casan v. Brașov.
 Castaldo, <Gianbattista>, general imperial în Transilvania (1549), 212.
 Castelul Sf. Mihail (Mons S. Michaelis, Stînca Sf. Mihail, Szent Mihaly Kew), cetate dispărută la vest de Alba-Iulia, proprietate a

- episcopilor Transilvaniei în sec. XIV, 221, 491.
- Cașovia v. Košice.
- Cataldo, armurier italian (1524), 315.
- Catharina, fiica principelui turc Murad, soția lui Paul Török de Salgó (sec. XV), 85.
- Catolici (latini), 39, 171.
- Catolicism (biserica romano-catolică) („orthodoxa ecclesia”): atacuri husite împotriva ~ 65, 71—72, 75—76.
- Caucaz, munți 198; ținut 26.
- Cavarna, localitate <R. P. Bulgaria>, 15.
- Cămări de sare v. sare.
- Căpîlna, localitate <r. Dej>, „unio trium nationum” de la ~ (1437) 416.
- Căpruța (Kaproncza), localitate <r. Lipova>, 491.
- Cătălui (Kerik-i Katalui), localitate <r. Babadag>, 383.
- Cekra, prinț tătar (încep. sec. XV), 26.
- Celerîști v. sare, transport.
- Cenad (Zanaden) oraș și cetate <r. Sînnicolaul Mare>, 67, 271, 272; episcopie catolică 496, sare adusă pe Mureș la ~ 286.
- Cenad (Csánad) comitat <R. P. Ungară>, 438.
- Ceremuș, râu <R. S. S. Ucraineană>, 400.
- Cerneș, braț al Dunării 16 (v. și Aspera).
- Cesarini, Giuliano (1398—1444), cardinal, 63.
- Cetatea Albă (Belgrad, Bellegard, Bielogorod, Maurokastron, Moncastron, Nester, Feijerwar, Weiszstadt) oraș și cetate <R. S. S. Ucraineană>, 27, 31, 44, 46, 50, 51, 54, 57, 59, 60, 61, 106, 195, 421; așezare 16, 44, 54, 59; importanță strategică 128; castel sau cetățuie la ~ 50, 53, 54, 58; *Viața economică*: export sare 16; relații cu armenii 83; ~ cu Trapezuntul 83. *Populație*: 50, 57, 60; armeni 137; *Evenimente politice și militare*: regimul dominației genoveze 83; atac turcesc (1420) 53, 54; (1476) 142; cucerire turcească (1484) 464, 465; robi genovezi refugiați la ~ 133; poloni vinduți ca robi la ~ 354.
- Cetatea de Băltă (Kikellewar), cetate 491; așezare 219; *viața economică*: podgorii 219; *viața politică*: ~ în stăpînirea lui Petru Rareș 219, 348, 378; ocupat de Martinuzzi 219; ~ lui Ioan Zápolya 419—420; baron de ~ 372 (v. și Pemfflinger Marc).
- Cetatea Lotrului (Lauterburg), cetate, 35.
- Cetatea Neamțului, cetate, 138.
- Cetne v. Ștefan Lăcustă.
- Chaba (Ciaba), fiul lui Attila, legenda lui ~, 411, 439.
- Charzezbasa v. Ahmed pașa Hersekzade.
- Cherechiu (Kerek), cetate <r. Săcuieni>, 496.
- Chesău (Chesa), localitate <r. Sărmaș>, 495.
- Chezdi (Kysdi, Kyzdi), scaun secuiesc 417; așezare 209; 503.
- Chibulcut (Kebelkewt) localitate <azi Fintînița, r. Sărmaș>, 491.
- Chilia (Licostomo), braț al Dunării 6, 14, 16.
- Chilia (Licostom, Licostomo, Licostomus) cetate <R. S. S. Ucraineană>, 14, 16, 26, 31, 78, 82, 142; etimologie 39; importanță strategică 128; *populație*: armeni 137; români 82; *evenimente politice și militare*: cucerire turcească (1484) 130, 464, 465.
- China 1.
- Chios, insulă din Arhipelag 41.
- Chizd (Kézd, Kyzdy, azi Saschiz), scaun săsesc 417; capîtu parohial 215.
- Chreissen Nussdorf v. Rahova.
- Chrolow v. Hirlău.
- Chrysa v. Criș.
- Ciacova (Czokoan) localitate <r. Deta>, 497.
- Cibin, râu, afluent al Oltului, 214, 410, 492.
- Ciceu, cetate <r. Dej>, 373, 409; în stăpînirea lui Petru Rareș 348, 371—372; ocupată de Ioan Zápolya 419—420; pîrcălab de ~ 420; baron de ~ 372 (v. și Pemfflinger Marc).
- Ciculia v. secui.
- Cincu (Schenkerstuhl, Synegh), scaun săsesc 215, 417.
- „Ciobar” poate Zimborul Mare, localitate <r. Huedin>, 490.
- Cipru, insulă 68.
- Circasia, 26; împărat 152 (v. și „Gurgura”).
- Cisnădie (Helta) localitate <r. Sibiu>, 215; agricultură 215; pomicultură 215; industrie locală 215.
- Cisnădioara (Mons S. Michaelis, Michelsberg), localitate <azi înglobată în orașul Cisnădie>, 216.
- Ciuc, localitate <r. Ciuc>, 209.
- Ciuc, munți, 219.
- Ciuc (Chyk) scaun secuiesc 209, 417.
- Ciuciu (Zuczsch), localitate <r. Luduș>, 270.
- Ciumbrud (Czombor), localitate <r. Aiud>, 219.

- Ciupa (Supa), localitate <r. Găești>, 22.
 Cimpia Pîinii (Kénier), <r. Oraștie>, 222;
 luptra (1479) de la ~, 493.
 Cîmpulung (Lange Aue, Langrouwe), oraș
 20, 504.
 Clement al VII-lea, papă (1523—1534), 394.
 Clesio, Bernardino, episcop de Trento (1529),
 302.
 Clissa, cetate în Dalmația <R. S.F. Jugosla-
 via>, 173.
 Clissensis Andreas v. Mihalevich Andrei.
 Cluj (Clausenburg, Closenburg, Clysemborch,
 Colosium, Colosvarum, Coloswaria, Colus-
 war, Klausenburg, Zeugma), oraș, 20, 24,
 33, 35, 213, 235, 247, 260, 299, 301, 307,
 319, 342, 346, 359, 409, 443, 447, 483,
 504; așezare 161, 212, 220, 225; etimologie
 438; descriere 324; administrație 159, 220;
 Economie 491, negustori 324; produse:
 frînghii 267; postav 263; sare 505.
 Monumente: casa lui Matei Corvin 438;
 antichități: inscripție la Poarta Pontina
 159, 220, populație 159, 505.
 Viața politică: ~ asediat de antiferdinan-
 diști (1529), 301.
 Cluj (Colos), comitat, 417.
 Clujmănăstur, mănăstire <azi înglobată ora-
 șului Cluj>, 491.
 Cojocna (Kolosch), localitate <r. Cluj>;
 ocnă 273, 288, 290, 499; producție de sare
 273, 291; cămara de sare din ~ 284, 286,
 292, 293, 295, 499; arhidiacon de ~ 157,
 161 (v. și Mezerzius Ioannes).
 Collato, Rambello, conte procurator al Vene-
 ției (1546), 318.
 Colonia v. Köln.
 „Coluswar sive Themiswar” v. Timișoara.
 Comfide, Regnault de ~ cavalier de Rhodos,
 participant la expediția burgundă pe
 Dunăre (1445) 87, 90, 91, 99, 101, 102,
 105, 107—109, 112, 114, 119—120; expe-
 diție în Marea Neagră 84; ~ la asediul
 cetății Giurgiu 107—108; ~ Silistra 88,
 91; ~ Turnu 114; ~ Turtucaia 99; relații
 cu românii 108, 109; (Vlad Dracul) 108.
 Condolmieri, Francesco (Condolmario), car-
 dinal, episcop de Verona (1438) legat al
 papei Eugeniu al IV-lea; expediție pe Du-
 năre (1445) 85—88, 93, 99, 102, 103, 111—
 114, 122; ~ la asediul cetății Giurgiu 103;
 ~ Nicopol 113; Rusciuc 111—112; ~ Si-
 listra 88; ~ Turtucaia 99; Relații: cu emi-
 grații bulgari 112; ~ cu burgunzii 87, 88,
 92, 99, 100, 101, 102, 109, 110, 111, 119—
 120; ~ cu românii 112 (Ioan de Hunedoara)
 116, 121, 122; (Vlad Dracul) 109, 111,
 113, 114; ~ cu turcii 110.
 Conegliano (Coneiano), localitate în provin-
 cia Treviso (Italia), 162, 169.
 Constantin Brancovici (1367—1456), despot
 sîrb, 123.
 Constantin XI Dragases, împărat al Bizanțu-
 lui (1448—1453) dat ca exemplu negativ
 de stăpînitor slab la Ivan Peresvetov 451,
 457—461.
 Constantinopol (Tarigrad), oraș, 1, 6, 11, 29,
 12, 21, 26, 31, 39, 41, 46, 78, 81, 85, 122,
 123, 132, 134, 138, 139, 151, 172, 218,
 249, 254, 305, 308, 309, 312, 317, 318, 321,
 326, 328, 331, 337, 341, 344, 345, 355,
 358, 361, 386, 395, 421, 441, 458.
 Cartiere: Galata 30; Pera 81, 85, 86, 318,
 așezare 81; regulament vamal genovez
 (1343) 14; franciscani la ~ 100;
 Căi de comunicație 21; distanța calculată
 în zile pînă în Moldova 149;
 Economie: comerț cu Moldova 149; ~ cu
 Țara Românească (Brăila) 85;
 Monumente: închisoarea Edikule 328.
 Populație: 150.
 Stare sanitară: epidemie de ciumă (1502)
 152.
 Evenimente politice și militare: expediția
 de despresurare a ~ (1400) 115; ~ cucerit
 de Mahomed al II-lea (1453) 452, 455, 458,
 460.
 Domni români la ~ 177; Teodosie 178;
 Petru Rareș 200, 420; Ștefan Lăcustă 464;
 soli habsburgici la ~ 231, 233, 243, 248,
 296.
 Constanța, oraș 16.
 Contarini, Carlo, sol venețian în Austria
 (1526), 356—357.
 Contarini, Francesco, sol venețian la Viena
 (1535), 173.
 Contarini, Polo, patrician venețian (1531),
 312.
 Cordova, Gonzalo Fernandez de ~ (1453—
 1515), supranumit „marele căpitan”, con-
 ducător de oaste spaniol, 152.
 Corona, v. Brașov.
 Corvin, Ioan (1473—1504), ducele, fiul nelegi-
 tim al regelui Matei Corvin, 152.

Cosma (Cosmelego), logofăt al doilea în Moldova (1539), 236.

Cosroes II Parviz, rege sasanid al Persiei (590—629), 160.

Cotnari, pîrcălab de ~ (v. Rosenberger Gri-gore).

Coucy, Enguerrand de ~ (1346—1397), guvernator al Picardiei, mareșal al Franței; relații cu românii participanți la bătălia de la Nicopol (1396), 116.

Cozia, pîriu 61.

„Cozial”, localitate în Moldova 50, 54; identificată de unii istorici cu satul Cozia pe Bohotin 61; reședință domnească (1421). Poate confuzie cu Suceava, 61.

Cracovia (Kraka) oraș 46, 182, 192, 194, 232, 238, 259, 285, 305, 308, 311, 312, 318, 344, 347, 350, 356, 423, castelan de ~ 238, 304, 350 (v. și Szydlowiecki <Krzystof> și Tarnowski Ján) „notarius terrae” 304 (v. și Ocieski Ján).

Monumente: catedrala din ~ 315; universitatea din ~ 393.

Viața religioasă: episcop de ~ 62, 64 (v. și Olésnicki Zbygniew); temnițe catolice la ~ 65.

Craidorolț (Darocz), localitate <r. Carei>, 494.

Craiovești, familie a marilor bani din Oltenia, 177.

Cremnitz v. Kremniča.

Creta (Candia), insulă, 153.

Crimeia (Crîm) 4, 10, 46; hani tătari din ~ 145, 150, 355, 457 (v. și Mengli Ghirai și Sahib Ghirai I).

Cristorel (Recea (?), localitate <r. Gherla>, 490; v. și Recea Cristur.

Cristur (Kereztwr), scaun secuiesc, 417.

Crișana (țara dintre Crișuri), 22; parte din Dacia, 487.

Crișul Alb („Cusus”, Crisus) rîu, 489, 490, 495, 499.

Crișul Negru, rîu, 161, 490.

Crișul Repede (Chreysch, Chrysa, Chryson, Chrysus, „Cusus”), rîu 20, 220, 225, 401, 488, 489, 495; etimologie 221; izvoare 212, 490 curs inversat de Reicherstorffer 212; nisip aurifer 159, 220—221; pești 159, 211, 220.

Croația 163, 247, 318, 398, 403; import de sare în ~ 170.

Croia, cetate <R. P. Albania>: asediu turcesc (1478), 129.

Cronopolis v. Brașov.

Cruciada de la Nicopol (1396) 33; v. și Varna (1444); expediția burgundă de la Dunăre (1445); v. și „cruciații” lui Gh. Doja (1514).

Csongrád, comitat <R. P. Ungară>, 438.

Csongrád, localitate <R. P. Ungară>, 490, 496.

Cucerdea (Gochard), localitate <r. Ludaș>, 213.

Cumani în Ungaria 413, 443.

Curemborch v. Turda.

Curtea de Argeș (Agris, Nerp, Nerx), oraș și cetate 20, 22, 24, 27, 488; reședința de scaun a Țării Românești 30.

Czany, Balas, administratorul Cămarilor de sare (înainte de 1525) 275.

Cselley, Detrik, magnat ungar, cumnatul pretendentului otoman Daud Celebi (1445), 85.

Czakany (?) v. „Zakan”.

Czibák, Emeric, episcop de Oradea, comite de Bihor și guvernator al Transilvaniei (1533—1534) 359; ocupă Hunedoara 326; înarmează țărani din jurul Oradiei 360; relații cu A. Gritti 250, 325, 359; opozant al lui A. Gritti 328—329, 360; relații cu Petru Rareș 251; ~ cu Vlad Vintilă 250; ucis la instigația lui Gritti (1534), 219, 249, 251, 319, 333, 337, 339, 362, 363, 415.

Czipser, Petru, dominican, episcop catolic de Baia (1438), 63.

Czurein v. Severin.

Czwisto v. Șistov.

D

Da Lezze, Donado, istoric venețian (sec. XV), 130.

Daboltz v. Dobolț.

„Dacia” în Flandra, numită în antichitate Cimbrica sau Cymbrica, 167, 169.

Dacia și daci, 158—159, 161, 175, 207, 223, 225, 399—400, 402—403, 405, 424, 447—448, 486; așezare geografică și relief 159—161, 211, 482; localizare 159, 209, 444, 502; denumiri ale ~ și popoare scoboritoare din ~ 167, 180, 210, 402, 423—424, 482, 502; ~ confuzie cu danii (danezii), 399—400, 423—424; colonie romană, 169, 196, 225, 247, 402, 444, 472, 482—483, 502,

- 504; capitala 157, 160, 221 (v. și Sarmizegetusa); excurs al lui A. Verancsics în istoria ~ 423, 426; socotiți de S. Münster ca ocupanți ai provinciei romane constituite după înfrângerea geților (!), 502; ~ Felix, 423; ~ Mediteranea, 403, 423; ~ Ripensis, 403, 423.
- Daissoli Hercule v. Ercole dalmatul.
- Dalmația și dalmatini, 315, 403, 442; emisari în serviciul regelui Ioan I Zápolya din ~, 173, 297; italieni din ~, 403.
- Dan I, domn al Țării Românești (c. 1383—1386), 487.
- Dandolo, Matteo, procurator al republicii venețiene (1545), 318.
- Danemarca și danezi, 45; confuzie cu dacii 399—400, 423—424; rege v. Frederic I.
- Danubius v. Dunărea.
- Danzig v. Gdąnsk.
- Dardanele, strâmtoare, 50.
- Darius I, rege al Persiei antice (522—486 î.e.n.), fiul lui Histaspes; expediție împotriva getodacilor, 472, 502.
- Darocz v. Craidoroș.
- Daud Celebi (Dawud Celebi zis Saudji), fiul principelui Murad și nepot al lui Saudji, pretendent la tronul otoman susținut de creștini (1445), 79, 85—86, 90; relații cu Vlad Dracul, 91—92.
- davi, daci, etimologie fantezistă pentru moldoveni: Molae Davorum, 402.
- David, curier din Transilvania (1528), 295.
- Dănești (Dani), ramură a familiei domnitoare a Basarabilor, scoborîtoare din Dan I, 399, 423, 472, 478—479.
- Dealul, mănăstire lângă Tîrgoviște, 323.
- Debrecen (Debrecin), oraș <R. P. Ungară>, 495.
- Decea (Decze), localitate <r. Aiud>, loc de depozitare și încărcare a sării adusă de la Turda (1528), 270, 272, 288, 491.
- Decabal, rege dac (87—106), 159, 225, 400; reședință 160, 411; tezaur ascuns în albia râului Strei 160, 223, 410.
- Deczy, János, din Transilvania (1528), 293. „Degirmenliköyü” v. Rîșești.
- Dej (Deesch), oraș 282; cămara de sare de la ~ 284, 286, 292, 499; ocne de sare la ~ 215, 410, 489; slujbași ai ocnelor („judcătorul malurilor”, „păzitori ai malurilor”), 290—291; transport de sare 265, 281.
- Della Valle, Francesco (m. după 1545), padovan intrat în slujba lui A. Gritti 244, 250, 320, 357; biografie și carieră, 317—318, 324, 334, 336, 338—339; misiune la Constantinopol 317—318; relate a călătoriilor în Țara Românească și Transilvania (1532—1534), 321—340; ~ despre uciderea lui Gritti (1534), 300, 376, 415.
- Dernschwam „de Hradeczin”, Hans (1494—1568), din Boemia, agent al casei Fugger pentru exploatarea salinelor din Transilvania (1528), 163, 375; biografie și carieră 256—260; misiuni diplomatice 260; preocupări epigrafice 260; opere 268; raport asupra exploatării sării în Transilvania (1528), 262—295; măsuri de organizare a muncii în ocnele de sare și de asigurarea transportului, 257—259; 277—278, 281—283; raporturi cu slujbași în întreprinderii, 156, 258—259, 266, 277, 279; atitudine față de români 267, 293—294; ~ de greva tăietorilor de sare 259.
- Despot Vodă (Ioan Iacob Eraclid), domn al Moldovei (1561—1563), 354, 396.
- Deva (Demia, Diemrich), oraș, 225, 491; cetatea întărită de la ~ 271, 409, 504.
- Didymoteion, oraș în Grecia, 85.
- Dimitrie Ivanovici (1483—1502), cneaz de Uglici; fiul cneazului Ivan Ivanovici și nepot de fiică al lui Ștefan cel Mare; înălțurat de la succesiunea tronului, 145, 153.
- Dimitrie Ivanovici Donskoi, mare cneaz al Moscovei (1359—1389), 154.
- Dimitrie „Purcivi” (industriosus Demetrius), probabil grec din Asia Mică (sec. I e.n.), 167.
- Dishypatos, David, călugăr la mănăstirea Mesomilion (1341), 4.
- Dîmbovița, rîu în Țara Românească, 404.
- Djem, fiul sultanului Mahomed al II-lea, pretendent la tronul otoman (1481), 130.
- Djuneid, emir de Aidin (1421), 50.
- Dobă (Doboca), comitat în Transilvania, 417.
- Dobó, Francisc, cămăraș al Transilvaniei însoțitor al lui A. Gritti la Mediaș (1534), 244, 254, 366.
- Dobolț (Daboltz), localitate <r. Satu Mare>, 494.

Dobrogea (Abrosit, a treia Bulgarie), 14, 30, 138; colonizare turcă în ~, 10; localități din ~ descrise în portulanul grec, 13—14; produse agro-alimentare: dughie, 4—5; lapte, 4—5; turme de berbeci, 5; invazie de lăcuste în ~, 134—135; expediția lui Soliman I în Moldova (1538), prin ~ 380; călători în ~ 1, 2, 4—9, 11—12, 30 (v. și Ibn Battuta și Schiltberger Johann).

Dóczy, János, vice-gubernator și vice-tezaurar al regelui Ioan I Zápolya, partizan al lui A. Gritti, 244, 253—254, 329, 332—333, 359—361, 363—364; ucis cu Gritti la Mediaș (1534), 328, 339.

Doja, Gheorghe (Gheorghe Secuiul) (m. 1514), conducător al răscoalei țărănești din Ungaria și Transilvania (1514), 156—157, 160.

Dolha, localitate <R. S. S. Ucraineană>, 494.

Doljman, deal <R. Tulcea>, 16.

Domănești (Domanhyda), localitate <r. Carrei>, 494.

dominicani (predicatori), ordin călugăresc romano-catolic 435; ~ în țările române (sec. XV), 39—40.

Don, fluviu <U.R.S.S.>, 154, 198, 418.

Donnersmarkt v. Mănărade.

„Donrecht m'et”, localitate neidentificată din Transilvania, 24.

Dorpat, oraș <R. S. S. Lituaniană>, 46.

Dözme Mustafa, pretendent otoman, susținut de împăratul bizantin Manuel al II-lea Paleologul (1421), 50.

Dracu voievod, Dracul cel tânăr, Dracula, Draculea voievod v. Vlad Dracul și Vlad Țepeș.

Dragfi, Ioan, comite de Timișoara (1523), 170.

Dragomir călugărul v. Vlad (Dragomir călugărul).

<Dragoș>, domn al Moldovei (1351—1353), confundat cu Bogdan I, 479.

Dragul voievod, Dragula v. Vlad Țepeș.

Drava, râu <R. S. F. Jugoslavia>, 164.

Drăculești (Draguli), ramură a familiei domnitoare a Basarabilor, scoboritoare din Vlad Dracul, 399, 423, 472, 478, 484, 487.

Dristor, Dristra, Drstr v. Silistra.

Dunărea (Danubius, Dunowe, Ister, Istru, Thona, Thonau, Tirmaw, Tonau, Tunaw), fluviu, 19, 22—23, 25, 30—31, 34, 39, 49—50, 82, 94, 108—113, 119, 122, 127,

160—161, 168, 175, 179, 193, 195, 202, 216, 228, 232, 248—249, 254, 305, 309, 322, 331, 380, 386—387, 398—403, 410, 437, 448, 472, 482—487, 503; afluenți 118—119; canale și deltă 6—7, 10—11, 14—16, 39, 82, 135, 204, 206, 248, 444; navigație pe ~, 18, 86, 110, 133, 135; expediții ale creștinilor la ~, 28, 121; ~ burgundă din 1445, 78—79, 83—86; ~ ale românilor 126, 134, 176; ~ turcești, 127, 135, 138, 178, 310, 497; pod plutitor turcesc peste ~, 310; trecerea de către romani 225.

Dwt, Benedict, slujbaş la ocnele de sare din Transilvania (1528), 259, 277, 279, 289, 291.

Dyarbeker, ținut în Asia, guvernator de ~ v. Rustem pașa.

Dyeric de Viane v. Boverie, Jean de la ~. Dyod v. Stremț.

E

Ecluse, cetate în provincia Zeelanda (Țările de Jos); căpitan de ~ 47 (v. și Lannoy, Ghillebert de ~).

Eger (Ağria), oraș <R. P. Ungară>, 360; lupte între ferdinandiști și partizanii lui Ioan I Zápolya la ~ (1530), 362; episcopi de ~ 298, 356, 394 (v. și Gritti Antonio, Verancsics Anton); prepozit de ~, 242—243 (v. și Andronico Tranquillo).

Egipt („Babilon”, „Babilonne”), 5, 46, 51, 54, 329, 412, 461; expediții turcești (1516, 1522, 1524) în ~, 130, 172; sultani (soudan) de ~, 6, 46, 51 (v. și Al-Malik an-Nasir).

<Eglofstein, Konrad von ~>, mare maestru al ordinului cavalerilor teutoni (1396—1416), 54—55.

Egres v. Ezeriş.

Egri v. Agriș.

„Eisenberg”, în Transilvania; mină de fier la ~ 505.

Eisenstadt (Eyssenstadt), oraș în Austria, 258, 286.

Elena (m. 1505), fiica lui Ștefan cel Mare și soția cneazului Ivan Ivanovici cel tânăr (m. 1490), 145, 153.

Elveția și elvețieni, 208, 483.

- Enikale, localitate la sud de brațul Sf. Gheorghe, 7.
- Enisale, localitate <r. Istria>, 7, 10, 11.
- Eperjes, oraș <R. P. Ungară>, 390.
- Episcopia Bihorului (Pöspeki), localitate <azi înglobată în orașul Oradea Mare>, 495.
- Erasm din Rotterdam (1466—1536), umanist, 311; relații cu Nicolae Olahus, 484—485; ~ cu Anton Verancsics, 311, 394.
- Ercole Dalmatul (Hercule Daissoli) (m. după 1534), aventurier dalmat, partizan al regelui Ioan I Zápolya și secretar al lui Ierolim Laski, 314, 360; biografie și carieră, 311—313; misiuni diplomatice 312, 313; relatare a călătoriei în Transilvania și Moldova (1532), 314—316.
- Erichi, corsar turc (1502), 152.
- Erzindjan, oraș în Asia Mică, 129.
- Esztar (Istard?), localitate <R. P. Ungară>, 495.
- Esztergom (Strigoniu), oraș <R. P. Ungară>; arhiepiscopi de ~ 240, 394, 485 (v. Bákocs Thámas, Olahus Nicolae și Verancsics Anton).
- Eugeniu al II-lea, papă (1431—1447), 67—68, 78—79, 99, 102, 113.
- Europa, 1, 21, 36, 46—47, 78, 198, 248, 312, 398, 403, 416, 448.
- Evliya Celebi (1611—1682/83), călător turc, 10, 415.
- evrei (israeliți, poporul evreu), 313, 412, 458, 461—462; ~ din Constantinopol, 150.
- Eysler, Jorg, din Pesta (1528), 264, 294.
- Eyssenstadt v. Eisenstadt.
- Ezeriş (Egres), localitate <azi subordonată orașului Reșița>, 496.
- Făgăraș, oraș și cetate 217, 319, 329, 362, 408—409; așezare 493; boieri români de ~ 493; castelan de ~, 183, 188, 493 (v. și Thomory Nicolae); ~ în posesia lui Toma Nádasdy (1529), 325; în posesia lui Ștefan Mailat (1534) 328; ~ înhumarea osemintelor episcopului Czibák (1534) la ~, 363.
- Fălciu, localitate, popas al oastei otomane (1538) la ~, 384.
- Fejervar v. Cetatea Albă.
- Fekete Báthor v. Batăr.
- Feketeteü, Feketethö v. Negreni.
- Feldioara, localitate <r. Sf. Gheorghe>; înfrângerea ferdinandiştilor din Transilvania de către Petru Rareș (1529) la ~, 259, 303, 315.
- Felmer, sat <r. Făgăraș>; uciderea episcopului Czibák de către trimișii lui A. Gritti (1534) la ~ 329, 362—363.
- Felthót v. Tăut și Tăuți.
- Fenikah (Fenakah), localitate dobrogeană menționată în itinerariul lui Ibn Battuta (1330) (identificare probabilă cu Vicina), 1, 7, 9—11.
- Ferdinand I de Aragon, rege al Neapolului (1458—1494), 435.
- Ferdinand I de Habsburg, rege al Ungariei (1526—1564), apoi împărat (1556—1564), 191, 194, 231, 243, 247—248, 266, 311, 314, 325, 342, 347, 464, 485; familie 163; agenți, emisari și secretari, 173, 182—184, 236—238, 243, 249, 294, 297—299, 301—302, 312, 370—371, 373—374, 379, 394, 423, 449, 485 (v. și Andronico, Bánffy, Bocignoli, Ercole, Glinčic, Laski, Mihailevich, Mischillinger, Olahus, Pemfflinger, Posgay, Reicherstorffer, Szala și Verancsics), în competiție cu Ioan I, Ioan al II-lea, Sigismund și Isabella Zápolya pentru tronul Ungariei 181, 224, 232, 237, 242, 313, 317, 362, 389, 394, 445—446; revendică Transilvania, 183, 188—189, 212, 257—258, 310, 329, 341—342, 355; partizani ai lui ~ în Transilvania, 182—183, 328, 372—374, relații cu: Moldova (Petru Rareș și Ștefan Lăcustă), 182, 184, 203, 232, 238, 302, 368—369, 371, 378, 406; ~ Polonia, 187, 341—342, 355; ~ cu Rusia, 237; cu ~ Turcia, 232—233, 243, 301, 321, 394; (~ cu A. Gritti, favoritul marului vizir Ibrahim, 234, 326—327); ~ cu

F

- „Falconeres”, localitate neidentificată în Dobrogea, poate Balabanca <r. Măcin>, 16.
- Falerno (Falern), regiune viticolă în Campania (Italia), 408.
- Farad (Waradein), localitate <R. P. Ungară>, 286.
- Farnese, Alessandro, cardinal, nepot al papei Paul al III-lea (1538), 464.
- Faucourt, Jacques, nobil burgund, însoțitor al lui Pedro Vásquez în expediția din Marea Neagră (1445), 83.

Țara Românească (Radu de la Afumați și Radu Paisie), 239—240, 248—249, 297, 302, 390.
 Feriz beg, tatăl lui Mahomed beg, comandant turc (sfârșit sec. XIV), 79.
 Fez, oraș în Maroc; sultan de ~ v. Abu Inan.
 Ffzryn v. Mihalevich Andrei de ~.
 Fidonisi v. Insula Șerpilor.
 Filip cel Bun, duce de Burgundia (1419—1467), 81, 86, 88, 94, 98—99, 113, 121; flotă 84; oaste 113; proiect de cruciadă, 47; relații cu: papa Martin al V-lea, 47; ~ cu împăratul Sigismund I de Luxemburg, 47; înființează ordinul Lîinii de aur, 47; are în slujbă pe Ghill. de Lannoy, 45, 54—55, 60; ~ pe W. de Wawrin, 78—79.
 Filipopoli, oraș <azi Plovdiv, în R. P. Bulgară>, 19.
 Fîntîna lui Vodă (poate Fîntîna lui Păcuraru?), sat dispărut în marginea orașului Iași: popas al oastei invadatoare otomane (1538) la ~ 385.
 flacci, etimologie fantezistă pentru „valahi” (români), 402, 472, 502.
 Flaccia (Flaccia, Flacchia, Flacia, etimologie fantezistă pentru „Valachia” (Țara Românească), 210, 472, 487, 502.
 Flaccus, comandant roman legendar, presupus întemeietor al coloniei romane din Dacia din care sînt scoborîtori românii („flacci, vlahii”), 196, 211, 247, 402—403, 423, 472, 482, 487, 502.
 Flaminius, general roman, 403.
 Flandra, provincie a Țărilor de Jos, 59.
 Forgolo, localitate la sud-est de Wilak <azi în R. S. S. Ucraineană>, 494.
 franci; rege v. Carol cel Mare.
 Francisc I, rege al Franței (1515—1547), 315; pretendent la coroana imperială 231; liga contra lui ~ (1521), 172; ambasadorii lui ~ în raporturi cu I. Laski, 233; solie de la regele Ioan I Zápolya (1534), 394.
 franciscani (minoriti), ordin călugăresc romano-catolic, 73; ~ în Bosnia 67; ~ în țările române (sec. XV), 39.
 Frangepani, Francesco, arhiepiscop de Kalocsa (1528), 318, 340.
 Franța, 36, 46, 60, 87, 118, 247, 311, 441; alianță cu Veneția împotriva lui Carol Quintul, 162; solia lui I. Laski (1519) în

~ 231; ~ lui Tranquillo Andronico (1527), 242; conetabil de ~ v. Boucicault, Jean II de ~; mareșal v. Coucy, Enguerand de ~; regent v. Henric V, regele Angliei; regi v. Carol al VI-lea, Carol al VII-lea, Carol al VIII-lea; limba ~ vorbită de „guvernorul” lui Vlad Țepeș 116; ~ de talmaciul lui Ioan de Hunedoara 116.
 Frederic al V-lea, conte de Zollern, burggraf de Nürnberg, participant la expediția de la Nicopole (1396), 34.
 Frederic I, rege al Danemarcei (1523—1534), 237.
 Freisingen, localitate în Bavaria, 26.
 frigieni, popor antic în Asia Mică, 420.
 Friul, provincie italiană, 149.
 Fugger, vestita casă comercială și bancară din Augsburg, 260; factorie la Buda (1525), vicisitudini politice 257; exploatează ocnele de sare din Transilvania (1528), 224, 257—259; personalul salariat al salinelor din Transilvania, 260, 264, 277, 283—285; convoi al ~ atacat la Baia de Criș, 224, 257, 259, 267; acord eventual pentru Ocna Sibiului cu A. Gritti, 260.
 Fugger, Iacob (1459—1525), atotputernicul bancher din Augsburg; familie 156; asociat cu A. Thurzó pentru exploatarea minelor din Ungaria, 164, 256—257; exploatează minele de la Bańska Bystrica 256; mișcare contra lui ~ 261.
 Fux, Johann, jude al Brașovului (1542), 390; acuzat de trădare de Petru Rareș, 392.

G

Galata v. Constantinopol.
 Galați (Galacz), port la Dunăre, 202, 228.
 Gallienus, împărat roman (253—260), 403.
 Gallipoli, port la Dardanele <azi Gelibolu>; flota turcă la ~, 152; Vlad Dracul prizonier în castelul de la ~, 110.
 Galiția (Rusia Mică, Rusia Roșie, Rutenia, Țara Haliciului), provincie în Polonia de sud-est <azi în R. S. S. Bielorusă și Ucrainiană>, 31, 192, 194, 197, 400.
 Gand, oraș în Belgia, 21.
 Gazeli v. Ghazali Berdi.
 Gdąnsk (Danzig), oraș, 197—198.

- Genova, oraș; monumente: biserica San Stefano ~ 356; colonie la Caffa, predată turcilor (1475), 132; răscumpărare de robi de la turci (după 1396), 116; (în 1475), 133; genovezi la Cetatea Albă 50, 57, 83; guvernator (1401—1409) (v. Boucicault, Jean II).
- Georg, marcat de Brandenburg, tutorele regelui Ludovic al II-lea al Ungariei 157; stăpânește castelul din Hunedoara (1519), 160.
- George, fratele v. Martinuzzi George.
- Georgia v. Gruzia.
- Georgie v. Giurgiu.
- gepizii, neam germanic năvălitor în Dacia, 483.
- Gereb, Ladislau, episcop al Transilvaniei (1476—1502), 159; înmormîntează ostașii căzuți la Cîmpia Pîinii (1479), 493.
- Gereb de Vingarh, Petru ~, ucis de banda lui G. Reicherstorffer, (1527), 182, 183.
- Gerendi, Nicolae, episcop al Transilvaniei (1528—1540) și tezaur al Ungariei, partizan al lui Ferdinand I de Habsburg, are în grijă Transilvania, 194, 256, 263, 302, 325; i se închină „Chorographia Moldovei” de către Reicherstorffer 194; ~ la adunarea secuilor de la Tg. Mureș (1528), 263—264; ~ și organizarea ocnelor din Transilvania (1528), 263—264, 291, 293—295, 498—499; ~ și reprimarea contra românilor de la Baia de Criș (1528), 294.
- Gerendi, Petru, sol trimis de ferdinandistii din Transilvania la Petru Rareș (1536), 374, 378.
- germani, triburi de ~ în antichitate, incurșiuni în Dacia, 483.
- Germania și germani (Țara nemțească), 39, 46, 121, 170, 197, 247, 312—313, 398—399, 413; hotare 198; invazie de lăcuste (1476) în ~ 135; ~ emigrați în Transilvania (sași), 226, 280, 447, 489; (dialecte 208, 259); ~ în Țara Românească 39; ~ în Ungaria 414; soliile lui Tranquillo Andronico în ~ (1527), 242; nunțiu apostolic în ~ (v. Aleandro Hieronimo).
- Getica, pretinsă veche denumire a Valahiei (Țara Românească), 502.
- geți, veche populație a Daciei 196, 206, 399—400, 402, 405, 423, 472; subjugăți de romani, 472, 502—503; năvăliri barbare în regiunea ~ lor 483; confundați de unii istorici medievali cu goții 222, 423; identificați cu moldovenii (!) de Verancsics, 423; ~ cu românii 247.
- Geza, duce al ungarilor (972—997), 413, 414.
- Geza al II-lea, rege al Ungariei (1141—1161); colonizarea sașilor sub ~ în regiunea Sibului, 414.
- Ghazali sau Berdi Ghazali, beg trădător al sultanului mameluc Kansu-el-Guri (1516), comparat cu Zapolya 170.
- Ghazi Khosrev v. Husrev-beg.
- Ghedigold (Guedigol, Gueldigold), „căpitan” și „guvernator” al Podoliei (1421); ospitalitate oferită lui Ghillebert de Lannoy 50, 51, 57—58, 60; discutarea coborîrîi sale pe Nistru 57; ~ a clădirei unei cetăți la Cetatea Albă (!), 50, 53.
- Ghelar, localitate <r. Hunedoara>; mină de fier la ~, 505.
- Gheorghe, nobil croat, seneșal, în suita lui A. Gritti (1534), 324.
- Gheorghe secuial v. Doja Gheorghe.
- Ghirbom, localitate <r. Sebeș>, 24.
- Gilău (Gyalu), oraș și cetate <r. Huedin>, 347, 362, 409, 490; în posesia episcopului Ioan Statilius al Transilvaniei (1514—1542), 161, 225, 312, 314, 342, 360; Opalinski găzduit la ~, 249.
- Giovanni Bianco v. Ioan de Hunedoara.
- Giovio, Paolo (1483—1552), istoric italian, 242, 247; despre originea latină a românilor 395.
- Giurgiu (Georgie, Jargo), cetate, 179; așezare 101, 112; menționată în itinerarul din Bruges (c. 1380—1390), 22, 25; descriere 103—104; ridicată de Mircea cel Bătrîn 105, 109; ocupată de turci și cîrmuită de subași 79, 103—104, 108—110; importanță strategică 107—109; asediată de burgunzi și români și cucerită (1445), 79—80, 87, 102—104, 106, 108, 112; redată lui Vlad Dracul (1445) 109, 111; predată turcilor după moartea lui Vlad Țepeș (1476), 179; solicitată de la Ferdinand I de Habsburg de către Marc Pemfflinger pentru fiul său (1530), 372; insula ~, 103, 108.
- Glinčić, Ștefan (Clinčić, Glyntschytz, Klincsics), (m. după 1536), agent croat în slujba lui Ferdinand I de Habsburg, 237, 241, 371; biografie și carieră, 237—238; misiuni în Moldova (la Petru Rareș) (1527, 1536)

182, 237, 238; misiune în Țara Românească (la Radu de la Afumați) (1527) 182, 241; relatare despre solia în Țara Românească (1527), 239—241.

Gliniski, Mihail, duce în Rusia (1531), 238.

Gnezno, oraș <R. P. Polonă>; arhiepiscop de ~ v. Łaski Ioan.

„Gochard” v. Bucerdea <Bochard>.

Gocius, Ioannes, emisar imperial la Raguza (1524), 172.

Golubač (Goloben, Tolobenpürig), cetate pe Dunăre <R. S. F. Jugoslavia>, 32, 34.

<Gosztony, Ioannes>, episcop al Transilvaniei (1527—1528), 293.

Göttingen, oraș în Hanovra, 63.

goti, popor migrator germanic 399; ~ în Dacia, 483; confundați de unii istorici medievale cu geții, 222, 423.

Gran, râu <R. P. Ungară>, 269.

Grădiștea (Várhely), localitate <r. Orăștie>; „locul cetății” — așezare pe fostul teritoriu al Sarmizegetuzei, 410.

Grecia și greci 5, 7, 39, 50, 82, 83, 87, 93, 109, 321, 399, 405, 444, 458, 460, 504; ținuturi locuite de ~ în regiunea Mării Negre, 13; ~ emigrați în Ungaria 413; marinari autori de portulane (sfârșit. sec. XIV), 14; negustori ~; în imperiul otoman 457; ~ la bilciul din Brașov 218; religie 38—39, 453; robi ~ vânduți în Egipt, 459; ~ sub regimul de ocupație otomană 452—453, 457; critică împotriva sistemului politic al ~ atribuită lui Petru Rareș, 459 (v. și Bizanț).

Gregoras, Nichifor, cronicar bizantin (1296—1360), 2.

Grenada, oraș în Spania; mauri din ~, 45. greve ale tăietorilor de sare la Turda (v. sare, greve); ~ la Bańska, Bystrica (ante 1528), 259, 278.

Grigore, întemeietorul bisericii armenice; călătorii în Asia, Rusia, Țara Românească și Bulgaria (ante 1428), 31.

Grind, (Gerend) localitate <r. Ilia>, 490; reședința episcopului Nicolae Gerendi, 294.

Gritti, Aloisio (1501—1534), fiul natural al dogelui Andrea ~, favorit al marelui vizir Ibrahim, impus ca tezaurar și guvernator al Ungariei de către turci, 244, 305, 308, 309, 349, 359; familie 219, 233, 250, 255, 318, 358; biografie și carieră 232, 243, 253; agenți, emisari și secretari, 243, 319, 334—

335, 339, 356 (v. și Andronico, Della Valle, Museo); avere (deținător al ocnelor din Maramureș) 260; călătorii: proiect de ~ în Polonia 313; ~ în Transilvania 250; ~ în Țara Românească 322;

misiuni încredințate de turci și raporturi politice cu: ~ Moldova (Petru Rareș), 234, 251—253, 313, 317, 319, 323, 327, 355, 376; ~ cu Polonia, 341—343; ~ cu Țara Românească (Vlad Inecatul și Vlad Vintilă) 250, 322, 361; (însărcinat cu strângerea tributului 319); ~ cu Ungaria (Ioan I Zápolya), 243, 249, 300, 317, 321, 326, 445; (mediator între Zápolya și Ferdinand I de Habsburg), 305, 327; *politica față de Transilvania* 231—232, 251; adunare convocată la Mediaș 252; forțele sale din ~ 252, 253; opoziția magnaților împotriva lui ~, 251, 360—361; întrevvedere cu episcopul Statilius și Șt. Mailat la Brașov 362; uneltele uciderii lui Czibák (1534), 219, 329, 363; asediat la Mediaș de oastea magnaților și a moldovenilor lui Huru vornicul (1534), 219, 330, 332—333, 364, 365; defectiunea trupelor sale, 254, 334, 366; capturat de moldoveni și predat ungurilor, 255, 336, 366—367; uciderii sa, 183, 219, 243, 249, 318, 338, 356—357, 415; (broșură privind uciderii lui ~, 219); înmormântat la bis. sf. Francisc din Mediaș, 337.

Gritti, Andrea, doge al Veneției (1523—1538), tatăl lui Aloisio ~, 300, 317—318, 336.

Gritti, Antonio, fiul lui Aloisio ~, 219, 318, 363; desemnat ca episcop de Agria (Eger) 356; candidat la tronul Țării Românești (1534), 250; ostatec la Sibiu, 325; se întâlnește cu tatăl său la Brașov, 328, 360—361; asediat cu tatăl său la Mediaș (1534), 332—333, 358—359, 364, 366; luat prizonier (1534) și dus în Moldova, 255, 334—335, 366—367; ucis de Petru Rareș, 340.

Gritti, Giovanni, podestat și căpitan de Treviso ~, rudă cu Aloisio ~, 318; asediat cu Aloisio ~ la Mediaș (1534); salvat de Gotthard Kun (1534), 339, 367.

Gritti, Pietro, fiul lui Aloisio ~, 219, 333, 339, 362—363; destinat a stăpâni comitatul Maramureșului (1534), 327; luat prizonier la Mediaș și dus în Moldova (1534), 255, 334—335, 366—367; ucis de Petru Rareș, 340.

Gromo, Giovan Andrea (1518—după 1567), mercenar italian în Transilvania (1564), 401.
 Grosca, ostrov pe țărmul de apus al Mării Negre (poate Bisericuța?), 15, 16.
 Grumazi, localitate, <r. Crevedia>; turcii înfrinți de Zápolya și Radu de la Afumați (1522) la ~, 178.
 Gruzia, (Georgia), 26.
 Guedigol, Guedigold v. Ghedigold.
 Guldin v. Arieș, râu aurifer.
 Gura Apei v. Aspera.
 Gurghiu, (Gergyn), pîrîu, afluent al Mureșului, 490.
 Gurghiu, (Gyrgio, Gyurgio), scaun secuiesc, 209, 417.
 „Gurgura” împărat circasian (1502), 152.
 Guta, localitate <R. P. Ungară>, 495.
 Gyarmad v. Iermata Neagră.
 Gyula (Gywla), cetate <R. P. Ungară>, 490, 496.
 Gyula (Hijula, Hyula), eponim al orașului Alba Iulia, 447, 483.
 Gyula, duce al Transilvaniei sub regele Ștefan I cel Sfînt (1001—1038), 506.

H

Habordancz, episcop, emisar al Habsburgilor la Constantinopol (1528), 296.
 Habsburg, familie domnitoare, 181, 232; politica față de Polonia 237; ~ Transilvania 212; ~ Turcia 243, 248; ~ Ungaria 162, 231; curtea ~ 396 (v. și Carol Quintul și Ferdinand I).
 Haenbaen v. Nagybony.
 Haidar Celebi, defterdar în armata otomană de invazie în Moldova (1538), 384.
 Haimburg (Haenborch), localitate menționată în itinerarul de la Bruges (c. 1380), 23.
 Hainaut (Henault), provincie în Belgia, 94; seșenal de ~ 45 (v. și Warchin, Jean de ~).
 Haller, familie de patricieni din Sibiu, originari din Augsburg, 283, 423.
 Haller, Paul, slujbaş al casei Fugger al cămărilor de sare din Transilvania (1528), 260, 267, 283, 295.
 Haller, Petru, fratele lui Paul ~; face comerț cu Țara Românească 258, 283—284.

Halteborch (= Altenburg) v. Magyaróvár.
 Hamza beg (Aliza beg, Halhabeg), maestru de vînătoare al lui Mahomed al II-lea; la Brăila (1462) 126; tras în țeapă de Vlad Țepeș (1462) 126.
 Hasan, beg dunărean (sec. XV), 79.
 Hațeg (Țara Hațegului), district; așezare 222, 223; reședința lui Decebal în ~ 411; nobili români din ~ luptă împotriva turcilor 410—411, 425.
 Hațeg (Hatzac oppidum) oraș și cetate, 223.
 Hărmanești, sat <r. Pașcani>, 385.
 Helmstat v. Sibiu.
 Helye v. Ilie.
 Henric al V-lea, rege al Angliei (1413—1422) și regent al Franței, 46, 54—55, 60.
 Henric al VI-lea, rege al Angliei (1422—1461), 46, 47.
 Henric al VIII-lea, rege al Angliei (1509—1547), 172, 312; primește o solie de la regele Ioan I Zápolya (1535), 394.
 Heraclius, împărat al Bizanțului (610—641), 160.
 Herdelia v. Transilvania.
 Hermann, magister, licențiat în medicină din Polonia (1431), 65.
 Hermanstadt, Hermestadt v. Sibiu.
 Herpály (Aerbaen), localitate <R. P. Ungară>, 24.
 Herțegovina, provincie <R. S. F. Jugosлавия>; duce de ~ v. Ulrich.
 „Hethes” localitate neidentificată, 496.
 Heynode v. Huedin.
 <Hirscher Lukas>, burgmaistru al orașului Brașov (1527—1541), 267, 295, 342, 348.
 Hîrlău (Bahlui, Chrolow), oraș, 181, 234, 236; oștiri concentrate de Petru Rareș la ~ (1542), 390, 392.
 Hoarda de aur, hanat tătăresc, 1, 4, 150 (v. și tătari).
 Holewnijk v. Turnu.
 Homorod, râu, afluent al Oltului, 410.
 Honger-stad v. Baia Mare.
 Honterus, Ioan (1498—1549), umanist sas din Brașov; relații cu G. Reicherstorffer, 228—230; comentariu asupra „Chorografiilor” lui Reicherstorffer, 204—206; publică harta Transilvaniei în Cosmographia, Zürich (1552), 401; ~ și „Indicele” lui Taurinus 157; ~ și A. Verancsics 394; ~ despre biserica din Schei 206.

Horváth de Vingarth, <Mark>, nobil maghiar, partizan al lui Ferdinand I de Habsburg în Transilvania (1528), 183.

Houe, senior de ~, cavaler din Hainaut; participă în oastea burgundă la asediul Turtucaiei (1445), 94.

Hotin, oraș și cetate pe Nistru <azi în R. S. S. Ucraineană>, 195, 198, 350, 388, 404; pace încheiată între Petru Rareș și hatmanul Podoliei la ~ (1538), 451; pîrcăiab de ~ 236 (v. și „Selha”).

Hradeczin, Hradieznî v. Radesiș.

Huedin (Heynode, Hunyad), oraș, 22, 24, 360, 490, 495.

Hünlein, Iacob, (Hünli), salariat al casei Fugger la Buda; arestat (1525) 257; împrumuturi de bani acordate de ~ 295; primește raportul asupra salinelor din Transilvania de la Hans Dernschwam (1528), 262, 295.

Hunedoara (Hunyad), comitat în Transilvania, 417.

Hunedoara, castel al familiei Huniazilor, 409, 444, 491, 505; așezare 160, 223; asediat și ocupat de oastea episcopului Czibák (1532), 326, 329; în posesia marografului Georg de Brandenburg (1519), 160.

huni, popor migrator de origine turanică stabilit în Panonia, 398, 423; venirea în Scitia, 404; năvălirea în Dacia, 483; pretinsa colonizare a Transilvaniei de către ~, 418; pretinsa descendență a secuilor și ungurilor, 209, 400, 415; ~ și scrierea cu răboaje, 412; conducători v. Attila și Gyula.

Huniazî, familie românească nobilă din Hunedoara, 160, 223.

Huru, vornic, comandant al oastei moldovene ce a asediat pe A. Gritti la Mediaș (1534), 252, 364.

hustism și husiți; în luptă cu propagandiștii catolici 74; teze, 69—77; răspîndire în: Austria 67; ~ în Boemia, 46; ~ în Moldova, 62—65; la Baia, 62; ~ în Transilvania, 67; ~ în Ungaria, 67.

Husrev, beg (Ghazi Khosrev) (m. 1541), guvernator al Bosniei, Albaniei și Serbiei, 384.

Huss, Jan (1363—1415), reformator religios ceh, 54, 73; tezele lui ~, 75.

Hust, cetate pe malul Tisei 182, 377, 494.

Huszár, Varvara, mama umanistului Nicolae Olahus, 484.

Huși (Hwztwarus), oraș, 199.

Hyula v. Gyula.

I

Iacob, predicator husit din Cracovia, refugiat la Baia (1431), 62, 65, 73.

Iageloni, familie domnitoare în Polonia și Ungaria (1386—1573), 162.

Iampol, localitate în fața cetății Soroca <azi în R. S. S. Moldovenească>, 43.

„landos” (= Bandoș sau poate Bănești?) sat <r. Suceava>; întoarcerea oastei invadatoare otomane în Moldova (1538), pe la ~, 385.

Ianus Beg, v. Ionus beg.

Ianus voievodul v. Zăpolya Ioan I.

Iași (Asparseri, Aspaseri, Bahloijazwar, Iasz-bazar), oraș 31, 199, 368; popas, pe drumul Liov-Cetatea Albă, 27; ~ al oastei invadatoare otomane (1538), 385; călătorul J. Schiltberger la ~, 27.

Iazigii metanaști, populație în stepa Tisei, 486.

Ibn Battuta (Muhammed b. Abd Allah b. Ibrahim Abu Abd Allah) (1304—1377), călător și geograf arab; biografie și carieră, 1—3; opera, 2—3; relatare a călătoriei în Dobrogea (1330—1331), 4—8; itinerar 10—12; primit de fostul împărat al Bizanțului Andronic al II-lea, călugăr (1331), 12.

Ibrahim, pașa, mare vizir otoman (1523—1536), protectorul lui Al. Gritti 231, 243, 300, 305, 308, 317, 345, 348; convorbiri cu solul lui Petru Rareș (1531), 305.

Ibrail v. Brăila.

Ibn Djabair, scriitor arab din sec. XV, 2.

Ibn Djuzai, caligraf și istoric arab din sec.

XIV, 2.

Iclod, localitate <r. Gherla>, 490.

Ictar, localitate <r. Lugo>, 497.

Icușeni (Agheșen?), sat <r. Botoșani>, popas al oastei otomane invadatoare în Moldova (1538), 385.

ieniceri v. Turcia, organizare militară.

Ierdjan, localitate în Asia Mică; bătălia de la ~ (1473), 129.

Iermata Neagră (Gyarmad), sat <com. Zerind, r. Criș>, 495.

- Ieronimo di Cesena, medic venețian trimis lui Ștefan cel Mare (1503), 146.
- Ierusalim, oraș, 55, 106, 355; pelerini la ~ 17; călătoria lui Ghill. de Lannoy la ~ 46, 47, 60.
- Iezerul Roșu, sat <azi în R. S. S. Moldovenească, r. Cahul>, 384.
- Ifflak v. Țara Românească.
- Iliaș al II-lea Rareș, (Ilie Bogdan), domn al Moldovei (1546—1551), 200; familie 386; ostatec la Poartă, 386—388.
- Ilie (Helye), călugăr minorit, participant la asediul Giurgiului (1445), 106.
- Iliria (Illyricum), regiune de pe țărmul nord-estic al Mării Adriatice <azi în R. S. F. Jugoslavia>, 155, 401, 403, 404.
- India, 1, 11.
- Innsbruck, oraș în Austria, 312, 356.
- Insula Șerpilor (Fidonisi), 15—16.
- Ioan, arhiepiscop de Sultanieh, în Asia Mică (m. după 1409), călugăr dominican, misionar și diplomat în Orient; biografie și carieră, 36—37; opera 36; relatare a călătoriei în Țara Românească (ante 1403), 38—40; în trecere la Brașov (1409), 36—37.
- Ioan de Luxemburg, rege al Boemiei, confundat de Lannoy cu Venceslav IV (v. Venceslav al IV-lea).
- Ioan, regele v. Zăpolya Ioan I.
- Ioan fără frică, conte de Nevers, apoi duce al Burgundiei (1404—1419), participant la cruciada de la Nicopole (1396), 29, 113, 115, 121; are în slujbă pe Ghill. de Lannoy, 45—46.
- Ioan de Hunedoara (Giovanni Bianco, zis cavalierul alb, le chevalier blanc, corect blaș = român, Johannes Hoignacq), voievod al Transilvaniei (1441—1453) și guvernator (regent) al Ungariei (1446—1453), 116, 444, 472, 505; origine română 411, 472; familia 134, 484; politică internă: danii făcute capitului din Alba Iulia, 222; ridică cetatea Stremțului 409; politică externă: acțiuni militare împotriva turcilor (1444—1445), 79, 83, 87; participant la expediția burgundă de la Dunăre (1445), 116—118, 121—122 (relații cu cardinalul F. Condolmieri 116, 121—122; cu Pedro Vasquez 116; ~ cu W. de Wavrin 83, 116—117, 121—122); raporturi cu țările române: obligă pe domnii români la supunere față de coroana Ungariei, 406; relații cu Vlad Dracul, 117; sprijină pe Dănești în Țara Românească, 472, 478; mormântul lui ~ la Alba Iulia, 490.
- <Ioan al V-lea Paleologul>, împărat al Bizanțului (1341—1391); familie, 7, 85.
- Ioan al VI-lea Cantacuzino, împărat asociat al Bizanțului (1347—1355) și cronicar, 2.
- Ioan al VIII-lea Paleologul, împărat al Bizanțului (1425—1448), 26; familie, 41; stăpînitor al Mesembriei, 82; sprijinit de burgunzi 78—79, 85; ~ și turcii, 78; (~ și pretendentul Daud zis Saudji, 85).
- Ioan Albert, rege al Poloniei (1492—1501), 124; înfrînt de Ștefan cel Mare în expediția din Moldova (1497), 149, 315; relații cu turcii 124; moartea sa, 145, 149.
- Ioan Stracimir, țar bulgar de Vidin (1371—1396) și cumnat al lui Vlaicu, domn al Țării Românești, 30; vasal al regelui Ungariei Sigismund I de Luxemburg, 28.
- iobagi români v. Transilvania, regim social.
- Iobst, Enser, sluga lui Iorg Eysler din Praga (1528), 264.
- Ionus beg, (Ianus) dragoman al Porții (1531). dregător al sultanului Soliman I, 233, 305, 308.
- Ireg, localitate dispărută lângă Arad, 495.
- Isaccea, oraș și schelă la Dunăre <r. Tulcea>, 11; pod de vase pentru oastea otomană invadatoare în Moldova (1538), 384.
- Ishak pașa (Isaac), sfetnic al sultanului Mahomed al II-lea (1462), 126.
- Iskrzycki, Nicolae (m. după 1533), staroste de Camenița; biografie și carieră, 350—351; misiune la Petru Rareș (1533), 352—355.
- Ismail I (Sufiul), șah al Persiei (1502—1524), 152.
- „Ispini” (Iosipeni? sat pe Bahlui); întoarcerea oastei invadatoare otomane din Moldova (1538) pe la ~, 385.
- Istard v. Esztar (?), 495.
- Ister v. Dunărea.
- Istria, cetate antică în Dobrogea; trecerea oastei otomane invadatoare în Moldova (1538) pe la ~, 383.
- Istria, peninsula <R. S. F. Jugoslavia>, 401.
- Istru v. Dunărea.
- Italia și italieni 67—68, 231, 233, 356, 394, 404, 405, 435, 439, 445; ~ în Dalmația 403; robi ~ ridicați la Caffa de Ahmed pașa (1475), 132—133; politica papală față de ~ 156; soli moscoviți în ~, 145; tra-

diții asupra istoriei românilor în ~, 399; înrudirea cu 1. română 210, 403.
 Iulia Augusta, mama împăratului roman Marcu-Aureliu, 158; numele orașului Alba Iulia atribuit ~ 223.
 Iuliu al II-lea, papă (1503—1513), 156, 256.
 Iurg, servitor al lui Friedrich Smalcz (1531), 307.
 Ivan Ivanovici cel tânăr, (m. 1490), fiul marelui cneaz Ivan al III-lea, însoțit cu Elena, fiica lui Ștefan cel Mare, 153.
 Ivan Semenov v. Peresvetov Ivan.
 Ivan al III-lea Vasilievici, mare cneaz al Moscovei (1462—1505), familie 145, 153 (cuscruțul lui Ștefan cel Mare) 145; raporturi cu tătarii, 150; în război cu Polonia 145, 150, 153.
 Ivan al IV-lea Vasilievici, mare cneaz al Moscovei (1533—1547), primul țar al Rusiei (1547—1584), 456, 458, 459, 462; sfaturi de guvernare date lui ~ de Ivan Peresvetov 451, 453—454; raporturi cu hanul tătar de la Kazan 458.

J

Jargo v. Giurgiu.
 Jerassus v. Prut.
 Jijia, rîu în Moldova, 385.
 Jiu, rîu în Oltenia, 118, 503; galere burgunde la gura ~lui 119; corăbii ungurești la vărsarea ~lui în Dunăre, 121.
 Joachim II Hector, marcgraf de Brandenburg (1534—1571); inițiază o acțiune împotriva turcilor la Buda (1542), 392; primește împrumut de la Petru Rareș, 386.
 <John de Lancaster>, duce de Bedford, cardinal (1423), 46.
 „Jorgen”, comite, stăpînitor al castelelor Șoi-moș și Lipova (1528), 271.

K

Kacianer, <Hans> (Katzianer, Kazianer), general habsburgic în Transilvania (1527), 182, 183.
 Kafali emir, v. Nicolae Kafali.
 Karas kafali, fratele principesei „Bayalun” (1330), 7.

Kaiser, Christopher din Sibiu, cumnat al lui Nicolae Olahus (1528), 285.
 Kaiser, Simon din Sibiu, fratele lui Christopher ~, slujbaş la cămările de sare din Transilvania (1528), 285.
 Kalló, localitate <R. P. Ungară>, 494.
 Kalocsa, oraș <R. P. Ungară>; arhiepiscop de ~; v. Frangepani Francesco.
 Kansu-el-Guri, sultan mameluc al Siriei (1500—1516), 170.
 Kaproncza v. Căpruța.
 Kar, Michl, slujbaş la minele de la Baňska Bystrica (1528), 295.
 Karabagh, ținut în Caucaz, 40.
 Karaciarov, Mitrofan Teodorovici, mare negustor, sol moscovit în Italia (1499—1500), 145, 151.
 Karaghöz, cătun neidentificat în Balcani, 383.
 Karlowitz, Heinrich, tatăl lui Stenzel ~, 285.
 Karlowitz, Stenzel, fiul lui Heinrich ~, slujbaş la cămările de sare din Transilvania (1528), 285.
 Karol v. Carei.
 Kasim pașa, comandant al ienicerilor din escorta lui A. Gritti (1534), 332.
 Kastrici, localitate <R. P. Bulgaria>, 15.
 Kavarna, localitate <R. P. Bulgaria>, 383.
 Kazan, hanat tătar, 462; han de ~, dușman al țarului Ivan al IV-lea, 458.
 Keibelkewt v. Chibulkut.
 Keleser, localitate dispărută, azi înglobată în orașul Salonta, 495.
 Kemal reis (Camallı) corsar turc (1499), 152.
 Kendi, Francisc, vice-voievod al Transilvaniei (1534), 255, 367.
 Kenier v. Cîmpia Pîinii.
 Keresbanya v. Baia de Criș.
 Keresztes, localitate <R. P. Ungară>, 495.
 Kereszthur v. Recea Cristur.
 Keresztur v. Cristur.
 Kertk-i Katolni v. Cătălui.
 Kesseri, Mihail, comite de Valcău, (1534) 342, 349.
 „Kewresfew” v. Obîrșia Crișului.
 Keza, Simon de, cronicar ungur (sec. XIII), atribuie românilor scrierea cu răboaje, 412.
 Kézd v. Chizd, scaun sădesc, 417.
 Khair-ed-Din pașa (zis Barbarossa), guvernator al Algeriei și mare kapudan al flotei otomane (1535—1544), 327.
 Khun v. Kun.
 Kiev, oraș, 43.

Kikellewar v. Cetatea de Baltă.
 Kipceak, hanat tătar 1, 4, 14.
 „Klitschitz” v. Glinčic.
 Koberger, familie din Nürnberg, așezată la Sibiu, 285.
 Koberger, Wolfgang din Sibiu (1528) 285.
 Köhalm v. Rupea.
 Konya, oraș în Anatolia, 129.
 Kosiče (Cașovia, Kassa) oraș <R. S. Cehoslovacă>, 235, 373—374, 378, 423; lupte între ferdinandiști și Zápolya (1529) la ~, 362.
 Koslov, localitate identificată în mod eronat cu „Cozial” în Moldova, 61.
 Kossovopolje (Cîmpia Mierlei) < în sudul R. S. F. Jugoslavia>; bătălia de la ~ (1448), 85.
 Körös v. Criș.
 Kremniča (Cremnitz), oraș minier în Slovacia, 498.
 Krosyth, Petru din Transilvania (1529), 303.
 Ksieza, sat în Podolia <azi în R. S. S. Ucraineană>; incursiune în ~ (1532), 354.
 Kule v. Turnu.
 Kulikovo, localitate <R. S. S. Ucraineană>, bătălia de la ~ (1389), 454.
 Kun, Gothart (Khun), nobil secui, căpitan general al Transilvaniei, partizan al regelui Ioan I Zápolya (1528, 1534), 295, 328, 329, 359; asediază cu oștirea transilvană pe A. Gritti la Mediaș (1534), 319, 330, 332, 364; capturează pe Gritti, 336—337; salvează pe unii din însoțitorii lui Gritti, 367.
 Kwthas, localitate dispărută la nord de Arad, 496.

L

Ladislau, slujitor al lui Vlad Țepeș; biografie 139; misiune în Moldova (1476), 139—140; relatare a misiunii sale în Moldova, 141—143.
 Ladislau I cel Sfânt, rege al Ungariei (1077—1095); înmormîntat în bis. sf. Ladislau din Oradea Mare, 212, 326, 437, 495.
 „Ladislau Drakulya din Semtest”, nobil din Transilvania (1535), 139.
 Laiotă Basarab v. Basarab al III-lea Laiotă.
 Lanckoroncki, Ștefan, voievod al Podoliei (1533), mediator în conflictul moldo-polon, 350—351.

Landaen v. Püspökladány.
 Lange Aue v. Cîmpulung.
 „Langedorp”, localitate neidentificată din Ungaria în itinerarul din Bruges (c. 1380—1390), 23.
 Langrouwe v. Cîmpulung.
 Lannoy, Ghillebert de ~ (1386—1462), cavaler burgund în slujba ducilor Ioan fără frică și Filip cel Bun și a regelui Henric al V-lea al Angliei; biografie și carieră 43—48, 53—54, 56; opere, 47—48; călătorii 45, 48—51, 55; misiuni diplomatice 46—47, 49, 54—55; relatare a călătoriei în Moldova (1421), 49—52; notă critică asupra verității relatării sale, 53—61.
 Laski, Albert, fiul lui Ieronim ~ (1578), 243.
 Laski, Ieronim (1496—1541), palatin de Sieradz, voievod nominal al Transilvaniei, partizan al regelui Ioan I Zápolya apoi în slujba lui Ferdinand I de Habsburg, 231—232, 300, 311—312, 373; biografie 232—233; emisar al lui Zápolya: la Carol Quintul (1532), 312, 316; ~ la Poartă (1527—1528; 1528; 1539) 232—233, 243, 246, 249, 253, 296; misiuni încredințate de Zápolya ~ în Transilvania 232, 235; ~ în Țara Românească (1528), 232, 243, 247—249; ~ în Ungaria, 317; tocmește mercenari poloni, 232; notă despre Transilvania (1527) 235—236; raporturi cu: Tr. Andronico, 232; ~ A. Gritti, 232, 319, 331, 363; ~ cu Petru Rareș domnul Moldovei, 233; trece în slujba lui Ferdinand I de Habsburg (1536), 232, 238, 374; mediație moldo-polonă, 238.
 Laski, Ioan, arhiepiscop de Gnezno (sec. XV), 231.
 Lateran, conciliu de la ~ (1512—1513), 156, 256.
 latini v. catolici; valoni.
 Lauterburg v. Cetatea Lotrului.
 Lazarus, slujbaş la cămările de sare din Transilvania (1528), 295.
 Lazăr, comite v. Ștefan Lazarevici.
 lăcuste: invazie de ~ în Dobrogea, Moldova, Polonia și Germania (1476), 134—135.
 Lecz v. sare (Schynk Pins).
 leghe franceză v. unități de măsură pentru lungime.
 Leipzig (Lipsca), oraș, 243, 256, 312, 356.
 Lemberg (Lempurgk, Liov) v. Lvov.

Leon al X-lea, papă (1513—1521), 156, 172, 242.
 Leondari, Niccolo, grec din Veneția cu rude la Constantinopol, în trecere prin Moldova, informator al lui Matteo Muriano (1502), 146, 151—154.
 Lepeș, Gheorghe, episcop al Transilvaniei (1427—1442), 67.
 Letau v. Lituania.
 Leunclavius, Johannes (1533—1593), istoric și orientalist german, 394.
 Libia, 327.
 Licostom, Licostoma, Licostomo v. Chilia.
 Lidia, ținut în Asia Mică, 490.
 Liegnitz, oraș în Silezia <azi în R. P. Polonă>; canonicat de ~, 156.
 Likava, cetate <R. S. Cehoslovacă>, 362.
 Lille, oraș în Flandra, 79.
 Linz, oraș în Austria, 464.
 Liov v. Lvov.
 Lipova (Lippa), oraș și cetate pe Mureș, 225, 491, 496; în posesia comitelui „Jorgen” (1528), 271; cămară de sare la ~ 271, 286.
 Lipsca v. Leipzig.
 List, Christopher, slujbaş al casei Fugger refugiat la Sibiu (1529), 260.
 Lituania (Letau), 39, 46, 48, 58, 61, 153, 197, 449; regim vamal cu Moldova 42; expediția lui Sigismund I în ~, 387; năvălirea tătarilor în ~, 387; mare cneaz al ~ 49—51 (v. și Vitovt); mare duce, 145, 149 (v. și Alexandru Iagello).
 Livonia, provincie rusă la Marea Baltică, 45.
 Lobotzki, Mihail din Cracovia (1542), 386.
 Lodwigowski, Ioan, ambasador al Poloniei la Poartă (1530), 308.
 Lodz, oraș <R. P. Polonă>; castelan de ~ v. Opalinski Petre.
 Lombardia, 362.
 Lombourg v. Lvov.
 longobarzi, popor migrator germanic 404; incursiuni în Dacia, 483.
 Lopodolye v. Podolia.
 Loredano, Leonardo, doge al Veneției (1501—1521), 148, 151; trimite un medic lui Ștefan cel Mare (1502), 144.
 Losonczy, Anton, instigator al atacului de la Baia de Criș dat de iobagii români asupra convoiului casei Fugger (1528), 259, 267.
 Louvain, oraș în Belgia, 311.
 Lucan (39—65), poet roman, 156.

Luceria, oraș în Italia; episcop de ~ v. Ransanus Petrus.
 Lucullus <Lucius Licinius> (109—57 î. e. n.), general roman, 403.
 Ludovic al XII-lea, rege al Franței (1498—1515), 156, 441.
 Ludovic I cel Mare, rege al Ungariei (1342—1382), 39, 405, 479; ~ și banatul unguresc de Vidin, 30.
 Ludovic al II-lea, rege al Ungariei (1516—1526) și Boemiei (1509—1526), 162, 164—165, 200, 301, 328, 372; familie 163; tutore 157, 160 (v. și Georg, marșgraf de Brandenburg); secretar 484 (v. și Olahus Nicolae); încercare de organizare a armatei 163—164, 416; politică financiară, 164; cere sprijin Veneției contra turcilor (1521), 163; moartea sa în bătălia de la Mohács (1526), 213, 257, 466.
 Ludoș (Ludoșul de Mureș), oraș 491.
 Lugoș, oraș și castel 496; rol militar 496.
 Lulai, Johann, comite al sașilor (1521), 372.
 Lupșa localitate <r. Cîmpeni>, 490—491.
 Lvov (Lemberg, Lembers, Lempurgk, Liov, Lombourg), oraș <R. S. S. Ucraineană>, capitala „Rusiei mici”, 31, 50, 57, 61, 192, 194; armeni la ~, 304; drum comercial pe la ~, 27, 181.
 Lyboki, partizan al lui I. Zápolya în Banat (1528), 294.

M

Macedonia 403—404; populație romanică 38—39; limba 39; religia ortodoxă 39; aplecare spre catolicism 39.
 Macedonia, Nicolae de ~, vice-voievod al Transilvaniei (1527), 188.
 magulatori v. sare.
 Maffei, Rafaelo, zis Volterano (1455—1522), umanist italian: biografie și carieră 476; operă 476; fragment „Despre Dănești și Drăculești” (text) 478—479; păreri asupra originii românilor 423; confuzie între „dani” și daci 399, 478; lucrări despre ~ 477.
 Magyaróvár (Altenburg, Halteborch), localitate <R. P. Ungară>, 23.
 Mahomed I, sultan otoman (1413—1427), relații cu Vladislav al V-lea Iagello regele Poloniei 49; solia lui Ghill. de Lannoy la

- ~ 46; moartea sa 46, 50; lupta pentru succesiunea la tron a lui ~ 46, 50.
- Mahomed al II-lea „Cuceritorul”, sultan otoman (1451—1481) 129; familie 84, 458; răsplată dată ienicerilor după expediția din Țara Românească (1462); ~ și comerțul 460; ~ și justiția 455—456, 460—462; *activitate militară*: cucerirea Constantinopolului (1453) 458, 460; ~ Caffei (1475), 132; expediție în Asia Mică (1481), 129; *relații* cu: Moldova: impune tribut 406, 473; pretinde restituirea robilor genovezi refugiați la Ștefan cel Mare (1475), 133; trimite pe Soliman pașa cu oaste în Moldova (1475), 129, 132; trece Dunărea 135; expediție împotriva lui Ștefan cel Mare (1476) 130, 134, 139, 142; lupta de la Valea Albă (1476), 136; retragere din Moldova (1476), 138; ~ și Țara Românească: impune tribut, 406, 473; ia ostateci pe fiii lui Vlad Dracul 125; măsuri împotriva lui Vlad Dracul 126; numește domn pe Vlad Țepeș (1456) 125; expediție împotriva lui Vlad Țepeș (1462), 123, 127, 176; retragere din Țara Românească (1462), 177, 444; primește pe Mihnea, fiul lui Vlad Țepeș și-l numește domn (1462) 177; numește domn pe Radu cel Frumos (1462) 126, 128; raporturi cu Basarab Laiotă 136; ~ Ungaria (Matei Corvin) 134; *moartea* lui ~ 129; caracterizarea lui ~ în opera lui I. Peresvetov 449—451, 458, 460; judecată atribuită lui Petru Rareș 455.
- Mahmud Celebi, mare dregător otoman (1539), 233.
- Mahmud pașa, sfetnicul lui Mahomed al II-lea (1462), 126.
- „Mahtuly”, cetate bizantină (poate Anchialos ?), 5—6, 9, 11.
- Mailat, Ștefan, nobil român din Țara Oltului, castelan de Făgăraș și voievod al Transilvaniei (1534—1540), 328—329; ~ și A. Gritti: întrevedere la Brașov 362; îl asediază la Mediaș (1534), 319, 330, 332, 364; Gritti îi este predat de moldoveni 336—337; ~ și uciderea lui Gritti (1534) 367; reînsumează trupul lui Emeric Czibák la Făgăraș (1534), 363; ~ și solia lui Posgay la Petru Rareș (1535) 368, 370; asediază Sibiu (1536), 371; întărește valea Oituzului (1538) împotriva unui atac turcesc 421; înșelat de turci și Petru Rareș, 217—218; prizonier (1541) moare la Constantinopol (1550) 328.
- Makó (Maka, Mico), localitate <R. P. Ungară>, 160, 272.
- Malvasia, Malvisée v. Monembasia.
- Manatich v. Bocignoli.
- Mangalia (Callatis, Pangala, Pangalia, Panguala), port la Marea Neagră 16, 30, 383; descriere 82; dig, 82.
- Manuel al II-lea Paleologul, împărat al Bizanțului (1391—1423), 41, 46, 50, 55.
- Manzilla v. Minzila.
- Maramureș (Marmaros, Marmatia), comitat 369—371; 373, 438; munți 305, 499; în antichitate parte a Daciei 487; ocne de sare 325, 437—438, 494, 499; ~ deținute de A. Gritti 260; transportul sării 499; drum prin ~ 182, 189, 201; târguri și sate 438; ~ destinat lui Pietro, fiul lui A. Gritti 327; guvernator de ~ 325; (v. și Nadasdy Toma).
- Marchia de Picano e Monte Brandone, Iacob de ~, din ordinul franciscanilor, vicar papal în Bosnia (1436); biografie și carieră 67—68; misionar în Austria, Ungaria și Transilvania (1436—1438) 67; chemat de episcopul de Oradea 67; și de cel al Transilvaniei, 67; realizări, cifre 73.
- Marca (Markosfalva), localitate <R. Șimleu>, 495.
- Marc Aureliu, împărat roman (161—180), 158.
- Marcu Zeck v. Mureș.
- Marea Adriatică, 248, 401, 404.
- Marea de Azov (Mer de la Thane), 83, 488.
- Marea Baltică, 197, 237.
- Marea Mediterană, 13.
- Marea Neagră (Mar Maggiore, Mare Album, Marea cea Mare, Marea Pontică, Mer Major, Pont, Pontus), 11, 30—31, 39, 50, 57, 59, 82, 122, 134, 138, 195, 248, 399—400, 402, 418, 448, 465, 472, 487, 503; regiune 78; descrierea țărmului apusean (între Varna și Dunăre) într-un portulan grec 13, 16; alte descrieri 134, 138, 204, 206; porturi la ~ 7, 133 (v. și Cetatea Albă); negustorii cetăților de la ~ 136; navigație pe ~ 132; galere burgunde pe ~ 84; călătoria lui W. de Wavrin pe ~, 79, 83—84.

- Margareta (Mușata), doamna Moldovei, mama lui Petru I; convertită la catolicism 39.
- Marghita (Sancta Margareta), localitate <R. Marghita>, 494.
- Maria de Austria, sora lui Carol Quintul și a lui Ferdinand de Habsburg, soția regelui Ludovic al II-lea al Ungariei, 163, 181, 285, 484.
- Marienburg <azi Malbork, în R. P. Polonă>, cetate în Prusia Orientală, reședința ordinului cavalerilor teutoni, 45.
- Marina, sora lui Ioan de Hunedoara, soția nobilului Mînzilă de la Argeș, bunica lui Nicolae Olahus, 487.
- Mariopol, port la Marea de Azov, 10.
- Marisius, Marisus, Marossus v. Mureș.
- Marmaros, Marmatia v. Maramureș.
- Maroc, 1, 327.
- Martin al V-lea, papă (1417—1431), 47, 58, 65; ~ și anularea căsătoriei lui Alexandru cel Bun (1420), 62.
- Martin „Lapicida”, mercenar în slujba lui G. Reicherstorffer, executat la Buda (1528), 182—183.
- Martinus, tetrah și guvernator al Moesiei 404.
- Martinuzzi, George Utissenius (fratele George), episcop de Oradea, tezaur al Transilvaniei, primat al Ungariei și cardinal, guvernator al Transilvaniei (1541—1551); situație, antecedente 212, 394; reia în stăpînire de la Petru Rareș în numele lui Zápolya Ciceul și Cetatea de Baltă (1538) 219—220, 419—420, 426; tutore al lui Ioan al II-lea Sigismund Zápolya 212; otrăvește pe Urban Batthyány, 328; ucis la Vințul de Jos (1551), 212; biografia lui ~ scrisă de A. Verancsics, 395.
- martolozii, cete de voluntari la hotarele Imperiului otoman alcătuite din băștinași români, sîrbi și unguri, 403.
- Massaro, Francesco, secretarul solului venețian la Buda, Lorenzo Orio (1519—1523), 162, 324, 415; călătorie în Transilvania (1519), 163; asistă la extragerea și prelucrarea aurului la Baia Mare 168; relație asupra bogățiilor Transilvaniei (1523), 166—170; caracterizarea nobilimii maghiare și a magnatilor 163.
- Matei Corvin, rege al Ungariei (1458—1490), 152, 160, 394, 444, 465, 478, 493, 505; bio-
- grafie 438, 501; emisar, 437 (v. și Bonnius Ioannes); ține la curte pe Bonfini 480; acordă privilegiu de sare 282; folosește cavaleria grea (catafracți) pe cîmpul de luptă 416; cucerește cetatea Sabacz 134; reclamă în Occident privind rolul său în apărarea creștinătății (1471) 140; relații cu: ~ Moldova 139; înfrînt de Ștefan cel Mare (1467), 139, 315, 503; ~ Neapole (Ferdinand I) 435; ~ Turcia 216; ~ Țara Românească (Vlad Tepeș) 126; închide pe Vlad Tepeș (1462) 128, reșează în domnie pe Vlad Tepeș (1476) 506; raportul lui Ladislau, slujitorul lui Vlad Tepeș (1476) către ~, 140; moartea lui ~, 128.
- Mathias Buchfyrer (=contabilul), din Buda (1528), 285.
- Matievich, Ieronim, medic raguzan al lui Neagoe Basarab (1512—1521), 171.
- Mavera-an-nahr (=Transoxiana), provincie în Asia, 40.
- mauri, locuitori ai Grenadei 45.
- Maximilian I, împărat al Germaniei (1493—1519), 242.
- Maximilian al II-lea, împărat al Germaniei (1564—1576), 394.
- „Maxons”, cîmpie între Timiș și Dunăre, 487, 497.
- Mazovia, provincie <R. P. Polonă>, 46, 197.
- Mănărade (Donnersmarkt, Monera), localitate <R. Mediaș>, 24, 213.
- măsuri de capacitate: pentru cereale: cîbla, vatra, 408; pentru lichide (vin): cupa, litra, urna 408 (în Transilvania).
- medalii v. numismatică.
- Mediaș (Megies, Mydvisch), oraș și cetate 213, 328, 343—344, 359, 409, 491, 504; așezare 218—219; ține de capitul parohial al „celor două scaune”, 215; istoric 219; negustori la ~, 330; cetățuia din ~, 254; descrierea fortificațiilor 253; monumente: biserica sf. Francisc 337—338; „unio trium nationum” (1459) reînnoit la ~, 416; tabăra lui Vlad Tepeș și Ștefan Báthory (1476) la ~, 140, 143; centru politic al sașilor raliași lui I. Zápolya 252; popasul și tabăra lui A. Gritti (1534) lîngă ~, 249, 252, 330; intrarea lui Gritti în ~, 363—364; Gritti asediat la ~, 331—332, 364—365; lipsă de alimente, dezordine și răzvrătire 253—254; răscoala orășenilor din

- ~ contra lui Gritti 254; invazia adversarilor lui Gritti în ~ 335; jaf și măcel 254; uciderea lui Gritti la ~ 184, 219, 232, 243—244, 300, 318—319, 356—357; călători la ~ 342, 346, 349 (v. și Opalinski Petru).
- Mediaș, scaun săsesc 417.
- Mediașul Aurit (Medyes), localitate <r. Satu Mare>, 494.
- medicină: (~ occidentală): cercetarea urinei 107; cântărirea sîngelui tras de la pacient 107; medicamente: buruieni contra frigurilor (Ungaria) 167; ierburi de leac (semplici) 169; leacuri superstițioase din copte și piei de „bisonți” sau „tragelophi” (Ungaria și Transilvania) 168; *tratamente*: (~ occidentală): aplicare de ventuze scarificate 107.
- Mehadia, cetate sub turci (1537) 498.
- Mehmed, beg, fiul lui Feriz beg, stăpînitor la Dunăre (1445), 79.
- Mehmed, pașa, al treilea vizir, seraschier în oastea otomană invadatoare în Moldova (1538), 384.
- Mehmed, sangeac beg de Nicopole (1531) 309; Basarab turcit, 178; epitrop al domnului Teodosie, fiul lui Neagoe Basarab (1521), 178; organizează Țara Românească ca o provincie turcească (1521—1522), 178; expediția lui I. Zápolya (1522) împotriva lui ~, 309; intenții de a ataca Sibiu, 310.
- Mekka, 12.
- Melanchton, Philipp (1497—1560), umanist și reformator german; relații cu A. Verancsics 394.
- Mengli Ghirai I, han al tătarilor din Crimeea (1469—1474, 1478—1514), 145; familie și alianțe de familie 150; oastea lui ~ (efective), 150; aliat al marelui cneaz Ivan al III-lea, 150; fiii lui ~ pradă Podolia (1502) 149—150; atacă și alungă pe hanul de la Volga Șeikh Ahmed 150; raporturi cu sultanul otoman Baiazid al II-lea, 145.
- Mer de la Thane v. Marea de Azov.
- Mercer weywod v. Mircea cel Bătrîn.
- Merțalov, Vasca, rus moscovit în slujba lui Petru Rareș, 451, 457.
- Mesembria, cetate pe coasta Mării Negre <R. P. Bulgaria>, 82.
- Mesomilion, mănăstire lângă Sozopolis (Grecia), 4.
- Mezerzius, Ioan, canonic de Alba Iulia și arhidiacon de Cojocna (început sec. XVI); preocupări epigrafice 157; localizează „Zarmis” (Sarmizegetusa), 157, 161.
- Mezes v. Mezieș.
- „Mezewgyan”, localitate <R. P. Ungară>, 495.
- Mező Somlyo v. Șemlacul Mare.
- Micălaca (Mykelaka), localitate <azi înglobată în orașul Arad>; sare adusă pe Mureș la ~ 286.
- Michelsberg v. Cisnădioara.
- Mico v. Makó.
- Miercurea (Reusmarck, Zerdahel), scaun săsesc 215, 417.
- Mignanelli, Fabio, nuntiu apostolic în imperiul romano-german (1538) biografie și carieră 464; relație asupra Moldovei și Țării Românești (1538), 465—466.
- Mihail al VIII-lea Paleologul, împărat al Bizanțului (1261—1282); colonizare turcă în Dobrogea 10.
- Mihail Iurievici, boier rus (1538), 454.
- Mihailovici, Constantin, din Ostrovița (zis și Mihail Constantinovici) (1435 — după 1501) zis „ienicerul sîrb”, miner la Novo Brdo, luat prizonier de turci (1455); biografie 123—124; relatare a campaniei lui Mahomed al II-lea în Țara Românească (1462), 125—138.
- Mihalevich „de Ffzyn”, Andrei (Clissensis Andreas) (m. după 1530), agent dalmatin în slujba lui Ferdinand I de Habsburg, 298; biografie și carieră 296—298; misiune secretă în Țara Românească (1529) 296, 298; află de uciderea lui Radu de la Afumați, 297; duce tratative cu Neagul vornicului, căpetenia boierilor complotiști 297, 299; ~ și I. Zápolya 297, 302—303; cere subsidii lui Ferdinand I 302; raport asupra misiunii în Țara Românească (1529) 299—301; al doilea raport (1530), 301—303.
- Mihăești (Mihaly), localitate <r. Huedin>, 490.
- Mihnea, fiul lui Vlad Țepeș, numit domn al Țării Românești de sultanul Mahomed al II-lea (1462), 177.
- Mihnea cel rău, domn al Țării Românești (1508—1509), rudă cu Nicolae Olahus; ucis la Sibiu (1510), 487.
- Mihu, portar de Suceava (1538), 380.

Mingrelia, provincie <R. S. S. Gruzină>, 26. minorități, ordin religios călugăresc romano-catolic, 39, 106; ~ la Bacău 65; ~ la Constantinopol 100; gardian 100 (v. și Bartolomeu de Genova).

Mintiu („Nemen”, Nemeti), localitate <r. Năsăud>, 281.

Mintiu Gherlii (Nemethi), localitate <r. Gherla>, 490.

Mirăslău, localitate <r. Aiud>, 491.

Mircea cel Bătrîn (Mercer weywood), domn al Țării Românești (1386—1418); familie 105; venituri din exploatarea ocnelor de sare 109; ridică cetatea Giurgiu 105, 109; participă la expediția de la Nicopole (1396), 27, 29, 33; rivalitate cu Vlad I, 33; relații cu Sigismund I de Luxemburg 29.

Mircea Ciobanul (Myrtza), domn al Țării Românești (1545—1554, 1558—1559) succesor al lui Radu Paisie, nu al lui Vlad Vintilă, 200; a trăit mult între turci 200; adus la domnie de turci 205; cruzimi față de boieri 200.

Mischlinger, Laurentius (Misschitus), sol al lui Ferdinand I de Habsburg în Moldova (1527), 182.

Miszkowski, Laurentius, sol polon la regele Ioan I Zápolya (1531) 316.

Mișca, localitate <r. Marghita>, 496.

Mitirevi Cîmini (Pietrele Vameșului), probabil Iampol, localitate în fața Sorocăi <R. S. S. Ucraineană>, 43.

Mizieș (Mezeș), localitate <r. Beiuș>, 488.

Mînzilă de la Argeș (Manzila), drăculesc din familia Basarabilor, bunicul lui Nicolae Olahus, refugiat în Transilvania, 487.

Mocrea (Makra), localitate <r. Ineu>; podgorii renumite 496.

Modon, localitate în Moreea <Grecia>, 151.

Moesia inferioară (Mysia, Moesia de jos) 210, 424; confundată cu Moldova 166; ~ cu Țara Românească 161, 223; identificată cu Bulgaria 155, 248, 401; (v. și Bulgaria) guvernator 404.

Moesia romană, provincie reunind cele două Moesii, 403.

Moesia superioară (Moesia de sus) 210, 424, 438; confundată cu Moldova 161; identificată cu Serbia 155, 401; guvernator 404.

Moesia de sus v. Serbia.
moesii, 399; presupusă identitate cu dacii 424; strămoșii (!) românilor 210.

Mohács, localitate <R. P. Ungară>; dezastrul suferit de oastea regelui Ludovic al II-lea în lupta de la ~ cu armata otomană invadatoare (1526), 181, 249, 257, 393, 395, 416, 484; descrierea luptei de la ~ de St. Brodarics, 445—46.

<Moise>, domn al Țării Românești (1529—1530); numit de turci 300, dar neprimut de țară 301; deși supus turcilor, nu se manifestă contra ferdinandiştilor, 302.

Moldova (Molda), rîu 402; dă numele său țării 248; curs confundat cu al Prutului 192, 194.

Moldova (Bogdania, Moesia inferioară, Valachia, Valahia cealtă, Valahia de jos, Valahia Mică, die claine Valachei, Wallachie, Wallachie la petite) 31, 39, 61, 125, 166, 175, 491, 503, nume: 50, 175, 236, 423, 444; etimologii fanteziste 423; limba, 30; istoric 248; incursiuni în trecutul ~ (Reicherstorffer, Verancsics) 423—426; ~ în trecut a alcătuit Dacia 175, 179—180, 248, 483, 487; popoare migratoare în ~ 398; așezare 39, 400—401, 422, 448; confuzie cu Țara Românească 491; întindere 195; relief 489; hidrografie 199—200, 401—402; hotare 44, 160, 192, 194, 207, 448, 464, 488; descriere 189, 191, 248, 464; caracterizare 149, 192;

clase sociale: boieri 232, 236, 251, 407 (v. și *organizare politică și evenimente politice și militare*); negustori 136; țărani 418—419, 426 (v. și *organizare militară*); *viață economică*: bogății animale: cai 149; [varietăți (asturconi, turcești) 199]; vite, 133, 202, 401, 421; bogății naturale 149; mine de aur (!) și argint (!) 192, 202; agricultura: fertilitatea solului 465; cultivarea cerealelor: grîne 135; (modalități de conservare: în gropi 137); producția viticolă: vin 401, 505; foame 140, 142; invazie de lăcuste (1476) 135; *comerț* 136; ~ cu Brașovul (mărfuri „turcești”), 218; regimul porturilor 132—133; vămi 42; căi de comunicație 136, 303, 304, 369, 384; ~ spre Polonia 27, 247; ~ spre Transilvania, 193; orașe și cetăți de piatră, 135, 192, 198, 202, 227—228, 404; sate 404; târguri 404;
populație: 135—139, 142; armeni 136—137, 304; *etnografie*: port (costume) 30, 196, 333, 405, 407, 419, 421, 488; case țărănești 404;

stare sanitară: epidemie de ciumă 140, 142;

organizare militară 136—137, 199, 407, 487—488; arme propriu zise; ~ rustice: 407, coase, țepoi 419; ~ de apărare: cămașă de zale, coif de oțel și mai ales haine de în umflate cu bumbac în loc de platoșă; artilerie: bombarde 218, 315; tunuri 137, 392; ~ de bronz 315; cavalerie 199, 418; efective 142, 149, 199, 465; oaste țărănească: tactica și virtuți militare 135—136; 193, 196, 418—419, 426, 503; baze de apărare (Chilia și Cetatea Albă) 128, 464; tabăra întărită la Valea Albă (1476) 136;

organizare politică 465; domni 46, 50, 55, 133, 181, 187, 200, 218, 232, 236, 243, 247, 450, 488 (v. și Alexandru cel Bun, Bogdan al III-lea, Iliaș al II-lea, Petru Rareș, Ștefan Lăcustă și Ștefan cel Mare); mare logofăt („cancelar suprem”), 236, 251; „mareșal al curții” (hatman?) 232; caracterul și istoricul instituției domniei 199—201, 405, 407—408, 419, 424, 488; modul de succesiune la tron 199, 204; lupte pentru tron 199; guvernarea aspră a domnilor 193, 201, 205; toleranță față de străini 201; reședința de scaun: Suceava, 31, 503 (v. mai jos și *regimul de dominație otomană*);

evenimente politice și militare: campania turcilor în ~ (1475), 444; campania sultanului Mahomed al II-lea (1476) ~ 129, 135, 142, 193; pierderea Chiliei și Cetății Albe (1484) 464—465; expediția sultanului Soliman I (1538) în ~ 369, 380, 382—385, 388, 397, 420—421, 450, 464; proiect de acțiune comună cu Țara Românească, Transilvania și Ungaria împotriva pericolului turc (1524, 1536), 149, 172, 180, 378; evenimente din 1541—1550 evocate de G. Reicherstorffer, 184; relații cu: Polonia 153, 304, 350, 450; conflict pentru Pocuția 315—317, 341, 350—355, 450; incursiuni polone în ~ și Rusia 145—146; ~ și tătării 142, 236, 479; ~ și Transilvania 466, 502; lupte cu brașovenii 218; ocuparea orașului Bistrița (1529) 259; intervenția armată de sub comanda vornicului Huru la Mediaș (1534) împotriva lui A. Gritti 219, 251—253, 255, 336, 338, 360, 364, 367; ~ și Turcia 137, 179—180,

193, 232—233, 340—341, 343, 418; solii turcești 145, 151;

[regimul dominației otomane 195—203; numirea domnilor 199, 200; obligații militare 389—390; tribut 133, 465; (quantum 199)]; ~ și Ungaria 184, 195, 465; raporturi de vasalitate 297, 465, 488; înfrângerea lui Mattei Corvin 139, 503; ~ stăpânire asupra cetăților Ciceu și Cetatea de Baltă 219, 348, 371—372, 378; negocieri cu I. Zápolya și Ferdinand I de Habsburg 181, 232; solii de la Ferdinand I, 181—183, 187, 238, 374, 376—378 (v. și Bánffy, Mischling, Pemfflinger și Reicherstorffer); religie: ortodoxă 30, 192—193, 196; spirit de toleranță 193, 196—197, răspîndirea huseitismului 62, 65, 74—75; călători în ~: 27, 29—30, 41, 46, 48—51, 53, 56—58, 61, 140—141, 144, 148, 182, 184, 187, 194, 233—234, 243, 304—305, 311—312, 314—316, 368, 373—374, 386, 450, 455 (v. și Andronico, Bánffy, Ercole, Ladislau, Laski, Lannoy, Muriano, Nicolae armeanul, Ocieski, Peresvetov, Posgay, Reicherstorffer, Schiltberger, Zosima); I. Honterus despre ~ 206; „Chorografia Moldovei” a lui Reicherstorffer 194; elaborarea sa 227—230; adăugirile la ediția a II-a, 199.

Moncastro v. Cetatea Albă.

Monembasia (Malvasia, Malvisée), insulă la est de Peloponez vestită prin vinul său, 101, 117, 153.

monetă: aspri 143; ~ turcești 201; ~ ungurești (!) 201; ducați (de aur) 51, 53, 59, 65, 146 (*în Moldova*); galbeni 355 (*în Polonia*); coroane 60; livre 60; scuizi de aur (*în Franța*) 60; dinari 264, 266, 272, 275—276, 278—279, 285; echivalențe 408; ducati 163—164, 199, 327, 336, 499; ~ falsi bătuți de tezaurarul A. Thurzó 164; florini (de aur și argint), 182, 258, 264—265, 269—270, 272, 278, 282, 285, 287, 292, 302, 366, 373, 386, 436—437; galbeni 337, 365; guldeni 183, 264, 278, 294; soldini 339 (*în Ungaria și Transilvania*); scuizi (*în Veneția*) 336—337.

Monera v. Mănărade.

Mons Sancti Michaelis v. Castelul sf. Mihail și Cisnădioara.

Mons Sylvosus v. Silvania.

Moravia, provincie <R. S. Cehoslovacă> 32, 155; import de sare germană 170; nobilimea din ~ răspunde cu greu chemării la arme a regelui Ludovic al II-lea (1522), 164; intenția sultanului Soliman I de a prăda ~ 376.

More, Filippo, episcop de Pécs (1521), 164.

Morgondai, I<oannes>, jude al sașilor, ucis de mercenarii lui G. Reicherstorffer (1527), 182—183.

Moscova, Moscovia, oraș 238, 350, 450; domnița Elena fiica lui Ștefan cel Mare la ~ 223; misiunea secretă a lui Glinčić la ~ 237; călătoria lui Ivan Peresvetov la ~ 450; țară, mare cneaz de ~ 145, 150 (v. și Ivan al III-lea); (v. și Rusia).

Most (Brix sau Brux), localitate în Boemia <R. S. Cehoslovacă>, 256.

Movilă, Ieremia, domn al Moldovei (1595—1600, 1600—1606), 354.

Mukacevo (Munkács), oraș <R. S. S. Ucraineană>, 201; sare destinată de Zápolya turcilor, capturată de ferdinandiști la ~ 377.

Müllensbach v. Sebeș.

München, oraș, 33.

Münster, Sebastian (1489—1552), umanist, cosmograf și orientalist; biografie și carieră 501; operă 501; fragment din textul *Cosmographiei* (trad. rom.) 502—506; ediție latină 507—510; ~ germană 510—515; poziția lui ~ față de Reformă 501; relații cu I. Honterus și împrumuturile din „Chorographia Moldovei” a lui G. Reicherstorffer, 204—205.

Murad cel orb, principe turc, fiul lui Saudji și tatăl pretendentului Daud Celebi, 85, 91.

Murad I, sultan otoman (1359—1389), 79.

Murad al II-lea, sultan otoman (1421—1444, 1445—1451), 84, 91, 458; familie 84—85, 91; lupte pentru dobândirea tronului 50; în rivalitate cu pretendentul Daud Celebi (1445), 79; măsuri de siguranță luate în timpul expediției burgunde pe Dunăre (1445), 84; relații cu Vlad Dracul 110; amestec în litigiul munteano-maghiar 405—406.

Murad al III-lea, sultan otoman (1574—1595), 10.

Mureș (Amarois, Marisius, Marisus, Marossus), râu 209, 218—219, 281, 329, 409, 488—489, 496—497; curs 221, 225, 490—491; navigabilitate 225, 270, 410, 505; nisip aurifer

159, 225; transporturi pe ~ în războaiele dacice 160; transportul de sare pe ~ 160, 220, 225, 258, 270, 286, 499; sare depozitată pe malurile ~ 270, 409.

Mureș (Marcu Zeek, Maros), scaun secuiesc 417; așezare 209, capitală 309 (v. și Tirgu Mureș).

Muriano, Matteo (m. 1503), medic venețian trimis la Ștefan cel Mare (1502—1503), 150; biografie și carieră 144—145; folosit ca informator 144; trimite pe Leondari ca iscoadă la solul turc 146, 151; primul raport înaintat, din Moldova, Senatului venețian (1502), 148—150; al doilea raport (1503), 151—154.

Museo, Agostino (m. după 1535) din Treviso, călugăr augustinian prior al mănăstirii sf. Margareta (1524—1526) în slujba lui Aloisio Gritti (1532—1534) 250, 319, 328, 330, 376; biografie 356—357; relații asupra călătoriei în Transilvania (1534), 358—367; despre uciderea lui A. Gritti (1534), 415.

Museo, Giovanni, profesor de drept canonic la Treviso (1532), 356.

Muslamah, fiul lui Abd al Malik; cetatea lui ~ menționată în itinerarul lui Ibn Batutta (1330—1331), pe malul râului „Astha-fily”, 11.

<Mustafa>, fratele sultanului Murad al II-lea, pretendent la tronul otoman, 50.

Mustafa, fiul sultanului Mahomed al II-lea, beglerbeg al Anadoliei, 129—130.

Mustafa, comandant al expediției pregătite împotriva Țării Românești (1524), 172.

Muşata v. Margareta.

Mykelaka v. Micălaca.

Myrtza v. Mircea Ciobanul.

Mysia v. Moesia.

N

Nádasdy, Toma (1498—1562), guvernator al Maramureșului (1534), 325.

Naddi, sat <R. P. Ungară>, 489.

Nadghlak, Nagglak v. Noșlac.

Nagal v. Nagai.

Nagyabony (Haenbaen), localitate <R. P. Ungară>, 24.

Namen, localitate <R. P. Ungară>, 490.

Nandor Alba v. Belgrad.

- Nauplia (Napoli di Romania), oraș în Peloponez, 153.
- Nădlac (Nagylak), localitate <r. Arad>, 491, 496.
- Neagoe Basarab, domn al Țării Românești (1512—1521); familie 171; medic raguzan al lui ~ 171 (v. și Matievich Ieronim); cunoscut de M. Bocignoli ca boier (ante 1512), 171, 178.
- Neagul mare vornic (1527—1529), căpetenie a boierilor ridicăți împotriva lui Radu de la Afumați; intră în tratative și dă știri despre turcii emisarului lui Ferdinand I de Habsburg A. Mihalevich (1529), 297, 299, 301—302.
- Neajlov, rîu, afluent al Argeșului, 22, 25.
- Neamț (Castello Nemz), cetate de piatră 198, 202, 227—228, 404; așezare 142; Ștefan cel Mare la ~, 142.
- Neapole, rege v. Ferdinand I.
- Negreni (Feketeteü, Feketethö), localitate pe Crișul repede <r. Cluj>, 212, 490, așezare 211; românii din ~ 211, 220.
- Negroponte (sau Eubea), insulă din arhipelagul grecesc; bătălia (1470) de la ~, 129.
- „Nemen”, Nemeti v. Mintiu.
- Nemethi v. Mintiu Gherlii.
- Nemethy, sat reunit cu orașul Satu Mare, 494.
- Nerp, Nerx v. Curtea de Argeș.
- Nester Fejerwar v. Cetatea Albă.
- Neu Markt v. Pitești.
- Neuer Hof (Nieuwenhove) (poate Pesta?), în itinerariul din Bruges (c. 1380—1390), 23.
- Neumarkt v. Țirgu Mureș.
- Neusohl v. Baňska Bystrica.
- Nevers, conte de ~ v. Ioan fără frică.
- Nicolae armeanul, tălmăci al solilor poloni la Poartă; primit de Petru Rareș (1542), 386.
- Nicolai „kafali”, slujbaş bizantin (1330), 5—6.
- <Nicolae de Tileagd>, vice-voievod al Transilvaniei (1533), 342, 349.
- Nicopole (Schiltarn, Schiltaw), cetate pe Dunăre <R. P. Bulgaria>, 84, 102, 110—111, 118, 126, 178, 216, 305, 309—310, 321, 332, 342, 345, 372, 402, 444; v. și Șistov (discuție) descriere 113; fortificații 113; bătălia de la ~ (1396) 27, 29, 32, 34, 115—116, 406; sub ocupație turcească 115, 172, 193; asediată de către oastea burgunzilor, românilor și ungarilor (1445) 87, 92, 111, 113—115; pașa de ~ pradă Țara Românească (1524) 178; sangeac bei de ~ chemat în ajutor de Gritti la Mediaș (1534), 331—332; în trecere la ~: Radu cel Frumos, 126; Mahomed al II-lea, 127; A. Gritti, 322.
- „Nierkeuz”, regiune cuprinzînd părți din comitatele Bihor și Sălaj, 494.
- Nieuwenhove v. Neuer Hof și Pesta.
- Nieuwermerk (Nieuwermere), poate Pitești; localitate din Țara Românească menționată în itinerariul din Bruges (1380—1390) 24.
- Nipru, fluviu <R. S. S. Ucraineană> 51, 61, 205; confundat cu Nistrul 194.
- Nistru (Nestor, Thira, Tyras), fluviu <R. S. S. Moldovenească> 31, 43, 51, 57, 61, 192, 195, 353—354, 401, 421, 472, 486; confundat cu Niprul 194; ~ cu Prutul 204, 205; liman 14, 54, 59, 204, 206; far la gura ~ lui 44; porțiune navigabilă 402; castel pe ~ ridicat din porunca lui Vitovt (1421), 50, 53—54, 57—58.
- Nogai, stepa tătarilor ~ 10—11.
- Nogarola, contele de ~, reprezentant al lui Ferdinand I de Habsburg în adunarea de la Aiud (1528), 257, 294.
- Noșlac (Nadghlak, Nagglak), localitate <R. Aiud>, 225, 491.
- Novo Brdo, localitate minieră în Serbia <R. S. F. Jugoslavia>, 123.
- Novoie Selo (Vicus Novus), localitate la sud de brațul sf. Gheorghe, 7.
- Novgorod, Marele ~, oraș, 45.
- Nösen v. Bistrița.
- numismatică: medalii romane de aur și argint descoperite de țărani din Transilvania 168 (v. și monetă).
- Nur Devlet, fratele hanului tătar Mengli Ghirai, ținut în captivitate de marele cneaz Ivan al III-lea (1502), 150.
- Nuwestat, probabil Pitești, citat în itinerariul lui Sparnau și Tennstädt (1385), 19.
- Nürnberg, oraș 312, 356; orașeni din ~ se așează în orașele săsești 214; familia de patricieni Haller originară din ~, 423; cronica (1493) din ~, 172, 423, 425, 475; burggraf de ~ v. Frederic al V-lea, conte de Zollern.
- Nyir Beltek 494, v. și Beltiug.
- „Nyir”, țara dintre Tisa, Someș și munții Oradiei a făcut parte odinioară din Dacia, 212, 487.

Obertyn, oraș <R. S. S. Ucraineană>; înfrângerea oastei lui Petru Rareș de către poloni (1531), la ~, 305, 312—313, 315, 353.

Obirșia Crișului (Kewresfew), loc de unde izvorăște Crișul Repede aproape de Gilău, 490.

Oblucița (poate Vamoș-Köiu), vad la Dunăre, 384.

Occident, marele duce din ~, ducele Burgundiei 47, 84.

Oceanul Atlantic, 13, 19.

Ocieski, Ján (Vzyessy Johann) (1501—1563), „notarius terrae Cracoviensis”, sub-cancelar (1550—1552), apoi cancelar al Poloniei (1552—1563), 310; biografie și carieră 304—306; operă 305—306; rostul misiunii diplomatice la Poartă (1533), 304—305, 386; relatare a călătoriei în Țara Românească și Transilvania (1533), 307—310.

Ocna-Mureș, oraș <r. Aiud>, 288, 290—291.

Ocna Sibiului (Saltzburg, (?) Wizagna), localitate <r. Sibiu>; așezare 225; dăruită de Zápolya lui A. Gritti (1531), 260; cămara de sare de la ~ 266, 284, 294, 498, 505; productivitate 215; administrație (slujbași, lefuri) 292; tăietori de sare din ~ 280; gratificații pentru tăietorii de sare („o pălărie de mărunțiș”), 275; prețul tăierii sărei ~, 286.

ocne de sare v. sare.

Ocnele Mari, oraș; saline, 283.

Ocnița, localitate <r. Rîmnici Vîlcea>; saline, 283.

Octavian August, împărat roman (32 î.e.n. — 14 e.n.), 402—403, 454.

Oddo Giovanni, medicul dogelui Andrei Gritti (1531), 317.

Odesa, port la Marea Neagră, 10.

Odorhei (Udvarhel), scaun secuiesc, 417, 491.

Ofen, Ofin v. Buda.

Olahus, Matei (Olahul), fratele lui Nicolae ~, jude la Orăștie (1537), 492.

Olahus, Nicolae (1493—1568), umanist român din Transilvania; origine 259; secretar al regelui Ludovic al II-lea și al reginei; familie 285, 484; biografie și carieră 285, 484—485; operă 415, 425—426, 486—500; relații cu: St. Brodarics 446; ~ F. Petančić,

441; ~ G. Reicherstorffer, 184, 230; ~ și Reforma 485.

Olanda, 94.

Olésnicki, Zbygniew (Sbigneus) episcop de Cracovia; combate husitismul în Moldova. (1431), 62—64.

Olbia, (Olijba), cetate antică la Marea Neagră, 198.

Olomouc (Olmütz), oraș <R. S. Cehoslovacă>, 155, 183; episcop de ~v. Thurzó Stanislau.

Olpret v. Bobîlna.

Olt (Alta, Alutato) rîu, 20, 24, 35, 119, 217, 283, 329, 363, 390, 409, 492; porțiuni navigabile 402, 410, 505; conține nisip auri-fer 216.

Ompaj v. Ampoi.

Opalinski, Petre (m. 1551), castelan de Lodz și magistrul al curții polone, sol la Poarta otomană (1532); biografie și carieră 341—343; raport către regele Sigismund I și coregentul Sigismund al II-lea August asupra călătoriei în Țara Românească și Transilvania (1533), 344—349; text latin 429—432; ~ și: Vlad Vintilă domnul Țării Românești, 345—346; ~ și Ioan I Zápolya 349.

Oradea Mare (Varadinum oppidum, Wardein, Wardin, Werdem), oraș și cetate 20, 211, 305, 308, 319, 359, 401, 443, 446, 490, 494; descriere 212, 325—326; populație 212; căi de comunicație 24, 267, 295; cetățuie ridicată de Ioannes Bocnius 437; ~ înzestrată de episcopul Sigismund Thurzó 495; *monumente* 495; biserica sf. Ladislau 437—438; ~ mormîntul regelui Ungariei Ladislau I cel sfînt, 326, 495; reședință episcopală 495; episcopi de ~ 67, 170, 212, 219, 326 (v. și Czibák Emeric, Martinuzzi Gheorghe, Thurzó Sigismund); evenimente politice și militare: concentrări de trupe 295; asediu (1536), 328; oastea lui I. Zápolya la ~ 331; înarmarea țăranilor din regiunea ~ 360; tratat secret între Ferdinand I și Ioan I Zápolya (1536), la ~ 394; pacea (1538) de la ~, 446.

Orăștie (Bros, Broos, Brosz, Zazwaros), oraș și cetate <r. Hunedoara> 491—492, 504; așezare 222; producție 222; populație 222.

Orăștie (Sazvar, Zazvaros), scaun săsesc, 417; sate regești dependente de ~, 214.

Orbai (Orbay), scaun secuiesc, 209, 417, 503.

Orehovo v. Rahova.
 Orhei (Orhe), oraș <R. S. S. Moldovenească>, 199.
 Orio, Lorenzo, sol venețian la Buda (1519), 162—163.
 Oriș, boier moldovean (1533), conduce o incursiune în Polonia, 354.
 Oriș, Vasile, mare hatman al Moldovei sub Ieremia Movilă (1595—1606), 354.
 Orșova, oraș și cetate, 390—391; sub ocupație otomană, 498.
 ortodoxie, 39, 192; I. Honterus despre ~, 206.
 Oslabia, călugăr, strămoș al lui Ivan Peresvetov, 453—454.
 Ostermayer, Hieronimus (c. 1500—1561), cronicar sas 319, 408.
 Ostrovița (Ostrovița), localitate în Serbia <R. S. F. Jugoslavia>, 123—124.
 Ostrovul Bisericuța, la lacul Razelm <r. Istria>, 15—16.
 Oșorhei (Vasarhely oppidum), localitate <r. Oradea>, 489—490.
 Otto I, împărat romano-german (962—973), 413.
 Otto al II-lea, împărat romano-german (973—983), 413.
 Otto al III-lea, împărat romano-german (996—1002), 413.
 Oudenhove, Oudenhove v. Buda.
 Oxford, 47, 48.
 Ūzbek Muhammad, han tătar al Hoardei de Aur (Kipceak) (1312—1340) 1, 4—5.

P

Pactol, rîu aurifer în Lidia (Asia Mică), 490.
 Padova, oraș 68, 242, 317, 324, 445; universitatea din ~ 328, 393.
 Palad (Paled), localitate <R. P. Ungară>, 494.
 Palermo, oraș în Sicilia 435.
 Palestina, 41, 45, 47.
 Paly v. Sînpaul.
 Pampulo, castel la Gura Portiței (Marea Neagră), 16.
 Pangala, Pangalia, Panguale v. Mangalia.
 Panonia 159, 404, 414; ~ cisdanubiană 155, 161; ~ inferioară 211, 403; ~ transdanubiană 155.

Papazlik, localitate neidentificată în Dobrogea 383.
 Paris, oraș, 13, 60, 311; solia arhiepiscopului Ioan de Sultanieh la ~ 36; mila de ~ 87.
 Passau, oraș în Bavaria, 312.
 Pataki, Nicolae, nepotul episcopului Emerik Czibák, 330, 337, 339, 340.
 Patmos, insulă în Marea Egee, 41.
 Pattolmezei, localitate neidentificată în Transilvania (1396), 35.
 Paul III Farnese, papă (1534—1549) 464; relații cu Ioan Zápolya, 394.
 Pavel, apostolul, „secta lui” ~ (denumire greșită dată ortodocșilor) 161, 192, 196, 206.
 Pavliceni, sectă eretică manicheiană, 196.
 Pavel Chenezul, comite de Timiș, învingător la Cîmpia Pîinii (1479), 493.
 Pavia, lupta de la ~ (1524), 315.
 Pădurea Hercinică (Silva Hercinia) în Rutenia, 197.
 păgîni v. turci.
 Pecea (Petze) rîu, 495.
 Peceneği (bessi), așezați în Ungaria 413; teorie privind scoborîrea secuilor din ~ 411.
 Pecica (Peck), castel pe Mureș, 271.
 Peč (Fünffkyrchen), oraș <R. P. Ungară>; cămara din ~ 286; episcopia de ~ 67, 68; episcop de ~ 164, 234, 445 (v. și Brodaries Ștefan, More Filippo, Verancsics Anton).
 Pelsöcz, localitate <R. P. Ungară>, 362.
 Pemfflinger, Marc (Marcs) (m. 1536), comite al sașilor, jude regal la Sibiu, comite al cămărilor de sare, „baron de Ciceu și Cetatea de Baltă” 183, 264, 271; familie 183, 372; biografie și carieră 372—374; activitatea sa la cămărilor de sare 258, 260, 262, 265, 266, 275, 277, 282, 286, 287, 292—295; partizan al lui Ferdinand I de Habsburg 232, 258, 272; solie la Petru Rareș (1536) 238, 269, 373—374; șef al sașilor din Sibiu 258; relații cu casa Fugger 258, 260; ~ cu Laski 232, 238, 372; cu Petru Perenyi 183; report asupra solici în Moldova 376—378, 379.
 Pemfflinger, Ștefan (sec. XVI), provizor al castelului de la Buda 162, 183, 262, 266, 292, 293, 294; familie 183, 372; reprezentant al lui Ferdinand I de Habsburg la adunarea de la Aiud (1528) 257, 293.

Pera v. Constantinopol.

Peregul (Pereg), localitate în fostul comitat Arad 496.

Perenyi, Petru (1502—1548), comite de Timiș (1519), voievod al Transilvaniei (1528—1542) 328; familie 170, 249; relații cu Ferdinand I de Habsburg 183, 188, 249, 294; ~ cu Radu de la Afumați 249; ~ cu Ioan Zápolya 183, 188.

Peresvet (sec. XIV), călugăr rus, strămoș al lui Ivan Peresvetov 453; ia parte la bătălia de la Kulikovo (1389) 453.

Peresvetov, Ivan (Ivan Semenovici Peresvetov, Ivanet, Ivașco) rus din Lituania; familie 453, 462; biografie și carieră 449; operă 449; fost ca mercenar în slujba lui Ferdinand I de Habsburg 449; ~ I. Zápolya 449; ~ Petru Rareș 449, 451, 462, 463; își oferă serviciile lui Ivan IV cel Groaznic 451, 453.

Peresvetov, Semen, tatăl lui Ivan Peresvetov 453, 463.

Pericop, trecătoare lângă Caffa 150.

Perişani, localitate <r. Rîmnicu Vilcea>, 24.

Persia 1, 31, 394; sufi 152, 163 (v. și Ismail); războaie cu turcii (1502) 152, (1519—1523), 163; expediția lui Soliman I în ~ 327, 369, 371.

Perusith, Gaspar (sec. XVI), croat în slujba lui Gritti, 254, 255, 359, 364.

„Pescht” probabil Pesta (?), 286.

Pesta (Nieuwenhove) oraș 22, 23, 264, 271, 281, 285, 326.

Petančić, Felix, [Brutus] (c. 1475—după 1517) din Raguză, diplomat, pictor și caligraf în serviciul regelui Vladislav al II-lea al Ungariei; biografie și carieră 440—442; opera 443—444.

Peth, localitate dispărută, cetate la sud-vest de Orșova, 498.

Petru pitar, sol al Țării Românești în Polonia (1533), 305, 342.

Petru I Mușat, domn al Moldovei (1374—1392), 39.

Petru Rareș, domn al Moldovei (1527—1538, 1541—1546), 184, 451, 452, 488; familie 419, 420; relații cu: marșalul de Brandenburg Ioachim al II-lea, 386; ~ împăratul Carol Quintul 371; ~ cu Polonia 233, 305—307, 315—317, 341—348, 350—355, 369, 376—377, 386, 388; incursiune în Po-

cuția 304, 369; războiul din 1538: 451; pacea de la Hotin 450; ~ Rusia (Ivan al IV-lea cel Groaznic 355, 452, 455—456, 462, 463); ~ Transilvania 183, 217—218, 233, 371, 390; (secui) 182, 184, 346, 348; expediția din 1542: 390, 392, 406; posesiuni în Transilvania 219, 342, 346—348, 372—374, 419—420, 426; ~ cu tătarii 355; ~ turcii 182, 217—218, 236, 297, 305, 306, 369, 373, 376—378, 380, 383, 384, 386—388 (~ Gritti, favorit al marelui vizir Ibrahim) 183, 251, 253—255, 313, 319, 321, 323, 327, 332, 335, 337, 340, 355, 361, 367; expediția lui Soliman I în Moldova (1538) 380—381, 397, 406—408, 421, 450; ~ în captivitate la Constantinopol 200; ~ Ungaria (Ferdinand de Habsburg) 181—184, 237, 238, 243, 247, 297, 302, 368—369, 371, 373—374, 378, 406; solii și emisarii habsburgici la ~ 182, 237, 238, 370, 371, 373—374, 379 (v. și Bánffy, Glinčić, Michillinger, Pemfflinger, Reicherstorffer); solii lui ~ 238 (v. și Rosenberger); lupte: Feldioara (1529) 257, 315; (Ioan I Zápolya) 181—182, 236, 247, 312, 316, 340, 346, 355, 374, 376—378, 392, 420, 426; (Ioan al II-lea Zápolya) 390; logofătul lui ~ 352 (v. și Huru vornicul și Toader logofătul); idei politice atribuite de Peresvetov lui ~ 449, 450, 452, 455—463.

Petru Ungurul, solul lui Petru Rareș la Soliman I (î. de 1538), 383.

Peuce, insulă a Dunării pomenită de istoricii antici, 472.

Pharsala, localitate în Grecia, lupta de la ~ 156.

Picardia, provincie în Franța 60, 98; sub suzeranitate burgundă 45; guvernator 116 (v. și Coucy, Enguerrand de ~).

Piccolomini, Enea Silvius (1405—1464), umanist italian devenit papa Pius II, (1458—1464) 75, 247, 401, 469; biografie și carieră 469—470; operă 470; descrierea Transilvaniei (text original) 473—474; (trad.) 470—473; teorie despre originea latină a românilor (descendență din Flaccus) 161, 196, 210, 247, 470; relevă existența românilor ca popor în Transilvania 425, 477; influență exercitată asupra lui Bocignoli 172; ~ Reicherstorffer 425; ~ Volterano 476.

Piemont, provincie în Italia 362.

Pietro di Cremona, italian în suita lui A. Gritti (1534) 356—357.
 Pisa, conciliu de la ~ (1511—1512), 156.
 Pisani, Aloisio (m. 1570), episcop de Padova, cardinal, 318.
 Pitești (?) identificat cu Nuwestadt 18, 19 și Nieuwermer = Nieuwermarkt 24 (adică „Țirgul Nou”) 22.
 Pitești, oraș; A. Gritti împresurat la ~ 243, 249, 250.
 Pius II papă v. Piccolomini, Enea Silvius.
 Pizzacomino, Andrea, nobil din Padova, protejat al lui A. Gritti (1534) 324—325.
 Pîinea, satul Pîinii (Kenyer), localitate <r. Orăștie>, 493 (v. și Cîmpia Pîinii).
 Pîncota (Pankatha), cetate <r. Arad> 267, 496; castelan de ~ 267.
 Pîrîul Negru, afluent al Oltului 410.
 Plaines, Gerard de ~, seigneur de la Roche (Planja Geraldo), secretar al lui Carol Quintul (1521), 172.
 Pliniu cel Bătrîn (Gaius Plinius Secundus) (23 sau 24—79), istoric roman 399, 424.
 Plocz, Hans, slujbaş al Fuggerilor la Neusohl (1528) 295.
 Pluy (!), localitate în Podolia 57.
 Poarta de fier, trecătoare în Transilvania 488.
 Pocuția, provincie ocupată de: Ștefan cel Mare 145, 146, 149; ~ Petru Rareș (1530—1531) 304, 305, 353; ~ poloni (1531) 341, 350—351, 354; conflict între Petru Rareș și Polonia pentru ~ (1536) 238; incursiunea lui Petru Rareș în ~ 396.
 Podoleni, localitate <r. Huși>, 385.
 Podolia (Lopodolye, Rusia de jos, Rusia inferioară) voievodat în Polonia 43, 46, 50, 57, 58, 61, 201, 207, 313, 316, 353, 354, 400, 401, 488; aparține cneazului Vitovt al Lituaniei 44; guvernator de ~ 50, 53, 57 (v. și Ghedigold); voievod de ~ 350 (v. și Lanckoronski Ștefan).
 Podul Șistovului v. Zimnicea.
 Poienari, cetate <r. Argeș> 271, 404.
 Pojon v. Bratislava.
 Polonia (Poulane, Sarmatia) și poloni, 27, 44, 124, 189, 194, 196—197, 201, 207, 211, 232, 238, 246, 248, 309, 313, 350, 353, 374, 387, 394, 401—404; nume: 166; limbă 124; hotare 487 și subdiviziuni teritoriale 408;

viața economică: bogății naturale: mine de plumb 235; comerț (cu blănuri de samur) 305; căi de comunicații 145; invazie de lăcuste în ~ 135; populație: ~ emigrați în regatul ungar 413; armeni 304, 386; italieni 133; moldoveni 135, 451;
organizare politică și administrativă: 231; împărțire în voievodate 400; cancelar 304 (v. și Szydlowiecki Krizstof); hatman 451; regi 46, 49, 54—55, 61—62, 66, 78, 144—145, 150, 187, 192, 232, 236, 445—446 (v. și Alexandru Iagello, Ioan-Albert, Sigismund I, Sigismund al II-lea August, Vladislav al VI-lea);
relații cu: Franța (proiect de alianță) 231; ~ imperiul german 237; ~ Moldova: conflict pentru Pocuția 238, 354, 451, 488; raporturi cu Petru Rareș 317, 344, 350—351; ostilitate împotriva proiectului antiotoman al lui Petru Rareș 369; intrigi cu A. Gritti împotriva lui Petru Rareș 355; incursiuni ale lui Petru Rareș în ~ 305; ciocniri după Obertyn 316; mediație între ~ și Moldova, solicitată lui Ferdinand I 369; soli moldoveni în ~ 232, 342; pacea de la Hotin (1538) 451; ~ Prusia 237; ~ Rusia 144—145; ~ tătarii 236; incursiuni și robiri în ~ 145, 149—150, 351; ~ Turcia 151, 180, 304, 341; solii turcești în ~ 145, 232; raporturi cu A. Gritti, favoritul marelui vizir Ibrahim 321, 343; ~ și Țara Românească (Vlad Vintilă), 345—347; numirea de valahi dată românilor vine de la poloni 210; ~ și Ungaria; mercenari ~ în oastea lui Ferdinand I 342, 355; raporturi cu I. Zápolya 243, 341;
religie: biserica romano-catolică în ~ 62;
cultură: scriitori în sec. XV 125;
călători în ~: 45—46, 48, 123—124, 242—243, 446 (v. și Andronico, Brodarics, Lannoy, Mihailovici).

Polsaga v. Poșaga.

Pomarius, Christian (Baumgarten) (m. 1565), erudit sas din Bistrița invitat de Verancsics să colaboreze la o descriere a Transilvaniei, întocmind o hartă 395, 422, 423.

Pomerania, provincie 197.

Pompeius Gneius (107—48 î.e.n.), rivalul lui Caesar 329.

Poroslo, localitate <R. P. Ungară> 282.

Portugalia 21.

Porțile de Fier 28, 30, 31, 401; cursul Dunării la ~ 34.
 Posgay, Michael, agent al lui Ferdinand I de Habsburg 368—369; solie la Petru Rareș (1535) 370—371.
 Possa, localitate dispărută lângă Receaș 496.
 Poșaga (Polsaga), localitate <r. Turda>, 491.
 Poti (Vathy), localitate la Marea Neagră <R. S. S. Gruzină>, 84.
 Praga, capitala Boemiei 46, 54, 183, 189, 312; înscăunarea lui Ferdinand I de Habsburg la ~ 181; sinodul husit de la ~ (1420) 72.
 predicatori v. dominicani.
 Presevo, localitate în Serbia, 123.
 „Presovia”, rîu lângă Brașov 504.
 Presovia v. Brașov.
 Probota, mănăstire <r. Fălticeni>, dărmată de turci (1538) 385.
 Prusia și prusieni (Prutheni) 48, 197, mare maestru al cavalerilor din ~ (1413—1414) 54 (v. și Eglofstein, Konrad von).
 Prusia Orientală 45.
 Prut (Jerassus) rîu 384, 401, 402, 421; confundat cu rîul Moldova 194; ~ Nistru 201, 204, 205.
 Pskov, oraș <U.R.S.S.> 46.
 Ptolemeu, geograf antic (sec. II. e.n.), 401, 423, 424; originea dacică a românilor 211; ~ și numele Oltului 217.
 Pudein v. Vidin.
 Pulgrey v. Bulgaria.
 Purice, aprodul 146.
 „Purcivi”, „Purcivici”, nume inexistent v. Dimitrie „Purcivi”.
 Putna, mănăstire <r. Rădăuți>, necropolă domnească 404.
 Püspökladány (Landaen) localitate <R. P. Ungară>, 24.

Q

Quieret, Gauvain, slujitor al ducelui de Burgundia Filip cel Bun (1445) 86.

R

Raab (Rawen, azi Györ), oraș <R. P. Ungară>, 22.
 Radesiț (Hradeczin, Hradiezní), localitate în Moravia <R. S. Cehoslovacă> 256.

Radić, Bosić (Radicz, Radiczschen), sîrb, partizan al lui Ioan I Zápolya 294, 295; stăpînește cetatea Șoimoș și Lipova (1528) 271.

Radu de la Afumați, domn al Țării Românești (1522—1523, 1524, 1525—1529) 173, 301, 302; *avere*: ocne de sare 283; opoziția boierilor împotriva lui ~ 241; *relații* cu: Transilvania 232, 243, 246; posesiuni în ~: 249, 297; ~ cu Ungaria (Ferdinand I de Habsburg); soli la ~ 237, 239, 240, 241, 296, 298 (v. și Glinčić și Mihalevici de Ffzyn, Andrei); (Ioan I. Zápolya) 246, 248, 249, 405; ~ și Turcia: tributar 240; eventuală ridicare contra lor 240, 249, 297; fiul ostateg la Poartă 241; ucis de boieri 297, 299, 407.

Radu Bădica, domn al Țării Românești (1523—1524), pus domn de boieri, ucis de turci 179.

Radu cel Frumos, domn al Țării Românești (1462—1475), *familie* 152; *relații* cu turcii: numire în domnie 126, 128; ia parte la campania lui Mahomed II (1462) 127.

Radu Paisie, domn al Țării Românești (1535—1545), *relații* cu Transilvania 291—292 (Brașov), 389, 390—392; ~ Ungaria (Ferdinand I de Habsburg) 390; (Ioan I Zápolya) 391—392.

Raguza, oraș în Dalmația <azi Dubrovnik, R. S. F. Jugoslavia> 171, 180, 243, 247, 440—441; *relații*: cu împăratul Carol Quintul 172; ~ Țara Românească 171; ~ Ungaria (Ioan I Zápolya) 173, 297, 302; ~ Veneția 171.

Rahova (Chreissen Nussdorf, Orehovo) oraș <R. P. Bulgaria>, 29, 32, 119.

Rally, Dimitrie, grec înrudit cu Paleologii din Bizanț, stabilit la Moscova după 1472; în solie moscovită la Veneția (1499—1500) 145, 151.

Ramusio, Zuan Batista, venețian, secretar al dogelui (1520), 166.

Ransanus, Petru (1420—1492), episcop de Luceria; biografie și carieră 435; operă 436; „Descrierea Transilvaniei” (text) 437—439.

Rapoltul Mare, localitate <r. Hunedoara>, 491.

rasci, rasciani v. sîrbi.

Ratibor v. Regensburg.

„Rawashaza”, localitate neidentificată, 496.

- Rawen v. Raab.
- Răciulești, localitate pe Prut, 384.
- Răușeni, localitate <r. Trușești>, 385.
- Recaș (Rekas), localitate pe Timiș <r. Timișoara>, 497.
- Recea Cristur (Kereszthur) sau poate Cristorel, localitate, 490.
- Regensburg (Ratibor), oraș în Bavaria 214.
- Reghin (Regen), oraș 491; capitlul parohial de ~ 215.
- „Réhalom”, probabil greșit în loc de Köhalom, 491 (v. și Rupea).
- Reichartiger, cavalier german, ia parte la bătălia de la Nicopole (1396), 26.
- Reicherstorffer, Georg, origine, carieră 181—183; rol 373; misiunile sale în Moldova 182, 183, caracterul lor deosebit 182, 189; drum spre ~ 279; a cutreierat toată Moldova (!) 194, pretenziile primejdii din ~ (1527) 182; rezultate obținute în ~ 184; misiunea la sașii din Transilvania, Brașov, Sibiu 182, 183; metode folosite: bandă de mercenari 182—183; auxiliarii săi, trei din ei executați la Buda (1528) 183; el însuși în primejdie 183; rivalitate cu Marc Pemfflinger 183; ocupă posesiunile lui Radu de la Afumați, Vinți și Vurpăr 183, 220, 271; sacrificii bănești, pretenții 183; misiuni ulterioare 183; casa sa din Sibiu 183. *Opera sa* — texte: Raport despre misiunea în Transilvania 187—188; Descrierea anonimă a Moldovei 191—194; Chorographia Moldovei 194, 203; Chorographia Transilvaniei 207—226. Caracterizarea lor, grad de actualitate 184, 189; împrumuturi străine 157, 204, 205, 230; lipsă de plan, inconsecvență 229, 230; mod de lucru 227—230. Reicherstorffer și Verancsics 423, 424 ~ despre români 221, 411, 425; despre secui 412; Harta Transilvaniei însoțind „Chorographia Transilvaniei” ed. din 1595, 410.
- Reicherstorffer, Nicasius (sec. XVI), fratele lui Georg ~, recrutează bande de mercenari 182, 183.
- Retz v. Titireci (?).
- Rez, Peter von ~ (m. după 1396), biografie și carieră 32—33; povestire rimată despre „Expediția creștină de la Nicopole”, (1396) (text) 34—35.
- Rhodos, insulă 144; asediu turc (1522) 163, 172.
- Rimgaila, soția lui Alexandru cel Bun, domnul Moldovei, 58; familie 62; proselitism catolic 62.
- Rin, fluviu, 226, 413.
- Rincon, agent antihabsburgic, asasinat în Italia (1539), 233.
- Rișești („Degirmenliköyü”), localitate <r. Huși>, popas al turcilor în 1538, 385.
- Rodna, localitate <r. Năsăud>; mine 218.
- Roff (Ruffa), localitate <R. P. Ungară> 24.
- Roma, oraș 47, 79, 156, 231, 247, 256, 305, 362, 462; ~ antică, romani 38, 39, 398—400, 404; colonizare ~ în Dacia 169, 196, 225, 322, 472, 482, 502, 503; populația romană din Dacia în vremea năvălirilor 483; păstrarea limbii 483; monumente romane în Transilvania 221, 223; inscripții latine ~ 223.
- Roman, cetatea (1476): Ștefan cel Mare la ~ 142; turcii la ~ 140—141; cetatea nouă (Romaniwywar) (1527), 189, 199—202.
- Roman (Romanwasar), târg 199; cetate (?) 202; târg în Moldova 401; „cele două cetăți Roman” — discuția contradicțiilor lui Reicherstorffer 202, 228.
- Romania v. Tracia.
- Români: așezare, răspindire 472, 473; în Peninsula Balcanică 39; nume 210, 247; limbă 176, 210, 247, 444, 472, 482, 488, 489, 502, 504; origine: descendență din Flaccus (!) 210, 247, 482; ~ Italia 196, 472, 502, 503; romanitate 247, 482, 488, 489, 502; religie 161, 176, 206; misionari catolici la ~ 271; caracterizări: 87, 173, 176, 179, 244, 247, 444, 470, 473 (v. și Moldova, Transilvania și Țara Românească).
- Rona, localitate în Maramureș <r. Sighet>; sare la ~ 493, 498.
- Rosay v. Rusciuk.
- Rosenberger, Grigore, pîrcălab de Cotnari, secretar al lui Petru Rareș, sol la Ferdinand I de Habsburg (1536) 238, 369, 373.
- Roșiorii de Vede (Russenart, Rușii de Vede), oraș, 18, 19.
- Rotterdam, oraș, 311.
- Roxani v. Ruteni.
- Rudnik, ținut în Serbia de mijloc <R. S. F. Jugoslavia> 123.
- Rudolf al II-lea, rege al Ungariei (1572—1612), Boemiei (1575—1612) și împărat (1576—1612), 294.
- Ruffa v. Roff.

Rumelia (Romania), provincie în Peninsula Balcanică; begi de ~ 384, 444; beglerbeg de ~ 133, 136 (v. și Soliman); oaste din ~ în expediția din Moldova (1538), 380, 384.

Rupea (Köhalom, greșit Réhalom), oraș 491. Rupea (Rupensis) scaun săsesc în Transilvania 215.

Rusciuk (Rosay) oraș <R. P. Bulgaria> 22, 25, 87; așezare 111; atacat de cruciații burgunzi (1445), 112.

Rusia (Moscovia) și rușii 31, 39, 41, 45, 49, 144, 150, 154, 169, 198, 333, 455, 456, 458, 459, 462; provincii: Rusia Albă 400; Galiția (Rusia Mică, Roșie, Rutenia, țara rutenilor) 31; Podolia (~ de Jos) 31; ~ Polonă 355; ~ Subcarpatică 369; ~ de Sus 400; *clase sociale*: nobili 450, 456; robi din ~ 52; mare cneaz v. Ivan al III-lea; țar 451, 453, 456, 458, 459—462 (v. și Ivan al IV-lea cel Groaznic); relații cu Italia 145 (v. și Rally Dimitrie, Karaciarov Mitrofan Feodorovici) 145, 146, 150, 151; ~ Moldova (Ștefan cel Mare) 145, 146, 150, 151, 153 (Petru Rareș), 345, 451, 453, 455—459, 462—463; ~ Polonia 145, 146, 150; ~ Ungaria (Ferdinand I de Habsburg) 238; (v. și Buzakov Ioan).

Russenart, Rușii de Vede v. Roșiorii de Vede.

Rustem pașa (1500—1561), mare vizir al sultanului Soliman (1544—1553, 1555—1561) 381; demnități 384.

Rutenia v. Galiția.

Ruteni celtici, 197.

Ruteni slavi (roxani) 196; așezare 197, 472, 487; *limbă* 197; *religie* 197, 206; supuși Poloniei 248.

Ruyte la, v. Boverie, Jean de la ~, seigneur de Viane.

Ryza, Ioan de ~ (m. 1438), episcop catolic de Baia; biografie și carieră 62—63; acțiune antihusită în Moldova; raport către episcopul Cracoviei (1431) (text) 64—66.

S

Saaros v. Șaroșu.

Șabac (Bastia), cetate pe Sava <R. S. F. Jugoslavia>, cucerită de Matei Corvin 134. Sabellicus (Marcantonio Coccio) (1436—1506), istoric italian 424.

Sacile, localitate în Friul (Italia), 85.

Sahib Ghirai I, han al tătarilor din Crimeea (1532—1561), 355.

Saio v. Șieu.

Salak, localitate lângă „Zewlews” <în fostul comitat al Maramureșului dincolo de Tisa, R. S. S. Ucraineană>, 494.

„Salhat”, localitate în Crimeea 56—57.

Saltuk v. Sari Saltık.

Saltzburg, Salzburg v. Ocna Sibiului.

„Samietta”, localitate în Crimeea 56—57.

Sanctus Ladislaus v. Szent Laszló.

„Sanctus Michael”, localitate în Banat 497.

Sandomierz (Sandomir), oraș <R. P. Polonă>; palatin de ~ (1531) 307.

Sandrin v. Alexandru.

San Sisto, cardinal de ~ v. Turrecremata, Ioan de ~

San Sisto, cardinal de ~, legat papal în Ungaria (1523); aduce bani pentru apărarea Ungariei împotriva turcilor 164.

Santa Maura, cetate și insulă în Marea Ionică cucerite de Gonzalo de Cordova (1502), 152.

Santău (Zántho), localitate <r. Carei>, 494.

Sanudo Marino il Giovane (1466—1536), istoric și erudit italian 311, 313.

Sanzana v. Suceava.

Sarad, cetate dispărută la nord-est de Timișoara 497.

Sarai, reședința hanului Hoardei de Aur, 1. sarazini v. Turcia și turci.

Sare: Moldova 16; ~ Țara Românească 109, 283.

Sare, munți de ~, ocne (Maramureș) 325, 499; (Transilvania) 215, 235, 262, 324, 359, 409, 410, 448, 483 (v. și cele 5 cămări de sare de la: Cojocna, Dej, Ocna Sibiului, Sic, Turda); așezare, instalații, mod de funcționare (Turda) 268, 269; utilaj 265, 267, 268; acareturi 269; ocne părăsite 268, 269; deschidere de noi ocne 282.

Regim de exploatare: Cămările de sare — monopol — excepții 499; regim special în Țara Secuilor 409;

Cămări anexe pentru depozitare și transport 270, 271, 280, 286.

Cămări:

Personal de conducere recrutare 277 — Schemă: Mare Cămarăș peste toate cămările 258, 372 (v. și Pemflinger Marc); comiții (cite unul de cămară) și subcomiții

numiți și vicecomiți sau vicecămărași (cîte doi) 292; sistem de retribuire în bani și sare 288, 289; salarii, întreținere 285, 286; foloase („usus”) 288, 289; dițma 291—293. Emolumente: ale comiților: (din taxe pe sarea predată) 279; din acapararea luntrelor descărcate 259 (v. și „celerști”); din beneficii abuzive („Schynkpins”) 279; „Capplan” 274; din alte abuzuri 258—259; ~ ale subcomiților (taxe de adeverințe 279, 280). Caracterizare a metodei personalului de conducere față de tăietori 275—277; traficuri 284, 285.

Personal administrativ și de control — distribuitor de bani, salariu 278, magulator, salariu, emolument 278; atribuții 278, 280; rol în noua schemă de organizare 259, 278, 284. Judecători ai malurilor atribuții 278; salariu săptămînal 291; abuzuri 258, 279; Contabilitate, registre 281, 287—292.

Muncitori a) și personal inferior auxiliar b): a) tăietori cu anul, 263; drepturi, obligații 273; tăietori zilieri, regim de muncă 263 — retribuți cu bucata 274; plata imediată 273; foloase, gratificații 273, 277. Gologan pentru baie 276, „miliariști” 268; „kepelști” argați care mină caii de la vîrtejul minei, salariu 287, 288, 289; b) fierarul cămării, atribuții salariu săptămînal 274; 1 „jude” al tăietorilor atribuții, salariu 273, 274; meșter al minei (reparații) salariu 274; 1 argat pentru seu 274.

Munca la cămări: randament — 275, 277; împărțire a muncii în timpul zilei 278; condiții vitrege de muncă 268; *regim al muncii*: tăietorii vin cu unelte proprii 274; împovărați cu muncă gratuită 18% Weschmacht 276, 277; „Capplan” 274. Mizeria muncitorilor 273, 275. Muncă anarhică, constrîngere 274, 275; greve, 274; solidaritate între tăietori 278; tactică pentru spargerea ei 278.

Producție: Bolovani de sare mare de căruță 258, 263, 276; ~ mică de luntre 258, 276; „Capplan” 274; proiect de stabilire a unui bolovan tip 258, 263, 281. Prețul de tăiere a sării 263, 276, 280, 286, 287; neuniform la diferitele cămări la sarea de căruțe 286, 287.

Transportul sării — 270—273; *cu căruța* 270; preț 263; control, taxa 279, 280; ~ *cu luntrea* pe Mureș și Someș 160, 161, 225,

271, 281, 282, 286, 499; itinerar pe Mureș 271; oreț la „tumen” 272 (v. tumen); modalitate de achitare 282; felul luntrelor, capacitate 270, 272; bărci mici „koczy” 270; anotimpul transportului 270, luntrași „celerști” 270; sistem de retribuire 272; păgubiți de comiții cămărilor 272, 279; subsidii 288.

Valorificarea sării. Desfacere la cămară pe bani sau în contul muncii 280 (mijloc de schimb — lefuri, achiziții 289); preț de vînzare 280; încărcarea preșului cu 10 denari la sută de bolovani („Schynkpins”) 280; acordarea a 8 bucăți în plus cumpărătorului la suta de bolovani pentru vîmi (!) 278; preț redus pentru sarea tăietorilor („obicei”) 275, 277; privilegiu de sare gratuită unor beneficiari cu bonuri regești („tumeniști”) 282, 289.

Comerț de sare: ~ intern 505; ~ cu Țara Românească 282; ~ cu turcii 499; ~ cu Ungaria 212, 437 v. și Transilvania *sare*: v. și Maramureș 437, 499; Țara Secuilor 499.

Sargetia v. Strei.

Sari Saltık Baba (Dede), proroc și sfînt musulman 5; călător în Dobrogea 10; înmormîntat la Babadag (1484), 10, 383.

Sarkad, localitate lingă Gyula <R. P. Ungară>, 496.

Sarmatia, regiune în antichitate în stepele de la nordul Mării Negre, la vest de Don 166, 198, 401, 486; diviziuni geografice: ~ asiatică 198; ~ europeană 198; ~ limba sarmaților (popor nomad indo-european) 438; sarmați năvălitori în Dacia 483; bulgarii veniți din ~ 482 (v. și Polonia, Rusia, tătari).

Sarmizegetusa (Grădiștea, Varhel, Zarmis), vechea capitală a statului dac, pe rîul Strei <R. Hațeg> 160, 221, 223, 410; devenită Colonia Ulpia Traiană 161; denumiri și localizări 157, 161, 221, 223; inscripții antice 161, 223, 224; românii și relicvele antice de la ~ 223.

Sarudja Asaguir, emir tătar, vechil al principesei „Bayalun” (1330) 5, 7, 8.

Saschiz v. Chizd.

sași, locuitori ai Transilvaniei 400; origine germanică 471, 483, 502, 503; pretinsă origine saxonă 413; discuții asupra originii ~ lor, 424—425; numiri ale ~ lor (Sie-

benbürger), 503; limba 167, 208, 229, 230, 471, 502—504; emigrări în Transilvania (sec. XII), 413; colonizări succesive (sec. XII—XIV), 414; prima aşezare la Sebeş, 220; amestecaţi cu românii (la Baia de Criş), 224; ~ secuii (la Braşov) 217, 324; ~ ungurii (la Cluj) 159, 220; fel de viaţă: 208, 489, 493; ocupaţii: negustori 414—415; caracterizare 208; cronicile ungare despre ~ 226;
organizare administrativă şi statut juridic: ținutul ~ lor, 438; cetăţi 215; oraşe 117; târguri 215; Scaune 417; judecători regali 417; „Cele 7 Scaune” cu capitala la Sibiu 14, 215, 221, 492; „Cele 2 Scaune” (capitala Mediaş), 215; conducere, 492; obligaţii faţă de coroana Ungariei: „census” 493; comite al ~ lor (Sachsengraf) 372 (v. şi Lulai Johann şi Penfflinger Marc). Au pentru plata taxelor opt capitluri parohiale principale constituind împreună „Universitas Saxonum” 215;
participarea lor la viaţa politică: formează una din „cele trei naţiuni” privilegiate 208, 252, 410; adunări: la Agnita (1528), 183; Mediaş (1534), 252; la Sibiu (1528) 264; atitudine faţă de A. Gritti la Mediaş, 366; misiunea lui G. Reicherstorffer la ~ din Transilvania 181, 189.
 Saşi catolici în Moldova 193, 196.
 Satu Mare, comitat, 295; bogăţii miniere (aur şi argint), 438.
 Satu Mare, oraş; 494; atitudine faţă de I. Zápolya, 281.
 Saudji, fiu al sultanului Murad I (1359—1389) şi bunic al pretendentului Daud Celebi (1445), 79, 85.
 Sava, râu <R. S. F. Jugoslavia>, 401.
 Saxonia, provincie; cucerită de Carol cel Mare 413; loc de origine al saşilor (!) 226, 413, 471, 489, 503.
 „Saxonia”, localitate în Transilvania (Sebeşul săsesc sau Oraştie?), 438.
 Săcădat (Zakad), localitate <azi înglobată în oraşul Sovata>, 491.
 Săcueni (Zekelhida), localitate <r. Marghita>, 495.
 Sălard, localitate <r. Oradea>, 495.
 Sălaj (Sylaghysagh), regiune 494.
 Săsar (Zathar), localitate <r. Şomcuta Mare>, 494.
 Schei v. Braşov, cartiere.

Scherenczi, Ioan, nobil maghiar cu moşii la hotarul Țării Româneşti (1531), 308.
 Schiltarn, Schiltaw v. Nicopole.
 Schiltberger, Johann (n. 1381 — după 1438), ostaş german; biografia 26—27; opera 28; participant la bătălia de la Nicopole (1396) 26; prizonier la turci şi la tătari (1396—1428) 26; reîntoarcere în Bavaria 27; relatarea expediţiei de la Nicopole 28—29; ~ trecerii prin Țările române (1428), 29—31.
 Schönhengstgau, localitate lângă Olomouc <R. S. Cehoslovacă>, 155.
 „schynkpins” 280, v. şi sare.
 Schytnyk, localitate neidentificată în comitatul Zips <R. P. Ungară>; fier pentru cămăşile din Transilvania 287.
 Sciția (Sycie), regiune în antichitate în stepa Rusiei între Don şi Urali 82, 399, 404, 418; pustiuri 248; patria hunilor şi a ungurilor 415; sciţii preinşi strămoşi ai secuilor 160, 503; sciţii nomazi v. tătari. <Scripcă> v. „Selha”.
 Scutari <azi Shkodër, R. P. Albania>, cetate asediată de turci (1478), 129.
 Seaddedin <Sa'd ed-Din Mehmed Hodja Efendi> (1536—1599), cronicar turc, 137.
 Sebenico, oraş <R. S. F. Jugoslavia>, 393, 394.
 Sebeş, Sebeswar v. Bologa.
 Sebeş, râu, afluent al Mureşului, 410.
 Sebeş (Müllenbach, Sebeşul săsesc, Zabetes sive Zaaz Sebes), oraş 213, 214, 409, 492, 504; Ține de capitulul parohial de ~ 215; istoric 219—220.
 Sebeşul săsesc, scaun săsesc 214, 215, 220, 417.
 secu (Siculi), locuitori ai Transilvaniei 324, 400, 404, 408, 438, 439; origine hunică (!) 209, 411; ~ scitică 160, 439; ~ siculă (!) 439; numele lor vine de la sciţi 209; ~ de la siculi 438; limba 439, 489, 502; scrierea ~ lor (răboi) 412; istoric: colonizarea în Transilvania 415; amestecaţi cu saşi în cătunele de lângă Braşov 217; discuţii asupra ~ lor la Verancsics 411, 424—425; caracterizare 160; *moravuri, obiceiuri, fel de viaţă*: 412, 413, 439, 447, 483; clase sociale: 411, 447, 471—472, ocupaţii 413; (mineri 409); negoţ 218; port 413; în raport cu ungurii 209, 471; Țara ~lor (Ciculia, Sicilia), 160, 166, 195, 207, 216, 225;

- aşezare 209; relief 216; hidrografie 166, 225; căi de comunicație 187, 189;
organizare administrativă și statut juridic:
 ținuturi 216; șapte regiuni (Scaune) 209, 417; „Cele 3 Scaune” 503; privilegii 411; dări 206; darea boilor 439; obligații fiscale și militare 411—412; 472, 505;
participare la viață politică: formează una din „cele trei națiuni” privilegiate 208, 410; adunare obștească la Tîrgu Mureș 294; raporturi cu ferdinandistii 184; ~ Petru Rareș 182, 342, 346, 348; rol ~lor în asediarea lui A. Gritti la Mediaș (1534), 253, 254.
 Sedschopff v. Suceava.
 Seek v. Sic.
 Seghedin (Szeged), oraș <R. P. Ungară> 160, 401, 491; câmară de sare 272, 286; sare din Transilvania dusă la ~ 225.
 Seid Lokman (sec. XVI), cronicar turc, istoriograf al sultanului Murad al III-lea (1574—1595), 10.
 „Selha” (!) <poate Scripcă, pîrcălab de Hotin?>, mare boier al lui Ștefan Lăcustă (1539) 236.
 Selim I, sultan otoman (1512—1520), 130, 151, 327; solia lui Petančić (1513) la ~ 441.
 Selim al II-lea, sultan otoman (1566—1574), 394.
 Selingus, Andreas din Sibiu, medic al lui Șt. Taurinus (1519), 157.
 Seluda, localitate pe țărmul vestic al Mării Negre, poate capul Sabla, 16.
 Semeland v. Zemun.
 Semendria (Samandria, Smedeuro), cetate pe Dunăre <R. S. F. Jugoslavia>; sub turci 497; oaste din ~ participă la campania din Moldova (1538), 384.
 „Semtest”, localitate neidentificată în Transilvania, 139.
 Septem Castra v. Transilvania.
 Sepus v. Zips.
 Serbia (Moesia, Moesia de Sus) și sîrbi (rascieni sirmieni) 34, 38, 155, 160, 196, 403, 498, 502; limba 124; comerț de sare cu Transilvania 225; sentimente antiturcești 241; sub ocupație turcă 453; guvernator 384 (v. și Husrev beg); martolozi 403; ~ în Moldova 193.
 „Serednye”, castel în Ucraina subcarpatică <R. S. S. Ucraineană>, 369—371.
 Serédy, Gaspar, comandant ferdinandist în Ungaria și Slovacia (1528—1530), 362.
 Severin (Czűrein) cetate <azi înglobată în cuprinsul orașului Turnu Severin>, 32, 390, 391, 447, 483; aşezare 34, 160; hotare, vecinătăți 160, 498; ocupată de turci (1524) 175, 498.
 Sfîntul Gheorghe, al treilea braț al Dunării, 7, 50.
 Siberia, expediție tătară în ~ 26.
 Sibiu (Cibinium, Helmstadt, Hermanstad (!), Hermestad, Sibinia) orașul 219, 271, 284—285, 287, 295, 319, 372, 408, 409, 442, 444, 447, 483; capitală a Sașilor 167, 210; a celor 7 Scaune Săsești 492; a „Transilvaniei” 443; nume 214; istoric: colonizări (sec. XII), 414;
așezare 214, 402; descriere (Della Valle, Reicherstorffer, Verancsics); 214, 325, 492, 504; sistem de apărare 214;
viața economică: bogății 213; comerț 492; Camera Monetară din ~ 222; orașeni din ~ tocmiți de casa Fugger la cămările de sare din Transilvania (1528), 259;
organizare administrativă și statut juridic: conducerea orașenească 214; dobîndirea dreptului de burghezie 214, 260; are autoritate asupra celor 7 Scaune Săsești 214; ele sînt supuse judeului regal al Sibiului 417; jude regal (judez regius) 283, 372, 484 (v. și Pemfflinger Marc, Stoian Ștefan; magistraturi orașenești 283 (v. și Haller Petre); notar al orașului (Ratschreiber) 181 (v. și Reicherstorffer Georg); medic, 157 (v. și Selingus Andreas);
participare la viața politică și militară: cele 2 capitluri parohiale, 215; Adunare obștească a sașilor (1528) la ~ 264; apărare împotriva turcilor 233, 310; paza de la Turnul Roșu 193, 216, 283, 492; activitatea lui G. Reicherstorffer la ~ 182, 183; ~ se declară de partea lui Ferdinand I de Habsburg 183; asediat de partizanii lui I. Zápolya, rezistă eroic 7 ani, 213—214, 252, 260, 315; armistițiu (1531), 260, 267; asediat de oștile lui St. Mailat (1535), 371, 373; capitulează (1536) 374; ocupat de partizanii lui Zápolya 377;
religie: preposit al bisericii parohiale din ~ 214.
călători la ~ 20, 22, 24, 30, 33, 35 (v. și Rez, Schiltberger, Sparnau, Tennstädt).

Sibiu (Zepen), scaunul săsesc de ~ 417; cuprinde sate regești și sate tributare 214, 260; ține împreună cu capitala Sibiu de cele 2 capitluri parohiale: de „Sibiu” și „Surrogativa” 215.

Sic (Seek, Zek), localitate <r. Gherla>, 490; câmara de sare de la ~ 284, 287, 499; slujbași la câmara de sare 292, 293.

Sicilia, 362, 435, 439.

Siculi, Siculia v. Secui.

Siebenbürgen v. Transilvania.

Sieradz, localitate <R. P. Polonă>; palatin de ~ v. Laski Ieronim.

Sighișoara (Schespur, Segeswaria) oraș, 213, 215, 218, 360, 409, 417, 492, 504; dependent de capitlul parohial Chezdi 215; reînnoirea pactului „unio trium nationum” (1505) la ~ 416.

Sighișoara, scaun săsesc 215.

Sigismund I de Luxemburg, rege al Ungariei (1387—1437) și împărat (1433—1437), 46, 405, 406; participă la cruciada de la Nicopole (1396), 26, 28, 32; 115, 121; ocupă Vidinul 28; misiunea lui Ghil. de Lannoy la ~ 46; pretinsă participare la expediția de la Varna (!) 444; relații cu: Burgundia (Filip cel Bun), 47; ~ Moldova 479; ~ Polonia (Vladislav al V-lea Iagello) 46; ~ Turcia 406, 414; sprijină pe pretendentul Daud Celebi 85; ~ și Țara Românească (Mircea cel Bătrîn) 29; (Alexandru al II-lea Aldea) 85; mormânt și monument la Oradea 495.

Sigismund I Iagello, rege al Poloniei (1506—1548), 192, 232, 310, 315, 341, 346; familie 306, 446; relații cu: ~ imperiul 371; ~ Moldova (Petru Rareș), 304, 316, 346, 352-355, 369, 377, 387, 388; ~ Prusia 306; ~ Rusia 350; ~ tătarii (tribut), 335; ~ Turcia 308, 309; ~ A. Gritti, favoritul marelui vizir Ibrahim 321; solia lui Opalinski la Poartă, 344—347; ~ Transilvania; G. Reicherstorffer la ~ 187; ~ Țara Românească (Vlad Vintilă), 342, 345—346; ~ Ungaria (Ferdinand I), 238, 371; (I. Zápolya) 394, 445.

Sigismund al II-lea August Iagello, rege al Poloniei (1548—1572), 341.

Silezia, provincie <R. P. Polonă>, 198; import de sare germană în ~ 170; nobilimea din ~ și primejdia turcească 164, 376.

Silistra (Dristor, Dristra, Drstr), oraș și cetate la Dunăre <R. P. Bulgaria>, 100, 133, 135; descriere 86—87; sub ocupație turcească 89—93, 98; subași de ~ 90, 91; asediată și cucerită de români și cruciații burgunzi (1445), 79, 86—88; pașa de ~ pradă Țara Românească (1522), 178.

Silvania (Mons Sylvosus), regiune a Transilvaniei 494.

Simon de Keza v. Keza Simon de ~.

Sinan bei, beglerbeg al Anatoliei, sol turc în Polonia (1502), 151; consideră Moldova factor determinant în relațiile turco-polone 153.

Sinan Celebi, emin (intendent) de Caffa, trimis cu solul moldovean Petru Ungurul la Petru Rareș (1538), 383.

Singrenius, tipograf la Viena (1519), 157.

Sinoe, lac în Dobrogea la Marea Neagră, 383.

Siret, rîu 138, 142; trecut de turci 142, 202, 401.

Siria, 1, 10, 46, 54.

Sirmiu v. Srem.

Siut Ghiol, lac lângă Constanța, 383.

Sixt al IV-lea, papă (1471—1484), 435.

Sîncrai, sat pe Arieș <r. Aiud>, 491.

Sînpaul (Paly), localitate <r. Arad>, 496.

Slankamen (Slanchmund), localitate <R. S. F. Jugoslavia>, 32.

Slatina (Țirgul Nou), oraș; menționat în privilegiul lui Vlaicu Vodă (1368), 18.

slavii de sud, legături de familie cu Craioveștii 171; în slujba lui I. Zápolya 173.

Slovenia (Esclavonnie, Slavonia, Windisch landt), provincie <R. S. F. Jugoslavia> 398, 403, 445, 498; produse: vin 448; import de sare germană 170; ~ din Transilvania 286; prefaceri politice în sec. XVI 398; robi din ~ duși în Egipt 52.

Smalcz, Friedrich din Poznań, slujbaş la minele din Baia Mare (1528) 307.

Smedeuro v. Semendria.

Sniatyn (Sniatijn), oraș <R. S. S. Ucraina-nă>, 195.

Sofi (Sophi) v. Persia, sufiți și Tahmasp I, șah.

Sofia Paleolog (m. 1503), a doua soție a lui Ivan al III-lea marele cneaz al Moscovei, 145; intrigi împotriva moștenitorului Dimitrie Ivanovici și a mamei sale, domnița Elena, fiica lui Ștefan cel Mare, 153.

Soliman I „Magnificul”, sultan otoman (1520—1566), 172—173, 176, 239, 297, 299—300, 308, 315, 317, 331, 346, 381; familie 384; relații cu ~ Egiptul 179; cu Carol Quintul 248; ~ tactica militară a austriacilor 301; plan de a ataca Viena 310; pregătiri de expediție 321; solie la Ferdinand I de Habsburg 394; ~ *Moldova* (Petru Rareș) 200; ~ și problema Pocuției 305, 351; ~ și planurile lui Petru Rareș în Transilvania 377; solie (ultimatum) către Petru Rareș 376, 377; campania împotriva lui Petru Rareș (1538) 342, 380, 388, 395, 397, 406, 408, 420, 451, 464; itinerarul urmat 382—385; eoul campaniei în Transilvania 421; capturarea comorilor lui Petru Rareș 421; ~ numește ca domn pe Ștefan Lăcustă 236; ~ ocupă Bugeacul 421; Petru Rareș îi va fi predat de Zápolya (1539) 236; lucrarea lui A. Verancsics despre campania din 1538, 423; ~ *Persia* 301, 328; campanie 369, 371; ~ *Polonia* 341, 347—358; ~ și negocierile moldo-polone 305, 351; solii poloni (Ocieski, Opalinski) 344, 351, 348; ~ *Transilvania*: problema cetăților Ciceu și Cetatea de Băltă (1538), 420; anchetă (1535) privind uciderea lui A. Gritti 356; ~ și voievodul Ștefan Mailat 356; ~ *Țara Românească* plan de expediție 172; plan de ocupare definitivă 178; numește domn pe Teodosie 178; uciderea solilor și devastarea țării 178; ~ și alegerea lui Radu Bădica (1523) 179; proiect de expediție personală (1524) 179; plângeri ale marilor boieri la ~ 236; ~ și Radu de la Afumați 246; trimite un nou voievod (Moise) 301; încasează tributul prin A. Gritti 319; cheamă pe Radu Paisie (1542) cu oastea la Buda, 389; ~ *Ungaria*: plan de expediție 163; război cu ~ 178; ~ cucerește Belgradul (1522), 170, 466; expediție (1526) în ~ 238; ~ și Ioan I Zápolya 246, 313; pregătiri ale lui Zápolya împotriva lui ~ 418; A. Gritti pus ca mediator între Ferdinand I și Zápolya 326, 336—337, 394.

Soll v. Baska Bytriča.

Solnoc, comitat în Transilvania 417.

Solnocul interior, comitat <azi Szolnok, R. P. Ungară>, 417.

Solnocul de mijloc, comitat <azi Szolnok, R. P. Ungară>, 417.

Someș, râu, afluent al Tisei 218, 488, 494;

curs 161; transportul sării pe ~ 161, 255, 281, 286; prelungiri în Ungaria a acestei căi 258, 286, 499.

Someșana („Számoskewz”, „țara dintre Someșuri”), regiune între Someș și Tisa; făcea parte din Dacia 487—494.

Someșul Mare, râu, 409—410, 489—490.

Someșul Mic (Viszsa Folyo), râu, 409—410; izvoare 490; confluență cu ~ Mare, 489.

Somkerek v. Șintereag.

Somlyo, „de Cîmpie” (Campestris arx Somlyo) v. Șemlacul Mare.

Somlyo, „de pădure” (Silvosa arx Somlyo) v. Vărădia.

Soroca (Zorwca), cetate <azi Soroki, R. S. S. Moldovenească> 43, 199; pază contra tătarilor (1539), 236.

Sortzschén v. Suceava.

Sozopolis, port la Marea Neagră <R. P. Bulgaria>, 4.

Spania, 45, 441, 490.

Sparnau, Peter von ~, pelerin german (sec. XIV), 17, 24; relația călătoriei în Țara Românească și Transilvania (1385), 19—20; compararea relației cu itinerarul din Bruges (c. 1380—1390) 21—22.

Speyer (Spira), oraș 312, 356.

Spor, Antoni, prieten al lui Stenzel Karlovicz (1528), 285.

Srem (Sirmiu), provincie <R. S. F. Jugoslavia>; locuitorii din ~ alungă pe invadatorii turci (1523), 164; episcopie de Sirmiu, 68; episcop de ~ 445 (v. și Brodaries Ioan).

Statilius, Ioan, prepozit de Veszprem, apoi de Buda, episcop al Transilvaniei (1527—1542), secretar al regelui Ioan I Zápolya 263, 338, 342, 355; carieră 393—394; reședință la cetatea Gilău 360; trimis ca sol la Veneția (1521) 163; relații cu Tr. Andronico 242—243; ~ Ercole dalmatul 312, 314—315; ~ A. Gritti 250, 252, 362; ~ P. Opalinski 343; ~ Petru Rareș 312; solie 312, 316; înrudit 315; ~ A. Verancsics, 393—394; caracterizat de Tr. Andronico 250.

Stăniilești, localitate pe Prut <r. Huși>; popas al oastei invadatoare otomane (1538), 385.

Stephanopolis v. Brașov.

Stieröchsel v. Taurinus.

Stiria, provincie <Austria> 403; personal pentru cămările de sare din Transilvania 258—259.

Stinca sf. Mihail v. Castelul sf. Mihail.

Stoian adică „Ștefan”, tatăl lui Nicolae Olahus <numele al doilea fiind desigur cel al botezului catolic primit ulterior>, 484.

Strabo (63 î.e.n. — 19 e.n.), istoric și geograf antic, 159, 399—400, 402, 405.

Strasbourg, oraș, 312.

Strei (Sargetia), rîu, afluent al Mureșului; capitala statului dac așezată pe ~ 160, 221, 223; tezaurele lui Decebal îngropate în albia sa 160, 410.

Stremț (Dyod), cetate dispărută lângă Teiuș <r. Alba>, ridicată de Ioan de Hunedoara și dăruită de Ioan al II-lea Sigismund Zápolya (1562), 409, 491.

Strigoni v. Esztergom.

Stuhlweissenburg v. Székesfehérvár.

Suabia, 372.

Suceava (Sanzana, Sedschoff, Sotzschen, Suzava), oraș și cetate de scaun a Moldovei 31, 146, 150—151, 192, 198, 227, 392, 503; discutarea identificării cu „Cozial” 61; mod de construcție 137—138; ~ cetate de piatră 404; popas pe drumul Lvov — Cetatea Albă 27; Mahomed al II-lea se îndreaptă spre ~ (1476), 131; ocupă orașul (1476), dar nu cetatea 137; fuga populației din ~ 137; ocupată (1538) de oastea lui Soliman I, care înscăunează pe Ștefan Lăcustă 385; capturarea comorilor lui Petru Rareș de la ~ 421; portar de ~ 380 (v. și Mihai); călători la: 27, 31, 61 (?), 449, 455, 503 (Lannoy (?), Peresvetov și Schiltberger).

Sudak, localitate în Crimeea, 4.

Sughdak, localitate în Crimeea, 10.

Suedia, 237.

Sulina, braț al Dunării, 16; denumit „al doilea canal” de Ibn Battuta (1330), 7.

Sultan Ceairî menzil <R. P. Bulgaria>; popas al oastei invadatoare otomane spre Moldova (1538), 383.

Sultanieh, localitate în Asia Mică, 36, 38; arhiepiscop de ~ v. Ioan.

Suppa, localitate citată în itinerarul din Bruges (c. 1380—1390), probabil Ciupa <r. Găești>, 25.

Sürköiu, sat la nord de Constanța <azi Ovidiu>; oastea invadatoare otomană în drum spre Moldova (1538), pe la ~ 383.

Swatava v. Zwittau.

Synegh v. Cincu.

Szalaházi, Thomas, episcop de Agria (Eger) și cancelar al Ungariei (1529), 297.

Számosszeg, confluența Someșului cu Tisa la ~ <R. P. Ungară>, 489.

Székesfehérvár (Alba Regia, Stuhlweissenburg), oraș <R. P. Ungară>, 392, 505.

Szent László (Sanctus Ladislaus), localitate <R. P. Ungară>, 496.

Szent Mihály Kew v. Castelul sf. Mihail.

Szolnok, oraș <R. P. Ungară>, cămară de sare la ~ 282; sare dusă la ~ 266; creare de cămări anexe la ~ 286.

Szydlowiecki <Krystof>, castelan de Cracovia și cancelar al Poloniei (1515—1532), 304—306.

Ș

Șaroșu (Saaros), localitate <r. Mediaș>, 491.
Șebîș (pe Crișul Alb), cetate; românii dependenți de ~, 267.

Șeica, scaun săsesc, 417.

Șeikh Ahmed, han tătar al Hoardei de Aur (1481—1489, 1499—1502), 150.

Șemlacul Mare (Campestris arx Somlyo, Mező Somlyo), localitate <r. Deta>, 496.

Șepși (Sepsy), scaun secuiesc 417, 502; așezare, 209.

Șerpeni, localitate pe Nistru (R. S. S. Ucraineană), 31.

Șieu (Sáio), rîu <R. P. Ungară>, 489.

Șimand (Simand), orașel <r. Criș>, 496, 499; sat omonim în apropiere 499.

Șintereag (Somkerek), localitate <r. Bistrița>, 491.

Șiria (Világosvár), localitate <r. Arad>, 496.
Șişman, țar bulgar de Tîrnovo (1371—1393), 30.

Șiștov (Czwista), port la Dunăre <R. P. Bulgaria> 18, 19, 27, 178; discuția derivării din Schistau (= Șiștov), a numelui de Schistau folosit de cruciații germani pentru Nicopole, 27.

Șiștovul românesc (Czwista) sau Podul Șiștovului (v. Zimnicea) 18, 19.

Șoimuș (Scholmosch, Solymos), castel pe Mureș, stăpînit de comitele „Jorgen” (1528), 271; cetate, 496.

Ștefan Lazarevici (Lazăr), despot sîrb (1389—1427), 38.

Ștefan Lăcustă, domn al Moldovei (1538—1540); crescut la Constantinopol, 464, 467; înscăunat la Suceava de către Soliman I, 380, 385, 408; aservit turcilor 464, 467; proiect de expediție în Transilvania, 236; raporturi cu: Ferdinand I de Habsburg 232; ~ cu Polonia 232—233, 236, 243, 305; (sol în Polonia 232 v. și Vartic Petru); cu Ungaria (Ioan I Zápolya), 420.

Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1457—1504), 133, 140, 142, 148, 218, 442, 479; caracterizare 148—149; familie 145, 153; relații cu: Polonia 153; înfringe pe regele Ioan Albert (1497), 315; ocupă Pocuția 149, 153; ~ Rusia (alianță cu Ivan al III-lea) 145—146, 150, 153; ~ cu tătarii 150; luptă cu tătarii lângă Cetatea Albă (1476), 142; ~ cu Turcia: refuză plata tributului 133; eliberează robii genovezi 133; înfringe pe turci la Vaslui (1475), 134, 444; campania lui Mahomed al II-lea (1476) împotriva lui ~ 129—130, 139; lupta de la Valea Albă (1476) 136—137; ~ cu Ungaria: învinge pe Matei Corvin la Baia (1467), 315; tratative cu Șt. Báthory, voievodul Transilvaniei, 140, 143.

Ștefan I cel Sfânt, rege al Ungariei (1001—1038) 413, 414, subjugă Transilvania 505; colonizarea sașilor (I) sub ~, 226.

Ștîbor, voievod al Transilvaniei (1395—1401 și 1410—1414), participă la campania de la Nicopole (1396) 34.

Șvabi, populație din Banat, 208.

T

Tagias Dimitrios, cărturar grec (1559), 13.

Tago, rîu aurifer în Spania, 490.

<Tahmasp I> (Sofi), șah al Persiei (1542—1576), 301, 326.

Talpoș, localitate <r. Salonta>, 496.

Tanger, 1.

Tarnowski, Ján, mare hatman al coroanei și castelan de Cracovia 350—351; învingător la Obertyn (1531), 353; incursiune în Moldova 354; n-a ajutat pe Petru Rareș împotriva turcilor (1538) 388; raporturi cu I. Laski 232, 235, 246.

Tartharos v. Tîrgu Trotuș.

Taurinus, Ștefan (Stieröchsel) (c. 1485—1519), prepozit de Alba Iulia (1517); nume 155; biografie și carieră 156; opera (dedicată lui

Georg de Brandenburg), 157; „Index Abecedarius”, text, 158—161; împrumuturi din ~ 209; folosit de G. Reicherstorffer, 208, 228—230; inscripții antice 158, 159, 161, 220, 223—224; moartea sa, 157.

Taurinus v. Belgrad.

Tălmăciu, cetate lângă Sibiu, ridicată pe ruinele unui vechi castru roman, 402.

tătari (Hoarda de Aur, Tartaria, Tartaria Mare, țara tătarască, „sciți nomazi”, „turci”) 5, 6, 31, 43, 49, 56, 148, 166, 169, 196, 198, 472; așezare, vecinătăți 39, 150, 488, pustul tătaresc 51; limbă: inscripție la Babadag în limba ~ 10; hanate 145; hani 56; ~ de Astrahan 150; ~ Crimeea 150; ~ Volga 150 (v. și Abdul Kerim, Mengli Ghirai, Sahib Ghirai I, Seikh Ahmed).

Economie: vămă (tamga) 44; hrană 4, 5, 197; căi de comunicație: drumul tătaresc „spre marea cîmpie” 43; mijloace de transport: care 6; harabale 7; cai, măgari 6, cămile 9.

Etnografie (port) 8.

Relații ~ cu Dobrogea: ocupație (sec. XIV): orașele Fenika (Vicina) 10; Sari Saltık (Babadag), 1; ~ cu Lituania (Vitoft) 56; incursiune (1502) în ~ 145, 149; ~ cu Moldova 355, 377; ocupație vremelnică (sec. XIV) 479; (Petru Rareș), 418; incursiuni (1476) 142; (1538) 201, 236, 421; ridicare de robi (1476), 142; regimul ~lor așezați în Moldova 193, 197; ~ cu Polonia 355; incursiune (1502) în ~ 145, 149, 236, 350—351, 354; ridicare de robi 149; ~ cu Transilvania 232; (I. Zápolya), 236; ~ cu Țara Românească 418.

Tătliștea (azi „23 August”), localitate <înglobată administrativ în orașul Constanța>; oastea otomană invadatoare în drum spre Moldova (1538), trece pe la ~ 383.

Tăut (?) (Felthót), localitate din Țara Crișurilor, pe Crișul Negru lângă Bațir, 496.

Tăuți (Felthót), localitate pe Crișul Alb, 490.

Teczynski, Andrei, castelan de Cracovia (1531), 355.

Teiuș (Villa Spinarum, de Spinis), oraș, 24, 409.

Temesköz v. Timișana.

Tennstädt, Ulrich von ~, pelerin german (sec. XIV), 24; biografie 17—18; relatarea călătoriei prin Țara Românească și Tran-

- silvania (1385), 19—20; comparație cu itinerarul din Bruges (c. 1380—1390), 21.
- Teodosie, domn al Țării Românești (1521), fiul lui Neagoe Basarab, sub epitropia lui Mehmed beg, 178; dus la Constantinopol 178.
- Ter hogerstede (= Ungerstadt, adică Ungarisch Neustadt, Baia Mare?), localitate menționată în itinerariul din Bruges (c. 1380—1390), 24.
- Tervis v. Țirgoviște.
- Tesalia, 402.
- Teutoni, cavalerii ~, ordin militar religios romano-catolic; ~ lupta cu polonii 45; ~ în Masovia 46; arhivă la Göttingen 63.
- teutoni v. sași.
- Theleky, localitate neidentificată 496.
- Thois, Geoffroy de ~, scutier al ducelui Filip cel bun al Burgundiei, însoțitor al lui Ghillebert de Lannoy în Orient (1441), 84, 85.
- Thois, Jacot de ~, fratele lui Geoffroy de ~, căpitan al galerelor burgunde în expediția de pe Dunăre (1445), 84; la Brăila 87.
- Thomory v. Tomori.
- Thona, Thonau v. Dunărea.
- Thorenburg v. Turda.
- thuringi, emigrați în regatul ungar (sec. XI), 413.
- Thuróc, Ioan de ~ (sec. XV), cronicar ungar, 418; cronică lui ~ folosită de P. Ransanus, 439.
- Thurzó (Turzó), familie de magnăți unguri; asociată în afaceri cu casa Fugger 256; bunuri confiscate în Ungaria (1525), 257.
- Thurzó, Alexis, tezaurar al Ungariei (1514—1525), 156; comite de „Sohl” și cămăraș de Cremnitz, asociat cu Iacob Fugger 164; emite bani falși valorînd 1/15 din cursul de atunci 164; are o mare creanță asupra regelui Ludovic al II-lea 164; răspunderea lui ~ în devalorizarea monetei Ungariei (1525), 256, 257; mișcare împotriva lui ~ 261; ~ scos din funcție 275.
- Thurzó, George, fratele lui Alexis, cămăraș al minelor din Ungaria superioară, umanist (1518), 256; cumnatul lui Iacob Fugger 156.
- Thurzó, Ioan, fratele lui Alexis ~, episcop de Breslau (Wrocław) și umanist (1518), 156, 256.
- Thurzó, Sigismund, episcop de Oradea, protector al lui Nicolae Olahus 495.
- Thurzó, Stanislau, fratele lui Alexis ~, episcop de Olmütz (Olomouc) (1514); cerc de umaniști la Olmütz, 156.
- Tileagd (Thelegd), localitate <r. Aleșd>, 212, 359, 490.
- Timiș, rîu, 497.
- Timișana (Temesköz), regiune între Timiș și Dunăre; în antichitate făcea parte din Dacia 487; bogăție 497.
- Timișoara (Timiș), comitat 361, 438, 487; comite de ~ v. Dragffy Ioan și Pavel Chenezul; comite și căpitan de ~ v. Perenyi Petru.
- Timișoara (Themeswar, Timiș), oraș și cetate 438; așezare 160; asediată de oastea țărănilor răsculați sub Gh. Doja (1514) 160, 271; rol militar contra turcilor 497; castelan de ~, 34; trimitere eronată — confuzie: „Coluswar sive Themeswar” 443.
- Timur Lenk (1336—1405), conducător mongol turcizat în Asia Centrală 26; adversar al sultanului Baiazid I 36, 40; Schiltberger prizonier la ~ 40.
- Tirimia, localitate <r. Țirgu Mureș>, 491.
- Tirmaw v. Dunărea.
- Tirnago v. Țirnov.
- Tisa, rîu 24, 211, 225, 272, 303, 326, 399, 401, 410, 438, 443, 486, 489—491, 494; curs 160—161; locul de vărsare al Someșului în ~ greșit indicat 283, 493, 494, 497; bogat în pește 160—161; transportul sării pe ~ 437, 499.
- Titel v. Tytel.
- Țitireci (?) („Retz”), mănăstirea ~ în legătură cu menționarea ocnelor din Țara Românească (1528) <r. Rîmniceu Vîlcea>, 282.
- Țirgoviște (Türkoich), reședința de scaun a Țării Românești 30, 232, 239, 248, 308, 322, 327, 404, 444, 487; descrieri (Della Valle, Petančić, Münster) 322, 442, 444, 504; căi de comunicație: spre Brașov 504; populație 504; monumente: biserică romano-catolică a sf. Francisc, 322; călători la ~ și scrieri despre ~ 27, 322, 442, 444, 504.
- Țirgu Frumos, localitate lângă Iași, popas al oastei invadatoare otomane (1538), 385.
- Țirgu Mureș (Neumarkt, Zeckelwassarahel), oraș 225, 491; capitala scaunului Mureșu-

lui 209; centru al secuilor 210; adunările secuilor la ~ 209, 263.

<Tîrgul Nou> (Nuwestadt), localitate în Țara Românească (poate Pitești?), (1386), 22 v. și Slatina, (1368)/18.

Tîrgu Trotuș (Tartharos), localitate <R. Tg. Ocna>, 199; oastea lui Petru Rareș concentrată (1542) la ~ 390.

Tîrnava (Kikullo), comitat în Transilvania 417.

Tîrnava (Kikelö), rîu, afluent al Mureșului 489, 490.

Tîrnava Mare, rîu, 218, 409, 410.

Tîrnava Mică, rîu, 219, 409, 410.

Tîrnave, regiune între rîurile ~; colonizări sășești (sec. XIII) 414.

Tîrnovo (Tirnago, Tirno), oraș <R. P. Bulgaria>, capitală a țaratului bulgar 17, 19, 22, 25, 30.

Tobiasch, Clara din Sibiu, văduva lui Johann Lulai, apoi soția lui Marc Pemfflinger 372.

Tokay, castel <R. P. Ungară>; victoria ferdinandistilor asupra lui Zápolya (1527) la ~, 182, 194, 231, 242, 257, 282.

Tolobenpürig (=Golobenburg) v. Golubác.

Tomori, Nicolae (Thomory), castelan de Făgăraș, al regelui Ioan I Zápolya; atacă bandele de mercenari ale lui G. Reicherstorffer (1528) 183, 188.

Tomori, Paul, comite al cămărilor de sare din Transilvania; instaurează așa-zisul „Wesch Mascht”, 276.

Tomori, Ștefan, vice-voievod al Transilvaniei (1523—1526); castel la Ciuciu 270.

Tonau v. Dunărea.

Topolog, rîu, afluent al Oltului, 24.

Tornali, Iacob, tezaur al regelui Ludovic al II-lea și comite al cămărilor de sare (ante 1527), caracterizare 268—269, 292.

Török de Sálgó, Pál, magnat ungar înrudit cu Daud Celebi, pretendent otoman (1445), 85.

Torontal, comitat în Banat, 438.

Tot Warady v. Vărădia.

Tour turcaîn, Turquant v. Turtucaia.

Tracia („Romania”) 401, 402, 424; „Valahia” o parte (!) a ~, 502; geții în ~ 472; guvernator roman 404; ocupată de bulgari 482.

Traian, împăratul (98—117) 207; victoria asupra dacilor 402—403; colonizări în Dacia 196, 323, 482; podul lui ~ 498.

Transalpina v. Țara Românească.

Transilvania (Ardeal, Erdeut, Erdély, Herdelia în sens general, iar Septem Castra, Siebenbürgen, Zevenberghe, în sens de teritoriu al sașilor) 20, 22, 35, 118, 119, 121, 135, 176, 211, 226, 251, 418; *teritoriu*: confuzie Transilvania-Siebenbürgen. Țara Siebenbürgerilor 471, 503 este doar o parte a Transilvaniei, așa-zisul „fundus regius” sau Königsboden administrat de Sași 418, care intră împreună cu Țara Secuilor și cu teritoriul comitatelor nobiliare în alcătuirea Transilvaniei propriu-zise 438. Pentru Sași teritoriul lor e acel al „celor 7 cetăți” Septem Castra 418. Teritoriul Transilvaniei identificat cu Dacia 159, 167, 169, 225; ~ cu o parte a Daciei 447, 483, 486—488; întindere 488, 489;

Așezare geografică: 401, 408, 422, 448; *re-lief*: munți 160, 192, 195, 225, 248; munți auriferi 227; rîuri 225, 410, 488, 489—491, ~ navigabile 498, 503; pîraie sărate 499; ape minerale 169; păduri 503; hotare 207, 446, 472, 478, 503; descriere 235, 502—505; caracterizare (cetate inexpugnabilă) 443—444, 503.

Resurse naturale — generalități: 159, 210, 226, 324, 398, 408—409; animale: cai 448, 483, 497; oi 159, 226; vite 216, 398, 489, 503; faună prin păduri: cerbi, bouri, capre sălbatice, un fel de leu (!) 168, 489, 505; vînat și păsări 409, 415; pești 159, 161, 410, 498; agricultură: fertilitatea și productivitatea solului 398, 408; grîne 216, 398, 408, 413, 492, 503; fînețe, pometuri 409; vii și vinuri: varietate, bogăție 408, 448; la Mediaș (Țara Vinului) 505, caracterizarea lor 483, 498. Secuii au puțin vin 413.

Bogății minerale: 163, 210, 235, 483, 489, 505; ceară neagră minerală cu miros de păcură 167 din care se fac luminări 170 (bitum? pisasfalt? sau ozocherită?) 324; metale prețioase: aur și argint generalități 159, 409, 448; orașe miniere cu ~ Abrudul 222, 224; mine la Baia Mare și Baia Sprie, apoi în comitatul Sătmar 438, 493, precum și în Transilvania (propriu-zisă) 448, 466, 498; aur, aurul e foarte frecvent 168; mine de ~ la Abrud 158, 222, la Baia Mare (se extrage și se separă de argint) 168; se sapă aur la Zlatna și la Baia de Criș 505; rîuri aurifere: 168, 169, 235, 505, Crișul (!)

159, 221, Arieșul 168 și valea sa 410, 499; munți auriferi 224 (Abrud, Zlatna, Baia de Criș) alimentează Cămara regească pentru baterea banilor de aur și argint 222. Aurul exploatat prin săpare și spălare 498, 499. Se află în stare solidă (de aur nativ), sau minereu. Există și aur vegetal (!) sub formă de coarde de viță (!) 163, 168. Exploatare țărănească a aurului 499. Specimene de bulgări de aur de la Abrud (greutatea socotită în ducați) 499. — Alte metale — *plumb*, mare cantitate descoperită în 1527, 235. — *Sare* — ocne de ~ vezi și Sare și Turda; Oficiul sării regești 161. Venituri din ~ 215, vărsate regelui de către Comitele Cămarilor de sare 212. Privilegiu de sare gratuită pentru biserica din Transilvania în 1526, 258. *Comerț*: negustori 303 v. și Brașov, Sibiu. Comerțul cu sare. Prețul sării din Transilvania în funcție de starea politică din Ungaria (1528) 258. Export în Țara Românească? 258. Calitate superioară 283. Perspectiva folosirii rețelei internaționale a Casei Fugger 258. Oprirea exportului de sare 265. Importanța politică a concesionării ocnelor din Transilvania Casei Fugger 257. Stagnare a oricărui comerț (în 1528), 294 și lipsă generală, îndeosebi de postav 264. Comerț cu Țara Românească 492; ~ cu Turcia 216. *Drumuri comerciale și căi de comunicație*. Vezi Sare, transport, itinerarul pe Mureș și pe Someș. Căi de acces în ~: din Moldova 143, 193, din Țara Românească prin Turnu Roșu 216, vezi Turnu Roșu. Din Ungaria spre ~ sînt 3 căi, 488; primejdii (1528) 294. Căi de comunicație cu Țara Românească (pe la Brașov) 294. Drum prin Transilvania pentru pelerini (v. Itinerarul din Bruges și relația lui Sparnau și Tennstädt). Drum pentru o eventuală cruciadă (1502) 442 (v. Petančić). *Locuitori*, 503. Națiunile conlocuitoare din ~ 410, 471, 472, 489; „Cele 3 națiuni” privilegiate: Sașii, Secuii și nobilimea 208, 209, 295; discuția sensului lor la Verancsics și Reicherstorffer 424—426, corectivul la N. Olahus, patru neamuri 489; Formula „celor 3 națiuni” modificată la Enea Silviu Piccolomini „3 popoare” Sașii, Secuii și românii 471. Și la Seb. Münster „cele

trei limbi” în sens de popoare: secuii, românii și sașii 505.

Românii 217, 218, 410, 411, 424—426, 471 (v. și Piccolomini, Reicherstorffer, Verancsics).

Sașii 208, 209, 216, 218, 295, 410, 414, 438, 447, 471, 503;

colonizarea ~ 414; datare greșită 226 (v. și sașii).

Secuii 218, 324, 411, 412, 471 (v. și secuiei); ungurii 209, 415; Limba românilor 259, 295, 402, 403, 503; (v. și Români, limbă). Limba sașilor (germana) 259, 295, 324, 503; ~ ungurilor 259, 295, 324, 503; cele trei limbi sînt absolut necesare slujbaşilor străini ai Cămarilor de sare 259, 295. *Clase sociale*: nobili 413—417; orășeni 218, 259, 492; negustori 267, 492; iobagi 308, 411, 424—426.

Organizarea politică. Transilvania propriu-zisă 488—489, 499; capitala 447 (v. și Alba Iulia); împărțire administrativă: comitate și scaune: Cele 7 scaune țin de Sibiu. Celelalte două țin de Mediaș 418, 438; comitate exterioare (Partium) 488—493. Voievozi ai ~ 116, 142, 162, 170, 178, 183, 218, 232, 239, 240, 249, 293, 319 reședința 271 (v. și Ioan de Hunedoara, Báthory St., Laski I., Mailat St., Perenyi P., Zápolya Ioan); vice-voievozi 139, 326, 366, 367 (v. și Czibák Emeric, Erdely St., Kendi Fr., Mailat St.). Tezaurar 212, 213, 263, (v. și Gerendi N.); stările ~ 257.

Organizarea sașilor: scaune săsești 214—215, 414; capitala la Sibiu 492 (v. și Sibiu); jude regal numit 417; jude de scaun ales 417; regim juridic al ~ 413—415; contribuții (census) 492.

Organizarea secuilor: scaune secuiești 417; comite al ~ 417; privilegii, tribut 472; *regimul privilegiat al nobilimii maghiare* 413—417; *regimul populației românești* iobagi 308, 411, 424—426, districte românești privilegiate 411.

Orașe și cetăți 213, 409, 410, 438, 447, 483, 504; Cele 7 orașe mai de seamă 213, organe de conducere: jude regal (judex regius) 267, 283, 295, 324, 372, 390, 417, 484, 492; jurați 389, 391 (v. și Brașov și Sibiu); Cetăți stăpînite de domnii Moldovei 182, 184, 488; ~ Țării Românești 183, 220.

Organizarea militară: armament: artilerie 333; bombarde 365; cămăși de zale 416; coifuri 416; iatagane 416; lănci 416; mănuși de fier 416; scuturi 416; securi 143. Oaste 140; efective 143, 210, 378; episcopii Transilvaniei țin o trupă de elită cu care participă la apărarea țării (1479) 493 (1521) 164; contingente cerute de turci 376, 377; cavalerie grea (catafracți) și ușoară (husari) 416; trupe de secuî călare 411, pedestrași (sași și secuî) 411, 416;

Istoric: cucerirea și colonizarea romană 225, 402; antichități romane: inscripții 157, 159, 226, 260; monede 168, 169; monumente 226; popoare migratoare în ~ 398; ~ sub ducii Géza și Gyula 403, 505; cucerirea ~ de Ștefan I cel Sfânt 226, 506; regimul dominației maghiare: 506; regi 506 (v. și Matei Corvin);

Transilvania — Situație politică internă înainte și după Mohács — dezbinări 163, rivalități pentru coroană. Acțiuni anarhice 182, 183; frământări în jurul episodului Gritti (v. Gritti Aloisio). Ideea transformării Transilvaniei în stat de sine stătător v. Mailat 328.

Transilvania acțiune comună cu Moldova și Țara Românească, pînă după Mohács. Cooperare antiturcească (1476) 143, condiție esențială (1524) pentru oprirea turcilor 180. Baza acțiunii lui I. Zăpolya (1524) 172. Vrea să ajungă rege al Ungariei sprijinit pe Moldova și Țara Românească 170. Importanța Țării Românești pentru siguranța din partea turcilor 179.

Principatul Transilvaniei sub suzeranitatea otomană 257, 394.

Relații: cu Moldova (Petru Rareș) 143, 172, 180, 369—374, 376—378; proiect de expediție (1542) în ~ (1542), 392, (Iliș Rareș) 200; ~ Țara Românească 143, 170, 179, 232, 241, 246 (Radu de la Afumași) 220; ~ Turcia 236, 397, 418, 421; incursiuni otomane în ~ 108, 492; ~ Ungaria (Ferdinand I de Habsburg) 182—183, 243, 257;

Religie: episcopi catolici 67, 156, 159, 161, 164, 170, 242, 250, 263, 312, 498 (v. și Gereb Ladislau, Gerendi N., Lapeș Gh. Statilius, Varday Fr.) [în intervalul 1527—1542 există simultan doi episcopi unul ferdinandist (N. Gerendi) și celălalt iohanist

(Statilius)]; reședință episcopală (Alba Iulia) 490, castele 221 (v. și Castelul Sf. Mihail <în sec. XIV>, Gilău); canonici 67. **Călători** în ~ 18, 20, 24, 29, 36, 156, 157, 163, 242—243, 249, 250, 257, 305, 308, 312, 314—316, 318—319, 342—343, 346, 348, 356, 358—360, 393—394, 397 (v. și Andronico, Della Valle, Dernschwam, Ercole Dalmatul, Massaro, Museo, Ocieski, Opalinski, Schiltberger, Sparnau, Taurinus, Tennstädt).

Trapezunt, port la Marea Neagră în Asia Mică, reședință a imperiului bizantin de ~; galere burgunde la ~ 84; corăbii din ~ la Cetatea Albă (1445) 83; vase pentru flota turcă 152; împărat de ~ v. Alexis al IV-lea.

Trau (Trogir), oraș <R. S. F. Jugoslavia>, 242, 243, 246, 393.

Trautner sau **Tratner**, varietate de postav distribuit la contract tăieturilor de sare din Transilvania 263, 273; cantitate, preț (la Cluj, 1528), 264.

Trăscău (Thoroczko, azi Rimetea), localitate <r. Alba>, 490, 491.

Trenčín, oraș și cetate <R. S. Cehoslovacă>, 362.

Trento, oraș <Italia>; episcop de ~ v. Clelio Bernardino.

Treviso, oraș <Italia>, 356.

Triballia, triballi v. Bulgaria și bulgari.

Trivulzio Gian Giacomo (1441—1518), vestit comandant italian, 332.

Trnava (Tyrnau) oraș <R. S. Cehoslovacă>, 260.

Troițko Serghievski, mănăstire lângă Moscova, 41.

Trotuș v. Țirgu Trotuș.

Trotușan, mare logofăt în Moldova (1538), 380.

„tumen” unitate de calcul pentru sare= 10.000 de bolovani de sare mică de luntre 269, 270, 272, 282.

„tumeniști”, nume dat beneficiarilor de bonuri de sare regească gratuită, 289 (v. și sare).

Tunisia, 327.

Turcia, (împărăția turcească, Poarta otomană, țara păgînilor), și turci (hoarde scitice, sarazini, turcime) 1, 4, 5, 10, 49, 54, 57, 83—85, 92, 100, 124, 130, 145, 203, 252,

260, 309, 321, 324, 328, 343, 351, 394, 403, 405, 473, 499, 503, 504.

Negustori 457; robi 52, 116, 119, 133, 142. *Economie*: comerț cu Țara Românească 30, 85, 176; ~ cu Transilvania 283; animale: cai 498; grîne 84; piper 283; revent 284. *Finanțe*: dări 145.

Organizare militară: armament: arcuri 97, 110; săgeți 97, 110, 115; lănci și sulii 89, 90, 95; bombarde 113, 127, 138, 301; iatagane 97, 416; praștii 103, 115; săbii 96, 97; scuturi 95, 110; securi de luptă 96; serpentine 89, 111, 120; tunuri 88, 89, 113, 119, 120, 127; însemne militare: flamuri 90, steaguri 86; Oaste efective 89, 90, 93, 152, 163, 164, 301. Ostași: arcași 90, 301; azapi 127; ieniceri 127, 128, 142, 301, 358, 416; pușcași (pixidarii) 301; săpători 135.

Flotă 142, 153; bărci 135; corăbii („fuste”) 152, 153; galere 122, 152, 153; luntre 127, 132, 301; monoxile 110; șeici 310; vase cu fundul teșit 152, 153.

Fortificații militare: barbacane 95, 96, 117; brace 113; false brace 115, 117; gherete 103, 108; galerii 94, 95, 103; gard întărituri de pari 94, 95, 113; turnuri 94, 95, 103, 113, 117; șanțuri 94.

aprovizionare 135—138, recrutare 453, strategie 121, 122, 127, 135.

Organizare politică și administrativă: sultani 29, 50, 132, 142, 145, 218 (v. și Baiazid I, Baiazid al II-lea, Mahomed I, Mahomed al II-lea, Murad al II-lea, Soliman I), pretendent otoman 86, 90, 91 (v. și Daud Celebi zis Saudji); ayan 95; subași 89, 90, 91.

Populație: greci 457, români 119; sîrbi 457; unguri 119.

Etnografie: costum 90, 96; turban 90; stofe 90, 96.

Obiceiuri: bocirea morților 412, adoptă superstiții locale 498.

Evenimente politice și militare:

Venirea turcilor în Europa (1353) 21; expansiune 40; război de succesiune (1402—1413) 50; cetăți și teritorii ocupate: Banat, Orșova, Peth, Severin 498; Belgrad (1521) 164, 465; gurile Dunării 248; Timișoara 497.

Cruciade contra ~: expediția de la Nicopole (1396) 26, 28, 29, 32, 116, 121.

Expediția lui Boucicault de despresurare a Constantinopolului (1400) 115; Cruciada de la Varna (1444) 78, 79, 83, 84, 122, 444; expediția burgundă pe Dunăre (1445) 89—121; lupte la Giurgiu 102, 103, 106—112; Turnu (Nicopolea Mică) 113, 115, 117, 118; Turtucaia 94—96, 99; Silistra 89, 91, 93; arderea Rusciucului 111—112; planuri de cruciadă 442—443, 172, 256.

Relații cu: bulgarii: regimul dominației otomane 38, 55; răzvrătire (1445) 112; ~ Caramania 152; ~ Imperialii 232, 233, 296, 297, 302, 394, 395; ~ Moldova 39, 40, 398, 418; atac împotriva Cetății Albe (1420) 53, 54; expediție împotriva lui Ștefan cel Mare (în 1475) 132, 134, 138; (în 1476) 139, 140—143; relații cu Petru Rareș 233, 306, 351, 353, 369, 373, 387—388; expediție contra lui (1538), 421; ~ Ștefan Lăcustă 408; moldoveni prizonieri ai ~ 142; turci prizonieri ai moldovenilor 134, 138. Denumirea dată de ~ Moldovei 400; regimul dominației otomane 199; ~ cu Perșii 163; ~ cu Polonia 124, 151, 153, 305, 341, 342, 347; soli poloni în ~ 231, 233, 242, 246, 304—305, 317, 332, 386; ~ cu Ragusa 302; ~ cu sîrbii 38, 164; prizonieri sîrbi 123; ~ cu Transilvania 193, 212, 216, 218, 233, 248, 251, 257, 411, 414, 420, 425, 488, 492 (cu Ioan de Hunedoara) 122, 178; înfrîngerea de la Cîmpia Pîinii (1479) 493; ~ de la Grumazi (1522) 178; (cu Ioan I Zápolya) 173, 297, 232, 389; (misiunea lui A. Gritti) 184, 232, 253, 254, 317, 334—336, 339, 340, 359, 363, 366, 367; (cu Ioan II Zápolya) 391—392; cu Țara Românească 39, 40, 86, 179, 236, 241, 247, 297, 298, 405, 504; iscoade în Țara Românească 87; ~ susțin pe Vlad împotriva lui Mircea cel Bătrîn 33; ~ pe Drăculești 472, 478; ~ Vlad Dracul 109—111; lupte (1442) 79; ~ cu Vlad Țepeș 109, 110, 126—128, 176; incursiuni 79, 111; expediții (1462) 123—128; (1464) 81; ~ Radu cel Frumos 128; ~ cu Laiotă Basarab 143; ~ cu Radu de la Afumați 297; susțin pe Mircea Ciobanul 205; turci prizonieri 29, 89, 90, 97, 110; români prizonieri 128; denumire dată românilor 247, 399; Regimul dominației otomane 176—178, 404.

- Zaherea 310, ostateci la Poartă 386; uci-
deri și slujiri ale solilor 178. ~ cu Un-
garia 39, 82, 153, 163, 164—166; prizonieri
unguri 142; ~ cu Veneția 129, 152.
Religie: credință musulmană (busurmană)
453; restrângerea catolicismului în Ungaria
ocupată de turci 467; adoptă superstiții
locale 498.
Cultura: scriere 412; tradiții despre istoria
românilor 399.
Călători în ~ 26, 32, 134, 260, 304—306,
341—343, 386, 394, 429, 430; (v. și
Angiolello, Dernschwam, Ocieski, Opalin-
ski, Peter von Rez, Schiltberger, Veran-
csics).
Lucrări despre ~ 306, 441 (v. și Ocieski
și Petančić).
Turci seldjukizi, colonizare în Dobrogea 10.
Turda, comitat în Transilvania 417.
Turda (Curemborck, Thorenburg, Turem-
borch), oraș, 262, 271, 291, 392, 491, 496;
așezare 225; lipsă de fortificații 212; bogă-
ții naturale; pășuni, ogoare, vii 212; bogă-
ții animale: vite 212; munți de sare la ~
490; ocne de sare 288, 290, 359, 410, 491;
descrierea ocnelor (poziție, clădiri, acce-
sorii etc.) 269; *exploatarea salinelor*: pro-
ductivitate 212, situație, stoc, muncitori
264; clădiri existente 268; două mine în
lucru: mărime, funcționare, inventar (uti-
laj) 268; condiții vitrege de muncă (sare
neridicată, puțuri inundate) 268; efecte ale
incuriei (din 1527) 268—269; mină pără-
sită de Tornali 268, 283; activitatea tăie-
torilor de sare 264; preotul din ~ și bo-
nurile de sare (1528) 282; ~ centru de
construire a luntrelor pentru sare 270;
administrație: *cămara de sare*: reședința
comitelui cămărilor la ~ 212; *cămara de*
sare de la ~ preluată de trimisul casei
Fugger 259, 263, 266; raportul lui H.
Dernschwam asupra ocnelor (1528) 267—
268 (v. și sare); *participare la viața poli-
tică și militară*: centru de raliere al forțe-
lor armate promise în sprijinul lui Ștefan
cel Mare (1476) 140; dieta de la ~ 328,
350.
Turkoich v. Tîrgoviște.
Turnu (Holewnyk, Kule, Nicopoia Mică, Ni-
copolis), cetate la vărsarea Oltului în Du-
năre, în apropierea orașului Turnu Măgu-
rele; victoria împăratului Sigismund I
asupra turcilor (1396) la ~ 406; descrierea
turnului (1445) 113, 114; asediat de români
și cruciații burgunzi (1445) 79, 115, 117;
reocupat de turci 309; e solicitat de Marc
Pemfflinger lui Ferdinand I de Habsburg
(1530), 372.
Turnu Roșu (Ein Rot Turm), trecătoare pe
Valea Oltului 35, păzită de Sibieni 193;
punct de hotar 283; poartă de intrare a
turcilor în Transilvania 216; post de apă-
rare împotriva turcilor și poziție cheie
402, 492, 504.
Turnu Severin v. Severin, cetate.
Turrecremata, Ioan de ~, cardinal de San
Sisto; condamnă tezele husite 65, 69, 75—
77.
Turtucaia (Tour Turcain, château Turquant,
Tutrakan), oraș și cetate <R. P. Bulgaria>
87, 92; descriere 94, 99 (grinare subterane)
101; subași turc la ~ 96; cetate asediată
de români și cruciații burgunzi (1445) 79,
80, 87, 92—96; zid minat de români 102;
plecarea cruciaților de la ~ 103, 106—107,
111—112.
Turzó v. Thurzó.
Tuzla, localitate <azi înglobată în orașul
Constanța>, 16.
Tyras v. Nistru.
Tyrnau v. Trnava.
Tytel (Titel) localitate <R. P. Ungară>, 161;
în antichitate, Axium 401, 497.
„Tzona”, localitate neidentificată, 497.

T

- Țara Bîrsei (Burcza, Burcia, Burgeland, terra
Bartze, Wortzelant, Wurcia, Wurtzelant)
20, 30, 195, 217, 389, 505; descriere, 217;
emblemă ~ 217; capitul parohial ~ 215.
Țara Crișurilor (Kewreskewz), regiune între
cele 3 Crișuri, 495.
Țara Haliciului v. Galiția.
Țara Hașegului, așezare 222, 223; reședința
lui Decebal în ~ 411; nobili români din
~ în lupta împotriva turcilor 410—411,
425.
Țara Mureșului (Mároskewz), regiune între
Crișul Alb și Mureș, 496.
Țara Oltului (= Făgărașul), district român
privilegiat 328, 411.

Țara Românească (Ifflak, Terra ista Valachiae Transalpina, Valachiae Terra, Valahia, Valahia cea mare, Wallasquie, Yfflak), 18—19, 22, 28, 31, 39, 113, 125, 161, 170, 193, 208, 236, 444, 465, 486, 488; nume 125, 448; etimologii fanteziste 423, 487; limba (originea latină), 30, 322, 403—404; istoric: 172, 175, 195, 503; incursiuni în trecutul ~ (Della Valle, Reicherstorffer, Verancsics), 323, 398, 402—403, 423—426; ~ în trecut a alcătuit Dacia 483, 486, 502; popoare migratoare în ~, 398; așezare 39, 400, 422, 448; confuzie cu Moldova 491; întindere 112; relief 39, 506; hidrografie 39, 402; hotare 175—176, 195, 210, 248, 448, 472, 487—488, 503; descriere 172, 175, 195, 464, 485, 503; caracterizări inexacte 33, 173; clase sociale boieri 91, 102, 122, 241, 243, 249, 256 (v. și *organizare politică și evenimente politice și militare*); țărani 418—419, 426 (v. și *organizare militară*); viață economică: bogății animale: cai 497; vite 39, 113, 176, 401; bogății naturale 401; ocne de sare 109, 176, 283; venitul domniei din exploatarea salinelor 109; agricultură: fertilitatea și productivitatea solului 39, 175—176, 465; cultivarea cerealelor; grâu 85, 86, 92, 99; ovăz 96; alimente: făină 92; bere 322; bob 96; măciș 35; varză 35; vin 176, 322, 401; vii 39; comerț cu Transilvania: import de sare (!) 258; ~ cu Brașovul 492; (mărfuri turcești 218); ~ cu Sibiu (casa Haller) (coloranți, mirodenii, postavuri) 283; căi de comunicație: ~ spre Transilvania 223, 488; ~ spre Turcia 21; orașe și cetăți de piatră 39, 271, 404; sate 39, 176; populație: densitate 112, 176; ~ fugită în munți (1476) 143; coloniști și emigranți: armeni 31; bulgari 112—113; germani 39; etnografie: port (costume) 30, 406; moravuri și obiceiuri de nuntă 406, 419; organizare militară 407; armament 407; arme țărănești coase, țepoaie 419; artilerie: bombarde 102, 105—106, 115, cavalerie 418; efective 378, 465; flotilă (monoxile) 85—86, 89, 92—93, 97, 102, 110; tobe și trîmbițe 119; oaste țărănească: tactică și virtuți militare 418—419, 426; obiceiuri ostășești, 118; organizare politică: 465, 487; domni 29, 84, 86, 104, 136, 143, 177, 179, 182—183, 200, 220, 237, 239, 243, 246,

249—250, 254, 283, 487 (v. și Basarab al III-lea Laiotă, Mircea Ciobanul, Mihnea, Mircea cel Bătrîn, Moise, Neagoe Basarab, Radu de la Afumați, Radu cel Frumos, Radu Bădica, Radu Paisie, Teodosie, Vlad Dracul, Vlad Înecatul, Vlad Țepeș, Vlad Vintilă, Vladislav al II-lea, Vladislav al III-lea, Vlaicu); caracterul precar al domniei 201, 248, 405, 478—479; modul de succesiune la tron 405, 407—408, 419, 424; facțiunile Dăneștilor și Drăculeștilor și luptele pentru tron 199, 205, 487; insignele de domnie 126, 179; titulatura fantezistă dată domnilor de străini („comite palatin”!), 478; situația lor față de regii Ungariei (sec. XV), 465, 487; ~ de Poarta Otomană (sec. XVI), 179, 199—200, 301; ucideri frecvente de domni, 176; reședințe de scaun: Curtea de Argeș 30; Țirgovîște 30, 504; (v. și *regimul de dominație otomană*); evenimente politice și militare: trecerea cruciaților (1396) prin ~ 33, 35; „răscoala” lui Ștefan Mușat și a „Daniei” și „Valahiei” contra lui Sigismund de Luxemburg 479; participare la expediția burgundă pe Dunăre (1445), 102, 122; ~ în timpul domniei lui Vlad Țepeș 506; boierii se închină lui Radu cel Frumos 128; uciderea înlocuitorului lui Țepeș 177; ~ după moartea lui Neagoe Basarab 172, 177, 236, punerea lui Teodosie sub epitropia turcă 178; trimitul sultanului ucide pe Radu Bădica (1524), 179; politica lui Radu de la Afumați 241; opoziția Craioveștilor și a marii boierimi față de Radu de la Afumați 236, 241, 248—249; fuga boierilor în Transilvania 236; opoziția boierilor față de Vlad Vintilă sprijinită de A. Gritti 243, 250; plîngeri împotriva lui Radu Paisie la Poartă (1539), 236; alungarea lui Radu Paisie 236; asuprirea boierilor de către Mircea Ciobanul 200, 205; amenințarea turcească asupra ~ 236, 241, 418; proiect de acțiune comună cu Moldova, Transilvania și Ungaria împotriva pericolului turc (1524, 1536), 172, 178, 180, 378; evenimente din 1541—1550 evocate de G. Reicherstorffer 184; relații: cu cruciații burgunzi (1445); ~ Moldova, 172, 180; ~ Ferdinand de Habsburg 239, 296, 298—303; ~ cu Polonia

305—306, 308, 342—343, 345—346; ~ Transilvania 172, 179—180, 232, 243, 246; ~ Turcia 40, 87, 143, 172—173, 176, 178, 193, 195, 254, 478; expediții și incursiuni turcești în ~ 79, 108, 111, 127; *regimul de dominație otomană* 503; numirea domnilor 177, 179, 199—200, 301; obligații militare 376—377, 389—390, 392; tribut 39, 126, 319, 465; (cuantumul 177, 327); zaharea 310; ~ Ungaria 84—86, 178—179, 195, 465, 487, 503; (raporturi de vasalitate 176, 248, 405—406, 424, 465, 478, 503); (acordarea cetăților Vinului și Vurpărului lui Radu de la Afumați 220);

religie: ortodoxă 30, 39, 161; misionari catolici (franciscani) în ~ 322; *călători* în ~: 17, 29—31, 171, 232, 239, 243, 246, 249—250, 299—303, 305—306, 308, 318—319, 322—323, 342—343, 345—346, 361—362, 391, 445; (v. și Andronico, Bocignoli, Della Valle, Glinčić, Grigore misionar armean, Gritti, Laski, Mihalevich, Ocieski, Opalinski, Schiltberger, Sparnau, Tennstädt).

Țara Rutenilor v. Galiția.

Țara Secuilor (Patria Scyculorum, Zeckenland) 402, 438, 489, 490, 492, 503; relief 491; bogății: cai 498; bogății minerale: sare 505; religie: teze husite răspândite în ~ 69.

Țara tătarască v. tătari.

Țarigrad v. Constantinopol; împărat de ~, v. Bizanț.

Țările de Jos, guvernate de Maria de Habsburg, 484.

țigani („Egiptiens”), asemuiți cu emigranții bulgari din Țara Românească (1445), 113.

U

Ucraina subcarpatică, 369.

Uglici, oraș <U.R.S.S.>; cneaz de ~ v. Dimitrie Ivanovici.

Ugocsa (Ugocha), comitat în Maramureș, 438.

Ukak, localitate <R. S. S. Ucraineană>, 10—11.

Ulrich, duce al Hertegovinei (1502), 151.

Ungaria (Hongarie, Țara Ungurească, Ungren) și unguri: 18, 22, 24, 30, 35, 39, 67, 86—87, 115, 133, 160—162, 168, 170, 175, 201—202, 225, 232, 242, 313—314, 318,

322, 325, 327—331, 333—334, 335—339, 341, 344—345, 363, 366—367, 393, 399, 404, 445, 472, 487—489, 497, 503, 506; *originea* ~: scoboritori din huni (!) 400; discuții umaniste asupra ~ 424—425; limba ~ 259, 489; inscripții antice 260; relief 491; hotare 195—196; subdiviziuni geografice: ~ cisdanubiană 155; ~ transdanubiană 155; ~ „Veche” 471; ~ de vest 170; ~ ulterioară 448; caracterizare 165; *viața socială și lupta de clasă*: răscoala țăranilor români și maghiari de sub conducerea lui Gheorghe Doja (1514) și ~ 156; frământări și dezbinări între marii magnai și nobilime (1519—1523), 163, 165;

viața economică: bogății, resurse 235, 498—499; vin 448; căi de comunicație 151, 247; ~ spre Transilvania 488; mine, 256; exploatarea minieră încredințată casei Fugger și lui A. Thurzó 164; import de sare din Germania 170; *schimburi economice cu Transilvania* 324; import de cereale 408; ~ de sare 160, 212, 220; venituri ale regiilor ~ din exploatarea salinelor 409; „Schenkpfening” 280—281; exploatarea salinelor din Maramureș 437; cămărilor de sare din Maramureș date reginelor ~ ca dar de nuntă, 494, 499; import de vin 408; *fiscalitate*: dări 159; ~ ale secuilor (darea boilor), 472, 505; criză monetară, devalorizare (1519—1523) 163; emisiune oficială de bani falși 164; răspunderea vistieriei regale 164; criza monetară din ~, cauză a căderii Belgradului (1521), 164; *populație*: 226; colonizare cu emigranți străini (sec. XII), 413—414; etnografie (port) 361;

organizare militară: armament (iatagan, lance, scut) 416; cavalerie grea (catafracti) și ușoară (husari, hinsari) 416; echipament (cămăși de zale, coif), 416; mobilizarea oștirii 163—164; recrutări de martolozii 403; strategie 416; transformări militare (sec. XVI), 416;

organizarea politică a statului: cancelar 445 (v. și Brodarics Ștefan); guvernator 356 (v. și Gritti Aloisio); palatin 163—164, 170, 183 (v. și Báthory Ștefan); regent 87, 116, 121, 134 (v. Ioan de Hunedoara); regi 28, 30, 32, 39, 46, 78, 83, 115, 122, 134, 152—153, 157, 162, 220, 450 (v. și Ferdinand I de Habsburg, Ludovic I, Ludovic al II-lea,

Matei Corvin, Sigismund de Luxemburg, Vladislav I, Vladislav al II-lea, Zápolya Ioan I, Zápolya Ioan al II-lea Sigismund); regine 181, 223 (v. și Ana Iagelona, Beatrix, Maria de Habsburg, Isabella Zápolya); tezaurar 156, 164, 291—317 (v. Thurzó Alexis, Gerendi Nicolae și Gritti Aloisio); vice-rege 394 (v. Olahus Nicolae, Verancsics Anton);

evenimente politice și militare: participa la expediția de la Nicopole (1396), 33, 35; pierderi suferite în bătălia de la Varna (1444), 122; participare la expediția burgundă pe Dunăre (1445), 118, 119, 121; asediază Turnul <Măgurele> 117; insucces în fața Nicopolului (1445), 111, 113—116; cedează Belgradul fără luptă turcilor (1521), 163—164; anarhie internă (1519—1523), 163; lupta dintre partida națională (I. Zápolya) și magnații germanofili 162—163; nepăsare și vrajbă înaintea dezastrului din 1526, 164; ajutorul papal pentru apărarea țării rvinut de magnați 164; rivalitatea dintre Ioan I Zápolya și Ferdinand I de Habsburg pentru coroana Ungariei 181, 184, 231, 237, 300, 394; ~ și Al. Gritti, impus ca mediator în conflictul dintre Zápolya și Ferdinand I, 305; velleitățile sale la coroană ~? 300; venirea lui în Transilvania (1534) 252, 304, 445; opoziția întâmpinată 251—252, 254; compromis asupra coroanei ~ prin tratatul de la Oradea (1538), 446; conflictul redeschis la moartea lui Zápolya 389, 352; domnii români susțin pe Ioan al II-lea Sigismund 389; prefacerile generale prin care a trecut ~ în sec. XVI, 398;

relații: cu cruciații burgunzi (1445), 84—86, 92, 97, 111, 114, 118, 122; ~ Imperiul 162; ~ Moldova 142, 195, 464, 488; (regii) ~ suzerani ai domnilor moldoveni 248, 297, 465; donația Cetății de Baltă 219; nobili ~ acuzați de trădare de Petru Rareș 392; ~ Sf. Scaun 156, 164, 256, 446; (legat papal în ~ pentru predicarea cruciadei contra turcilor 256; ajutor papal pentru apărarea ~ 164; legați papali în ~v. cardinalii Báköcz Thamas, Burgio G. A. și San Sisto, ~); ~ Turcia 163, 178, 180, 257, 300—301, 343; (pretendenții turci Daud, susținut de ~ 85, 92; robi ~ la turci 52, 81—83, 119); ~ Țara Ro-

mânească 178—179, 195, 487, 503; [(Vlad Dracul) 84, 86; (Vlad Tepeș) 116; dăruirea cetăților Vințul și Vurpărul lui Radu de la Afumați 220; regi ~ suzerani ai domnilor munteni 176, 248, 405—406, 424, 465, 478]; ~ Venetia 162;

religie: 65; răspîndirea tezelor husite în ~ 69; regresul catolicismului în ~ sub influența turcă 466; episcopiile din ~ zălogite de Zápolya lui Gritti 250; primat al ~ (v. Bakócz Thamas, Martinuzzi Gheorghe, Olahus Nicolae, Verancsics Anton); istorie a ~ redactată de P. Ransanus, 435; raport despre ~ (v. Massaro Fr.); (pentru regimul nobililor unguri din Transilvania v. Transilvania).

Ungerstadt, Ungarisch Neustadt v. Baia Mare. Unguraș (Balvanos), cetate <r. Dej>, 409; în stăpînirea lui Petru Rareș (1533), 348; ocupată prin surprindere de Ioan I Zápolya de la Petru Rareș (1536), 377.

unități de măsură pentru lungime: leghe franceză 87; milă germană 29, 43, 212; ~ italiană 142; ~ de Paris, 87; ~ ungară 408, 489; picioare 104; verste 43—44.

Urali, munți <U.R.S.S.>, 418.

uscoci, dalmatini, în garda personală a lui A. Gritti, 361.

Uzun Hasan, emir turcoman din Asia centrală; expediția lui Mahomed al II-lea (1473) împotriva lui ~, 129—130.

V

Vačlav v. Venceslau.

Vác, oraș <R. P. Ungară>; episcop de ~ v. Brodárics Ștefan.

Vadach v. „Babilon”.

Vadul Crișului (Reiű, Rew, Rhium), localitate <r. Aleșd>, 212, 442—443.

Valachia, Valachiae Terra; ~ transalpina; Valahia Mare; ~ Mică; v. Țara Românească.

Valahi v. Români.

Valachia, Valahia cealaltă, cea Mică, de jos v. Moldova.

Valcău, localitate <r. Șimleu>; comite de ~ v. Kessleri Mihail.

Valea Albă, lupta de la ~ între Ștefan cel Mare și turci (1476) 129—130, 136—137, 139—141.

Valea Băiașu, rîu, afluent al Oltului, 14.

- Valea Oituzului; măsuri de apărare împotriva turcilor (1538) 420—421.
- Valoni (latini), emigrați în Ungaria, 413.
- Vamoș Köiu v. Oblucița.
- Vandali, năvălitori în Dacia, 483.
- Varadia, Varalya v. Vărădia de Mureș.
- Varadinum v. Oradea Mare.
- Varaždin (Waraschd), localitate pe Drava <R. S. F. Jugoslavia>, 258, 286.
- Várday Francisc (Wardai), umanist, episcop al Transilvaniei (1514—1524), 156, 161, 164, 170.
- Varheli v. Sarmizegetusa (Grădiștea).
- Vari, localitate în Maramureșul de peste Tisa <R. S. S. Ucraineană>, 494.
- Varna, cruciada de la ~ (1444) 78, 83—84, 122, 134; ~ confundată cu cea de la Nicopole, 444.
- Vartic, Petru (Vartica), hatman în Moldova, 236; misiune la Ferdinand I de Habsburg (1539) 232—233; ~ în Polonia 350.
- Vasile Armeanul (Ivasil Armenus), interpret și sol polon la Poartă (1528) 304—305, 308—309, 386.
- Vaslui (Wazlo), oraș și cetate 199; localizare greșită 442, 444.
- Vast Pierre v. Vásquez Pedro de Saavedra.
- Vathy v. Poti.
- Vásquez Pedro de Saavedra (Pietre Vast) (m. 1477), nobil în slujba ducilor de Burgundia 81, 83, 117; ia parte la expediția burgundă de pe Dunăre (1445) 81, 83—84, 86, 114, 117; trimis în Ungaria ca să-l aducă pe pretendentul turc Daud Celebi 84, 86, 114; ~ și Ioan de Hunedoara 116.
- Vărădia, cetatea „Silvosa arx” <= Ersomlyo> <r. Oravița>, 497.
- Vărădia de Mureș (Tot Warady, Varadia), castel pe Mureș <r. Lipova>, 271, 491.
- Velea (Vela), localitate pe Neajlov <r. Domnești>, 25.
- Veler (Velete), localitate <R. P. Ungară>, 493, 494.
- Venceslau IV (Vačlav), confundat de Lannoy cu Ioan de Luxemburg, rege al Boemiei (1378—1419), 54.
- Veneția, orașul și republica 13, 40, 144, 148, 151, 169, 311—313, 318, 336; monumente: biserica San Marco 356; dogi 144, 162, 166, 169, 300 (v. și Gritti Andrei, Loredano Leonardo);
- relații cu Franța 162; ~ Imperiul 162, 356; ~ Moldova (Ștefan cel Mare) 146; ~ cu cavalerii din Rhodos 163; ~ Rusia (Moscovia) 145; ~ Transilvania 170; ~ Turcia: lupte (1468—1470) 129; tratative 152; pierderea Modonului 151; ~ Țara Românească 171; ~ Ungaria 162—164 (Ioan I Zăpolya) 170, 394.
- Verancsics, Anton (Verantio) (1504—1543), umanist, episcop de Pécs, de Agria (Eger), arhiepiscop de Strigoniu (Esztergom), primat și vice-rege al Ungariei, cardinal 243, 248, 324, 395, familie 393; *biografie și carieră*: 393—395; limbi străine cunoscute de ~ 399; portrete 396; *operă* 395—396; descrierea Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești (text) 397—421; observații critice 422—426; teorie despre originea secuiilor 411; ~ și origina latină a românilor 426; informații despre românii din Transilvania 411, 425; relații cu Ferdinand I de Habsburg 423; ~ cu Petru Rareș 420—421, 426; ~ Ștefan Brodarics 446; ~ cu turcii: jurnal de călătorie și solie 395—396.
- Verancsics, Fausto, fiul lui Michael Verancsics (sec. XVI), autor al biografiei lui Anton Verancsics, 396.
- Verancsics, Michael, fratele lui Anton ~, 393, 395—396.
- Verona, episcop de ~ (1438), v. Condolmieri Francesco.
- Veszprem, oraș și cetate <R. P. Ungară> 286; episcop de ~ 163, 393, (v. și Berislavić Petru și Statilius Ioan).
- Via Egnatia, drum într-una din cele 5 variante ale itinerarului de cruciadă propus de Petančić în 1502, 442.
- Viane, localitate în Flandra, 94.
- Vicenza, oraș <Italia>, 129—130.
- Vicina, oraș dispărut pe Dunăre, identificat cu Fenikah 1, 11; ~ Enisale 11; ocupat de tătari 14.
- Vicina, rîu v. Dunărea.
- Vicus Novus v. Novoe Selo.
- Vidin, banatul de ~, 22.
- Vidin (Avidam, Bdin, Bodin, Bodon, Bydium, Pudein), oraș și cetate <R. P. Bulgaria> 28, 32, 34, 133, 135, 444; țarat de ~ 28 (v. și Ioan Stracimir); țarat de ~ (Prima Bulgaria) 30; sub ocupația otomană: pașă de ~ 178.

Viena, oraș 157, 173, 181, 239, 256, 260, 285, 326, 356—357, 369, 373, 423, 503; universitatea din ~ 155, 393; amenințată de un atac turcesc (1531) 310.

Vilagoswar v. Șiria.

Villa Spinarum, de Spinis v. Teiuș.

Vintul de Jos (Wincze) localitate < r. Alba > 271, 490, 492; posesiune a domnului Țării Românești 183, 220; castel: reședință a lui Martinuzzi 212, 220; mănăstire franciscană la ~ 220.

Vistula, râu 197—198.

„Viszsa Folyo” v. Someșul Mic.

Vitovt (Vitold, Witholt), mare cneaz al Lituaniei (1392—1430) 44; familie 46, 49; călătoria și solia lui Ghillebert de Lannoy 46, 49, 54—55, 57 la ~ și Alexandru cel Bun 58; discuția ridicării unui castel la Nistru 51, 53, 57; ~ tătării 56.

Vîrghișul, râu, afluent al Oltului 410.

Vlaci v. Țara Românească.

Vlaccus v. Flaccus.

Vlad I, domn al Țării Românești (1394—1397), rival al lui Mircea cel Bătrîn, 35.

Vlad (Dragomir Călugărul), domn al Țării Românești (1521—1522), 178.

Vlad, fiul lui Radu de la Afumați, ostateg la Poartă 241.

Vlad Dracul (Dracula), domn al Țării Românești (1436—1442, 1443—1446) 176, 399—400; familie 85—86, 92, 96, 105, 110—111, 113—114, 125;

relații cu bulgarii: sprijină emigrația ~ în Țara Românească 112—113; ~ cruciații burgunzi (1445) 85, 87, 97, 101, 108, 111, 113—114; aprovizionează flota burgundă 86, 92; ~ Turcia: captivitate în Turcia 79, 110; ~ cu Murad II, 110; ~ pretendentul turc Daud Celebi 92; lupte: Giurgiu (1445), Nicopola Mică 113, 115; ~ Transilvania (Ioan de Hunedoara) 117; ~ ungurii 84—85.

Vlad Înecatul, domn al Țării Românești (1530—1532) 308; familie 322; relații cu A. Gritti 322.

Vlad Țepeș (Dracu voievod, Dracul cel tânăr, Draculea, Dragul, Dragula), domn al Țării Românești (1456—1462, 1476) 179, 399—400, 442, 487; familie 85—87, 109—111, 126, 177; cruzimi: 501, 506; „mentor” al lui ~ 115—116; boieri opozanți („domnișori”) 172;

relații cu cruciații burgunzi (1445) 85—87, 109—110; ~ Moldova (Ștefan cel Mare) 140—141, 143; ~ turcii: ia parte la expediția de pe Dunăre (1445) 87; 109—110 (asediul cetății Turtucaia) 92, 96; numit domn de Mahomed II 125; ~ tributar Porții 126, 177; lupte: incursiuni în Turcia 110—111, 126, 176; campania lui Mahomed II (1462) 123—124, 127, 444; ~ ucis în lupta cu turcii 505; ~ ungurii 116 (Matei Corvin) 126, 128, 506; slujitorul lui ~ (1476) v. Ladislau.

Vlad Vintilă de la Slatina, domn al Țării Românești (1532—1535) 343; boieri pirși 327;

relații cu Moldova (Petru Rareș) 345—346, 348; ~ Polonia 342, 345—347; ~ Turcia: tribut plătit Porții 327 (~ A. Gritti) 243, 250, 254, 327—328, 361; uciderea lui ~ 407.

Vladislav al II-lea, domn al Țării Românești (1446—1456), 126.

Vladislav al III-lea, domn al Țării Românești (1523, 1524, 1525), numit de turci (1523), 179; alungat de români (1523), 179; restaurat de Ioan I Zápolya (1524), 407.

Vladislav V Iagello, rege al Poloniei (1386—1434) 49, 55, 61; familie 44, 46; politica anti-husită 62—63; relații cu Anglia (Henric al V-lea) 54—55; ~ Franța (Carol al VI-lea) 54; ~ Moldova (Alexandru cel Bun) 63, 66; ~ Turcii (Mahomed I), 49; ~ Ungaria (Sigismund I de Luxemburg), 46.

Vladislav I Iagello, rege al Ungariei (1440—1444) și Poloniei (1434—1444) (al VI-lea); raporturi cu domnii români 406; dispărut în lupta de la Varna (1444) 78, 83, 122, 444.

Vladislav al II-lea Iagello, rege al Ungariei (1490—1516), 152, 372, 412, 416, 440, 484; relații cu turcii (Baiazid al II-lea) 152—153.

vlahi, vlasi v. aromâni și români.

Vlaicu, domn al Țării Românești (1364—c. 1377) familie: 30; privilegiu pentru brașoveni 18.

Volga (Voga), hanul tătarilor de la ~ (1502), v. și Sheikh Ahmed, han al Hoardei de Aur.

Volgare v. Bulgaria.

Volinia, provincie < R. S. S. Ucraineană >

49, 57.

Volterano v. Maffei Rafaello.

vulgari v. bulgari.
 Vulgaria v. Bulgaria.
 Vurpăr (Borberek, Burghberg), localitate
 <r. Alba> 271, 490; posesiune a lui Radu
 de la Afumați, 183, 220.
 Vyanne, Dyerec de ~ v. Boverie, Jean de la
 ~ 98.
 Vysk, cetate <R. P. Ungară>, 494.
 Zzyessy Johan v. Ocieski Jan.

W

Wallachie la petite v. Moldova.
 Waradein v. Farad 286.
 Waraschd v. Varaždin.
 <Warchin, Jean de ~>, senșal de Hainaut;
 pelerinaj în Orient (1403—1404), 45.
 Warda, castel <R. P. Ungară>, 161.
 Wardein, Wardin, Werderm v. Oradea Mare.
 Wavrin, Jehan de ~ (m. 1471), <senior de
 Forestel>, cronicar burgund, 78—79.
 Wavrin, Walerand de ~ (m. după 1469), ne-
 pot al lui Jehan de ~, consilier și șambel-
 an burgund, participant la expediția de
 pe Dunăre împotriva turcilor (1445); bio-
 grafie și carieră 78—80; relatare a expe-
 diției de pe Dunăre, 81—124; planul și
 pregătirea expediției 47, 79, 83; plecarea
 din Pera 81; călătoria pe Marea Neagră
 78—79, 81, 83—84; ~ la Caffa 84; ~ la
 Brăila 84; *acțiuni militare* (în cooperare
 cu românii) asediul Silistrei 87, 91, 93—
 94; asediul și cucerirea Turtucaiei, 94—98;
 ~ rănit la Turtucaia 106; asediul și cuce-
 rirea Giurgiului, 103—106; atacarea Rus-
 ciucului 111; atacarea Nicopolului 111;
 sprijină emigrarea bulgarilor în Țara Ro-
 mânească (1445), 112; părăsește Țara Ro-
 mânească, 122; întoarcere la Constantinopol,
 122; *relații*: cu Bartolomeu de Genova
 101—102; ~ Regnault de Comfide 100,
 105, 107, 109, 111, 112—120; ~ cardin-
 alul Francesco Condolmieri 87—88, 92—
 93, 99—101, 103—111, 114, 119—120; ~
 pretendentul turc Daud 90; ~ Ioan de
 Hunedoara 83, 116—117, 121; ~ nobilii
 din Ungaria 97, 111, 112; Pedro Vaquez
 de Saavedra 114; ~ Vlad Dracul 85—87,
 97, 101, 109, 111, 113—114; ~ Vlad Țe-
 peș 110, 115, ~ „guvernorul” lui Vlad
 Țepeș 116; ~ boierii din Țara Româ-
 nească 92, 95, 97, 119, 122.

Waydat v. „Babilon”.
 „Weinland”, regiune viticolă („vinifera re-
 gio”), lângă Mediaș, 505.
 Weissenburg, Weyssenburg v. Alba Iulia.
 Weiszstadt v. Cetatea Albă.
 Werderm v. Oradea Mare.
 Werner Georg din Eperjes, agent ferdinan-
 dist (1542), 390.
 „Wesch macht”, obicei abuziv în dauna tăie-
 torilor de sare 276—277; (v. și sare).
 Wiłamowski, sol polon la Poarta Otomană
 (1531), 305.
 Wilok (Wilak), localitate <R. S. S. Ucrai-
 neană>, 493.
 Wilna, oraș <azi Vilnius, R. S. S. Litua-
 niană> 350; curtea polonă la ~ 305.
 Windisch landt v. Slovenia.
 Witholt v. Vitovt.
 Wizagna v. Ocna Sibiului.
 Worzelant, Wurcia, Wurtzenland v. Țara
 Bîrsei.
 Wyclif John (c. 1320—1384), reformator re-
 ligios englez; secta reformată a lui ~ 65;
 tezele lui ~ 75.

Y

Yahia pașa oghlu, comandant al oastei din
 Semendria, participant la campania din
 Moldova (1538), 384.
 Yfflak v. Țara Românească.

Z

Zachia di Longo, venețian în lagărul turci-
 lor, participant la bătălia de la Valea Albă
 (1476), 137.
 Zagreb (Agram), oraș 286; cămară de sare
 anexă la ~ 287; episcop de ~ 485 (v. și
 Olahus Nicolae).
 „Zakan” (Czakany pe Raab?), localitate ne-
 identificată; sare din Transilvania transpor-
 tată la ~, 286.
 Zalău („Zehota”), oraș, 494.
 Zamos v. Someș.
 Zanaden v. Cenad.
 Zápolya, George (!), considerat în mod ero-
 nat la curtea din Viena ca predecesor al
 lui Petru Rareș (!), 182.

Zápolya, Ioan I (Ianus, Ioanisebek), comite de Șepus (Zips), voievod al Transilvaniei (1510—1526) și rege contestat al Ungariei (1526—1540), 162, 178, 188, 239, 244, 253, 260, 281, 307, 311, 338—339, 358, 360, 485; caracterizare 170; familie 212, 318, 446; velleități de înrudire cu regele Ludovic al II-lea, 163; conducător al partidei naționale maghiare 162, 257, 259; în rivalitate cu Ferdinand I de Habsburg pentru coroana Ungariei, 170, 181, 284, 232, 237, 362, 445, 446; încoronat ca rege al Ungariei (1526), 213, 240; curte la Buda, 449; agenți consilieri, emisari, secretari, soli, 173, 212, 231—232, 242—243, 246, 312, 314, 337, 356, 393—394, 445 (v. și Andronico, Bocignoli, Brodarics, Ercole, Gritti, Laski, Martinuzzi, Museo și Verancsics); înfrînt de ferdinandiști la Tokay (1527), 182, 194; refugiu în Polonia (1527—1528), 242, 237; tratat secret de compromis cu Ferdinand I la Oradea (1536) pentru coroana Ungariei 394; *activitate militară*: intervenție antiotomană în Țara Românească (1522), 178; expediție la cetatea Turnu (1522) 309; reîntoarcere în Transilvania (1523), 179; dezideratul unui front antiotoman cu țările române (1524), 179—180; asediarea Sibulului, 503, ocuparea cetății Unguraș (1536) 374; ocuparea Ciceului și a Cetății de Bălta (1538), 419—420; întărirea Văii Oituzului împotriva turcilor (1538), 421; *activitate politică în Transilvania*: stăpîn pe Transilvania după victoria lui Petru Rareș de la Feldioara (1529), 188, 257; favorizează pe magnai 252; adversari 372—373; ~ și acțiunea lui G. Reicherstorffer (1527—1528) 188; partizani 328; raporturi cu A. Gritti 250, 324, 327, 331, 361; rol în uciderea lui Gritti 183, 252, 415; *relații* cu: împăratul Carol Quintul, 297, 302—303, 313, 316; ~ Moldova (Petru Rareș și Ștefan Lăcustă), 232—233, 236, 312, 316, 340, 346, 355, 376—378, 392, 426; ~ Polonia, 341—342, 349, 445; ~ Turcia 163, 172—173, 178—179, 243, 246, 296, 300, 317, 397, 418; ~ Țara Românească (Radu de la Afumați), 220, 247—249, 271, 407; *moartea* lui ~, 233, 395.

Zápolya, Ioan al II-lea Sigismund, fiul lui Ioan I, ~, rege nominal al Ungariei (1540—1551, 1556—1571), 212, de fapt principe al Tran-

silvaniei, luptă cu Ferdinand I pentru coroana Ungariei, 389, 394; sprijinit de turci și domnii români, 389; dărimă cetatea Stremțul (1562), 409.

Zápolya, Isabella (1520—1559), fiica regelui Sigismund I al Poloniei; promisă (?) lui Al. Gritti (1533) 317; regină a Ungariei, soția lui Ioan I Zápolya, 328, 362; căsătorie (1539) 317—318, 446; reședință la Alba Iulia 223; în luptă cu Ferdinand I de Habsburg pentru succesiunea coroanei ~, 389; apelează la Soliman I, 395; silită de Martinuzzi să părăsească Transilvania (1551), 212.

Zarand (Zarád), comitat în Transilvania, 438, 496.

Zarmis v. Sarmizegetusa.

„Zarmys Dacia” (!) v. Alba Iulia.

Zathar v. Săsar.

Zavarna (azi Gura Portiței), prin care lacurile Razelm și Sinoe comunică cu Marea Neagră <r. Istria>, 16.

Zay, Anton, sol al lui Ferdinand I de Habsburg la Poarta Otomană (1553), 394.

Zaz, Siegmund, mercenar în solda lui G. Reicherstorffer executat la Buda (1528), 182—183.

Zeckelwassarhel v. Tîrgu Mureș.

„Zehota” v. Zalău.

Zek v. Sic.

Zemun (Semeland), oraș, pe Dunăre <R. S. F. Jugoslavia>, 32.

Zengg (Senj, azi Zenița), oraș <R. S. F. Jugoslavia>; notar și cancelar v. Petančić Felix.

Zepen v. Sibiu.

Zerdahel v. Miercurea.

Zermigethuza, pretins nume al Brașovului (!) 491 (v. și Brașov).

Zeüdy, localitate dispărută pe râul Bîrzava 497.

Zeugma v. Cluj.

Zevenberghe, terra de ~ v. Transilvania.

Zevoldin, localitate neidentificată, 497.

„Zewlews”, localitate <în fostul comitat Maramureș peste Tisa, R. S. S. Ucraineană>, 494.

Ziegler, Iacob, astrolog, matematician și geograf bavarez (1520), 169.

Zilly, <Urlich>, conte de ~, participant la expediția de la Nicopole (1396), 34.

Zimborul Mare? v. „Ciobar”.

Zimnicea (Podul Șistovului, Șistovul românesc), port la Dunăre 18—19.

Zips (Sepus), comitat <R. P. Ungară>; regiune bogată în fier 287, 499; comite de ~ v. Zápolya Ioan I.

Zlatna, oraș <r. Alba>, 161, 491; colonie romană 161; inscripții antice 161; monumente antice 222; descriere, 224; populație românească 222, exploatare auriferă 161, 224, 505.

Zocolanți, călugări misionari catolici 271; ~ la Arad 261; ~ în țările române (sec. XVII), 271.

Zosima (m. după 1420), ierodiacon la mănăstirea Troițko Serghievski, pelerin în Orient (1419); biografie 41—42; călătorie: la Athos, Chios, Patmos, Constantinopol și Ierusalim, 41; ~ în Moldova 41—42; relatare a călătoriei în Moldova (1419), 43—44.

Zsadány (Zadan), localitate <R. P. Ungară>, 495.

Zuczsch v. Ciuciu.

Zwittau, localitate lângă Olomouc R. S. Cehoslovacă>, 155.

REPERTORIU CRONOLOGIC

- Ibn Battuta în Dobrogea 1330 sau 1331 — redactarea relației mult mai târzie.
 Itinerar grec — sf. sec. XIV.
 Itinerarul din Bruges — Țara Românească 1380—1390.
 P. Sparnau și U. Tennstädt, Țara Românească, 1386.
 I. Schiltberger, Țara Românească 1396 redactare târzie.
 P. v. Rez Țara Românească, 1396.
 I. de Sultanieh Țara Românească în. de 1403; Transilvania în. de 1409.
 Zosima Moldova 1419.
 G. de Lannoy Moldova 1421.
 I. Schiltberger Moldova 1427
 I. de Ryza episcop catolic în Moldova 1420—1438 scrisoare din martie 1431
 I. Marchia inchizitor în Transilvania 1436
 Const. Mihailovici de Ostrovița participă în oastea sultanului la campania din Țara Românească din 1462
 G. Angiolello participă în oastea sultanului la campania din Moldova 1476
 Ladislau slujitorul lui Vlad Țepeș, observator în Moldova 1476
 M. Muriano Moldova 1502—1503 +; rapoarte din dec. 1502 și ian. 1503
 S. Taurinus Transilvania 1517—1519
 F. Massaro Transilvania, iulie 1519
 M. Bocignoli Țara Românească în. de 1512; scrisoare cu informații 1524
 G. Reicherstorffer I-a misiune în Moldova, înainte de 20 august 1527; în Transilvania 20 august 1527—1528
 S. Glinčić trimis în Moldova în iunie 1527; trimis în Țara Românească în noiembrie 1527 — raport XI. 1527; trimis în Moldova la 6 martie 1536
 I. Laski în Transilvania oct. 1527 — scrisoare oct. 1527; în Țara Românească în. de 10 aprilie 1528
 T. Andronicus în Țara Românească în. de 10 aprilie 1528
 H. Dernschwam în Transilvania în. de 2 aug. 1528 — raport; revine în Transilvania în 1531 pentru a scoate personalul casei Fugger sechestrat în Sibiu în urma evenimentelor din 1529
 A. Mihalevici de Ffzyn Țara Românească febr. martie? 1529; Transilvania — raport din 1 aprilie 1529
 J. Ocieski Țara Românească martie 1531 — raport 19 martie 1531; trece din nou prin Țara Românească în 1533, înapoiindu-se dintr-o nouă misiune la Poartă
 Ercole Dalmatul în Transilvania, la Alba Iulia și Gilău toată vara anului 1531; în Moldova, pe vremea luptei de la Obertyn (22 aug.)?
 F. della Valle I-a călătorie în Țara Românească după martie 1532, apoi în Transilvania

- P. Opalinski Țara Românească în. de martie 1533; Transilvania martie 1533, 2 rapoarte 13 martie 1533, 20 martie 1533
- N. Iszkrzycki în Moldova în. de 13 sept. 1533, raport 13 sept. 1533
- A. Museo Transilvania martie—octombrie 1534, relație din 1535
- F. della Valle a II-a călătorie în Țara Românească după 15 mai 1534, apoi în Transilvania
- T. Andronicus în. de august 1534 Țara Românească, Transilvania
- G. Reicherstorffer a II-a misiune în Moldova în. de 4 aprilie 1535
- M. Posgay misiune în Moldova, dec. 1535 trece prin Maramureș
- M. Pemfflinger și B. Bánffy în Moldova iulie 1536
- Itinerar turc, iulie 1538
- L. Laski în Moldova oct. 1539, scrisoare din 22 oct. 1539
- A. Verancsics prepozit al capitlului Transilvaniei până în 1542; trece la Ferdinand de Habsburg în 1549
- lucrarea sa *De Situ...* concepută ca un adaus la relația asupra campaniei lui Soliman I din anul 1538 — a fost pornită probabil prin 1540 și socotită de el neterminată în 1549
- N. Armeanul Moldova iunie 1542

Mărturii indirecte

- P. Ransanus în Ungaria 1488; scrie o istorie a Ungariei tip. în 1558 de Sambucus la Basel... *Epitome rerum hungaricarum*
- F. Petančić înfățișează regelui Vladislav la 1502 *De Itineribus...* tipărit apoi la 1. VII. 1522
- S. Brodarics, chemat în 1532 la Țirgoviște de Gritti; scrie o istorie a luptei de la Mohács în care dă și o scurtă descriere a Transilvaniei. tip. la Cracovia în 1527 *De conflictu Hungaro*
- I. Peresvetov, afirmă că ar fi fost în Moldova în slujba lui Petru Rareș, deci înainte de 1538 (?); *Jalba cea mare* nu a fost publicată decât în 1908 la Moscova
- F. Mignanelli, scrisoare din 22. XI. 1538

Descrieri geografice

- Enea Silviu Piccolomini, + 1446 — „*Cosmografia*” tip. 1501, dar partea despre români e cuprinsă în Cronica din Nürnberg, tip. la 1493, trad. germ. 1494
- R. Volterrano + 1522 — „*Comentarii*” tip. la Roma 1506
- A. Bonfini + 1503 — „*Decadele*” merg până în 1495, tip. întâi la 1543 la Basel
- N. Olahus, scrie prin 1536—1537 Hungaria, tip. la Pojon 1735
- Seb. Münster, „*Cosmografia*”, 1544 la Basel, redată aci extrase dintr-o ed. lat. din 1550 Basel; o ed. germ. sporită din 1628

LISTA ILUSTRAȚIILOR

Țărutul Dobrogei după portulanul lui Marino Sanudo din 1320 (reprodus în Nördenskiöld, *Periplus-The early history of charts and sailing directions*, Stockholm, 1897, p. 33).

Bătălia de la Nicopole (miniatură de pe foaia de titlu a cronicii lui Schiltberger reprodusă de C. Karadja, *Die ältesten gedruckten Quellen zur Geschichte der Rumänen*, București, 1934, p. 117, fig. 3).

Alexandru cel Bun (detaliu dintr-un epitrahil de N. Iorga, *Histoire des Roumains*, III, Bucarest, 1937, p. 372).

Ioan Corvin de Hunedoara (miniatură din sec. XV reprodusă de C. Karadja, *Despre edițiile din 1488 ale cronicii lui Johannes de Thurocz*, București, 1934, pl. VII).

Arbaleterii din secolul al XV-lea (după o miniatură publicată de P. Lacroix, *Les Arts au Moyen Age* . . . (ed. IV), Paris, 1873, p. 91, fig. 57); bombarde așezate pe afeturi fixe și rulante (*ibidem*, p. 101, fig. 63).

Monoxilă (detaliu dintr-o miniatură din sec. XV reprodusă de P. Lacroix, *Moeurs, usages et costumes au Moyen Age*, Paris, 1877, p. 277, fig. 191).

Hartă a Dunării cu miniaturile cetăților Turnu, Giurgiu și Silistra (după Cod. Lat. 7239 al Bibliotecii Naționale din Paris, reprodusă de Fr. Babinger, *Eine Balkankarte aus dem Ende des XIV Jahrhundert*, în „Zeitschrift für Balkanologie”, Wiesbaden, II, 1964, p. 6).

Vedere fantezistă a unui oraș din Țara Românească la 1493 (gravură din Hart. Schedel, *Chronicorum liber. Norimb.*, Koburger, 1493, f. CCLXXXVI v^o).

Mahomet II „cuceritorul”, sultanul Turciei (miniatură de pictorul Sinan bey, reprodusă de Celal Esad Arseven, *L'Art Turc*, Istanbul, 1939, pl. 18).

Neagoe Basarab cu familia sa (după fresca din mănăstirea Curtea de Argeș reprodusă de N. Iorga, *Domnii români după portrete și fresce contemporane*, Sibiu, 1939, pl. 38).

Stema orașelor săsești din Transilvania (reprodusă din *Chorographia Transilvaniae*).

Stema lui Georg Reichstorffer (reprodusă din *Chorographia Transilvaniae*).

Harta Transilvaniei alcătuită de Honterus la 1532 (reprodusă după M. Popescu-Spineni, *România în istoria cartografiei până la 1600*, vol. II, București, 1938, pl. 40).

Vedere a orașului Sibiu (miniatură din *Cosmographia* lui Sebastian Münster, ed. Basel, 1568, p. 1039).

Vedere a orașului Brașov (miniatură din *Cosmographia* lui S. Münster, ed. Basel, 1598, p. 1262).

Exploatare minieră în secolul al XVI-lea (desen din Georgius Agricola, *De re metalica*, Basel, 1530, p. 213).

Instrumente de mînerit (vîrtej, burdufuri și ciocane) (desene din *De re metalica*, p. 123, 150, 154).

Vedere a pasului Turnu Roșu (miniatură din *Cosmographia* lui Sebastian Münster, ed. Basel, 1598, p. 1262).

Miner transilvănean (miniatură din *Cosmographia* lui Sebastian Münster, ed. Basel, 1598, p. 1264).

Petru Rareș (detaliu după fresca de la mănăstirea Rîșca, reprodusă de N. Iorga, *Domnii români după portrete și fresce contemporane*, pl. 44).

Aloisio Gritti (desen reprodus în *Magyar nemzet története*, V, Budapest, 1897, p. 87).

Fortăreața Mediaș și bastionul lui Gritti (după gravura reprodusă în *Magyar nemzet története*, V, p. 107).

Mercenari germani la 1541 (desen reprodus în albumul *Deutsches Leben der Vergangenheit in Bilden*, vol. I, Jena, 1908, p. 256, fig. 869).

Cardinalul George Martinuzzi (după gravura reprodusă în *Magyar nemzet története*, V, p. 159).

Anton Verancsics (după gravura reprodusă în *Archivio storica per la Dalmazia*, vol. XIX, fasc. 113, p. 234).

Dregători otomani, desenați de Felix Petancić (după reproducerile publicate de Dragutin Koniewald, *Feliks Petancić i njegova diela*, Beograd, 1961, pl. II).

Portretul lui Aeneas Silviu Piccolomini; în stînga cardinal; în dreapta devenit papa Pius al II-lea (medalie) (reproduceri din A. Haidacher, *Geschichte des Päpste in Bildern*, Ed. F. H. Kerle, Heidelberg 1965).

Harta Transilvaniei de Sebastian Münster (reprodusă din *Cosmographia*, Basel, ed. 1568, p. 1038).

Nicolae Olahus (după gravura reprodusă pe coperta lucrării lui Șt. Bezdechi, *Nicolae Olahus primul umanist de origine română*, Aninoasa-Gorj, 1939).

Sebastian Münster (gravură din *Cosmographia*, Basel, ed. 1598, foaia de titlu).

Galeră din secolul al XV-lea (detaliu dintr-o frescă de la mănăstirea Sucevița reprodusă în albumul Rumania. *Painted churches of Moldavia*, New-York, 1962, pl. XXX).

Steagul oștirilor moldovene în timpul lui Ștefan cel Mare (după originalul aflat la Muzeul Militar Central din București).

Ioan I Zápolya, rege al Ungariei și voievod al Transilvaniei (acuarelă din *Trachten Kabinet von Siebenbürgen*, vol. I, pl. I).

Marcus Pemfflinger, jude regal al Sibiului 1522—1536 (acuarelă din *Trachten Kabinet von Siebenbürgen*, vol. II, pl. 23).

CUPRINS

Cuvînt înainte	p: V—IX
Introducere generală	XI—XXXVIII
Introducere la volum	XXXIX—XLIX
IBN BATTUTA,	
biografie	1—3
text	4—8
Observații critice	9—12
ITINERARUL GREC	
notă introductivă	13—14
text	15—16
PETER SPARNAU ȘI ULRICH VON TENNSTADT	
biografie	17—18
text	19—20

ITINERARUL DIN BRUGES

notă introductivă	21—22
text	23—25

JOHANN SCHILTBERGER

biografie	26—27
text	28—31

PETER VON REZ

biografie	32—33
text	34—35

IOAN ARHIEPISCOP DE SULTANIEH

biografie	36—37
text	38—40

IERODIACONUL ZOSIMA

biografie	41—42
text	43—44

GHILLEBERT DE LANNOY

biografie	45—48
text	49—52
notă critică	53—61

IOAN DE RYZA, EPISCOP DE BAIA

biografie	62—63
text	64—66

Y IACOB DE MARCHIA

biografie	67—68
text	69—73

anexă Ioan de Turrecremata

Nota	74
text	75—77

WALERAND DE WAVRIN

biografie	78—80
text	81—122

CONSTANTIN MIHAILOVICI DIN OSTROVIȚA

biografie	123—124
text	125—128

GIOVANNI MARIA ANGIOLELLO

biografie	129—131
text	132—138

LADISLAU, SLUJITORUL LUI VLAD ȚEPEȘ

biografie	139—140
text	141—143

MATTEO MURIANO

biografie	144—147
text	148—154

STEPHAN TAURINUS

biografie	155—157
text	158—161

FRANCESCO MASSARO

biografie	162—165
text	166—170

MICHAEL BOCIGNOLI

biografie	171—174
text	175—180

GEORG REICHERSTORFFER

biografie	181—186
text din jurnalul soției	187—188
analiza Descrierii anonime a Moldovei	189—190
Descrierea anonimă, text	191—194
Chorographia Moldovei, text	194—203
Observații critice contemporane	204—206
Chorographia Transilvaniei, text	207—226
Observații critice asupra elaborării Chorografiilor	227—230

IERONIM LASKI

biografie	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	231—234
text	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	235—236

ȘTEFAN GLINČIĆ

biografie	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	237—238
text	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	239—241

TRANQUILLO ANDRONICO

biografie	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	242—245
text	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	246—255

HANS DERNSCHWAM

biografie	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	256—261
text	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	262—295

ANDREI MIHALEVICI DE FFZYN

biografie	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	296—298
text	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	299—303

JAN OCIESKI

biografie	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	304—306
text	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	307—310

ERCOLE DALMATUL

biografie	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	311—313
text	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	314—316

FRANCESCO DELLA VALLE

biografie	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	317—320
text	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	321—340

PETRE OPALINSKI

biografie	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	341—343
text	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	344—349

NICOLAE ISKRZYCKI, STAROSTE DE CAMENIȚA

biografie	350—351
text	352—355

AGOSTINO MUSEO

biografie	356—357
text	358—367

MICHAEL POSGAY

biografie	368—369
text	370—371

MARC PEMFFLINGER ȘI BALTHAZAR BÁNFFY

biografie	372—375
text	376—379

ITINERAR TURC 1538

notă introductivă	380—381
text	382—385

NICOLAE ARMEANUL

biografie	386
text	387—388

EMISARI DIN TRANSILVANIA ÎN ȚĂRILE ROMÂNE ÎN 1542

notă introductivă	389—390
text	391—392

ANTON VERANCICS

biografie	393—396
text	397—421
Observații critice	422—426

ANEXA I — Texte originale 427

PETRE OPALINSKI, ...	429—432
----------------------------	---------

ANEXA II — Mărturii indirecte 433

PETRU RANSANUS

biografie	435—436
text	437—439

FELIX PETANČIĆ

biografie	440—442
text	443—444

ȘTEFAN BRODARICS

biografie	445—446
text	447—448

IVAN PERESVETOV

biografie	449—451
text	452—463

FABIO MIGNANELLI

biografie	464
text	465—466

ANEXA III — Descrieri geografice 468

ENEA SILVIU PICCOLOMINI

biografie	469—470
text	
rom.	471—473
lat.	473—474

CRONICA DIN NURNBERG

notă	475
----------------	-----

RAFFAELLO MAFFEI ZIS VOLTERANO

biografie	476—477
text	478—479

ANTONIO BONFINI

biografie	480—481
text	482—483

NICOLAUS OLAHUS

biografie	484—485
text	486—500

SEBASTIAN MUNSTER

biografie	501
text	502—515
Indice	517—574
Repertoriu cronologic	575—576
Lista ilustrațiilor	577—579

Redactor resp. de carte: ELENA CURTOV
Tehnoredactor: Florica Weidle

---

*Dat la cules 26. 07. 1967. Bun de tipar 19. 03. 1968.
Tiraj 5000+139+40 ex. legale 1/1. Hîrtie scris 1 A
80 g/m². Format 70×90/16. Coii editoriale 47,11. Coii
tipar 40,00 + 7 colițe. A. 7829. Indici de clasificare
zecimală: pentru bibliotecile mari 9 (R), pentru
bibliotecile mici 9 (R).*

Tiparul executat sub comanda nr. 655/1967,
la Întreprinderea Poligrafică Cluj, str. Brassai nr. 5—7,
Cluj — Republica Socialistă România.

